

ПАЙҒАМБАРИМИЗ ХАЁТИ

Фан доктори, профессор РАМАЗОН АЙВАЛЛИ
Мармара Унивеситети Илоҳиёт факультети.

«ТУРКИСТАН КИТАП ҮЙІ»

Алматы - Қазақстан

Қазыбек би көшесі, 90/533 үй, 2 пәтер

Сейфуллин даңғылының қиылышы

Тел.: +7 727 293 55 98

Алматы
2019

Тақдим

Аллоху таолога ҳамду сано ва берган неъматлари-ю яхшиликларига беадад шукрлар бўлсин. Унинг севгили пайғамбари, одамзотнинг ҳар томонлама энг гўзали, энг яхшиси, энг афзали бўлмиш Мұхаммад (алайхиссалом)га, пок аҳли байтларига ва ул зотнинг муборак юзларини кўриш, фойдали сўзларини эшитиш баҳтига эришиш орқали инсониятнинг энг улуғлари мартабасига кўтарилиган барча Асҳобларига, уларнинг изида бўлганларга салоту салом ва эзгу дуолар бўлсин.

Тарихда “Жоҳилият даври” деб аталган давр бўлиб, у пайтда Арабистон яриморолида аҳоли бутпарастлик, ичкилик ва қиморга муккасидан кетганди. Бойлар, куч-кудрат эгалари доимо ҳақли саналарди. Хотин-қизлар бозорларда молдай олиб-сотилар, қиз гўдаклар тириклай кўмиб ташланарди. Нафақат Араб яримороли, балки бутун ер юзи шундай зулматга гарк бўлиб, Осиё, Африка ва Оврупода вазият жуда аянчли эди. Албатта бу аҳволдан норози, мутаассир бўлган ақли салим инсонлар, кам бўлса ҳам, топиларди. Улар жаноби Ҳаққа тазарру ва ниёз қилиб, зулматли даврларнинг тугашини сўраб, ёлворишарди.

Одамзотга раҳми келган Аллоху таоло, ҳар хил давр ва минтақаларда яшовчи инсонларга кўплаб пайғамбарлар юборганидек охирги набий ва расул бўлмиш Мұхаммад (алайхиссалом)ни ҳам шу зулматни тарқатиб, зиё сочишлари учун охирги пайғамбар қилиб юборди.

Жаноби Ҳақ, раҳм-шафқат қилиб, бизларни ўша сўнгги пайғамбарга уммат айлаш орқали неъматларнинг энг аълосига эриштириди. Ул зотга тобе бўлиш, эргашиш лозимлигини очикча уқтириди. Раббимизга ушбу улуғ неъмати туфайли қанчалар ҳамд ва шукр килсак, кам.

Сайид Абдулҳаким Арвосий ҳазратлари: “Ҳар бир пайғамбар ўз даврида, ўз диёридаги қавмининг барчасидан ҳар томонлама устундир. Мұхаммад (алайхиссалом) эса, ҳар даврда, ҳар ўлкада, яни ер юзи яратилгандан то Қиёматгача ўтган ва келажак барча одамлардан ҳар томонлама устундирлар. Ҳеч ким, ҳеч қайси

томондан ул зотдан устувор эмас...”- деганлар.

Аллоҳу таоло ҳеч нарсани яратмасдан аввал Мұхаммад (алайхиссалом)нинг нурларини яратди. Қуръони каримда пайғамбаримизга қарата: “**Сени оламларга раҳм(-ат) қилиб юбордик**” дейилди. Ҳадиси құдсийда эса: “**Сен бўлмаганингда, сен бўлмаганингда, оламларни (махлукотни) яратмасдим**” деб марҳамат қилинди. [Имоми Қасталоний “ал-Мавоҳибул-ладуния; имоми Раббоний “Мактуботи Раббоний”; Носируддин Рабғузий “Қисаси Рабғузий”].

Иймоннинг асл шарти – “**Хубби филлоҳ ва бугзи филлоҳ**”, яъни Аллоҳнинг дўстларини севиш, душманларини севмаслиқдир. Инсонда мана шу хислат бўлмагунча, ҳеч қайси ибодати қабул қилинмай, эгасининг юзига урилади. Шунинг учун “**Оламлар сарвари**” ни севишимиз фарз қилиниб, ул зотнинг муҳаббатларини қалбларимизга жойлаб, чиройли хулқлари билан ахлоқланишимиз буйрилди.

Ушбу муҳаббатнинг давомийлиги учун асрлардан бери пайғамбаримизнинг муборак ҳаётларини баён қилувчи асарлар ёзилиб келмоқда. Ул зотга бўлган муҳаббат қалбларимизда жўш уриши учун аҳли суннат олимларининг китобларидан узоқ тадқиқлар натижасида, Коинот сultonи – Расулуллоҳ сарваримизнинг муборак ҳаётларини қаламга олишга харакат қилдик.

Жаноби Ҳақ барчамизнинг қалбларимизни муҳтарам пайғамбаримизга бўлган муҳаббат билан тўлдириб, бизларни Аҳли суннат олимлари кўрсатган тўғри йўлда событқадам қилсин! Омин.

*Ҳадис илми доктори
Профессор Рамазон Айвалли*

Мундарижа

Тақдим.....	4
Икки жаҳон қуёши – МУҲАММАД “алайҳиссалом”.....	11
Муборак нурнинг яратилиши	12
Нурнинг пок юзлардан ўтиб келиши	13
Бобоси Абдулмутталиб (Шайба)	15
Эй Абдулмутталиб! Тайибани қаз!	17
Эй Абдулмутталиб! Назрингни бажо келтир!	19
Отаси Абдуллоҳ фоят барно эди.....	20
Муборак “нур”нинг онага ўтиши	23
Фил воқеаси.....	23
Суюнчи.....	25
Жоҳиля даври	26
МАККАИ МУНАВВАРА ДАВРИ Дунёга ташрифлари	30
Таваллуд кечаси рўй берган ходисалар.....	33
Мавлуд кечаси	36
Сут онага берилиши	36
Муборак кўксининг ёрилиши	41
Мухтарам онанинг вафоти	43
Бобоси ёнида	44
Нажронлик роҳиб.....	45
Бобосининг вафоти	45
Абу Толиб ҳимоясида	47
Роҳиб Баҳира	47
Ёшлик даври	50
Тижорат билан машғул бўлишлари	52
Роҳиб Настура	54
Ҳазрати Хадижага уйланишлари.....	57
Зайд бин Ҳориса	59
Каъбада ҳакамлик	61
Ташрифлари яқинлашди.....	63
Илк ваҳий.....	64
Таблиғ амрининг келиши	67
Илк мусулмонлар	68

Яқин қариндошларни даъват	74
Қуёшни ўнг қўлимга қўйсалар.....	79
Азият, исканжва ва зулм.....	82
Абу Лаҳабнинг кўллари синсин!	84
Асҳобга қилинган исканжалар	91
Дор-ул-Арқам	97
Биринчи шаҳид	98
Абу Зарр-ил-Ғифорийнинг мусулмон бўлиши.....	100
Каъбада очиқча Куръон тиловати	104
Туфайл бин Амрнинг мусулмон бўлиши.....	104
Бозорларда Исломга даъват	108
Мушрикларнинг Куръони карим тинглаши	111
Холид бин Сайднинг иймон келтириши.....	117
Мусъаб бин Умайрнинг мусулмон бўлиши	119
Ҳабашистонга ҳижрат	119
Ҳазрати Ҳамзанинг мусулмон бўлиши.....	121
Ҳазрати Умарнинг мусулмон бўлиши	124
Ҳабашистонга иккинчи ҳижрат	132
Ҳузн йиллари Қамал.....	141
Ойнинг иккига бўлиниши	147
Раббим сизга ҳам ҳидоят насиб қилсан!	149
Ҳузн йили	150
Ҳазрати Хадижа волидамизнинг вафоти	153
Абу Жаҳл тош отолмади.....	154
Тоифликларни иймонга даъват	155
“Ла илоҳа иллаллоҳ” деб кутулинглар.....	159
Меърож.....	163
АҚАБА БАЙЪАТЛАРИ	184
Биринчи Ақаба байъати	185
Мадина Ислом билан нурланмоқда	186
Иккинчи Ақаба байъати	190
Мадинаи Мунавварага ҳижрат	194
Суроқа бин Молик	202
Суюнчи! Суюнчи! Расулуллоҳ келмоқдалар!.....	205

Мадинаи мунаvvара даври	
Холид бин Зайднинг уйига ташрифлари.....	209
Ансор ва мухожирларнинг биродар тутинишлари	211
Масжиди Набий	214
Хурмо таёгининг инграши	215
Ҳазрати Ойшага уйланишлари	217
Азони Мұхаммадий	218
Асҳоби киромнинг таълими.....	220
Асҳоби суффа	221
Жибрил ҳадиси.....	224
Салмон Форисийнинг мусулмон бўлиши	228
Фаришталар тинглагани келарди	234
Абдуллоҳ бин Саломнинг мусулмон бўлиши	235
Ё Раббий! Мадинани бизга севдир.....	238
Илк ёзма шартнома	238
Эй Ҳабибим! Маҳзун бўлма!..	239
Илк ҳарбий бирликлар	242
Масжиди қиблатайн.....	245
Бадр ғазоси	246
Малаклар ёрдамга келди	254
Абу Жаҳлнинг ўлдирилиши	267
Абу Лаҳабнинг ўлдирилиши.....	276
Ҳазрати Али билан ҳазрати Фотиманинг никоҳи	279
Каъб бин Ашрафнинг ўлдирилиши.....	287
Баний Қайнуқо ғазоси	289
Ухуд ғазоси	291
Жойингизни тарқ этманг!.....	299
Ҳазрати Алининг қаҳрамонлиги	309
Ҳазрати Ҳамзанинг шаҳодати.....	313
Талҳа бин Убайдуллоҳнинг қаҳрамонлиги.....	315
Ҳамро-ул Асад сафари.....	329
Ражиъ воқеаси	330
Биър-и Мауна воқеаси	338
Бани Нодир ғазоси	339

Фотима бинти Асаднинг вафоти	341
Бани Мусталиқ ғазоси	343
Хандақ ғазоси	344
Бани Курайзо ғазоси	369
Саъд бин Муъазнинг шаҳодати	374
Худайбия сулҳомаси	377
Байъат-и Ридвон	384
Мени қутқаринг, ё Расулаллоҳ!..	390
ДАЪВАТ МАКТУБЛАРИ	
Хукмдорларга юборилган мактублар	394
Сеҳр-жоду қилишди!..	411
Хайбарнинг фатҳи.....	413
Ҳазрати Алиниң қаҳрамонлиги	420
Захарланган гўшт...	424
Умрат-ул-қазо сафари	427
Холид бин Валиднинг мусулмон бўлиши	433
Мута ғазоси	435
Макканинг фатҳи	449
Абу Суфённинг мусулмон бўлиши.....	452
Ҳақ келди, ботил зоил бўлди...	458
Хунайн ғазоси	462
Тоиф сафари	465
Табук сафари	467
Тузоқ.....	473
Масжид-и Диороп	474
Видо ҳажи	476
Видо хутбаси	478
Вафотлари	482
Абу Бакр имом бўлсин!..	490
Қабрда ҳаётликлари	501
Расууллоҳни кўриш.....	504
Қабри шарифларини зиёрат	509
Тавассул	518
Салавот айтишнинг фазилати.....	526
Муборак исм ва кунялари	532

Хиля-и Саодат	533
Хұсни жамоллари.....	540
Юксак ахлоқи	545
Фазилатлари	557
Истиғфори	564
Шафоатлари.....	566
Мүйжизалари.....	573
Муборак завжалари.....	579
Фарзандлари	585
Ахл-и байт	587
Асҳоби киром	592
БАЪЗИ ЗАВОИД⁴⁶⁶ СУННАТЛАР	
Муборак соч ва соқоллари.....	596
Ётиш ва ухлашлари.....	597
Ўтиришлари.....	599
Еб-ичишлари	600
Үйда ва ташқаридаги ҳоллари	608
Либослари.....	614
Каъб бин Зухайрга берилған ҳирқа	619
Нажоший юборган олтин узук.....	621
Тўшаклари	623
Ҳассалари	624
Ёнларида олиб юрадиган нарсалари	625
Қилич ва найзалари	626
Ёй-қалқон ва совутлари	627
Байроқлари	628
Тулпорлари	629
Туялари	631
Хона-и саодатлари (Уйлари)	631
Вақф қылған мулклари.....	633
ИСЛОМ ДИНИ.....	634
Иймон.....	635
Ибодатлар	649
Ахлоқ.....	650
Мұхаммад алайҳиссаломга тобе бўлиш	651

Икки жаҳон қуёши – МУҲАММАД “алайҳиссалом”

Икки жаҳон қуёши - Муҳаммад (алайҳиссалом), Аллоҳу таолонинг ҳабиби, севгилиси, яратилган бутун инсоният ва маҳлуқотнинг ҳар тарафлама энг юксаги, энг чиройлиси, гўзали ва шарафлиси дидирлар. Ул зот, Аллоҳу таолонинг ўзи мадҳ этган, жамики инсониятга ва жинларга пайғамбар қилиб танлаган, сўнгти ва энг юксак пайғамбари дидир. Ул сарвар оламларга раҳмат қилиб юборилган бўлиб, дунёдаги жонли-жонсиз ҳамма нарса Ул зотнинг хурматига яратилган. Муборак исмлари **Муҳаммад** (алайҳиссалом), такрор-такрор мадҳ этилган, жуда кўп мактальган деган маъноларни билдиради. **Аҳмад, Маҳмуд, Мустафо** каби бошқа муборак исмлари ҳам бор. Оталарининг исми Абдуллоҳ эди. Муҳаммад (алайҳиссалом) ҳижратдан 53 йил аввал, Рабиул-аввал ойининг ўн иккиси, душанба кечаси тонгга яқин Маккаи мукаррамада дунёга келдилар. Тарихчилар милодий ҳисоб бўйича ушбу куннинг 571 йил, апрель ойининг йигирманчисига тўғри келишини қайд этганлар.

Таваллудларидан бир неча ой аввал отаси Абдуллоҳ ва олти ёшга кирганида онаси Омина вафот этдилар. Шу сабабдан пайғамбаримизга (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) “**Дурри ятийм** (коинот садафида бўлган ягона, буюк ва энг қиммат инжу)” лақаби ҳам берилган. Саккиз ёшга киргунича бобоси Абдулмутталибининг, унинг вафотидан кейин эса, амакиси Абу Толибининг қарамоғида бўлдилар. Йигирма бешга кирганларида Хадижатул-Кубро волидамиз билан оила курдилар. Ушбу завжаларидан дунёга келган тўнгич фарзандлари исми Қосим эди. Арабларда отани, биринчи ўғилнинг отаси деб аташ одатга айланганди. Шу сабабдан пайғамбаримизни (алайҳиссалом) “**Абул-Қосим**”, яъни Қосимнинг отаси деб ҳам чақирдилар.

Қирқ ёшлигида Аллоҳу таоло тарафидан Ул зотнинг бутун инсониятга ва жинларга пайғамбар бўлганлиги хабар берилди. Шундан уч йил ўтиб, ҳаммани иймонга чақиришни бошладилар. Эллик икки ёшида Меъроҷ воқеаси содир бўлди. Милодий 622 йили, 53 ёшида Маккадан Мадинага ҳижрат қилдилар. Йигирма етти марта урушга кирдилар. 11 - (м. 632) йил, Рабиул-аввал

ойининг ўн иккиси, душанба куни пешиндан олдин, 63 ёшида, Мадинаи Мунавварада вафот этдилар.

Аллоҳу таоло, барча пайғамбарларга исмлари билан хитоб қилгани ҳолда, Ул зотга “Ҳабибим (севгилим)” дея илтифот қиласарди. Жаноби Ҳак, ояти каримада “(Эй Мұхаммад) дарҳақиқат биз сени барча оламларга раҳмат (яъни Аллоҳнинг раҳмати – жаннатига етаклагувчи) қилиб юбордик”¹ мазмунида ва ҳадиси құдсийда ҳам “Сен бўлмаганингда, сен бўлмаганингда эди, маҳлуқотни яратмасдим”² деб марҳамат қилинади.

Ҳар бир пайғамбар, ўз замонида, ўз қавмининг ҳаммасидан устун бўлган. Пайғамбаримиз Мұхаммад алайхиссалом эса, дунё яратилган кундан то қиёматгача ҳар даврда, ҳар минтақада яшаб ўтган ва дунёга келадиган барча инсонларнинг ҳар тарафлама энг фазилатлиси, энг устуни дирлар. Ҳеч ким, ҳеч қайси томондан Ул зотдан олдинда бўла олмайди. Жаноби Ҳак, ул зотни шундай яратган.

Муборак нурнинг яратилиши

Аллоҳу таоло, ҳамма нарсадан аввал, яъни ҳеч бир нарсани яратмасидан олдин, пайғамбаримиз Мұхаммад алайхиссаломнинг муборак нурини яратди. Тағсир ва ҳадис олимларидан кўпчилиги айтдиларки: “Жаноби Ҳак, ўз нуридан латиф ва йирик бир гавҳар яратиб, ундан навбатма-навбат бутун коинотни вужудга келтириди. Шу гавҳарга “Нури Мұхаммадий” дейилади. Барча рух ва жисмларнинг манбаи ўша гавҳардир”.

Асхоби киромдан Жобир бин Абдуллоҳ бир куни “Ё Расулаллоҳ! Аллоҳу таоло ҳамма нарсадан олдин нимани яратган?” деб сўраганида жавобан “Ҳамма нарсадан олдин, сенинг пайғамбарингнинг, яъни менинг нуримни ўз нуридан яратди. У пайтда ҳали лавҳ, қалам, жаннат, жаҳаннам, малоика, самовот (кўклар), арз (ер юзи), қуёш, ой, инсон ва жинлар йўқ эди” деб марҳамат қилганлар.

Одам алайхиссаломнинг қалби ва бадани шарифи яратилганидан кейин, икки қоши орасига Нури Мұхаммадий жойланди. Одам алайхиссаломга рух берилиб, жонланганида пешонасида зухра юлдузидек порлаган нур борлигини сезди.

1 Анбиё сураси, 21/107.

2 Суютий, “ал-Даоли-л-маснуа”, I, 272-б; Ажлуний, “Кашф-ул-хафо”, II, 164-б.

Одам алайхиссалом яратилганидан кейин Жаноби Ҳақ унга “**Абу Мұхаммад**”, яъни Мұхаммаднинг отаси деб хитоб қылганини илҳом билан англади ва “Эй Рabbim! Нега мени Абу Мұхаммад деб чакирдинг?” дея савол берди. Шунда Аллоҳу таоло унга, “**Эй Одам! Бошингни құттарғын!**” деди. Одам алайхиссалом бошини күтариб қараганида, Арши аълода севимли пайғамбаримизнинг (саллаллоҳу алайхі васаллам) нури билан ёзилған Аҳмад исмини күрди ва “Эй Рabbim! Бу ким эрур?” дея такрор сүради. Аллоҳу таоло “Сенинг зурриётингдан келадиган пайғамбардир. Унинг исми күккларда Аҳмад, ерда эса Мұхаммаддир. Агар У бўлмаганида эди, сени яратмаган бўлардим. Ерларни ва кўккларни ҳам ҳалқ этмасдим”³ дея марҳамат қилди.

Нурнинг пок юзлардан ўтиб келиши

Одам алайхиссалом яратилганида пайғамбаримиз Мұхаммад алайхиссаломнинг нури шарифи унинг пешонасига қўйилган эди. Шу шу пешонасида нур порлай бошлади. Қуръони каримда айтилганидек бу муборак нур Одам алайхиссаломдан эътиборан соғ, тоза оталар ва оналардан ўтиб, жаноби пайғамбаримизгача етиб келди. Бу ҳолни Аллоҳу таоло ояти каримада маолан: “Сен, яъни сенинг нуринг фақат сажда этгучиллардан (иймонлилардан) ўтиб, сенга интиқол қилган, етиб борган”⁴ деб хабар берган.

Хадиси шарифда “Аллоҳу таоло одамзотни яратди. Мени уларнинг энг яхши қысмидан вужудга келтирди. Кейин шу қысмлардан энг яххисини (Арабистонда) танлади. Мени ана ўшалардан вужудга келтирди. Сўнга уйлар, оиласлардан энг яххисини саралаб, мени шулардан майдонга чиқарди. Шундай экан, менинг руҳим ва жасадим, махлуқларнинг энг яххисидир. Менинг келиб чиқишим, аждодим энг яхши одамлардир” деб марҳамат қилинган.

Бошқа бир хадиси шарифда эса “Аллоҳу таоло ҳар бир нарсани, бутун мавжудотни йўқдан бор қилди. Барчасининг орасидан одамзотни севди ва қийматли қилди; улар ичидан танлаб саралаганларини Арабистонга жойлаштирди. Арабистондаги саралар орасидан мени танлади. Менинг ҳар даврда ўз

3 Ибн Асокир, “Тарихи Димашқ”, VII, 437-б; Хайсамий “Мажмөйу-з-завоид”, VIII, 198-б; Шамсиёдин Шомий, “Сўбуту-л-Худо”, I, 85-б.

4 Шуаро сураси, 26/219.

замонасининг энг сара, энг мумтоз, энг яхши инсонлари вужудида бўлишимни таъминлади. Шундай экан, Арабистонда менинг яқинларимни (қариндош ва саҳобаларимни) хурмат килганлар, уларни мен учун севадилар. Уларга душманлик қиласиганлар, менга душманлик қиласиган бўладилар” деб марҳамат қилинган.

Биринчи яратилган инсон Одам алайхиссалом вужудида Муҳаммад алайхиссаломнинг заррасини олиб юрганлиги туфайли пешонасида Муҳаммад алайхиссаломнинг нури порлаб турарди. Ўша зарра ҳазрати Ҳаввога, ундан Шис (Шит) алайхиссаломга ва шу тариқа пок эркаклардан покиза аёлларга ҳамда иболи аёллардан тоза эркакларга ўтиб турди. Муҳаммад алайхиссаломнинг нури ҳам шу зарра билан бирга пешоналардан пешоналарга ўтиб юрди. Фаришталар Одам алайхиссаломга қачон қараса, пешонасида Муҳаммад алайхиссаломнинг нурини кўйардилар ва шу сабабдан Унга истиғфорда бўлардилар.

Одам алайхиссалом вафоти олдидан: “Эй болам! Пешонангда порлаб турган нур, охирги пайғамбар Муҳаммад алайхиссаломнинг нуридири. Уни мўмин ва иффатли, тоза хонимларга таслим этгин ва кейин ўғлингга ҳам шундай васият қиласиган!” дея ўғли Шисга васият қилди. То Муҳаммад алайхиссаломга етиб келгунча барча оталар ўғиларига шундай васият қиласилар. Уларнинг ҳаммаси, шу васиятни бажо келтириб, замонларининг энг асл, соғ ва покиза қизларига уйландилар. Нур иймонли, пок пешоналардан ўтиб, асл соҳибиға (эгасига) эришди. Расулулоҳнинг боболаридан қайси бирининг иккита ўғли бўлса ёки бир қабила иккига ажралса, пайғамбаримизнинг нурлари энг шарафлироғи, энг хайрлироғида бўларди. Ҳар бир асрда Ул зотнинг бобоси бўлган зот, юзидағи нуридан билиниб турарди. Ул зотнинг нурини олиб юрадиган, сараланган бир қабила бор эдики, бутун асрларда ўша қабиладан бўлган бир кишининг юзи жуда чиройли, гўзал ва нурли бўларди. Юзида нур балқиган йигит тенгдошлари орасидан ажралиб турганидек қабиласи ҳам ўзга қабилалар ичра анча шарафли ва устун саналарди.⁵

Негаким, Расули акрам бир ҳадиси шарифларида марҳамат қиласиганларки: “Менинг боболаримнинг ҳеч бири зино қиласиган. Аллоҳу таоло мени, тайиб, яхши оталару покиза оналардан вужудга келтирди. Боболаримнинг иккита ўғли бўлса, мен

⁵ Қози Иёз, “Шифои шарийф”, 82-б.

доимо уларнинг энг хайрлисида, энг яхшисида бўлардим”.

Одам алайҳиссаломдан бўён отадан ўғилга ўтиб келаётган нур Торухга, ундан ўғли Иброҳим алайҳиссаломга, бундан ўғли Исмоил алайҳиссаломга ўтиб, пешонасида қуёшдай порлаган эди. Кейин фарзанди Аднонга, ундан Маъодга, ундан Низорга интиқол этганди. Низор туғилганида, пешонасида нурни кўрган отаси шунчалик хурсанд бўлганидан катта зиёфат беради. Ўшанда ”Шундай ўғил неъмати олдида арзимайдиган, камгина бу зиёфат ҳам нима бўпти?” дегани учун унинг исми «арзимас, кам нарса» маъносида «Низор» бўлиб қолган эди. Кейин ўша нур яна сайрини давом эттириб, ниҳоят асл эгаси бўлмиш муҳтарам пайгамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломга етиб келади.

Сарвари олам бир ҳадиси шарифларида шундай марҳамат қилдилар: “**Мен Абдуллоҳ, Абдулмутталиб, Ҳошим (Amp), Абду Маноғ (Муғийра), Қусай (Зайд), Қилоб, Мурра, Каъб, Лувайй, Ғолиб, Фиҳр, Молиқ, Надр, Қинона, Ҳузайма, Мудрика (Омир), Илёс, Мудор, Низор, Маъод, Аднон ўғли Муҳаммадман. Мен мансуб бўлган катта хонадон қачонки иккига бўлинган бўлса, Аллоҳу таоло мени муҳаққақ уларнинг энг хайрлироғида қолдиради...”.**

Бошқа бир ҳадиси шарифда: “**Аллоҳу таоло, Иброҳим ўғилларидан Исмоилни танлади. Исмоил ўғилларидан Қинона ўғилларини саралади. Қинона ўғилларидан Қурайшни танлади. Қурайшдан Ҳошим ўғилларини танлади. Ҳошим ўғилларидан Абдулмутталиб ўғилларини чиқарди. Абдулмутталиб ўғилларидан эса, мени танлади**”,- деб марҳамат қилганлар.

Бобоси Абдулмутталиб (Шайба)

Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам), Қурайш қабиласининг Ҳошим ўғиллари қисмига мансуб эдилар. Оталарининг исми Абдуллоҳ. Абдуллоҳнинг отаси Шайба эди. Пайгамбаримизнинг бобоси бўлган Шайба, Мадинада туғилади. Унинг отаси Ҳошим вафот этганида Шайба ҳали бола эди. Қунлардан бир кун Мадинада тоғалари уйи олдида ўртоқлари билан ўқ отишни ўрганарди. Уларни томоша қилиб турган катталар, Шайбанинг пешонасида порлаётган нурни кўриб, ҳайратланишибди ва шарафли бир зотнинг боласи эканлигини гумон қилишди. Ўқ отиш навбати Шайбага келганида, камонидан нишонга ўқ узди.

Ўқ нақ нишоннинг ўзига бориб тегди. Бола хурсанд бўлиб, “Мен Хошимнинг ўғлиман. Ўқим албатта нишонга тегади” деб юборди. Ана шунда кузатиб турганлар, пешонасида нури бор бола маккалик Хошимнинг ўғли эканлигини тушунишиди. Ўша кунларда Хошим вафот этганди. Абду Маноф ўғилларидан бири Маккага борганида Хошимнинг акаси Мутталиба пешонасида нур балқиган бола ҳақида гапириб, “Мадинадаги жиянингиз Шайба жуда ақлли бола. Пешонасида ҳаммани ҳайратга соладиган нур порлайди. Шундай қийматли болани ёнингиздан айирмасангиз яхши бўлармиди?” деб фикрини билдириди. Бу хабарни эшитган Мутталиб, дарҳол Мадинага отланди ва бориб, Шайбани Маккага олиб келди. Макканинг кўчаларида ундан “Бу бола ким?” деб сўраганларга, ҳар хил гап-сўзлардан қочиб, “**қулим**” дея жавоб киларди. Шу сабабли Шайбанинг исми, “Мутталибнинг қули” маъносига келадиган “Абдулмутталиб” га айланиб кетди.⁶

Абдулмутталиб, амакиси Мутталиб вафот қилгунча унинг уйида яшади. Абдулмутталибнинг муборак баданидан мушк ҳиди келарди. Пешонасида эса, Аллоҳу таолонинг ҳабиби - Мухаммад алайҳиссаломнинг нури порлаб, атрофига ҳайру-баракотлар сочарди. Макка шаҳрига ёмғир ёғмай, очарчилик бўлган вақтларда маккаликлар келиб, Абдулмутталибни етаклаб, уни Сабир тоғига чиқаришарди ва у ерда дуо ўқишини сўраб, ёлворишарди. У ҳам одамларни хафа қилмай, дуо қилиб, Аллоҳу таолодан ёмғир беришини ёлвориб сўрасди. Жаноби Ҳақ, Абдулмутталибнинг пешонасида порлаган севикли пайғамбаримиз нури баракатига дуосини қабул қилиб, мўл-кўл ёмғирлар юборарди. Шундай қилиб, Абдулмутталибнинг кундан кунга хурмати ва эътибори ошиб борди. Маккаликлар уни ўзларига раис этиб сайладилар. Унга қарши чиқувчилар топилмас, амрига итоат қилганлар эса, тинч-осуда ҳаёт кечирарди. Ўша давр ҳукмдорлари Абдулмутталибнинг фазилат ва буюклигини тан оларди. Фақат Эрон ҳукмдори тан олмай, очиқча ва яширип душманлик қиласарди.

Абдулмутталиб Ҳаниф динига мансуб, мусулмонлардан эди. Бу дин боболаридан Иброҳим алайҳиссаломнинг дини эди. Шу сабабли ҳаётида хеч қачон бутларга сифинмади ва ҳатто улар ёнига ҳам яқинлашмади. Доим Къаба атрофида Аллоҳу таолога дуо ва ибодат қиласарди.

---

6 Ибн Саъд, “ат-Табақат”, I, 82-б.

Эй Абдулмутталиб! Тайибани қаз!

Бир куни туш кўради ва тушида унга бир киши: “Эй Абдулмутталиб! Тур ўрнингдан, Тайибани қазгин!” дейди-да гойиб бўлади. Эртаси куни яна тушида: “Тур, Баррани қазгин!” деди. Учинчи куни яна ўша одам: “Тур, Мадинани қазгин!” амрини берди. Бу тушларнинг ораси узилмай қолади. Тўртингчи куни, яна ўша киши: “Эй Абдулмутталиб! Тур, Зам-зам қудугини қазигин!”, деганида Абдулмутталиб: “Зам-зам нима? Кудук қаерда?” деб сўради. У зот эса: “Зам-зам бир сувдирки, у ҳеч эскирмайди ва унинг тубига етиб бўлмайди. Дунёнинг тўрт тарафидан келадиган ҳожиларга кифоя қиласди. Жаброил алайхиссаломнинг қаноти билан урган жойдан чиқсан булоқdir. Аллоҳу таоло, Исмоилалайхиссалом учун яратган сувдир. У сувсизларни қондиради, очларни тўйдиради, касалларга шифо бўлади. Унинг қаердалигини ҳам айтаман, эшит. Қурбонлик қилгандаги ичак-човоқларни ташлайдиган ер бор. Сен ўша ерда турганингда тумшуғи кизил қарға келади. Тумшуғи билан ерни чўқилайди. Ўша қарға чўқилаган жойда чумолининг инини кўрасан. Ана ўша жой Зам-замнинг ўрни”⁷, дея жавоб қилинди.

Абдулмутталиб эрталаб Ҳорис исмли ўғлини ёнига олиб, Каъбага борди ва у ерда ҳаяжон билан қарғани кута бошлади. Бироздан сўнг тушида айтилганидек кизил тумшуқли қарға шу атрофдаги чуқурга кўниб, тупрокни чўқилай бошлади. Чўқилаган жойдан чумоли ини чиқди. Шундан кейин Абдулмутталиб ва ўғли Ҳорис дарҳол шу ерни қазишни бошлади. Бироз вақт қазганларидан кейин қудуқнинг оғзи кўринди. Абдулмутталиб буни кўриб: “Аллоҳу акбар, Аллоҳу акбар!”, деб қазишни давом эттириди.

Бошидан буён қудуқнинг қазилишини кузатиб турган қурайшликлар унга: “Эй Абдулмутталиб! Бу ҳаммамизнинг бобомиз Исмоилнинг қудуғи. Унда бизнинг ҳам ҳақимиз бор. Сен бизни бу ишга шериқ қилишинг лозим” дедилар. Абдулмутталиб эса, қарши чиқиб, “Йўқ! Бу иш фақат менга эҳсон қилинган вазифадир” деб жавоб қайтарди. Қурайшликлар ҳам ўз навбатида унга: “Сен ёлғизсан. Биттагина ўғлингдан ўзга ҳеч киминг йўқ. Бу аҳволда бизга қарши чиқа олармидинг”, дея эътиroz билдирилар. Ўшанда унинг дили оғриди. Чунки улар уни ҳеч кими йўқликда айблаётгандилар. Шунда қўлларини самога очиб, “Ё Рабби! Менга

---

⁷ Ибн Исҳоқ, “ас-Сийра”, 2-5-б.; Ибн Ҳишом, “ас-Сийра”, I, 143-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақат”, I, 83-84-б.

ўнта ўғил эҳсон қилгин. Агар менинг шу дуомни қабул қилсанг, уларнинг бирини Каъбада қурбон қиласанг”⁸ деб ёлворди.

Абдулмутталиб қазиш ишларининг натижаси хавфли тус ола бошлаганини, оқибатда қабилалар орасида қаттиқ тўқнашувлар бўлиши мумкинлигини ўйлаб қолди. Шунинг учун қазишни тўхтатиб келишув йўлига ўтди. Масаланинг бирор ҳакам тарафидан ҳал этилишини хоҳлади. Ахири, Шомда ўтирадиган бир коҳин бу масалага чора топиши мумкин деган фикрга келишдилар. Қурайшнинг кексаларидан бир гурух Шомга караб йўлга чиқди. Йўлда чанқоқ ва иссиқдан толиқкан карвон ҳаракат қила олмайдиган ҳолга келди. Бир томчи сув учун жонини ҳам берадиган вазиятда эдилар. Ягона орзулари сув бўлишига қарамай, шундай куйдирувчи чўл ўртасида сув топиш умид-имкони қолмаган эди.

Ҳамманинг умиди узилиб турган пайтда Абдулмутталиб уларга, “Келингар, келинглар! Бу ерга йиғилинглар! Сизга ҳам, уловларингизга ҳам етадиган сув топдим” дея бақирди. Чунки Муҳаммад алайҳиссаломнинг муборак нурини олиб юрган Абдулмутталиб, сув излаб юрганида, туясининг оёғи катта бир тошга урилади ва жойидан қимирлаганида остидан сув чиқади. Ҳамма шу сувга чопиб келиб, қона-қона ичади ва баданларига жон югуради.

Абдулмутталибининг бундай кароматини кўрган қурайшликлар: “Эй Абдулмутталиб! Сенга айтадиган ҳеч қандай эътирозимиз қолмади. Зам-зам қудуғини қазишга орамизда энг лойик бўлган киши сенсан. Бу борада энди сен билан тортишмаймиз. Ҳакамга боришининг ҳожати қолмади, ортга қайтайлик” дедилар ва Маккага қараб йўлга тушдилар. Абдулмутталиб эса, пешонасида порлаган нур ҳурматига Зам-зам қудуғини қазиб, сувини чиқариш шарафига ноил бўлди.⁹

Зам-зам қудуғини қазганидан кейин Абдулмутталибининг шон-шуҳрати янада ошиб кетди. Орадан йиллар ўтди. Жаноби Ҳақ чексиз марҳаматлар соҳиби бўлганлигидан қудуқни қазиш бошланётганда қилинган дуони қабул қилиб, Абдулмутталибга Ҳорисдан бошқа яна ўнта ўғил, олтита қиз фарзанд эҳсон қилди. Ўғиллари Кусам, Абу Лаҳаб, Ҳажл, Муқаввим, Диор, Зубайр, Абу Толиб, Абдуллоҳ, Ҳамза ва Аббос эди. Қизлари эса Сафийя, Отика, Умм-у Ҳоким Байзо, Барра, Умайма ва Арво эди. Абдулмутталиб болалари орасида енг кўп Абдуллоҳни яхши кўрарди. Чунки пешонасидаги нур, энди унинг юзида порлай бошлаганди.

8 Ибн Ҳашом, “ас-Сиўра”, I, 144-145-б.; Ибн Саъд, “ам-Табақот”, I, 88-б.; Таబарий, “Торих” I, 128-б.

9 Ибн Ҳашом, “ас-Сиўра”, I, 144-145-б.; Ибн Саъд, “ам-Табақот”, I, 81-88-б.

Эй Абдулмутталиб! Назрингни бажо келтир!

Бир куни Абдулмутталибга тушида “Эй Абдулмутталиб! Атаганингни бажаргин!” дейилди. Эрталаб туриб, битта кўчкор қурбонлик қилди. Кечаси тушида “Ундан ҳам каттарогини қурбон қилигин!” деган амр берилди. Эрталаб битта сигир қурбонлик қилса ҳам, яна тушида “Ундан да каттасини қурбон қил” дейилганида “Ундан каттаси нима?” деб сўради. Ўшанда “Ўғилларингдан бирини қурбон қилишни атагандинг. Атаганингни бажаргин!” дейилди.

Эртаси куни Абдулмутталиб болаларини йифиб, анча йиллар илгари қилган дуосини уларга сўзлаб берди. Кейин ўғилларидан бирини қурбон қилишга мажбур эканлигини айтди. Фарзандларидан биронтаси қаршилик кўрсатмади. Аксинча ҳаммаси “Эй отажон! Атаганингизни бажаринг! Хоҳлаган биримизни қурбон қилинг!” деб ихтиёрига рози бўлдилар. Абдулмутталиб қуръя ташлаб, қурбон бўлиши керак бўлган ўғлини аниқлади. Қуръя энг ардоқлаган ўғли, пешонасида Аллоҳу таолонинг ҳабиби Муҳаммад алайҳиссалом-нинг нурини олиб юрган Абдуллоҳга чиқди. Абдулмутталиб бу ҳолатдан анча саросимага тушди, кўзлари ёшга тўлди. Бироқ Аллоҳу таолога берган сўзини бажариши шарт эди. Шунинг учун ноилож бир қўлига пичоқ, иккинчи қўлига жигарпораси Абдуллоҳни қўлидан ушлаб, Раббига берган ваъдасини бажариш учун Маккага келди. Дили хун бўлган ота, Абдуллоҳни қурбон қилишга керакли тайёргарликларни тамомлади.

Қурайшнинг кексалари ҳайрат билан ҳодисани кузатиб туришарди. Ораларидан Абдуллоҳнинг тогаси: “Эй Абдулмутталиб! Тўхтант! Биз бу ишингизга асло рози эмасмиз. Бу ишнинг оқибати яхши бўлмайди. Чунки бугун ўғлингизни қурбон қилсангиз, кейин бу Қурайш аҳолисида одатга айланиб, ҳамма ўз ўғлини назр қилиб, сўйишга кўчади. Бундай ёмон ишни бошлаб берувчи бўлиб қолманг! Сиз, Раббингизни бошқа амал билан рози қилинг!...” деб эътиroz билдириди. Шундан кейин “Бирор коҳиндан сўраб кўринг, зора бирон йўл-йўриқ кўрсатса” деб таклиф қилди.

Абдулмутталибга таклиф маъқул келиб, Хайбарда яшайдиган Қутба (ёки Сажоқ) исмли коҳиннинг олдига маслаҳатга кетди. Бориб унга вазиятни тушунтириди. Коҳин ундан “Сизда бир

одамнинг хуни қанча туради?” деб сўради. “Ўнта тuya” деб жавоб қилди Абдулмутталиб. “Ундан бўлса, ўнта тuya билан ўғлингиз орасида куръа ташланг. Куръа ўғлингизга чиқса, туялар сонини яна ўнтага ортириб, қайта куръа ташланг. Куръа туяларга тушгунча туялар сонини кўпайтириб боринг” деб маслаҳат берди коҳин.

Абдулмутталиб, зудлик билан Маккага қайтиб, коҳиннинг маслаҳати бўйича ишга киришди. Туялар сонини ортириб бориш йўли билан бир неча марта куръа ташлади, ҳар гал куръа Абдуллоҳга чиқаверди. Ниҳоят туялар сони юзтага етганида куръа туяларга тушди. Тўла ишонч ҳосил қилиш учун ҳар эҳтимолга қарши икки марта қайта куръа ташлаб текшириб кўрди. Иккаласида ҳам куръа туяларга чиқди. Ана шундан кейин Абдулмутталиб қувончи ичига сифмай “Аллоҳу акбар, Аллоҳу акбар” деб такбир келтириб, туяларни курбон қилди. Гўштларини ўзи ва ўғилларидан ҳеч кимга бермай, ҳаммасини факирларга тарқатди.¹⁰

Одам алайҳиссаломдан буён одамзот тарихида фақат Исмоил алайҳиссаломнинг курбон килиниши ҳодисаси бор эди. Жаноби пайғамбаримизнинг наасби, Исмоил алайҳиссаломга бориб тақалгани учун “**Мен, иккита қурбонликнинг ўғлимани**”¹¹ деб марҳамат қилганлар.

Отаси Абдуллоҳ ғоят барно эди

Икки жаҳон сарвари бўлмиш пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломнинг нурини пешонасида олиб юрган Абдуллоҳ туғилганида китоб аҳли “Маккада охир замон пайғамбарининг отаси дунёга келди” деб бир-бирларига хабар юборишган эди.

Чунки Исроил ўғиларининг қўлида Яхё алайҳиссаломнинг жундан тўқилган чопони бўлиб, унда Яхё пайғамбарнинг муборак қони қотиб қолган эди. Уларнинг китобларида “Қачонки шу қон янгилиниб, тома бошласа, охир замон пайғамбарининг отаси туғилган бўлади” деб ёзилганди. Аҳли китоб ана шу аломатни кўриб, Абдуллоҳнинг туғилганини билганди. Аммо шу билан бирга қалбларида

10 Ибн Саъд, “*ат-Табақом*”, I, 99-100-б.

11 Ибн Исҳоқ, “*ас-Сийра*”, 38-44-б.; Ибн Ҳишом, “*ас-Сийра*”, I, 43-56-б.; Ибн Саъд, “*ат-Табақом*”, I, 55-56-, 92-, 108-б.; Табарий, “*Торих*” I, 557-б.; Суҳайлий, “*Равзул-унуф*”, I, 123-б.; Шамсиддин Шомий, “*Субулу-л-Худо*”, I, 216-б.

ҳасад уйғониб, бир неча бор Абдуллохни ўлдиришга уринишиди. Бироқ Аллоҳу таоло Абдуллохнинг пешонасидаги нур баракати туфайли уни мухофаза қилди.

Абдуллоҳ вояга етиб, кўзга ташланиб қолган чоғида, гўзал ахлоқи,

ёқимлилиги билан одамлар орасида мумтоз бир шахс шаклида гавдаланди. Узок-яқиндан обрўли одамлар унга қизларини бериш учун оқиб кела бошлади.

Қанчалаб хукмдорлар ҳам Абдулмутталибга келиб, ўғлига қизларини

беришни таклиф қилдилар ва бу учун ҳар қандай шартига рози эканликларини маълум қилдилар. Бироқ Абдулмутталиб, ҳар бирига мулоиймлик билан муносиб жавоблар бериб, таклифларини вайтариб турди.

Абдуллоҳ ўн саккизга тўлганида барнолиги, бўй-басти тилларда достон бўлди. Пешонасидаги нур яна-да ёрқин порларди. Уни кўрган қизларнинг кўнгиллари беихтиёр унга оғадиган даражага келди. Хушсуратлигининг таърифи Мисргача бориб етди. Икки юзга яқин қиз канизаклари билан унга турмушга чиқишини таклиф қилиш мақсадида Макка теварагига келиб, чодирларини қурганди. Абдулмутталиб эса, ўғлига замонасининг кибор, аслзода, гўзал, Иброҳим алайҳиссаломдан бери ўzlари эътиқод қилган Ҳаниф динидаги қизни изларди.

Китобларида хабар берилган охир замон пайгамбари, ўз қавмларидан чиқмаслигини сезган Исроил ўғиллари, нима қилишларини билмай, ахири Абдуллохни ўлдиришга қарор қилди. Бу машъум режани амалга ошириш учун етмишта қуролланган кишини Маккага юборишиди. Улар бу ерга келиб, фурсат пойлаб турдилар. Нихоят бир куни Абдуллоҳ якка тоққа чиққанида, атрофида ҳеч ким йўқлигидан фойдаланиб, Абдуллоҳга хужум қилдилар. Ўша куни, Аллоҳнинг хикмати, Абдуллоҳнинг қариндошларидан Ваҳб бин Абди Маноғ ҳам бир неча оғайнилари билан ўша тоққа овга чиққан эди. Улар тўсатдан Абдуллоҳга хужум қилаётган Исроил ўғилларини кўриб қолдилар. Қариндошлиқ ҳисси жўшиб, Абдуллоҳга ёрдам беришга қарор қилишди. Бироқ қаршидаги кишилар жуда кўп эди. Улар билан тўқнашса, мағлуб бўлишлари аниқ эди. Оқибатда, жанг қилишдан воз кечиб, насиҳат

қилмокчы бўлдилар.

Шундай қарор билан уларга яқин боргандарида бу дунё одамларга

ўхшамайдиган, қора отларга минган, қилич билан қуролланган бир гуруҳ аскарнинг яшин тезлигида пайдо бўлиб, такбир овозлари билан Исройл ўғилларига ҳужум қилиб, ҳаммасини қириб ташлаб яна кўздан ғойиб бўлгандарига гувоҳ бўлдилар. Абдуллоҳнинг илоҳий қудрат билан ҳимоя қилинаётганига кўзи етган Ваҳб лол қолди ва Аллоҳу таоло олдиди Абдуллоҳнинг нақадар обрў эгаси эканлигини англаб етди. Уйига келганида хотинига кўрганларини сўзлаб берди. Ана шунда улар, яъни эр-хотин, қизларининг тенги ана ўша йигит – Абдуллоҳ эканлигига ишонч ҳосил қилдилар. Омина исмли қизларини унга беришга қарор қилдилар.

Абдулмутталиб ҳам ўз навбатида Баний Зухра қабиласининг каттаси Ваҳбнинг Омина исмли бир қизи борлиги ва у қизнинг ҳусни-жамоли, гўзаллиги, иффат-ҳаёси, динига мустаҳкамлиги хақида яхши хабарлар эшитган эди. Аждод тарафидан ҳам улар бир-бирларига узоқроқ қариндош әдилар, бир неча отадан кейин бирлашардилар. Шунингучун Абдулмутталиб ўша қизини Абдуллоҳга олиб беришга қарор қилди ва Ваҳбнинг уйига совчиликка борди. Ваҳбнинг уйида Абдулмутталиб, қизини Абдуллоҳга сўраганида, Ваҳб “Эй амакимнинг ўғли! Биз бу таклифни сиздан анча олдин олган эдик” деди ва ўзи гувоҳ бўлган ҳодисани Абдулмутталибга сўзлаб берди. Буларга яна шуни ҳам кўшимча қилди: “Қизимнинг онаси бир туш кўрди. Тушида уйимизга бир нур кирибди. Унинг ёғдуси бутун еру кўкни ёритиб юборибди. Мен ўзим ҳам бу кечага тушимда бобомиз Иброҳим алайҳиссаломни кўрдим. У менга: “Абдулмутталибининг ўғли Абдуллоҳ билан сенинг қизинг Оминанинг никоҳларини мен ўқидим. Сен буни қабул қилгин!” деб тайинлади. Бугун эрталабдан буён шу тушимнинг таъсирида ўтирибман. Ажабо, совчилар қачон келишаркин деб ташвишда эдим”. Ваҳбнинг бу сўзларини эшитиб ўтирган Абдулмутталибининг оғзидан беихтиёр: “Аллоҳу акбар! Аллоҳу акбар!” деган сўзлар чиқди. Ниҳоят, Абдулмутталиб ўғли Абдуллоҳни Ваҳбнинг қизи Оминага уйлантириди. Абдуллоҳ ва Оминаларнинг уйланишлари хақида бошқа ривояtlар ҳам мавжуд.¹²

12 Ибн Исҳоқ, “ас-Сийра”, 119-124-б.; Ибн Ҳашом, “ас-Сийра”, I, 232-233-б.

Муборак “нур”нинг онага ўтиши

Сарвари олам (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) жанобимизнинг муборак нури онасига ўтган вақт курт-қумурсқалар, қушлар бир-бирларига “Коинот султонининг дунёга ташрифи яқинлашди. У ер юзининг ишончи, замонининг қуёшидир” деб суюнчилар айтишиди. Ўша кеча Каъбадаги барча бутлар юзтубан қулади. У пайтларда Маккай мукаррамада қурғоқчилик ҳоким эди. Йиллар давомида ёмғир ёғмай қўйғанди. Дараҳтларда биронта яшил япроқ йўқ, ҳосилдан асар ҳам кўринмасди. Одамлар қийинчилиқдан нима қилишларини билмайдиган оғир аҳволда эди. Севимли пайғамбаримизнинг муборак нури ҳазрати Абдуллоҳдан ҳазрати Оминага ўтганидан кейин шундай ёмғир ёғиб, шунақа ҳосилдорлик бўлдики, ўша йилни **мўл-қўлчилик** йили деб агадилар.

Омина онамиз ҳомиладор вақтида, эри Абдуллоҳ тижорат билан Шомга кетган эди. Қайтайдиганида касалланди. Мадинага келиб, тоғалари Нажжор ўғиллари олдида ўн саккиз ёки йигирма беш ёшида вафот этди. Бу шум хабар Маккага етиб келганида бутун шаҳар ғам-ғуссага ғарқ бўлди.¹³ Асҳоби киромдан Абдуллоҳ ибни Аббос (радиаллоҳу анҳ) шундай хикоя килган: “Жаноби пайғамбаримизнинг отаси Абдуллоҳ, ўғли дунёга келмасидан вафот қилганида малаклар “Эй Раббимиз, Расулинг етим қолди” деб йигладилар. Шунда Аллоҳу таоло “**Уни ҳимояловчи ва унга ёрдам берувчи менман**” дея марҳамат қилди”.

Фил воқеаси

Расули Ақрам (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) жанобимизнинг дунёга келишларига икки ойча вақт қолганди. Шу кунларда Фил воқеаси рўй берди. Одамларнинг ҳар тарафдан келиб Каъбани зиёрат қилишига тўсик бўлишни хоҳлаган Яман волийси Абраҳа, Византия императорининг ёрдами билан Санъа шаҳрида баҳайбат черков қурдирди. Аҳолини шу ибодатхонани зиёрат қилишга мажбурлади. Араблар қадимдан Каъбани зиёрат қилишга одатланганларни туфайли Абраҳанинг черковига ҳеч эътибор бермадилар. Аксинча унга ҳақорат назари билан қарадилар. Ҳатто кимдир черков ичига кириб, ифлослади.

¹³ Ибн Саъд, “ат-Табақот”, I, 99-100-б.

Бу ходисадан аччиқланган Абраҳа Каъбани бузишга бел боғлади ва шу мақсадда катта қўшин тўплаб, Маккага юриш қилди. Абраҳанинг қўшини Маккага яқинлашиб, Курайшнинг молларини талон килишни бошлади ва шу аснода Абдулмутталибиға тегишили икки юз туяни ҳам ҳайдаб кетди. Шу сабабдан Абдулмутталибиғ Абраҳага бориб, ундан туяларини қайтариб беришни сўради. Абраҳа унга: “Мен сенларнинг муқаддас Каъбаларингни йиқитишга келдим. Сен бўлса, уни ҳимоялашни ўрнига туяларингни сўрагани келдингми?” деди. Абдулмутталибиғ: “Мен туяларнинг эгасиман. Каъбанинг ҳам ўз эгаси бор, албатта. Уни ўз Эгаси ҳимоялайди” дея жавоб берди. Абраҳа кибрланиб: “Менга қарши уни ҳимоя кила оладиган ҳеч қандай қудрат йўқ” деб, Абдулмутталибиға туяларини бериб юборди. Кейин қўшинга Маккага қараб юришни буюрди. Абраҳа қўшини олдида юрадиган, шу туфайли ғалаба қозонишга ишонадиган “Мамуд” деган фили бўларди. Абраҳа Каъбага қараб юрмоқчи бўлса, шу фил ётиб олиб, олдинга юрмасди. Ваҳоланки Яман тарафга қараб ҳайдалса, югуриб кетаверарди.

Шундай қилиб, Абраҳа базўр Маккага яқинлашса-да, унга хужум қилишга қодир бўлолмади. Чунки Абраҳа қўшини устига Аллоҳу таоло Абобил, яъни тоғ қалдирғочлари туркумидан бир гала қушни юборди. Қушларнинг ҳар бири нўхатдек келадиган учтадан тош олиб келганди. Тошлардан биттаси тумшуғида, иккитаси панжаларида ушлаб туришарди. Ана ўша тошларни қушлар Абраҳа қўшини устига ташлади. Майда тошлар аскарларнинг бошидан кириб оёғидан тешиб чиқарди. Тошларга нишон бўлган ҳар бир аскар шу заҳоти тил тортмай ўларди. Ояти каримада ҳам айтилганидек, оқибатда қўшин худди янчилган экин япроғидек булиб колди. Бу ҳолни кузатган Абраҳа, кўркув ва талvasага тушиб, қочиш пайига тушди, бироқ қоча олмади. Чунки тошларнинг асл нишони у эди. Тошлардан унга ҳам бориб текканди. Қочаётганида гўштлари бурда-бурда бўлиб тўкилиб ўлди. Бу воқеа Куръони каримнинг Фил сурасида маолан қўйидагидек таърифланган:

“(Эй Расулим!) Парвардигорингиз (Каъбани бузишни хоҳлаган) фил эгаларини қандай (халок) қилганини кўрмадингизми? У зот уларнинг (Каъбаи муаззамани вайрон қилиш учун кўллаган барча) ҳийла-найрангларини барбод қилмадими? У зот уларнинг устига сополдан ясалган тошларни отувчи гала-гала қушларни юборди. Уларни курт-қумурсқалар томонидан еб ташланган сомондек (илма-тешик) қилиб юборди.”

Суюнчи

Севимли пайғамбаримиз - Мұҳаммад алайхиссаломнинг келиши Одам алайхиссаломдан бошлаб, ҳар бир пайғамбарга ва умматларига хабар қилиниб келинарди. Шунинг учун таваллудлари яқинлашган сайин содир бўладиган ҳодисалардан уларнинг кўпчилиги севингандилар.

Мусо алайхиссаломга нозил қилиниб, кейинчалик ўзгартирилиб, йўқотиб юборилган Тавротда келажак пайғамбар ҳақида қуидагича ёзилганди:

“У шундай бир муборак зотки, ҳиммати жуда баланд, ёрдами ниҳоятда зиёдадир. Фақирларнинг севгилиси, бадавлатларнинг табибиdir. У гўзалларнинг гўзали, соф ва покларнинг покидир. Суҳбатида юмшоқ, тақсим қилганида одил, ҳар бир муомаласида тўғридир. Коғирларга қарши кескин ва қаттиққўл. Кексаларга ҳурмат, кичикларга шафқат ва раҳм қиласи. Озгина нарсага шукр қиласи. Асиirlарга раҳмдил. Ҳамиша табассум қиласи. Унинг кулиши ҳам табассумга ўхшайди. Ҳеч қаҳқаҳа отмайди. Уммийдир, ҳеч нарса ўқимасидан, ёзмасидан Унга ҳамма нарса маълум қилинган. У Аллоҳу таолонинг расулидир. Унда ёмон одат йўқ, қалби юмшоқдир. Кўча-кўйда, бозор жойларида баланд овозда бақирмайди. Унинг уммати яхши ахлоқ эгалари бўлади. Баланд ерларда Аллоҳу таолонинг исмини тилга оладилар. Муаззинлари миноралардан туриб ҳалқни ибодатга чорлайдиган бўлади. Таҳорат қилиб, намоз ўқийдилар. Намозларида сафларини тўғрилаб, бир чизиқда турадиган бўладилар. Маккада дунёга келади. Мадинадан Шомгача бўлган ҳамма жой Унинг идорасида бўлади. Унинг исми Мұҳаммад, Унга Мутаваккил деб исм бердим. Бузуқ динларни олиб ташлаб, тўғри бўлган ҳақ динни ёйиб ўрнатмагунча уни дунёдан чиқармайман. У ҳалқни Ҳаққа чақиради, Унинг баракати билан кўрмаган кўзлар очилиб, кўрадиган бўлади, эшитмаган қулоқлар эшитади. Қалблардан ғафлат кетади ...”¹⁴

Довуд алайхиссаломга туширилган, кейинчалик йўқ қилинган Забурда: “У шундай бир кишики, қўли очиқдир, яъни сахийдир. У асло аччиқланмайди. У жуда юмшоқтабиат кишидир. Ширин

14 Ибн Исҳок, “ас-Сийра”, 38-44-б.; Ибн Ҳишом, “ас-Сийра”, I, 43-56-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақат”, I, 55-56-, 92-, 108-б.; Табарий, “Торих” I, 557-б.; Суҳайлий, “Равзул-унуф”, I, 123-б.; Шамсиiddин Шомий, “Субулу-л-Худо”, I, 216-б

сүз, гўзал ва нуроний юзлидир. Кишиларнинг табиби. Кўп йиғлайди, оз кулади. Оз ухлаб, кўп ўйлайди. Яратилиши хуш ва чиройлидир. Унинг сўзлари кўнгилларни олади, руҳларни жазб этади. ... Эй Ҳабибим! Ҳиммат қиличини суғуриб, бутун қувватинг билан қаҳрамонлик майдонида кофирлардан интиқом оласан. Чиройли ва гўзал бир тарзда менинг ҳамду саномни ҳамма жойга ёясан. Барча кофирларнинг бошлари сенинг кароматли қўлларинг олдида эгилажақдир... “деб ёзиб қўйилганди.

Исо алайҳиссаломга нозил қилинган ва кейинчалик йўқотиб юборилган асл Инжил китобида ҳам “У кўп емайди, қизғанчик эмас. Ҳйла қилмайди, ҳеч кимни ёмонламайди, ҳеч қачон шошмайди, шоширмайди. Ўзи учун ҳеч кимдан ўч-интиқом олмайди. Танбал эмас. Ҳеч кимни фийбат қилмайди...” сингари хабар берилади.

Инжилда яна қуидагича ҳам ёзилган:

“Раб тарафидан чиқиб келадиган У Мунҳаманно, Раб тарафидан чиқиб келадиган У Рухул-кудс келганда эди, У менга гувоҳлик қиласарди. Сиз ҳам шаҳодат қилган бўлардингиз. Чунки ўтмишдан бери мен билан биргасиз. Мен буларни, сизга шубҳага берилиб, адашмаслигингиз учун айтдмоқдаман”. Бу ерда тилга олинган “Мунҳаманно” сўзи Сурёний тилида Мұҳаммад деганидир.¹⁵

Жоҳилия даври

Фахри Коинот жанобимиз туғилмасларидан аввал бутун олам маънавий жиҳатдан даҳшатли зулмат, қоронгилик қаъримга ғарқ бўлган эди. Одамлар чекдан чиққан, бениҳоя тубанлашиб, бузилган, Аллоҳу таолонинг ер юзига туширган динлари унутилиб, илоҳий ҳукмларнинг ўрнини одамлар уйдирган фикрлар эгаллаб олган эди. Бутун маҳлуқот одамларнинг ваҳшат ва зулми остида азият чекарди.

Жаҳондаги барча миллатлар, ҳалқларда Аллоҳ эътиқоди унутилган; ҳузур, саодат, севинч манбаи, булоги бўлмиш **Тавхид** ақидаси ерюзидан бутунлай кўтарилиган эди. Куфр бўрони қалблардан иймонни суғуриб ташлаган, кўнгилларда Аллоҳу таолога ишониш ўрнига бутларга топиниш фикри, одати маҳкам

¹⁵ Ибн Исҳоқ, “ас-Сийра”, 119-124-б.; Ибн Ҳашом, “ас-Сийра”, I, 232-233-б.; Ибн Саъд, “ам-Табақат”, I, 360-363-б.

жойлашиб олганди.

Мусо алайхиссалом келтирган дин унутилиб, Таврот оятлари ўзгартирилиб ташланганди. Истроилўғилларитинмай бир-бирларига хужум қиласы. Исо алайхиссалом олиб келган **Насоро** дини ҳам батамом ўзгартирилган, бутунлай бузилиб, динга алоқадор ҳеч нарсаси қолмаган, ўрнига муқаддас учлик деган ғалати христианлик номли ақида хукмронлик қила бошлаган эди. Инжилнинг асли йўқотилган, роҳиблар (папа) уни ўз истаклари бўйича ўзгартириб олганди. Мусо ва Исо алайхиссаломларга туширилган иккала китоб ҳам Аллоҳу таолонинг каломи деб аталишга арзимай қолган эди.

Ўша вақтларда Мисрда таҳриф қилинган Таврот ҳукми, Византияда ўзгартирилган христианлик ҳоким эди. Эронда эса, ўтга сифинувчилик хукмрон бўлиб, оташпаастларнинг оташи минг йиллардан буён ўчмай келаётганди. Хитойда конфуцийлик, Ҳиндистонда буддизм каби уйдирма динлар ҳукм сурарди.

Арабистондаги ҳалқлар эса, бенихоя бузилиб, диндан узоқлашганди. Улар Аллоҳу таоло наздида мўътабар бўлган Каъбаи муаззамага уч юз олтмишта (360) бут жойлаштирганди. Каъбаи муаззама эса, Аршда малоика зиёрат қиласидиган “Байт-ул-Маъмур” катталигида, унинг ердаги намунаси эди. Ким Каъбага хурматсизлик қилса, Жаноби Ҳақ уни тез орада ҳалок қиласиди.

Авваллари Маккага ҳоким бўлган Журхум қабиласи зино ва фоҳишалиқда жуда ифлослиқка ботганди. Бу қабиланинг ҳаддан ташқари хурматсизларни ва пасткашликларини кўрган ҳукмдорлари уларга шундай насиҳат қилган эди: “Эй Журхумийлар! Аллоҳу таолонинг **Ҳарами шарифининг** хурматини сақлаб, Ҳарамнинг аҳамиятига эътибор бериб, ўзингизга келинг! Сиздан олдин яшаган Ҳуд, Солиҳ ва Шуъайбларнинг (алайхимуссалом) умматларидан ҳар би-рининг бошига келган ҳодисаларни, уларнинг қандай ҳалок қилинганларини биласизлар. Бир-биларингизга яхшилик қилинг, ёмонликлардан сақланинг. Ўткинчи қучларингизга ишониб алданманглар. Маккада Ҳақдан юз ўгиришдан ва зулмдан сақланинглар. Чунки зулм кишиларнинг ҳалокатга кетишига сабаб бўлади. Аллоҳу таолога қасам билан айтаманки, бирор киши бу худудда ўтириб, яшаб, зулмкор бўлса, Ҳақдан юз ўгирса, Аллоҳу таоло бешак уларнинг авлодларини қуритиб, илдизларини қўпориб

ташлаб, улар ўрнига бошқа қавмларни келтиради. Бузуқликда давом этиб, Ҳақдан юз ўғирувчи Макка халқига бу ерда қолишга изн йўқ. Сиздан илгари бу жойда яшаган, сиздан-да узоқ умр кўрган, сиздан анча қудратли, сиздан-да кўп сонли ва бой бўлган Тасм, Жадис ва Амолика қавми бошига нималар тушганини биласиз. Уларнинг Ҳарами шарифни оёқ ости килишлари, Ҳақдан юз ўғириб, зулмга берилишлари, бу муборак жойдан чиқариб ҳайдалишларига сабаб бўлган эди. Аллоҳу таоло, ёмонларнинг баъзилари устига чумолиларни қўйиб юбориб, кимларинидир очлик, баъзиларини қилич орқали ушбу ердан ҳайдаб чиқарганини кўргансиз ва эшитгансиз! Ўзингизга келинг!”

Бироқ насиҳатлар журхумликларга таъсир килмади. Натижада Аллоҳу таоло уларни ҳам ярамасликлари туфайли паришону вайрон қилди...

Ана шундай замонда ер юзининг маркази бўлган Маккада куфр селдек оқарди, Байтуллоҳнинг ичига Лот, Уззо, Манот сингари юзлаб бутлар тўлдирилган эди. Зулм ҳаддан зиёд ошган, одамлар уятсизлик ва ахлоқсизликлари билан фахр-ланадиган ҳолга келганди. Хуллас, Арабистон ўша даврда диний, руҳий, ижтимоий ва сиёсий жиҳатдан тубанликка, қоронгиликка, жаҳолатга, бузуқликка ботган эди. **Жоҳилият даври** деб аталувчи ушбу даврда халқ асосан кўчманчи тарз ҳаёт кечирап ва майда-майда қабилаларга бўлиниб кетганди. Доимий тўқнашувлар, уруш-жанжал ҳолатида бўлган араб қабилалари, босқинчилик ва талончилик қилишни ўзлари учун рўзгор тебратиш воситаси деб ҳисобларди. Зулм, ўғрилик ва қароқчилик қилиш кенг тарқалган қабилалардан ташкил топган Арабистонда бирон сиёсий низом ёки биронта ижтимоий тартиб мавжуд эмасди. Аксинча, ичкиликбозлик, қимор ўйнаш, зино, ўғирлик, зулм, ёлғон ва беномуслик ҳамма тарафни заҳарлаб ташлаган эди. Зулм - кучлининг кучсизга нисбатан ишлатадиган энг омонсиз қуролига; аёл эса, эркак қўлида олиб-сотиладиган ва ҳар қандай ҳақоратга лойиқ молга айланган эди. Баъзи ўтакетган икки оёқлилар хонадонда қиз фарзанднинг дунёга келишини фалокат ва шармандалик деб ҳисобларди. Бундай бебошлиқ шу даража авж олгандики, оталар туғилган қизларини ўз қўллари билан тириклайн чуқурга ташлаб, “дадажон, дадажон” деб дод-фарёд

қилишларига қарамай, тириклай кўмиб юборишарди. Устига устак шундай ваҳшийликларидан виждонлари заррача оғринмас, аксинча мағзава қалбларида ғуур ва ифтихор хисси ғолиб бўларди. Охироқибат ўша давр одамлари орасида шафқат, марҳамат, яхшилик ва адолат каби чиройли одамий хислатлар таг-туги билан йўқоладиган ҳолга етган эди.

Лекин шунча салбий ҳолатларга қарамай, шу давр арабларида диққатга созовор бир хусус бор эди. Уларда адабиёт соҳаси фасоҳат ва балогат жиҳатидан такомиллашиб, ўз тарихидаги энг юқори чўққига чиққанди. Ваҳший араблар шоир ва шеърга жуда катта аҳамият беришар, уни ўzlари учун жуда улуғ бир ифтихор василаси деб ҳисобларди. Халқ орасида донг таратган машҳур бир шоир, ўзи ва қабиласи учун тенгсиз обрў деб ҳисобланарди. Вақти вақти билан кўчма бозор ва сайллар ташкил қилиниб, шеър ва хитоблар мусобақаси ўтказиб туриларди. Биринчиликни олган шоирларнинг шеърлари ва хитоблари Каъба деворига осиб қўйиларди. Жоҳилия давридаги Каъба деворига осилган энг машҳур еттига шеърга “**ал-Муаллақатус-сабъя**”, яъни еттига осқич дейиларди.

У замонлар Арабистонда инсонлар, ақида жиҳатидан ҳам хилмалик гурухларга бўлинниб кетган эди. Бир қисми тамоман ақидасизлар (атеист-даҳрий) бўлиб, дунё ҳаётидан бошқа ҳеч нарсани тан олмасди. Бир қисми, Аллоҳу таолонинг борлигига ва охират кунига ишонарди, лекин одамлардан пайғамбар келишига ишонмасди. Яна бир қисми эса, Аллоҳу таолога ишонса ҳам охиратга ишонмасди. Катта қисми, Аллоҳу таолога ширк қўшиб, бутларга топиниб, сифинишарди. Мушриклардан ҳар бирининг уйида битта бут бўларди.

Энг ҳайратланарлиси, шунча тубанликлар орасида, ҳазрати Иброҳим олиб келган динда бўлган ва “**Ҳанифлар**” деб аталувчи кам сонли тўғри-дуруст кишилар ҳам бор эди. Улар Аллоҳу таолога ишонарди ва бутлардан узоқ турарди. Жаноби пайғамбаримизнинг отаси Абдуллоҳ, бобоси Абдулмутталиб, онаси ва бошқа баъзи кишилар ўша динда эдилар.

Ҳанифлардан бошқа ҳамма гуруҳ ва тоифалар ботил йўлда бўлиб, зулмату қоронгуликка батамом ғарқ бўлган эди.

МАККАИ МУНАВВАРА ДАВРИ Дунёга ташрифлари

Оlam шундай қоронғилашган, ҳамма ёқни зулмат шундай қоплаб олғандики, халқ жами мавжудотнинг яратувчиси бўлган Аллоҳу таолога иймон келтириш ва унга ибодат қилишни тарк этганди. Устига устак, коинотда жараён қилиб турган ҳодисаларга ва Жаноби Ҳақ яратган нарсаларга, айниқса, қўлларидағи бутларга “илоҳ” дея сифинарди.

Оlam ғамгин, мавжудот ғамгин, қўнгиллар ғамгин эди ва юзлардан кулги узоқлашганди. Аллоҳу таолонинг ҳамма маҳлуқларидан устун қилиб яратган бандаларининг жаҳаннамдан қутулишига сабаб бўладиган қаҳрамон ха-лоскорнинг майдонга чиқиш вақти яқинлашганди. Olam Одам алайхиссаломдан бўён пок ва сажда ўпган пешоналар-дан кўчиб келаётган нурнинг эгасини кутиб олишга тайёргарлик кўраётган эди. Инсониятга ва жинларга абадий саодатни кўрсатадиган тенги йўқ инсон келаётганди!... Шафқат ва марҳамат манбаи, Раббининг ахлоқидан ахлоқ олган буюк инсон келаётган эди!...

Мақоми маҳмуд соҳиби, шафоат қилувчиларнинг бош тожи келаётган эди!.. Коинотнинг сарвари, мавжудотнинг асли, инсониятнинг саййиди келаётган эди! Маҳшар куни-нинг мададкори, пайғамбарларнинг сultonи келаётган эди!.. Аллоҳу таолонинг ҳабиби, севгилиси, яратилишимизнинг сабаби, оламларга раҳмат қилинган севимли пайғамбаримиз келаётганди!.. (саллаллоҳу алайҳи васаллам)

Етти қат ер ва етти қат осмон, қисқаси бутун олам теран хурмат ва шодликда Сайидул-мурсалийн, Хотамул-анбиё, Ҳабиби Худо бўлган жанобини кутмоқда эди. Бутун маҳлуқот бор овозлари билан “Хуш келдинг, ё Расуллалоҳ!” дейиш учун шайланарди. Ана шундай бир пайтда, ҳижратдан 53 ийл муқаддам, Фил воқеасидан икки ойлар чамаси кейин, Рабиъул аввал ойининг ўн иккиси, душанба кечаси тонгта яқин Макка шаҳрининг Ҳошим ўғиллари маҳалласида, Сафо тепалигига яқин бир хонадонда муштоқлик билан кутилаётган, Аллоҳу таолонинг нури Мұхаммад Мустафо (саллаллоҳу алайҳи васаллам) бу дунёга ташриф буюрдилар. Ушбу ташриф муносабати билан олам янгидан ҳаёт топди, яшнай

бошлади. Зулматлар бирданига “Нур” билан ёруғлашди.¹⁶

“Мадорижун-нубувва” китобида айтиладики: “Шарафларнинг энг юксагига мазҳар бўлган оналарнинг энг баҳтиёри ҳазрати Омина ҳомиладорлиги ҳакида қуидагиларни баён қиласди: “Ул сарварга ҳомиладорлик чоғимда ҳеч бир оғирлик, қийинчилик кўрмадим. Ҳомилалигимни ҳис этмасдим. Фақат олти ойдан сўнг, бир кун уйқусираб турган пайтимда бир киши менга “Сен кимга ҳомила эканлигингни биласанми?” деб сўради. “Билмайман”, деб жавоб бердим. У киши эса “Билиб қўйки, сен пайғамбарларнинг охиргисига ҳомиладорсан!” деган хабарни берди. Куни яқинлашганида ўша киши тақрор келиб, ”Эй Омина! Бола туғилганидан кейин унинг исмини Мұхаммад қўйгин” (Бошқа бир ривоятда “Эй Омина! Бола туғилганидан кейин, унинг исмини Ахмад қўйгин” деган) деди.”

Ҳазрати Омина волидамиз, боланинг туғилиш онини ҳам қуидагича гапириб берган:

“Вақти-соати келганида ҳайбатли бир овоз эшилдим. Этларим жимиirlай бошлади. Кейин бир оқ қуш кўрдим. Келиб, қаноти билан мени силади. Кўрқувимдан асар ҳам қолмади. Ўша пайтда чанқаб, ҳароратдан ёнмоқда эдим. Ёнимда сутга ўхшаш бир коса оқ шарбат пайдо бўлди. Шу шарбатни менга ичишга узатдилар. Ичдим, болдан ширин ва совуқ эди. Энди чанқофим босилди. Кейин катта бир нур кўрдим, бу нурдан уйим шундай ёришиб кетдики, ёргидан бошқа нарса кўринмасди.

Шу пайтда атрофимни ўраб турган жуда кўп хонимларни кўрдим. Бўйлари узун, юзлари қуёшдай порларди. Худди Абду Маноғ қабиласининг қизларига ўхшаб кетарди. Бирданига пайдо бўлгандаридан ҳайратландим. Улардан бири “Мен Фиравннинг завжаси Осияман!” деса, иккинчиси “Мен Марям бинти Имронман, булар жаннат хурийларидир” деди. Ўша пайтда оппоқ, узун ва осмондан ергача чўзилган ипак матони кўрдим. “Уни одамларнинг кўзидан пардаланг” дейишди. Шунда бир гала қуш пайдо бўлди. Тумшуклари зумраддан, қанотлари ёқутдан эди. Кўркканимдан терлаб кетдим. Томаётган тер томчиларидан мушк ҳиди келарди. Ўша ҳолдалигимда кўзимдан пардани кўтаришди. Бутун ер юзини шарқдан фарбгача кўрдим. Атрофимни фаришталар ўраб олганди.

16 Ибн Саъд, “ат-Табақот”, I, 100-103-б.; Ибн Асиyr, “Усулу-л-гоба, I, 21-б.

Мұхаммад алайхиссалом туғилганиданоқ муборак бош-ларини саждага қўйиб, шаҳодат бармоғини кўтардилар. Сўнгра кўқдан уни ўраб олган бир оқ булат тушди. Бирданига “Уни мағрибдан машриқкача ҳамма жойда кездиринг. Шун-дай кездирингки, жумлаи жаҳон Уни исми, жисми ва сифати ила қўрсин. Унинг Моҳий эканлигини, яъни Аллоҳу таоло У билан оламда ширк асарларини қолдирмаяжагини билсин” деган овоз эшитилди. Бир мунча вакт ўтгач ҳалиги булат тарқалиб, Мұхаммадни (саллаллоҳу алайҳи васаллам) бир оқ жундан матога йўргакланган ҳолда кўрдим. Ўша пайтда яна олдимга юзларидан қуёшдек нур таралиб турган уч киши келди. Биттасининг қўлида кумуш обдаста, иккинчининг қўлида зумрад лаган, учинчисининг қўлида эса бир ипак бор эди. Обдастадан худди мушк томаётганга ўхшарди. Муборак ўғлимни лаганнинг ичига ётқизиши, муборак бош ва оёқларини ювиб, ипакка ўрадилар. Кейин муборак бошига хушбўй ҳид суртдилар, муборак қўзларига сурма қўйдилар ва қўздан ғойиб бўлдилар”.

Мұхаммад алайхиссалом туғилган пайтларида ҳазрати Омина волидамизнинг ёнида Абдураҳмон бин Авфнинг онаси Шифо хоним, Үсмон бин Абил-Оснинг онаси Фотима хоним ва пайғамбаримизнинг аммаси Сафийя хонимлар бор эди.

Шифо хоним ҳодисани қўйидагича ҳикоя қилган:

“Мен ўша кеча Оминанинг ёнида хизматида эдим. Мұхаммад алайхиссаломнинг туғилганидан-оқ дуо ва ниёз қилганини эшиздим. Ғойибдан **“Ярҳамука Раббика”** деган овоз эшитилди. Кейин бир нур пайдо бўлиб, шундай шуъла сочдики, шарқдан гарбгача ҳамма ёқ ёришиб қўринди...”

Яна бир қанча ҳодисалар гувоҳи бўлган Шифо хоним “Орадан ийллар ўтиб, Унга пайғамбарлиги билдирилган қунларда, ҳеч иккиланмай биринчилардан бўлиб иймон келтирганлардан бири мен бўлдим” деганди.

Сафийя хоним кўрганлари ҳақида “Мұхаммад алайхиссалом туғилган пайтда ҳамма ёқни нур қоплаб олди. Туғилиши билан сажда қилди, муборак бошини кўтариб аниқ сўзлар билан **“Ла илоҳа иллаллоҳ, инний расулиллоҳ”** деди. Уни чўмилтирмоқчи бўлганимда “биз уни ювилган ҳолда юбордик” деган овоз эшитилди. Киндиги кесилган ва суннат қилинган ҳолда топдик.

Дунёга келиши билан сажда қилди. Шунда жажжи лаблари қимирлагандай, худди пицирлаб гапираётгандай туюлди. Эгилиб, муборак оғзига қулоғимни яқинлаштирудим “Умматий, Умматий! (Умматим, умматим)” деганини эшилдим”, деб ҳикоя қиласи.

Пайғамбаримиз туғилган пайтларда бобоси Абдулмутталиб, Каъбаи шариф ёнида Аллоҳу таолога ёлвориб дуо қилаёт-ган эди. Шу пайтда суюнчи хабар келди. Мұхаммад алайхиссаломнинг туғилган күнларида бир қанча ҳодисалар гувоҳи бўлган Абдулмутталиб, бу хушхабардан жуда хурсанд бўлиб “Бу ўғлимнинг шон-шарафи жуда улуғ бўлади” деди.¹⁷

Абдулмутталиб, шундай улуғ хурсандчиликни кутлаш мақсадида таваллудининг еттинчи куни Макка ҳалқига уч кун зиёфат берди. Бунга қўшимча шаҳарнинг барча маҳаллаларида тяялар сўйиб, ахолининг кўнглини олди. Зиёфат давомида боланинг исмини сўраганларга, “МУҲАММАД” (саллаллоҳу алайхи васаллам) исмини бердим”, дея жавоб берарди. Нега ота-боболаридан бирининг исмини бермадингиз деганларга эса “Аллоҳу таоло ва инсонлар уни мадҳ этишларини, мақташларини истаганим учун шундай исм бердим” деб жавоб берди. Бошқа бир ривоятда айтилишича гўдакка “Муҳаммад” исмини Омина хоним қўйганлиги айтилади.

Таваллуд кечаси рўй берган ҳодисалар

Расули акрам (саллаллоҳу алайхи васаллам) жанобимизнинг таваллудларидан олдин ва туғилиш асносида Ул зотнинг дунёга ташрифларидан дарак берувчи аломатлар сифатида бир қатор ҳодисалар рўй берди. Даврининг машҳур кишилари пайғамбаримиз туғилмасидан олдин ажойиб-гаройиб тушлар кўришди. Замоннинг коҳинлари, олимларига таъбир қилдирганларида, бу тушлар Муҳаммад алайхиссаломнинг дунёга келишидан дарак берувчи тушлар эканлигини айтдилар. Севимли пайғамбаримизнинг бобоси ўзининг туши ҳақида қуидагиларни баён қилган:

“Бир куни кўрган тушимдан қаттиқ чўчиб уйғондим. Дарҳол бир коҳинга бориб, тушимнинг таъбирини сўрамоқчи бўлдим.

---

17 Ибн Саъд, “ат-Табақот”, I, 103-б.

Коҳиннинг ёнига борганимда, у юзимга қараб: ”Эй Қурайшнинг раиси сенга нима бўлди? Рангинг оқарип кетибди. Сени бу ҳолатга солган бирон кор-ҳол бўлдими?” деб сўради. “Ҳа, ҳали ҳеч кимга айтмадим, даҳшатли бир туш кўрдим”, дедим-да ёнига ўтириб тушимни айта бошладим.

Бу кеча тушимда жуда катта дараҳт кўрдим. Учи осмонгача етган, шоҳлари ҳар тарафга, шарққа, гарбга ёйилган эди. Дараҳтдан шундай бир нур сочилардики, унинг олдида күёш нури хира туюларди. Ўзи эса, баъзан кўриниб, баъзан кўздан ғойиб бўларди. Одамлар унга томон йўналарди. Вакт ўтган сайин нури ошиб бораверди.

Қурайш қабиласидан баъзилари шу дараҳтнинг шоҳларига ёпишарди, баъзилари уни кесишгауринарди. Бир ёш йигит, дараҳтни кесмоқчи бўлганларга қаршилик кўрсатарди. У йигит шундай барно юзлик эдики, ундай юзни умримда кўрмаганман. Вужудидан ёқимли ҳидлар тараларди. Мен ҳам дараҳтнинг бир шохини ушламоқчи бўлиб кўлимни чўздим, лекин ушлай олмадим” дедим”. Ҳикоямни эшитган коҳиннинг афти-ангори ўзгариб кетди. Рангида қон қолмади. Кейин “Унда сенинг насибинг йўқ”, деди. “Кимнинг насиби бор?” деб сўрадим. “Дараҳтнинг шохидан тутгандарнинг” деди-да, сўзида давом этиб, “сенинг сулолангдан бир пайғамбар чиқади, ҳамма томонга ҳукмрон бўлади, одамлар унинг динига киради” деди. Шундан кейин ёнимда ўтирган Абу Толибга қараб, “Бу йигит ҳар ҳолда унинг амакиси бўлса керак” деди. Абу Толиб бу воқеани жаноби пайғамбаримизга пайғамбарлиги билдирилганидан кейин гапириб берган ва “Ўша дараҳт Абул Қосим, ал-Амин Мұхаммад алайҳиссаломдир” деган.

Муҳтарам пайғамбаримиз Мұхаммад алайҳиссалом дунёга келган кеча осмонда бир юлдуз пайдо бўлди. Уни кўрган яҳудий олимлари Мұхаммад алайҳиссаломнинг тугилганларини билди. Асҳоби киромдан Ҳассан бин Собит шундай ҳикоя қиласди:

“Мен саккиз ёшда эдим. Бир куни тонг вакти кўчада яҳудийлардан бири “Хой яҳудийлар”, деб бақириб нари-бери югурга бошлади. Яҳудийлар атрофига йигилиб, “Нима бўлди, нега бақирасан, тинчликми?” деб сўради. У эса ”Билиб кўйинглар,

Аҳмаднинг юлдузи бу кеча туғилди! Аҳмад бу кеча дунёга келди...” деди ҳаллослаб.”

Расули акрам сарваримиз туғилган кечаси Каъбадаги бутларнинг ҳаммаси юзтубан йиқилди. Урват-убнуз-Зубайр шундай ривоят қиласи: “Қурайшлик бир авлоднинг бир бути бор эди. Улар ҳар йили бир марта ўша бутни тавоғ қилиб, туялар сўйиб, атрофида шаробхўрлик қиласи. Шундай бир кун яна бутлари ёнига боргандарида уни юзтубан ётган ҳолда топшишди. Уни кўтариб қўганларида яна йиқилди, бу хол уч марта такрорланди. Кейин атрофига суюнчиқлар тиркаб, тиклашаётганларида “Бир киши туғилди, ер юзида ҳаракатга келмаган ҳеч нарса қолмади. Бутлардан қанчаси бўлса, барчаси йиқилди. Қиролларнинг қалблари қўрқувдан ларзага келди!”, деган овоз эшишилди.” Бу ҳодиса айни Мухаммад алайҳиссаломнинг туғилган кечасига тўғри келган эди.

Мадойин шахридаги Эрон Кисроси (хукмдори) саройи-нинг ўн тўртта буржи (минораси) кўчиб, йиқилди. Ўша кечаси шовкин-сурон даҳшатидан сапчиб уйғонган кисро ва ҳалқи, ўз улуғларидан баъзилари кўрган кўрқинчли тушларини таъбир қилдиришганда, унинг буюк ҳодисалар аломати эканини тушунишганди.

Яна ўша кечаси мажусий, яъни оташпастларнинг минг йилдан буён ўчмай ёниб турган катта гулханлари бирданига сўнди. Ўчиб қолган пайтни қайд қилиб, кўрдиларки у соат, Кисро саройида буржлар қулаган кечага тўғри келарди.

Ўша замонларда муқаддас ҳисобланган Сова кўли ҳам бир кечада суви тортилиб, қуриб қолди.

Шом томонларда минг йилдан буён сув оқмай қуриб ётган Самова дарёси водийси, ўша кечаси тўлиб-тошиб оқа бошлади.

Мухаммад алайҳиссалом туғилган кечадан бошлаб, шайтон ва жинлар Қурайш коҳинларига ҳодисалардан хабар бера олмайдиган бўлиб қолди. Каҳонат (фолбинлик) ниҳоясига етди...

Ҳабиби акрам жанобимиз таваллуд қилган кечаси ва ундан кейинги кунларда шу пайтгача кўз кўриб, қулоқ эшишмаган яна анча гаройиб ҳодисалар содир бўлди. Уларнинг барчаси сўнгги пайғамбар Мухаммад алайҳиссаломнинг дунёга келганларига ишорат қиласидир.¹⁸

---

18 Ибн Касиир, “ал-Бидоя”, III, 211-212-б.

Мавлуд кечаси

Мұхтарам пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) дунёни ташриф қылған (шарафлантирган) кечага Мавлуд кечаси дейилади. “Мавлуд” калимаси, туғилиш, таваллуд пайти деган маънени билдиради. Бу кеча Қадр кечасидан кейинги энг қийматли кечадир. Ушбу кечада севимли пайғамбаримиз дунёга ташриф буюрганлари учун хурсанд бўлган мўминларнинг гуноҳлари авф қилинади дейилган. Бу кечада Сарвари коинот пайғамбаримизнинг туғилган пайтларида содир бўлган ҳол, ҳодисалар ва мўжизалар ҳақида ўкиш, тинглаш, ўрганиш савоб бўлади. Расууллоҳ бу ҳодисалар ҳақида ўзлари ҳам айтиб берардилар.

Асҳоби киром ҳам шу кечада йигилиб, ўша муборак кунни ёдга олишар, бўлган ҳодисаларни ҳикоя қиласидилар. Ислом оламида асрлардан бўён ушбу кечани Мавлуд кечаси сифатида нишонлаш мусулмонлар орасида анъана ҳолига келган. Оламнинг мусулмон қадами етган деярли барча ўлкаларида Мавлуд қасидалари ўқилиб, пайғамбаримиз хотирланмоқда.

Ҳар уммат, ўз пайғамбарининг таваллуд кунини байрам деб билган. Шунингдек мусулмонлар учун ҳам ушбу кун - байрам ва хурсандчилик кунидир.

Сут онага берилиши

Омина волидамиз нурли гўдагини қучоғига олганида эри ҳазрати Абдуллоҳнинг вафотини унугтандек бўлди. Уни тўққиз кун эмизгандан кейин Абу Лаҳабнинг чўриси Сувайба хоним бир неча кун сут оналиқ хизматида бўлди. Сувайба хоним бундан олдин ҳазрати Ҳамзани, кейин Абу Саламани ҳам эмизганди. Ҳофиз ибни Жазрий айтадики: “Абу Лаҳаб тушда кўрилиб, қандай ахволда эканлиги сўралганда “Қабр азоби чекяпман. Фақат ҳар йили Раби-ул-аввал ойининг ўн иккинчиси кечасида азобим енгиллашади. Икки бармогим орасидан чиққан салқин сувни симириб, бир мунча енгил тортяпман. Шу кеча Расууллоҳ дунёга келганини Сувайба исмли чўрим менга хабар қилганди. Мен эса, шу хабардан хурсанд бўлиб, уни озод қилгандим ва унга сут оналиқ қилишни буюргандим. Шунинг учун бўлса керак, бу

кечаларда азобим өнгилашади” деди.”

У замонларда Макка халқы учун ўз болаларини бир сут онага бериш одат эди. Гүдаклар асосан ҳавоси мулойим, суви ширин яйловлардаги оналарга берилиб, улар қўлида маълум вақт ўсиб, тарбияланарди. Бунга Макканинг жуда иссиқ ҳавоси сабаб эди. Ҳар йили шу мақсадда Маккага теварак-атрофдан жуда кўп ёш оналар келарди. Ҳар бири эмизиш учун биттадан чақалоқ олиб кетарди. Болаларга маълум вақт боққач, ота-оналарига қайтариб беришганларида, яхшигина ҳақ ва совғалар олишарди.

Пайғамбаримиз туғилган йили, хуш ҳаво яйловларда яшайдиган Баний Саъд қабиласидан кўпгина аёллар сут оналик қилиш нияти билан Маккага келди. Ҳар бири насибасига яраша чақалоқ олди. Баний Саъд қабиласи, Макка атрофида яшайдиган қабилалар орасида шараф, сахийлик, мардлик ва тавозеда, арабчани равон ва чиройли гапиришда энг машҳури эди. Курайш қабиласининг обрўли, бой оилалари чақалоқларини айнан шу қабилага мансуб сут оналарга беришни хоҳларди. Ўша йили Баний Саъд қабиласи юртида шиддатли қурғоқчилик ва очлик ҳукм сурарди. Ўша қабиладан Ҳалима хоним вазиятни қўйидагича ифодалаган:

“Мен ўша йили қирларни кезиб ўт йигардим ва топганим учун Аллоҳу таолога шукр қилардим. Баъзан уч кунлаб ейишга ҳеч нарсамиз бўлмасди. Шундай ҳолимнинг устига бир фарзанд ҳам кўрдим. Бир томондан очлик, иккинчи томондан оналик ташвиши тинка порамни қуритиб бораарди. Очликдан ер билан осмонни, кундуз билан тунни фарқлай олмаган пайтларим бўлди. Бир кеча саҳрода ҳолсизликдан ухлаб қолибман. Тушимда бир киши мени сутдан ҳам окроқ бир сувга чўмдирди ва “бу сувдан ичгин” деди. Қонгунча ичдим. У мени яна ичишга ундади. Яна тўйиб ичдим. Сув болдан ҳам ширинроқ туюлди. Кейин у менга “Сутинг кўп бўлсин эй Ҳалима! Мени танидингми?” деди. Танимаганимни айтдим. У менга “Мен сенинг қийналган вақтларингда қилган ҳамд ва шуқрларингман. Эй Ҳалима! Маккага бор. У ерда сенга бир “Нур” дўст бўлиб, баракага ботасан. Бу тушни ҳеч кимга айтма!” деди. Уйғонганимда, кўқракларим сутга тўлган, оғриқ ва очлик ҳам мени тарк этганини ҳис қилдим”.

Қаҳатчилик туфайли ҳақ өвазига сут оналик қилиб, аҳволларини

тузатиши нияти билан шу йил Маккага бошқа йилларга нисбатан күпроқ аёллар келганди. Ҳаммаси бойроқ хонадонлардан чақалоқ олишга ҳаракат қиласынан. Эртароқ келган оналар биттадан чақалоқ олиб улгуришганди. Бироқ жаноби пайғамбаримиздинг етим бўлғанликлари боис, яхши ҳақ ололмаймиз деган андишада ҳеч ким Унга талабгор чиқмаган эди. Шу аёллар орасида иффати, поклиги, ҳилми, яъни мулоиймилги, ҳаё ва чирройли ахлоқи билан танилган Ҳалима хоним ҳам бор эди. Минган уловлари ориқ, кучсиз бўлғанлигидан Маккага келишда ҳаммадан кеч қолишганди. Лекин шу кечикиш уларга излаганларидан ҳам зиёдасига эришишларига сабаб бўлган эди. Эри билан бутун Маккани айланиб, барча бой хонадон болалари аллақачон олиб қўйилганини қўрдилар. Бироқ бўш қайтишни ҳам истамай, биронта чақалоқ олиб қайтишни илинжида эдилар.

Ниҳоят, ўзига ҳурмат жалб этадиган, нур юзли бир қарияга дуч келиб қолишиди. У киши Макканинг раиси Абдулмутталиб эди. Хоҳишларини эшитгач уларга ўз неварасини олишларини таклиф қилиб, шу билан улуғ дав-лат ва саодатга эришажакларини айтди. Абдулмутталибнинг иссиқ истараси ва илиқ муомаласи уларни жазб қилган эди. Таклифини дарҳол қабул қилишиди. Шундан сўнг кекса бобо Ҳалима хонимни ҳазрати Оминанинг уйига бошлаб келди. Бу ёғини Ҳалима хоним шундай баён қилади:

“Чақалоқнинг ёнига борганимда йўргакланган, яшил ипак мато устида ширингина ухларди, атрофга мушк ҳиди тарқаларди. Хайратдан шу захоти гўдакка шунчалик меҳрим уйғондики, кўнглим уни уйғотишга рози эмасди. Қўлимни кўксига қўйгандим, уйғонди ва менга қараб табассум қилди. Мен унинг табассумидан ўзимни йўқотиб қўяёздим. Кейин онаси шундай чиройли, нурдай чақалоқни менга бермай қўймасин деган фикрда, юзини ёпиб, қўлимга кўтариб олдим. Ўнг кўкрагимни берганимда эма бошлади. Чап кўкрагимни эмизмоқчи бўлдим, лекин у эммади. Абдулмутталиб, менга қараб, “Сизга бир хушхабар айтайин, аёллар ичida сиздек улкан неъматга эришгани бўлмади” деди.¹⁹

Омина хоним севимли гўдагини менга бериб, “Эй Ҳалима,

---

19 Қасталоний, “Мавоҳиби ладуннӣ”, 37-б.

бундан уч кун аввал ”Сенинг ўғлингга сут берадиган хотин, Баний Саъд қабиласининг Абу Зуайб сулоласидан бўлади” деган бир овоз эшитдим”, деди. Унинг бу гапига “Ха, мен Баний Саъд қабиласиданман ва отамнинг кунялари Абу Зуайбdir” дедим”. Ҳалима хоним қуйидагиларни ҳам гапириб берган:

“Омина хоним менга яна бир неча ғаройиб воқеаларни айтиб бергач васият қилди. Мен ҳам Маккага келишдан олдин кўрган тушимни ва бу ерга келаётганимда ўнгу-сўлимдан “Сенга муждалар бўлсин, эй Ҳалима! У кўз қамаштурувчи оламларни пур-нур қилувчи нурни эмизиш сенга насиб бўлади” деган овозлар эшитганимни айтиб бердим”.

Ҳалима хоним айтади: “Мұхаммад алайҳиссаломни олиб, ҳазрати Оминанинг уйидан чиқдим. Эримнинг олдига келдим. У кучоғимдаги гўдакнинг юзига бир қараб, ҳушини йўқотаёзди ва менга: “Эй Ҳалима, мен бу қунгача бундай гўзал юз кўрмадим” деди. Уни ёнимизга олган қунимиздан бошлаб, бизга кела бошлаган баракатларни кўриб, эрим “Эй Ҳалима! Билгинки, сен жуда муборак ва қадри улуғ чақалоқ олибсан” деди. Мен эса “Валлоҳи, зотан тилагим шу эди, шукрки тилаганимдай бўлди” деб язвоб қилдим”.

Ҳалима хоним эри билан чақалоқни олиб, Маккадан ўз юртлари сари йўлга чиққанларидан бошлаб, Унинг баракатига дуч келавердилар. Ориқ, заиф ва зўрға юрадиган эшаклари энди машҳур араб отларидек чопадиган бўлиб қолди. Маккага бирга келган йўлдошлари, анча олдин йўлга чиқиб, узоклашиб кетишлирига қарамай, уларга етиб, ҳатто ўзиб ҳам кетишли. Баний Саъд юртига етиб боргандаридан сўнг мисли йўқ мўл-кўлчилик ва баракага эришдилар. Сути кам молларининг елинлари сутга тўлиб, тирсиллайдиган бўлди. Уни кўрган қўши nilар ҳайратдан ёқа ушлаб, бунинг эмизгани олиб келган чақалоқ туфайли бўлаётганини тушунишганди.

Қурғоқчилик аҳолини қаттиқ қийнаб қўйганидан бир куни Мұхаммад алайҳиссаломни қучоқларига олиб, ёмғир дуосига чиқишигандаги Унинг хурматига мўл ёғингарчилик билан баракага эришдилар.

Жаноби пайғамбаримиз, сут онаси Ҳалима хонимнинг фақат ўнг кўкрагини эмар, чапини эммасдилар. Чапини сут қардошига қолдирадилар. Икки ойликларида эмакладилар. Уч ойга тўлғанларида оёққа тура бошладилар. Тўрт ойликларида деворни ушлаб юра бошладилар. Беш ойликларида мустақил юрдилар. Олти ойлик пайтларида ҳеч кимнинг ёрдамисиз юриб-югуриб юрардилар. Етти ойликларида ён атрофга бемалол ўзлари бориб кела олардилар. Саккиз ойликларида киши тушунадиган қилиб, тўққиз ойликларида фоят маъноли сўзлайдиган бўлдилар. Ўн ойликларида садоқдан ўқ отишни бошладилар. Ҳалима хоним қуидагича айтиб берган: “Биринчи марта сўзлай бошлаганидаёқ “Ло илоҳа иллаллоҳу валлоҳу акбар. Валҳамдулиллаҳи роббиль оламин” дея бошлади. Ўша кундан эътиборан Аллоҳу таолонинг исмини айтмасдан ҳеч бир нарсага қўл узатмасди. Чап қўли билан ҳеч нарса емасди. Юра бошлаганида, болалар ўйнайдиган жойдан узоқ турар ва уларга ”Биз ўйин учун яратилмадик” дерди. Ҳар куни Уни қуёш ёруғидек бир нур қоплаб олар ва бироз вақт ўтгач очиларди. Ой билан сўзлашарди, унга ишорат қиласа, ой ҳаракат қиласарди.”

Ҳалима хоним яна қуидагиларни ҳам айтиб берган:

“Мухаммад алайҳиссалом икки ёшга кирганида Уни сутдан ажратдим. Кейин ўз онасига топшириш учун эрим билан Маккага йўл олдик. Бироқ биз Унинг шундай баракатларига эришгандикки, Ундан ҳеч айрилгимиз йўқ эди. Энди унинг нурли юзини кўришдан маҳрум қолиш бизга жуда оғир ботарди. Унинг ҳолларини онасига гапириб бердим. Омина хоним, “Менинг ўғлимнинг шони жуда баланд” деди. Мен ҳам “Валлоҳи, умримда бу боладан муборакроқ одам кўрмадим” дедим. Кейин мен бир қатор баҳоналар айтиб, болани яна бир муңча вақт ёнимизда қолишини Омина хонимдан илтимос қилдим. У бизнинграйимизни қайтармади ва боланинг яна бироз вақт ёнимизда қолишига ижозат берди. Бундан бениҳоя хурсанд бўлиб, Ул муборак омонатни олиб, такрор қабиламизга қайтдик. Шу сояда уйимиз кут-баракага тўлиб-тошди, мол-мулкимиз ва шонимиз ортди. Сон-саноқсиз неъматларга эришдик”.²⁰

20 Ибн Исҳоқ, “ас-Сиўра”, 25-28-б.; Ибн Ҳишиом, “ас-Сиўра”, I, 158-167-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақат”, I, 108-, 115-б.

Муборак кўксининг ёрилиши

Ҳалима хоним бундай деб гапириб берган:

“Сарвари олам (саллаллоҳу алайхи вассалом) бир куни: “Кундуз кунлари нега биродарларимни кўрмайман, бунинг сабаби нима?” деб сўраб қолди. “Улар кўйларни ўтлатишга кетади. Уйга кечкурун кечроқ келишади”, - дедим. “Мени ҳам улар билан бирга юборинг, мен ҳам кўйларни ўтлатаман”, - деди. Бир неча баҳоналар тўқиб, уни юбормасликка уриниб кўрдим, охири кўнглига қараб, “Ха, бўпти” дедим-да, ижозат беришга ваъда қилдим. Эртасига муборак соchlарини тараб, кийимларини кийдириб, сут биродарлари билан бирга кўй боқишига юбордим. Шундай қилиб, бир неча кун бориб юрди. Бир куни кирдан тушиб келган сут опаси Шаймодан “Кўзимнинг нури, ўғлим Мухаммад қаерда?” деб сўрадим. “Саҳрова” деди. “Жигарпорам шундай иссиққа қандай чидаяпти?”, деганимда, “Онажон! Сиз хавотир олманг, Унга асло зарап етмайди. Зеро, унинг муборак боши устида бир булут доим У билан бирга соя солиб юрибди.” - деди Шаймо. “Нималар деяпсан? Бу гапларинг ҳақиқатми?” дегандим, Шаймо қасам ичди. Шундагина мен бироз таскин топдим. Бошқа бир кун пешин вақти, сут акаси Абдуллоҳ келиб менга, “Онажон, тез юринг!.. Қурайший укам билан кўйларни ўтлатиб юргандик. Тўсатдан яшил кийимли уч киши келди. Укамизни ёнимиздан олдилар-да, тог томонга олиб чиқишиди. Чалқанча ётқизиб, қорнини кесишиди. Мен сизга хабар беришга келаётганимда улар ҳали ўша ерда эди. Укам соғ қолдими ёки йўқ, билмайман” деди. Бу сўзларни эшитиб, миямга қон сапчигандек бўлди. Тезда у ерга етиб бордик. Уни кўрдик. Муборак юзини, бошини ўпиб, “Эй кўзимнинг нури, оламларга раҳмат ўғлим! Нима бўлди? Сени ким ташвишга солди?” деб сўрадим. “Уйдан чиққанимиздан кейин яшил кийимли икки кишини қўрдим. Бирининг кўлида кумуш идиш (обдаста), наригининг кўлида яшил зумраддан лаган бор эди. Лаган қордан ҳам оқ бир нарса билан тўлдирилган эди. Мени улар тог бошига олиб чиқди. Биттаси мени чалқанча ётқизди. Кўксимдан киндигимгача кесдилар, ҳаммасини қўриб турардим. Ҳеч қандай оғриқ сезмадим. Кўлинини ичимга солиб, нима бўлса барини чиқардилар. Ичимдан

чиқарип олганлари-ни бояги лагандаги оқ нарса билан ювиб, яна жойига қайтариб солишиди. Биттаси “Қани, мен ҳам хизматимни бажарай” деди-да қўлини ичимга солиб, юрагимни чиқарип олди. Ундан икки бўлакча гўшт ва яна бир қора нарсани чиқарип ташлади. Кейин, ”Булар сенинг вужудингдаги шайтоннинг насиби эди. Уларни чиқарип ташладик. Эй Аллоҳу таолонинг севгилиси! Сени васвасадан ва шайтоннинг ҳийласидан амин қилдик” дедилар. Ундан кейин юрагимни ёнларида олиб келган нозик ва юмшоқ бир нарса билан тўлдирилар. Нурдан бир муҳр билан муҳрладилар. Ҳозир ҳам ўша муҳрнинг совуқлиги бутун аъзоларимда сезилиб турибди. Улардан бири, қўлини кесилган жойга қўйганди, яра дархол битиб кетди. Кейин мени умматимдан ўн киши қарши сига қўйиб тортидилар, мен улардан оғир келдим. Минг кишига қарши тортидилар, яна оғир келдим. Шунда улардан бири шеригига ”Қўй, уни тортиб ўтирма. Валлоҳи, Уни бутун уммати билан тортсанг-да, У оғир чиқади” деди. Шулардан сўнг, ҳар бири қўлимдан-юзимдан ўпишиди ва мана шу жойда қолдириб кетишиди” деди. Муборак кўкларида изи билиниб турарди.²¹

Севимли пайғамбаримизнинг бошидан кечган ва Қуръони каримнинг “Иншироҳ” сурасининг биринчи ояти каримасида билдирилган ушбу ҳодисага **“Шаққи садр”**, яъни кўксининг ёрилиши дейилади.

Муҳаммад алайҳиссаломга пайғамбарлиги маълум қилингач Асҳоби киромдан баъзилари, “Ё Расулаллоҳ! Бизга ўзингиз ҳақингизда бирон ҳикоя айтиб берсангиз” деганларида, **“Мен, аждодим Иброҳимнинг дуосиман. Қардошим Исонинг хушхабариман. Онамнинг тушиман. У менга ҳомиладор бўлганида Шом саройларини ойдинлатувчи бир нурнинг ўзидан чиққанини кўрганди... Мен Саъд бин Бакр ўғиллари ёнида эмизилиб ўсдим”** деб марҳамат қилдилар.

Ҳалима хоним Уни тўрт ёшга тўлғанларида Маккага келтириб онасига топширди. Бобоси Абдулмутталиб Ҳалима хонимга кўп ҳадялар бериб, кўп эҳсонлар қилди. Ҳалима хоним Уни Маккада қолдиргач айрилиқнинг оғирлигини, “Худди жону дилим У билан бирга қолиб кетгандай бўлди” деганди.

---

21 Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснад”, III, 121-б.; Ибн Ҳишиом, “ас-Сиўра”, I, 164-165-б.

Мухтарам онанинг вафоти

Севимли пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) олти ёшларигача оналари ёнида ўсдилар. Олти ёшларида онаси Умму Айман исмли бир канизаги билан бирга қариндошларини ва Абдуллоҳнинг қабрини зиёрат қылгани Мадинага келдилар. У ерда бир ойча вақт қолдилар. Жаноби пайғамбаримиз Мадинада Нажжор ўғилларига қарашли ҳовузда болалар билан чўмилиб юриб, сузишни ўргандилар. Ўша ерда Үнга кўзи тушган бир яхудий олими нубувват аломатларини сөзди. Ёнига яқинлашиб, исмини сўради. “Аҳмад” деб жавоб берганида у олим “Бу бола охир замон пайғамбари бўлади!” деб бақириб юборганини билмай қолди. Яна бошқа яхудий олимларидан баъзилари ҳам Үндаги пайғамбарлик аломатларини кўриб, келажакда пайғамбар бўлишларини ўзаро айтишиб, қавмларини хабардор қи-лишганди. Яхудийларнинг бу ҳаракатларидан шубҳаланган Умму Айман вазиятни ҳазрати Омина волидамизга айтди. Ана шундан кейин мухтарама она бирор кор-ҳол бўлиб қолишидан хавфсираб, уни олиб Маккага кетиш учун йўлга чиқади. Абво деган жойга келганида ҳазрати Омина онамиз бирданига бетоб бўлиб қолди. Хасталик тез-тез хуруж қилиб, хушидан кетиши тез-тез такрорлана бошлади. Шундай ҳолатда севимли ўғли Мұхаммад алайҳиссаломга караб, “Эй бўғзига тақалиб келган даҳшатли ўлим ўқидан Аллоҳу таолонинг лутфи ва ёрдами билан юз тuya эвазига омон қолган зотнинг ўғли! Аллоҳу таоло сени муборак айласин. Агар тушимда кўрганларим ҳақ бўлса, сен жалол ва икром соҳиби Аллоҳу таоло томонидан одам ўғилларига ҳалол-ҳаромни ўргатиш учун юборилгайсан. Жаноби Ҳақ сени элатларнинг тарих қаъридан олиб келаётган бутлари-ю бутпарастлардан муҳофаза этиб ҳимоя қиласди” деди.

Ана шундан кейин кўп ўтмай Омина волидамиз ҳаётдан кўз юмди. Омина онамиз вафот қилганида эндингина йигирма ёшга кирган ёшгина жувон эди.

Умму Айман оламларнинг жанобини ёнига олиб, бир неча кунлар давом этган йўл азобларидан кейин Маккага етиб, уни бобоси Абдулмутталибга топширди.

Бобоси ёнида

Ҳабиби акрам (саллаллоху алайхи васаллам) жано-бимизнинг бобоси ва онаси Иброҳим алайҳиссаломнинг динида бўлиб, мўмин эдилар. Ислом олимлари уларнинг аслан Иброҳим алайҳиссалом динида бўлганликларини ва Муҳаммад алайҳиссалом пайғамбарлик вазифасига киришгач бу умматдан бўлишилари учун тирилтилиб, калимаи шаҳодат айтиб, бу умматдан бўлганликларини айтганлар.²²

Муҳаммад алайҳиссалом саккиз ёшларигача бобосининг олдида ўсиб-улғайдилар. Бобоси Абдулмутталиб Маккада обрў-эътиборли ва кўпгина ишларни идора қилган зот бўлиб, ҳайбатли, сабрли, ахлоқи юксак, мард, сахий одам эди. Доим камбағалларни тўйдирарди, ҳатто оч ва сувсиз қолган ҳайвонларни ҳам, ем-сув берарди. Аллоҳу таолога ва охиратга ишонарди. Ёмон ишлардан сақланиб, жоҳилия даврининг турли хил ифлосликларидан узок туришга ҳаракат қиласди. Маккада зулм, ҳақсизликка йўл қўймас ва шаҳарга келган меҳмонларга ҳурмат-эҳтиром кўрсатарди. Рамазон ойида Хиро тоғида якка ўзи қолиш одати эди. Болаларни яхши кўрадиган, ўта шафқатли Абдулмутталиб севимли неварасини доим бағрига босиб, ҳеч ёнидан айрмасди. Унга ўзгача севги ва меҳр билан қаарди. Каъбанинг соясида ҳукмдорга маҳсус тўшалган гиламда У билан бирга ўтиради, бу ҳолга қарши чиқканларга “Ўғлимга тегманг, Унинг шони баланд” дерди.²³ Жаноби пайғамбаримизнинг бобоси Умму Айманга болага яхши қарашни доим эслатиб, “Ўғлимга яхши қара. Аҳли китоб шу ўғлим ҳақида яхши гаплар айтишди, У бу умматнинг пайғамбари бўлади дейишли”, дерди. Умму Айман “Кичиклигидан унинг очлик ёки сувсизликдан шикоят қиласини кўрмаганман. Эрталаб бир ютум замзам иcharди. Унга овқат берганимизда “Емайман, тўқман” дерди” деб ҳикоя қиласди.

Абдулмутталиб ухлаганда ёки хонасида ёлғиз ўтирганида Ундан бошқа ҳеч кимнинг ёнига киришига изн бермасди. Уни доим шафқат билан бағрига босарди, эркаларди, сўzlари ва ҳаракатларидан роса мазза қиласди. Дастурхонда Уни тиззасига олиб ўтиради, овқатлардан энг яхши, энг ширинларини Унга

22 Қасталоний, “Мавоҳиби ладуннийя”, I, 652-б.

23 Ибн Саъд, “ат-Табақат”, I, 70-74-б.; Яқубий, “Торих”, II, 7-9-б.

едирарди ва У келмасдан дастурхонга ўтирмасди. У хақда бир неча тушлар кўриб, катор ҳодисаларга гувоҳ бўлганди.

Бир гал Маккада қурғоқчилик бўлиб, қаҳатлик бошланди. Ўшанда Абдулмутталиб бир туш кўрди. Шу туши бўйича, Мухаммад алайҳиссаломни ёнига олиб, Абу Кубайс тоғига чиқди ва “Эй Аллоҳим, бу бола ҳурмати учун бизни баракатли ёмғир билан севинтири” деб дуо қилди. Дуоси қабул бўлиб, мўл-кўл ёмғир ёғди. Ўша замоннинг шоирлари шеърларида ушбу воқеани ҳам ёзишган.

Нажронлик роҳиб

Абдулмутталиб, бир куни Каъба ёнида ўтирарди, ёнига нажронлик бир роҳиб келиб, сўзга солди. Гап орасида “Биз, китобларимизда Исмоил ўғилларидан келадиган охирги пайғамбарнинг сифатларини ўқиганмиз. Бу ер, яъни Макка У туғиладиган жой. Унинг сифатлари эса, мана бундай-бундай бўлиши керак” деб бир-бир санай бошлади. Шу орада севимли пайғамбаримиз ҳам уларнинг олдига келиб қолганди.

Нажронли роҳиб Уни диққат билан кузата бошлади. Яқинроқ бориб, кўзларига, елкасига, оёқларига диққат билан қараб чиқди. Ниҳоят ҳаяжонланиб Абдулмутталибдан “У мана шу бола! Бу бола сенинг наслингданми?” деб сўради. Абдулмутталиб “Ҳа, ўғлим”, деган эди, нажронлик роҳиб, “Китобларда ўқиганимиз бўйича, Унинг отаси ҳаётда бўлмаслиги керак”, деб эътиroz билдириди. Шунда Абдулмутталиб тўғрисини айтиб, “У, ўғлимнинг ўғли. Отаси У туғилмасидан, онаси ҳомиладорлигида вафот этди” деди. Ана шунда роҳиб, “Ҳа, энди тўғри гапирдинг”, деди. Шунинг учун ҳам Абдулмутталиб, ўғилларига ”Ўкангизни ўғли ҳақида айтилганларни эшишиб олинглар-да, Унга кўз-қулоқ бўлиб, кузатиб юринглар ва яхши муҳофаза қилинглар”, деб насиҳат қилди.

Бобосининг вафоти

Абдулмутталиб вафоти яқинлашган қунларда атрофига ўғилларини чорлаб ”Энди менга ҳам охиратга кўчиш навбати келди шекилли. Бунинг етимлиги ҳақида кўп ўйладим. Қани эди, умрим узоқ бўлиб, Уни ўстириш хизматини ўзим хушвақтлик билан давом эттира олсан. Лекин тақдир олдида қўлимдан нима ҳам келарди? Умр ҳеч кимга вафо қилмаган, бизга ҳам раҳм қилмайди. Ҳозир менинг кўнглим ва дилим

шу ҳасрат оташи билан ёнмоқда. Бу инжу донасини ичларингдан бирингизга омонат қолдиришни ўйлаипман. Ажабо, қайси бирингиз лойифи билан Унинг ҳақларини назорат қилиб, хизматида қусурга йўл қўймайсиз” деди. Ўшанда биринчи бўлиб, Абу Лаҳаб дарҳол тиз чўкиб “Эй арабларнинг улуғи! Агар бу омонатни аниқ биронтамизга топшириш ниятида бўлсангиз, ихтиёр сизда, акс ҳолда бундай хизматни мен ўз зиммамга оламан” деди. Абдулмутталиб унга қаратага, “Ха сенинг молинг кўп. Бироқ сен юмшоқ қалбли эмассан, меҳринг кам. Етим қалби ярали ва нозик бўлади. Бирон нарсадан тезда кўнгли қолиб, дарҳол хафа бўлиб қолади”, деб таклифини қабул қилмади. Бошқа ўғилларидан ҳам баъзилари шундай таклифда бўлдилар. Аммо Абдулмутталиб ҳар бирининг хусусиятларини юзларига айтиб, таклифларини рад этаверди. Ниҳоят, навбат Абу Толибга келганида, “Мен бу жиянимни ҳаммадан ортиқроқ яхши кўраман. Лекин катта акаларим турганда олдинга ўтишим тўғри бўлмасди. Мол-мулким камроқ, лекин садоқатим акаларимдан зиёдадир деб биламан” деди. Абдулмутталиб эса, ”Ха, тўғри айтдинг. Бу хизматга энг лойик киши сенсан. Лекин шуни хотирингда тутки, мен ҳар ишда У билан маслаҳатлашиб, Унинг истаги бўйича иш қилдим. Ҳар доим ҳам тўғри натижаларга эришдим. Бу борада ҳам Унинг ўзи билан яна бир маслаҳат қиласан. Қайси бирингизга У ўзи рози бўлса, ана ўшангиз мен учун ҳам маъқул бўлади” деди. Кейин севимли пайғамбаримизга юзланиб, “Эй кўзларимнинг нури! Сенинг ҳасратинг билан охиратга йўл олмоқдаман. Бу амакиларингдан қайси бирини танлайсан” деб сўради. Жаноби пайғамбаримиз ўрнидан туриб, бориб Абу Толибнинг бўйиндан кучоқлаб, тиззасига ўтириб олди. Абдулмутталиб бундан беҳад хурсанд бўлди ва “Аллоху таолога ҳамд бўлсин, менинг ҳам хоҳишими шундай эди” деди-да, Абу Толибга қараб: “Эй Абу Толиб! Бу инжу донаси, ота-она меҳр-шафқатини кўрмади. Шуни назарда тутган ҳолда У билан муомала қиласан. Сени бошқа болаларимдан устун кўрдим. Бу буюк ва жуда қийматли омонатни сенга ҳавола қилдим. Чунки сен Унинг отаси билан бир онадансизлар. Унга ўз жонингдек қара. Васиятимни қабул қилдингми?” деб сўради. У “Қабул қилдим” деганидан кейин Абдулмутталиб, севимли пайғамбаримизни кучоқлаб, муборак бошидан, юзидан ўпди ва ҳидлади. Ундан кейин яна “Ҳаммаларинг гувоҳ бўлингларки, мен умрим бўйи, бундан ҳам гўзалроқ хид туймадим ва бундан ҳам гўзалроқ юз кўрмадим” дея сўзларини тамомлади.²⁴

²⁴ Ибн Исҳоқ, “ас-Сиўра”, 45-48-б.; Ибн Ҳишом, “ас-Сиўра”, I, 169-178-б.; Ибн Саъд, “ам-Табақат”, I, 117-б.; Суҳайлий, “Равзул-унуф”, I, 299-б.; Шамсиддин Шомий, “Субулул-Худо”, II, 135-б.; Ибн Асийр, “Усулул-гоба”, I, 22-б.

Абу Толиб химоясида

Бобосининг вафотидан кейин Коинотнинг султони (саллаллоҳу алайҳи васаллам) саккиз ёшларидан бошлаб амакиси Абу Толибнинг уйида яшай бошладилар ва унинг химоясида вояга етдилар. У замонда Абу Толиб ҳам бобоси Абдулмутталиб сингари, Маккада Қурайшнинг обрўлиларидан ҳисобланиб, ҳурмат-иззат кўрсатиладиган ва сўзи ўтадиган киши эди. Шу билан бирга Абу Толиб ҳам жаноби пайғамбаримизга кучли севги ва шафқат билан қарапди. Уни ўз болаларидан ҳам қўпроқ яхши кўрар, Уни ўзи билан бирга олмай бирон жойга бормасди ва доим Үнга “Сен жуда хайрилсан, жуда мубораксан”,- дерди. У дастурхонга қўл узатмасдан олдин ейишни бошламасди, доимо биринчи овқатни У бошлишини хоҳларди. Баъзан Үнга атаб алоҳида дастурхон тузаттиради. Пайғамбар алайҳиссалом эрталаб уйғонган вақтларида юзлари ойдек порлаганига, соchlари тараалганига гувоҳ бўлардилар. Абу Толиб бадавлат эмасди. Унинг устига оиласи ҳам жуда катта эди. Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимизни химоясига олганидан кейин хонадони мўл-кўлчилик ва баракага фарқ бўлди. Маккада содир бўлган қурғоқчилик оқибатида халқ қийналиб қолганида, Абу Толиб Уни Каъба ёнига олиб келиб дуо қилди. Унинг баракати билан кўп ёмғир ёғди. Шу тариқа қурғоқчилик ва очарчиликдан кутулдилар.²⁵

Роҳиб Бахира

Севимли пайғамбаримиз ўн икки ёшларида бир куни Абу Толибнинг тижорат мақсадида сафарга тайёрланаётганини кўрдилар. Бироқ Уни сафарга олиб кетмаслигини сезиб, Абу Толибга **“Бу шаҳарда мени кимга қолдириб кетмоқчисиз? Менинг бу ерда на ота-онам, на менга ачинадиган бирон кишим бор!..”** дедилар. Бу Абу Толибга қаттиқ таъсир қилди ва Уни ҳам бирга олиб кетишга қарор қилди. Тижорат карвони узоқ йўл юргандан кейин Бусрада христианларнинг бир монастири яқинида дам олишга тўхтади. Бу монастирда Бахира исмли бир роҳиб бўларди, авваллари яхудий олимларидан бўлишига қарамай, кейинчалик насоро динига

---

²⁵ Ибн Ҳишиом, “ас-Сийра”, I, 179-180-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақом”, I, 119-б.

ўтган бу донишмандда, авлоддан авлодга ўтиб келаётган бир китоб бор эди. Одамлар орасида чиқиб турадиган саволларга ўша китоб ёрдамида жавоб берарди. Қурайшдан келадиган карвонлар авваллари ҳам бу ердан неча маротаба ўтган бўлса-да, улар билан роҳиб ҳеч қизиқмасди. Бу сафар эса, ҳар куни тонгда монастирнинг томига чиқиб, йўлга қарапди, ҳаяжон билан кимнидир кутарди. Роҳиб Баҳира га бу сафар бир нарса бўлганди. Бир маҳал ҳаяжон билан ўрнидан сапчиб туриб кетди. Чунки у Қурайш карвонини узоқдан кўрганидаёқ улар устида бир булут ҳам улар билан сузиб келаётганини пайқаган эди. Булут жаноби пайғамбаримизга соябон бўлиб келаётган эди. Карвон тўхтаб, юклар туширилганида тагида Ҳабиби акрам жанобимиз ўтирган дараҳт шоҳларини Унга қараб этганини ҳам кўрган Баҳира роса ҳаяжонга тушди. Дарҳол монастирда дастурхон ёздириб, Қурайш карвонидаги йўловчиларни меҳмонга таклиф қилди. Карвондагилар жаноби пайғамбаримизни ёши кичик бўлгани учун моллар олдида қолдириб, меҳмонга факат катталар кетишиди. Роҳиб меҳмонларга бир-бир диққат билан қараб чиқиб, “Эй Қурайшликлар, бу ерга келмаган одамингиз қолдими?” деб сўраганди, меҳмонлар “Ҳа, яна бир одамимиз бор” дедилар. Чунки Қурайшликлар роҳибниги келганига қарамай, булут ҳали ҳам карвон устидан жилмай турарди. Шундан роҳиб у ерда кимнидир қолганини фаҳмлаган эди. Роҳиб Баҳира уни ҳам олиб келишларини талаб қилиб туриб олди. У келганиданоқ роҳиб диққат билан кузата бошлади. Абу Толибдан “Бу бола сенинг наслингданми?” деб сўради. Абу Толиб, “Ҳа, у менинг ўғлим” дея жавоб берди. Баҳира эса “Китобларда бу боланинг отаси ҳаётда эмаслиги ёзилган, бу сенинг ўғлинг эмас” деди. Шундан кейин Абу Толиб тўғрисига кўчиб “У укамнинг ўғли” деди. “Отасига нима бўлди?” деб сўради Баҳира. “Отаси туғилишига яқин кунларда вафот этган” деди. “Ҳа, энди тўғри айтдинг, онасига нима бўлди?”, деб сўради Баҳира. “У ҳам вафот этди” деб жавоб қилди Абу Толиб. Бу жавобларни “Тўғри айтдинг” деб қабул қилган Баҳира, жаноби пайғамбаримизга қараб, бутлар номи билан қасам ичди. Шундай севимли пайғамбаримиз Баҳира га “**Бутлар исми билан қасам ичманг. Дунёда менга улардан ҳам ёмонроқ душман йўқ. Мен улардан нафратланаман**”, деб марҳамат қилдилар.

Баҳира энди Аллоҳу таолонинг исми билан қасам ичди ва “Ухлайсанми?” деди. **“Кўзларим ухлайди, лекин қалбим**

ухламайди” деб марҳамат қилдилар. Баҳира Унга яна бир неча саволлар бериб, жавобларини тинглади. Баҳира олган жавоблар илгари ўқиган китобларда айтилганларга жуда мос келарди. Шундан сўнг, севимли пайғамбаримизнинг муборак кўзларига тикилиб, Абу Толибдан “Бу қизиллик Унинг муборак кўзларида доим турадими?” деб сўради. У эса, “Ха, ҳеч йўқолганини кўрмадик” деди. Баҳира бу аломатнинг ҳам китобларга уйғунлигига ишонч ҳосил қилгач муҳри нубувватни ҳам кўргиси келди. Бироқ жаноби пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) адабларидан орқаларини очишни хоҳламадилар. Абу Толиб “Эй кўзимнинг нури! Роҳибнинг бу истагини ҳам бажаргин” деганидан сўнггина муборак елкаларини кўрсатдилар. Баҳира, “Муҳри нубувват”ни бутун гўзаллиги билан тўйиб-тўйиб томоша қилди. Ҳаяжон билан ўпди ва кўзларидан ёш селдек оқди. Ана шу ерда Баҳира “Мен гувоҳлик қиласманки, сен Аллоҳу таолонинг расулисан” деди. Овозини яна кўтариброқ “Мана оламларнинг жаноби... Мана оламлар Раббининг элчisi... Мана Аллоҳу таолонинг оламларга раҳмат қилиб юборадиган улуғ пайғамбари...” деб ҳайқирди. Курайшликлар “Муҳаммаднинг бу роҳиб олдида обрўйи шунчалар баланд экан-да” деб, ҳайрон бўлишиди.

Баҳира Абу Толибга қараб “Бу пайғамбарларнинг охиригиси ва энг шарафлисиdir. Унинг дини бутун дунёга ёйлади ва эски динларни бекор қиласди. Бу болани зинҳор Шомга элтма. Зеро Истроил ўғиллари Унга душман. Муборак баданига бирон зиён-заҳмат етказишиларидан хавфдаман. У ҳақда ўтмишда анча аҳд ва келишувлар қилинган”- деб огоҳлантириди. Абу Толиб “Қанақа аҳд? Қанақа келишувлар қилинган?” деб сўради. Баҳира жавоб бериб, “Аллоҳу таоло, барча пайғамбарлардан ва энг охирида Исо алайҳиссаломдан ўз умматларига охир замон пайғамбари келишини хабар беришлари хусусида ваъдаларини олган” деб таъкидлади.

Баҳиранинг гапларидан кейин Абу Толиб Шомга борищдан воз кечди. Молларини Бусрада сотиб, шу ердан Маккага қайтиб кетди.²⁶ Баҳирадан эшитганлари Абу Толибнинг қулоқларида умрининг охиригача жаранглаб турди. Жаноби пайғамбаримизга севги ва ҳурмати янада ошди. Сўнгги дамигача Уни ҳимоя қилди ва Унга ёрдамчи бўлди.

26 Ибн Исҳоқ, “ас-Сийра”, 53-58-б.; Ибн Ҳишом, “ас-Сийра”, I, 180-182-б.; Ибн Саъд, “ам-Табақат”, I, 76, 154-156-б.; Табарий, “Торих”, II, 277-279-б.; Суҳайлий, “Равзул-унуф”, II, 216-220-б.; Ибн Касиир, “ал-Бидоя”, III, 283-286-б.

Хар бир ҳолида фазилатлар ва гўзалликлар соҳиби бўлган, мустасно инсон - севимли пайғамбаримиз вояга етиб, ўн етти ёшга кирган эдилар. Ўша вақтда Яманга тижорат билан бораётган амакиси Зубайр тижоратни баракали бўлсин деб, Уни ҳам ёнида олиб кетди. Бу сафарда ҳам бир қанча ғайри оддий ҳолатлар рўй берди. Улар Маккага қайтиб келганларида ўша ҳолларни сўзлаб бердилар ва Курайш қабиласи орасида “Бунинг шони жуда баланд бўлгай” деган ҳангомалар бошланиб кетди...²⁷

Ёшлиқ даври

Хар тарафлама инсонларнинг энг афзали бўлган Муҳаммад алайҳиссалом ҳали ўсмирлигидаёқ Макка ҳалқи ичида ахлоқи билан кишиларга жуда ёқимли йигит сифатида танилган эдилар. Бекиёс чиройли ахлоқи, одамлар билан ҳеч қачон ҳеч кимда бўлмаган хуш муомаласи, сокин, мулоимлиги, одамларда топилмайдиган яна анча устун сифатлари билан яхши таассурот қолдирадилар. Ул зотдаги бундай хислатларга одамлар ҳайрон қоларди. Макка ахли ўзлари гувоҳи бўлган, ҳайратомуз даражадаги тўғри сўзлилиги ва ишончлилиги учун Унга “ал-Амин”, яъни ишончли, тўғрисүзли деб лақаб қўйганди. Расулуллоҳ ўсмирлиги ана шу исм билан маккаликлар орасида машхур бўлдилар.

Пайғамбаримизнинг ўсмирлик йилларида араблар, жуда паст жоҳилият даврини бошидан кечирарди. Бутпарамстик, ичкиликбозлик, қимор, зино, фоиз ва яна анча ифлос ишлар оммавий тус олганди. Муҳаммад алайҳиссалом уларнинг бундай бузук аҳволларидан ниҳоят даражада нафратланар, жирканч қилиқ ва одатларидан узок турардилар. Бутун Макка ҳалқи Унинг бу ҳолини билар ва ҳайратланарди. Бутлардан қаттиқ нафратлангани учун уларнинг ёнларига асло яқинлашмасдилар. Бутларга атаб сўйилган мол гўштидан асло емадилар. Болалик ва ўсмирликларида ўзларига оид қўйларни Жияд тоғи этакларида боқар ва шу йўл билан кун кечирардилар. Шундай ҳаддан зиёд бузилган жамиятдан бўлажак пайғамбар алайҳиссалом доимо узоқ юрдилар. Анча йиллар кейин бир ўтиришда сахобаларига, “Қўй боқмаган (чўпонлик қилмаган) ҳеч бир пайғамбар бўлмаган” дея марҳамат қилганларида “Ё Расулаллоҳ! Сиз ҳам чўпонлик қилганмисиз” деб сўрашганди.

27 Ибн Исҳоқ, “ас-Сийра”, 53-59-б.; Ибн Саъд, “ам-Табақот”, I, 120-123-б.

Шунда “Ха, мен ҳам چўпонлик қилғанман” деб марҳамат қилғанлар.

Севимли пайғамбаримиз йигирма ёшларига келган вақтларда Маккада осойиш батамом бузилиб бўлган эди. Зулм сўнгги ҳаддига етиб, шаҳарда ҳечким моли, жони ва номуси жиҳатидан омонда эмасди. Макканинг маҳаллий аҳолиси, шаҳарга тижорат ё Каъба зиёратига келган меҳмонларга ҳақсизлик қилиб, зулм кўрсатарди. Жабр-зулмга дучор бўлганлар, ҳақларини сўраш учун дардларини айтиб борадиган бирор жой топа олмай қолганди. Ўша кезда, тижорат иши билан Маккага келган яманлик бир тужжорнинг моллари, Ос бин Воил деган макқалик зўравон томонидан тортиб олиниб ўзлаштирилган эди. Бу ҳодисадан хўрлик чеккан бечора яманлик, Абу Қубайс тоғига чиқиб, ҳаққини қайтариб олиш учун дод-фарёд солиб қабилалардан ёрдам сўради. Зулмнинг ҳар қандай ҳад чеграсидан ошиб кетгандигига далолат қилувчи бу ҳодисалар оқибатида Ҳошим ва Зухра ўғиллари ҳамда бошқа бир қатор қабила оқсоқоллари Абдуллоҳ бин Жудъоннинг уйига йигилишиди. Шу йифинда барчаси бир овоздан бундан бўён хоҳ маҳаллий, хоҳ келгинди, умуман ҳеч бир одамга зулм ва ноҳақлик қилинмаслиги, зулмга қаршилик қилиш, ҳақсизликка учраганларнинг ҳақларини золимдан қайтариб олишга қарор қилдилар. Ана шу мақсадда бир **адолат ташкилоти** қурдилар.²⁸

Муҳтарам пайғамбаримизнинг ўсмирлигига иштирок этган ва қурилишида катта таъсири бўлган ўша ташкилотга **Хилфул Фудул** дейилди. Бундан анча олдин ҳам Фадл исмли икки киши ва Фудайл исмли яна бир киши тарафидан шунга ўхшаш бир адолат таъминлаш жамияти тузилган эди. Ана ўшалар тузган жамиятга хурматан, янги ташкилот ҳам шундай исм билан аталган эди. Бу янги ташкилот, зулмга чек кўйиб, Маккада ҳароб бўлган осойишни янгидан барпо қилди. Унинг таъсири анча узоқ вақтгача давом этди. Расулуллоҳ сарваримиз, пайғамбарлик вазифасига киришгандаридан кейин ўша жамият ҳақида Асҳоби киромга гапириб, “**Абдуллоҳ бин Жудъоннинг уйида қилинган қасамлашувга мен ҳам қатнашган** эдим. Менга ўша аҳдлашма, қизил тукли туяларга (мўл бойликка) эга бўлишдан ҳам зиёда ёқимлироқдир. Агар ҳозир ҳам ўшандай бир мажлисга чақирилсан, албатта қатнашган бўлардим” дея марҳамат қилғандилар.²⁹

28 Суҳайлий, “Равзул-унуф”, I, 91-б.;

29 Ибн Ҳишом, “ас-Сийра”, I, 133-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақот”, I, 82-б.; Суҳайлий, “Равзул-унуф”, I, 91-б.; Ибн Ҳабиб, “ал-Мұхаббәр”, 167-б.; Ибн Касиир, “ал-Бидоя”, III, 290-293-б.; Яъқубий, “Торих”, II, 13-14-б.

Тижорат билан машғул бўлишлари

Маккаликлар қадимдан бери тижорат билан кун кўриб келишарди. Жаноби пайғамбаримизнинг (саллаллоҳу алайхি васаллам) амакиси Абу Толиб ҳам тижорат қиласарди. Муҳтарам пайғамбаримиз йигирма бешга кирган вақтларида Маккада кун кўриш анча оғирлашиб қолган эди. Шу сабабдан маккаликлар бу сафар Шомга бориш нияти билан катта бир тижорат карвони хозирладилар. Шундай карвон тайёргарлиги қизиб турган кунларнинг бирида Абу Толиб, Расулуллоҳ жанобимиз олдларига келиб: “Эй муҳтарам жияним! Камбагаллик суюгимизга тақалди. Очлик ва курашлар билан ўтказган кейинги йиллар қўлимизда ҳеч нарса қолдирмади. Мана ҳозир Қурайш, савдо карвони тайёрлаб, Шомга жўнамоқчи бўлиб турибди. Хадижа хоним ҳам карвон билан мол жўнатаяпти ва у ўз тижоратига бош-қош бўладиган ишончли одамлар изляяпти. Ўйлайманки, сенек амин, оққўнгил ва вафодор одамга эҳтиёжи бор. Унга бориб, молига сенинг вакил бўлиб боришингни сўрасак ёмон бўлмасди. Шубҳасиз, сени бошқалардан афзал ҳисоблайди. Аслини олганда мен сенинг Шомга боришингни унча хоҳламайман. Чунки у ерда яхудийлардан сенга зарап етишидан хавотирдаман. Лекин бошқа чорамиз ҳам йўқ”, деб маслаҳат қилди. Жаноби пайғамбаримиз амакисига, **“Сиз қандай хоҳласангиз шундай бўлсин”** деб марҳамат қилдилар.

Ҳазрати Хадижа чиройи, акли, иффати, ҳаёси, адаби ва бойлиги билан Арабистонда шухрат қозонган аёл эди. Шунинг учун унга чор тарафдан толиб бўлган ва уни сўратиб, орқасидан югуриб юрган кишилар кўп эди. Бироқ у тушида кўрган бир воқеа туфайли ҳеч кимга илтифот қилмай келарди. Тушида осмондан ой ерга тушиб, Хадижа хонимнинг қўйнига кирган, кейин нури қўлтифидан чиқиб, бутун оламни ёритган эди. Эрталаб туриб тушни қариндошларидан Варака бин Навфалга сўзлаб берди. Варака эса, тушни шундай таъбир қилди: ”Охир замон пайғамбари дунёга келибди. У сенга уйланади ва сенинг замонингда Унга ваҳий нозил бўлади. Динининг нури оламни ойдинлатади. Энг биринчи иймон келтирган инсон сен бўласан. У пайғамбар Қурайшдан ва Баний Ҳошимдан чиқади”. Ҳазрати Хадижа бу таъбирдан жуда хурсанд бўлган ва ўша пайғамбарнинг келишини интиқлик билан кута бошлаган эди.

Ҳазрати Хадижа тижорат билан шуғулланар, муносиб кишилар

билин шериклик ҳам қиларди. Абу Толиб, ҳазрати Хадижа хүзурига келиб, ахволни тушунтириди. Шу сабабдан ҳазрати Хадижа Расулуллоҳ жанобимизни кўриб, юзма-юз гаплашиш учун уйига таклиф қилди. Сарваримиз ташриф буюрганларида Уни бекиёс таъзим ва ҳурмат билан қабул қилди. Мұхтарам пайғамбаримизнинг назокати, соғ ва пок жамолини кўриб ҳайрон қолди. Расулуллоҳга юзланиб “Тўғри сўзли, ишонарли ва гўзал одатли киши эканлигингизни биламан. Менинг бу ишимни бажарган кишига бошқа сафаргилардан кўпроқ ҳақ тўлайман...” деди. Икки томон келишгач хизматда лозим бўладиган кийимларни Үнга бериб, хотиржамлик билан ҳайрлашдилар.

Ҳазрати Хадижа волидамиз билимли, эътиқодан насроний бўлган амакиси ўғли Варақа бин Навфалдан пайғамбарлик аломатларини ҳам сўраб олган эди. Расулуллоҳ жанобимиз, бу сафарги зиёратларида ҳам пайғамбарлик хусусиятларини ўзларида намоён қилгандилар. Улар гувоҳи бўлган ҳазрати Хадижа Майсара исмли кулига, “Маккаликлар ҳар хил миш-миш тарқатмаслиги учун карвон Макқадан чиққунча туюнинг жиловини Мұхаммад алайҳиссаломнинг қўлига бергин. Шаҳардан узоклашгач мана бу қимматбаҳо кийимларни Үнга кийдиргин” деб тайинлади. Кейин тяялардан энг чиройлисими султонларга лойиқ қилиб безаттириди. Майсарага “У зотни катта ҳурмат-эҳтиром билан мана шу туга миндириб жиловини ўз қўлингга ол ва ўзингни У ҳазратнинг хизматкори деб билгин! Үндан ижозат олмай бирон иш қилмагин ва Уни муҳофаза қилиш, хавфлардан кўриш учун жонингни аямагин! Борган жойларингда қўп қолманглар, тезда қайтинг. Эҳтиёт бўлгин, Ҳошим ўғиллари олдида уятли бўлиб қолмайлик. Агар бу айтганларимни сўзма-сўз бажарсанг, сени озод қиласман ва истаганингча мол бераман”, деб вазифа берди.

Нихоят карвон тайёр бўлди. Маккаликлар сафар олдидан яқин-узоқлари билан ҳайрлашиш учун бир жойга йигилдилар. Улар орасида севимли пайғамбаримизнинг қариндошлари, амакилари ва Ҳошим ўғилларининг улуғлари ҳам бор эди. Пайғамбаримизнинг аммаси, Аллоҳу таолонинг Расулини (саллаллоҳу алайҳи васаллам) хизматчи кийимида, туга жиловини ушлаб турган бир ҳолатда кўриб, тиззалари титраб, фарёд қилиб йиглаб юборди. Оҳу воҳ қилиб, кўзларидан ёш дарёсини оқизиб, “Эй Абдулмутталиб! Эй замзам қудугини қазган буюк зот! Эй Абдуллоҳ! Қабларингдан туриб, мана бу томонга бир қаранглар, мана шу муборакнинг

аҳволини кўринглар!” деб аламини айтиб йиглади. Абу Толиб ҳам шундай туйғуларда ғамгин эди. Расулулоҳ жанобимизнинг Ҳакни кўрган инжу кўзларидан ҳам марварид ёшлар тўкилди ва “Мени унумтанглар. Гурбатда ғам ва ташвиш чекаётганимни ёд қилиб туринглар” деган сўзлар билан хайрлашдилар. Бу сўзни эшигтганларнинг барчаси йиглади. Кўқдаги малаклар ҳам бу ҳолга шерик бўлдилар ва ”Эй Раббимиз! Бу ўзингга ҳабиб қилиб, энг буюк мақом ато этган банданг Мұхаммад алайҳиссаломку. Бунинг ҳикмати нима” деб Аллоҳу таолога арз қилдилар. Аллоҳу таоло эса, малоикага, “Ҳа, У менинг ҳабибимдир. Фақат сиз мұхаббат сирларини билмайсиз. Ошиқ билан маъшуқ орасидаги сирларга воқиғ бўлолмайсиз. Бу макомни ҳеч ким билмайди. Бу яширин ишдан ҳеч ким ҳеч нарса тушунолмайди” деб буюрди.

Ниҳоят, карвон йўлга чиқиб, қораси кўздан ғойиб бўлгач Майсара бекасидан олган амри бўйича, қимматбаҳо кийимларни севимли пайғамбаримизга кийдирди. Турли хил матолар билан безатилган тияга мингазди. Жиловларини ўз қўлига олди.

Бу сафарда ҳам карвондагилар, оламларга раҳмат сифатида юборилган севгили пайғамбаримизнинг устида доим соябон бўлган бир булатнинг ва күш шаклига кирган иккита фариштанинг то сафар битгунча У билан бирга юрганига гувоҳ бўлдилар.³⁰ Йўлда тиялардан иккитаси чарчаб юра олмай, карвондан ортда қола бошлади. Пайғамбаримиз алайҳиссалом, уларнинг оёқларини силаб қўйғанларидан кейин ҳеч нима бўлмагандай йўргалаб кетишлари ҳам ҳеч кимнинг назаридан четда қолмади. Йўл давомида шунга ўхшашиб яна қатор ҳодисалар рўй бериб турди. Бу ҳолларни ўз кўзлари билан кўрган йўловчиларда Ул зотга нисбатан хурмат яна-да ортиб, келажакда жуда улуг ва хосиятли киши бўлишини сезишиди.

Роҳиб Наастура

Бусрага етиб боргандарида яна ўша эски монастир яқинида дам олишга тўхтадилар. Мұхаммад алайҳиссаломда кузатилган бир қатор аломатларга қараб, Унинг охирги пайғамбар бўлишини башорат қилганроҳиб Баҳира у пайтларда оламдан ўтган эди. Ўрнига энди Наастура исмли бириси роҳиб бўлганди. Монастир яқинига келиб юк туширган Қурайш карвонини кузатиб турган роҳиб Наастура, ўша жойда қуриб қолган дарахт остига бир киши

³⁰ Қасталоний, “Мавоҳиби ладунний”, 41-б.

келиб ўтириши билан бир онда яшилга бурканиб барг ёзганини сезиб қолиб, Майсарага “Шу дараҳт тагига ўтирган киши ким?” деда савол берди. “У, Қурайш қабиласининг Ҳарам аҳлидан бир зот” деб жавоб қилди Майсара. “Ҳа, ҳозиргача бу дараҳтнинг остига пайғамбардан бошқаси ўтиргмаган”, деди роҳиб Настура. “Унинг кўзларида бир мунча қизил тус бор, шундайми?” деб яна савол берди Настура. “Ҳа шундай, у қизиллик ҳеч Унинг кўзларидан кетмайди”, деди Майсара. “Исо алайҳиссаломга Инжилни туширган Аллоҳу таоло ҳаққи, бу зот охирзамон пайғамбари бўлади. Оҳ, қанийди, мен Унинг пайғамбарлиги овоза бўлган замонларда яшай олсам”, деб афсусланди роҳиб...

Мұхаммад алайҳиссалом Бусра бозорида Хадижа хонимнинг молларини сотаётганларида, бир яхудий савдолашиб туриб, Унинг айтганларига ишонмади-да, “Лот ва Узза бутлари номига қасам ич, сенга ишонайин”, деди. Мұхаммад алайҳиссалом, “**Мен у бутлар билан асло қасам ичмайман! Олдиларидан ўтәётганимда ҳам юзимни ўгириб ўтаман**” деде марҳамат қилдилар. Мұхаммад алайҳиссаломнинг бу сўзини эшитиб, яна баъзи аломатларни кўрган яхудий харидор, “Ҳақ гапни айтдинг эй нотаниш одам! Худо урсин, сен пайғамбар бўладиган одамсан. Олимларимиз китобларида охирги пайғамбарнинг ҳусусиятларини ёзиб қолдиришган” деган гапларни айтиб, ҳайратини билдириди.

Майсара Расулуллоҳ жанобимизни кузатиб борар, У ҳақда одамлардан эшилган ҳар бир ажойиб нарсаларни хотирига нақш қиласди. Шу тариқа ул зотга бўлган ҳайронлиги тобора ошиб борарди. Қисқаси, Майсаранинг қалбида оламлар жанобига нисбатан буюк бир муҳаббат аллақачон уйғонган эди. Энди Майсара, Унга завқланиб, берилиб, эҳтиром билан хизмат қилас, энг кичик истакларини ҳам буйруқдек билиб, жонидилдан бажаарди.

Моллар сотилди, мұхтарам пайғамбаримизнинг баракатлари билан савдодан тушган фойда ҳар галгидан бир неча маротаба кўп бўлган эди. Нихоят карвон ватанига қараб йўлга чиқди. Қайтиш йўлида Марруззахрон деган жойга келганларида Майсара севгили пайғамбаримизга Маккага хушхабар айтиб боришларини таклиф қиласди. Жанобимиз бу таклифни қабул қилиб, туясини карвондан чиқарип минди-да, уни тўғри Маккага қараб ҳайдади.

Нафиса бинти Мунийя хоним шундай хикоя қиласди: “Карвоннинг қайтиб келиш вақти яқинлашганди. Хадижа хоним ҳар куни

хизматчилари билан уйи томига чиқиб карвон йўлига муштоқ қарапди. Ўша кунларнинг бирида мен ҳам Хадижанинг ёнида эдим. Тўсатдан узокда тuya минган одамнинг қораси кўринди. Устида бир булат ва иккита қуш (қуш қиёфасига кирган малаклар) Унга соябон бўлишган эди. Пайғамбаримизнинг пешонасидағи нур эса, ойдек порларди. Бу ҳолатда келаётган ким бўлиши мумкинлигини дарров фаҳмлаган Хадижа хонимнинг кўнгли тинчланди. Бироқ у, ўзини билмасликка олиб, “Шундай иссиқда келаётган ким бўлдийкан?” деб ёнидагилардан сўради. Хизматчилари У билан келаётган булат ва қушдан ҳайратга тушиб, “Бу келаётган Муҳаммадга (алайҳиссалом) ўхшайди”, дедилар. Кўп ўтмай Расули акрам (саллаллоҳи алайҳи ва саллам) жанобимиз, Хадижа волидамизнинг ҳашаматли хонадонига келдилар ва хушхабарни айтиб, уни хурсанд қилдилар.

Кўп ўтмай карвон ҳам Маккага кириб кела бошлади. Майсара, ҳазрати Хадижа волидамизга сафар давомида муҳтарам пайғамбаримизнинг соябони, роҳиб Настуранинг сўzlари, чарчаб кучдан кетган туяларнинг қандай жонланиб қолишлари ва шуларга ўхшаш қанчалаб юз берган фавқулодда ҳолларни бир-бир гапириб берди. Жаноби пайғамбаримизни тили айлангунча мадҳ қилди. Зотан ҳазрати Хадижа Унинг бундай хусусиятларидан хабардор эди. Бироқ бу янги ҳикоялар қалбида яқийнини (ишончини) ошириди. Майсарага “Кўрганларингни бошқа ҳеч кимга айтиб юрмагин”, дея эслатиб кўйди.³¹

Хадижа волидамиз Муҳаммад алайҳиссалом ҳақида эшитганлари ва олдиндан билғанларини айтиб бериб, бирон маслаҳатини олиш мақсадида донишманд қариндоши Варақа бин Навфалга борди. Хадижа хонимнинг айтганларини дикқат ва ҳайрат билан тинглаган Варақа “Эй Хадижа, шу айтганларинг тўғри бўлса, Муҳаммад алайҳиссалом, бу умматнинг пайғамбари бўлиши муқаррар” деди.

Хуллас, Жаноби пайғамбаримиз 12 ёшлигига амакиси Абу Толиб билан тижорат ишлари бўйича Бусрагача, 17 ёшлигига нариги амакиси Зубайр билан Яманга, 20 ёшида Шомга ва 25 ёшида ҳазрати Хадижанинг молларини сотишга вакил бўлиб яна Шомга, ҳаммаси бўлиб тўрт марта Маккадан ташқарига саёҳат қилдилар. Ҳаётларида шулардан бошқа ҳеч бир жойга саёҳат қилмадилар.

³¹ Ибн Исҳоқ, “ас-Сийра”, 59-б.; Ибн Қасиёр, “ас-Сийра”, I, 262-б.; Ибн Ҷавзий, “ал-Вафо би аҳвол-и-Мустафо” I, 143-б.

Ҳазрати Ҳадижага уйланишлари

Ҳазрати Ҳадижа волидамиз Варақа бин Навфал берган хушхабардан кейин севикли пайғамбаримизнинг гўзал хислатларини қўриб, Унинг хоними бўлиб, хизмати билан шарафланишга майл қилди. Нафиса бинти Мунийя бу ҳолни сезиб орага кирди. Ана шу ният билан Нафиса бинти Мунийя Расули акрамнинг ҳузурларига келди ва “Ё Мұхаммад! Зоти олийларининг уйланмай юришининг сабаби нимадир?” деб сўради. Пайғамбаримиз “**Уйланишим учун қўлимда етарлича пулим йўқ**” деб марҳамат қилдилар. Нафиса хоним “Ё Мұхаммад! Агар иффатли ва шарафли, мол ва жамол соҳибаси бир хотин билан уйланишни истасангиз мен хизматингизга тайёрман” деди. Пайғамбаримиз, “**У хотин ким экан?**” дея марҳамат қилгандилар, “Ҳадижа бинти Ҳувайлиддир” деди. Расуллоҳ жанобимиз, “**Бу ишга ким васила бўлади?**” деганларида, Нафиса хоним “Бу ишни мен бажараман” деб пайғамбаримиз ҳузуридан чиқиб кетди. Нафиса хоним бу хушхабарни ҳазрати Ҳадижага етказди. Ҳазрати Ҳадижа эса, қариндошлари Амр бин Асад ва Варақа бин Навфални чақириб масалани уларга очди. Фикрлари бир жойдан чиқди. Ана шундан кейин Расулуллоҳ жанобимизга алоҳида хабар юбориб, аниқ бир вақтда учрашиш учун ташриф буоришини сўрашди. Ўз навбатида Абу Толиб ҳам қариндошлари билан ҳозирликларини қўриб, пайғамбаримизни олиб, бирга ҳазрати Ҳадижанинг уйига боришиди.

Ҳазрати Ҳадижа волидамиз ҳурматли меҳмонларнинг келишига уйини шоҳона тарзда тозалатиб, безатди. Шу муборак кунинг шукронаси учун барча зийнатларини хизматчиларига тортиқ қилиб, ҳаммасига озодликларини бериб юборди. Расулуллоҳ сарваримиз амакилари билан Ҳадижа волидамизнинг уйига ташриф буордилар. Ҳамма ўтиргач Абу Толиб “Яратганга ҳамд бўлсинки, бизни Иброҳим алайҳиссаломнинг авлодидан ва Исмоил алайҳиссаломнинг наслидан айлади. Бизни Байтуллоҳнинг қўриқчиси қилди. Одамзотнинг қибласи ва оламлар тавооф қиласиган шу муборак байтни, ҳар қандай ёмонликдан муҳофаза қилган Ҳарами шарифини бизларга насиб айлади. Укам Абдуллоҳнинг ўғли Мұхаммад шундай бир кишики, Қурайшда ким билан қиёсланса, ундан устун келади. Гарчи моли оз, лекин

кишининг қиймати моли билан ўлчанмайди. Чунки мол-мулк, худди сояга ўхшаб, қўлдан-қўлга ўтиб кетаверади. Жиянимнинг шарафи, устунлиги ҳаммангизга аён ва маълум. Мана бутун Хадижа бинти Ҳувайлидни ҳалоллигига сўрайди. Молимдан қанча маҳр берилишини хоҳлайсиз? Аминманки, Муҳаммаднинг мартабаси бундан ҳам юксак бўлгай”, дея сўз бошлади. Варақа бин Навфал бу сўзларни тасдиқ қилди. Хадижа волидамизнинг амакиси Амр бин Асад: “Гувоҳ бўлинглар, Хадижа бинти Ҳувайлидни Муҳаммад алайҳиссаломга завжаликка бердим” деди. Шу билан никоҳ ақди ва маросими тамомланди. Бир ривоятга кўра маҳр 400 мисқол олтин, бошқа бир ривоятда беш юз дирҳам, учинчи бир ривоятга кўра эса, 20 та тую эди.³²

Абу Толиб тўй учун бир тую сўйиб, ўша кунгача кўз кўриб кулоқ эшиитмаган катталиқда улкан зиёфат берди. Сарваримиз шу тариқа оила қурдилар. Ҳазрати Хадижа волидамиз бор бисотини жаноби пайғамбаримизга ҳадя қилди ва “Бу молларнинг ҳаммаси юксак шахсингизга оид. Мен ҳам сизга муҳтожман ва миннатингиз остидаман” дея бутун ихтиёрини Унга топширди.

Ҳазрати Хадижа волидамиз, оила ҳаёти давомида пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломга доим хизмат қилиб, Унга ёрдамчи бўлди. Жаноби пайғамбаримизнинг ушбу оиласи Хадижа волидамизнинг вафотигача, 25 йил давом этди. Ўн беш йили биъсатдан олдин, ўн йили эса, биъсатдан (пайғамбарлиги билдирилишидан) кейин эди. Пайғамбаримиз алайҳиссалом биринчи аёли ҳаётлигига бошқа ҳеч кимга уйланмадилар. Ушбу никоҳларидан олтига фарзанд кўрдилар. Уларнинг иккиси ўғил, тўртгаси қиз эди. Исмлари: Қосим, Зайнаб, Руқайя, Умми Гулсум, Фотима ва Абдуллоҳ (Бу ўғлининг исми Тойиб ёки Тоҳир бўлганлиги ҳам айтилган). Кейинчалик пайғамбарлик даврида никоҳларига олган ҳазрати Мориядан ҳам битта Иброҳим исмли ўғиллари бўлган эди. Расуллоҳнинг бошқа аёлларидан фарзандлари бўлмади. Зайнаб - қизларининг энг каттаси эди. Энг кичиги, отасининг севимли қизи Фотима бўлиб, хижратдан ўн уч йил олдин туғилди. Пайғамбар алайҳиссаломнинг ўғил фарзандлари кичик ёшларда вафот этганларидек, ҳазрати Фотимадан бошқа барча қизлари ҳам Ўзларидан олдин вафот этди. Фотима волидамиз эса, пайғамбаримиздан олти ой сўнгра вафот

32 Ибн Ҳашом, “ас-Сиўра”, I, 43-б.; Ибн Саъд, “ат-Табакот”, VIII, 9-б.; Сұҳайлий, “Равзул-унуф”, I, 321-б.; Қасталоний, “Мавоҳиби ладунния”, 41-б.; Ибн Асиyr, “Усулу-л-гоба, I, 23-б.

қилди. Ҳазрати Алиниң никоҳида эди. Севимли пайғамбаримиз Мұхаммад алайхиссаломнинг насли ҳазрати Фотима авлодлари билан давом этди.³³

Расули ақрам (саллаллоҳу алайхі васаллам) жанобимиз, Хадижа волидамизга үйланганидан кейин ҳам тижорат билан машғул бўлдилар. Тижоратдан топган фойдалари билан мусофиirlарнинг оғирини енгил килар, етим ва камбағалларга ёрдам берардилар.

Зайд бин Ҳориса

Зайд бин Ҳориса болалигида онаси Суъда билан бирғаликда қариндошлариникига меҳмонга борган эди. Ўшандага улар бошқа бир қабиланиң ҳужумига учрайди. Зайд босқинчилар қўлида асир бўлиб қолди. Уни Маккага Суқ-и Үқоз деган кўчма бозорга келтириб, сотишга чиқардилар. Ҳазрати Хадижаниң жияни Ҳаким бин Ҳизом, Зайдни 400 дирҳамга сотиб олди. Ҳаким бин Ҳизом Зайдни аммаси ҳазрати Хадижага, у эса, жаноби пайғамбаримизга ҳадя қилди. Мухтарам пайғамбаримиз қўп ўтмай Зайдни озод қилдилар ва ёnlарида қолишига ижозат бердилар. Зеро озод этилган Зайд бин Ҳорисанинг борадиган жойи бўлмаганидек унга Расулуллоҳдан яхшироқ муносабатда бўладиган одам ҳам йўқ эди. Шунинг учун Расулуллоҳнинг таклифини хурсандлик билан қабул қилди.

Пайғамбарлиги билдирилмасидан олдинлари ҳам адолат, инсоф, марҳамат, инсон севгиси, очиқ юзлилик, карам, саҳоват, аҳдга вафо, омонатга хиёнат қилмаслик, ёрдамсеварлик, фидокорлик, ишончилик, мазлумни, тушкунликка тушганни, камбағални ҳимоялаш, болажонлилик, меҳр-оқибатлилик, дурустлик, тўғри сўзлилик, назокат, тавозу, этидол (мўтадиллик), одамларни адолатли бошқариш, жасорат, шиҷоат каби кўринадиган ва кўринмайдиган, очиқ ва яширин гўзал, чиройли ахлоқ-одобни маромига етказиши учун яратилган, ҳар жихатдан келган ва келажак бутун инсониятдан устун бўлган, барчанинг ишончини қозониб, “Ал-Амин” лақабига лойик топилган жаноби пайғамбаримиздан кўрган муомалалари туфайли Зайд бин Ҳориса уни ота-онасидан ҳам кўпроқ яхши

³³ Ибн Исҳоқ, “*ac-Sийра*”, 59-61-б.; Ибн Саъд, “*at-Табақом*”, I, 82-85, 131-132-б.; Табарий, “*Торих*”, II, 280-282-б.; Ибн Касийр, “*ал-Бидоя*”, III, 293-295-б.; Яъқубий, “*Торих*”, II, 15-16-б

кўриб қолганди ва ундан ажралишни хоҳламасди.

Зайд бин Ҳорисанинг ота-онаси ўғилларининг қаерга олиб кетилганини билмасди. Зайднинг отаси жигарпорасига куйиб, оёғи етган диёрларни кезиб уни ахтарарди. Ямандан бошқа ўлкаларга бориб келаётган қариндошларига ва танишларига тез-тез эслатиб, ўғли Зайддан бирор хабар келтиришларини илтимос қиласди. Фарзандининг фироқидан шеърлар ёзиб, узлуксиз кўз ёши тўкарди.

Оқибат, исломият келишидан аввал Баний Калб қабиласидан Каъбани зиёратга келгандардан баъзилари ҳазрати Зайдни кўриб қолиб, уни танийдилар, ҳазрати Зайд ҳам уларга “Оилам менинг фироқимдан фарёду фигон чекаётгандарини биламан” деб мактуб бериб юборади.

Ҳориса бу хушхабар етиб келганидан чексиз севинди. Дарҳол укаси Каъб билан бирга ёнига анчагина пул олиб Маккага келди. Бу ерда пайғамбаримизнинг уйини суриншириб топиб, “Эй Курайш қавмининг жаноби, эй Абдулмутталибнинг невараси, эй Баний Ҳошим аждодининг ўғли! Сиз Ҳарами шарифнинг қўшнисисиз. Мусофиirlарга икром, асиrlарга эҳсон этадиган, уларни асиrlикдан қутқарадиган кишиларсиз. Қулингиз бўлган ўғлимизнинг кутилиши учун қанча пул сўрасангиз бераман, факат уни озод қилинг, нима бўлса ҳам бизнинг бу тилагимизни рад қилманг” деган гаплар билан илтимос қилди. Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи вассаллаҳ) эса, “**Зайдни чақириб, унинг ўзига бу масалани айтайлик. Қарорини ўзи берсин. Агар сиз билан кетишни истаса, ҳеч қандай тўловсиз уни олиб кетишингиз мумкин. Агар мени танлаб, ёнимда қолишни истаса, Аллоҳга қасам ичаманки, мени танлаган кишини тарқ этмайман, у ёнимда қолади**” дея марҳамат қилдилар.

Ҳориса ва укаси жаноби пайғамбаримизнинг бу жавобидан жуда хурсанд бўлиб “Сиз бизга жуда адолатли ва инсофли жавоб қилдингиз”, дедилар.

Шундан кейин жаноби пайғамбаримиз, Зайдни ҳузурига чақириб, унинг ўзига “**Буларни танийсанми?**” деб марҳамат қилганларида, Зайд “Ха, бири отам ва иккинчиси амаким” деди. Шунда жаноби пайғамбаримиз Зайдга қарат “**Эй Зайд, сен менинг кимлигимни билдинг, сенга бўлган шафқат ва марҳаматимни, муомаламни кўрдинг. Отанг ва амакинг сени олиб кетишга келибдилар. Сен**

нима дейсан, мени танласанг бемалол ёнимда қолиб аввалгидек яшашда давом этасан, оталарингни танласанг, марҳамат улар билан кетаверишинг мумкин. Зотан сен озодсан” дея марҳамат қилдилар.

Зайднинг отаси ва амакиси, ана энди бўлди, Зайдни олиб кетамиз деб хаёлларидан ўтказиб турадилар. Зайд эса “Мен ҳеч кимни сиздан афзал кўрмайман. Сиз менинг отам ва амаким мақомидасиз. Мен сизнинг ёнингизда қолишни хоҳлайман” деди. Отаси ва амакиси ҳайратга тушдилар. Отаси аччиқланиб, “Хайф бўлсин сенга. Нималар деяпсан?. Демак, сен қулликни, ҳурриятдан, ота-она ва амакингдан афзал ҳисоблаяпсан, шундайми?!?” деди. Зайд эса, ”Отажон мен бу кишидан шундай бир шафқат ва муомала кўрдимки, Ундан ҳеч кимни афзал кўра олмайман” дея жавоб қилди.

Жаноби пайғамбаримиз Зайдни жуда яхши кўрарди. Зайднинг ҳам Ўзига бўлган муҳабатини кўриб, уни Каъбаи муаззамада Ҳижрга келтириб, у ердагиларга хитоб қилиб, **“Гувоҳ бўлинг, Зайд менинг ўғлимдир. У менга ворис, мен унга ворисман”** деб марҳамат қилдилар. Зайднинг отаси билан амакиси бу ҳолни кўриб, ҳовурларидан тушди ва кўнгиллари тинчиган ҳолда юргларига қайтиб кетдилар. Асҳоби киром бундан сўнгра Зайдни Зайд бин Мухаммад (Мухаммаднинг ўғли Зайд) деб атайдиган бўлди. Шундан кўп ўтмай, Аллоҳу таолонинг “Аҳзоб” сураси 5-чи ва 40-чи оятларидаги **“Болаларингизни ўз оталари исми билан чақиринг, Аллоҳ наздида шундай чақирилгани янада тўғрироқ бўлади”**. **“Мухаммад (алайҳиссалом) сиздан ҳеч бир эркакнинг (Зайд) отаси эмасдир”** амрлари билан боқиб олган боласига ота исми сифатида ўз исмини бериш бекор қилинганидан сўнгра, ҳазрати Зайд такрор ўз отасининг исми, яъни “Хорисанинг ўғли” (Зайд бин Хорис) деб чақирила бошлади.³⁴

Каъбада ҳакамлик

Расулуллоҳ жанобимиз ўттиз беш ёшларида Каъбада ҳакамлик қилдилар. Ўша замонларда ёмғири-селдан Каъбанинг деворлари бироз нураган, устига устак бир ёнгинда анчагина талофат кўрган эди.³⁵

³⁴ Бухорий, “Тафсир”, 2-б.; Ибн Саъд, “ам-Табақот”, I, 487-б.; Сафадий, “ал-Вофи”, VII, 2-б.;
³⁵ Ибн Касиир, “ас-Сийра”, I, 273-б.

Шулар сабаб бино қайтадан қуриладиган ҳолга келганди. Шунинг учун Курайш қабиласи Каъбани Иброҳим алайҳиссалом қурган пойдеворгача йиқитиб, уни ўша асосдан бошлаб қайта қуришни бошлаб юборди. Ҳар қабила бир бўлимини ўз зиммасига олиб, деворларни кўтарди. Ҳажарул-асвад тошини ўрнига қўйишни ўzlари учун улкан шараф деб билган қабилалар, шу маслада бир фикрга кела олмади. Тошни ўрнига қўйиш шарафига ҳар бир қабила якка ўзи эришмоқчи эди. Оқибат, ўртада катта келишмовчилик келиб чиқди. Абдулдор ўғиллари, “Бу ишни биздан бошқаси бажарадиган бўлса, қон тўкамиз” деб пўписа қилдилар. Тўрт-беш кун давом этган келишмовчилик сабабли вазият ҳақиқатан қон тўкиладигандай қалтис тус олганди.

Ўшандай тортишувлар бўлиб турган бир паллада Абдулмутталибнинг кексайиб қолган тогаси, Ҳузайба бин Муғира, “Эй Курайш халқи, ўртангизда ҳал бўлмаётган ишнинг ҳукмини чиқариш учун мана шу эшиқдан ким биринчи кириб келса, ўша зотни ҳакам қилинглар” деб Каъбага очилиб турган Баний Шайба эшигини қўрсатди. У ерда бўлганлар бу таклифни маъқуллаб, Баний Шайба эшигига қараб, биринчи кириб келадиган ва шу қалтис масалани ҳал қиладиган кишини кута бошладилар. Нихоят эшиқдан, тўғри сўзлилиқда барчаси иттифоқ қилган, ахлоқий устунлигини энг юқори даражада тақдирлаб, Ал-Амин, яъни ишончли киши деб таърифлаган зотлари – Мұҳаммад алайҳиссалом кириб келаётганини кўрдилар. Кутаётганлар бир овоздан “Бу ал-Амин-ку! Биз Унинг ҳукмига розимиз” деб ҳайкиришиди.

Масала севимли пайғамбаримиз Мұҳаммад алайҳиссаломга арз қилинди. Ул зот улардан бир мато келтиришларини сўради. Матони ерга тўшаб, устига Ҳажарул-асвадни қўйдилар-да, “**Қани энди ҳар бир қабиладан биттадан киши матонинг чеккаларидан ушласин**” деб марҳамат қилдилар. Шу тарзда ҳажарул асвад тоши ўз ўрнигача олиб борилди. Кейин тошни Ўзлари муборак қўллари билан олиб, жойига қўйдилар. Боши, охири кўринмай чигаллашиб ётган тортишувнинг шундай осонлик билан ҳал бўлганини кўрган қабилалар, Унинг бу ҳукмидан мамнун қолдилар. Девор қурилишини тўхтаб қолган жойидан давом этказиб, таъмирини тамомладилар.³⁶

³⁶ Ибн Исҳоқ, “ас-Сиўра”, 83-105-.; Ибн Ҳашом, “ас-Сиўра”, I, 192-198-.; Ибн Саъд, “ам-Табақат”, I, 145-147-.; Табарий, “Торих”, II, 287-290-.; Ибн Қасиیر, “ал-Бидоя”, III, 98-305-.; Яъқубий, “Торих”, II, 14-15-.

Ташрифлари яқинлашды...

Оламлар жаноби (саллаллоху алайхи васаллам) ўттиз етти ёшлигидәёқ ғойибдан “Ё Мұхаммад” деган овозлар әшитардилар. Ўттиз саккизида бир қатор нурларни күра бошладилар. Воқеаларни фақат ҳазрати Хадижа волидамизга айтиб берардилар. Мұхаммад алайхиссаломга пайғамбарлығы билдирилиши яқин қолган күнларда, замонасиининг машхұр адибларидан Қуыс бин Саида Үқоз күргазма (ярмарка)сида тұяға минган ҳолда, катта бир йиғинга ўқиган хутбасида бир пайғамбарнинг келиши хушхабарини берғанди. Севимли пайғамбаримиз ҳам ўша хутбани тинглаганлар орасида әдилар. Қуыс бин Саида ўша ўзининг машхұр хутбасиининг бир кисміда шундай деганди:

“Эй одамлар! Келинг, тингланг, кутинг, ибрат олинг! Тұғилиці, яшаган ўлади, ўлған фано топади, бўладигани бўлади!.. Қулоқ тутинг, яхшилаб тингланг! Кўқда хабар бор, ерда ибрат оладиган нарсалар бор!.. Аллоҳ наздида бир дин!.. Ва Аллоҳнинг юборадиган бир пайғамбари бор. Унинг келиш вақти жуда яқин. Унинг сояси бошингизга тушиб турибди. Унга қулоқ солган ва Унга иймон келтирганлар қандай муборак бўладилар. Унга исён ва муҳолифат қылған бадбаҳтларнинг ҳолига эса вой дейман! Хайф бўлсин, умрлари гафлатда ўтган умматларга!..”

У замонларда бутун Арабистонда одамлар илохий ўлчовлардан узоқлашган, бой-камбағал, кучли-кучсиз, хожа-кул каби синфларга бўлиниб олишганди. Ўзларини бир мунча бой, зодагон деб ҳисоблаганлар, пастроқларни, кучсизларни зулм остида тутарди, уларни одам ўрнида кўрмасди. Кучсизларнинг моллари тортиб олинарди. Аммо бундай ноҳақликка тўсиқ бўладиган бирор масъул топилмасди. Аллоҳу таолога иймондан пайдо бўладиган ҳаё ва қўркув улардан йўқ эди, ундей фазилатлардан роса узоқлашгандилар. Ҳар хил уятсизлик, иззат-хурмат ва номусни оёқ ости қилиш каби ёмон одатлар бемалол қилинарди, қимор, ичкиликбозлик, завқу сафодан ҳеч тортинмай қўйишганди. Тўхтовсиз одам ўлдиришлар, зино ва босқинчилик ҳолатлари жонга тегиб бўлганди. Маъсум кишиларнинг инграшлари ва аччиқ нолалари арши ларзага келтиради. Том маънода ахлоқий тубанлик ҳукм сурарди, аҳоли жаҳолат денгизига ғарқ бўлган эди. Хотин-қизлар оддий молдай олиб-сотилар, қиз чақалоқлар инсоғизларча тириклайн тупроққа

күмиларди. Ҳаммасидан баттари, қалби қаттиқ, ўжар ва меҳрдан бенасиб бу одамлар, ўз қўллари билан ясаган на фойдаси-ю на зарари йўқ жонсиз бутларга ибодат қилиб, ҳайкалларга топинишини, юкинишни ўzlари учун катта шараф деб қабул қиласиди.

Одам алайҳиссалом давридан шу давргача одамзот тарихида бундай ваҳшат, бундай тубанлик, беҳаёлик, иймон ва инсоғ қахатлиги, кайфу сафога берилиш кузатилмаганди. Одамлар гўёки икки оёқли ҳайвон суратига кириб қолгандай эди. Ҳамма бир-бирига душман, жамият ҳар он портлашга тайёр тургандай эди. Аҳолининг ҳузур-халоватга эришиши учун бундай қоронғиликда бир саодат қуёши чиқиши керак эди. У чиқса, ақидасизлик ўрнини иймон, зулм ўрнини адолат, жоҳиллик ўрнини илм оларди ва инсоният абадий саодатга эришган бўларди.

Нихоят севимли пайғамбаримизга, олдин содик тушлар кўрсатила бошланди. Ҳадиси шарифда ваҳий илк марта тушларида келганлиги айтилган. Тушларида кўрганлари ўнгларида амалга ошарди. Бундай ҳол олти ой давом этди. Ваҳий келиши яқинлашганида ғайбдан “Ё Мұхаммад” деган овозлар эшитилиши кўпайиб қолди. Шундан кейин танҳоликни ёқтирадиган бўлдилар. Натижада одамлардан узоқроққа кетиб, Хиродаги бир горда тафаккурга берилишни одатга айлатирдилар. Баъзан Маккага келиб, Каъбани тавоф қиласидилар, саодат хоналарига (уйига) кирарадилар. Хонаи саодатда бироз қолиб, бир мунча озиқ олиб, яна Хиродаги горга қайтардилар. Ўша жойда тафаккур ва ибодат билан машгул бўлдилар. Баъзан бир неча кунлаб горда қолиб кетардилар. Бундай вактларда ҳазрати Ҳадижа онамиз бирор кишидан егулик бериб юборар ёки ўзи элтарди³⁷.

Илк ваҳий

Жаноби пайғамбаримиз қирқ ёшларида, яна бир Рамазон ойида Хиро тоғига чиқиб, тафаккурга берилган эдилар. Рамазоннинг 17-чиси, душанба кечаси, вақт ярим кечадан оғганда исмини айтиб чақирган бир овоз эшилдилар. Бошларини кўтариб атрофига қараган эдилар, ўша овоз яна такрорланди ва сўнгра бирданига ён-атрофни ёритиб юборган бир нур кўрдилар. Нур орқасидан

³⁷ Ибн Ҳашом, “ас-Сийра”, I, 233-240-б.

Жаброил алайхиссалом пайдо бўлди ва Унга “Ўқи!” деди. Жанобимиз эса “**Мен уммийман**” (ўқишни билмайман) деб жавоб бердилар. Шунда малак уни қучиб маҳкам сиқди ва “Ўқи!” деди. Жанобимиз эса тақрор “**Мен уммийман, ўқий олмайман**”, дея жавоб қайтардилар. Яна бир марта у зотни қучоқлаб сиқиб, яна “Ўқи!” деди. Жанобимиз, “**Мен ўқишини билмайман-ку**” деганларида, фаришта Уни учинчи марта қучоқлаб кисди. Ундан кейин бўшатиб, “(Эй Муҳаммад!) **Яратган Аллоҳнинг исми билан ўқи! У инсонни лахта қондан яратди! Ўқи, Аллоҳ буюк қарам соҳиби**” дигаридан, “**У, (инсониятга) қаламни (яъни ёзишни) ўргатди, У зот инсонга билмаганларини ўргатади**” маолидаги “Алақ” сурасининг илк беш ояти каримасини келтириди. Муҳаммад алайхиссалом фаришта билан бирга оятни тақрорлади (ўқиди) лар. Илк ваҳий ана шу тариқа келди ва жаҳонни ёритган Ислом қуёши шу тарзда чиқди.³⁸

Расууллоҳ (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) жанобимиз, воқеадан қаттиқ таъсиrlанган, бутун вужудини титроқ ва ҳаяжон қоплаб, Хиро тоғидаги фордан чиқиб, зудлик билан пастга туша бошладилар. Тоғнинг ярмига келгандарида яна бир овоз эшитилди. Яна Жаброил алайхиссалом, “Ё Муҳаммад! Сиз, Аллоҳу таолонинг расулисиз, мен эса, Жаброилман” деяётганди. Шу орада у ўқчаси билан ерни бир тепди. Тепган жойдан сув чиқиб, шу сувдан таҳорат ола бошлади. Жаноби пайғамбаримиз уни дикқат билан кузатиб турардилар. Жаброил алайхиссалом таҳоратини тугатиб, жаноби пайғамбаримизга ҳам кўрганидек таҳорат олишини айтди. Севимли пайғамбаримиз таҳорат олгач Жаброил алайхиссалом имомлигида бирга икки ракат намоз ўқидилар. Намоздан кейин Жаброил алайхиссалом “Эй Муҳаммад! Раббингиз сизга салом айтди” деди-да, Аллоҳу таолонинг, “**Сен менинг жинлар ва одамларга юборилган расулимсан. Шундай экан, уларни тавҳидга даъват қилгин!**” деб буюрганини айтди ва кўкка кўтарилиб, кўздан гойиб бўлди. Севимли пайғамбаримиз шу тариқа Жаброил алайхиссаломни кўрдилар ва сўзлашдилар.

Тезда уйларига равона бўлган расули акрам жанобимиз тоғдан

---

38 Ибн Саъд, “*ам-Табақот*”, I, 196-б.

шахарга тушиб хонаи саодатларига киргунча йўлда учраган ҳар бир тош, ҳар бир дараҳтнинг Унга қараб “Ассалому алайкум, ё Расулаллоҳ!” деганларини эшилдилар. Уйига келиб, “**Мени ёпиб қўйинглар! Мени устимни ёпиб қўйинглар!**” деб марҳамат қилдилар ва титрашлари ўтиб кетганича ўраниб ётдилар. Сўнгра қўрган-кечирғанларини Хадижа волидамизга сўзлаб бердилар ва “**Жаброил** (алайҳиссалом) қўздан ғойиб бўлди. Лекин унинг ҳайбати, шиддати ва ундан қўрқув хисси мени тарқ этмай, титроқ босди. Энди ҳалойиқнинг мени мажнун (ақлдан озган) деб, маломат қилишларидан хавотирдаман”, деб марҳамат қилдилар. Шундай ғайриоддий ҳоллар ва шундай қутлуғ кунларнинг қачондир содир бўлишини орзиқиб кутаётган, буларнинг барчасига узок йиллардан буён тайёр бўлган ҳазрати Хадижа Унга тасалли бериб, “Сизни Аллоҳу таоло сақласин. Ҳақ таоло сизга фақат хайр мурод қилади ва хайдан бошқа ҳеч нарсани лойик қўрмайди. Аллоҳу таолонинг ҳаққи учун бу умматнинг пайғамбари бўлишингизга ишонаман. Зеро сиз меҳмондўст, тўғри сўзли, аминсиз. Ожизларга ёрдам берадиган, етимларни ҳимоя қиласиган, ғарибларга ёрдамини аямайдиган зотсиз. Ҳулқ-авторингиз яхши, бундай хислатлар соҳибида қўрқув бўлиши мумкин эмас” деган сўзлар билан юпанч бўлди³⁹.

Шундан кейин бу ҳақда маслаҳат олиш учун пайғамбар алайҳиссалом ва рафиқалари ҳазрати Хадижа иккаласи Варақа бин Навфалнинг олдига бордилар. Варақа Расулуллоҳ жанобимизни диққат билан тинглаганидан кейин “Бу буюк хушхабар ва улуғ суюнчиdir, эй Мұхаммад алайҳиссалом! Аллоҳу таолога қасам этаманки, сиз, ҳазрати Исо хабар берган охирги пайғамбарсиз. Сизга қўринган малак, сиздан аввал Мусо алайҳиссаломга ҳам келган Жаброил алайҳиссаломдир. Ох! Кошки ёшроқ бўлсайдим. Сизни Маккадан чиқарип юборадиган йилларгача яшаб, сизга ёрдам беришга ошиқсан. Сиз яқин кунларда эшигланларингизни ҳалққа таблиғ ва жиҳод қилишга амр оласиз” деди ва жаноби пайғамбаримизнинг муборак қўлларини ўпди. Шу воқеадан кўп ўтмай Варақа бин Навфал вафот этди.⁴⁰

³⁹ Табарий, “Торих”, II, 298-302-б.; Балозурӣ, “Ансоб” I, 108-110-б.

⁴⁰ Ибн Исҳоқ, “ас-Сийра”, 104-142-б.; Ибн Ҳишом, “ас-Сийра”, I, 239-240-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақат”, I, 129, 194-195-б.; Табарий, “Торих”, II, 299-302-б.; Балозурӣ, “Ансоб” I, III-б.; Қасталоний, “Мавоҳиди ладунния”, 48-б.

Таблиғ амрининг келиши

Расулуллоҳга пайғамбарлигини билдирган биринчи ваҳий юқорида айтилганидек келган эди. Ундан сўнг бу ҳол тўхтаб қолди. Уч йил ҳеч нарса келмади. Бу орада Исрофил алайҳиссалом исмли фаришта келиб, баъзи нарсаларни ўргатди, аммо улар ваҳий эмасди. Бу муддат ичида Расулуллоҳ жанобимиз қаттиқ изтироб чекардилар. Жанобимиз ташвишли, хафа бўлган вақтларида Жаброил алайҳиссалом кўриниб, “Эй Ҳабибаллоҳ! Сиз Аллоҳу таолонинг пайғамбарисиз” дер ва бу билан ғам-ғуссаларини тарқатиб юборарди. Жаноби пайғамбаримиз марҳамат қиладиларки: **“Ваҳий тўхтаб турган вақтлар эди. Хиро тоғидан тушиб келаётгандим. Тўсатдан осмон тарафдан овоз эшигдим. Тепамга қарадим. Жаброилни (алайҳиссалом) кўрдим. Шундай ер ва осмон орасида бир курси устида ўтиради. Мен ундан қўрқиб кетдим. Уйга бориб, мени бирон нарса билан ёниб қўйишларни сўрадим. Ҳақ таоло ваҳий юборди.”** Эй (либосларига) бурканиб олган зот, тургин-да, (инсонларни охират азобидан) огохлантири! (Иймон келтирмасалар, азобга учрашлари ҳақида уларга хабар бер” маолидаги “Муддассир” сурасининг биринчи оятларини тушириди. Ундан кейин ваҳий тўхтамади”.

Фахри коинот (алайҳи афдалус-салавот) жанобимиз, инсонларни исломга даъват қилишни, Аллоҳу таолонинг амр ва тақиқларини таблиғ (кишиларга этиштириш) этишни бошлаб юбордилар. Жаброил алайҳиссалом ваҳий келтирганида баъзан инсон қиёфасида келарди. Кўпинча Асҳоби киромдан Дихя-и Калбий кўринишида келарди. Баъзан эса, жаноби пайғамбаримизнинг қалбига илҳом билан ташларди, талқин этарди. Расулуллоҳ жанобимиз уни кўрмасдилар. У баъзан тушда, баъзан даҳшат сочиб, шовқин билан келарди. Ваҳийнинг ана шундай келиши жаноби пайғамбаримизга жуда оғир, мушқул туюларди. Бундай ҳолларда кун жуда совуқ вақтлари ҳам муборак пешоналаридан тер оқаверарди, тuya устида бўлса, ваҳийнинг оғирлигидан тuya ерга чўкиб қоларди. Ёнларида бўлган саҳобийлар ҳам ваҳийнинг оғирлигини ҳис этарди. Жаброил алайҳиссалом бир неча марта жаноби пайғамбаримизга ўз асл қиёфасида ҳам келди.

Аллоҳу таоло малакларсиз ва пардасиз, яъни ҳеч қандай

воситасиз ҳам пайғамбаримизга ваҳий юборарди. Бундай ҳол Мерож кечасида содир бўлди.

Илк ваҳийнинг келиши билан пайғамбарлик вазифасини бажаришни бошлаган Муҳаммад Мустафо (саллаллоҳу алайхи вассаллам) жанобимизнинг Исломни таблиғ этишлари йигирма уч йил давом этди. Бу вақтнинг ўн уч йили Маккада, ўн йили Мадинада ўтди.

Куръони карим 22 йил, 2 ой-ю 22 кунлик вақт мобайнида ваҳий қилиб, тамомланди.

Муҳаммад алайхиссалом **уммий** эдилар, яъни китоб ўқимаган, бирор нарса ёзмаган ва ҳеч кимдан дарс олмаган эдилар. Маккада туғилиб, ўша жойда ўсдилар, аниқ кишилар орасида етишдилар. Шундай бўлишига қарамай, Таврот ва Инжилда, Юнон ва Рум даврларида ёзилган китобларда-ги билимлардан, маълумотлардан, ҳодисалардан хабарлар берардилар. Исломиятдан хабардор қилиш мақсадида хиж-ратнинг олтинчи йилида Византия (Рум), Эрон ва Хабаш хукмдорларига ва бошқа араб подшоҳларига мактублар юбордилар. Ҳузурларига олтмишдан зиёд элчилар келганди. Мухтарам пайғамбаримизнинг ўқиш-ёзишни билмасликлари Куръони каримда **маолан** “Сен бу Қуръони карим келишидан олдин, бирон китоб ўқимадинг. Бирон ёзув ёзмадинг. Ўқиб, ёза оладиган бўлганингда, бузғунчи кимсалар албатта шубҳага тушиб, ўзгалардан ўргандинг деган бўлур эди”⁴¹ деб билдирилган.

Ҳадиси шарифда “Мен уммий пайғамбар **Муҳаммадман...** Мендан кейин пайғамбар йўқдир”⁴² деб марҳамат қилинади. Куръони каримда эса, “У (Муҳаммад алайхиссалом) ўз-ўзидан сўзлаётгани йўқ. Унинг айтиётгандари, Унга ваҳий орқали билдирилмоқда, ўргатилмоқда”⁴³ (оятлар) дейилган.

Илк мусулмонлар

Жаноби пайғамбаримизга илк ваҳий келганидан кейин биринчи бўлиб, иймон келтирган киши ҳазрати Хадижа волидамиздир.⁴⁴ У киши асло иккиланмасдан исломиятни дарҳол қабул қилиб,

41 Анкобут сураси, 29/448

42 Ҳайсамий, “Мажмоуз-Завоид”, I, 205-б.

43 Нажм сураси, 53/3-4.

44 Ибн Ҳожар, “ал-Исоба”, IV, 281-283-б.

илк мусулмон бўлиш шарафига эришди. Расууллоҳ ҳазрати Хадижа волидамизга Жаброил алайҳиссалом ўргатганидек тахорат олишни ўргатдилар. Ундан кейин пайғамбаримиз имом бўлиб, бирга икки ракат намоз ўқидилар. Хадижа волидамиз севимли пайғамбаримизнинг ҳар бир сўз, ҳар бир амрларига энг мукаммал тарзда итоат қилди. Шундай қилиб, у Аллоҳу таоло наздидаги жуда юксак даражаларга эришди. Расууллоҳ хафа бўлганларида, У зотга мункир бўлганларнинг мазахларидан безор бўлганларида, эрига тасалли бериб, кўнгилларини кўтариб, сокинлаштиради. Ҳар доим, “Ё Расулаллоҳ! Сиз асло хафа бўлманг, ташвиш тортманг, ғам ҳам чекманг. Охир-оқибат динимиз куч-кувватга тўлиб, мушриклар ҳалок бўлади. Қавмингиз сизга итоат қиласиган бўлади...” деб турарди. Хадижа волидамизнинг шундай ёрдамлари, тасаллилари оқибатида бир кун Жаброил алайҳиссалом келиб, “Ё Расулаллоҳ! Хадижага Аллоҳу таолонинг саломини айтинг” деди. Мухтарам пайғамбаримиз, “Эй Хадижа! Жаброил (алайҳиссалом) сенга Аллоҳу таолонинг саломини олиб келибди” дея марҳамат қилдилар.⁴⁵

Севгили пайғамбаримиз яна бир сафар “Аллоҳу таоло Хадижага жанинатда инжудан бир уй беришини айтиб, хушхабар беришимни буюрди. У ерда хасталик, хафачилик ва бош оғриғи йўқ” деб марҳамат қилгандилар.

Ҳазрати Хадижадан кейин илк мусулмон бўлган шарафли киши, Расууллоҳнинг яқин оғайниларидан бири ҳазрати Абу Бакрдир. Ҳазрати Абу Бакр мусулмон бўлишидан йигирма йил аввал бир туш кўрган эди. Тушида “Кўқдан тўлин ой ерга тушиб, Каъбаи муazzамага келади, бўлак-бўлак бўлиб бўлиниб кетадида, бўлакларнинг ҳар бири Маккадаги уйларнинг устига тушади. Ундан кейин ой бўлаклари кайта бир жойга йиғилиб, осмонга кўтарилади. Факат Абу Бакрнинг уйига тушган ой бўллаги эса, осмонга кўтарилмай қолади. Чунки ҳазрати Абу Бакр худди у ой бўлакчасини олиб қолишга урингандек уйининг эшигини ёпиб олади”.

Абу Бакр шу тушидан ҳаяжонланиб уйғониб кетади. Эрталаб ўрнидан туриши билан дарҳол тушини таъбир қилдиргани бир яхудий олимининг уйига равона бўлади. У олим Абу Бакрни

45 Ҳаким, “ал-Мустадрак”, III, 206-б.; Ибн Ҳашом, “ас-Сийра”, I, 241-б.; Сұҳайлий, “Равзул-унуф”, II, 416-б.

тинглаб, унга “Бу жуда чалкаш тушлардан бири. Шунинг учун бундай тушлар таъбир қилинмайди” дея жавоб қотади. Лекин ўша туш Абу Бакрнинг хотиридан сира кетмади. Устига устак яхудийнинг жавобига ҳам қониқмаган эди. Орадан ойлар ўтиб, савдо учун карвон билан Шом сари отланганида, йўли роҳиб Баҳиранинг диёрига тушади. Ҳалиги тушини Баҳирага ҳикоялаб, ундан ҳам таъбир қилиб беришини сўрайди. Баҳира эса, ”Сиз қаерликсиз?” деб сўрайди. Ҳазрати Абу Бакр, ”Қурайшликман” деганида, Баҳира, ”У ердан бир пайғамбар чиқади, унинг ҳидоят нури Макканинг ҳамма жойларига тарқалади. Ҳаётлигида сиз Унинг вазири, вафотидан кейин халифаси бўлласиз” деб тушини таъбир қилади. Ўшанда Абу Бакр, Баҳиранинг таъбирини эшишиб ҳайратдан бироз вақт ўзига кела олмай қолган эди. Шу-шу Абу Бакр туш ҳақда ҳам, роҳиб Баҳиранинг таъбири ҳақда ҳам ҳеч кимга оғиз очмаган, то пайғамбаримиз рисолат вазифаларини бошламагунча қалбida сирдек сақлаган эди.

Мұхаммад алайхиссалом пайғамбарлигини эълон қилғанларидан кейин ҳазрати Абу Бакр, дарҳол Унинг ҳузурига бориб ”Ҳар бир пайғамбарнинг пайғамбар эканлигига далиллари бўлган, сизнинг далилингиз недир, эй муҳтарам дўстим?” деб савол берди. Жаноби пайғамбаримиз унга, ”**Менинг нубувватимга далил ўша тушдирки, таъбирини сиз аввало бир яхудий олимидан сўрагандингиз. У олим эса,**” Бу чалкаш туш, таъбир қилинмайди” деди. Кейинроқ тушни роҳиб Баҳира тўғри таъбир қилди” дедиларда, Абу Бакрнинг юзларига боқиб, ”**Эй Абу Бакр! Сизни, Аллоҳга ва унинг расулига даъват қиласман**” деб марҳамат қилдилар.

Ҳазрати Абу Бакр эса, Расулуллоҳнинг жавобларидан ниҳоятда ҳайратланиб, ”Гувоҳлик қиласман, сиз Аллоҳу таолонинг расулисиз, сизнинг пайғамбарлигингиз ҳақ ва жаҳонни ёритадиган нурдир” дейди ва мусулмон бўлади.

Бошқа бир ривоятда эса, ҳазрати Абу Бакр, пайғамбаримизга рисолати маълум қилинишидан олдин тижорат ишлари билан Яманга боради. Ўша сафарида, Яманда яшовчи, жуда кўп китобларни мутолаа қилган, келиб чиқиши Азд қабиласидан бўлган бир кекса кишига дуч келади. Шу кекса киши Абу Бакрга қараб, ”Кўраяпманки, сен Макка халқидансан” дейди. Абу Бакр ”Ха, шундай” деб жавоб қилади ва уларнинг орасида қуйидагидай

савол-жавоб бўлади:

- Қурайшданмисан?
- Ҳа, шундай!
- Баний Тамимданмисан?
- Ҳа, шундай!
- Яна бир аломат қолди.
- Қандай аломат?
- Қорнингни оч, бир кўрайин?
- Бундан мақсадингиз нима, аввал шуни айтинг?
- Китобларда ўқиганим бўйича, Маккадан бир пайғамбар чиқади. Унга икки киши ёрдамчи бўлади. Уларнинг бири ўсмири, иккинчисининг ёши улугрок бўлади. Ўсмири, анча қийинчилекларни осонлаштиради. Кўпгина балоларни бартараф қиласди. Ёши каттароғи эса, оқ юзли, нозик белли, қорни устида бир дона қора холи бор киши бўлади. Менимча ўша иккинчи киши сенсан. Энди қорнингни очгин, бир кўрайин.

Шу сўзлардан кейин ҳазрати Абу Бақр муборак қорнини очади. Киндиги устида қора холни кўрган Аздлик кекса, “Валлоҳи, ўша киши сенсан” дейди ва Абу Бақрга кўпгина васиятлар қиласди.

Ҳазрати Абу Бақр ишларини битириб, хайр-маъзур қилишга ўша қариянинг ҳузурига киради ва ундан бўлажак пайғамбар ҳақида бир неча байт ўқишини илтимос қиласди. Шунда қария Абу Бақрга ўн иккита байт ўқийди. Ҳазрати Абу Бақр уларни ёдлаб олади.

Ҳазрати Абу Бақр сафардан қайтиб Маккаи мукаррамага келганида уйига Уқба ибни Абий Муъайт, Шайба, Абу Жаҳл, Абул-Бухтарийдек Қурайшнинг каттаконлари ҳол-хотир сўрагани келди. Абу Бақр уларга, “Маккада нима янгиликлар рўй берди? Халқ орасида хеч қандай ҳодиса рўй бермадими?” деб сўради. Улар жавобан “Э, сўрама, шундай нарсалар бўлдики, баттари бўлмайди. Абу Толибининг етими, пайғамбарлик даво қилиб, бизга, сиз ва отабоболарингиз ботил диндасизлар демоқда. Агар сенинг ҳурматинг бўлмаганда, уни ҳозиргача соғ қўймаган бўлардик. Сен унинг яқин дўстисан, бу ишни ўзинг ҳал қилгин” дейишиди.

Ҳазрати Абу Бақр уларни юбориб, дарров суриштириб, пайғамбаримизнинг қаердалигини аниқлади. Бориб, эшигини қоқди. Расулуплоҳ чиқиб уни қарши олдилар. Ўшанда Абу Бақр, “Ё Мұхаммад! Сиз ҳақингизда айтәётгандари ростми?” деб сўради. Жаноби пайғамбаримиз, “Мен Ҳақ таолонинг пайғамбариман.

Сизга ва бутун одамзодга юборилдим. Иймон келтиринг, Ҳақ таолонинг ризосига восил бўласиз ва жонингизни жаҳаннамдан қўриган бўласиз” деб марҳамат қилдилар. Ҳазрати Абу Бакр, “Пайғамбарлигингизга далил нимадан иборат” деганида, Расули акрам жанобимиз: “**Сиз Яманда қўришган чолнинг ҳикояси**дир” дея марҳамат қилдилар.

Ҳазрати Абу Бакр “Мен Яманда кўп кексалар ва ёшлар билан учрашдим” деганида, пайғамбаримиз “**У кекса, сизга ўн иккита байт омонат қилиб, менга юборди**” деб, ўша байтларни ҳаммасини ўқидилар. Абу Бакр ҳайрон қолиб, “Буларни сизга ким хабар қилди?” деди. Пайғамбаримиз “**Мендан аввалги пайғамбарларга келган малак** (фаришта)” деб марҳамат қилдилар. Ана ўшанда Абу Бакр пайғамбаримизнинг қўлларини ушлаб, “Ашҳаду ан ла илоҳа иллаллоҳ ва ашҳаду анна Мұхаммадан абдуху ва расулуҳ” деб мусулмон бўлди.⁴⁶

Ҳазрати Абу Бакр, ўшандаги ҳаётида илк марта ҳис этган юксак бир туйғу билан уйига мусулмон бўлиб қайтганди. Ҳақиқатан, бир ҳадиси шарифда: “**Кимга иймон келтиринглар деб айтган бўлсан, барчаси юзларини буришириб, тараддуланиб менинг юзимга тикилишарди. Биргина Абу Бакр Сиддик иймонга келишда ҳеч қандай тараддуд қилмади ва иккиланмади**” дея марҳамат қилингандилар.

Мухтарам пайғамбаримиз бир куни ҳазрати Хадижа волидамиз билан намоз ўқиётганларида, ҳазрати Али уларни кўриб қолди. Ўша пайтда ҳазрати Али ўн ёки ўн икки ёшли бола эди. Намоз тугугач, “Хозиргина нима қилдингизлар?” деб сўради. Расули Акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) “**Бу Аллоҳу таолонинг дини. Сени бу динга даъват қиласан. Аллоҳу таоло ягона, Унинг шериги йўқ. Сени якка-ю ягона бўлган, шериги йўқ Аллоҳга иймон келтиришга даъват қиласан...**” деб марҳамат қилдилар. Ҳазрати Али: “Аввал отам билан маслаҳатлашайин”, деди. Расулуллоҳ унга, “**Агар Исломга келмасанг, бу сирни ҳеч кимга айтмагин**” деб тайинладлари. Ҳазрати Али эртасига эрталаб Расулуллоҳнинг ҳузурига келиб, “Ё Расулаллоҳ! Менга Исломни ўргатинг” деб мурожаат қилди ва ўша куни мусулмон бўлди.⁴⁷ Ҳазрати Али мусулмон бўлгандарнинг учинчисидир. Аммо ҳазрати Алиниң

46 Ибн Исҳоқ, “ac-Cuīra”, 120-121-б.; Ибн Ҳашом, “ac-Cuīra”, I, 249-250-б.

47 Ибн Исҳоқ, “ac-Cuīra”, 118-б.; Ибн Ҳашом, “ac-Cuīra”, I, 245-247-б.;

Расули ақрам жанобимизга кўрсатган фидокорлиги ва Уни ўзидан афзал кўриши эса, ҳар қандай тақдирдан юқори туради.

Зайд бин Ҳориса ҳам дастлаб иймон келтирганларданdir. У ҳазрати Ҳадижа, ҳазрати Абу Бакр ва ҳазрати Алидан кейин тўртингчи ва озод қилинган қуллар ичида эса, биринчи бўлиб мусулмонлик билан шарафланган.⁴⁸ У билан бирга хотини Умму Айман ҳам мусулмон бўлганди.

Ҳазрати Абу Бакр мусулмон бўлгач дарҳол ўз яқин оғайниларига бориб, уларни ҳам мусулмонликка даъват қила бошлади. Асҳоби киром орасидан Усмон бин Аффон, Талҳа бин Убайдуллоҳ, Зубайр бин Аввом, Абдурраҳмон бин Авф, Саъд бин Абий Ваққос каби қавмининг обрули ва хурматли кишилари шу жумладан эди.⁴⁹ Ҳазрати Ҳадижа волидамиздан кейин мусулмон бўлган қуидаги саккиз кишигаки, улар ҳазрати Абу Бакр, ҳазрати Али, Зайд бин Ҳориса, Усмон бин Аффон, Талҳа бин Убайдуллоҳ, Зубайр бин Аввом, Абдурраҳмон бин Авф ва Саъд бин Абий Ваққос, **Собиқун-и Ислом**, яъни дастлабки мусулмонлар дейилади.

Ҳазрати Усмон ўзининг мусулмон бўлишини шундай хикоялаган: “Менинг коҳинлик (фолбинлик) қиладиган бир холам бўларди. Бир гал уни кўргани борганимда менга, “Сен шундай бир хонимга уйланасан. Аммо унгача сен бирон хотин кўрмаган бўласан, у ҳам шундай сендан олдин бирор эр кўрмаган бўлади. У гўзал юзли, зоҳида хоним бўлиб, улуғ бир пайғамбарнинг қизи бўлса керак” деди. Мен унинг сўзларига ҳайратландим. У яна қўшимча қилиб, “Оlamга бир пайғамбар келди. Унга кўқдан ваҳий нозил этилди” деди. Мен унга, “Эй холажоним! Бундай гап-сўз ҳали шаҳарда эшитилмади. Сиз нималарни айтаяпсиз. Сал очиб, тушунтириброқ гапиринг”, дедим. Шунда холам, “Муҳаммад бин Абдуллоҳга пайғамбарлик келди. У ҳалқни динга даъват қилади. Қисқа вақтда Унинг дини оламни ёритади ва қарши бўлганларнинг боши кетади” деб сўзларини тутатди.

Холамнинг сўзлари менга қаттиқ таъсир қилди. Ташибилана бошладим. Ҳазрати Абу Бакр билан орамизда яхшигина дўстлигимиз бор эди. Бир-биримиздан ҳеч ажралмасдик. Икки кундан сўнг холамнинг айтганларини маслаҳатлашиб олиш Абу Бакрнинг

48 Ибн Ҳишиом, “ас-Сийра”, I, 247-248-б.

49 Ибн Ҳишиом, “ас-Сийра”, I, 250-251-б.; Табарий, “Торих”, II, 307, 309-318-б.; Ибн Касиёр, “ал-Бидоя”, III, 24-33-б.; Яъқубий, “Торих”, II, 18-19-б.; Балозурий, “Ансоб”, I, 112-113-б.

олдига бордим. Холамнинг сўзларини унга айтиб берган эдим, у менга “Ё Усмон! Сен ақлли одамсан. Ҳеч нарсани кўрмайдиган, эшитмайдиган, бирор нарсага фойдаси ё зарари тегмайдиган бир неча тош хайкал, қандай қилиб тангриликка лойиқ бўлади?” деди. Мен унга “Тўғри айтасан, холамнинг айтганлари ҳақ” дедим”.

Ҳазрати Абу Бакр ҳазрати Усмонга исломиятни тушунтирганидан кейин уни Расул-ус-сақалайн, яъни инсон ва жинларнинг пайғамбари бўлган жанобимизнинг ҳузурига эргаштириб келди. Ҳазрати Усмонга “Ё Усмон! Ҳақ таоло, сени жаннатга меҳмонликка чакирмоқда. Сен унга ижобат айлагин (қабул қилгин). Мен, бутун инсониятга ҳидоят раҳбари сифатида юборилдим” деб марҳамат қилинди. Ҳазрати Усмон Расулуллоҳнинг салобат ва кулиб турган юз билан айтилган сўзлари олдида ўзини йўқотаёзий, завқ ва таслимият билан “Ашҳаду ан ла илоҳа илла аллоҳ ва ашҳаду анна Мухаммадан абдуҳу ва расулуҳ” деб мусулмон бўлди.

Расулуллоҳ, рисолатининг дастлабки уч йили давомида одамларни Исломга яширинча даъват қилдилар. Одамлар исломга жуда секин келарди, бир киши, икки кишигина мусулмон бўларди. Шу ўтган уч йилда мусумонларнинг сони ўттиз кишига аранг етди. Улар ҳам ибодатларини уйларида яширинча қиларди ва Куръони каримнинг нозил бўлган ояти карималарини яширинча ўқиб, ёд оларди.

Яқин қариндошларни даъват

Расулуллоҳ “Муддассир” сураси нозил бўлиши билан одамларни Ислом динига даъват қилишни бошлаган эдилар. Бироқ бу даъватни ҳали яширин қиласидилар. Бир муддат ўтгач “**Яқин қариндош-урӯғларингни Аллоҳу таолонинг азобидан огоҳлантириб, уларни ҳақ динга чакиргин**⁵⁰ маолидаги ояти карима нозил бўлди. Аллоҳу таолонинг амрини бажариш мақсадида Мухаммад алайҳиссалом қариндошларини динга даъват қилишни бошладилар. Ҳазрати Али орқали хабар жўнатиб, барча қариндошларини Абу Толибининг уйига чакиртиридилар. Келганларнинг олдига фақат бир киши тўядиган миқдорда бир товоқ овқат ва бир коса сут кўйдирдилар. Ейишни Мухаммад алайҳиссаломнинг ўзи бисмиллоҳ

⁵⁰ Шуаро сураси, 26/214.

билин бошлаб, келган қариндошлариға “**Марҳамат олинглар**” дея тақлиф қилдилар. Мәхмөнга келган қариндошлар ҳаммаси бўлиб қирқ киши эди. Дастурхонга қўйилган овқат ҳаммасини тўйдирди, бироқ товоқдаги овқат камаймади. Мәхмөнлар бу ҳодисани кўриб шошиб қолдилар. Овқатдан кейин муҳтарам пайғамбаримиз энди Исломга даъватни бошламоқчи бўлганларида, амакиларидан Абу Лаҳаб душманлик билан “Биз бундай сеҳрни ҳали кўрмаган эдик. Жиянимиз ҳаммамизни бир сеҳр билан жодулаб ташлади. Эй укамнинг ўғли! Мен ўз қавмига ёмонлик олиб келган сендек одам кўрмадим” деган ҳақоратли сўзлар айтди.

Пайғамбаримиз Абу Лаҳабга “**Қурайш ва бутун араб қабилалари бирлашиб, қила олмаган ёмонликни менга сиз қилдингиз**” дедилар. Шу билан қариндошларнинг ҳеч бири мусулмон бўлмасдан тарқаб кетишиди. Бу ҳодисадан қисқа вақт ўтгач Расулуллоҳ қариндошларини яна мәхмөнга тақлиф қилдилар. Яна бир марта ҳазрати Али уларни чақириб келди. Бу сафар ҳам олдилариға илгаргидай овқат қўйилди. Муҳтарам пайғамбаримиз овқатдан кейин ўринларидан туриб, “**Ҳамд, фақат ягона Аллоҳу таолога маҳсусдир. Ёрдамни фақат Унинг Ўзидангина сўрайман. Унга ишонаман ва Унга суянаман. Биламан ва сизга ҳам билдираманки, шубҳасиз Аллоҳу таолодан бошқа илоҳ йўқдир, У ягона, унинг ўҳшashi ва шериги йўқдир**” деб марҳамат қилдилар, сўнгра сўзларида давом этиб “**Сизга айтгаётгандаримда асло ёлғон йўқ, мен сизга тўғрини, ҳақиқатни билдиromoқдаман... Сизни якка-ю ягона ва Ўзидан бошқа илоҳ бўлмаган Аллоҳу таолога иймонга даъват қиласман. Мен Унинг сизга ва бутун инсониятга юборган пайғамбариман. Валлоҳи бир кун келадики, сиз уйқуга кетгандек ўласиз, яна худди уйқудан уйғонгандек тириласиз ва барча қилган ишларингиздан хисобга тортиласиз, яхшиликларингизга мукофот, ёмонликларингиз учун жазо оласиз. Мукофот - жаннатда, жазо - жаҳаннамда абадий қолишdir. Одамзот ичида охират азобидан огоҳ қилаётгандаримнинг энг биринчилари сизлар бўлдингиз**”.

Бу сўзларни тингланганидан кейин Абу Толиб “Эй муҳтарам жияним! Сенга ёрдам беришдан, сени қўллаб-кувватлашдан ҳам фойдалироқ ва қийматлироқ йўл кўрмаяпман. Насиҳатларингни ўзимизга яқин олиб қабул қилдик, сўзларингни ҳам кўнгилдан тасдиқлаймиз. Бу ерга йигилган мана қариндошларинг, бобонг

Абдулмутталибнинг болалариридир. Албатта, мен ҳам улардан бириман. Сен истаётган ва чақираётган нарсага ичимииздан энг олдин югуриб борадигани ҳам менман. Атрофингни ўраб олиб, сени химоялашдан бир он ҳам орқага чекинмаслигимга ваъда бераман. Сенга амр қилинган ишингда давом этгин. Бироқ эски динимиздан ажралиш хусусида, нафсимни ўзимга бўйин эгдира олмадим” деди.

Абу Лаҳабдан бошқа барча қариндошлари ва амакилари юмшоқ мулојим сўзлар айтишди. Аммо Абу Лаҳаб, ”Эй Абдулмутталиб ўғиллари! Бошқа бирорвлар Унинг қўлидан тутиб, йўлидан қайтармасидан олдин ўзларинг уни қайтаринглар. Агар бугун Унинг айтганларини қабул қилсанглар, зиллатга, хақоратга учрайсизлар. Уни ҳимоя қилишга уринсанглар, ҳамманг ўлдириласан...” деб таҳдид қилди. Абу Лаҳабга қарши пайғамбаримизнинг аммалари ”Эй ака! Укамизнинг ўғлини ва олиб келган динини ёрдамсиз қолдириш сизга ярашадими? Валлоҳи бугун яшаб турган олимлар, Абдулмутталибнинг аждодидан бир пайғамбар чиқишини ҳамма жойда айтиб юришибди. Ўша пайғамбар мана олдимиизда” деди.

Абу Лаҳаб бу сўзларга қарши ўзининг бемаза гаплари билан жавоб берди. Абу Толиб Абу Лаҳабга аччиқланиб ”Эй қўрқоқ! Валлоҳи биз омон бўлсақ, Унинг ёрдамчиси ва қўриқчиси бўламиз” деди. Мухаммад алайхиссаломга қараб ”Эй қардошимнинг ўғли! Қачон одамларни Раббининг даъват қилмоқчи бўлсанг айтгин, куролланиб сен билан бирга майдонга чиқамиз” деди. Бу гап сўзлардан кейин Фахри коинот жанобимиз қайтадан сўз бошлаб: ”**Эй Абдулмутталиб ўғиллари!** Валлоҳи, араблар ичидан мен сизларга олиб келган дунё ва охиратингиз учун хайрли бўлган нарсадан (яъни бу диндан) устунроғини, хайрлироғини ўз қавмига олиб келган ҳеч ким ҳали бўлмаган ва бўлмайди ҳам. Мен сизларни, айтишга осон, аммо тарозида оғир келадиган иккита қалимани айтишга чақираман. У ҳам бўлса, Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқлиги ва мен Унинг қули - бандаси ва расули эканлигимга гувоҳлик қилишингиздир. Аллоҳу таоло, сизларни мана шунга даъват қилишимни буюрди. Шундай экан, энди қайси бирингиз менинг бу даъватимни қабул қиласиз ва бу йўлда менга ёрдамчи бўласиз?” деб марҳамат қилдилар. Ҳеч ким миқ этмади, ҳаммаси бошини ерга қаратиб ўтираверди. Мухтарам пайғамбаримиз сўзларини уч марта такрорладилар. Ҳар такрорлаганларида ҳазрати Али мен дегандай жойидан иргиб турди. Учинчи сафарида “**Ё Расулаллоҳ!** Булар орасида энг ёши

мен бўлсамда, Сизга ҳар доим ёрдамчи бўламан” деди ҳазрати Али. Ўшандо Расулуллоҳ жанобимиз ҳазрати Алининг кўлидан тутдилар, қолганлари караҳт ҳолда тарқалишиди.

Аллоҳу таолонинг хабиби (саллаллоҳу алайхи васаллам) қариндошларининг бу аҳволидан жуда хафа бўлдилар. Бироқ тушкунликка тушмасдан, уларнинг жаҳаннамдан қутилишлари, саодатга эришишлари учун динга даъват қилишда давом этдилар.

Биъсатнинг тўртинчи йилида “Ҳижр” сурасининг 94-чи ояти каримаси нозил бўлди. Унда маолан: “(Эй Ҳабибим!) Сенга амр бўлган нарсаларни (амр ва тақиқларни) изоҳлагин, тушунтириб бергин, ҳақ ва ботилнинг орасини ажратиб кўрсатгин. Мушриклардан юз ўғир! (Уларнинг сўзларига эътибор берма)” деган илоҳий бўйруқ келганидан кейин пайғамбаримиз маккаликларни очиқчасига исломга даъват қила бошладилар.

Бир куни Сафо тепалигига чиқиб “Эй Қурайш ҳалқи! Бу ерга йиғилинглар ва сўзларимни эшитинглар!” дедилар. Қабилалардан бир қатор кишилар йиғилгач “Эй қавмим! Мендан ҳеч қачон ёлғон сўз эшитдингизми?” деб сўраганларида, йиғилганларнинг ҳаммаси, “Йўқ, эшитмадик” дедилар. Шунда, “Аллоҳу таоло менга пайғамбарлик эҳсон қилди ва мени сизга пайғамбар қилиб юборди” деб марҳамат қилдилар. Ортидан “(Эй Ҳабибим!) Уларга айтгин: “Эй инсонлар! Мен сизнинг барчангизга келганиман, Аллоҳу таолонинг расулиман. У Аллоҳу таоло, ерлару қўкларнинг эгаси ва бошқарувчисидир. Ундан бошқа ибодатга ҳақли зот йўқ. Ҳар бир жонлини ўлдирадиган ва тирилтирадиган фақат ...” маолидаги “Ароф” сурасининг 158-чи ояти каримасини ўқиб бердилар. Тингловчилар ичида яна Абу Лаҳаб бор эди. Бу сафар ҳам у бадбаҳт ҳалойик орасида “Укамнинг ўғли девона бўлибди! Бизнинг бутларимизга сифинмаган, динимиздан ажралганинг сўзларига қулоқ солманлар” дея аччиқланиб, оғзидан тупук сачратиб бақири. Йиғилганлар тарқаб кетди, ҳеч ким иймон келтирмади. Севгили пайғамбаримизнинг тўғри сўз, юксак ахлоқли бўлганини билиб турсалар ҳам, маккаликлар Ундан юз ўгиришди ва Унга душман бўлишиди.

Яна бир куни Аллоҳу таолонинг “Сенга амр бўлган нарсаларни (амр ва тақиқларни)изоҳлагин, тушунтиргин” амрига биноан, Расулуллоҳ яна Сафо тепалигига чиқдилар. Баланд овозда “Ё

сабоҳох! Бу ерга келинглар, йиғилинглар, сизга айтадиган муҳим хабарим бор” деб сўз бошладилар.⁵¹ Бу овозни эшигтан қабилалар тўпланишиди. Ҳамма хавотир ва ҳайрат билан қани нима деркан деб, кута бошлади. Келолмаганлар, нима гаплигини билиб келишга одам юбордилар. Йигилганлардан бир гурух “Эй, Муҳаммад-ул-амин! Бизни бу ерга нега чақирдинг, нима ҳақда хабар бермоқчисан?” деб сўрай бошлади. Расулуллоҳ эса, “**Эй Қурайш қабилалари!**” хитоби билан сўзини бошладилар, ҳамма уни диққат билан тинглай бошлади. “**Мен билан сизнинг аҳволингиз, худди босиб келаётган душманни қўрганидан кейин оиласига хабар беришга ошиққан ва душман мендан олдин бориб оиласига зарап етказишидан қўрқиб, ё сабоҳоҳ** (душман тарафидан қамалга олиндик, ўраб олиндик! Тонгда келиб, босиб олди. Дарҳол душман билан олишишига тайёрланинг) дея ҳайқирган одамнинг аҳволига ўхшайди. Эй Қурайш аҳли! Мен сизга, мана шу тогнинг орқасида душман қўшни бор, устимизга хужумга шайланиб турибди, десам бу сўзимга ишонармидинглар?” деб марҳамат қилдилар. Маккаликлар: “Албатта, ишонамиз. Чунки сендан бугунгача ҳақ сўздан ўзгаси содир бўлганига гувоҳ бўлмаганмиз. Сенинг ёлғон сўзлаганингни қўрмаганмиз!..” дейишди.

Шунда Пайғарбар алайҳиссалом Қурайш ичидаги хона-донларнинг барчасини номма-ном атаб “**Эй Ҳошим ўғиллари, эй Абди Маноғ ўғиллари, эй Абдулмутталиб ўғиллари!..** Мен сизга келиши муҳаққақ бўлган ниҳоятда қаттиқ азобдан хабар бераман. Аллоҳу таоло менга, энг яқин қариндошларимни охират азобидан огоҳлантиришимни буюрди. Сизни “**Ла илоҳа иллаллоҳу вахдаҳу ла шарика лаҳ** (Аллоҳ ягонадир, Ундан ўзга илоҳ йўқдир)” деб иймон келтиришга даъват қиласман. Мен Унинг қули-бандаси ва расулиман. Агар шунга иймон келтирсангиз, жаннатга кирасиз. Сиз “**Ла илоҳа иллаллоҳ**” демагунингизча, мен сизга дунёда ҳам, охиратда ҳам асло ёрдам бера олмайман” деб марҳамат қилдилар. Тингловчилар орасида бўлган Абу Лаҳаб бу сафар ҳам қўполлик қилиб, “Бизни шу гаплар учун йиғдингми?” деб ердан бир тош олдида севимли пайғамбаримизга қараб улоқтириди. Бошқалардан ҳеч қандай муҳолиф фикр чиқмаса ҳам ўзаро шивирлашиб тарқалишиди.⁵²

51 Бухорий, “Тағсир”, 4-б.; Термизий, “Тағсир-үл-Қуръон”, 91-б.

52 Ибн Исҳоқ, “ас-Сийра”, 188-191-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақат”, I, 133-б.; Табарий, “Тарих”, II, 319-б.; Ибн Касиyr, “ал-Бидоя”, III, 38-41-б.

Қүёшни ўнг қўлимга қўйсалар...

Севимли пайғамбаримиз бу даъватларидан кейин қаерда бир ёки йигилган одамларни кўрсалар, уларга исломни таблиғ қилишга киришдилар. Ҳақиқий қутулиш, нафсга эргашишдан, зулмдан, ҳақсизликдан, ҳар хил ёмон ишлардан узоқлашиш ва Аллоҳу таолога иймон келтириш билан амалга ошишини тушунтиридилар. Нафсларининг истакларига, шаҳватларига берилган, заифларни эзган ва бузукликда тубанлашиб кетган кимсалар пайғамбар алайҳиссаломнинг бундай даъватларига жон-жаҳди билан қарши чиқди. Бу даъватлар уларнинг барча бузук ишларига чек қўйишини ўйлаб, Мұхаммад алайҳиссаломнинг айтганларини инкор қилишди, Унга ва иймон келтирганларга душман бўлишиди.

Мушриклар Уни олдинлари калака қилишарди. Энди тазийқ ва исканжаларини кучайтиришга қарор қилишди. Улар мўминларни бўйсундириб, Ислом даъволарини сўндиришни хоҳларди. Мўминларга қарши бўлғанларнинг бошида Абу Жаҳл, Утба, Шайба, Абу Лаҳаб, Уқба бин Абий Муъайт, Ос бин Воил, Асвад бин Мутталиб, Асвад бин Абди Яғвас, Валид бин Мугира... кабилар бор эди.

Кунлардан бир куни Абу Толибнинг ҳузурига Утба, Шайба ва Абу Жаҳл келиб “Сен бизнинг каттамизсан. Биз сенга доимо иззат-ҳурмат кўрсатамиз. Кўраяпсан, укангнинг ўғли, ҳозир янги бир дин тузди. Бутларимизни ҳақоратлаб, бизни коғирликда айбламоқда. Унга бир насиҳат қилгин. Бу ишидан воз кечсин. Агар воз кечмайдиган бўлса, Унинг ҳақида нима дейишни биз ўзимиз биламиз...” деб бир томондан ёрдам сўраса, иккинчи томондан таҳдид қилишди. Абу Толиб уларга бир нарсалар айтиб, сокинлаштириб, қайтариб юборди. Севимли пайғамбаримиз хафа бўлмасин деган мақсадда бу ҳақда Унга ҳеч нима демади. Мушриклар яна бир марта тўпланиб, яна Абу Толибнинг ёнига келишди. “Бундан олдин ҳам сенга келиб, аҳволни тушунтирган эдик. Сўзимизни эътиборга олмадинг. У ҳали ҳам бутларимизни ёмонлашни тўхтатмаяпти. Энди тоқатимиз тоқ бўлди. Иккалангиз билан ҳам қонимизнинг охирги томчисигача жанг қилишга тайёрмиз. Маккада ё У, ёки биз қоламиз” деб, бу сафар масалани жуда кескин қўйишиди. Абу Толиб уларни такрор

тинчлантиришга уринди, бирок улар қайсарлик қилиб туриб олишиди.⁵³

Абу Толиб эса, бир томондан Расулуллохни ранжитгиси келмаса, иккинчи томондан қавми орасида ўзаро душманлик чиқишини ҳам хоҳламасди. Шунинг учун пайғамбаримизга келиб “Эй Мұхаммад, бутун қавм сенга душманлиқда бирлашди ва менга шикоятга келдилар. Қариндош-урұф орасида душманлик бўлиши яхши эмас. Улар ўзларини коғир демаслик ва уларнинг бузук йўлда бўлғанликларини айтиб, ёмонламаслингни талаб қилишити” деб вазиятни бироз тушунтирган бўлди. Унга жавобан Ҳабиби акрам жанобимиз: “**Эй амаки! Шуни билингки, қүёшни ўнг қўлимга, ойни чап қўлимга қўйсалар** (нималар ваъда берса берсинлар), **мен бу диндан ва уни инсонларга таблиғ қилишдан, етказишдан асло воз кечмайман.** Ё Аллоҳу таоло бу динни бутун жаҳонга ёйиб, шу тариқа менинг вазифам тугайди, ёки шу йўлда жонимни **фидо қиласман**” деб марҳамат қилдилар ва муборак кўзлари тўла ёши билан ўринларидан турдилар.

Расулуллоҳнинг қаттиқ хафа бўлғанларини кўрган Абу Толиб, айтган сўзларига пушаймон бўлди ва Уни қучоқлаб бағрига босди да: “Эй укамнинг ўғли! Вазифангни давом эттиргин, йўлингдан қолма, хоҳлаганингдек бўлсин. Токи мен ҳаёт эканман, сени доимо химоя қиласман”, дея тасалли берди.⁵⁴

Абу Толибнинг ҳазрати Мұхаммадни (алайҳиссалом) ҳимоя қилишга ўтганини эшитган мушриклардан ўн киши Умора бин Валидни ҳам ёnlарига олиб, унинг олдига келишди ва унга “Эй Абу Толиб! Сенга маълумки, мана бу Умора, Макка ўсмирларининг энг ёқимли, энг кучли, энг ахлоқлиси. Унинг устига яхшигина шоирдир. Буни сенга берайлик, ўз ишларингда фойдаланарсан. Бунинг ўрнига бизга Мұхаммадни (саллаллоҳу алайҳи васаллам) бергин. Биз Уни ўлдирамиз. Мана сенга одам ўрнига одам, яна нима истайсан!” деб, қабул қилиб бўлмайдиган таклиф айтишиди. Абу Толиб уларнинг бу таклифидан ғазабга миниб: “Сенлар аввал менга ўз ўғилларингни беринглар. Уларни мен ўлдирайин. Ундан кейин жиянимни бераман” деганида мушриклар ишнинг ваҳимали

53 Табарий, “Торих”, II, 322-б.; Яъқубий, “Торих”, II, 19-20-б

54 Ибн Исҳоқ, “ас-Сиўра”, 135-б.; Табарий, “Торих”, II, 326-327-б.

тус олганини тушуниб, шоша-пиша: “Бизнинг болаларимиз Унинг қилғаннини қилмаяпти-ку, ахир...” дейишиди. Абу Толиб уларга жавобан, ”Аминманки, менинг жияним, ҳаммангнинг болаларингдан хайрлироқ ҳам-да баландроқ. Демак, сенлар күчадан топиб келган ўғилларингни менга бериб боқтироқчисанлар, менинг жигарпорамни бағримдан олиб ўлдирмоқчисанлар, шундайми?.. Она түя ҳам ўз бүтасидан бошқасини соғинмайди. Бу bemани таклифларинг ақл ва мантиққа сиғмайди. Энди ғишт қолипдан күчди. Шуни яхшилаб каллаларингга жойлаштириб олинглар: Кимки жигарпорам Мұхаммаднинг (саллаллоху алайҳи васаллам) душмани бўлса, мен ҳам унинг душманиман! Энди боринглар кўлларингдан келганини аяманглар!” деди.⁵⁵ Мушриклар кин-адоватларини ичларига ютиб, ўринларидан туриб кетишиди.

Абу Толиб дарҳол Ҳошим ўғилларини йиғди. Уларни вазиятдан хабардор қилиб, севимли пайғамбаримизга (саллаллоху алайҳи васаллам) ёрдам беришга чакирди. Шу мажлисда бутун қариндошуруг келиб, Расуллуроҳга қасд қилган қўллар синдириладиган бўлди. Ҳошим ўғиллари барчаси бу масалада мушрикларга қарши бирлашди. Биргина Абу Лаҳаб қўшилмади. Абу Толиб уларга “Эй йигитлар! Эртага ҳаммангиз қиличларингизни белга боғланг ва менинг орқамдан эргашинг” деди. Эртаси куни Абу Толиб муҳтарам пайғамбаримизнинг уйларига борди. Уни олиб, икковлон бирга Ҳарами шарифга караб юра бошладилар, орқасидан Ҳошим ўғилларининг йигитлари ҳам эргашиб келаётганди. Каъбага келиб, мушрикларнинг қаршисига чиқишиди. Шунда Абу Толиб мушрикларга қаратса, “Эй Қурайшликлар! Укамнинг ўғлини ўлдиришга қарор қилғанларингни эшитдим. Мана бу орқамдаги паҳлавон йигитларнинг қўллари қиличларида, улар менинг биргина ишорамни сабрсизлик билан кутаётганларини кўраяпсизми? Аминманки, Мұхаммадни (саллаллоху алайҳи васаллам) ўлдирадиган бўлсангиз ҳеч бирингни соғ қолдирмайман!..” деди важоҳат билан. Бу гаплардан эсанкираган мушриклар севимли пайғамбаримизни мадху сано қиласидиган шеърлар айтиб, хушомадга ўтишиди. Шундан кейин, у ерда гавжум қилиб ўтирган Абу Жаҳл бошчилигидаги мушриклар тарқалиб кетишиди.

55 Ибн Саъд, “ат-Табақот”, I, 134-135-б.; Табарий, “Торих”, II, 326-377-б.

Азият, исканжа ва зулм

Қурайш мушрикларининг обрўилари, энди жаноби пайғамбаримизни қаерда ёлғиз кўришса, ўша ерда Уни ҳақорат қилиб, хужум қиласиган, ҳатто қалтаклашга уринадиган бўлишди. Унинг Асҳобини ҳам исканжа қилишдан қайтмаётган эди. Бир куни Қурайшнинг энг обрўли мушриклари, Каъбаи шарифнинг ёнида ўтиришарди. Нимадандир сўз чиқиб, жаноби пайғамбаримиз ҳақида ўзаро гап қила бошлишди ва “Унга сабр қилганимиздек ҳеч нарсага сабр қилмадик. Юзимизга қараб қанча марта ҳамманг қайфу сафога берилган, ўзини бошқара олмайдиган ҳолга тушиб қолгансанлар,- деди, илоҳларимизни таҳқирлаб, ёмонлади, динимизни айблади, жамиятимиз орасига раҳна солди, биз эса ҳали сабр қиляпмиз, бирор нарса демаяпмиз. Бўлди бас!” деган гапларни айтишди. Ўша вақтда Ҳабиби акрам Каъбани зиёрат қилишга келиб қолдилар. Ҳожари асвадни ўпиб, уни тавоғ қилишни бошладилар. Мушриклар ёнидан ўтаётгандаридан, Расулуллоҳга ҳақоратомуз сўзлар айта бошлишди. Расули акрам жанобимиз бундан хафа бўлдилар, бироқ уларга эътибор қилмасдан тавофини давом эттиравердилар. Учинчи марта уларнинг олдидан ўтаётгандаридан, “**Эй Қурайш! Менга қулоқ солинг! Нафсим қудратида бўлган Аллоҳу таолога қасам ичаманки, менга сизнинг сарсон бўлишингиз хабар берилди...**” деб марҳамат қилгандилар, мушриклар нима қилишларини билмай қотиб қолишиди. Бир дона ҳам сўз оғизларига келмай қолди. Фақат биргина Абу Жаҳл, Расулуллоҳнинг олдига бориб “**Эй Абул-Қосим!** Сен бизга бегона эмассан. Бизнинг бу ёмон қиликларимизга эътибор берма, ибодатингни давом эттиравергин. Сен биз билан тенг бўладигандай жоҳил эмассанку” деб ёлвора бошлади. Шундан кейин Мұхаммад алайҳиссалом у ердан кетдилар.

Эртаси куни мушриклар яна ўша жойда йиғилишиди. Пайғамбаримиз ҳақида ҳақоратомуз, ёлғон-яшиқ сўзлар яна айтилиб, барчаси ғазабга миниб ўтиришганида Расулуллоҳ жанобимиз ҳам ўша ерга келиб қолдилар. Мушриклар тура солиб пайғамбаримизга ташланиб кетишиди. Уларнинг ичидаги бадбахт бўлганларидан Уқба бин Муъайт, севимли пайғамбаримизнинг муборак ёқаларига ёпишиб, бўйинларини нафаслари қисилиб қоладиган даражада сиқди. Шу онда пайдо бўлиб қолган Абу Бакр “Раббим Аллоҳ дегани учун одам ўлдирасанларми? У ахир

сенларга оламларнинг Раббидан оят келтирди-ку...” дея бакириб, Расуллурроҳни ҳимоя қилиш мақсадида оломоннинг орасига кирди. Мушриклар, энди Ҳабибуллоҳни қўйиб, Абу Бакрға ёпишишди. Муборак бошига муштлаб, йикитиб, дуч келган жойига тепишиди. Утба бин Рабиа исмли бадбахт ҳазрати Абу Бакрнинг муборак юзи-бошига тепиб, таниб бўлмас ҳолатга келтирди. Бечора ҳазрати Абу Бакрнинг юзи-кўзи қонга беланганди. Қавми бўлмиш Тайм ўғиллари етиб келиб, уни мушрикларни қўлидан ажратиб олмаганларида, ўлгунича тепкилаган бўлишарди. Абу Бакрнинг қабиладошлари уни бир чойшабга солиб, кўтариб уйига олиб келдилар. Ўзлари дарҳол Каъбага қайтиб “Агар Абу Бакр ўладиган бўлса, қасам бўлсинки, биз ҳам Утбани тирик қолдирмаймиз” деб, тезда Абу Бакрнинг ёнига кетишиди.⁵⁶

Ҳазрати Абу Бакр анча вақт ўзига келолмай ётди. Отаси ва Баний Тайм қабиласи уни ўзига келтириш учун анча ташвиш чекиб уриндилар. Фақатгина кечга бориб бироз ўнгланди. Кўзларини очар-очмас инграган овозда: “Расуллурроҳ нима қиласяптилар? Унинг аҳволлари қандай? Унга ҳам тил текказиб, ҳақорат қилишганди” дея олди. Одамлар, онаси Умм-ул Хайрга “Сўрангчи, у бирор нарса еб-ичишини истайдими?” дедилар. Абу Бакр Сиддиқда бирон нарса еб-ичишига умуман ҳафсала, иштаҳа йўқ эди. Уйда одамлар қолмаганидан кейин, онаси такрор ундан нима еб-ичишини сўраган эди, у яна ”Расуллурроҳ қандай аҳволдалар, нима қиласяптилар?” деб сўради. Онаси эса, ”Валлоҳи болам, дўстинг ҳақида ҳеч нарса эшитмадим” деб жавоб қилди. Ҳазрати Абу Бакр эса, ”Ҳаттобнинг қизи Умму Жамилга боринг, Расуллурроҳнинг аҳволи ҳақида ундан сўранг”, деб онасидан илтимос қилди.

Умму Жамил ҳазрати Умарнинг синглиси бўлиб, мусулмон бўлган эди. Абу Бакрнинг онаси Умму Жамилнинг уйига борди ва унга: “Ўғлим сендан Мухаммад алайҳиссаломни сўрайапти. Ажабо, У қандай аҳволда, билмайсанми?” деб сўради. Умму Жамил эса: “Мен Мухаммад алайҳиссалом ҳақида ҳам, Абу Бакр ҳақида ҳам ҳеч қандай нарса билмайман. Хоҳласангиз бирга борайлик, аҳволдан хабар оламиз”, деди. Умм-ул Хайр: “Майли борайлик” деди. Шундай қилиб иккаласи ҳазрати Абу Бакрнинг олдига келдилар. Умму Жамил Абу Бакр Сиддиқни бундай жароҳат ва ҳамма жойи боғлаб қўйилган ҳолда кўриб, ўзини тута олмай: “Сизга шундай

56 Табарий, “Торих”, II, 332-333-б.

ёвузликни раво күрган қавм бешак бузук ва хадидан ошган. Уларга құлмишларининг жазосини беришни Аллоху таолодан тилайман” деб қаттиқ қайғурди. Ҳазрати Абу Бакр Умму Жамилга: “Расулуллоҳ нима қиласяптилар, қаердалар?” деб сүради. Умму Жамил шивирлаб: “Бу ерда онангиз бор, уларни олдида айттолмайманку”, деганди, Абу Бакр: “Ундан бизга ҳеч қандай зарар келмайди, күркма сириңгни ёймайди”, дея марҳамат қилди. Умму Жамил: “У зот саломатдалар, ахволлари яхши” деди. Абу Бакр “Хозир қаердалар?” дея такрор сүради. Умму Жамил, “Аркомнинг уйида” дея жавоб берди. Ҳазрати Абу Бакр “Валлохи, Расулуллоҳни бориб күрмагунимча овқат ҳам ея олмайман ва бирон нарса ичолмайман ҳам” деди. Онаси: “Бироз сабр қилгин, ўғлим. Одамлар уйқуга кетсин” деб, уни сабр қилишга чакирди. Нихоят ҳамма уйқуга кетиб, күча сокинлашгач ҳазрати Абу Бакр онаси ва Умму Жамилга сүяниб, аста-секин Расулуллоҳ ўтирган уйга етиб борди. Уни қучоқлаб, ўпди. У ердаги мусулмон қардошлари билан қучоқлашиб кўришди. Ҳазрати Абу Бакрнинг бу ахволи муҳтарам пайғамбаримизни қаттиқ хафа қилди. Ҳазрати Абу Бакр, “Ё Расулаллоҳ! Она-отам сизга фидо бўлсин! У ярамас, бузук одамнинг юз-кўзимни ерга ишқаб, мени таниб бўлмас ҳолатга келтирганидан бошқа ҳеч нарсага хафа эмасман. Мана бу ёнимдаги аёл, мени дунёга келтирган онам Салмодир. Унга дуо қилишингизни сўрайман. Умид қиламанки, Аллоху таоло, сизнинг дуонгиз баракати билан онамни жаҳаннам азобидан қутқаради”, деб арз қилди. Шунда севимли пайғамбаримиз, Салмо хонимнинг мусулмон бўлишини тилаб Аллоху таолога ёлвордилар. Дуолари дарров ижобат бўлиб, Умм-ул Хайр хоним ҳидоят топиб, мусулмон бўлиб, илк мусулмонлар орасида бўлиш шарафига эга бўлди.

Абу Лаҳабнинг қўллари синсин!

Муҳтарам пайғамбаримизнинг уйлари, Абу Лаҳаб билан Уқба бин Муъайт исмли иккита мушрикнинг уйлари орасида жойлашган эди. Улар пайғамбаримизга азият бериш учун дуч келган фурсатдан фойдаланаарди. Ҳатто кечалари молларининг ахлатларини пайғамбаримиз эшиги олдига ташлашарди. Пайғамбаримизнинг амакиси бўлган Абу Лаҳаб булар билан қониқмай, у зотнинг қўшниси Адийнинг уйидан туриб, ҳовлига тош отиб ҳам азият бериб турарди. Абу Лаҳабнинг хотини ҳам эридан ортда қолмай,

териб келган тиканли ўтларини Расулуллоҳнинг оёқлариға кирсин деб, йўлига сочиб чикарди. Кунлардан бир куни Абу Лаҳаб жаноби пайғамбаримизнинг эшиги олдига ахлатларни тўкаётганида ҳазрати Ҳамза кўриб қолди. У Абу Лаҳабни ушлаб олиб, олиб келган ахлатларини ўзининг бошига ағдариб юборди.

Абу Лаҳаб билан хотинининг пайғамбарга берган азиятлари оқибатида уларга қарши, “**Абу Лаҳабнинг қўллари қурисин, зотан қуриди...**” дея бошланидиган “Таббат” сураси нозил бўлади.

Абу Лаҳабнинг хотини Умму Жамил, ўzlари ҳакида сура нозил бўлганини эшитиб, пайғамбаримизни излай бошлади. Каъбада эканлигидан хабар топиб, кўлига катта тош олиб, у ерга борди. Ўшанда ҳазрати Абу Бакр пайғамбаримизнинг сухбати билан шарафланаётган эди. У қўлида тоши бўлган Умму Жамилни кўриб қолиб, “Ё Расулаллоҳ! Қаранг, Умми Жамил келаётир. У жуда ёмон аёл, сизга бирор зарап келтирадими деб ўйлайман. Балки бирор муюлишга ўтиб, унинг азиятидан қочсангиз яхши бўлармиди”, деди. Расулуллоҳ, “**У мени қўролмайди**” дея марҳамат қилдилар. Умму Жамил эса, Абу Бакрга қараб, “Эй Абу Бакр! Тез айт, дўстинг қаерда!? У мени ва эримни ҳажв қилиб, ёмонлабди. У шоир бўлса, мен ҳам, эрим ҳам шоирмиз. Керак бўлса, мен ҳам уни ҳажв қиласман. Биз унга исён қиласман, пайғамбарлигини тан олмаймиз ва динидан рози эмасмиз. Қасам ичаманки, агар уни қўрсам мана шу тош билан бошига тушираман...” деб бир нарсаларни айта бошлади. Ҳазрати Абу Бакр “Менинг соҳибим шоир эмас ва сени ҳажв ҳам қилгани йўк” деган эди, Умму Жамил фижинган ҳолда қайтиб кетди. Ҳазрати Абу Бакр пайғамбаримизга қараб, “Ё Расулаллоҳ! У сизни қўрмади-я” деб сўраганди, Расули акрам “**Мени у қўрмади. Аллоҳу таоло унинг қўзини мени қўрмайдиган қилиб қўйди**”, деб марҳамат қилдилар.⁵⁷

Мұхтарам пайғамбаримизнинг муборак қизларидан ҳазрати Умму Гулсум, Абу Лаҳабнинг ўғли Утайбага, ҳазрати Руқайя эса, иккинчи ўғли Утбага унаштириб қўйилган бўлиб, ҳали тўйлари бўлмаган эди. Таббат сураси нозил бўлганидан сўнг жаҳаннамлик Абу Лаҳаб ва хотини, Қурайшнинг баъзи обрўли кишиларини йигиб, Утба ва Утайбага, “Унинг қизларини олиб, юкини енгиллаштирдинглар. Уларни қўйиб юборинглар.

57 Байҳақий, “Далош-ун-нубувва”, II, 71-б.; Абу Яъла, “ал-Муснаф”, I, 26, 50; V, 413-б.; Ибн Асокир, “Торих-и Димашқ”, LXVII, 173-б.; Хайсамий, “Мажмоуз-Завоид”, VII, 53-б.

Шу билан У заҳматга тушиб қолсин. Сизга эса, Курайшдаги хоҳлаган қизларингни олиб берамиз”, деб таклиф қилишди. Улар ҳам бу сўзларга қулоқ осиб, севимли пайғамбаримизнинг қизларини қўйдик дейишиди. Утайба дегани эса, олчоқликда янада тубанлашиб, пайғамбаримиз (саллаллоҳу таоло алайҳи ва саллам) нинг хузури шарифларига келиб, “Эй Мұхаммад! Мен сени ва динингни танимайман. Қизингни ҳам қўйдим. Бўлди, бас, бундан кейин на сен мени, на мен сени танимиз ва борди-келдини ҳам тўхтатамиз...”, деб У зотни ҳақорат ҳам қилди. Ҳатто севимли пайғамбаримизнинг муборак ёқаларига ёпишиб, кўйлакларини йиртиб юборди. Ана шунда севгили пайғамбаримиз: “Ё Раббий! Бунинг бошига жониворларингдан бирини юборгин” деб баддуо қилдилар. Бадбаҳт Утайба бу ҳолни отасига бориб айтганида, Абу Лаҳабнинг ичига гулгула тушиб: “Мұхаммаднинг шу дуосидан кўрқаяпман”, деб пичирлади.

Бир неча кун ўтгач, Абу Лаҳаб, ўғли Утайбани тижорат ишлари билан Шомга жўнатди. Утайба билан бирга Шомга кетаётган карвон Зарқа деб аталадиган жойда дам оладиган бўлди. Ўшанда бир шер атрофларида айланана бошлади. Утайба бу ҳолни кўрар-кўрмас: “Эй воҳ! Қасам ичаманки, Мұхаммаднинг (алайҳиссалом) баддуоси қабул бўлди. Бу шер мени ҳозир ейди! Мұхаммаднинг ўзи Маккада бўлса ҳам, билиб қўйинглар, менинг қотилим у”, деди. Бироқ шер бироз кейин қаергадир ғойиб бўлди. Йўлдошлари қўрқанларидан Утайбани ўргаларига олиб баланд жойга ётқиздилар. Кечаси шер яна бу ерга қайтиб келди. Ухлаб ётганларни хидлаб-хидлаб ниҳоят Утайбанинг ёнига борди. Унинг устига сапчиб чиқиб қорнини ёриб, фожиали тарзда жонини жаҳаннамга жўнатди. Утайба эса, жони чиқиб бўлганча бақириб: “Мен сизга, Мұхаммад, одамзотнинг энг тўғри сўзлиси демаганмидим?” дея олди. Ўғлининг бир шер томонидан парчалаб ўлдирилганидан хабар топган Абу Лаҳаб: “Мен сизга, Мұхаммаднинг ўғлим ҳақидаги дуосидан кўрқаяпман демаганмидим”, деб узоқ йиглади.⁵⁸

Севимли пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) тинмай одамларни абадий саодатга чақирадилар. Аллоҳу таолонинг борлиги ва ягоналигига даъват қилиб, жаҳаннамда ёнмасликлари учун уринардилар. Мушриклар эса: “Ота-боболаримизнинг динидан қайтмаймиз” деб, бутпарастликда оёқ тираб туришарди.

58 Ибн Асокир, “Торих-и Димашқ”, XXXVIII, 301-б.

Пайғамбаримиз, уларни одамдай яшашга, хосиятли ва шарафли бўлишга, тубанликдан кутулиб, ўксак мақомларга чиқишига даъват қилардилар. Улар эса, ўжарлик қилишарди. Абу Лаҳаб пайғамбаримизни ҳақорат қилишда ва азият беришда ҳамма мушрикларнинг йўлбошчиси эди. Доим Расулуллоҳни таъқиб қилиб, У зотга дуч келиб, даъватларини эшитмоқчи бўлганларга пайғамбаримизни ёмонлаб, тинглашдан воз кечиришга, қалбларида шубҳа уйғотишга уринарди. Инсонлар йигилган жойларда, кўргазмалар бўлаётган маконларда Расулуллоҳ: “Эй одамлар! Ла илоҳа иллаллоҳ, десанглар қутласизлар” дея марҳамат қилгандарида, Абу Лаҳаб дарҳол етиб келиб: “Эй одамлар! Бу менинг жияним. Унинг сўзига ишонманглар. Ундан узок туринглар.” дейишига улгуради.

Мұхаммад алайхиссалом бир куни Каъбаи шарифда намоз ўқиётгандилар. Қурайшнинг каттаконларидан Абу Жаҳл, Шайба бин Рабиа, Утба бин Рабиа, Уқба бин Аби Муъайт каби мушриклардан ташкил топган бир гуруҳ Расулуллоҳга яқин бир жойга келиб ўтириб олди. Ўша атрофда бир кун аввал сўйилган туюнинг ичаклари ва бошқа қолдиқлари ётарди. Ўшанда олчоқ ярамас Абу Жаҳл: “Ким, ана у туюнинг ичак-чавогини олиб келиб, Мұхаммад саждага кетганда елкасига қўяди?” деган пасткаш таклиф ўртага ташлади. Ораларида энг золим, энг ғаддор, энг бемеҳр ва энг бадбахти Уқба бин Аби Муъайт: “Мен қиласман” деди-да ўрнидан туриб ичак-чавоқларни олиб келиб, саждада бўлган пайғамбаримизнинг муборак елкаларига қўйди. Бу ярамас ҳолни кўриб турган мушриклар қотиб-қотиб кулишиди. Пайғамбаримиз эса, саждада узок вақт қолиб кетдилар. Шу аснода Асхоби киромдан Абдуллоҳ бин Масъуд вазиятдан хабардор бўлди. У шу ҳодисани қуйидагича айтиб берган эди: “Расулуллоҳни бу ҳолда қўрганимда қон миямга сапчиди. Лекин уларга қарши бирон нарса қилгудек бўлсан, мени мушрикларнинг қўлидан қутқариб оладиган на бир қавмим, на қабилам бор эди. Ҳеч кими йўқ заиф одам эдим. Ўша пайтда ҳатто уларга қаратиқ гапиришга ҳам мажолим йўқ эди. Жойимда қотган ҳолда, Расулуллоҳнинг аянчли аҳволига ичим ўртаниб, томошабин бўлиб турадим. Ичимда, қани эди мушриклардан жонимни омон олиб қоладиган кучим ёки ҳимоячим бўлса-ю, Расулуллоҳнинг муборак елкаларига қўйган ахлатларни олиб, улоқтиурсам деб зорланардим. Мен ана шундай

кузатувчига айланиб турганимда, кимдир Расулуллохнинг қизлари ҳазрати Фотимага хабар берди. У вақтлар Фотима ҳали кичкина қизча эди. Югуриб келиб, Расулуллохнинг елка ва бошларидағи ичак-қоринларни олиб ташлади. Бу қилиқни қилган мушрикларни қарғади, уларга баддуо қилиб, жуда оғир сўзлар айтди. Расулуллоҳ жанобимиз эса, ҳеч нарса бўлмагандек намозларини тутатиб уч марта, “**Аллоҳим! Қурайшдан шу тўпланганларни сенга ҳавола қиласман!** Аллоҳим! Абу Жаҳл Амр бин Ҳишомни сенга ҳавола қилдим! Аллоҳим! Уқба бин Рабиани сенга ҳавола қилдим. Ё Аллоҳим! Шайба бин Рабиани сенга ҳавола қилдим! Аллоҳим! Уқба бин Муъайтни сенга ҳавола қилдим! Аллоҳим! Умайя бин Ҳалафни сенга ҳавола қилдим! Аллоҳим! Валид бин Утбани сенга ҳавола қилдим! Аллоҳим! Умора бин Валидни сенга ҳавола қилдим!” дедилар. Бундай баддуони эшигтан мушриклар дарҳол кулишдан тўхтаб, кўрқувдан титрай бошлади. Чунки Байтуллоҳда қилинган дуонинг қабул бўлишига улар ҳам ишонарди. Сарвари олам Абу Жаҳлга қаратा “**Валлоҳи сен, ё бу ишингдан воз кечасан, ёки Аллоҳу таоло бошингга бир фалокат беради**” дедилар. Аллоҳу таолога қасам ичиб айтаманки, ўша куни пайғамбаримиз исмларини тилга олган мушрикларнинг ҳар бирини Бадр жангидаги ўлдирилиб, майдонда қолган жасадлари анқиган ҳолда Бадр чукурларига улоқтириб ташланганини кўрдим.”

Кунлардан бир кун Абу Жаҳл Байтуллоҳда қурайшлик мушрикларга: “Эй бу ерга тўпланган Қурайш аҳли! Қўраяпизски, Мұхаммад, динимизни айблашдан, бутларимизга ва уларга сифинаётган ота-боболаримизга тил текказишдан, бизларга беақл деб муомала қилишдан тўхтамаяпти. Сенларнинг хузурларингда қасам ичаманки, эртага одам зўрга кўтарадиган бир тош олиб келиб, у намозда саждага кетганида унинг бошига қулочкашлаб ураман. Ўшанда мени Абу Толиб ўғилларидан ҳимоя қиласизларми, йўқми, ўзларинг биласизлар. Мен уни ўлдирганимдан кейин қавми менга нима қилса қилаверсинг...” деб жар солди. Уни эшигтан мушриклар “Қасам бўлсинки, биз ҳам қараб турмаймиз, сени уларнинг ҳужумидан қўриқлаймиз, ҳечкимга бериб қўймаймиз. Фақат уни ўлдирсанг бас!” деб уни янада гиж-гижлашди.

Эрталаб Абу Жаҳл, қўлида каттакон бир тош билан Каъбага келди. Шу ерда ўтирган мушрикларнинг ёнига бориб Мұхаммад алайҳиссаломни кута бошлади. Севгили пайғамбаримиз

(саллаллоху алайҳи васаллам) ҳар галгидай Байтуллоҳга келиб намоз ўқишига киришдилар. Абу Жаҳл эса, қўлидаги катта тош билан Расулуллоҳни уриш ниятида У томонга юра бошлади. Барча мушриклар кўзларини лўқ қилиб, ҳодисани ҳаяжон билан кузатишарди. Абу Жаҳл Расулуллоҳнинг олдига яқинлашганида бирдан титрай бошлади. Кўлидаги катта тош қўлидан тушиб кетди. Юзи кулдек бўзариб, бирон нимадан қочгандай кўркқанидан орқага сапчиб чекинишга мажбур бўлди. Ҳайратга тушган мушриклар Абу Жаҳлнинг олдига бориб “Эй Амр бин Ҳишом! Нима бўлди, айт!” деб сўрашди. Абу Жаҳл эса, “Билмадим, мен Уни ўлдириш учун тошни энди кўтарган эдим, олдимда пишқирган бир тuya пайдо бўлди. Қасам ичиб айтаманки, мен умримда бундай узун оёқли, ўтқир тишли туюни ҳеч кўрмаганман. Агар унга яна бироз яқинлашсам борми, тuya мени сўзсиз ўлдирган бўларди”, дея жавоб қилди.

Бошқа бир кун Абу Жаҳл, мушрикларни йифиб, улардан: “Абдуллоҳдан қолган етимча, айнан шу ерда намоз ўқиб, юзини тупроққа суртадими?” дея сўради. Улар “Ҳа” дейишиди. Аслида шундай жавобни кутиб турган Абу Жаҳл: “Агар мен Уни шу ҳолда кўрсам, Унинг бошини оёқларим билан эзиб таштайман” деб мақтанди. Хуллас бир куни, пайғамбарлар сардори Каъбада намозга турдилар. У ерда Абу Жаҳл ҳам оғайнилари билан ўтирганди. Шунда Абу Жаҳл ўрнидан туриб Расулуллоҳ (саллаллоху алайҳи васаллам)га қараб юрди. Унга анча яқинлашди. Бироқ бирданига қўли билан юзини ишқалаб, қоча бошлади. Мушрик оғайнилари ёнига бориб: “Ҳа, нима бўлди, бу нимаси?” дейишиди. Шунда Абу Жаҳл, “Орамизда бирданига ўт ёниб турган чуқур пайдо бўлди. Нотаниш қандайдир бир махлуқлар менга ҳужум қила бошлади. Шундан қочдим” деб жавоб қилди.

Валид бин Муғира, Абу Жаҳл, Амр бин Ҳишом, Асвад бин Мутталиб, Умайя бин Ҳалаф, Асвад бин Абдиёвас, Ос бин Воил, Хорис бин Қайс каби мушрикларнинг каттлари Расулуллоҳни кўрганларида: “Шу етим ҳам ўзини пайғамбар билиб, Жаброил келганини даъво қиласиди” дея кесатиб, калака қилишарди. Ҳабиби акрам бир куни яна шундай ҳақоратлардан жуда хафа бўлиб ўтирадилар, ҳузурига Жаброил алайҳиссалом баъзи ояти карималар келтирди. Маолан “(Эй Расулим) сиздан аввал ўтган пайғамбарларнинг устидан ҳам кулишган. Сўнг уларни

масхара қилган кимсаларни ўша қулгулари ўраб (домига тортиб) **кетган** (ҳалок қилган).⁵⁹ “Албатта Биз Ўзимиз – сизни масхара қилгувчиларни (ҳалок этиш учун) **кифоя қилурмиз.** Улар Аллоҳу таолога яна бошқа илоҳларни (шерик) қилурлар. **Бас, яқинда** (қиёмат кунида бу қилмишларининг оқибатини) **билиб олурлар.** **Шак-шубҳасиз Биз улар** (сизни масхара қилиб) **айтаётган сўзлардан дилингиз сиқилишини билурмиз.**” дейилганди.⁶⁰

Коинотнинг сultonи, бир куни Каъбаи муаззамани тавоғ қилаётганларида олдиларига Жаброил келди ва: “**Мен уларнинг** (сени масхара қилганларнинг) **таъзирини беришга амр олдим**” деди. Шундан кўп ўтмай уларнинг олдидан Валид бин Муғира ўтиб кетди. Жаброил алайҳиссалом: “Бу ўтиб кетган киши қандай одам”, деб сўради. Жаноби пайғамбаримиз эса: “У, Аллоҳнинг энг ёмон бандаларидан бири” дедилар. Жаброил алайҳиссалом, Валиднинг оёғига ишорат қилиб: “Бунинг ҳақини беришга келдим” дедилар. Ундан кейин у ердан Ос бин Воил ўтаётганди, у ҳақда ҳам сўраб юқоридаги жавобни олганидан сўнг Воилнинг қорнига ишорат қилиб: “Бунга ҳам ҳаддини билдиридим” деди. Асвад бин Мутталиб ўтаётганида кўзига, Абдиёғвасни кўрганида бошига ишорат қилди; Хорис бин Қайс ўтаётганида қорнига ишорат қилди ва “Ё Мухаммад! Аллоҳу таоло буларнинг шарридан сени қутқарди. Тез орада буларнинг ҳар бири бир балога учрайди” деди.

Ҳақиқатан бир кун, Ос бин Воилнинг оёғига тикан кирди. Қанча дори-дармон қилсалар ҳам дардига чора топилмади. Нихоят оёғи туюнинг бўйнидан ҳам катта бўлиб шишиб кетди. Оқибатда, “Мухаммаднинг Аллоҳи мени ўлдириди” деб фарёд қилганча жон берди. Асвад бин Мутталибинг кўзлари кўрмай қолди. Натижада, бошини бир дарахтга уриб олиб ер тишлади. Асвад бин Абдиёғвас, Бод-и самум деган ерда юрганида юзи ва бутун танаси қоп-қора бўлиб қолди. Уйига қайтиб келганида оиласи уни танимади ва ўз уйига киритишмади. Аламидан уйининг эшигига бошини ура-ура ўша ерда ўлиб қолди. Хорис бин Қайс эса, тузланган балиқ еганди. Чанқоги ошгандан ошиб, қанча сув ичмасин ҳеч конмади. Охири сувга тўлиб кетган ошқозони ёрилиб ўлди. Валид бин Муғиранинг эса, оёғига темир синиги кириб кетиб, яраси ҳеч тузалмади, кўп

59 Анъом сураси, 6/10.

60 Ҳижёр сураси, 15/95-97.

қон йўқотиб охири у ҳам, “Муҳаммаднинг Аллоҳи мени ўлдирди” деб бақириб жон берди. Шу тариқа, ҳалиги мушрикларнинг ҳар бири қилмишларига яраша жазоларини топди. Бундан ташқари, улар абадий жаҳаннамда қолишлари ояти карималар орқали хабар қилинди.

Севимли пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) бир куни Абул-Осга рўпарў келиб қолдилар. Унинг олдидан ўтиб кетганларидан кейин ўша мушрик, Расулуллоҳнинг орқасидан қалака қилиб, оғзи-юзини буриштириб, вужудини ўйнатди. Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) унинг қилиқларини нубувват нури билан кўриб, уни ўша ҳолатда қолдиришини сўраб, Аллоҳга дуо қилишлари билан, ҳалиги мушрикнинг танасида титроқ пайдо бўлди ва умрининг охиригача шундайлигича қолди.

Асҳобга қилингандай исканжалар

Ўша пайтларда мушриклар фақат пайғамбаримизга азият бериш билан чекланмай, шонли саҳобаларига ҳам тинмай азият, исканжалар беришарди. Айниқса энг камбағал ва ҳеч кими йўқларини танлаб, ана ўшаларга зулм қилишарди. Уларни ақлга келмайдиган усуслар билан аёвсиз қийнашарди. Шундай шиддатли қийноқларга дучор бўлган саҳобалардан бири Билол-и Ҳабаший эди. Умайя бин Ҳалаф исмли бир мушрикнинг қули бўлган ҳазрати Билол, Абу Бақр Сиддиқнинг насиҳатлари натижасида мусулмон бўлган эди. Умайя ўн иккита қули ичида Билолни ҳаммасидан яхши кўргани боис, уни энг обрўли иш бўлган бутхонага қоровул қилиб қўйганди. Ҳазрати Билол мусулмон бўлганидан кейин бутхонадаги барча бутларни сажда қилаётган вазиятга келтириб қўйди. Бундан хабар топган Умайя даҳшатга тушди ва ҳазрати Билолни чақириб олиб, ундан: “Сен мусулмон бўлибсан. Муҳаммаднинг Раббиға сажда қилаётганмишсан. Тўғрими?” деб сўради. Ҳазрати Билол: “Ҳа, Буюқ ва Олий бўлган Аллоҳу таолога сажда қилаяпман” деди. Умайя ўзи ёқтиргмаган бу жавобдан кейин ҳазрати Билолга азият ва исканжалар қилишни бошлади. Пешин вақти қуёш роса тепага келганида уни яланғочлаб, ташқарига чиқариб, қизиган кум устига ётқизар ва иссиқдан роса қизган тошларни баданига босарди. Ўтдай ёнган оғир ҳарсанг тошларни устига бостириб қўйиб, “Ислом динидан қайт!... Лот ва Узза бутларига иймон келтир!” деб талаб қиласарди. Ҳазрати Билол эса “Аллоҳу аҳад! Аллоҳу таоло бир!” дея

ўзининг ҳақиқий иймонини такрорларди.

Умайя бин Ҳалаф бу жавобларни эшитган сайин асабидан кутурарди. Ҳазрати Билолни тиканлар устида судратиб, баданида тилинмаган бутун жой қолдирмасди. Ҳазрати Билол вужудидан оққан қонларига эътибор қиласди “Аллоҳим! Сендан келганларга розиман. Аллоҳим! Сендан келганларга розиман” дерди ва иймонида саботли эканини намойиш қиласди.

Ҳазрати Билолнинг ўзи ўша ҳолини қуйидагидек сўзлаб берган: “У bemaza Умайя, мени куннинг исигида ташқарига боғлаб қўяр, етмагандек кечалари ҳам менга азоб берарди. Бир куни ҳаво жуда иссик эди. Ҳар доимгидек мени яна исканжага сола бошлади. Мени исломдан қайтармоқ учун “Бутларимизга сифин! Мұхаммаднинг Аллоҳини инкор қил, инкор қил, инкор қил!” деди. Мен эса, уларга “Аллоҳ бир! Аллоҳ ягона!” дедим. У худди мендан ўч олаётгандай кўкрагимга қизиб турган катта ва оғир тошни бостириб қўйди. Унинг оғирлиги ва тафтидан нафасим қайтиб, хушимдан кетдим. Ўзимга келсам, устимдаги тош олиб ташланган ва күёшни булут қоплаган ҳолда кўрдим. Шунда Аллоҳу таолога шукр қилдим ва ўз-ўзимга “Эй Билол! Жаноби Ҳақдан келадиган ҳар бир нарса гўзалдир, хушдир” дея пичирлардим.”

Умайя бин Ҳалаф яна бир куни Билоли Ҳабашийга исканжа бериш учун уни ташқарига чиқарди. Кийимларини ечиб олиб, факат бир ички кийимда қолдирди-да, уни оловдек қизиган қумлар устига ётқизди, устига иссиқдан роса қизиган тошларни қўйди. Бу етмагандек ён-атрофда бошқа мушриклар ҳам йиғилишиб, ҳар ким уни ўйига келган қийноқларга сола бошлади. Бошида туриб, “динингдан қайтмасанг сени ўлдирамиз” дейишарди. Билол Ҳабаший бундай чидаб бўлмас азоблар остида ҳам, “Аллоҳу аҳад! Аллоҳ ягонадир!” дея такрорларди. Ана шундай пайтда севимли пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайхи васаллам) у ердан ўтиб қолдилар. Ҳазрати Билолнинг бу ҳолини қўриб қаттиқ хафа бўлиб эзилдилар ва унга тасалли бериб: **“Аллоҳу таолонинг исмини такрорлаш сени қутқаради”** дея марҳамат қилдилар.

Пайғамбаримиз маъюс ҳолда чорасиз уйларига келганларидан кўп ўтмай ҳазрати Абу Бақр келди. Пайғамбаримиз Билоли Ҳабашийнинг чекаётган азобларини Абу Бақр Сиддиққа айтиб, **“уни қўриб юрагим эзилди”** деб марҳамат қилдилар. Ҳазрати Абу Бақр дарҳол ҳалиги жойга етиб бориб, мушрикларга: “Билолга бундай азоб беришдан сизларга нима наф? Ундан қўра менга

сотинглар” деган таклифда бўлди. Улар: “Бир дунё олтин берсанг ҳам буни сотмаймиз. Факат сенинг қулинг Амрга алмаштирамиз” дедилар. Ҳазрати Абу Бакрнинг Амр исмли чаққон ва уддабурон қули бор эди. Дастёрлигидан хўжайинининг тижорат ишлари билан шуғулланар ва савдодан кўп фойда туширади. Топармонлиги туфайли қул бўлса ҳам, ёнида ўз шахсий мулкидан ташқари яна ўн минг олтини ҳам бор эди. У ҳазрати Абу Бакрнинг энг яқин хизматчиси бўлиб, ишончли бўлганидан деярли ҳамма ишларини қиласади. Лекин хўжайини қанча насиҳат қиласа ҳам, ҳануз мусулмон бўлмай, кофириллигича қолганди. Шу сабабдан ҳам ҳазрати Абу Бакр мушрикларнинг талабини қабул қилиб, “Билолнинг ўрнига Амрни, унинг барча мол-мулки ва пуллари билан сизга бердим” деди. Умайя бин Ҳалаф ва у ердаги бошқа мушриклар ўзларicha: “Абу Бакрни бопладик, уни алдадик” деб хурсанд бўлишиди.

Бу келишувдан кейин ҳазрати Абу Бакр дарҳол Билол Ҳабашийнинг устидаги катта тошларни олиб ташлаб уни турғазди. Бечора Билол ҳалиги қийноқлардан шундай бехол тушган эдики, зўрга кимирларди. Ҳазрати Абу Бакр уни қўлидан ушлаб, севимли пайғамбаримизнинг ҳузурларига олиб келди ва “Ё Расулаллоҳ! Аллоҳ ризоси учун Билолни бугуноқ озод қилдим”, деди. Расулуллоҳ эса, бундан жуда хурсанд бўлдилар ва ҳазрати Абу Бакрга кўп дуо қилдилар. Ана шу воқеадан кейин Жаброил алайхиссалом Абу Бакрнинг Жаҳаннамдан узок бўлганини баён қилувчи “Лайл” сурасининг 17- ва 18-ояти карималарини келтирди. У муборак ояти карималарда маолан: “**Ўзи покдомон бўлиб, мол-давлатини (яхшилик йўлида) сарф қиладиган зот у (жаҳаннам)-дан йироқ қилинур**” дейилган эди.

Ҳаббоб бин Арат ҳазратларини ҳам динидан қайтариш учун кўп азобу зулмга дучор қилгандилар. Чунки ҳазрати Ҳаббобнинг ҳам ҳеч кими йўқ ва ўзи Умму Анмор исмли бир мушрик хотиннинг қули эди. Буни ҳам химоя қиладиган бирор киши бўлмаганлиги учун мушриклар йигилиб, унинг яланғоч баданига тиканлар ботирарди. Баъзан яланғоч баданига темир совут кийдириб қуёшнинг иссиғида ушлаб туришарди. Қуёшда роса қизиган ва ҳатто маҳсус оловда қиздирилган тошларни баданига босишарди. Ана шундай азоблар остида ундан “динингдан қайт! Лот ва Уззага сигин!” деб талаб қилишарди. Ҳаббоб эса, иймонида событ турарди ва “La iloha illallah, Muhammадun rasulullah” калималарини уларга қарши сўзлайверарди.

Мушриклар бир куни яна тўпланиб бир майдонда ўт ёқди ва ҳазрати Ҳаббобни боғлаб у ерга келтиришди. Уни оловга ётқизиб, динидан қайтаришмоқчи ёки ўлдирмоқчи бўлдилар. Оловнинг устига орқаси билан ётқизилган Ҳазрати Ҳаббоб, “Эй Аллоҳим! Ахволимни ва вазиятимни кўриб турибсан. Ўзинг қалбимдаги иймонни событ қилгин, менга кучли сабр-тоқат эҳсон айлагин!” деб дуо килди. Шунда мушриклардан бири кўпроқ кўйсин деб, оёғи билан ҳазрати Ҳаббобнинг кўксини босиб турди. Бироқ улар, Аллоҳу таоло Ўзига инонгандарни ҳимоя қилишини фаҳмлашмасди.

Бир қанча йил ўтганидан кейин бу ҳодиса ҳақида Ҳаббобдан сўраганларида, у ўзининг куйган орқасини кўрсатиб, шуларни айтган эди: “Мени тириклайнин ёқиши учун судраб келиб ўтга ташлашди. Шу ўтни ўшандада менинг гўштларим ўчирганди.”

Ҳазрати Ҳаббобга юкоридаги азоблардан ташқари хўжайини Умму Анмор ҳам, динидан қайтариш учун алоҳида зулм қилиб, қийноққа соларди. Бу хотин темирни оловда қиздириб унинг бошига босарди. Бироқ ҳазрати Ҳаббоб дини учун азобларнинг ҳаммасига бардош берарди ва уларнинг таклифларини бажармасди, иймонидан воз кечмасди.

Кунлардан бир кун ҳазрати Ҳаббоб севимли пайғамбаримиз ҳузурларига чиқди ва: “Ё Расулаллоҳ! Ташқарига чиқсан, мушриклар мени кўрган жойларида ушлаб олиб олов билан қийнашяпти. Уйда эса, хўжайиним Умму Анмор бошимга темирни қиздириб босяпти. Сиздан менга дуо қилишингизни сўраб келдим” деб илтимос килди. Шундай деб бадани ва бошидаги куйган жойларини қўрсатди. Муҳтарам пайғамбаримиз унинг ҳолига кўп ачиндилар. Дини учун бечора саҳобасининг бошига тушган азоблардан ичлари ўргтаниб: “**Ё Раббий! Ҳаббобга ёрдам бергун**” деб дуо қилдилар. Жаноби Ҳақ ҳабибининг дуосини ўша заҳоти-ёқ қабул қилди. Шу пайтнинг ўзидаётк Ҳаббобнинг соҳибаси Умму Анморнинг бошида қаттиқ бир оғриқ пайдо бўлди. Оғриқ шундай чида бўлмас даражада эдики, золим хотин кечаси билан инграб чиқарди. Билганлар унга оғриқдан қутулиш учун бошига қиздирилган темир босишларини маслаҳат беришди. Шундан кейин Умму Анмор ҳар куни қули Ҳаббобни чақириб, темир парчаларини оловда қиздириб бошига босишини буюрди... Ҳазрати Ҳаббоб эса, қайтар дунё мисоли, унинг бошини қиздирилган темир билан роса доглади...

Исломнинг бошланғич кунларида мушриклар Ҳаббоб бин

Аратнинг аҳволига унчалик аҳамият беришмаганди. Бироқ ҳар куни иймон келтирганларнинг сони ошиб бораётгани уларни ваҳимага солган, натижада энг заиф қулларга ҳам оғир азобларни раво кўришиди. Шу жумладан ҳеч кимга на заари, на таъсири тегмайдиган Ҳаббобга берётган исканжаларини кучайтиришиди. Уни ўзлари ҳолдан тойгунча уриб, тепкилаб, яралаб, куйдириб, бечорага исканжа устига исканжа қилдилар. Бироқ мушрикларнинг барча азобларига қарамай ҳазрати Ҳаббоб иймонидан заррача ҳам бош тортмади. Аммо азият ва исканжалар ҳам чидай олмайдиган ҳолга келиб қолган эди. Шунинг учун бошидан ўтганларни Коинотнинг сарварига арз қилиб: “Ё Расулаллоҳ! Кўраётган азобларимиздан кутулишимиз учун бирор дуо марҳамат қилсангиз, илтимос” деган эди. Расулуллоҳ жанобимиз: *“Сиздан олдинги умматлар ичидан шундай кишилар бор эдики, терилари темир тароқтар билан шилинса ҳам, бу азобларга чидаб, динларидан қайтмасдилар. Қиздирилган қозон билан бошларига уришганда зарбнинг кучидан қозон иккига бўлинib кетарди-ю, лекин бу исканжалар ҳам уларни динларидан қайтара олмасди. Аллоҳу таоло бу ишини (исломиятни) албатта ниҳоясига етказади. Ҳали вақти келиб, уни барча динлардан баланд қиласади. Шундай кунлар келадики, уловига миниб, Санъадан Ҳадрамутгача ёлгиз сафар қилган киши Аллоҳдан бошқа ҳеч нарсадан кўркмайдиган, чўпонлар ҳам бўрининг молларига хужумидан хавфсиралмайдиган замонлар бўлади. Лекин сиз, ҳовлиқянисиз, шоша янисиз”* деб марҳамат қилиб, Ҳаббобнинг орқасини силаб дуо этдилар. Расулуллоҳнинг рухларга озиқ ва шифо бўлган ушбу сўзлари Ҳаббобнинг оғриғу аччиқларини сусайтирган эди.

Ҳазрати Ҳаббобнинг ўта кетган бузук ва ярамас мушрик - Ос бин Воилдан анчагина оладигани бор эди. Шу сабаб бир куни қарзини Воилдан сўраш мақсадида олдига борди. Ос бин Воил эса, Ҳаббобга қараб: “Мұхаммаднинг пайғамбарлигини инкор қилмагунингча сенга бир чақа ҳам қарзни қайтармайман” деди. Ҳазрати Ҳаббоб эса, унга жавобан: “Валлоҳи мен ҳаётда ҳам, ўлганимдан кейин қабримдан турганимда ҳам асло пайғамбаримни рад ва инкор қилмайман. Ҳamma нарсадан воз кечишим мумкин, лекин бундай инкорни асло қилмайман” деди. Буни эшитган Ос бин Воил: “Нима, биз ҳали ўлгандан кейин яна тириламизми? Шу рост бўлса, яна мол-мулким, бола-чақам бўларканда. Ўндай бўлса, бор кет, қарзимни ўшандада қайта тирилганимда тўлайман” деб, ғижинди.

Ос бин Воилнинг бу сўзларига қарши Аллоҳу таоло Куръони каримда (“Марям” сурасининг 77-79-ояти карималари) маолан: “(Эй Ҳабибим!) Бизнинг оятларимизга кофир бўлган ва “Қасамки, албатта (охиратда ҳам) менга мол-мулк ва бола-чақа ато этилур” деган кимсани кўрдингизми? У ғойибдан хабар топибдими ёки Раҳмон даргоҳидан бирон ваъда олдимикан?! Йўқ, албатта. Биз унинг айтиётган сўзини ёзиб қўюрмиз ҳамда унинг учун азобини зиёда қилурмиз” деб буюрди.

Мушриклар исканжада зулм қилишда мусулмонларни эркак-аёл деб ажратиб ўтиришмасди. Ҳеч кими бўлмаган Зиннира хоним илк мусулмонлардан бири бўлиб, у ҳам кул, чўри эди. Зиннира хонимнинг мусулмон бўлганлигидан хабар топган мушриклар унга ҳам оғир исканжалар беришдан тортинишмади. Зиннира хонимни Лот ва Узза бутларига сифинтириш учун мажбурлашар, нафаси сикилиб ҳушидан кетгунча бўғишарди. Буларга қарамай, у динидан асло қайтмасди ва уларнинг айтганларини бажармасди. Айниқса, Абу Жаҳл жуда кўп исканжада киларди. Азоб ва қийноқларнинг ўта оғирлигидан Зинниранинг қўзлари қўрмай қолган эди. Абу Жаҳл бир вақт унга: “Қара, Лот ва Узза сенинг қўзингни кўр қилиб қўйди” деганида Зиннира хоним иймонининг исботи сифатида: “Эй Абу Жаҳл! Валлоҳи у сен айтгандек эмас. Лот ва Узза деган бутларинг ҳеч нарсага ярамайди, улар ҳатто ўзларига сифинган ва сифинмаганлардан ҳам бехабар. Менинг Раббим эса, қўзимнинг нурини беришга ва мени асл ҳолимга қайтаришга албатта қодир” деб жавоб берди.

Абу Жаҳл ҳазрати Зинниранинг эгилмас иймони олдида ўзини йўқотиб қўйди. Аллоҳу таоло Зинниранинг дуосини қабул қилиб, қўзлари аввалгисидан ҳам яхши кўрадиган бўлди. Абу Жаҳл ва Курайш мушриклари бундай ҳолни кўриб турсалар ҳам, ўжарликлари кучли келиб иймон келтирмадилар. Ваҳоланки улар: “Бу ҳам пайғамбарларининг сеҳри бўлиш керак! Мұҳаммадга эргашган ақлсизларга ҳам ҳайрон қоламизми? Агар улар бораётган йўл ҳақ ва тўғри йўл бўлганида, энг аввал у йўлга биз тушардик. Чунки, ҳақ йўл биздай зодагонлардан олдин қулга буюрармиди?” деб такаббурлик қилишди.

Уларнинг бундай жоҳилликларига қарши Аллоҳу таоло “Аҳкоф” сурасининг 11-ояти каримасини нозил қилди. Унинг маоли шарифида: “**Кофир бўлган кимсалар иймон келтирган зотлар хақида:** “Агар (бу Куръон) яхши бўлганида (анави ялангоёқлар) унга бизлардан илгари бормаган бўлур эди” дедилар. Улар ўзлари у (Куръон) билан ҳидоят топишмагач “Бу эски уйдирмадир” дерлар” деб буюрилган.

Дор-ул-Арқам

Севимли пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ас-ҳобига мушриклар тарафидан берилаётган азобу исканжалардан жуда эзилиб, кўп хафа бўлардилар. Шу кунларда исломиятнинг яхшироқ ёйилиши ва ўрганилиши учун қулайроқ бир жой лозим бўлаётганди. Жаноби пайғамбаримиз бундай муҳим иш учун ҳазрати Арқамнинг⁶¹ уйини танладилар. Унинг уйи Сафо тепалигининг шарқий тарафидаги тор кўчада бироз баландроқ жойда эди. У ердан Каъбаи муazzама яхши кўриниб турарди. У уйга кириб-чиқиш ҳам келиб-кетгандарни назорат қилишга жуда қулай ҳолатда эди. Бундан ташқари, ҳазрати Арқамнинг ўзи ҳам Маккадагиларнинг обрўилари ичida ўз ўрни ва эътибори бор кишилардан эди. Шундай қилиб, Ҳабиби ақрам шу уйда Асҳобига исломиятни ўргатишни бошладилар. Энди мусулмон бўлиш истагида юрганлар бу маконга келиб исломият билан танишиш шарафига мұяссар бўлиб, Расулуллоҳ жанобимизнинг кўнгилларга шифо бўлган муборак сўзларини тинглаш орқали баракатлана бошладилар. Улар жаноби пайғамбаримизни, худди бошларига бир қуш кўнганду, бирор сас чиқарса учеб кетадигандек эҳтиётилик билан берилиб тингларди. Муборак сўзларининг ҳеч бирини қолдирмай ёдлаб оларди. Ўша вақтлар пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) кундузларини Арқамнинг уйида бўлишга ажратиб, у ерда тонгдан кечгача Асҳобини етиштириш билан машғул бўлардилар. Арқамнинг уйи мусулмонларнинг илк қароргоҳи “Дор-ул-Ислом”га айланган эди. Илк мусулмонлар бу уйда тўпланарди ва шу орқали ҳам мушрикларнинг таъқиблари, азоблари ва бошқа турли ёмонликларидан бироз бўлса да паноҳ топишганди.

Ўша уйдаги ҳаётни Аммор бин Ёсар қуидагича тарифлаган: “Дор-ул-Арқамга бориб, Расулуллоҳ билан учрашиб, мусулмон бўлишни хоҳлаб юрардим. Шу сабаб бир кун у ерга бордим. Уй эшиги олдида ҳазрати Сұҳайбга дуч келдим. “Бу ерда нима қилиб юрибсан?” деб сўрадим. У ҳам мендан “ўзингчи?” деб сўради. Мен “Ҳазрати Мұҳаммаднинг хузурига кириб, сўзларини эшитиб, мусулмон бўлмоқчиман” деб жавоб қилдим. “Мен ҳам айни шу масала билан бу ерга келгандим”, деди у. Иккимиз бирга

⁶¹ Ибн Ҳожар, “ал-Исоба”, I, 28-29-б.

сарвари оламнинг ҳузурларига кирдик. Расулуллоҳ бизга исломни ўргатдилар. Хурсанд бўлиб иймон келтиридик ва мусулмон бўлдик.”⁶²

Аммор ўз мусулмонлигини ҳар юрган жойида гапириб, ўзгаларга ўргатишдан чекинмайдиган мужоҳидлардан бири эди. Динидан қайтмаслик учун энг оғир азоб ва исканжаларга ҳам тоқат қиласди. Ёлғиз ўзи юрган пайтларда мушриклар уни ушлаб олиб, Рамда деган жойга, Маккадаги қояларга элтиб, кийимларини ечиб устига темир куйлак кийгизишарди. Шу ҳолда куидиравчи қуёш остида қолдиришарди. Баъзан баданини оловда куидиришарди ва уни шунака битмас-туганмас азобларга дучор қилишарди. Ҳар сафар уни исканжага олганларида унга “Инкор қил!... инкор қил!... Лот ва Уззага сифин” дейишарди. Ҳазрати Аммор эса, бундай чидаб бўлмас азобларга шундай бир матонат ва сабр билан чидаб: “Раббим Аллоҳ, пайғамбарим Мұхаммад алайхиссаломдир” деган сўзлар билан жавоб берарди. Мушриклар бу жавоблардан янада жазавалари кўзгаб, бадтар азоб беришарди. Кўкракларига қизиб турган тошларни қўйишарди. Баъзан сувда бўғилиб ўлиши учун қудукқа ташлашарди. Аммор бин Ёсар бир куни пайғамбаримизнинг (саллаллоҳу алайхи васаллам) ҳузурларига кириш шарафига мусассар бўлганида, “Ё Расулаллоҳ! Мушрикларнинг азобу исканжалари суюкка бориб тақалди. Бу қийноқларнинг охири борми?” деди. Шунда пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайхи васаллам) унинг аҳволига жуда ачиндилар ва “Сабр қилинглар эй Яҳзоннинг отаси!” деб марҳамат қилдиларда: “Ё Раббий! Аммор оиласидан ҳеч кимга жаҳаннам азобини берма” деб дуо қилдилар.

Биринчи шаҳид

Ҳазрати Амморнинг отаси Ёсар, онаси Сумайя, укаси Абдуллоҳлар биргалашиб, оиласча мусулмон бўлганди. Мушриклар эса ҳазрати Амморга қўрсатган исканжаларидан янада оғирроғини ва шиддатлироғини ота-онасига билан укасига раво қўришарди. Мушриклар шу қийноқлар асносида уларни куфр сўзларни айтишга мажбур қилишарди. Улар эса “Теримизни шилсанглар ҳам, гўштимизни бурда-бурда қилсанглар ҳам сизга қулоқ солмаймиз,

⁶² Ибн Саъд, “ат-Табақат”, III, 127-б.; Ҳаким, “ал-Мустадрак”, III, 449-б.; Ибн Асокир, “Тарих-и Димашқ”, XXIV, 219-б.

мажбурлаёттган сўзларингни айтмаймиз” деб жавоб қилиб, “Ла илоҳа иллаллоҳ, Мухаммадун Расулуллоҳ” деб айтардилар. Бир кун Батҳо деган жойда Ёсарни оиласи билан ушлаб олиб, қийнаётгандарида пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайхι вассаллам) у ердан ўтиб қолдилар. Асҳобининг бундай азобларга дучор бўлганини кўриб қаттиқ хафа бўлдилар. Шунда ҳазрати Ёсар чидай олмай, “Ё Расулаллоҳ! Бутун умримиз шундай қийноқларда ўтадими?” деб сўради. Ўшанда жаноби пайғамбаримиз: **“Сабр қилинглар, эй Ёсар оиласи! Хурсанд бўлинглар эй Аммор оиласи! Ҳеч шубҳасиз, сизга жаннат мукофот сифатида берилади”** деб марҳамат қилдилар.

Бошқа бир куни Макка мушриклари Амморни ўтда куйдириб азият беришарди. Расулуллоҳ жанобимиз у ерга ташриф буориб қолдилар. У: “Эй олов! Иброҳимга (алайхиссалом) бўлганингдек Амморга ҳам салқин бўлгин ва уни саломат қолдиргин!” деб марҳамат қилдилар. Шу воқеадан кейин Амморнинг орқаси текшириб кўрилганда орқасида Расулуллоҳ дуо қилгунларигача пайдо бўлган кўйиклардан бошқа яра изи йўклиги маълум бўлди.

Ёсар оиласини шундай ҳар турли исканжаларга колаётгандарида ҳазрати Ёсар ва ўғли Абдуллоҳи ёй ўқи билан шахид қилишиб. Абу Жаҳл ҳазрати Сумайянинг муборак оёқларини иккита туяга боғлатиб, туяларни қарама-қарши тарафларга ҳайдашни буюрди. Ҳазрати Сумайя ана шундай иккига бўлиниб, шахид қилинди. Раҳм-шавқатдан бенасиб, гаддор, золим Абу Жаҳл ва тоифасининг қийноқлари оқибатида Ёсар оиласининг шахид бўлганилигидан хабар топган жаноби пайғамбаримиз билан Асҳоби кироми (алайхимурридвон) жудаям қаттиқ хафа бўлдилар. Бу ҳодиса, саҳобаларнинг бир-бирларига янада кўпроқ меҳр қўйишларига ва бир-бирларига яна-да яқин бўлишларига сабаб бўлди.⁶³

Асҳоби киром ҳар намоз вақтида ҳеч ким йўқ жойларга бориб, ўша жойларда яширинча намоз ўқирди. Шундай кунлардан бирида Саъд бин Абий Ваққос, Саид бин Зайд, Абдуллоҳ бин Масъуд, Аммор бин Ёсар, Ҳаббоб бин Арат Макка водийларидан Абу Дуб деган жойда намоз ўқишарди. Ўша куни Аҳнас бин Шарик ва яна баъзи мушриклар уларни пойлаб, орқаларидан келишганди. Мусулмонлар намозга киришиши билан бадбаҳт мушриклар уларнинг ҳаракатларини тақлид

63 Ибн Абий Шайба, “ал-Мусаннаф”, VIII, 42-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақат”, VIII, 264-б.; Сұхайлий, “Равзул-унуғ”, II, 86-б

қилиб, ибодатларини масхара қила бошлашди. Бундай бемазаликка чидай олмаган ҳазрати Саъд бин Абий Ваққос билан дўстлари дарров мушрикларга ташланиши. Ҳазрати Саъд кўлига тушиб қолган бир тия суяги билан кофирлардан бирининг бошига уриб, ёрди. Қолган мушриклар қўрқиб қочиб қолиши. Шу тариқа тарихда биринчи марта мусулмонлар тарафидан кофир қони тўкилган бўлди.⁴⁸

Абу Зарр-ил-Ғифорийнинг мусулмон бўлиши

Энди ҳар томонда инсонлар бир-икки кишилик гурухлар ҳолида хидоят топиб, ислом нури Маккадан ташқарида ҳам ёйилиб оламни ёрита бошлаган эди.

Исломнинг ер юзига юборилиши ва аста-секин халқ орасида ёйилиб бораётганининг оддини олиш учун мушриклар тўсиқ бўлишнинг йўлларини ахтарарди. Ниҳоят ислом хабари Баний Ғифор қабиласига ҳам етиб борди. Абу Зарр-ил-Ғифорий бу хабарни эшитганиданоқ, укаси Унайсни Маккага юбориб, вазиятни билиб келишни тайнилади. Унайс Маккага келиб, пайғамбаримизнинг мажлисида бўлди. Унайс ушбу мажлисдан олган оламшумул хабардан ҳайрати ичига сифмай юртига қайтиб келди. Акаси Абу Зарр: “Қани, қандай хабар келтирдинг?” деб сўраганида, Унайс: “Ака! Валлоҳи фақатгина ҳайрни, яхшиликни амр қилувчи ва ёмонликдан қайтарувчи олий бир зотни кўрдим” деб жавоб қилди. Абу Зарр-ил-Ғифорий: “Яхши, одамлар У ҳақда нималар дейишаати?” деб сўради. Замонасининг машхур шоирларидан бўлган Унайс: “Унга шоир, коҳин, сеҳрбоз дейдилар. Бироқ Унинг сўзлари коҳин ё сеҳрбозларнинг сўзларига умуман ўхшамайди. Бундан ташқари, мен У зотнинг айтганларини шоирларнинг турли хил шеърлари билан қиёслаб кўрдим. Уларга ҳам ўхшамайди. Бу ўхшаши йўқ сўзлар ҳеч кимнинг сўзи билан ўлчана олмайди. Валлоҳи, у зот ҳақни айтяпти. Унга инонмаганлар ёлғончилик ва бузуқликда”- деб жавоб қилди.

Абу Зарр-ил-Ғифорий бу хушхабардан руҳланиб, Маккага бевосита ўзи бориб, у ерда муҳтарам пайғамбаримиз билан учрашиб мусулмон бўлишга қарор қилди. Кўлига бир ҳасса ва бироз озиқ олиб, қалбида таърифи қийин севинч билан Макка сари йўлга чиқди. Узоқ йўл юриб, Маккага кирди, бироқ ўз ҳолидан ҳеч кимга ҳеч нарса сўзламади. Чунки Абу Зарр мушрикларнинг ёмонликларидан хабардор эди. Улар, айниқса, энди мусулмон бўлаётганларга кўпроқ азият етказишга тиришарди. Мусулмон бўлгандардан ҳеч

кими йўқларга, факир ва ғарибларга кўпроқ зўравонлик қилишар, омонсиз кийнокларга солишарди. Абу Зарр эса, Маккада ҳеч кимни танимасди. Маккада у ғариб ва бегона киши эди. Шу сабабли ҳеч кимдан ҳеч нарса сўрашни лозим кўрмади. Аммо Каъбага яқин бир жойда Расулуллоҳни кўриб қолиш имконини кутарди ва қаерда эканлиги ҳақида биронта белги, дарак чиқиб қолишидан умидвор эди.

Бир кун кеч бўлганда бир тор кўча муюлишидаги деворни паналаб ўтириди. У ерда уни ҳазрати Али кўриб қолди, ғарibligini билиб, уйига олиб кетди. Ҳазрати Али Абу Заррдан мақсадини сўрамагани учун сирини очмади. Эрталаб, яна Каъба томон равона бўлди. Кечгача шу ерларда айланишига қарамай излаганини топа олмади. Охири кечаги ўтирган бурчагига бориб ўтириди. Ҳазрати Али яна ўша жойдан ўтаётib кўриб, “Бечора, ҳали ҳам уйини тополмабди” деб яна уйига олиб кетди. Тонг отгач яна Байтуллоҳга бориб, қош қорайганда ҳар куни ўтирган жойига бориб ўтириди. Ҳазрати Али яна уни кўриб, уйига даъват қилди. Бу сафар ҳазрати Али ундан ҳол-ахвол сўраб, қаердан келгани ва Маккада нима мақсадда юрганини суриштириди. Абу Зарр: “Агар гап орамизда қолишига қатъий сўз берсангиз айтаман” деб жавоб қилди. Ҳазрати Али, сиз бемалол мақсадингизни айтинг, мен сиз ҳақда ҳеч кимга сир очмайман,- дегач, Абу Зарр-ил-Ғифорий: “Бу ерда бир пайғамбар чиққани ҳақида хабар эшилдим. У билан кўришиш, Үнга тобе бўлиш учун келганман” деди. Шунда ҳазрати Али: “Сиз ҳақиқатни топдингиз, мақсадингизни яшириб жуда яхши қилгансиз. Ҳозир мен у зотнинг олдига бораяпман. Сиз ҳам орқамдан сал узокроқдан эргашинг, мен қайси эшикка кирсам, сиз ҳам ўша эшикка киринг. Агар йўлда сизга бирон хавф етишини сезсам, пойафзалимни тузатаётгандай энгашаман. Шу ишоратни кўрганингизда худди мени танимайдигандай ёнимдан ўтиб кетаверинг” деб тайинлади.

Абу Зарр-ил-Ғифорий, ҳазрати Алининг орқасидан эргашди. Бир неча кўчалардан юриб, пайғамбаримизнинг муборак юзларини кўриш шарафига мусассар бўлди. У хузурга кириши билан: “Ассалому алайкум” деб пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи вассаллам)га салом берди. Бу салом ислом тарихида дастлабки салом бўлиб, Абу Зарр-ил-Ғифорий илк салом берган инсон номига эга бўлди. Муҳтарам пайғамбаримиз саломига жавоб бериб: “Аллоҳу таолонинг раҳмати сенинг узарингга ёғилсин” деб марҳамат қилдилар ва “**Сен кимсан?**” деб сўрадилар. “Мен Ғифор қабиласиданман” деди Абу Зарр. **“Қачондан буён Маккадасан?”**

деде марҳамат қилдилар пайғамбаримиз. “Уч куну уч кечадан бери шу ердаман” деди Абу Зарр. “**Сенга ким озиқ берди?**” деде марҳамат қилинганди, “Зам-замдан бошқа бирон егулик ва ичгулик топмадим. Зам-зам сувидан ичганимдан кейин сира очлик ва ташналик сезмадим” деб бошидан ўтганларни гапириб берди. Шунда Сарвари олам: “**Зам-зам муборак булоқдири.** У оч бўлғанин тўйдидиради” деб марҳамат қилдилар. Савол-жавоблардан кейин Абу Зарр-ил-Гифорий, пайғамбаримизга: “Менга исломни ўргатинг” деб илтимос қилди. Пайғамбаримиз эса, унга калима-и шаҳодатни ўқидилар, у ҳам Расуллоҳнинг сўзларини тақрорлаб, иймон неъмати билан мушарраф бўлди ва дастлабки мусулмонлар қаторига кирди.⁶⁴

Абу Зарр-ил-Гифорий мусулмон бўлганидан кейин пайғамбаримизга: “Ё Расуллалоҳ! Сизни ҳақ пайғамбар қилиб юборган Жаноби Ҳаққа қасам ичиб айтаманки, Мен бу иймонимни мушриклар орасида барадла айтаман” деди. Шундан сўнг у Каъба ёнига борди-да у ерда овозининг борича: “Эй Курайшликлар! Ашҳаду ан ла илоҳа илаллоҳ ва ашҳаду анна Мухаммадан абдуху расулух – мен шаҳодат қиласманки, Аллоҳу таолодан бошқа илоҳ йўқ. Мухаммад алайхиссалом Унинг кули ва расулидир” деб шаҳодат келтирди. Унинг хитобини эшитган мушриклар тутокиб, ёпирилиб кетди. Уни тошу қалтак ва турли суюк парчалари билан уриб, қонга белаб ташладилар. Бу ҳолатни биринчи бўлиб ҳазрати Аббос кўриб қолди ва мушрикларга, “Қўйинглар бу одамни, ўлдириб қўясизларку, ахир. Билмайсизларми, бу одам сизларнинг тижорат карвонларинг ўтадиган йўл устида яшайдиган қабилага мансуб. У йўлдан яна ўтишларингни ўйламаяпсанларми?” деда танбех берди. Шундай қилиб, ҳазрати Аббос ҳазрати Абу Заррни мушриклар қўлидан кутқариб олди. Абу Зарр қалбида пайдо бўлган иймон нурининг хурсандчилигидан ҳамма нарсани унуглан, севинчи ичига сиғмай, бир жойда ўтира олмай ҳовлиқарди. Шунинг учун эртаси куни у яна Каъба ёнига борди ва калимаи шаҳодатни баланд овозда бақириб-бақириб тақрорлади. Мушриклар уни яна тақрор саваладилар. Қалтакнинг зўридан ерга йиқилиб қолди. Бу сафар ҳам ҳазрати Аббос уни мушриклар қўлидан кутқариб олди.

Охири, муҳтарам пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайхи васаллам) Абу Зарр-ил-Гифорийга юртига қайтишини ва у ерларда Исломиятни ёйишга ҳаракат қилишини буориб, марҳамат қилдилар. У амрни

⁶⁴ Бўхорий, “Маноқуб”, II-б.; “Фазоил-үс-Саҳоба”, 62-б.; Баъдчақий, “Далоит-ун-нубувва”, II, 83-б.

бош устига қабул қилиб, ўз қабиласига қайтди. Қабиладошлари ва яқинларига Аллоҳу таолонинг ягоналигини, Мұхаммад алайхиссалом Унинг расули эканлигини тушунтириш ишларини бошлаб юборди. Маккадан ўрганиб келган ҳақиқати билан шу пайтгача сигиниб келаётган бутларининг ёлғон, бекор ва бемаъни эканлигини халқига тушунтира бошлади. Уни тинглашга жуда кўп инсонлар йиғиларди. Шундай йиғилишларнинг бирда айрим кишилар Абу Заррнинг энди бошлаган сўзини бўлиб, эътиroz қила бошлади. Шунда қабила раиси Ҳаффоғ: “Тўхтанглар, қани эшитиб кўрайликчи, бу одам нималар демоқчи ўзи”, деб эътиrozчиларни оғзини ёпди. Кейин Абу Зарр ҳазратлари қуйидагиларни гапирди:

“Мен мусулмон бўлмасимдан аввал бир куни Нухам бутининг ёнига бориб, олдига сут қўйдим ва ўша жойда бироз вақт кутдим. Шунда бутнинг атрофида айланиб юрган бир дайди ит келдида, мен қўйган сутни ичib ва бутнинг устига сийиб кетганига гувоҳ бўлдим. Мен ўшанда бутимизнинг шундай аянчли аҳволга тушишдан ва бунга зигирча қаршилик кўрсатишдан ожизлигига амин бўлдим. Ҳаттоқи ит ҳам хоҳлаганича ҳакорат қила оладиган бир бутга қандай сифиниш мумкин? Шундай ожиз жисмга яна нима деб ишониш мумкин? Бу жиннилик эмасми ахир? Сизлар сифинаётган нарса мана шу холос.” Шунда ҳамма бошини ерга эгиб, жим бўлиб қолди. Бироздан кейин тингловчилардан бири, “Хўш, бу томони майли, энди сен хабар олиб келган пайғамбар нима дейди, шулардан гапир! Унинг ҳақ гап айтганини қаердан билдинг?” деб савол кўйди. Абу Зарр эса, овозини баландлатиб, “У, Аллоҳу таолонинг ягоналигини, Үндан бошқа илоҳ ўйқлигини, ҳамма нарсани фақат У яратганинги ва бутун мавжудотнинг эгаси У эканлигини айтяпти... Одамларни ана шундай Аллоҳга иймон келтиришга чақирипти... Яхшиликка, гўзал ахлоққа, ўзаро меҳр-оқибатга даъват қиляпти. Қиз болаларни тириклайн кўмишнинг ва бошқа биз қилиб юрган ёмонликлар, ҳақсизликлар, зулмнинг ифлослигини ҳамда буларнинг барчасидан сақланишимизни кераклигини гапиряти”, деб Исломият ҳакида узоқ гапирди. Қабиласида учрайдиган ёмон қилиқлардан ҳаммасини бирма-бир санаб чиқди ва уларнинг ўта кетган пасткашлиқ, тубанлик эканлигини тушунтириди. Уша куни уни тинглаганлардан қабила раиси Ҳаффоғ ва Абу Заррнинг укаси Үнайс бошчилигига жуда кўп қабиладошлари мусулмон бўлди.⁶⁵

65 Бухорий, “Маноқиб”, 10-б.; “Фазои-ус-Саҳоба”, 62-б.; Ибн Исҳоқ, “ас-Сийра”, 122-123-б.; Баийҳақий, “Далои-үн-нубувва”, II, 83-б.

Каъбада очиқча Қуръон тилювати

Бир куни Асҳоби киром овлоқ бир жойда йигилиб, суҳбат қилиб ўтиришганди. Улардан биттаси: “Валлохи, Расулулоҳдан бошқа, Қурайш мушрикларига Қуръони каримни очиқчасига ўқиб эшилтирган ҳеч ким чиқмади-я. Орамизда уларга Қуръони каримни очиқчасига ўқиб эшилтирадиган биронта мард топилармикан?”, деб зорланиб қолди. Улар орасида Абдуллоҳ бин Масъуд ҳазратлари ҳам бор эди. У “Мен бу ишни амалга ошираман” деди. Йигилишда қатнашаётгандардан баъзилари: “Эй Абдуллоҳ! Мушриклар сенга бирор зарар келтирмасмикин. Зарур бўлиб қолганда ўзини мушриклардан ҳимоя қила оладиган қавми ёки қабиласи бор киши бўлса, яхши бўларди-да” деб, хавотирларини билдиришди. Абдуллоҳ эса: “Сиз менга ижозат беринг; мен борайин. Жаноби Ҳақ иншааллоҳ, мени муҳофаза қиласди” деди.

Эртаси куни тушга яқин Абдуллоҳ, Мақоми Иброҳимга келди. У ерда мушриклар йиғилиб туришганди. Ибни Масъуд тик туриб бисмиллоҳи шариф билан бошлаб, Раҳмон сурасини ўқий бошлади. Мушриклар бир-бирига, “Умму Абднинг ўғли нималар деяпти? Ҳар ҳолда у Мұхаммад келтирған нарсаларни ўқияпти” деб унинг олдига боришди. Уни ушлаб олиб, роса дўппослашди. Юзи, кўзи момоталоқ бўлиб, одам танимайдиган бўлиб қолди. Бироқ у шунча калтаклар остида ҳам сурани ўқишини тўхтатмасди. Кейин юзи, кўзи яра-ю қон бўлиб, Асҳоби киром олдига келди. Асҳоби киром: “Биз сенга шундай қилишларидан қўрқандик. Ўйлаганимиздек бўлди”, деб бу ҳолдан кўп афсус чекишидди. Аммо Абдуллоҳ ибни Масъуднинг ўзи бу ҳолидан ҳеч хафа бўлмай: “Аллоҳу таолонинг душманларини мен бугунгидек заиф қўрмагандим. Истасангиз, эртага уларга яна Қуръони карим тинглатаман” деди. “Йўқ шу ҳам сенга етарли. У ярамасларга хоҳламаган нарсаларини шунча эшилтиридинг” дедилар.⁶⁶

Туфайл бин Амрнинг мусулмон бўлиши

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Маккада исломият-ни очиқчасига ёйишни бошлаганларида кеча-ю кундуз ҳалққа насиҳат қилиб, уларни Ислом динига даъват

⁶⁶ Ибн Исҳоқ, “ас-Сийра”, 166-б.; Ибн Ҳашим, “ас-Сийра”, I, 314-315-б.; Табарий, “Тарих”, II, 224-225-б.

этардилар. Маккалик мушриклар эса, Расулуллохнинг бу зафарли ҳаракатларини бекорга чиқариш учун бор куч ва имконларини ишга соларди. У зотнинг даъватларини қабул қилиб, иймон келтирганларга ҳар хил ёлғон, тухмат ва исканжаларни раво кўришарди. Жаноби пайғамбаримиз билан учрашган, сухбатларида бўлган биронтасини кўриб қолишса, дарҳол олдига бориб, Унга қулоқ солмаслиги, айтгандарига ишонмаслиги учун турли хил ҳийла-ёлғонлар тўқишидан тортинишмасди. Ташқаридан Маккага келгандарни У билан учраштираслик учун ҳам қўлларидаги барча имконларни ишга солишарди.

Мусулмонлар ана шундай ташвишу қийин аҳволда бўлиб, кофирлардан чексиз азиятлар тортиб турган бир вактда Туфайл бин Амр ад-Давсий Маккага келган эди. Бундан хабардор бўлган мушрикларнинг обрўлилари унинг олдига бориб, “Эй Туфайл! Бизнинг юртимизга хуш келибсан. Лекин сени огоҳлантириб, бир нарсани айтиб қўймоқчимиз. Орамизда яқинда Абдулмутталибининг етими пайғамбарлик давоси қилиб, ғалати гаплар айтиб юрибди. Унинг сўзлари шунчалик жодулики, ўғилни отадан, акани укадан, эрни хотинидан ажратиб юбормоқда. Халқ орасига ташлаган фикрлари билан жамиятимизни пароканда қилиб юбораяпти. Унинг айтгандарини эшитган ўғил отасига қарамай қўйиб, Унга бутунлай тобе бўлиб қоляпти. Одамлар худди жоду қилингандай ҳеч кимнинг сўзига қулоқ солмай мусулмон бўлишяпти. Шунинг учун бизнинг бошимизга келган бу нифоқ балоси сенинг қабиланг бошига ҳам тушиб қолмасин деган хавотирдамиз. Сенга насиҳатимиз шуки, сен У билан асло учрашмагин. Шояд кўриб қолсанг, унга оғиз очиб гапирма ҳам, у гапирса, зинҳор қулоқ солма ҳам. Жуда диққатли ва ҳушёр бўл. Бу ерда ишларингни тезроқ ҳал қилгину ҳаялламай, дарҳол юртингга қайтиб кетсанг яхши бўлади” деб “мехрибон”лик кўрсатишди. Бундан буёгини Туфайл Амрнинг ўзи қуйидагича баён қиласди:

“Қасам ичиб айтаманки, улар бу ҳақда менга шунча кўп нарсалар айтишдики, оқибатда мен У билан сўзлашмасликка ва сўзини тингламасликка қарор қилдим. Ҳатто Каъбага борганимда бирор ҳол бўлиб, сўзи қулогимга кириб қолмасин деган мақсадда қулоқларимга пахта тикиб юрдим. Шундай қилиб эртаси куни Каъбага бордим. У ерда намоз ўқиётган Расул алайҳиссаломни кўрдим. Унга яқин бир жойда турдим. Жаноби Ҳақнинг ҳикмати

билан ўқиганларидан баъзи калималар қулоғимга чалинди. Эшитилган сўзлар менга шунчалар ширин туюлдики, қўяверасиз. Шунда мен ўз-ўзимга, “Нима мен яхшини ёмондан ажрата олмайдиган даражада гўлманми! Унинг устига ўзим шоир бўлсам. Нега бунинг ўқиётганларидан қўрқиб тингламаслигим керак? Бир эшитиб кўрай. Ёқса қабул қиласман, ёқмаса тарк этаман”, дедим. Кўздан чеккароқ жойга ўтиб, Расулуллоҳ намозини тугатиб уйи томон ҳаракат қилгунча ўша ерда кутиб турдим. Сўнгра кетидан эргашдим. У кирган уйга мен ҳам кирдим ва “Ё Муҳаммад! Мен бу диёрга келганимда қавмингиз, мени сиздан узок туришим учун роса ваҳимага солиши. Кўрқанимдан кўчада қулоғимга пахта тикиб олган эдим. Аммо Аллоҳу таоло ўқиганларингиздан бир қисмини менга эшиттири. Эшитганларим менга жуда ёқиб тушди. Шу боис олдингизга келдим. Менга айтадиган сўзларингиз бўлса, бажонидил тинглашга тайёрман” дедим. Ўшанда Расулуллоҳ жанобимиз менга исломият ҳақида гапирдилар ва Қуръони каримдан озгина ўқиб бердилар. Қасам ичаманки, умримда бундан-да гўзал ва бундан-да хузурбахш биронта сўз эшитмагандим. Дарҳол калимаи шаҳодат келтириб мусулмон бўлдим.

Сўнгра “Ё Расуаллоҳ! Мен қавмим орасида сўзи ўтадиган кишиман. Қавмимда ҳеч ким менинг айтганларимни қайтармайди. Бориб уларни ҳам Ислом динига даъват қилмоқчиман. Сиз менга бир дуо қилсангиз, Аллоҳу таоло менга қавмим орасида мени тасдиқловчи бирон аломат эҳсон қилса!” дея илтимос қилдим. Шунда Расулуллоҳ жанобимиз “Эй Аллоҳим! У учун бир оят, аломат яратгин!” дея марҳамат қилдилар.

Ана шундан кейин мен ўз қабиламга қайтдим. Қош қорайиб, қавмим яшайдиган ердаги сув кўриниб турадиган тепаликка етиб борганимда пешонамда бир нур пайдо бўлди, ёруғлик таратиб, порлай бошлади. Ўшанда: “Эй Аллоҳим! Бу нурни пешонамдан бошқа жойга кўчиргин! Давс қабиласининг саводсизлари, динидан қайтгани учун Аллоҳ унинг пешонасига илоҳий жазо сифатида белги қўйибди деб ўйлаб қолмасин!” деб дуо қилдим. Шунда нур пешонамдан қамчим учига ўтиб, порлай бошлади. Қабиламнинг уйларига яқинлашиб, довондан пастга қараб туша бошлаганимда у ерда турган қабиладошларим қўлимдаги қамчи учига шамчироқдай нур порлаб турганини бир-бирларига кўрсатишарди. Шу вазиятда уйимга келдим. Энг биринчи бўлиб отам олдимга

келди ва мени бу ҳолатда кўрди. Мени соғиниб қолган экан, қучоқлади. Отам жуда кексайиб қолган киши эди. Мен отамга “Эй отажон! Агар сиз аввалгидек ҳолингизда қоладиган бўлсангиз, мен сизни, сиз мени танимай кетамиз!” деб дабдурустдан терс сўзладим. Бу сўзларни эшитган отам шошиб қолди ва дарҳол, “Ҳа ўғлим, нима сабабдан танимай кетар эканмиз?”, деб сўради. “Мен Мухаммад алайҳиссаломнинг динига кириб мусулмон бўлдим” деб жавоб қилдим. Шунда отам, “Ўғлим, мен ҳам сен кирган динга кирдим. Сенинг дининг менинг ҳам диним бўлсин” деди-да дарҳол калимаи шаҳодат келтириб мусулмон бўлди. Шундан кейин пайғамбаримиздан Ислом дини ҳакида эшитган ва ўргангандаримни унга ҳам ўргатдим. Бу ишлардан сўнгра отам ювиниб, янги кийимлар кийиб олди. Кейин ёнимга хотиним келди. Унга ҳам отамга айтганларни айтдим. У ҳам қабул қилиб, мусулмон бўлди.

Эрталаб Давс қабиласини ораладим. Бутун қабилага Исломият ҳакида гапирдим, тушунтиридим, барчасини Исломга даъват қилдим. Бироқ динни қабул қилишда бироз иккиландилар. Ҳатто бир қисми анча пайт муҳолифат қилди. Гуноҳ ва ёмонликдан иборат бўлган кундалиқ одатларидан қайтишмади. Етмагандай пасткашлик қилиб, менга юз-кўзларини ўйнатиб, масхара ҳам қилишди. Фоиз ва қиморга берилиб кетганлари туфайли сўзларим қулоқларига кирмади. Исломиятга тобе бўлишдан бош тортиб, Аллоҳга ва пайғамбарига осий бўлдилар.

Бир муддат ўтгач Маккага қайтиб келдим ва қавмим устидан Расулуллоҳга шикоят қилиб, “Ё Расулатллоҳ! Давс қабиласи, Аллоҳу таолога осий бўлди. Уларни ҳидоятга, Исломга чақириб, қилган даватларимни қабул қилишмади. Уларга ҳақ этган нарсаларини тилаб, дуо қилсангиз” дедим. Барчага бирдай шафқат ва марҳамати мўл бўлган муҳтарам пайғамбаримиз, қўллари очиқ ҳолда қиблага қараб, “Ё Раббий! Давс ҳалқига тўғри йўлни кўрсатиб, Исломга келишини насиб этгин!” деб дуо қилдилар. Менга эса, “Қавмингга қайтгин, уларни табассум ва ширин сўз билан Исломиятга даъват қилишда давом этгин! Уларга ҳар доим юмшоқ муносабатда бўлгин!” деб марҳамат қилдилар. Шундан кейин дарҳол мамлакатимга қайтиб келдим ва Давс ҳалқини исломга даъват қилишдан ҳеч тўхтамадим.”⁶⁷

67 Ибн Ҳишиом, “ас-Сийра”, I, 382-385-б.; Сұхайлий, “Равзул-унуф”, III, 168-б.; Шамсиуддин Шомий, “Субулу-л-Худо”, II, 417-б.

Бозорларда Исломга даъват

Ҳар йили турли хил шаҳарлардан одамлар йилнинг маълум бир вақтида Каъбаи муаззамани зиёрат қилишга Маккага келишарди. Шу муносабат билан теварак атрофдан Маккага турли хил моллар ҳам олиб келинар ва бозорлар ташкил қиласарди. Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) зиёрат ва тижорат баҳонасида келгандарни кутиб олиб, ҳар бир гуруҳга алоҳида-алоҳида Исломни таблиғ қиласардилар. Уларга Аллоҳу таолонинг ягоналиги, ўзининг эса, ҳақ пайғамбар эканликлари ҳақида айтар ва нажотнинг мана шуларга иймон келтиришда эканлигини баён қиласардилар. Шу кунларда Валид бин Муғира мушрикларни йигиб: “Эй Курайш аҳолиси! Кўраяпсизларки, Каъбани зиёрат қилиш мавсуми ҳам келди. Мухаммаднинг овози эса, оламни тутиб боряпти. Араб қабилалари унинг атрофиға йиғилишиб, ширин сўзларига учиб, динини қабул қилишяпти. Бунинг олдини олиш учун бирон нарса ўйлаб топишимиз керак, токи ташқаридан келгандар уни пайғамбар деб таниб қолмасин. Келинглар, келишиб олайлик. Келган қабилаларга У ҳақда ҳар биримиз ҳар хил сўзлар айтиб, бир-биримизни ёлғончига чиқариб юрмайлик” дея хитоб қилди. Курайшлик мушриклар эса, унга: “Эй Абдишамснинг отаси! Орамизда узоқни қўра оладиган зуккомиз сенсан. Сен нимани лозим топсанг, биз ҳам ўшани айтишга розимиз”, - дейишиди. Валид эса “Йўқ, ҳамма ўз фикрини билдирун, бир эшитиб кўрайлик, уни ким деб атамоқчисизлар, халқ уни қандай танигани маъқул,” деб эътиroz билдириди. Шунда мушриклар “Уни коҳин (фолбин), деб атайлик” дедилар. “Йўқ! Қасам ичаманки, У коҳин эмас, Биз кўп коҳинларни кўрганмиз. Коҳинлар тўғрини ҳам, ёлғонни ҳам тап тортмай айтаверишади. Мухаммад айтиётган нарсалар эса, коҳинларникуга сира ўхшамайди. Устига устак биз бугунгача Мухаммаднинг зиғирча ёлғон гапирганига гувоҳ бўлмаганмиз. Шу сабаб, агар таклифларингга биноан уни коҳин (фолбин) деб атасак, бизга ҳеч ким ишонмай қўяди”, - деб, Валид бу таклифни рад қилди. Мушриклар: “Бўлмаса уни мажнун, мияси айнигандейлик” дедилар. Валид бу таклифга ҳам эътиroz билдириб, “Йўқ, қасам ичаманки, У мажнун ёки ақлдан озган ҳам эмас. Биз мажнун ва жинниларни ҳам яхши таниймиз. Жиннилик аломатларини ҳам яхшигина ажратса оламиз. Унда сира оғзи кўпириш, бирон аъзоси қалтираши, ё алаҳсираш каби жиннилик белгиларни йўқ.

Биз агар у ҳақда ақлдан озган дегудек бўлсак, ҳалқ ўзимизни жиннига чиқаради” деди. “У ҳолда шоир деб айтайлик” дедилар. Валид эса, бунга ҳам кўнмай “Йўқ, У шоир ҳам эмас. Биз шоир деб кимга айтиладиу шеърнинг нималигини жуда яхши биламиз. Унинг сўзлари ҳеч қандай шеърга ўхшамайди” деди. Бу сафар мушриклар “Уни жодугар дейишимиз керак” дейишди. Валид “У жодугар ҳам эмас. Биз нима, жодугар кўрмаганмизми?! Уларнинг қилган сеҳр-жодуларидан бехабармизми?! Ахир унақаларни ҳам яхши биламиз-ку. Мухаммаднинг сўзларидан сеҳрдан асар ҳам топа олмайсан-ку. Унинг каломи бутун оламга голиб келмокда. У ҳеч ким билмайдиган, ҳеч ким танимайдиган одам ҳам эмас. Шу боис қабилаларни Ундан совутиб, У билан учрашишларига тўғаноқ бўлишимиз ҳам мушкил. Ундан ташқари, унинг юксак қобилият ва етуклиқда, чиройли ва маънодор гапиришда тенгкурларидан устунлиги очиқ ойдин кўриниб турибди. Хуллас, У ҳақда биз нима десак ҳам, айтганларимизнинг ёлғонлигини ҳалқ дарров билиб олади” деди. Қурайшлик мушриклар Унинг пайғамбарлигини яшириш мақсадида ким деб аташга бирор ном топа олмаганларидан кейин, “Орамизда энг кексамиз ва тажрибалимиз сенсан, сен ўзинг бир нима дегин, биз ўшанга рози бўламиз” дейишди.

Валид бир мунча вақт ўйланиб турдила, сўнгра “Менимча энг яххиси, биз барибир уни сеҳргар, кўзбўямачи деб атасак маъқул бўлади. Чунки У ўз сўзлари билан одамларни ўз қабиласидан, ўз оиласидан, ўз биродарларидан ажратиб, дўйстларни бир-биридан жудо киляпти.” деб йиғилганларнинг каллаларини айнитди. Шундан кейин қурайшлик мушриклар, дарҳол кўчаларга тарқалишиб, Макка шаҳри бўйлаб дуч келган гурухларга “Билиб олинглар ва эҳтиёт бўлинглар, Мухаммад сеҳргар!” деб жар солишини бошлиашди. Бу ёлғонни ҳалқ орасида кенг тарқатишга жон-жаҳдлари билан ҳаракат қилишди. Каъбани зиёратга келаётганларга пешвоз чиқиб, пайғамбаримиз билан учрашмасликка чақирмаган одам қолмади.

Мушрикларнинг бу қилиqlари, аксига олиб, Исломиятнинг барча араб ўлкаларида овоза бўлишига олиб келди ва кишиларнинг онгларida бутларга нисбатан катта шубҳа уйғотди.

Аллоҳу таоло, Валид бин Мугира исмли коғирга аччиқ азоблар тоттириши ҳақида ояти карималар нозил қилди. Муддассир сурасининг 11-ояти каримасидан бошлаб маолан қуйидагилар буюрилади: “(Эй Расулим!) Мен сўкқабош ҳолида яратган кимсани ўзимга қўйиб беринг. Менунга мўл мол-давлат

ва (доимо ёнида) ҳозиру нозир ўғиллар бердим. Яна унга (хәётнинг барча неъматларини) қулай ва осон қилиб қўйдим. Сўнгра (у очкўз, нонкўр шахс) берганларимизни (бойликларини ва авлодини) янада орттиришимизни орзу қилди. Йўқ! (У мункирнинг, у тамагирнинг орзуси амалга ошмайди. Унинг молумлеки ва авлоди кўпайтирилмайди). Чунки у бизнинг оятларимиз (Куръони карим)-га қарши ўжарлик қилди, уни инкор қилди. (Расулимнинг содик эканлигини, унинг пайгамбар бўлганлигини ичидан, кўнгилдан тушуниб туришига қарамай, ўжарлигидан инкорга журъат қилди. Бу эса, на қадар буюк залолатдир!) У мункирни соуд азобига ташлайман... (Бу ерда тилга олинган “соуд” калимаси ҳақида ворид бўлган ҳадиси шарифда, “Соуд жаҳаннамдаги бир тоғнинг номидир. Унга коғирлар етмиш йилда чиқа олишлари мумкин. У ерга чиқарилган коғир пастга ташлаб юборилади. Бу ҳол, чиқариб ва қайта ташлаб юборишлар ана шундай давом этаверади” дей марҳамат қилинади.) Кейин у инкорчи шахс (Расулуллоҳдан эшитган Куръони каримга қандай қилиб тил текказишини) ўйлаб кўрди ва (ўзича) бир ўлчов топди (айтадиган сўз тайёрлади). Унга лаънат бўлсинки, (Куръони карим ҳақида) қандай қилиб тафаккур қилиб, унга ўлчов қўйди. Унга такрор-такрор лаънатлар бўлсинки, у қандай қилиб ўлчов қўйиши мумкин. Кейин, (қавмига ёки Куръони карим ҳақида нималар дейишига бир) қараб кўрди. Сўнгра (аламидан ва Куръони каримга тил текказишига хеч нарса топа олмаганидан) қошларини чимириб, афтини буриштириди. Ундан кейин (Аллоҳу таолога ва Унинг Расулига иймондан) юз ўгириб кибрланди. “Бу (Мухаммаднинг айтаётганлари) факат жодугарлардан ўрганиб нақл қилинаётган жодудан ўзга нарса эмас. Муҳакқақ бу одам сўзиидир) деди. Ваҳоланки у шахс, Қуръони каримнинг ҳариқа (кишида ҳайрат уйғотадиган ажайиб) бир қалом бўлиб, одам ва жинларнинг сўзларига ўҳшамаслигини авваллари ўз қавми орасида эътироф қилган эди. Сўнг эса, қавмининг кўнгилини олиш учун сўзидан қайтиб, Куръони карим ҳақида, унга мутлақо лойиқ бўлмаган тухматлар қилди. Шу тариқа ўзини илоҳий азобларга мустаҳақ қилди. Аллоҳу таоло буюрдики, Мен уни Сақарга, жаҳаннамга ташлайман. Сақарнинг, жаҳаннамнинг нима эканликларини сенга нима билдиради? У жаҳаннам баданингдан хеч бир нарса колдирмайди (хаммасини ҳалок қиласди) ва яна қайта сени асл ҳолингга келтириб азобни такрорлайверади.”

Мушрикларнинг Қуръони карим тинглаши

Мушрикларнинг обрўилари турли йўллар билан кишиларнинг мусулмон бўлишига тўғаноқ бўлишаётганди. Макка халқига Муҳаммад алайҳиссалом ўқиётган ояти карималарни тинглашларини тақиқлаб, ўзлари эса, кечалари Муҳаммад алайҳиссалом бўлган уйга яқин бирор бурчакда яшириниб олишиб, Унинг Қуръони карим ўқишини тинглашарди. Тонг отиб, атроф ёришганидан кейин бир-бирларидан яшириниб Қуръони карим тинглашга келган мушриклар ғамтовоқларини танишиб, ўзаро бир-бирларини айблашиб “энди бошқа бундай қилмайлик” дейишиб келишиб олардилар-да, кеч бўлиб қоронғу тушганидан кейин тақрор бир-биридан яширин Қуръони карим эшлишга келаверардилар. Тонгда яна аҳвол тақрорланарди. Яна эски қасамларини ичишиб, ажралишардилар-да, бироқ бу ишларидан воз кеча олмасдилар. Аммо нафсларига эргашиб, бошқа мушрикларнинг айблашларидан қочиб ва яна бошқа бир қанча бўлмагур хаёллар билан улар иймонга кела олишмади. Бошқаларнинг мусулмон бўлишига ҳам тўғаноқ бўлишди. Хунармандларнинг кўчаларида “Муҳаммад жодугардир” деб бақиришларини ҳам тўхтатишмади.

Бир кун кечаси мушрикларнинг катталари Каъбанинг атрофида йиғилишиб: “Муҳаммадни бу ерга чақирайлик, У билан бирга бу масалани гаплашиб олайлик. Токи улар кейин хафа бўлмасинлар, бизни маъзур тутсинглар” дейишиб, Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) жанобимизга хабар юборишиди. Жаноби пайғамбаримиз тақлифни қабул қилиб уларнинг хузурига келдилар ва мушрикларнинг қаршисига ўтиридилар. Мушриклар “Эй Муҳаммад! Биз сен билан келишиб олиш учун сенга хабар юборган эдик. Қасам ичиб айтамизки, арабларда сенга ўхшаб қавмининг бошини балога қолдирган бошқа бирор кишини кўрмаган эдик. Сен динимизни айблдинг! Тангриларимизга тил текказдинг! Ақллиларимизни ёқтирамадинг! Бирлигимизни бўлиб, бизни бир-биришимизга қарши қилиб қўйдинг! Бошимизга сен келтиргмаган бирор ёмонлик қолмади! Борди-ю сен бу ҳаракатларинг ва сўзларинг билан бойлик орттироқчи бўлсанг, истаганингдан ҳам кўп бойлик тўплаб берайлик! Шон ва шарафга эришмоқчи бўлсанг, сени бошимизга

хоким қилиб күтәрайлик. Ҳукмдор бўлишни хоҳласанг, сени ҳукмдор эълон қилиб, сенинг атрофингда йигилайлик. Агар бирор муаммонг бўлса, биз сени ундан кутқарайлик. Жинлар сабаб бўлиб сенга бирор хасталик юқсан бўлса, барча боримизни ўртага тўкиб, шифосини излайлик!...” дея бир дўқ, бир ёлвориш билан узок сўзладилар.

Оламларнинг жаноби уларни сабр билан тинглаганларидан кейин, қуидагича жавоб марҳамат қилдилар: “**Эй бу ерга йигилган қурайшликлар!** Ҳозир сўзлаганларингнинг хеч бири менда йўқdir. Мен сизга келтирганларим билан сизнинг на молингизни олишни, на орангизда буюк шон-шарафга эришишни, на сизларга ҳукмдор бўлишни истаган эмасман. Бироқ Аллоҳу таоло мени сизга пайғамбар этиб юборди ва менга битта китоб ҳам туширди. Сизнинг (уларни қабул қилганларингиз) учун бир яхши хабар (жаннат хабарини) берувчи ва (қабул этмаганлар учун эса) бир қўрқитувчи (жаҳаннам хабарини берувчи) бўлишимни амр қилди. Мен ҳам Раббимнинг бу амрини сизга етказдим, сизга насиҳат қилдим. Агар мен келтирган нарсаларни қабул қилсангиз, У сизга дунёда ва охиратда насиб ва озиқ бўлади. Агар қабул қилмай, уларни рад қилсангиз, Аллоҳу таоло мен ва сизларнинг орамизда ҳукмини чиқарганича, менинг зиммамдаги вазифам жаноби Ҳақнинг амрини ўrniga қўйиш борасида ҳар қандай кучга қарши турман...”

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)ни тинглаётган мушриклардан Абу Жаҳл, Умайя бин Ҳалаф ва бошқалари: “**Ё Мұхаммад!** Кун кечиришда биздан ҳам қийинроқ шартлар остида қолаётган бошқа бирон кишининг йўқлигини сен ўзинг яхши биласан. Модомики, пайғамбар бўлсанг, Раббингдан тилаки, бизни сиқаётган, кун кўришимизни қийинлаштираётган мана бу атрофимиздаги тоғларни биздан узоқлаштирсин! Юртимизни кенгайтириб, бу ерларда ҳам Шом ва Ироқдагидек дарёлар оқизиб қўйсин. Бунга қўшумча, Кусай бин Қилоб каби ўтиб кетган боболаримиздан бир қисмини қайта тирилтирсин! Кусай бин Қилоб тўғри сўзли, улуғ бир киши бўлган эди. У тирилса, биз сенинг айтаётганларинг тўғрими ёки ботилми, ундан сўраймиз.

Агар у сени тасдиқласа ва бизнинг сўраганларимизни бажарсанг, биз ҳам сени тасдиқлаймиз. Шу йўл билан биз сенинг Раббинг олдидаги мавкеингни ҳам ўрганган бўламиз. Борди-ю биз учун истаганларимизни бажаришни истамасанг, ўзинг учун Раббингдан бир нарсалар қилишни сўра. Масалан, сен айтаётганларни тасдиқлайдиган, бизни сенинг устингдан қайтариб оладиган бирор малак юборишини сўрагин! Ундан ташқари Раббинг сенга боғчалар, кўшклар, хазиналар берсин, сен ҳам кун кўриш қийинчиликларидан қутул! Қара, сен ҳам бизга ўхшаб кун кўриш учун кўчаларда, бозорларда сарсонсан!..”, дейишиб Расулulloҳни қийнашга ҳаракат қилишди.

Фахри олам жанобимиз уларга юқорида айтганларини тақрорлаб, яна шуларни марҳамат қилдилар: “**Мен сизга бу сиз айттаётган, сўраётганлар нарсалар учун юборилмаганман. Аллоҳу таоло мени нима учун юборган бўлса, мен фақат жаноби Ҳақнинг номидан уни сизга келтирдим. Сизга уни баён қилдим. Мен** (мол, мулк берилиши учун) **Раббимдан бирор нарса сўрайдиган киши эмасман...** **Аллоҳу таоло мени** (келтирганларимни қабул қилганларинг учун жаннат ҳақида) **яхши хабарчи ва** (қабул қилмаганларингни жаҳаннам билан) **бир қўрқитувчи этиб юборди.** Агар мен сизга келтирганларимни қабул қилсангиз, улар сизнинг бу дунёда ҳам, охиратда ҳам насиб ва озигингиз бўлади. Уларни қабул қилмай, рад этсангиз, Аллоҳу таоло мен ва сизнинг орамизда хукмини чиқарганича менинг зиммамдаги вазифам Раббимнинг амрини ўрнига қўйиш учун ҳар қандай кучга кўкрак кериб тураман.”

Мушриклар бу сафар ҳам “Мадомики, Раббинг хоҳласа ҳар нарса қилишга қодир, қани Ундан сўра, мана бу осмонни бўлаклаб устимизга ағдарсин!.. Сен буни қилмасанг, сенга ишонмаймиз!” дея қайсарлик қилиб туриб олишди. Жаноби пайгамбаримиз: “**Бу иш Аллоҳу таолога оидdir. У, сизга буни кўрсатишни истаса, албатта уни қилади**” дея марҳамат қилдилар. Бундан кейин мушриклар янада авжга миниб: “Эй Мухаммад! Сенинг Раббинг, бизнинг сен билан ўтиришимизни, сендан сўрайдиганларимизни, сендан истайдиганларимизни билмасмиди? Нега олдиндан буларни сенга ўргатмади? Сен бизга таблиғ қилганларингни қабул

қилмаганимиз ҳолда, бизга нималар қилишини нега сенга олдиндан айтмади, ўргатмади?.. Сенинг сўзларинг тўғрилиги учун гувоҳлик берадиган фаришталар юборилмагунича биз сенга ишонмаймиз... Бўлди, бошқа бизда сендан бирор масъулиятимиз қолмади... Қасам ичамизки, биз бундан кейин сенинг ёқангни қўйиб юбормаймиз! Ё биз сени йўқ қиласиз, ёки сен бизни...” деб дағдаға қилишиди. Уларнинг ўзи билан оралари яқинлашиш ўрнига бутунлай узоқлашиб кетганликларини кўрган севимли пайғамбаримиз уларнинг олдиларидан кетдилар.⁶⁸

Маккали мушрикларнинг Коинотнинг султонини рад этганлари муносабати билан Аллоҳу таоло Жаброил алайҳиссалом орқали ваҳий юбориб, уларга ояти карималар билан жавоб берди. Бу билан мушрикларнинг дуч келадиган аччиқ азобларидан хабар билдирилди. Анъом сурасининг 4-ояти каримасидан 11-оят-и каримасигача маолан шундай буюрилади: “**Улар рад этмаган** (Қуръон-и карим ояларидан бир оят, далиллардан бир далил ёки мўъжизалардан бир мўъжиза) **Раббилиаридан келган бирорта ҳам оят йўқдир.** Ана қаранг, улар, ўзларига Ҳақ (Қуръон-и карим) келган вақт, уни ёлғон хисобладилар. Бироқ якинда уларга нима билан истехзо, масхара қилганларининг хабари (жазоси) келади. (Макка халқи) ўзларидан аввал қанча наслларни ҳалок қилганимизни кўрмадиларми, билмайдиларми? Уларга сизга берилмаган барча имконларни берган эдик. Кўкдан мўл-кўл ёмғирлар ёғдириб турардик. (Боғу-бўстонларининг ва кўшкларининг) остидан оқиб ўтадиган ирмоқлар яратгандик. Кейинчалик уларни (бу неъматларга шукр қилмаганлари ва) гуноҳлари сабаби билан ҳалок қилдик. Уларнинг ўринларида бутунлай бошқа насллар яратдик.

Агар сенга қоғоз ҳолида ёзилган бир китоб туширганимизда эди, улар ўзлари ҳам қўлларида ушлаб кўрсалар эди, шунда ҳам у кофирлар ўжарникларидан “Бу очик-ошкор сеҳрдан бошқа бир нарса эмас” деган бўлишарди. Бундан ташқари, “Унга (Мухаммад алайҳиссаломга биз кўра оладиган) бир фаришта юборилса эди (у бизга Унинг пайғамбар бўлганлигини айтса эди)”, дея сўрадилар. (Борди-ю биз бирор фариштани юборган тақдиримизда ҳам (ва улар

68 Ибн Ҳишиом, “as-Сийра”, I, 315-б.;

иймон келтирмасдилар), бироқ иш битган бўларди (хаммасининг ҳалокатига хукм берилган бўларди). У вақт уларга қўз очиб юмганча бўлган вақт ҳам берилмасди, хеч нарса назарга олинмасди. Агар Уни (пайғамбарни) фариштага айлантириб, Уни бирор эркак (суратида) кўрсатган бўлардик ва уларни яна ўшандай ҳолатга туширган бўлардик. Онт бўлсинки, сендан аввалги пайғамбарларга ҳам истехзо қилишиб ва уларни масхаралашди. Уларнинг бу ишлари учун жазо уларни чилпарчин қилди. Уларга дегинки, “Ер юзини айланиб қаранг қани, пайғамбарларни ёлғонлар билан мазах қилгандарнинг ҳоли нима бўлиди?”

Фурқон сурасининг 7 ва 10-ояти карималарида маолан: “**Кофирилар**, “Бу пайғамбар, деганлари биз каби ичиб-еса, кўчаларда биз билан бирга юrsa, У қандай пайғамбар бўлади? У пайғамбар бўлса, унинг олдига фаришта келган бўларди. Унинг ёрдамчилари бўлиб, улар бизга ҳам хабарчи бўларди, жаҳннам билан бизни қўркитарди. Ёки унинг Рабби унга хазиналар, мева боғлари, деҳқончилик ерлари бериб, у истаганини еб юрган бўларди” **дердилар**. У **золимлар**, “Агар сиз бу кишига тобе бўлсангиз жодугар бир одамга эргашган бўлган бўласиз” дея бир-бирларини огоҳлантиридилар. (Эй Ҳабибим!) **Қарагинки**, сен ҳақингда қандай ёмон мисоллар келтиришиб, улар ҳақ йўлдан ажралдилар, залолатга тушдилар. Улар залолатдан чиқиб ҳидоятга бошқа йўл топа олмайдилар. Аллоҳу таолонинг шони шунчалар олий, юксакки, У истаса сенга (дунёда) улардан янада устун бўлишинг учун тагидан ирмоқлар оқадиган боғу-бўстонлар яратиб беради, сен учун муҳташам саройлар қуради!” деб буюрилди.

21-ояти каримада эса маолан: “**Бизга эришишни умид қилмаганлар**, “Қани эди, бизга фаришталар туширилиб (Муҳаммаднинг тўғри айтиётганини бизга хабар қилса эди) ёки Раббимизни кўрсайдик) дейишадилар. Онт **бўлғайки**, улар нафсларига берилганлардир ва буюк бир бузуқликла ҳаддиларидан ошганлардир...” деб буюрилади.

Сабаъ сураси 9-ояти каримасининг мазмунида ҳам: “Агар биз ҳоҳласак уларни (очик оятларимизни кўриб туриб ҳам ёлғон

хисоблаганлари учун Корун (баний Истроилда бадавлатлиги билан машхур бўлган киши) сингари) ерга тиқардик ёки устиларига кўқдан тошлар ёғдирадик” деб буюрилади.

ИсроД сураси 97-ояти каримасининг маолида: “...Биз уларни киёмат куни кўр, тилсиз, кар қилиб юзтубан тирилтирамиз. Уларнинг борадиган жойлари жаҳаннам бўлиб, унинг олови сусайган вақти, уни биз янада қиздирамиз” дейилди.

Мушриклар ўзлари ҳақида келган бу ояти карималардан хабар топишиб, душманликларини янада оширдилар. Айниқса, Убай bin Халаф ва унинг укаси Умайя Расулуллоҳ жанобимизни жуда кўп хафа қилишарди. Бир кун бадбахт Убай, бир жойдан чириган сүякни топиб олиб, бу сүяк билан пайғамбаримизнинг олий ҳузурларига келди ва жаноби пайғамбаримизга қараб: “Эй Мұхаммад! Мана шу чириган сүякка сенинг Аллоҳинг жон киритармиш, шундайми? Демак, сен бу сүяк чириб кетганидан кейин ҳам уни сенинг Раббинг тирилтиради, деб хисоблайсан-а!” деди-да сүякни уқалаб майдалаб ташлади. Ундан сўнг унинг чангини пайғамбаримизга қараб уфлаб юборди. Сўзида давом қилиб, “Ё Мұхаммад! бундай чириган ва чангга айланганни ким тирилтира олади?” деб дағдаға қилди. Жаноби пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) марҳамат қилдиларки: “Ха, шундай. Аллоҳу таоло сени ҳам ўлдиради, уни ҳам... Сўнгра сени тирилтириб, жаҳаннамга ташлайди.” Бу ҳодиса муносабати билан Аллоҳу таоло ояти карималар нозил қилди. Уларда маолан: “У (инкор этувчи) киши, ўзини бир нутфадан яратганимизни кўрмайдими, билмайдими? Ундей бўлса, у ошиқкан бириси бўлиб, уни биз яратганимизни унугиб, бизга “Чириб битган бу сүякни ким тирилтира олади?” деб мисол келтиради. (Эй Расулим!) Уларга, дегинки: “Уларни (улар йўқ эди) илк бор яратган (Аллоҳу таоло) тирилтиради ва У, ҳар бир яратилганни, уларнинг ҳақ-хукуқлари билан биладигандир. У (Аллоҳу таоло)ки, ям-яшил дараҳтдан сизга олов чиқарадигандир. Ҳозир ҳам сиз ундан олов ёқасиз. Кўкларни ва ерни яратган, уларга ўхшашини яратишга кучи этмайдими? Албатта бунга кучи етади. У, ҳамма нарсани яратгандир, У ҳамма нарсани биладигандир...” деб буюрилганди.⁶⁹

69 Ёсин сураси, 36/77-81.

Холид бин Саиднинг иймон келтириши

Исломга эндиғина даъват бошланган вақтлари Холид бин Саид бир туш кўрган эди. У тушида жаҳаннамнинг шундай ёқасида турарди, отаси эса уни жаҳаннамга итариб юбормоқчи бўларди. Шунда у шу ерда пайдо бўлган пайғамбаримизнинг белига маҳкам ёпишиб ўзини жаҳаннамга тушиб кетишдан сақлаб қолади. Кўркқанидан фарёд қилиб уйгониб кетади. Ўрнидан туриб “Валлоҳи бу тушим ҳақиқатнинг ўзгинаси” дея ўз-ўзига сўзлайди. Ташқарига чиқиб, биринчи бўлиб ҳазрати Абу Бакрға дуч келди ва унга кўрган туши ҳақида сўзлаб берди. Уни диққат билан тинглаган ҳазрати Абу Бакр “Бу тушинг ҳақ, у киши Аллоҳу таолонинг пайғамбари. Сен дарҳол Унинг олдига боргин. Унга тобе бўлгин! Демак, сен Унга эргашасан, У келтирган динга кирасан ва У билан бирга бўласан. У ҳам, худди тушингда кўрганингдек сени жаҳаннамга тушишдан сақлайди. Отанг эса жаҳаннамда қолади” дея унинг тушини таъбир қилди.

Холид бин Саид анча вакт тушининг таъсирида карахт бўлиб турди. Бироқ кўп вакт йўқотмаслик учун Ажёд деган жойга Муҳаммад алайҳиссаломнинг ҳузурига борди ва “Ё Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи ва саллам)! Сиз инсонларни нимага даъват қиляпсиз?” дея пайғамбаримизга савол берди. Муҳтарам пайғамбаримиз: “Мен, инсонларни тенги ва ўхшали бўлмаган ягона Аллоҳга ва Муҳаммаднинг (алайҳиссалом) Унинг бандаси ва пайғамбари эканлигига иймон келтиришга ва эшитмайдиган, кўрмайдиган, ҳеч қандай зарар ва фойдаси бўлмаган, ўзига сиғинганни ҳам, сиғинмаганни ҳам билмайдиган бир қанча тош бўлакларига сиғинишдан воз кечишга даъват қилмоқдаман” дея марҳамат қилдилар. Бу жавобни тинглаган Холид бин Саид дарҳол: “Мен ҳам шаҳодат қиласманки, Аллоҳдан бошқа сиғинадиган илоҳ йўқдир ва яна шаҳодат қиласманки, сиз Аллоҳу таолонинг пайғамбарисиз” деб мусулмон бўлди. Унинг мусулмон бўлиши пайғамбаримизни беҳад хурсанд қилган эди. Холидга эргашиб хотини ҳам мусулмон бўлиш баҳтига мұяссар бўлди.

Ҳазрати Холид бин Саид ака-укаларининг ҳам мусулмон бўлишлари учун ҳаракат қилди. Улардан Умар бин Саид ҳам мусулмон бўлди. Исломнинг ашаддий душмани бўлган отаси Абу Уҳайҳа ўғиллари Холид ва Умарнинг мусулмон бўлганларидан хабар топиб, Макканинг бир овлоқ ерида намоз ўқиётган ўғиллари олдига бошқа ўғилларини юбориб, уларни чақиртирди ва бу динларидан чиқишиларини талаб қилди. Аччиқланиб, уларни ура бошлади. Сўнгра Холидга юзланиб: “Сен Мұхаммадга эргашдинг-а? Ваҳоланки, сен, Унинг қавмига қарши қилаётгандарини ва олиб келган нарсаси билан бутларимизга, оталаримизга ҳакоратда бўлганлигини кўриб турибсанку?” деб бақирди. Холид бин Саид ҳазратлари эса: “Аллоҳу таолога қасам ичаманки, Мұхаммад алайхиссалом ҳақни сўзламоқда. Мен Унга эргашдим. Энди ўлсам ҳам динимдан қайтмайман” деди. Буни эшитган отасининг ғазаби ошиб жазавага тушди. Кўлидаги таёқ синиб кетганича ўғлини савалади ва: “Эй ярамас ўғил! Қаерга хоҳласанг, ўша ёққа кет. Қасам ичаманки, сенга озиқ-овқат бермайман” деб дўқ қилди. Ҳазрати Холид: “Сиз менинг нафақамни бермай қўйсангиз, Аллоҳу таоло менинг ризқимни бошқа ердан эҳсон қиласди” деди. Холиднинг отаси, бошқа фарзандларига ўгирилиб: “Агар биронтанг унинг қилганини тақрорласанглар, унга берган жазомни сенларга ҳам бераман” дея таҳдид қилди. Ҳазрати Холидни эса уйнинг ертўласига қамаб қўйиб, уч кун Макканинг иссиғида оч ва сувсиз қолдирди.

Холид бин Саид ҳазратлари бир амаллаб отасининг уйидан қочиб кутулди. Унинг отаси эса, оғир касалга йўлиқиб ётиб қолди. Абу Уҳайҳо касал тўшагида ётиб ҳам Исломиятга душманлиги туфайли “агар соғайиб кетсан, Маккадаги ҳаммани бутларга сифинтираман. Бу ерда хеч ким улардан бошқасига сигина олмайдиган бўлади...” деб ният ғўлдирарди. Ҳазрати Холид отасининг бу гапларидан хавфсираб, отасининг душманлиги ёмонликка сабаб бўлмасин ва мусулмон биродарларига зарар келмасин деган ниятда, “Эй оламларнинг яратувчиси Аллоҳим! Отамнинг ниятларини насиб қилмагин, уни бу касалликдан турғазмагин” дея дуо қилди. Жаноби Ҳақ унинг дуосини қабул қилди ва Абу Уҳайҳо бу касалликдан соғаймай ўлиб кетди.

Мусъаб бин Умайрнинг мусулмон бўлиши

Мусъаб Қурайшнинг асил ва бадавлат оиласидан бирига мансуб киши эди. Пайгамбарнинг (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) сўзларини эшлитиб, унинг қалбида Мухаммад алайҳиссаломга нисбатан кучли муҳаббат ҳосил бўлди. Шунинг учун Унга етишиш орзусида ёниб юрарди. Охири Дар-ул Аркомга бориб мусулмон бўлди. Бу ҳолдан хабар топган ота-онаси уни ҳам қийноққа солишиди. Уни динидан қайтариш учун уйларининг ертўласига қамаб қўйиб, бир неча кун оч ва сувсиз қолдиришиди. Арабистоннинг жазирама иссиғида унга оғир ва чидаб бўлмас исканжалар кўрсатишиди. Бироқ Мусъаб бин Умайр ҳазратлари бундай оғир ва аччиқ азобларга сабр қилиб, исломиятдан қайтмади.

Ҳазрати Мусъаб мусулмон бўлишидан олдин оиласининг бадавлатлиги туфайли мўл-кўлчилик ичида ўсган эди. Кўпчиликнинг унга ҳаваси келарди. У мусулмон бўлганидан кейин унинг оиласи уни барча моддий имкониятлардан маҳрум қилди ва исканжаларга ташлади. Дини учун турли азобларга дучор қилинган Мусъаб бин Умайр кунлардан бир кун Расулуллоҳ жанобимизнинг ҳузурига келди. Унинг бу ташрифини ҳазрати Али шундай тушунтиради: “Биз Расулуллоҳ билан ўтирадик. Ўша вақт олдимизга Мусъаб бин Умайр кириб келди. У устига ямоқли кийим кийган бўлиб, жуда ачинарли бир кўринишида эди. Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) унинг бу ахволини кўриб, муборак кўзларига ёш олдилар. Мусъаб бунчалар азоб чекиб, исканжаларга қолиб ҳам динидан қайтмаганлиги учун Расулуллоҳ жанобимиз: **“Қалбини Аллоҳу таоло нурландирган бу кишига бир қаранглар. Ота-онаси уни энг яхши егуликлар билан ўстирганини кўрганман. Бироқ, Аллоҳу таоло ва Унинг Расулининг севгиси уни мана ҳозир кўриб турган ҳолингизга келтирди”** дея марҳамат қилдилар.”

Ҳабашистонга ҳижрат

Расулуллоҳнинг пайғамбарлик вазифаларинининг бешин-чи йили эди. Бу муддат ичида мушрикларнинг мусулмон бўлганларга тинмай зўравонлик ва зулм кўрсатишларига қарамай, мусулмонлар сони қундан-кунга ўсиб бормоқда эди. Бироқ мушриклар ҳам исканжаларини янада кучайтириб, қўлларидан нима келса,

ҳаммасини ишга солаётганди. Мухтарам пайғамбаримизнинг саҳобалари чидаб бўлмас азобларга дучор бўлаётганди. Мушриклар мўминларнинг оёқларидан туяларга боғлаб, қарама-қарши тарафларга тортириб, баданларини иккига бўлиб ўлдиришаётганди. Бундай ваҳшиёна қийноқлардан Расулуллоҳ эзилиб, қаттиқ ғамга ботардилар. Оғир исканжалар эса, тобора ёвузлашаётган эди. Расулуллоҳнинг меҳр-шафқат манбаи қалблари буларни қабул қила олмай изтиробда эди. Шунинг учун бир куни Асҳоби киромни бир жойга йифдилар ва уларга қараб: “Эй Асҳобим! Энди ер юзига тарқалиш вақти келди, тарқалинг. Аллоҳу таоло кўп ўтмай сизни яна қайта бир жойга йигиб келтиради” дея марҳамат қилдилар. Улар эса, “Ё Расулаллоҳ! Қаерга борамиз?” деб сўрадилар. Пайғамбаримиз муборак қўллари билан Ҳабаш ўлкасига ишорат қилдилар ва “Ана у тарафга, Ҳабаш тупроғига боринг!”⁷⁰ Чунки у ерда ёнидагиларнинг ҳеч қайси бирига зулм қилмайдиган ҳукмдор бор. Ундан ташқари, у ер адолат ёйилган ўлқадир. Сиз тортаётган ғам-ташвишлардан қутулиб, батамом бу қийинчиликдан чиқишингизга Аллоҳу таоло бир йўл очгунича ўша ерда яшаб турасиз” деб марҳамат қилдилар. Сарвари олам Мұхаммад Мустафо (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимиз мана шу тариқа Асҳобининг аёвсиз зулмлардан азоблардан қутулишига ва Маккадаги мушрикларга қарши курашни якка ўзи бўйнига олишга қарор берган эдилар. Туғилғанларидаёқ “Умматим! Умматим!” сўзларини такрорлаган севимли пайғамбаримиз шундай қалтис вазиятда ҳам Асҳобининг қутулиши учун ўзларини фидо қилмоқда эди. Унинг ижозати билан Асҳоби киромдан бир қисми ватанларини ташлаб, хижрат қилдилар... Бироқ улар, севимли пайғамбарларидан узоқлашаётгандаридан жуда маъюс эдилар.

Ҳазрати Усмон ва рафиқаси ҳазрати Руқайя бинти Расулуллоҳ, Абу Ҳузайфа ва хоними Сахла бинти Суҳайл, Зубайр бин Аввом, Мусъаб бин Умайр, Абдураҳмон бин Авф, Абу Салама бин Абдуласад ва рафиқаси Умму Салма, Хотиб бин Амр, Омир бин Рабия ва рафиқаси Лайло бинти Абий Ҳасма, Усмон бин Мазъун, Абу Сабра бин Абий Руҳм ва рафиқаси Умму Гулсум бинти Суҳайл, Суҳайл бин Байдо, Абдуллоҳ бин Масъудлар (родиаллоҳу анхум) мусулмонларнинг илк муҳожирларидан бўлган эди.⁷¹

70 Ибн Исҳоқ, “ас-Сиўра”, 194-б.; Ибн Ҳишом, “ас-Сиўра”, I, 321-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақот”, I, 203-204-б.; Табарий, “Торих”, II, 411-б.; Ибн Касиyr, “ал-Бидоя”, III, 94-б.

71 Ибн Исҳоқ, “ас-Сиўра”, 205-210-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақот”, I, 204-б.

Үшанды сарвари олам пайғамбарымиз ҳазрати Усмон ҳақида, “Шубҳасиз, Усмон, Лут пайғамбардан кейин хоними билан бирликда хижрат қилған биринчи кишиидир” деб марҳамат қылғандилар. Хижратта отланган сахобаларнинг бир қисми уловларда, бир қисми эса, пиёда яширип Маккадан чиқиб кетдилар. Улар тужжорларнинг кемаларига ҳақ түлаб, Қизил денгиз орқали Ҳабашистон соҳилларига чиқдилар. Мушриклар бу ҳолдан хабар топиб, уларни йўлдан қайтариб келиш ниятида орқаларидан йўлга чиқдилар, бироқ бу ҳаракатлари иш бермади, бошларини қуий солиб қайтиб келдилар.

Ҳабаш ҳукмдори Нажоший (Негус) мусулмонларни илиқ қабул килди. У ўлкасидан мусулмонларга жой берди. Асҳоби киром, Ҳабашистондаги даврлари ҳақида: “Биз у ерда яхшигина қўшничилик муносабатини ва ғамхўрлик кўрдик. Динимизга тегинмадилар, бизни ранжитмадилар. Ҳушшимизга келмаган бирор сўз ҳам эшитмадик. Ҳузурли ҳолда Аллоҳу таолога ибодатимизни қилиш имконига эга бўлдик” дея мамнуниятларини билдирилар.⁷²

Ҳазрати Ҳамзанинг мусулмон бўлиши

Исломиятнинг овозаси ҳар куни қулоқдан қулоққа етиб, узоқларга ёйилиб борарди. Бу эса, бир томондан Қурайш мушрикларини жазавага тушираётган бўлса, иккинчи томондан уларнинг исломиятнинг ёйилишига гов бўлиш мақсадида қилаётган бутун файрат ва уринишларини бекорга чиқараётган эди.

“Далоил-ун-нубувва” ва “Маъориж-ун-нубувва” китобларида ўша замонлардан қуйидагича хабар билдирилади: “Валид исмли мушрикнинг бир бути бўларди. Мушриклар бир куни Сафо тепалигига тўпландилар ва Валиднинг бутига ибодат қила бошлашди. Жаноби пайғамбаримиз мушрикларни иймонга даъват қилиш мақсадида уларнинг олдига бордилар ва уларни иймонга чақирдилар. Коғир бўлган бир жин, улар сифинаётган бутнинг ичига кириб олдида, пайғамбаримизга баъзи ўринсиз сўзларни айтди. Фахри олам (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) жанобимиз бу сўзлардан қаттиқ хафа бўлдилар. Бошқа бир куни, ўзи кўринмаган ҳолда бир овоз муҳтарам пайғамбаримизга салом бериб, “Ё Расулаллоҳ!

72 Ибн Исҳоқ, “ас-Сиўра”, 194-204б.; Ибн Ҳашим, “ас-Сиўра”, I, 321-332б.; Ибн Саъд, “ат-Табақат”, I, 204-б.; Табарий, “Торих”, II, 411-б.

У кофир жин сизга муносиб бўлмаган нарсалар айтибди. Мен уни топиб ўлдирдим. Эртага марҳамат қилиб, Сафо тепалигига ташриф буюриб, уларни тақрор Исломга даъват қиласизми? Мен эса, уларнинг бутлари ичига кириб, сизни мадҳ этувчи сўзлар айтаман”, деди. Буни сўзлаётган Абдуллоҳ исмли мусулмон жин эди. Пайғамбаримиз унинг таклифини қабул қилдилар.

Шундай қилиб, Сарвари коинот, эртаси куни ўша ерга бориб, мушрикларни тақрор иймонга даъват қилдилар. У ерда Абу Жаҳл ҳам бор эди. Мусулмон жин уларнинг бутлари ичига кириб, пайғамбаримизни мадху-сано қилувчи ва Исломиятга даъват қилувчи сўзлар айтди ва шеърлар ўқиди. Мушриклар буни эшитиб шошиб қолишиди ва ҳозиргина таъзим қилаётган бутларини чилпарчин қилишиди. Аламларини боса олмай, Расулуллоҳга ташланиб қолишиди. Унинг муборак соchlарини юлиб, муборак юзини қонга бўяб ташлашиди. Бироқ мушрикларнинг бундай зулм ва жафоларига оламларнинг сарвари бўлмиш пайғамбаримиз сабрчидам кўрсатиб: “**Эй Қурайшликлар! Сиз менга ёпирилиб, мени урмокдасиз. Ҳолбуки мен сизларнинг пайғамбарингизман**”, дея марҳамат қилдилар ва у ердан туриб кетдилар. Шу ерда хизматда бўлган бир қиз ҳодисанинг бошидан охиригача гувоҳи бўлганди.

Бу пайтда пайғамбаримизнинг амакилари Ҳамза тоғда ов қилаётганди. Бир жайронни нишонга олиб, ўқ узмоқчи бўлганида, жайрон тилга кириб: “Ё Ҳамза! Менга ўқ отганингдан кўра, уканнинг ўғлини ўлдирмоқчи бўлганларга ўқ отсанг яхши бўларди” деди. Ҳамза жоноворнинг сўзларидан ҳайратга тушиб, овини йигиштириб, дарҳол шаҳарга қайтди. У одати бўйича, овдан кейин тўғри уйига бормай, аввал Ҳарами шарифга кириб, уни тавооф қиласарди. Ўша куни ҳам Ҳамза овдан қайтаётиб тавооф қилаётган эди, бояги хизматчи қиз унинг олдига келиб, Абу Жаҳлнинг Мухаммад алайҳиссаломга раво кўрган хақоратларидан уни хабардор қилди. Ҳали мусулмон бўлмаган Ҳамза мушрикларнинг жаноби пайғамбаримизни хақорат қилганларини эшитиб, кариндошлиқ туйғуси уйғониб, қони қайнаб кетди. Фазаби жўшиб, куролларини қўлига олиб, мушриклар йигилган жойга келди. “Укамнинг ўғлига ёмон сўзлар айтган, уни ранжитган сенмисан? Билиб қўй, энди мен ҳам Унинг динидаман. Кучинг етса, унга қилганларингни менга ҳам қил, кўрайлик?” дея бўйнидаги ёйни олиб Абу Жаҳлнинг

бошига тушириб қолди. Уларни қуршаб турган мушриклар дарров Ҳамзага ёпирилмоқчи бўлишганди, бироқ боши ёрилган Абу Жаҳл: “Тўхтанглар! Унга тегманглар, у ҳақли. Мен унинг жиянига ёмон сўзлар айтдим” деб бунга йўл қўймади. Ҳамза у ердан кетганидан кейин Абу Жаҳл атрофидагиларга, “Зинхор унга тега қўрманглар! Акс ҳолда бизга аччиқ қилиб, мусулмон бўлиб кетиши мумкин. Агар у мусулмон бўлса, шундай паҳлавонни сафларига қўшиб олган Муҳаммад яна-да кучайиб кетади.” деб хавотирини билдириди. Бу пасткаш мушрик, ҳазрати Ҳамзанинг мусулмон бўлмаслиги учун ҳаттоки бошининг ёрилишига ҳам рози бўлганди. Лекин бир томондан бу - Ҳамзанинг Маккада қанчалик хурмат қилинишини ва куч-қувватини, обрўсини ҳам билдирарди.

Ҳамза мушриклар олдидан тўғри муҳтарам пайғамбаримиз-нинг ёнларига келиб: “Ё Муҳаммад! Хафа бўлма, хурсанд бўлгин! Абу Жаҳлдан ўчингни олдим. Унинг таъзирини бердим” деди. Севимли пайғамбаримиз эса: “**Мен бундай нарсаларга хурсанд бўлмайман**”, дея марҳамат қилдилар. Ҳамза шунда: “Сени хурсанд қилиш ва ғамингни кетказиш учун нима хоҳласанг, шуни қиласан” деганида, оламларнинг Сарвари, “**Мен, фақат сизнинг иймон келтиришингизни ва шутариقا баданингизни жаҳанинам ўтидан омон олиб қолишингиз билан хурсанд бўламан**” дея марҳамат қилдилар. Ҳамза эса, ҳеч ўйланиб турмасдан дарҳол мусулмон бўлди. Бу ҳақда ояти карима нозил бўлди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибни Аббосга кўра: “Куръони каримнинг Анъом сураси 122-ояти каримасида билдирилган ва нурга ўралгани тушунтирилган зот, ҳазрати Ҳамза ва ўша ояти каримада қоронфиликда сарсон юриши айтилган эса, Абу Жаҳлдир.”

Ана ўша воқеадан сўнг, ҳазрати Ҳамза мушрикларнинг олдига борди ва уларга ўзининг мусулмон бўлганлигини, шу билан бирга Аллоҳу таолонинг ҳабиби Муҳаммад алайҳиссаломни ўз жони ҳисобига бўлса ҳам, ҳимоя қилишини эълон қилиб, уларга бир қасида ўқиди. Қасидада “Қалбимни исломиятга ва Ҳаққа мойил қилгани учун Аллоҳу таолога ҳамду сано бўлсин. Мен кирган бу дин, бандаларининг ҳамма кирдикорларини биладиган, ҳаммага лутф билан муомала қиласидиган, қудрати ҳамма нарсада ва ҳар жойда голиб бўлган, оламларнинг Рабби Аллоҳу таоло томонидан юборилгандур. Куръони карим ўқилган вақт, қалб ва ақл эгаларининг кўзларидан ёш оқади. Куръони карим, ёқимли, чиройли

тил билан баён қилинган ояtlар шаклида Мұхаммад алайхиссаломга нозил бўлган. У, Мұхаммад Мустафо орамизда сўзига кулоқ солинадиган, унга бўйин эгиладиган, муборак бир кишидур. Эй мушриклар! Ақлингизни йўқотиб, кўзингиз олди қоронғилашиб У ҳақда бўлмағур, оғир ва ёмон сўзлар айтишни бас қилинг! Борди-ю шундай бир хаёлга борсангиз, биз мусулмонларнинг жасадлари устидан ҳатлаб ўтмагунча Унга ҳеч ким қўл кўтара олмайди”, дейилган эди.

Ҳазрати Ҳамзанинг мусулмон бўлиши муносабати билан пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайхи вассаллам) беҳад хурсанд бўлдилар. Мусулмонлар ҳам, унинг ўз ораларига қўшилиши билан анчагина кувватландилар.

Хуллас, ҳазрати Ҳамзанинг мусулмон бўлиши билан вазият сезиларли даражада мусулмонлар фойдасига ўзгарди. Чунки маккаликлар ҳазрати Ҳамзанинг жанговар, жасур, мард, паҳлавон ва буюк бир қаҳрамон эканлигини жуда яхши билишарди. Шунинг учун Қурайш мушриклари бундан кейин сабабсиз мусулмонларга бирор ёмонлик қила олмай қолдилар. Улар, айниқса, ҳазрати Ҳамзанинг қиличи шиддатидан доимо ҳайиқиб туришарди.⁷³

Ҳазрати Умарнинг мусулмон бўлиши

Кун ўтган сайин Ислом дини ёйилиб, Қуръони каримнинг нури қалбларни порлатётган эди. Кўплаб гуноҳкорлар, Аллоҳу таолонинг эҳсонига мұяссар бўлиб, иймон келтириб, ҳидоятга эришаётгандилар. Саҳобалар қаторига кириш билан шарафланаётган бу муборак инсонлар қўлни қўлга, кўнгилни кўнгилга беришиб, Расулуллоҳнинг атрофида парвона бўлишарди. Бу инсонлар пайғамбар алайхиссаломнинг кичик истаклари ёки имо қилишларини худди улуғ амрдек қабул қилишиб, уни бажариш учун мусобақалашардилар. Ҳатто бу ишларда жонларини фидо қилишга ҳам тайёр эдилар. Мушрикларнинг хадик ва қўрқувлари эса, ҳаддига етганди. Чунки бармоқ билан кўрсатиладиган қаҳрамонлардан бири ҳазрати Ҳамза ҳам мусулмон бўлиб, Расулуллоҳнинг сафидан ўрин олган эди. Бундай кутилмаган ҳодиса, мушрикларнинг мувозанатини бузиб юборди. Шу сабабдан Ҳаттоб ўғли Умар (ҳали

73 Ибн Исҳоқ, “ас-Сийра”, 151-153-б.; Ибн Ҳишиом, “ас-Сийра”, I, 291-292-б.

мусулмон бўлмаган вақтлари) бир куни, Расулуллоҳни қаерда кўрса, ўша жойда ўлдириш ниятида уйидан ташқарига чиқди. Муҳтарам пайғамбаримизни Масжиди Ҳарамда намоз ўқиётган ҳолларида топди. Намозни тугатишини кутиб туриб, беихтиёр У зоти муҳтарамнинг қироатига қулоқ солди. Ҳабиби акрам жанобимиз намозда Ал-Ҳаққа сурай шарифини ўқиётган эдилар. Бу сура маолида: “Рўй бериши ҳақ бўлган қиёмат!.. Ўша аниқ рўй бергувчи қиёмат недир? Ўша рўй бериши ҳақ бўлган қиёматни сизга нима хабар берди? Самуд ва Од (қавмлари) даҳшатидан қалблар титрайдиган (қиёмат кунини) ёлғон дедилар. Самуд қавми исёнлари туфайли (Жаброил алайҳиссаломнинг сайҳаси – наъраси, чакмок билан) ҳалок қилинди. Энди Од (қавми) га келсак, тор-мор қилувчи, қутурган бўрон билан ҳалок қилиндилар. У (бўронни Аллоҳу таоло) уларнинг устига пайдарпай етти кеча ва саккиз кундуз ҳоким қилиб қўйдики, (у вақт ўша жойда бўлганингизда эди) уларнинг худди чириб ичи бўшаб қолган хурмо дараҳтларидек йиқилиб, қирилиб ётганларини кўрадингиз! Бас улардан бирон (омон) қолгувчини қўриб турибисизми?

Фиръавн ҳам, ундан аввал (ўтган динсиз) қавмлар ҳам остин-устин бўлган қишлоқлар ҳалқи (Лут қавми) ҳам ўша хатони (ширк ва исённи) қилди... Шу тариқа Парвардигорининг пайғамбарларига (Лут алайҳиссаломга ва бошқаларига) исён қилдилар. Шу туфайли ўзга умматларга келган азобдан даҳшатлироқ ва шиддатлироқ азоб уларни ушлади. Ҳақиқатан биз, (Нух тўфонида) ҳамма жойни сув босган вақт, сизга бир ибрат бўлсин ва уни эшигтан қулоқлар ҳам уни эсларига олиб, ёдларида тутсинглар дея сизни (сизларнинг борлигингизга сабаб бўлган оталарингизни) кемада олиб қолдик. Сур бир марта уфурилганда, ер юзи ва тоғлар жойларидан кўзғалиб (бир-бирларига) бир бор урилиб (чилпарчин бўлганида) ана ўша кун қиёмат қўпади. Ва осмон ёрилур. Чунки (осмон) у кун заиф бўлиб қолур! Малаклар самонинг атрофидадирлар. (Рабларининг амрига мунтазир турибидилар). У куни (самонинг атрофига бўлганлардан) саккизта малак Раббининг аршини ўз устиларида олиб юрадилар. У куни (хисоб учун Аллоҳу таолога) арз қилинасиз. Шундай бўладики, (дунёда яширдим деб ўйлаган) сизга тегишли ҳеч бир сир (Аллоҳу таолодан) яширин қолмайди.

Ана ўшанда, китоби ўнг қўлига берилган киши (хурсанд бўлиб), дейдики: “**Олинглар, китобимни ўқинглар!** Чунки мен **ҳисоб-китобимга** (яъни охиратдаги ажру мукофотга) **рўбарў бўлишимни яқийнан билган эдим.**” У рози **бўладиган бир ҳаёт ичида, юксак бир жанинда бўлади.**(Уларга айтиладики): **Ўтган кунларда** (дунёда эканликда) **тақдим қилган солиҳ амалларингиз туфайли булардан енг, ичинг, ош бўлсин сизга.**

Китоби чап қўлига берилган кишига келинганда эса, у ҳам “Оҳ! Кошки, менинг китобим қўлимга берилмаса эди... Ҳисобимнинг нималигини билмаганимда эди. Оҳ! Кошки эди, у (ўлим ҳаётимга) қатъиян охирги нуқта бўлиб, (асло такрор тирилмаганимда эди)! Молим менга аскотмади. Мулку салтанатим ҳам ҳалок бўлиб кетди.” деб додлайди. (Аллоҳу таоло Жаҳаннамдаги вазифадор малакларга буюрадики:) **“Уни тутиб кишанланглар! Кейин уни ана у ёниб турган ўтга отинг!** Ундан сўнгра уни етмиш аршин узунлигидаги занжирга солиб боғланглар. Чунки у банда, улуғ Аллоҳга ионномасди. Йўқсилга, очга нон беришга (ўзини ҳам, бошқаларни ҳам) тарғиб қилмасди. Шунинг учун бугун бу ерда унга бирор дўст-мададкор йўқдир. Ва бирон таом ҳам йўқдир. Фақат фислийндан (жаҳаннам ахли ейдиган қон аралаш йиринглардан) **бошқа унга аталган егулик ҳам йўқдир. Уни фақат** (била туриб) хатога йўл қўйган (кофирлар) **дан бошқаси емайдилар...**” деб марҳамат қилинган эди.

Умар пайгамбаримизнинг ўқиганларини ҳайрат билан тингларди. У умрида бундай чиройли, гўзал сўзлар эшитмаганди. Бу ҳолни кейинроқ ҳазрати Умарнинг ўзи шундай баён қилган эди: “Эшитган бу сўзларнинг балоғатига, етуклигига, тартиб ва ихчамлигига ҳайрон қолган эдим. Ўз-ўзимга “Қасам ичаманки, бу одам қурайшликлар айтаетганидек шоир бўлса керак” деган холосага келдим. Шу хаёлларда турганимда Сарвари олам пайгамбаримиз ояти карималарни ўқиши давом этдилар:

“Бас, Мен сизлар кўрадиган ва қўра олмайдиган нарсаларга касам ичурманки, у (Қуръони карим) шак-шубҳасиз улуғ пайгамбарнинг (Аллоҳ даргоҳидан келтирган) сўзидир! У бирон шоирнинг сўзи эмас! Сизлар (ушбу Қуръон Аллоҳнинг каломи эканлигига) **қандай кам иймон келтирувчисизлар!”**

Мен эса яна ўз-ўзимга “Бу киши фолбин бўлса керак. Чунки менинг кўнгилимдан ўтганини билиб қўйди! ...” дедим. Расулуллоҳ

сурани ўқишида давом этардилар:

“У, ҳеч қандай қохин-фолбиннинг сўзи ҳам эмасdir. Сизлар қандай калта ўйловчисизлар! (У) барча оламлар Раббиси томонидан нозил қилинган (Китобдир). Агар (пайғамбар, биз айтмаган) баъзи сўзларни ўзи тўқиб олганида эди, албаттa биз Унинг ўнг қўлини (кувват ва кудратини) олиб қўярдик, кейин эса шубҳасиз Унинг қалб томирини узиб ташлар (яшатмас)дик! У вақт сиздан ҳеч ким бу ишга тўсқинлик ҳам қила олмаган бўларди. Шубҳасизки, у (Қуръони карим) тақво эгалари учун қатъий бир ўгитдир. Орангизда уни (тасдиқ қилувчилар бўлганидек) ёлғонга чиқарувчилар борлигини ҳам албаттa Биз биламиз. Мухаққақки, у (Қуръони карим, охиратда уни тасдиқ қилганларга берилган неъматларни кўрган) коғирларга қарши (қочиб қутулмас) бир ҳасратдир. Мухаққақки, у (Қуръони карим) ҳаққ-ул-яқийндири. (Ўзига эргашиб, амр ва тақиқларига амал қилганни ҳаққ-ул-яқийн мартабасига эриширади.) **Шундай экан, У улуғ Раббингни исмини тасбиҳ этгин.**”

Ўша пайтда, Расулуллоҳ суранинг ҳаммасини ўқиб тугатганларидан кейин, қалбимда Исломга нисбатан мойиллик пайдо бўлганини сездим”.

Ҳазрати Ҳамза мусулмон бўлганидан уч кун ўтгач Абу Жаҳл, мушрикларни йифиб: “Эй Қурайш! Мұхаммад бутларимизга тил теккади. Биздан олдин ўтган ота-боболаримизнинг жаҳаннамда азоб чекаётганини айтиб, бизга ҳам ўша ерга борасизлар деяпти!.. Энди уни ўлдиришдан бошқа чора қолмади!.. Ким уни ўлдирса, мен унга юзта қизил түя ва сон-саноқсиз олтин бераман!..” деб гапириди. Шунда Ҳаттоб ўғли Умарнинг қалбидаги Исломга бўлган мойиллик бир зумга йўқолди ва ўрнидан иргиб туриб: “Бу ишни Ҳаттоб ўғлидан бошқа ҳеч ким бажара олмайди” деди. Мушриклар “Яша Ҳаттоб ўғли! Қани кўрайлик сени” дея уни олқишиладилар.

Умар қиличини белига осиб йўлга чиқди. Йўлда кетаётиб Нуъмон бин Абдуллоҳга дуч келди. “Бундай шиддат ва файрат билан қаерга бораяпсан, ё Умар” деб сўради ундан Нуъмон. Умар унга жавоб бериб: “Халқнинг орасига низо солган, aka-укаларни бир-бирига душман қилиб қўйган Мұхаммадни ўлдиришга кетаяпман” деди. Нуъмон эса, “Ё Умар! Бу жуда мушқул иш. Унинг Асҳоби атрофида парвона бўлиб юришибди, Унга бирон холи-кор бўлмасин дея эҳтиёт қиласидилар. Уларнинг ёнларига яқинлашиш осон эмас. Уни

ўлдирган тақдириңгда ҳам Абдулмутталиб ўғилларининг ғазабидан омон қолмайсан” деб насиҳат берган бўлди.

Умар Нұймоннинг бу сўзларидан аччиғи чиқиб: “Нима бало сен ҳам уларданмисан? Үндай бўлса, аввал сенинг ишингни битирайин” дея қиличини ялангочлади. “Ё Умар! Мени қўйгин-да аввал синглинг Фотима билан эри Сайд бин Зайдга бор, уларни қўргин. Улар ҳам мусулмон бўлишиди” деди Нұймон бин Абдуллоҳ. Ҳазрати Умар бу сўзларга ишонмади, Шунда Нұймон, “Менга ишонмасанг, бор ўзларидан сўра, билиб оласан” деди.

Агар Умар ўз ниятига етиб, бу ишни уddeлагинида, балки диний бўлинишни бартараф қилган бўларди. Лекин бу гал энди арабларда одат бўлган қон даъвоси бошланиб, Қурайш яна иккига бўлинар, охири йўқ жанжаллар, тўқнашувлар авж олиб кетган бўларди. У ҳолда биргина Умар эмас, барча Ҳаттоб ўғиллари ўлдирилган бўларди. Аммо Умар бин Ҳаттоб жуда кучли, жасур ва жаҳлдор бўлганлигидан ўз харакатининг оқибатини ўйлаб ўтирган эди. Бироқ ҳалиги гапдан кейин синглисидан ташвишланиб, пайғамбар алайхиссаломни ўлдиришга эмас, синглисининг уйига кетди. Ўша вақтлар Тоҳо сураси энди нозил бўлганди. Сайд ва Фотима (родиаллоҳу анхума) уни ёздириб, ҳазрати Ҳаббоб бин Арат исмли бир саҳобани уйларига чақириб сурани ўқиб ўрганаётгандилар. Ҳазрати Умар уйнинг эшигига яқин келганида ичкаридан уларнинг овозларини эшилди ва эшикни қаттиқ тақиллатди. Уйдагилар уни белида қиличли ҳолда кўриб хавотирланишди ва ёзилганларни бекитиб, ҳазрати Ҳаббобни яшириб қўйдилар. Үндан кейин бориб эшикни очишли. Умар ичкарига кира солиб, “Нима ўқиётган эдинглар?” деб сўради. “Ҳеч нарса” дейишли. Умар янада аччиқланиб “Демак эшитганим тўғри экан, сенлар ҳам Унинг сеҳрига алданибсанлар-да” деб уларни сикувга олди. Ҳазрати Сайдни ёқасидан олиб ерга босди. Синглиси эрини унинг қўлидан кутқармоқчи бўлганида, унинг юзига тарсаки тортиб юборди. Тарсаки зарбидан Фотиманинг юзи қонга беланди. Уни кўриб Умарнинг синглисига раҳми келди. Фотима эса, юзлари қонга бўялиб, жони оғриётган эди. Бироқ қалбидаги иймон унга жасорат бериб, Аллоҳу таолога сиғинган ҳолда ақасига сўз қотди: “Ё Умар! Нега Аллоҳдан уялмайсан, оятлар ва мўъжизалар билан юборилган Унинг пайғамбариға нега инонмайсан? Ҳа, биз эрим билан мусулмон бўлдик. Қўлингдан келганини аяма. Бошимизни

олсанг ҳам бундан қайтмаймиз” деди ва калимаи шаҳодатни айтди.

Умар синглисингин шундай қалбдан отилиб чиқкан сўзлари, қувватли иймони ва шаҳодати олдида ғазабдан тушиб бироз юмшади, ерга ўтириди. Энди у бутунлай юмшоқ овозда акалик меҳри билан: “Қани, бояги ўқиётган нарсаларингни бу ёққа олинглар-чи” деди. Фотима: “Сен ювиниб покланмагунча уни сенга бермайман” деб акасига эътиroz билдириди. Умар мажбуран ғусл олди. Ана шундан кейингина Фотима Қуръони карим саҳифасини чиқарди. Ҳазрати Умар китобни жуда чиройли ўқирди. Тоҳо сурасини ўқий бошлади. Қуръони каримнинг фасоҳати, балогати, маъно ва юксаклиги қалбини борган сари юмшатаётган эди.

“Кўкларда, ер юзида ва уларнинг орасида ҳамда ернинг (етти қат) тупроғи остидаги нарсаларнинг ҳаммаси Уникидир”⁷⁴ маолидаги ояти каримани ўқигач чукур ўйга толди. “Ё Фотима! Шу оламдаги битмас-туганмас мавжудотларнинг ҳаммаси сиз сигинаётган Аллоҳникими?” деб сўради. Синглиси унга: “Ха, шундай-ку ахир, Нима бунга шубҳанг борми?” деди қатъийлик билан. Умар эса: “Эй Фотима! Бизнинг бир минг беш юздан ортиқ олтиндан, қумушдан, тунч ва тошдан ясалган ҳашамли ҳайкалларимиз бор. Бироқ уларнинг ҳеч қайси бирининг ер юзида бирон мулки ё нарсаси йўқ” деб, ҳайрати ортаётганини билдириди. Яна ўқишида давом этди: **“Аллоҳу таолодан бошқа ибодат қилинадиган, сигиниладиган ҳақ бўлган ҳеч қандай илоҳ, ҳеч қандай маъбуд йўқдир.** Энг чиройли ва гўзал исмлар фақат Унга хос.”⁷⁵ маолидаги ояти карима уни бутунлай ром қилган эди. Умар ўқишидан тўхтаб, “Ҳақиқатан, нақадар тўғри айтилган” деб юборди. Унинг бу сўзларини эшигтган Ҳаббоб яширинган жойидан отилиб чиқиб такбир келтиргач: “Хушхабар, ё Умар! Расулуллоҳ, Аллоҳу таолога дуо қилиб, “Ё Рабби! Бу динни ё Абу Жаҳл билан ёки Умар билан қувватлантиргин” деганларига гувоҳ бўлгандим. Мана қара, бу давлат, бу саодат сенга насиб бўлди” деди.

Ўқилган ояти карима ва шу дуо ҳазрати Умарнинг қалбидаги душманликни бутунлай супуриб ташлаган эди. Қалби шу заҳотиёқ Расулуллоҳга интиқ бўлиб қолганди. Дарҳол, “Расулуллоҳ қаерда”, деб сўради. Ўша куни Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳазрати Арқамнинг уйида Асҳобига насиҳат қиларди. Саҳобалари

74 Тоҳо сураси, 20/6.

75 Тоҳо сураси, 20/8.

эса, у ерга тўпланиб, Ул сарварнинг нурли жамолларини кўриб, ширин, таъсирли сўзларини эшитиб, қалблари жилолана; чексиз лаззат, завқ ва нашъага фарқ бўлиб, холдан ҳолга кирап, рухларини озиқлантириб, ҳузур қилишарди.

Ҳазрати Умарнинг келаётгани тепароққа жойлашган Арқамнинг уйидан кўринди. Унинг қиличи ҳали ҳам белида эди. Ҳайбатли ва қувватли бўлганидан, Асҳоби киром дарров Расулуллоҳнинг атрофини ўраб олишди. Ҳазрати Ҳамза, “Умардан чекинадиган жойимиз йўқ. Яхшилик билан келаётган бўлса, хуш келибди, акс ҳолда у қиличини олмасиданоқ бошини учирман” дейиши билан Расулуллоҳ “**Унга йўл беринг, ичкарига кирсин!**” дея марҳамат қилдилар. Чунки Расулуллоҳ сарваримизга Жаброил алайҳиссалом оз мунча вакт олдин ҳазрати Умарнинг иймон келтириш мақсадида келаётгани, ҳануз йўлда эканлигини хабар берган эди. Расулуллоҳ ҳазрати Умарни табассум билан қарши олдилар, уни куршаб олиб келаётган Асҳобига қараб, “**Уни ҳоли қўйинглар**” дея марҳамат қилдилар. Ниҳоят ҳазрати Умар, Расулуллоҳнинг олдида тиз чўқди. Расулуллоҳ, ҳазрати Умарнинг қўлидан тутиб, “**Иймон келтиргин, ё Умар!**” деб марҳамат қилдилар. У ҳам чин дилдан калимаи шаҳодатни айтди. Асҳоби киромнинг бехад хурсанд бўлганларидан айтган такбир саслари кўкларга етди.

Ҳазрати Умар мусулмон бўлган пайтидаги вазиятни қўйидагича хотирларди: “Мен мусулмон бўлган кунларда, сахобалар мушриклардан доимо яшириниб юрар, ибодатларини ҳам яшириб қиласди. Бундан мен қаттиқ хафа бўлдим ва “Ё Расулатлоҳ! Биз ҳақ йўлда эмасмизми?” деб сўрадим. Жаноби пайғамбаримиз: “**Ҳа, борлигим қудрат қўлида бўлган Аллоҳу таолога қасам ичаманки, хоҳ ўлиқ, хоҳ тириқ бўлингиздан қатъий назар, муҳаққақ ҳақ йўлдасиз**” дея марҳамат қилдилар. Мен: “Ё Расулатлоҳ! Модомики биз ҳақ, мушриклар ботил йўлдалар, у ҳолда нима учун динимизни яширамиз? Валлоҳи биз, дини исломни куфрга қарши очик изоҳлашга янада ҳақли ва янада лойикроқмиз. Аллоҳу таолонинг дини Маккада ҳеч шубҳасиз голиб бўлади. Агар қавмимиз бизга нисбатан инсофли бўлса, жуда яхши, йўқ агар ҳадларидан ошгудек бўлса, улар билан жанг қилишга тайёрмиз” дедим. Расулуллоҳ жанобимиз, “**Биз сон жихатидан жуда озмиз**” дея марҳамат қилдилар.

“Ё Расулаллоҳ! Сизни ҳақ пайғамбар қилиб юборган Аллоҳу таолога қасам ичаманки, асло чекинмасдан ва қўрқмасдан Исломни тушунтиргмаган бирорта мушрик жамоаси қолмагай. Бас энди, майдонга чиқайлик” дедим. Таклифим қабул қилганидан кейин биз икки саф бўлиб ташкарига чиқдик ва Ҳарами шарифга қараб йўл олдик. Сафларнинг бирининг бошида Ҳамза, иккинчисининг бошида мен бораидик. Жангариҷасига қадам ташлаб, тупроқни чангитиб, масжиди Ҳарамга кириб бордик. У ерда ўтирган қурайшлик мушриклар, бир менга, бир Ҳамзага қараб донг қотишган эди. Улар шундай бир ғам-ғуссага ботган эдики, балки ҳаётларида бундай умидсизликка ҳеч тушмаган эди.”

Ҳазрати Умарнинг бундай келишидан сапчиб турган Абу Жаҳл, “Ё Умар! Бу нимаси, буни қандай тушуниш керак?” деганида, ҳазрати Умар унга парво ҳам қилмай, “Ашҳаду ан ла илоҳа иллаллоҳ ва ашҳаду анна Мухаммадан абдуху ва расулух” дея жавоб қайтарди. Абу Жаҳл лол бўлганидан турган жойида қотиб қолди. Ҳазрати Умар, у ерда йигилган мушриклар гурухига қараб, “Эй Қурайш!.. Мени билганлар билади! Билмаганлар билиб қўйсин, мен Ҳаттоб ўғли Умарман!.. Хотинини тул, болаларини етим қолдиргиси келганлар бўлса, қани ўрнидан бир кимиirlаб қўрсин! Қимиirlаганингни, қиличдан ўтказиб, бурда-бурда қиласман!...” дейиши билан Қурайш мушриклари дарров тум-туракай бўлиб қолишиди. Расууллоҳ ва Асҳоби баланд овозда такбир келтирдилар. Ўшанда Асҳоби киромнинг “Аллоҳу акбар!... Аллоҳу акбар!....” деган нидолари Макка самоларини илк бор жаранглатган эди. Шундай қилиб, Ҳарами шарифда биринчи марта очиқчасига намоз ўқилди.⁷⁶

Ҳазрати Умар мусулмон бўлгач Анфол сурасининг 64-ояти каримаси нозил бўлди. Унинг мазмунида, “Эй пайғамбарим! Сенга ёрдамчи сифатида Аллоҳу таоло ва сенинг изингда юрувчи мўминлар етарлидир” дея марҳамат қилинади. Тараддудда юрган баъзи кишилар ҳам ҳазрати Умарнинг мусулмон бўлганини кўриб, Исломни танладилар. Асҳоб бўлиш шарафиға эришдилар. Энди мусулмонларнинг сони кун сайин бот-бот кўпая бошлаган эди.

76 Ибн Исҳоқ, “ас-Сийра”, 160-165, 221-229-б.; Ибн Ҳи惆, “ас-Сийра”, I, 342-350-б.; Сұҳайлий, “Раөзул-унуғ”, I, 119-б.

Ҳабашистонга иккинчи ҳижрат

Ҳабашистонга аввалроқ ҳижрат қилган мусулмонлар “Маккада мушриклар мусулмонлар билан битимга келибди” деган хабар олдилар. Шунинг учун улар “Бизнинг ҳижратимиз, яъни ўз юртимизни тарк этишимиз, мушрикларнинг бизга бўлган душманлиги ва зулмлари туфайли эди. Энди эса, сулҳ қилиниб, уларнинг душманлиги тўхтабди. Бас шундай экан, ватанимизга қайтиб, Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимизнинг хизмати билан шарафланайлик” деган қарорга келдилар. Шу сабабли улар Ҳабаш ҳукмдорига раҳмат айтиб, ундан юртларига қайтишга ижозат олиб, Маккага отландилар. Маккага келгандаридан кейингина, уларга етиб борган хабарнинг ёлғон эканлиги маълум бўлди.⁷⁷ Ҳабашистондан қайтиб келган мусулмонлар, пайғамбаримиз ҳузурларига бориб, Ҳабашистоннинг суви, ҳавоси ва мевалари ўзларига куч-қувват бўлганини, у ерда тўртта ибодатхона бўлиб, уларда ҳар куни туялар, қўйлар сўйилиб туришини, у ерларга камбағал ва ғариблар чакирилиб, улар хушнуд этилишини, ҳукмдорнинг уларни (хижратда бўлганларни) зиёрат қилиб, ҳурмат кўрсатганлигини ва қийинчилик, ташвишларини енгиллаштириб турганлигини узундан узоқ сўзлаб, ўз мамнуниятларини билдириши.⁷⁸

Ҳабашистондаги Асҳоби киром Маккага келиши билан мушриклар уларга яна азоб ва исканжаларини бошлаб юборишиди. Вакт ўтган сайин зулмлари авжига чиқаверди. Мушриклар ҳеч тортинмай мўминларни турли қийноқларга солища давом этишди. Шунинг учун бир куни ҳазрати Усмон, “Ё Расулаллоҳ! Ҳабашистон тижорат учун жуда кулай жой экан. Бир ойлик тижоратнинг ўзи ҳам анчагина фойда келтиради. Аллоҳу таоло бошқа бир ҳижрат жойи насиб қилгунига қадар мусулмонларга у ердан ҳам яхшироқ ўзга жой топиш қийин. Ҳеч бўлмагандан мусулмонлар Курайш мушрикларининг жафоларидан омонда бўлишарди. Ҳукмдори Нажоиййининг бизга нисбатан ҳурмати баланд ва кўп яхшиликлари бор” деба Расулуллоҳ жанобимизга маслаҳат солди. Бу сўзларни

77 Ибн Саъд, “*ам-Табакот*”, I, 205-б.

78 Ибн Исҳоқ, “*ас-Сиўра*”, 194-б.; Ибн Ҳашим, “*ас-Сиўра*”, I, 364-б.; Ибн Саъд, “*ам-Табакот*”, I, 208-б.; Табарий, “*Торих*”, II, 414-б.

тинглаган пайғамбаримиз: “**Такрор Ҳабашистонга қайтиңг, Аллоҳу таолонинг исми билан маҳфуз** (химояланган) **бўласиз**” дей марҳамат қилдилар.

Ҳазрати Усмон: “Ё Расулаллоҳ! Агар сиз ҳам у ерга ташриф қилисангиз, балки улар ҳам мусулмон бўлар. Улар Аҳли китоб бўлгандарни учун тезгина Исломга киришлари мумкин ва биздан ёрдамларини аямаслар деб ўйлайман” деб фикр билдирган эди, севимли пайғамбаримиз: “**Мен ҳузур ва ҳаловатга маъмур қилинмадим. Ҳижрат ҳусусида Аллоҳу таолонинг амрини кутаяпман. Амр қандай бўлса, ўшандай амал қиласман**” дей марҳамат қилдилар.

Бир ривоятга кўра, иккинчи марта Ҳабашистонга қараб бир юз бир кишилик жамоат йўлга чиққанлар. Жамоатга бошлиқ сифатида Жаъфар бин Аби Толиб ҳазратлари тайинланган эди. Улар соғсаломат Нажошийнинг ўлкасига етиб олдилар. Ҳабашистонда улар дуч келган ходисаларни, завжалари Умму Салама (родиаллоҳу анҳа) севимли пайғамбаримизга кўйидагича баён қилганди:

“Ҳабашистонга етиб борган вақтимизда у ерда жуда яхши одамга қўшни бўлдик. Бу қўшнимиз Малик Нажоший эди. У бизнинг барча истакларимизни бажарди. Динимизнинг амрларини ўз истагимиз бўйича бажара олиш имконига эга бўлдик. Аллоҳу таолога эркин, очиқчасига ибодат қилиб, бу туфайли ҳеч қандай азиятга учрамадик. Бизга нисбатан ҳеч қандай ёмон сўз қулогимизга чалинмади.”

Маккалик мушриклар мусулмонларнинг Ҳабашистондаги яхши аҳволидан хабардор бўлганларидан кейин у ўлканинг подшоҳига икки кишилик элчи юборишга қарор қилишди. Улар Нажошийга ҳадя сифатида энг қимматбаҳо совғалар тайёрлашди. Нажоший ёқтирадиган Макканинг сифатли терисидан кўп микдорда ҳозирланди. Нажошийнинг саройидаги дин пешволарига, давлатнинг юқори лавозимли кишиларига аталган ҳадялар алоҳида ажратиб қўйилди. Элчи сифатида Абдуллоҳ бин Аби Рабиа билан Амр бин Ослар танланди. Элчиларга Нажошийнинг ҳузурида нималар ҳақида гапирилиши кераклиги яхшилаб ўргатилиб, “Ҳукмдор билан сўзлашишдан аввал, унинг дин пешволари ва қўмондонларининг ҳар бирига ҳадяларни тарқатиб чиқинг. Ана шундан кейингина, улардан ва ҳукмдордан у ердаги мусулмонларни сизга таслим этишларини илтимос қилинглар. Нажошийнинг

мусулмонлар билан кўришиб, сўзлашишига имкон берманглар” деб тайинланди.⁷⁹

Ниҳоят, мушрик элчилари Ҳабашистонга етиб келишди. Улар бу мамлакатнинг давлат арбобларига совға-саломларини улашиб чиқиши. Элчилар уларнинг ҳар бирига “Сизнинг диёргизга бизнинг юртимиздан бир неча киши қочиб келишган. Улар бизу сизга бегона янги дин тузиб олишган. Ана шуларни ўз юртларига қайтариб юборилишини сўраб келдик. Ҳукмдорингиз билан келгиндиilar хақида гаплашганингизда уларни хукмдор олдига олиб чиқилмай бизга таслим қилинишига ёрдам беришингизни илтимос қиласиз. Уларнинг дардлари билан фақат ўз ота-оналари ва қўшнилари шугулланишсин. Улар келгиндиilarни ҳаммадан яхши танишади”, дея ниятларини баён қилишди. Элчиларнинг ушбу таклифи, айниқса, Нажошийнинг дин пешволарига маъқул тушди. Подшоҳ Нажоший ўзига келтирилган ҳадяларни анъанага биноан қабул қилиб, элчиларни хузурига чақириб, учрашди. Элчилар Нажошийга: “Эй подшоҳи олам! Бизнинг ҳалқимиздан бир неча киши сизнинг юртингиздан паноҳ топган. Улар ўз миллатининг динини тарқ қилишгани етмагандек сизнинг динингизга ҳам киришмаган. Уларнинг ўзлари тузиб олган, уйдирма динлари бор. Уларнинг динини сиз ҳам, биз ҳам билмаймиз. Бизни Сизнинг хузурингизга улар мансуб бўлган миллатнинг аслзодалари элчи қилиб юборди. Аслзодалар юртингизга қочиб келган одамларнинг оталари ва яқин қариндошларидир. Улар бу ерга келганларни қайтариб олиш истагидалар. Чунки улар қоюқ келгиндиilarнинг ахволини жуда яхши ва яқиндан биладиган кишилардир...”⁸⁰ деб узундан-узоқ шикоят қилишди. Амр бин Ос ҳам, Абдулоҳ бин Аби Рабия ҳам ўзлари тўқиган шикоятларини тинглаган Нажошийнинг қандай йўл тутишини муштоқлик билан кута бошлишди. Элчилардан кейин биринчи бўлиб, Нажошийнинг дин пешволари сўз олди ва “Бу кишилар жуда тўғри айтишади. Буларнинг миллати (ҳалқи) бу ерга келганлар хақида нисбатан қўпроқ маълумотта эга. Уларнинг нимани ёқтириб, нимани ёқтирасликлари ҳам уларга яхши маълум. Шунинг учун келганларни буларга таслим қилсангиз ва элчилар уларни ўз қавмига олиб кетсалар, яхши бўларди” дедилар.

79 Ибн Исҳоқ, “ас-Сийра”, 195-б.; Ибн Ҳашом, “ас-Сийра”, I, 334-б.

80 Ибн Исҳоқ, “ас-Сийра”, 195-б.; Ибн Ҳашом, “ас-Сийра”, I, 332-б.

Подшоҳ Нажошийга дин пешволарининг гаплари ёқмади, ҳатто дарғазаб бўлди. Шунинг учун подшоҳ диндорларга “Валлоҳи йўқ!” дея сўз бошлади: “Мен у меҳмонларимни буларга таслим қилмайман. Мендан паноҳ сўраб, юртимга келган одамларга хиёнат қилмайман. Улар мени бошқасидан афзал кўриб, менинг ўлкамга келишган. Шунинг учун уларни, муҳожирларни, саройга даъват қиласман, улардан шу элчиларнинг гапларига нима деб жавоб беришларини сўрайман ва жавобларини тинглаб кўраман. Агар муҳожирлар ҳақиқатан элчилар айтгандек бўлса, уларни элчиларга бериб, ўз қавмига қайташиб мумкин. Борди-ю ундан бўлмаса, уларни ҳимоя қиласман ва ўлкамда қанча вақт яшашни хоҳласалар, шунча вақт ҳимоямда бўлади.”

Нажоший илмли киши бўлиб, самовий китобларни ўқиган эди. У китобларда, Муҳаммад алайхиссаломнинг дунёга келиш вақти яқинлашганини, Унинг қавми Унга “ёлғончи” деб ишонмасликлари ва Уни юртидан ҳайдашлари ҳақида ёзилган эди.

Нажоший Маккадан келган элчилардан, “Улар кимга ишонадилар?” деб сўради. “Муҳаммадга ишонадилар”,- дейиши. Нажоший бу исмни эшитиб, Унинг пайғамбар эканлигини фаҳмлади, лекин атрофдагиларга сездирмади. Элчиларга “Унинг дини ва мазҳаби нима, нимага даъват қилмоқда?”,- деб яна савол берди. Амр: “Унинг мазҳаби йўқ” дея жавоб қилди. Нажоший, “Мазҳабини, динини билмай туриб, менга сифинган бир жамоатни қандай қилиб сизга таслим қиласман? Ундан бўлса, келинглар, мажлис қиласлик, уларни ҳам бу ерга олдириб, сизларни юзлаштирамиз. Гапларингизни эшитайлик. Бу орада уларнинг динини ҳам билиб оламиз, ундан кейин бир холосага келаман” деб сўзини тамомлади. Шундан кейин мусулмонлар саройга чақирилди.

Мусулмонлар саройга чақирилаётганларини эшитгач ўзаро ийғилишиб, Ҳабаш хукмдорига хуш ёқадиган қандай гап айтса бўлиши ҳақида маслаҳатлашдилар. Шунда ҳазрати Жаъфар “Валлоҳи бизнинг бу хусусда бор билганимиз пайғамбаримизнинг бизга марҳамат қилиб амр қилганларидан иборатдир. Гапни бошқа томонга бурмай, нима билсак шуни айтамиз. Бундан қандай натижа чиқса ҳам, унга рози бўламиз”, деди. Қолган мусулмонларнинг ҳаммаси бу фикрга қўшилдилар ва подшоҳ ҳузурида фақат ҳазрати Жаъфарнинг сўзлаши лозимлиги хусусида келишиб олишиди.

Подшоҳ Нажоший ҳам ўзининг олимларини мажлисга чакиртириди. Шундай қилиб, саройда катта давра қурилди ва ниҳоят у ерга мусулмонларни ҳам киритишиди. Мусулмонлар Нажошиййнинг хузурига киргандарига бошқаларга ўхшаб сажда қилишмади. Фақатгина ҳурмат билан салом бердилар. Нажоший улардан “Нега сажда қилмадингиз?” деб сўради. “Биз Аллоҳу таолодан бошқасига сажда қилмаймиз. Жаноби пайғамбаримиз, бизга Аллоҳу таолодан бошқасига сажда қилишни маън қилиб, **“Сажда фақат Аллоҳу таолога хосдур”** деб жавоб беришиди.

Нажоший муҳожирларга қарата: “Эй хузуримга келган жамоат! Менга айтингчи, ўлкамга нега келдингиз? Ҳолу-аҳволингиз қандай? Қўришимча сиз тужжор эмассиз, мендан бирон бир истагингиз ҳам бўлмади. Шу янги пайдо бўлган пайғамбарингиз ҳақида нима дейсиз? Нега сиз ҳам бизга юртингиздан келиб кетувчиларга ўхшаб эгилиб саломлашмайсиз?” деди. Жаъфар (родиаллоҳу анҳ): “Эй ҳукмдор! Аввало учта арзим бор. Агар маромим тўғри бўлса, уларни марҳамат қилиб тасдиқласангиз, нотўғри бўлса, рад қилиб қабул қилмагайсиз. Энг аввал амр берсангиз-да, ана у одамлардан фақат биттаси гапирсин, бошқалари жим ўтирсин”, деди.

Ўшанда Амр бин Ос: “Мен гапираман” деб ташаббусни қўлга олди. Нажоший: “Эй Жаъфар, аввал сен гапир” деб ҳазрати Жаъфарга сўз берди. Ҳазрати Жаъфар: “Менинг учта саволим бор. Биринчиси, шу одамдан сўрангчи, биз, тутиб олиб хўжайнларига қайтариб бериладиган қуллармизми?” деди. Нажоший: “Эй Амр! Улар қулларми?” деб сўради. Амр: “Йўқ, улар қул эмас, озод, хур кишилардир” деб ҳақиқатни айтишдан бошқа йўл топа олмади. Ҳазрати Жаъфар: “Иккинчиси, биз бирон кишининг қонини ноҳақ тўқдикми, бизни қони тўқилганларнинг яқинларига таслим этмоқчисиз?” деди. Нажоший Амрдан: “Булар ноҳақ бирорни ўлдирдиларми?” деб сўраган эди, Амр: “Йўқ, булар бир томчи ҳам қон тўккан эмаслар” деди. Ҳазрати Жаъфар: “Учинчиси, биз бирорнинг молини ноҳақ тортиб олиб, бўйнимизда тўлашимиз лозим бўлган қарзларимиз борми?” деб Нажошийга мурожаат қилди. Нажоший: “Эй Амр! Агар бу бечораларнинг бўйнида қанча кўп олтин бўлса ҳам, уларнинг қарзларини мен тўлайман, айтинглар?” деб аччиқланди. Амр эса: “Йўқ, бир тийин ҳам қарздор эмаслар” деди. Нажоший “Шундай экан, сиз булардан нима истайсиз?” деб

сўради. Амр: “Улар ва биз бир динда, бир йўлда эдик. Улар эса, бизнинг йўлимиздан чиқиб, динимиздан воз кечдилар. Муҳаммадга ва унинг динига эргашдилар” деди. Нажоий Жаъфарга қараб: “Сиз бир динда бўла туриб, нега бошқа динга эргашдингиз? Сиз қавмингизнинг динидан чиқиб, менинг динимда ҳам бўлмасангиз, у ҳолда сиз инонаётган дин қандай дин экан, у ҳақида маълумот бера оласизми?” дея савол берди.

Ҳазрати Жаъфар: “Эй ҳукмдор! Биз жоҳил қавм эдик. Бутларга сифинардик. Ўлиб қолган ҳайвонларнинг сасиган гўштларини ердик. Қариндош-уругларимиз билан доим урушиб, аразлашиб юрардик. Кўшниларимиз билан муносабатларимиз жуда ёмонлашиб кетганди. Кучлиларимиз заифларга зулм қиласди, меҳр нималигини билмасдилар. Аллоҳу таоло бизга, ўз ичимиздан тўғри сўзлиги, ишончлилиги, иффати ва поклиги, насл-насабининг соғлигини жуда яхши биладиган бир зотни пайғамбар қилиб юборгунича ана шундай аянчили вазиятда эдик. У пайғамбар бизни, Аллоҳу таолонинг борлиги ва ягоналигига инонишга, Унгагина ибодат қилишга, бизнинг ва оталаримизнинг сигиниб келган тошлар ва бутлардан воз кечишига даъват қилди. Тўғри сўзлашни, омонатга хиёнат қилмасликни, қариндошлиқ ҳақларига риоя қилишни, қўшнилар билан яхши муносабатда бўлишни, гуноҳлардан ва қон тўкишдан сақланишни амр қилди. Ҳар хил ахлоқсизликлардан, ёлғондан, етимларнинг молига кўз олайтишдаш, ор-номусли аёларга тухматдан бизни ман қилди. Бизга Аллоҳу таолога ҳеч қандай шерик қўшмасдан ибодат қилишни амр этди. Биз эса, Унинг ана шу амрларини ва қўрсатмаларини қабул қилдик ва Аллоҳу таолодан У нима келтирган бўлса, уларнинг ҳаммасига инондик ва Унинг айтганларини бажардик. Аллоҳу таолога ибодат қилдик. У бизга ҳалол қилганларни ҳалол, ҳаром қилганларини ҳаром деб билдик ва шунга амал қилдик. Ана шу ишларимиз учун қавмимиз бизга душман бўлиб, зулм қила бошлади. Бизни динимиздан қайтариб, Аллоҳу таолога ибодат қилишдан воз кечириб, қайтадан бутларга сифинтириш учун турли қийноқ ва азобларга солдилар. Бизга жуда қаттиқ зулм ўтказишиди. Биз билан динимиз орасига кириб, бизни динимиздан ажратишга уриндилар. Биз эса, юртимизни, уйларимизни ташлаб, сизнинг диёргингиздан паноҳ топишга мажбур бўлдик. Сизнинг адолатингизни бошқалардан афзал

билдик. Сизнинг ҳимоянгизга, яхши қўшнилигингизга ишондик. Сизнинг давлатингизда зулмга, ҳақсизликка учрамасмиз деган умиддамиз” дея ахволни тушунтириди. Ундан кейин ҳазрати Жаъфар сўзида давом этди: “Саломлашиш масаласига келсак, биз сиз билан расууллоҳнинг саломи билан саломлашдик. Бир-биримиз билан ҳам худди шундай саломлашамиз. Жаннатдаги кишиларнинг саломлашишлари ҳам худди шундай эканлиги ҳақида жаноби пайғамбаримиз хабар берганлар. Шунинг учун сиз олий зотларига ўшандай салом бердик. Мухтарам пайғамбаримиз одамларга сажда қиласликни айтганлари учун Аллоҳу таолодан бошқасига сажда қилишдан Аллоҳу таолонинг ўзига сифинамиз.”

Нажоший: “Аллоҳнинг юборгандаридан оз бўлса ҳам биласанми?” деб сўради. Ҳазрати Жаъфар: “Ҳа биламан” деган эди, Нажоший: “Уни менга ўқиб бергин” деди. Ҳазрати Жафар Марям сурасининг илк оятларини ўқий бошлади (Анкабут ва Рум сураларидан ўқиган деган хабарлар ҳам бор). Ояти карималарни тинглаётган Нажошийнинг кўзларидан тирқираб ёш оқиб, соқоллари хўл бўлди. У ерда ҳозир турган роҳиблар ҳам йиғладилар. Нажоший ва роҳиблар кўз ёшларини артиб: “Эй Жаъфар! Бундай ширин ва ёқимли каломдан яна бироз ўқигин” дедилар. Ҳазрати Жаъфар Қаҳф сурасининг бошидан бошлаб ўқиди. Унда маолан: **“Кофирларни (олий) назаридан содир бўладиган энг оғир бир азоб (жаханнам) билан қўрқитилиши, солих амал қилган мўминларни ҳам ичидан доим абадий қоладиган гўзал бир ажр (Жаннат) билан севинтирадиган, “Аллоҳу таоло ўзига ўғил қилиб олди” деганларни қўрқитмоқ учун лафзида бирор бузуқлик, маъносида бирон зидлик учрамайдиган (ортиқчалик ва камчиликдан холи) тўғри китобни (Куръони каримни) бандасига (Муҳаммад алайҳиссаломга) туширган (нозил қилган) Аллоҳу таолога ҳамд бўлсин. Уларнинг ҳам (Аллоҳу таоло ўзига ўғил қилиб олди, деганларнинг), оталарининг ҳам бунга оид (буни тасдиқлашга асос бўладиган) ҳеч қандай илмлари йўқдир. Уларнинг оғизларидан чиқсан у жумла, улкан бир куфр (ширк) бўлди. Улар фақат ёлғон гапирадилар.**

(“Эй расулим!) Бу Қуръони каримга инонмасалар, қайғу ва ғазаб билан ортларидан ўзингни ҳалок қиласанми? Биз ер юзида уларни (маъданлар, хайвонлар ва ўсимликларни), ер

аҳлининг қайси бирининг амали солиҳлигини (қайси бири дунё орзуларини тарк этганинги) **имтиҳон қиласиз дея зийнатбезак қилдик...”⁸¹** дейилганди. Нажоший ўзини тутиб туролмай: “Валлохи, бу битта чироқдан тараалаётган ёруғлик-ку. Мусо ва Исо ҳам (алайҳиссалом) шу билан келгандилар” деб юборди ва Қурайшнинг элчиларига қараб: “Сенлар кетинглар, валлохи, мен буларни сизга таслим ҳам қилмайман, булар ҳақида ёмон ўйга ҳам бормайман” деди. Шундай килиб, Абдуллоҳ бин Аби Рабиа ва Амр бин Ос Нажошийнинг ҳузуридан бўшашиб чиқишиди.⁸²

Аламига чидай олмаган Амр, Абдуллоҳга: “Касам ичаманки, мен уларнинг бир қабоҳатини Нажошийнинг олдида фош қилиб, шарманда қиласан, мана кўрасан” дея ғижинди. Абдуллоҳ эса, Амрга: “Улар бизга мухолиф бўлсалар ҳам, нима бўлганда ҳам яхши ё ёмон қариндошлигимиз бор, сен бундай қилма” деб насиҳат қилган бўлди. Амр: “Йўқ, мен уларнинг Исо алайҳиссаломни шунчаки бир қул деб билишларини Нажошийга айтаман” деб авжга минди.

Нихоят Амр ўз ниятига эришмок учун эртаси куни Нажошийнинг олдига бориб: “Эй Ҳукмдор! Улар Марям ўғли Исо (алайҳиссалом) ҳақида жуда хунук сўзлар гапиришади. Уларни чақиртириб, Исо алайҳиссалом ҳақида нима дейишларини улардан сўраб кўринг”, деб иғво қилди. Нажоший Амрнинг бу иғвосини текшириб кўриш мақсадида мусулмонларга хабар юбориб, уларни тақрор ёнига олдириди. Мусулмонлар орасида, Нажоший энди Исо алайҳиссалом ҳақида сўраса, нима жавоб қиласиз деган масала ўртага ташланди. Бу сафар ҳам ҳазрати Жаъфар: “Валлохи, ҳазрати Исо ҳақида Аллоҳу таолонинг буюрганини, пайғамбаримизнинг бизга олиб келгандаридан ўзга айтадиган ҳеч нарсамиз йўқ” деб фикр билдириди.

Мусулмонлар Нажошийнинг ҳузурига кирганларида, ҳукмдор улардан: “Сиз Марям ўғли Исо алайҳиссалом ҳақида нима дея оласизлар?” деб савол қотди. Нажошийнинг саволига ҳазрати Жаъфар: “Биз Исо алайҳиссалом ҳақида Сарвари олам пайғамбаримизнинг бизга Аллоҳу таолодан келтириб, таблиғ

81 Қаҳф сураси, 18/1-7.80 Ибн Исҳоқ, “ас-Сүйра”, 195-б.; Ибн Ҳашом, “ас-Сүйра”, I, 332-б.

82 Ибн Исҳоқ, “ас-Сүйра”, 195-б.; Ибн Ҳашом, “ас-Сүйра”, I, 332-333-б.

қилганинигина айтамиз. Яъни биз Уни, Аллоху таолонинг бандаси ва расули деб биламиз ҳамда Уни дунёдан ва эркаклардан воз кечиб, Ҳақ таолога боғланган бир афиға (иффатли) аёл ҳазрати Марямга Аллоху таоло илҳом айлаган калимаси деб қабул қиласиз. Биз учун Марям ўғли Исонинг ҳоли ва шони мана шулардан иборатдир. Аллоху таоло ҳазрати Одамни тупроқдан яратганидек Исо алайхиссаломни ҳам отасиз яратди деймиз” дега жавоб қилди. Ана ўшанда Нажоший эгилиб ердан сомон чўпидай бир хасни олди ва: “Қасам ичаманки, Марям ўғли Исо ҳам сиз айтганларингиздан ортиқ зот эмас. Орамизда ҳатто мана шу чўпча ҳам фарқ йўқ” деб ҳазрати Жаъфарнинг сўзларидан мамнуниятини изҳор қилди.

Нажоший бу сўзларни гапираётганда, атрофидаги ҳукумат арబоблари ва ҳарбий қўмондонлар орасида ўзаро пичир-пичир бошланиб, безовталик сезила бошлади. Нажоший бу ҳолатни англаб уларга қарата “Сиз нима десангиз денг, бироқ мен бу одамлар ҳақида жуда яхши фикрга келдим” деди. Мусулмон мухожирларга қараб эса: “Сизни ва сиз олдидан келган У зотни табриклайман! Мен шунга инондимки, У Аллоҳнинг ҳақ расулидир. Зотан биз, Уни Инжилда кўргандик. У Расул ҳақида Маряннинг ўғли Исо ҳам хабар қилди. Валлохи, агар У бу ерда бўлганида эди, Унинг олдига бориб ўз қўлларим билан Унинг пойабзалини ечиб, оёқларини ювив қўярдим! Боринг! Ўлкамнинг истаган жойида ҳар хил тажовузлардан омонда, ҳимояланган ҳолда, роҳат ва хузур қилиб яшайверинг. Сизга ёмонлик тиловчи бирон аглаҳ чиққудек бўлса, уни мен йўқ қиласан. Менга тоғдай олтин берсаларда, мен сизлардан биронтангизни қайгуда қолдирмайман” дега мусулмонларни шоду-хуррам қилди.

Бу гап-сўзлардан кейин Нажоший Қурайш элчилари келтирган ҳадялар ҳақида гапириб: “Менинг бу нарсаларга эҳтиёжим йўқ. Ўзгалар талон қилган шу мулкимни Аллоху таоло менга қайтариб берганида ва ҳалқни менга итоат эттирганида мендан пора олмаган” деб ҳадяларни, элчиларга қайтариб берди. Қурайш элчилари ҳеч нарсага эриша олмаганларидан ҳафсалалари пир бўлиб юртларига қўллари бўш ҳолда қайтишиди.

Нажоший эса, Исломиятни танлаб, баҳтиёр бўлди ва Асҳоби киромни янада севинтирди.

Хузи йиллари... Қамал

Мушриклар исломнинг қалбларга тобора кириб боришидан ва унинг ёйилишидан ниҳоятда безовта эди. Унинг олдини олиш мақсадида тинмасдан уринишар, бу учун қўлларидағи барча имконларни ишга солишарди. Лекин уларнинг шунча хиёнатларига қарамай, мусулмонлар сони қундан-кунга ортиб борарди. Мўминларга раво кўрилаётган зулм ва қийноқлар уларни йўлларидан қайтариш ўрнига, аксинча бир-бирларига ва динларига бўлган муносабатларини яна-да кучайтиради. Оқибатда, ҳеч бир мусулмон динидан қайтмас, Расулуллоҳ учун жонларини фидо қилишдан ҳам чекинишмасди. Бундан хабар топган Макка атрофидаги қабилаларнинг ҳам қизиқишилари ортиб, ислом нури тобора узок-узокларга етиб борарди. Мушриклар Ҳабашистонга юборган элчиларининг ҳеч вақосиз қайтиб келгани, ҳатто Нажоший Асхаманинг ўзи ҳам мусулмон бўлганини ва мусулмонларни ҳимоя қилиб, уларга яхши муомалада бўлганини эшитиб, бадтар жазавага тушишди. Барчасининг аламидан чиқиш ва Исломни таг-туги билан йўқотиш мақсадида йиғилишиб, “Қаерда дуч келишидан қатъий назар, Мұхаммад (алайхиссалом) мутлақо ўлдирилсин!..” деган даҳшатли қарорга келишди. Кофирлар бу иш учун қайта-қайта қасамлар ичишди.

Мушрикларнинг бундай қароридан хабар топган Абу Толиб, жуда хафа бўлди. Жигарпораси, муборак жиянининг ҳаёти уни ташвишга солиб қўйди. Шу сабабдан Абу Толиб қабиласини атрофига йиғиб, уларга Коинотнинг сultonини Қурайш мушрикларидан ҳимоя қилишларини буюрди. Ҳошимўғиллари қариндошлиқ гайрати туфайли, ушбу амрини бажо келтириш учун бирлашишди. Натижада бу масалани ҳал қилиш мақсадида пайғамбаримизни ва Унга инонган Асхобининг ҳаммасини Макканинг шимол тарафида Байтуллоҳга тахминан уч километр масофадаги тепаликда жойлашган Шиъб-и Абу Толиб деб номланувчи Абу Толиб маҳалласида яшашга чакиришди. Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайхи вассаллам) Асхобини йиғиб, ўша маҳаллада яшай бошладилар. Ҳошим ўғилларидан биргина Абу Лаҳаб, пайғамбаримизни ҳимоя қилиш қарорига қарши чиқди. Шиъбга ҳам бормади. Аксинча

мушрикларга қўшилиб, пайғамбаримизни ўлдиришга қулай фурсат пойлай бошлади.⁸³

Мушриклар, пайғамбаримизнинг саҳобалари билан Абу Толиб маҳалласида йиғилганларини қўриб, қайта йиғилишиб, шундай қарорга келишди:

“Муҳаммадни (алайҳиссалом) ўлдиришимиз учун у бизга таслим қилинмагунича Ҳошимўғилларидан қиз олинмагай!.. Уларга қиз берилмагай! Улардан ҳеч нарса сотиб олинмагай ва ҳеч нарса сотилмагай!.. Улар билан йиғилиб сўзлашилмагай ва кўришилмагай!.. Уларнинг уй ва маҳаллаларига борилмагай!.. Улардан келадиган ҳеч қандай ярашиш ва сулҳ таклифи қабул қилинмагай!.. Ҳеч қачон уларга кечирим берилмагай ва меҳр-шафқат кўрсатилмагай!..” Мансур бин Икрима исмли бир мушрик қарорни қоғозга туширгач, мушриклар уни муҳрлашди. Ҳамма кўриб ўқисин деб қоғозни Каъбаи муаззаманинг деворига осиб кўйишиди.

Бу хабар муҳтарам пайғамбаримизгача етиб борганида ҳузнга ботиб, хафа бўлганларидан дуо қилдилар. Муборак дуолари дарҳол қабул бўлиб, бадбахт Мансурнинг қўллари шол бўлиб қолди. Мушриклар шошиб қолди ва: “Қаранг! Ҳошим ўғилларига қилган зулм эвазига Мансурнинг қўллари қуриб, оғир мусибатга учради”, - дейишиди. Бу воқеадан ақл-хушларини йиғиб олиш ўрнига бадтар озиб қутуришиди. Шиъбга олиб борадиган йўлларга назоратчилар кўйишиди. Шу орқали у ерга элтилиши мумкин бўлган озиқовқат ва кийим-кечакнинг йўлини тўсишиди. Маккага келаётган савдогарларга у маҳаллага зинҳор мол киритмасликларини, керак бўлса, молларини баланд нархларда ўзлари сотиб олиб қолишларини эълон қилишиди. Шу тариқа шиъбдагиларни очликдан ўлдирамиз ёхуд Ҳошимўғилларини пушаймон қилиб, пайғамбарни ўз қўллари билан топширишга мажбур қиласиз деб ўйлашди. Ушбу иқтисодий қамал ҳар йили Каъбанинг зиёрат мавсуми бошланганича давом этарди.

Арабларда Каъбани зиёрат мавсуми бошланганидан то охиригача бир томчи ҳам қон тўқмаслик одатидек қадимдан келаётган бир анъаналари бор эди. Ана шу баҳонада Ҳошимўғиллари бу мавсумда Макка марказигача эмин-эркин боришиб, керакли

83 Ибн Саъд, “ат-Табақат”, I, 130-140-б.; Табарий, “Торих”, II, 335-336-б.; Ибн Касиёр, “ал-Бидоя”, III, 84-87-б.; Яъқубий, “Торих”, II, 24-25-б.; Балозурий, “Ансаб” I, 230-б.

савдо-сотиқларини қилиб, бир йиллик озиқ-овқат тўплаб олишга ҳаракат қиласди. Улардан биронтаси бир савдогарнинг олдига яқинлашгудек бўлса, ортларидан мушриклардан Абу Лаҳаб ёки Абу Жаҳлга ўхшашлар бир зумда етиб келиб, савдогарга, “Эй Тужжор! Мұхаммаднинг Асҳобига ҳамма вақт баланд баҳо айтгин, токи қимматлигидан қийналиб, сотиб ололмасин. Агар молларинг сотилмай қолгудек бўлса, мана биз қолган молларингни олишга тайёрмиз” дейишарди. Тужжорлар ҳам мушрикларнинг айтгандарини қиласди, оқибатда мусулмонлар энг муҳтоҷ бўлган молларни ололмай, қайтиб кетишарди...

Шундай йўқчилик даврида маҳалладагиларнинг зарур эҳтиёжларини таъминлашга муҳтарам пайғамбаримиз, ҳазрати Хадижа волидамиз, Абу Бақр Сиддиқ барча мол-мулкларини сарфлаб, чақалокларнинг очлиқдан осмону фалакка чиқсан фарёдларига таскин бўлдилар. Лекин йикқан-терган бор-будлари тугагач, ўт-ўланларни, дараҳт барглари ва пўстлоқлари билан ҳаётда қолишга ҳаракат қилдилар. Болаларнинг очлиқдан йигисини бирмунча бўлса ҳам тиндириш учун қуруқ териларни сувда қайнатиб, пишириб беришарди. Ўша очарчиликда жаноби пайғамбаримиз ва бошқа бир қанча саҳобалар очлиқдан муборак қоринларига тош боғлаб олдилар. Болаларнинг фарёдига малҳам бўлиш учун ўзларини аямagan оналарнинг териларига суюкларига ёпишли. Борди-ю мушриклардан бирортаси шиъбдагиларга ачиниб, бирор егулик олиб келса борми, бечора мушрикларнинг калтаги остида қолиб, оғир ҳақоратларга дучор бўларди. Муҳтарам пайғамбаримиз бошчилигидаги мўминлар ва уларни ҳимоя қилишга бел боғлаган Ҳошиммўғиллари истиқомат қилаётган шиъб-и Абу Толибга киричиқишилар батамом тўхтатилган, маҳалла сокинларининг очлик ва муҳтоҷликдан тинкалари қуриган эди.

Мушриклар шу шафқатсиз зулмлари орқали Ҳошиммўғилларини тиз чўктириб, Абу Толибнинг чорасизликдан пайғамбаримизни уларга таслим қилишини кутиб туришарди. Абу Толиб маҳалласидаги мусулмонлар эса, улар ўйлаётганининг том тескарисини қилиб, пайғамбаримизни ҳимоялаб, зоти олийларига бирон зарап етмаслиги учун барча тадбир-чораларни кўришарди. Абу Толиб муҳтамал суюқасдинг олдини олиш учун, Расулуллоҳ ётадиган жойга навбат билан қоровуллар кўярди ёки У зотни ўз уйида қолишларини таъминларди. Жаноби пайғамбаримиз эса, ҳеч нарсадан сесканмасдан Аллоҳу таолонинг амрини бажариш,

Исломиятни ёйиш учун ҳар сонияни ғанимат билиб, инсонларни динга чақириб, уларнинг жаҳаннамдан қутқаришга ғайрат қиласидилар. Бу йўлда сабр-чидам билан ўз насиҳатларини давом эттирадилар. Уни инкор қилган Қурайш мушриклари ҳам очлик нима эканлигини татиб кўришлари учун бир куни Расулуллоҳ: “**Эй Аллоҳим! Уларга ҳам, Юсуф** (алайхиссалом) замонидаги етти қаҳатчилик йилидек, еттита қаҳатчилик азоби бериб, менга ёрдам айла” деб дуо қилдилар.

Ўша дуодан кейинги кунларда кўқдан бир томчи ҳам ёмғир ёғмай кўйди. Тупроқ сувсизликдан қовурилиб қуриди. Ерда қўкариб турган биронта кўкат топилмай қолди. Қурайшлиқ мушриклар нимага рўпара бўлгандарини билолмай карахт бўлиб қолишиди. Очарчилик бутун Маккага ёйилиб, мушриклар ўлаксаларни, сасиб кетган ит териларини еб жон сақлашга мажбур бўлишиди. Энди уларнинг уйларидан ҳам очикдан болаларнинг фарёду фифонлари эшитила бошлади. Қанчалари очикдан қирилди. Тинкалари қуриганидан осмонга қарасалар, ҳамма ёқни худди тутун қоплагандай кўришарди. Қаҳатчилик сабаб, сал ўзларига келиб, қилган зулмларининг оғирлигини тушунгандай бўлишиди. Ораларидан Абу Суфённи пайғамбаримизнинг ҳузурларига юборишиди. У Расулуллоҳнинг олдиларга келиб, “**Эй Мұхаммад!** Сен доим ўзингни оламларга раҳмат сифатида юборилганинг ҳақида гапирасан, Аллоҳга инонишини, қавм-қариндошлиқ ҳақларига диққат қилишни бизга амр қиласан. Ваҳоланки, сенинг қавмининг кургоқчилик ва очарчиликдан ўлиб қириляпти. Бизнинг бошимизга келган шу фалокатдан қутилишимиз учун Раббингта бир дуо килиб берсанг, Аллоҳ сенинг дуонгни қабул қиласи. Агар шундай дуо қилсанг, ҳаммамиз иймон келтирамиз!..” дея касам ичди.

Шундай қилиб, мушриклар, мусулмонларга қилаётган жабру зулмларини йиғишириб, ўзлари қийин аҳволга тушган, Расулуллоҳга ялиниб-ёлворишга ўтишганди. Ўшанда муҳтарам пайғамбаримиз, уларнинг қилмишларини юзига солмай, факат “иймон келтирамиз” деган сўзлари учун муборак қўлларини кўтариб жаноби Ҳаққа дуо қилгандилар. Аллоҳу таоло Ҳабибининг дуосини дарҳол қабул қилиб, Маккага мўл-кўл ёмғир ёғиб, тупроқлар сувга қониб, ўт-ўланлар такрор яшнаган эди. Мушриклар кургоқчилик ва очарчиликдан қутилишларига қарамай, вайдаларини унугиб, куфрларида давом этдилар...

Одамгарчиликдан бенсиб мушрикларнинг ҳаракатларига, ёлғончиликларига жавобан Аллоҳу таоло маоли қуйидагича баён қилинган ояти карималарни нозил қилди: “**Аксинча улар, (Қуръони карим ва қайта тирилиш хусусида) шубҳага бориб, (сени) истеҳзо ва масхара қиласилар.** Шундай экан (Эй ҳабибим!) сиз осмон очик-ойдин (яъни барчага кўринадиган) тутунни келтирадиган кунни кутинг. Ўша куни тутун барча одамзодни ўраб олади. “У жуда оғир азоб! Эй Раббимиз! Биздан бу азобни олгин, токи биз иймон келтирайлик” дейдилар. Улар ўйлаб, тушуниб ибрат оладиларми? Уларнинг ўзларига ҳакиқатларни изоҳ этган пайғамбар келгани ҳолда, яна ундан юз ўғирдиларку. Унга “Ўргатилган, мажнун” дедилар. Биз азобни (булутни ёки очарчиликни) бироз (ёки озгина бир вактга) олиб туармиз. Бироқ сиз яна куфрингизга ва ширкингизга қайтгувчиларсиз. Жуда катта шиддат ва қўрқинч билан уларни урган (Бадр) куни, муҳаққақ, биз (улардан) интиқом олгувчилармиз.

Жалолим ҳаки учун муҳаққақ, биз улардан (Қурайшлик мушриклар қавмидан) имтиҳон оламиз, аввал Фиръавн қавмини ҳам (уларга муҳлат ва жуда кўп мол бериш билан) имтиҳон қилгандик. Уларга (Фиръавн қавмига) биз тарафдан шарафли бир пайғамбар келди (Мусо алайҳиссалом). У, уларга (Фиръавн қавмига), “**Аллоҳнинг бандаларини** (Баний Исройлни) менга беринг. (Уларнинг мен билан кетишига имкон беринг. Уларнинг ёқаларини қўйиб юборинг, уларга азоб берманг.) Муҳаққақки мен, Аллоҳу таоло тарафидан сизларга ваҳий билан юборилган ишончли пайғамбарман. Аллоҳу таолога қарши такаббурлик қилманг. Зоро мен, сизга даъвомнинг тўғрилигини далиллар билан изоҳлайин, мен очиқ мўъжиза билан келганман. Билингларки, мени тошбўрон қилишингиздан, ўлдиришингиздан, менинг ва сизнинг Раббингиз бўлган Аллоҳу таолога сифинаманки, У мени муҳофаза қиласиди. Агар мени тасдиқ этмасангиз ва иймон келтирмасангиз, мени ўз ҳолимга қўйиб беринг” деди.

(Мен хайнингиздан кечдим. Ҳеч бўлмаса шарингиз урмасин.” Улар иймон келтирмаганлари, уни ёлғонлаганлари етмагандай, бир қатор жабру жафога бошлишганида) **Мусо** (алайҳиссалом) Аллоҳу таолога дуо қилиб, “**Ё Раббий! Булар куфрда оёқ тираб олган қавмдир**” деди. Аллоҳу таоло **Мусога** (алайҳиссалом) **ваҳий**

қилиб, буюрдики, “Бандаларим (Баний Истроил) билан кечаси (Мисрдан) чиқиб кет! Сизнинг чиққанингиздан хабар топган Фиръавн ва унинг қўшини орқангиздан сизни қувадилар (улар албатта сизни тақиб этадилар). Қавминг билан денгиздан ўтиб олганингдан кейин уни шу ҳолича қолдир (асони такрор ерга уриб очилган йўлларни ёпиб қўймагин. Улар очиқ қолсин). Зеро, Фиръавн ва унинг аскарлари у йўлларга кириб гарқ бўладилар.”⁸⁴

Мушриклар, “иймон келтирамиз” деган ваъдаларидан қайтиб, яна зулмларини бошладилар. Ўшандай кунларда Аллоху таоло пайғамбаримизга вахий орқали, Каъбада осиб қўйилган мушрикларнинг қофозига бир бало, яъни дараҳт қуртини (куясини) юборганини ва қурт қофоздаги Аллоҳнинг исмидан бошқа ҳамма ҳарфларни еб қўйғанлигини билдири. Сарвари олам пайғамбаримиз ҳам дарҳол Абу Толибга: “Амаки! Менинг Раббим бўлган Аллоҳу таоло, Қурайш мушрикларининг Каъба деворига осиб қўйган саҳифасини еб битиришга дараҳт қуртини мусаллат қилди. У қурт, қофоздаги Аллоҳу таолонинг исмидан бошқа унда ёзилган зулм, қариндошлар билан алоқани узиш, бўхтон... каби нарсалардан ҳеч бирини қолдирмади, уларнинг барчасини йўқ қилди”, дея марҳамат қилдилар.

Абу Толиб: “Буни сенга Раббинг хабар қилдими?” деб сўраган эди, жаноби пайғамбаримиз: “Ҳа шундай”, деб марҳамат қилдилар. Ўшанда, Абу Толиб, “Ҳа, мен шаҳодат қиласманки, сен фақат ҳақни гапирасан”, деди-да, дарҳол кийиниб, Каъбага равона бўлди. Абу Толиб Каъбага етиб келганида, мушрикларнинг кексалари у ерда ўтиришардилар. Улар Абу Толибнинг келаётганини кўриб, “Ҳар ҳолда у бу сафар Муҳаммадни бизга топширса керак” деган хаёлга бордилар. Абу Толиб уларнинг ёнларига бориб, ”Эй Қурайш жамоати! Ал-амин лакабини олиб, ҳеч қачон ёлғон сўзламаган менинг укамнинг ўғли, сизлар ёзган саҳифадаги Аллоҳу таолонинг исмидан бошқа барча ҳарфларни бир дараҳт қурти еб битирганини хабар қилди. Қани бизнинг ҳақимизда ёзган варагингизни бу ерга келтиринг бир қўрайлик!.. Агар Унинг сўзи тўғри бўлса, қасам ичаманки, биз ўла-ўлгунимизча Уни ҳимоялаймиз. Энди сенлар ҳам зулм ва ёмон қилиқларингдан воз кечинглар...” деб, уларни ваҳимага солди.

---

⁸⁴ Духон сураси, 44/17-24.

Мушриклар ҳаяжонланиб дархол Каъба деворига илингган қоғозни олиб келишди. Абу Толиб, “Ўқиб кўринглар!” дегач, улардан бири ўқишга шайланиб, қоғозни очганида “Бисмика Аллохумма” дан ўзга ҳамма ёзувларнинг ўчиб кетганига гувоҳ бўлди.⁸⁵ Буни кўрган мушриклар нима деб, нима қилишларини билмай донг қотиши. Ҳатто баъзилари воз кечгани учун, уч йилдан буён давом этаётган унутилмас азобларни, кўнгилларда чуқур яра қолдирган ушбу қамални бекор қилишди. Бироқ барибир мусулмонларга нисбатан ўз душманликларидан воз кечиша олмади. Устига устак бадтар кутуришди. Исломиятнинг ёйилишига фов бўла олиш учун қилмаганлари, синааб кўрмаганлари қолмади. Лекин шунча уриниш ва ғижинишларига қарамай, Исломият суръатли равища ёйилиб, севимли пайғамбаримиз Мухаммад алайҳиссалом, жоҳилия даврининг зулматларига ғарқ бўлган одамларни қутқаришга ҳаракат қилас, уларни ҳақиқий саодатга эриштирадилар. Бундай саодатга эришганлар, эришган улуф неъматларига шукр қилиб, мушрикларнинг ҳақорату қийноқлари олдида асло эгилмадилар. Мухаммад алайҳиссаломнинг мўъжизаларини ва мусулмонларнинг динлари учун қилаётган саботу матонатларини кўрган қанчалаб кўнгиллар Ислом нури билан ойдинланадиган эди.

Ойнинг иккига бўлиниши

Жаноби пайғамбаримизнинг буюк мўъжизаларидан бири ойнинг иккига бўлиниши воқеасидир. Ораларида Абу Жаҳл ва Валид бин Муғидалар бўлган мушрик гурухи, Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимизга: “Агар сен ҳақиқатан пайғамбар бўлсанг, ойни шундай иккига ажратки, унинг ярми Қуайқиан тоги устида, иккинчи ярми эса, Абу Қубайс тоги устида кўринсин!..” дедилар. Расулуллоҳ: “**Агар мен айтганингизни бажарсам, иймон келтирасизми?**” дэя марҳамат қилдилар. Улар: “Ҳа. Иймон келтирамиз” дейишли. Расулуллоҳ ойнинг иккига бўлиниши учун Аллоҳу таолога дуо қилдилар. Шу ондаёқ Жаброил алайҳиссалом пайғамбаримиз олдларига келди ва “Эй Муҳаммад! Маккаликларга бу кеча мўъжизани томоша қилишларини хабар қилинг” деди. Ўша куни ой ўн тўрткунлик бўлиб, юм-юмалоқ шаклга келадиган вақт эди. Муҳтарам пайғамбаримиз мўъжизадан ибрат олишни истаганларга

85 Ибн Исҳоқ, “ас-Сиўра”, 210-б.; Ибн Ҳишом, “ас-Сиўра”, I, 376-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақат”, I, 209-б.; Табарий, “Торих”, II, 79-б.; Сұҳайлий, “Равзул-унуф”, II, 159-б.; Ибн Касиyr, “ас-Сиўра”, II, 69-б.

бу кечаки ойнинг иккига бўлинишини хабар бердилар. Кеч қорайгац, ой яхши нурлана бошлаганида жаноби пайғамбаримиз муборак бармоқлари билан ойга ишорат қилган эдилар, ой дарҳол иккига бўлинниб кетди. Мушриклар сўраганидек, ойнинг бир бўлаги Абу Кубайс, бошқа бўлаги эса Куайқиан тоги устида кўринди. Ундан кейин такрор осмонда бирлашди.

Расулуллоҳ асҳобига: “**Эй Абу Салама бин Абдуасад, Арком бин Абил Арком! Гувоҳ бўлинглар!**” дея марҳамат қилдилар. Атрофида бўлган бошқа Асҳобига ҳам “**Гувоҳ бўлинглар!**” дедилар. Шундай килиб мушриклар ўз кўзлари билан яна бир очик-ойдин мўъжизанинг шоҳиди бўлдилар. Лекин ваъдаларида туриб иймон келтиргмаганлари етмагандек, бошқаларнинг иймон келтиришига ҳам ғов бўлиш мақсадида: “Бу шунчаки Мухаммаднинг бизга кўрсатган сехридан бошқа нарса эмас! Аммо бутун дунёни сехрлай олмайди-ку... Ҳали ўзга юртлардан келган кишилардан ҳам сўраб боқайлик. Улар ҳам шу ҳодисани кўрибдиларми? Агар кўрган бўлсалар, Мухаммаднинг нубувват (пайғамбарлик) иddaоси тўғри бўлади. Акс холда бу сехрdir” дея яна куфранда оёқ тираб туриб олишди. Бу воқеа ҳақида Маккага теварак-атрофдан келган барча савдогар ва сайёҳлардан сўрашди. Ҳатто бу билан қониқмай узоқроқ жойларга одам юбориб, сўраб-суришишиди. Оқибатда хаммадан бир хил, “Ҳа, ўша кечаси ойнинг иккига бўлинганини кўрдик” деган жавобни олишди. Лекин яна инкор қилишди. Инкорчиларнинг боши ҳар доимидек яна Абу Жаҳл эди. Бу мушрик, одамларни иймон неъматига эриштираслик учун юрган жойида “Абу Толибининг етими қилган сехр осмонга ҳам таъсири қилди-я!..” деб қалбларга фитна-фасод экишдан қолмади.⁸⁶ Унинг бу инкорига қарши Аллоху таоло ояти карималар нозил қилди. Уларнинг мазмуни:

“Соат (қиёмат) яқинлашди ва ой ёрилди (иккига бўлинди). Улар (Қурайш кофирлари, Мухаммад алайҳиссаломнинг пайғамбарилигига далолат қилиувчи) бирор мўъжиза кўргудек бўлсалар, (уни тафаккур қилишдан ва иймон келтиришдан) юз ўгирадилар ва “Бу доимий (тинмайдиган, қувватли) жодудир” дейдилар. Ва улар, (пайғамбарни ёки Унинг мўъжизасини) ёлғонга чиқардилар, ўз ҳаволарига (нафсларининг орзу ва истакларига) тобе бўлдилар, эргашдилар. Ваҳоланки, (жаннат аҳлига хайдан, жаҳаннам аҳлига шаррдан тақдир қилинган) ҳар иш воқе бўлур

⁸⁶ Ҳаким, “ал-Мустафрак”, II, 512-б.; Байҳақий, “Далошт-ун-нубувва”, II, 141-б.; Фоқихий, “Ахбору Макка”, VII, 137-б.; Ибн Касиир, “ас-Сийра”, II, 116-б.; Қози Иёз, “Шифо-и шариф”, 278-279-б.; Қасталоний, “Мавоҳиби ладунния”, 352-б.

(жаннат ахли жаннатга, жаҳаннам ахли жаҳаннамга киргайлар). **Онт бўлсинки, уларга** (Макка мушриклариға, Қуръони каримда кўрсатилган ўтмиш умматларга ва уларнинг охират ҳолларига доир уларни куфр ва ўжарликдан) **воз кечириш учун қанча муҳим хабарлар келтирган эди.** У камолга келган ҳикмат эди. (Агар Уни тасдиқ этмасалар) **уларни огоҳлантирган** (жаҳаннам азоби билан кўркитган) **расуллар асло уларга фойда беролмаслар.** **Шундай экан** (Эй Ҳабибим! Уларга пайғамбарлигингни таблиғ қилиб, ҳаққа даъват қилинганидан кейин) **сен ҳам улардан юз ўғиргил,** **У даъват этувчининг,** (Исрофил ёки Жаброилнинг кофириларни нафслари) **инкор қилган нарсага** (ҳисобга) даъват қиласиган кун, (шиддатидан) кўзлари залил ва хор бўлиб (кўркув ва даҳшатдан қаерга боришларини билолмаган ҳолатда) **тўзиган чигирткалардек қабрларидан чиққайлар.** Кофирилар, (бўйинларини эгиб) **у даъват қилувчига югуриб бораётганлари ҳолда** (Бу кун бизга қандай оғир ва азобли кун)" дейдилар.”⁸⁷

Раббим сизга ҳам ҳидоят насиб қилсан!..

Мушрикларнинг мусулмонларга қарши татбиқ этган уч ийллик қамали тугаганидан кейин, Нажрондан бир гуруҳ Расулулоҳнинг хузурларига келди. Улар тахминан йигирма киши бўлиб, Ҳабашистонга хижрат қилган Асхоби киромдан исломият ҳақида эшитгандилар. Шу сабабдан Исломиятни ўрганиш ва муҳтарам пайғамбаримизни кўриш саодатига эришиш нияти билан Маккага келишганди. Каъбаи муаззама ёнида Расулулоҳни учратиб, У зот билан ўша ерда кўришдилар. Жуда кўп саволлар бериб, истаганларидан ҳам гўзал ва мукаммал жавоблар олишиди. Оламларга раҳмат қилиб юборилган севгили пайғамбаримиз, уларга Қуръони каримдан баъзи ояти карималарни ҳам ўқиб бердилар. Мехмонлар бу ҳолдан ғоят хурсанд бўлишиб, кўз ёшларини тўхтата олишмади. Пайғамбаримизнинг исломга чиройли даъватларидан бениҳоя мамнун бўлган ҳолда севинч билан калимаи шаҳодат келтириб, мусулмон бўлиш шарафига ноил бўлишиди. Кейин юртларига қайтиш учун Расули акрам жанобимиздан ижозат сўрашди. Ўша атрофда бу ҳолни кузатиб турган курайш мушрикларидан Абу Жаҳл уларга яқинлашиб “Биз сенлардек аҳмоқ одамларни кўрмадик!... Танимаган билмаган бир

---

87 Қамар сураси, 54/1-8.

одамнинг олдида бир марта ўтирдинглар-у динларингдан шундок чиқиб қўя қолдинглар. У нима деган бўлса, ҳаммасига дарров хўп деб, тасдиқладинглар қўйдинглар!..” деган ҳақоратомуз сўзлар гапирди. Эндиғина сахоба бўлиш шарафига эришган у баҳтиёлар: “Аллоҳу таолодан сизга ҳам ҳидоят насиб қилишини тилаймиз. Сиз бизни ҳақорат қилганингиздек, биз сизни ҳақорат қилмаймиз. Гарчи биз, сизнинг ҳеч қандай ҳаққингизга хиёнат қилмагандик. Бироқ шуни яхши билингки, бир неча жоҳилнинг айтганилари билан ҳозиргина эришган шу буюк неъматни асло йўқотмаймиз, бу ҳақ диндан қайтмаймиз” қабилида сўзлар билан уни тилини тишлаб қолишга мажбур қилишди.⁸⁸

Бу ҳодиса муносабати билан Аллоҳу таоло тарафидан нозил қилинган ояти карималарда маолан: “**Бундан** (Қуръони каримдан) **аввал ўзларига китоб берилган қанчалаб кишилар борки, улар бунга** (Қуръони каримга) **инонадилар. Уларга** (Қуръони карим) **ўқилган вакт**, “Бунга инондиқ. Шубҳасиз, бу Раббимиздан келган бир ҳақдир. Ҳақиқатан биз бундан аввал ҳам Исломни қабул қилган кишилар эдик” дедилар. Ана шундай буларга, сабр (ва сабот) қилишлари сабабли мукофотлар икки марта берилади. **Булар ёмонликни яхшиликка бурадилар. Ўзларига ризқ қилиб берган нарсалардан** (хайрга) **сарфлайдилар. Булар ёмон ифлос сўз эшитганларидаундан юз ўгирадилар ва** “**Бизнинг амалларимиз бизга ва сизнинг амалларингиз сизга дейдилар. Сизга салом бўлсин, биз жоҳилларни изламаймиз** (уларнинг дўстлигини ҳам хоҳламаймиз)”**дейдилар.**” -дейилди.⁸⁹

Хузн иили

Муҳтарам пайғамбаримизнинг (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) тўнғич ўғиллари Қосим ўн етти ойлик бўлганида вафот этди. Бу қайғули воқеадан бир неча йил сўнгра иккинчи ўғиллари Абдуллоҳ ҳам вафот қилди. Сарвари олам жанобимиз муборак кўзларидан ёш оққан ҳолда тоққа қараб “**Эй тоғ! Менинг бошимга келганлар сенинг бошингга келса, чидай олмай, эмирилардинг!**” деб ғам-қайғуларини изхор қилгандилар. Хадижа волидамизнинг “**Ё Расулаллоҳ! Улар ҳозир қаердалар?**” деган саволига жавобан “**Улар, жаннатдадирлар**” дея марҳамат қилдилар.

88 Ибн Исҳоқ, “ас-Сийра”, 199-200-б.; Ибн Ҳишиом, “ас-Сийра”, I, 391-392-б.

89 Қасос сураси, 28/52-55.

Коинот султони пайғамбаримизнинг иккала ўғлининг ҳам вафот этишлари муносабати билан мушриклар бениҳоя хурсанд бўлишганди. Абу Жаҳл сингари коғирлар, бу воқеани айни фурсат билиб: “Бас энди Мұхаммад абтар бўлиб, якка ўзи қолди, насли қирқилди. Наслини давом эттирадиган ўғли йўқ энди. Ўзи ҳам оламдан ўтса, ном-нишони қолмай унутилади” дея атрофга жар солди. Шу муносабат билан Аллоҳу таоло, Кавсар сурасини нозил қилиб, Расулига тасалли берди. Суранинг маолида, “(Ҳабибим!) Ҳақиқат, биз сенга Кавсарни бердик (Кавсар ҳовузини, жуда кўп хайрни эҳсон қилдик). Шундай экан Раббинг учун намоз ўқигин. Қурбон сўйигин... Тўғриси сенга (насли тугади деб) тил текказганлардир, хайрсиз ва насли қирқилганлар... (Сенга “абтар” - насли тугади, қирқилди деган кимсанинг ўзи зурриёдсиз, шарафсиз ва номсиздир. Сенга келсак, Ҳабибим, сенинг пок наслинг, шон ва шарафинг қиёмат кунигача давом этади. Охиратда ҳам Сенга ақлу хаёлга келмаган буюк шарафлар тахсис қилинди)” деб марҳамат қилинганди.

Расууллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) сарваримизнинг ўғиллари вафот этгандан кейинги кунларда Абу Толиб ҳам хасталанди ва кундан-кун оғирлаша бошлади. Бундан хабар топган қурайшлик мушриклар, “Абу Толиб соғ юрганида Мұхаммадни ҳимоя қилишга кўп ғайрат қилди. Унинг поймонаси ҳам тўлиб қолди. Кеч бўлса ҳам, уни бир зиёрат қилгани борайлик. Зеро Ҳамзадек тенги йўқ араб марди ва ҳайбати, паҳлавонлиги ва довюраклиги қуёшдек аён бўлган Умар мусулмон бўлдилар. Деярли ҳар куни араб қабилалари тўп-тўп бўлиб Үнга тобе бўлишяпти. Шу йўсин, мусулмонлар кун ўтган сайн кўпайиб, овозалари оламга тарқалмоқда. Бундай вазиятда, ё биз ҳам уларга тобе бўлишимиз ёхуд жангу-жадалга тайёр бўлишимиз тақозо қилмоқда. Абу Толибга бориб аҳволни тушунтирайлик. У бизга бир муроса йўлини топсин. Биз унинг динини таҳдид қилмайлик, у ҳам бизнинг динимизга хужум қилмасин” деган ўй-хаёл билан Абу Толибининг олдига келишиди.

Уқба, Шайба, Абу Жаҳл, Умайя бин Халаф каби донғи чиққан қурайш аслзодалари Абу Толибининг уйига келиб, тўшагига яқин ўтиридилар. Улар Абу Толибга қараб: “Биз сенинг улуғлигингга ишонамиз, устунлигингни ҳам тан оламиз. Шу сабаб-ла сенга ҳеч қаҷон мухолиф бўлмадик, қарши чиқмадик. Андишамиз шуки, сен кўз юмгандан кейин Мұхаммад бизга яна гап отади ва орамизда

хусумат шиддатланиб давом этади. Сен яххиси бизни яраштиргин, биз бир-биримизнинг динимизга гап отмайлик, қўл кўттармайлик” дея мурожаат қилишди.

Абу Толиб, муҳтарам пайғамбаримизни олдига чақиртириб: “Қурайшнинг барча зодагонлари сендан уларнинг динини холи қўйишингни илтимос қилишяпти. Бу таклифни қабул қилсанг, сенинг амринг остида ишлашга ва ҳар қандай ишда сенга ёрдам беришга тайёр эканликларини айтишди” деди. Оламларнинг сарвари жанобимиз: “Эй амаки! Мен эса, уларни шундай ягона калимага даъват қиласяпманки, у калима орқали бутун араблар уларга итоат қилишади. Араб бўлмаганлар эса, жизя (мусулмон давлатларида ғайримуслимлар тўлайдиган солиқ) тўлайдилар” дея марҳамат қилдилар. Қурайш қавмига қараб ҳам: “**Биласизми, сизлар менга бир калимани такрорласанглар, у билан бутун араб оламига ҳоким бўласизлар, араб бўлмаганлар ҳам сизларга бўйин эшишади**” дедилар. Абу Жахл: “Зўр-ку, уни биз бир эмас, керак бўлса, ўн марта такрорлаймиз. Қани у қандай калима экан?” дея хурсанд бўлди. Расулуллоҳ жанобимиз: “**Ла илоҳа иллаллоҳ**” десанглар **ва Аллоҳу таолодан бошқа сифинаётган бутларни ҳам олиб ташласанглар, бас**” дея марҳамат қилгандилар, мушриклар дарров: “Йўқ, бундан бошқа хоҳалаган нарсангни сўрагин! Биз тайёрмиз...” дейишди. Муҳтарам пайғамбаримиз: “**Шу қўлларимга қўёшни олиб келиб берсанглар ҳам мен сизлардан бундан ўзгасини сўрамайман**” дея марҳамат қилдилар.

Мушриклар: “Ё Абул Қосим! Сен бизга шундай бўлмағур нарсани таклиф қиласяпсан. Биз эса, барибир сенинг ҳурматингни қилиб, хотирингни хуш тутишни канда қилмаяпмиз. Сен эса, бизнинг ҳурматимизни жойига қўймаяпсан” дедилар-да, ҳиддат билан туриб кетишди. Улар кетгач Абу Толиб, севгили пайғамбаримизга: “Сенинг улардан истаганларинг ғоят ўринли эди. Сен тўғри гапирединг”, дея мушрикларга қўйган талабини қўллади. Амакисининг бу сўзлари Расулуллоҳда Абу Толибининг иймонга келиш умидини уйғотди. Шу боис амакисига қараб: “**Эй амаки! Бир марта “La iloha illalлоҳ” дени!. Токи қиёмат куни сизга шафоат қила олайин**” дедилар. Абу Толиб: “Эл-юртнинг мен ҳақда ўлимдан қўрқиб мусулмон бўлибди дейишларидан чўчияпман-да. Акс ҳолда сенинг хотиринг учун-оқ қабул қилган бўлардим” деб нафсиға оғир келаётганини айтди ва дарди борган сари оғирлашиб, жон берди.⁹⁰

90 Баъҳақий, “Далоул-ун-нубувва”, II, 214-б.; Ибн Касиир, “ас-Сиўра”, II, 127-б.

Ҳазрати Ҳадижа волидамизнинг вафоти

Расулуллоҳ жанобимизнинг йигирма тўрт йиллик умр йўлдошлари, сирдошлари, дардларига малҳам бўлган муҳтарам рафиқалари ҳазрати Ҳадижа волидамиз ҳам дарду-ғуссалар билан тўлиб-тошган уч йиллик қамалдан сўнгра, хижратдан уч йил олдин, рамазон ойининг бошида, 65 ёшида вафот этди.⁹¹ Фахри коинот (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимиз, Ҳадижа волидамизни ўз муборак кўллари билан дафн қилдилар. Ундан ажралиб қолганидан жуда қаттиқ қайғурдилар. Бир йил ичиди Ҳадижа волидамиз ва амакисининг вафот қилиши пайғамбаримизни ғам-қайғуга солганди. Шу сабабдан ҳам ўша йилни **Санат-ул-хузн**, яъни хузн иили деб атадилар.

Ҳазрати Ҳадижа волидамизнинг вафоти севимли пайғамбаримизни ҳолдан тойдириб, ҳаддан зиёда ғуссага солган эди. Чунки ҳазрати Ҳадижа волидамиз энг аввал иймон келтириб, Расулуллоҳ жанобимизни тасдиқ этган биринчи инсон эди. Ундан ташқари, у Расулуллоҳнинг энг катта дастаги ва тасалли берувчи маслаҳатчиси ҳам эди. Ҳамма муҳтарам пайғамбаримизга душманлик қилиб турганида у улуғ аёл бутун қалбини фақат пайғамбаримизнинг муҳаббати билан тўлдирган эди. Бутун молини, мулкини, нимаси бўлса ҳаммасини исломият йўлига харж қилиб, севимли пайғамбаримизнинг хизматлари юзага чиқишини кўриш ниятида тунларни мижжа қоқмай тонгларга улаганди. Расулуллоҳни ҳеч қачон хафа қилмаган, кўнглини заррача оғритмаган эди. Унинг бундай ҳимматлари ҳақида Расулуллоҳ жанобимиз вақти-вақти билан гапириб, муборак рафиқаларининг фазилатларини ёдга олар, бошқа аёлларга ибрат қилиб кўрсатардилар.

Бир қуни жаноби пайғамбаримиз ташқарига чиқиб кетганларида, ҳазрати Ҳадижа онамиз У зотни орқаларидан излаб чиққанди. Ўшанда олдидан нотаниш бир киши чиқди. Бу инсон қиёфасида кўринган Жаброил алайҳиссалом эди. Ҳазрати Ҳадижа волидамиз ундан жаноби пайғамбаримизни сўрамоқчи бўлди-ю, аммо бу одам душманлардан бўлмасин деган андиша билан ҳеч нарса демасдан орқага қайтди. Ўйига кирса, жаноби пайғамбаримиз уйга келиб қўйган эканлар. Ҳазрати Ҳадижа волидамиз ўзи кўрган киши ҳақида жаноби пайғамбаримизга сўзлаб берди. Ўшанда Фахри коинот жанобимиз: “**Сен кўрган ва мени ундан сўрамоқчи бўлган**

⁹¹ Абу Яъла, “ал-Муснад”, IV, 299-б, VIII, 74-б.

зот ким эканлигини биласамни? У Жаброил (алайхиссалом) эди. Сенга салом айтишимни мендан илтимос қилди. У яна, биздагидек ғам-ғусса, ташвиш, заҳмат ва қулфатлар бўлмайдиган жаннатда сен учун инжу-маржонлардан ясалган бир бино тайёрлаб қўйилганини ҳам сенга хабар беришимни айтди” дея марҳамат қилдилар.

Абу Жаҳл тош отолмади...

Севимли пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) инсониятнинг энг баҳтиёларидан бўлган Асҳобига оламда тенгиз ва бетакрор сухбатлар қилиб, уларнинг қалбларини нурга тўлдирадилар. Янгидан нозил этилган ояти қарималарни уларга изоҳлаб бериб, тушунтирилмаган ва тушунилмаган ҳеч нарса қолдирмасдилар. Шу билан бирга мушриклар тўпланадиган жойларга ҳам борар ва уларни ҳеч чекинмасдан иймонга даъват қиласдилар. Бу ҳолга, айниқса, Абу Жаҳл ва Валид бин Муғира: “Бу кетишда Мұхаммад, ҳаммани ўз динига киритиб олади, бутларга сиғинадиган ҳеч кимни қолдирмайди” деб қаттиқ ғазбланишарди. Шу сабабли бир куни, мусулмонларнинг қўпайишини тўхташишнинг ягона чораси мұхтарам пайғамбаримизни ўлдириш деган қарорга келишди. Шундай қилиб, Абу Жаҳл, Валид бин Муғира ва Маҳзум ўғилларидан бир неча ёшларни ёnlарига олиб, Байтуллоҳга келдилар. Ўша вақт пайғамбаримиз Байтуллоҳда намоз ўқиётгандилар. Абу Жаҳл қўлига бир тош олиб Үнга қараб югурди. Ҳабиби акрам ва Набийи мұхтарам жанобимизни тош билан уриш ниятида қўлларини кўтартган эди, унинг қўллари ҳавода ҳаракатсиз қотиб қолди. Натижада ҳеч нарса қила олмай шошиб ўзини йўқотаёзди. Шундай қўллари осмонда қотиб қолган ҳолда ўз жойига қайтди. Мушриклар ёнига қайтиб келгандан кейин қўллари ўз ҳолига келди ва қўлидаги катта тош ерга тушиб кетди.

Ўша тошни Маҳзум ўғилларидан бири қўлига олиб, “Мана кўрасиз! Уни мен ўлдираман!” деган сўзларни оғзидан қўпиртириб, жаноби пайғамбаримиз сари юра бошлиди. Үнга яқинлашганида кўзи кўр бўлиб, атрофни кўрмай қолди. Үндан кейин Маҳзум ўғиллари ҳаммаси биргаликда пайғамбаримиз томон бора бошлидилар. Улар жаноби пайғамбаримизга жуда яқинлаганларида бирданига Уни кўздан йўқотишиди. Кўзлари теварак-атрофни кўрар, фақат У зотнинг ўзларини кўришмасди. Ваҳоланки расулуллоҳнинг

муборак овозларини ҳам шундай ёнларида эшитишарди. Жоҳиллар овоз чиқкан жойни уришмоқчи бўлса, товуш орқаларидан, у тарафга қараса, товуш яна бошқа жойдан эшитила бошлади. Бу ҳол бир неча марта такрорланди. Охири, хайратдан донг қотганларича Расулуллоҳ сарваримизга ҳеч нарса қила олмай Байтуллоҳни тарк қилишди. Бу ҳолат муносабати билан Аллоҳу таоло ояти карима юборди, унда маолан: “**Уларнинг олдилариға тўсиқ қўйдик. Кўзларига парда ёпдик. Энди бошқа кўролмайдилар**” дейилди⁹².

Тоифликларни иймонга даъват

Мушриклар севимли пайғамбаримизнинг қанчалаб мўъжизаларини кўриб, гувоҳ бўлишига қарамай, жоҳилликлари ва ўжарликлари туфайли иймонга келишдан қочишарди. Устига устак, мусулмон бўлаётган болалари, ака-укалари, опасингиллари, қариндош, оғайнилариға азият ва зулм ўтказишдан тап тормаётгандилар. Уларнинг кундан кунга зўрайиб бораётган бу зулм ва исканжаларидан муҳтарам пайғамбаримиз қаттиқ қайгуардилар. Бир куни Сарвари олам пайғамбаримиз Маккага унча узоқ бўлмаган Тоиф деган жойга бориб, у ернинг ахолисини исломга даъват қилмоқчи бўлдилар. Шу сабабли ёнларига Зайд бин Хорисани ҳам олиб, Тоифга бордилар. Тоифнинг обрў-эътиборлиларидан Амр ўғиллари, Абди Ёлил, Ҳабиб ва Масъудлар билан учрашдилар. Уларга ислом ҳақида гапириб, Аллоҳу таолога иймон келтиришларини сўрадилар. Улар бўлса, иймон келтириш у ёқда турсин, Расулуллоҳга ҳақорат ҳам қилишди. Етмагандек “Аллоҳ пайғамбар қилиб юоришига сендан бошқасини топа олмадими? Нима бало, Аллоҳ сендан бошқасини юоришидан ожизми? Юртимизни дарҳол тарқ этгин-да қаёққа хоҳласанг ўша ёққа кет!.. Бу гапларингга ўз қавминг қулоқ солмай, қабул қилмагандан кейин бизнинг юргта келдингми? Қасам ичамизки, айни сенинг қавмингдек биз ҳам сендан узоқ турамиз. Бизга қилган, бизни чакирган ҳеч бир таклифингни, даъватингни қабул қилмаймиз” деб жаҳолатларини намойиш этишиди.

Оламларнинг сарвари бўлган фахри коинот жанобимиз (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) бу ҳақоратлардан гоятда хафа бўлиб, уларнинг олдларидан туриб кетдилар. Пайғамбаримиз Сақиф қабиласини (тоифликларни) анча вақт давомида (ўн кун,

92 Ёсин сураси, 36/9.

ҳагто баъзи ривоятлар бўйича бир ой) исломиятга даъват қилдилар. Бироқ атиги бир дона Худонинг бандаси ҳам иймонга келмади, аксинча Уни масхара қилишди, исканжага солишида ва бақириб, гала-ғовур кўтариб, сўзларини тинглашмади. Қабиланинг болалари ва ўсмирлари Расулуллоҳ ўтадиган йўлларнинг чеккаларида қаторлашиб туриб олиб, У зотга тош отиб, ҳужум қилишди. Зайд ҳазратлари тоифликлар отган тошларга ўзини қалқон қилиб, жаноби пайғамбаримизга бирор зарар келишининг олдини олишга ҳаракат қиласарди. Ҳазрати Зайд севгили пайғамбаримизнинг тўрт томонидан гир айланиб, отилаётган тошларнинг У зотга тегмаслиги учун ҳаракат қиласарди. Унинг муборак вужудига зарар келмасин деб, отилаётган тошларга ўзини тутиб берарди. Ўзи ҳам жони-танини мана шундай кунларда У зотга фидо қилиш учун фурсат кутаётган эди. Тоифлик коғирлар, оламларнинг жанобини тошбўрон қилиб, азият-исканжа қилиб юртларидан чиқаришга уринишаётганди.

Ҳазрати Зайд, пайғамбаримизни ҳимоялаш учун ўёқдан буёқ югурад, тошлар эса, унинг гоҳ бошига, гоҳ вужуди-ю оёқларига кетма-кет келиб уриларди. Оқибатда ҳазрати Зайднинг соғ жойи қолмай, бадани қонга бўялди. Севимли пайғамбаримизни ҳимоялаш учун ҳазрати Зайд қўлидан нима келса ҳаммасини қилаётганди. Тош отаётган золимларга овозининг борича: “Ундей қилманглар!.. Уни урманглар!.. У ҳақиқатан оламларнинг сарваридир! Расулуллоҳ-ку У!.. Майли мени парчалаб ташланг, лекин илтимос пайғамбаримизга зарар келтирманг!..” деб бақиради. Шунга қарамай, ҳазрати Зайддан ўтиб кетган тошлар Расулуллоҳ жанобимизнинг муборак оёқларини ҳам қонатган эди.

Мухтарам пайғамбаримиз беҳад ғамгин, хорғин ва ярадор ҳолда Утба ва Шайба исмли ака-уқаларнинг богига яқин бир жойга етиб келдилар. Ҳар бир мусулмоннинг тап тортмай У зот учун жон фидо қила оладиган Оламлар сарвари пайғамбаримиз, у ерда ўтириб, оёқларидан оққан қонларни суртиб артиндилар. Таҳорат олиб, икки ракат намоз ўқидилар. Сўнгра муборак қўлларини кўкка очиб, Аллоҳу таолога муножот қилдилар.

Жаноби пайғамбаримизнинг бу ҳолини боғ эгалари кузатиб туршиарди. Расулуллоҳнинг бошига келганларни кўриб, Унинг гариб ҳолига гувоҳ бўлишгандилар. Ана шундай бир вактда боғ эгаларининг қалбларида меҳр уйғонди. Улар ўзларининг Аддос исмли қулларидан у гарибларга бироз узум бериб юборишиди. Севимли пайғамбаримиз узумни ейишдан аввал бисмиллоҳ дедилар.

Узум элтган қул христиан динида эди. Бисмиллох калимасини эшитиб, ҳайрон бўлди ва “Мен йиллар давомида бу ерда яшайман, ҳеч кимдан бундай чиройли сўзни эшитмаганман. Бу қанақа сўз?” деб сўради.

Расулulloҳ: “Сен қаерликсан?” дея марҳамат қилдилар. Аддос: “Нинаваликман”, деди. Расулulloҳ: “Ундай бўлса, сен Юнус пайғамбарнинг (алайҳиссалом) юртидан экансан” деб марҳамат қилдилар. Аддос, “Сиз Юнусни қаердан биласиз? Уни бу ерларда ҳеч ким билмайди” деди. Расулulloҳ: “У, менинг қардошимдир. У ҳам мендек пайғамбар эди” дея марҳамат қилдилар.

Аддос: “Бундай ёқимли юзнинг, бунақа ширин сўзларнинг соҳиби ёлғончи бўлиши мумкин эмас. Менинг ишончим комил бўлдики, сиз Аллоҳнинг Расулисиз” деди ва шу ернинг ўзида мусулмон бўлди. Ундан кейин Аддос сўзида давом этиб, “Ё Расулаллоҳ! Йиллардир мен бу золимларга, бу ёлғончиларга қуллик қиласан. Булар ҳамманинг ҳакини бемалол ейишади. Ҳаммани алдайдилар. Ҳеч бир яхши тарафларини кўрмадим. Дунёлик тўплаш ва шаҳватларини қондириш учун ҳар қандай пасткашликни қиласандар. Улардан нафратланаман. Сиз билан бирга кетгим, сизга хизмат қилиш шарафига эришгим, жоҳиллар ва аҳмоқларнинг сизга киласиган ҳурматсизликларига қарши туриб бергим, муборак вужудингизни ҳимоя қилиш учун ўзимни фидо қилгим келади” дея арз қилди.⁹³

Расулulloҳ жанобимиз унга табассум қилиб: “Хозирча сен хўжайнинг олдида бўлиб тургин! Бироз вақтдан кейин менинг исмимни ҳамма жойда эшита бошлайсан. Ана ўша вақт менинг олдимга келасан”, дея марҳамат қилдилар. Шундан кейин бироз дам олиб, Маккага қараб йўлга отландилар. Маккага киришга икки кўноқлик (дам олиш учун тўхтаб ўтадиган) масофа қолганида, тепаларида бир булат уларга соя солиб келаётганини пайқаб қолдилар. Булатга диққат қилиб, унинг Жаброил алайҳиссалом эканлигини тушундилар. Бу ходиса ҳакида севимли пайғамбаримиз, Оиша-и Сиддиқага сўзлаб берган эдилар.

“Саҳиҳ-и Бухорий” ва Аҳмад бин Ҳанбалнинг “Муснад”ида билдирилишича: “Бир куни Оиша волидамиз, “Ё Расулаллоҳ! Сизнинг бошингиздан Уҳуд кунидан ҳам изтироблироқ ва оғирроқ бир кун ўтганми?” дея сўраган эди. Ўшанда Расулulloҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам): “Валлоҳи сенинг қавмингдан шундай

93 Ибн Саъд, “ат-Табақат”, I, 42-б.; Табарий, “Тарих”, I, 344-346-б.; Ибн Касиир, “ал-Бидоя”, III, 135-137-б.; Яъкубий, “Тарих”, II, 29-30-б.; Балозурий, “Ансаб” I, 227-б.

жафолар чекдимки, Ухуд жангидаги кофиirlардан ҳам бундай азоб кўрмадим. Ибн Абди Ёлил бин Абди Қулолга нафсимни арз қилганимда (яъни нубувватимни билдириб, уни динга даъват қилганимда), у қабул қилмади. Улардан шундай бир изтироб билан қутулдимки, то Қарни Саолиб деб номланувчи жойга етиб боргунча ўзимга кела олмадим. Ўша жойдагина ғам-ғуссадан эгилган бошимни юкорига кўтара олдим. Осмонга карасам, бир булат менга соя ташлаб турган экан. Яхшилаб тикилган эдим, булатнинг ичида Жаброил (алайҳиссалом) менга қараб турганини кўрдим. У менга нидо қилиб, “Ё Мухаммад! Ҳақ таоло, шу қавмнинг сен ҳақда айтганларини эшитди. Сени ҳимоялашни хоҳламаганларига ҳам воқиф бўлди. Тоғлар устидан ҳукм қилувчи мана бу малакни (фаришта) Сенга юборди. Нима истагинг бўлса, унга амр қиласан...” деди. У малак менга хитоб қилиб салом берганидан сўнгра “Ё Мухаммад! Жаброил айтганидек, Ҳақ таоло, тоғларнинг фариштаси бўлган мени сизнинг амрингизга юборди, буйруғингизни бажаришга шайман. Агар мана шу икки тонги (Қуайқиан ва Абу Кубайс тонглари) бир-бирига тўқнаштириб, орасидаги маккалик мушрикларни тамоман эзib ташлашимни хоҳласангиз, бас уларни бирлаштираман” деди. Мен эса, бунга рози бўлмай, (Йўқ, мен оламларга раҳмат (раҳм-шафқат) қилиб юборилганман) Аллоҳу таолодан бу мушрикларнинг авлодларидан фақат Ҳаққа ибодат қилгучи ва Аллоҳга хеч нарсани шерик қўшмовчи насл пайдо қилишини сўраб илтижо қиласан, дедим.”

Мұхтарам пайғамбаримиз Тоифдан Маккага қайтаётиб, Наҳла деган жойда бир мунча истироҳат қилдилар. Бир вақт намозга турганларида Нусайбин жинларидан бир гурӯҳ ўша ердан ўта бошлади. Улар севимли пайғамбаримиз ўқиётган Куръони карим оятларини эшитиб қолиб, тўхтаб кулоқ солдилар. Намоз тугагач пайғамбаримиз билан кўришиб, мусулмон бўлдилар. Мұхтарам пайғамбаримиз уларга, “Қавмингизга бориб, уларни ҳам иймонга чақираётганимни айтинг, Уларни ҳам иймонга даъват қилинг” дея марҳамат қилдилар. Жинлар ўз қавмларига бориб бу ҳақда хабар тарқатишлари билан уларнинг ҳаммаси иймон келтириб, мусулмон бўлдилар.⁹⁴ Бу хусусда Куръони каримнинг Жин сурасида ва “Бухорий”, “Муслим” номи билан машҳур бўлган ҳадис китобларида хабар берилган. Ана шундан кейин улар тақрор Маккага йўл олдилар.

94 Ибн Саъд, “ат-Табақат”, I, 212-б.

“Ла илоҳа иллаллох” деб қутулинглар...

Ҳабиби акрам ва Набийи мухтарам жанобимиз, Мутъим бин Адийнинг ҳимоясида Маккага келдилар. Инсонларни ҳақ йўлга даъват қилишда давом этдилар. Буни кўрган мушриклар бадтар кутуриб, аввалгидан ҳам шиддатли қйиноқ ва зулм қилишга кўчдилар. Шунда жаноби Ҳақ, пайғамбаримизга зиёрат мавсуми даврида Каъбага келган зиёратчиларни исломга даъват қилишларини амр қилди.

Мухтарам пайғамбаримиз Аллоҳу таолонинг ушбу амрини бажариш мақсадида Макка атрофида қурилган Зулмажоз, Укоз ва Мажанна қўчма бозорларига бориб, у ерга келган қабилаларни Аллоҳу таолонинг ягоналигига ва фақат Унга ибодат қилишга чақириб, ўзларининг пайғамбар эканликларини ҳам қабул қилишларини таклиф қилдилар. Агар уни қабул қилсалар жаноби Ҳақ уларга жаннатни насиб этишини айтдилар. Сарвари олам пайғамбаримизнинг ёлворгудек бўлиб қилган даъватларига, афсуски, уларнинг ҳеч бири қулоқ солмасди, аксинча баъзилари жуда қўпол муомалада бўлар, ҳакорат ҳам қиларди, баъзилари эса, қовоқларини тўйиб, ёмон сўзлар айтарди. Курайш мушриклари эса, Расулуллоҳнинг ортидан қолмай, У зот қайси қабиланинг ёнига даъват қилгани борса, улар ҳам бориб, эшитувчиларни чалғитишга ва қалбларига гумон солишга уринарди.

Имоми Аҳмад, Байҳақий, Табароний ва Ибн Исҳоқларнинг хабар беришларича, Рабиа бин Аббад шундай ривоят қилади: “Хали ёш бола эдим. Отам билан бирга Минога боргандик. Расул алайҳиссалом араб қабилалари тўхтаган жойларга борарадилар-да: “**Эй фалон ўғиллари! Топинаётган шу бутларни ташлаб, Аллоҳу таолога ҳеч қандай шерик қўшмасдан ибодат қилишингизни, менга ишониб, мени тасдиқ қилишингизни, Ҳақ таоло тарафидан юборилиб, менга юкланган вазифани тўлиқ бажо келтиргунимча мени ҳимоя қилишингизни сизларга буюрган Аллоҳу таолонинг расулиман!..**” дея марҳамат қиласарди.

Ортидан қолмай эргашиб юрган соchlари ўрилган, ғилай одам эса: “**Эй фалонча ўғиллари!** Бу одам, сенларни бутларинг Лот ва Уззага сифинишдан воз кечириб, ўзи ўйлаб топган динга чақирмоқда!..

Ундан эҳтиёт бўлинглар... Унга қулоқ солманлар ва сира Унга

итоат қилувчи бўлманглар!..” деб бақиради. Мен эса, отамдан, “У зотнинг ортидан эргашиб бақириб юрган киши ким?” деб сўрадим. “У ўша зотнинг амакиси Абу Лаҳаб бўлади”, дея жавоб берди.

Табароний Ториқ бин Абдуллоҳдан шундай ривоят қилган: “Расул алайҳиссаломни мен Зулмажоз кўргазмасида кўрдим. Ҳамма яхши эшитсин деб баланд овозда: “**Эй одамлар!** “**Ла илоҳа иллалоҳ** (Аллоҳу таолодан бошқа илоҳ йўқ)” денглар, **қутуласизлар**” деб жар соларди. Унинг ортидан эргашиб келаётган бир киши эса, кўлига тушган тошларни Унинг оёқларига отиб: “Эй жамоат! Унга ишонманглар! Ундан сақланинглар! Чунки У ёлғончи!..” деб бақиради. Тошлар шунча кўп отилган эдики, Расулуллоҳнинг муборак оёқларини қонатиб юборганди. Шунга қарамай, У ҳеч чекинмасдан, чарчоқ нима билмай даъват қилишда давом этарди. Бир киши “Бу одам ким бўлади?” деб сўради. Кимдир, “Абдулмутталиб ўғиларидандир” деб жавоб қилди. “Тош отаёғани ким?” деганларида “Унинг амакиси Абу Лаҳаб” дедилар.

Имоми Бухорий “**Торих-ул-қабир**” китобида ва Табароний ҳам “**Муъжам-ул-қабир**” китобида айтадиларки: “Мудрик бин Муниб отасидан, у ҳам отасидан (Мудрик бин Мунибнинг бобосидан) нақл килиб қуйидагиларни айтдилар: “Отам билан Минога келиб ётиб қолгандик. Бир жамоатга дуч келдик. Бир киши уларга қараб, “**Эй одамлар!** “**Ла илоҳа иллалоҳ**” денглар-у, **қутулинглар**” дея марҳамат қилаётган эди. Атрофдаги кишилардан баъзилари Унинг чиройли юзига туриарди, баъзилари эса, Унинг бошига тупроқ сочарди, яна айримлари сўкиб, турли ҳақоратлар қиласиди. Шундай ахвол тушгача давом этди. Бир пайт бир қиз бола қўлида сув идиши билан у ерга келди. Уни шу ахволда кўриб, йиғлай бошлади. Ҳалиги киши қизча олиб келган сувдан ичиб бўлганидан кейин, “**Эй қизим. Отам тузоққа туширилиб ўлдирилади ёки хорланади деб ўйлаб кўркмагин!**” деб марҳамат қилдилар. Ўшанда биз “Бу одам билан ёнидаги қизча ким?” деб сўрадик. “У Абдулмутталиб ўғиларидан Муҳаммаддир. Ёнидагиси эса, қизи Зайнабдир” деган жавоб эшитдик.”

Сайд бин Яҳё бин Сайд ал-Амавий “**Мағозий**” китобида отасидан нақл қилган. У ҳам Абу Наимдан, Абдурраҳмон Амирийдан, у ҳам бир қанча кишилардан қуйидагича ривоят қилган: Бир куни севимли пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) Уқоз бозорига

бордилар. У ерда Бани Амир қабиласининг ёнига бориб, уларга “**Эй Бани Амир! Сизлардан ҳимоя сўраб келган одамларни қандай қўриқлайсизлар?**” деб сўрадилар. Улар эса, “Биз шундай довюрак авлодмизки бизга ҳеч ким ножўя гап айтишга журъат қила олмайди. Ҳатто бизнинг ижозатимизсиз оловимиздан биронта жон ҳам исина олмайди!..” деб жавоб беришди. Пайғамбаримиз: “**Мен Аллоҳу таолонинг расулиман. Ёнингизга келиб, Рabbимнинг менга юклаган пайғамбарлик вазифасини инсонларга таблиғ қилиб бўлгунимча мени ҳимоя қиласизларми?**” деб марҳамат қилдилар. Улар, “Сен Курайш ичида кимлардансан?”, дейишли. Сарваримиз: “**Абдулмутталиб ўғиллариданман**”, дедилар. Улар: “Модамики, Абдулмутталиб ўғилларидансан, нега улар сени ҳимоя қилмаяптилар?” деб савол қотдилар. Расулуллоҳ жанобимиз: “**Афуслар бўлсинки, мени ёлғончига чиқариб, инкор қилишда улар биринчилардан бўлишди**” дедилар. Шунда Бани Амир қабиласи мансублари Расулуллоҳга: “Эй Мұхаммад! Шуни билиб қўйгин, биз сени на рад қиласиз, на айтганларингга иймон келтирамиз. Лекин сен, пайғамбарлик вазифангни одамларга таблиғ қилиб бўлгунингча сени ҳимоя қиласиз.”

Бу гаплардан кейин муҳтарам пайғамбаримиз, уларнинг ёнига ўтиридилар. Шу пайтда Бани Амирнинг обрўилиаридан Байҳара бин Форис, савдо-сотиfinи тугатиб, қабиладошлари ўтирган жойга қайтди. Ўтирганлар орасида жаноби пайғамбаримизга кўзи тушиб, “Бу одам ким?” деб сўради. Улар эса: “Бу киши Мұхаммад бин Абдуллоҳ” дейишли. Байҳара эса: “У билан нима ишларинг борки, ёнларингдан жой берибсанлар?” деди ҳайрат билан. “У биздан ёрдам сўради, Аллоҳнинг расулиман деди ва пайғамбарлик вазифасини таблиғ қилиб бўлгунча уни ҳимоя қилишимизни илтимос қилди” дейишли. Шундан сўнг Байҳара, пайғамбаримизга қараб: “Сени ҳимоямизга олиш, барча арабларнинг ўқига кўксимизни қалқон қилишимиз демакдир, тушунасанми шуни!” дедида, ўз қавмiga қараб, “Шундай катта бозорга келиб, ўз юртига сенлардан ҳам ёмонроқ нарса билан қайтаётган биронта қабила топилмаса керак. Демак, сенлар бутун арабларга қарши уруш қилмоқчисанлар, уларнинг ўқларига ўзларингни нишон қилмоқчисанлар, шундайми?!... Сенларда калла борми ўзи? Агар бу одамда зифирча хайр ва яхшилик бўлганда эди, Уни энг аввал ўз қавми ҳимоясига

оларди. Сенлар бўлса, ўз туккан қавми инкор килиб, ёnlаридан ҳайдаган бир одамни химояларингга олиб, Унга ёрдам бермоқчи бўлаяпсанлар!... Қандай бемаънилик! Қаттиқ адашяпсанлар, қаттиқ!..” деб дўқ қилди.

Кейин яна муҳтарам пайғамбаримизга юzlаниб, ҳиддат билан: “Тезда орамиздан чиқиб, эсинг борида элингни топ!.. Қасам ичаманки, агар қавмимнинг орасида бўлмаганингда, ҳозир сенинг бошингни танингдан жудо қилган бўлардим!..” деган бадбаҳтона пўписалар қилди. Бундай оғир сўзлардан оламлар сарвари жанобимиз жуда қаттиқ хафа бўлиб, ўринларидан турдиларда туяларига минмоқчи бўлдилар. Ўша пайтда Унга қаҳр билан қараб турган густоҳ Байҳара, дарров Расулуллоҳни ушлаб юлқиб, жанобимизни туюдан йикитди. Бу ҳодисани кўриб қолган Асҳоби киромдан Дабаа бинти Амир исмли бир аёл фарёд кўтариб: “Аллоҳу таолонинг ҳабибига ҳам шундай муомала қилинадими? Расулуллоҳга буни қандай раво кўраяпсанлар? Менинг хотирим учун Расулуллоҳни уларнинг қўлидан қутқариб оладиган биронта мард йўкми бу ерда?” деб ўз қабиладошларига қаради. Шунда амакисининг ўғилларидан уч мард йигит дарҳол сапчиб, баҳти қора Байҳарага ташланиши. Байҳаранинг қавмидан иккитаси унга ёрдам беришга уринишган бўлса-да, йигитлар Байҳарага қўшиб, ёрдамчиларини ҳам дўппослаб ташлашди. Буни кўрган пайғамбаримиз Ўзлари учун олишаётган ҳалиги уч йигитга атаб: “**Ё Рабби! Уларга баракотингни эҳсон айлагин!**”, Байҳара ва унга ёрдам беришга уринганларга эса: “**Ё Рабби! Буларни эса, раҳматингдан узоклаштиргин**” дея дуо қилдилар.

Сарвари коинотнинг хайр дуо қилганлари мусулмон бўлиш шарафига эришдилар, наригилари эса, коғир ҳолида жон бердилар. Бани Амир қабиласи юртларига қайтиб боргандарида Маккада бўлган воқеаларни қавми орасида самовий китобларни ўқиган кекса бир кишига гапириб беришди. Кекса зот пайғамбаримизнинг исмларини эшитиши билан, “Эй Бани Амир! Нималар қилиб қўйдингиз? Исмоил ўғиллари авлодидан ҳали ҳеч бири шу кунгача ёлғондан пайғамбарлик даъво қилмаган, ахир! Муҳаққакки, Унинг айтганлари тўғри ва ҳақ эди. Қўлларингда турган шундай олтин фурсатни бой берибсанларки, оҳ қани энди уни ортга қайтариш мумкин бўлса!..” деб уларни анча койиди.

Меъроj

Севимли пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) шу тариқа қўрган ҳар бир қабилага исломни таблиғ қилдилар. Улардан ҳимояларини ва инсонларга исломни таблиғ қилишда ёрдамчи бўлишларини илтимос қилдилар. Бироқ ҳеч ким на мусулмон бўлди, на У зотни ҳимоя қилишга рози бўлди. Даъватни қабул қилмаганлари етмагандек, оламлар сарварини ҳақорат, масхара қилишдек пасткашликкача бориб, зулм қилдилар, ёлғончига чиқардилар. Саравари коинот пайғамбаримиз мушрикларнинг тўхтовсиз туртқилашларидан, ҳақоратларидан жуда хафа, ғамгин, очлигу ташналиқдан ҳолдан тойган ва ҳузнли эдилар. Кундузлари аксарият шундай ўтарди, кечалари ҳам узоқ вақт шу ҳолда қолардилар. Маккалик мушриклар тинмай ҳар меҳмоннинг орқасидан илашиб юрар, Каъбани зиёратга келганларнинг мусулмон бўлишларига тўсиқ бўлиш билан бирга, Ҳабиби акрам жанобимизга зиён-захмат етказишга ҳаракат қилишарди. Борган сайин Расулуллоҳнинг борадиган жойи қолмаётганди. Ҳамма ёқ душман эди. Ўша куни кечаси амакиси Абу Толибнинг қизи Умми Хонийнинг Абу Толиб маҳалласидаги уйига келдилар. Эшикни қоққанида ичкаридан: “Ким у?” деган товуш эшитилди. Расулуллоҳ: “**Амакинг ўғли Мұхаммадман. Қабул қилсанг сенга меҳмонга келдим**” дей марҳамат қилдилар. Умми Хоний у вақтлар ҳали иймон келтирмаган эди. Шунга қарамасдан Расулуллоҳнинг ташрифларидан мамнун бўлиб: “Сиздай тўғри сўзли, амин (ишончли), асл, шарафли меҳмонга жоним фидо бўлсин. Фақат олдиндан хабардор бўлганимда бирон егулик тайёрлаб қўярдим. Ҳозир эса, сизга икром қилишга ҳеч нарсам йўқ” деди хижолат бўлиб. Расулуллоҳ эса: “**Егулик керак эмас. Еб-ичадиган ҳеч нарсада кўзим йўқ. Фақат Раббимга ибодат қилиш, Унга ёлвориш учун кичик жой бўлса, кифоя**” дей марҳамат қилдилар.

Умми Хоний, севимли пайғамбаримизни ичкарига киритиб, Унга бир шолча, тоғора ва қумғон берди. Арабларда уйига келган меҳмонга икром кўрсатиш, уни душмандан ҳимоялаш энг шарафли вазифа ҳисобланарди. Бир арабнинг уйидаги меҳмонга бирон зарар келиши уй эгаси учун жуда катта юзи қоралик бўлиб ҳисобланарди. Умми Хоний “Бу қариндошимнинг Маккада душманлари кўп. Ҳатто Уни ўлдирамиз деб юрганлар бор. Шу сабаб уйимизнинг шон-

шарафини ҳимоя қилиш учун эрталабгача қўриқлаб чиқаман” деб хаёлидан ўтказди. Отасининг қиличини олиб, уйининг атрофида айланиб юрди.

Расулуллоҳ ўша куни жуда қаттиқ хафа бўлгандилар. Таҳорат олиб, Раббига ёлворишни, Ундан афв тилашни, бандаларининг иймонга келиб, саодатга эришишларини сўраб дуо қилишни бошладилар. Ҳаддан зиёд хоргин, оч ва ғамгин эдилар. Умми Хоний берган шолчанинг устида ухлаб қолдилар.

Ўша вақт Аллоҳу таоло Жаброил алайҳиссаломга: “Севикли пайғамбаримни бугун кўп хафа қилдим. Муборак баданини, нозик қалбини кўп оғритдим. Шу ҳолда ҳам У яна менга ёлвормоқда. Мендан бошқа ҳеч нарсани ўйламайди. Дархол унинг олдига боргин, Ҳабибимни бу ерга олиб келгин! Жаннатимни, жаҳаннамимни унга кўрсатгин. Унга ва уни севадиганларга тайёрлаб қўйган неъматларни кўрсин.

Унга ишонмаганларга, уни сўзлари, ёзувлари ва ҳаракатлари билан ранжитганларга тайёрлаб қўйилган азобларни ҳам кўрсин. Унга мен тасалли бераман. Унинг нозик қалбининг яраларини мен тузатаман” деб буюрди.

Одам қиёфасида келган Жаброил алайҳиссалом, Расулуллоҳни осуда ухлаб ётган ҳолида топди. Ширин уйқусини бузгиси келмади. **Муборак оёғининг тагини ўпди. Малакларнинг қалби ва қони бўлмагани туфайли совуқ дудоқлари** Расулуллоҳни уйғотиб юборди. Пайғамбаримиз уйғониб, Жаброил алайҳиссаломни бир қарашда танидилар. “Эй Жаброил қардошим! Нимага бундай бевақт келдинг? Ёки бирор хато қилиб қўйиб, Раббимни норози қилдимми? Менга ноxуш хабар келтирингми?” деб, Раббини хафа қилиб қўйишдан қаттиқ безовта бўлиб, қўрқдилар.

Жаброил алайҳиссалом: “Эй бутун яратилганларнинг хожаси! Эй Яратганиннинг севгилиси, эй пайғамбарларнинг жаноби, яхшиликлар манбаи, улуғликлар булоғи бўлган шарафли ва буок пайғамбар! Раббингиз сизга салом айтди ва сизни ўз хузурига чақирипти. Лутфан ўрнингиздан туринг, Унга борамиз” деди.

Мұхтарам пайғамбаримиз таҳорат олдилар. Жаброил алайҳиссалом расулуллоҳнинг муборак бошларига нурдан имома (бошга кийидиган маҳсус бош кийими), эгниларига нурдан бир либос кийидирди, белларига ёқутдан тасма (камар) тақди. Муборак қўлларига тўрт юзта инжу билан безатилган зумрад бир ҳасса ҳам

ушлатиб қўйди. Инжууларнинг ҳар бири Зухро юлдузи сингари порлаб турарди. Муборак оёқларига яшил зумраддан пойафзал кийдирди. Ундан сўнгра улар қўл ушлашиб, Каъбага келдилар. У ерда Жаброил алайхиссалом пайғамбаримизнинг муборак қўксини ёриб, муборак юракларини танасидан чиқариб олди. Зам-зам булогида ювгач ҳикмат ва иймон тўлдирилган бир идишдан унинг ичига солди ва қўксини ёпиб қўйди.

Шундан кейин Жаброил алайхиссалом жаннатдан келтирилган Буроқ исмли оқ рангли ҳайвонни кўрсатиб: “Ё Расулаллоҳ! Унга мининг! Бутун малаклар сизни кутмоқда” деди. Шунда пайғамбаримиз бир мунча маъюс тортиб, тафаккурга чўмдилар. Аллоҳу таоло Жаброил алайхиссаломга: “Эй Жаброил! Сўрагинчи, Ҳабибим нега ғамгин бўлиб қолди?” деган хабар юборди. Жаброил алайхиссалом Расулуллоҳдан сабабини сўраганида, Сарваримиз (саллаллоҳу алайҳи вассаллам): “Мен бунчалар иззат ва икром кўряпман. Аммо хотиримга шу нарса келдики, қиёмат куни, заиф умматимнинг аҳволи нима бўлади? Эллик минг йил Аросат майдонида яланг оёқ бунча гуноҳларини қандай кўтариб юрарлар ва ўттиз минг йиллик йўл бўлмиш сиротдан қандай қилиб ўтарлар?” дедилар.

Шунда фармони илоҳий келиб: “Эй Ҳабибим! Асло ғам чекмагин, хотиринг жам ва хуш бўлсин. Сенинг умматингга эллик минг йиллик йўлни бир баҳялик қилиб қўяман” дейилди.

Жаноби пайғамбаримиз Буроқка миндилар. Буроқ жуда тез юрарди. Бир одим ташлаганида уфқдан нарига ўтиб кетарди. Йўл давомида Жаброил алайхиссалом пайғамбаримизга баъзи тўхтаб ўтадиган жойларда намоз ўқишини айтди. Шунинг учун Оламларнинг сарварии йўлда уч жойда тўхтаб намоз ўқидилар. Жаброил алайхиссалом Ундан намоз ўқиган жойларининг каерлар эканлигини биласизми деб сўради да кутиб турмай жавобини ҳам ўзи бериб, “биринчи тўхтаган жойимиз Мадина, шу шаҳарга ҳижрат қиласиз” деди. Бошқа жойларни ҳам навбати билан, ҳазрати Мусонинг Аллоҳу таоло билан воситасиз ва билинмаган бир шаклда сўзлашган жойи Тури Сино эканлигини, кейинги жой эса Исо алайхиссалом туғилган Байти Лаҳм эканлигини айтди. Ундан кейин Қуддусдаги Масжиди Ақсога келдилар.

Масжиди Ақсода Жаброил алайхиссалом бир қояни бармоғи билан тешиб, унга Буроқни боғлади. У ерда ўтмишда ўтган

пайғамбарларнинг баъзиларининг руҳлари жисмоний ҳолда йиғилдилар. Жаброил алайҳиссалом намозни бошлаш учун Одам, Нуҳ ва Иброҳим пайғамбарларга (алайҳимуссалом) навбати билан имомликка ўтишларини сўради. Уларнинг барчаси узр айтишиб, таклифни қабул қилмадилар. Шунда Жаброил: “Сиз бор жойда бошқаси имом бўлолмайди” деди-да, Расулуллоҳни олдинга ўтказди.

Муҳтарам пайғамбаримиз, пайғамбарларга имом бўлиб, икки ракат намоз ўқидилар. Ундан кейинги ҳодисалар жаноби пайғамбаримиз номидан қуидагича нақл этилади: **“Жаброил (алайҳиссалом) менга бир идишда жаннат шароби, бошқа бир идишда сут келтириди. Улардан мен сутини олдим. Жаброил (алайҳиссалом), менга фитратни танладингиз (икки жаҳон саодатини танладингиз) деди. Кейин яна иккита қадаҳда, бири сув, бошқаси болга тўлдирилган ичимлик манзират қилдилар. Иккаласидагиларни ҳам ичдим. Жаброил, “Ичган болингиз, умматингизнинг қиёматгача давом қилишига, сув эса, умматингизнинг гуноҳлардан тозаланишига ишоратдир” деди. Сўнгра иккимиз бирга кўкка кўтарилилдик. Бир ерда Жаброил (алайҳиссалом) эшикни қоқди. “Сен кимсан” дейишиди ичкаридан. “Мен Жаброилман”, дейа жавоб қилди Жаброил. “Яхши, ёнингдаги ким?” дейилди нариги томондан. “Бу Муҳаммад(алайҳиссалом)” деди Жаброил. “Унга (кўкка чиқишга ваҳий ва Меърож даъвати) юборилдими?” дейилди ичкаридан. “Ха, юборилган” деб жавоб қилди Жаброил. Шундан кейин, “Марҳабо келаётган зотга! Бу келаётган киши нақадар гўзал йўловчи” дедилар ичкаридан ва дарҳол эшик очилди. Мен эса, Одамнинг (алайҳиссалом) қаршисида турадим. У менга “Марҳабо” деди ва дуо қилди. ...**

У ерда жуда кўп малоикани кўрдим. Уларнинг ҳаммаси қиёмда хушуъ билан туриб, “Суббухун қуддусун рабб-ул-малоикати вар-руҳ” зикри билан машғул эдилар. Жаброилдан, “Бу малакларнинг ибодатлари шуми?” деб сўрадим. “Ха, булар яратилганларидан то қиёматгача қиёмда турадилар. Ҳақ таолодан сўрангки, бу ибодатни умматингизга ҳам насиб этсин” деди. Ҳақ таолодан тиладим. Дуом қабул бўлди. Намоздаги қиём ана ўшадир.

(У ерда) бир жамоатга дуч келдим. Бошларини малаклар

янчиб-эзіб ташларди, бошлар яна тақрор аслига қайтарди. Уларни малакалар яна эзишарди, бошлар эса, яна эски жойига қайтарди. Уларнинг кимлигини сўрадим. “Жумани ва жамоатни тарк қилғанлардир. Руку ва саждаларни тұла қилмаганлардир” дейилди.

Бир жамоатни күрдим, улар оч ва яланғоч әдилар. Забонийлар (дўзахийларни дўзахга олиб борувчи фаришталар) уларни жаҳаннамга ташлаш учун судрарди. “Булар кимлар?” дея сўрадим. “Камбағалларга марҳамат қилмаганлар ва закот бермаганлардир” дедилар.

Яна бир жамоатга дуч келдим. Буларнинг олдига нафис, лаззатли таомлар қўйилган эди. Ён томонда ўлаксалар ҳам турарди. У жамоат, нафис овқатларни қўйиб, ўлаксадан ейишарди. “Булар кимлар?” дедим. “Булар, ҳалолни тарк қилиб, ҳаромга майл қилган эркак ва аёллар. Ҳалол моллари бўла туриб, ҳаромни еб юрганлардир” дея жавоб беришди.

Елкаларига ортиб қўйилган юкнинг оғирлигидан ҳаракатга мажоли қолмаган бир гурухга дуч келдим. Шундай ҳолда ҳам улар одамлардан устиларига яна бироз юк қўйишларини сўрашарди. “Булар кимлар?” дедим мен ҳайрат билан. “Булар, омонатга хиёнат қилғанлардир. Булар одамларнинг ҳақини олиб, яна уларга зулм ҳам қиласилар” деган жавоб эшилдим.

Ўз гўштларини ўзлари кесиб олиб еб турган бир гурухга дуч келдик. “Булар кимлар?” деб савол бердим. “Булар гийбатчилар ва кишилар орасида миш-миш тарқатувчилардир” дея жавоб қилди Жаброил (алайхиссалом).

Юзлари қора, кўзлари кўқ, устки дудоқлари пешонасига чиқиб кетгган, пасткиси эса, оёқларигача шалвираган, оғизларидан қон ва йиринг оқиб турган бир гурух одамларни күрдим. Уларга оловдан ясалган қадаҳларда жаҳаннамдан оқиб чиқаётган заҳарли қон ва йирингни ичиардилар, улар эшаклардай овоз чиқариб бақиришарди. “Булар кимлар?” деганимда, “Булар маст қилувчи ичимлик ичганлардир” деган жавоб эшилдим.

Тиллари энсаларидан тешиб чиқарилган, қиёғалари ўзгартирилиб, ҳинзир (тўнғиз) шаклига киритилган ҳолда азоб берилаётган бир гурух одамларга дуч келдик. Жаброил (алайхиссалом) уларни кўрсатиб, “Мана булар дунёда ёлғондан

гувоҳлик берганлар” деди. Бошқа бир қавмга рўпара бўлдик. Буларнинг қоринлар шишиб кетиб, пастга осилиб турарди, ранглари кўкариб кетган, қўл ва оёқлари боғланиб, қимирламайдиган қилиб қўйилганди. Булар ҳақида ҳам Жаброилдан сўрадим. “Булар фоиз еганлардир” дея жавоб берди у.⁹⁵

Бир гуруҳ аёлларга дуч келдик. Буларнинг юзлари қора, кўзлари кўк эди. Эгниларига оловдан кийим кийгизилганди. Фаришталар уларни оловдан ясалган гурзилар билан уради. Улар эса, ит ва тўнғизларнинг овозига ўхшаш овоз чиқариб додлашарди. “Булар кимлар?” деган эдим, Жаброил: “Булар зинокор ва эрларини ранжитган аёллардир” дея жавоб берди.

Бир жамоат кўрдим. Улар ниҳоятда кўпчилик эди. Жаҳаннам водийларига қамаб қўйилганди. Уларни шундай даҳшатли олов бир зумда ёндириб, кулга айлантиради. Сўнгра яна тирилтирилиб, такрор ёкиб кул бўларди. Буларнинг кимлигини сўраганимда, “Булар оталарига осий бўлганлар” жавобини эшилдим.

Бир жамоатни йўлиқтиридим. Булар экин экар ва экканлари дархол этилиб ҳосил берарди. “Булар кимлар?” дедим. Жаброил, “Аллоҳу таоло учун ибодат қилганлар” деди.

Бир дарё ёқасига бордим. Унинг ажойиб-гаройиб қўринишини сўз билан тушунтириб бериш мумкин эмас. Унинг суви сутдан ҳам оқ бўлиб, тўлқинлари тоғлардай баланд эди. “Бу қандай дарё?” деб сўрадим. “Бу дарёнинг исми Ҳаёт денгизидир. Ҳақ таоло ўлганларни тирилтирадиган пайтда мана шу дарёдан ёмғир ёғдиради. Бу ёмғир натижасида чириб, парчаланиб кетган баданлар, мисоли майсалардек мозорлардан кўтариладилар” деб, саволимга жавоб берди.

Кейин иккинчи қават осмонга чиқдик. Жаброил (алайхиссалом) бу ерда ҳам эшикни тақиллатди. Ичкаридан “Сен кимсан” деган овоз эшилди. “Мен Жаброилман” деди. “Яхши, ёнингда ким бор?” дея сўради яна. “У Мухаммад алайхиссаломдир” дея жавоб қилди Жаброил (алайхиссалом). “Унга вахий ва Меъроҷ дъявати юборилдими?” дейишди. “Ҳа, келди” деди Жаброил. “Марҳабо келаётган зотга! Бу келаётган киши нақадар гўзал бир йўловчи!” дедилар ичкаридан ва

⁹⁵ Суҳайлий, “Равзул-унуф”, II, 208-б.

дархол эшик очилди. Мен холаваччалар Исо ва Яхё бин Закариёга (алайхимассалом) рўпара бўлдим. Улар менга “Марҳабо” дедилар ва дуо қилдилар...

У ерда малоикадан ташкил топган бир жамоатга дуч келдим. Улар саф тортиб, барчаси рукуда турарди. Ўзларига хос бир тасбихни қайтараардилар. Улар ҳамиша шу ҳолатда туриб, бошларини кўтариб юқорига қарамас экан. “Бу малакларнинг ибодатлари мана шундай. Ҳақ таолодан сўрангки, бу ибодат умматингизга ҳам насиб бўлсин” деди менга Жаброил(алайхиссалом). **Дуо қилдим, дуом қабул бўлиб, намозда руку эҳсон этилди.**

Бундан кейин учинчи қават осмонга чиқдик. Худди олдингидек савол-жавоблардан кейин эшик очилди ва мен ўзимни Юсуфнинг (алайхиссалом) олдида кўрдим. Унга шундай боқиб, амин бўлдимки, унга гўзалликнинг ярми берилиди. У ҳам менга “Марҳабо” деди ва дуо қилди...

У ерда ҳам жуда кўп малоика кўрдим. Улар саф тортган ҳолда қимиirlамай саждада турарди. Афтидан яратилганларидан бери саждада бўлиб, ўзларига маҳсус тасбихни қайтаришар экан. Жаброил (алайхиссалом) менга: “Бу малакларнинг ибодати мана шундан иборат. Сиз ҳам Ҳақ таолодан сўрангки, бу амални умматингизга муюссар қилсин” деди. **Мен Ҳақ таолодан сўрадим. Дуом қабул бўлиб, намозда саждада қилиш сизларга насиб бўлди.**

Тўртинчи қават осмонга ҳам чиқдик. Соғ кумуш ва нурдан ясалган дарвозаси бор эди. Унга нурдан бир қулф осилган эди. Қулфнинг устига “Ла илоҳа иллаллоҳ Муҳаммадун расулуллоҳ” деб ёзиб қўйилган эди. Бу ерда ҳам юқорида таърифлангандек савол-жавоблардан кейин, ичкари кириб, Идрисга (алайхиссалом) юзма-юз келдим. Менга “Марҳабо” деди-ю дуолар қилди. Аллоҳу таоло у ҳақида (маолан) “Биз уни юксак бир маконга кўтардик” деб буюрган.⁹⁶

Шу жойда бир фариштага қўзим тушди. Ўзи бир курсида ғамгин ва маҳзун ҳолда ўтиради. Атрофида шунчалар кўп малоика бор эдики, уларнинг сони фақатгина жаноби Ҳаққа аён эди. Унинг ўнг тарафида нуроний, яшил кийимли, хушбўй ҳид таралиб турган фаришталар тизилишганди. Уларнинг гўзалликларидан юzlарига қаралса, кўз қамашарди. Чап

---

96 Марям сураси, 19/57.

тарафидә эса, оғизларидан оловлар чиқиб турган фаришталар бор эди. Буларнинг ёnlарида оловдан найза ва қамчилари бўлиб, кўзлари шундай даҳшатли эдики, уларга тик қарашга тоқат етмасди. Тахт устида ўтирган ҳалиги малакнинг вужуди бошидан оёғигача кўздан иборат эди. Доимо олдидаги дафтарга тикилганича бир зумга ҳам ундан кўз узмасди. Олдида шундай бир дараҳт бор эдики, ҳар бир япроғига бир кишининг исми ёзилиб қўйилганди. Олдида лаганга ўхшаш бир нарса бор бўлиб, лагандан гоҳ ўнг қўли билан ўнгдаги нуроний малакларга бирон нарса олиб бериб юборар, гоҳ чап қўли билан яна бир нарса олиб, чап тарафидаги зулмоний малакларга берарди. Унга назарим тушганида беихтиёр юрагим ортга тортиб кетди ва “Бу фаришта ким?” деда Жаброилдан сўрадим. Жаброил эса, “Бу малак Азроилдир. Унинг юзини кўришга хеч кимнинг тоқати етмайди” деда жавоб қилди ва унинг олдига бориб, “Эй Азроил! Бу охир замон пайғамбари, Аллоҳу таолонинг ҳабиби ва севгилиси” деди. Азроил (алайҳиссалом) бошини кўтариб, табассум қилди. Ўрнидан туриб менга таъзим қилдида “Марҳабо! Ҳақ таоло сиздан ҳам шарафлироқ бўлган бошқа кимсани яратмади. Умматингиз ҳам барча умматлардан устундир. Мен сизнинг умматингизга ота-оналаридан ҳам кўпроқ ачинаман” деди. Мен эса унга, “Сендан бир илтимосим бор. Биласан, умматим заиф. Улар билан юмшоқ муомалада бўлгин. Уларнинг руҳларини мулойимлик билан олгин” дедим. “Сизни энг сўнгги пайғамбар қилиб юборган ва ўзига ҳабиб этган Аллоҳу таолонинг ҳаққи учун айтаман, кечаю кундуз Аллоҳу таоло етмиш марта “Уммати Мухаммаднинг руҳларини юмшоқлик ва қулайлик билан олгин, уларнинг ишларини лутф билан ҳал қилгин” деда амр қилиб туради. Шу сабабдан мен ҳам сизнинг умматингизга ота-онасидан ҳам ортиқча шафқат кўрсатаман” деди.

Ундан кейин бешинчи қат осмонга кўтарилдик. У ерда Хорун (алайҳиссалом) билан учрашдик. У ҳам менга “Марҳабо” деди ва хайрли дуолар қилди. Бу қаватда ҳам бир гуруҳ малоиканинг ўзига хос ибодатларига гувоҳ бўлдим. Уларнинг барчаси тик туриб, кўзларини оёқбармоқларига тиккан, асло бошқа томонга қарамаган ҳолда товуш чиқариб тасбих қилардилар. Мен Жаброилдан (алайҳиссалом), “Бу фаришталарнинг ибодатлари

шундайми?” деде сўрадим. “Ҳа, сиз ҳам Ҳақ таолодан тилангки, бу ибодатни умматингизга насиб айласин” деди Жаброил. Дуо қилдим, Жаноби Ҳақ бу ибодатни умматимга эҳсон қилди.

Олтинчи қаватга чиққан эдик, Мусо (алайҳиссалом) қаршимизда пайдо бўлди. У ҳам менга “Марҳабо” деди ва хайрли дуо қилди. Сўнгра еттинчи қават осмонга кўтарилик. Аввалгидай савол-жавоблардан кейин Иброҳимни (алайҳиссаломни) Байти Маъмурга орқасини суяб турган ҳолда учратдим. Байти Маъмур шундай бир жойки, ҳар куни у ерга тавоғ қилгани етмиш минг фаришта кириб чиқади (лекин шунда ҳам уларга қайта навбат келмайди). Иброҳимга (алайҳиссалом) салом бердим. У алик олиб, “Марҳабо солиҳ пайғамбар, солиҳ ўғил” дедилар. (Кейин) “Ё Муҳаммад! Жаннат бағоят латиф ва тупроғи тозадир. Умматингизга айтинг, у ерга қўпроқ дараҳт ўтқазсинлар” дедилар. “Жаннатга қандай қилиб дараҳт ўтқазилади?” дедим. “Ло ҳавла вало қуввата илло биллоҳ” (Бошқа бир ривоятда эса, “Субҳоналлоҳи валҳамдуиллоҳи ва ла илоҳа иллаллоҳу валлоҳу акбар”) тасбихини ўқиш билан” дедилар. (Жаброил алайҳиссалом) сўнгра мени Сидрат-ул-мунтаҳога келтирди. Унинг япроқлари худди филнинг қулоқларидек бўлиб, мевалари минора қўринишида эди.⁹⁷ У Аллоҳу таоло ҳар бир амрига биноан шундай ўзгариб, чиройдан чиройга кирадики, Аллоҳу таоло яратган муҳлуклардан ҳеч бири унинг чиройи ва гўзаллигини таърифлай олмайдиган даражада эди.

Жаброил (алайҳиссалом), Сидрат-ул-мунтаҳонинг бошига олиб борди ва мен билан хайрлашди. Мен унга, “Эй Жаброил! Сен мени ёлғиз қолдирасанми?” дедим. Жаброил, (алайҳиссалом) изтиробга тушиб, Ҳақ таолонинг хайбатидан титрай бошлади ва “Ё Муҳаммад! Мен яна бир одим илгари юрсам, Аллоҳу таолонинг азоматидан ҳалок бўламан. Бутун вужудим ёниб йўқ бўлади” деб жавоб қилди.”

Оламлар сарвари, мана шу ергача Жаброил алайҳиссалом билан бирга келган эдилар. Жаброил алайҳиссалом, бу ерда яратилишида мавжуд бўлган олти юз минг қанотини очиб, уларнинг ҳар биридан

97 Аҳмад бин Ханбаб, “al-Муснаф”, III, 164-б.; Ибн Абий Шайба, “al-Musannaf”, VII, 427-б.; Дора Кўтний, “ас-Сунан”, I, 25,40-б.; Байҳакий, “ас-Сунан”, I, 265-б.; Қози Иёз, “Шифо-и шариф”, 179-б.; Шамсиоддин Шомий, “Субўлу-л-Худо”, III, 170-б.

инжулар, ёқутлар сочилгудек холда Расулуллохга күрсатди. Ундан кейин зиёси қуёшдан ҳам порлок, **Рафраф** исмли яшил рангли жаннат гиламчаси келди. У тұхтосиз Аллоху таолонинг зикри билан машғул бўлиб, тасбих садоси оламни тўлдириб юбораётган эди.

Мұхтарам пайғамбаримизга салом берди. Расулуллоҳ Рафраф-нинг устига ўтирилар. Бир пасда жуда баландликларга күтарилиді. Ҳижоб номи берилған етмиш минг пардадан ўтишди. Ҳижоблар ораси анча узоқ бўлиб, ҳар бир парда ёнида вазифали малаклар бор эди. Рафраф мұхтарам пайғамбаримизни пардалардан бирин-кетин ўтказгач, Курси, Арш ва руҳ оламларини ошиб ўтдилар.

Ҳабиби акрам ва Набийи мұхтарам (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) жанобимиз, ҳар бир пардадан ўтаётганида “**Құрқма ё Мұхаммад! Яқинроқ, яқинроқ келгин!**” деган амрларни эшитарди. Шундай бир яқинликка етишдиларки, Каъба-қавсайн мақомига эришдилар. Билиб ва тушуниб бўлмайдиган, таърифи ҳам мумкин бўлмаган бир ҳолатда, Аллоҳу таоло хоҳлаган юксакликка эришилди. Маконсиз, вақту замонсиз, жиҳату томонсиз (воситаларсиз), сифатсиз холда руъят ҳосил бўлди, яъни Аллоҳу таоло намоён бўлди, кўринди. Сўзларсиз, қулоқсиз, алоқа воситаларисиз, ҳеч қандай шартсиз равишда сўзлашиб содир бўлди. Оқибатда, Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) ҳеч бир махлук била олмайдиган, англаб ета олмайдиган неъматларга эришилар.

Имоми Раббоний ҳазратлари “**Мактубот**”ида айтадики: “Ул сарвар (алайҳиссалоту вассаллам) меърож кечасида, Раббини дунёда кўрмадилар, Уни охиратда кўрдилар. Чунки Расул алайҳиссалом у кеча, замон ва макон чегарасидан ташқарига чиқдилар. Азалий ва абадий бир он топдилар. Бошланғичу охирни (тамомни) бир нуқтада кўрдилар. Жаннатга кирадиганларнинг ўша вақтда эмас, мингларча йиллар ўтиб жаннатга киришларига ва жаннатда бўлишларига ўша кеча гувоҳ бўлдилар. Демак, у мақомдаги кўрмоқ дунё ҳаётидаги кўриш билан бирдай эмас. Балки охиратдаги кўрмоқ феъли орқали кўришдир.”

Жаноби пайғамбаримизга “Раббингга сано айтгин!” деб буюрилганида дарҳол, “**Аттахийёти лиллоҳи вассолавоту ваттойибат**” (яъни бутун тилларда айтилған мадҳу санолар, мақтовлар, бадан билан қилинган хизматлару тоатлар, мол-мулк билан қилинган яхшиликлару эҳсонлар Аллоҳу таолога бўлсин)

дедилар. Олдин Аллоху таоло, ҳабибига тил, сўз, кўз, қулоқ, восита, макон каби ёрдамчилардан йироқ ҳолда “**Ассалому алайка айюҳаннабийю ва раҳматуллоҳи ва барокатуҳ** (Эй Расулим! Саломим, баракатим ва раҳматим сенга бўлсин)” деган марҳамати билан ўз саломини эшиттирди. Мухтарам пайғамбаримиз, “**Ассалому алайна ва ало ибодиллоҳиссолиҳин** (Ё Рабби! Бизга ва солиҳ бандаларингга ҳам салом бўлсин)” дея жавоб қилдилар. Буни эшитган малаклар бир оғиздан, “Ашҳаду ан ло илоҳа иллаллоҳ ва ашҳаду анна Мұхаммадан абдуху ва расулуҳ (Кўзим билан кўргандай биламан ва инонаманки, Аллоху таолодан бошқа илоҳ ўйқ. Мұхаммад алайҳиссалом Унинг бандаси ва расулидир” дея тақрорладилар.

Жаноби пайғамбаримиз: “**Ассалому алайна...**” деганларида, Аллоху таоло: “**Эй Ҳабибим!** Бу ерда иккимиздан бошқа ҳеч ким ўйқ. Нега “алайна” (бизга) дединг?” деб буюрди. Расулуллоҳ жанобимиз: “**Ё Илоҳи!** Умматимнинг баданлари гарчи мен билан эмас, лекин уларнинг руҳлари мен билан биргадир. Шунинг учун назари иноятим ва камоли ҳимматим улардан узоқ эмасдур. Менга салом бердинг, мени барча ёмонликлардан узоқ айладинг. Охир замон фитнасига аралашган, ул факир, дарди оғир умматимни, бу буюк иқром ва эҳсонлардан қандай қилиб маҳрум қолдиргайман? Бундай неъматдан уларни қандай бенасиб қилгайман?” дея жавоб бердилар.

Аллоху таоло буюрдики: “**Эй Ҳабибим!** Бу кеча сен менинг меҳмонимсан. Тила тилагингни, нималар истайсан?” Шунда мухтарам пайғамбаримиз “**Умматимни истайман** (Ё Раббий)” дедилар.

Ривоятга кўра, Ҳақ таоло шу саволни етти юз марта тақрорлайди, Расулуллоҳ жанобимиз эса, ҳар сафар “**Умматимни истайман**” деган жавобини тақрорлайдилар. Аллоху таоло, “Факат умматингни тилайсанми” деб марҳамат қилганида, У зот (алайҳиссалом) “**Эй Раббим! Тиловчи менман, бергучи Сен. Жумла умматимни менга бахшида қилгин**” дея сўрайдилар. Жаноби Ҳақ “Агар умматингни ҳаммасини бу кеча гуноҳларидан кечиб, сенга бахш қилсан, менинг раҳматим ва сенинг иззатинг зохир бўлмай қолади. Мен уларнинг учдан бир қисмини бу кеча-ёқ сен учун мағфират қиласман. Қолган икки қисмини охиратга қолдраман. Қиёмат куни сен уларни мендан тилайсан, мен

эса, мағфират қилиб, кечираман. Шу тариқа менинг раҳматим ва сенинг иззатинг (шарафинг) оламларга аён бўлур” деди.

Севимли пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) бир ҳадиси шариғида марҳамат қиласидарки: “У кеча (Меъроҷ кечаси), Аллоҳу таолодан жумла умматимнинг ҳисобини менга берилишини илтижо қилдим. Ҳақ таоло буюрдики, “Ё Муҳаммад! Бу билан сен, умматингнинг қабоҳатларини ўзга ҳеч ким билмасин деб андиша қилмоқдасан. Мен эса, уларнинг гуноҳу айбларининг сенек шафқатли пайғамбардан ҳам пардаланган бўлишини истамоқдаман. Эй Муҳаммад! Сен уларнинг раҳбарисан холос. Мен эса, уларнинг йўқдан яратувчиси ва Раббиман. Сен уларни эндиғина қўрдинг. Мен эса, то бошидан буён уларга назар солмоқдаман. Эй Муҳаммад! Агар сенинг умматинг билан сўзлашишни ёқтирганимда, қиёмат куни уларни бирма-бир ҳисобга чақирмасдим. Катта-кичик ҳеч қайси гуноҳларини сўрамасдим.”

Аллоҳу таоло буюрдики: “(Эй Расулим!) Муборак қўзингни очгин ва оёғинг тагига назар ташлагин.” Қарагандим, поїафзалимга илаштириб бир қисм тупроқ олиб келибман. Ҳақ таоло яна марҳамат қилди: “Барча мавжудотнинг қадри шу сенинг оёғингдаги тупроқчадир. Шу тупроқни дўстинг ҳузурига келтирдингми? Мен учун сенинг умматингни гуноҳидан кечиш бир дўст этагига илашган чангни кечишдан ҳам ҳам енгилроқдир.”

*Ё Ҳабибим недир ул ким тиладинг,
Бир ҳовуҷ тупроққами миннат айладинг?*

*Мен зотингга ошиқ бўлгач эй шариф.
Сеники бўлмасми ду олам, эй латиф?*

Муҳтарам пайғамбаримиз бир ҳадиси шарифларида марҳамат қиласидарки: “Ҳақ таолодан бир неча саволлар сўраб, жавобларини эшийтдим. Лекин сўраганимга пушаймон бўлдим. (Саволларимнинг баъзилари шулар:) “Ё Раббий! Жаброилга олти юз минг қанот бердинг. Менга берадиган эҳсонинг нима бўлди?” Ҳақ таоло марҳамат қиласиди: “Сенинг бир тукинг менга Жаброилнинг олти минг қанотидан ёқимлироқдир.

Сенинг бир тукинг сабаби билан мингларча осий гунохкорни қиёмат куни озод қиласман. Ё Мұҳаммад! Жаброил қанотини очса, шарқу-ғарбни қоплайди. Сен шафоат қылсанг, шарқу-ғарб ораси түлгап осий бўлса, ҳаммасини кечираман.” Мен яна: “Падарим Одамга (алайхиссалом) икром кўрсатиб, малакларни сажда қилдирдинг. Менга икроминг нимадан иборат бўлади ё Раб?” дедим. Ҳақ таоло марҳамат қилдики: “Чунки Одамнинг пешонасида сенинг нуринг порлаб турарди, шу сабабли малакларга унга сажда қилиш буюрилди. Ё Мұҳаммад! Сенга эса, ундан юксакроқ нарса бердим. Исмингни исимимга яқин айладим ва ҳали Одам яратилмасидан, унинг номи нишони ҳам бўлмаган қадим замонларида Арши аъло устига исмингни ёзиб қўйдим. Сенинг исмингни осмонлар дарвозасига, ҳижоблар устига ёздим. Жанинатда устига “Ла илоҳа иллаллоҳ Мұҳаммадан расулуллоҳ” деб ёзилмаган ҳеч бир нарса йўқ. Бу мартаба Одамга берилган мартабадан минг чандон баланддир.”

Зотимга миръот* айладим зотингни,
Бирла ёздим отим ила отингни.
(* миръот – кўзгу демакдир)

“Ё Раббий! Биродарим Нуҳга (алайхиссалом) кема бердинг. Менга нима эҳсон этдинг” дея сўрадим. Буюрилди-ки: “Сенга Буроқни бердим. У сени бир кечада ердан Аршга элтди. Жанинат ва жаҳаннамни кўришга мусассар бўлдинг. Умматингга эса, масжидлар бердим. Қиёмат куни худди кемаларга минган йўловчилардек улар ҳам масжидларга минишиб кўз юмиб очгунча Сиротдан ўтиб, жаҳаннамдан холос бўладилар.”

“Ё Раббий! Истроил ўғилларига жанингдан қурдат ҳолваси ва беданага ўхшаш қушнинг гўштини тушдирдинг.” Ҳақ таоло марҳамат қилдики: “Сенга ва умматингга, дунё ва охират неъматини эҳсон қилдим. Истроил ўғилларининг шаклларини одам суратидан айиқ, маймун ва тўнғиз қиёфасига солиб, жазоладим. Сенинг умматингдан ҳеч кимни бундай ҳолга туширмадим. Истроил ўғилларининг қилмишлариdek жирканч ишлар қилишса ҳам ундей балони уларга раво кўрмадим. Ё Мұҳаммад! Сенга бир сура бердимки, унинг ўхшаси Тавротда ҳам, Инжилда ҳам учрамайди. У сура, Фотиха сурасидир. Ким

у сурани ўқиса, унинг вужуди жаҳаннамга ҳаром бўлади. У кишининг ота-онасининг азобини ҳам енгиллаштираман. Ё Мухаммад! Мен сендан ҳам акрамроқ бўлган (қимматли, устун, шарафли) бирон инсон яратмадим. Сенга ва умматингга бир кечакундузда эллик вақт намоз фарз қилдим.

Ё Мухаммад! Кимки Менинг ягоналигимни қабул қилса ва Менга шерик қўшмаса, жаннат улар учундир. Ундаи умматингга жаҳаннамни ҳаром қилдим. Умматингга бўлган раҳматим фазабимни ошди.

Ё Мухаммад! Менинг наздимда сен барча халқдан акрамсан, шарафлисан. Қиёмат куни сенга шунчалар икромлар киламанки, жумлаи олам ҳайратда қолади. Эй Ҳабибим! Сен жаннатга кирмагунингча бошқа пайғамбарларга ва умматларига у ерга кириш тақиқланган. Сенинг умматинг жаннатга кирмагунича, ғайри уммат у ерга кира олмайди. Ё Мухаммад! Сен ва умматинг учун жаннатда нималар ҳозирлаганимни кўришни истайсанми?” “Ха, истайман, ё Раббий!” дедим мен. Ҳақ таоло Исрофилга хитоб қилиб: “Эй Исрофил! Менинг қулим, аминим (ишончлим) ва расулим Жаброилга хабар қилгин, у Ҳабибимни жаннатга элтиб, Ҳабибим ва уммати учун нималар мухайё қилганимни кўрсатсин. Токи унинг муборак хотири жам бўлиб, турли хил ҳавотирлардан қутулсин”, дея буюорди.

Оламлар жаноби - муҳтарам пайғамбаримиз, Исрофил алайҳиссалом билан бирга Жаброил алайҳиссаломнинг олдига келдилар. Аллоҳу таолонинг амрига биноан Жаброил алайҳиссалом, пайғамбаримизни жаннатга бошлаб келди. У ерда малаклар бир кўлида ҳулла (жаннат либоси), иккинчисида нур тўла товоқларни ушлаган ҳолда мунтазир эди. Жаброил алайҳиссалом: “Ё Расулаллоҳ! Булар Одам алайҳиссаломдан саксон минг йил олдин яратилди. Малаклар шу мақомда товоқлардагиларни Сиз ва умматингиз устига сочиш учун сизларни сабрсизлик билан кутаяптилар. Қиёмат куни Сиз ва умматингиз, Аллоҳу таолонинг амри билан жаннатнинг остонасига қадам қўйганингизда бу малаклар товоқлардаги жавоҳирларни устиларингизга сочади” деди. Жаннатда вазифадор бўлган Ридвон исмли фаришта уларни қарши олди. Муҳтарам пайғамбаримизга хушхабарлар берди ва “Ҳақ таоло, икки қисмини Сизнинг умматингизга ва бир қисмини

бошқа умматларга бериш учун жаннатни уч қисмдан иборат қилди” деди ва жаннатнинг барча тарафларини кўрсатди.

Ҳабиби акрам жанобимиз жаннатда кўрганларини қуидаги марҳамат қилганлар: “**Жаннат ўртасида бир ирмоқ кўрдим. Аршдан юқорида оқарди.** Айни бир жойдан бирданига сув, сут, ҳамр ва бол чиқиб турарди. Бироқ улар асло бири-бирига аралашиб кетмасди. У ирмоқнинг қирғоқлари забаржаддан (қиймати зумраддан пастроқ бўлган безак тоши) эди. Унинг ичидаги тошлар жавоҳир, балчиғи амбар, ўтлари зафарон эди. Ирмоқнинг атрофида кумуш қадаҳлар қўйилган бўлиб, сони кўқдаги юлдузлардан ҳам кўп эди чамамда. Атрофда түя бўйин қушлар юришардилар. Ҳар ким у қушнинг этидан еса ва шу ирмоқдан ичса, Ҳақ таолонинг ризосигамазхар бўлади (шарафланади). Жаброилдан, “Бу ирмоқ нима?” дея сўрадим. “Кавсардир. Ҳақ таоло уни Сизга берган. Саккиз жаннатда бўлган бўстонлару боғу роғлардан ушбу Кавсар оқиб ўтади” деди. У ирмоқнинг четида чодирлар кўрдим. Уларнинг бари инжу ва ёқутдан ясалганди. Улар ҳақида Жаброилдан сўрадим. У менга, “Сизнинг аёлларингизга тегишли манзиллардир” дея жавоб қилди. У чодирларда юрган хурийларни кўрдим. Уларнинг юзлари қуёшдай порларди ва барчаси овоз чиқариб, аввои нағмалар билан тараним этардилар. Улар “Биз хурсандмиз ва нашъадамиз. Бизга ҳеч бир хафачилик келмайди. Биз безанганимиз, ҳеч қачон яланг қолмаймиз. Биз ёшмиз, ҳеч кексаймаймиз. Биз яхши хулқу атворлимиз, ҳеч вақт аччиғимиз чиқмайди. Биз ҳамиша мана шундаймиз, ҳеч ўлмаймиз” дейишарди. Уларнинг ушбу нағма-ю хуш садолари муҳташам кўшкларга ва ҳайбатли дарахтларгача эришиб, ҳар тарафни чулғаб оларди. Шунчалик хушовоз эдиларки, агар шу нағмалар ер юзига эшитилгудек бўлса, дунёда ўлим ва заҳмат бўлмасди. Жаброил сўради: “Уларнинг юзларини кўришни истайсизми?” “Истайман” дедим. Чодирлардан бирининг эшигини очди. Боқдим. Шундай гўзалликда тенгсиз сиймолар кўрдимки, уларнинг чиройини бир умр таърифласам, адо қила олмайман. Уларнинг юзлари сутдан оқ, ёноқлари ёқутдан қизил ва қуёшдан порлоқ эди. Баданлари ипакдан юмшоқ ва ой сингари ёруғ, хидлари мушқдан ёқимли эди. Сочлари тим қора, қайсилариники ўрилган, қайсиникидир ўрилмай ёйилган бўлиб, ўтирганида

атрофида чодирдек доира бўларди, турса оёғигача етарди. Ҳар бирининг олдида биттадан хизматчиси турарди. Жаброил: “Булар сизнинг умматингиз учун” деди.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) давом этиб марҳамат қилдиларки: “Саккизта жаннатнинг боғу бўстонларини, турли хил неъматларини кўрдим. Жаҳаннамни ва унинг даражаларини ҳам кўрсам эди, деган хаёл хотиримга келди. Жаброил менинг қўлимдан тутиб, жаҳаннамнинг энг катта фариштаси Моликнинг ёнига олиб борди. Моликка караб: “Эй Молик! Ҳазрати Мухаммад (алайҳиссалом), душманларининг жаҳаннамдаги жойларини кўришни сўрайтилар (Унга жаҳаннамни кўрсатгин)” деди. **Молик жаҳаннамнинг табақаларини очди. Еттита табақа(нинг ҳаммасини) кўрдим. Уларнинг еттинчисини Ҳовия деб атайдилар. У ердаги азоблар, бошқа табақалардагидан қўплаб марта оғир эди. Моликдан, “Бу табақада қандай тоифага азоб берилади?” деб сўрадим. Молик эса, “Фиръавн ва Хорун ҳамда сизнинг умматингиздан мунофикаларга шу ерда азоб берилади” дея жавоб қайтарди. Олтинчи табақани Лазий деб аташади. Бу ерда мушрикларга (хеч қандай дини бўлмаганларга) азоб берилади. Бешинчи табақа эса, Ҳутомадир. Бунда оташпараастларга, ҳўқизга сиғинадиганларга, буддавийларга азоб берилади. Тўртинчи табақанинг исми Жоҳимдир. Жоҳимда, қуёшга, юлдузларга сиғинадиганларга азоб берилади. Учинчи табақа эса, Сақардир. Бу ерда христианларга азоб берилади. Иккинчи табақа, Саир бўлиб, бунда яхудийларга азоб берилади. Биринчи табақанинг исми эса, жаҳаннамдир. Жаҳаннамдаги азоблар қолган табақалардагига нисбатан енгилроқ эди. (Шунга қарамасдан) бу ерда ҳам оловдан етмиш минг дарё кўрдим. Дарёларнинг ҳар бири шунчалар баҳайбат эдики, агар еру осмонларни бирга йиғиб, дарёлардан бирига отиб юборилса-ю бирор фариштага уларни дарёдан ахтариб топ десалар, минг йил излаб ҳамуларни топа олмаган бўларди. Забонийлар (жаҳаннамда вазифали малаклар) шундай улкан, азаматли эдиларки, агар улардан бири, ени ва бутун қўкни оғзининг бир чеккасига солиб қўйса, унинг оғзида бир нима борлиги билинмасди. Дарёлар даҳшатли тўлқинланиб, қўрқинчли садолар чиқарарди. Агар шу овозлардан бирозгинаси дунёга етса, бутун жонзот ҳалок**

бўларди. “Бу табақа, қайси тоифага азоб учун тайёрланган” деб сўрадим. Молик жавоб бермади. Саволимни такрорладим, Молик сукут сақлади..

Шунда Жаброил, Моликка қараб, “Сендан жавоб кутмоқда” деди. У эса, “Мени маъзур тутинг” дея узр сўради. Мен, “**Нима бўлса ҳам айтгин, бугундан олдини олишга ҳаракат қиласлилар**” дедим. Молик, “Ё Расулаллоҳ! Бу ер сизнинг умматингиздан бўлган осийлар учун ҳозирланган. Уларга насиҳат қилинг. Токи бу даҳшатдан ўзларини сақласинлар. Вужудларини бундай азобга судрайдиган нарсалардан тийилсинглар. У кун етиб келганда осийларга асло раҳм-шафқат қилмайман. У пайт улардан на оқ соқолли кексаларига, на ёшлирига меҳр кўрсатмайман” деди.

Оlamлар сарвари бўлмиш марҳаматли пайғамбаримиз жавобни эшишилари билан йиглай бошладилар. Бошларидан саллани ечиб, умматига шафоат қилишга ва Аллоҳу таолога ёлворишга киришдилар. Умматининг заифлигини ва уларнинг бундай азобга чидай олмасликларини айтиб, шундай йиғладиларки, ҳатто Жаброил алайҳиссалом билан ўша ердаги барча фаришталар ҳам Унга қўшилиб йиғлашга тушдилар. Ана шундай вазиятда Аллоҳу таолодан “**Эй Ҳабибим! Менинг олдимда сенинг ҳурматинг ва қадру қийматинг жуда улуғки дуонг қабул бўлди. Хушвақт бўлгин. Сени муродингга эрдирдим. Сенга шундай бир мақом ато этаманки, жуда кўп сонли осийларни сенинг шафоатинг туфайли мағфират қиласман. Бу сен бас, етади дегунингча давом этади. Эй Ҳабибим! Ким менинг амримга итоат қиласа, унга азоб ва жазодан қутулиб, раҳматимга ноил бўлиб, жаннатда мени кўриш шарафига эришади. Сенга ва умматингга бир кеча-кундузда эллик вақт намозни фарз қилдим**” деган хитоб нозил бўлди.

Пайғамбаримиз давом этиб “**У мақомдан кейин Аршга бордим. Самовотдан ўтиб, Мусо (алайҳиссалом) турган мақомга келдим. У мендан, “(Эй Муҳаммад!) Ҳақ таоло, сизга ва умматингизга нимани фарз қилди?” деб сўради. Мен, “Хар кеча-кундузда эллик вақт намоз ўқишини бизга фарз қилди” деб жавоб қайтардим. “Раббинингизга қайтиб боринг ва ундан буни енгиллаштиришини сўранг. Чунки умматингиз бу фарзларни кўтара олмайди. Мен бу масалада Истроил ўғилларини синааб кўрганман” деди. Бу таклифдан кейин мен Раббимга қайтдим ва, “Ё Раббий! Умматимга юклаган амрингни бироз енгиллаштирир.” деб**

сүрадим. Ушбу тилагим қабул бўлиб, эллик вақтдан беш вақт олиб ташланди. Такрор Мусо (алайҳиссалом) олдига келдим ва унга (беш вақт камайтири) дедим. У эса такрор, “Раббингизга яна қайтиб боринг! Яна бироз енгиллаштиришини сўранг. Чунки умматингизга бу фарзлар оғирлик қиласиди” деди. Шу тариқа, Мусо (алайҳиссалом) ва Раббим орасида бир неча марта қатнадим ва ниҳоят Аллоҳу таоло шундай марҳамат қилди: “Намозлар сонини беш вақтга туширдим. Ҳар бир намоз учун ўнта савоб ёздим. Шу томонидан натижада яна элликта бўлади. Зеро ҳар ким битта савоб ишга бел боғласа-ю, уни қила олмаса, унга битта савоб ёзилади. Қилса, ўнта савоб ёзилади. Лекин битта гуноҳни қилишга тайёрланиб, уни қилмаса, ҳеч нарса ёзилмайди. Борди-ю у гуноҳ қилинса, фақат битта гуноҳ бўлиб қайд этилади.” Бундан кейин яна Мусо (алайҳиссалом) олдига келиб аҳволни унга гапириб бердим. У менга. “Бориб яна бироз енгиллаштиришини сўраб ёлворинг” деди. Мен эса, “Раббимга бу фарзни енгиллатишини сўраб қайта-қайта муножот қилганим учун энди яна боришга уяляяпман” дедим” -деб марҳамат қиладилар.⁹⁸

Пайғамбаримизга мушриклар тарафидан кўрсатилган тазийклар оқибатида яраланган муборак қалбига Аллоҳу таоло ана шу йўл билан малҳам ва тасалли берди. Ҳеч бир бандасига бермаган, ҳеч ким тушуна олмайдиган улуғ эҳсонларга фарқ қилди.

Оlamларнинг жаноби ана шулардан сўнгра бир зумда Куддусга ва у ердан Маккай мукаррамага, Умми Хонийнинг уйига қайтиб келдилар. Келганларида ётган жойлари ҳали совумаган, тоғорадаги таҳорат олган суви ҳали ҳам чайқалиб турарди. Ташқарида айланиб юрган Умми Хоний эса, уйкуга кетиб, ҳеч нарсадан хабари бўлмаганди. Пайғамбаримиз Куддусдан Маккага келаётib йўлда маккаликларнинг карвонига дуч келган эдилар. Карвондаги бир туюхуркиб, йиқилиб қолганди.

Эрталаб Расулуллоҳ Каъбага чиқдилар ва у ердагиларга Меъроҷлари ҳақида гап очдилар. Кофиirlар эса: “Муҳаммад бутунлай ақлдан озибди” дея қалака қила бошладилар. Мусулмон бўлиш ҳаракатида юрганлар ҳам тараддулданиб қолишиди. Мушриклардан баъзилари бу ҳолдан хурсанд бўлиб, Абу Бақрнинг уйига чопқилаб келишиди. Чунки у қавми ичида ақлли, тажрибали, ҳисоб-китоби ўрнида бўлган савдогар сифатида донг таратган

⁹⁸ Муслим, “Иймон”, 74-б.; Ибн Саъд, “ат-Табакат”, I, 132-133-б.; Табарий, “Торих”, II, 307-309-б.; Қози Иёз, “Шифо-и шарапф”, 179-б.

зотлардан эди. Абу Бакр эшикка чиққанида мушриклар ундан, “Эй Абу Бакр! Сен кўп марта Қуддусга бориб келгансан, шунинг учун яхши биласан, Маккадан Қуддусга бориб келиш учун қанча вақт лозим бўлади?” деб сўрадилар. Ҳазрати Абу Бакр: “Ҳа яхши биламан. Бир ойдан кўпроқ вақт керак бўлади” деди. Унинг бу жавобидан иргишлаб кетган кофирлар: “Мана ақлли, тажрибали одамнинг сўзи шундай бўлади-да” деб ва энди Абу Бакрни ҳам ўзларидек фикрда бўлганидан жасорат олиб, мазах аралаш: “Сенинг жанобинг, Қуддусга бир кечада бориб келганини айтиётир, у ақлдан озиб бўлган шекилли” дедилар. Ҳазрати Абу Бакрни табриклаб, унга иззат-хурмат кўрсатдилар.

Ҳазрати Абу Бакр Расулulloҳ жанобимизнинг муборак исмларини эшлитиши билан: “Агар У айтиётган бўлса, тўғри айтибидилар. Бир зумда бориб келганларига мен ҳам ишондим” деди-да уйига кириб кетди. Кофирлар тарсаки егандай каловланиб қолишиб кейин: “Муҳаммад қандай ёмон жодугар-а. Абу Бакрни ҳам жодулаб ташлабди” деб, изларига қайтиб кетишиди.

Ҳазрати Абу Бакр кийиниб чиқиб дархол Расулulloҳ жанобимизнинг олдига Каъба томон шошилди. У ердаги гавжумни ёриб ўтаётиб, баланд овозда: “Ё Расулаллоҳ! Меърожингиз муборак бўлсин! Бизларни сиздек улуғ пайғамбарга хизматчи қилиб шараф берган ва муборак юзингизни кўриш, қалбларни ром, рухларни жазб қилувчи сўзларингизни эшлитиш неъматига етказгани учун Аллоҳу таолога чексиз шукрлар бўлсин. Ё Расулаллоҳ! Сизнинг ҳар бир сўзингиз тўғри ва ҳақ. Мен ишондим. Жоним сизга фидо бўлсин!” деди. Ҳазрати Абу Бакрнинг бу сўзлари кофирларни эсанкиратиб қўйди. Унга қарши бирор нарса дейишга сўз топа олмай тарқалиб кетишиди. Шубҳага туша бошлаган бир неча иймони заиф кишиларнинг ҳам қалбига қувват кирди. Расулulloҳ жанобимиз ўша куни Абу Бакрга “**Сиддик**” дея ном бердилар. Бундай номга сазовор бўлиш билан унинг даражаси қат-қат юксалди.⁹⁹

Бундан жазавага тушган кофирлар, мўминларнинг мустаҳкам иймонини, пайғамбаримизнинг ҳар бир сўзларига дархол ишонишиларини, атрофларида парвонадек айланиб-ўргилишиларини ҳазм қила олишмади. Шу боис, Расулulloҳни мағлуб қилиш мақсадида у зотни ўртага олиб, хилма-хил саволлар ёғдириб, имтихон қилишга ўтдилар.

“Эй Муҳаммад! Қуддусга бордим деяпсан. Айтчи, у ердаги

---

99 Ибн Саъд, “ам-Табақот”, I, 144-б.

масжиднинг нечта эшик ва нечта деразаси бор?” қабилида савол ёмғирига тутишди. Расулуллоҳ уларнинг барча саволлариға бирмабираниқ жавоблар бердилар. Сарваримизнинг ҳар бир жавобларидан кейин ҳазрати Абу Бакр, “Ҳа худди шундай, ё Расулаллоҳ” деб қўярди. Ваҳоланки, мухтарам пайғамбаримиз, жуда ҳаёли ва адабли бўлганларидан рўпарасидаги инсоннинг юзига ҳам тик қарамасдилар. У зот кейинроқ шундай деб марҳамат қилгандилар: “**Масжиди Ақсога борганимда атрофга қарамагандим. Мушриклар сўраган нарсаларга эътибор бермагандим. Савол берилган онда, Жаброил** (алайхиссалом) **Масжиди Ақсони шундай кўз олдимга келтирди. Унинг дераза-ю эшикларини кўриб санаб, уларга дарҳол жавоб бергандим.**” Расулуллоҳ қайтишда йўлда макка карвонини кўрганини ҳам айтиб бердилар. Карвоннинг яқинда Маккага келишига ишора қилиб, “**Иншаллоҳ, чоршанба куни келиб қолишади**”, дея марҳамат қилдилар. Ҳақиқатан чоршанба куни қуёш ботаётганда карвон Маккага кириб келди. Карвондагилардан сўрашганларида, улар бир бўрон кўтарилиганини ва унда хурккан бир tuyанинг йиқилиб тушганини айтишди. Булар мўминларнинг иймонларини қувватлаган бўлса, кофириларнинг адоватини ошириб юборди.¹⁰⁰

Хижратдан бир йил олдин, Ражаб ойининг 27-сида Жума кечаси содир бўлган бу мўъжизага “**Меъроҷ**” дейилади. Расулуллоҳ меъроҷга рух ва баданлари билан уйғоқ ҳолда чиқдилар. Меъроҷ кечасида Унга қанчалаб илоҳий ҳақиқатлар кўрсатилди ва ўша кечаси мусулмонларга беш вақт намоз фарз қилинди. Меъроҷ ҳақида Қуръони каримнинг Исро ва Нажм суралари ҳамда баъзи бир ҳадиси шарифлар воситасида маълумот берилган.¹⁰¹

Севикли пайғамбаримиз Меъроҷдан кейин саҳобалариға жаннат ҳақида гапириб, шундай марҳамат қилдилар: “**Ё Абу Бакр! Сенинг саройингни кўрдим. У қизил олтиндан ясалган эди. Сен учун ҳозирланган неъматларни мушоҳада қилдим.**” Ҳазрати Абу Бакр: “Ўша сарой ва эгаси сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ” дея жавоб қайтарди. Жанобимиз, ҳазрати Умарга қараб, “**Ё Умар! Сенинг кўшкингни ҳам кўрдим. У ёқутдан ясалганди. У ерда жуда қўп хурийлар бор эди. Бироқ сарой ичкарисига кирмадим. Сенинг ғайратингни ва рашкингни ўйладим**” дедилар. Ҳазрати Умар бу хабарни эшитиб қўп йиглади. Кўз ёшлари аралаш: “Ота-

100 Ибн Саъд, “*ат-Табақат*”, I, 215-б.

101 Бухорий, “Маноқиб-үл-Ансор”, 42-б.; Термизий, “*Тафсир-үл-Қуръон*”, 20-б.; Ибн Ҳашом, “*ас-Сийра*”, I, 403-б.; Байҳақий, “*ас-Сунан*”, I, 255-б.; Сұҳаілий, “*Равзул-унуф*”, II, 208-б.

онам, жоним сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Сизга қарши ҳам ғайрат ва рашк қилиб бўладими?” деди. Шундан кейин ҳазрати Усмонга марҳамат қилдилар: “**Ё Усмон! Осмонларнинг барчасида сени кўрдим. Жаннатдаги кошонангни кўриб, сени ўйладим.**” Ҳазрати Алига, “**Ё Али! Сенинг суратингни тўртинчи самода кўрдим. Жаброилдан сабабини сўрадим.** У дедики: “**Ё Расулаллоҳ!** Малаклар ҳазрати Алини кўришга ошиқу мунтазирлар. Ҳақ таоло, шу сабаб унинг қиёфасида бир фаришта яратди. У тўртинчи осмонда туради, бошқа малаклар уни зиёрат қилиб, баракатланадилар.” **Ундан кейин сенинг кўшкингга кирдим.** У ердаги бир дараҳтдан емиш узиб олдим. Ундан битта хурий чиқди ва юзига парда тортди. Мен унга “**сен кимсан ва кимникисан?**” деб сўрадим. “**Амакингиз ўғли Али учун яратилганман, ё Расулаллоҳ!**” деди.”

Меърож кечасининг бомдодидан бошлаб Жаброил алайхиссалом келиб, Расулуллоҳга беш вақт намозни ҳар бирининг вақтларида ўзи имом бўлиб, ўқитиб ўргатди. Ҳадиси шарифда марҳамат қилинадики: “Жаброил (алайхиссалом) Каъба эшиги олдида икки қун менга имом бўлди. Биз иккаламиз фажри содик бўлганда бомдод намозини, қуёш тепадан сал оғганда пешин, ҳар нарсанинг сояси ўз бўйининг икки бараварига тенг бўлганда аср, қуёш ботганда (яъни унинг энг юқорги ёйи, қирраси кўринмай қолганда) шом ва ғарбда шафақ қорайганидан кейин хуфтон намозларини ўқидик. Иккинчи қуни эса, бомдод намозини кун ёришиб қолганда, пешинни нарсаларнинг соялари ўз бўйларининг икки баравари бўлганда ва асрни шунинг ортидан, шомни рўза очиладиган вақтда (юлдузлар кўпайганда), хуфтонни кечанинг учдан бири бўлганда ўқидик. Кейин, Ё Мұхаммад! Сизнинг ва ўтмиш пайғамбарларнинг намоз вақтлари мана шундан иборат. Умматингиз, беш вақт намозларини биз ўқиган мана шу икки хил вақтнинг оралигига ўқисинлар” дея тайинлади.”¹⁰²

Намоз вақтлари мана шу тарзда белгиланганидан кейин, Ҳабашистонга ҳам хабар юборилиб, уларнинг беш вақт намозни мана шу вақтларда ўқишлари ва фарз бўлган пайтидан бўён ўқилмаган намозларини қазо қилиб ўқишлари амр қилинди.

102 Ибн Абий Шайба, “ал-Мусаннаф”, VIII, 443-444-б.; Ҳаким, “ал-Мустадрак”, IV, 648-649-б.; Баїханий, “Далошт-ун-нубувва”, II, 266-б.; Ибн Ҳишиом, “ас-Сийра”, I, 403-404-б.; Ибн Саъд, “ам-Табақат”, I, 213-215-б.;

АҚАБА БАЙЪАТЛАРИ

Севимли пайғамбаримиз ҳар йили, Каъбага зиёратга кела-ётган қабилаларни динга даъват этар, уларнинг жаҳаннам оташидан кутулиб, абадий саодатга эришишлари учун тинмасдан жон куйдирар ва турли ҳақоратларга қарамай пайғамбарлик вазифасини бажаришда давом этардилар. Қабилалар келиб қўнадиган жойларда уларни кутардилар ва келганларга: “**Аллоҳу таолонинг пайғамбарлик вазифасини ўрнига қўйгунимча мени ҳимоялайдиган ва менга ёрдам берадиганлар борми? Шундайлар бўлса, уларга жаннат берилади**” дея марҳамат қиласидилар. Бироқ Уни қўриқлайдиган ҳам, ёрдам берадиган ҳам бирор киши топилмасди.

Пайғамбарликнинг ўн биринчи йили кетарди. Кунлардан бир кун жаноби пайғамбаримиз бозорда Каъбани зиёрат қилишга келган Мадина яқинларида яшовчи бир жамоатга дуч келиб қолдилар. Улардан “**Сизлар ким бўласизлар?**” дея марҳамат қилинганида улар мадиналик ва Ҳазраж қабиласидан бўлишларини билдиридилар. Жаноби пайғамбаримизнинг бобоси Абдулмутталибининг оналари Салма хоним ҳам ўша Ҳазраж қабиласининг Нажрон ўғиллари авлодидан эди. Пайғамбаримиз, бу олти киши билан ўтириб, уларга Иброҳим сурасининг 35-52-ояти карималарини ўқиб бердилар ва исломиятни тушунтиридилар. Уларни бу динга киришга даъват қилдилар. Бу кишилар, ўзларининг қабилаларидағи кексалар ва ўша ердаги яхудийлардан яқинда пайғамбар келиши мумкинлиги ҳақида у-бу нарсалар эшитгандилар. Шунинг учун булар, Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) уларни динга даъват қилганида, бир-бирларига қараб олишди. Ундан кейин улар ўзаро: “**Ха, яхудийлар хабар берган пайғамбар шу**” дейишли.

Мадинада ўтмишдан буён Авс ва Ҳазраж қабилалари яхудийлар билан бир-бирига душман бўлиб яшардилар. Фурсат топилган вақт дарҳол бир-бирига хужумга ўтишарди. Шунинг учун булар яхудийлардан аввал мусулмон бўлиб, исломият билан шарафлансалар, улар устидан ғолиб келишларига ва яхудийларнинг Мадинадан чикарилишларига ишонгандилар. Ана шу сабаблар ҳам қўшилиб, Аллоҳу таолонинг инояти билан бу олти киши Расулулоҳнинг хузурида калимаи шаҳодат келтириб мусулмон бўлдилар. Жаноби пайғамбаримизга эса: “**Ё Расулаллоҳ!**

Биз қавмимизни яхудийлар билан урушадиган бир ҳолатда қолдирған әдик. Аллоху таоло, уларни ҳам зоти олийингиз соясида иймон келтириш билан шарафлантира, деб умид қиласыз. Биз қайтар-қайтмасимиздан уларни ва бошқа қавмларни сизнинг пайғамбарлыгингизни қабул қилишга чақирамиз. Бу дин ҳақида сиздан әшитғанларимизни уларга ҳам тушунтирамиз. Агар Аллоху таоло уларни бу дин атрофида түплаб бирлаштырса, сиздан ҳам азизроқ ва шарафлироқ киши бўлмайди” дедилар.

Бу олти киши ҳақиқатан ишонгандилар ва Аллоху таоло пайғамбаримизга таблиғ этганларини қабул қилиб, тасдиқ этгандилар. Улар юртларига қайтиш учун пайғамбаримиздан ижозат сўраб, Унинг олдидан кетдилар. Бу янгидан мусулмон бўлган шарафли кишилар: Үқба бин Амир, Асад бин Зурора, Авф бин Хорис, Рафий бин Молик, Кутба бин Амир, Жобир бин Абдуллоҳ (родиаллоҳу анҳум) эдилар.¹⁰³

Биринчи Ақаба байъати

Энди мусулмон бўлган олти киши Мадинага қавмлари ёнига қайтишлари билан дарҳол исломият ва пайғамбаримиз ҳақида суҳбатлар қилиб, халқни ислом динига даъват қилишни бошлаб юборди. Уларнинг ишлари шунчалар тезлашиб кетдики, ҳа демай Мадинада пайғамбаримиз ва исломият ҳақида гап очилмаган бирорта хонадон қолмади. Мана шу тариқа Исломият Ҳазрраж қабиласи орасида тарқалганидек, Авс қабиласидан ҳам баъзи кишилар мусулмон бўлишди.

Ақабадаги ушбу учрашувдан бир йил ўтгач Асад бин Зурора билан исломни қабул қилган 12 та ошнаси ҳаж мавсумида Маккага келишиди. Ўша йили мушриклар мусулмонларга ҳар йилгидан ҳам оғирроқ азобу жафо чектиришаётган эди. Расулуллоҳни узлуксиз таъкиб этишар, У билан учрашган, сўзлашган одамларни ҳам ушлаб қийноққа солишаарди. Булардан хабар топган мадиналиклар, бир кечаси пайғамбаримиз билан Ақабада учрашишга келишиб олдилар. Кун қорайгач келишилган жойда учрашдилар. Мадиналиклар Расулуллоҳ хузурларида У зотга тобе эканликларини арз қилишиб, ҳар қандай амру ва хоҳишларига

103 Ибн Ҳашом, “ас-Сиўра”, I, 429-431-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақат”, I, 219-220-б.; Табарий, “Тарих”, II, 88-б.; Ибн Асокир, “Тарих-и Димашқ”, IX, 82-б.

бош эгишларига ваъда бериб, байъат қилдилар. Ўша аҳдлашувда, “Аллоҳу таолога шерик қўшмасликларига, зино ва ўғирлик қўлмасликларига, тухматдан сақланишга, иснодга қолиш ёки боқа олмаслик андишаси билан фарзандларини ўлдирмасликларига” ваъда беришди.¹⁰⁴ Иккитаси Авс қабиласидан ва қолганлари Ҳазраж қабиласидан бўлган 12 кишининг раиси Асад бин Зурора эди.

Севгили пайғамбаримиз, бу ўн икки одамни ўз қабилаларига вакил қилиб тайинладилар. Уларга ўз қавмларига исломиятни таблиғ қилиб, қабилалари номидан Расулуллоҳга кафил бўлишлари топширилди. Асад бин Зурора эса, ҳаммаси номидан вакил бўлиб тайинланди. Ана ўша биринчي Ақаба байъатига иштирок этгандар: Молик бин Нажжор ўғилларидан Асад бин Зурора, Авф бин Хорис, Муъаз бин Хорис; Зурайк бин Омир ўғилларидан Рафиъ бин Молик, Заквон бин Абдиқайс; Ғанм бин Авф ўғилларидан Убода бин Сомид; Гусайна ўғилларидан Язид бин Саълаба; Ажлон бин Зайд ўғилларидан Аббос бин Убода; Ҳаром бин Каъб ўғилларидан Уқба бин Омир; Савод бин Ғанм ўғилларидан Кутба бин Омир; Абдулашҳал бин Жушам ўғилларидан Абул-Ҳайсам Молик бин Тайихон ва Амр бин Авф ўғилларидан Увайм бин Соида эди.

Мадина Ислом билан нурланмоқда

Ўша келишувдан кейин Мадинага қайтган ҳазрати Асад ва ошналари, қабилаларига кеча-кундуз исломиятни таблиғ қилиб, қавмларини ҳақ динга даъват қилдилар. Уларнинг тинимсиз ҳаракатлари натижасида Мадинада исломият зудлик билан тарқала бошлади. Бу уйғониш шу даражага етдики, янги дин туфайли илгаридан бир-бирига ашаддий душман бўлиб келган Авс ва Ҳазраж қабилалари тотувлашиб, исломиятни янада яхшироқ ўргана олиш мақсадида Расулуллоҳдан муаллим ҳам сўратдилар. Расули акрам (саллаллоҳу алайхи васаллам) эса, уларга Қуръони каримни ва исломиятни ўргатиш учун Маккадаги Асҳобидан ҳазрати Мусъаб бин Умайрни муаллим сифатида Мадинага юбордилар.

Ҳазрати Мусъаб, Мадинага келиб, ҳазрати Асаднинг уйига жойлашди. Улар иккаласи уйма-уй юришиб, Исломиятни ҳаммага етказишиди. Мадиналиклардан Расулуллоҳга бўлган муҳаббатлари-ю

¹⁰⁴ Ибн Саъд, “ат-Табақат”, I, 220-б.; Таబарий, “Торих”, II, 356-б.; Балозурий, “Ансаб” I, 252-253-б.

У зотнинг ўзларини ҳар қандай душмандан қўриқлашда жонжохдлари билан ҳаракат қилишларини сўраб, бу ҳақда ваъдалар олишди. Уларни келгусида Расулуллоҳ билан қилинадиган байъатга тайёрлашди.

Асад бин Зурора ҳазратлари мансуб бўлган қабиланинг раиси Саъд бин Муъзз бўлиб, бу киши ҳазрати Асадга қариндош эди. У даврларда араблар орасида ўз қариндошига қарши бирон беадаблик ёки ҳақоратомуз ишдан тийилиш одат бўлгани учун Саъд бин Муъзз ҳали ўзи иймон келтирма-ган бўлса ҳам, қариндошининг уйига бориб, унинг ушбу таблиғига тўсик бўлишга уринмади. Шунингдек, қабила раиси сифатида, бу ишга қўл уришни ҳам унча хоҳламаётган эди. Шунинг учун у, қабиласининг эътиборли кишиларидан бўлган Усайд бин Худайрни чақиритириб унга: “Бизнинг маҳаллага боргин, анави келгинди билан учрашиб кўргин, кейин унга нима қилсанг ўзинг биласан. Агар уни бошлаб келган Асад менинг қариндошим бўлмаганида бу ишни сенга қўйиб бермасдим” деди.

Шу гапдан кейин Усайд бин Худайр найзасини олиб, ҳазрати Мусъаб бин Умайр меҳмон бўлган уйга борди. Ичкари кириб, жаҳл билан ўшқира кетди: “Биз тарафларга нега келдинг? Одамларнинг бошини айлантиряпсан! Жонингдан умидинг бўлса, дарҳол бу ердан кет!”. Унинг авзойини кўрган Мусъаб бин Умайр мулойимлик билан: “Биродар, ховрингиздан тушинг, келинг бир пас ўтиринг, аввал сўзларимизга жичча қулоқ солинг. Мақсадимизни билинг, ёқса қабул қиласиз. Ёқмаса, моне бўлласиз...” деди. Усайд сокинлашиб: “Ха, тўғри айтасан”, деди-да найзасини ерга санчиб, ерга ўтирди.

Ҳазрати Мусъабнинг мулойим гаплари билан қалбларни жалб қилувчи сўзларини ва хуш овози билан ўқиган Қуръони карим тиловатини тинглади. Эшитганларидан шамдай эри-ган Усайд ўзини йўқотаёзди. Оғзидан беихтиёр “Бу қандай чиройли каломлар-а” деган сўзлар чиқиб кетди. Кейин “Бу динга кириш учун нима қилиш керак?” деб сўради. Унга батафсил гапириб беришди ва асл мақсади ҳазрати Мусъабни ҳайдаб юбориш бўлган Усайд бин Худайр калимаи шаҳодат келтириб, мусулмон бўлди. Қалбida порлаган иймон нурининг севинчидан жойида тинч туролмай қолган Усайд: “Мен ҳозир бориб, сизларга шундай бир одамни жўнатаман. Агар у мусулмон бўлса, Мадинада унинг қавмидан мусулмон бўлмаган ҳеч ким қолмайди...” дея ўрнидан турди-да дарров чиқиб кетди. Тўғридан-тўғри Саъд бин Муъаззининг уйига равона бўлди. Саъд бин

Муъаз унинг келаётганини кўриб, “Қасам ичиб айтаман, Усайд бу ердан кетаётгандаги юзидан умуман бошқача юз билан келаётир” деди ўз-ўзига.

У келгач, “Нималар қилдинг ё Усайд?” деб сўради. Ҳазрати Усайд бин Ҳудайр эса, Саъд бин Муъазнинг мусулмон бўлишини жондан орзу қилгани учун жўрттага гапни бошқа томондан айлантириб, “Ҳалиги келгинди (Мусъаб бин Умайр) билан учрашдим, лекин зигирдай ёмонлигини илгай олмадим. Ҳа, яна шуни эшитдимки, рақибинг Баний Хориса ўғиллари, сенинг бўланг (холаваччанг) Асаднинг бундай бегона одамга уйидан жой берганидан гумон қилиб, уни ўлдириш пайига тушибдилар” деди.

Бу гаплар Саъд бин Муъазга қаттиқ тегди. Чунки бир неча йил илгари бир урушда Баний Хориса ўғилларини енгиб, Мадинадан қувиб, Хайбарни бош-пана қилишга мажбур қилганди. Бир йил ўтгач, кечирим бериб, маҳалла-кўйларига қайтишга ижозат ҳам берганди. Шунга қарамасдан уларнинг бундай безбетча режалари Саъд бин Муъазнинг асабини қўздирганди. Аслида эса, ахвол ундей эмасди. Усайд бин Ҳудайр атайлаб шундай хийлани ишга солганди. Бу билан Саъд бин Муъазнинг ўз холасига ва ўғли Асад бин Зурорага, улар орқали Мусъаб бин Умайрга заар беришнинг олдини олмоқчи эди. Ушбу хийла орқали қабила раисини уларнинг ёнини олишга ва ниҳоят мусулмон бўлишига замин тайёрламоқчи эди.

Саъд бин Муъаз, Усайд бир Ҳудайрдан эшитган хабаридан аччиқланиб, ўрнидан сапчиб турди-да, тўғри ҳазрати Асад бин Зуроранинг уйига борди. У ерга бориб, Асад ва Мусъаб бин Умайрнинг ўзаро хузур-ҳаловатда сухбат қилиб ўтиришганига гувоҳ бўлди. Ёнларига яқинлашиб, “Эй Асад! Агар орамизда қариндошлиқ риштаси бўлмаганда, сен бу ишларингни қила олмасдинг...” дея дўқ қилди. Унинг бу сўзларига ҳазрати Мусъаб бин Умайр жавоб қайтариб, “Эй Саъд! Шошманг, аввал ўтириб, озгина бизга қулоқ солинг. Маромимиз ва мақсадимизни билинг, ҳушингизга келса, нур устига нур, акс ҳолда, мажбурлайдиган ҳолимиз ҳам, ҳаққимиз ҳам йўқ. Турсиз-да кетасиз!” дея жуда юмшоқ оҳантгда гапирди. Саъд бин Муъаз, бу мулојим ва ширин сўзлар қаршисида шаштидан тушди, бир чеккага ўтириб, уларни тинглай бошлади.

Мусъаб бин Умайр ҳазратлари, Саъд бин Муъазга аввал ислом ҳакида гапирди. Унинг асосларини изоҳлаб берди. Ундан кейин ёқимли овози билан чиройли қилиб, Куръони каримдан бироз

ўқиди. Ўқиган сайин Саъд бин Муъазнинг ҳоли ўзгарар, эриб, ўзини йўқотгудек бўлар эди. Нихоят Куръони каримнинг тенгсиз балоғати-ю фасоҳати олдида қалби ром бўлиб, худди сеҳрлангандай донг қотди. Ахволидан қаттиқ таъсиrlангани кўриниб турарди. Бир ҳайли шу ҳолатда қолгач, ўзини тута олмай: “Сиз бу динга кириш учун нима қилгансиз?” деб юборганини сезмай қолди.

Мусъаб бин Умайр, дарҳол калимаи шаҳодатни ўргатди. У ҳам “Ашҳаду ан ла илоҳа иллаллоҳ ва ашҳаду анна Мұҳаммадан абдұхұ ва расулуҳ” деб, мусулмон бўлди. Саъд бин Муъаз мусулмонликнинг завқини шу заҳоти қалбida ҳис қилиб, қувончидан ўзини қўярга жой топмасди. Дарҳол уйига борди-да, унга ўргатишганидек чўмилиб, гусл олди. Сўнgra қавмининг бир жойга йиғилишини буюорди. Саъд бин Муъаз, ўз ёнига Усайд бин Ҳудайрни ҳам олиб ҳалқ йиғилган жойга борди. У ерда Саъд бин Муъаз, Абдулашҳал ўғиллариға хитоб қилиб: “Эу Абдулашҳал ўғиллари! Сизлар мени қандай одам сифатида танийсизлар?” дея савол берди. Улар бир овоздан: “Сен бизнинг раисимиз ва каттамизсан, биз сенинг гапингдан ва изингдан чиқмай эргашамиз!” дея жавоб қилдилар. Шундай жавобни кутиб турган Саъд бин Муъаз: “У ҳолда, эшитининг, мен мусулмон бўлиш шарафига эришдим. Раисларинг сифатида сизларни ҳам Аллоҳу таолога ва Унинг Расулига иймон келтиришга чақираман. Агар иймон келтирмасангиз, ҳеч қайсингиз билан кўришиб, сўзлашиб ўтирумайман!...” деди.

Абдулашҳал ўғиллари, раислари Саъд бин Муъазнинг мусулмон бўлганлигини ва қавмини исломга даъват қила-ётганини эшитиши билан, барчаси бирга ёппай мусулмон бўлдилар. Ўша куни қош қорайгунча Мадина самоларини калимаи шаҳодат ва тақбир садолари чулғаб олди.¹⁰⁵

Шу воқеадан кўп ўтмай, бутун Мадина ҳалқи, Авс ва Ҳазраж қабилалари исломни қабул қилдилар. Ҳар бир хонадон ислом нури билан ёришди. Саъд бин Муъаз ва Усайд бин Ҳудайр қабилаларига оидбарча бутларни синдириб ташлашди. Булар ҳакида пайғамбаримизга хабар қилганларида У зоти муборак (алайхиссалом) беҳад мамнун бўлдилар. Бундай янгилик-дан маккалик мусулмонларнинг севинчлари ҳам ичларига сифмасди. Шунинг учун ўша йилни (мелодий 621) санат-ус-суур (севинч йили) деб атадилар.

¹⁰⁵ Ибн Ҳишиом, “ас-Сиіра”, I, 435-б.; Таబарий, “Торих”, II, 88-б.; Сұхайлий, “Равзул-унуф”, II, 258-б.; Ибн Касиір, “ас-Сиіра”, II, 182-б.

Иккинчи Ақаба байъати

Расулуллоҳга пайғамбарлик вазифасини берилганига 13 йил бўлаётган эди. Маккалик мушрикларнинг мусулмонларга раво кўраётган зулмлари ҳаддан ошиб, бардош бериб бўл-майдиган ҳолга етганди. Мадинада эса, Асад бин Зурора ва Мусъаб бин Умайрнинг хизматлари натижасида Авс ва Ҳазражлик-лар мусулмонларга қучоқ очадиган, уларни бағриларига босиб, улар учун ҳар қандай фидокорликдан қайтмайдиган ишқ ва шавққа чўмган эдилар. Улар расулуллоҳнинг тезроқ Мадинага ташриф буюришларини орзу қилишарди. У учун молу жонларини ая- маслиқка ваъда беришганди. Бу орада ҳаж мавсуми бошланиб, Мусъаб бин Умайр бошчилигида мадиналик 73та эркак ва 2та аёл Маккага зиёратга келишди. Ҳаж вазифаларини тамомлагач яна Ақабада пайғамбаримиз билан учрашдилар. Ўшанда Асад бин Зурора ва мадиналик 12 нафар вакил, ўз қабилалари номидан пайғамбаримизнинг Мадинага ҳижрат қилишларини илтимос қилиб, таклиф этишди. Сараври олам жанобимиз уларга Қуръони каримдан баъзи ояти карималарни ўқиб, улардан ўзлари ва болаларини қандай ҳимоя қилсалар, пайғамбарни ҳам шундай қўриқлашлари ҳақида қатъий ваъда беришларини сўрадилар.

Расулуллоҳнинг ҳали мусулмон бўлмаган амакиси ҳазрати Аббос ҳам ўша ерда эди. Қасамёд қилиш учун йигилгандарга қараб: “Эй мадиналиклар! Бу киши менинг акамнинг ўғлидир. Одам зотида орасида менга энг азиз ва манзури ҳам шу кишидур. Агар сиз Унинг рисолатини тасдиқ қилиб, Аллоҳдан келтирганларига ҳам сидки дилдан ишонаётган ва бирга олиб кетишни хоҳлаётган бўлсангиз, мени рози қиласиган, кўнглимни хотиржам этувчи ваъда беришингиз лозим бўлади. Маълумки, Мухаммад алайҳиссалом биздандир. Биз Уни, Унга ишонмаган кимсалардан кўз қорачиғидай қўриқлаб келдик. У бизнинг орамизда иззат ва шарафи билан ҳимояланган ҳолда яшамоқда. У эса, шуларга қарамай, бутун баридан воз кечиб, сиз билан бирга кетишга қарор берди. Шунинг учун агар сиз, барча араб қабилалари биргалашиб устингизга бостириб келганида, уларга қарши чиқа оладиган ҳарбий қувватга қодир бўлсангиз, бу ишга қўл уринг. Бу ҳақда аввал ўзаро гаплашиб, маслаҳатлашиб олинглар, кейинчалик келиша олмай, бўлиниб

юрманглар. Хуллас, ваъдангизда туриб, Уни душманларидан қўриқлай оласизми? Агар бунга қодир бўлсангиз, қандай яхши. Йўқ, агар бу иш қўлингиздан келмай, Маккадан чиққач Уни ёлғизлатиб қўядиган бўлсангиз, яхшиси ҳозироқ бу ишдан воз кечингларки, ўз юртида обрў-эътибори билан ҳимоямизда яшайверсин”, дея хитоб қилди.

Ҳазрати Аббоснинг гапларидан мадиналиқ мусулмонлар бир мунча хафа бўлишди. Чунки ҳазрати Аббоснинг сўзларини, улар худди Расууллоҳ жанобимизни юртларига олиб кетганларида Уни мушриклардан ҳимоялай олмайдиган, кора кунда Уни ёлғиз ташлаб кетадиган одамларга айтилган гапдай тушунган эдилар. Мадиналиқ саҳобалардан Асад бин Зурора жаноби пайғамбаримизга қараб: “Ё Расууллоҳ! Ижозат берсангиз бир-икки оғиз сўзим бор. Уларни ҳазратингизга арз этсам” деди. Фахри коинот ижозат бергач ҳазрати Асад: “Ота-онам сизга фидо бўлсин, ё Расууллоҳ! Биламизки, ҳар бир даъватнинг бир юмшоқ-мулойим, бир қаттиқ-шиддатли йўли, усули бўлади. Сиз бизни шундай бир нарсага даъват қилдингизки, уни аксарият одамларнинг қабул қилиши ғоятда мушкил. Зеро уларнинг ўтмишдан сифинишга одатланган бут-санамларини бир зумда ташлаб, исломни қабул қилишлари жуда оғир нарса. Шундай бўлса-да, биз исломни бутун қалбимиз билан қабул қилдик. Сиз яна мушрик қариндошларимиз билан борди-келдини узишимизни амр қилдингиз, биз буни ҳам ихлос билан қабул қилдик. Биласизки, буни қабул қилиш ҳар кимнинг қўлидан келавермайди. Энди эса, Сизга ҳатто ўз амакиларингиз душманлик қилиб, ҳимоясини аяган олий зотингизга қучогимизни очиб, бу шарафли вазифани зиммамизга вожиб ва лозим деб билдик. Бизлар ушбу айтиётган сўзларимизда ҳаммамиз маслаҳатлашиб, иттифоқ қилганмиз. Тилимизда нималар деяётган бўлсақ, қалбимиздан уларни тасдиқ этамиз. Ўз бола-чақамизни қандай муҳофаза қилсақ, муборак вужудингизни ҳам қонимизнинг охирги томчиси қолгунича ҳимоя қилишга қасам ичамиз. Агар бу аҳдимизни бузадиган бўлсақ, Аллоҳу таолога берган сўзимизда турмаган бўлиб, шаккоклар сафига тушиб қолайлик. Ё, Расууллоҳ! Биз сўзимизда содиқмиз. Аллоҳу таоло муваффақ айласин” деди. Кейин: “Ё Расууллоҳ! Сиз ўзингиз учун хоҳлаган талаб ва таъминотни бизга шарт қилиб

күйишиңгиз мүмкин” дәя қўшимча қилди. Жаноби пайғамбаримиз эса, уларни исломиятга ташвиқ қилиб, Қуръони карим ўқидилар. Үндан кейин марҳамат қилиб: “**Раббим учун сизларга қўядиган талабим шуки, фақат Аллоҳу таолога ибодат қилиб, Унга асло шерик қўшмайсиз!** Ўзим ва Асхобим учун сизларга қўядиган шартим эса, бизга паноҳ бериб, менга ва Асхобимга ёрдам беришиңгиз, ўзингизни химоя қилган нарсалардан бизларни ҳам химоя қилишиңгиз.”

Баро бин Маъруп: “Сизни ҳақ дин ва китоб билан юборган Аллоҳу таолога онт бўлсинки, бола-чақамизни химоя қилиб, қўриқлаганимиздек сизни ҳам қўриқлаймиз! Биз билан байъатлашинг, илтимос! Қасамёдимизни қабул қилинг, ё Расулаллоҳ!” деди.

Мадиналик мусулмонлардан Аббос бин Убода, жаноби пайғамбаримиз билан келишилган шартномани мустаҳкамлаш мақсадида юртдошларига қараб: “Эй Ҳазраж! Мұхаммад алаіхиссаломни нима учун қабул қилаётгандигизни биласизларми?” дәя савол берди. Улар бир овоздан “Ҳа, биламиз” деб жавоб бердилар. Шунда Аббос бин Убода: “Яхшилаб билиб олинглар! Сиз Уни урушда ҳам ва тинчлиқда ҳам қабул қилиб, Унга тобе бўлдингиз. Агар молларингизга бирон зарап етганида ёхуд ақрабо ва яқинларингиз ҳалок бўлганида пайғамбаримизни ёлғиз ва ёрдамсиз қолдирадиган бўлсанглар, уни ҳозирданоқ қилинглар! Валлоҳи, агар шундай қиласидиган бўлсангиз у дунё-ю бу дунёда ҳалок бўлганингиз шу! Агар У зот даъват қилаётган масалада, молларингизнинг кўлдан кетишига ва яқин қариндошларингизнинг ўл-дирилишига рози бўлиб, Унга вафо қилишга қўзингиз етса, бу ишга киришинглар. Валлоҳи бу, дунё ва охиратларинг учун хайрлидур” деганида, оғайнилари: “Молларимиз талаф бўлса ҳам, яқинларимиз ўлдирилса ҳам, биз пайғамбаримизга берган ваъдамиздан асло тоғмаймиз. Үндан ҳеч қачон ажралмаймиз. Бу йўлда ўлиш бор, қайтиш йўқ!” дедилар.

Бу гаплардан кейин пайғамбаримизга қараб: “Ё Расулаллоҳ! Биз аҳдимизни бажо келтирсак, бунинг ажри недир?” дәя сўрадилар. Севимли пайғамбаримиз ўшандада: “**Бунинг ажри - Аллоҳу таолонинг ризоси ва жаннатдир!**” деб марҳамат қилдилар.

Шундай қилиб, йигилгандардан ҳар бири ўз қавмларининг вакили сифатида ваъда бердилар. Биринчи бўлиб, ҳазрати Асад бин Зурора: “Мен Аллоҳу таолога ва Унинг Расулига берган сўзимни устидан чиқишига, молу жоним билан Унга ёрдам қилиш хусусидаги ваъдамни бажаришга қасамёд қилиб, Расулуллоҳга байъат қилдим” деб, пайғамбаримизга қўл бериб, мусофаҳа қилди. Ундан кейин ҳар қайсиси худди шу тарзда байъатларини тамомлашиб, “Аллоҳу таоло ва Расулининг даъватини эшиитдик, қабул қилдик ва Унга бўйин эгдик” деб, ўз мамнуният ва таслимиятларини арз қилдилар. Шу тариқа, Расулуллоҳ учун жонлари ва молларини тиқдилар. Аёллар қўл бермай, фақат сўз билан байъат қилишди.

Мұхтарам пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) “Аллоҳу таолога ҳеч қандай шерик қўшмаслик, ўғирлик, тухмат ва зино қилмаслик, болаларини ўлдирмаслик, ёлғон гапирмаслик, хайрли ишларга мухолиф (карши) бўлмаслик...” каби жамиятнинг муҳим масалаларида улардан ваъда олдилар...

Мадиналиклар жаноби пайғамбаримизга байъат қили-шаётганда Ақаба тепасидан: “Эй Минода қўноқлаганлар! Пайғамбар ва мадиналик мусулмонлар, сизларга қарши жанг қилиш учун келишиб олдилар” деган бир овоз эшитилди. Пайғамбаримиз: “**Бу Ақабанинг шайтонидир**” дедиларда, овоз чиққан томонга қараб: “**Эй Аллоҳу таолонинг душ-мани! Шошма, ҳали сенга ҳам навбат келади!**” дедилар. Кейин байъат қилган мадиналикларга: “**Сиз дарҳол қўнган жойларингизга қайтинг**” дея буюрдилар. Ўшанда Аббос бин Убода: “Ё Расулаллоҳ! Қасам ичаман, агар хоҳласангиз, эртага эрталаб, Минога жойлашган коғирларнинг устига бостириб борамиз ва уларнинг ҳаммасини қиличдан ўтказамиз” деди. Пайғамбаримиз унинг гайратидан мамнун бўлдилар, лекин: “**Бизга ҳали ундей куч ишлатиш амр қилинмади. Ҳозирча ётоқ жойларингга қайтинглар**” дея марҳамат қилдилар.

Имоми Насойининг Абдуллоҳ ибни Аббосдан келтирган ривоятига кўра, Ансордан Ақаба байъатига иштирок этгандар, Расулуллоҳнинг олдига келганлари учун муҳожирлардан саналганлар.¹⁰⁶

106 Ибн Ҳашом, “ас-Сийра”, I, 438-б.; Ибн Саъд, “ам-Табақот”, I, 221-223-б.; Сұхайлий, “Равзул-унуф”, II, 261-б.; Ибн Қасиیر, “ас-Сийра”, II, 192-б.

Мадинаи Мунавварага ҳижрат

Сүнгги Ақаба байъати туфайли Мадина, мусулмонлар учун бошпана бўладиган ҳаловатли жойга айланган эди. Иккинчи Ақаба байъати ҳакида хабар топган маккалик мушрикларнинг бунга муносабати жуда қалтис ва хавфли тус олган эди. Энди мусулмонларнинг Маккада яшашлари чидаб бўлмас даражада оғирлашган эди. Шу сабабдан улар пайғамбаримизга (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) аҳволларини арз қилишиб, ҳижрат қилишга (кўчиб кетишга) ижозат сўрадилар. Шундан сўнг кўп ўтмай пайғамбаримиз севинчли ҳолда Асҳоби киром ёнига чиқиб: “Сиз ҳижрат қиласидиган жой менга билдирилди. У ер Ясириб (Мадина) дир. У ерга ҳижрат қилинг. У ердаги мусулмон қардошларингиз билан бирлашинг. Аллоҳу таоло уларни сизга биродар қилди. Ясирибни(Мадинани) сизларга ҳузур-ҳаловат топадиган, осуда юртга айлантириди” дея марҳамат қилдилар. Расулуллоҳ жанобимизнинг шу ижозат ва тавсияларидан кейин мусулмонлар бирин-кетин гурух-гурух бўлиб Мадина-га ҳижрат қила бошлади.¹⁰⁷

Сарвари коинот жанобимиз ҳижратга чиқаётганларнинг ҳар бирига йўлда ва ҳар жойда жуда эҳтиёткор, тадбирли бўлишларини тақрор-тақрор таъкидлардилар. Мусулмонлар душманлари бўлмиш мушрикларнинг эътиборини жалб қилмаслик учун кичикичик гурухлар ҳолида йўлга чиқарди ва иложи борича яширин ҳаракат қилардилар. **Биринчи бўлиб Мадинага ҳижрат қилган зот Абу Салама** мушриклардан жуда кўп азият чекканди. Бироз ўтиб бундан хабар топган мушриклар, йўлга чиққанлардан кўриб қолганларини йўлдан қайтаришга, хотинларни эрларидан ажратиб олишга, кучи етганларини зиндонга ташлашга киришдилар ва уларга ҳар хил жафоларни рано кўрдилар. Динларидан қайтариш учун уларга бермаган азоблари қолмади. Лекин қабилалараро ички уруш чиқиб кетиши мумкинлигидан кўркишиб, мўминларни ўлдиришга журъат қиломадилар. Мусулмонлар эса, уларнинг бу жабру-жафоларига карамай, ҳар бир фурсатни ғанимат билиб, Мадинага ҳижрат қилишда давом этдилар.

Ҳазрати Умар ҳам бир куни қиличини белига тақди. Зарур бўлган ўқ-ёйини ва найзасини олиб, ҳамманинг кўз олдидা Каъбани етти

¹⁰⁷ Ибн Саъд, “ат-Табақат”, I, 226-б.; Табароний, “ал-Муъжзамул-қабир”, VIII, 31-б.; Байхакий, “Далоил-ун-нубувва”, II, 394-б

марта тавоф қилди. Сўнгра шу ерда ўралашиб юрган мушрикларга қараб, баланд овозда: “**Мана мен ҳам динимни ҳимоялаш учун Аллоҳу таолонинг йўлида ҳижрат қилмоқдаман. Хотинини бева, болаларини етим қолдиргиси, онасини йиғлатгиси келганлар бор бўлса, шу водийнинг орқасида олдимга чиқсин!..**” деди.

Шундай қилиб, ҳазрати Умар билан бирга йигирмага яқин мусулмон ҳеч кимдан тортинасадан куппа-кундуз Мадина томон йўлга чиқди. Ҳазрати Умардан қўрқанларидан бу гурухнинг олдига ҳеч ким чиқа олмади. Энди кўчаётган карвонларнинг кети узилмас, Асҳоби киром гурух-гурух Мадинага етиб борарди.

Бу орада ҳазрати Абу Бақр ҳам ҳижрат қилиш учун ижозат сўради. Расули ақрам (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) жанобимиз: “**Бироз сабр қилинг. Аллоҳу таоло менга ҳам ижозат берар деган умиддаман. Бирга ҳижрат қиласиз**” дэя марҳамат қилдилар. Ҳазрати Абу Бақр, “Ота-онам сизга фидо бўлсин! Шундай эҳтимол борми?” деб сўраган эди, пайғамбаримиз “**Ха, шундай эҳтимол бор**” дэя марҳамат қилиб уни севинтирилар.

Ҳазрати Абу Бақр саккиз юз дирҳамга иккита тuya сотиб олди ва ўша кунни интизорлик билан кута бошлади. Энди Маккада мусулмонлардан севимли пайғамбаримиз, ҳазрати Абу Бақр, ҳазрати Али, камбағаллар, касаллар, қариялар ва мушриклар қамаб кўйган мусулмонларгина қолганди.

Бу вақтда Мадинада, мадиналик мусулмонлар (Ансор), ҳижрат қилган маккаликларни (муҳожирларни) жуда яхши қарши олиб, меҳмон қиласидилар. Ораларида мустаҳкам қардошлиқ ҳосил бўлганди.

Расулуллоҳнинг ҳам куни келиб, Мадинага ҳижрат қилиб, мусулмонларга бош-қош бўлиш эҳтимоли мушрикларни ташвишга солиб қўйди. Шу боис исломни таг-туги билан ҳал қилиш масаласини келишиб олиш мақсадида Дор-ун-Надвада йиғилишди. Нима қилиш кераклиги ҳақида ҳар ким ўз фикрини ўртага sola бошлади. Шу пайт шайтон ҳам "шайхи наждий" қиёфасида, яъни кекса бир наждлик чол қўринишига кириб, мушрикларнинг даврасига яқинлашди. Уларнинг таклиф ва гапларига жимгина қулоқ солиб турди. Ўртага ҳар хил таклифлар тушган бўлса ҳам, ҳеч қайсисига ёқмаган эди. Шунда шайтон сўзга аралашди: “Бу айтганларингнинг ҳеч қайсиси чора бўлолмайди. Чунки Ундаги мутабассум чехра ва

ширин сўз ҳар қандай тадбирни бузиб юборади. Бошқа чорасини топинглар” деб, фикрини билдириди.

Ана шундан сўнг Курайш мушиклари раиси Абу Жахл: “Ҳар бир қабиладан биттадан кучли бир йигит танлайлик. Улар қўлларига қилич олсинлар-да биргалашиб Муҳаммадга хужум қилсинлар. Уни қиличдан ўтказиб, қонини тўксинлар. Лекин айнан ким ўлдиргани аниқ бўлмасин. Шунда унинг қабиладошлари мажбуран товонга рози бўлишади. Биз товонни тўлаймиз, шу билан ташвишдан кутиламиз” деди. Бу таклиф шайтонга ҳам ёқиб тушди ва уни қизғин ташвиқот қилиб, қўллади.¹⁰⁸

Мушриклар шунга ҳозирлик кўришаётган вақтда Аллоҳу таоло Расулига ҳижрат амрини юборди. Жаброил алайҳиссалом келиб, мушрикларнинг машъум қарорини жаноби пайғамбаримизга хабар қилди ва ўша кечаси ўз ётоғида ётмаслигини тайинлади. Пайғамбаримиз ҳазрати Алига ўз ётоғида ётишни ва Унда қолдирилган омонатларни эгаларига беришни айтиб: “Сен бу кеча менинг ўрнимда ётиб ухлагин, мана бу ҳирқамни (чакмонимни) ҳам устингга ёпиб олгин! Қўрқма сенга ҳеч қандай зарар етмайди” дея марҳамат қилдилар.

Ҳазрати Али жаноби пайғамбаримиз амр қилганидек ётди. У Хабибуллоҳнинг ўрнига ҳеч кўрқмасдан ўз нафсини фидо қилишга тайёр эди.

Ҳижрат кечаси кофирлар Расулуллоҳ жанобимизнинг саодатхоналарини ўраб олганди. Ўшанда Расулуллоҳ жанобимиз муборак уйларидан чиқиб, Ёсин сурасининг бошидан ўнта ояти каримани ўқиди ва ердан бир ҳовуч тупроқ олиб, кофирларнинг устига сочиб юбордилар. Шу тупроқдан кимнинг бошига тушган бўлса, уларнинг барчаси Бадр жангидаги ўлдирилгани ривоят қилинган. Шу билан кофирларнинг кўзлари пардаланиб, Расулуллоҳ улар орасидан сог-саломат ўтиб кетганларини кўрмай ва сезмай қолдилар. Нихоят Расули акрам Абу Бакрнинг уйига етиб олдилар. Мушриклардан ҳеч ким у зотни кўрмаганди. Бироз вақтдан кейин мушрикларнинг ёнига бириси келиб, улардан: “Бу ерда нимани кутаяпсизлар?” деб сўради. Улар эса: “Муҳаммаднинг уйидан чиқишини кутиб турибмиз” дея жавоб қилишди. Келган кимса: “Қасам ичаманки, Муҳаммад орангиздан ўтиб кетди. Қаранг, ҳатто бошингизга тупроқ ҳам сочиб кетибди” деб аччиқланди.

108 Ибн Ҳишом, “ас-Сийра”, I, 124-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақат”, I, 227-б.

Мушриклар бошларини ушлаб кўрганида, ҳақиқатан уларнинг бошлари тупроқ эди. Шунда мушриклар дарҳол эшикка ёпирилиб келишиб, уни бузиб ичкарига кирдилар. У ерда Расулуллоҳ алайхиссаломнинг ўрнида эса, ҳазрати Али ётарди. Ундан Расули акрамнинг қаердалигини сўрадилар. Ҳазрати Али: “Билмайман! Нима сиз мени Унинг муҳофазасига масъул этиб тайинлаган эдингларми?” деди. Бу жавоби туфайли ҳазрати Алини турткилаб олишди. Ҳатто Каъба ёнига олиб боришиб, бироз қамаб кўйишса ҳам, кейин қўйиб юборишли. Шундан сўнгра кофиirlар ташқарига чиқиб Расулуллоҳни излай бошладилар.¹⁰⁹

Мушриклар энг аввал Абу Бакрнинг уйига бордилар. Унинг уйида қизи Асмо бор эди. Асмодан отаси ва пайғамбар алайхиссаломнинг қаердалигини сўрадилар. Асмо жавоб бермагач, бечорани урдилар. Ҳар жойни титиб чиқиша ҳам, уларнинг изини топа олмай хуноб бўлишди. Уларнинг энг ашаддийси бўлган Абу Жаҳл, Макка кўчаларига ва шаҳар атрофига жарчилар юбориб, пайғамбаримиз билан ҳазрати Абу Бакрни топиб келтиргранларга ёки яширинган жойларини хабар берганга 100 та тия ваъда қилаётганини эълон қилидирди. Унинг бу ваъдасини эшитган, молу-дунёга мукасидан кетган баъзи бадбахтлар қуролланиб, отларига миниб излашга тушди.

Расулуллоҳ сарваримиз, ҳазрати Абу Бакрнинг уйига келиб, унга: “**Хижрат қилишимга ижозат берилди**” дея марҳамат қилгандарида, ҳазрати Абу Бақр Сиддик ҳаяжони ичига сифмай: “Муборак оёғингиз чангига юзимни суртайин, ё Расулаллоҳ, мен ҳам сиз билан бирга бораманми?” деб сўради. У зот эса: “**Ҳа, албаттa...**” дея марҳамат қилдилар. Ҳазрати Сиддик севинчидан йиғлаб юборди. Кўзларидан ёш оққан бир ҳолатда, “Ота-онам ва жоним сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Туялар тайёр. Уларнинг қайси бирини мурод қилсангиз, шуни қабул этинг” дея манзират қилди. Оламларнинг сultonони: “**Ўз мулкимда бўлмаган туяга минмайман. Фақат пулинни бериб сотиб оламан**” дедилар. Бундай жиддий амр олдида мажбур қолган ҳазрати Сиддик, туюнинг баҳосини айтди.

Ҳазрати Абу Бақр, тоғ ва чўл оралаб юришда моҳир ва машҳур бўлган Абдуллоҳ бин Урайқит исмли бир кишини, уни ўзларига ўйл кўрсатувчи қаловуз этиб ёллади. Туяларни унга топшириб, уч

¹⁰⁹ Сұҳайлий, “Равзул-унуғ”, II, 309-б.

кундан кейин уларни Савр төгидаги ғор ёнига келтиришни буюрди. Сафар ойининг 27-си пайшанба куни, жаноби пайгамбаримиз Абу Бакр Сиддиқ билан бирга йўл озиқларини тайёрлаб, ҳижрат учун йўлга чиқдилар. Иккаласи йўлда кетаётганларида ҳазрати Абу Бакр, Расууллоҳнинг атрофида гоҳ ўнгга, гоҳ чапга, бир орқага ва бир олдинга ўтиб юради. Пайгамбаримиз ундан нега бундай қиласяпсан деганларида, у: “Атрофдан келиши мумкин бўлган хавф-хатарнинг олдини олиш учун шундай қиласяпман. Агар бирон заар келадиган бўлса, аввал менга келсин. Жоним зоти олийингизга фидо бўлсин, ё Расууллоҳ” дея жавоб берди. Ўшанда Сарвари олам жанобимиз марҳамат қилдиларки: “**Ё Абу Бакр! Ҳақиқатан менинг бошимга келиши мумкин бўлган бирор мусбатнинг ўз бошинингга келишини истайсанми?**” “Худди шундай, ё Расууллоҳ! Сизни ҳақ дин билан, ҳақ пайгамбар қилиб юборган Аллоҳу таолога қасам ичаманки, келадиган мусибатнинг сизга эмас, менга келишини истайман” деди.¹¹⁰

Севимли пайгамбаримизнинг пойафзаллари торроқ бўгани учун йўлда йиртилиб кетди ва муборак оёқлари яраланди, ҳатто юришга мажоллари қолмади. Бир амаллаб, зўр-базўр тоққа чиқиб, ғорга етиб олдилар. Ғор оғзига келганларида, Абу Бакр: “Ё Расууллоҳ, Аллоҳ учун, сиз ичкарига кирмай туринг! Аввал мен кирайин, у ерда заарли бирон нарса бўлса, менга тегсин, муборак зотингизга заар-захмат етмасин” деб ғорга биринчи кирди. Ғорнинг ичини супуриб, сидириб тозалади. Ғорнинг у ер, бу ерида бир неча тешиклар, инлар бор эди, хиркасини (чакмонини) йиртиб, уларни ёпиб ташлади. Бироқ яна бир тешикни ёпишга ҳеч нарсаси қолмади. Буни эса, товони билан ёпиб, Расууллоҳни ғорнинг ичига даъват қилди.

Мухтарам пайгамбаримиз (саллаллоҳу алайхи вассаллам) ғорга кирдилар ва хорғинликдан муборак бошларини Абу Бакрнинг олдига қўйди-да, ухлаб қолдилар. Ўша вақт ҳазрати Сиддиқ оёғи билан ёпиб турган индан бир илон оёгини чақди. Бироқ Расууллоҳни уйғотиб юбормаслик учун илон заҳрига чидади. Аммо оғриқнинг зўридан кўзларидан беихтиёр юмалаган бир икки томчи кўз ёши, Расууллоҳнинг муборак юзларига томиб, уйғотиб юборди. **“Нима гап, нима бўлди, ё Або Бакр?”** дея сўрадилар. Ҳазрати Абу Бакр: “Оёғим билан ёпиб турган тешикдан бир илон оёғимни чақди”

¹¹⁰ Ибн Саъд, “ам-Табақот”, I, 230-б.; Ибн Асокир, “Торих-и Димашқ”, XXX, 78-б.

деб жавоб қилди. Расулуллох жанобимиз, Абу Бакрнинг оёғидаги илон чаққан жойига муборак тупугидан сурғанларида дарҳол оғриқ тўхтаб, шифо топди.

Расулуллох (саллаллоҳу алайҳи вассаллаҳ) ва Абу Бакр Сиддиқ ғорнинг ичидаги ўтирганларида, изқуварлар ёрдамида уларни излаб юрган мушриклар ўша ғорнинг олдига ҳам келишди. Бироқ ғорнинг оғзини ўргимчак тўрлари қоплаб олганди. Бунга қўшимча ғорнинг оғзида иккита қаптарнинг уяси ҳам туарарди. Мушрикларнинг исковучи Қурз бин Алқома: “Жуда ғалати, бироқ шу ерга келганда из йўқолди” деди. Коғирлар эса, ўзларича, “Агар улар бу ерга кирган бўлсалар эди, ғорнинг оғзидаги ўргимчак тўри бузилиши лозим бўларди” дея пичинг қилишди.

Шунга қарамасдан коғирларнинг баъзилари: “Шу ергача келдик, форга биттанг кириб бир қарагин?..” дейишганди, улардан Умайя бин Халаф исмли бириси: “Сенларда ақл борми ўзи? Оғзида ўргимчак тўри қатлам-қатлам бўлиб ётган бу форда ким бўлиши мумкин? Қасам ичаманки, бу ўргимчак тўрини Мұхаммад туғилмасидан олдин тўқиган бўлса керак” деб жаҳл қилди. Мушриклар ғорнинг олдида мунозара қилишаётганида ичкарида ҳазрати Абу Бакр ҳам ҳар хил хаёлларга бориб: “Ё Расулаллох! Валлоҳу ўзим учун ташвишланмаяпман. Бироқ олий зотингизга бирон зарап келишидан хавфсираяпман. Мени ўлдирсалар, мен якка кишиман, бу билан бирон нарса ўзгармайди. Лекин сизга бирор зарап келадиган бўлса, бутун уммат ҳалок бўлади, дин нобуд бўлади” дея ўз ташвишларини жанобимизга билдири. Коинотнинг сultonни жанобимиз эса: **“Ё Або Бакр!.. Шубҳасиз Аллоҳу таоло биз тарафдадир...”** дея марҳамат қилдилар.

Абу Бакр Сиддик: “Ё Расулаллох! Жоним сизга фидо бўлсин! Улардан бирортаси озгина эгилиб қараса, бизни кўради” деганида, Жанобимиз: **“Ё Або Бакр! Биз икки кишимиз, учинчисимиз эса, Аллоҳу таолодир. Ташвиш чекма!.. Ҳақ таоло биз билан бирга”** дея марҳамат қилдилар. Мушриклар ғорнинг ичкарисига қарамай орқаларига қайтиб кетишиди.¹¹¹

Аллоҳу таоло Қуръони каримда бу ҳолни маолан шундай буюради: **“Агар сиз Үнга(Ҳабибимга) ёрдам бермасангиз, (хотирлангки ўша вакт) коғирлар Уни (Маккадан) икковлонинг**

¹¹¹ Мұслим, “Фазош-ус-Саҳаба”, I-б.; Термизий, “Тағғирир-үл-Қуръон”, 10-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақат”, I, 228-б.; Ибн Абий Шайба, “ал-Мусаннаф”, VII, 471-б; VIII, 459-б.; Фоқүәтий, “Аҳбору Макка”, VI, 199-б.

иккинчиси этиб (ҳазрати Абу Бакр билан) чиқарғанларидан сүңг, (Савр тоги тепасидаги) ғорда ўтирганларида, Аллоху таоло Унга (Расуллуррахман) ёрдам берганди. У вақт оғайнисиға (Абу Бакр Сиддикқа), “Ташвишланма, Аллоху таолонинг ёрдами, нусрати шубҳасиз биз билан бирга” деган эди. Аллоху таоло, Унинг олдига хотиржамлик тушириб, Уни (Ҳабибини) кўзга кўринмас(маънавий) лашкарлар билан кучлантирганди, коғирларни (куфр) сўзларида адаштирганди. Аллоху таолонинг (тавҳид) калимаси эса, жуда олийдир. Аллоху таоло мутлоқ ғолибдир. Уягона ҳукм ва ҳикмат соҳибидир.”¹¹²

Севгили пайғамбаримиз ва Абу Бакр, ўша ғорда уч кечакундуз қолдилар. Ҳазрати Абу Бакрнинг Абдуллоҳ исмли ўғли, Маккада эшитганларини, кечаси форга келиб отасига хабар қиласарди. Унинг озод қылган қули ва сурувларининг чўпони Омир бин Фухайра эса, фордагиларга кечаси сут келтириб, Абдуллоҳнинг изларини ўчириб ташларди.

Фордаги ҳаётининг тўртинчи куни Савр горидан ташқари-га чиққан севимли пайғамбаримиз, ўзининг Қусва исмли туясига миндилар. Бир ривоятга кўра, орқасига Абу Бакрни ҳам миндириб оладилар. Иккинчи туяга Омир бин Фухайра ҳазратлари билан йўлларни яхши билувчи Абдуллоҳ бин Урайқит минадилар.

Оlamларнинг жаноби (саллаллоҳ алайҳи вассаллам) ўл-каларнинг энг мубораги, Аллоху таолонинг мадҳига созовор бўлган Маккай мукаррамани, киндик қони томган ватанини ташлаб кетаёган эдилар. Шу сабабдан, У туясини Ҳароми шариф сари бурдида, маҳзун бир ҳолатда: “**Валлоҳи! Сен, Аллоху таоло яратган жойларнинг энг хайрлиси, Аллоху таолонинг наздида энг севимлисан!** Агар мен сендан чиқарилмаганимда, ўз хоҳишим билан асло чиқмасдим. Мен учун сендан-да чиройлироқ, кўркамроқ юрт йўқ. Қавмим мени сендан чиқармаганида, мен сендан чиқмасдим, сендан бошқа бирор жойни юрт қилиб, у ерларда уй қурмасдим” дея хайрлашдилар.

Айни шу онда Жаброил алайҳиссалом тушиб: “Ё Расуллуррахман! Ватанингга муштоқмисан, соғинаяпсанми?” деб сўради. Сарваримиз: “**Ҳа, муштоқман**” дея марҳамат қилдилар. Ана ўшандада Жаброил алайҳиссалом, бир кун келиб Маккага қайтиб келишлари хушхабарини бериб, Қасос сурасининг 85-ояти каримасини ўқиб, Унинг муборак хотирига тасалли берди.

¹¹² Таъба сураси, 9/40.

Йўлда илгарилаш жуда секинлик билан кечарди. Мушриклар эса, қидиришни тўхтатмаган, лекин ҳеч ким уларни топа олмаётган эди. Чунки Жаноби Ҳақ, Ҳабибини кофирларнинг шарридан қўриб бораётганди. Расулуллоҳ жанобимиз шериклари билан Қудайд номли жойга етиб келганларида, сахийлиги билан машхур бўлган, ақлли ва иффатли Умму Маъбад исмли бир хонимнинг чодири олдида тўхтадилар. Йўловчилар, Уммадан бироз хурмо ва гўшт сотишини сўрадилар. Умму Маъбад эса: “Агар бирор нарсам бўлганда эди, сизга сотиш эмас, сизни ичкарига олиб зиёфат қилиб, икромда бўлардим. Афсус очарчилик ва қаҳатчилик сабабли қўлимизда бир нарса қолмади” деб надоматини билдириди. **“Сут борми?”** деб сўрадилар йўловчилар. “Йўқ, сигир ва согиладиган ҳайвонларимиз қисир қолишган” дея жавоб қилди Умму хоним. Ўшанда Коинотнинг султони (саллаллоҳу алайҳи васалтам) чодир ёнида турган бир ориқ қўйни кўрсатиб: **“Эй Умму Маъбад! У қўйни нега бу ерга боғлаб қўйибсан?”** дея марҳамат қилдилар. У эса,: “Ҳа, у жуда касал ва ориқ бўлгани туфайли сурувдан колиб кетди. Дармони йўқлигидан юра олмади” деди. **“Унинг сути йўқми? У қўйни соғса бўладими? Уни соғишга ижозат берасизми?”** дея марҳамат қилинганида, “Сизга ота-онам фидо бўлсин, афсуски унинг сути йўқ, лекин сиз согаман десангиз менинг қаршилигим ҳам бўлмайди” деди Умму Маъбад. Шу вақт Расулуллоҳ жанобимиз, қўйнинг олдига бориб, Аллоҳу таолонинг исмини зикр қилдилар. Баракат тилаб, дуодан кейин қўйнинг елинларига қўлини текказдилар. Шу ондаёқ қўйнинг елини сутга тўлди ва ҳатто оқа бошлади. Дарҳол идиш келтиришиб, уни тўлдириб олишди. Сутдан аввал Умму Маъбаднинг ўзига куйиб берилди. Ундан кейин Абу Бакрга ва навбат билан бошқаларга бериб, уларнинг ҳаммасининг тўйишини таъминлади. Энг охирида Жанобимизнинг ўзлари ичдилар. Яна бир марта муборак қўлларини елинига теккизиб, катта бир идишни тўлдириб сут олдиларда Умму Маъбадга бердилар.

Йўловчилар у жойдан узоқлашганларидан сўнгра Умму Маъбаднинг эри келди ва уйда катта бир идиш тўла сутни қўрди. Ҳайрон бўлиб: “Бу сут қаердан келди?” дея хотинидан сўради. “Бир муборак киши уйимиз ёнига келиб тўхтадилар ва хонамизни мана шундай шарафлантириб кетдилар. Мана қўриб турганларинг Унинг ҳиммати ва баракатидандир” дея жавоб қилди эрига Умму

Маъбад. “Таърифлачи, унинг сифати ва жамоли қандай эди?” деди Уммунинг эри.

Умму Маъбад кўрганларини таърифлаб, бундай деди: “Мен кўрган у Муборак зот, жуда хушбичим ва юзида доим табассуми бор эди. Кўзларида бироз қизиллик кўринарди, овози жуда нозик, сўзи ширин эди. Муборак киприклари узун эди. Кўзининг оқи нихоятда оқ, қораси эса тим қора бўлиб, қурдатан сурмали эди. Сочлари қора, соқоли қалин эди. Жим турганида уни бир викор ва вазминлик қопларди. Сўзлаганида табассум қиласарди, сўзлар жуда тартибли чиқиб, жуда ширин эшитиларди. Узокдан жуда ҳайбатли кўринарди, яқинлашганида жуда бир ёқимли ва жозибадор кўриниш оларди. Ёнидагилар, у зотнинг амрини бажариш учун жонини қўлига олиб югурадилар.” Бу сўзларни ҳайрон қолиб тинглаган Умму Маъбаднинг эри: “Қасам ичаманки, бу зот, Қурайшликлар излаб юрган киши бўлиши керак. Агар мен у зотга дуч келганимда, хизматига кириб, шарафланардим, ёнларидан ажралмасдим” деди. Ривоятга килишларича Умму Маъбаднинг ўша қўйи ўн саккиз йил яшаган экан. Фахри олам жанобимизнинг баракати билан оила унинг сути билан рўзгор тебратишган экан. Умму Маъбаднинг эри, Расууллоҳнинг изларидан кетиб, Рийм водийсида муборак йўловчиларга етишади ва мусулмон бўлади. Кейинчалик Умму Маъбад ҳам мусулмон бўлиш шарафига эришади.¹¹³

Суроқа бин Молик

Мушриклар Мадинага қараб йўлга чиқкан Муҳаммад алайхиссаломни ва ҳазрати Абу Бакрни тинмасдан излашарди. Улар агар топа олмасак бошимизга катта ташвиш келади деб кўркишарди. Чунки мусулмонлар “Ислом давлати” тузиб, тез орада уларни бартараф қилишларига ишонишарди. Шунинг учун мушриклар нима қилиб бўлса ҳам пайғамбаримизни қўлга туширишга ашаддий киришишган эди. Жаноби пайғамбаримизни ва Абу Бакрни ўлдирганга ёки уларни асир олганларга юз тужа билан яна сон-саноқсиз мол-мулк ҳамда пул беришларини ваъда қилдилар. Бу хабар Суроқа бин Молик мансуб бўлган Мудлиж ўғиллари орасида ҳам тарқалди. Суроқа бин Молик яхшигина

¹¹³ Ибн Саъд, “ат-Табакот”, I, 230-б.; Табароний, “ал-Муъжамул-кабир”, IV, 84-б.; Байҳакий, “Далоит-ун-нубувва”, I, 26-б.

изқувар эди. Шу маҳорати туфайли бу хабарга эътиборсиз қолмай, дарров ишга киришиб кетди.

Мудлиж ўғиллари бир сесанба куни, Суроқа бин Молик яшайдиган худуд бўлган Қудайдда йифилдилар. Йингина Суроқа бин Молик ҳам қатнашган эди. Ўшанда, Қурайш мушрикларидан бири Суроқанинг ёнига келиб: “Эй Суроқа! Валлоҳи мен бироз олдин соҳилга қараб кетаётган уч кишилик сафарийларни кўрдим. Улар ўша Мұхаммад ва Унинг Асҳоби бўлса керак” деди. Суроқа вазиятни тушунганди. Лекин бу ишга тикилган мукофотларни ёлғиз ўзи олишни кўзлаётган эди. Шу сабабли бу янгиликдан ўзгаларнинг ҳам хабардор бўлишини олдини олиб: “Йўқ, у сен кўрганлар фалон кишилар эди. Мен уларни яхши танийман, бироз олдин мана шу ердан ўтиб кетгандилар” деб унинг хабарини кўпчилик олдида аҳамиятсизга чиқариб қўйди.

Суроқа у ерда яна бироз кутди-да, фурсатини топиб дарров уйига келди. Хизматчисига отини ва куролларини олиб водийнинг орқасида кутиб туришни буюрди. Ўзи эса, ёнига ханжарини олди, ярқираб кўриниши одамларнинг дикқатини тортмасин деган мақсадда учини пастга қаратиб қўйди. Охири, отига миниб, уни чоптириб йўлга тушди. Кўп ўтмай бутун Макка қидираётган одамларнинг изига тушди ва ортларидан отини елдириди. Узоқдан қоралари кўринган муборак йўловчиларга шунчалик яқинлашдики энди уларни бемалол ажратса олар ва ҳатто жаноби пайғамбаримизнинг тиловат қилиб кетаётган Қуръони карим оятларини аник эшитарди. Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) ҳеч ортларига қарамасдилар. Олдинга қараб ҳар томонга аланглаб хушёр бораётган ҳазрати Абу Бакр бирдан орқага назар ташлаб, изларидан Суроқанинг эргашиб келаётганини илгади-ю ташвишга тушиб қолди. Мұхтарам пайғамбаримиз эса, унга фордагидек: **“Ғам чекманг дўстим, Аллоҳу таоло биз билан бирга”** дея марҳамат қилдилар.

Бухорий ҳазратларининг ривояти бўйича, ўшанда ҳазрати Абу Бакр, бир отликнинг изларидан келаётганини Расули акрамга арз қилганида, пайғамбаримиз: **“Ё Рабби! Уни отидан йиқитгин”** дея дуо марҳамат қилдилар. Бошқа бир ривоятда эса, Суроқа уларга етиб қолганида ҳазрати Абу Бакр, хавфсираб йиглай бошлайди. Расули акрам ундан нега йиглаётганини сўраганларида: “Валлоҳи ўзим учун йигламаяпман. Сизга бирон зарар келишидан кўркиб йиглайпман” дея жавоб қилди.

Суроқа жаноби пайғамбаримизга бемалол ташлана оладигандай яқинлашиб: “Ё Мұхаммад! Энди сени мени қўлимдан ким ҳам ҳимоя қила олади?” деб дағдаға қилди. Сарвари олам: “**Мени Жаббор ва Қаххор бўлган Аллоҳу таолонинг Ўзи ҳимоялайди**” дея жавоб қилдилар. Шу заҳоти Суроқанинг оти икки олд оёқлари билан тиззасигача ерга ботиб қолди. Бундан аранг чиқиб, тақрор ҳужумга шайланганида, отнинг оёқлари яна ерга ботиб, юра олмай қолди. Суроқа бу гал қанча уринмасин отини у ҳолатдан қутқара олмади. Оти ҳам ўзи ҳам ҳолдан тойди. Бошқа чораси қолмагач шафқат ва марҳамат соҳиби бўлган Расулуллоҳ жанобимиздан узр сўраб, ёлворишга тушди. Жамики юксакликлар ва чиройли ахлоқни ўзларида мужассам қилган, олийхиммат ва олийхилқат бўлмиш пайғамбаримиз Суроқанинг ҳолига раҳм қилиб, узрини қабул қилдилар. Суроқа тинмай: “Ё Мұхаммад! Сизнинг муҳофазада эканлигинизга кўзим етди. Менга дуо қилинг, шу ҳолатдан кутурайин. Бундан буён сизга асло зарар бермайман. Изингизга тушганларга ҳам сиз ҳақда ҳеч нима демайман” деб ялинарди. Коинотнинг сарвари: “**Ё Рабби! Агар у сўзида тўғри ва самимий бўлса, отини қутқаргин**” дея дуо марҳамат қилганларида, Аллоҳу таоло бу дуони шу заҳоти қабул қилди.

Суроқа бин Моликнинг оти, фақат мана шу дуодан кейингина ботиб қолган жойидан чиқа олди. От оёқларини чиқарип олган жойдан тутунга ўхшаш бир нарса ҳам осмонга кўтарилиди. Суроқа ҳайратдан донг қотди ва шу кўрганларидан Мұхаммад алайхиссаломнинг доим ҳимояда эканлигига амин бўлди. Аслида қисқа вақтда жуда қўп нарсаларга гувоҳ бўлган эди. Охирида: “Ё Мұхаммад! Мен Суроқа бин Моликман! Мендан асло шубҳаланманг. Сизга вაъда бераман. Бундан буён Сиз хушламайдиган, Сизга зарар келтирадиган ҳеч қандай ишга қўл урмайман. Бироқ қавмингиз, Сизни ва ёнингиздаги йўлдошларингизни тутиб келтирган одамга жуда катта мукофот беришларини ваъда қилишган” деб, Курайш мушрикларининг қилмоқчи бўлганларини бир-бир гапириб берди. Ҳатто пайғамбаримизга йўл озиги ва минишга ўз туюларини ҳам тақлиф қилди. Лекин муҳтарам пайғамбаримиз қабул қилмадилар ва унга: “**Эй Суроқа! Сен Ислом динини қабул қилмагунингча, сендан на туянгни, на сигирингни олмайман. Сен фақат бизни кўрганингни яширсанг бас, шу бизга кифоя**” дедилар.

Ибни Саъднинг накл қилишича: Суроқа жаноби пайғамбаримизга, менга истагингизни амр қилинг деганида,

Расулллоҳ “Ўз юртингдан чиқмагин. Ҳеч кимнинг бизни қувиб етишига фурсат бермагин” дея буюрдилар.

Аллоҳу таоло ҳоҳладими ҳар бир нарса дарҳол содир бўларди. Унга холис қалб билан ишониб, Унинг ризоси томон юрилганда, ақл бовар қилмайдиган ҳодисалар рўй берарди. Расулллоҳни ўлдириб, катта мукофотларга эришиш хирсида наръа отган шердай ҳайбат билан йўлга чиққан Суроқанинг шаштидан асар ҳам қолмаганди. Ўзи бўшашиб, мунис, ўй-хаёлга ботган, етаклаган жойга кетадиган ювош боладек бўлиб қолганди. Ҳар нарсага қодир Аллоҳу таоло, Ҳабибига зарап етказмаслиги учун Суроқанинг қалбини яхшиликка мойил қилиб қўйган эди. Албагта, Аллоҳу таоло Ҳабибини (саллаллоҳу алайҳи васаллат) ёлғиз қолдирмасди. Чунки У, инсониятга раҳм-шафқат сифатида, уларни дунёда ва охиратда абадий саодатга, баҳтга эришитирувчи вазифаси билан юборилган севимли пайғамбари эди.

Суроқа изига қайтди ва бошидан кечирганларни ҳеч кимга айтмади.¹¹⁴

Суюнчи! Суюнчи!... Расулллоҳ келмокдалар!

Мухтарам пайғамбаримиз, ҳазрати Абу Бакр, Амир бин Фухайра ва уларнинг йўл курсатувчилари Абдуллоҳ бин Урайқит ҳижратнинг биринчи йили Рабиул-аввал ойининг саккизи душанба куни (милодий 622 йил сентябр ойининг 20си) чошгоҳ вақти Кубо қишлоғига етиб келдилар. Шу кун мусулмонларнинг Ҳижрий шамсий йил ҳисобининг боши бўлиб қолди. Ўша куни Кулсум бин Ҳидм исмли бир мусулмоннинг уйида меҳмон бўлдилар. Ўша ерда биринчи масжид қурилди. Кубо масжиди ояти каримада маолан: “... Пойdevори тақво устига қурилган масжид”¹¹⁵ деб, мадҳ этилади.

Маккада қолган ҳазрати Али, Расулллоҳнинг Каъбаи шарифда доимо бўладиган жойларига келиб ўтирди ва “Расули акрамда кимнинг омонати бўлса, келиб олсин” деб эълон қилди. Одамлар келиб, нарсаларининг белгиларини айтиб, олиб кетишли. Шундай

¹¹⁴ Ибн Ҳишиом, “ас-Сиіра”, I, 489-б.; Ибн Абий Шайба, “ал-Мусаннаф”, IV, 424-б.; Байҳақий, “Далоғл-ун-нубувва”, II, 346-б.; Табароний, “ал-Муъжамул-кабир”, VII, 133-б.; Абу Яъла, “ал-Муснаф”, I, 107-б.

115 Тавба сураси, 9/108.

қилиб барча омонатлар эгаларига топширилди.

Маккан мукаррамада қолган Асҳоби гузин ҳазрати Алиниң қаноти остида тўпландилар. Расулуллоҳнинг Маккадаги саодатхонасида уй ашёлари муҳофаза қилинди ва Маккада бўлган вақт мобайнида у ерда ҳазрати Али яшаб турди. Бирмунча вақт ўтганидан сўнг, Расули акрам жанобимиз ашёларини Мадинаи мунавварага келтиришларини амр қилдилар.

Аллоҳнинг арслони ҳазрати Али, Қурайш кофиirlари йифилган жойга борди ва уларга қараб: “Иншааллоҳ эртага мен ҳам Мадинаи мунавварага кетаяпман. Менга бирон нарса дейдиганлар борми? Агар бор бўлса, шу ерда лигимда айтсан” дея хитоб қилди. Кофиirlар бошларини ҳам қилиб, ҳеч нарса демадилар. Эртаси тонгда ҳазрати Али, пайғамбаримизнинг уй ашёларини тўплаб, Расулуллоҳнинг Аҳли Байти ва ўз қариндошлари билан бирга йўлга чиқди. Узоқ йўл юриб, йўл азобидан оёқлари шишиб, тимдаланиб, қонаган вазиятда Расулуллоҳга Кубода етиб олди. Ҳазрати Али кундузлари бекиниб, кечалари пиёда югур-югурлар билан ўтказилган узун ва машаққатли сафарнинг охирида ҳузурга чиқа олмайдиган даражада ҳолдан тойганди. Бундан хабар топган Расули акрам, шахсан ўзлари ташриф буюриб, аҳволига раҳмлари келиб, фидокор амакиваччасини бағрига босган, муборак қўллари билан ҳақ йўлда мингларча машаққатларга дучор бўлган ярали оёқларини силаб, соғайиб кетиши учун дуо марҳамат қилган эдилар. Ҳатто ҳазрати Алиниң бу фидокорлиги туфайли: “**Инсонлар орасида шундайлари борки, улар Аллоҳу таолонинг ризоси учун ўз нафсларини фидо этарлар**”¹¹⁶ маолидаги ояти карима нозил бўлганлиги ривоят қилинади.

Мадинага аввалроқ ҳижрат қилган саҳобалар билан мадиналик мусулмонлар коинот сultonининг Маккадан ҳижратга чиққанлигини эшитишлари билан ташрифларини ҳаяжонланиб интизорлик билан кутаётгандилар. Шу сабабдан Мадинаи мунавваранинг чекка маҳаллаларига кузатувчилар қўйиб, кечакундуз йўл пойлашарди. Бутун шаҳар жанобимизнинг шарафёб қиласидиган вақтларини тўрт қўзлаб қутар ва муносиб қарши олиш учун муштоқ эди. Унинг муҳаббати билан ўртанаётган диллар,

---

116 Бақара сураси, 2/207.

чўлнинг сувга бўлган ташналигидек муштоқлик билан кўзларини уфқдан узмай кунларча кутдилар. Ана шундай кунлардан бирида, ниҳоят: “Келаётирлар! Келаётирлар!...” деган овоз тарқалди. Бу хушхабарни эшитганлар, қақраган чўлга термулиб, меҳмонларнинг қорасини излашга тушишди. Ана!.. Ана!.. Улар энди қизиган чўлда, қуёшнинг жазира маисида иссигига қарамай, ҳайбат билан улар томон келаётганларни кўргандилар. Севинчларини ичларига сиғдира олмай: “Суюнчи!.. Суюнчи!.. Расулуллоҳ келмоқдалар!.. Пайгамбаримиз келмоқдалар!.. Қувонинглар, эй мадиналиклар. Байрам қилинглар! Ҳабибуллоҳ келмоқдалар!.. Бошимизнинг тожи келмоқдалар!..” деган ҳайқириқлар янграй бошлади. Бу хушхабар бир зумда Мадина мунавваранинг барча хонадонларига етиб, иссиқдан уйларини паналаган ахолини кўчаларга тоширди. Ахир еттидан етмишгача кекса-касал ҳаммаси, ўша бебаҳо хушхабарни кутишаётганди-да. Бутун Мадина халқи энг чиройли кийимларини кийишиб, Оламларнинг жанобини кутиб олиш учун шаҳар чеккасига қараб югуришарди. Такбир садолари осмонни янгратиб, худди ёриб юборгудек бўлар, севинч кўзёшлари селдек оқмоқда эди. Шаҳар узра шод-хуррамлик ва баҳтиёрлик тафти ураётган шабада эсарди. Мадина ўз тарихидаги энг тенгсиз, энг гўзал кунни бошдан кечиради. Бир томонда ҳаммага “Амин” номи билан танилган Аллоҳу таолонинг Ҳабибини боши учун олтин тикканлар, иккинчи томонда эса, Уни ва дўстларини ҳимоялаш учун жонларини тикканлар туради.

Мадиналиклар тезроқ севимли пайгамбаримизнинг нурли жамолларини кўришга интиларди. Мадина шаҳри бино бўлганидан бўён бундай севинчли, бундай муборак онни бошидан кечирмаганди. Мадина шу пайтгача кўз кўриб, қулоқ эшитмаган улкан байрамга гувоҳлик қилаётган эди.

Ўхшали бўлмаган ва бўлмайдиган ушбу байрамда, болалар ва аёллар қуидаги шеърларни тараннум қилишарди:

*“Толаъал-бадру алайно,
Мин санийят-ил-вадо,
Важсаб-аши-шукру алайно,
Мо даъаллоҳу доа.*

*Айюҳ-ал-мабъусу фино,
Жиъта бил-амр-ил муто! ...*¹¹⁷

“Хуш келдингиз, ё Расулаллоҳ!” “Бизниги марҳамат қилинг, ё Расулаллоҳ!” қабилидаги истаклар ва ёлворишилар ҳаммаёқни тутиб кетганди. Мадинанинг обрў-эътиборли кишиларидан баъзилари Қусвонинг тизгинидан ушлаб, “Ё Расулаллоҳ! Бизниги марҳамат қилинг, илтимос бизниги...” дейишиб, Унга ўзларининг хурмат-икромини чин қалбларидан изҳор қилдилар. Ўшанда пайғамбаримиз уларга: **“Туямнинг жиловини қўйиб юборинг, у маъмурдир. У кимнинг уйи олдида чўкса ўша ерда меҳмон бўламан”** дея марҳамат қилдилар. Ҳамма ҳаяжон билан тяянинг қаерга бориб чўкишини кузатиб, эргашиб юрар, атрофдан “Ё Расулаллоҳ! Бизга ташриф қилинг...” деган садолар ёғиларди. Пайғамбаримиз уларга табассум қилиб: **“Туямга йўл беринглар. Қаерга чўкиши унга буйрилган”** дердилар. Ниҳоят Қусво жаноби пайғамбаримизнинг ҳозир ҳам мавжуд бўлган масжиди шарифларининг эшиги олдига бориб чўқди. Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) тяядан тушмадилар. Жонивор кайта ўрнидан турди-да юра бошлади. Бироз айланиб, яна аввалги жойига келиб чўқди ва жойидан турмади. Ана шундан кейин жанобимиз Қусвонинг устидан тушиб: **“Иншаллоҳ манзилимиз шу ер”** дея марҳамат қилдилар-да: **“Бу ер кимга қарашли?”** деб сўрадилар. “Ё Расулаллоҳ! Бу ер Амрнинг ўғиллари Сухайл ва Саҳлга тегишли” деган жавобни беришиди. У болалар етим эди. Пайғамбаримиз: **“Қариндошларимиздан қайси бирининг уйи бу ерга яқинроқ?”** дея марҳамат қилдилар. Зоро Расулуллоҳнинг бобоси Абдулмутталибининг онаси Нажжор ўғиллари авлодидан эди. Холид бин Зайд Абу Айюб ал-Ансори ҳазратлари хурсандлигидан юраклари гупиллаб, “Ё Расулаллоҳ! Бу ерга энг яқин уй меники. Мана уйим, марҳамат дарвозаси мана бу томонда” дея ўз уйини кўрсатди. Қусводан юкларни тушириб, Расулуллоҳни ичкарига таклиф қилди.¹¹⁸

Мадиналик мусулмонлар ва муҳожирлар сарвари олам жанобимизнинг хижратларидан беҳад хурсанд бўлдилар.

¹¹⁷ Баїҳақий, “Далоил-ун-нубува”, V, 351-б.; Ибн Касиир, “ас-Сийра”, II, 269-б.; Шамсиоддин Шомий, “Субулу-л-Худо”, III, 278-б.;

¹¹⁸ Ибн Ҳашом, “ас-Сийра”, I, 346-б.

Мадинаи мунаввара даври Холид бин Зайднинг уйига ташрифлари

Биъсатнинг (рисолатнинг) ўн учинчи йили 12-чи рабиул-аввалида (мелодий 622 й.) муҳтарам пайғамбаримизнинг Мадина-га хижратларидан эътиборан ўн йил давом этадиган Мадина даври бошланди.

Сарвари олам пайғамбаримиз Холид бин Зайд Абу Айюб ал-Анзорий¹¹⁹ ҳазратларининг уйига ташриф буюрганларида пастки қаватда ўтиришни ихтиёр қилдилар ва ўша қаватга жойлашдилар. Шундай қилиб, сарвари коинотни меҳмон қилиш ва Унга ўз уйидан жой бериш шарафи ўша муборак зотга насиб бўлди.

Ҳазрати Холиднинг ўзи бу воқеани қуидагича баён қилган: “Расулллоҳ уйимни ташриф этганларида пастки қаватда яшашни ихтиёр қилдилар. Биз эса, устки қаватда яшардик, лекин бундан ўзимизни жуда ноқулай сезардик. Шунинг учун бир куни “Отанам сизга фидо бўлсин, ё Расулллоҳ! Бизни юқорига қўйиб, ўзингиз пастда бўлишингизга кўнглим хеч рози эмас. Менга оғир ботяпти. Илтимос зоти олийларингиз юқорида, биз эса пастда истиқомат қилишимизга ижозат берсангиз” дей арз қилдим. Бунга жавобан “Ё Або Айюб! Пастки қаватда ўтириш бизга қулайроқ ва муносиброқ” деб, келиб-кетиб турадиган зиёратчиларни яна-да қулайроқ қабул қилиш мақсадида пастки қаватда қолишини муносиб топдилар. Шундан кейин биз яна устки қаватда яшаб қолавердик. Бир куни кутилмаганда сув кўзамиз синиб қолди. Тўкилган сув пастки қаватга ўтиб, расулллоҳни безовта қилишидан андиша қилиб, дарҳол хонимим билан ёпиниб ётадиган биттагина кўрпамизни ёйиб, сувни шимдириб олдик.”

Абу Айюб ал-Анзорий барибир устки қатда бўлишдан ўзини ўнгайсиз сезар ва хижолатда эди. Охири, ўзи пастга тушиб, Расулллоҳни юқорига чиқишига рози қилди-ю кўнгли тинч топди. Абу Айюб ҳазратлари айтадиларки: “Расулллоҳга ҳар куни кечки овқат тайёрлаб, ҳузурларига элтардик. Ортиб қолганини қайтаргандарни аёлим Умму Айюб иккаламиз, Расулллоҳнинг кўллари теккан жойларини излаб, овқатнинг ўша жойларидан ердик ҳамда шу билан баракатланардик. Бир куни Сарваримизга пиёз ёки саримсоқли таом юборганимизда Расулллоҳ унга қўл текказмай қайтариб юборибдилар. Овқатда қўл изларини кўрмагач

---

¹¹⁹ Ибн Ҳожар, “ал-Исоба”, I, 405-б.

фарёд чекиб, хузурларига чиқдим. “Ё Расулаллоҳ! Ота-онам сизга фидо бўлсин! Сиз кечки овқатдан тановвул қилганингизни муборак изларини топа олмадик. Мен рафиқам Умму Айюб билан доимо сиздан ортган таомдан кўлингиз теккан жойларини ахтарардик ва шу жойлардан ейиш билан баракатланардик” дедим. Ўшанда Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) марҳамат қилдиларки: “**Бу кўкатда бир хид сездим. Шунинг учун емадим. Мен малак билан сўзлашадиган одамман.**” “У овқат ҳаромми?” деб сўрадим. “**Йўқ! Бироқ менга унинг ҳиди унча хуш келмади**” дея марҳамат қилдилар. “Сизга хуш келмаган нарса менга ҳам хуш келмайди” деганимда, пайғамбаримиз: “**Сиз уни енг**” дея марҳамат қилдилар. Биз расулуллоҳнинг амрларига биноан у таомни тановвул қилдик. Лекин бошқа ҳеч қачон у кўкатдан Расулуллоҳга овқат тайёрламадик.

Яна бир гал Расулуллоҳ ва Абу Бакр иккаласига етарли қилиб овқат тайёрлаб, хузурга чиқардим. Расулуллоҳ ўшандаги: “**Ё Або Айюб! Овқатга Ансорнинг катталаридан ўттиз кишини таклиф қилигин! Уларга ҳам етади**” деб марҳамат қилдилар. Мен овқатнинг озлигидан ҳижолат қилиб, балки Расули акрамга кўп кўрингандир деб каловланиб турганимда, Расулуллоҳ тақрор: “**Ё Або Айюб! Боринг, Ансорнинг ашрофидан ўттиз киши таклиф қилинг**” дедилар. Минг бир андиша билан Ансордан ўттиз кишини таклиф қилдим, келдилар. Биз тайёрлаган овқатдан ейишли, ҳаммаси тўйди. Бу ерда бир мўъжиза бўлганлигини тушундилар, келганларнинг иймонлари кувватланди ва яна бир марта қайтадан байъат қилиб, қайтиб кетдилар.

Бундан сўнгра Расулуллоҳ жанобимиз: “**Яна олтмиш кишини чақиргин**” деб буюрдилар. Мен мўъжиза юз бериб, овқат камаймаётганини кўрганимдан бениҳоя хурсанд бўлиб, яна олтмиш кишини дастурхонга даъват қилиб келдим. Улар ҳам ўша овқатдан едилар. Барчаси Расулуллоҳнинг мўъжизасини кўриб тасдиқладилар ва тарқаб кетишли. Уларнинг орқасидан: “**Ансордан тўқсон киши таклиф қилинг**” деб марҳамат қилдилар. Таклиф қилдим, келдилар. Расулуллоҳнинг амири билан дастурхон атрофига ўтириб, овқатдан едилар, овқат сира камаймади. Улар ҳам ушбу мўъжизага гувоҳ бўлиб кетдилар. Шундай қилиб, мен икки кишига деб мўлжаллаган таомдан бир юз саксон киши ёб, тўйишиди. Лекин таом, олиб борганимда қандай бўлса, худди шундайлигича худди кўл тегмагандай туарди.”¹²⁰

---

¹²⁰ Қози Иёз, “Шифо-и шариф”, 289-б.

Ансор ва муҳожирларнинг биродар тутинишилари

Жаноби пайғамбаримиз Мадинаи мунавварадаги мусулмонлар орасидаги яқинликни мустаҳкамлаш мақсадида хижрат қилган муҳожирларни ва уларга уйларидан жой берган Ансорни бир-бирларига биродар қилдилар. Ҳазрати Али энг охирига қолдирилгани учун ўзини унтутиб қолдирилдим деб ўйлаб: “Ё Расулаллоҳ, мени унудингизми?” деб сўради. Оламларнинг жаноби: “**Сен, дунёда ва охиратда менинг қардошимсан**” деб марҳамат қилдилар. Ушбу биродарлик ўзаро моддий ва мальавий ёрдамлашиш асосига сұянарди. Шу тариқа юртларидан, иссиқ уйжойлари ва қариндош-урұғларидан айри қолишининг маҳзунлигини бир мунча бўлса ҳам таскин топтириш кўзланганди. Шундоғам мадиналиқ мусулмонлар, Аллоҳу таолонинг динига амал қилиш ва уни ёйиш мақсадида юртларини тарқ этган муҳожир қардошларига кучоқ-бағрларини очиб, уйларига қабул қилишганди. Уларга ҳар томонлама ёрдам бера олиш учун жон-жаҳдлари билан ҳаракат қилишарди. Шунга қарамасдан Расулуллоҳ жанобимиз ҳар бир муҳожирни (кўчиб келувчи), унинг мижозига мос бир мадиналиқ ансор (уйига қабул қилиб ёрдам берувчи) билан қардош тутинтириб қўйдилар. Ушбу қардошлиқ туфайли улар орасида меҳр-оқибат ва ёрдамсеварлик туйгулари шунчалик қувватландиди, Ансор ўз оталаридан қолган мол-мулкларини муҳожир биродарига бўлиб беришга жон деб рози бўларди.¹²¹

Ҳар бир мадиналиқ ўз қарамогидаги ер, боғ, ҳовли, уй, моллари, қисқаси нимаси бўлса, барчасини иккига бўлиб, ярмини муҳожир қардошига ўз хоҳиши ва ризоси билан қўш-қўллаб берарди. Муҳожирлардан Абдураҳмон бин Авф ҳазратлари шундай сўзлаб берганди: “Биз Мадинаи мунавварага хижрат қилганимизда, Расулуллоҳ мени Саъд бин Рабий билан биродар қилдилар. Шунда қардошим Саъд менга: “Эй қардошим Абдураҳмон! Мен мол жиҳатидан мадиналиқ мусулмонларнинг энг бадавлатиман. Молларимни иккига бўлдим, энди бир қисми сенини бўлади” деди. Мен эса: “Аллоҳу таоло молингни сенга муборак ва хайрли айласин. Менинг мол-мулкка эҳтиёжим йўқ. Фақат мени, савдо-сотиқ қиласидиган бозорларингга олиб борсанг кифоя” дедим”.

Бундай фидокорлик, фақатгина ислом биродарлиги орқали мумкин бўлаётганди. Одам алайҳиссаломдан шу давргача одамзод

¹²¹ Ибн Саъд, “*ат-Табақат*”, I, 283-б.; Ибн Касиyr, “*ал-Бидоя*”, III, 226-229-б.; Балозурӣ, “*Ансоб*” I, 270-271-б.

тариҳида жуда кўп кўчиш ҳодисалари рўй берган. Лекин бундай маъноли ва олий ҳижрат, ташқаридан келганлар билан маҳаллий халқ орасида бунчалар самимий муносабат ва меҳр-муҳаббат барпо бўлмаганди. Дарҳақиқат, Аллоҳу таоло ояти каримада маолан: “Мўминлар шак-шубҳасиз оға-инидирлар”¹²² деб буюради. Шу билан ҳақиқий севги ва самимиятнинг моддий манфаатлар орқали эмас, балки муштарак иймон ва ўзаро ишонч орқали қарор топишига ишора қилинди. Асҳоби киромдаги ушбу ҳол, муҳтарам пайғамбаримизнинг биргина сухбатларига иштирок этиш натижасида ҳосил бўларди. Севимли пайғамбаримизнинг муборак қалбларидан дарёдек отилиб чиқаётган файз ва баракот нурлари Асҳоби киромнинг қалбларига оқиб, оқибатда тариҳда кўрилмаган фидокорлик ҳислари билан бир-бирларига шундай меҳр-муҳаббат қиласардики, ҳатто дин биродарларини ўз жонларидан афзал деб билишарди.

Ансор ва **муҳожирин** янги барпо бўлаётган ушбу мусулмон диёрида қўлни-қўлга, кўнгилни-кўнгилга бериб, ислом динининг кувват топиши учун ҳар қандай фидокорликка чидаш ва охирида шаҳодат мартабасига эришиш учун ваъдалашдилар. Шундай қилиб Расулуллоҳнинг атрофларида жамланиб, ислом динининг асосига уйғун ҳолда янги бир низом ва масъуд бир ҳаёт қура бошладилар. Энди Исломият, ҳижрат ҳодисаси билан “Давлат” бўлиш йўлида илк қадамини ташлаганди. Мадинаи мунаввара эса, тобора Ислом динининг бешиги ва маркази ҳолига келаётган эди.

Мадинада Асҳоби киромдан бошқа, христианлар, яхудийлар ва бутларга сигинувчи мушриклар ҳам яшашарди. Яхудийлар Баний Қайнуқо, Баний Қурайзо ва Баний Надр исмли учта қабиладан ташкил топганди. Улар бошдан Исломга ва айниқса севимли пайғамбаримизга ашаддий душман эдилар.

Бу орада маккалик мушриклар, жаноби пайғамбаримизнинг Мадинада Асҳобини бир-бирлари билан қардош тутинтиришларини ўzlари учун катта хатар деб билишди. Агар қисқа вақтда олдини олишмаса, мусулмонлар кучайиб, Маккага хужум қилишлари, у ерда қолдириб кетган уй-жой ва мулкларини қайтариб олишларидан хавфсирай бошлашди... Ана шундай фикрда бўлган маккалик мушриклардан, мадиналик мусулмонларга дўқ-пўписа мактублари кела бошлаганди. Масалан, шундай мактубларнинг бирида, “Шубҳасиз, орамизда адоват бўлган араб қабиларидан ҳеч бири

---

122 Ҳужсурот сураси, 49/10.

бизни сиз-мадиналиклардек ғазаблантирган эмас. Чунки биздан қочиб кетган одамимизни қайтариб бериш ўрнига Унга ёрдам береб, кучоқ очиб, пайғамбар деб ардоқлаб, ҳимояларингга оляпсанлар. Бу эса, сенлар учун кечириб бўлмас катта айб! Яхшиси, У билан бизнинг орамизга тушманлар, Уни бизга қўйиб беринглар. Агар Унинг йўли тўғри, ҳатти-ҳаракатлари дуруст бўлса, бунга энг зиёда хурсанд бўладиганлар бизмиз. Акси ҳолда, Уни тартибга чакириб қўйиш ҳам бизнинг чекимизга тушади!..” дейилганди.

Бу мактубга ҳазрати **Қаъб бин Молик**, пайғамбаримизни мадҳ этувчи чиройли жавоб ёэди.

Маккалик мушриклар мадинадаги мушрикларга ҳам ўша мазмунда таҳдид этувчи хат жўнатишиди. Уларга, “Агар бизнинг одамимизни шаҳрингиздан чиқариб юбормасанглар ёки ўлдирмасанглар, устингизга жанг қилиб борамиз, ҳаммангни қиличдан ўтказиб, хотин-қизларингни хизматчи қилиб оламиз!..” деб, дўқ-пўписа қилинганди.

Мана шундай хатлардан кейин мадиналик мушриклар Абдуллоҳ бин Убай исмли мунофиқнинг атрофида йигилишиб, фурсат топган заҳоти Расулуллоҳга зарар беришга қарор қилишиди.

Мусулмонлар бундан хабар топиб, севимли пайғамбаримизни ҳар қандай хавф-хатардан ҳимоялаш чораларини кўришиб, Унинг атрофида жисплашдилар. Коғирларнинг дастидан мўминлар ўз юртларида ҳам кечаси кўчаларга чиқа олмайдиган, уйларида бемалол ухлай олмайдиган бўлдилар. Убай бин Каъб бу ҳолат ҳақида шундай деганди: “Расулуллоҳ жанобимиз ва Асҳоблари Мадинаи мунаавварага ташриф буюрганларида мусулмонлар, атрофдаги барча мушрик араб қабилаларининг ғазабига учради. Ҳамма мушриклар бирданига мадиналик мусулмонларга душман бўлди қолди. Шу пайтларда вазиятнинг қалтислигидан Асҳоб кўлларига курол олиб, тонггача соқчиликда туриб чиқарди.”

Саҳобаи киром яквужуд бўлиб, хавф-хатарда доимо бутун кучлари билан мусулмон қардошларига ёрдамга шошилишарди. Шундай фидокор ёрдамсеварларнинг пешвоси яна муҳтарам пайғамбаримиз эдилар. Расулуллоҳ жанобимиз ҳар чиройли хислатда биринчилардан бўлгандаридек жасоратда ҳам Асҳобнинг энг олд сафидан жой олар ва ҳаммага намуна эдилар. Кечанинг қайси бир вақтида бўлишидан қатъий назар бирор жойдан фарёд эшитилса, пайғамбаримиз от миниб, ҳаммадан аввал ўша жойга яшиндай етиб борар, кўрқиладиган нарса йўқлигини Асҳобига айтиб, уларни таскин берардилар.

Масжиди Набий

Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Мадинага ташриф буюрганларида энг биринчи иш сифатида Асҳобини тарбиялайдиган, жамоат билан намоз ўқийдиган бир масжид қурилишини орзу қилдилар. Шунда Жаброил алайҳиссалом келиб: “Ё Расулаллоҳ! Аллоҳу таоло сизга, У учун тош ва ғиштдан бир байт (масжид) қуришни амр қилди” деб хабар беради. Бу воқеадан кейин дархол Ҳабиби акрам жанобимиз, Мадинага кириб келганларида туси Кусво чўккан ерни эгаларидан сотиб олиш ниятида эканликларини маълум қилдилар. Ер эгалари эса, “Ё Расулаллоҳ! Биз еримизнинг эвазини фақат Жаноби Ҳақдан кутамиз. У ерни Аллоҳ ризоси учун сизга ҳадя этдик” дейишиб, қабул қилишлари учун ёлворишид. Шунга қарамасдан Расулуллоҳ рози бўлмай, ер ҳақини зиёдаси билан тўлаб, сотиб олдилар.¹²³

Масжид қурилиши бўйича ишлар бошланиб кетди. Бир томонда қурилиш жойи текисланиб, лойиҳа чизишга киришилган бўлса, бошқа томонда қурилиш ашёлари, ғишт қуиши ва тош кесиш ишлари бошлаб юборилди. Ниҳоят барча тайёргарлик тугагач, бинонинг тамал тошини (фундаментни) қўйиш учун тўпландилар. Масжиднинг асосига биринчи тошни Мұҳаммад Мустафо (саллаллоҳу таоло алайҳи васаллам) жанобимиз, муборак қўллари билан қўйдилар ва йигилганларнинг ичидан навбат билан “Абу Бакр, тошини менинг тошим ёнига қўйисин! Умар, тошини Абу Бакрнинг тоши ёнига қўйисин! Усмон, тошини Умарнинг тоши ёнига қўйисин! Али тошини Усмоннинг тоши ёнига қўйисин!” деб марҳамат қилиб, бу зотларнинг исмларини тилга олдилар. Улар бу амрни бажарганларидан сўнгра, у ерга йигилган бошқа Асҳоби киромга қараб, “Сизлар ҳам олиб келган тошларингни қўйинглар” деб буюрдилар. Улар ҳам тош қўйдилар.

Масжид қурилишида севимли пайғамбаримиз бошлиқ барча саҳобаи киром тинмай, дам олиш нималигини билмасдан тер тўкиб меҳнат қилдилар. Расулуллоҳ муборак орқаларида тош ва ғишт ташидилар. Бинонинг асоси тошлар билан бир ярим метр кўтарилиганидан кейин устига ғишт қалаш бошланди. Расулуллоҳ (саллаллоҳу таоло алайҳи васаллам) жанобимиз бир куни иншоотга ғишт ташиётган эдилар, Асҳобдан бири Уларнинг ҳузури шарифига

¹²³ Ибн Саъд, “ат-Табақат”, I, 239-б.

бориб, юксак бир одоб ила Унга: “Ё Расулаллох! Кўлингиздаги ғиштни мен олиб боришимга ижозат берасизми?” дея мурожаат қилди. Ҳотам-ул-анбиё жанобимиз, янада бир юксак назокат билан унга, ўзларининг ҳам савоб ортиришга жуда муҳтоҷ эканликларини айтиб, ғиштларни бермадилар. Унга бориб алоҳида ўзи ғишт олиб келтиришини буюрдилар.

Масжиди Набавийнинг қурилишида энг кўп меҳнат қилганлардан бири Расулуллоҳнинг ўзлари эди. Энг оғир, катта-катта харсанг тошларни кўтариб, муборак нафаслари қисилиб, усталарга етказиб берардилар. Масжид қурилишида тош ва ғишт ташиб, тортилаётган заҳматнинг аҳамиятини ҳамда бундан эришиладиган неъматлар ҳақида гапириб, Асҳобининг ғайратини ошириб турардилар.

Жанобимизнинг масжид биноси қурилишидаги ғайратини кўрган мусулмонлар, иштиёқ билан берилиб меҳнат қиласдилар. Ҳамма биттадан ғишт ташиётган бўлса, Аммор бин Ёсар, биттасини Жаноби пайғамбаримиз, наригисини ўзи учун деган ниятда иккитадан ғишт таширди. Бу ҳолни кўриб қолган Расулуллоҳ жанобимиз унинг олдига бордилар, муборак қўллари билан ҳазрати Амморнинг орқасини силаб: “Эй Сумайянинг ўғли! Сенга иккита, бошқаларга биттадан ажр бор” дея марҳамат қиласдилар.

Масжид деворлари қисқа вақтда кўтарилди ва томи ёпилди. Бунга қўшимча, масжидга туташтирилиб, Расулуллоҳ жанобимиз учун ғиштдан икки хонали бир уй ҳам қурилди. Унинг усти ҳам хурмо дараҳтининг шоҳ-шаббалари билан ёпилди (у хоналар сони вақт ўтиши билан тўққизтага етган). Масжид биноси қуриб битказилганидан сўнгра Жаноби пайғамбаримиз, Холид бин Зайднинг уйидан ўзи учун янгидан қурилган уйларига кўчиб ўтдилар.¹²⁴

Хурмо таёғининг инграши

Жаноби пайғамбаримиз жума кунлари масжиддаги Ҳаннона номли бир хурмо таёғига суюниб, хутба ўқирдилар. Кейинчалик уч зинапояли бир минбар қилинди. Бир куни Расулуллоҳ ва Асҳоби киром жума куни Масжиди Набийга йигилган эдилар. Сарваримиз хутба ўқиш учун янги ясалган минбарга чиқдилар. Ўша пайтда

124 Ибн Касиир, “ас-Сийра”, II, 280-б.

кутилмаган бир воқеа юз берди. Шу кунгача ҳар хутбада Расулуллох сұяниб туралыған қуриб қолған хурмо таёғи, худди ҳомиладор түяning йиғлашини эслатадиган бир овоз чиқариб, инграй бошлади. У ерга үйілгін барча Асхоби киром, ҳайратланиб бу товушга қулоқ солдилар. Бироқ товуш тұхтамасди. Шунда оламларнинг сарвари минбардан тушиб, хурмо таёғи олдига келдилар-да уни муборак құллари билан силадилар. Үша заҳотиәк унинг инграши тұхтади. Бутунлай қуриб қолған бир хурмо таёғининг пайғамбаримизга бўлган бу муҳаббати ва ҳасратига гувоҳ бўлган Саҳобийлар ҳам ўз кўз ёшларини тұхтата олмадилар.

Бу ҳақда ҳазрати Анас бин Молик: “Хатто масжид ҳам унинг үйіғисидан ларзага келганди” деган сўзлар билан үша ҳодисані хотирлайди. Ибни Абий Вадо эса “Хурмо таёғи дир-дир титрай бошлади. Расулуллох келиб, муборак құлларини унинг устига қўйғанларидан кейингина тұхтади” деганлар.

Жаноби пайғамбаримизнинг ўзлари: “Нафсим құдратида бўлган Аллоҳу таолога қасам ичаманки, агар уни мен силамаганимда эди, менинг ҳасратим билан қайғудан қиёматгача шундай йиглаб турарди” дея марҳамат қилдилар. Бу воқеадан кейин Расулуллоҳнинг амри билан у хурмо таёғи дағн қилинди.¹²⁵

Бошқа бир ривоятда шундай хабар қилинади: “Расул алайхиссалом қуриган хурмо таёғига келиб: “Хоҳласанг сени бир боғчага берайин. У ерда тақрор күртак чиқар ва эски ҳолингга қайт. Хоҳласанг сени жаннатга олиб бориб тикайин-да, сенинг меванғдан Аллоҳу таолонинг дўстлари есинлар” дея марҳамат қилдилар. Расулуллох жанобимиз, унга қулоқ тутиб, унинг “Мени жаннатга экинг ва мендан Аллоҳу таолонинг дўстлари есинлар ва эскириб чиримайдиган бир жойда бўлайин” деганини эшитдилар. Даражтнинг тилга киргани ва унинг сўзларини жаноби пайғамбаримизнинг ёнида бўлганлар ҳам аник-тиник эшитдилар. Расулуллох жанобимиз унга, “Сенинг хоҳишингни бажараман” дея марҳамат қилдилар. Сўнгра Асхобига қараб, “Дор-ул-бақони дор-ул-фанодан (бу дунёдан) афзал билди” дедилар.

¹²⁵ Ибн Саъд, “Ат-Табақат”, I, 239-б.; Қози Иёз, “Шифо-и шариф”, 300-301-б.

Ҳазрати Ойшага уйланишлари

Сарвари олам (саллаллоху алайхи васаллам) жанобимиз ва ҳазрати Абу Бакр ҳижрат этгандарыда оиласынан Маккада қолдирғандилар. Ҳазрати Хадижа волидамиз вафотларыдан бир йил ўтгач Расулуллох ҳазрати Ойшага унаштирилғандилар. Имоми Бухорий ривоят қылган ҳадиси шарифда, ҳазрати Оиша айтадыки: “Расулуллох жанобимиз менга. “Эй Оиша! Сен, менинг тушимда икки марта күрсатылғансан. Эҳтимол бир яшил ипак билан түқилған бир парча матода сенинг расмингни күргандым ва менга, “Бу расмдаги киши келгусида сенга хотин бўлади”дейилганди” дега марҳамат қилдилар.” Жаноби пайғамбаримизнинг ана ўша тушларидан кейин улар унаштирилдилар. Аммо ҳали тўйлари ўтказилмаган эди. Бу ҳолатни ҳазрати Оиша волидамиз куйидагидек ҳикоя қилғанлар: “Расулуллох Мадинага ҳижратга чиққан вақтларыда бизни ва қизларини Маккада қолдирғандилар. Мадинани ташриф қилғанларидан сўнг, озодли қули Зайд бин Хориса ва Абу Рофиини иккита тиявиятларга сарфлаш учун 500 дирҳам пул билан бизга юбордилар. Отам эса, Абдуллоҳ бин Урайқитни икки-уч тиявиятларга қўшиб, онамни, мени ва синглим Асмони Мадинага жўнатишини сўраган мактуб ёзиб, акам Абдуллоҳга амр йўлладилар. Мен, онам Умму Румон ва Расулуллоҳнинг карималаридан ҳазрати Зайнаб йўлга чиқдик. Қубайд деб аталадиган манзилга етиб борганимизда, Зайд бояги 500 дирҳамга яна учта тиявиятларга қўшилди. Мино атрофидаги Вайд деган жойга етганимизда биз минган тиявиятларга қўшилди. Мен эса, маҳмилнинг (тиявиятларга қўшилди) ичиди эдим. Онам ҳам ёнимда эди. Онам “Эвоҳ қизалоғим, эвоҳ келинжоним!” дега ўзини у ёқдан бу ёққа уради. Аллоҳу таоло тиявиятларга қўшилди. Бизни фалокатдан қутқарди. Ниҳоят Мадинага етиб олдик. Мен ўз оиласи билан бирга тушдим. Расулуллоҳнинг оиласи Унинг хоналари олдида тушиди.” Шундай қилиб, ҳазрати Оиша волидамиз отаси ҳазрати Абу Бакрнинг уйида бир муддат яшади. Ҳазрати Абу Бакр кунлардан бир куни, Сарвари олам жанобимизга: “Ё Расулаллоҳ! Ахлингиз билан уйланишда сизга халақит берәётган нарса недир?” деб сўради. Расулуллоҳ эса,

“Махрдир” дея жавоб бердилар. Ҳазрати Абу Бакр Расулулоҳга маҳр пули юборди.

Ана шундан сўнг ҳазрати Оиша волидамизнинг тўйи ўтказилди. Ўша вақтда сарваримиз эллик бешга киргандилар.¹²⁶ Ҳазрати Оиша волидамиз, жуда ақлли ва қобилиятли бўлиб, ҳодисаларни шу заҳоти шеър ҳолида айта оларди. Ўрганган ёки ёд олган бирор нарсасини ҳеч унутмасди. Нихоятда ақлли, закий, олима, адiba, афифа ва солиҳа аёл эди. Хотираси жуда қувватли бўлганлигидан Асҳоби киром кўп нарсаларни ундан сўраб ўрганаардилар. Оиша волидамиз ояти карима билан мадҳ қилинган.

Азони Мұхаммадий

Масжиди Набий биноси қурилган кунларда ҳали намоз вактларида, вақтнинг кирганини эълон қиласиган ва мусулмонларни масжидга чақирадиган ҳеч қандай усул йўқ эди. У пайтлар намозга чорлаш учун факат, “**Ассалоту Жомиғъ**” дейиларди, холос.

Расулулоҳ сарваримиз бир куни Асҳоби билан маслаҳат асносида, намоз вақтларида мўминларни жомега (масжидга) қандай йўл билан чақирсанк бўлади дегандай савол қотдилар. Ўшанда баъзиси, намоз вақти кирганида уни эълон килиш учун насоролардек ноқус, яъни қўнғироқ (колокол) чалайлик деса, яна баъзиси, яхудийлардек карнай чалинсин дейишди. Айримлари эса, “Намоз вақти машъала ёқайлик-да, баланд кўтаратайлик” деган фикрларни ўртага ташладилар. Буларнинг ҳеч бири Расулулоҳ жанобимизга маъқул келмади.¹²⁷

Абдуллоҳ бин Зайд бин Салаба билан ҳазрати Умар ўша кунларда бир туш кўришиб, тушларида аzon ўқилишини эшилдилар. Ҳазрати Абдуллоҳ, севимли пайғамбаримизга келиб тушини қўйидагича гапириб берди: “Тушимда елкасига яшил ёпинчиқ ташлаб, белига яшил паштимол мато ўраб олган, қўлида қўнғироги бор бир кишини кўрдим. Ундан “Кўнғироқни сотасанми?” деб сўрадим. “Буни нима қиласан”-деб сўради.” Намоз вақтларини билдириш учун чаламан” дегандим, у зот, “Мен сенга ундан ҳам хайрлисини ўргатаман” деди-да қиблага қараб олиб баланд овозда, “Аллоҳу акбар, Аллоҳу

126 Қоҳорий, “Маноқуб-ул-Ансор”, 44-б.; Термизий, “Никоҳ”, 18-б.

127 Ибн Сальд, “ат-Табақат”, I, 247-б.; Табароний, “ал-Муъжамул-қабир”, XII, 287-б.; Абӯ Яъла, “ал-Муснад”, IX, 378-б.

акбар, ...” деб ўқий бошлади. Ўқишини тугатгач, “Намозга кирадиган пайтингда эса” деб, ҳалиги калималарини тақрорлади, лекин охирига томон “Қад қомат-ис-салоту” жумласини илова қилди.”

Шунда Расулуллоҳ сарваримиз, “Бу туш ҳақ. Эшитган калималарингни Билолга ўргатгин, айтсин!” деб марҳамат қилдилар. Ана ўша калималарга “азон” номи берилди.¹²⁸

Ҳазрати Билол Масжиди шарифнинг яқинидаги баланд бир уйнинг устига чиқиб, ўргатилган калималар билан дастлабки азонни айтди.

Ҳазрати Умар, азон овозини эшитиб, югурға-югурға Расулуллоҳнинг хузурларига келди ва Үнга ҳазрати Билол ўқиган калималарни айнан у ҳам тушида эшитиб, кўрганларини айтиб берди. Ўша кечаси, Асҳоби киромдан бошқалари ҳам худди ўшандай туш кўргандилар. Шу орада Жума сурасининг 9-ояти каримаси нозил бўлиб, вахий билан ҳам билдирилди.

Билол Ҳабаший бир куни бомдод намози вақтида севимли пайғамбаримизнинг эшиклари олдида, “Ас-салоту ҳайрун минаннавм” калималарини икки марта тақрорлаб, овоз берганди, булар жаноби пайғамбаримизга хуш ёкиб, “Билол, бу қандай чиройли ширин сўз-а! Бомдод азонини ўқиётганингда ушбу калималарни ҳам қўшиб айтгин” дея марҳамат қилдилар. Шундай қилиб, бомдод намози азонида шу калималар ҳам айтиладиган бўлди.

Пайғамбаримизнинг вафотларигача муаззинлик қилган ҳазрати Билол Ҳабашийнинг овози ўткир, чиройли ва жуда таъсирили эди. У азон ўқишини бошлаганида, ҳамма меҳру иштиёқ билан тинглаб, калималарнинг кучига ром бўлишарди. У азон ўқиганида ҳамманинг кўзидан беихтиёр ёш оқарди. Намоз вақтларида саҳобаи киромнинг бир-бирларини жомега, жамоатга азони шариф орқали чақиришлари, мадиналик мушрик ва яхудийларнинг жигига тегди. Шу сабабли улар азон ўқилаётганда дарров уни ҳазил-мазах ва калака килишга ўтишарди. Уларнинг бундай масҳарабозликларига қарши Аллоҳу таоло, Қуръони каримда маолан: “Улар, намозга азон орқали ҳалқни чорлаганингизда, уни ўйин ва мазах қиласидилар. Бу уларнинг ақли кам қавм эканликларини кўрсатади” деган.¹²⁹

128 Ибн Саъд, “ат-Табақот”, I, 247-б.

129 Mouda surasü, 5/58.

Асҳоби киромнинг таълими

Фахри коинот (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимиз, Асҳоби киромни етишириш, малакали даражага кўтариш учун масжиди Набийда бемислу бебаҳо сұхбатлар қурадилар, Аллоҳу таоло ул ҳазратга әхсон қылган файзу баракатларни саҳобаларининг қалбларига күядилар. Мұхтарам пайғамбаримизнинг сұхбатларига қатнашиш шарафига мұяссар бўлғанлар биринчи сұхбатдаёқ қалбларида жуда катта ўзгаришлар ҳис этар ва жуда юксак илоҳий маърифатларга эришардилар. Шу файズли сұхбатларнинг баракати билан Асҳоби киром, пайғамбаримиздан бошлаб, барча сахоба дўстларини ўз жонларидан ҳам ортиқроқ севадиган, ардоқлайдиган ҳолатга келишганди. Аллоҳу таоло уларни ояти карималар орқали мадҳ этди. Улар, Расулуллоҳнинг ҳузури шарифларида гўё бошларига күш қўнганду қимирласа, учеби кетадигандай бенихоя адаб ва пур-диккат ўтиришарди. Шу тариқа Асҳоби киром пайғамбарлардан ва улуг малаклардан кейин махлукотнинг энг афзали ҳамда юксаги бўлдилар.

Аллоҳу таоло Қуръони каримда маолан: “Сиз умматларнинг энг яхшиси, энг хайрлиси бўлдингиз, инсонларнинг яхшилиги учун яратилдингиз. Сиз яхшиликни амр қилиб, ёмонликдан нахй қиласиз...”¹³⁰

“Олдин мусулмон бўлганлардан, Муҳожирлардан ва Ансорнинг пешқадамларидан ҳамда уларнинг йўлида юрганлардан Аллоҳу таоло розидир ва улар ҳам Аллоҳу таолодан розидирлар. Аллоҳу таоло улар учун жаннатлар ҳозирлади. Бу жаннатларнинг тагидан дарёлар оқиб туради. Улар жаннатда доимий қоладилар”,¹³¹

“Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Аллоҳу таолонинг пайғамбариdir. У билан бирга бўлган (Асҳоби киром) ларнинг баркаси коғирларга қарши шиддатли, лекин ўзаро (мўминлар билан) эса, раҳм-шафқатли ва мулойимдирлар. Уларни (мудом) руку ва сажда қилаётган ҳолда топасиз. Ҳаммага икки дунёда Аллоҳдан фазл-марҳамат ва ризолик тилайдилар. Ридвонни, Аллоҳнинг уларни ёқтиришини орзу қиладилар. Кўп сажда қилганлари юзларидан маълум бўлади. Уларнинг ҳоллари,

130 Оли Имрон сураси, 3/110.

131 Таъба сураси, 9/100.

шарафлари мана шу йүсінде мисоллари билан Тавротда ва Инжилда ҳам мазкурдир. Инжилдеги уларнинг мисоли, худди әкиндең бўлиб, ингичка ва нозик кўқат ердан униб чиқиб, йўғонлашиб, ўсганидек кам ва заиф бўлишларига қарамай, қисқа вақтда атрофга ёйилдилар. Чор атрофни иймон нурига гарқ қилдилар. Барча кўкатнинг ҳолини кўриб, қисқа вақтда қанақасига шунчалик ўсиб кетди деб ҳайрат қилганидек уларнинг ҳол ва шонлари ҳам дунёга ёйилиб, кўрганлар ҳайрат қилишди ва кофирилар ғамга ботиб, жазавага тушди.”¹³² дейилди.

Мұхтарам пайғамбаримиз ҳадис-шариғлариде ҳам Асҳоби киромнинг улуғлиги ва юксак даражаларини изоҳлаб: “Асҳобимнинг ҳеч бирига тил текказманглар. Уларнинг шаънларига ярашмайдиган бирон нарса айтиб юрманглар! Нафсим қўлида бўлган Аллоҳу таолога қасам ичаманки, сиздан бирингиз Уҳуд тоғидек олтин садақа қилса, Асҳобимдан биттаси берган бир муд арпаси қадар савоб ололмайсиз” ва “Асҳобим гўёки кўқдаги юлдузлар кабидир. Хоҳлаган бирига эргашсангиз кутуласиз” дея марҳамат қилганлар. Мұхтарам пайғамбаримиз ҳадис-шариғлариде ҳам Асҳоби киромнинг улуғлиги ва юксак даражаларини изоҳлаб: “Асҳобимнинг ҳеч бирига тил текказманглар. Уларнинг шаънларига ярашмайдиган бирон нарса айтиб юрманглар! Нафсим қўлида бўлган Аллоҳу таолога қасам ичаманки, сиздан бирингиз Уҳуд тоғидек олтин садақа қилса, Асҳобимдан биттаси берган бир муд¹³³ арпаси қадар савоб ололмайсиз” ва “Асҳобим гўёки кўқдаги юлдузлар кабидир. Хоҳлаган бирига эргашсангиз кутуласиз” дея марҳамат қилганлар.

Асҳоби суффа

Жаноби пайғамбаримиз масжиди Набийнинг шимол тарафидаги девори тагига хурмо дарахтининг шохчаларидан соябон ясатдилар. Маккадан ҳижрат қилиб келган мол-мулки йўқ, бўйдоқ саҳобийларга шу жойни бошпана қилишларини амр этдилар. Сонлари ўн билан тўрт юз орасида ўзгариб турадиган бу саҳобалар¹³⁴ Расуулulloҳдан асло айрилмас ва битта сухбатларини ҳам бой бермай иштирок

132 Фатҳ сураси, 48/29.

133 Бир муд – саккиз юз етмиши беш (875гр) грамм оғирликка тенг ўтчов бирлигидир. Қаранг: “Диний терминлар лугати” II, 57-б, *Türkiye Gazetesi Yayınları*.

134 Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснад”, III, 235-б.; Ибн Сағд, “ам-Табақат”, I, 255-б.

этишарди. Кечаю кундуз Қуръони карим ўқищ, илм ўрганиш, ҳадиси шарифларни ёд олиш билан банд бўлишарди. Кунларнинг аксариятини рўза тутиш билан ўтказиб, тоат-ибодатни бир зум кандо қилишмасди.

Бу ерда илм таҳсил қилаётганлар энди мусулмон бўлган қабилаларга юборилиб, уларга Қуръони карим ва ҳадиси шарифларни, яъни Ислом динини ўргатардилар. Жуда юксак фазилатларга эришган ушбу муборак саҳобийлар, аслида улкан бир илм-ирфон лашкари эдилар. Жаноби пайғамбаримиз, уларни жуда яхши кўрар, улар билан ўтириб сухбатлар қуарар ва биргалашиб овқатланардилар. Ана ўша ерни маскан тутиб, ўқиб етилган саҳобаларга **Асҳоби суффа** дейилди.

Расулulloҳ бир куни Асҳоби суффага қараб, уларнинг ниҳоятда камбағалликлари ҳакида хаёлга толдилар. Шунчалик фуқаро (муҳтоҷ гадо) бўлишларига қарамай, кўнгиллари тинч, қалблари сокин ва соғ ҳолда ибодатдан бош кўтармасдилар. Жаноби пайғамбаримиз уларга меҳр билан қараб: “**Эй Суффа асҳоби! Сизга хушҳабарлар бўлсин. Агар умматимдан сиз бошдан кечираётган шундай оғир шартларга рози бўлган бирон киши топилгудек бўлса, у албатта менинг дўстларимдандир**” дея илтифот қилдилар.

Ҳабиби акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳар доим ҳаммадан олдин ана шу сараланган мумтоз Асҳобининг эҳтиёжларини таъминлардилар ва ундан кейингина Аҳли байтининг (оила аъзоларини) ҳожати билан машғул бўлардилар. Абу Хурайра шундай ҳикоя қилганди: “Ўзидан бошқа илоҳ бўлмаган Аллоҳу таолога қасам ичаманки, мен баъзан очлигимдан қорнимни ерга босиб ётардим, баъзан бир тош олиб, уни қорнимга бостирадим. Бир гал яна шундай ҳолда эдим ва ўша куни Расулulloҳнинг масжидга ўтиб кетадиган йўлларида ўтиргандим. Шу орада оламларга раҳмат қилиб юборилган, икки жаҳоннинг фахри, нур сочиб ёнимга келдилар. Аҳволимни тушуниб, менга кулимсирадилар ва **“Ё Або Хурайра!”** дея марҳамат қилдилар. “Жоним сизга фидо бўлсин, буюринг, ё Расулаллоҳ!” дегандим, **“Мен билан бирга юргин”** дея буюрдилар. Дарҳол у зотга эргашдим. Хонаи саодатларига кирдилар. Уйида бир қадаҳ сут бор эди. **“Қани, Аҳли суффани менинг олдимга чақириб келақол”** деб марҳамат қилдилар. Уларни чақириб келишга кетаётиб “У ўзи бир қадаҳ сут бўлса,

қандай қилиб бутун суффа ахлига етаркан? Менга ҳам бир ютум тегармикан-а..” деб ўйладим. Уларга хабар қилдим ва биргалашиб саодатхонага келдик. Ижозатлари билан ичкарига кирдик, ҳамма топган жойига ўтириб олди. Шундан сўнг Расулуллоҳ: “**Ё Або Хурайра! Ана у сут тўла қадаҳни олгин-да уларга ичгани бергин!**” дея буюрдилар. Мен дарров бир қадаҳ сутни олдиму навбат билан оғайниларимга узатдим. Уларнинг ҳар бири тўйгунича ичиб, қадаҳни менга қайтаарди, қадаҳдаги сутдан эса, бир катра ҳам камаймагани кўриниб турарди. Шундай қилиб, шу ерга келган ҳамма биродарларимга сут улашдим. Барчаси сут ичиб тўйдилар. Ундан кейин Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) қадаҳни ўз кўлларига олдилар ва менга табассум қилиб:“**Ё Або Хурайра! Сут ичмаган факат мен ва сен қолдик. Қани сен ҳам ўтиргин ва сутдан қонгунингча ичгин**” дея марҳамат қилдилар. Мен ўтириб ичдим. “**Яна ич**” буюрдилар, ичдим. Жанобимиз, менга бир неча марта қайта-қайта “**ичгин**” деб марҳамат қилдилар. Мен эса, ҳар сафар “**ич**” деганларида ичдим. Ниҳоят: “Ота-онам сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Бошқа ича олмайман. Сизни ҳақ дин билан юборган Аллоҳу таолога қасамки, роса тўйдим” дедим. Ана шундан кейингина: “**Ундай бўлса, қадаҳни менга бергин**” деб марҳамат қилдилар. Мен қадаҳни узатдим. Улар яна бир марта Аллоҳу таолога ҳамду-сано айтганларидан сўнг, бисмиллоҳ айтиб сутни ичдилар.”

Масжидда Расулуллоҳнинг биронта сухбатларини ҳам қолдирмасдан илм олган ушбу мумтоз Асҳобга мадиналик саҳобийлар бениҳоя қаттиқ ҳурмат ва иззат кўрсатардилар. Бир оқшом, очликдан дармонсиз ҳолга келган Суффадан бир саҳобий, Расулуллоҳнинг хузури шарифларига келиб, ахволини арз қилди. Жаноби пайғамбаримиз хонаи саодатларидан уйда бирон егулик бор-йўқлигини сўрадилар. Хонаи саодатларидан: “Хозирча сувдан бошка бирон егулик йўқ” деган жавоб бўлди. Ўшанда Уларнинг ёнида бўлган Асҳобига, “**Сиздан қайси бирингиз мана бу оч кишини меҳмон қила олади?**” дея марҳамат қилдилар. Асҳоби киромдан мадиналик бириси ҳаммадан илгари харакат қилиб: “Ота-онам сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Уни мен меҳмон қиласман” деб жавоб қилди.

У киши Расулуллоҳнинг меҳмони билан уйига келиб, хотинига, “Расулуллоҳнинг меҳмонига икром қиладиган бирор нарса

тайёрласанг” деди. Хотини ийманиб: “Уйда болаларга тайёрлаб кўйган егуликдан бошқа ҳеч нарса йўқ эди” деди ийманиб. “Ундей бўлса, болаларни ухлат-да, уларнинг овқатини дастурхонга келтир” деди уй сохиби хотинига. Овқатнинг миқдори бир киши тўяр-тўймас эди. Овқат дастурхонга кўйилиб, меҳмонни таклиф қилишди. Овқатни меҳмон ва мезбон бирга ея бошладилар, бироқ мезбон овқатдан озроқ еб, меҳмонни тўйдириш ниятида чироқни тўғриламоқчи бўлиб ўрнидан турди ва уни ўчириб қўйди. Сўнгра келиб яна дастурхонга ўтириб, худди овқат еяётгандек ҳаракатлар қилди. Қоронғида кимнинг қанча егани билинмади. Мезбон эса, деярли емади. Оқибатда, меҳмон еб қаноатланди. Сўнгра дастурхон йиғиштирилди. Мезбон ўша кеча болалари билан оч ҳолда тонг оттириди. Эрталаб муҳтарам пайғамбаримизнинг ҳузури шарифларига борганида, У зот: “**Аллоҳу таоло ўтган кечадаги ҳаракатларингиздан ҳушнуд бўлди**” дея марҳамат қилдилар. Шу воқеа муносабати билан Аллоҳу таоло, мазмуни: ”**Улар** (Ансор), **ўзларида йўқчилик ва муҳтожлик бўлса ҳам,** (Муҳожирларни) **ўз жонларидан устун тутарлар**” деган Ҳашр сурасининг 9-ояти каримасини нозил қилди.

Жибрил ҳадиси

Расулуллоҳ сарваримиз Асҳобига динимизнинг амр ва тақиқларини ипидан игнасигача тушунтирас, ўргатардилар. Иймоннинг, исломнинг шартлари, намоз, рўза, ҳаж, закотга оид барча ҳукмлар; ояти карималарнинг тафсирлари; ҳаром ва ҳалол бўлган егуликлар, кийгуликлар, қасам, назр, каффоратлар, савдо-сотик қоидалари; еб-ичиш, кийиниш, кўришиш-сўзлашиш, саломлашиш одоблари, қўшнилик, қариндошлиқ ва дўстлик муносабатлари; уйланиш, нафака, варосат (ворислик) ва мерос ҳукмлари; даъво ва жазолар, келишув-шартнома тузиш, ширкат масалалари; сиҳҳат-саломатлик ва тозалик; душман билан жанг қилиш, уруш ҳуқуқлари каби бутун “Дини Ислом”ни ҳамма тушунадиган тарзда англатар, муҳим жойларини уч марта такрорлардилар.¹³⁵ Аёлларга тегишли масалаларни ҳам, муборак хотинлари воситасида ўргатардилар.

Мусулмонларнинг қаҳрамон имоми, Асҳоби киромнинг юксакларидан, тўғри сўзлиги билан машхур бўлган, севимли

¹³⁵ Термизий, “Шамоил-и шариф”, 240-б.

улугимиз Умар бин Хаттоб (родиаллоху анх) айтадики:

“Шундай бир кун эдики, Асҳоби киромдан бир нечтамиз Расулллоҳ (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) жанобимизнинг ҳузурида Унга хизмат билан машғул эдик. Ўша кун, ўша соат, шундайин шарафли, шундай қийматли эдики, ҳеч қачон такрор содир бўлмайдиган кун эди. Ўша куни Расулллоҳнинг суҳбатларида, ёнларида бўлиш шарафига мусассар бўлиш; руҳларга озиқ, жонларга завқу шифо бағишловчи жамолларини кўриш насиб бўлганди. (Шу куннинг шарафи ва шонини яхшироқ ифодалаш учун, “шундай бир кун эдики...” деб таърифлаган эди. Жаброил алайҳиссаломни одам қиёфасида кўриш, унинг овозини эшитиш, бандалар муҳтоҷ бўлган маълумотни ниҳоятда чиройли ва очиқ кўринишида Расулллоҳнинг муборак оғизларидан бевосита эшитиш насиб бўлган кундай шарафли ва қийматли вақт бўлиши мумкинми?)

Ўша пайт худди ой чиққандай келиши билан атрофни ёритиб, бир зот ёнимизга келди. Унинг кийими жуда оппок, соchlари қопқора эди. Эгнида чанг, ғубор, тер сингари йўлдан келаётганидан дарак берувчи асар кўринмасди. Расулллоҳнинг Асҳоби бўлган бизлардан ҳеч ким унитанимасди. Яъни у, бизлар кўриб, билиб юрган кишилардан эмасди. У Расулллоҳга яқин бориб ўтирди. Тиззалири, Расулллоҳнинг муборак тиззалирига тегиб турарди. (Бу Жаброил бўлиб, одам қиёфасида келганди. Жаброил алайҳиссаломнинг бундай яқин ўтириб олиши муҳим бир нарсани англатарди. Яъни бу билан у динни ўрганишида уялиш тўғри эмаслигини ва ўргатувчи (устоз)га эса, ғурур, кибр ярашмаслигини кўрсатмоқчи бўлган эди. Жаброил алайҳиссалом бундай эркин ҳаракат қилиши билан ҳар бир киши динда ўрганадиганларини муаллимлардан эркин ва тортинмасдан сўрашлари лозимлигини Асҳоби киромга тушунтириб қўймоқчи бўлганди. Чунки динни ўрганишида уялиш ва Аллоҳу таолонинг ҳақини тўлашда, ўргатишида, ўрганишида тортиниш тўғри бўлмайди.)

У зоти шариф, ўз қўлларини Расули акрам жанобимизнинг муборак тиззалири устига қўйди ва: “Ё Расулллоҳ! Менга Исломиятни, мусулмонликни ўргатинг” деб сўради.

Расули акрам марҳамат қилдиларки: “**Исломнинг шартларидан биринчиси “Калимаи шаҳодат”** келтирмоқдир. (Калимаи шаҳодат келтириш, “Ашҳаду ан ла илоҳа иллаллоҳ ва ашҳаду анна Мухаммадан абдуҳу ва расулуҳ” дейишдир. Яъни ақлли ва балофатга етган, сўзлай оладиган (гунг бўлмаган) кишининг

“Ерда ва кўқда Ундан ўзга ибодат қилишга ва сифинишга лойик ҳеч бир нарса ёки киши йўқдир. Ҳақиқий маъбуд, ягона Аллоху таолодир. У, вожиб-ул-вужудир. Ҳар қандай улуғлик ва устунлик, олийлик факат Унгагина муносибдир. Унинг ҳеч бир нуқсони, қусури йўқдир. Унинг исми Аллоҳдир” деб тил билан айтиши ва тил билан айтганларига қалбан қатъий ишонишидир. Бунинг ёнида “У, гул рангли, қизғиш аралаш оқ, нурли, ёқимли юзли, кора қош ва кора кўзли, муборак пешонаси очик, гўзал ҳулқли, сояси ерга тушмайдиган, шириңсұхан, Арабистоннинг Макка шаҳрида туғилгани учун араб деб юритилувчи Ҳошимий авлодидан Абдуллоҳнинг ўғли Мұхаммад исмли зоти олий, Аллоҳнинг бандаси ва Унинг расули, яъни пайғамбаридир” дейишидир.)

Вақти киргандан намоз ўқимоқ. Мол-мулкининг закотини бермоқ. Рамазони шарифда ҳар куни рўза тутмоқ. Кучи етадиган кишининг умрида бир марта ҳаж қилмоғи.” У зот эса, Расулуллоҳдан бу жавобларни эшитиб, “Тўғри айтдингиз, ё Расулаллоҳ!” деди. Биз тинглаб ўтирганлар эса “Ўзи сўраб, яна ўзи тасдиқлади-я” деб ҳайратланардик.

Бундан кейин у зот “Ё Расулаллоҳ! Иймоннинг нималигини ҳам тушунтириб беринг” деди.

(Бу ҳадиси шариф иймон сўзининг лугавий маъноси ҳақида эмас. Чунки бу сўзниң лугавий маъносининг тасдиқ ва инониш эканлигини араб тилини биладиган ҳар бир жоҳил тушунади. Шундай экан, бу сўзни, Асҳоби киром (родиаллоҳу таоло анҳум ажмоин)нинг тушунмаслиги ҳақида сўз бўлиши мумкин ҳам эмас. Жаброил алайҳиссалом эса, иймон тушунчасини, унинг диний маъносини Асҳоби киромга ўргатишини истаётган эди. Шунинг учун у исломиятда иймоннинг нима эканлигини ўргатишларини сўради.) Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) иймоннинг маълум олтига нарсага инониш эканлигини айтиб: **“Тартиби билан аввал Аллоҳу таолога, малакларга, китобларга, расулларга, охират қунига, тақдирга, хайр (яхшилик) ва шар (ёмонлик)-ларнинг Аллоҳу таолодан бўлишига инонмоқдир”** деб марҳамат қилдилар. У зот “Тўғри сўзладингиз” деб тасдиқлади... Кейин яна: “Ё Расулаллоҳ! Эҳсоннинг нималигини менга бир изоҳлаб берсангиз” деди. Расулуллоҳ сарваримиз: **“Аллоҳу таолога, худди Уни кўриб тургандек ибодат қилишингдир. Чунки сен Уни ҳеч қўрмаятган бўлсанг-да, У сени муҳаққақ кўриб туради”** деб марҳамат қилдилар. У зот саволида давом қилиб: “Ё Расулаллоҳ! Менга

қиёматдан хабар беринг” деди. Расул алайхиссалом: “**Бу масалада жавоб берувчи, савол сўрагандан кўпроқ билимга эга эмас**” деб марҳаматда бўлдилар. У зот такрор: “У ҳолда унинг аломатлари ҳақида айтинг” деди. Расулуллоҳ жанобимиз: “**Чўриларниңг ўз хўжайнинларини** (хотинлар эрига эмас, тукқанига хизмат қиласди) **туғишлари, ялангоёқ камбағал чўпонларнинг** (бойиб кетиб) **баланд-баланд бинолар қуришда мусобақалашишларини кўришингдир**” дея марҳамат қилдилар. Бу савол жавоблардан кейин ҳалиги зот туриб кетди.

Расулуллоҳ менга қаради-да: “**Эй Умар! Мендан савол сўраган кишининг кимлигини биласанми?**” дея сўрадилар. Мен “Аллоҳу таоло ва Расули яхшироқ билади” дедим. Расулуллоҳ: “**У Жибрил (Жаброил) эди. Сизларга динингизни ўргатиш учун келди**” деб марҳамат қилдилар.¹³⁶

Жаноби пайғамбаримиз Асҳобига уларнинг диндаги даражаларига ва англай олиш қобилиятларига қараб, динни тушунтирадилар. Асҳоби киромнинг энг оқилларидан бўлмиш ҳазрати Умар, бир куни бир жойдан ўтаётib, Расулуллоҳнинг Абу Бақр Сиддикқа бир нарсалар ҳақида тушунтираётганларига гувоҳ бўлди. Ёнларига яқинлашиб, қулоқ сола бошлади. Бу сухбатни бошқалар ҳам кўрган бўлса да, яқин келишга журъат қилишмаган эди. Эртаси куни улар, ҳазрати Умарни кўришиб: “Ё Умар! Расулуллоҳ кеча сизга бир нарса тушунтираётганди. Бизга ҳам сўзлаб беринг, биз ҳам ўрганайлик” дедилар. Чунки Расулуллоҳ жанобимиз доимо: “**Мендан эшитганларингизни, дин қардошларингизга ҳам етказингиз! Бир-бирингизга эшиттиринг!**” дея марҳамат қилардилар. Ҳазрати Умар: “Ҳа, кеча ҳазрати Абу Бақр, Қуръони каримдан тушуна олмаган бир ояти кариманинг маъносини сўраган экан. Расулуллоҳ унга тушунтираётган эди. Мен уларни бир соат тингладим, бироқ ҳеч нарса тушуна олмадим” деди. Чунки баҳс Абу Бақрнинг савиясига мос кетаётганди. Ҳазрати Умар ҳам аслида шунчалар баланд даражада эдики, унга Расулуллоҳ, “**Мен пайғамбарларнинг охиргисиман. Мендан кейин пайғамбар келмайди. Агар мендан кейин пайғамбар келганида, Умар пайғамбар бўларди**” дея баҳо берган эдилар. Мана шундай юксак даражаси бўла туриб, она тили арабчани жуда яхши билишига қарамай, Қуръони каримдан ҳазрати Абу Бақрга изоҳ қилинган

136 Бўхорий, “Иймон”, 32-б.; Муслим, “Иймон”, 1-б.; Абу Довуд, “Суннат”, 17-б.; Насоий, “Иймон”, 5-б.; Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснаф”, I, 27-51-б.

тафсирни тушунишга ҳам ожизлик қилганди. Абу Бақрнинг даражаси ундан анча баланд эди. Ҳазрати Абу Бақр, ҳатто Жаброил алайҳиссалом ҳам Қуръони каримнинг маъносини, унинг асрорини тушунишга ожиз бўлганлари туфайли Расууллоҳдан сўраб ўрганишарди. Расууллоҳ Қуръони каримнинг барча оятларини Асҳобига изоҳлаб, баён қилиб, тафсирлаб берганлар. Мухтарам пайғамбаримиз, Асҳобига шу йўсинда динни таълим қилганликларидек, жамиятдаги эътирозу даъволарни кўриб чиқар, гувоҳларни тинглаб, энг қийин чалкашликларни ҳам натижага боғлаб ҳал этардилар.

Салмон Форисийнинг мусулмон бўлиши

Кун ўтган сайин Ислом нури ёйилиб, тобора узок-узокларга зиё соча бошлаган эди. Расууллоҳнинг муборак исмларини эшитган қалбларда, у мустаҳкам ўрнашиб қолаётганди. Уларнинг келишларини ҳасрат ила кутган қанчалаб аҳли илмлар, изланиш ва хаяжонда Мадина томон елиб, у ерда иймон билан шарафланишарди. Ўшалардан бири, Салмони Форисий ҳазратлари эди. У ўзининг мусулмон бўлишини шундай ҳикоя қилиб берган эди:

“Мен Форис юртининг (Эрон) Исфаҳон ўлкасидаги Жай қишлоғиданман. Отам қишлоқнинг энг бой кишиларидан бўлиб, экин далаларимиз ва молимиз жуда кўп эди. Мен уйнинг ёлғиз фарзанди, отамнинг эркатои эдим. Шунинг учун ота-онам мени қиздай эҳтиётлаб вояга етказишарди. Уйдан бирор жойга чиқишимга ижозат берилмасди. Отамнинг ўзи мажусий (оташпараст) бўлгани учун менга ҳам мажусийликни кам-кўстсиз ўргатди. Уйимизда доимо олов ёниб турарди, биз эса унга сигиниб, сажда қиласардик. Отамнинг мол-мулки кўплигидан бир куни мени ташқарига чиқарди ва: “Болажоним! Мендан кейин бу молларнинг эгаси сен бўласан. Шунинг учун бор, молларнгни ва далаларнгни кўриб, таниб қўй” деди. Мен “Хўп ота” дедим-да, боғларимизни, мулкимизни айландим.

Бир куни экинзорларимизни кўргани бораётганимда бир черковга дуч келиб қолдим. Христианларнинг овоздарини эшитдим ва ёнларига бориб, ичкарида ибодат қилаётгандарига гувоҳ бўлдим. Мен уларни умримда биринчи бор кўриб турганим учун ибодатларига ҳайрон қолдим. Чунки бизнинг бутун ибодатимиз олов ёқиб, унга сажда қилишдан бошқа нарса эмас

эди. Улар эса, кўринмайдиган бир Аллоҳга ибодат қилишарди. Ўз-ўзимга, “Валлохи, буларнинг дини ҳақ, бизники ботил” дедим. Шу куни қош қорайгунча уларни қизиқиб томоша қилдим. Экинзорларимизга етиб бормасимдан коронги туша бошлади. Мен улардан: “Бу диннинг асли қаерда” деб сўрагандим, “Шомда” (Дамашқ) дея жавоб қилишди. “Агар Шомга борсам, улар мени ҳам қабул қилишадими?” деб сўрадим. Улар: “Ха, қабул қилишади” дейишиди. “Яқин кунларда Шомга борадиганларингиз борми?” деб сўрагандим, бир карвоннинг бир неча кундан кейин Шомга отланётганини айтишиди. Мен гаплашган кишилар кўпчилик эмасди ва яқинда Шомдан Исфаҳонга келишган экан.

Мен улар билан машғул бўлиб уйга кетишга ҳам кечикдим. Вақтида қайтмаганимдан хавотирланган отам, ортимдан излагани одам юборибди. Мени излаб-излаб топа олишмабди. Уйдагилар ташвиш қилиб ўтиришганида уйга қайдим. Шунда отам: “Шу вақтгача қаерда эдинг? Қидирмаган жойимиз қолмади-ку” деди. Мен эса унга: “Отажон! Мен бугун далаларни айланишга чиқсан эдим. Бироқ йўлда бир христиан черковига дуч келдим. Қизиқиб ичига кирдим. Қарасам, улар кўз кўра олмайдиган, ҳамма нарсага ҳоким ва қодир бўлган бир Аллоҳга ишонишар экан. Ибодатларига маҳлиё бўлиб, уларни томоша қилганча ёнларида кечкурунгача қолиб кетибман. Уларнинг динлари ҳақлигига амин бўлдим” дедим. Мендан бу сўзларни эшитган отам: “Эй ўғлим! Нотўғри тушунибсан. Ота-боболарингни дини, уларнинг динидан тўғрироқ ва тузукроқ. Уларнинг дини бузук. Эҳтиёт бўл, уларга алданиб, ишониб қолма!” деди. Мен эса: “Йўқ, уларнинг дини бизницидан хайрлироқ ва уларни ҳақ, бизники ботил” дедим. Отам менинг жавобларимдан қаттиқ аччиқланди ва кўл-оёқларимни боғлаб уйга қамаб кўйди.

Шундай вазиятда бўлсам ҳам, Шомга кетаётган карвондан дарак кутардим. Ниҳоят христиан роҳибларининг карвони йўлга тайёр бўлганлигидан хабар топдим. Бир амаллаб иплардан қутилиб, уйдан қочиб кетдим ва карвон ҳозирланган черковга бордим. Уларга мен бу ерларда қола олмаслигимни тушунтиридим ва карвонга кўшилиб, Шомга қараб равона бўлдим. Шомга етганимизда христиан динининг энг катта олимини излашга тушдим. Менга биттасини таъриф қилдилар, дарров унинг олдига бориб аҳволимни тушунтиридим. Ёнида қолишни истагимни, унга хизматда бўлишимни айтиб, менга христианликни ўргатишини,

Аллоху таолони танитишини илтимос қилдим. Роҳиб мени қабул қилди. Шундай қилиб, унинг хизматига кириб, черков ишларини бажаришни бошлаб юбордим. У эса, менга христианликни ўргатишни бошлаганди. Бироқ бироз вақт ўтиши билан у роҳибининг ёмон одам эканлигини тушуниб қолдим. Чунки у христианларнинг камбағалларга атаб келтирган садақаларни, олтин ва кумушларни ўзига олиб қолиб, муҳтожларга бермасди. Роппа-роса еттита хум олтин ва кумуш йигиб қўйганди. Бу ҳақда мендан бошқа ҳеч ким билмасди. Кўп ўтмай роҳиб ўлди. Христианлар уни дафн қилиш учун тўпланишиди. Мен йифилгандарга: “Нега сиз унга шунча хурмат кўрсатасиз, у бундай хурматга лойик эмас” дедим. Улар: “Сен бу гапларни қаердан олдинг” деб менга ишонмадилар. Ўшандан кейин мен уларга роҳиб бекитиб қўйган олтинларнинг жойини кўрсатдим. Улар олтин ва кумушларни кўриб, “Бу дафн қилишга арзийдиган одам эмас экан” деб бир чуқурга ташлаб, устидан тош ташлаб кўмдилар. Унинг ўрнига бошқаси ўтириди.¹³⁷

Буниси ҳақиқатан илмли, зоҳид бир одам бўлиб, дунёга ҳеч аҳамият бермасди. Охиратга толиб киши эди ва фақат охират учун ишларди, кечаю-кундуз ибодат билан машғул бўларди. Мен уни жуда ёқтириб қолдим ва узоқ вақт олдида бўлдим. Хизматларини астойдил қиласдирдим. Бирга ибодат қиласдирдик.

Бир куни мен унга: “Эй хўжайн! Кўпдан буён сизнинг ёнингиздаман ва сиз менга жуда ёқиб қолдингиз. Чунки сиз, Аллоху таолонинг амрларига итоат қилиб, ман этгандаридан қочасиз. Бордию сиз вафот этсангиз, мен нималар қилишим керақ, менга бирор тавсиялар қилмайсизми?” дея сўрадим. У менга: “Ўғлим, Шомда халқни ислоҳ қила оладиган ҳеч ким қолмади. Кимга борсанг сени бузишга уринади. Бирок Мусулда бир зот бор, уни топишингни тавсия қиласман” дея жавоб қилди.

У вафот этганидан кейин мен Мусул томон йўлга чиқдим. У таъриф қилган зотни топдим ва ўз бошимдан кечганларини сўзлаб бердим. У зот ҳам мени ўз хизматига қабул қилди. У ҳам аввалги хўжайним сингари жуда қийматли, дунёга берилмаган ва доим ибодатда бўлган бириси эди. Бунга ҳам анча вақт хизмат қилдим. Бироқ бир кун бу ҳам касал бўлиб қолди. Вафоти яқинлашиб, аҳволи оғирлаша бошлаганида мен бунга ҳам аввалги устозимга берган саволимни бердим. У менга Нусайбинда яшайдиган бир зотни тавсия қилди. Унинг вафотидан кейин дарҳол Нусайбинга

137 Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснаф”, V, 441-б.; Сұҳайлий, “Равзул-унуғ”, I, 371-б.

жүнадим. Менга тавсия қилингандын кишини топиб, унинг олдида қолиши истагимни айтиб, илтимос қилдим. У зот мени қабул қилды да бир муддат унинг олдида қолдым. Бу ҳам бетоб бўлиб қолганида яна бошқасига юборишини сўрадим. Бу сафар менга Амурия исмли ва Румдаги бир шаҳарда яшайдиган бошқа бир зотнинг таърифини келтирди. Бу устозим ҳам вафот этгач, Амурияга бориш учун йўлга тушдим. Менга таърифланган ўша шахсни топиб, унинг хизматига кирдим ва узоқ вақт унинг олдида қолдим.

Бироқ бунисининг ҳам вафоти яқинлашганди. Мен ундан мени яна биронтасига тавсия қилишини илтимос қилгандим, “Валлохи, ҳозир ер юзида бундай бир устоз қолганини билмайман. Лекин охир замон пайғамбарининг келиши яқинлашди. У араблар орасидан чиқади, ватанидан хижрат қилиб, тошлоқ ва хурмоси жуда кўп бўлган бир шаҳарга жойлашади. У пайғамбар ҳадяларни (совғаларни) қабул қиласи, садақа қабул қилмайди. Икки елкаси орасида нубувват муҳри бўлади” деганинг аломатларини менга санаб берди. Бу зот ҳам вафот қилганидан кейин унинг айтганларига биноан, араблар диёрига боришга қарор қилдим.

Амурияда ишлаб юриб, бир неча сигир, хўқиз ва қўйларга эга бўлгандим. Ўша вақтлар Баний Калб қабиласидан бир гурух, араблар ўлкасига бормоқчи эди. Уларга “Менинг сигирларимни олинглар-да, мени араб вилоятига олиб боринглар” дегандим, таклифимни қабул қилиб, мени ёнларига олишди. Йўл юриб, Водий-ул-Қуро деб аталадиган жойга келганимизда карvonдагилар инсофларини ютиб, мени кул деб, бир яхудийга сотищди. Яхудий яшайдиган юртга келганимизда хурмо дараҳтларига кўзим тушди. “Охир замон пайғамбарининг хижрат қиласиган жойи шу ер бўлса керак” дега хаёлимдан ўтказдим. Бироқ тўла ишонч ҳосил қила олмадим ва бу ерлар унчалик хушимга ўтирмади. Яхудийга бироз вақт хизмат қилдим. У мени бир амакисининг ўғлига сотди. Буниси эса, мени олиб Мадинага келтирди. Мадинага келганимда, мен ўзимни бу ерда худди аввал ҳам бўлгандай ҳис қилдим. Кўнглимга илиқ туюлди. Шундай қилиб, кунларим Мадинада ўтарди. Мени сотиб олган яхудийнинг боғида, ҳовлисида ишлаб, хизматларини бажаардим. Бир томондан асл мақсадимга эришишни сабрсизлик билан кутардим.

Бир куни мен боғдорчилик билан хурмо дараҳти устига чиққан эдим. Хўжайним эса, пастда ким биландир гаплашарди.

Уларнинг гап орасида, “Бу Абс ва Ҳазраж қабилаларига лаънат бўлсин. Маккадан биттаси Кубога келиб, “пайғамбарман” деса, бу қабилалар Унга лаққа тушиб, динига киришяпти-я...” деган сўзлари қулогумга чалиниб қолди. Аввалига ўзимдан кетаёздим кейин хушимни йиғиб, тезда дараҳтдан тушдим. Пастдаги кишига “Нима ҳакида гаплашяпсизлар?” дедим. Ҳўжайним менга “Сенга нима, бор ишингни қил!” деди ва бир шапалоқ туширди. Ўша куни кечаси бироз хурмо олдимда дарҳол Қубога бордим. Расулulloҳ (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) жанобимизни топиб, ҳузурларига кирдимда: “Сиз солиҳ одамсиз, ёнингизда камбағаллар ҳам бордир. Бу хурмоларни садақа сифатида олиб келдим” дедим.

Расулulloҳ, ёнидаги Асҳобига: **“Келинглар хурмо енглар”** дея марҳамат қилдилар. Улар ейишди. Бироқ ўзлари ҳеч емадилар. Мен ўз-ўзимга: “Ҳа, аломатнинг бири мана шу. Чунки садақа қабул қилмаяпти” дедим. Расулulloҳ Мадинага ташриф буюрганларидан кейин бироз хурмо билан яна ёнларига бордим. Бу сафар хурмони: **“Бу ҳадямдир”** деб бердим. Бу сафар Улар Асҳоби билан биргаликда хурмони едилар. Мен эса ичимда “Мана иккинчи аломат ҳам кўринди” дедим. Мен келтирган хурмо йигирма беш дона чамасида эди. Аммо улар еган хурмоларнинг данаклари мингтacha эди. Расулulloҳнинг мўъжизаси билан хурмоларнинг сони кўпайиб қолганди. Мен бу ҳолатга қараб, “Бу ҳам пайғамбарлик аломатидир, яна бир аломатнинг гувоҳи бўлдим” деб кўйдим. Расулulloҳнинг ёнларига такрор боришимда, улар жаноза дафни билан банд эдилар. Нубуват муҳрини кўриш орзусида юрганингдан уларга яқинроқ келдим. Менинг мақсадимни тушуниб, кўйлагини қўттардилар. Уларнинг муборак орқаси очилганида нубуват муҳрини кўрдим, дарҳол энгашиб ўпдим ва йиглаб юбордим. Шу заҳоти калимаи шаҳодат келтириб мусулмон бўлдим.

Шундан кейин Расулulloҳга бошимдан кечирганларимни бир-бир сўзлаб бердим. Ҳолимдан таажҷубга тушиб, Асҳоби киромга ҳам сўзлаб беришимни буюрдилар. Асҳоби киром йифилди, мен уларга бошимдан кечирганларимни майда тафсилотларигача қолдирмай ҳикоя қилдим...”¹³⁸

Салмони Форисий иймон келтирган пайтида араб тилини билмагани туфайли таржимон сўраган эди. Таржимонликка бир яхудийни келтиришди. У Салмони Форисийнинг севимли пайғамбаримизни мадху сано қилиб айтган сўзларини буриб терс

138 Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснаф”, V, 441-б.; Сұҳайлий, “Равзул-унуғ”, I, 371-б.

таржима қила бошлади. Шу ондаәк Жаброил алайхисалом келиб, ҳазрати Салмоннинг сўзларини ўзи ҳолича Расулуллоҳга билдири. Таржимон яхудий бу ҳолатни тушуниб, ҳайратга тушди, натижада ўзи ҳам калимаи шаҳодат келтириб, мусулмон бўлди.

Салмони Форисий мусулмон бўлганидан кейин ҳам қуллик ҳолати бир неча вақт давом этди. Мухтарам пайғамбаримизнинг “Ўзингни қулликдан кутқаргин, ё Салмон” деган марҳаматларига биноан, у хўжайинига бориб, ўзининг озод бўлиш истагини билдири. Бунга зўрга рози бўлган яхудий хўжайини, уч юзта хурмо кўчати ўтқазиб, уларни ҳосилга киритишини ва унга қўшимча қирқ руқия олтин (ўша замоннинг ўлчовига кўра, анчагина олтин) ҳам беришини шарт қўшиб, таклифини қабул қилди.

Бу ҳақда Расулуллоҳ жанобимизга келиб айтганида, асҳобига “Қардошингизга ёрдамлашинг” деб буюрдилар. Мусулмонлар дарҳол унга уч юзта хурмо кўчатини тўплаб беришди. Расулуллоҳ “Булатни ўтқазадиган чуқурлар тайёр бўлганидан кейин менга хабар қилгин” деб марҳамат қилдилар. Чуқурлар тайёр бўлиб, Расулуллоҳ жанобимизга хабар қилинганида, Ўзлари ташриф буюриб, кўчатларни ўз муборак қўллари билан ўтқаздилар. Бир донасини ҳазрати Умар ўтқазганди. Ҳазрати Умар ўтқазган кўчатлардан бошқа ҳамма кўчатлар Аллоҳу таолонинг изни билан ўша ийлиёқ ҳосилга кирди. Шундан кейин Расулуллоҳ ҳалиги кўчатни ҳам қайтадан ўzlари ўтқаздилар ва шу заҳоти у ҳам ҳосил берди.

Салмони Форисий яна куйидагиларни айтиб бергандилар: “Бир куни, бир зот мени излаб юриб, одамлардан “Салмони Форисий номли мукотаби фақир (озод бўлиши учун хўжайини билан маълум бир микдорга келишган кул) қаерда?” деб сўрарди. Ниҳоят мени топди ва қўлидаги товуқ тухуми катталигидаги олтинни менга берди. Уни олдимда пайғамбаримизга бордим ва аҳволни тушунтирдим.

Расулуллоҳ олтинни менга қайтариб бериб, “**Бу олтинни олиб қарзингни тўлагин**” деб марҳамат қилдилар. Мен, “**Ё Расулаллоҳ!** Бу олтин яхудий сўраган офириликда эмас” дегандим, Расулуллоҳ олтинни олиб, муборак тилларига текказдилар-да “**Энди олгин! Аллоҳу таоло шу билан сени қарздан кутқаради**” дея марҳамат қилдилар. Аллоҳу таоло ҳаққи учун шу олтинни тортиб кўрдим, мендан талаб қилинган микдорда эди. Уни келтириб хўжайнимга бердим. Ана шундай қилиб қулликдан кутулдим.”¹³⁹

Салмони Форисий ўша кундан бошлаб Асҳоби суффа сафига қўшилди.

139 Бухорий, “Фазоул-ус-Саҳоба”, 81-б.; Байҳақий, “Далоил-ун-нубувва”, I, 467-б.

Фаришталар тинглагани келарди

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Қуръони каримни шундай ширин овоз билан, шундай таъсирли ва чиройли ўқир эдиларки, Уни тинглаган ғайримуслимлар ҳам ҳайрон қолишарди. Фақат У зотнинг қироатини тинглаб иймонга келган инсонлар жуда кўпчиликни ташкил қиласарди. Ҳазрати Баро бин Озіб шундай ҳикоя қиласиди: “Бир куни хуфтон намозидан кейин, Расулуллоҳ жанобимизнинг Тин сурасини ўқиётгандарини эшитиб қолдим, Улар шундай чиройли ўқирдиларки, мен умримда уларнинг овоз ва ўқишиларидан ҳам мукаммалроқ овозни ҳеч кимдан эшитмаганман.”

Асхоби киром орасида овози жуда ёқимли ва чиройли бўлғанлари, Қуръони карим ўқиганларида тингловчиларни йиғлатадиганлари жуда кўпчилик эди. Улардан бири Усайд бин Ҳудайр эди. У бир кеча отини олдига боғлаб кўйиб, Бақара сурасини ўқий бошлади. Шу вақт унинг оти бирдан хурқди. Ҳазрати Усайд ҳайрон бўлиб ўқишдан тўхтади, отининг ҳам хуркиши сусайди. У ўқишини давом эттирди, от тақрор хурқди. Шундан кейин Усайд бин Ҳудайр, отга яқин бир жойда ётган ўғли Яҳёга бирор зарари тегмасин деб, ўқишини тўхтатди. Осмонга қараган эди, кўкда оқ булат соясига ўхшаш бир бугнинг ичидаги шамчироқдек порлаган нарсалар борлигини илғаб қолди. Қуръони каримни ўқишини тўхтатганида шу порлок нарсаларнинг самога қараб кўтарилиб кетаётганини кўрди. Эргалаб, усевимли пайғамбаримизнинг ҳузури шарифларига бориб, кўрганларини сўзлаб берди. Расулуллоҳ: “**Уларнинг нима эканлигини биласанми?**” деб сўрадилар. Ҳазрати Усайд эса: “Ота-онам сизга фидо бўлсин, ё Расулуллоҳ! Билмайман.” деди. Жаноби пайғамбаримиз: “**Улар малаклар эди. Сенинг овозингни тинглаш учун яқинроқ келгандилар.** Агар ўқишини давом этганингда, улар сени тонг ёришгунча тингларди ва бошқа одамлар ҳам уларни кўриб томоша қилиш имконига эга бўларди. Улар (Қуръони карим ўқишингта маҳлиё бўлиб,) **халқдан ҳам яширинмаган бўларди**” дея марҳамат қилдилар.

Қуръони каримни жуда таъсирли, ични ёндириб ўқийдиганлардан бири ҳазрати Абу Бакр Сиддиқ эди. У намоз ўқиётганида ояти карималарни ўқишига бошлаганида ўзини тутолмай кўзларидан ёш оқаверарди. Уни кўрганлар ҳолига ҳайрон қоларди. Ҳатто бир куни мушриклар тўпланиб: “Бу одам, ўз пайғамбарининг олиб келганларини ўқиганда қалбни ўргат юборадиган оҳангда йиғлаб ўқийди. Биз болача ва хотинларимиз унинг бу ҳолига мафтун бўлиб, мусулмон бўлиб қолишларидан хавотирланяпмиз” деганди.

Абдуллоҳ бин Саломнинг мусулмон бўлиши

Мухтарам пайғамбаримизнинг муборак жамолини кўриб, ошиқ бўлгандардан, муборак сўзларини ва Куръони карим ўқишлини эшитиб мусулмон бўлганлардан бири Абдуллоҳ бин Салом ҳазратлариридир.

Таврот ва Инжилни жуда яхши ўзлаштирган Абуллоҳ бин Салом, иймон келтирмасидан олдин машхур яхудий олимларидан эди. У ўзининг мусулмон бўлиш ҳодисасини шундай сўзлаб берганди: “Мен Тавротни ва унинг изоҳларини отамдан ўқиб ўргангандим. Бир куни отам, охир замонда келадиган пайғамбарнинг сифатлари ва аломатларини, унинг қиласиган ишларини менга сўзлаб, “Агар У Хорун авлодидан келадиган бўлса, мен Унга тобе бўламан, йўқса итоат қилмайман”- дер эди. Отам Расулуллоҳнинг Мадинани ташриф қилишларидан аввалроқ ўлди.

Расулуллоҳ Маккада нубувватларини эълон қилганларини эшитганимда, Унинг сифатлари, исми ва келиш вақтини билардим. Шу боис мен Уни зимдан кузатиб юрадим. Расулуллоҳнинг Мадина яқинида Қубо деган жойдаги Амр бин Авф ўғилларининг уйида меҳмонда эканликларидан хабар топган вақтимгача бу қизиқишимни яхудийлардан яшириб юрдим.

Бир куни боғимдаги дараҳт устида хурмо териб турганимда Нодир ўғилларидан бириси: “Бугун арабларнинг одами келибди” деб бакирди. Бу сўздан бутун баданим қалтираб кетди. Мен дарҳол: “Аллоҳу акбар” деб такбир келтирдим. Ўша вақт аммам Холида бинти Хорис дараҳтнинг тагида ўтиради. У киши жуда қариб қолган эди. Аммам менинг такбиримни эшитиб, “Аллоҳ сени ҳеч вақосиз колдирсин ва умидингга эриштирмасин. Худо ҳаки, сен Мусо бин Имрон (пайғамбар)-нинг келишини эшитганингда ҳам бундан ортиқ хурсанд бўлмасдинг!” деб мени қаттиқ койиди. Унга: “Эй аммажон! У, валлоҳий Мусо бин Имроннинг қардошидир ва худди У сингари пайғамбардир. Унинг йўлида ва У келтирган тавҳид билан юборилган” дедим.

Аммам менинг бу сўзларимдан таажжуб қилиб: “Жиян! Ёки У ўша қиёматга яқин бизга юбориладиган пайғамбарми?” деди. “Ҳада, ахир” дедим мен. “Ундай бўлса, сен ҳақлисан” деди аммам.¹⁴⁰

Расулуллоҳ Мадинага хижрат қилган вақтида У зотни кўриш умидида мен ҳам дарҳол оломонга аралашдим. Муборак жамолини,

¹⁴⁰ Байҳақиӣ, “Далоил-ун-нубувва”, II, 400-б.; Сұҳайлий, “Равзул-унуф”, II, 373-б.

нурли юзини кўра солиб, ўз-ўзимга қатъий равища “Бу истарали юзи ёлғончининг юзига сира ўхшамайди!” дедим. Расулulloҳ йиғилганларга Исломият ҳақида гапирав, насиҳат қилардилар. Ўша ерда мен эшитган илк ҳадиси шариф мана бу эди: “**Саломни ораларингда ёйинглар, очларни тўйдиринглар, силаи раҳм қилинглар** (яъни қариндошларингни зиёрат қилинглар), эл-юрт ухлаб ётганида туриб намоз ўқинглар. Шундай қылсангиз, **Жаннатга саломатлик билан кирасиз.**”

Фахри олам (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) мени нубувват нурлари билан бир қарашда таниб: “**Сиз, Мадина олимни Салом эмасмисиз?**” дея марҳамат қилдилар. Мен жавобан, “Ха шундай” дегандим, севимли пайғамбаримиз: “Яқинроқ келинг” дея буюриб, “**Эй Абдуллоҳ! Аллоҳу таоло ҳаққи учун айтинг! Тавротда мен ҳақда ёзилган сифатларимни ўқимадингизми?**” дея савол қотдилар. Мен саволга савол билан жавоб қайтариб: “Айтинг-чи, Аллоҳу таолонинг сифатлари нималардир?” деб сўрадим. Расулulloҳ бироз сукут сақладилар, шу пайт Жаброил алайҳиссалом Ихлос сурасини олиб келди. Расулulloҳ сурани ўқидилар. Мен уни эшитишим билан, “Ха, тўғри, ё Расулаллоҳ! Тўғри айтдингиз, шаҳодат қиласманки Аллоҳу таолодан бошка илоҳ йўқ. Сиз Унинг қули ва Расулисиз” деб, калимаи шаҳодат келтириб мусулмон бўлдим.”

Кейин: “Ё Расулаллоҳ! Яхудийлар ақл бовар қилмайдиган даражада ёлғончи, аслсиз иснод ва тухматлар ёғдиришда моҳир, золим миллат. Агар сиз, менинг кимлигимни, зотим ва обрўйимни уларнинг ўзидан сўраб билмай туриб, менинг мусулмон бўлганимни эшитиб қолишиса, албатта Сизнинг олдингизда мени бўхтонга кўмиб ташлашади. Шунинг учун Сиз аввал улардан мен ҳақимда сўраб кўринг” дедим ва уйнинг бир бурчагига ўтиб яшириндим. Шу пайт уйга яхудийларнинг обрўлиларидан бир гуруҳ кириб келди. Расулulloҳ жанобимиз бу кирган яхудийларга қараб: “**Сизлардан бир одам ҳақида сўрамоқчиман, қавмдошларинг Абдуллоҳ бин Салом, қандай одам?**” дея савол бердилар. Яхудийлар менинг исмимни эшитишлири билан ғууруланиб: “У бизнинг энг улуғ олимимиз. Отаси ҳам қавмимизнинг энг катта олими эди! Ибни Саломга тенг келадиган одам йўқ. У бизнинг энг хайрли кишимиз ҳамда энг хайрли кишимизнинг ўғли” деб жавоб қилишди. Уларнинг бу жавобларига, Расулulloҳ: “**Агар у мусулмон бўлса, сиз бу ҳолга қандай қараган бўларингиз?**” деган иккинчи саволни бердилар.

Яхудийлар эса: “Бундай нарсадан уни Аллоҳнинг ўзи сақласин!” деб лабларини буриштиришди.

Шу вақт яшириниб ўтирган жойимдан шарт чиқдимда: “Эй яхудий гурухи! Аллоҳдан кўрқинглар! Сизларга юборилган нарсани қабул қилинглар, ахир. Аллоҳга қасам ичаман, ўзларингиз ҳам жуда яхши биласизки, қўлингиздаги Тавротдан исми ва сифатлари ҳақида кўп маротаба ўқиган Аллоҳнинг расули, мана шу кишидир. Мен шаҳодат қиласанки, Аллоҳу таолодан бошқа илоҳ йўқ. Яна шаҳодат қиласанки, Мұхаммад алайхиссалом Унинг бандаси ва расулидир” деб Уни тасдиқладим. Шу ондаёқ яхудийлар афтангорларини бужмайтишиб: “У бизнинг энг ёмонимиз ҳам-да энг ёмонимизнинг ўғли” деб, турли бўлмагур камчилик ва тухматларни қаторлаштириб, мени роса ёмонлашди. Мен: “Мен ҳам айнан мана шу қилиқларидан андиша қилган эдим. Ё Расулаллоҳ! Мен уларнинг золим, ёлғончи, ҳеч қандай ёмонлиқдан қайтмайдиган, тухматчи қавм эканлигини сизга айтмаганимидим? Мана ҳозир ҳаммаси равshan бўлди” дедим. Расулуллоҳ яхудийларга қараб: “(Абдуллоҳ бин Салом ҳақидаги) Берган биринчи гувоҳликларинг бизга кифоя, кейинги сўзларинг фойдасиз” деб марҳамат қилдилар. Шундан кейин дарҳол уйимга келдим. Оиламни ва кариндошларимни йиғиб, Исломиятга даъват қилдим. Аммам ҳам бирга, ҳаммаси мусулмон бўлдилар.¹⁴¹

Менинг иймон келтиришим яхудийларнинг қаттиқ аччиғини келтирди. Шунинг учун улар мени сиқувга олдилар. Ҳатто яхудий олимларидан баъзилари: “Араблардан пайгамбар чиқмайди, сенинг ишонган одаминг шунчаки хукмдор” деб, мени исломиятдан воз кечиришга уринишди, бироқ бундан бир нарсага эриша олмадилар.”

Абдуллоҳ бин Салом билан бирга Саълаба бин Саъя, Усайд бин Саъя, Асад бин Убайд ва баъзи яхудийлар самимий равишда мусулмон бўлдилар. Аммо баъзи бир яхудий олимлари: “Бизнинг орамиздан фақат энг ёмонларимиз Мұхаммадга ишонди. Агар улар бизнинг хайрли одамларимиздан бўлишганда эди, боболарининг динини тарқ этишмасди” дейишди. Шундай бемани гапга қарши Аллоҳу таоло жавоб тариқасида ояти карима нозил қилди. Унда маолан: “**Уларнинг (ахли китобнинг) ҳаммаси бир хил эмас. Аҳли китобнинг орасида ибодат ва тоатда бўлган бир жамоат бордирки, улар кечалари саждага бориб Аллоҳу таолонинг оятларини ўқидилар**”¹⁴² -деб марҳамат қилинди.

141 Баъзакий, “Далоил-ун-нубувва”, II, 400-б.; Сұхайлий, “Равзул-унуғ”, II, 373-б.

142 Оли Имрон сураси, 3/113.

Ё Раббий! Мадинани бизга севдир

Ҳижратнинг биринчи йилида Ансордан Асад бин Зурора, Баро бин Маърур, Қулсум бин Ҳидм, муҳожирлардан Усмон бин Мазъунлар вафот қилишди (Аллоху таоло уларни раҳмат қилсин). Шу йили коғирларга қарши уруш қилишга ижозат берилди. Бунинг устига Мадинанинг ҳавоси ва сувининг таъсирига чидай олмаган ҳазрати Абу Бакр ва Билол Ҳабаший (родиаллоҳу анхум) безгак касаллигига чалиндилар. Шу сабабли Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам): “**Ё Раббий! Маккани бизга қандай севдирган бўлсанг, худди шундай Мадинани ҳам бизга севдиргин ва бизга бу ерда барака бергин ҳамда ризқимизни мўл қилгин**” деб дуо килдилар. Жаноби Ҳақ бу муборак дуони қабул қилиб, муҳожирларга Мадинани севдирди.

Жаноби пайғамбаримизнинг (саллаллоҳу алайҳи васаллам) шахсан иштирок этган Абво, Ваддон газолари шу йили содир бўлди. Ҳижратнинг иккинчи йили бошларида Бувот, Сафавон, Зулушайра газолари буларни таъқиб қилиб, бу газоларда жанг бўлмади.

Илк ёзма шартнома

Маккалик мушриклар тинч ўтирумай, Расулуллоҳга Маккада қила олмаган ёмонликларини Мадинада қилишга фурсат пойларди. Мадинадаги мушрикларга таҳдид мактублари юборганлари сингари у ердаги яхудий қабилаларига ҳам дўқ-пўписа билан тўлиб-тошган мактублар ва хабарлар юбориб туришарди. Уларнинг бу таҳдидлари яхудийларнинг Расулуллоҳга яқинлашишларига сабабчи бўлди.

Бу орада яхудийлар, Расулуллоҳнинг ҳузурларига келишиб: “Сиз билан сулҳ тузишга келдик. Келинг бир шартнома қабул қиласлий ва бир-биримизга зараримиз тегмайдиган бўлсин” дедилар. Жаноби пайғамбаримиз ҳам уларга эллик беш моддадан иборат бир шартнома таклиф килдилар ва бу шартнома қабул қилинди. У шартноманинг 55 та моддасидан баъзиларини келтирамиз:

1 – Ушбу шартнома, Расулуллоҳ Мұҳаммад алайҳиссалом томонидан маккалик ва мадиналик мусулмонлар, уларга эргашган ва кейинчалик қўшилганлар билан уларга қарши уруш қилганлар орасида ёзилган бир васиқадир (хужжатдир).

2 – Шубҳасизки, булар бошқа одамлардан фарқ килувчи бир жамоатдир.

3 – Ҳар бир қабила, ўз асиirlарини қутқариб олиш учун зарур бўлган пул миқдорини (мусулмонлар орасидаги адолатга мувофиқ) биргалишиб тўлайдилар.

4 – Мусулмонлар, ўзлари орасида келишмовчилик содир қилган кишиларнинг (у ўз фарзанди бўлса ҳам) ёнини олмайди.

5 – Яхудийлардан мусулмонларга эргашганлар, ҳеч қандай зулмга дучор қилинmasлиги билан бирга, уларга ёрдам берилади.

6 – Яхудийлар мусулмонлар билан бир гурух ташкил қиласидилар, бироқ ҳар ким ўз динининг талабларини бемалол бажаради.

7 – Яхудийлардан ҳеч бир киши, Мухаммад алайҳиссаломдан ижозат бўлмагунча ҳарбий сафарга чиқолмайди.

8 – Ҳеч ким келишган одамига ёмонлик қила олмайди, зулмга учраганларга мутлақо ёрдам берилади.

9 – Мадина водийси, ушбу шартномани тузганлар учун жон-тан ва молларига тегиш ҳаром бўлган хавфсиз минтаقا ҳисобланади.

10 – Маккалик мушриклар ва уларга ёрдам берувчилар ҳеч қандай кўринишда ҳимоя қилинмайди.

11 – Мадинага ҳужум қиласиганларга қарши мусулмонлар ва яхудийлар ўзаро ёрдамлашадилар.

Яхудийлар, мазкур шартнома билан (кўринишда) мусулмонлар билан дўстлик қуриб, энди уларга қарши кин-адоват сақламайдиган ва душманлик қилмайдиган бўлишлари керак эди.

Эй Ҳабибим! Маҳзун бўлма!..

Расулулоҳнинг ҳижратидан олдин, Мадинадаги Ҳазраж қабиласининг раиси Абдуллоҳ бин Убай Мадинага ҳукмдор қилиб сайланиши лозим эди. Ақаба бийъатлари, ундан кейинроқ ҳижрат ҳодисаси оқибатида Авс ва Ҳазраж қабилаларининг кўпчилиги мусулмон бўлишгач Абдуллоҳ бин Убайнинг ҳукмдорлик масаласи амалга ошмай қолди. Шунинг учун Абдуллоҳ бин Убай, энг аввал жаноби пайғамбаримизга ва муҳожир бўлган Асҳоби киромга, улардан кейин мадиналик саҳобаларга адovat сақлаб, бироқ душманлигини кўрсатмай юрарди. Оқибатда, Убай ўзига ўхшашиб мунофиқлардан бир гурух ташкил қилди. Бу гурух мусулмонлар олдида ўзларини исломга киргланларини айтиб, орқаларидан масхара қилишарди. Яширинча нифоқ уруғларини экиб, фитна чиқара бошлидилар. Улар шунчалик ҳадларидан ошдиларки, ҳатто Фахри олам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимизнинг сўзларини

халққа терс етказиб, ўзгартыршга уриндилар.

Душманлыкларини билдирмай юрган яхудийлар хам пайғамбари-
миз билан бир шартнома имзоладилар. Гурух-гурух бўлиб келишиб,
Расулуллоҳга саволлар берардилар, ўzlарича жуда оғир саволлар
бердик деб ўйлашарди. Бироқ олган жавобларидан, Унинг ҳак
пайғамбар эканлигини тушундилар. Лекин ўжарлик ва ҳасадлари
туфайли иймон келтирмадилар. Шунга биноан Пайғамбаримиз:
“Агар Менга яхудий олимларидан ўн киши иймон келтирганда
эди, яхудийларнинг ҳаммаси иймон келтирган бўларди” деб,
афсусланардилар. Расулуллоҳнинг шундай ғамга ботгандарида
Аллоҳу таоло қуйидаги ояти карима билан тасалли айлади: “(Эй
Ҳабибим!) Эй шонли Расул! Қалблари билан инонмасдан, фақат
օғизларида ишондик деганлар (мунофиқлар ва) яхудийлардан
куфрга ботгандар, сени маҳзун қилмасин. Улар, тинмай ёлғон
айтувчилар, сенинг ҳузурингга келмаган бошқа бир қавм
(Хайбар яхудийлари) номидан (Курайзо ўғилларидан) жосуслик
қилувчилардир. Калималарни (Аллоҳу таоло тарафидан) жой-
ларига қўйилгач уни ўзгартирадилар. “Агар сизга шу (фатво)
берилса, уни қабул қилинг, берилмаса тийилинг” дейдилар.
Аллоҳу таоло, кимнинг фитнага дучор бўлишини хоҳласа, сен
энди Аллоҳу таолонинг иродасининг олдини олишга асло қодир
бўлолмайсан. Улар шундай кимсадирларки, Аллоҳу таоло,
(уларнинг) қалбларини тозалагиси келмабди. Уларга дунёда
хорлик ва расволик, охиратда эса, катта азоб бор.”¹⁴³

Имзоланган шартномага мувоғик, сахобадан баъзилари, ўз
қўшнилари бўлган яхудийлар билан самимий дўстона муносабат
қилишарди. Аллоҳу таоло мусулмонларга куффор билан бундай
дўстона муносабатларни ман қилди. Бу ҳақда ояти каримада маолан:
“Эй иймон келтирганлар! Дин қардошларингиздан ўзгасини
(коғир ва мунофиқларни) дўст тутманлар. Улар сизга ёмонлик
килишда, фисқу-фасод чиқаришда чарчашмайди ва ташвишга
ботишингизни орзу қилишади. Уларнинг сизга нисбатан гина ва
душманлыклари օғизларидагина йўқолди-да, аммо қалбларида
яширинган душманлыклари эса, жуда катта. Агар тушунганд
бўлсанглар, уларнинг душманлыклари ҳақидаги оятларни
изоҳладик” дейилган.¹⁴⁴

Маккалик мушриклар эса, Мадинадаги мушрикларни, муно-
фиқларни, яхудийларни ҳамда Мадина атрофидаги қабилаларни

143 Муода сураси, 5/41.

144 Оли Имрон сураси, 3/118.

тинмай мусулмонларга қарши қайраб, дўқ-пўписаларини давом эттиришарди. Барча воситалар билан Исломнинг нурини сўндиришга уринишар ва пайғамбаримизнинг муборак вужудини йўқ қилиш йўлларини излашарди.

Мунофиқ ва мушрикларнинг бундай ғаразли ҳаракатларига қарши, Расулуллоҳ ҳар сафар сулҳ йўлини танларди. Асҳоб-и киромдан баъзилари, аллақачон душманга қарши қилич яланғочлаш вақти келганига ишонишарди ва: “Ё Раббий! Биз учун Сенинг йўлингда шу мушриклар билан чинакамига курашишдан ҳам ортиқроқ нарса йўқ. Мана бу қурайшлиқ мушриклар Ҳабибингнинг пайғамбарлигини инкор қилишди ва Уни Маккадан чиқиб кетишга мажбур қилишди. Эй Аллоҳим! Бизга улар билан урушишга рухсат бергин!..” деб дуо қилишарди.

Расулуллоҳ жанобимиз эса, бу йўлда Аллоҳу таолонинг амрини кутарди. Ундан қандай буйрук бўлса, шунга қараб ҳаракат қилмоқчи эдилар. Вақти-соати келганди. Жаброил алайхиссалом келтирган ваҳидга: **“Сизларга қарши уруш очганлар билан сиз ҳам Аллоҳу таолонинг йўлида уруш қилинглар. Бироқ ҳаддан ошиб, тажовузкор бўлманглар.** (Сизлар билан бевосита урушмаганларга тегилманглар. Урушсалар ҳам аёлларни, болаларни, қарияларни ўлдирманглар. Исканжа қилманглар.) **Муҳаққақки, Аллоҳу таоло тажовузкорларни ёқтирмайди.** Уларни (кофирларни) қаерда учратсангиз ўлдиринглар. Улар сизларни (Маккадан) чиқариб юборганларидек, сизлар ҳам уларни у ердан қувиб чиқаринглар. Уларнинг ширк ва фитналари одам ўлдиришдан ҳам ёмонроқдир. Улар **Масжиди Ҳаромда** сиз билан тўқнашмагунича, сиз ҳам у ерда улар билан уруш қилманг. Лекин улар сизни ўша ерда ўлдирсалар, сиз ҳам уларни у ерда ўлдиринг. Кофирларнинг жазоси шунаقا бўлади. Агар улар, Аллоҳу таолони инкор қилишдан ва жангдан воз кечсалар, (сиз ҳам жангни тўхтатинг. Зеро) шубҳасизки, Аллоҳу таоло жуда кўп мағфират ва марҳамат қилиувчидир” -деб буюрилганди.¹⁴⁵

Кейинроқ нозил бўлган бошқа ояти каримада эса, шундай деб буюрилди: **“Ширк фитнасидан асар ҳам қолмагунча ва динда Аллоҳу таолонинг фақат ягона ўзи бўлгунча** (фақат Аллоҳу таолога ибодат этилгунча) **у мушриклар билан уруш қилинглар.** (Ширқдан) **воз кечсалар,** (уларга зулм йўқ.) Душманлик (жазо) **фақат золимларгадир.”**¹⁴⁶

145 Бақара сураси, 2/190-192.

146 Бақара сураси, 2/193.

Илк ҳарбий бирликлар

Фахри коинот (саллаллоху алайхи васаллам), Мадинанинг тинчлигини таъминлаш ва ёвнинг режаларидан хабар олиб туриш мақсадида сарийя деб аталувчи кичик ҳарбий бирималар (отрядлар) ташкил қилдилар. Битта сарийя сафида бештадан тўрт юзгacha нафар бўларди. Пайғамбаримиз бевосита қатнашган ва ўзлари қўлбошчилик қилган жангларга ғазо (кўплиқда ғазовот) дейилади. Расулуллоҳ, душманнинг тўсатдан қиладиган хужумларининг олдини олиш учун Мадина шаҳрида соқчиликда навбатда туриш усулини жорий қилиб, керакли ҳимоя тадбирларини йўлга қўйдилар.

Мушрикларни тижорий ва иқтисодий жиҳатдан заифлатиб, ковушларини тўғирлаб қўйишнинг пайти ҳам келган эди. Бу учун эса, Сурияга олиб борувчи карvon йўлларини назорат қилиш зарурати туғилганди. Шу кунларда, мушрикларнинг бир карвони Мадина яқинидан ўтаётгани ҳақида хабар келди. Пайғамбаримиз, дарҳол сафар тайёргарлигини кўришни амр қилиб, ўттизта суворийга ҳазрати Ҳамзани қўмондон тайинладилар. Ҳазрати Ҳамзага, фақат Аллоҳу таолодан қўрқиши, қўл остидагиларга яхши муносабатда бўлишни тавсия қилиб: “**Аллоҳу таолонинг йўлида, Аллоҳу таолони тан олмайдиганлар билан қўрқмай олишинглар...**” деб буюрдилар. Ҳазрати Ҳамзага бир оқ байроқ ҳам бердилар.

Ҳазрати Ҳамза бошчилигидаги суворийлар, уч юзта суворий аскар ҳимоя қилиб келаётган мушрик карвони томон йўлга отланишди. Карвон Шомдан Маккага кетаётиб **Сийфр-ул-Баҳр** номли жойга келганида мухоҳидларга рўпара бўлди. Шонли саҳобийлар, дарҳол уруш ҳолатига кўчиб, тўқнашувга шай туришди. Шундай бир вазиятда ўша атрофда яшайдиган Маждий бин Амр ал-Суҳаний етиб келди-да орага кирди. Маждий бин Амр ал-Суҳаний, ҳар икки тараф билан ҳам сулҳ ва дўстона муносабатлар қурган зот эди. У сон жиҳатидан мусулмонларнинг оз, мушрикларнинг эса кўпчилик эканликларини кўриб, мусулмонларнинг мағлубиятга учрашларидан андиша қилди. Мусулмон давлатининг илал-абад давомини хоҳлагани учун орага тушиб, томонларни тўқнашувдан воз кечиришга муваффақ бўлди. Шундан сўнг, ҳазрати Ҳамза суворийлари билан Мадинага қайтиб келди. Маждийнинг саъй-харакатлари пайғамбаримизга сўзлаб берилганида, У зот

мамнуниятларини изхор қилиб: “Ҳай муборак! Жуда ўринли ва яхши иш қилибди” деб марҳамат қилдилар.¹⁴⁷

Шу воқеадан кейин кичик аскарий гурухлар бўлмиш сарийялар тартиб қилишнинг орти узилмади. Убайда бин Хорис ҳазратлари амрига олтмиш ёки саксон кишилик мужоҳид берилиб, Рабифга жўнатилди. У ерда шум ниятда юрган мушриклар мусулмонлардан кўрқиб тум-тарақай бўлиб, қочиб қолишиди.¹⁴⁸

Мұхтарам пайғамбаримиз бир куни, Қурайш мушрикларининг ниятларини билиб келиш ва уларни кузатиш мақсадида, Наҳлага сарийя йўлламоқчи, аскарларга Абу Убайда бин Жарроҳ ҳазратларини кўмондон қилмоқчи бўлдилар. Абу Убайда бин Жарроҳ буни эшишиб, пайғамбаримиздан узоқ қолишга чидай олмай йиғлай бошлади. Шунда Расулуллоҳ унинг ўрнига Абдуллоҳ бин Жаҳш ҳазратларини амир қилиб тайинладилар.¹⁴⁹

Абдуллоҳ бин Жаҳш мусулмонликни ҳаяжон билан яшайдиган зотлардан эди. У мусулмон бўлганида кофирлар унга чидаб бўлмайдиган исканжалар кўрсатишига қарамай, уларга иймон кучи билан тоқат келтириб, азоб ва жафоларига матонат билан чидади. Шу сабабдан жаноби пайғамбаримиз у ҳақда Асҳобига “...Ораларингда очлик-у ташниаликка энг чидамлиларингиз ва тоқат қила олувчиларингиздир” дея марҳамат қилгандилар. Абдуллоҳ бин Жаҳш, Расулуллоҳнинг шаҳидлар ҳақидаги хушхабарларини эшишиб, доим шаҳодатга етиш учун интиларди. Жангларда энг олдинги сафларда қаҳрамонларча жанг қиласарди.

Ҳазрати Абдуллоҳ бин Жаҳшнинг ўзи шундай деган эди: “Ўша куни, Расул алайхиссалом хуфтон намозини ўқиб бўлганимиздан кейин мени ёнларига чакирдилар. “Эртага эрта тонгда менинг ёнимга келгин. Қуролинг ҳам ёнингда бўлсин. Сени бир жойга юбораман” дея марҳамат қилдилар.

Эрталаб ҳузурларига бордим. Қилич-камон, ўқ ва халтам эгнимда, қалқонимни ёнимда эди. Расулуллоҳ бомдод намозини ўқиб уйларига қайтмоқчи бўлдилар. Мен эса, эртароқ келганим учун масжиднинг эшиги олдида кутиб турган эдим. Ана шунда,

147 Вокидий, “ал-Магозий”, I, 9-б.; ал-Килоиӣ, “ал-Иктифо”, II, 6-б.; Шамсиiddин Шомий, “Субўгул-Хўдо”, VI, 11-б.

148 Вокидий, “ал-Магозий”, I, 10-б.; Ибн Саъд, “ам-Табақот”, II, 7-б.; ал-Килоиӣ, “ал-Иктифо”, II, 3-4-б.

149 ИбнҲишиом, “ас-Сийра”, I, 601-б.; Вокидий, “ал-Магозий”, I, 2-б.; Табарий, “Торих”, II, 410-б.; ал-Килоиӣ, “ал-Иктифо”, II, 9-10-б.

У муҳожирлардан бир неча кишиларни тўплаб, “Сени шу кишиларнинг қўмондони этиб тайинладим” дея марҳамат қилдилар-да қўлимга бир мактуб тутқаздилар. “Боринглар! Икки кечада йўл юрганингдан кейин бу мактубни очгин ва унда айтилганларга қўра ҳаракат қилгин” деб буюрдилар. Мен эса, “Ё Расулаллоҳ! Қайси тарафга қараб кетайин?” деб сўрадим. “Наждия сари йўл олгин. Ракиядаги қудуққа қараб юргин!” деб марҳамат қилдилар.

Абдуллоҳ бин Жаҳш, Наҳла сафарига маъмур қилинганида, унга биринчи марта "Амир-ул-мўминин" (мусулмонларнинг амири) сифати берилиди. Исломда бундай исм билан аталган биринчи амир у бўлган эди. Саккиз-ўн кишилик бирлик билан икки кундан сўнгра Малал мавқеига этиб борганингда очиб ўқилган мактубда, “Бисмиллоҳиррахмонирраҳим. Ушбу мактубга кўз югуртгач, Макка ва Тоиф орасидаги Наҳла водийсига этиб боргунингча Аллоҳу таолонинг исми ва баракати билан йўл юриб боргайсан. Ҳамроҳларингдан ҳеч бирини ўзинг билан бирга боришга мажбурламагин! Наҳла водийсидаги Қурайшийларни ва уларнинг карвонини кузатиб, назорат қилгайсан. Улардан бизга хабар бергайсан” деб ёзилган эди.

Амир-ул-мўминин ҳазрати Абдуллоҳ бин Жаҳш мактубни ўқиб бўлиб, “Биз Аллоҳу таолонинг бандаларимиз ва ҳаммамиз Унга қайтамиз. Эшитдим ва итоат қилдим. Аллоҳу таолонинг ва севимли Расулининг амрини бажараман” дедида, мактубни ўпиб, бошига қўйди. Кейин шерикларига қараб, “Сизлардан ким шаҳид бўлишни истаса, мен билан юрсин. Мен билан олга юришни истамаганлар қайтиб кетишлари мумкин. Ҳеч қайси бирингизни мажбурламайман. Ҳеч бирингиз мен билан бирга боришни истамасангиз, бунинг ҳам зарари йўқ. У холда мен якка ўзим бораман ва Расул алайҳиссаломнинг амрини бажараман” деди. Шериклари бир овоздан, “Биз Расули акрамнинг амрларини эшитдик. Аллоҳу таолога, Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) га ва сенга итоат қиламиз. Сен қаерга юр десант, Аллоҳу таолонинг баракати билан ўша тарафга юрамиз” деб жавоб бердилар.

Ораларида Саъд бин Абий Ваққос ҳам бўлган мусулмонларнинг ушбу кичик лашкари, Ҳижоз сари йўл олиб, Наҳлага этиб келди. У ерда яширинадиган бир жой топиб, ўша жойдан у ердан ўтиб-кетиб турадиган қурайшликларни кузата бошладилар. Кўп ўтмай

у ердан бир Курайш қофиласи (йўловчи гурух) ўтиб қолди. Уларнинг туяларига юк ортилган эди. Мужоҳидлар, қофилага яқин бориб, уларни Исломга даъват қилдилар. Улар қабул қилмай, ножўя гап-сўз ва қилиқ кўрсатишди. Шу боис тўнашув содир бўлиб, мушриклардан бири ўлди, иккитаси асир тушди. Учинчиси эса отлик бўлгани учун қочиб қутилди. Кофирларнинг моллари тамоман мужоҳидлар қўлида қолди. Абдулоҳ бин Жаҳш, бу ганимат молниинг бешдан бирини Расулуллоҳга ажратиб қўйди. Бу мусулмонлар қўлга киритган биринчи уруш ганимати эди.¹⁵⁰

Масжиди қиблатайн

Севимли пайғамбаримизнинг (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) Мадинаи мунавварага ҳижрат қилганларига ўн етти ой бўлган эди. Лекин ҳали ҳануз ибодатлар ва намоз Қудус-и шарифдаги Байти Мақдисга қараб (яъни шу кунгача Қудуси шарифдаги Байти Мақдис қибла эди) ўқиларди. Ўша кунларда яхудийларнинг: “Эҳ-хе буни қаранг! Динлари бизнинга ўхшамаса ҳам, бизнинг қибламизга қараб ибодат қилишади-я” деган фиску-фасод гаплари Расулуллоҳгача етиб борди. Уларнинг кесатик сўзларидан сарваримизнинг қалби шарифлари ранжида бўлди. Бир гал Жаброил алайҳиссалом навбатдаги келишида Расулуллоҳ жанобимиз: “Эй Жаброил! Аллоҳу таоло юзимни яхудийларнинг қибласидан Каъбага буриб қўйинини орзу қиласман” деб марҳамат қилдилар. Жаброил алайҳиссалом эса: “Мен, фақат хизматдаги қулман холос. Буни Аллоҳу таолонинг ўзидан ниёз айланг!” деб жавоб қилди. Ана шу воқеадан сўнг, Бақара сурасининг 144-ояти каримаси нозил бўлди. Унда маолан куйидагича буюрилади: “(Эй Ҳабибим! Ваҳий келишини кутиб) юзингни самога қаратиб турганингни муҳаққақ кўряпмиз. Шунинг учун Биз сени, ўзинг рози бўладиган қиблага ўгирамиз. Энди юзингни **Масжид-ул-Ҳаром** тарафига (Каъбага) ўгиргин. (Эй мўминлар!) Сиз ҳам қаерда бўлсангиз-да, юзингизни намозларда ўша томонга буринг. Шубҳа йўқки, ўзларига китоб берилганлар, қибла ўзгариришининг Раббилари тарафидан ҳақ бўлганлигини албатта биладилар. Аллоҳу таоло эса, уларнинг қиласидан амалларидан ғофил эмасдир.”

150 Ибн Ҳашом, “ас-Суіра”, I, 601-б.; Воқиудий, “ал-Мағозий”, I, 13-б.; ал-Килоий, “ал-Иктифо”, II, 9-10-б.; Шамсиiddин Шомий, “Субулу-л-Ҳудо”, VI, 16-б.

Бу ояти карима нозил бўлганида, Расулуллоҳ жанобимиз асҳобига пешин намозини ўқитаётганди. Намоз яримлаб қолган эди. Ваҳийни олганларидан сўнг намозда турган ҳолларида юзларини Каъба муззама томонга буриб олдилар. Жамоатдаги Асҳоби киром ҳам Ҳабиби акрамга эргашиб ўша тарафга бурилдилар. Ана ўша вақт намоз ўқилаётган масжидга **Масжид-и қиблатайн, яъни икки қиблали масжид** исми берилди. Расулуллоҳ жанобимиз, Кубога ҳам бориб, биринчи марта қурилган масжиднинг минбарини муборак қўллари билан янгидан қилди ва масжиднинг деворларини ўзгартирилар.¹⁵¹

Бадр ғазоси

Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайхи васаллам) жанобимиз тузган сарийялар орқали шонли саҳобаларнинг бирин-кетин зафар ва муваффақиятлар қозона бошлиши кофирларни саросимага солиб қўйди. Энди уларнинг гурухлари доим қўпчилик бўлиб ва ёнларида қуролланган аскарлари билан сафарга чиқадиган бўлишди. Ҳижратнинг иккинчи йилида маккалик мушриклар хар бир оиласдан сармоя учун пул йифиб, минг туялик карвонни Шомга юбордилар. Макканинг обрули кишиларидан бўлган Абу Суфён карвоннинг бошида уни бошқариб бораради. У замонлар Абу Суфён ҳали мусулмон бўлмаган эди. Карвонни қўриқлашга қирқтача қўриқчилар ҳам қўйилганди. Уларнинг режаларига кўра, моллар сотилганидан кейин келадиган даромаднинг ҳаммасига қурол сотиб олиниб, бу қуроллар мусулмонлар билан урушда қўлланиши лозим эди.

Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайхи васаллам) мушрикларнинг бундай катта тижорат карвони билан Шомга йўлга отланганларидан хабар топиб, вазиятни яхши ўрганиш мақсадида муҳожирлардан бир нечасига зарурий вазифалар топширилар. Вазифа олган Асҳоби киром Зулъашира деган жойга етиб борганларида карвоннинг аллақачон у ердан ўтиб кетганини эшитиб, Мадинага қайтиб келдилар. Агар куфр ахлининг куроли ва молу-мулклари қўлларидан олиб қўйилса, уларнинг аҳли Исломга заарар беришларининг олди олиниб, қувватлари синган бўларди. Шу

151 Ибн Ҳашим, “ас-Сийра”, I, 549-б.; Сұҳайлий, “Равзул-үнүф”, I, 409-б.

152 Воқидий, “ал-Магозий”, I, 27-б.

сабабдан Расулуллоҳ Талҳо бин Абдуллоҳ ва Саъид бин Зайд ҳазратларини ўша карвоннинг қайтиши вақтини билиб келишлари учун айғоқчиликка йўлга чиқардилар.¹⁵³

Вазият фурсатни қўлдан бой бермасликни талаб қиласарди. Шунинг учун пайғамбаримиз дарҳол тайёргарликка киришиб, Мадинада ўз ўрнида имомлик қилишга Абдуллоҳ ибни Умми Мактумни қолдирдилар.¹⁵⁴ Рафиқаси бироз хасталаниб тургани сабабли ҳазрати Усмон ва яна олти кишига вазифалар тайинлаб, уларнинг Мадинада қолишларини амр қилдилар. Ёнларига муҳожир ва Ансордан уч юз кишилик саҳобийни олиб, Рамазони шарифнинг ўн иккинчи куни Бадр деган жойга қараб йўлга чиқдилар. Уларнинг сони, вазифали бўлганлар ва Мадинада қолганлар билан биргаликда жами 313 кишини ташкил қиласарди.¹⁵⁵ Бадр Макка, Мадина ва Сурияга кетиладиган йўллар кесишадиган жой эди.

Ёш йигитлар, ҳатто аёллар ҳам бу сафарга чиқишини истаб, жаноби пайғамбаримизга ялинардилар. Умму Варақа Расулуллоҳнинг хузурларига келиб: “Ота-онам сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Ижозатингиз билан мен ҳам сиз билан боришни истайман. Ярадорларнинг яраларини боғлайман, касалларнинг хизматини қиласман. Балки Аллоҳу таоло менга ҳам шаҳид бўлишни насиб этар!” деганди, Ҳабиби акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам): “Сен уйингда ўтириб, Қуръони қарим ўқигин. Шубҳасизки, Аллоҳу таоло сенга шахидликни насиб этгай” дея марҳамат қилдилар.

Саъд бин Абий Вақъос шундай ҳикоя қиласарди: “Биз билан бирга ғазотга боришни армонлаб, кўзлари жавдираб турган болаларни Расулуллоҳ орқага қайтараётганларида, укам Умайрнинг кўз тушмайдиган жойда яшириниб олганини кўрдим. Ўша вақтлар у ўн олти ёшида эди. Мен унга, “Сенга нима бўлди, нега яширинаяпсан?” дедим. Укам “Расулуллоҳ мени ҳам ёш деб, қайтариб юборишларидан қўрқиб яшириниб турибман. Ваҳоланки, мен газога қатнашиб, Аллоҳу таолонинг менга ҳам шахидлик насиб этишини орзу қиласман” дея жавоб қилди. Шу орада Расулуллоҳ бу холдан хабардор бўлиб қолдилар-да укамга, “Сен орқага қайтгин” деб буюрдилар. Укам йиғлай бошлади. Марҳамат дарёси Ҳабиби акрам жанобимиз, унинг кўз ёшларига бардош бера олмай

153 Ибн Саъд, “ат-Табакот”,II, 11-б.

154 Ибн Саъд, “ат-Табакот”,III, 216, 382-б.

155 Аҳмад бин Ҳанбал, “ал-Муснад”,I, 248-б.; Ҳайсамий, “Мажмоуз-Завоид”,VI, 68-б.

унга ижозат бердилар. Ҳолбуки, укам ҳали қиличини ўзи белига боғлаб олишдан ожиз бўлганидан, қилични мен белига боғлаб кўйгандим.”¹⁵⁶

Оламларнинг жаноби бўлган севимли пайғамбаримизнинг байроғини Мусъаб бин Умайр, Саъд бин Муъаз ва ҳазрати Али олиб юрардилар.¹⁵⁷ Асҳоби киромнинг ҳисобида иккита от ва етмишта тuya бор эди, холос. Уларга навбатлашиб минардилар. Расулуллоҳ ҳазрати Али, Абу Лубоба ва Марсад бин Абий Марсадлар билан навбатлашиб битта уловга минадиган бўлдилар. Бироқ шериклари Уларнинг тுядан тушмасликларини исташиб: “Жонимиз сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Илтимос, Сиз туядан тушманг. Олий зотингиз ўрнига биз пиёда юрайлик” деб, ялинардилар. Аммо коинотнинг султони ўзларини саҳобаларидан фарқли ҳисобламай: “Сиз, пиёда юришда мендан ҳам қувватлироқ эмассиз, шунингдек ажр ва мукофот хусусида ҳам мен сиздан мустасно ва эхтиёжсиз эмасман” дея марҳамат қилдилар. Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ва У зотнинг олий Асҳоби, чўлда жазирама иссиқ остида кетардилар. Бунинг устига рўзадор эдилар. Бунга қарамасдан, Асҳоби киром исломиятни ёйиш иштиёқида қийинчиликларга чидаб, жаноби пайғамбаримизнинг орқаларидан завқ билан чарчоқ ва чанқоқни билмай юриб борарадилар. Чунки бу интилишнинг, бу қийинчиликнинг охирида Аллоҳу таолонинг ва Унинг Расулиниң розилиги ҳам-да улар интиқ бўлиб кутган, орзу қилган шаҳидлик ва жаннат бор эди... Севимли пайғамбаримиз Асҳобининг ўша вақтдаги аҳволига қараб: “Аллоҳим! Улар пиёдадирлар. Сен уларга минадиган улов бергин! Аллоҳим! Улар ялангочлар. Сен уларни кийинтиргин! Аллоҳим! Улар оч, уларни тўйдиргин. Улар камбағал, сен фазли қараминг билан уларни бадавлат айлагин!” дея дуо марҳамат қилдилар.

Жаноби пайғамбаримиз ва У зотнинг муборак қўшини бу жазирама иссиқ остида Бадр томон илгарилаётган бир вақтда, мушрикларнинг Шомдан келаётган карвони ҳам Бадрга яқинлашаётганди. Пайғамбаримизнинг мушриклар карвонидан хабар олиб келишга юборган икки саҳобаси, ёвнинг икки-уч кунда Бадрга келиб қолиши хабарини олиб келишди. Карвондагилар эса,

156 Ибн Саъд, “ат-Табақат”, III, 150-б.; Ҳаким, “ал-Мустадрак”, III, 208-б.

157 Ибн Хишиом, “ас-Сиўра”, I, 612-б.; Ибн Қасиур, “ас-Сиўра”, II, 388-б.; ал-Килоий, “ал-Иктифо”, II, 18-б.;

мусулмонларнинг нима килаётганидан хабар топиш учун қишлоққа келиб: “Мусулмонларнинг жосусларидан хабарларинг бўлдими?” деб суриширишди. Қишлоқ аҳолиси эса: “Билмадик, лекин икки бегона одам келиб, мана бу ерда бир пас ўтиридалар, кейин туриб кетиши” деб жавоб беришди.

Абу Суфён қишлоқдагилар кўрсатган ерни синчиклаб текширди. У ерда туялар қолдирган тезакларни эзib уларнинг ичидаги донларини кўриб қолди-да: “Қаранг булар, аниқ Мадинанинг емларидир. Менимча у икки киши, Мухаммаднинг (алайхиссалом) жосуслари бўлиши керак” деди. Шу билан бирга у, мусулмонларнинг жуда яқин жойда бўлишларини ўйлаб, даҳшатга тушди. Карвоннинг тақдиридан кўркиб, вақтни бой бермасдан кечаю-кундуз тўхтамасдан йўл юриб, Қизил денгиз соҳили орқали тезроқ Маккага етиб олишган қарор қилди. Бундан ташкари, Дамдам бин Амр Фифорий исмли бирини, вазиятдан хабардор қилиш учун Маккага хабарчи қилиб юборди.¹⁵⁸

Абу Суфённинг хабарчиси, Маккага келиб, кўйлагининг олди-орқасини, ёқасини йиртиб кийиб олди. Туясининг алзамини тескари қилиб қўйди. Ана шундай бир ажойиб-гаройиб тусга кириб олди-да: “Дод! Дод!.. Эй қурайшликлар! Тез ёрдамга чопинглар!.. Карвонларингга, Абу Суфённинг ёнидаги молларингга, Мухаммад Асҳоби билан хужум қилди. Агар унга ёрдамга улгурсанглар, карвонни куткариб қолишларинг мумкин!..” дея дод-фарёд кўтарди.

Дамдамнинг фарёдини эшитган маккаликлар, дарҳол тўпланиб, карвонга ёрдам бериш учун ҳозирликларини кўришди. Улар тез орада етти юз тута минган, юзта отлиқ суворий ва бир юз эллик кишилик пиёда аскар тўпладилар. Абу Лахабга “Қани, юр сен ҳам бизга қўшил” деганларида, у ўлгудек кўркиб, касаллигини баҳона қилди. У ўзининг ўрнига бадал сифатида Ос бин Ҳишомни юборди. Мушрикларнинг орасида Умайя бин Ҳалаф деган бири урушга тайёргарлик кўришда жуда сусткашлик билан ҳаракат қиларди. Зоро, у Жаноби пайғамбаримизнинг: “**Менинг Асҳобим, Умайяни қатл этади**” дея марҳамат қилганини эшитганди. У зоти муҳтарамнинг ҳеч қачон ёлғон гапирмасликларини билгани учун юраги така-пука бўлиб, омон қолишнинг йўлларини ахтарарди. Шу боис Абу Жаҳл уни урушга жалб қилганида, кексайиб қолганини ва семизлигини баҳона қилган бўлди. Лекин Абу Жаҳл уни кўрқоқликда айблай

¹⁵⁸ Ибн Ҳишом, “ас-Сиўра”, II, 607-б.; Сұҳайлий, “Равзул-унуф”, III, 47-б.

бошлаганидан кейингина уларга қўшилишга мажбур бўлди.

Урушга шай бўлган мушрик қўшинининг аксарияти зирҳли совут кийганди. Сафларига хушовоз қўшиқчи аёлларни олволишганди. Ёнларига чолғу асблори ва шароб хумларини олишни ҳам канда қилишмаганди. Бундай катта қўшин билан нафақат уч юз кишилик, ҳаттоти минг кишилик қўшинни ҳам бир зарбада тору мор қиласиз, деб кибрга берилишди. Ҳали йўлга чиқмасдан, кимларни қиличдан ўтказиб, қанча ғанимат олишни ҳисоблаб қўйғанлари ҳам бор эди. Лекин асосий ниятлари, исломни таг-туги билан йўқ қилиш эди. Шундай килиб ушбу озғин ва асов мушрик тўдаси, хотин-халаж чалган доира гумбури ва улар айтган қўшиқлар етовида йўлга чиқди.

Бу орада Абу Суфён карвони билан Бадрдан бирмунча узоклашиб, Маккага қараб анча йўлни босиб улгурганди. Тахлиқадан қутулганига амин бўлгач, Қайс бин Имри-ул Қайс исмли одамини Қурайшга юбориб уларга: “Эй Қурайш жамоати! Карвон, одам ва молларингни муҳофаза қилиш ниятида Маккадан йўлга чиққандинглар. Биз ҳозир хавфдан қутилдик. Энди сенлар ҳам ортга қайtingлар!..” деган янги хабар жўнатди. Ундан ташқари: “Мусулмонлар билан жанг қиласан деб зинхор Мадинага бориб юрманглар!” деб, огоҳлантирган ҳам бўлди.

Қайс мушрик қўшинига Абу Суфённинг номасини элтди. Бироқ, Абу Жаҳл: “Қасам ичаманки, Бадрга бориб, галаба қозониб, уч кечач-ю, уч кундуз базм қиласиз, туялар сўйиб, шароб ичамиз. Теварагимиздаги қабилалар бизни ҳавас билан томоша қилишади, кучимизга тан бериб, ҳеч кимдан кўрқмаслигимизга амин бўлишади. Ана шундан кейин хайбатимиздан бизга ҳеч ким ҳужум қилишга журъат ҳам қила олмайдиган бўлади. Эй енгилмас Қурайш қўшини! Юринглар, қани олға!..” деб Абу Суфённинг буйруқ ва огоҳлантиришини эътиборга олмади.

Абу Жаҳлнинг ҳеч қандай маслаҳатга қулоқ солгудек ахволда эмаслигини кўрган Қайс, тезда ортга қайтиб, Абу Суфёнга вазиятни тушунтириди. Олдинни қўра оладиган, анчагина тадбирли киши бўлган Абу Суфён, бу хабардан ачиниб: “Эй воҳ! Қурайш ҳароб бўлди!.. Бу Амр бин Ҳишомнинг (Абу Жаҳлнинг) якка бошидан чиққан қарор. У ҳомкалла фақат элга бош бўлишдек амалпастликка учиб, Қурайшни фалокатга судраяпти. Ваҳоланки бундай bemaniлиқ, ҳамиша катта баҳтсизликка дучор қиласади. Агар

мусулмонлар куролланиб уларга пешвоз чиқса борми, Курайшнинг ҳолига вой, деяверинг!..” деган сўзларни айтишдан ўзини тия олмади. Бироқ карвоннинг юришини янада тезлаштириб, ниҳоят уни Маккага омон олиб кирди, ўзи эса, от чоптириб Курайш қўшинига етиб олди.

Бу орада Сарвари коинот (саллаллоҳу алайхи васаллам) жанобимиз, Асҳоби билан бирга Бадрға яқинлашаётган эдилар. Расулуллоҳ қўшинга бир назар солгандаридан, мадиналик мушриклардан Хубайб бин Ясоф ва Қайс бин Муҳарриснинг Ислом аскарлари орасида юрганини илғаб қолдилар. Хубайнинг бошида темир дубулғаси ҳам бор эди. Аслида уни бошқалардан шу бош кийими ажратиб турарди. Ҳазрати Саъд бин Муъазга: “**Ана у, Ҳубайб эмасми?**” деб марҳамат қилдилар. У: “Ха ўша, ё Расулуллоҳ!” деб жавоб берди. Хубайб деганлари урушларда қатнашган, жанг қилиш тажрибасига эга бўлган паҳлавон йигитлардан бири эди. Шунга қарамасдан, Хубайб ва Қайс Расулуллоҳнинг хузури шарифларига чақирилди. Пайғамбаримиз уларга: “**Иккалангиз, нега биз билан келаяпсизлар?**” деб савол қотдилар. Улар: “Сен биринчидан бизга жиян бўлсанг, иккинчидан қўшнимизсан. Шунинг учун сени яқин тутиб, биз ҳам қавмимиз билан ғанимат йиғишга келаяпмиз” деб жавоб қилишди. Расулуллоҳ, Хубайбга қараб: “**Сен Аллоҳу таолога ва Унинг Расулига иймон келтирдингми?**” дея марҳамат қилганди, “Йўқ”, деди. Шунда Расул алайҳиссалом: “**Ундай бўлса, сен ортга қайтгин! Бизнинг динимизда бўлмаган киши, биз билан бирга бўлолмайди**” дея буюрдилар.

Бўлиб ўтган савол жавобларга қарамасдан, Хубайб: “Менинг паҳлавонлигимни, қаҳрамонлитимни ва душманнинг бағрида яралар очадиган довюраклигимни ҳамма билади. Ғанимат олиш учун сенинг сафингда душманингга қарши жанг қиласман” деди. Жаноби пайғамбаримиз унинг ёрдамини қабул қилмадилар.

Бироз вактдан кейин Хубайб яна истагини такрорлади, лекин пайғамбаримиз, у мусулмон бўлмагунича ундей ҳоҳишининг қабул қилинmasлигини билдирилар. Бу орада мусулмонлар Равҳа деган жойга етиб келдилар. Шу ерда Хубайб, Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайхи васаллам) жанобимизнинг хузурларига келиб: “**Ё Расулуллоҳ! Аллоҳнинг бутун оламларнинг Рабби эканлигига ва сиз Унинг пайғамбари эканлигингизга инондим, иймон келтиридим**” деди. Бундан жаноби пайғамбаримиз бениҳоя мамнун

бўлдилар. Қайс ҳам Мадинага қайтганидан кейин иймон келтириди (родиаллоҳу анҳ).

Ислом қўшини Сафра водийсига келганида, маккаликларнинг бир қўшин тузиб, карвонларини кутқариш баҳонасида Бадрга келаётганлари ҳақида Расулуллоҳга хабар келди. Пайғамбаримиз Асҳобини йигиб, уларни бу ҳолдан хабардор қилдилар. Зеро, мадиналик мусулмонлар Расулуллоҳга Ақабада байъат қилишиб: “Ё Расулаллоҳ! Сиз бизнинг шаҳаримизга келинг. У ерда биз Сизни жонимизни фидо қилиб бўлса ҳам, ҳимоя қиласиз ва Сизга тобе бўламиз” дей сўз бергандилар. Ҳолбуки энди эса, улар Мадинадан ташқарига чиққандилар. Қаршиларида эса, сон, қурол ва молумулк жиҳатидан солиштириб бўлмайдиган даражада кўп бўлган катта душман қўшини туради. Расулуллоҳ вазиятни тушунтириб, Асҳобидан фикр сўраганларида, биринчи бўлиб муҳожирлардан Абу Бакр Сиддиқ ва Умар-ул Форуқ бирин-кетин ўринларидан туриб, душман қўшини билан жанг қилиш лозимлигини таклиф қилдилар. Булардан кейин яна муҳожирлардан Миқдод бин Асвад ўрнидан турди-да: “Ё Расулаллоҳ! Аллоҳу таолонинг амри нима бўлса, шуни бажаринг, Унинг фармони билан ҳаракат қилинг. Биз Сиз билан ҳар бир он биргамиз, бир сония ёнингиздан ажралмаймиз. Биз, вақтида Исройл ўғиллари Мусо алайҳиссаломга айтганидек **“Ё Мусо! Токи жабборлар, золимлар қавми у ўлкада бор экан, биз у ерга боришга ва у ўлкага киришга рози эмасмиз. Сен ва Раббинг бирга у ерга боринглар-да, икковингиз улар билан жанг қилинг, урушинг. Биз эса, бу ерда қолиб, кутиб турувчилармиз...”**¹⁵⁹ деган сўзни ҳам айтмаймиз. Жонимизни ва бошимизни Аллоҳу таолонинг ва Унинг Расулининг йўлида фидо қилишга тайёрмиз Сизни ҳақ пайғамбар сифатида юборган Аллоҳу таолога қасам ичамизки, денгизнинг нариги тарафи Ҳабашистонга юборсангиз, ўёққа ҳам кетаверамиз Сизга асло заррача муҳолифатда ҳам бўлмаймиз. Ҳар қандай орзунгизни бажо келтиришга шаймиз. Ота-онам, жоним Сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ!..” деди. Миқдоднинг бу сўzlари Расулуллоҳни жуда ҳам мамнун қилди. Унга хайр дуолар қилдилар.¹⁶⁰

Бу масалада мадиналик мусулмонларнинг раъйлари алоҳида аҳамиятга эга эди. Чунки улар сон жиҳатидан кўпчилик бўлиб,

159 Муҳда сураси, 5/24.

160 Ибн Саъд, “ат-Табақот”, II, 14-б.

шу билан бирга Расулуллохни Мадинада ҳимоя қилишга вайда бергандилар. Аммо Мадинанинг ташкарисида Уни қўриқлашга доир ҳеч қандай ваъдалари йўқ эди. Шунинг учун бу масалага аниқлик киритиш мақсадида Ансордан Саъд бин Муъз ўрнидан турди ва: “Ё Расулаллоҳ! Агар ижозатингиз бўлса, Анзор номидан бир-икки оғиз сўзим бор эди” деди. Ижозат берилгач “Ё Расулаллоҳ! Биз, Сизга иймон келтирдик, пайғамбарлигингизни сидқи дилдан тасдиқладик. Расукл сифатида нималар келтирган бўлсангиз барчаси ҳақдир, тўғридир. Бу хусусда доимо Сизни тинглаш ва доимо Сизга итоат қилиш борасида биз Сизга қатъий сўз бериб, қасам ичдик. Биз ўша сўзларимиздан асло қайтмаймиз ва қаерга ташриф буюрсангиз амрингиздамиз. Амрингиз бош устига. Жонимиз ва бошимизни йўлингизда фидо қиласмиз. Сизни ҳақ пайғамбар сифатида юборган Аллоҳу таолога қасам ичамизки, агар денгиз кечсангиз, биз ҳам орқангиздан кечамиз. Ҳеч биримиз бундан четда қолмаймиз. Хотири шарифингизда нима қилмоқни ўйлаган бўлсангиз, бемалол амр қилинг, бажарамиз. Молимиз ҳам жонимиз билан бирга Сизга фидо бўлсин. Душмандан асло юз бурмаймиз. Жангда сабрлимиз. Умидимиз Сизни хурсанд қилиб, розилигингизга эришишдир. Аллоҳу таолонинг раҳмати Сизга бўлсин...” деди. Саъднинг бу сўзларини эшишиб ўтирган Асҳоби киром, қаттиқ ҳаяжонга тушди. Ҳаммаси бир оғиздан унинг сўзларини қўллашларини билдирилар. Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимиз ҳам бундан жуда мамнун қолдилар. Ҳазрати Саъд ва барча Асҳобига дуо марҳамат қилдилар.

Шундай қилиб, кўнгилларни хижил қилиб турган барча шубҳа-ю андишалар тарқаб кетди. Душман қанчалик кўп, қанчалик кучли бўлмасин, шонли Асҳоб, энди севимли пайғамбаримизнинг орқаларидан киприк қокмай шаҳодат сари юришга; Аллоҳу таоло билан Расулининг ризосини олишга астойдил бел боғлаганди. Улар наздида токи бошларида коинотнинг сарвари бор экан, борилмайдиган ҳеч бир диёр йўқ эди... Фахри олам жанобимиз, Асҳобининг шундай мустаҳкам боғлиқлигию вафосини ва муҳаббатини кўриб, уларга: “**Қани, юринглар унда! Аллоҳу таолонинг лутфи ила шоду-хуррам бўлинглар. Валлоҳи, энди мен Қурайш қавмининг жанг майдонида урилиб йиқиладиган жойларига қараб, худди уларни кўраётгандекман**” дея хушхабар бердилар. Асҳоби киром эса, ишонч билан Расулуллоҳнинг ортидан юрдилар.

Малаклар ёрдамга келди

Мусулмонлар Бадрнинг атрофига етиб келганларида Жума кечаси эди. Севимли пайғамбаримиз Асҳобига: “**Мана шу тепанинг ёнидаги қудук бошига бориб, у ердан бизга зарур бўлган маълумотларни қўлга киритасиз деб умид қиласан**” дея марҳамат қилдилар ва Аллоҳу таолонинг шери ҳазрати Али, Саъд бин Абий Ваққос, Зубайр бин Аввом ва яна бир неча Асҳобини у ерга юбордилар.

Ҳазрати Али ва унинг ёнидаги шериклари дарҳол қудуқнинг бошига бордилар. У ерда улар Қурайш мушрикларининг түякашларини ва сув ташувчиларини учратдилар. Мусулмонларни кўрган мушриклар қочиб қолишибди. Бироқ улардан иккитаси қўлга олинди. Уларнинг бири Ҳажжож ўғилларининг қули Ашлам, иккинчиси эса, Ас бин Саид ўғилларининг қули Ариз Абу Ясор эди. Улар жаноби пайғамбаримизнинг хузурига келтирилди. Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайхи васалам) уларга:“**Қурайшликлар қаердалар?**” деганди, улар: “Мана шу кўриниб турган кум тепасининг орқасига тушдилар” деб жавоб беришди. “**Қурайш одамлари қанча?**” дея марҳамат қилинганди, “Билмаймиз” дедилар. “**Кунига қанча тия сўйилади**” дейилган саволга, “Бир кун тўққизта сўйилса, бошқа куни ўнта сўйилади” дея жавоб бердилар. Уларнинг жавобларидан, жаноби пайғамбаримиз, “**Уларнинг сони мингдан озрок, тўққиз юздан кўпроқ бўлиши керак**” дея хулоса қилдилар. “**Қурайш қавмидан кимлар бор**” дея такрор сўрадилар. Улар эса, “Утба, Шайба, Хорис бин Амр, Абул-Бухтарий, Ҳаким бин Ҳузом, Абу Жаҳл, Умайя бин Ҳалаф...” каби исмларни тилга олишганди, Расулуллоҳ Асҳобига қараб, “**Макка аҳли, жигарпораларини сизга фидо қилибди**” дея марҳамат қилди. Бундан кейин у икки кишига, “**Бу ерга қараб келаётганларингда қурайшликлардан орқага қайтиб кетганлар бўлдими?**” дея савол қотдилар. Улар, “Ҳа, Баний Зухрадан Аҳнас бин Абий орқага қайтди” дейишди. Сарваримиз эса, “**У ўзи ҳақ йўлда бўлмаса ҳам, охират, Аллоҳу тооло ва китобни билмаса ҳам, Баний Зухраларга ҳақ йўлни кўрсатибди... Улардан бошқа орқага қайтганлар бўлдими?**” дея марҳамат қилганларида, “Адий бин Каъб ўғиллари ҳам қайтдилар” деган жавоб олинди.¹⁶¹

¹⁶¹ Аҳмао бин Ҳанбал, “ал-Муснад”, III,117-б.; Ибн Ҳишиом, “ас-Сийра”, I, 616-б.; Воқиодий, “ал-Мағозий”, I, 52-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақот”, II,15-б.; Табарий, “Торих”, II,142-б.; Суҳайлий, “Равзул-унуф”, III,58-б.

Жаноби пайғамбаримиз, инсоф юзасидан, бекорга қон түқилмаслигини ҳисобга олиб, ҳазрати Умарни қурайшликлар билан келишишга вакил қылиб, уларнинг хузурига юбордилар. Уларнинг олдига борган Умар бин Ҳаттоб: “Эй ўжар қавм! Расул алайҳиссалом марҳамат қилдики: “**Ҳамма бу ишдан воз кечсин. Соғу-саломат уйларига қайтишсин.** Зеро биз учун сиздан ўзга қавмлар билан тўқнашиш, сиз билан тўқнашишдан мақбулроқдир...” дедилар” деган сулҳ таклифини уларнинг олдига қўйди.

Бу таклифни эшитган Курайш мушрикларидан Ҳоким бин Ҳузом одамларнинг олдига ўтиб: “Эй Қурайш жамоати! Мұхаммад сизларга нисбатан жуда инсофли муомала қиласапти. Унинг таклифини дарҳол қабул қилинглар. Агар Унинг мана шу таклифини қабул қилмасангиз, қасам ичаманки, бундан сўнгра сизга ҳеч қандай инсоф қилмайди!..” деб маслаҳат берди. Абу Жаҳл эса, Ҳокимнинг бу маслаҳатидан аччиқланиб: “Биз унинг таклифини асло қабул қилмаймиз ва бизга мусулмонлардан ўч-интиқом олмагунимизча орқага қайтиш йўқ. Уларга биз билан уруш қилишнинг нималигини кўрсатиб кўяйлик, токи бундан кейин бирон киши карвонимизга тажовуз қила олмайдиган бўлсин!” дея масалани жуда кескин қўйди ва шу билан сулҳ йўлларини бекитди. Ҳазрати Умар ушбу учрашувдан хея қандай мусбат натижа ололмай қайтиб келди.

Ўша кечаси, Жаноби пайғамбаримиз ва Унинг шонли Асҳоби Бадрга мушриклардан олдин кириб, қудуқларга яқин бир жойга юк туширдилар. Жаноби пайғамбаримиз Асҳоби билан ўзининг қароргоҳини қаерга ўрнатиш қулайлигини маслаҳатлашдилар. Шунда ўттиз уч ёшли Ҳаббоб бин Мунзир, ўрнидан туриб, сўз сўради. Унга сўзлаши марҳамат қилинганида: “Ё Расулаллоҳ! Бу ер, сизга қароргоҳ қурилиши учун Аллоҳу таоло амр этган, албагта жойлашиш керак бўлган жойми ёки шахсий таклиф билан уруш тақозоси тариқасида танланяптими?” деб сўради. Жаноби пайғамбаримиз: “**Йўқ, менинг доимий қароргоҳим сифатида эмас, фақат уруш тадбири сифатида танланмоқда**”, дея жавоб марҳамат қилдилар. Шунда, ҳазрати Ҳаббоб: “Ота-онам, жоним сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Биз жангчи кишилармиз. Бу ерларни жуда яхши биламиз. Анави қурайшликлар қўнадиган жойнинг яқинидаги қудуқнинг суви ширин ва жуда мўл. Рухсат берсангиз, ўша жойга қўнайлик. Ўшандан кейин атрофдаги

қудукларнинг ҳаммасини ёпиб ташлаймиз. Бир ҳовуз қазиб, унинг ичини сувга тўлдириб қўйсак янада яхши бўлади. Чунки душман билан тўқнашганимизда чанқаганлар, ўша ҳовузга келиб сув ичиб кетишларига қулай бўлади. Душман эса, сув тақчиллигига дуч келиб, сарсон бўлади” деб фикр билдириди.¹⁶²

Шу пайт Жаброил алайхиссалом, бу фикрнинг тўғрилигини тасдиқловчи ваҳий келтирди. Оқибатда муҳтарам пайғамбаримиз: “**Эй Ҳаббоб! Энг тўғри фикр, сен ишорат этган хусуслардир**” дея марҳамат қилдилар ва ўринларидан турдилар ва қолганлар ҳам У зотга эргашиб ўша таъриф қилинган қудук бошига келдилар. Ушбу суви ширин ва мўл бўлган қудукдан бошқаларининг оғзи тошлар билан бекитилиб, катта бир ҳовуз ҳам қазидилар ва уни сувга тўлдириб, унинг атрофига сув олиб ичиладиган идишлар кўйилди.

Шу ишлар кетаётган бир маҳалда ҳазрати Саъд бин Муъзз, пайғамбаримизнинг ҳузури шарифларига келиб: “Ё Расулаллоҳ! Биз сизга хурмо шохларидан бир соябон ясайликми?” деб таклиф қилди. Фахри олам жанобимиз Саъднинг бу ғамхўрлигидан мамнун бўлиб, унинг ҳақига дуо қилдилар. Дарҳол соябон ҳам ясалди.

Пайғамбарларнинг сultonни, шарафли Асҳоби билан жанг бўладиган майдонни кезиб, у жойни яхшилаб ўргандилар. Баъзи жойларда тўхтаб, “**Иншаллоҳ, эртага фалон кимсанинг урилиб йиқиладиган жойи мана бу ер! Иншаллоҳ фалончи эртага мана бу жойда ер тишлиди! Мана бу ерда фалончи йиқилади! Анави жойда фалончи!..**” дея марҳамат қилиб, муборак қўллари билан Қурайш мушриклари ўлдириладиган ерларни бир-бир кўрсатиб чиқдилар.

Кейинчалик бу ҳолни ҳазрати Умар: “Улардан ҳар бири, Расули акрамнинг муборак қўллари билан айнан кўрсатган жойларида ўлдирилганига гувоҳ бўлдим. Улар ўлган ерларнинг ҳеч бири кўрсатилган жойдан на бироз олдинда, на бироз орқароқда эмасди” деб ҳикоя қилганди.

Оламларнинг жаноби (саллаллоҳу алайхи васаллам) Асҳоби киромни муҳожирлар, авсликлар ва ҳазражлардан ташкил топган уч гурухга ажратдилар. Муҳожирларнинг байроғи Мусъаб бин Умайрга, Авсликларники Саъд бин Муъззага, Ҳазражкликларники Ҳаббоб бин Мунзирга топширилди. Гурухлар ўз байроқлари остида

¹⁶² Ҳаким, “ал-Мустадрак”, III, 482-б.

тўпланишди.¹⁶³ Сарваримиз эса, қўшинни сафга тизиб, тартибга солдилар.

Қўшин саф бўлиб тартибга қўйилаётганида, сафдан бироз олдинга чиқиб қолган Савод бин Газийнинг кўкрагидан Расулуллоҳ муборак қўлидаги хивич билан секингина туртдилар ва “Сафдан чиқма, ё Савод” дея марҳамат қилдилар. Савод эса “Ё Расулаллоҳ! Кўлингиздаги хивич менинг жонимни ачитди. Сизни ҳақ дин, китоб ва адолат билан юборган Аллоҳу таоло ҳаки, мен ҳам сизни ўшандай туртишни истайман” деди. Унинг гапидан бутун Асҳоби киром караҳт бўлган эди. Коинотнинг жанобидан қасос оламан дейиш ёки У зотга шунга ўхшаш бирор нарсанираво кўриш мумкинми, ахир? Бундай ҳолга ҳайрон қолмай бўлдими, ахир? Аммо Расулуллоҳ дарҳол куйлакларининг олдини очдилар ва “Қани кел, қасосингни ва ҳақингни ол” дея марҳамат қилдилар.

Ҳазрати Савод, ўша вақт Ҳабиби акрам (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) жанобимизнинг муборак кўклиарида бекиёс бир кувонч ва муҳаббат билан ўпид олди. Ҳамма қасос қандай бўларкин, равоми деб безовталаниб турганида, вазиятнинг бирданига кутилмаган тарзда бу томонга ўзгаришидан биродарлари Саводга ҳавас ва ҳайронлик билан боқиб қолди. Муҳтарам пайғамбаримиз: “Нега бундай қилдинг?!?” дея савол марҳамат қилганларида, Савод: “Ота-онам сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Бугун Аллоҳу таолонинг амри билан ажалимнинг етганлигини кўраётгандекман. Шу боис Сизнинг юксак зотингиздан айрилиб қолиш хавфидаман. Ҳеч бўлмаса Сизга яқин турган ҳаётимнинг сўнгги дақиқаларида муборак вужудингизга дудоқларимнинг тегишини орзу қилдим. Бу учун киёмат куни менга шафоат килишингизга, шу орқали азобдан кутилишимга васила қилмоқчи бўлдим” деб ўз муҳаббатини изҳор қилди. Унинг бундай самимий муҳаббати олдида пайғамбаримиз ҳам қаттиқ ҳаяжонландилар, ҳазрати Савод ҳақига дуо марҳамат қилдилар.

Шонли Ислом қўшинининг ўнг қанотига мужоҳид Зубайр бин Аввом, чап қанотига Микдод бин Асвад қўмондонлик қиладиган бўлди.¹⁶⁴

Расулуллоҳ душман билан жангни қандай бошлаш ҳақида шарафли Асҳобидан маслаҳат, фикр сўраб, улардан: “Тўқнашув

163 Вокидий, “ал-Магозий”, I, 58-б.; Ибн Саъд, “ам-Табакот”, II, 373-б.

164 Ибн Касиир, “ас-Сийра”, II, 388-б.

қай усулда боргани дуруст?” деб марҳамат қилдилар. Ўшанда ёй-ўқларини қўлида тутган Осим бин Собит ўрнидан турди ва: “Ё Расулаллоҳ! курайшликларнинг бизга юз қадамча яқин келишини кутайлик-да, кейин уларни садоқлар билан ўққа тутайлик. Кейин улар янада яқинлашиб тош отими масофага келганларида уларга тош ёғдиралиқ. Улар найза етгудек яқинлашгандарнида уларни синиб кетгунча найзаларимиз билан хужум қилайлик. Ундан кейин, қиличларимизни қинидан сууриб, олишамиз” деб, ўз таклифини билдириди. Бу усул муҳтарам пайғамбаримизга маъқул тушди. Шунинг учун У зот Асҳобига қуидагиша таълимотни бердилар:

“Жойларингни ва сафларингни ташлаб кетиб, бир-бирингиздан йироқ қолманглар. У ёқ - бу ёққа жилмай турган жойларингда сабот қилиб, мустаҳкам туринглар. Мен амр қилмагунча жангга киришманглар. Ўқларингни узоқ масофадан узиб, бекорга исероф қилманглар. Ёв химоя қалқонларини очган пайтларини пойлаб туриб, ўқ отинглар. Бир мунча яқин келганларида душманни тошбўрон қилинглар. Беш-олти қадам қолганда найзаларингни ишга солинглар. Душманга юзма-юз келгандагина қиличлар билан жанг қилинглар...”

Бу кўрсатмалардан кейин навбатчилар белгиланиб, қолганларга дам олиш буюрилди. Аллоҳу таолонинг ҳикмати билан улар киприкларини ҳам қоқмай шундай теран уйқуга кетдилар. Жаноби пайғамбаримиз, хурмо шохларидан қилинган соябонни паналаганларида, уни қўриқлаш учун аввал Абу Бакр, кейин Саъд бин Муъз қўлга қилич олиб, соқчилик қилишди. Коинотнинг сарвари пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайхи васаллам) муборак кафтларини кўкка очган ҳолда ҳузнга ботиб Аллоҳу таолога, “Ё Раббий! Сен шу бир ҳовуч жамоатни ҳалок қилсанг, ер юзида бошқа сенга ибодат қилинмайди...” деб ёлвора бошладилар ва бу ҳазин дуо тонггача давом этди.

Муборак ислом қўшинининг қароргоҳи қурилган жой қумлик бўлиб, одам ва ҳайвонларнинг оёқлари қумга ботиб кетавериб, юришга анча ноқулай эди. Расулуллоҳнинг дуолари баракати сабабли Аллоҳу таолонинг эҳсони сифатида, ўша кечаси шундай бир ёмғир ёғдики, адирлар тўлиб сув оқди, идишлар сувга тўлиб қолди, қумлоқ замин қаттиқлашиб, оёқ ботмайдигандек бўлди.

Мушрикларда эса, акси бўлди. Улар қуириқ жойда бўлганлари

учун лой ва селга беланиб қолиши. Фажрдан (саҳарлик вақтидан) кейин Расулуллоҳ Асҳобини намозга турғиздилар. Бомдод намозидан кейин душманга қарши жиҳод қилишнинг ва шаҳид бўлишнинг фазилатларидан сўзлаб, Асҳоби киромни жангта ташвиқ қилдилар. Марҳамат қилдиларки: “**Аллоҳу таоло, шубҳасиз ҳақ ва ҳаққониятни буюради.** Ҳеч кимнинг Аллоҳу таоло ризоси учун қилмаган амалини қабул қилмайди... Раббимизнинг шу ерларда сизларга раҳмати-ю мағфиратини ваъда қилган буйруғини бажаришга тиришинг ва имтиҳонни қозонинг! Чунки Унинг ваъдаси ҳақ, сўзи ҳакиқат, жазоси эса, шиддатлидир. Мен ва сизлар, Ҳайй ва Қайюм бўлган Аллоҳу таолога боғланганимиз. Унга сифинамиз, Унга тутинашимиз, Унгагина суянимиз. Энг охирида қайтадиган жойимиз ҳам Унинг ҳузуридир. Аллоҳу таоло, мени ва барча мусулмонларни авф этсин!..”

Рамазони шарифнинг ўн еттисида Жума кунининг қуёши чиқди. Тарихнинг энг беомон, энг нисбатсиз, энг муҳим, энг буюк жангги бошланишига жуда оз вакт қолган эди... Бир тарафда фаҳри олам (саллаллоҳу алайхи васаллам) ва жонларини фидо қилишдан заррача тоймайдиган бир ҳовучгина Унинг шарафли Асҳоби турган бўлса, қарши тарафда эса, исломни таг-томири билан йўқ қилишга чоғланган, Аллоҳу таолонинг ҳабиби бўлиш шарафига эришган бир пайғамбарни йўқотиш пайида тўпланган озғин ва тошқин коғир гурухи турарди. Афсуслар бўлсинки, уларнинг орасида Расули акрамнинг яқин қариндошлари ҳам бор эди. Улар ҳам ўз жиянларига қарши жанг қилиш учун Бадрга келганди.

Жаноби пайғамбаримиз, ўз қўшинининг интизом ва тизимини бошқатдан кўздан кечириб, олдин айтган таълимотларни яна бир марта тақрорладилар. Шу пайтда Қурайш мушриклари қароргоҳларидан чиқиб, Бадр водийси томон оқиб кела бошлади. Уларнинг кўпчилиги совут кийиб олганди. Ҳаддан ошган ғурур ва кибрга берилиб, Ислом қўшинига ҳужумга ўтаётганди. Уларнинг бундай шаштини кўрган Расулуллоҳ ёnlарига Абу Бакрни олиб, чодирга кирдилар ва муборак кўлларини самога очиб, жаноби Ҳакка ёлвориб дуо қила бошладилар: “**Ё Раббий! Қурайш мушриклари бор ғурур ва кибрлари билан шаҳдам келмоқда!**... Сенга қарши уруш эълон қилиб, пайғамбарингни инкор қилишмоқда. Эй Аллоҳим! Менга берган ёрдам ва зафар ваъдангни рӯёбга чиқаришингни сўрайман!.. Аллоҳим! Агар шу бир ҳовучгина

мусулмоннинг ҳалокини тилаётган бўлсанг, бундан кейин сенга ибодат қиласидиган жон топилмагай!..”

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайхи васаллам) ана шундай дуолар билан ёрдам сўраб, Аллоҳу таолога тақрор-тақрор ёлвордилар. Расулулоҳнинг бундай ғоят маҳзун, кишининг ич-ичини эзид юборувчи ёлворишлари ўзларини унтиб, муборак елкаларидан ридоси (хирқоси) тушиб кетгунича давом этди. Бундай ични куйдирувчи ёлворишга чидай олмаган ҳазрати Абу Бакр, У зотнинг муборак ридосини олиб, жанобимизнинг муборак елкаларига ёпиб: “Жоним сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Шунчалар ёлворганингиз етар!.. Раббингизга шунчалар дуо ва илтижода бўлдингиз! Муҳаққақки, Аллоҳу таоло, сизга въъда қилган зафарини яқинда насиб этади” дея тасалли берди. Ўшанда, оламларнинг сарвари қуидаги ояти карималарни ўқиб, чодирдан чиқдилар. Ояти каримада маолан: “(Бадрдаги) бу гурӯҳ, яқинда муҳаққақ тору мор бўлиб, пароканда бўлади ва орқаларига қараб қочади. Энг тўғриси уларнинг асл азоб вақти қиёматдадир. У вақтнинг азоби эса, янада мудхиш, янада аччикдир” дейилганди.¹⁶⁵

Ниҳоят севимли пайғамбаримиз тақрор кўшин бошига келдилар. Шонли Асҳобига маолан: “Эй иймон келтирганлар! Сизлар бир душман гурӯҳи билан тўқнашган вақтингизда сабот қилинглар (маҳкам туринглар) ва Аллоҳу таолони жуда кўп зикр этингларки, оқибатда қутулгайсиз... Сабр ва сабот кўрсатинглар. Чунки Аллоҳу таоло сабр этувчилар билан биргадир.”¹⁶⁶ деб буюрилган ояти каримани ўқидилар. Ислом тарихида тартибли бир кўшин ҳолида душман билан қилинган дастлабки жанг мана шу эди. Жанг бошланиш арафасида эди. Аскарлардаги ҳаяжон ҳаддига етганди. Саҳобалар Расули акрамнинг, “Аллоҳу таолони кўп зикр қилинглар...” маолидаги ояти каримани ўқиганларидан бошлаб, барчаси биргаликда “Аллоҳу акбар!.. Аллоҳу акбар!..” дейишни ва жаноби Ҳақдан зафар насиб этишини сўрай бошладилар. Энди улар жаноби пайғамбаримизнинг биргина ишоратларини кутиб туришарди.

Ўша замондаги уруш одатлари бўйича, қарама-қарши қўшинлар ўзаро тўқнашишга киришишидан олдин ҳар иккала тарафдан ўргтага бир неча ботирлар чиқиб, яккама-якка олишиб, куч синашарди.

165 Қамар сураси, 54/45-46.

166 Анфол сураси, 8/45-46.

Шу олишув пайтида икки томоннинг жанг иштиёқи ва орзуси қизишиб, жангга шай ҳолга келарди. Бу сафар мушриклардан Омир бин Ҳадрамий ушбу одатни бузиб, коидага риоя қилмай Ислом қўшинига қараб бир ўқ узди. У ўқ эса, муҳожирлардан Миҳжога тегиб, шаҳид қилди ва муборак руҳи жаннатга юксалди. Пайғамбарларнинг сарвари бу биринчи шаҳиднинг руҳи учун “**Миҳжо, шаҳидларнинг саййиди, улуғидир**” дея марҳамат қилиб, мужда бердилар. Бу воқеадан хиддатланган Асҳоби киром жойларида туролмайдиган ҳолга тушдилар. Ҳар бирининг ичидагёёки вулкон отилаётгандай, конлари қайнаётган эди. Лекин Расулуллоҳдан буйруқ берилмагунча озгина ҳаракатга ҳам журъат эта олмаётгандилар.

Шу пайтда мушрик қўшинидан уч киши олдинга чиқди. Улар Рабиа ўғилларидан ашаддий ислом душманлари Утба, укаси Шайба ва ўғли Валидлар эди. Улар мужоҳидларга қараб: “Ораларингда биз билан яккама-якка олишадиган ботирларинг борми?” дея бақирдилар. Асҳоби киромдан биринчи бўлиб, ҳазрати Абу Ҳузайфа, отаси Утбага қарши бориш учун олдинга интилди. Оламларнинг сultonи, унга: “**Сен шошмай тургин!**” дея марҳамат қилиб уни тўхтатдилар. Ундан кейин мадиналик мужоҳидлардан Афро хонимнинг ўғиллари Муъаз ва Муъавваз билан Абдуллоҳ бин Равоҳа майдонга чиқа бошладилар ва Утба, Шайба ва Валидларга рўпара бўлдилар. Қиличларини яланғочлаб, душманларини кута бошладилар.

Мушриклар, “Сиз кимсиз” деган савол қўйиб, мусулмон мужоҳидларидан ўзларини танитишни талаб қилдилар. Булар “Биз Мадиналик мусулмонларданмиз” деганларида, мушриклар: “Бизнинг сизлар билан ишимиз йўқ! Бизга Абдулмутталиб ўғиллари керак. Биз фақат улар билан олишишни истаймиз” деган талаб қўйиб, Ислом қўшинига қараб: “Эй Муҳаммад! Бизга қарши ўз қавмимиздан тенгимиз бўлганларни майдонга чиқар!” дея бақирдилар.

Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимиз, майдонда турган учта ислом мужоҳиди хақига дуолар қилиб, уларга сафга қайтишни амр қилдилар. Ундан кейин Асҳоби орасига кўз юргутириб, “**Эй Ҳошим ўғиллари! Ўринларингдан туинглар!**

Аллоҳу таолонинг нурини ботил ва бемани динлари билан сўндиришга келганларга қарши Ҳақ йўлда олишинглар, Аллоҳу таоло зотан пайғамбарингизни ҳам мана шу учун юборган. Тур, ё Убайдад! Тур, ё Ҳамза! Тур, ё Али!” дея марҳамат қилдилар.

Аллоҳу таолонинг шерлари ҳазрати Ҳамза, ҳазрати Али ва ҳазрати Убайдад бошларига дубулғаларини кийиб, майдонга чопдилар ва мушрикларнинг қаршисига чиққанларида улар: “Сиз кимсиз? Агар бизнинг тенгимиз бўлсангиз, унда сиз билан олишамиз” дедилар. Мужоҳидлар ўзларини таништириб: “Мен Ҳамзаман! Мен Алиман! Мен Убайдаман!” деб жавоб қилгандилар, мушриклар: “Сизлар ҳам биздек обрўли ва шарафли одамларсиз. Сизлар билан олишишни қабул қилдик” дейишиди. Қаҳрамон Ислом мужоҳидлари жангта киришишдан олдин яна бир бор уларни Исломга киришга чақирдилар. Лекин улар қабул қилишмади. Ана шундан кейингина мужоҳидларнинг учаласи ҳам бир вақтда қиличларини қинидан чиқариб, мушрикларга ташланишиди. Ҳазрати Ҳамза ва ҳазрати Али, бир ҳамлада Утба ва Валид исмли коғирларни ўлдирдилар. Ҳазрати Убайдад Шайбани яралади, бироқ ўзи ҳам яраланди. Ҳазрати Ҳамза ва ҳазрати Али Убайдага ёрдамга етиб келиб, Шайбани ҳам ўша ерда жаҳаннамга йўлладилар. Убайдади эса, қучоқларида кўтариб Расулulloхнинг ҳузурига келтирдилар.¹⁶⁷

Ҳазрати Убайдад бин Хориснинг муборак болдиридан қон ва илик мойи оқарди. Убайдадининг ўзи бу ҳолга ҳеч аҳамият бермай, Расули акрамга қараб: “Жоним сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Мен шу ҳолимда ўлсам шаҳид бўлмайманми?” дея савол қўйди. Жаноби пайғамбаримиз: “Ҳа, сен шаҳидсан” дея унинг жаннатий бўлғанлиги ҳақида суюнчи бердилар. (Ҳазрати Убайдад, кўшин урушдан қайтаётганида Сафра деган жойда вафот этди.)

Хуллас, илк яккама якка олишувидаёқ учта муҳим ботирини йўқотган мушриклар шошиб қолишиди. Шунга қарамасдан Абу Жаҳл, кўшинининг рухини кўтариш мақсадида: “Утба, Шайба ва Валиднинг ўлимига эътибор берманглар, улар олишувда шошқалоқлик қилиб бекорга ўлиб кетишли! Қасам ичаманки,

¹⁶⁷ Ибн Ҳашшом, “ас-Сийра”, I, 708-б.; Ибн Саъд, “ат-Табакот”, II, 17-б.; Таబарий, “Торих”, II, 134-135-б.

мусулмонларни тутиб олиб занжирбанд қилмаганумизча орқага қайтмаймиз!..” деб уларга тасалли беришга уринди.

Қаҳрамон Асҳоби киром эса, бу мушрик гурухини қиличлари билан жазолашни сабрсизлик билан кутишмоқда эди. Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимиз ҳам тилларидан туширмай “**Аллоҳим! Менга берган ваъдангни бажо келтиргин!**.. **Аллоҳим! Шу бир ҳовуч ислом жамоатини ҳалок қиласанг, ер юзида бошқа сенга ибодат қиласиган киши қолмайди!**..” деган дуони такрорлардилар.

Шу пайтда мушрик сафларидан Қурайшнинг энг жасоратли ва кескин ўқ отувчилиридан ҳазрати Абу Бакрнинг ҳануз мусулмон бўлмаган ўғли Абдураҳмон майдонга югуриб чиқиб, саҳобаларни яккана якка олишувга чақириди. Муҳожирлар сафидан ҳам бир киши дарҳол қиличига суюниб илгари чиқди. Бу киши, биринчи мусулмон бўлиш ва Сиддиқлик мақоми билан шарафланган, пайғамбарлардан кейин келадиган энг улуғ одам, қаҳрамон ҳазрати Абу Бакрнинг ўзлари эди... У ўғли билан олишувга отилиб чиқканди. Бироқ оламларнинг султони унга: “**Ё Абу Бакр! Билмайсанми, сен менинг кўрар кўзим, эшитар қулогимсан...**” дея марҳамат қилиб, уни олишувдан қайтардилар. Шунга қарамасдан, Абу Бакр Сиддиқ ўғлига: “Эй номард! Менга - отангга бўлган муносабатинг шуми?” дейишдан ўзини тутолмади.

Шундан кейин пайғамбарларнинг султони Хабиби акрам жанобимизнинг ерга эгилиб бир қисм күм олганлигини кўрдилар. У күмни душман тарафга сочиб: “**Уларнинг юzlари қора бўлсин!**.. **Аллоҳим! Уларнинг қалбларига қўркув солгин, оёқларига титроқ бергин!**” дея марҳамат қилдилар ва Асҳобига қараб: “**Хужум ўтинг!.. Хужум!**” амрини бердилар. Сабрсизлик билан шу буйрукни кутиб турган Асҳоб, олдин тайинланган таълимот бўйича хужумга ўтди. “**Аллоҳу акбар!.. Аллоҳу акбар!..**” нидолари орасида ўқлар ҳавода уча бошлади, тошлар ўз нишонини топиб, найзалар қалқонларга урила бошлади... Аллоҳу таолонинг шерлари ҳазрати Ҳамза иккеки қўлида иккита қилич билан жанг қиласарди, Ҳазрати Али, ҳазрати Умар, Зубайр бин Аввом, Саъд бин Абий Ваққос, Абу Дужона, Абдуллоҳ бин Жаҳшлар мушриқ сафларининг бир учидан кириб, нариги учидан чиқишиб, кофирларнинг бошини айлантириб

ташлаётганди. Уларнинг ҳар бири бамисоли забт этилмайдиган қалъа сингари эди. “Аллоҳу акбар!.. Аллоҳу акбар!..” садолари саҳрова жаранглаб, Аллоҳу таолонинг шонининг буюклиги кофирларнинг мияларига худди болға билан қоқилаётгандай бонг-бонг уриларди. Жаноби пайғамбаримиз: “**Ё Ҳайю! Ё Қайом!**” дега Аллоҳу таолога ёлворардилар. Ҳазрати Али Бадр жангини хотирлаб: “Бадрда ҳаммамизнинг ичимиизда энг жасоратлимиз, энг қаҳрамонимиз Расул алайхиссаломнинг ўзлари эдилар. Мушрик сафларига энг яқин турган ҳам У эдилар. Қийналган вақтларимизда Унинг олдига бориб, нафас ростлаб олардик” деган эди.

Мушриклар ўзларича бир ҳийла ишлатмоқчи бўлиб, раислари Абу Жаҳлни ўрталарига олиб, кўздан яширишди. Ораларидан бирини Абу Жаҳлга ўхшаш қилиб кийинтиришди. Бу бадбаҳтнинг исми Абдуллоҳ бин Мунзир эди. Ҳазрати Али бу сохта Абу Жаҳлга ҳужум қилди. Ҳақиқий Абу Жаҳлнинг кўз олдида унинг бошини кесди. Кейин Абу Қайс исмли кофирни кийинтиришди. Бунисини ҳазрати Ҳамза ўлдирди.

Ҳазрати Али бир машрик билан олишаётганида, машрикнинг силтаган қиличи қалқонга қадалиб қолди. Ҳазрати Али эса, Зулфиқорини машрикнинг зирҳли вужудига урган эди, қилич елкасидан кўксигача совути билан бирга кесиб кетди. Шу вакт юқорида бир қиличининг ёрқираганини кўрди. Дарҳол бошини эгиг қолди. У қиличини ёрқираган “Ма ол! Бу эса Ҳамза бин Абдулмутталибдан” деганида машрикнинг калласи ерга учиб тушди. Ҳазрати Али ўгирилиб қараганида амакиси Ҳамза икки қилич билан жанг қилаётганини кўрди. Пайғамбаримиз, Асҳобининг бундай мардларча жанг қилаётганини кўриб: “**Улар Аллоҳу таолонинг ер юзидағи арслонлари**дир” дега марҳамат қилиш билан уларни тақдирлаб турдилар.

Бир маҳал Расулуллоҳнинг ёнбошларида жанг қилаётган ҳазрати Укошанинг қиличи синиб қолди. Бу ҳолни кўриб турган севимли пайғамбаримиз, ерда ётган бир таёқни олиб унга узатди ва: “**Ё Укоша! Ма мана бу билан жанг қилгил!..**” дега марҳамат қилдилар. Укоша у таёқчани олиб улгурмасдан, пайғамбармизнинг мўъжизаси юз бериб, таёқча узун ёрқираган, қувватли ва кескир бир қиличга айланиб қолди. Ҳазрати Укоша жангнинг охиригача

шу қилич билан урушиб, қанча мушрикларни ер тишилатди.

Оламларнинг жаноби Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) бир томондан тинмай душман билан жанг қилардилар, иккинчи томондан Асҳобини ҳаяжонга солган қуийдаги ҳадиси шарифни айтардилар: “**Борлигим қудрат қўлида бўлган Аллоҳу таолога қасам ичаманки, бугун жаноби Ҳақнинг ризосини умид қилиб, сабр ва сабот кўрсатиб, жанг қилаётгандарни, орқага чекинмай душман тарафга ҳужум билан бораётганида ҳалок бўлганларни муҳаққақ Аллоҳу таоло жаннатига киритади**”. Бу муборак сўзларни эшитганлардан бири Умайр бин Ҳумом: “Қандай гўзал! Қандай гўзал! Демак, жаннатга киришим учун шаҳид бўлишдан бошқа нарса лозим эмас экан” деб ҳужумини янада авжлантириди. Душман билан беаёв урушиб юриб, “Аллоҳу таолонинг ҳузурига моддий озуқалар билан эмас, фақат Аллоҳу таолодан кўркиш, охират амали, жиҳодга сабр ва сабот кўрсатиш билан борилади. Булардан бошқалари шубҳасиз тугаб ва тўқилиб кетадиган матоҳлардир...” дея сўзларди. Ана шундай ҳолатда шаҳид бўлгунча матонат билан тўхтамасдан жанг қилди.

Жанг жуда шиддатли тус олганди... Битта саҳобага камида учта мушрик ҳужум қиларди. Уларнинг ҳар бирига алоҳида зарба қайтаришга уринаётган Асҳоби киромни ҳеч бир нарса чекинтира олмаётганди. “Аллоҳу акбар! Аллоҳу акбар!..” деган сайин янгидан кучланиб, такрор-такрор ҳужум қилишдан чарчамаётгандилар. Шунга қарамасдан бир ора мушрикларнинг ҳужуми шиддатланди. Асҳоби киром оғир вазиятга тушиб қолди.

Шу пайтда Расулуллоҳ ва ҳазрати Абу Бакр хурмо шоҳларидан ясалган чодирига кирдилар. Пайғамбаримиз, яна Аллоҳу таолога муножотни бошладилар. Сарваримиз: “**Ё Раббий! Менга ваъда қилган ёрдамингни лутф айла!**...” дея ёлворардилар. Ўша заҳоти ваҳий тушди. Унда маолан: “**Раббингиздан ёрдам ва зафар сўраган ўша вактда, У сизга ижобат қилиб:** “Ҳақиқатан мен кетма-кет мингта фаришта билан мадад бераман” дея, дуонгизни қабул қилганди”¹⁶⁸ дейилганди. Жаноби пайғамбаримиз дарҳол турдиларда: “Суюнчи, ё Абу Бакр! Сенга Аллоҳу таолонинг ёрдами келди! Ҳов анави Жаброилдир. Қум тепалари устида отининг жиловини ушлаб турибди, қуролланган амр кутаяпти”

дeя марҳамат қилдилар.

Анфол сурасида билдирилганидек, жаноб-и Ҳақ фаришталарга маолан: “**Рabbинг малакларга**, (мусулмонларга нусрат ва ёрдам хусусида) сиз билан биргаман дeя вахий айлади. Қани боринг, мұмынларга (нусрат хушхабары билан қалбларига) сабот илхом этинглар. Мен эндi коғирларнинг күнглигa даxшат ва қўркув соламан. Уринг дарҳол уларнинг бўйинлари устига, уринг ҳар бир бармоқларига (бўғинларининг ҳаммасига)!... Чунки улар, Аллоҳу таолога ва Унинг Расулига қарши чиқдилар. Ким Аллоҳу таоло ва Унинг Расулига қарши чиқадиган бўлса, Аллоҳу таолонинг (азобига учрайди) жазоси жуда қаттиқдир!”¹⁶⁹ дeя амр қилди.

Мана шу амр бўйича ер юзига энган Жаброил, Микоил ва Исрофил алайхимуссалом ёnlарида мингтадан малоика билан севимли пайғамбаримизнинг ёnlарида қатор-қатор бўлиб, ўнги ва сўлидан жой олдилар.¹⁷⁰

Жаброил алайхиссалом бошига сариқ салла ўраган эди. Бошка малакларнинг бошларида эса, оқ саллалар бор эди. Саллаларининг учларини орқаларига ташлаб қўйган бўлиб, барчаси оқ отларга миниб олгандилар. Сарвари олам жанобимиз Асҳобига: “**Малаклар барчаси белги ва нишонлидирлар. Сиз ҳам ўзларингизга бирор аломат ва нишон қилиб олинглар!**” дeя марҳамат қилдилар. Зубайр бин Аввом бошига сариқ, Абу Дужона қизил рангли матони салла қилиб ўраб олдилар. Ҳазрати Али, оқ бир туг, ҳазрати Ҳамза эса, кўкрагига тия кушининг патини тақиб олдилар.

Шундай қилиб, малоиканинг жантта киришлари билан вазият бир онда ўзгарди. Асҳоби киром қаршисидаги коғирга қиличини теккизар теккизмас унинг боши гавдасидан учиб кета бошлаганди. Жаноби пайғамбаримизнинг олдида, ўнгу-чапида ва орқасида ҳеч ким танимаган кишиларнинг мушриклар билан жанг қилаётганига гувоҳ бўлдилар.

Ҳазрати Саҳл ўша вақтни эслаб: “Бадр жангида ҳар биримиз бир мушрикнинг бошига қиличимиznи силтаганимизда, ҳали қилич нишонга етмасиданоқ душман калласи узилиб ерга тушганини ҳайрат билан кузатганимиз...” деган эди.

¹⁶⁹ Анфол сураси, 8/12-13.

¹⁷⁰ Вокидий, “al-Мағозий”, I,57-б.; Ибн Саъд, “at-Табақот”, I,16-б.; Баїҳақий, “Далоит-ун-нубувва”, III,40-б.; Ҳаким, “al-Мустаҳрак”, III, 72-б.

Абу Жаҳлнинг ўлдирилиши

Мушрикларнинг байроқдори Абу Азиз бин Умайр асир тушди. Уларнинг қўмондонлари Абу Жаҳл эса, қурайшликларни жасоратлантириш учун тўхтамасдан шеърлар ўқиб, аскарларининг руҳини кўтаришга уринарди. Кучга тўлган йигитдек мусулмонларга ташланиб: “Онам мени мана шу қунлар учун туқкан!...” деб ўқиради ва ёшларни урушга ташвиқ қиласади.

Мушриклардан Убайдада бин Саид бошдан оёғигача совут кийиб олган эди. Унинг факат кўзларигина кўриниб туради. У отининг устида бир ўёқа, бир буёққа чопиб: “Мен Абу Зотулкаришман! Мен Зотулкаришман!”, яъни мен катта қорин эгасиман, қоринлар отасиман деб ўзича кибрланарди. Қаҳрамон муҳоҳид ҳазрати Зубайр бин Аввом, унга яқинлашиб, найзасини унинг нақ кўзига тўғрилади ва: “**Аллоҳу акбар!**” деб найзани отди. Нишонга айнан теккан найза уни отидан ерга тўпдай туширди. Ҳазрати Зубайр унинг ёнига югуриб борганида Убайданинг жони чиқиб бўлганди. Оёғини жасаднинг ёноғига қўйиб, найзасини зўрға унинг кўзидан чиқариб ололди.

Ҳазрати Зубайр Бадрда бундан ташқари яна бир қанча қаҳрамонликлар кўрсатди. Унинг баданида яраланмаган жойи қолмаганди. Бу ҳолатни ўғли Урва: “Отам жуда оғир уч қилич зарбасини ўтказиб юборганди. Уларнинг бири бўйнига теккан эди. Яра шунчалик чукур из қолдирган эдики, унинг ичига бемалол бармоғимни тиқсан бўларди”, деб ҳикоя қилганди.

Абдураҳмон бин Авф ҳам жонини аямай қурайшликлар билан олишарди, Ярларидан оқаётган қонларга эътибор бермай, олдига келганини ағдараётган эди. Ҳазрати Абдураҳмон ўзи гувоҳ бўлган бир ҳодисани куйидагича баён қилган эди:

“Бир вакт менинг олдимда ҳеч ким қолмади. Уёқ-буёққа қарагандим, Ансордан иккита ўсмирга кўзим тушди. Улардан кучлироқ ва жангарироқ бўлгани билан ёнма-ён жанг қилгим келди. У ёшларнинг бири, менга кўз қирини ташлади-да: “Эй амаки! Сиз Абу Жаҳлни танийсизми?!” деб сўради. Мен: “Ха, танийман” дедимда, кўшимча қилиб: “Эй қардошимнинг ўғли, Абу Жаҳл сенга нега керак, унда нима ишинг бор?” деб сўрагандим, у “Эшитишмча, Расулуллоҳни сўкармиш. Шу сабабдан Аллоҳу таолога қасам ичдим, уни кўриб қолсан, ўлдирмагунча ёки ўзим ўлмагунча

асло ундан ажралмасдан олишаман” деди. Бундай ёш йигитнинг ҳис-ҳаяжонга тўлиб-тошган, шиддатли, қатъий сўзларига тўғриси ҳайратда қолдим.

Уларнинг иккинчиси ҳам мени бироз кузатиб, биринчисининг айтганларини тақоррлади. Шу орада мен Абу Жаҳлни кўриб қолдим. У Курайш аскари ичидаги тўхтамай олдинга ва орқага юриб туарди. “Эй ёшлар! Анави у ёқ-бу ёққа ўзини уриб, чопаётган шахс - Абу Жаҳл” дейишим билан ўсмирлар дарҳол қиличларини чиқариб, Абу Жаҳлнинг яқинига бориб жангга киришдилар. У ўсмирлар Афро хонимнинг ўғиллари ака-ука Муъаз ва Муъаввазлар эди.”

Бу орада Асҳоби киромнинг қаҳрамонларидан Муъаз бин Амр Абу Жаҳлнинг ёнига бориш имконини топди ва узун думли бир от устида юрган Абу Жаҳлга хужум қилиб, унинг сонига бор кучи билан қилич солди. Абу Жаҳлнинг бир оёғи бўксасидан узилиб ерга тушди. Шу орада отасига ёрдамга етиб келган ва ҳали мусулмон бўлмаган Икрима, ҳазрати Муъаз бин Амр билан жанг қила бошлади.

Шунда ака-ука Муъаз ва Муъавваз яшин каби илгарига отилдилар. Улар олдидан чиққанларни суриб ташлаб, Абу Жаҳлга етишдилар ва унга ўлгунича қилич урдилар.

Ҳазрати Муъаз бин Амр эса, Икрима билан жанг қилиб, қўлидан яраланган эди. Унинг муборак қўли билагидан кесилиб, фақат терисига осилиб қолганди. Жангга шунчалар берилиб кетган Муъаз бин Амрнинг қўлига қараб, уни даволашга вақти йўқ эди. Кесилган қўли осилиб қолган ҳолда қаҳрамонларча жанг қилишда давом этарди. “Аллоҳу акбар!..” дея душманни зор қақшатा�ётганди. Бу қандай иймон! Канақа манзара эди!. Ҳазрати Муъаз бир неча вақт шу ҳолда урушанидан кейин кесилиб осилган қўли унга ҳалақит берәётганлиги учун уни оёғи остига босиб, юлиб ташлади...¹⁷¹

Ислом душманларининг шарафсизларидан бири бўлган Навфал бин Ҳувайлид Курайшнинг кўзга кўринган паҳлавонларидан ҳисобланарди. У тинмай ўкириб, мушрикларни ҳаяжон ва ғалаёнга келтириш учун уринарди. Жаноби пайғамбаримиз унинг бу ҳолини кўриб: “**Аллоҳим! Навфал бин Ҳувайлидга қарши менга ёрдамчи бўл**” дея дуо марҳамат қилгандилар. Ҳазрати Али, мушрик Нафвални кўриб, дарҳол унинг устига отилди. Унга қилич

¹⁷¹ Бухорий, “Мағозий”, 8-б.; Муслим, “Жиҳод ва Сийар”, 147-б.; Ибн Ҳашом, “ас-Сийра”, I, 634-б.; Баийҳакий, “Далоул-ун-нубувва”, III, 83-б.; Сұҳайлий, “Равзул-унуф”, III, 77-б.

шундай зарб билан урилгандики, унинг иккала сони ҳам зирхли совут кийгани ҳолда кесилиб тушди. Ундан сўнгра эса бошини танасидан жудо қилди.¹⁷²

Билол Ҳабашийни офтобда кизиган қумларга ётқизиб, кўксига катта-катта тошлар қўйган Умайя бин Ҳалаф, мушриклар ичida бузуқлиги билан ном чиқарғанлардан бири эди. Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) жанобимизга исканжа қилишда ҳеч бир фурсатни бой бермасликка интилган исломнинг бу катта душмани ҳам Бадр водийсида мушрикларнинг бошини бириктиришга, Исломнинг нурини сўндиришга зўр бериб уринарди. Унинг бу ҳолидан хабар топган ҳазрати Билол, қиличини яланғочлаб, унинг қаршисидан чиқди ва: “Эй куфрнинг боши бўлган Умайя бин Ҳалаф!.. Токи сен тирик экансан, мен тинчимайман!” дея унга ҳужум қилди. Сўнгра: “Эй Аисорий биродарлар! Тез келинг, куфрнинг боши мана бу ерда” деб ёрдамга чақирди. Шонда Асҳоби киром дарҳол Умайяни ўраб олиб, уни ўлдирдилар.¹⁷³

Энди мушрик қўшинида бош бўладиган ҳеч ким қолмаган эди. Уларнинг ҳар бири ўзича нима қилишларини билмай қолгандилар. Шунинг учун тўғри келган тарафга қоча бошлашди. Ҳақиқатан энди куфрнинг калласи узилган эди. Шонли Асҳоб душманни таъқиб қилишда давом этди. Мушриклардан бир қисми қўлга тушиб, асир олинди. Жаноби пайғамбаримизнинг амакиси Аббос ҳам асирлар орасида эди.¹⁷⁴

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) шонли Асҳобига: **“Навфал бин Ҳувайлид ҳақида биладиганлар борми?”** дея савол қотдилар. Ўшанда ҳазрати Али олдинга чиқиб: “Ё Расулаллоҳ! Уни мен ўлдирдим” деди. Бу хабардан жуда мамнун бўлган севимли пайғамбаримиз: **“Аллоҳу акбар!”** дея такбир келтирдилар ва: **“Аллоҳу таоло, у ҳақида қилган дуомни қабул қилди”** дея марҳамат қилдилар.

Умайя бин Ҳалафнинг ўлдирилгани ҳақида айтганларида ҳам Расулуллоҳ жуда хурсанд бўлдилар: **“Алҳамду лиллоҳ! Аллоҳу таолоға шукрлар бўлсин. Раббим қулини тасдиқ қилди, динини устун этди”** дея марҳамат қилдилар.

172 Вокидий, “ал-Магозий”, I, 92-б.; Байҳақий, “Далошт-ун-нубувва”, III, 98-б.; Шамсиоддин Шомий, “Субгул-л-Худо”, IV, 94-б.

173 Бухорий, “Ваколат”, 2-б.; Ибн Ҳишом, “ас-Сийра”, II, 631-б.; Ибн Абий Шайба, “ал-Мусаннаф”, VIII, 477-б.; Байҳақий, “Далошт-ун-нубувва”, III, 94-б.; Табарий, “Торих”, II, 153-б.

174 Ибн Ҳишом, “ас-Сийра”, I, 715-б.; Сұҳайлий, “Равзул-унуф”, III, 173-б.

Расули акрам жанобимиз, Абу Жаҳл ҳақида: “**Ажабо, ҳозир Абу Жаҳл қаерда? Бориб унинг ҳолидан хабар келтирадиган киши борми?**” дея марҳамат қилиб, уни душман жасадлари орасидан топишни амр қилдилар. Қидириб, уни ўликлар орасидан топа олмадилар. Пайғамбаримиз: “**Изланглар, у ҳақда менга берилган ваъдабор. Агаруниафти-ангридантаний олмасангиз, тиззасида яра изи бор, ана шунга қараб аниқланглар.** Ёшлигимиизда у билан бирга Абдулоҳ бин Жудъоннинг зиёфатида бўлган эдик. Мен ундан бироз узунроқ эдим. Иккимиз сиқилишиб қолиб, мен уни туртиб юбордим. У тиззалари билан ийқилиб тушиб, яраланди. Ана ўша яранинг ўрни тиззасида нишон бўлиб колди, батамом ийқ бўлиб кетмади” дея Абу Жаҳлнинг жасадини ахтараётган мусулмонларга қўшимча белги бердилар.

Абдулоҳ бин Масъуд Расулуллоҳдан эшитган белги бўйича, Абу Жаҳлнинг мурдасини излашга киришди. Уни ярадор ҳолатда топди ва унга қараб: “Сен Абу Жаҳл эмасмисан?” деди. Унинг бўйнига оёғини қўйиб, соқолидан ушлаб тортди-да: “Эй Аллоҳу таолонинг душмани! Қара, Аллоҳу таоло сени ниҳоят хору-зор қилди!” деди. Ҳали жони чиқмаган Абу Жаҳл: “Нега мени хору-зор этаркан, эй қўйчи! Аллоҳ сени хору-зор қилсин. Сен ифлос оёғингни қаерга қўйиб турганингни биласанми? Ҳеч ким чиқа олмайдиган аскар тоққа чиқиб олибсан! Сен яхшиси менга зафар ва ғалаба қайси тарафдалигини хабар бер” деди. Ибни Масъуд ҳазратлари: “Зафар, Аллоҳ ва Унинг Расули тарафидадир” деди. Кейин Абу Жаҳлнинг бошидан дубулғасини ечиб олиб: “Эй Абу Жаҳл, мен сени ҳозир ўлдираман” деди. Абу Жаҳл бўлса ётган жойидан алам билан: “Сен бир қавмнинг энг улугини ўлдирганларнинг биринчиси эмассан. Лекин тўғрисини айтсам, сендеқ тиррақи кимсанинг мени ўлдириши фуруримга тегяпти. Нима ҳам қиласдим, ҳеч бўлмаса, бўйнимни кўксимга яқин жойида чоп, танамдан ажралган бошим баҳайбат кўринсин!” деб куфрда, фуур ва кибorda қанчалик ҳаддан ошганини кўрсатди.

Ибни Масъуд ҳазратлари, Абу Жаҳлнинг бошини танасидан жудо қилишга киришди. Ўз қиличи билан эплолмагач, Абу Жаҳлнинг катта қиличини ишга солди. Кейин совути, дубулғаси ва калласини судраб, пайғамбаримизнинг хузурларига элтди. “Ота-онам Сизга фидо бўлсин Расулаллоҳ! Мана бу Аллоҳу таолонинг душмани Абу Жаҳлнинг калласи” деди. Севимли пайғамбаримиз эса: “**У**

Аллоҳдирки, Үндан ўзга илоҳ йўқдир” дея марҳамат қилдилар. Сўнгра ўринларидан туриб, Асҳоби билан бирга Абу Жаҳлнинг жасади ётган жойга бордилар. У ерда: “**Аллоҳу таолога ҳамд бўлсинки, сени залил ва хору-зор қилди. Эй Аллоҳ душмани! Сен бу умматнинг фиръавини эдинг**” дедилар. Кейин: “**Ё Раббий! Менга берган ваъдангни бажо келтирдинг**” деб Аллоҳу таолога шукронада бўлдилар.

Расууллоҳ ярадор Асҳоби киромнинг яраларини боғлатдилар. Шаҳид бўлганларни аниқлатдилар. Муҳожирлардан олти, Ансордан саккиз киши, ҳаммаси бўлиб ўн тўрт мусулмон шахид бўлганди. Барчасининг муборак руҳлари жаннатга равона бўлганида, Исломнинг нурини сўндиришга уринган мушриклардан етмишта ёв ўлдирилиб ва яна шунчаси асир олинди.

Расууллоҳ, галаба хушхабарини етказиш мақсадида Абдуллоҳ бин Равоҳа ва Зайд бин Хорисани Мадинага юбордилар.

Кейин ўзлари шаҳидларнинг жаноза намозларини ўқитиб, қабрларига дағн қилдирдилар.

Мушриклардан тўртта жасад суви қуриб қолган бир қудукқа ташланди, қолганларнинг ҳаммаси бир чукурга тўлдирилиб, устиларига тупроқ тортиб қўйилди.

Оlamларнинг сарвари, шарафли Асҳоби билан бирга мушрикларнинг жасади ташланган қудуккнинг бошига келиб: “**Эй қудукқа ташланганлар!**” дея хитоб қилгач уларниг исмларини ҳам санаб, “**Эй Утба бин Рабийа! Эй Умайя бин Ҳалаф! Эй Абу Жаҳл бин Ҳишом!.. Сенлар ўз пайғамбарига қарши чиққан нақадар ёмон қавм эдинглар. Сенлар, мени ёлғончига чиқардинглар, бошқалар эса, рисолатимни тасдиқ қилиб, тўғри дейишиди. Сенлар, мени ўз она шаҳримдан, диёримдан чиқиб кетишига мажбур қилдинглар. Бошқалар эса, менга эшикларини кенг очиб, бағирларига босишиди. Сенлар, мен билан уруш қилдинглар, бошқалар эса, менга ёрдамга келишиди. Энди Раббимнинг сенлардек осий бандаларига ваъда қилган азобларига эришдингларми? Мен, Раббим ваъда қилган зафарига эришдим**” дея марҳамат қилдилар.

Ўшанда ҳазрати Умар: “**Ё Расуулаллоҳ! Ўлаксага айланган шу мурдаларга гапирияпсизми?**” дея савол қотди. Расули акрам жанобимиз унга жавобан марҳамат қилдиларки: “**Мени ҳақ пайғамбар қилиб юборган Раббим ҳаққи учун айтаманки,**

сизлар мени улардан яхширок әшитмайсизлар. Лекин улар жавоб бер аблайдилар”.

Мушриклар жанг майдонидан жон талвасасида қочаётіб, үзлари билан олиб келган нарсаларини олиб улгурышмаган эди. Улардан қолиб кетган ҳамма нарса мусулмонларнинг қўлига ўтди. Пайғамбаримиз, ғанимат молларини Бадр жангига қатнашган ва вазифали бўлган барча Асҳоби орасида бўлдилар.

Бу орада чопар қилиб юборилган Абдуллоҳ бин Равоҳа ва Зайд бин Хориса Мадинага яқинлашиб қолганди. Улар якшанба куни чошгоҳда (туш вақтидан олдинроқ) Ақиқ деган жойга келганларида бир-бирларидан ажралишди. Абдуллоҳ бин Равоҳа бир тарафдан, Зайд бин Хориса бошқа тарафдан Мадинага кириб боришиди. Улар уйма-уй айланиб зафар ҳақида хушхабар тарқатишарди. "Расулуллоҳнинг шоири" деган номга сазовор бўлган Абдуллоҳ бин Равоҳа:

*“Эй Ансор жамоати! Тингланг ушибу хабарни,
Сөг ва саломатдадир Аллоҳнинг пайғамбари.*

*Мушриклар ўлдирилди ва асир олиндилар,
Асирлар ичра бисёр, кўп шуҳратли кишилар.*

*Рабийа ва Ҳажжожсунинг ўғиллари батамом,
Қирилди ҳам Бадрда Абу Жаҳл бин Ҳишом”*

деб баланд овозда муждали хабарни эълон қиласиди. Ҳазрати Осим бин Адий: “Эй Ибни Равоҳа! Айтаётганларинг ростми?” деб сўради. Абдуллоҳ бин Равоҳа эса: “Ҳа, валлоҳий ҳақиқатдир! Иншааллоҳ, эртага қўллари орқаларига боғланган асирларни олдларига солиб Расулуллоҳнинг ўзлари ҳам келиб қоладилар” дея жавоб қилди.

Ўша куни муҳтарам пайғамбаримизнинг қизлари ҳазрати Руқийя вафот қиласиди. Эри ҳазрати Усмон, жаноза намозини ўқитганди. Шундай оғир хузннинг устидан келган зафар хабари, кўнгилларига сал бўлса-да оро кирганди.

Жаноби пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) Бадр зафарини эҳсон қиласи Аллоҳу таолога ҳамдлар айтиб, Асҳоби билан биргаликда шукр саждасини бажарганларидан кейин,

асирларни олдларига солиб, Мадинаи мунаавварага йўлга чиқдилар.

Зафар хабарини тарқатган, Абдуллоҳ бин Равоҳа ва Зайд бин Хорисалар Бадр жангига иштирок этганлар ва шаҳид бўлганлар ҳақида ҳам мадиналикларни хабардор қилишганди. Мадинада қолган болалар, аёллар, вазифали кишилар зафар хабаридан жуда хурсанд бўлишиди. Улар муҳтарам пайғамбаримизни қарши олиш учун шоду-хуррамлик билан йўлга чиқишиди. Шаҳид бўлганлар орасида Хориса бин Суроқа ҳам бор эди. Ҳазрати Хорисанинг онаси Рабий, ўғлининг ҳовуздан сув ичаётганида душманнинг ўқидан шаҳид бўлганлигидан хабар топган эди. Ўшанда Рабий волидамиз, ўғлининг шаҳид бўлганлиги хабарини эшитиб: “Расул алайҳиссалом соғ-саломат келмагунича ўғлим учун йигламайман. У зот саодат билан Мадинани ташриф буюрганларида, Ўзларидан сўрайман. Агар ўғлим жаннатий бўлса, ҳеч қачон йигламайман. Йўқ акси бўлиб, болам жаҳаннамлик бўлиб қолган бўлса, кўзларимдан қон чиққунча йиглайман” деганди.

Пайғамбаримиз муборак Асҳоби кироми билан Мадинага ташриф буюрганларида, Рабий она У зотнинг олий ҳузурларига бориб: “Ота-онам сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Ўғлим Хорисага бўлган меҳр-муҳаббатимни биласиз. Менинг болам, шаҳид бўлиб жаннатий бўлдими? Агар шундай бўлса, чидаб сабр этайин. Йўқ, ундан бўлмаса, кўзларимдан қонли ёшлар тўкайин” деди. Ҳабиби акрам жанобимиз унга жавобан: “Эй Умму Хориса! Ўғлингиз битта эмас, бир нечта жаннатлардадир. Унинг ўрни Фирдавсдир” дея хушхабар бердилар. Ўшанда: “Мен ўғлим учун бошқа йигламайман” деди Рабий она. Коинотнинг сultonи бир идишда сув сўрадилар. Сувни Унга берганларида муборак қўлларини сувга тиқиб чиқардилар-да, у сувни ҳазрати Хорисанинг онасига ва синглисига ичирдилар. Шу сувдан уларнинг бошларига ва юзларига ҳам сурдилар. Ўша кундан бошлаб Рабий ва қизининг юзлари ҳамиша нурли кўринадиган бўлиб қолди. Иккаласи ҳам жуда узун умр кўрдилар.

Хожай коинот алайҳи афдолус-саловот жанобимиз, Мадинага келтирилган етмишта асирни Асҳоби орасида бўлиб бериб, улар билан яхши муомалада бўлишларини амр қилдилар. У вақтлар асирларнинг оқибати ҳақида Аллоҳу таолодан ҳали бирон ваҳий

тушмаган эди. Кейинроқ Расулуллоҳ Асҳоби билан маслаҳатлашиб, асирларни фидя хисобига озод қилиш қарорига келдилар. Ҳар бир асирнинг бойлигига қараб, фидялари белгиланди. Пуллари бўлмаганлардан ўқиш-ёзиши биладиганлари, Мадинадаги саводи йўқлардан ўн кишининг саводини чиқариб, ундан сўнгра Маккага кетишлари мумкин қилиб белгиланди. Юқорида ҳам айтилганидек, асирлар орасида жаноби пайғамбаримизнинг амакиси Аббос ҳам бор эди. Сарваримиз унга: “**Эй Аббос! Ўзинг, қардошинг ўғли Уқайл (Ақийл) бин Абий Толиб, Навфал бин Хорислар учун озод бўлиш пулини тўланглар. Чунки сен, бадавлатсан**” дея марҳамат қилдилар. Ўшанда ҳазрати Аббос: “Ё Расулаллоҳ! Мен мусулмонман. Қурайшликлар мени мажбуран Бадрга олиб келгандилар” деди. Расулуллоҳ: “**Сенинг мусулмонлигингни Аллоҳу таоло билади. Тўғри айттаётган бўлсанг, Аллоҳу таоло сенга бунинг ажрини албатта беради. Бироқ сен, шу вазиятда душман сафидан асир тушгансан. Шунинг учун товоң тўлашинг керак бўлади**” дедилар. Аббос: “Ё Расулаллоҳ! Ёнимда Сиз ғанимат қилиб олган 800 дирхамдан бошқа бойлигим йўқ” деганди, пайғамбаримиз: “**Ё Аббос! У олтинлар ҳақида нега ҳеч нарса демайсан?**” дея марҳамат қилдилар. У эса: “Қайси олтинлар ҳақида сўз кетаяпти” деди. Пайғамбаримиз: “**Қайси олтинлар дейсанми, ҳалиги, Маккадан чиқадиган кунинг, хотининг Хориснинг қизи Умм-ул-Фадлга берган олтинларинг-да!** Уларни бераётганингда ёnlарингда ҳеч ким йўқ эди, албатта. Сен Умм-ул-Фадлга, “**Бу сафарда бошимга нималар келишини билмайман. Агар бошимга бирон фалокат келиб, қайтолмасам, буларнинг шу қисми сенга ва мана бу қисми Фадлга берилсин. Мана бу қисми эса, Абдуллоҳга, буниси Убайдуллоҳга, қолгани эса, Қусамга берилсин**” деб тайинлаган олтинларинг ҳақида гапирияпман” деганларида, ҳазрати Аббос шошиб қолиб: “Қасам ичаманки, ўша олтинларни хотинимга бераётганимда атрофимизда тирик жон йўқ эди. Буни сиз қаердан билдингиз?” дея ҳайрон бўлди. Жаноби пайғамбаримиз: “**Аллоҳу таоло хабар берди**” дея марҳамат қилдилар, Аббос: “**Аллоҳу таоло ҳақ расули эканлигингизга ва тўғри гапираётганлигингизга шаҳодат келтираман**” деб, калимаи шаҳодат келтирди.¹⁷⁵ Шундай қилиб, мусулмон бўлган ҳазрати Аббосни

175 Табарий, “Торих”, II, 523-524-б.

жаноби пайғамбаримиз Маккада вазифадор этиб тайинладилар. У ердаги мусулмонларга раҳномалик қилишни, Исломиятга душман бўлгандар ҳақидаги хабарларни Мадинага юбориб туришини амр қилдилар.

Бадр ғазосида мағлубиятга учраган қурайшликларга хабар жўнатилиб, фидя эвазига асиrlарини қайтариб олишлари мумкинлиги билдирилди. Бироқ асиrlар орасидаги Надр бин Хорис ва Уқба бин Абий Муъайт ўлимга хукм қилинди. Чунки бу кофиirlардан биринчиси, муҳтарам пайғамбаримизга ҳижратдан аввал жуда кўп азиятлар ва исканжалар кўрсатган бузуклардан бири эди. Иккинчиси эса, Расул алайхиссалом Каъбада намоз ўқиётиб саждага кетганларида муборак елкаларига түяннинг ичакчавоқларини олиб келиб ташлашдек бадбахтликни қилган ярамас киши эди. Бу иккала баҳти қора ислом душманининг бошлари танасидан жудо қилингандан кейин Расулуллоҳ Аллоҳу таолога ҳамд айтдилар ва уларнинг жасадлари ёнига бориб: **“Валлоҳи Аллоҳу тааолонинг Расулини ва Қуръони каримни инкор қилган, пайғамбарини қийноқдан қийноққа солган сенлардек ёмон одам кўрмаганман”** дедилар.

Асиrlар, ўз қариндош-урууглари тарафидан фидя тўланиб олиб кетилгунча Асхоби киромнинг ёнларида яшаб қолдилар. Саҳобанинг ҳаммаси ҳам асиrlарга жуда юмшоқ муомалада бўлишиб, уларни ўз озиқ-овқатларига шерик қилдилар. Мусъаб бин Умайрнинг укаси Абу Азиз ҳам асиrlар орасида эди. У кейинчалик ўз асиrlиги ҳақида қуидагиларни гапириб берганди: “Мен ҳам мадиналик бир мусулмоннинг уйида асир эдим. Уй эгалари менга жуда яхши муносабатда бўлардилар. Эрталаб ва кучкурунлари ўзлари ейишлари лозим бўлган овқатларини менга беришиб, ўзлари фақат хурмо ейишга мажбур бўлишарди. Улардан бирининг қўлига бирон нон бурдаси тушиб қолса, уни аввал менга берарди. Мен уялганимдан нонни ўзига қайтариб берардим. Лекин у нонни яна менга қайтарарди.”

Ўша асиrlардан яна бири, қурайшлик Язид исмли киши асорат ҳақида бундай деган: “Мусулмонлар Бадрдан Мадинага келаётгандарида, биз асиrlарни ўз уловларига миндириб, ўзлари пиёда юргандилар.”

Абу Лаҳабнинг ўлдирилиши

Мушрикларнинг Бадрда тору мор бўлиб, паришон бир вазиятда ҳарб майдонидан қочишлари, Маккада оғир ташвиш билан кутиб олинди. Чунки улар асло бундай натижани кутмаган, мағлубият хаёлларига ҳам келмаган эди. Мағлубият хабари илк бор етиб келганида Абу Лаҳаб ва бошқа мушриклар ишонишмади. Уруш майдонидан қочиб кетган Абу Суфён Маккага қайтиб келганида, уни дарҳол ёnlарига чақиришди. Абу Лаҳаб ундан: “Эй қардошимнинг ўғли! Қани тушунтирчи, нималар бўлди ўзи?” деб сўради. Абу Суфён ерга чўкиб қолди. Атрофидаги бир қанча кишилар тик туришарди. Абу Суфён куйидагича гап бошлади:

“Эх, сўрама. Жуда ғалати ишлар содир бўлди. Биз мусулмонлар билан тўқнашганимизда худи қўл оёғимиз bogлаб қўйилгандек бўлдик. Улар эса, хоҳлаганча ҳаракат қилдилар. Биздан бир қисмимизни ўлдиридилар, яна бир қисмимизни асир олдилар. Қасам ичаманки, мен бизниklардан ҳеч кимни айблай олмайман. Чунки у орада биз, ер ва осмон орасида от минганд оппоққа ўралган қимсаларга дуч келдик. Уларнинг хужумларига қарши на бир курол, на бир баҳодир бардош беролмасди.”

Исломнинг илк йилларида ёқ мусулмон бўлишига қарамай, мушрикларнинг ғазабидан чекиниб, мусулмонлигини яшириб юрган Аббоснинг қули Абу Рафий ҳазратлари ҳам ўша жойда эди. Жимгина уларни тинглаб ўтирган Абу Рафий, севинчидан ҳамма нарсани бир онда унугиб: **“Валлоҳи, Худо ҳаққи улар фаришталар”** деб овоз чиқариб айтиб юборганини билмай қолди. Абу Лаҳаб унга қаттиқ шапалоқ уриб ерга йиқитди. Бечорани анчагина калтаклади. Абу Лаҳабнинг бу қилиғига гувоҳ бўлиб турган ҳазрати Аббоснинг хотини Умму Фадл чидай олмади. Чунки бу аёл ҳам аслида яширинча мусулмон бўлғанлардан бири эди. Умму Фадл хонадаги ходалардан бирини олиб: “Ҳеч кими йўқ деб, у бечорани дўппослайверасанми абраҳ?” деганича Абу Лаҳабнинг калласига тушириб қолди. Боши ёрилган Абу Лаҳаб хотиндан калтак еб, шарманда бўлган ҳолда у ерни тарқ этишга мажбур бўлди. Шу воқеадан етти кун ўтгач, Аллоҳу таоло унга қора қизил (скарлатина ва гепатит) деган бир юқумли касалликни раво кўрди. Шу касаллик оқибатида у ўлди. Ўғиллари, отасининг касалидан қочиб, уни икки-уч кун дафн қилмай ташлаб қўйдилар. Ҳатто унинг жасади

ҳидланиб кетди. Ҳамма худди вабодан қочгандек Абу Лаҳабнинг жасадидан қочарди, жирканарди. Охири бир кун, Курайшдан бири Абу Лаҳабнинг ўғилларига: “Э хайф бўлсин сендай ўғилларга. Уятларинг борми ўзи? Оталарингни жасади сасиб кетгунча уйда ётдиби. Ҳеч бўлмаса, бир жойга кўмиб ташлаб уни йўқотинглар, ахир” деб койиди. Ўғиллари, унга: “Биз отамиздаги касаллиқдан қўрқаяпмиз” дея жавоб қилдилар. Ўшанда ҳалиги киши, “Бор кўмишга киришинглар, мен ҳам бориб ёрдамлашаман” деди. Оқибат, уч киши бўлиб, мурдани бир амаллаб ўраб олиб, узокроққа, одам оёғи етмайдиган жойга олиб боришиб, устига тошлар ташлаб, кўринмайдиган қилиб ташладилар. Абу Лаҳаб мана шу тарзда, абадий азоб ва оташлар ичидаги қоладиган юртига, қоронфилик ва жаҳаннам чуқури ҳисобланган қабрига кирди.

Бадрда асирга тушган қурайшликларнинг орасида Валид бин Валид ҳам бор эди. Уни Абдуллоҳ бин Жаҳш асир олганди. Валиднинг ака-укалари Ҳишом ва Холид бин Валид Мадинага келдилар. Абдуллоҳ бин Жаҳш фидя-и нажот, яъни асирикдан қутулиш пулини бермагунларича асирни озод қилмаслигини айтди. Бу ҳолга Валиднинг қардошларидан Холид рози бўлса-да, отаси ва онаси, нариги акаси Ҳишом рози бўлмадилар. Охири оталарининг юз динорлик қиличи, совути ва дубулғаси эвазига келишув бўлди. Шу йўл билан Валидни асирикдан қутқаришиб, Макка томон йўлга чиқдилар. Лекин Валид, Макка йўли устидаги Мадинадан тўрт мил масофада жойлашган Зуъл-Хулайфага борганда қариндошларидан ажралиб, орқага пайғамбаримизнинг олдларига қайтди ва иймон келтириб, Асҳоби киром сафига кириш шарафига эришди. Валид, мусулмон бўлганидан бироз вақт ўтиб, Маккага яқинлари ёнига кетди. У вақт, Холид бин Валид, “Модомики, мусулмон бўлмоқ ниятинг бор экан, қутилиш фидясини тўламасдан бўлсанг бўлмасмиди? Сени деб боболаримиздан қолган хотирани қўлимиздан чиқариб олдик-а. Нега бундай қилдинг?” деб сўраганларида, “Курайшликларнинг “Асирикка чидай олмай Мұхаммад алайхиссаломга тобе бўлиби” дейишларидан андиша қилдим” дея жавоб берганди. Унинг бу жавоби, ака-укаларини роса асабийлаштириди. Шунинг учун уни Манзум ўғилларидан бўлган баъзи мусулмонлар билан бирга, Иёш бин Абий Рабийа ва Салама бин Ҳишомнинг ёнига қамаб қўйдилар. Шундай қилиб, Валид бин Валид фақат иймони туфайли айбланиб, йиллар бўйи

қамоқда қолди. Исломиятнинг ашаддий душманларидан амакиси Ҳишом ва мушрик қариндошларидан жуда кўп зулм ва исканжалар кўрди. Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) жанобимиз, мушрикларнинг зулми тагида қолган Иёш бин Рабийа, Абу Салама бин Ҳишом ва Валид ҳақига шундай дуолар қилдилар: “**Илоҳи! Валид бин Валидни, Салама бин Ҳишомни, Иёш бин Рабийани, (куффор қўлида эзилиб) заиф (ва ожиз) қолган бошқа мўминларни кутқаргин. Мудор (Курайш)ни яна-да баттарроқ эзгин. Бу йилларни(уларга) айни Юсуфнинг йилларига ўхшатгин, Илоҳо.**” Расулуллоҳнинг дуоси баракоти билан Валид бир амаллаб, боғлаб қўйилган жойидан қочишга имкон топди. Мадинага етиб келиб, севимли пайғамбаримиз хузурига эришди. Ҳабибуллоҳ жанобимиз ундан Иёш бин Рабийа ва Салама бин Ҳишомнинг аҳволини сўрадилар. Валид эса, уларнинг оёқларидан бир-бирига боғлаб қўйилганларини ва оғир қийноққа солинаётганларини сўзлаб беради.

Коинот султони, уларнинг аҳволидан жуда хафа бўлдилар ва уларни кутқариш чораларини излаштиридилар. Уларни ким кутқара олиши мумкинлигини сўраганларида, йиллар бўйи исканжада қолишига қарамай яна Валиднинг ўзи: “Ё Расулаллоҳ! Изн берсангиз, уларни мен кутқариб, сизга олиб келаман” дея мардлик кўрсатди. У йўлга отланиб, Маккага борди. Ҳибсда бўлганларга овқат элтувучи бир аёлнинг орқасидан кузатиб юриб, дўстларининг қаерда ётганларини билиб олди. Улар усти ёпилмаган бир бинога қамаб қўйилганди. Валид кечаси жонини тикиб, жасорат билан девордан ошиб дўстлари олдига тушди. Иймон келтиришдан ўзга айби бўлмаган у икки мусулмон, бир тошга боғлаб қўйилиб, Арабистоннинг қўйдирувчи жазирамасида турли зулмларга мубтало қилинаётган эди. Валид уларни ўша азоблардан кутқариб чиқарди ва ўзи миниб келган туясига миндириб, ўзи яланг оёқ, пиёда бўлиб, Мадинаи мунавварага, жонидан севимли Расулуллоҳнинг ёнларига етиб бориш иштиёқида йўлга тушдилар. Валидни чўлнинг ковурувчи иссиги эмас, Оламларнинг жанобига етишиш муҳаббати куйдиарди.

Валид иккита дўсти билан оч, ташна, яланг оёқ уч кун йўл юриб Мадинага етиб келди. Унинг бармоқлари кирра тошларнинг ботиши ва урилишидан тарам-тарам ёрилиб кетганди. Ана шундай йўл азоблари ва оёқларидан қон равон бўлганча муҳтарам

пайғамбаримизнинг хузурларига етиб боришиди.

(Шавқи ҳаддинг норига ҳар жон ки ёнса нур бўлур.

Ишқ дардида ҳароб бўлган кўнгуллар маъмур бўлур.)

Бадр зафари мусулмонларни улкан севинчга ғарқ этган бўлса, мушрикларни чуқур қайғуга ботирди. Ҳатто Ҳабашистон подишоҳи Нажоший ҳам Расууллоҳ сарваримизнинг ҳарбда музaffer бўлганликларидан хабар топгач, дархол ўз ўлкасидағи Асҳоб-и киромнинг ёnlарига бориб: “Аллоҳу таолога ҳамдлар бўлсин, Расулини Бадрда музaffer (ғолиб) қилиб, Унга ғалаба эҳсон айлади” дея уларга суюнчи етказганди.

Ҳазрати Али билан ҳазрати Фотиманинг никоҳи

Хижратнинг иккинчи йили эди. Фахри коинот (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимизнинг қизлари ҳазрати Фотима энди ўн беш ёшга кирганди.

Кунлардан бир куни ҳазрати Фотима хизмат юзасидан Расули акрам жанобимизнинг хузурига келдилар. Расууллоҳ жанобимиз, карималарига қараб, унинг турмушга чиқадиган вақти келганини мушоҳада қилдилар. Ўша кундан бошлаб, Фотима-туз-Заҳро волидамизни жуда кўп кишилар сўрратдилар. Расул алайҳиссалом, сўраганларга илтифот қилмай, уларга “**Унинг иши, Ҳақ таолонинг амрига боғлиқдир**” дея жавоб марҳамат қилдилар.

Бир куни Абу Бакр, Умар ва Саъд бин Муъз масжиdda: “Ҳазрати Фотимани ҳазрати Алидан бошқа ҳамма сўраб кўрди. Бироқ ҳеч кимга илтифот қилинмади” дея гаплашишиди. Ўшанда ҳазрати Абу Бакр Сиддиқ: “Ўйлайманки, у Алига насиб бўлади. Юринглар, Алининг олдига борайлик, масалани ўзига очиб кўрайлик. Қани нима деркан. Борди-ю масала, етишмовчиликда бўлса, унга ёрдамлашайлик” деган маслаҳатни ўртага ташлади. Саъд ҳам уни қўллаб: “Ё Або Бакр! Сен доим хайрли иш қилиб юрасан. Тўғри, қани тур ўрнингдан, биз ҳам сенга йўлдош бўламиз” деди. Учаласи биргалашиб масжиддан чиқдилар-да, ҳазрати Алининг уйига бордилар. Улар келганида, ҳазрати Али Ансордан бирининг хурмоларини сугораётган эди. Бу уч кишини кўриб, олдиларига келиб, ҳол-ахвол сўрашди. Ҳазрати Абу Бакр биринчи бўлиб сўзга киришиб, Алига қаратса, “Ё Али! Ҳар қандай бир хайрли ишда

сен илгорсан ва Расули акрам назарида ҳеч кимга насиб бўлмаган мартабадасан. Шунинг учун сенга бир маслаҳатимиз бор. Яъни ҳаммамизга маълумки, ҳазрати Фотимани жуда кўп кишилар сўртди. Бироқ ҳеч қайси бирига илтифот қилинмади. У, сенга насиб бўлса керак деб ўйлаймиз. Негадир сен тарафингдан ҳеч ҳаракат кўринмайди?” каби савол берди.

Ҳазрати Али, Абу Бакр Сиддиқнинг саволини яхшилаб тингладида, муборак кўзларига ёш олиб: “Ё Абу Бакр! Сиз менинг куйган юрагимни батттар куйдирдингиз. У билан никоҳланишни мендан ҳам кўпроқ истаган бошқа одам бўлмаса керак. Лекин қўлим калталик қилиб турибди” деб хўрсинди. “Йўқ, сен ундан дема. Аллоҳу таоло ва Расулининг олдида дунё моллари заррача аҳамият касб этмайди. Бу ишга фақирлигинг тўсик бўлолмайди. Сен боргинда, қизни сўрагин” деб унга далда берди ҳазрати Абу Бакр.

Ҳазрати Али куйидагича баён қилган: “Расулуллоҳнинг хузурларига ийманиб, уялиб кирдим. Менинг кўзимга Расулуллоҳ янада ҳайбатли ва янада викорли кўриндилар. Хузури шарифларида ўтиридим, бироқ бирор сўз бошлашга қурбим етмади. Ўшанда Расулуллоҳ жанобимишнинг ўзлари сўз бошлаб: “**Нега келдинг, бирон эҳтиёжинг борми?**” дей марҳамат қилдилар. Мен ҳижолатдан сукут қилдим. Бироз жим-житлиқдан кейин: “**Хойнаҳой, Фотимани сўрашга келгандирсан**” дей марҳамат қилдилар, мен эса оғзимдан базўр: “Ха шундай” деган овозни чиқара олдим холос. (Пайғамбаримиз ҳазрати Алининг бу талабини ҳазрати Фотимага билдирилар. Лекин у ҳам сукут сақлади.) Шунда сарвари олам пайғамбаримиз: “**Фотимага маҳр сифатида берадиган ниманг бор?**” дей марҳамат қилдилар. Мен эса, “Ёнимда унга берадиган ҳеч вақом йўқ, ё Расулаллоҳ” дедим. “**Мен сенга берган Ҳутомий зирхили совутинг қаерда, унга нима бўлган?**” дей марҳамат қилдилар. “Ёнимда” дегандим, “**Ана ўшани сот ва ундан қўлингга тушган пулни менга олиб келгин. Маҳр пули сифатида у кифоя қиласи**¹⁷⁶” дей буюрдилар.” Бошқа бир ривоятда айтилишича: “Расулуллоҳ ҳазрати Алига, “**Ёнингда ниманг бор?**” дей марҳамат қилганларида, ҳазрати Али: “Отим ва совутим” дей жавоб беради. Расулуллоҳ эса, “**Отинг сенга зарур бўлади, бироқ совутингни сотгин**” дей буюрганлар. Яна бир ривоятда, “**Ё Али бор, ўзингга бир уй ижарага тут**” дей марҳамат қилганлар, дейилади.

176 Баъдҳаий, “Далошт-ун-нубувва”, III, 173-б.; Ибн Касиир, “ас-Сийра”, II, 544-б.

Ҳазрати Али уйлангунча пайғамбаримиз билан бир уйда яшарди. Уйланганидан кейин муҳтарам пайғамбаримизнинг амрлариға биноан, Масжиди Набавий яқинида, ҳазрати Ойша хонасининг қаршисида бўлган Хориса бин Нумоннинг уйини ижарага олди. Советуни ҳазрати Усмонга 480 дирҳамга сотди. Ҳазрати Усмон эса, советни сотиб олганидан кейин уни қайта ҳазрати Алига совға қилиб берди.

Ҳазрати Али, совети ва дирҳамлар билан пайғамбаримиз олдига келганида, Расууллоҳ ҳазрати Усмон ҳақига кўп хайр дуо қилдилар ва “**Усмон, Жаннатда менинг рафиқимdir - ўртоғимdir**” дея марҳамат қилдилар. Ундан кейин Билоли Ҳабашийни чақириб, пулнинг бир қисмини унга узатиб: “**Ма, бу пулни ол. Бозорга чиқда, бироз гул суви сотиб ол, қолганига асал олгин. Масжиднинг бир бурчида тоза идишга асал ва сувни солиб аралаштириб эзинглар. Яъни шу йўл билан асал шарбати тайёрланглар, иншааллоҳ никоҳ маросимидан кейин ичамиз. Ансор ва муҳожирлардан шу атрофда бўлган Асҳобимни масжидга таклиф қил-да, Фотиманинг Алига никоҳланишини халққа эълон қилгин**” дея буюрдилар.

Билоли Ҳабаший, ташқарига чиқиб, ҳазрати Али билан ҳазрати Фотиманинг никоҳланишини халққа эълон қилди. Асҳоби киром Масжиди Набавийга йиғилиб, масжиднинг ичи ва ташқарисини тўлдириб юбордилар. Ўшандаги пайғамбаримиз тик туриб қуйидаги хутбани ўқидилар: “**Бутун ҳамд ва шукрлар, оламларнинг Раббига маҳсусидир. У, берган неъматлари билан улуғланувчи, чексиз қудрати ва қуввати туфайли Унга ибодат қилинувчи, азоб ва хисобидан қўрқилувчи, ҳукм ва фармони ер юзида ва кўкларда ҳоким бўлгувчи Зотдир. Маҳлуқотни қудрати билан яратган, адолатли ҳукмлари билан уларни бир-бирларидан ажратиб қўйган, инсонларни (Ислом) дини ва пайғамбари Мұхаммад (алайхиссалом) орқали шарафлантирган Зотдир...**

Аллоҳу таоло менга, қизим Фотимани Али бин Абу Толибга никоҳлашимни амр қилди. Мана шу ерда, ҳозир сизни гувоҳ тутиб, (Аллоҳу таолонинг амри билан) 400 мисқол кумуш маҳр билан Фотимани Али бин Абу Толибга никоҳладим. Раббим уларнинг бутун борликларини жам қилсин ва уни уларга муборак қилсин. Наслларини соғ ва раҳматга калит, хикматга маъдан, уммат-и Мұхаммадга амин қилсин. Айтмоқчи

бўлганларим шундан иборат. Раббимдан ўзим ва сизлар учун мағфират тилайман.”

Ҳазрати Али ҳам ўрнидан туриб ушбу хутбани ўқиди: “... шу онда биз ҳузурида ўтирган Мұхаммад алайхиссаломга салоту салом тилайман. У зот ўзларининг муборак карималари Фотимани 400 мисқол кумуш маҳр билан менга никоҳладилар. Эй дин қардошларим! Шубҳасиз жаноби пайғамбаримизнинг буюрганларини эшитдингиз ва гувоҳ бўлдингиз. Мен ҳам бунга гувоҳман ва розиман. Ҳаммасини айнан қабул қиласман. Аллоҳу таоло ҳаммамизнинг сўзларимизга ўзи гувоҳдир, барчамизга ўзи вакилдир.”¹⁷⁷

Никоҳ ақди битганидан кейин, жаноби пайғамбаримиз дараҳтдан энди узилган хурмо келтиришни сўрадилар **ва “Қани бу хурмодан олинглар, енглар”** дея марҳамат қилдилар. Маросимда қатнашаётганларнинг барчаси хурмодан олиб едилар. Кейин ҳазрати Билол асал шарбати тарқатди. Ундан ҳам ичдилар-да, саҳобийларнинг барчаси, “Боракаллоҳу фий кумо ва алайкумо ва жамаъо шамлакумо” дейишиб дуо қилдилар.

Пайғамбаримиз никоҳдан сўнг ҳазрати Фотимани йиглаётган ҳолда кўрдилар. Қизига яқин келиб: **“Эй Фотима! Сенга нима бўлди, нега йиглаяпсан? Аллоҳу таолога қасам бўлсинки, сени сўраганларнинг энг олимига, илм ва ақлда энг устунига ва биринчи мусулмон бўлганига никоҳладим”** дея марҳамат қилдилар. Ҳазрати Фотима эса: “Отажоним! Турмушга чиқаётган қизларнинг ҳаммасининг маҳри олтин ва кумуш билан тайин этилиб тақдирланмоқда. Менинг маҳрим ҳам шундай тақдир қилинса, Сиз билан бошқалар орасида нима фарқ қолади. Қиёмат куни сиз, мўминларнинг гуноҳкорларидан қанчасига шафоатда бўлсангиз, мен ҳам уларнинг аёлларига шафоатда бўлишни хоҳлайман. Муродим шудир” деди.

Аллоҳу таоло, ҳазрати Фотиманинг бу тилагини қабул қилганини билдирганида, Расулуллоҳ: **“Ё Фотима, пайғамбар авлоди эканлигингни билдиридинг”** дея марҳамат қилдилар.

Ҳазрати Али никоҳдан кейинги кунларни эслаб, айтганки: “Бу ишларнинг устидан бир ой ўтган бўлишига қарамай биз ҳали бирга турмасдик. Шунча вақт ичида бу ҳақда қайта гап ҳам очилмади. Мен эса, уялганимдан ҳеч кимга оғзимни очмасдим. Расулуллоҳ

¹⁷⁷ Ибн Саъд, “ам-Табақот”, VIII, 24-б.; Ибн Асокир, “Торих-и Димашқ”, LII, 445-б.

баъзан мени якка ҳолда учратиб қолиб: “**Сенинг аҳлинг қандай яхши хоним. Сенга хушхабар шуки, у оламдаги аёлларнинг сайийидасидир**” дея марҳаматда бўлардилар.” Никоҳ маросимидан бир ойлар ўтгач, ҳазрати Алиниңг укаси ҳазрати Уқайл: “Ё Али! Бу ақди издивожингиз (никоҳингиз) туфайли беҳад масур бўлдик. Муродим шулки, энди икки масъуд бир-бирларига яқин бўлишлари лозим” деганида ҳазрати Али: “Менинг муродим ҳам шулдир. Лекин уялиб турибман” деди. Ўшанда ҳазрати Уқайл, Алиниңг қўлидан ушлаб, Расулуллоҳнинг хонаи саодатларига бошлади. Уларнинг қаршиисидан пайғамбар жорияси (чўриси) Умму Айман чиқиб қолди. Мақсадларини унга айтишди. Умму Айман эса: “Бу масалада сизларнинг келиб юришларингизга ҳожат йўқ. Биз азвожи тоҳирот (пайғамбарнинг покиза аёллари) ўзаро маслаҳатлашиб, сизга хабар юборамиз. Зеро бу хусусда аёлларнинг айтганлари ҳисобга олинади” деди. Умму Айман, бу масалани Расулуллоҳнинг хонимларига очди. Барча азвожи тоҳирот ҳазрати Ойшаниңг хонасига йиғилдилар. Ҳазрати Хадижани хотирлашиб: “Агар у ҳаётда бўлганда, ҳеч нарсадан хавотирланмасдик” дедилар. Буни эшитган Расулуллоҳ қўзларида ёш қалқиб: “**Хадижадек хотин қайда? Ҳалқ мени ёлғончига чиқарганида, у тасдиқ қилди ва бор мол-мулкини менинг йўлимда сарф қилди. Дини Исломга жуда кўп ёрдамда бўлди. У ҳали ҳаётлигида Аллоҳу таоло менга амр қилдики, Хадижага хушхабар бер: Жаннатда унга зумраддан бир қўшк ясатилгандир**” дея марҳамат қилдилар.

Аёллари Расулуллоҳга ҳазрати Алиниңг муродини арз қилдилар. Расулуллоҳ Умму Айманга ҳазрати Алини чақириб келишини буюрдилар. Ҳазрати Али келгач у ердаги хотинлар туриб кетдилар. Ҳазрати Али эса, бошини қуий эгиб ўтириди. Расулуллоҳ унга: “**Завжангни олиб кетишини истайсанми, ё Али?**” дея марҳамат қилдилар.

Ўшанда Али (родиаллоҳу анх): “Ҳа, ё Расулатлоҳ! Ота-онам сизга фидо бўлсин” деб жавоб қайтарди. Расули акрам, Асмо бинти Умайсга: “**Бор, Фотиманинг уйини ҳозирлагин**” буюрдилар. Асмо, ҳазрати Фотима келин бўлиб тушадиган уйни ҳозирлагани кетди. Уйни тозалаб, тартибга келтиришди, у ерда бўлган янги ва эски тери тўшакларнинг ичларига хурмо қипиклари тўлдириб, яхшилаб тўшаб қўйишиди. Расулуллоҳ хуфтон намозидан сўнг Фотиманинг уйига келиб, бир қўздан кечирдилар.

Пайғамбаримиз, ҳазрати Али келтирган пулнинг учдан иккисига егулик, безак ва атир-упа, учдан бирига эса, кийгулик олинишини амр қилдилар ва уй ашёларини тўлиқлатдилар. Ҳазрати Фотиманинг сандиғи ва уй ашёси: Асмо бинти Умайс ҳозирлаган учта тўшак, чачоқлари бўлган битта гиламча, ичига хурмо қипиклари солинган битта ёстик, икки дона қўл тегирмони, битта сув идиши, лойдан ясалган бир обдаста, теридан ясалган сув ичадиган идиш, битта сочиқ, битта этак, бир кўчкор пўстаги, эскириб туки тўкилган бир Яман гилами, хурмо япроғидан ўрилган битта чорпоя, иккита ола рангли Яман кўйлаги, битта қадифа кўрпадан иборат эди. Расууллоҳ ҳазрати Алига бироз пул бериб, хурмо ва ёғ олишини тайинладилар. Бундан сўнграсини ҳазрати Али қуидагича айтган:

“Беш дирҳамга хурмо, тўрт дирҳамга ёғ олдим ва Расууллоҳнинг хузурига келтиридим. У киши теридан бир дастурхон келтиришни сўрадилар. Келтирилган дастурхон устида хурмо, ун, ёғ ва қатиқни аралаштириб, муборак кўллари билан бир нав егулик тайёрладилар: **“Ё Али! Бор-да, кимларни топсанг, ўшаларни чақириб келгин”** дедилар. Мен ташқарига чиқиб, жуда кўп одамларни кўрдим, уларнинг барчасини таклиф қилдим-да, ичкари кириб: “Ё Расууллоҳ, ташқарида одам жуда кўп” деб айтдим.

Оламларнинг сарвари Фахри коинот жанобимиз: **“Уларни ичкарига чақир, барчаси таом (овқат) есинлар”** дея марҳамат қилдилар. Мен дарров айтганларини бажардим. Келган одамларни санаганларида эркагу-аёл тахминан етти юз киши Расууллоҳнинг хоналаридан таом еган эканлар.”

Ҳазрати Али ва Фотиманинг тўй зиёфатидан сўнгра, Умму Айманнинг билдиришича, жаноби пайғамбаримиз ҳазрати Алига: **“Ё Али, қизим Фотима келин бўлиб, уйингта кетди. Мен ҳам шом намозидан кейин уйингга бориб, дуо қиласман. Мени кутинглар”** деб марҳамат қиладилар. Ҳазрати Али уйига келиб, бир бурчакка ўтириди. Ҳазрати Фотима эса, уйнинг нарига бурчагига ўтириди. Бироз кейин Расууллоҳ келиб, эшик қоқдилар. Умму Айман эшикни очди. Расууллоҳ: **“Менинг укам шу ердами?”** деб сўрадилар. Умму Айман эса: “Ота-онам сизга фидо бўлсин, ё Расууллоҳ! Укам деганингиз ким?” деб ҳайрон бўлди. Расууллоҳ: **“Али бин Толиб да”** дея марҳамат қилганларида, Умму Айман У зотга: “Қизингизни укангизга никоҳладингизми?” деб, ҳайратланди. Расууллоҳ: **“Ха, шундай”** деб марҳамат қилдилар. Ўшанда Расууллоҳнинг: **“укам шу ердами?”** деган сўzlаридан Умму

берганди. Расулуллоҳ эса: “**Ҳа шундай**” деган жавоблари билан ака-укачиликнинг фақат бир онадан туғилган ҳолдагина уйланишга тўсиқ бўлишига ишорат қилдилар.

Кейин Расулуллоҳ Умму Аймандан: “**Асмо бинти Умайс ҳам шу ердами?**” деб сўрадилар. “Ҳа, у ҳам шу ерда” жавобини эшишиб, “**Демак Расулуллоҳнинг каримасига хизматга келибди**” дея марҳамат қилдилар. Умму Айман: “Ҳа шундай” деганда, деб марҳамат этдилар-да, дуо қилдилар.

Расулуллоҳ бир идишда сув сўратиб, муборак қўлларини ювдилар. Кейин ичига озгина миск қўйиб, ҳазрати Фотимани ёнларига чакирилар. Ҳазрати Фотима уялганидан кийимига қараб турарди. Расулуллоҳ кўлидаги сувдан ҳазрати Фотиманинг кўксига, бошига ва орқасига сепдилар ва: “**Аллоҳумма инний уъийзуҳо бика ва зурриятаҳо мин-аш-шайтон-ир ражиим** (ё Раббий, Унинг ва зурриёдининг рожим бўлган, тош-ла кувилган шайтоннинг шарридан муҳофазаси учун сенга сигинаман)” дея дуо қилдилар. Кейин ҳазрати Алига ҳам худди шундай қилиб: “**Аллоҳумма борик фийхимо ва борик алайҳимо ва борик лахумо фий наслиҳимо**” деб дуо қилдилар. Ихлос ва Муъаввизатайн (иккита қул аъзу - Фалак, Нос) сураларини ўқиб: “**Аллоҳу таолонинг исми ва барокати билан аҳлинг ёнига киргин**” дея марҳамат қилдилар. Кейин муборак қўллари билан эшикнинг икки қанотини ушлаб туриб, баракатли дуо қилдиларда, у ердан кетдилар.¹⁷⁸

Ҳазрати Али айтганки: “Биз бирга яшай бошлаганимиздан тўрт кун ўтиб Расулуллоҳ хонамизни ташриф айладилар. Кўнгилларни жазб қилувчи хикмат сочган сўзлари билан бизга насиҳат қилдилар ва марҳамат қилдиларки: “**Ё Али! Сув олиб келгин!**”. Бориб сув келтириб бердим. Битта оят-и карима ўқиб: “**Сувдан озгина ичиб, бирозини қолдир**” дея марҳамат қилдилар. Айтганларидек қилдим. Мендан қолган сувни менинг кўксимга ва бошимга сепдилар. Кейин яна: “Сув олиб келгин!” деб буюордилар. Яна сув келтириб бердим. Менга нима килган бўлсалар, худди ўшаларни Фотимага ҳам қилдилар. Кейин менинг ташқарига чиқиб туришимни истадилар.”

У ташқарига чиқиб кетгач Расулуллоҳ қизларидан ҳазрати Али ҳақида сўрадилар. Фотима: “Отажоним, бу одамда барча камол сифатлар мавжуд. Лекин баъзи Курайш хотинлари менга: “Эринг камбағал” деб таъна қилишяпти” деганида, Расулуллоҳ марҳамат қилдиларки: “**Эй қизим! Сенинг отанг ва ҳалолинг асло**

¹⁷⁸ Абдурраззок, “ал-Мусаннаф”, V, 485-б.

камбағал эмаслар. Бутун ер юзи ва кўклар ўз бағрларидағи ҳазиналарини менга тақдим қилдилар. Лекин мен уларни қабул қилмадим. Фақат Аллоҳу таолонинг даргоҳида мақбул бўлганинингина қабул қилдим. Эй қизалоғим! Агар менинг билганларимни, сен ҳам билганингда эди, дунё сенинг назарингда хор ва паст бўларди. Аллоҳу таоло ҳаққи учун айтаманки, эринг саҳобанинг олдирип. Исломнинг ҳам улуғидир. Илм жиҳатидан энг теранидир. Қизим! Аллоҳу таоло Аҳл-и байтдан икки кишини ихтиёр қилди. Уларнинг бири отанг, иккинчиси ҳалолингдир. Зинҳор унга исён қила кўрма ва унинг амрига хилоф иш қилмагин.”

Фахри коинот (алайҳи афдалус-салавот) жанобимиз, қизларига насиҳат қилганларидан кейин ҳазрати Алини ичкарига чақиртдилар. Унга ҳам Фотимани хафа қилмасликни насиҳат қилиб: “Ё Али! Фотиманинг ҳаққи-хотирига риоя қилгин. Чунки у мендан бир парчадир. Уни хушвақт тутгин. Агар уни хафа қилсанг, мени хафа қилган бўласан” дея марҳаматда бўлдилар. Охири, иккаласини ҳам Аллоҳу таолога топшириб, ўринларидан туриб кетмоқчи бўлганларида ҳазрати Фотима: “Ё Расулаллоҳ! Уй ичи ишларини мен бажараман. Ташқарининг хизматини Али бажаради. Менга битта чўри эҳсон қилсангиз, бир-икки ишларимга ёрдам берарди. Бу билан мени мамнун этган бўлардингиз” деб қолди. Расулуллоҳ: “Эй Фотима! Сенга хизматидан ҳам яхшироқ бошқа нарса совға қилайми ёки хизматчи?”-деб сўрадилар. Фотима волидамиз: “Албатта хизматидан яхшироғини эҳсон айлашингизни хоҳлайман” деди. Шунда Расулуллоҳ: “Хар куни ётаётганингда ўттиз уч марта “Субҳоналлоҳ”, ўттиз уч марта “Алхамдулиллоҳ”, ўттиз уч марта “Аллоҳу акбар” ва бир марта “Ло илоҳа иллаллоҳу вахдаҳу ла шарика лаҳ. Лахул мулку ва лаҳул ҳамду ва ҳува аъло кулли шайин қодир” дегин. Ҳаммаси бўлиб юзта калима бўлур. Шуларни бажарсанг, қиёматда минг ҳасана (яхшилик) топгайсан. Тарозида ҳасанотинг оғир келадиган бўлади” дея марҳамат қилдилар. Кейин муҳтарам пайғамбаримиз, карималарининг уйидан чиқиб, ўз хона-и саодатларига кетдилар.

Ҳазрати Али ва ҳазрати Фотиманинг никоҳлари ҳижратдан беш ой кейин, тўйлари эса, Бадр ғазосидан кейин ўтказилганди.¹⁷⁹

179 Ибн Исҳоқ, “ас-Сийра”, 230-231-б.; Абдурраззок, “ал-Мусаннаф”, V, 485-б.; Баїұқаий, “Далоит-ун-нубуува”, III, 172-б.; Табароний, “ал-Муъжамул-қабир”, XX, 407-б.

Каъб бин Ашрафнинг ўлдирилиши

Мусулмонларнинг Бадрда қўлга киритган ғалабалари Мадинадаги яхудий ва бутпарастларни кўркувга солиб қўйди. Яхудийлардан баъзилари инсофга келиб: “Биз сифатларини китобимиизда ўқиган зот шубҳасиз ўша. Энди Унга қарши чиқиб бўлмайди. Зеро У бундан бўён ҳамиша ғолиб келади”, дея мусулмон бўлдилар. Баъзи ҳасадгўйлар эса: “Муҳаммад, ҳарб санъатидан бехабар қурайшликлар билан жанг қилди. Шунинг учун ғалаба қозонди. Агар биз билан жанг қилганида, Унга уруш қилиш қандай бўлишини, ғалаба қандай қўлга киритилишини кўрсатиб қўярдик” дея куфрда қайсарлик қилиб туриб олишди.

Бадрда Ислом қўшинларининг ғалабасидан хабардор бўлган Каъб бин Ашраф исмли бир яхудий, мусулмонларга бўлган нафрат ва душманлигидан, Маккага отланди. У ерда атрофига мушрикларни йиғиб, одамни ғалаёнга келтирувчи шеърлар ўқиб, уларни мусулмонларга қайраб, Мадинага ҳужум қилишга чақириди. Ниҳоят пайғамбаримизга қарши жанг қилиш учун улар билан келишиб олди. Ҳатто муҳтарам пайғамбаримизга суиқасд уюштиришни режалаштириди. Аллоҳу таоло бундан Расулини хабардор қилиб, маолан: “**Улар, Аллоҳу таоло лаънатлаган (раҳматидан узоқлаштирган) кимсалардир...**”¹⁸⁰ деган ояти каримани нозил қилди.

Шунда Расули акрам шарафли Асҳобига қарати: “**Каъб бин Ашрафнинг жазосини ким беради? Чунки у Аллоҳу таоло ва Унинг расулига азо ва жафо келтириди**” дея марҳамат қилдилар. Асҳоби киромдан Муҳаммад бин Маслама: “Ё Расулаллоҳ! Хоҳлайсизми, уни мен ўлдирайин” деб изн сўради. Расулуллоҳ унинг таклифини қўллаб: “**Ҳа, хоҳлайман**” дедилар. Муҳаммад бин Маслама бир неча кун шу иш устида бош қотириб, режалар тузди. Дўстларидан Абу Ноила, Аббос бин Бишр, Хорис бин Авс, Абу Абс ибни Жабрлар билан маслаҳатлашди. Ҳаммаси Муҳаммад бин Масламанинг режаларини қўллаб-қувватладилар. Ҳатто унга ёрдам беришга бел боғладилар. Бирга пайғамбаримизнинг олдларига келиб, Ундан: “Ё Расулаллоҳ! Биз Каъб билан учрашиб сўзлашганимизда сиз ҳакингизда унга ёқадиган баъзи салбий сўзлар ишлатишимизга ижозат берасизми?” деб сўрадилар. Пайғамбаримиз ижозат бердилар.

¹⁸⁰ Нисо сураси, 4/52.

Ана шундан кейин Мұхаммад бин Маслама дўстлари билан Каъб бин Ашрафнинг олдига бориб, унга: "Эй Каъб, биласанми, Мұхаммад биздан жуда кўп садақа сўраб, солик соляпти. Шу сабабли сендан қарз олишга келдик. Бизга бир мунча мол қарз бериб туролмайсанми?" деб мурожаат қилишди. Бу сўзлар Каъбга гоят хуш ёқиб, Масламани ҳам ўзидек тушунчада деб ўйлаб: "Ҳа, У ҳали жонларингга ҳам тегади" дея қўшимча қилди. Мұхаммад бин Маслама: "Нима қиласиз энди, шундай бўлиб қолди. Унга бошида хўп деб қўйдик. Начора Унга яна бироз вақт итоат қилишда давом этиб кўрайликчи, қани охири нима бўларкан. Бироқ сен ҳозир бизга бироз хурмо қарз бериб турғин" деди. Каъб уларга қарз беришга рози бўлиб: "Яхши, мен сенларга сўраганларингни бераман. Лекин эвазига менга бирон гаров қолдиришларинг лозим бўлади" деб шарт қўйди. "Қани айт, гаровга нима сўрайсан?" дедилар. Каъб: "Хотинларингни гаровга қолдиринглар" деди. Бироқ улар кўнмади. "Ундай бўлса, ўғилларингни қолдиринглар" деди Каъб. "Уларни ҳам гаровга бера олмаймиз. Ўғилларимизни бир-икки тuya хурмо учун гаровга қолдирадиган бўлсак, биз учун шармандалик бўлади. Аммо биз сенга гаров қилиб, куролларимизни ва совутимизни қолдира оламиз" дедилар. Каъб уларнинг бу таклифини қабул қилди ва қачон келишларини айтди.¹⁸¹

Мұхаммад бин Маслама ёнига Абу Ноилани олиб, бир кеча Каъбнинг олдига келди. Каъб эса, уларни қалъага чақирди. Ўзи ҳам уларни қарши олиш учун пастга тушди. Каъбнинг хотини "Шундай бемаҳалда қаёққа боряпсан?" деб унинг чиқишига норозилик билдириди. Каъб "Мұхаммад бин Маслама ва биродарим Абу Ноила келишди" деди. Хотини "Менга негадир бу товушлар ёқмай турибди, кўнглим нотинч, бундан қон ҳиди келаётгандек гўё." деди. Каъб аёлининг қаршилигига қарамай келгандарнинг олдига чиқди. Мұхаммад бин Маслама ўзидан ташқари яна икки киши, бошқа ривоятда уч киши билан келди дейилади. У уч киши, Абу Абс бин Жабр, Хорис бин Авс, Аббод бин Бишрлар эди.¹⁸²

Мұхаммад бин Маслама ҳазратлари дўстларига "Каъб келганида унинг сочини ҳидлайман деб бошини тутиб ҳидлайман. Каъбнинг бошини маҳкам тутганимни кўришларинг билан дарҳол қилич уринглар" деди. Каъб бин Ашраф чиройли кийимларини кийиб,

181 Ибн Саъд, "ам-Табақот", II, 33-34-б.

182 Ибн Саъд, "ам-Табақот", II, 32-б.

хүшбүй ифорлар сепиб уларнинг олдига чиқди. Ибни Маслама “Умримда бундай хүшбүй хид ҳидламаганман” деб Каъбнинг ёнига борди. Каъб “Арабларнинг энг хүшбүй ҳидли аёллари менинг ёнимда” деб мақтанди. Муҳаммад бин Маслама “Бошигни ҳидлашга рухсат берасанми?” деб сўради. Каъб рухсат бергач, бошини ҳидлади. Бошини маҳкам тутгач, дўстларига ишора қилди. Икки қилич урилганида Каъб додлади, лекин ўлмади. Сўнгра Муҳаммад бин Маслама уни ханжари билан ўлдирди. Сўнгра улар зудлик билан у ерни тарқ этиб, Мадинага келдилар. Каъбнинг ўлимидан хабар топган пайғамбаримиз, Аллоҳу таолога ҳамд айтиб, муҳоҳидларга дуо қилдилар.

Каъб бин Ашраф исмли коғирнинг ўлими, мусулмонларга душманлик қилиб юрган яхудийларнинг юракларига ғулғула солиб кўйди. Чунки Каъбдек кўзга кўринган бақувват одамлари ўлдирилгандан кейин, қолганларни ўлдириш ҳеч гап эмасди. Шунинг учун Каъбнинг ўлими хабари тарқаган кечанинг тонгида яхудийлар йигилиб пайғамбаримизнинг ҳузури шарифларига келишди. Каъбнинг ўлими ҳодисасини айтиб, вазиятдан Үнга шикоят қилдилар. Расули акрам жанобимиз эса: **“У, бизнинг тинчлигимизни бузишни ҳеч канда қилмади. Ҳақимизда бўлмағур шеърлар ўқиди. Сизлардан бирон киши унинг қилганини такрорлашга уринса, билсинки, жазоси қиличdir”** деб марҳамат қилдилар. Яхудийлар, кўрқанларидан Ул зот билан янги бир шартнома имзоладилар...¹⁸³

Баний Қайнуқо ғазоси

Бир қуни Қайнуқо яхудийлари бир мусулмон аёлни ўртага олиб масхара килишмоқчи бўлди. Буни кўриб қолган саҳобийдан бири, дарҳол қилич яланғочлаб, яхудийлардан бирини ўлдирди. Бунга жавобан яхудийлар ёпирилиб, у саҳобийни шаҳид қилдилар. Ҳодисадан хабар топган мұхтарам пайғамбаримиз, уларни Қайнуқо бозорига тўплаб: **“Эй яхудий қавми! Аллоҳу таолонинг Қурайшга берган азобидай оғир азобга дучор бўлишдан қўрқинглар ва яхшиси тезда мусулмон бўлинглар. Менинг, Аллоҳу таоло тарафидан юборилган пайғамбар эканлигимни, ҳаммадан**

¹⁸³ Бухорий, “Магозий”, 15-б.; Вокидий, “ал-Магозий”, I, 182-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақот”, II, 31-б.; Ибн Асокир, “Торих-и Димашқ”, LV, 271-б.

күра сизлар яхшироқ биласизлар. Зеро пайғамбарлигимни ва Аллоху таолонинг сизларга бўлган аҳдини ҳам ўз муқаддас китобларингизда ўқигансиз..." дея марҳамат қилдилар.

Шундай шафқатли муомалага қарамасдан, ўзлари имзолаган шартномани бузган яхудийлар, оламларнинг султонига: "Эй Муҳаммад! Уруш нималигини билмайдиган бир қавмни мағлуб қилишинг сени алдамасин. Қасам ичамизки, биз жанговар кишилармиз. Сен биз билан тўқнашган пайтингда бизнинг қандай баҳодирлар эканимизга ишонч ҳосил қиласан!" деб гердайиб пўписа қилишди.

Шу қилиқлари билан шартномани бузиб, пайғамбарни очиқча урушга чакираётганларини маълум қилишди. Яхудийларнинг бундай ғирромлиги устига Жаброил алайҳиссалом ваҳий келтиридки маоли қўйидагича эди: "(Эй Ҳабибим!) Агар (сен билан) аҳдлашган бирор қавмнинг хоинлигига (аҳдномага қарши ҳаракат қилганилигига) андиша қилсанг, (уруш очишдан олдин) ҳақ ва адолат билан аҳдларини бузганликларини тўғридан уларга айтгин. Чунки Аллоху таоло хоинларни ёқтирумайди".¹⁸⁴

Бошқа бир ояти каримада маолан: "Эй Расулим! У кофир бўлган яхудийларга айтгинки, "Сиз шубҳасиз мағлуб бўласиз ва барчангиз тўпланиб жаҳаннамга ташланасиз, у жаҳаннам эса, шундай ёмон қароргоҳдир"¹⁸⁵ (Ол-и Имрон; 12) деб буюрилган.

Ҳабиби акрам жанобимиз дарҳол бир қўшин тузиб, Қайнуқо яхудийлари жойлашган қальяга юриш қилдилар. Қўшиннинг оқ байроғини ҳазрати Ҳамза олиб юрадиган бўлди. Мадинада вакил бўлиб, Абу Лубоба қолдирилган эди.¹⁸⁶ Муборак қўшин Қайнуқо қалъасини ўраб олди. "Биз зўр жанговар баҳодирлармиз" деган яхудийлар, қарши урушга чиқиш у ёқда турсин, қалъаларидан бирорта ўқ отишга ҳам жасорат қилолмадилар. Расулуллоҳ алайҳиссалом, қальяга кириш ва чиқиши назоротга олишни буюрдилар. Оқибатда ҳеч ким ташқарига чиқа олмади. Қамал ўн беш кун давом этди.¹⁸⁷ Яхудийлар қўрқканларидан мусулмонларга таслим бўлди. Уруш коидалари бўйича душманнинг барчаси ўлдирилиши керак бўлишига қарамай, оламларга раҳмат сифатида

¹⁸⁴ Анфоп сураси, 8/58.

¹⁸⁵ Оли Имрон сураси, 3/12.

¹⁸⁶ Ибн Саъд, "ат-Табақот", II, 29-б.

¹⁸⁷ Ибн Саъд, "ат-Табақот", II, 29-б.

юборилган севимли пайғамбаримиз, раҳм қилиб, Қайнуқо яхудийларининг Шомга кўчиб кетишиларига ижозат бердилар. Шу йўл билан улар Мадина худудларидан батамом чиқариб юборилди.¹⁸⁸

Мухтарам пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) Мадинада ҳам яхудийлар билан, ҳам Абдуллоҳ бин Убай каби ўзини мусулмон кўрсатиб юрган мунофиқлар билан, ҳамда мушриклар билан тинимсиз мужодалада эдилар. Ана шундай сурункали курашлар билан бирга Мадина ташқарисидаги мушрик қабилаларини Исломга даъват қилиш орқали уларни мусулмон бўлиш шарафига эриштириш ишлари билан ҳам машғул эдилар. Севийк, Ғатафон, Қарда, Баҳрон... каби номлар билан аталағидан газоларнинг барчаси Бадр жангидан кейин бўлиб ўтган эди.

Ана шу ўтган вақт ичида закотнинг фарз бўлиши, садака-и фитр берилиши, байрам намозларининг ўқилиши ва курбонлик қилиш амрлари нозил бўлди. Расулуллоҳ жанобимиз, Умму Гулсум исмли қизларини ҳазрати Усмонг турмушга бердилар. Зайнаб бинти Жаҳш ва ҳазрати Умарнинг қизи Ҳафсани ўз никоҳларига олдилар. Ҳазрати Алининг ўғли ҳазрати Ҳасан дунёга келди.

Уҳуд ғазоси

Маккалик мушриклар Бадр жангидаги мағлубиятларидан керакли хулоса чиқариб олмаганликлари етмагандай, аламларини ҳам унута олмай ўч олиш дардида эдилар. Қурайш ўзининг анча обрўли одамларини Бадрда йўқотганди. Айниқса, Шом тижорат йўлининг назорати мусулмонлар қўл остига ўтиши уларни жазавага туширганди.

Сўнгги марта Абу Суфён раҳномалигига Шомга бориб келган карвон юз фойда билан қайтганди. Сармояда улуши бўлгандарнинг кўпчилиги Бадрда қирилиб кетганлиги учун карвон фойдаси, мушриклар мажлис ўtkазадиган Дор-ун-Надва исмли жойда сақланаётган эди.

Саффон бин Умайя, Икрима бин Абий Жаҳл, Абдуллоҳ бин Рабиа каби ота, қардош, эр ва ўғилларидан Бадрда айрилиб қолганлар: “Мусулмонлар бизнинг утуғларимизни ўлдирди. Бизни эса, сарсону паришон қилди. Энди улардан интиқом олиш навбати бизга келди. Ўша карвондан тушган фойда билан бир қўшин ҳозирлайлик.

188 Вокидий, “ал-Магозий”, I, 176-180-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақот”, II, 29-б.

Мадинага босиб кириб, ўчимизни олайлик” деган истаклар билан Абу Суфёнга маслаҳатга келдилар.

Абу Жаҳл, Утба, Шайба сингари коғирларнинг ашаддийлари ўлдириб юборилгани сабабли мушрикларнинг бошида раҳномалик қилиш, ҳануз мусулмон бўлмаган Абу Суфённинг қўлида эди. У ўзининг охирги Шом тижоратида эллик минги сармоя ва эллик минги фойда бўлиб, юз минг олтин кўлга киритишга муваффак бўлганди. Сармоя эгаларига тарқатилиб, фойданинг яримига қурол, қолган ярмига аскар йиғиши. Урушга лозим бўлиши мумкин бўлган шоир ва хатиблар ҳам ёлланиб, уларга ҳам маълум миқдорда маблағ ажратилди. Бу шоир ва хатиблар ўзларининг ифодали сўзлари, шеърлару-марсиялари билан оммани галаёнга келтириб, уларни урушга ташвиқ қилишни бошлаб юбориши. Хотин-халаж ҳам четда қолмай, доира, дўмбира чалиб, шоирларга жўр бўлишарди. Мусулмонларни Мадинадан ҳайдаб чиқариш, севимли пайғамбаримизни қатл қилиш ва Исломиятни бутунлай йўқотишни гоя қилган мушриклар, теварак-атрофдаги қабилаларни ҳам аралаб, улардан ҳам аскар йиғиб олдилар.

Нихоят Маккада 3000 одамлик кўшин тўпланди. Уларнинг 700 нафари совутли, 200 нафари отлиқ аскарлар бўлиб, 3000та туялари ҳам бор эди. Созандалар билан хотинлар ҳам иштирок этган бу улкан кўшинга Абу Суфён кўмондонлик қилаётганди. Унинг хоними Ҳинд эса, аёлларни бошқариб, мушрикларни урушга ташвиқ этишда энг илғорлардан эди. Чунки бу мушрик Бадр жангиди отасини ва иккита акасини йўқотганди. Бундай йўқотишнинг аламини унута олмай, аёлларнинг урушга қатнашишига қарши бўлганларга: “Бадр урушини эсдан чиқардингларми!? Ўшанда хотин ва болачақаларингни олдига келиш учун Бадрдан кочган эдинглар!..” Бу сафар яна қочмоқчи бўлганлар киличларимизга рўпара бўлишади!..” деб, уларни мот қилиб ташларди. Мана шундай қурайшликларни номусига ва ғашига тегадиган гаплар айтиб, уларни мусулмонларга қарши тинмай гиж-гижлар, бор кучи билан маккани урушга ташвиқ қиласарди.¹⁸⁹

Жубайр бин Мутъимнинг найза отишда жуда мерган ва мохир Ваҳший исмли бир қули бўларди. Бунинг отган найзаси нишонни айнан оларди. Ҳинд отаси Утани, Жубайр эса, амакиси Туаймани Бадрда ўлдиргани учун ҳазрати Ҳамзадан ўч олиш ётида ёниб қовруларди. Шунинг учун Жубайр, қули Ваҳшийга: “Агар урушда

189 Шамсиёдин Шомий, “Субулу-л-Худо”, VI, 182-б.

Хамзани ўлдирсанг, сени озод қиласман” деб ваъда қилди. Ҳинд ҳам унга қўшимча килиб: “Уни ўлдирсанг мен сени жуда кўп олтин ва жавохирларга кўумиб ташлайман” деб катта ваъдалар берди.¹⁹⁰

Қурайш мушриклари урушга керакли барча тайёргарлик ишларини тамомлаб, байроқларини кўтаришиди. Уларнинг бирини Талҳо бин Аби Талҳога, иккинчисини Аҳобишдан бирига ва учинчисини Увайф ўғли Суфёнга бердилар.

Маккадаги ушбу тайёргарликларни, қурол ва аскар микдорини кузатиб юрган ҳазрати Аббос, бу ҳақда бир мактуб ёзиб, ишончли бир кишидан Мадинага жўнатиб юборди.

Ҳазрати Аббоснинг мактуби жаноби пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) кўлларига бориб етганидан кейин, дўстларини хузурларига чакириб, ҳазрати Аббоснинг хабари бўйича вазиятни яхшилаб тадқик қилишни вазифа этиб буюрдилар. Саҳобийлардан бир гуруҳ дарҳол Маккага отланди. Йўлдаёт мушрик қўшинлари келаётганидан хабар топиб, уларни кузатишга киришдилар. Керакли маълумотларни тўплаб, тезда Мадинага қайтиб келишиди. Уларнинг кўриб-кузатганлари билан мактубда ёзилган маълумотлар бир-биридан фарқ қилмасди.

Оламларнинг жаноби, бу текширувдан кейин дарҳол душманга қарши тайёргарлик ишларини бошлатиб юбордилар. Яна қўшимча тадбир сифатида, тўсатдан хужумга учрамаслик учун Мадинанинг атрофига навбатчи назоратчилар қўйишни тайинладилар. Асҳоби киром қисқа муддат ичида йиғилиб, тайёргарлик ишларини битиришди. Уйлари билан видолашиб, ҳалоллашиб, Султони анбиё жанобимизнинг атрофида тўпландилар.

Ўша куни жума эди. Жаноби пайғамбаримиз, йигилган Асҳобига жума намозини ўқитдилар. Хутбада Аллоҳу таолонинг динини ёйиш учун жиҳод қилиш, Аллоҳ йўлида жангга чиқишининг аҳамиятини тушунтиридилар. Бундай савобли ишларда қурбон бўлганлар, шаҳид бўлиб жаннатий бўлишлари ҳакида хушхабар бердилар. Расули акрам, Асҳоби кироми билан урушни қаерда қилишни маслаҳатлашиш ва ўтган кеча кўрган бир тушларини уларга сўзлаб бериш мақсадида, шундай марҳамат қилдилар: **“Тушимда мен мустаҳкам совутда эдим. Қиличим Зулфиқорнинг учida кичик синиқ борлигини кўрдим, шу ерда битта бўғизланган**

¹⁹⁰ Бўхорий, “Магозий”, 23-б.; Ибн Ҳашом, “ас-Сийра”, II, 69-б.; Сұҳайлий, “Равзул-унуф”, III, 253-б.

сигир ҳам ётарди. Унинг устига яна битта қўчкорни ҳам келтиришди." Асҳоби киром: "Ё Расулаллоҳ! Бу тушни қандай таъбир қилдингиз?" дея сўрадилар. У зот эса: "Яхши совут кийиш, бу Мадинага, яъни Мадинада қолишга ишоратдир. Шу ерда қолинглар... Қиличимдаги синиқ эса, қандайдир заарга учрашимнинг аломатидир. Бўғизланган сигир эса, Асҳобимдан баъзиларининг шахид бўлишидан дарактир. Унинг орқасидан бир қўчкорнинг келтирилишига келсак, бу бир ҳарбий бирликка ишорат бўлиб, иншаллоҳ уларни жаноби Ҳақ йўқ килади" дея марҳамат қилдилар.

Бошқа бир ривоятда эса: "Қиличимни ерга урдим, унинг учидан бироз синди. Бу келгуси жангда Асҳобимдан баъзиларининг шахид бўлишига ишоратдир. Қиличимни такрор ерга ургандим, унинг синган жойи эски холига қайтиб, аслидек бўлди. Бу эса, Аллоҳу таолодан бизга бир фатҳ насиб бўлиб, мўминларнинг тўпланишидан бир далолатдир" дея марҳамат қилинади.

Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) ўзларига ваҳий орқали билдирилмаган нарсалар хусусида, Асҳоби билан доим маслаҳатлашашардилар ва шу маслаҳат давомида олинган қарорга кўра ҳаракат қиласидилар. Шу сабабдан жанг ҳақида асҳоби билан маслаҳатлашаётганларида, улардан баъзилари: "Мадинада қолиб, ўзимизни химоя қилиш йўлини тутайлик" деган фикрда бўлдилар. Бу таклиф Жаноби пайғамбаримизнинг фикрига ҳам анча уйғун эди. Ҳазрати Абу Бакр, Умар, Саъд бин Муъз (родиаллоҳу анҳум) каби Асҳобнинг улуғлари ҳам пайғамбаримиз билан бирдай фикрда эдилар. Лекин Бадр жангига иштирок эта олмаган шижаотли ва ёш сахобийлар, Бадрдаги сахобийлар мұяссыр бўлган ажру савобларни, Бадр шахидлари эришган даражаларни эшитиб, ундан маҳрум қолганларидан ғамгин эдилар. Шу боис, бу сафар душманни Мадина ташқарисида кутиб олиб, юзма-юз тўқнашишни орзу қилишаётган эдилар. Ҳазрати Ҳамза, Нұймон бин Молик, Саъд бин Убода ана шулар қаторидан эди. Ҳазрати Ҳайсама ижозат сўраб: "Ё Расулаллоҳ! Қурайш мушриклари, теваракдаги араб қабилаларидан аскар йиғди. Туя ва отларига миниб ҳудудимизга бостириб келишмоқда. Агар биз уларни қалъя ичида кутиб олсак, бизни уй ва қалъамида қуршаб оладилар-да, голиб бўлиб кетадиларку? Бу ҳол, уларнинг жасоратларини ошириб, биз ҳақда

хоҳлаган кибрли гап айтишларига, шунинг натижасида устимизга янги-янги босқинлар уюштиришларига сабаб бўлади. Биз ҳозир уларнинг қаршисига кўқрак кериб чиқмасак, бошқа араб қабилалари ҳам жон ва молимизга кўз олайтира бошлайди. Аллоҳу таоло бизга мушриклар устидан зафар эҳсон қиласи деган умиддаман.

Иккинчидан, ҳаммамиз орзу қилган давлат - бу шаҳидликдир. Бадрга иштирок этолмаганим мени шундай шарафдан маҳрум килди. Ваҳоланки, мен буни жону дилдан хоҳлаган эдим. Бадр жангига ким борсин деб ўғлим билан қуръя ташлагандик. У мендан баҳтли чиқиб, шаҳидлик мартабасига эришди. Ё Расулаллоҳ! Шаҳидлик энг катта армоним. Кеча тушимда ўғлимни чиройли суратда кўрдим. Ирмоклар оқиб турган Жаннат боғчаларида айланиб юриб, менга "Жаннат аҳли орасига кўшилинг! Мен, Аллоҳу таоло ваъда қилган даражага эришдим" деди.

Ё Расулаллоҳ! Валлоҳи, эрталабдан буён, ўғлимга жаннатдаги дўсти бўлишни орзу қила бошладим. Ёшим ҳам бир жойга бориб қолди. Раббим ҳузурига боришдан ўзга муродим қолмади.

Жоним сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Шаҳид бўлиб жаннатда ўғлимга дўст бўлиш билан шарафланишим учун Аллоҳу таолога дуо қилинг!.." дея узоқ гапирди. Расулуллоҳ унинг сўзларини ерда қолдирмадилар ва унинг шаҳид бўлишини тилаб дуо қилдилар.

Йигилганларнинг кўпчилиги Ҳайсама билан бир фикрда эканлигини кўрган Жанобимиз, душманни Мадинадан ташқарида кутиб олишга қарор бердилар. Кейин Асҳобига: "(Эй Асҳобим!) Сабр ва саботли бўлсангиз, бу сафар ҳам жаноби Ҳак, сизга ёрдамини эҳсон этади. Бизнинг зиммамизга эса, азм ва ғайрат кўрсатиш қолади" дея насиҳат қилдилар.

Аср намозини ҳам ўқигач, коинотнинг султони саодатли ва муборак уйларига чиқдилар. Унинг орқасидан ҳазрати Абу Бакр ва Умар ҳам етиб бориб, ижозат билан саодатхоналарига киришди. Улар Расули ақрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимизнинг салла ўраб, совут кийишларига ёрдам беришди. Жанобимиз эса, қиличларини тақиб, қалқонларни орқаларига осиб олдилар.

Шу пайтда ташқарида Асҳоби киром тўпланиб, муҳтарам пайғамбаримизни кутаётганди. Мадинада қолиб, мудофаа жангиги қилиш тарафдорлари, бошқаларга: "Биласизми, Расулаллоҳ жанг борасида Мадинадан ташқарига чиқиш фикрида эмас эдилар. Лекин У сизларнинг қайта-қайта такрорлаган таклифингизга биноан майдон

жангига рози бўлдилар. Ваҳоланки, Расулуллоҳ амрни Аллоҳу таолодан оладилар. Сизлар бу ишни Унга қўйиб беришларинг керак эди. Ҳали ҳам кеч эмас, У зотнинг қарорига итоат қилинглар. Ўз орзуларингиздан кечиб, У зотнинг хоҳишига бўйсунинглар. Нимани амр қилса, шуни бажаринглар" дея гапирдилар. Қалъа ташида жанг қилиш тарафдори бўлган саҳобалар Расулуллоҳнинг қарор ўзгартиришларини қистаб қилган таклифларининг нотўғри бўлганини тушунишиб, пушаймон бўлдилар. "Расули акрамга муҳолифат қилган бўлиб қолмайлик" деган андиша билан олдинги фикрларидан воз кечишга қарор бердилар. Пайғамбаримиз саодатхоналаридан чиққанида, ҳузурларига яқинлашиб: "Жонимиз сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Сиз қандай йўл тутсангиз, биз шунга розимиз. Мадинада туриб жанг қилишни ихтиёр қилган бўлсангиз, майли қолайлик. Биз сизнинг хоҳишингизга қарши чиқиб қолишдан Аллоҳу таолога сигинамиз" дея узр сўрадилар. Хабиби акрам эса: **"Хеч бир пайғамбар, бир кийган совутини, жанг қилишдан ва Аллоҳ, у билан душмани орасида ҳукм чиқармасидан аввал ечмайди. Сизга насиҳатим шулки, амрларимни бажарсангиз, Аллоҳу таолонинг исмини хотирда тутиб, сабр ва сабот кўрсатадиган бўлсангиз, Аллоҳу таоло сизга ёрдам қиласди..."** дея марҳамат қилдилар.

Расули акрам Асҳоби билан сұхбат қилаётгандаридан, кекса Амр бин Жамух ҳазратлари жангга бормоқчи бўлиб, ўғиллари билан тортишаётган эди. У тўртта ўғлини йигиб олиб, уларга: "Эй ўғилларим! Мени ҳам бу ғазога олиб боринглар" деб талаб қилди. Ўғиллари эса: "Отажон! Расулуллоҳ, сизнинг бундай сафарга чиқишингизга ижозат бермадилар. Сизга жанг орқали жиҳод фарз эмас. Биз сизнинг ўрнингизга жанг қиласмиз" дея оталарининг кўнгилини олишга уринарди. Бироқ ҳазрати Амр ўғилларини тинглашни истамай: "Хайф бўлсин, сенлардек авлодга! Бадр жангига ҳам шу сўзларни айтиб, жаннатий бўлишимдан мени маҳрум қилдинглар. Бу сафар ҳам шу баҳтдан мени маҳрум қилмоқчимисанлар?.." деб хафа бўлди. Сўнгра пайғамбаримиз ҳузурига чиқиб: "Жоним сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Ўғилларим ҳар хил баҳоналар айтиб, мени бу ғазодан маҳрум қилишга уринишяпти. Валлоҳи мен ҳам сизлар билан сафарга чиқиб, жаннатга кириш шарафига эришгим келади. Ё Расулаллоҳ! Сиз, менинг Аллоҳ йўлида жанг қилишимни ва бу жангда шахид

бўлиб, мана бу чўлоқ оёқларим билан Жаннатда юришимни муносиб кўрмайсизми?” деди. Унинг бу сўзларидан таъсиранган Фахри олам жанобимиз: **“Яхши, яхши, розиман”** дея марҳамат қилдилар. Бу ижозатдан ўзида йўқ севинган Амр бин Жамуҳ ҳазратлари, тайёргарлигини кўриб, кўшин сафига қўшилди.¹⁹¹

Мадинада намозда имомлик қилиш вазифаси билан Абдуллоҳ бин Умми Мактум қолдирилди.¹⁹²

Расулларнинг сultonни учта байрок кўтартирди. Уларнинг бирини Ҳаббоб бин Мунзирга, иккинчисини Усайд бин Худайрга, учинчисини эса, Мусъаб бин Умайрга бердилар. Мусулмонларнинг минг нафарга яқин қўшинида ҳаммаси бўлиб иккитасида от, юз кишида совут бор эди, холос.¹⁹³

Совутларини кийиб олган Саъд бин Убода ва Саъд бин Муъаз ҳазратлари олдинда, ўнгда муҳожирлар, чапда Ансор сафлари тизилган ҳолатда йўлга равона бўлган пайғамбаримиз, жума куни асрдан кейин **“Аллоҳу акбар”** садолари остида байрамга чиқаётгандек Уҳудга қараб йўл олдилар.

Йўлда яхудийлардан ташкил топган олти юз кишилик бир аскар бирлиги учради. Улар мунофиқларнинг бошлиғи Абдуллоҳ бин Убай бин Салулнинг иттифоқчилари бўлиб, Ислом қўшинлари қаторида душманга қарши жанг қилиш истакларини билдиришди. Жаноби пайғамбаримиз: “Улар мусулмон бўлганми?” дея сўрадилар. “Йўқ, улар ҳали мусулмон бўлмаган, ё Расулаллоҳ” дейишди. Жанобимиз эса: **“Уларга айтинглар. Изларига қайтишсин. Чунки биз мушрикларга қарши урушда кофирларнинг ёрдамини олмаймиз”** дея марҳамат этдилар.

Набий-и муҳтарам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимиз, ўз қўшинлари билан Мадина ва Уҳуд орасида жойлашган Шайхайн деб номланувчи бир жойга келиб етдилар. Бу ерда бир кеча кўнишни режалашиб юқ туширдилар. У пайтда ҳали қуёш ботмаган эди. Аскарларга душман билан жанг қилишни ва шаҳидлик мартбасига эришишни истаган болалар ҳам эргашиб келаётгандилар. Дам олиш асносида қўшинни тафтишдан ўтказган севимли пайғамбаримиз, сафда ўн еттига ёш боланинг ҳам борлигини аниқладилар. Болаларнинг ичида Рафий бин Ҳадиж, оёқ учида туриб, ўзини

191 Ибн Ҳишиом, “ас-Сиғра”, II, 90-б.; Вокидий, “ал-Магозий”, I, 265-б.; Баїҳакий, “Далош-ун-нубувва”, III, 265-б.; Сұҳайлӣ, “Равзул-унуф”, III, 276-б.

192 Ибн Саъд, “ат-Табакат”, IV, 209-б.

193 Вокидий, “ал-Магозий”, I, 215, 240-б.; Ибн Асокир, “Торих-и Димашқ”, LV, 267-б.

бошқалардан баланд күрсатишига уринарди. Бунинг устига ҳазрати Зубайр: "Ё Расулаллох! Рафий жуда мерган йигит" деб қўшимча қилиши оқибатида уни қўшинда қолдиришга ижозат берилди. Буни кўриб турган Самура бин Жундуб: "Мен қурашда Рафийни йиқитаман. Шунинг учун мени ҳам газога қатнаштиринг" деб ялинди. Мухтарам пайғамбаримиз табассум қилиб, иккаласини қурашга туширилди. Ҳақиқатан ҳазрати Самура, Рафийни йиқитиб қўйди. Шунинг учун уларнинг иккаласи ҳам мужоҳидлар сафида қолдирилди. Бошқа болаларга Мадинага қайтиб, у ердаги аҳолини ҳимоя қилиш вазифаси топширилди.¹⁹⁴

Билол Ҳабаший ўзининг ширин овози билан шом ва хуфтон аzonларини ўқиди. Пайғамбаримиз, намозларни ўқитганларидан сўнгра, Муҳаммад бин Масламани эллик кишилик гуруҳга бош қилиб, эрталабгача навбатда туришларини амр буюрдилар. Шундан сўнг, Асхоби киром истироҳатга чекилдилар. Ўша кеча жаноби пайғамбаримизнинг ёnlарида навбат тутиш шарафи ҳазрати Заквонга насиб бўлганди.

Бу орада душман қўшини Ислом лашкарларининг Шайхайнда дам олаётганидан хабар топиб, Икрима қўмондонлигига бир суворий бирлигини айғоқчилик учун вазифалантириди. Ҳануз мусулмон бўлмаган Икрима, ўз гуруҳи билан Ҳарра мавқесигача Ислом лашкарига яқин келган бўлса-да, мусулмон айғоқчиларидан қўркиб, орқага чекинди.

Фажрдан кейин оламларнинг жаноби Асхобини уйғотди ва Уҳуд тоғига келдилар. Бу ерда икки қўшин бир-бирини кўриб туришарди. Билол Ҳабаший, руҳларни жўштириб, кўнгилларни эритадиган жўшқин, ширин овози билан бомдод аzonини ўқиди. Мужоҳидлар қуролларини қўлларида ушлаган ҳолда, севимли пайғамбаримизнинг орқаларида намозларини ўқишиб, дуоларини қилдилар. Намоздан кейин коинотнинг султони енгларига иккинчи совутни ҳам кийиб, муборак бошларига миффарини (дубулғасини) ҳам кийиб олдилар.

Душман билан юзма-юз келган ана шундай қалтис вазиятда, мунофиқларнинг боши Абдуллоҳ бин Убай: "Нима, биз бу ерга ўзимизни ўлдиришга келдикми? Нега буни аввалроқ тушунмадик" деди-да, 300 кишига яқин мунофиқ издошини эргаштириб, Ислом

¹⁹⁴ Ибн Ҳашшом, "ас-Суіра", II, 66-б.; Вокидий, "ал-Магозий", I, 215-б.; Табарий, "Тарих", II, 191-б.; Суҳайлий, "Равзул-унуф", III, 246-б.; Ибн Касиир, "ас-Суіра", III, 30-б.

лашкарини тарқ этдию Мадинага қайтиб кетди.

Муноғикларнинг шу хоинликларидан кейин сафда фақат қалбдан инонгандар, кўнгил бирлигига маҳкам турадигандар, борбудини бу йўлга тикканлар ва киприк қоқмай, шаҳодат рутбасига эришиш учун жонларини тикканларнинг сони етти юзга яқин бўлиб қолганди. Муноғиклар Ислом лашкарини тарқ этгач қолган мужоҳидларнинг барчаси, муҳтарам пайғамбаримизни сўнгги томчи қонлари қолгунча ҳимоя қилишга аҳд қилишди.

Пайғамбарларнинг султони (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) саҳобаларини тартибга солиб, аниқ низомга риоя қилишларини амр буюрдилар.

Лашкарнинг орқаси Ухуд тоғига тақаладиган ва олди Мадинага қаратилган ҳолда сафларга тизиб жойлаширилди. Ўнг қанотга Укоша бин Михсон, чап қанотга Абу Салама бин Абдуласад қўмондон этиб тайинланди. Саъд бин Аби Ваққос ва Абу Убайдада бин Жарроҳ олдиндаги ўқчиларнинг бошидан жой олишиди. Советли аскарларнинг бошига Зубайр бин Аввом, олдиндаги совутсиз аскарларнинг бошига ҳазрати Ҳамза ўтадиган бўлди. Миқдод бин Амрга орқада қолаётган кучларнинг бошида бўлиш вазифаси юкланди.

Жойингизни тарқ этманг!...

Ислом қўшинининг чап томонида Айнайн тепалиги бўлиб, ёнгинасида жанг майдонига ўтишга имкон берувчи тор йўлак бор эди. Расули акрам ўша тепага йўлакни қўриқлаб туриш учун эллик кишилик ўқчилар гурухини қўйдилар-да, уларга Абдуллоҳ бин Жубайрни қўмондон этиб тайинладилар. Ўқчилар тепалик устига яхшилаб жойлашди. Пайғамбаримиз, уларнинг ёнига келиб, “Сизлар бизнинг орқамиздан қўрувчилар бўласиз. Шу ерда турасизлар ва бу ердан буйруқсиз жилмайсизлар. Ҳатто душманни мағлуб қилганимизни қўрганларнингда ҳам, сизга маҳсус амр келмагунча жойларингда қолаверасизлар. Душман бизни янчиб, ўлдираётганини қўрсангиз ҳам, бизга ёрдамга келмайсизлар. Душман суворийлари орқадан айланмоқчи бўлиб ўша тор йўлга йўналгудек бўлса, уларни ўққа тутиб, ўтказмайсиз. Чунки суворийлар ўқ ёмғирига бардош бера олмайди. Эй Аллоҳим! Бу қўрсатмаларни буларга

түшүнтирганимга сени гувох тутаман!” деб қатый амр қылдилар.

Мұхтарам пайғамбаримиз мазкур амрни бир неча марта тақрорлаб: “Жасадимизни құзғулар еяётганини күрсандың хам, мен сизге одам юбормагунча, мутлақо жойингиздан жилмайсиз.¹⁹⁵ Борди-ю биз, коғирларни қириб ташлаб, оғимиз остида эзаётганимизни күрсандың хам, яна мен сизге хабар юбормагунимча асло жойингизни тарқ этувчи бўлманг!..” деб буюрдилар. Ана шундан кейингина уларнинг ёnlаридан кетиб, асос қўшиннинг бошига ўтдилар.

Байроқдорлик Мусъаб бин Умайрга берилди. Ҳазрати Мусъаб кўлида байроғи билан Жаноби пайғамбаримизнинг олдидан ўрин олди.¹⁹⁶

Шу пайтда энди уйланган ҳазрати Ҳанзала, Мадинадан чиқиб, тезда Ухудга етиб келиб, мужоҳидлар сафига қўшилди.

Ухудга бундан уч кун аввал етиб келган мушриклар қўшинига Абу Сүфён кўмондонлик қиласётганди. Улар жант майдонида Мадина орқаларида қоладиганҳолатда тизилишди. Ўнг қанот суворийларига Холид бин Валид, чап қанотига Икрима кўмондонлик қилиши лозим эди. Саффон бин Умайянинг хам суворий бирликларига бош бўлганлиги ҳақида ривоятлар учрайди. Мушрикларнинг байроғини Талҳо бин Аби Талҳо олиб юрарди.

Икки қўшиннинг кучи орасидаги тафовут жуда катта эди. Курайш мушриклари қўшини, аскар сони, қурол ва ўқ-дорилар миқдори жиҳатидан Ислом қўшинига нисбатан тўрт мартадан хам кўпроқ эди.

Курайш мушрикларининг лашкари орасида ғазабдан ва ўчинтиком ҳирсидан кўз косалари қонга тўлган хотинлар ногора-чилдирмалар етовида қўшиклар айтиб, аскарларни урушга, жангга ташвиқ қилас, сифинадиган бутларидан мадад сўраб бақиришарди.

Мужоҳидлар тарафида эса, дуолар қилинаётганди “Аллоҳу акбар! Аллоҳу акбар!..” деб тақбирлар келтирилиб, дини исломни ҳимоялаш ва унинг ёйилиши йўлида Аллоҳу таолодан ёрдам сўралмокда эди. Севимли пайғамбаримиз хам, қаҳрамон асҳобини жиҳодга, жаноби Ҳак йўлида жанг қилишга ташвиқ қилиб, бу

195 Бўхорий, “Жиҳод”, 164-б.; “Магозий”, 10, 20-б.; Абу Довуё, “Жиҳод”, 116-б.; Аҳмад бин Ҳанбал, “ал-Мусна”, IV, 293-б.; Ибн Ҳишом, “ас-Сиўра”, II, 65-б.; Вокиий, “ал-Магозий”, I, 160, 220, 224-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақат”, I, II, 47-б; III, 476-б; Табарий, “Торих”, II, 192-б.

196 Ибн Ҳишом, “ас-Сиўра”, II, 79-б.; Табарий, “Торих”, II, 199-б.; Суҳайлий, “Равзул-унуф”, III, 258-б.

йўлда бериладиган савоблардан гапириб: “Эй Асҳобим! Сон жиҳатидан оз кўшиннинг, ўзларидан кўп сонли бўлган душман билан жанг қилиши енгил кечмайди, албатта. Агар сони оз бўлганлар сабру-сабот қўрсатиб, ғайрат қиласалар, Аллоҳу таоло уларни фароғатга эриштиради. Чунки Аллоҳу таоло, Унга итоат қилганлар билан хамиша биргадир... Аллоҳу таоло сизларга ваъда қилган мукофотни олишга ғайрат қилинг...” деб марҳамат қилишда давом этардилар. Ухуд ғазосига алоқадор ояти карималарда ҳам маолан: “(Эй мўминлар!) Аллоҳу таолога ва Расулига (амрларига) итоат қилсангиз, илохий марҳаматга муносиб бўласиз. Раббингиздан мағфират сўрашга ва Жаннатга киришга шошилинг. Бунинг учун ғайрат қилинг! Жаннат эса, кўклар билан ер куррасидан ҳам каттадир. Жаннат Аллоҳу таолодан қўрққанлар учун хозирланди. Булар (Аллоҳдан қўрққанлар), оз бўлса ҳам, кўп бўлса ҳам, молларини Аллоҳ йўлида сарфлайдилар. Аччиқларини билдирамайдилар. Ҳаммани афв этадилар. Аллоҳу таоло эҳсон қилганларни ёқтиради.”¹⁹⁷

“Ана уларнинг мукофотлари, Раббилиридан мағфират ва ирмоқлари ёқасида олтин дараҳтлар кўкарган жаниатлардир. Улар бу ерда абадий қоладилар. Аллоҳу таолога ва Расулига итоат қилганларнинг мукофоти нақадар чиройли ва буюkdir!” деб марҳамат қилинган.¹⁹⁸

Кўнгиллари иймон билан тўлиб-тошган, кўзларида жасорат учқунлари чақнаган, шаҳид бўлиш орзусида ёниб турган Асҳоби киром жойларида тинч туролмай, бир он аввал душманга ташланишга бетоқатлик билан амр кутмоқда эди. Бадр жангидагидек ҳазрати Али оқ, Зубайр бин Аввом сариқ, Абу Дужона қизил рангли саллаларини бошларига боғлаб олдилар. Ҳазрати Ҳамза эса, тuya қуши қанотидан ясалган туғини тақиб олди.

Шундай қилиб, икки кўшин бир-бирига анчагина яқинлашди. Ҳаяжон ҳад сафҳага етганди. Хуллас, бир тарафда Аллоҳу таолонинг динини ёйиш учун энг яқинлари билан тўқнашишдан ҳам заррача тараддуд қилмаган Ислом мужоҳидлари, қарши тарафда ботил йўлни зиммаларига байроқ қилган бадбахт Ислом душманлари орасида катта жанг бошланиш арафасида турган эди.

197 Оли Имрон сураси, 3/132-134.

198 Оли Имрон сураси, 3/136.

Кўшинлар бир-бирига бир ўқ отим масофасича яқин келганда, душман сафидан совутли бири түясини илгари чиқариб, мужоҳидларни яккама-якка олишувга чакирди. Мужоҳидлар ундан чўчиётгандек туюлгани учун талабини уч марта такрорлади. Ўшанда Ислом лашкаридан узун бўйли, сариқ саллали бир мужоҳид пиёда майдонга отилиб чиқди. Бу қаҳрамон жаноби пайғамбаримизнинг аммасининг ўғли Зубайр бин Аввом эди. Ислом лашкаридан “Аллоҳу акбар!..” садолари юксалиб, ҳазрати Зубайрнинг музаффар бўлиши учун дуолар қилина бошлади. Зубайр бин Аввом мушрик томон югуриб бориши билан тия устига иргиб чиқиб олди-да, тия устида мудҳиш олишув бошланиб кетди. Шунда пайғамбаримизнинг: “**Уни ерга тушириб ол!**” деган буйруғи эшитилди. Ҳазрати Зубайр дарҳол амрга амал қилиб, рақибини тудан пастга итариб юбориб, орқасидан ўзи ҳам иргиб тушдида, мушрикнинг бўйнига қилич солди. Мушрик коғирнинг дубулғали боши, совутли танасидан айрилди. Расулуллоҳ Зубайр ҳазратлари ҳақига дуо қилдилар.

Мушриклардан иккинчи бўлиб, уларнинг байроқдори Талҳо бин Аби Талҳо майдонга чиқиб: “Орангизда менинг қаршимга чиқадиган бирор мард топиладими?” дея қичкирди. Бу коғирнинг қаршисига Аллоҳу таолонинг шери ҳазрати Али савлат солиб чиқди. Али бошидан оёғигача совутга ўралган мушрик байроқдорининг бошини бир қилич силташ билан жағигача ёрди. Бу ҳолни кузатиб турган севимли пайғамбаримиз: “**Аллоҳу акбар!.. Аллоҳу акбар!..**” деб такбир келтирдилар. Унга Асҳоби киром ҳам жўр бўлиб, такбир садолари еру-кўкни ингратиб юборди.¹⁹⁹

Мушрик байроғининг ерга тушганини кўриб турган Талҳонинг укаси Усмон бин Аби Талҳо майдонга югуриб чиқди ва байроқни ердан кўтариб олиб, жангга талағор бўлди. Унинг қаршисига ҳазрати Ҳамза чиқди ва: “Ё Аллоҳ!” дея Усмоннинг елкасига шундай қилич туширдики, байрок ушлаб турган кўли узилиб кетган мушрик ерга йиқилиб, ётган жойида қимиirlашга ҳам улгурмай жон берди.²⁰⁰

Мушриклардан яна бири учинчи бўлиб майдонга юриб чиқди. Буниси, Абу Саъд бин Абу Талҳо исмли мушрик бўлиб, бошидан

199 Ибн Ҳишиом, “ас-Сийра”, II, 151-б.; Вокидий, “ал-Магозий”, I, 224, 308-б.; Ибн Саъд, “ат-Табакот”, II, 40-б.; Байҳакий, “Далоил-ун-нубуува”, III, 239-б.; Сұхайлий, “Равзул-унуф”, III, 318-б.

200 Ибн Ҳишиом, “ас-Сийра”, II, 74-б.; Вокидий, “ал-Магозий”, I, 227-б.; Ибн Саъд, “ат-Табакот”, II, 41-б.; Сұхайлий, “Равзул-унуф”, III, 258-б.

оёғигача совутга ўралган эди. У ҳам аввал куфр байроғини ердан күтариб, Ислом лашкарига қарата: “Мен Кусамнинг отасиман. Менинг рўпарамга ким чиқа олади, қани?” дея ўкира бошлади. Жаноби пайғамбаримиз, бу бақироқнинг қаршисига яна ҳазрати Алини чиқаришни муносиб кўрдилар. Ҳазрати Али бу мушрикни ҳам олдингилари ёнига жўнатиб, байроқларини тупроққа белагач муҳоҳидларнинг сафидан ўрин олди.

Кейин яна мушриклардан бир қанчаси майдонга чиқиб, байроқларини ердан кўтариб, яккама якка олишувга талабгор бўлишди. Лекин бу олишувларда ҳар сафар қаҳрамон саҳобийлар, Аллоҳу таолонинг ёрдами билан ғолиб чиқдилар. Уларнинг ҳар бир байроқдори ўлдирилганида, Ислом лашкаридан кўкка тақбир садолари кўтарилиб, душман сафларида тобора тушкунлик ва умидсизлик уйғотарди. Бундан жигибийрони чиқкан мушрик хотинлари ўз аскарларига: “Хайф бўлсин сендай сўтакларга!..” деган ҳақоратлар ёғдириб, “Нимани кутиб турибсизлар?..” деб уларни жангни бошлашга ундашарди.

Ҳар икки тараф жойларида бетоқатлик билан жангга киришни кутаётган бир паллада, севимли пайғамбаримизнинг қўлларида ушлаб турган ва устида, “**Қўрқоқликда хорлик, илгари ташланишда шараф-шон бор. Одамзот қўрқув билан тақдирдан қутила олмайди**” байти ёзилган қиличини кўрсатиб: “**Бу қилични мендан ким олади?**” деганлари эшитилди. Буни эшитган Асҳоби киромдан бир нечалари қиличини олишга бирданига кўл чўздилар. Пайғамбаримиз эса, такрор: “**Бунинг ҳақини бериш шарти билан ким мендан олади?**” дея марҳамат қилгандилар, кўл чўзганларнинг бари қўлларини пастга тушириб жим бўлиб қолдилар. Уларнинг орасида қиличини астойдил олишни истаган Зубайр бин Аввом: “Мен оламан, ё Расулаллоҳ!” деди. Пайғамбаримиз қиличини ҳазрати Зубайрга бермадилар. Абу Бакр, Умар ва Алиларнинг қиличини олишга бўлган хоҳишлари ҳам пайғамбаримиз томондан қабул қилинмади.

Охири, Абу Дужона: “Ё Расулаллоҳ! У қиличининг ҳақи нимадан иборат?” деб сўрашга журъят қилди. Севимли пайғамбаримиз: “**Бунинг ҳақи, эгилиб-букилиб қолгунича уни душманга уришдир. Бунинг ҳақи, бу билан мусулмонни ўлдирмаслик бўлиб, бу қилич билан коғирларнинг олдидан қочмасликдир. Бу билан Аллоҳу таоло сенга зафар ёки шаҳидлик наисиб**

қилгунча Аллох ىўлида жанг қилишдир” дәя марҳамат қилдилар. Абу Дужона: “Ё Расулаллох! Мен унинг ҳақини бажо келтириш шарти билан олишга тайёрман” деди. Пайғамбаримиз ҳам уни ноумид қилмай, қўлларидағи қилични унга тақдим қилдилар.²⁰¹ Абу Дужона жуда моҳир жангчи ва жасур қаҳрамон бўлишига қарамай, уруш майдонларида жуда айёрлик билан ҳаракат қилиб, “**Уруш, хийладан иборат**”²⁰² ҳадиси шарифига тўлиқ риоя қиласди. Абу Дужона ҳазратлари қилични қўлга олиб, викор ва ғурур ила душман юрагига ғулғула солгудек ҳайбат билан байтлар ўкиб, жанг майдонига равона бўлди. Унинг эгнида бир қўйлаги, бошида қизил салласидан бошқа ҳеч нарсаси йўқ эди.

Абу Дужонанинг уруш майдонига қараб бундай юриши, Асҳоби киром томонидан унчалик яхши қабул қилинмади. Бу ҳақда жаноби пайғамбаримиз: “**Бу шундай бир юришдирки, бу жойлардан (уруш майдонларидан) ўзга ерларда Аллоҳу таолонинг ғазабига сабаб бўлади**” дәя марҳамат қилиб, фақатгина душманга қарши савлат ва ғурур билан юриш жоиз эканлигини таъкидладилар.

Сабрсизланган мушрик сафларидан Холид бин Валид амридаги кучлар, хужумга киришиб кетдилар. Жангни бетоқат кутаётган Асҳоби киромга ҳам севимли пайғамбаримиз олға амрини бердилар. Бир онда уруш майдонини “Аллоҳу акбар” садолари тўлдириб юборди. Шундай қилиб, энг олдинда совутлари ҳам йўқ, фақат қиличлар билан куролланган аскарлар қўмондони бўлган ҳазрати Ҳамза, уларга қарши келган душманга беаёв қилич сола бошлади. Бу эса, жуда катта хирс билан олдинга интилган Холид бин Валид йигитларини бирданнига орқага чекинишга мажбур қилди. Холид бин Валид энди бошқа тактикага кўчиб, тог чеккасидаги тор ўтиш жойидан айланиб ўтиб, Ислом лашкарини орқадан қуршаб олишни мўлжаллаб, Айнайн тепаси томон от чоптириб кетди. Бироқ у ерда ҳам ҳазрати Абдуллоҳ бин Жубайр бошлиқ элликта ўқчининг аёвсиз ўқ ёмғири оқибатида яна ортга чекинишга мажбур бўлди.

Уруш қизгин тус олганди. Ҳар икки тараф бор қувватларини уруш майдонига сурган эди. Тахминан битта саҳобий тўртта мушрикка қарши жанг қилиб, уларнинг устидан голиб келмоқда

201 Аҳмад бин Ҳанбал, “ал-Муснаф”, III, 123-б.; Ибн Ҳишиом, “ас-Сиўра”, II, 66-б.; Воқиодий, “ал-Мағозий”, I, 259-б.; Ибн Абий Шатіба, “ал-Мусаннаф”, VII, 562-б; VIII, 491-б.; Табароний, “ал-Муъжамул-қабир”, XIX, 9-б.

202 Бўхорий, “Жиҳод”, 157-б.; Муслим “Жиҳод”, 29-б.; Абу Довуо, “Жиҳод”, 101-б.; Термизий, “Жиҳод”, 5-б.; Ибни Можа, “Жиҳод”, 28-б.

эди. Ҳазрати Ҳамза шерлардек олишиб, гоҳ: “Аллоҳу акбар! Аллоҳу акбар!” такбирини тақрорласа, гоҳ: “Мени таниб қўйинг, мен Аллоҳу таолонинг шериман” деган шиорлар билан душманини ер тишлатиб, устларидан бирин-кетин ғолиб келмоқда эди. Сафвон бин Умайя атрофидагилардан: “Ҳамза қаерда? Менга уни қўрсатинглар”, деб жанг майдони бўйлаб ҳазрати Ҳамзани тинмай ахтарарди. Бирдан иккита қилич билан жанг қилаётган мардни кўриб қолиб, ёнидагилардан: “Бундай олишаётган ким” деб сўради. Атрофидагилар: “Сен излаб юрган Ҳамза шу бўлади” дедилар. Сафвон ўзича, “Мен шу кунгача ўз қавми билан бундай жанг қилган одамни учратмагандим” деб қўйди.

Жанг борган сайн қизиб бораётган паллада мужоҳидлардан Зубайр бин Аввом қиличининг унга берилмаганидан қўнгли ғаш бўлиб, ўзига-ўзи: “Расулуллоҳдан қилични мен сўрагандим. Аммо уни Абу Дужонага бердилар. Ваҳоланки мен Унинг аммаси Софиянинг ўғли бўламан. Устига-устак қурайшликман. Қилични биринчи бўлиб сўраган ҳам мен эдим. Қани, кўрамиз Абу Дужона мендан ортиқча нималар қиларкин?” деди. Шу сабабли қўли жангда бўлса-да битта кўзи доим Абу Дужонада турди. Абу Дужона ҳазратлари эса: “Аллоҳу акбар” такбирини оғзидан туширмай, мушриклардан кимга дуч келса, уни ер тишлатаётганди. Шундай қизгин жанг кетаётган пайтда мушрикларнинг энг ашаддийларидан, йирик жуссали, бутун танаси совут билан қопланган, кўзидан бошка жойи кўринмайдиган бири ҳазрати Абу Дужонага тўғри келиб қолди. Бахтга қарши бу мушрик аввалроқ ҳаракат қилиб, Абу Дужонага қилич солиб қолди. Ҳазрати Абу Дужона коғирнинг зарбасидан қалқони ёрдамида химояланди. Мушрикнинг қиличи Абу Дужонанинг қалқонига қадалиб, чикмай қолди. Уни чиқариб олишга канча уринмасин, уддасидан чиқа олмади. Навбат Абу Дужонага келганди, мушрикни бир қилич уриш билан ишини ҳал қилди.

Хуллас, Абу Дужона олдидан чиққан ҳар бир иймонсизни пайҳонлаб, мушрик аскарини чилдирма-ю ногоралари билан қизиштириб турган тоф этагидаги бир гала мушрик хотинларининг ёнигача бориб қолди. Хотинларга қаратса қиличини кўтарди-ю, лекин рўпарасига чиққан Абу Суфённинг хотини Ҳиндни ўлдиришдан негадир ўзини тийиб қолди.²⁰³ Буни кузатиб турган

203 Ибн Ҳишиом, “ас-Суїра”, II, 68-б.; Сұҳайлий, “Равзул-унуғ”, III, 247-б.; Ибн Касиёр, “ас-Суїра”, III, 33-б.

Зубайр бин Аввом ўз-ўзига: “Қиличнинг кимга берилишини Аллоҳ ва Унинг Расули мендан яхшироқ билади-ку” деб шивирлади. Кейинроқ “Валлоҳи мен ундан ҳам усталик билан олишиб, жанг қилган бошқа бирини кўрмадим” деди.

Миқдод бин Асвад, Зубайр бин Аввом, ҳазрати Али, ҳазрати Умар, Талҳо бин Убайдуллоҳ, Мусъаб бин Умайрнинг ҳар бири мушриклар билан худди арслонлардек олишарди. Икки жаҳон сарвари пайғамбаримизнинг душман қуршовига жуда яқин жойда туриб курашаётгандарини кўрган Асхоб, жуда ташвиш қиласиди. Шу боис Расулуллоҳга бирор зарап келмасин дея, тез-тез Унинг атрофида тўпланишар, совутларга ўралган душманга кўз очтиромай хужум қилиб, пайғамбаримизнинг ёнларидан чекинишга мажбур қилишга уринишарди. Ҳаммаёқни ҳавода визиллаётган ва бирбираига беаёв урилаётган қилич садолари тутиб кетганди. Шу пайтда Абдуллоҳ бин Амр ҳазратларининг шаҳидлик хабари бутун Ислом аскари орасида зудлик билан ёйилди. Бу зот мусулмонлар сафидан Ухудда берилган биринчи шаҳид эди. Унинг шаҳид бўлганини кўрган дўстлари шижаот билан Аллоҳ ризоси учун душман сафларини ёриб, илгарилай бошладилар.

Жанг бадтар қизганди. Шундай пайтда мардлик тимсолига айланган ҳазрати Абдуллоҳ бин Жаҳш билан мерғанларнинг пири номини олган Саъд бин Аби Ваққос ҳазратлари бир-бирларига дуч келиб қолдилар. Иккаласи ҳам бир неча жойидан яраланган эди. Ўша кунги воқеани хотирлаб, Саъд бин Абий Ваққос ҳазратлари қўйидагича хикоя қилган: “Ухудда кетаётган жангнинг шиддатли дақиқалари эди. Тўсатдан ёнимда Абдуллоҳ бин Жаҳш пайдо бўлди, қўлимдан ушлаб, мени бир қояннинг этагига тортди. “Маълумки жанг пайтида қилинган дуо мақбулдир. Кел, сен шу ерда бир дуо қилгин, мен “омин” дейман. Мен ҳам дуо қиламан, сен “омин” дейсан” деди. Мен унга “Майли” дедим-да “Аллоҳим менга душманларнинг энг бақувватини, энг ёмони ва энг ўжарини дучор қилгин. Уларга қарши жон жаҳдим билан олишайин. Оқибатда барчасини ўлдирайин. Фозий бўлиб уйимга қайтайин” деб дуо қилдим. У менинг бу дуомга бутун қалби билан “Омин” деди.

Мендан кейин у дуо қила бошлади: “Аллоҳим менга энг қийин, энг енгилмас душманларингни дучор қилгин. Мен улар билан жанг килайин. Жиҳоднинг ҳақини берайин. Душманларнинг ҳаммасини ўлдирайин. Бироқ уларнинг бири мени шаҳид этсин-да, майли дудоқларим, бурним ва қулоқларимни кессинлар. Шаҳодатқонига

беланган ҳолда Сенинг ҳузурингга борайин. Сен мендан, “Эй Абдуллох! Дудок, бурун ва қулоқларингни нима қилдинг?” деб сўраганингда, “Аллоҳим, мен улар билан жуда кўп хатоларга йўл қўйдим. Уларни ўз ўрнида ишлата олмадим. Улар билан ҳузурингга келишга уялдим. Севимли пайғамбарим қатнашган бир жангда чангутупроққа беландим ва шу ҳолатда ҳузурингга келдим” деб айтайн” деди. Кўнглим бундай бир дуога “омин” дейишга рози бўлмади. Лекин у буни жуда хоҳлаётгани ва дуодан аввал сўз берганим учун ноилож “Омин” дедим.

Бундан кейин яна қиличларимизни олиб, жангга киришиб кетдик. Иккаламиз ҳам олдимиздан чиқсан душманни ер тишлатиб бораардик. У нихоятда баҳодирона ҳужум қиласарди, тинмасдан душман сафларини қайта тикланмайдиган қилиб янчиб бораарди. Душман эса, тўрт томондан унга қайта-қайта ёпирилиб келаарди. У шаҳид бўлиш илинжида уларга шердай ташланарди. “Аллоҳу акбар! Аллоҳу акбар!..”nidolari остида важоҳат билан олишаётганида тўсатдан қиличи синиб қолди. Шу онда севимли пайғамбаримиз унга хурмо шоҳчасини тутқазиб, жангни давом эттиришини марҳамат қилдилар. Шоҳча эса, мўъжиза билан қиличга айланди ва шоҳча билан кимни кишини урса, у ўлаверди. Бу мўъжиза қилич билан жуда кўп душманнинг жонини жаҳаннамга йўллади. Жангнинг охирига томон Абул-Ҳакам исмидаги бир мушрик отган ўқлар билан орзу қилган шаҳодатга эришди. Шаҳид бўлганини кўрган аламзада кофирлар унинг жасадига ёпирилиб, дудок, бурун ва қулоқларини кесиб, уни қонга белаб ташлашди.”

Мужоҳидлар сафида қиличининг қинини синдириб ташлаб, “Ўлим, қочишдан афзал” дея яланғоч қилич билан мушриклар орасига шўнғиб кетган Кузман мардлик ва қаҳрамонликлар кўрсатди. Унинг якка ўзи етти-саккизта кофирни ўлдирди. Охири яраланиб йиқилди. Асҳоби киром унинг бу қаҳрамонлигига ҳайрон қолиб, у ҳақда жаноби пайғамбаримизга айтганларида, “У жаҳаннам аҳлидандир” дея марҳамат қилдилар. Қатода бин Нумон ҳазратлари, йиқилиб ётган Кузманнинг ёнига бориб: “Эй Кузман! Шаҳидлик сенга муборак бўлсин!” деганди, Кузман хириллаб ётиб: “Мен дин учун эмас, балки қурайшиликлар Мадинага келиб, менинг хурмо боғларимни поймол қилмасликлари учун уларга қарши жанг қилдим” дея жавоб қилди. Кейин билак томирларини кесиб юбориб ўзининг ўлимини тезлаштирди. Шу билан унга нисбатан Расулуллоҳнинг, “У жаҳаннам аҳлидандир” деган гапларининг сири маълум бўлди.

Жанг бошланганидан бери, мұхтарам пайғамбаримиз раҳномалигидаги Асқоби киром жон жаҳдлари билан олишиб, душманга қақшатқыч зарбалар беришганди. Бутун маҳоратларини ишга солиб, сон жиҳатидан бир неча баробар күп бўлган мушрик қўшинининг тинкасини қурутиб улгуришганди. Сафларини бузиб, орқага чекинишга мажбур қилишганди. Тош-тахталардан Лот, Узза, Хубал деган худолар ясад, уларга сифиниб, улардан мадад кутган мушриклар галаси мужоҳидларнинг мардонавор қаҳрамонлиги қаршисида тору мор бўлиб, тум-турақай қоча бошлаганди. Уларни жангга ташвиқ қиламиз деб эргашиб келган аёллар қочаётган эрларини қўриб дод-фигон қўтариб, ортларидан етиб олиш учун жон ҳавлида йўргалашга тушганди.

Қурайш мушриклари ўzlари билан олиб келган бор-будларини ташлаб, Маккага қараб қочиши бошлаганда, Ислом лашкари хурсандчиликка ғарқ бўлиб, яратганинг ваъда қилган зафарига эришгандари учун Аллоҳу таолога тинимсиз ҳамд қилишни бошлаб юборган эди. Мушрик галалари, сон ва курол жиҳатидан рақибларидан бир неча баравар устун бўлишларига қарамай, бир ҳовуч мусулмон қўшини олдида катта талофатга учраганди. Олди-орқасига қарамай, бир-бирларини босиб-янчиб қочишаркан, шонли Асҳоб ҳам уларни изига тушган, етиб олганларини бир-бир қиличдан ўтказишарди. Шунаقا қоч-қоч вазиятида янгигина уйланиб, ёш келинни уйида қолдириб келган Ҳанзала бин Амир ҳазратлари, от устида қочиши ҳаракатига киришган мушрикларнинг бош қўмандони Абу Суфёнга етиб олди. Отининг оёқларига қилич солиб йиқитди. Отдан йиқилган Абу Суфён эса, жон-жаҳди билан: “Эй қурайшликлар!.. Дод, ёрдам беринг!.. Мен Абу Суфёнман! Ҳанзала мени ўлдирмоқчи!..” деб фарёд қила бошлади. Бироқ ўз жонларининг дардидаги бўлган мушриклар, қўмандонларининг бу фарёдини эътиборсиз қолдириб, қочишида давом этдилар. Лекин ҳазрати Ҳанзаланинг шундайгина орқасида Шаддод бин Асвад исмли мушрик турарди. Бу ярамас, ҳазрати Ҳанзалага орқадан найза санчди. Ҳазрати Ҳанзала “Аллоҳу акбар” дея орқасига бир ҳамла қилишга уринган бўлса-да, уddeлай олмай ерга йиқилди. Шахид бўлиб, муборак руҳи жаннатга учди. Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимиз: “Малоиканинг осмон билан ер орасида кумушдан ясалган маҳсус жойда Ҳанзалани ёмғир сувида ювишаётгандарини кўрдим” дея марҳамат қилгандилар. Бу воқеани Абу Усайдий қуйидагича ҳикоя қилганлар:

“Расулуллоҳдан бу сўзларни эшитиб, Ҳанзаланинг жасади олдига бордим. Унинг бошидан сув томчилаб турарди. Қайтиб келиб, Расули акрамга хабар қилдим. Пайғамбар алайхиссалом, ҳазрати Ҳанзалани “Госийл-ул-малоика”²⁰⁴ деб атадилар.”²⁰⁵

Мушрикларнинг қочаётганини кўрган Айнайн тепасидаги ўқчиликнинг баъзилари уруш тугади деб, ўз жойларини ташлаб пастликка тушиб кетдилар. Тепада фақат уларни тўхтатишига уринган мерганлар қўмондони Абдуллоҳ бин Жубайр билан ўн икки мерган қолган эди.

Ҳазрати Алининг қаҳрамонлиги

Ўша пайтда пистирмада пайт пойлаб турган мушрик ўқчилигининг бошчиси Холид бин Валид, тепаликда муҳоҳидларнинг камайиб қолганини кўриб, кўл остидаги суворийларни шу томонга бошлади. Холидга Икрима бин Абий Жаҳл ҳам қўшилди. Улар бир зумда тепалик ёнидаги йўлак бошида пайдо бўлдилар. Ҳазрати Абдуллоҳ бин Жубайр ва ёнидаги вафодор, содик дўстлари дарҳол саф ҳолда тизилишиб, ўқлари тугагунча душман устидан ўқ ёғдирдилар. Кейин қиличларини ялангочлаб, яккама-якка жангга киришдилар. “Аллоҳу акбар! Аллоҳу акбар!” наърлари остида қанча қаҳрамонликлар кўрсатишиди. Лекин иймонлилар билан иймонсизлар орасида сон жиҳатидан бирга йигирма беш қадар фарқ бор эди. Шонли Асҳоби киром, пайғамбаримизнинг бўйруқларини бажариш учун қонларининг охирги томчисигача олишдилар. Бирин-кетин шаҳидлик шарбатини ичиб, муборак вужудлари тупроққа тушиб, руҳлари жаннатга учди (родиаллоҳу анхум).

Мушриклар ғараз ва адватлари туфайли, ҳазрати Абдуллоҳнинг кийимини ечиб, муборак жасадини найзалари билан илма-тешик қилишди. Қорнини ёриб, ичак-чавоқларини чиқариб ташлашди.

Холид бин Валид ва Икрима тепалик ёнидаги йўлакни ҳимоялаб турган муҳоҳидларни шаҳид қилгач, шитоб билан Ислом лашкарининг орқа тарафидан хужумга ўтишди. Асҳоби киром тўсатдан орқаларида пайдо бўлган душманни кўриб, йигиштирила олмай, саросимага тушиб қолди. Чунки қўпчилиги аллақачон курол-аслаҳаларини ташлаб қўйишганди. Вазият бирданига

204 Фаршиштагар товған одам.

205 Ибн Ҳишиом, “ас-Сийра”, II, 74-б.; Воқидий, “ал-Магозий”, I, 273-274-б.; Табарий, “Торих”, II, 203-б.; Суҳайлий, “Равзул-унуғ”, III, 258-б.

ўзгарди. Олдинда қочиб кетаётган Курайш мушриклари, Холид бин Валиднинг мусулмонларга орқадан ҳужум қилганини кўриб, қочишдан тўхтаб, ортга қайтишди. Мусулмонлар кутилмагандан икки ўт орасида қолган эди. Мушриклар ҳам олд, ҳам орқа жабҳадан ҳужум қилиб, мусулмонларни қисиб кела бошлади. Саҳобалар кичик-кичик гурухлар ҳолида бир-бирларидан ажраб қолиб, тарқалишга мажбур бўлишди.²⁰⁶

Ҳазрати Али ўша ҳолатни шундай хотирлагандилар: “Ораларида Икрима бин Абий Жаҳл ҳам бўлган бир гуруҳ мушрикнинг ўртасига ўзимни ташладим. Атрофимни куршаб олдилар. Уларнинг кўпчилигини қиличдан ўтказдим. Кейин яна бир гуруҳни орасига ўзимни урдим. Улардан ҳам кўпчилигини ер тишлатдим. Ажалим етмагани учун менга ҳеч нарса қила олишмади. Шундай жанг кила туриб, бир маҳал Расулуллоҳни кўздан йўқотдим. Ўз-ўзимга “Қасам ичаманки, У зот жанг майдонини ташлаб кетадиган киши эмаслар. Ҳар ҳолда Аллоҳу таоло бизнинг номуносиб ҳаракатларимиз сабабли Уни орамиздан олиб кетган бўлса керак! Демак мен учун жанг қилиб ўлишдан бошқа йўл қолмабди” дедим ва қиличимнинг қинини бурдалаб ташладим. Бир гала мушрик устига ҳужум қилиб, уларни тум-тарақай қочираётганимда, Расулуллоҳнинг улар орасида қолганини кўриб қолдим. Англадимки, Расулуллоҳни Аллоҳу таоло фаришталари орқали ҳимоя қиларди.”

Душман аскарлари, Расул-и акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимизнинг ёnlаригача яқинлашиб келганди. Вазият жуда хавфли тус олганди. Мухтарам пайғамбаримиз битта ўзлари душманга карши худди ҳарбий гуруҳдек сабот кўрсатиб, жойларидан яrim қадам ҳам чекинмай жанг қилардилар. Бир томондан анчагина тарқалиб кетган Асҳобини тўплашга ҳаракат қилиб: “Эй фалончи, мен томон кел! Эй фалонча, бу ёкка, мени ёнимга кел! Мен Расулуллоҳман! Мен сари юзланиб келганга жаннат бор” деб буюрадилар. Ҳазрати Абу Бакр, Абдураҳмон бин Авф, Талҳо бин Убайдуллоҳ, Али бин Абий Толиб, Зубайр бин Аввом, Абу Дужона, Абу Убайда бин Жарроҳ, Саъд бин Муъз, Саъд бин Абий Ваққос, Ҳаббоб бин Мунзир, Усайд бин Ҳудайр, Саҳл бин Ҳаниф, Осим бин Собит, Хорис бин Симма каби асҳобнинг машҳурлари бир зумда севимли пайғамбаримизнинг атрофида ҳалқа бўлиб, Уни ҳимоя қилиш учун жонли деворга айландилар.

²⁰⁶ 206 Қоқидий, “ал-Магозий”, I, 232, 301-б.

Шунда Аббос бин Убайда ҳазратлари тарқалиб кетган Асҳоб-и киромни жамлаш учун “Эй қардошларим! Шу бошимизга келган мусибат, пайғамбаримизнинг амрларини бажо келтирмаслигимиз оқибатидир. Тарқалманглар! Пайғамбаримиз атрофида жисплашинглар! Борди-ю, биз Уни химоя этувчилар сафида бўлмай, Расулуллоҳга бирон бир зарап етса, Раббимиз олдида ўзимизни оқлаш учун ҳеч қандай узр қолмайди” деб бакиргани эшитилди. Ҳазрати Аббос бин Убода ёнига Хорижа бин Зайд ва Авс бин Аркомни олиб, қалқонсиз битта қилич билан душманинг ўртасига “Аллоҳу акбар!” садолари остида ташланди. Расулуллоҳ учун, Уни қўриқлаш учун қаҳрамонларча олишдилар. Хорижа бин Зайд ўн тўқиз жойидан яраланганди. Бошқаларининг жароҳатлари ҳам уникудан кам эмасди. Охир-оқибат учаласи ҳам ўzlари талпинган шаҳодат мартабасига эришдилар.

Вазият жуда кескин ва хавфли бўлишига қарамасдан, Асҳоб-и киром жаноби пайғамбаримизнинг атрофида тўпланиб, саф торта бошладилар. Мушриклар эса, севимли пайғамбаримизни ва Унга қўксини қалқон қилган шонли Асҳобини ўраб олди. Душман чамбарининг ҳар тарафидан гурух-гурух мушрик олдинга сапчиб, қуршов доирасини тобора қисиб келарди. Қурайшлик бир гурухнинг олдинга отилганини қўрган оламларнинг сарвари ёnlарида жонларни Унга фидо қилишга шай турган Асҳобига: **“Мана бу гурухга ким пешвоз чиқади?”** деганларида, Ваҳб бин Кобус ҳазратлари: “Жоним сизга фидо бўлсин, ё Расулуллоҳ! Уларни мен қаршилайман” деб олдинга отилиб чиқди. Аллоҳу таолонинг шарафли исмини тилидан туширмайдиган бу қаҳрамон, қиличини яланғочлаб мушриклар ичига отилди. Жаноби пайғамбаримиз: **“Сенга жаннатни мұждалайман”** деб марҳамат қилдилар. Унинг душманга қарши кўрсатётган сабот ва ғайратини кўриб: **“Аллоҳим! Уни раҳм қилгин!”** дедилар.

Мушриклар жуда кўпчилик бўлганидан ҳазрати Ваҳбни ўртага олиб, найзалар билан шаҳид қилди. Буни кўрган Саъд бин Абий Ваққос, унга ёрдам қилиш ниятида олдинга отилиб, душман орасига кирди. Мисли кўрилмаган қаҳрамонликлар кўрсатиб, кўпгина душманни ер тишлатди. Қолганларини эса, чекинишга мажбур қилди. Қайтиб келиб, севимли пайғамбаримиз ёnlарида сафдан ўрин олди. Расул-и акрам, ҳазрати Ваҳбга: **“Мен сендан розиман. Аллоҳу таоло ҳам рози бўлсин”** дея марҳамат қилдилар.

Хабиб-и акрам жанобимиз, атрофидаги мужохидлар қуршовини ёриб, Унга томон келаётган бир мушрик гурухини кўриб, ҳазрати Алига: “**Уларга ҳужум қилгин!**” деб буюрдилар. Ҳазрати Али дарҳол ҳужумга ўтиб, улардан Амр бин Абдуллоҳи ўлдириб, қолганларини қочирди. Қиличи синганида, пайғамбаримиз Зулғиқорни унга бердилар. Душмандан яна бир гурух олдинга отилди. Пайғамбаримиз: “**Ё Али! Уларни мендан даф қилгин**” деб буюрдилар. Жонини Расулуллоҳга фидо қилган Аллоҳу таолонинг арслони дарҳол душманга ҳамла қилиб, Шайба бин Моликни ўлдириди. Қолганлари қочиб қолдилар. Ўша заҳоти Жаброил алайҳиссалом келиб, жаноби пайғамбаримизга: “**Ё Расулатлоҳ! Бу иш, Алидан содир бўлган фавқулодда бир жавонмардликдир**” деганди, Расулуллоҳ: “У мендан, мен ҳам унданман” дея марҳамат қилдилар. Жаброил алайҳиссалом эса: “Мен эса ҳар иккингизданман” деди. Ўша аснода ғойибдан: “**Алидек ботир, Зулғиқордек қилич бўлмайди**” деган овоз эшитилди.

Мушриклар пайғамбаримизга яқин келолмасликлариға амин бўлгач, камондан ўқ ота бошладилар. Отилган ўқлар гоҳ устларидан, гоҳ чап ё ўнгларидан ўтиб кетарди. Душман ҳамласини орта улоқтириб ташлаш учун жон-жаҳди билан жанг қилаётган Асҳоби киром, бу ҳолни қўрар-қўрмас, оламларнинг сарвари атрофига тўпланиб, Унга отилаётган ўқларга муборак вужудларини қалқон қилдилар. Мухтарам пайғамбаримиз саҳобалариға душманга ўқ билан қаршилик қўрсатишни амр қилгач, улар ҳам мушрикларга ўқ ёғдира бошлади. Расулуллоҳ, Саъд бин Абий Ваққос ҳазратларини ўз олдлариға ўтиргизиб қўйдилар. Уста мерғанлардан бўлган ҳазрати Саъд душманга қаратса тинмай ўқ ёғдира бошлади. Ўқдонидан ҳар сафар янги ўқ олганида: “**Ё Рабби! Бу ўқ сенинг ўкингдир. У билан душманни йикит!**” дерди, жаноби пайғамбаримиз ҳам: “**Аллоҳим! Саъднинг дуосини қабул айла! Аллоҳим! Саъднинг ўқини душманга қада!.. Давом эт, Саъд! Давом эт! Ота-онам сенга фидо бўлсин!**” дега марҳамат қиласардилар. Шу тарзда ҳар бир ўқ отишда пайғамбаримиз айни дуоларни такрорлардилар.

Ҳазрати Саъднинг ўқи тугаб қолганида пайғамбаримиз ўз ўқларини ҳам унга бериб оттирдилар. Саъд бин Абий Ваққос отган ўқларнинг ҳар бири душман аскарининг бирортасига ёки улар мингандаги аниқ тегарди.

Ҳазрати Абу Талҳа эса, мушриклар отаётган ўқлардан севимли

пайғамбаримизни ҳимоя қилиш учун олдинга чиқиб, уларга вужуди ва қалқони билан тўсиқ бўлиб, душманни қўрқитадиган наъралар отди. Жаноби пайғамбаримиз ҳазрати Талҳанинг овозига: “**Лашқар ичиди Абу Талҳанинг овози юз кишидан ҳам хайрлидир**” деб марҳамат қилгандилар. Абу Талҳа ҳам фурсатни бой бермасдан мушрикларга ўқ узишни канда қилмасди. Нишонни жуда тўғри ва аниқ оларди, у отган ўқларнинг биронтаси ҳам бекорга кетмаётганди. У ҳар ўқ отганда Расууллоҳ нишонга теккан-тегмаганини билиш учун бошларини кўтаргандарида, Абу Талҳа бирон дайди ўқ тегиб кетишидан қўрқиб: “Ота-онам ва жоним сизга фидо бўлсин, ё Расууллоҳ! Муборак бошингизни юқори кўтарманг. Сизга душманнинг ўқи зарар бермасин! Вужудим муборак вужудингизга қалқон ва жоним сизга фидодир! Душман мени бўғизламасдан сизга яқинлаша олмагай! Мен ўлмагунимча сизга бирор шикаст етмайди!..” дея севимли пайғамбаримизни ўз жони билан ҳимоя қиларди.

Ҳазрати Ҳамзанинг шаҳодати

Уҳуд майдонининг ҳамма тарафида беомон ва даҳшатли тўқнашув бор шиддати билан давом этарди. Баъзилари отлик, баъзилари пиёда ҳолатда иймон-куфр жангини авж олдиришарди. Асҳоби киром ҳали-ҳануз йигиштирилиб, тартибли саф туза олмаган эди. Жаноби пайғамбаримизнинг атрофларида ўттизга яқин саҳобагина парвонадек айланарди, келаётган душман ўқларига, найзаларига, киличларига ўз вужудларини қалқон килишарди. Уларнинг якка-ягона орзулари, севимли пайғамбаримизнинг амрларини бажо келтириш ва Унга келиши мумкин бўлган ҳар қандай зарарни узоқлаштиришдан иборат эди. Ботирларнинг сардори ҳазрати Ҳамза, ўша машмашада жаноби пайғамбаримиздан ажralиб қолганди ва тумонат душманнинг ичиди икки қўлида икки қилич билан шердек олишарди, “Аллоҳу акбар!..” нидолари билан душман қалбига қўрқинч солаётганди. Ҳозиргача якка ўзи ўттиз бир мушрикни ўлдириб, қанчаларини қўлидан ёки оёғидан жудо қилиб улгурганди. Мушрикларнинг бир катта тўдаси ўргасига тушиб қолган ҳазрати Ҳамза, уларни тум-тарақай этганида Сибоъ бин Умму Анмор номли мушрик: “Менга бас келадиган мард борми?” дея ҳазрати Ҳамзани майдонга чақирди. Ҳазрати Ҳамза

эса: “Яқинроқ кел, эй суннатчи хотиннинг ўғли! Сен ҳали, Аллоҳга ва Унинг Расулига қарши майдонга чиқадиган бўлдингми?” деб кўз очиб юмгунча унинг оёғидан кўтариб, ерга урди²⁰⁷ ва унинг устига миниб, калласини танасидан сапчадек узганида, рўпарасидаги қоя орқасида қўлидаги найзаси билан уни нишонга олиб турган Ваҳшийни кўриб қолди. Дарҳол унга томон юргурганди, селдан ҳосил бўлган чуқурга сирпаниб кетиб, орқаси билан йикилди. Ўша онда совути қийшайиб, қорнида бироз жойи очилиб қолди. Фурсат пойлаб турган Ваҳший, айни ўша онда найзасини отди... Кофирнинг найзаси нишонга тўғри келганди. Машъум назарати Ҳамзанинг муборак баданини тешиб ўтганди. Қаҳрамонларнинг буюги зарбанинг зўридан: “Аллоҳим!” деб, энди туриб келаётган жойида буқчайиб қолди. У шахид бўлиб, ўзи орзиқиб кутган мақомига эришганди. У Аллоҳу таолонинг йўлида, севимли пайғамбари учун жонини фидо қилганди (родиаллоҳу анх).

Шу орада, душман сафлари ичидан бириси: “Эй Қурайш! Қариндошлиқ ҳақларига риоя қилмаган, қавмимизни бўлинишга олиб келган Муҳаммад билан олишишдан қайтманлар. Агар Муҳаммад қутуладиган бўлса, мен қутулмайин!..” деб мушрикларни коинотнинг сарварига (саллаллоҳу алайҳи васаллам) тинмасдан хужум қилишга ташвиқ қиласарди. Ўкираётган бу овоз, мушрик Осим бин Абий Авфга тегишли эди. Абу Дужона ҳазратлари ҳам бу овозни эшилди. Жанг майдонида қаршисидаги ва орқасидаги душманлар билан олиша-олиша Осим бин Абий Авфнинг олдига етди ва уни дарҳол ўлдирди. Лекин орқасида турган мушрик Маъбаддан бехабар қолди. У кофир, ҳазрати Абу Дужонага орқасидан бор кучи билан қилич урди. Аммо ҳазрати Абу Дужонага Аллоҳу таоло эҳсони насиб бўлиб, оний ва жуда тез ҳарккат билан энкайиб қолиб, кофир қиличининг даҳшатли зарбасидан омон қолди. Дарҳол кофирга ҳамла қилиб, Маъбадни жаҳаннамга жўнатди.

Қурайшлик кофирларнинг асосий мақсадлари оламларнинг сарварини қатл этиш эди, албатта. Шунинг учун улар, Унга якин бориш учун бор кучларини ишга solaётган эди. Лекин қанча уринишмасин, Унга бирор зарар етмасин деган хавотирда атрофида парвона бўлган, жонларини фидо қилишдан заррача чекинмаган шонли, шарафли Асҳоб ҳалқасидан ўта олмаётган эди.

²⁰⁷ Бухорий, “Магозий”, 23-б.; Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснаф”, III, 501-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақат”, III, 164-б; Табарий, “Тарих”, II, 516-б.

Шу қаҳрамон ўттиз кишидан иборат баҳодирлар, “Ё Расулаллоҳ! Ёнингиздан зигирча айрилмаслик аҳди ила душман ўқи олдида юзларимиз муборак юзингизга қалқон, вужудимиз муборак вужудингизга фидодур! Сиз саломатда бўлинг, бас.”- дедилар. Мушриклар эса, тўда-тўда бўлиб, хужум қилишда давом этарди. Фаҳр-и олам сарваримиз, атрофида Унга қалкон бўлиб турган қаҳрамон Асҳобига душманинг бир тўдасини кўрсатиб: “Аллоҳу таоло йўлида бизга ким вужудини фидо қиласи” дея марҳамат қилдилар. Мадиналик бешта саҳобий дарров майдонга отилиб чиқди. Пайғамбаримизнинг кўз олдиларида тақбирлар олиб, душман билан чир айланиб олишдилар. Уларнинг тўрттаси шахид бўлди. Бешинчиси эса, ўн тўрт жойидан яраланиб йиқилганида, оламларнинг сарвари: “Уни менинг ёнимга яқинлаштиринг” деб буюрдилар. Бутун аъзойи баданидан қон оқарди. Севимли пайғамбаримиз ўтириб, муборак оёқларини ярадор қаҳрамоннинг бошига ёстиқ қилдилар. Ана шундай ҳолда шахид бўлиш шарафига эришган баҳтли саҳоба Умора бин Язийд ҳазратлари эди.

Талҳа бин Убайдуллоҳнинг қаҳрамонлиги

Мушриклар янада яқинлашиб қолгандилар. Шундай бир вазиятда, пайғамбаримиз: “**Мана буларни ким қайтариб ташлайди?**” дея сўрок марҳамат этдилар. Талҳа бин Убайдуллоҳ ҳазратлари “Мен! Ё Расулаллоҳ!” деб илгари чиқиб, душманга отилмоқчи бўлдилар. Жаноби пайғамбаримиз: “**Сенингдек яна ким бор?**” дея буюрдилар. Мадиналик саҳобийлардан бири: “Ё Расулаллоҳ! Мен” дея изн сўради. Мухтарам пайғамбаримиз унга: “**Майли, қани сен уларни олдига чиққин**” деганларида олдинга отилиб, мушрикларга ҳамла қилди. Беқиёс қаҳрамонликлар кўрсатди. Бир қанча иймонсизни ер тишлатди ва оқибат ўзи ҳам шаҳодат шарбатини ичди.²⁰⁸

Расул-и акрам жанобимиз тақрор: “**Буларга қарши ким ўзини тўсиқ қиласи?**” дедилар. Бу сафар ҳам ҳаммадан илгари яна Талҳа ҳазратлари олдинга чиқди. Бироқ тақрор: “**Яна сендеқ ким бор?**” дея марҳамат қилгандилар, Ансордан бир муборак зот: “Уларни мен қарши оламан, ё Расулаллоҳ” деб изн сўради. Севимли пайғамбаримиз у кишига “**Қани сен уларни кутиб олгин**” деб

²⁰⁸ Шамсиоддин Шомий, “Сүбулу-л-Худо”, IV, 203-б.

марҳамат қилишлари билан бу зот мушриклар устига ўқдек отилди. Мушрикларга беомон зарбалар бериб, анчасини жаҳаннамга йўллади. Ўзи ҳам шаҳид бўлди. Шу атрофда бўлган саҳобалар ҳам мардларча олишиб, бирин-кетин шаҳидлик мартабасига эришиб, Коинот Султони ёnlарида Талҳа бин Убайдуллоҳдан ўзга мусулмон қолмаган эди.

Ҳазрати Талҳа, Расулуллоҳга бирон зарап келиб қолмасин деган хавотирда, тўрт томондан ёғилаётган ёвнинг ҳамласини қайтаришга ғайрат киларди. Кофирлар билан жон-жаҳди билан олишарди, унинг бунчалик маҳорат билан қилич ўйнатиши, бир вақтнинг ўзида Расулуллоҳнинг ҳар тарафидан қилинаётган душман зарбасига қарши якка туриб бериши, ўқ, найза ва қилич зарбаларига вужудини қалқон қилиши, тенги йўқ, мисли кўрилмаган ҳодиса эди. Ҳазрати Талҳа пайғамбаримизни ҳимоялаш дардида атрофларида парвонадек айланар, ўзига урилаётган қилич зарбаларига парво ҳам қилмасди. Унинг ягона истаги, Коинотнинг султонини ҳимоя қилиш ва шу йўлда лозим бўлса, бошқа биродарларидек шахид бўлиш эди. Баданида яраланмаган жойи қолмаганди, кийими батамом қонга бўялганди. Лекин у бунга қарамасдан ҳали ҳам тўрт томонга бирданига улгурни турарди. Шу аснода анча узоқлашиб кетган ҳазрати Абу Бакр ва Саъд бин Абий Вакқос олиша Расули акрам ҳазратларининг ёнига қайтдилар.

Пахлавон ҳазрати Талҳа жуда кўп кон йўқотганлиги сабабли шу пайтда ерга йиқилиб ҳушидан кетди. Унинг бутун бадани, қилич, найза ва ўқ зарбалари натижасида илма-тешик бўлиб кетганди. Баданида олтмиш олтига катта ва ҳисобсиз турли хил кичик-кичик жароҳатлар борлиги кўрилган эди. Севимли пайғамбаримиз, Абу Бакрга дарҳол ҳазрати Талҳага ёрдамга боришни буюрдилар. Абу Бакри Сиддик, ҳазрати Талҳани ҳушига келтириш учун унинг муборак юзига сув сепди. Талҳа бин Убайдуллоҳ ҳазратлари эса ҳушига келар-келмас: “Ё Або Бакр! Расулуллоҳ қаерда, У нима қиласапти?” деган сўзлари билан Расули акрам жанобимизга бўлган чексиз муҳаббатини намоён қилди. Расули акрамни севиш, жонини Унинг муборак вужудига фидо қилиш шунчалик бўларди. Ҳазрати Абу Бакр: “Расулуллоҳ бардамлар. Мени ёнингга У зот юбордилар” деган эди, ҳазрати Талҳа эркин нафас олиб: “Аллоҳу таолога ададсиз шукрлар бўлсин. У зот соғу-саломат бўлсалар, бошқа ҳар қандай мусибат ҳеч нарса эмас” деди. Бу орада яна бир неча саҳобий етиб келдилар.

Оламлар жаноби Мұхаммад Мустафо (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ўзлари ҳазрати Талқанинг олдига ташриф буюрдилар. Бутун бадани қилич ва найзалар зарбидан илма-тешик бўлган мужоҳид, Расулуллоҳни соғу-саломат кўриб, севинганидан кўзларига ёш олди. Жаноби пайғамбаримиз, унинг вужудини силадилар ва кафтларини очиб: “**Аллоҳим! Унга шифо бер, қувват эҳсон айла**” дея дуо қилдилар. Ўшанда пайғамбаримизнинг дуоси қабул бўлиб, мўъжиза рўй берди. Ҳазрати Талҳа соппа-соғ ўрнидан турди ва душманга қарши яна жангга киришиб кетди. Мұхтарам пайғамбаримиз у хақда: “**Ухуд куни, ер юзида менинг ўнгимда Жаброилдан, чапимда Талҳа бин Убайдуллоҳдан ўзга менга якинроқ турган бирор киши қолмаганини кўрдим.**”²⁰⁹, “**Ер юзида жаннатлик одамни кўришни хоҳлаганлар, Талҳа бин Убайдуллоҳнинг юзига боқсин**” дея марҳамат қилдилар.

Бутун жанг майдони бўйлаб олишув бор шиддати билан давом этарди. Жаноби пайғамбаримизнинг атрофларида эса, Абу Дужона, байроқдор Мусъаб бин Умайр, Талҳа бин Убайдуллоҳ ва Расулуллоҳни химоялаш ниятида орқа сафлардан югуриб келган Насиба хоним билан бир неча саҳобийлар ҳам бор эди. Барчаси Расулуллоҳнинг ёнларида мушрикларга қарши омонсиз жанг қилишарди. Тишидан тирноғигача совутга ўралиб, куролланиб олган дубулғали ашаддий коғир Абдуллоҳ бин Ҳунайд, пайғамбаримизни кўриб қолиб, отини қамчилади. У бор кучи билан: “Мен Зухайнинг ўғлиман. Менга Мұхаммадни кўрсатинглар. Ё мен Уни ўлдирман ёки Унинг олдида ўзим ўламан” дея бўкира бошлиди. Отини жаноби пайғамбаримиз томон ҳаракат қилдирганида, Абу Дужона ҳазратлари дарров йўлига чиқди-да: “Қани кел, кўрамиз нима қиларкансан! Мен ўз баданим билан Мұхаммад алайхиссаломнинг муборак вужудини кўриқлаётганларданман. Мени янчиб ташламагунча Унга яқинлаштирумайман!” деди. Бир ҳамла билан отининг оёқларига қилич уриб, ўзини ерга йиқитди ва қиличини ҳавода айлантириб: “Ол, бу сенга Ҳарашанинг ўғлидан совфа” дея бир уришда ер тишлатди. Ҳодисани кузатиб турган Оламларнинг жаноби: “**Аллоҳим! Ҳарашанинг ўғлидан (Абу Дужонадан) мен қандай рози бўлсам, сен ҳам шундай рози бўл**” деб дуо қилдилар.

Мушриклар орасида Молик бин Зубайр исмли жуда мерган бири бўлиб, у жанг майдони бўйлаб, жаноби пайғамбаримизни

209 Ҳаким, “ал-Мустадрак”, III, 426-б.; Ҳайсамий, “Мажмоуз-Завоид”, IX, 52-б.

излаб юрарди ва пайт пойлаб, ўлдиришни кўзларди. Ул ноинсоф ниҳоят Расулуллохнинг яқинида пайдо бўлиб қолди ва муборак бошларини нишонга олиб, ёйдан ўқ узди. Кўз очиб-юмишга ҳам вақт қолмаганди. Буни сезиб қолган ҳазрати Талҳа яшин тезлигида ўққа қўлини тўсди. Ўқ ҳазрати Талҳанинг кафтига қадалиб, қўлини парчалаб юборди. Бармоқларининг барча томирлари кесилди, суяклари синиб кетди. Содир бўлган ҳодисани Фахри олам кўриб тургандилар. Расулуллоҳ жанобимиз: “Агар (мени химоялаш ниятида қўлингни ўққа қарши кўтараётганингда) **Бисмиллоҳ деганингда эди, одамларнинг кўз олдида малоика сени осмонга кўтарган бўларди**” дея марҳамат қилдилар.²¹⁰

Маккалик кофиirlардан Абдуллоҳ бин Қамиа, Убай бин Ҳалаф, Утба бин Абий Вакқос ва Абдуллоҳ бин Шихоб-и Зухрий исмли тўртта мушрик Расул-и акрам жанобимизни ўлдиришга аҳдлашиб, қасам ичишганди. Мана шундай қийин вақтда Расулуллоҳ ёnlарида атиги бир нечагина саҳобий бўлишига қарамай душман билан тенгма-тенг олишардилар. Пайғамбаримизнинг олдларида байроқдор Мусъаб бин Умайр ҳазратлари қилич ялангочлаб, урушарди. У айниқса совут кийиб олганида, ташқи қўринишидан пайғамбаримизга жуда ўхшаб кетарди. Ўнг қўлида Ислом байроғини кўтарган ҳолда мушриклар билан шиддатли олишувга киришганди. Ана шундай бир вақтда совутга ўралган Ибн-и Қамиа от устида у ерга яқинлашиб қолди. Овозининг борича бақириб: “Менга Муҳаммадни кўрсатинглар! У қутуладиган бўлса, мен қутулмайин!” деб бақириб, жаноби пайғамбаримизга карата отини қамчилади. Ҳазрати Мусъаб ва Насиба хоним унинг йўлини тўсиб, пайғамбаримизга вужудларини қалқон қилиб, кофир билан олиша бошладилар. Кофирга қанчалик қилич урсалар ҳам совутининг қалинлигидан унга ҳеч таъсир қилмасди. Лекин кофиirlнинг бир қилич зарбаси Насиба хонимнинг елкасини мажруҳ қилди. Сўнgra, кофир ҳазрати Мусъабнинг байроқ ушлаган ўнг қўлига қилич урди. Ўнг қўлидан ажралган ҳазрати Мусъаб бин Умайр, ўз жонидан қимматли билган муборак Ислом байроғини ерга туширмасдан чап қўлига олди. Шундай ахволда ҳам “**Муҳаммад** (алайҳиссалом) **Расулдир. Ундан аввал ҳам расуллар келгандилар**” маолидаги²¹¹

²¹⁰ Вокидий, “ал-Мағозий”, I, 254-б; Ибн Саъд, “ам-Табақот”, III, 217-б; Байҳақий, “ас-Сұнан”, II, 220-б; Ҳаким, “ал-Мустадрак”, III, 416-б.

²¹¹ Оли Имрон сураси, 3/144.

ояти каримасини ўқирди. Кофир Ибн-и Қамиа бу сафар ҳазрати Мусъабнинг чап қўлига қилич солди. Энди чап қўли ҳам кесилиб қолган шонли байроқдор Ислом байроғини ерга туширмасликка ҳаракат қиласарди. Қаҳрамон саҳобий чўлоқ қўллари билан байроқни кўкрагига бостириб тутиб турди. Энди кофир, унинг гавдасига найза урди. Ана шундагина у сафдошлари сингари йиқилиб шаҳид бўлди ва унинг муборак руҳи жаннатга учди.

Ҳазрати Мусъаб ерга йиқилаётганида, шонли Ислом байроғи ерга тушмаганди, уни Мусъаб қиёфасига кирган бир фаришта ушлаб қолган эди. Мухтарам пайғамбаримиз “**Олға Мусъаб! Олға!**” дея марҳамат қилғанларида, “Мен Мусъаб эмасман” деди. Ана шунда Коинотнинг султони унинг малоикадан эканлигини англаб, байроқни ҳазрати Алига бердилар.²¹²

Ибн-и Қамиа эса, ҳазрати Мусъабни пайғамбаримиз деб ўйлагани учун мушриклар ёнига қайтиб: “Мұхаммадни ўлдирдим” деб бақира бошлади. Бу сўзларни эшигтан мушриклар, мақсадларига эришиш лаззатидан янада қутура бошладилар. Ҳодисанинг аслидан бехабар бўлган Асҳоб-и киромнинг ҳам қўли-оёғи бўшашиб, умидсизлик ва қайғуга гарқ бўлишди. Орага мотам ҳавоси оралагандай бўлиб қолганди. Ҳатто ҳазрати Умарнинг қўллари бўшашиб, нима қиласини билмай, дўстлари билан ерга чўкиб қолганди. Анас бин Надр уларни бу ҳолда кўриб: “Нега бундай ўтирибсизлар” деб сўради. Улар эса: “Расулуллоҳ шаҳид этилибдилар!..” деб ғамгин жавоб қилдилар. Ҳазрати Анас эса, “Расулуллоҳ шаҳид қилинган бўлса, Унинг Рабби (Аллоҳу таоло) бокий-ку!. Расулуллоҳдан кейин биз соғ қолиб нима ҳам қиласардик! Қани ўринларингдан туинглар! Пайғамбаримиз жанг қилиб, муборак жонларни фидо қилган иш учун биз ҳам жонимизни фидо қилайлик” деди ва қиличини қинидан суғуриб: “Аллоҳу акбар!..” садолари остида қиличини ялтиратиб, душман ичига ўзини отди. Кофирлардан бир қанчасини қириб ташлади ва ўзи ҳам шаҳид бўлди. У шарафли қаҳрамоннинг фақатгина юзида етмишта жароҳат бор эди. Танасида шунчалар кўп жароҳатлари бор эдики, уни туғишган опасидан бошқа киши таний олмаган эди.

Жанг майдони бўйлаб Асҳоб-и киром анча пароканда бўлган

212 Ибн Ҳашим, “ас-Сийра”, II, 73-б.; Вокидий, “ал-Магозий”, I, 300-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақат”, II, 42-б.; Байҳақий, “Далошли-ун-нубувва”, III, 255-б.; Сұхайлий, “Равзул-унуф”, III, 258-б.; Ибн Касирий, “ас-Сийра”, III, 39-б.

ва бир қисми қаҳрамонларча шаҳид бўлганди. Уларнинг шу заиф холатидан фойдаланган мушриклар, Расул-и акрам жанобимизни ўраб олишганди, Тош отиб, қилич уриб, икки жаҳон сultonини (алайҳиссалом) шаҳид қилишига бор кучларини солишаётган эди. Лекин пайғамбаримизнинг эгниларида икки қават совут бўлгани туфайли душманнинг зарбалари таъсир қилмасди. Утба бин Абий Вакъос тарафидан отилган тош, севимли пайғамбаримизнинг муборак юзларига тегиб, пастки лабларини яралади. Пастки тишларидан ўнг рабоийя, яъни ўнг тараф ўткир тишлари синди. Шу орада Ибн-и Қамиа исмли мушрик ҳам етиб келиб, имкон туғилиши билан Оламларнинг сарвари бошларига қилич туширди. Мұхтарам пайғамбаримизнинг дубулғаси парчаланиб кетди. Унинг икки ҳалқаси муборак чаккаларига ботди. Кофир Ибн-и Қамиа такрор қилич силтади, бу дафъя унинг зарбаси пайғамбаримизнинг муборак елкаларини яралади ва Расулуллоҳ мусулмонларни қулатиш учун Абу Омир қазган чукурга ён томонлари билан йиқилиб тушдилар. Пайғамбаримиз ўшанда кофир Ибн-и Қамиага: “**Аллоҳу таоло сени залил ва паришон этсин**” дея дуо қилдилар. Ибн-и Қамиа эса, яна бир марта: “Мұхаммадни ўлдирдим! Мұхаммадни ўлдирдим!..” деб бақырганча Абу Суфённинг олдига чопди. Мушриклар ниятларига эришганди. Улар ҳақиқатан Расулуллоҳнинг ўлдирилганига ишонишган ва пайғамбаримиз йиқилиб тушган чукур атрофидан узоқлашиб, атрофда олишаётган сахобаларни битталаб қиличдан ўтказиш пайига тушишганди.²¹³

Расул-и акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимиз, чукурга тушганларида муборак ёноқлари қонаётганди. Муборак қўлларини юзларига олиб боргандарида қўл ва соқоли шарифларининг қонга беланганини кўрдилар. Бир томчи ҳам ерга тушмасидан Жаброил алайҳиссалом етиб келиб, қонни артиб олди-да: “Ё Ҳабибаллоҳ! Аллоҳу таоло ҳаққи, агар бу қондан бир томчи ерга тушса, ерда то қиёматгача ўт битмайди” деди. Фахр-и олам жанобимиз эса: “**Агар мендан бир томчи қон ерга тушадиган бўлса, кўқдан азоб нозил бўлади. Ё Раббий! Қавмимни афв айлагин!** Чунки улар, қилаётган ишларининг моҳиятини билмайдилар” дея марҳамат қилиб, жонларига қасд қилган, муборак баданларига қилич уриб, муборак тишларини синдирган ва муборак юзларини қонга белаган

²¹³ Ибн Ҳашим, “ас-Сийра”, II, 79-б.; Сүҳайлий, “Равзул-унуғ”, III, 263-б.; Ибн Касиир, “ас-Сийра”, III, 45-б.

ғанимларининг хидоятини тилаб дуо қилдилар.

Шу дамда Каъб бин Молик ҳазратларининг: “Эй мусулмонлар! Хушхабар! Расулуллоҳ мана бу ердалар!...” деган овози жаранглади. Уни эшитган шонли Асҳоб, янгидан ҳаёт топгандай севинч билан ўша томонга чопишиди. Биринчи бўлиб ҳазрати Али ва Талҳа бин Убайдуллоҳ етиб келиб, дарҳол Расулуллоҳни чуқурдан чиқариб олдилар. Ҳазрати Абу Убайда бин Жарроҳ эса, муҳтарам пайғамбаримизнинг муборак чаккаларига ботган дубулға ҳалқаларини тишлари билан тортиб чиқарди. Бу темир парчаларини чиқаришда Абу Убайданинг иккита олдинги тиши ҳам юлиниб чиқди. Асҳоб-и киромдан Молик бин Синон ҳазратлари, Расулуллоҳ жанобимизнинг юзидан оккан қонларни ялаб ютди. Жаноби пайғамбаримиз эса: **“Қоним қонига аралашган кишига жаҳаннам оташи тегмайди”** деб марҳамат қилдилар.

Мушриклар, такрор уларга ёпирила бошлади. Бироқ Расулуллоҳ алайҳиссаломга қайта қовушиш баҳтига эришган Асҳоб-и киром, дарров Расулуллоҳнинг атрофларида ҳалқа бўлиб, у ерга бирорта мушрикнинг бош суқишига имкон бермадилар. Пайғамбаримизга энди ҳеч нарса қила олмасликларига кўзлари етган мушриклар, тоғ сари чиқа бошлади. Икки жаҳон султони ёнларида бўлган Саъд бин Абий Ваққос ҳазратларига қараб: **“Уларни орқага қайтар”** деб буюрдилар. Ҳазрати Саъд эса “Ё Расулаллоҳ! Менинг қўлимда биттагина ўқим бор. Бу билан уларни қандай қилиб орқага қайтараман?” деб сўраганди, Расулуллоҳ буйргуни такрорладилар. Шундан кейин мерғанларнинг пири Саъд бин Абий Ваққос ҳазратлари, ўқдонидан ўқини олиб, душманга қаратса отди. Нишонга айнан етган ўқ, битта мушрикни ер тишлатди. Ўқдонига қўлинни беихтиёр узатган ҳазрати Саъд, ўқдонда яна бир ўқ борлигини кўрди. Бу ўққа бироз дикқат билан караганди, унинг ҳозиргина душманга узган ўқнинг айнан ўзи эканлигига ишонч ҳосил қилди. Шундай қилиб, янги ўқдан яна бир мушрик бу дунё билан хайрлашди. Бу ҳол бир неча марта такрорланди. Аслида ҳазрати Саъд бин Абий Ваққос, севимли пайғамбаримизнинг яна бир мўъжизасининг гувоҳи бўлганди. Охири одамларининг биринкетин ер тишлаётганини кўрган мушриклар, тоққа чиқишдан воз кечиб, пастга тушиб, ортга чекинди.

Мушрикларнинг ичидан Убайй бин Ҳалаф дегани отини жаноби пайғамбаримиз томон сурниб: “Қаерда у пайғамбарлик даво

қилаётган кимса? Қани олдимга чиқсин-да, мен билан беллашсин!” деб бакира бошлади. Асҳоби киромдан кўплари унга қарши чиқишни истаган бўлсалар-да, севимли пайғамбаримиз уларга ижозат бермадилар. Расулуллоҳ Хорис бин Симма ҳазратларининг найзасини муборак қўлларига олдилар-да, коғирға қарши Ўзлари майдонга чиқдилар. Тишидан тирноғигача қуролланиб, совутга ўралган коғир Убайй отини қамчилаб: “Эй Мұхаммад! Сен омон қолсанг, мен омон қолмай!” деб яқинлаша бошлади. Оламларнинг сарвари, қўлларидаги найзани Убаййнинг бўйнига қаратада отдилар. Найза учеб бориб, совут ва дубулганинг орасидан коғирнинг нақ бўйнига санчилди. Мушрик Убайй хўқиздек бўкириб, отидан ерга ағнаб тушди. Қовурға суюклари синиб кетди. Мушриклар уни ўрнидан турғазиб олиб кетдилар. Йўлда: “Мұхаммад мени ўлдирди!..” дея бақира-бакира ўлди.

Энди Расулуллоҳ, атрофидаги Асҳоби билан бирга Ухуд қояликларига чиқа бошладилар. Қояларга яқинлашиб, янада юқори чиқишга уриндилар, аммо эгниларида икки қават совут бўлғанлиги, жуда ҳолдан тойғанлиги ва муборак танасига етмишдан ортиқ қилич урилгани учун бунинг уддасидан чиқиш қийин бўлди. Шунда ҳазрати Талҳа, Расулуллоҳни орқалаб олиб, қоянинг устига чиқариб қўйди. Севимли пайғамбаримиз: **“Талҳа, Расулуллоҳга ёрдам берганида жаннат унга вожиб бўлди”** дея марҳамат қилдилар.

Тоғ этагида эса, саҳобийларнинг ҳар бири шердек ҳамла қилиб, мушрикларнинг устига отилиб, пайғамбаримизга қилич ўқталган ношудларга ҳаётни зиндан қилаётган эди. Бу орада Хотиб бин Балтаъа, пайғамбаримизнинг ёнларига келиб, Унга: “Жоним сизга фидо бўлсин, ё Расулатллоҳ! Буни Сизга ким раво кўрди?” деб савол берди. Жанобимиз эса: **“Утба бин Абий Ваққоснинг отган тоши юзимга келиб тегди ва рабоийя тишимни синдириди”** дея марҳамат қилганларида ҳазрати Хотиб: “Ё Расулатллоҳ! У коғир қайси томонга кетди?” деб қайта сўради. Пайғамбаримиз у кетган тарафни ишорат қилдилар. Ҳазрати Хотиб эса, дарҳол ўша тарафга югуриб кетди. Жанг майдонини оралаб-оралаб, неча коғир билан қарши келиб, охири Утбани ҳам топди. Уни отидан қулатиб, бир зарба билан калласини танасидан жудо қилди ва бу ҳақда Расулуллоҳга хабар қилди. Расулуллоҳ эса: **“Аллоҳу таоло сендан рози бўлсин. Аллоҳу таоло сендан рози бўлсин”** деб, ҳақига дуо қилдилар.

Поракандалиқдан чиқиб, жанговар сафларини тиклаб, янгидан хужумга ўтган Асҳоб-и киром қаршисида мушриклар сабот қила олмади. Сафларидан етмишта ўлук бериб, жанг майдонини тарк этиб, Маккага қараб қочиши. У пайтда жаноби пайғамбаримизнинг шаҳид бўлғанлиги ҳақидаги миш-мишлар Мадинағача етиб улгурганди. Бундай шум хабардан ташвишга тушган ҳазрати Фотима, ҳазрати Оиша, Умму Сулайм, Умму Айман, Ҳамна бинти Жаҳш, Куайба сингари хонимлар Ухуд сари елдилар. Ҳазрати Фотима отаси жаноби пайғамбаримизни ярадор ҳолларида кўриб, йиғлаб юборди. Бу кўз ёшлар, бир томондан Расулуллоҳнинг жароҳатлари туфайли бўлса, иккинчи томондан Ул зотни ҳаётликларидан оққан севинч ёшлари эди. Пайғамбаримизнинг шаҳид бўлғанлиги ҳақидаги шум хабар пуч чиққанди. Расулуллоҳ қизларини ва мусулмон аёлларни тасалли этдилар. Ҳазрати Али қалқонида сув келтирди. Фотима волидамиз, ўша сув билан Расулуллоҳнинг муборак юзлари ва кон теккан жойларини ювди. Лекин юзларидан қон сизиши тўхтамаганди. Ҳазрати Фотима бир парча матони куйдириб, кулини босгач, қон тўхтади.²¹⁴

Кейин жанг майдонини қараб чиқдилар. Аввало ярадорлар аниқланиб, яралари боғланди. Мушриклар, шаҳидлардан баъзиларини таниб бўлмас ҳолга келтириб ташлаганди. Шаҳидларнинг қулоқ, бурун ва баъзи аъзоларини кесиб, қоринларини ёриб ташлашган эди. Шундайларнинг бири Абдуллоҳ бин Жаҳш ҳазратлари эди. Севимли пайғамбаримиз ва Асҳоби бундай ваҳшийлиқдан жуда мутаассир бўлиб, ғамга ботдилар. Бу мудҳиши жангда саҳобийларнинг энг саралари шаҳодат шарбатини ичиб, Ухуд тупрокларини қонлари билан суғориб, Жаннатта учгандилар. Лекин шаҳидларнинг жасадларига раво кўрилган ёвузлик, чидаб бўлмайдиган даражада эди. Пайғамбаримиз билан ёнларидаги саҳобийларнинг иchlарини ғам-ғусса кемираради. Бундай аянчли манзара қаршисида Оламларнинг жаноби қўзидан дур-дур ёшлар тўкиб йиғладилар. Муборак кўзларидан ёшлари сузилиб оққан ҳолатда: **“Мен, шу шаҳидларнинг Аллоҳу таоло йўлида ширин жонларини фидо этганларига, қиёмат куни гувоҳлик бераман. Уларни қонлари билан дағн этинглар. Валлоҳи, улар қиёмат куни маҳшарга мана шундай яралари қонаган ҳолда**

²¹⁴ Ибни Можа, “Тиб”, 15-б.; Вокидий, “ал-Магозий”, I, 250-б.; Баїҳакий, “ас-Сунан”, II, 80-б.; Табароний, “ал-Мұжаммал-қабир”, VII, 144-б.

келадилар. Қонларининг ранги қип-қизил бўлиб, мушки анбар хиди келиб турадиган бўлади” деб марҳамат қилдилар.

Севимли пайғамбаримиз: “**Негадир амаким Ҳамзани кўрмаяпман. Унинг аҳволи қандай?**” дея савол қотдилар. Ҳазрати Али излаб уни топди. Пайғамбаримиз у ерга бориб, қараб бўлмайдиган манзаранинг гувоҳи бўлдилар-да, қаттиқ изтиробга тушдилар. Чунки ҳазрати Ҳамзанинг қулоқ-бурни ва бошқа узвлари кесилиб, юзи ҳам таниб бўлмайдиган ҳолатда тимдаланиб ташланганди. У ҳам етмагандай, қорни ёрилиб, юрак-бағри, жигари чиқариб ташланганди. Мухтарам пайғамбаримиз муборак кўзларидан шошқатор ёшлар оққан ҳолда: “**Эй Ҳамза! Ҳеч қачон, ҳеч бир одам, сиздек бундай мусибатга дучор бўлмаган ва дучор бўлмайди. Эй Расулulloхнинг амакиси! Эй Аллоҳу таолонинг ва расулининг арслони Ҳамза! Эй хайрсевар Ҳамза! Эй Расулulloҳнинг ҳимоячиси бўлган Ҳамза! Аллоҳу таоло сизга раҳмат айласин!...**” дедилар.

Бу орада қаршидан саросимада келаётган бир аёл кўринди. У аёл, пайғамбаримизнинг аммалари ҳазрати Сафийя волидамиз эдилар. У ҳам Расулulloҳнинг шаҳид бўлганлиги ҳақидаги миш-мишни эшитиб, ҳамма нарсасини унтиб, Уҳудга югуриб-елиб келаверган хонимлардан бири эди. Расул-и акрам жанобимиз, аммаларининг куйиб-пишиб келаётганини кўрдилар-да, шаҳидларнинг бу ҳолига чидай олмаслигини ўйлаб ва унинг ўғли Зубайр бин Аввом ҳазратларига: “**Бор, онангни ўша ерда тўхтатиб тургин, укасининг жасадини кўрмасин**” дея марҳамат қилдилар. Ҳазрати Зубайр югуриб онасиға пешвоз чиқди. Муборак хоним эса, ҳаяжон билан: “Болажоним! Менга Русулulloҳдан хабар бергин?..” деб, энг аввал Русул-и акрамни суриштириди. Унгача уларнинг олдига ҳазрати Али ҳам етиб келганди. Шунинг учун ҳазрати Али, ҳазрати Зубайдан олдинрок: “Ҳамд бўлсин, Расулulloҳ бардамлар” деган эди, муборак волидамиз енгил тортиб тинчланди, бирок: “Уни менга кўрсатинг” дейишдан ўзини тўхтата олмади. Ҳазрати Али ишорат билан севимли пайғамбаримизни кўрсатдилар. Ҳазрати Сафийя волидамиз, икки жаҳон қуёшини соғ-саломат кўрганидан кейингина ҳақиқатан севиниб, Аллоҳу таолога ҳамдлар айта бошлади. Энди бу муборак онамиз, ўзининг меҳрибон кардоши ҳазрати Ҳамзанинг аҳволидан хабар олиш учун олдинга юрмокчи бўлдилар. Ўғли ҳазарати Зубайр: “Жон онажон! Расулulloҳ, сизнинг

орқага қайтишингизни сўрадилар” деганди, ҳазрати Сафийя: “Агар укамнинг бошига келган ваҳшатни кўрмаслигим учун орқага қайтишимни истаётган бўлсанглар, зотан қариндошимнинг жасадини тилка-пора қилишганидан хабарим бор. Раҳматлик укам шу ҳолатга дунёлик учун эмас, Аллоҳ йўлида тушди. Биз бу қутлуғ йўлда ундан ҳам бадтарларига розимиз. Савобини ҳамиша Аллоҳу таолонинг ўзидан кутамиз. Иншааллоҳ сабр этувчилардан бўлиб, бундай кўргуликлар олдида сабот қиласмиз” дея тетик ва мардонавор сўзлар айтди. Зубайр бин Аввом ҳазратлари келиб буларни Расул-и акрамга айтганида, Сараваримиз: “**Ўндай бўлса, қўйвор келсин, кўрсин**” дея ижозат буюрдилар.

Ҳазрати Сафийя волидамиз, ҳазрати Ҳамзанинг жасади ёнига келиб ўтириди-ю унга қараб, кўзларидан ёш селдай оқа бошлади, лекин овозини чиқармади.

Ҳазрати Сафийя Уҳудга келаётиб ёнида икки дона ҳирқа ҳам олиб келганди. Уларни чиқарди-да: “Буларни қардошим Ҳамза учун келтирдим. Уни бунга ўранглар” деди. Сайийд-уш-шуҳадо, яъни шахидлар сардори бўлган ҳазрати Ҳамзани ўша хирқаларнинг бири билан кафнладилар.²¹⁵

Ҳабибуллоҳ жанобимиз, аламдор (байроқдор) Мусъаб бин Умайрнинг жасади ёнига келдилар. Бу муборак саҳобанинг ҳам қўллари чопилган ва баданининг жуда кўп жойларида яралар бор эди. Атрофи қип-қизил қон қўлмагига айланганди. Жаноби пайғамбаримиз, бу ерда ҳам чуқур ғамга ботдилар ва бу азиз шахидларга атаб Аҳзоб сурасидан 23-ояти каримасини ўқидилар. У оятда маолан: “**Мўминлардан шундай йигитлар борки, улар Аллоҳу таолога берган сўзларида садоқат кўрсатдилар. Улардан баъзилари шахид бўлгунча жанг қилишга доир берган сўзларини бажарди (шахид бўлди). Қолганлари ҳам шахид бўлишни кутиб туришибди. Улар берган сўзларини асло ўзгартирмадилар**” дейилганди. Пайғамбаримиз ундан кейин: “**Аллоҳу таолонинг Расули ҳам гувоҳдирки, сиз қиёмат куни Аллоҳу таолонинг ҳузурида шахид ҳолингизда тириласизлар**” дея марҳамат қилдилар. Кейин, ёнидагиларга қараб: “**Буларни зиёрат қилинг. Буларга салом беринг. Аллоҳу таолога қасамки, ким бу дунёда буларга салом берса, қиёматда бу азиз шахидлар**

215 Ибн Абий Шайба, “ал-Мусаннаф”, VIII, 493-б.; Абдулларрассоқ, “ал-Мусаннаф”, III, 427-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақат”, III, 14-б.

аликларини қайтарадилар” деб марҳамат қилдилар.

Мусъаб бин Умайр ҳазратларига кафан бўладиган бир нарса топилмади. Ўзининг кийими эса, кафанга кичиклик қилиб, бошини ёпсалар оёғи, оёғини ёпсалар боши очиқ қолаётганди. Ўшанда Ҳабиб-и акрам: “**Бош тарафини ўз кийими билан, оёқ тарафини эса изхир** (райхон каби хушбўй ўсимлик) **ўти²¹⁶ билан бекитинглар**” деб кўрсатма бердилар. Ҳаётини Исломга хизмат билан ўтказиб, бу йўлда шаҳидлик мартабасига эришган бу баҳтли саҳобий, бу дунёдан ярим кафан билан кетди.²¹⁷

Бошқа шаҳидларнинг ҳам намозлари ўқилиб, қонли кийимлари билан иккита-учтаси биргаликда бир қабрга дафн қилинди (родиаллоҳу анҳум). Уҳуд ғазосида етмиш нафар шаҳид берилди. Улардан олтмиш тўрттаси Ансордан ва олти киши муҳожирлардан эди.

Асҳоб-и киромнинг кўпчилигининг қариндошлари шаҳид бўлганди. Шунинг учун уларнинг кўнгиллари маҳзун эди. Тирик қолғанларга тасалли бериш учун Ҳабиб-и акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимиз марҳамат қилдиларки: “**Валлоҳи, Асҳобим билан бирга мен ҳам шаҳид бўлиб, Уҳуд тоғи бағрида тунашни қанчалар истагандим. Қардошларингиз шаҳид бўлганда, Аллоҳу таоло уларнинг рухларини яшил қушларнинг қурсокларига жойлади. Улар, Жаннатнинг ирмоқларига бориб, ундан сув ичадилар. Боғчаларини кезиб, меваларидан ейдилар. Жаннатнинг тўрт тарафини томоша қиласилар. Гулистонларида сайр қилиб, учадилар. Ундан сўнгра Аршу аъло остига осилган олтин қандиллар ичига кириб, турайдилар. Шу йўсинда егулик ва ичтуликларнинг ҳушлиги ва гўзаллигини кўриб, “Эҳ, кошки, Аллоҳу таолонинг бизга берган иззату икромларни қардошларимиз ҳам билсалар эди, жиҳоддан чекинмасдилар, юзма-юз олишувдан кўркиб, душмандан юз ўтирмасдилар” дейдилар. Аллоҳу таоло эса, “Мен сизнинг ҳолингиздан уларни хабардор қиласман” дейди.** (Ҳақиқатан бу ҳақда ояти-и карима нозил бўлиб, унинг маолида шундай буюрилди:) **“Асло Аллоҳу таоло йўлида шаҳид бўлганларни ўликлар деб ўйламанглар! Тўғриси улар, Раблари хузурида тирикдирлар.**

²¹⁶ Минтакада ўсадиган ўсимлик турли.

²¹⁷ Бухорий, “Жаноиз”, 27-б.; Абу Довуд, “Васоё”, II-б.; Ибн Абий Шайба, “ал-Мусаннаф”, III, 147-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақот”, III, 121-б.; Сулютий, “Жоми-ул Аҳодис”, XXXIV, 451-б.

Шундай ки, Аллоху таолонинг уларга эҳсон қилган шаҳидлик мартабаси орқали ҳаммаси беҳад хурсанд бўлиб, Жаннат неъматлари ила ризқланурлар. Уларниң орқаларидан ҳали шаҳид бўла олмаганларга эса, “Уларга ҳеч бир қўрқув йўқдир ва улар маҳзун ҳам бўлмайдилар” дея хушхабар юборишни истайдилар. Улар, Аллоху таолодан келадиган биргина неъмат билан заруридан ортиқча мамнун бўладилар. Аллоху таолонинг мўминларига бўлган мукофоти зое кетмаслиги хушхабари билан маст бўладилар”²¹⁸ (Ол-и Имрон, 169-171)... Аллоху таоло уларга кўриниш бериб, “Эй бандаларим! Кўнглингиз нимани ёқтираётган бўлса, уни тортинмай айтинг, уларни сизга ортиғи билан тотиб кўришга имкон бераман” дея буюрди. Улар эса, “Эй Рabbимиз! Сенинг бизга эҳсон этган неъматларингдан устунроқ нима борки, биз уларни Сендан сўрасак. Биз, Жаннатда истаган нарсалардан еб турибмиз. Фақат бир истагимиз бор, у ҳам бўлса, руҳларимиз тақрор жасадларимизга кирса-да, дунёга қайтиб, сенинг йўлингда яна жанг қилиб, яна шаҳид бўлиб ҳузурингга келсак” демокдалар.”

Уҳуд тоги этагида бошқа қилинадиган иш қолмаган эди. Шу боис, ҳаммаси йиғилиб, йўл шайланишди. Жиҳод-и фисабилиллоҳ, яъни Аллоху таолонинг динини ёйиш учун йўлга чиқиб, келган ушбу Уҳуд тоги этакларида тарихда тенги йўқ бир газовот бўлиб ўтди. Асҳоб-и киромнинг, кўз кўриб, қулоқ эшиитмаган қаҳрамонликларига гувоҳ бўлинди ва куффорга яна бир марта катта сабоқ берилди.

Оламларнинг саравари (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) муборак Асҳоби билан нурли Мадина сари йўлга тушдилар. Ҳарра деган жойга келганида тўхтадилар. Расул-и акрам Асҳобини сафга тизиб, муборак қўлларини кўкка кўтардилар ва Аллоху таолога ёлвориб, шундай дуо қилдилар: “Аллоҳим! Ҳамду-сано аввало Сенгадир. Аллоҳим! Сенинг залолатга туширганингни хидоятга эриштирадиган, хидоятга эриштирганингни эса, йўлдан урадиган топилмайди... Аллоҳим! Бизга иймонни севдиргил. Қалбларимизни иймон билан безатгил. Бизни куфрдан, осийлик ва тошқинликдан нафрат қилувчилардан айла. Бизни дин ва дунёмизга зарарли бўлган нарсаларни билувчилардан, тўғри йўлга эрувчилар қилгил. Аллоҳим! Бизларни мусулмон

218 Оли Имрон, 3/169-171.

сифатида яшатгил ва мусулмон ҳолида ўлишимизни насиб айлагил. Бизни солиҳлар ва яхшилар зумрасига қўшгил. Чунки улар, на шараф ва вижданларини йўқотганлар, на динларидан қайтганлардир. Аллоҳим! Сенинг Расулингни ёлғончига чиқарган, Сенинг йўлингдан юз ўгирган, пайғамбарингга қарши ҳарб қилган коғирларнинг ҳам жазоларини бергил! Уларга ҳақ ва ҳақиқат бўлган азобларингни юборгил!.. Омин!” Сафда турган Асхоб-и киром ҳам “Омин! Омин!” дея муборак дуога иштирок этдилар.

Пайғамбаримиз, муҳтарам Асхоби билан Мадинага яқинлашиб қолгандилар. Мадинада қолган аёллар, болалар, қариялар барча-барчаси кўчаларга оқкан, юзларда хазинлик, нигоҳларда саросима билан етиб келган лашкарнинг орасидан Коинотнинг сultonини қидиришарди. Унинг жаҳонни чорагон қилган нурли юзларини кўргач, ҳаловат топиб, юзларида севинч балқиб, Аллоҳу таолога ҳамду санолар ёғдиришарди. Шундан кейингина яна минглаб кўзлар лашкар орасидан оталар, эрлар, ўғиллар, тоға ва амакиларни қидиришга тушиб кетарди. Излаганини топа олмаган кўзлардан шошқатор ёш сели оқаверарди, оқаверарди. Асхобининг бу ғамгин, ҳузнли аҳволини кўрган марҳаматлар дарёси Расул-и акрам жанобимиз ҳам ичларидан эзилиб, муборак кўзларидан оқкан ёшларни тута олмай келардилар.

Шундай бир ҳолатда Саъд бин Муъаз ҳазратларининг онаси Кабша хонимнинг жаноби пайғамбаримизга яқинлашиб келганини кўрдилар. Унинг ўғли Амр Уҳудда шаҳид бўлганди. Кабша хоним ҳузури саодатга етиб келганида: “Ота-онам, жоним сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Алҳамдуллоҳ, сизни согу-саломат кўрдим. Сиз саломат бўлсангиз, менга бошқа фалокатлар ҳеч нарса эмас” деди. Бу жафокаш мусулмон аёли жигарпораси бўлган ўғлини сўрамади. Муҳтарам пайғамбаримиз, ўғли Амр учун таъзия билдирганларидан кейин: “**Эй Саъднинг онаси! Сизга ва унинг оиласига хушхабарлар бўлсинки, улардан шаҳид бўлганларнинг ҳаммаси жаннатда йиғилдилар ва бир-бирларига дўст бўлдилар. Улар оиласига ҳам шафоат киладилар**” деб марҳамат килдилар. Кабша хоним: “Аллоҳу таолодан келган ҳар бир нарсага розимиз, ё Расулаллоҳ! Бундай хушхабарлардан кейин шаҳидлар учун ким ҳам йиғларди. Сиз, ҳаётда қолганлар учун дуо марҳамат қилинг, илтимос” деди.

Оламларнинг жаноби: “Аллоҳим! Уларнинг қалбларида бўлган ғаму-ғуссаларни тарқатиб юборгил! Орқаларида қолганларни ҳам тирикларнинг энг хайрлиларидан айлагил!” деб дуо қилдилар.

Пайғамбаримиз Асҳобига, баданий истакларга қарши курашишни қасд килиб: “(Эй Асҳобим! Ҳозир биз,) **кичик жиҳоддан қайтдик, энди катта жиҳодни бошлаймиз**”²¹⁹ деб марҳамат қилдилар. Кейин, барчага уйларига бориб дам олишларини ва яраларини даволашларини тавсия этдилар. Ўзлари ҳам ярадор эдилар. Тўғри саодатхоналарига кириб кетдилар.

Ҳамро-ул Асад сафари

Мушрикларнинг жанг майдонидан тўғри Мадинага бостириб кела олиш эҳтимоли сабабли, Расул-и акрам (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) Мадинага қайтишлари билан уларга қарши чоратадбир кўришга киришдилар. Эртасига Ўзлари ҳам ярадор бўлишларига қарамай, кечаги оғир жанг туфайли мусулмонларнинг заифлашмаганликларини кўрсатиб қўйиш ва душманнинг юрагига ғул-гула солиб, орқадан келиб қолишларининг олдини олиш мақсадида, Билол-и Ҳабашийга: “Жангчиларга бориб, Расулуллоҳ сизга душманни таъқиб этишни амр қиласяпти дегин! Бироқ бу таъқибга кеча биз билан жангга қатнашмаганлар келмайди, қатнашганларгина чиқади, деб тайинла” дей кўрсатма бердилар. У дарҳол бу амрни Асҳобга етказди. Амрни эшитган Асҳоб-и киромнинг кўпчилиги ярадор бўлишларига қарамай дарҳол ҳозирландилар. Ҳатто жуда оғир ярадор бўлган Абдуллоҳ ва Рафий исмли ака-укалар ҳам Расулуллоҳнинг амрини эшитиб, оғриқ ва яраларидан қон оқиб туришига қарамай: “Расулуллоҳ билан ғазога чиқиш фурсатини кўлдан бой берамизми?!” деб мужоҳидлар сафига шошилдилар.

Севимли пайғамбаримиз бошчилигида шонли Асҳоб, мушрикларни таъқиб этишни бошладилар. Равҳа деган жойда бир қисм мушрик йиғилиб, Мадинага хужум қилиш ва мусулмонларни тугатишга қарор қилганларини аниқладилар. Мушриклар ортидан қўшин тортиб изма-из кувиб бориш тадбири пайғамбаримизнинг янги бир мўъжизаси эканлиги шундан аён бўлди.

²¹⁹ Сулотий, “Жами-ул Аҳодис”, XV, 139-б, XXXIV, 106-б.

Дарҳақиқиат Равҳадаги мушриклар, Расул-и акрамнинг улар устига кўшин тортиб келаётганини эшишиб, кўрқанларидан дархол Маккага қараб жўнаб қолишиди.

Пайғамбаримизнинг лашкарлари уларни Ҳамро-ул асад деган жойгача орқаларидан қувиб, таъқиб қилиб бордилар. Мушриклардан икки кишини ушлаб ҳам олишди. У ерда уч кун тунадилар ва ундан кейин Мадинага қайтиб келдилар.²²⁰ Ҳамро-ул Асадгача борган шарафли Асҳобни Аллоҳу таоло, ояти карима орқали мадҳ этди. У ояти каримада маолан: “**Ярадор бўлғанларидан сўнг ҳам Аллоҳу таолонинг ва Унинг пайғамбари даъватига ошиққанлар ва айниқса улардан яхшиликлар қилиб, ёмонликлардан сақланганлар учун жуда катта мукофот бордир**”²²¹ деб буюрилади.

Уҳудда севимли пайғамбаримизни ўлдиришга қасам ичғанлар-дан бири бўлмиш Ибн-и Қамиа, Маккага қайтиб борганидан кейин бир куни мол-чорвасидан хабар олиш мақсадида тоққа чиқди. Сурувини тоғнинг тепасида топди. Чорванинг ичидан бир қўчкор тўсатдан Ибн-и Қамиага ташланиб қолди. Кутимаган зарбалардан эсанкираб ерга йиқилган кофири жони узилганча сузишдан тўхтамади.

Абдуллоҳ Шаҳоб Зухрий исмли мушрикни эса, Маккага қайтиб кетаётганида йўлда чипор илон чақиб ўлдиреди. Хуллас, жаноби пайғамбаримизга қасд қилғанларнинг ҳаммаси бир йил ичидан турли хил балоларга дучор бўлиб, жазоларини топиб, ўлиб кетишиди.

Ражиъ воқеаси

Уҳуд газосининг машҳур ўқчи мерғанларидан Осим бин Собит ҳазратлари, ўша газодамушриклардан Мусофий бин Талҳа ва унинг укаси Хорисни ўлдирган эди. Кин ва адоват саклашданоми чиққан оналари Сулофа бинти Саъд эса, икки ўғлининг ўлимига сабаб бўлган Осим бин Собитнинг бошини келтирган кишига юзта тута бераман деб ваъда қилди. Яна ҳазрати Осимнингбош суюгига шароб ичишга қасам ичди. Бундан ташқари, Расулуллоҳ юборган бир жангчи гуруҳда Абдуллоҳ бин Унайс Лихён ўғилларидан Холид бин Суфённи ўлдириши сабабли аламзада бўлган Лихён ўғиллари

²²⁰ Вокидий, “ал-Магозий”, I, 4-б; Ибн Саъд, “ат-Табақот”, II, 48-б; Сұхайлий, “Равзул-унуф”, III, 289-б.

²²¹ Ол-и Имрон сураси, 3/172.

Адал ва Қара қабилалари билан шартнома ҳам тузди.

Мадина атрофида яшайдиган бу икки қабила бир режа тузиб, мусулмонларга юбориш мақсадида маҳсус элчилар тайёрлади. Элчиларга “Уларга “биз ҳам мусулмон бўлдик. Закот бермоқчимиз. Ана шу закотларимизни йиғиш ва бизга Исломни ўргатиш учун муаллимлар керак.” дейсизлар. Шу тариқа биз томонга дин ўргатиш учун келувчиларнинг бир қисмини ўлдириб, мусулмонлардан ўч оламиз ва қолган қисмини Макка мушрикларига сотиб юборамиз”- дейишиди.

Хижратнинг тўртинчи йили сафар ойида, бу икки қабила номидан олти-етти кишилик вакиллар пайғамбаримиз ҳузурларига келиб: “Биз мусулмон бўлдик. Бизга Қуръони карим ва диний масалаларни пухта ўргатадиган муаллимлар юборинг”- деб, илтимос қилишди. Шу кунларда сарвари коинот пайғамбаримиз маккалик мушрикларнинг уруш тадоригидами, йўқми шуни билиб келишлари учун ўн кишидан иборат маҳсус бир кошифлик сарийяси (разведка гурухи) тузиб қўйгандилар. Адал ва Қара қабилаларидан бундай талаб келгач ушбу сарийяни уларга кўшиб юборишни лозим кўрдилар ва уларга қабилалар ичидаги вазиятни яхшилаб ўрганиб, аҳволдан хабардор қилишни тайинладилар. Асхоб-и киромдан ташкил этилган бу сарийяда (гурухда) Марсад бин Абий Марсад, Холид бин Абий Букайр, Осим бин Собит, Ҳубайб бин Адий, Зайд бин Дасинна, Абдуллоҳ бин Торик, Муъаттиб (Муғир) бин Убайд ва исмлари номаълум бўлган яна учта саҳобий бор эди.

Бу кошиф гурухи кундузлари яшириниб, кечалари йўл юриш орқали бир қуни саҳар вақтида Ражиъ сувининг бошига етиб келдилар. Ўша ерда бироз тўхтаб, дам олдилар-да, ёнларидағи Ажва исмли Мадинанинг яхши навли хурмосидан ҳам ейишди. Ундан сўнгра у ердан жилиб, шу атрофдаги тогнинг юқорисига чиқиб яшириндилар. Ҳузайл қабиласидан қўйларини боқиб юрган бир аёл ҳам ўша вақт Ражиъ сувининг бошига келиб қолди. Сув бошида сочилиб ётган хурмо данакларини кўриб, бу ерда Мадина хурмоси ейилганини англади. Бу ҳолдан кўрқиб кетиб: “Бу ерга Мадинадан кимлардир келибди” дея бақириб, қабиладошларига хабар қилди. Бу орада мусулмонлар билан келаётган Адал ва Қара қабиласи одамларидан бири ҳам булардан бир баҳона билан ажралиб, Лиҳён ўғилларига вазиятни хабар берди.

Лихён ўғиллари эса, дарҳол харакатга тушиб, икки юз кишилик аскар тўпладилар. Улардан юз нафари ўқчи мерғанлар эди.

Мушриклар бу ҳарбий гурухни саҳобалардан ташкил топган ўн кишилик сарийяга юбориши. Улар тоғнинг тепасида бўлган ҳазрати Осим бин Собит ва дўстларини қуршовга олдилар. Кўп ўтмай, булар ҳақида мушрикларга хабар учирган киши ҳам уларга қўшилди. Ана шунда Асҳоб-и киром алданганликларига ишонч ҳосил қилдилар ва жанг қилишга қарор бериб, қиличларини яланғочладилар. Буни кузатиб турган мушриклар яна бир марта алдамоқчи бўлиб: “Агар қаршилик кўрсатмай пастга ёнимизга тушсанглар, ҳеч бирингизга зарап бермаймиз. Ваъда берамиз. Худо ҳаққи, сизларни ўлдириш ниятимиз йўқ. Максадимиз сизлар учун маккаликлардан фидя ундиromoқдир”- дейишди.

Осим бин Собит, Марсад бин Абий Марсад ва Холид бин Абий Буқайр: “Мушрикларнинг таклиф ва аҳдларини ҳеч қачон қабул қиласмилиз” деб, мушрикларнинг барча таклифларини қатъяян рад этиши. Осим бин Собит ҳазратлари: “Ҳеч қачон, ҳеч бир ҳолатда мушрикларнинг ҳимоясини қабул қиласмасликка қасам ичдим. Валлоҳи, уларнинг ҳимоясига, ваъдасига алданиб, уларга асло таслим бўлмайман” деди. Кўлларини очди-да: “Аллоҳим! Пайғамбарингни аҳволимиздан хабардор қиласги!” деб дуо қилди. Аллоҳу таоло, ҳазрати Осимнинг дуосини қабул этиб, Расулуллоҳни бу вазиятдан хабардор қилди.

Ҳазрати Осим мушрикларга: “Биз ўлимдан кўркмаймиз. Чунки динимизда басийратлимиз (ўлганда шаҳид бўлиб, жаннатга кирамиз)” деган сўзлар билан жанг қилиш тарафдорлигини кўрсатди. Мушрикларнинг раиси: “Эй Осим! Ўзингни ва дўстларингни нобуд қиласма, яхшиси таслим бўл!” деганди, Осим бин Собит унга ўқ узиб жавоб берди. У ўқ отаётиб:

*“Кучим кофий, асло камим йўқ,
Камонимни тортиб жсангга шайландим,
Ҳаёт ёлғон, ўлим эса ҳақ,
Тақдирда не бўлса унга бойландим.
Одамлар эртами-кеч Аллоҳга қайтар.
Онам, сенлар билан олишимасам гар,
Ғам-ғуссадан ўксиб, ақлин йўқотар.”*

деган мисраларни ўқиди. Осимнинг ўқдонида етти дона ўқ бўлиб, биттаси ҳам зое кетмади. Ҳар бири битта мушрикни ер тишлатди. Ҳазрати Осимнинг ўқи тугаганидан кейин, душманнинг

кўпини найзаси билан илма-тешик қилди. Бир маҳал найзаси ҳам синиб қолди. Дарҳол киличини чиқариб, қинини синдириб отиб юборди. (Бу эса, ўлгунимча олишаман, таслим бўлмайман деган маънони билдиради.) Кейин: “Эй Аллоҳим! Бугунгача мен сенинг динингни муҳофаза қилдим. Сендан бу куннинг охирида менинг вужудимни қўриб, муҳофаза қилишингни ниёз этаман” дея дуо қилди. Кучлар умуман тенг бўлмаган жанг кетарди, ҳазрати Осим бин Собит ва бошқа саҳобийларнинг: “Аллоҳу акбар!” нидолари тоғдан акс садо берарди. Шу тариқа, икки юз душманга қарши бел боғлаган ўн нафар мужоҳид, жон-жаҳдлари билан олишиб, ёнларига яқинлашганни пушаймон қилаётганди. Охири Осим (родиаллоҳу анҳ) иккала оёғидан яраланиб йиқилиб тушди. Кофиirlар ерда йиқилиб ётган қаҳрамонга бостириб келишга қўрқдилар. Шунинг учун уни узоқдан ўқ отиб шаҳид қилдилар. Ўша куни у ердаги ўнта саҳобийдан етти нафари шаҳид бўлди ва учтаси асир тушди.

Лихёнўғиллари, Сулофа бинти Саъдга сотиш ниятида Осим бин Собитнинг муборак бошини кесиб олмоқчи бўлдилар. Бироқ Аллоҳу таоло ҳазрати Осим бин Собитнинг дуосини қабул қилганидан, унинг жасади устига бир гала ари юбордики, улар Осим бин Собитнинг жасади устига келиб, уни булатдай қоплаб олди. Мушриклар ариларга яқинлашиб, уларни тарқатиб юборишининг иложини топа олмади. Охири кечаси арилар тарқаб кетганидан кейин бош кесишига келадиган бўлиб, кетишиди.

Кечаси эса, Аллоҳу таолонинг қудрати билан шундай кучли ёмғир ёғдики, тоғу-даралардан сел оқди. Оқибатда, Осим бин Собит ҳазратларининг жасади одамзот топиб ололмас бир жойга олиб кетилди. Мушриклар қанча изламасин, жасадни топа олмади. Шундай қилиб, Осим бин Собит ҳазратларининг жасадига тегиши уларга насиб бўлмади. Осим бин Собитнинг жасадини арилар ҳимоялагани ҳақида хабар етказилганида ҳазрати Умар: “Мўмин қулини Аллоҳу таоло, албатта муҳофаза қиласи. Осим бин Собит тириклигига мушриклардан қандай ўзини ва динини ҳимоялаган бўлса, Аллоҳу таоло ҳам у ўлганида, унинг жасадини муҳофаза қилиб, унга мушрикларнинг қўлини текказмади” деб айтгандилар. Шунинг учун ҳазрати Осим бин **Собит хотирланганида**, уни **“Арилар қўриқлаган киши”** деб ёд олиш расм бўлди.²²²

Хуллас, Лихёнўғиллари ҳазрати Осим бин Собит бошлиқ

222 Бухорий, “Магозий”, 28-б.; Вокидий, “ал-Магозий”, I, 354-б.; Абдуурраззок, “ал-Мусаннаф”, V, 354-б.; Табароний, “ал-Муъжамул-қабир”, IV, 221-б.; Сафаидий, “ал-Воғий”, IV, 357-б.

еттита саҳобийни шаҳид қилиб, учтасини асир олди. Асир тушган саҳобийлар Ҳубайб бин Адий, Зайд бин Дасинна ва Абдуллоҳ бин Торик эдилар. Лиҳёнғиллари уларнинг ҳар учаласини ҳам ёйларнинг ичак иплари билан боғлаб қўйишиди. Асиrlардан Абдуллоҳ бин Торик ўзини маккалик мушрикларга топширишларига рози бўлмади. Маккага бормаслик учун қаршилик қўрсатди. “Шаҳид бўлган оғайниларим жаннат билан шарафландилар, мен эса бу ерда кимман” дей ҳайқирди. Боғлаб қўйилган қўлларидағи ипларни узиб юборди ва мушриклардан қочиб кетишга ҳаракат қилди. Бироқ мушриклар уни ҳам тошбўрон қилиб шаҳид этди. Ҳубайб бин Абий ва Зайд бин Дасинна ҳазратлари: “Расулуллоҳ топширган вазифани балки бажариш имкони чиқиб қолар” деган фикрда бўлиб, сабр қилишга қарор қилдилар.

Лиҳёнғиллари асиrlарнинг иккаласини ҳам Маккага юборишиди. Маккада эса, Бадр ва Уҳуд жангларида яқинларини йўқотган мушриклар, ўч олиш ўтида ёниб, интиқом ҳирси билан тутаётган бир ҳолда пайт пойлаб ўтирганди. Ҳубайбни, мушриклардан Хужайр бин Абий Ихоб-и Тамимий, Бадрда ўлдирилган укасининг ўчини олиш учун, Зайд бин Дасиннани эса Сафвон бин Умайя Бадрда ўлдирилган отаси Умайя бин Ҳалафнинг қасосини олиш мақсадида сотиб олишиди. Мушриклар бу асиrlарни дарров ўлдирмоқчи эди. Лекин у кунларда уруш қилиш тақиқланган ойларда бўлганлари туфайли зинданга ташлаб, вакт ўтишини кутишга қарор қилишиди. Ҳар иккисини алоҳида-алоҳида ҳужраларга қамашди. Бу икки саҳобий, бошларига тушган оғир асоратга, улкан матонат билан сабр-тоқат қўрсатдилар.

Ҳубайб бин Адий қамалган ҳужра жойлашган ҳовлида ишлайдиган ва ўзи озод қилинган чўрилардан бўлган Мовия хоним (кейинчалик мусулмон бўлган эди) қуйидагиларни ҳикоя қилганди:

“Ҳубайб мен хизмат қиладиган ҳовлидаги ҳужрага қамалганди. Мен ҳаётимда кўп асиrlарни қўрганман, аммо бундай хайрли асири асло кўрмаганман. Бир куни унинг ҳужрасига назар солсан, қўлида обдастадай келадиган бир бош узум кўрдим. Узумни еб ўтиради. Ҳар куни унинг қўлида узум кўрардим. У ойларда айниқса Маккада узум топиб бўлмасди. Аллоҳу таоло унга узум билан ризқ берарди. У қамаб қўйилган ҳужрада доимо намоз ва Куръон-и карим ўқирди. У ўқиган Куръон-и каримни, биз аёллар девор ташқарисидан эшитиб йиғлардик ва унинг ҳолига ачинардик. Баъзан мен ундан: “Бирор истагинг борми” деб сўрардим. У бўлса:

“Менга яхши, шириң, тоза сув беринг. Бутларга атаб сүйилгән гүштдан келтирманг. Яна бир истагим шуки, имкони бўлса, мени ўлдирадиган кунларини олдиндан менга хабар қилинг. Шулардан бошқа ҳеч нарса менга керак эмас” деб жавоб қилди. Мен эса, у ўлдириладиган кун аниқ бўлгач тезда бориб унга бу ҳақда айтдим. Бу шум хабардан унинг афти-ангорида заррача ўзгариш ва ачиниш сезилмади. Ўша машъум кун яқинлашганида, ўлишидан олдин тозаланмоқчи бўлди шекилли, қайчи ва устара беришимизни илтимос қилди. Мен у сўраганларни ўғилчамдан бориб юбордим. Бола унинг ёнига кетганидан кейин кўнглимга кўркув тушди. “Эвоҳ! Бу одам болани ўлдириб қўйса-я” деган ёмон хаёл миямни чулғаб олди. Югуриб бориб, Хубайнинг устарани олиб, болани тиззасига ўтқазиб олганини кўрдим. Бундан даҳшатга тушиб, дод-фарёд солиб бақириб юборишимга оз қолди. У менинг авзоимни сезиб: “Шу бегуноҳ болани ўлдириб қўяди деб ўйладингизми? Бизнинг динимизда бундай нарса йўқ. Ноҳақ жонга жабр қилиш бизнинг шонимизга зиддир” деди. Тушундимки, болани тиззасига эркалатиб ўтқазиб олган экан.

Мушриклар, Хубайб бин Адий билан Зайд бин Дасиннани ўлдиришни қарорлаштирган кун ҳам етиб келди. Ўша куни эрталабдан маҳбусларнинг оёқларидан занжирларини ечиб, Маккадан ташқаридаги Тамийм деган жойга олиб бориши. У ерда Макка аҳолиси ва мушрикларнинг энг обрўли одамлари қатл маросимини томоша қилиш учун йиғилишганди. Гавжум эди.

Мушриклар асиirlарни осишга мўлжаллаб иккита дор ўрнатганди. Хубайбни дор остига келтириб, осишга шайланганларида: “Мени қўйиб туринглар, ўлим олдидан икки ракат намоз ўқиб олайин” деди. Унга изн берилиб: “шу жойда ўқи” дейиши. Хубайб дарҳол ўрнидан туриб, ҳамманинг кўз олдida хушу билан икки ракат намоз ўқиди. У ерга тўпланган мушриклар, аёлу-болалар ҳаяжон билан уни кузатиб туришарди. Хубайб намозини тугатиб: “Валлохи, агар ўлимдан қўрқиб намозини чўзди, демаганларингда намозимни янада чўзиб, узоқ ўқирдим”-, деди. Ўлимга ҳукм қилинганда, қатлдан олдин икки ракат намоз ўқиган биринчи одам, бунинг одатга ва суннатга айланнишига сабаб бўлган биринчи мусулмон - Хубайб бин Адий бўлди. Мухтарам пайғамбаримиз (саллаллоҳу

алайхи васаллам) унинг бу ҳаракатидан хабар топганларида, тўғри деб баҳолаганлар.²²³

Хубайб намозини тугатгач, бўйнига сиртмоқ ўтказишиди. Унинг юзини қибладан Мадинаға қаратиб қўйишиди. Кейин: “Динингдан қайтсанг, сени ўлимдан ва асирикдан озод қиласиз” дейишиди. У бўлса: “Валлоҳи қайтмайман. Бутун дунё менини бўлса, бутун дунёни менга беришсалар ҳам, мен Исломиятдан қайтмайман!”- деди қатъий оҳангда. Бундай жавобга гангиган мушриклар: “Ундаи бўлса, шу ҳозир сенинг ўрнингда Мухаммад бўлишини, Унинг осилишини хоҳлармидинг? “Ҳа” десанг, биз сени ўлдирмаймиз, уйингга кетасан, бола-чақанг ёнида bemalol яшайсан” дейишиди. Хубайб: “Мен, Мухаммад алайхиссаломнинг оёқларига битта тикон ботишига ҳам рози бўлмайман” дея яна қатъий жавоб қилди. Мушриклар уни калака қилиб, устидан кулишиб: “Эй Хубайб! Агар Ислом динидан қайтмасанг, ҳеч шубҳасиз сени ўлдиралимиз” дейишиди. Хубайб: “Ўзим Аллоҳу таолонинг йўлида бўлгач, мен учун ўлдирилишимнинг аҳамияти йўқ”- деди.

Сўнгра Хубайб ҳазратлари: “Аллоҳим! Теварагимда душман башарасидан ўзга юз кўрмаяпман. Аллоҳим! Мендан Расулингга салом етказгайсан. Бошимизга тушган шу ҳолатни Расулингга билдиргин!” дея дуо қилди ва “Ассалому алайка, ё Расулаллоҳ!” деди. Шу пайтда севимли пайғамбаримиз Мадинада Асҳоб-и кироми билан сұхбатда ўтирадилар. Бу воқеани Зайд бин Хориса шундай хикоя қилган: “Бир куни Расулуппоҳ Асҳоби билан ўтиради, бирданига “**Ва алайхиссалом**” дедилар. Асҳоб-и киром: “Ё Расулаллоҳ! Бу кимнинг саломига алик эди”, дея сўрадилар. **“Қардошингиз Хубайбнинг саломига аликдир. Жаброил** (алайхиссалом) **Хубайбнинг саломини етказди”** деб марҳамат қилдилар.”²²⁴

Хубайбнинг дори атрофига йиғилган Қурайш мушриклари, шу ердаги ўшларга: “Оталарингни ўлдирган одам мана шу” деб Хубайбни кўрсатишиди. Уни эшитган оломон найзалар билан Хубайбнинг муборак вужудини яралай бошлади. Бу орада Хубайбнинг юзи Каъбага қараб бурилди. Мушриклар эса, уни яна Мадинаға қаратиб қўйди. Хубайб эса: “Аллоҳим! Агар Сенинг даргоҳингда мақбул бандаларингдан бўлсан, юзимни қиблага қаратгин” дея дуо киларди. Унинг юзи такрор қиблага қараб қолди.

223 Бухорий, “Мағозий”, 28-б.; Вокидий, “ал-Мағозий”, I, 354-б.; Табароний, “ал-Муъжамул-қабир”, IV, 221-б.; Сафадий, “ал-Вофий”, IV, 357-б.

224 Табароний, “ал-Муъжамул-қабир”, IV, 221-б.; Абу Нуайм, “Ҳиля-үл-Авлиё”, I, 159-б.; Ибни Абдилбэр, “ал-Истиъоб”, II, 28-б.

Мушриклар қанча уринса ҳам ҳеч қайсиси унинг юзини Каъбадан бошқа тарафга буриб қўя олмади. Шу вазиятда ҳазрати Ҳубайб, ўзининг душман қўлида ночор ва ғариб ҳолатда дорга осилиб, шахид бўлаётганлиги ҳақида бир шеър ўқиди. Мушриклар эса, унга чор атрофдан найза қадаб, азобу исканжка қилишни бошлаганда уларга қаратса: “Валлохи, мен мусулмон сифатида ўлдириладиган бўлгач, қандай қилиб ўлсан ҳам, қайси томонимга ағнасанам ҳам ғам емайман! Зеро буларнинг барчаси Аллоҳу таоло йўлида бўлаётган нарсалар” деди.

Сўнгра, Ҳубайб ҳазратлари мушрикларга мана бундай деб баддуо қилди: “Эй Аллоҳим! Қурайш мушрикларининг барчасини қаҳру паришон айла! Жамиятларини тору мор қилгин! Битта-битта жонларини ол, уларни омон қолдирма!”. Бундай қагиши эшитиб чўчиған мушриклар у ердан узоқлашишди. Қолган коғирлар эса, уни найзалашда давом этди. Охири мушриклардан бирининг найзаси ҳазрати Ҳубайнинг кўкрагидан кириб орқасидан чиқди. Бутун танасидан қон сачраб, дорда чайқалиб жон берәётганида “Ашҳаду ан ла илоҳа иллаллоҳ ва ашҳаду анна Мұхаммадан абдуҳу ва расулуҳ” дея шахид бўлди.²²⁵

Ҳубайнинг жасади қирқ кун дорда осиғлик қолди. Лекин жасади чиримади, ҳидланиб ҳам кетмади. Доим илиқ қон оқиб турди. Севимли пайғамбаримиз, унинг жасадини Мадинага келтириш учун Асҳоб-и киромдан Зубайр бин Аввом ва Микдод бин Асвадни Маккага юбордилар. Улар бир куни кечаси ҳеч кимга билдирамасдан Маккага кириб бориб, ҳазрати Ҳубайб осилган дорнинг тагига келдилар. Жасадни дордан тушириб, туяга ортиб, Мадинага йўлга чиқдилар. Бундан хабар топган мушриклар, жуда кўпчилик бўлиб мусулмонларнинг изига тушди. Ҳазрати Ҳубайнинг жасадини олиб кетаётган икки саҳобий, орқаларидан бостириб келаётган мушрикларга қарши курашиш учун жасадни ерга туширишди. Шунда бирданига ер ёрилиб жасадни қаърига олиб яна ёпилиб қолди. Бунга гувоҳ бўлган саҳобалар ҳаялламай дарров Мадина томон ҳаракат қилишди.

Ҳазрати Зайд бин Дасиннани ҳам мушриклар, ўzlари ясаган дор тагига олиб келишди. Диндан қайтариш учун, унга роса азоб беришди, бироқ Зайднинг иймонини қувватлантиришдан бошқа бирор нарсага эриша олмадилар. Унинг бундай событ иймони учун уни осиб кўйиб камон билан саноқсиз ўқقا тутиб қўйнашди. Охири, Сафвон бин Умайянинг озод қилинган кули Нистос тарафидан шахид қилинди.

225 Абдуరрассоқ, “ал-Мусаннаф”, V, 354-б.; Табароний, “ал-Муъжамул-қабир”, IV, 221-б.

Биър-и Мауна воқеаси

Яна ўша йилнинг сафар ойида Арабистоннинг Нажд ўлкасидан Омирўғилларининг раиси Абу Баро Омир бин Молик Мадинага келди. У Расул-и акрам (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) жанобимизнинг хузури шарифларига келиб, кўришди. Пайғамбаримиз унга Исломиятни таблиғ қилдилар ва мусулмон бўлишини тавсия этдилар. Абу Баро мусулмон бўлмади, лекин Исломнинг чиройли ва шарафли дин эканлигини айтиб илтифот этди. Ундан ташқари Наждда Исломнинг тарқалишини хоҳлашини айтиб, у ерга Асҳоб-и киромдан динни ўргатувчи бир неча одам юборишларини Расулуллоҳдан илтимос қилди. Муҳтарам пайғамбаримиз: “**Наждликлар амин кимсалар эмас! Юборадиган одамларимнинг жонига қасд қилишларидан андишадаман!**”-дедилар. Абу Баро дарров: “Сиз асло хавотир олманг. Уларни мен ўз шахсий ҳимоямга оламан. Шунда уларга ҳеч ким зарап бера олмайди” деди. Оламларнинг сарвари бундай қатъий ва жиддий ваъдани қабул қилиб, Асҳоб-и Суффодан етмиш кишилик бир ҳайъат тузиб, уларга Мунзир бин Амр ҳазратларини бошлиқ тайинлаб, йўлга кузатдилар.

Ўзи мусулмон бўлмаса-да, қабиласининг исломга келишини хоҳлаган Абу Баро, Асҳоб-и Суффодан илгарироқ йўлга чиқди. Қабиласига эртароқ етиб борди ва келаётган ҳайъат ҳақида уларни ўз ҳимоясига олганини айтиб, ҳеч ким уларга тегмасин деб тайинлади. Абу Баронинг бу огоҳлантиришини жияни Омир бин Туфайлдан бошқа ҳамма қабул қилди. Омир бин Туфайл, уч қабила одамларини куроллантириб, у ларни эргаштириб эндигина Биър-и Мауна деган жойга етиб келган Асҳоб-и киромни куршовга олди. Тўрт томондан қуршовга олинган саҳобийлар, наждлик мушрикларга қарши қиличларини яланғочлаб, биттасидан бошқа ҳаммаси шаҳид бўлгунларича қаҳрамонларча жанг қилди.

Шаҳид бўлган саҳобаларнинг энг охирги илтижолари: “Ё Раббий! Шу онда аҳволимизни Расулуллоҳга хабар қиласидиган Ўзингдан бошқа ҳеч ким йўқ. Унга бизнинг саломимизни етказгин!” бўлди. Шу захотиёқ Жаброил алайҳиссалом, Расулуллоҳга келиб, ўтағамгин бир ҳолда уларнинг саломларини етказиб: “**Улар, Аллоҳу таолога ковушди. Аллоҳу таоло улардан рози бўлди, улар ҳам Аллоҳу таолодан рози бўлишди**” деди. Муҳтарам пайғамбаримиз

саломларига “Алайхимуссалом” деб жавоб бергач чукур ғамга ботган ҳолда Асҳобига:“Қардошларингиз йўлда мушрикларга дуч келди. Мушриклар, уларни аёвсиз қатл этиб, найзалар билан илма-тешик қилишди” деб, вазиятдан хабардор қилдилар.

Ўша ҳодисада мусулмонлар душман билан олишаётганида Омир бин Фуҳайра ҳазратларининг орқасига душман сафидан Жаббор деган биттаси найза санчганди. Ўшанда ҳазрати Омир: “Валлохи, жаннатни қозондим” деб, ҳамманинг кўз олдидага осмонга кўтарилиб кетганди. Бу ажойиб воқеага гувоҳ бўлган мушриклар ҳайратдан донг қотган, лекин ораларидан фақат ҳазрати Омир бин Фуҳайрани ўлдирган Жабборгина мусулмон бўлган эди.

Жаноби пайғамбаримиз Ражиъ ва Биър-и Маунада мусулмонлар дуч келган ҳиёнат ва суиқаслардан қаттиқ мутаассир бўлиб, ғамга ботдилар. Ўша ваҳшийлик ва пасткашликка қўл урган қабилаларга бало юбориши учун бир ой давомида намозларида дуо қилдилар. Аллоҳу таоло Расулининг дуосини қабул қилиб, ҳалиги қабилаларнинг бошига даҳшатли қурғоқчилик ва қаҳатчилик солди. Кейин юкумли касаллик тарқалиб, етти юз одамлари ўлиб кетди.²²⁶

Бани Нодир ғазоси

Уҳуд ғазосидан кейин ҳижратнинг тўртинчи йилида Нодир-ўғиллари деб аталадиган яхудий қабиласи, пайғамбаримизга суиқасд уюштириди. Бироқ яхудийларнинг ёвуз ниятларидан Жаброил алайхиссалом жаноби пайғамбаримизга олдиндан хабар қилиб, режаларини пучга чиқарди. Шу сабабли Оламларнинг сарвари, аҳдномани хоинларча бузган яхудий қабиласига Мұҳаммад бин Масламани юборди ва буюрдиларки: “**Бани Нодир яхудийларига боргин! Улар менга суиқасд уюштирганлари туфайли орамиздаги аҳдни бузганликларини билдири.** Уларга, бундан буён Расулуллоҳнинг юртидан чиқиб кетишларини айт. Энди Расулуллоҳ билан бирга истиқомат қилишга ҳақлари йўқлигини, юртдан чиқиб кетишлари учун ўн кун мухлат берганимни айт. Шу муддатдан кейин бу ерларда улардан кимни учратадиган бўлсак, боши танасидан жудо қилинади деган буйруқни келтирдим дегин!”

²²⁶ Бухорий, “Магозий”, 28-б.; Муслим, “Имора”, 147-б.; Ибн Ҳашом, “ас-Сиўра”, II, 183-б.; Вокидий, “ал-Магозий”, I, 346-352-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақат”, II, 51-54-б.

Мұхаммад бин Маслама ҳазратлари бу амрни яхудийларга хабар қылғанидан кейин, улар құрқанларидан дархол ашқолдашқолларини йиғиширишга киришиб кетишиди. Лекин муноғиқларнинг бошчиси Абдулоҳ бин Убайй, уларга: “Хөвлиқманглар, қальаларингни ташлаб кетманглар. Молларинг ва ерларингни бекордан-бекорга тарк этманглар. Икки минг одам билан сизларга ёрдамга бораяпмиз” деган хабар юборди. Бундай хабардан күнгиллари құтарилган яхудийлар жаноби пайғамбаримизниң амрини бажаришни пайсалға сола бошлади. Шу сабабдан Коинотнинг султони жанобимиз, Асқоб-и кироми билан Мадинадан түрт километрча узоқда бўлган Нодирўғиллари қалъасига юриш қилдилар. Байроқ ҳазрати Алининг қўлида эди. Қалъа қуршовга олинди. Асқоб-и киромга ҳар фурсатда дўқ-пўписа килишни қўймаган яхудийлар қалъадан чиқишга жасорат кила олишмади. Муноғиқлар ваъда қилган ёрдам ҳам етиб келмади. Асқоб-и киром қалъани тўла назорат остига олиб, у ердан пашиша учишига ҳам имкон қолдирмаганди. Йигирма кундан кўпроқ давом қилган қамалдан кейин яхудийлар таслим бўлганликларини билдирувчи оқ байроқ қўтаришиди. Улар қўлларида бўлган барча қуролларини, олтину-кумушларини мусулмонларга қолдириб, бир қисми Шомга ва бошқа қисми Хайбарга қўчиб кетишиди. Шундай қилиб, Мадина ҳаволийсида яхудийлардан фақат Қурайзоўғиллари қолди.²²⁷

Маст қилувчи ичимликларни ҳаромлигини эълон қилган ояти карима ҳам ҳижратнинг тўртинчи йили нозил бўлди²²⁸ Эри Ухуд жангига яраланиб, жангдан бирмунча вақт ўтиб вафот қилгач, ҳазрати Умму Салама бир неча фарзандлари билан ёлғиз қолган эди. Умму Салама волидамиз ёши ўтган чоғида қийналиб қолди. Севимли пайғамбаримиз, унинг аҳволига раҳми келиб, унга марҳамат буюриб, уни ўз никоҳларига олиш билан шарафлантирдилар.²²⁹

Ўша йили Зотуррика ғазоси бўлиб ўтиб, Мадина атрофидаги мушрик қабилалари бўйсундирилди.²³⁰

Ҳазрати Усмоннинг пайғамбар кизи Руқайя билан никоҳидан

227 Вокидий, “ал-Мағозий”, I, 441-б.; Сұхайлий, “Равзул-унуф”, III, 386-б.

228 Шамсиёдин Шомий, “Субулу-л-Хўдо”, XXII, 59-б.

229 Термизий, “Никоҳ”, 40-б.; Ибн Касирий, “ас-Сийра”, III, 174-б.

230 Бўхорий, “Вуѓу”, 334-б.; Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснад”, III, 343-б.; Ибн Ҳашим, “ас-Сийра”, II, 203-б.; Вокидий, “ал-Мағозий”, I, 396-б.; Ибн Саъд, “ат-Табакат”, II, 61-б.; Сұхайлий, “Равзул-унуф”, III, 400-б.

туғилған олти яшар ўғли Абдуллоҳ ҳам шу йили вафот этди. Оламларнинг сарвари неварасининг жаноза намозини ўқитдилар ва қабрга шахсан ўzlари кўйдилар. Қаттиқ маҳзун бўлганларидан кўзларидан оққан муборак кўз ёшлари қабрга ҳам томди. Қабр тошини муборак кўллари билан тикдилар. “**Аллоҳу таоло, бандаларидан марҳаматли ва юмшоқ кўнгилли бўлганларига раҳмат қилади**” дея марҳамат қилдилар.²³¹

Фотима бинти Асаднинг вафоти

Ҳазрати Алининг оналари Фотима бинти Асад ҳам шу йили вафот этди.¹³² Мухтарам пайғамбаримиз бу воқеадан жуда қайғуриб: “**Бугун онам вафот этдилар**” дея марҳамат қилдилар. Пайғамбаримизнинг боболари Абдулмутталиб вафот қилганидан кейин, Унинг тарбияси асосан Фотима бинти Асаднинг ихтиёрида қолганди. Пайғамбарлигини эълон қилганларида дарҳол мусулмон бўлиш шарафи ҳам ўша муҳтарاما онахонга насиб қилганди. Шу туфайли ҳам Коинотнинг султони Фотима бинти Асадни ўз оналари ўрнида кўриб, уни жуда ҳурмат қилардилар. Унга бўлган ҳурматини кўрсатиш учун Расулуллоҳ эгнидаги куйлагини ечиб, унга кафанлик қилишларини буюрдилар. Жаноза намози ўқилганидан сўнгра, жаноза намозида етмиш минг малоика ҳам қатнашганлигини билдиридилар. Қабргача бориб, қабр ҳаёти роҳат ва хуш бўлиши учун Фотима бинти Асаднинг қабри ичига кириб ётиб текшириб кўрдилар.

Расулуллоҳ қабрдан чиққанларида муборак кўз ёшларининг қабрга ҳам томгани кўринди. Ё Раббий! Бу қандай марҳамат.. Бу қандай баҳтли хоним эди.. Ҳазрати Умар чидай олмай: “Жоним сизга фидо бўлсин, ё Расулаштоҳ! Ҳеч кимга кўрсатмаган иззату ҳурматни бу аёлга кўрсатдингиз!” дея савол берганди, вафолиларнинг энг вафолиси севимли пайғамбаримиз: “**Абу Толибдан кейин менга бу аёлдан ортиқ яхшилиги теккан инсон бўлмади. У менинг онам эди. Ўз болалари оч бўлса ҳам, энг аввал менинг қорнимни тўйдиради. Ўз болаларининг усти-боши чангутупроқ бўлиб турса ҳам, у энг аввал менинг сочимни тараб, сочимга гул ёғи суртарди. У менинг онам эди!**

231 Ҳаким, “ал-Мустадрак”, IV, 51-б.; Шамсиоддин Шомий, “Субулу-л-Худо”, XI, 35-б.

232 Табароний, “ал-Муъжамул-қабир”, XXIV, 351-б.; Абу Нуайм, “Хиля-ул-Аслиё”, III, 121-б.

Унга Жаннат кийимлари кийдирилсін деб ўз куйлагимни кафан қилиб кийдирдім. Уннинг қабр ҳаёти осойишта ва енгил ўтсін дея, қабрига ётиб күрдім. Жаброил, Аллоху таоло тарафидан “Бу аёл жаннатийдір” деб менга хабар келтирді” дея марҳамат қылдилар. Кейин, Фотима бинти Асад волидамиз учун шундай дуо қылдилар: “Аллоху таоло сизни мағфират этсін, сизни мұкофотласин. Эй онажоним! Аллоху таоло сизга раҳмат айласин.** Ўзингиз оч бўла туриб, мени тўйдирдингиз. Ўзингиз киймай менга кийдирдингиз, ўзингиз емай, менга едирдингиз. Тирилтирадиган ҳам, ўлтирадиган ҳам Аллоху таолодир. У доимо тириқдир. У ўлмайди. Аллоҳим! Менинг онам Фотима бинти Асадни афв қилгин, мағфират этгін! Унга хужжатини билдир. Қабрини кенгайтиргин. Эй марҳаматлиларнинг энг марҳаматлиси**бўлган Аллоҳим! Мен ва ўтмиш пайғамбарларинг ҳақи учун бу дуомни қабул этгін.**”**

Шу воқеалардан кўп ўтмай Расул-и акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимизнинг муборак хонимларидан ҳазрати Зайнаб бинти Ҳузайма эндиғина ўттиз ёшга кирган навқирон чоғларида вафот қылдилар.²³³

Бу йилнинг энг қувончли воқеаларидан бири, ҳазрати Али билан ҳазрати Фотиманинг оиласида иккинчи ўғиллари ҳазрати Ҳусайн дунёга келди.²³⁴

Шу йили яна маккалик мушриклар икки минг одамлик қўшин билан исломнинг ёйилишига тўғаноқ бўлиш мақсадида янгидан Бадрга юриш бошлади. Оламларнинг сарвари ҳам бир минг беш юз кишилик қаҳрамон Асҳоб лашкари билан Бадрга мушриклардан илгарироқ етиб келдилар. Мужоҳидларнинг улардан олдин Бадрга етиб келганидан хабар топган мушрикларнинг юраклари га қўркув тушди. Жасоратлари фақатгина Марраззаҳрон деган жойгача келишга етди, холос. Қаҳрамон ислом лашкари билан юзма-юз келишга журъат қила олмай, шармандаларча Маккага қайтиб кетишиди. Расул-и акрам жанобимиз шонли Асҳоби билан мушрикларни Бадрда саккиз кун кутдилар. Сўнгра Мадинага қайтдилар.

233 Табароний, “ал-Муъжамул-қабир”, XXIV, 58-б.; Ибн Қасиyr, “ас-Сиyr”, IV, 593-б.

234 Аҳмад бин Ҳанбал, “ал-Мұснаә”, VI, 392-б.; Ҳайсамий, “Мажмоуз-Завоид”, IV, 68-б.

Бани Мусталиқ ғазоси

Хижратнинг бешинчىй иили, Мусталиқүфиллари қабиласининг раиси Хорис бин Абий Дирор, жаноби пайғамбаримиз билан жанг қилиш ниятида жуда кўп одам тўплаган эди. Уларни куроллантириб, Мадина сари юришни режалаштираётган эди. Бу хабар муҳтарам пайғамбаримизга маълум бўлиши билан дарҳол етти юз кишилик лашкар тузиб, Бани Мусталиққа қарши сафарга отландилар. Мурайсий кудуги бошида қароргоҳ қурдилар. Аввал Мусталиқүфиллари исломга даъват қилинди. Бу даъватга жавобан улар ўқ отиб, жангни бошлаб юборишиди. Расулулоҳнинг “Ҳаммангиз биргаликда, қўққисдан ҳужумга ўтинглар” амрига амал қилган Асҳоб-и киром, кутилмаган биринчи ҳамлада-ёқ Мусталиқүфилларидан ўн кишини ўлдирдилар. Қабила раиси қочиб, жонини сақлаб қолди. Лекин унинг қизи Барра ва қабиладошларидан 600 киши асир тушди. Қўлга киритилган ганиматлар бўлиб олинди. Хориснинг қизи Барра ҳам мусулмонлардан бирининг улушига тушган эди. У (Барра) пайғамбаримизнинг ҳузурларига келиб: “Мен озод бўлишим учун шу онда менга соҳиб бўлган киши билан тўққизта олтинга келишдим. Менга ёрдам беринг” деди. Жаноби пайғамбаримиз раҳмлари келганидан уни хўжайинидан сотиб олиш орқали хоҳишини бажо келтирдилар. Кейин озод қилдилар. Пайғамбаримизнинг исломни таблиғ қилишлари натижасида Барра мусулмон бўлди. Унинг мусулмонликни қабул қилишидан жуда хурсанд бўлган оламларнинг сарвари мукофот сифатида уни ўз никоҳларига олдилар. Буни кўрган Асҳоб-и киромнинг барчаси: “Биз Расулулоҳнинг оиласи бўлган волидамизнинг қариндошларини асир ва хизматчи сифатида фойдаланишга хаё қиласиз” деб, ҳамма асиirlарни озод қилдилар. Шундай қилиб, бу никоҳ юзлаб асиirlарнинг озод бўлишига сабаб бўлди. Муҳтарам пайғамбаримиз, муборак завжасининг Барра исмини Жувайрия деб алмаштирилар. Ҳазрати Жувайрия волидамиз ҳақида ҳазрати Оиша волидамиз: “Мен Жувайриядан ҳам хайрлироқ, баракатлироқ аёл кўрмадим” дер эди.²³⁵

Ислом лашкари навбатдаги зафардан нурли Мадинага қайтаётганларида, атрофдаги катта-кичик мушрик қабилалари даҳшатга тушиб, мусулмонларга ҳужум қилиш нақадар таҳликали эканлигига ишонч ҳосил қилгандилар.

235 Ибн Ҳишом, “ас-Сийра”, II, 294-б.; Вокидий, “ал-Магозий”, I, 413-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақат”, II, 74-б; Сұхайлий, “Равзул-унуф”, IV, 13-б.

Хандақ ғазоси

Хижратнинг бешинчىй иили ўтиб борарди. Мадинадан бадарга қилинган фитначи яхудий Бани Нодир қабиласи гурух-гурух бўлиб бўлинган ҳолда, баъзилари Шомга, бошқалари Хайбарга кетди. Бироқ уларнинг исломга ва пайғамбаримизга бўлган хусуматлари-ю интиқом туйгулари қалбларидан бир зумга ҳам чиқмаганди. Шу сабабли раислари Хуай қавмининг бообрӯ кишиларидан йигирматасини тўплаб, Маккага борди ва Абу Суфён билан учрашиб, муҳтарам пайғамбаримизнинг муборак жонларига қасд қилиш ҳақида аҳднома тузишди. Яхудийлар: “Бу ишни ҳал қилмагунча сенлардан ажралмаймиз” деб, Абу Суфёнга сўз беришди. Абу Суфён эса: “Душманимизга душман бўлганларнинг ёнимизда бўлишини албатта маъқул кўрамиз. Лекин сизларга ишонишимиз учун бизнинг бутларимизга сифинишларинг лозим бўлади. Ана шундан кейингина тўғрисўзлигингиздан амин бўлиб, сизларга ишона оламиз” деди. Шум ниятларига эришишлари учун динларини сотишдан ҳам қайтмайдиган хоин яхудийлар, дарров мушрик бутлари олдида тиз чўкиб, сифинишди... Улар аслида китобли кофирлардан ҳисобланарди. Аммо мана бу ишлари туфайли китбларидан тониб, китобсиз кофирга айландилар ва пайғамбаримизни қатл қилиб, Исломни батамом йўқотиш йўлида содик бўлишга қасам ичдилар.

Мушриклар шундан кейин уруш тайёргарлигига киришди. Кўшни мушрик қабилаларига ҳам чопарлар юбориб, уларни ҳам мусулмонларга қарши урушга чорладилар. Яхудийлар ҳам тинч ўтирмай теварак-атрофдаги турли қабилаларни мусулмонларга қарши бир сафда уруш қилиш лозимлигига ишонтиришга ҳаракат қила бошлади. Баъзи қабилаларга пул ва хурмолар вайда қилиб, уларни қуроллантиридилар. Ниҳоят мушриклар, Макка ва атрофидан тўрт минг кишилик катта бир қўшин тўплади. Абу Суфён Дорун-Надвада байроқ боғлаб, уни Усмон бин Абий Талҳага берди. Мушрикларнинг қўшинида уч юзта отлиқ аскар, жуда кўп миқдорда курол ва бир минг беш юзта тую бор эди.

Мушриклар тайёрлаган тўрт минг кишилик қўшин Мадина тарафга келаётib, Марраззаҳронга етгандаридан Сулаймонўғиллари, Фазораўғиллари, ғатафонликлар, Мурраўғиллари, Асадўғиллари каби бир неча қабилалар олти минг кишилик қўшин билан уларга

күшилди. Шундай қилиб, мушрикларда ўн минг кишилик бир күшин ҳосил бўлди. Бундай қўшин, ўша давр шароитида ниҳоятда катта бир ҳарбий куч эди.

Аввалдан Расул-и акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимиз билан дўст бўлган Ҳузса қабиласи, мушрикларнинг бу ҳаракати ҳақида Мадинага хабар жўнатди. Ҳузса қабиласининг чопари ўн кунлик йўлни тўрт кунда босиб ўтиб, пайғамбаримизни мушрикларнинг ҳолидан хабардор қилди.

Муҳим ишларни доим Асҳоби билан маслаҳатлашадиган муҳтарам пайғамбаримиз, дарҳол саҳобийларни йигиб, вазиятни муҳокама қилишни бошладилар. Навбатдаги уруш қаерда ва қандай амалга оширилиши ҳақида саҳобийларнинг барчаси ўз фикларини ўртага ташлади. Ушбу йигилишда бўлган Салмон-и Форсий сўз олиб: “Ё Расулаллоҳ! Бизнинг юртимиизда бир уруш усули бор эди. Яъни биз душманнинг бостириб келиш эҳтимолидан хавфсираган пайтимиизда, атрофимизда айланга хандақ қазиб, ҳимояланардик” деди. Салмон-и Форсийнинг бу таклифи пайғамбаримизга ҳамда Асҳоби киромга маъқул тушди ва бу гал душманга қарши шу усулда тайёрланишга қарор берилди.²³⁶

Жаноби пайғамбаримиз Асҳобдан баъзиларини ёнларига олиб, дарҳол ташқарига чиқдилар-да, хандақларнинг қаерлардан қазилиши лозимлигини кўрсатдилар. Мадинанинг жануб тарафида боғу-роғлар кўп бўлиб, жуда қалин дарахтзорлар билан қопланган эди, шу сабабли мушрикларнинг у томондан тўп бўлиб ҳужум қилиш эҳтимоли кам эди. Шу боис у томоннинг ҳимоясини кам сонли ҳарбий бирлик эслай оларди. Шарқ тарафда эса, мусулмонлар билан аҳднома тузган Бани Курайзо номли яхудий қабиласи яшарди. Шунинг учун, мушриклар фақат шаҳарнинг ғарбий ва шимолий томонларидағи очик далалардан ҳужумга ўтишлари мумкин эди. Ана шу тарафлардан хандақлар қазилиши лозим топилиб, айнан қаерлардан қазилса, кўпроқ самара бериши аниқланди. Асҳоби киромдан ҳар бирининг улушига уч метрдан хандақ қазиш тегди. Хандақнинг чукурлиги икки одам бўйи (таксиминан 3,5 метр), эни эса, чопиб келаётган от ҳатлаб ўта олмайдиган кенглиқда бўлиши лозим эди. Вақт жуда кам қолганди. Душман аллақачон йўлга тушган, Мадина сари шитоб билан яқинлашарди. Хандақ жуда

236 Ибн Ҳишиом, “ас-Сийра”, I, 220-б.; Вокидий, “ал-Магозий”, I, 441-б.; Ибн Саъд, “ат-Табакот”, II, 65-74-б; Сұҳайлий, “Равзул-унуф”, III, 415-б.

қисқа вақт ичида қазилиб битказилиши лозим эди.

Пайғамбаримиз шахсан ўзлари бошда туриб, қаҳрамон Асҳоби билан бирга “**Бисмиллоҳирраҳмонирраҳим**” дейишиб, душмандан ҳимояланиш учун хандақ қазишни бошлаб юбордилар. Ҳамма бор ғайрати билан ишга киришганди. Бу ишга ҳатто болалар ҳам қўлидан келганича ёрдамлашар эди. Расулуллоҳ жанобимиз учун Зубоб тепалигида бир чодир қурилди. Хандақ қазилаётган ердан чиқарилган тупроқ замбилларда ташилиб, ўша чодир атрофига тўкиларди ва қайтишларида душманга қарши отиш учун Сел тоғидан тошлар келтирадилар. Замбил топа олмаганлар чукурдан чиқарилган тупроқни этакларида таширди. Мұхтарам пайғамбаримиз ҳам барча қатори чарчагунларича хандақ қазишга қатнашдилар. Буни кўрган Асҳоби киромнинг ғайратига ғайрат кўшиларди ва улар Расулуллоҳга: “Жонимиз сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Биз ишлайпмиз-ку. Сиз ўтириб дам олинг” дейишлирага қарамай: “**Мен ҳам хандақ қазиш билан сиз эришаётган савобга шерик бўлишни хоҳлайман**” дея жавоб қилиб, ишида давом қиласдилар.

Ўша кунларда ҳаво анчагина совуқ эди. Бунинг устига ўша иили қурғоқчилик бўлиб, қаҳатчилик ҳам хукм сурарди. Қорин тўйдириш анча мушқул бўлган кунлар эди. Оламларнинг сарвари билан бирга бутун Асҳоби киром очлик чекарди. Ўзларини кучли ҳис қилиш учун очлик камроқ сезилсин деб, қоринларига сиқиб тош боғлаб, ошқозонларини сиқишига ҳаракат қилишарди.

Оламларга раҳмат қилиб юборилган севгили пайғамбаримиз ўз очлиги ҳақида эмас, балки Асҳобининг бу совуқда очқорин билан ер қазаётгандаридан қайғурар ва ичи ачишарди. Шунинг учун: “**Аллоҳим! Охират ҳаётидан бошқа** (биз истайдиган) **ҳаёт йўқ. Ё Рабби! Ансор ва муҳоржирларни мағфират айлагил!**” дея Асҳоби учун тинмай дуо қиласдилар. Улар ҳам ўз навбатида жонларидан ортиқ яхши кўрган Ҳабиби акрам жанобимизга: “Ҳаётимизнинг охиригача Аллоҳу таолонинг йўлида, ислом динини ёйиш учун Расулуллоҳга тобе бўлдик” деб жавоб беришарди. Шундай бир-бирига муносиб муҳаббат очлик ва чанқоқ сингари кўплаб машаққатларни енгиб ўтишга ёрдам берарди.

Хандақ қазиш ҳар куни сахардан бошланиб, то қоронғу тушгунча давом этарди. Бир куни қазиш ишлари вақтида Али бин Ҳакам ҳазратларининг оёғи яраланиб, қон ҳеч тўхтамади. Уни жаноби

пайғамбаримизнинг ҳузурига келтирилар. Оламларнинг султони :“Бисмиллоҳирраҳмонирраҳим” дея унинг оёгини силагандилар, мўъжиза рўй бериб, шу ондаёқ оғриқ ҳам, қон оқиши ҳам тўхтади.

Хандақ қазиш ишлари давом этарди. Бир маҳал Асҳоби киромнинг бир гурӯҳи тошдек метин бўлган ерга дуч келишди. Бу жойда қазиш қуролларининг ҳеч бири иш бермай, хандакнинг бу қисмида ишлар тўхтаб қолди. Расули акрам бу ерга ташриф буюрдилар. Қаттиқ ерни кўздан кечириб, бир идишда сув келтиришларини сўрадилар. Идишдаги сувдан муборак оғизларига бир ютум олиб, такрор уни идишга тўқдилар. Сўнгра бу сувни ҳалиги тош-метин ерга сепиб юбордилар. Чўкични олиб, бор кучлари билан ерга бир урдилар. Тошдек котиб ётган ер худди тупроқдек шунчалик майинлашиб кетдики у жойдан ҳам осон қазиладиган ер топилмай қолди. Пайғамбаримиз қулоч кўтариб чўкич ураётганларида, муборак қоринларига, ҳамма қатори очликни ҳис этмасликка ёрдам бериши учун тош боғлаб олганларига кўпчилик гувоҳ бўлди. Бу ҳолни кўрганлардан бири, Жобир бин Абдуллоҳ ҳазратлари Расулуллоҳнинг ҳузурига келиб: “Ота-онам сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Ижозат берсангиз, бир уйга бориб келсам” дея рухсат сўради. Ижозат олганидан кейинги воқеани ҳазрати Жобир шундай ҳикоя қиласди:

“Ижозат олиб уйимга келдим. Хонимимга “Биласанми, мен Расул алайҳиссаломни шундай бир оч ҳолда кўрдимки, бунга ҳечам тоқат қила олмаяпман. Уйимизда ейишга арзийдиган бирон нарса борми?” дедим. Аёлим “Ховлидаги битта улоқ ва бир неча ҳовуч арпадан бошқа ҳеч нарсамиз йўқ” деди. Дарҳол улоқни сўйдим. Хонимим арпани қўл тегирмонида ун қилди. Сўнгра хонимим улоқ гўштини кўзага солиб тандирга кўйди ва арпа ундан хамир қилиб, нон ёпди. Мен Расулуллоҳ сарваримизнинг ёnlарига бориб: “Ё Расулаллоҳ! Уйимизда озгина овқат тайёрлаган эдиқ, бир-икки одам бўлиб, биз билан овқат ейишга марҳамат қилсангиз” дедим.

Расулуллоҳ: **“Овқатингиз қанча кишига етади?”** дея марҳамат қилдилар. Мен яна таомнинг озлигини айтдим. Бу жавобимдан Расулуллоҳ: **“Ундей бўлса, у овқат жуда мўл ва баракатли овқат экан. Бор хонимингга айтгин, мен келгунимча тандирдан гўштни ҳам, нонни ҳам чиқармасин”** дея кўрсатма бердилар. Кейин хандақ қазиётган мужоҳидларга қараб: “Эй хандақ ҳалқи! Келинглар, Жобирнинг зиёфатига борамиз!”

дэя мархамат қылдилар. Расулуллоҳнинг таклифларидан кейин бутун Асҳоби киром пайғамбаримиз орқаларидан эргашиб, уйим томон кела бошлади. Мен ҳаммадан олдин уйимга югуриб келиб, хонимимга Расулуллоҳнинг кўрсатмаларини айтиб, вазият мана шундай: “Энди нима қиласиз?” дегандим, у менга: “Расулуллоҳ алайҳиссалом егуликнинг миқдорини сўрамадиларми?” деди. Мен: “Ха, сўрадилар ва мен овқатимиз қанча одамга этишини айтдим” дедим. Хонимим: “Асҳоби киромни сиз чақирдингизми ёки Расулуллоҳ чақирдиларми?” деб сўради ҳайратланиб. “Расулуллоҳ чақирдилар” дегандим, “Расул алайҳиссалом, сизу мендан яхширок биладилар” дэя хонимим менга тасалли берди.

Бироз вакт ўтар-ўтмас, пайғамбаримизнинг нурафшон жамоллари эшигимиз олдида кўринди. Жуда кўпчилик бўлган саҳобийларга: “Шошилмасдан ичкарига аста-секин киринглар” дэя мархамат қылдилар... Саҳобий қардошларим ўн кишилик гурухлар ҳолида давра куриб ўтирилар. Набийи мұхтарам, нон ва пиширилган гўштнинг баракасини тилаб дуо қылдилар. Кейин ўз қўллари билан, гўшт пиширилган кўзачани тандирдан чиқармасдан, унинг ичида гиларни чўмич билан олиб, нон устига қўйган ҳолда Асҳобига икром этдилар. Хандақ қазгани келган ҳамма тўйиб бўлгунча овқат ўз қўллари билан сузишда давом этдилар. Қасам ичаманки, ўша кўзачадан овқат еганларнинг сони мингдан кўп эди. Бироқ нон ва гўшт аслида қандай бўлса, худди шу ҳолича бузилмай турарди. Ўша овқатдан биз ўзимиз ҳам еб тўйганимиздан кейин қўни-қўшниларимизга ҳам тарқатдик.”²³⁷

Салмон Форисий ҳазратлари хандақ қазища маҳоратли эди. Бир ўзи ўн кишининг ишини қиласди. У ўзига ажратилган жойни қазаётганида, ёнидаги дўстлари билан катта оқ қоятошга дуч келдилар. Унисиндиришга анча уриндилар. Лекин барча ҳаракатлари зое кетди. Қазиш қуроллари, болта, чўкич, белкуракларнинг ҳам бир нечтаси синиб кетди. Қоятошни синдириш учун кўп уринишиб, ҳеч нарса қила олмаганларидан кейин ҳазрати Салмон мұхтарам пайғамбаримизнинг хузурларига бориб: “Ота-онам ва жоним сизга фидо бўлсин, ё Расулуллоҳ! Хандақ қазиётганимизда бир қоя чиқди. Қанча уринмайлик барча асбобларимиз синиб битди. Лекин ҳалиги ҳарсангни озгина бўлсада ўрнидан кўзғатиб бўлмаяпти” деб арз

237 Ҷӯхорий, “Магозий”, 27-б.; Доримиий, “Мұқаддима”, 7-б.; Ибн Абий Шайба, “ал-Мусаннаф”, VIII, 425-б.

қилди. Ҳабиби акрам (соллаллоҳу алайхи васаллам) сарваримиз у жойга ташриф буюрдилар ва тошни күздан кечириб, чўкич келтиришларини сўрадилар. Унга чўкич олиб келиб бердилар. Қанча асбобларини синдириб, тошни қимирлата олмаган Асҳоби киром ҳам натижа нима бўларкин деган хаёлда Расулуллоҳнинг кўлидаги чўкичга қараб туришарди.

Набийларнинг султони, ўша катта тош чиқиб қолган хандақ чуқурига тушдилар ва “**Бисмиллоҳирраҳмонирраҳим**” дедиларда, чўкични кўтариб тошга шундай урдиларки, бу зарбадан бутун Мадинани ёритиб юборган бир учқун чиқди ва қоядан бир бўлак синиб тушди. Расули акрам жанобимиз, “**Аллоҳу акбар**” дея такбир келтиридилар. Бу такбирни эшигтан Асҳоб ҳам уни тақоррладилар. Шундан кейин иккинчи марта чўкични тошга урдилар. Бу сафар ҳам ҳамма тарафни ёритиб юборган учқун ва қоядан учеб тушган бўлаклар кўринди... Севимли пайғамбаримиз яна “**Аллоҳу акбар!**” дея такбир келтиридилар. Асҳоби киром ҳам бу такбирни тақоррлашди. Учинчи марта зарба берганларида яна ён-тараф ёруғ бўлиб, тош парча-парча бўлиб бўлинниб кетди. Тош парчаланиб кетганидан кейин Оламларнинг султони яна “**Аллоҳу акбар**” дея такбир келтиридилар ва шарафли Асҳоби ҳам тақбирлар айтиб хурсанд бўлишди.

Сўнгра хандақ чуқурида турган Расул алайхиссаломга ҳазрати Салмон қўйл чўзди, севимли пайғамбаримиз чуқурдан юқорига чиқдилар. Салмон Форисий: “Ота-онам, жоним сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Мен ҳозир умримда ҳеч кўрмаган бир нарсага гувоҳ бўлдим. Бунинг ҳикмати нимадир?” деганди, сарваримиз, Асҳобига юзланиб: “**Салмон кўрганини сизлар ҳам кўрдингизми?**” дея савол қотдилар. Улар дарров: “Ха, ё Расулаллоҳ! Чўкични тошга урганингизда ундан кучли бир чақмоқ чиққанини кўрдик. Сиз тақбир келтирганингизда биз ҳам тақоррлаб турдик” дедилар. Пайғамбаримиз эса: “**Биринчи зарбанинг ёруғида Кисронинг** (Мадойндаги) **кўшклари менга кўринди. Жаброил** (алайхиссалом) **келиб,** “**Умматингиз у жойларга эга бўлади**” дея хабар берди. Иккинчи зарбада Рум вилоятининг (Шомнинг) қизил кўшклари кўринди. Жаброил (алайхиссалом) **келиб,** “**Умматингиз у диёрга ҳам эга бўлади**” деди. Учинчисида, Санъанинг (Яманнинг) кўшклари кўринди. Жаброил (алайхиссалом), “**У ерларга ҳам умматингиз молик** (хукмдор)

бўлади” деб хабар қилди” дея марҳамат қилдилар.

Сўнгра коинотнинг султони, Ажам хукмдорининг Мадойиндаги саройини таърифладилар. Ҳазрати Салмон эса, ўша ерда туғилиб, ўсган киши эди. Шунинг учун у севимли пайғамбаримизнинг сўзларини тасдиқлаб: “Жоним сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Сизни ҳақ дин ва китоб билан юборган Аллоҳу таолога қасам ичиб айтаманки, у ердаги кўшклар айнан сиз таърифлагандек саройлардир. Сизнинг Аллоҳу таолонинг элчиси эканлигингизга яна бир бор шаҳодат келтираман” деди. Пайғамбаримиз эса: “**Эй Салмон! Шом муҳаққақ фатҳ этилади. Гераклиус эса, ўз мамлакатининг энг узоқ, кимсасиз жойига қочади. Сизлар Шомнинг барча тарафлариға ҳоким бўласиз. Сизларга хеч ким, хеч қандай куч қарши чиқа олмайди. Яман албатта фатҳ этилади. Ҳалиги саройлари бор “Диёр-и Машриқ” ҳам шубҳасиз фатҳ қилинади ва Кисро ўлдирилади. Мен айтаётган фатҳ зафарларини Аллоҳу таоло мендан кейин сизларга насиб этади**” деб марҳамат қилдилар.²³⁸

Салмон Форисий ҳазратлари: “Расулуллоҳнинг ўша вақтда башорат қилган хушхабарларнинг барчаси амалга ошганлигини мен ўз кўзим билан кўрдим” дея хабар қилганди.

Душман энди жуда яқинлашиб қолганди. Хандақ қазиши ишлари қизғин давом этарди. Бу улкан ва муҳим ҳарбий курилишни тезроқ битказиш учун мусулмонлар бор куч ва гайратларини ишга солиб, мана деярли битиш арафасида турарди. Мужоҳидлар зарур ишлари чиққандагина жаноби пайғамбаримиздан ижозат олиб, қазиши ишини кўйиб, ишларини ҳал қилиб, дарҳол хандақ қазишга қайтиб келардилар.

Мунофиқлар эса, жуда дангасалик билан ҳаракат қилишарди, хоҳласа ишга келиб, хоҳламаса хеч кимдан сўрамай ишни ташлаб кетаверишарди. У ҳам етмагандек Асҳобнинг ғайрат билан ишлаётгандари устидан ўзларича калака қиларди. Ҳатто жаноби пайғамбаримизнинг хушхабарлариға ҳам шубҳа билан қараб: “Биз, ўзи душмандан қўрқиб, хандақларда жон сакламоқ илинжидамиз-у, У эса, бизга Яман, Рум ва Форснинг сарой-кўшкларини ваъда қилаяпти. Сенларнинг шу ҳолларингга ҳайрат қиламиз!..” дейишарди.

²³⁸ Вокидий, “ал-Мағозий”, I, 450-б.; Ибн Касийр, “ас-Сийра”, III, 159-б.; Байҳақий, “Далоиш-ун-нубувва”, III, 482-б.;

Мужоҳидларга аталиб нозил бўлган ояти каримада маолан бундай марҳамат қилинади: “**Аллоҳу таолога ва Расулиға (ихлос билан) иймон келтириб**, (жиҳод, жиҳодга оид тадбирлар, Жума ва байрам намозларига йигилганлари сингари) **ийғилиб қилинадиган бирон ишда, Унинг (Расууллоҳнинг) бевосита амри остида бўлганларида, Ундан ижозат олмай, ишини ташлаб кетмайдиган кишиларгина ҳақиқий мўминлардир.** Шундай экан (Эй Ҳабибим!) Сендан ижозат сўраганлар, Аллоҳу таолога ва Расулиға иймон келтирганлардир. Бундай мўминлар баъзи ишлари сабабли сендан ижозат сўраганларида, сен ҳам улардан ижозат беришни маъқул топганларингга ижозат бер ва улар учун Аллоҳу таолодан мағфират тила. Шубҳасизки, Аллоҳу таоло Ғафур-ур-Раҳимдир, ниҳоятда кечиримли, ниҳоятда марҳамат этгувчидир.”²³⁹

Мунофиқларга аталган ояти карималарда эса, маолан мана бундай буюрилади: “**Аллоҳ Расулиниң даъватини, ўз ораларингда** (баъзан амал қилиб, баъзан амал қilmай) **бир-бирларингни даъватсиз деб тутманглар** (даъватига дарҳол югуриб боринг ва ижозатсиз ундан ажралманглар)! **Ичларингдан, бир-бирларингни паналаб яширинча қочганларингни Аллоҳу таоло билади.** Унинг амридан узоқлашиб кетаётганлар, дунёда фитнага, охиратда алам бергувчи азобга дучор бўлишдан сақлансанлар! Эҳтиёт бўлинг! Кўкларда ва ерда нимаики бор бўлса, уларнинг барчаси Аллоҳу таолоникидир. У сизнинг қандай ақидада (мўмин ёки мунофиқ) бўлганлигинизни ва (мунофиқ ва кофирларнинг) ўз хузурига қайтариладиган қиёмат кунини ҳам билади. Аллоҳу таоло уларнинг дунёда қилганларини, уларнинг ўзларига албатта хабар қилади. Аллоҳу таоло ҳамма нарсани билгувчидир.”²⁴⁰ (Нур, 63-64).

Хандак қазиш бошланганига ҳам олти кун бўлди. Бу қурилишда вазифа олганларнинг барчаси ўз олдиларидаги ишларини лозим бўлган даражада бажаришганди. Фақат хандақнинг бир жойига бу олти кун камлик қилиб, етарлича чуқур ва кенг қазилмай қолганди. Жаноби пайғамбаримиз, бу жой учун ўз мулоҳазасини билдириб: “**Мушриклар, бу ердан бошқа жойдан ўта олмайдилар**” дея марҳамат қилдилар ва бу ерга соқчилар тайинладилар.

---

239 Нур сураси, 24/62.

240 Нур сураси, 24/63-64.

Мушрик қўшинлари Мадинага жуда яқинлашиб келган бир вақтда, уларнинг ичида бўлган яхудий Нодирўғилларининг раиси Ҳуай, Қурайш мушриклари кўмондонига: “Мадинадаги Қурайзо яхудийлари, мусулмонлар билан тинч-тотув яшашга аҳднома тузганлар. Шунинг учун уларнинг раиси Каъб бин Асадни алдаб, ўз сафимизга қўшиб олишимиз керак” деб фикр билдириди. Кўмондон эса: “Эй Ҳуай! У ҳолда зудлик билан Каъб бин Асаднинг олдига бор. Улар мусулмонлар билан тузган аҳдномаларини бузсинларда, бизга ёрдамга келсинлар” дея буйруқ берди. Аҳдноманинг бир моддасида эса, “Мадинага бирор душман қўшини бостириб келса, яхудийлар ҳам мусулмонларга қўшилиб, душманга қарши чиқадилар” деб кўрсатилган эди.

Хуллас, бир кеча яхудий Ҳуай мушриклар қўшинидан чиқиб, Бани Қурайзо раиси Каъб бин Асаднинг уйига келди. Унинг эшигини тақиллатиб, ўзини танитиб: “Каъб! Мен Қурайшнинг бутун қўшини ва уларга қўшимча Кинона ва Фатафонўғиллари каби қабилаларни ҳам жалб қилиб, ўн минг кишилик қўшин келтиридим. Энди Мухаммад ва Унинг Асҳоби омон қолмайди. Уларни тамоман йўқотмаганимизча, бу ердан ҳеч жойга силжимаслик ҳақида қурайшликлар билан қасамёд қилдик!” деди. Каъб эса: “Агар Мухаммад ва Унинг асҳобини ўлдира олишмаса, Қурайш ва Фатафонликлар юртларига қайтиб кетишади, биз эса бу ерда якка ўзимиз қоламиз. Охирида ҳамманинг ўрнига бунинг жазосини жониимиз билан тўлашга тўғри келади. Мен ана шундан қўрқаман” дея жавоб қилди. Ҳуай эса унга: “У ҳолда сен, Қурайш ва Фатафонлардан етмиш кишини гаровга олиб тур. Гаровдагилар сенинг қўлингда турганида қабиладошлари сени ташлаб кета олмайди. Борди-ю, улар шунга ҳам қарамай кетиб қолса, мана мен сизнинг олдингиздан кетмасликка ваъда бераман. Сизга келадиган фалокат менинг бошимга ҳам келган бўлади” деган сафсаталар билан аввал Каъбни ва ундан сўнгра бошка яхудийларни ҳам алдади. Оқибатда шу ёлғон етовида бу яхудий ўз миллатдошларининг мусулмонлар билан бўлган аҳдномасини бузишга эришди. Шу тариқа яхудийлар тарафидан яна бир марта аҳднома бузилган бўлди.

Ҳуай мушрик қўшинига қайтиб келиб, вазиятни уларга тушунтириди. Бани Қурайзонинг мусулмонларга орқа тарафдан хужум қилишини айтди.

Хандақ қазиши бошланганининг еттинчи кунига келиб, ўн минг нафарлик мушрик қўшини Мадинанинг ғарб ва шимол тарафига келиб, қароргоҳ қурди. Уларнинг бу қароргоҳлари хандақ қазилган жойдан узоқ эмасди. Мушрикларнинг хомхаёлларига кўра, бундай катта ҳарбий куч билан Мадинани тамоман яксон қилиб, пайғамбаримизни ва Унинг асҳобини қиличдан ўтказиб, исломиятни таг-томири билан йўқотиш мумкин эди. Мушриклар бошлаб келган лашкар ҳақиқатан кўринишдан жуда кўп эди.

Шундай мағрур равищда Мадина сари келган мушриклар рўпараларида, тушларига ҳам кирмаган кенг ва чуқур ҳимоя хандағини кўриб, ҳушлари бошларидан учиб, ўзларини йўқотиб кўя ёзишди. Чунки хандақ чопиб келаётган от ҳаттай олмайдиган кенгликда бўлиб, ичига тушиб кетган одамнинг ёрдамсиз чиқиб олиши мушкил эди. Агар чукурга тушиб кетган аскар совутли бўлса, унда хандақдан чиқиб олиш деярли имконсиз эди.

Мушриклар етиб келгач севимли пайғамбаримиз, олти кундан бўён тинимсиз хандақ қазишида чарчаган Асҳобини дарҳол йиғиб, хандақнинг бу тарафида, Сел тогининг этакларида ўз қароргоҳини ўрнатди. Мусулмонларнинг орқа тарафида Сел тоги бўлиб, олдида хандақ ва хандақнинг нариги томонида душман турарди... Бу гал ҳам шаҳарда Ибн-и Умм-и Мактум муҳтарам пайғамбаримизнинг вакили сифатида қолдирилди. Аёллар ва болаларни тош қалъалар ичига яширдилар. Ислом лашкари уч минг атрофида бўлиб, таркибида ўттиз олтита отлиқ суворий бор эди. Байроқларни Зайд бин Хориса ва Саъд бин Убода хазратлари олиб юрадиган бўлди.²⁴¹ Сел тогининг этагида Расулуллоҳга мўлжаллаб теридан чодир ясалди.

Ҳали анча қаҳрамонликлар кўрсатадиган Асҳоб-и киром, диккат билан қаршидаги душманинг ҳатти-ҳаракатларини кузатиб турарди. Шундай бир пайтда севимли пайғамбаримизнинг ҳузурларига ҳазрати Умарнинг кириб келганлиги кузатилди. У Расулуллоҳга: “Ё Расулаллоҳ! Эшлишимча, Қурайзо яхудийлари орамиздаги аҳдномани бузибди ва орқамиздан ҳужумга ўтишга ҳозирлик кўраётганмиш” деган хабарни келтирди. Кутимаган бу хабарга Оламларнинг жаноби: “Ҳасбуналлоҳу ва неъмал вакил – Аллоҳу таоло бизга кифоядир. У қандай муносиб вакиллар” деб марҳамат қилдилар. Ноҳуш хабардан қайғуга ботдилар. Шундай

²⁴¹ Ибн Саъд, “ат-Табақот”, II, 67-б.

қилиб, Ислом лашкари яна икки душман орасида қолган эди. Яъни шимол ва гарбда Қурайш мушриклари, жануб ва шарқда яхудийлар жойлашганди.

Расулуллоҳ Зубайр бин Аввом ҳазратларини Бани Қурайзо қалъасига вазиятни билиб келишга юбордилар. Ҳазрат Зубайр бориб, вазиятдан хабардор бўлиб, қайтиб келганларидан кейин пайғамбаримизга: “Ё Расулаллоҳ! Уларни қалъаларини мустаҳкамлаб, ҳарбий машғулотлар ўтказаётган ҳолда топдим. Ундан ташқари, уловларини ҳам саф-саф тизиб, бир нималарга тайёрғалик устидалар” дея маълумот берди. Бу хабардан зарурый хуносалар чиқарган Ҳабиб-и акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимиз, Саъд бин Муъз, Саъд бин Убода, Ҳаввот бин Жубайр, Амр бин Авф, Абдуллоҳ бин Равоҳани Бани Қурайзога (Қурайзо ўғиллари) насиҳат қилиб, ораларидаги аҳдномани янгила佈 келишга юбордилар.²⁴²

Қурайзо ўғиллари билан музокаралар олиб бориш вазифасини олган бу бешта саҳобий, уларнинг қалъаларига бориб, насиҳат қилишди. Бироқ насиҳат яхудийларга кор қилмади. Улар урушга тайёрғарликни аллақачон бошлаб қўйишганди. Ниҳоят, улар охирги сўзлари сифатида: “Қариндошларимиз бўлган Нодир ўғилларини юртларидан сургун қилиб, бизнинг бир қанотимизни синдиридинглар. Муҳаммад бизга ким бўлиби! У билан бизнинг орамизда ҳеч қандай келишув йўқ! Пайғамбарларингта ҳаммамиз бир бўлиб ҳужум қилиб, уни ўлдиришга онд ичдик. Қариндошларимизга суянч бўлиб, уларга албатта ёрдамчи бўламиз!..” деб душманликларини очиқ-оидин эълон қилишди.

Саъд бин Муъз ҳазратлари билан дўстлари, Расулуллоҳнинг ҳузурларига қайтиб, яхудийларнинг қайсарлик қилиб, тўнларини тескари кийиб олганларини айтдилар. Пайғамбаримиз эса: “**Бу хабарни сир сақланг. Бу ҳакда фақат мавзудан хабардор одамлар билангина мухокама қилинг. Чунки уруш тадбир ва душманни алдашдан иборатдир**” дея буюрдилар.²⁴³

Асҳоб-и киром, хандақ олдида душманга тикилганча мухтарам пайғамбаримизнинг қандай ҳаракат қилишларини сабрсизлик билан кутаётгандилар. Бироз сўнгра, Коинотнинг сultonи,

242 Вокидий, “al-Maqoziy”, I, 460-б.; Байҳакий, “Далошт-ун-нубувва”, IV, 8-б.

243 Бухорий, “Жиҳод”, 157-б.; Абу Довуд, “Жиҳод”, 101-б.; Термизий, “Жиҳод”, 5-б.; Ибни Можа, “Жиҳод”, 28-б.; Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснад”, I, 126-б.

қаҳрамон Асҳобининг ёнига ташриф буюрдилар ва “**Аллоҳу акбар!** **Аллоҳу акбар!..**” дея такбир келтирдилар. Бу такбирни эшигтан саҳобийлар, барчаси бир оғиздан такбир айтиб, жаноб-и Ҳақнинг исми шарифи олийлигини қўрсатиб, хандақнинг у тарафидаги кумурсқадек гимирлаётган коғирларнинг қалбига қўркув солдилар. Мушриклар, такбир садоларининг бундай жаранглашини эшитиб: “Муҳаммад ва Унинг Асҳобига хушхабар келди, шекилли” деган фикрга бориб яна кайфиятлари тушди.

Пайғамбаримиз дарҳақиқат Асҳобига қаратса: “**Эй мусулмон жамоати! Аллоҳу таолонинг фатҳ ва ёрдамига севининглар!**” дея марҳамат қилиб, музaffer бўлишлари ҳақида хушхабар бердилар. Шонли Асҳоб, шу кунгача яна бир неча ҳарбий тўқнашувларни бошдан кечириб, Бадр ва Ухуддаги ғазовотларга қатнашганди. Сони ва куч-куроллари ўзларидан бир неча марта кўп бўлган мушрикларни Аллоҳу таолонинг изни ва Расул-и акрамнинг дуолари баракати билан ер билан яксон этганди. Уларнинг бошларида мавжудотнинг “Бош тожи” турганлигидан, улар уддалай олмайдиган иш, чидай олмайдиган қийинчилик бўлиши мумкин эмасди. Ҳозир ҳам ҳаво совуқ, қаттиқ қурғоқчилик, тинкани қуритувчи очарчилик замони эди... Жаноби пайғамбаримиз билан бирга уларнинг кўпчилиги қоринларига тош боғлаганди. Рўпарада эса, бойлик ва тўқлиқдан семириб кутурган душман қўшини селдай тошиб туради... Бироқ шонли Асҳоб назарida душманнинг сони ва дуч келган қийинчиликларнинг аҳамияти йўқ эди. Чунки Аллоҳу таолонинг Ўзи энг олий вакил эди уларга... Унга боғланган, Унга суянгандилар. Ундан умидвор ва Унгагина сигинардилар.

Курайшнинг кўзга кўринган кўмондонлари ва Курайш билан бирга келган бошқа қабилаларнинг раҳбарлари ёппасига хужумга ўтишга қарор беришдан олдин, хандақдан ўтиш қулайроқ бўлган жой излай бошладилар. Бунинг учун хандақнинг у бошидан, бу бошигача роса айландилар. Ниҳоят, вақт камлигидан хандақнинг тўла қазиб улгурилмаган бояги жойига келиб, шу ердан хужум қилиш дуруст деган қарорга келдилар. Мушрик аскарлари ҳам кўмондонлари орқасидан юриб, бир хандаққа, бир унинг нариги тарафидаги Асҳобга қараб ҳайратлари ошиб борарди. Ҳатто: “Қасам ичамизки, бу тадбир арабларга хос усул эмас. Буни уларнинг орасидаги ўша форсий одам тавсия қилган бўлса керак” дейишарди.

Хуллас, қурайшлик мушрикларнинг кўмондонлари, ўз

аскарларига хандақнинг тор жойини кўрсатиб: “Бу ердан ким от ҳатлатиб қарши тарафга ўта олади” дейиши билан бештаси от суреб илгари чиқди. Булар яккама-якка уруш қилиш учун хандақнинг бу томонига ўтмоқчи эди. Шунинг учун шонли Асҳоб-и киром ва мушрик сафлари ҳаммасининг кўзи ушбу беш отлиқда эди. Отлиқлар чопиб келиш учун бироз ортга чекиниши. Кейин бирдан хандақнинг ҳалиги чала жойига қараб, отларига қамчи босиши. Катта тезлиқда чопиб келган бешта от, бир сакрашда хандақдан ошиб ўтишга муваффақ бўлди. Уларга эргашиб яна кўпгина суворийлар ҳам ҳатлашга уриниб кўрсалар-да, уддалай олмай баъзиси чукӯрга тушди, баъзиси ҳандақ ёқасида тўхтаб қолди. Бу томонга ўта олганлар ичиди Амр бин Абд исмли бир мушрик бўлиб, жуда бақувват одам эди. Бошдан оёқ совутга ўралган бу кимса, жуда баҳайбат кўриниши билан юракларга кўрқинч соларди. Ўша барзангি муроҳидларга қараб: “Мен билан олишадиган мардларинг бўлса, майдонга чиксин!..” дея қичқирди.

Бу орада ҳазрати Али мухтарам пайғамбаримизнинг ҳузурларига чиқиб: “Жоним сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! У билан мен олишаман” дея олдинга чиқдилар. Эгнида совути ҳам йўқ эди. Севимли пайғамбаримиз ўз совутларини ечиб, ҳазрати Алига кийдирдилар. Ўз қиличларини ҳам унга бердилар. Муборак бошларидан салласини олиб, унинг бошига шахсан ўз қўллари билан ўраб қўйиб: **“Аллоҳим! Бадр ғазосида амакимнинг ўғли Убайда, Ухуд ғазосида амаким Ҳамза шаҳид бўлдилар. Ёнимда эса, укам ва амакимнинг ўғли Али қолди холос. Сен уни муҳофаза айла ё Раб! Унга ёрдамингни эҳсон эт. Мени ёлғиз қолдирма!”** деб дуо қилдилар.

Шундай қилиб, дуолар ва такбирлар садоси остида пиёда олдинга чиқа бошлаган Аллоҳу таолонинг арслони, от устида худди коя мисоли савлат тўкиб ўтирган Амр бин Абднинг қаршисида пайдо бўлди. Кўзларидан бошқа ҳамма жойи ёпиқ бўлган Амр, қаршисига чиқсан қаҳрамоннинг кимлигини таний олмади. Шу боис кимлигини сўради. “Мен Али бин Абу Толибман” деган жавоб олганида, Амр: “Эй қардошимнинг ўғли! Отанг менинг дўстим бўларди. Шунинг учун сенинг қонингни тўкиш менга ярашмайди. Қаршимга чиқадиган амакиларингдан биронтаси йўқми?” деб гўё унга ачингандай бўлди. Ҳазрати Али эса: “Эй Амр! Валлоҳи, сени ер тишлатишга ҳаммадан кўра ўзим кўпроқ талаборман. Лекин

яккама-якка олишууда иккала томоннинг тенг вазиятда бўлиши лозим эмасми? Биримиз отда, биримиз пиёда, мардликка ҳам шу ярашадими?..” деб унинг нафсониятига тегди.

Ҳазрати Алиниңг сўзларидан Амрнинг қони қайнаб, дархол отидан иргиб тушди-да жаҳл билан отининг оёқларини қиличлаб ташлади. Кейин тишларини фижирлатиб, ҳазрати Али томон юра бошлади. Энди ҳамла қилмоқчи бўлганида, Аллоҳу таолонинг арслони: “Эй Амр! Шошма, эшитишмча, сен қурайшлик бирор мард билан яккама-яккага чиққанингда, доимо рақибнинг иккита тилагидан бирини бажаришга қасам ичгансан. Тўғрими?” деб сўради. У: “Ха тўғри” деди. Ҳазрати Али: “Ундан бўлса, менинг биринчи истагим, сен Аллоҳу таоло ва Унинг Расулига иймон келтириб мусулмон бўлишингдир!” дея уни иймонга даъват қилди. Мушрик Амр аччиқланиб: “Бу тилагингни қўйиб тур, бу менга ҳозир умуман керак эмас” деди. Ҳазрати Али эса, унга: “Иккинчи тилагим, жангни қўйиб, Маккага қайтиб кетишингдир. Зоро Расул алайҳиссалом душман устидан ғолиб келсалар, сен шу ҳаракатинг билан Унга ёрдам берган бўласан!..” деди. Ғазаби босилмаган Амр: “Бу тилагинг ҳам бемаврид. Чунки мен ўч-интиқом олмагунча, хушбўй нарса суртинмайман деб қасам ичганман. Бошқа тилагинг бўлса, айт” деди ўшқириб. Ҳазрати Али: “Эй Аллоҳу таолонинг душмани! Энди сен билан жанг қилишдан бошқа йўл қолмади!” деб уни жангга чорлади. Ана шундан кейин Амр, ҳазрати Алиниңг бу сўзлари устидан истехзо билан: “Тўғриси, араб диёрида менинг рўпарамга қилич кўтариб чиқа оладиган бирон мард борлиги ҳеч хаёлимга келмабди. Эй йигитча! Қасам ичаманки, мен сени ўлдиришни хоҳламайман. Зоро, отанг менинг дўстим бўларди. Мен олдимга Абу Бақр, Умардек баҳодирлар чиқишини хоҳлардим” деди. Ҳазрати Али: “Нима бўлганда ҳам мен ушбу майдонга сенинг каллангни олиш учун чиқдим” деди. Амрнинг ғазабдан қони миясига сапчиб, қиличини шундай силтадики, унинг кўтарилиб тушганини кўпчилик илғамай ҳам қолди. Шундай бир шиддатли зарба келишини кутиб турган Аллоҳу таолонинг шери, чаққонлик билан чап бериб, зарбани қалқони билан қарши олди. Лекин Амр бунга ўхшаш қанчадан-қанча қалқонларни бир зарбада иккига бўлганди. Унинг қилич зарбасига ҳар қандай мустаҳкам қалқон ҳам чидаш беролмасди. Ҳозир ҳам шундай бўлди. Ҳазрати Алиниңг қалқони ўргадан иккига ажралди ва қилич бошини тирнаб, бироз яралади.

Навбат ҳазрати Алига келганида: “Ё Аллох!” деб зулфиқорни Амрнинг бўйнига солди. Ҳазрати Али қилич солиши билан Ислом лашкари сафларидан “Аллоҳу акбар! Аллоҳу акбар!” садолари еру-кўкни титратган бўлса, куффор қўшини сафларидан оҳу-фифонлар кўтарила бошлади. Ҳа, Набийларнинг сultonни, мавжудотнинг бош тожи илтижо қилган дуоси қабул бўлганди. Девдек Амр тупроққа беланиб, танасидан қон фавворадек отиларкан, калласи дубулғаси билан бирга учиб кетганди. Энг ишонган паҳлавонлари бўлмиш Амрнинг биринчи зарбада-ёқ ер тишлаганини кўрган кофирлар, барча уруш қоидаларини бузиб, тўртгаси бирдан ҳазрати Алига ёпирildи. Буни кўриб турган Асҳоб-и киром дарҳол у ерга югурдилар. Зубайр бин Аввом, мушриклардан Навфал бин Абдуллоҳи яралаб, уни оти билан бирга хандаққа итариб юборди. Унинг ортидан хандаққа иргиб тушган ҳазрати Али, Навфални парчалаб ташлади. Колган учта отлиқ мушрик, бир амаллаб хандақдан нари ўтиб, қочиб қолди. Шу яккама-якка олишувдан кейин мушрикларнинг бош қўмондони ҳали жанг бошланмасидан умидсизликка тушиб қолди.

Жанг усули маълум бўлган эди. Хандақ юзма-юз туриб олишишга тўсиқ эди. Шундай бўлгач қўшинлар хандақнинг икки томонидан бир-бирини камондан ўқ ёмғирига тутарди. Лекин бу бир-икки енгил жароҳат етказиши ҳисобга олинмаса, вақт йўқотищдан бошқа нарса эмасди. Фақат камонбозлик билан ғалаба қозона олмасликларига кўзи етган мушриклар, хандақнинг ҳар томонидан бир варакайига хужум қилиш кераклигига қаноат ҳосил қилиб, тўпяқун ҳужумга ўтди. Ўн минг кишилик катта душман қўшини, хандақни чир айланга қуршаб, селдек ундан ошиб ўтишга уринар, уч минг кишилик Ислом лашкари эса, уларга ўқ-тош ёғдириб, хандақдан ўтказмасликка файрат қиласарди. Шундай қилиб ур-сур билан даҳшатли мұжодала бошланиб кетди. Кофирлар тўлқиндек кўпириб келиб, хандақ олдида куймаланиб тўхтарди. Шу захоти устларига ислом қўшинлари томонидан тош ва камондан ўқ ёғдириларди. Жанг то қош қорайгунча давом этди.

Кечаси расули акрам (соллаллоҳу алайхи васаллам) жанобимиз, хандақнинг зарур жойларини кўриқлаш учун навбатчилар тайинладилар. Ўзлари ҳам хандақнинг ҳалиги тор жойида кўриқчилик қила бошладилар. Мадинаға беш юз кишилик бир гурӯҳ юбориб, уларга шаҳар кўчаларида баланд овозда тинмай

такбир айтишларини амр қилдилар. Шу йўсинда яхудийлардан ёки Курайш мушрикларидан келиши мумкин бўлган хавфнинг олди олиниб, аёллар ва болалар ҳимояланарди.

Курайзо яхудийлари Хуай бин Аҳтаб исмли одамларини мушрикларга юбориб, кечаси ҳимоясиз қолга Мадина қальясига ҳужум уюштириш учун улардан икки минг кишилик аскар беришларини сўради. Яхудийлар бу қувват билан кечаси ҳимоясиз қолган аёл ва болалар устига бостириб бормоқчи эди. Бироқ мужоҳидларнинг шомдан то кун ёришгунча такбир садолари остида шаҳар кўчаларини айланиб юришлари уларнинг қалбига ғулгула солиб кўйганди. Шунинг учун яхудийлар Мадинага киришга ботина олмай, ўз қальяларига қайтиб, пайт пойлай бошлади. Шунда ҳам вақти-вақти билан майда гурухлар ҳолида бориб, хонадон деворларини ошиб тушишга бир неча бор ҳаракат килишди.

Ўша кечаларнинг бирида Курайзоўғилларининг кўзга кўринган одами Фаззол, ёнига яна ўн одамлик ҳарбий гурӯх олиб, пайғамбаримизнинг аммалари София волидамиз яшайдиган кўшккача етиб боришга муваффақ бўлди. Кўшкда фақат аёллар ва болалар бор эди. Уларда ўзларини ҳимоялашга арзийдиган бир дурустроқ қурол ҳам йўқ эди. Яхудийлар аввал кўшкка ўқ отдила, ундан кейин ичкарига киришга уриндилар. Яхудийлардан бири девор ошиб, ҳовлига тушди. Энди кўшкка кириш учун ён-атрофга аланглаб, эшик, дераза, туйнук қидира бошлади. Бу орада мухтарам пайғамбаримизнинг қаҳрамон аммалари, уй аҳлига асло овоз чиқармасликларини тайинлаб, пастга тушиб, эшик олдига келди. У ерда эркакларга ўхшаб кийиниб олди. Кўлига бир узун таёқ олиб, белига бир ҳанжар тақди. Секингина эшикни очди-да, ҳовлига кирган яхудийнинг орқасидан бориб, қўлидаги таёқ билан унинг бошига қаттиқ урди. Яхудий хушидан кетди. Вақтни бой бермасдан ҳазрати София яхудийни ҳанжарлаб, калласини чопиб, ҳовлига ўқ отаётган шерикларига қараб улоқтирди. Оёқлари тагига ичкаридан кесилган бош келиб тушганини кўрган яхудийларнинг кўркувдан ўтакаси ёрилаёзди. Ҳаммаси дарров қочиб қолди. Йўлда бир-бирларига: “Бу нимаси... Бизга мусулмонлар шаҳарда эркак зоти қолдирмай, ҳаммани урушга олиб кетган дейишгандику...” деб, гапириб кетишиди.

Эрта тонгдан жанг яна кечагидек шиддат билан давом этди. Ҳар икки томондан ўқлар тинмай отиларди. Оламларнинг жаноби

(соллаллоху алайхи васаллам) шонли Асҳобига: “**Борлигим құдрат**
құлида бүлган Аллоху таолога қасамки, биз дучор бўлаётган
қийинчиликлар, муҳаққақетказилади ва сизлар фароғатлика
чиқариласиз” дея марҳамат қилиб, уларга сабрни тавсия этдилар
ва зафар албатта ишонгандар тарафида бўлиши ҳақида хушхабар
бердилар. Бундай хушхабарни эшитган қаҳрамон саҳобийлар,
очлик, чанқоқлик каби қийинчиликларни уннутиб, жон-жаҳдлари
билан олдинга интилдилар. Хандақдан бирорта мушрикнинг
үтишига йўл қўймадилар. Асҳоби киромнинг обрўлиларидан бири
Саъд бин Муъаз ҳазратлари қаҳрамонларча жанг қиласди. Аммо
жанг асносида қўлига Ҳиббон бин Қаис бин Арака деган мушрик
отган ўқ тегиб, яраланди. Ўқ, артерияга текканди. Шу сабабдан
жуда кўп кон йўқотди. Ҳазрати Саъд атрофидаги дўстлари ундан
окаётган қонни тўхтатишга жиддий киришгандаридан, вазиятни
тушуниб: “Ё Рабби! Қурайш урушни давом эттирадиган бўлса,
менга умр эҳсон айла. Чунки менга, Сенинг Расулингга азият
берган, Уни ярадор қиласди бу мушрик тоифаси билан жанг қилиш
хушёққанидек бошқа ҳеч нарса хушёқмаган. Агар орамиздаги
уруш охирлаётган бўлса, мени шаҳидлик мартабасига кўтар. Бироқ
Бани Қурайзонинг оқибатини кўрмасдан руҳимни олма” деб дуо
қиласди.

Асҳоби киромнинг ичида худди жанг қилаётгандек кўринаётган
Абдуллоҳ бин Убай сингари мунофиқлар эса, номигагина қилич
силтаб, жангнинг олдинги қаторларига ҳеч яқинлашмасди. У ҳам
етмагандек, мужоҳидларнинг асабини бузиш учун қўлларидан
келганини қиласди: “Муҳаммад кечагина сизга Қайсар ва
Хусравнинг хазиналарини ваъда қилаётганди. Бугун эса, мана
хандақ ортида қамалиб ўтирибмиз. Қўрқанимиздан ҳожатга
ҳам бора олмаяпмиз. Аллоҳ ва Расули, бизни алдашдан бошқа
нарса қилаётгани йўқ...” дейишиб фитна чиқаришга уринарди. Бу
мунофиқлар вазият оғирлашган пайтларда, уйларига душман хужум
қиласдини баҳона қилиб, қўриқлаш керак бўлган жойларни ташлаб
кетиб қоларди. Бундай хоинона ҳаракатлари ҳам дард устига дард,
ташвиш устига ташвиш эди.

Мушрик қўшини тезроқ мусулмонлар устидан узил-кесил
ғалаба қозониш учун хужумга бор кучларини сарфларди. Лекин
шонли, шарафли саҳобийларнинг мудофаалари қаршисида барча
ҳаракатлари зое кетарди. Уларнинг асосий кучларини солиб,

ҳа деб ўтишга уринаётган жойлари хандақнинг ўша тор, ўтиш енгил бўлган жойи эди. Мухтарам пайғамбаримиз ҳам ўша жойда мудофаага туриб, Асҳобини шиддатли жангга ташвиқ қилардилар. Пайғамбаримиз билан битта сафда душманга қарши жанг қилишдек улуғ мартабага, улуғ шарафга эришиш иштиёқида ёнаётган Асҳоби киром, жанг майдонида кўз кўриб, қулоқ эшитмаган қаҳрамонликлар кўрсатишарди. Бир пайт мушриклар мусулмонлар устига шиддатли равишда ўқ ёғдира бошлади. Ўқотарлар бир бўлиб Коинот султонининг чодирларини нишонга оларди.

Пайғамбаримизнинг эгнида совут, муборак бошларида дубулғалари бор эди. Чодирнинг олдида тик туриб, жангнинг боришига қараб, Асҳобига амрлар берардилар. Мушриклар кўзларига заифроқ кўринган жойга бирдан тўп бўлиб хужумга ўтишарди, муборак саҳобийлар пистирмалардан у ерга югуриб бориб, душманни тумтарақай қилгунларича жанг қилишарди. Жанг шундай шиддат билан давом этардики, саҳобийлар ҳатто ёнверига қарашга ҳам имкон тополмасди. Бу кун ҳам эрталабдан бошланган жанг кечкурун коронги тушгунича давом этди. Намоз вақти кирган чоғларда шонли саҳобийлар: “Ё Расулаллоҳ! Намозларимизни ўқимадик” дейишарди, Оламларнинг жаноби ҳам, “**Валлоҳи мен ҳам ўқий олмадим**” дея марҳамат қилардилар. Хуфтонгача кўз очирмаган мушрикларни, энг сўнггида шиддат билан орқага чекинтириб ташлашди. Бу сафарги зарбадан ўзларини ўнглаб ололмаган Қурайш ва Фатафон мушриклари, қайта жангга кирмай қароргоҳларига чекинди. Шундан кейин мужоҳидлар ҳам пайғамбаримизнинг чодирига қараб юрдилар. Ана ўша вақт, оламларга раҳмат қилиб юборилган Фахри олам (соллаллоҳу алайҳи васаллам) баддуо қилиш одати шарифларидан бўлмаса ҳам, намозлари қазо бўлгани учун чидай олмай: “**Улар, бизни кечгача қандай қилиб намозимизга тўсқинлик қилган бўлса, Аллоҳу таоло уларнинг уйларига, қоринларига ва қабрларига олов тўлдирсин**” дея мушрикларга баддуо қилдилар. Қазога қолган пешин, аср ва шом намозларини ўқиганларидан кейин хуфтонни ҳам ўқиб олдилар.

Мушриклар жангнинг бориши бугунгидек давом этса, мусулмонларни кундуз куни енга олмасликларига кўзлари етди. Улар учун ягона чора кечаси босқинлар уюштириш эди. Уларнинг хомхаёлларига кўра, мусулмонлар фақат шундай

холдагина енгилишлари мумкин эди. Мушриклар зафар келтиришига ишонган бу қарорларини дархол амалда татбик қилиб, Қурайзо яхудийлари билан биргаликда кечалари босқин уюштира бошлашды. Аскарларини гурухларга ажратиб, навбат билан ҳужум қила бошлашды. Бу ҳолат бир неча кун давом этди. Мұхтарам пайғамбаримиз бошчилигіда қаҳрамон Асҳоби киром, оч, үйкусиз, ўта хорғин бўлишларига қарамасдан мудофаада жуда маҳкам турдилар, биронта душман аскарини ҳандақдан бу тарафга ўтказмадилар. Жонлари эвазига амалга оширилаётган бу мудофаа, бунгача бўлиб ўтган барча ғазолардан ҳам қўрқинчли, шиддатли, азиятли ва заҳматли кечарди.

Бир неча кундан бўён жанг қилаётган мушриклар орасида ҳам озиқ-овқат танглиги кўзга ташлана бошлади. От ва туялари ейишга бир тутам ўт топа олмай очидан ўла бошлаганди. Шу сабабдан мушрикларнинг қўмондони, Дирор бин Ҳаттоб бошчилигіда бир гурухни озиқ-овқат келтириш учун Қурайзо яхудийларига жўнатди. Коғирларга борини фидо қилишга тайёр бўлган яхудийлар, тезда йигирма туяга буғдой-арпа, хурмо ва ҳайвонлар учун сомон юклаб, мушрикларга топширишди. Дирор аскарлари билан хурсанд бўлиб, қўшинлари ёнига қайтаётганида, Қубо яқинларида уларнинг қаршисидан бир гуруҳ саҳобий чиқиб қолди. Қаҳрамон Асҳоб дархол ҳужумга ўtdи. Қизғин қонли жангдан кейин мушриклар қочиб қолишли. Уларнинг озиқ-овқат юкланган туяларини саҳобийлар олиб келиб, жаноби пайғамбаримизга таслим қилдилар ва кўп дуога мұяссар бўлдилар.

Мудофаанинг бошланганига ҳам бир ойга яқинлашиб қолганди. Коинотнинг сultonи (соллаллоҳу алайҳи васаллам) сурункали жанг-жадалда жуда қийин аҳволда қолган қаҳрамон Асҳобига ачиниб, уларга оталаридан ҳам кўпроқ меҳрибончилик кўрсатардилар. Шонли Асҳоби кўрсатаётган, инсон имконидан ташқарида бўлган гайратлари учун муборак пешонасини тупроқка кўйиб, улар ҳақида Аллоҳу таолога шундай ёлворардилар: “Эй қийинчиликда қолганларга мадад берувчи! Эй мухтоҷ ва чорасизларнинг дуоларини қабул қилгувчи Аллоҳим! Менинг ва Асҳобимнинг аҳволини кўриб турибсан ва биласан. Ё Рабби! Куффорни мағлуб қил, уларни ўзаро келишмовчиликларга дучор эт ва уларга қарши бизга нусрат ато қил, зафар эхсон айла!..”

Севимли пайғамбаримиз, ўзининг бу дуосини сўнгги кунларда тез-тез такрорлайдиган бўлгандилар.

Мушриклар қаҳатчилик боис бошларига тушган қийинчиликлар туфайли мусулмонларни тезроқ йўқ қилиш учун бор кучларини сарфлаётган эди. Мана шундай ола-тўполон бўлиб ётган кечаларнинг бирида, Аллоҳу таолонинг инояти билан қалбига ислом муҳаббати тушган мушрик қўшинидан бир киши, жаноби пайғамбаримизнинг ҳузурига етиб келди. Бу одам Фатафон қабиласидан бўлиб, исми Нуъайм бин Масъуд эди. У пайғамбаримизга: “Ё Расулаллоҳ! Мен, Аллоҳу таолонинг ягоналигини ва сиз Унинг ҳақ пайғамбари эканлигингизни тасдиқлаш учун ҳузурингизга келдим. Ҳамд бўлсинки, мен мусулмон бўлиш шарафига эришдим. Бугунгача сизга қарши бўлдим. Бундан буён эса, кофирларга қарши курашаман. Менга қандай амрингиз бўлса, бажаришга тайёрман! Ё Расулаллоҳ! Менинг мусулмон бўлганлигимни ҳали қабилам билмайди” деди. Расули ақрам жанобимиз: **“Сен бу қуффор ҳалқи орасида ўзаро низо чикара оласанми?”** дея марҳамат қилдилар. У эса: “Ё Расулаллоҳ! Аллоҳу таолонинг ёрдами билан бу ишни бажариб, уларнинг орасини буза олишим мумкин. Мен уларга ҳар қандай сўзларни сўзлашимга рухсат борми?” деб сўради. Расулаллоҳ: **“Уруш хийладир, ўзингга маъқул бўлганини сўзлай оласан”** дея марҳамат қилдилар.

Нуайм бин Масъуд ҳазратлари, аввал Қурайзо яхудийлари олдига бориб, уларга: “Менинг сизга бўлган ҳурматимни яхши биласиз. Лекин ҳозир гаплашадиганларимиз орамизда қолиши лозим. Бу ҳақда шу ерда бўлганлардан бошқа ҳеч ким хабардор бўлмаслиги лозим” дея шарт қўйди. Яхудийлар: “Биздан бошқа ҳеч ким бундан хабар топмайди” деб қасам ичдилар. Шундан кейин ҳазрати Нуайм: “Мана бу одамнинг (пайғамбаримизнинг) иши бошга бир бало бўлди. У Нодир ва Қайнуқо ўғилларига нималар қилмади, буни сиз яхши биласиз. Уларни юртларидан, уйларидан ҳайдаб чиқаришганини ҳаммангиз кўриб турдингиз. Мана ҳозир эса, қурайшликлар ва фатафонлар келишиб, мусулмонлар билан жанг қилишмоқда, сизлар эса, уларга ёрдам беряпсиз. Қанча кунлардан буён тинмай жанг қиласиз, бироқ ҳеч қандай натижага эриша олмадик. Ишлар шундай давом этса, қамал узоқ вақтга чўзиладиганга ўхшайди. Қурайш ва фатафонликларнинг молумулклари, уй-жойлари, оиласлари сизларникidek бу ерда эмас.

Олдимиздаги урушда омад қулиб бокиб, улар ғолиб чиқсалар, ганиматларни оладилар-да, юртларига жўнаб қолишади. Агар мағлуб бўлсалар тирик қолганлари сизларни мусулмонларнинг олдида якка қолдириб, орқаларига қайтиб кетаверишади. Ваҳоланки, сизнинг Мұхаммадга қарши чиқа оладиган куч-кувватингиз йўқ. Урушнинг бугунги аҳволи эса, мусулмонлар ғалаба қозонишини кўрсатиб турибди. Масалалар мен тахмин қилаётган натижа билан якунланса, мусулмонлар сизларни тирик қўймайди. Шунинг учун тезда бир тадбир олишимиз зарур!..” дея куйиниб гапиргандай бўлди.²⁴⁴

Ҳазрати Нуаймнинг бу сўзларини яхудийлар ҳаяжон ва қўркув билан тингладилар. Яхудийлар, ўзлари ҳақида шунчалик жон күйдираётган ҳазрати Нуаймдан мамнун бўлиб: “Сен бизга дўстлигингни лойиги билан билдиридинг. Энди бизга қандай тадбирлар олишимиз лозимлиги ҳақида ҳам ўз маслаҳатингни аяма” дейишиб, ундан ёрдам сўрадилар. Шундай бўлишини кутган ҳазрати Нуайм бин Масъуд: “Энг тўғриси Қурайш ва Ғатафонликлардан бир неча бообрў кишиларни гаровга олмагунча мусулмонлар билан асло урушга киришмайсиз! Токи уларнинг одамлари қўлингизда гаровда экан, улар урушдан қочиб кета олмайди” деб маслаҳат берди. Яхудийлар бунинг жуда пухта тадбир ҳисоблаб, дарров қабул қилдилар. Ҳазрати Нуайм бин Масъудга ташаккурларини айтиб, иззат-икромда бўлишди.

Ҳазрати Нуайм, яхудийлар олдидан чиқиб, тўғри Қурайш қароргоҳига етиб борди. Уларнинг қўмондонларига: “Сиз, менинг Мұхаммадга душманлигимни ва сизни қанчалик хурмат қилишимни биласиз. Шу сабабдан мен биладиган баъзи маълумотларни дўстлигимиз хурмати сизга хабар беришни ўзимга бурч деб ҳисобладим. Фақат айтмоқчи бўлгандаримни сиздан бошқа ҳеч ким эшитмаслиги ҳақида менга ваъда беришингиз керак” деди. Улар қасам ичиб, хавотир билан: “Гапир, қулогимиз сенда” дейишли. “Хабарингиз бўлсинки, Қурайзо яхудийлари сизлар билан иттифоқ қилганидан пушаймон бўлиб, бу ҳақда Мұхаммадга чопар юборибди. Хабарларида: “Қурайш ва Ғатафоннинг кўзга кўринган, обрўли кишиларини гаровга олиб, уларни сенга топширамиз. Кейин, биргаликда уларни бутунлай

²⁴⁴ Ибн Ҳашом, “ас-Сийра”, II, 228-б.; Вокидий, “ал-Магозий”, I, 481-б.; Сұҳайлий, “Равзул-унуф”, III, 433-б.; Каттоний, “ат-Таротиб-ул-идорий”, I, 543-б.

тор-мор қилгунча жанг қилишга вайда берамиз! Фақат бир шартимиз бор, кариндошларимиз Нодирўғилларини авф этиб, уларнинг юртларини ўзларига берасан” дея ёзибдилар. Мұхаммад ҳам яхудийларнинг бу таклифини қабул қилибди. Агар яхудийлар сиздан гаровга одам сўрасалар, уни асло қабул қилманглар, гаровга берилганларнинг ҳаммасини ўлдиришади. Бу сўзларимни ҳеч ким билмаслиги шарт...” деди. Бу хабарни жуда жиддий ва мухим деб қабул қиласан Қурайш қўмондони, унга кўп раҳматлар айтиб, совгасалом улашди.

Нуайм бин Масъуд ҳазратлари, у ердан чикиб, тўғри Гатафонликларга борди. Уларга ҳам юқоридаги гапларни айтди.

Ҳазрати Нуаймнинг хабаридан бир кун ўтиб, Қурайш қўмондони Қурайзо ўғиллари яхудийларига чопар юбориб: “Бу ерда ўтган ҳар бир кунимиз бизга кўп ташвишлар келтирмоқда. Зеро ҳаво совуқ, уловларимиз очликдан ўла бошлади. Шу боис яхшигина тайёргарлик кўриб, бугун кечаси бор кучимиз билан биргалашиб ҳал қилувчи хужумга ўтамиз. Сизлар ҳам шу хужумга шай бўлиб туинглар” деган таклифини билдири. Яхудийлар эса, Қурайш қўмондонига: “Биринчидан, биз шанба куни уруш қилмаймиз. Иккинчидан, сизлар билан бирга урушга киришимиз учун бизга бир неча обрўли одамларингизни гаровга беришларинг лозим бўлади. Чунки қамал узоққа чўзилиб ва сиз енгилиб ўлкангизга қайтиб кетсангиз, бизни Мұхаммад олдида ёлғиз ташлаб кетган бўласиз. Агар одамларингиз бизда гаровда турса, бизни хавфда қолдирмаган бўласиз...” деб жавоб қилдилар. Бундай жавобни олган Қурайш қўмондони: “Нуайм бин Масъуднинг айтганлари тўғри чиқаяпти” деган фикрга келиб, яхудийларга такрор хабар жўнатиб: “Биз гаровга битта одам ҳам бермаймиз. Агар эртага келиб, бизга кўшилиб бирга урушга кирсанглар, яхши бўлади, келмасанглар ўзларингдан кўринглар, биз юртимизга кетамиз. Сизлар эса, Мұхаммад ва Унинг Асҳоби билан яккама-якка қоласизлар!..” деган сўзларни етказди. Бу хабарни олган яхудийлар ҳам, ҳазрати Нуаймнинг хабари тўғри чиққанлигига ишонч ҳосил қилиб: “Ундей бўлса, биз ҳам сизларга кўшилиб, мусулмонларга қарши урушга киришдан бош тортамиз...” деб жавоб қилишди. Шу билан ҳар иккала тарафнинг кўнгилларига шубҳа тушиб, вазиятдан хавсирай бошладилар.²⁴⁵

Бу пайтда жаноби пайғамбаримиз ҳузурига Жаброил

---

245 Ибн Ҳишиом, “ас-Сийра”, II, 228-б.; Воқиодий, “ал-Магозий”, I, 481-б.; Суҳайлий, “Равзул-унуф”, III, 433-б.

алайхиссалом ташриф буюриб, Аллоҳу таолонинг мушрикларни бўрон орқали пароканда қилиши ҳақида хушхабар келтирди. Бу хушхабардан севинган Сарвари олам, муборак тиззалири билан ўтириб, муборак қўлларини осмонга очиб: “**Аллоҳим! Менга ва Асҳобимга раҳм қилганинг учун сенга шукр этаман**” дея Аллоҳу таолога ўз шукроналарини арз этдилар.

Ўша куни кечаси, шанба оқшоми эди. Кечаси шундай бир қоронғилик чўқдики, одам бир-бирини таний олмайдиган даражада эди. Қаттиқ аёз бўлиб, унинг орқасидан шиддатли шамол эса бошлади. Ўша кечанинг қандай ўтганлигини, Ҳузайфа ибну Ямани ҳазратлари қўйидагича ҳикоя қилганлар:

“Ўша кеча атрофга шундай бир зулмат тушдики, биз бунгача ҳеч ундаи қоронғиликни кўрмагандик. Кечанинг ўта коронги бўлиши билан бирга момоқалдироқдек овоз чиқариб, ниҳоятда кўрқинчли шамол ҳам эса бошлаганди. Шу орада мушриклар қўшини орасида ваҳима ва кўркув пайдо бўлиб, ўзаро келишмовчиликлар бошлангани ҳақида жаноби пайғамбаримиз бизга хабар бердилар. Биз эса, қаттиқ совуқ, очлик ва кечанинг даҳшатидан оёқда тура олмай, устимизга бирор нарсаларни ўраб олиб, қаерда бўлган бўлсак ўша жойдан жилмасдан кутиб ўтирадик.

Расулуллоҳ намозга турдилар ва кечанинг бироз қисмини намоз ўқиш билан ўтказганларидан кейин бизга қараб марҳамат қилдилар: “**Эй Асҳобим! Ораларингизда мушриқ қўшинига ўтиб, улардаги вазиятни билиб келадиган биронта киши борми? Шундай ишни бажарган кишининг Жаннатда менга дўст бўлишини Аллоҳу таолодан тилайман.**” У ерда бўлганлар, қаттиқ совуқ ва очликдан ярим жон бўлиб ўтирганлари сабабли ҳеч ким оёқка туролмади. Ундан кейин Расулуллоҳ менинг ёнимга келдилар. Мен ҳам совуқ ва очликдан чўқкалаб, титраб-қақшаб ўтирадим. Расулуллоҳ жанобимиз, менга туртиниб: “**Сен кимсан?**” дея марҳамат қилдилар. “Мен Ҳузайфаман, ё Расулаллоҳ!” дедим. Расулуллоҳ: “**Бор, ўша қавм нималар қиляпти, уларга бир қараб кел! Менинг олдимга қайтиб келгунингча, уларга ўқ, тош отма, қилич ва найза ишлатма. Ёнимга қайтиб келгунингча совуқ ёки иссиқдан зарап кўрмайсан. Сени асир тушириб, исканжга ҳам бера олмайдилар**” дея марҳамат қилдилар.

Ниҳоят мен қиличимни ва ёйимни олдим, йўлга тушишга ҳозирландим. Расулуллоҳ мени йўлга кузата туриб: “**Аллоҳим, уни**

олди-орқасидан, ўнгу-сўлидан ва усти-остидан муҳофаза қил!”
дэя менга дуо қилдилар.

Хуллас, мен мушриклар томонга қараб юра бошладим. Мен ўзимни худди хаммомда юргандек ҳис қиласдим. Валлохи, умуман кўркиш, титраш, баданимнинг жимирилаши каби сезгилар батамом йўқолганди. Нихоят мушрикларнинг қароргоҳига етиб олдим. Уларнинг қўмондонлари ва обрўли кишилари бир панага кириб олиб, ўт ёкиб, исиниб ўтиришарди. Уларнинг орасидаги Абу Суфён эса: “Бу ердан кетиш керак” дерди. Шунда хаёлимга уни дарҳол ўлдириш фикри келди. Ўқдонимдан ўқ чиқариб, ёйимга ўрнатдим. Гулхан ёргуидан фойдаланиб, уни отмоқчи бўлдим. Энди отмоқчи бўлганимда, Расулуллохнинг: “Менинг ёнимга қайтиб келгунингча ҳеч бир ортиқча ҳаракат қилмайсан” деган буйрукларини хотирладим ва уни ўлдиришдан воз кечдим. Шундан кейин ўзимда қувватли жасорат ҳис қилдим. Ҳеч ўйланмасдан мушрикларнинг орасига суқилиб, гулханнинг ёнигача бориб, ўтириб олдим. Шу кунгача ҳеч ким кўрмаган шиддатли шамол ва Аллоху таолонинг кўзга кўринмас лашкарлари (малаклар), уларга нима қилиниши лозим бўлса, бажаришаётганди. Шамолнинг зўрлигидан уларнинг қозон-товоқлари тўнкарилиб, оловлари ва чироқлари ўчиб, чодирлари устларига қулақ тушаётганди. Бир вақт, мушрик кўшинининг қўмондони ўрнидан туриб: “Орангизда жосуслар бўлиши мумкин. Диққатли бўлинглар. Ҳар бир киши ўз ёнидагининг кимлигини билсин! Ҳамма ёнидагиларнинг қўлидан ушлаб олсин” деб қолди. Абу Суфён ўзлари ёнига бир бегона кишининг келганини сезгандек кўринди. Мен ҳам дарҳол икки тарафимда ўтирганлардан аввалроқ уларнинг қўлларини ушладим-да, уларнинг исмларини сўрадим. Бу билан мендан исм сўрашларининг олдини олдим.

Нихоят, Абу Суфён кўшинига қараб, шундай хитоб қилди: “Эй қурайшликлар! Сизлар хотиржам ўтирадиган жойда эмассиз. Кўраяпсиз, отлар, туялар ўла бошлади. Очлик ҳар томонлама бизни куршовига оляяпти. Мана бу шамолдан бошимизга келаётганини ҳам кўриб турибсиз. Дарҳол кўчларинингизни йифишириб, кетинглар! Мен кетаяпман” деди-ю, тусига минди. Мушрик кўшини шоша-пиша тўпланиб, устиларига қум ва шағал ёғиб турган ҳолда²⁴⁶ Маккага қараб йўлга тушди.

246 Вокидий, “ал-Мағозий”, I, 489-б.

Мушрик қўшини йўлга равона бўлганидан кейин мен ҳам секин Расулуллоҳнинг олдларига қараб юра бошладим. Йўлнинг яримларига боргандим, олдимдан йигирма чоғли оқ саллали суворийлар (малаклар) чиқди. Улар менга: “**Расулуллоҳга хабар бер. Аллоҳу таоло душманни битирди, сарсон қилди...**” деди. Расулуллоҳнинг ҳузурларига келганимда, У зот бир гиламча устида намоз ўқиб турган эканлар. Лекин бу ерга етиб келишим билан менда мушрикларга борищдан олдинги совқотиш ва титраш ҳоли такрор бошланди. Расулуллоҳ намоздан кейин, мендан қандай хабар келтирганим ҳақида сўрадилар. Мен кўрганларимни, мушрикларнинг сарсон бўлиб, шоша-пиша жўнаб кетгандарини гапириб бердим. Расулуллоҳ бу янгиликлардан жуда мамнун бўлдилар ва кулимсираб қўйдилар. Бир неча кунлардан бўён уйқусиз эдик. Пайтамбаримиз, мени ҳам ёнларига олдилар-да, устидаги гиламнинг бир учини менинг устимга ҳам ёпдилар. Ўша кечаси, ана шундай тонг оттирдик. Саҳар вақти Расулуллоҳ мени уйғотдилар. Тонгда мушрик қўшинидан асар ҳам қолмаганди. Улар то Маккага боргунча олдиларидан шиддатли шамол эсиб ва ортларидан тинмай тақбир овозлари эшитилиб турган экан.

Қурайш мушриклари ўз қароргоҳларини ташлаб, қочиб қолгандаридан кейин уларга эргашиб келган бошқа мушрик қабилалари ҳам Мадина атрофини тарқ этиб. жуфтакни ростлаб қолишиди. Уларни унтиб бўлмайдиган шармандали мағлубиятнинг алами ўртарди. Улар шундай пароканда бўлаётган пайтда, Коинот султони (саллаллоҳу алайхи васаллам) ва Уларнинг шонли Асҳоби (родиаллоҳу анҳум) Аллоҳу таолога шукр саждасига эгилиб, ҳамду-санолар келтириб, шукроналарини арз этмоқда эди. Нихоят, мужоҳидлар “Аллоҳу акбар! Аллоҳу акбар!..” деган садолар остида нурли Мадинага қараб йўлга тушдилар. Мадина кўчалари бирданига болалар билан тўлиб кетганди, улар Коинот султонини ва муборак оталари, амакилари, тогалари, акаларини кутиб олишга чиқишиганди. Муҳтарам пайтамбаримиз уларнинг бундай интизорликларига табассумлари билан муқобала қилдилар...

Хандақ мудофаасида олти киши шаҳид берилид... Бу фазо ҳақида Аллоҳу таоло оят-и карималар нозил қилди. Уларда маолан бундай дейилди: “**Аллоҳу таоло коғирларни** (яъни фирмаларни) **хафа холларида** ортга қайтарди. Улар бирон яхшилик – фойдага эришмади. Аллоҳу таоло мўминларга жанг борасида кифоя

қилди (яъни осмондан фаришталар ва шамол юбориб, мўминларни жангиз голиб қилди) **Аллоҳ қуч ва қудрат соҳиби зотдир.”²⁴⁷**

“Эй иймон келтирганлар! Аллоҳу таолонинг сизга берган неъматларини хотирланг. Эсингиздами (Хандақ жангид) сизга қўшинлар ҳужум қилганди, уларнинг устига шамол ва сиз кўра олмайдиган (малаклардан) лашкарлар юборгандик...”²⁴⁸

Хандақ урушидан кейин севимли пайғамбаримиз “Энди навбат сизда эй мусулмонлар. Бундан бўён Қурайш сизнинг устингизга бостириб кела олмайди” дея марҳамат қилдилар.

Бани Қурайзо ғазоси

Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Хандақ жангидан Мадинага қайтиб, тўғри ҳазрати Оиша волидамизнинг уйига келдилар. Қуролларини чиқарип, советуни ечдилар. Муборак баданлари шамолда чанг-тўзанга қорилганди, ечиниб ювиндилар. Шу пайтда олдларига ҳазрати Дихҳа сувратида советли-қуролли ҳолда бир суворий келди. У Жаброил алайҳиссалом эди. Пайғамбаримизнинг олдига бориб: “Эй Аллоҳу таолонинг Расули! Жаноби Ҳақ, вақтни бой бермай, Қурайзо ўғилларининг устига юриш бошлигинизни буюрди” дея амри илоҳийни етказди. Коинотнинг сultonи, ҳазрати Билолни ҳузурларига чакириб, унга “Асхоби киромга “Эй Асхобим! Туринглар, оту-туяларингга мининглар! Амрга итоат қилганлар, аср намозини Қурайзо ўғиллари юртида ўқисинлар!” деган амримни эълон қил” деб буюрдилар.

Ҳабиби акрам ўзлари ҳам дарҳол советларини кийиб, киличларини тақиб олдилар. Муборак бошларига дубулғасини кийиб, қалқонларини елкага осиб, найзаларини кўлга олдилар. Сўнгра отга миндилар. Асхоби орасига кириб, ҳазрати Алига ислом байроғини бериб, олдинда кетувчи (йўл бошқарувчи) кучлар сифатида Қурайзо яхудийларининг қальасига жўнатдилар. Ҳар доимгидек, Абдуллоҳ ибни Умми Мактумни Мадинада вакил қолдиришди.²⁴⁹

Шонли Асхоб, севимли пайғамбаримизни ўрталарига олиб

²⁴⁷ Аҳзоб сураси, 33/25.

²⁴⁸ Аҳзоб сураси, 33/9.

²⁴⁹ Ибн Ҳишом, “ас-Сиўра”, II, 234-б.; Воқидий, “ал-Магозий”, I, 497-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақат”, II, 74-б.; Сұҳайлий, “Равзул-унуф”, III, 436-б.

“Аллоху акбар! Аллоху акбар!..” деган тақбир садоси остида Мадинадан Бани Қурайзо қалъаси томон йўлга чиқди. Йўлда Ғанимўғиллари билан учрашдилар. Улар қуролланиб, Расулуллоҳни кутаётганди. Пайғамбаримиз улардан: “**Сизга бирор киши дуч келдими?**” деб сўрадилар. Улар: “Ё Расулаллоҳ! Биз Диҳя-и Калбийни кўрдик. У эгарланган оқ хачирга миниб олганди. Хачирнинг устида ипак ёпингич бор эди” дея жавоб беришиди. Пайғамбаримиз уларга: “**У Жаброил эди. Қурайзо ўғилларининг қалъаларини бузиш ва уларнинг кўнгилларига қўрқув солиш учун Жаброил алайхиссалом ҳам Бани Қурайзога юборилди**” дея марҳамат қилдилар. Қурайзо яхудийлари қалъасига етганларида ислом лашкарининг сони уч мингдан ошиб кетди.

Ҳазрати Али Ислом байроғини Қурайзо яхудийлари қалъасининг олдига тиқди. Бу ҳолни кузатиб турган яхудийлар пайғамбаримиз ҳақида нолойиқ сўзлар айтишдан тийилмадилар. Ҳазрати Али келиб, пайғамбаримизни вазиятдан хабардор этди. Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) уч минг кишилик лашкари билан ташриф буюрганларидан кейин, раҳмдилликлари туфайли уларни ҳақ динга даъват қилдилар. Яхудийлар эса, бундай инсоғли таклифни қабул қиласликни маъқул кўришиди. Шунда пайғамбаримиз: “**Ундей бўлса, Аллоҳу таоло ва Унинг Расулининг амрига бўйин эгиб, қалъадан чиқинглар-да таслим бўлинглар**” дея яна раҳм-шафқат билан муомала қилдилар. Улар буни ҳам рад қилишди. Шундан кейингина Оламларнинг жаноби мерғанларнинг устаси Саъд бин Абий Ваққос ҳазратларига: “**Эй Саъд! Олдинга чиқ, уларни ўққа тут!**” дея амр буюрдилар. Ҳазрати Саъд ва бошқа мерған мужоҳидлар, ўқдонларидан ўқларини олишиб, тақбир садолари остида яхудийларга қараб ўқ уза бошладилар. Яхудийлар ҳам жавобан ўқ ва тош отиб, жангни бошлаб юборишлиди.

Лекин мусулмонлар қийин аҳволда қолганида орқадан хужум қилган, ҳасад ўтида куйганларидан Мухаммад алайхиссаломнинг пайғамбарлигини қабул қила олмаган бу яхудийлар қалъа дарвозасини очиб, ташқарига чиқиб жанг қилишга жасоратлари етмасди, албатта.

Уруш қамал ҳолида давом этди. Ислом лашкари орасида юрган муноғиқлар ҳам қалъа ичкарисига яширинча хабар етказиб “**Асло таслим бўлманглар!** Мадинадан кўчиб кетишларингизни талаб

қилишса ҳам рози бўлманглар! Агар жангни давом эттиранглар, биз сизга бор кучимиз билан ёрдам берамиз ва сизлардан ҳеч нарсамизни аямаймиз. Борди-ю ҳеч йўли қолмай, сизни Мадинадан ҳайдасалар, биз ҳам сиз билан бирга Мадинадан чиқиб кетамиз...” дейишарди. Бундай хабардан кайфиятлари кўтарилган яхудийлар, мунофиқлардан ёрдам умид килиб, ўз мудофааларини давом этдиришди. Қамал бир ойга яқин чўзилишига қарамай, мунофиқлардан кутилган ёрдам келмади. Натижада, яхудийларнинг қалбига қўрқув тушиб, тинчлик шартномаси тузишга розиликларини билдиришди.

Яхудийлар сулҳ тузиш учун Наббош бин Қайс исмли бирини Расулуллоҳнинг ҳузурига юборишли. У, Расулуллоҳ алайҳиссаломнинг ҳузури шарифларига келиб: “Ё Мұхаммад! Нодир ўғилларига кўрсатган марҳаматингизни биздан ҳам ая- масангиз деган умидда келдим. Молу-мулкимиз ва қуролларимиз сизники бўлсин. Фақат қонимизни тўкмасангиз, бизга шуниси кифоя. Болаларимиз ва хотинларимиз билан юртимиздан чиқиб кетишимизга ижозат беринг. Қуролдан бошқа ҳар бир оиласга бир туюда зарурат учун юқ олишимизга ҳам ижозат сўраймиз...” деб таклифини айтди. Расулуллоҳ: “**Йўқ, сизнинг бу таклифингизни қабул қила олмайман**” дея марҳамат қилдилар. Наббош бин Қайс энди: “Майли, ҳеч қандай мол олмаймиз. Фақат қонимизни тўкманглар! Хотинларимиз ва болаларимизни олиб кетишга ижозат беринглар” деди. Пайғамбаримиз: “**Йўқ! Шартсиз ва хисобсиз ҳукмимга бўйин эгиб, итоат қилиб, таслим бўлишдан бошқа чорангиз йўқ!**” дея қатъий буюрдилар. Яхудийларнинг вакили Наббош, тарвузи қўлтиғидан тушган ҳолда қалъасига қайтиб, мусулмонлар билан бўлган музокаранинг моҳиятини қабиладошларига айтиб берди. Қурайзо ўғиллари бу хабардан чукур қайғу ва ғамга ботдилар.²⁵⁰

Уларнинг раҳбарларидан бири Каъб бин Асад, инсофга келиб: “Эй қавмим! Кўриб турганингиздек бошимизга бир фалокат тушиб турибди. Шу вазиятдан келиб чиқиб, мен сизга учта насиҳат қилмоқчиман. Улардан қайси бирини маъқул кўрсангиз, ўшанисига кўра харакат киласиз! Биринчиси, У Зотга тобе бўлиб, Унинг пайғамбарлигини қабул қиласйлик. Валлоҳи, Унинг Аллоҳу таоло тарафидан юборилган ва китобларимизда сифатлари айтилган

²⁵⁰ Вокидий, “ал-Мағозий”, I, 460-б.

пайғамбар эканлигини барчамиз билиб турибмиз. Агар биз Үнга иймон келтирсак, жонимиз, болаларимиз, хотинларимиз ва молумулкимиз омон қолади. Үнга тобе бўлишдан бўйин товлашимизнинг ягона сабаби, арабларга нисбатан бизда пайдо бўлган рашқ, ҳасад ва Унинг Истроил ўғилларидан бўлмаганлиги-ку, ахир. Ваҳоланки, бу Аллоҳнинг ўзигина биладиган иш эмасми? Келинг, Үнга тобе бўлайлик!..” деб қавмига таклиф киритди. Яхудийлар эса, ҳаммаси бир овоздан үнга қарши чиқиб: “Йўқ! Биз буни қабул қилмаймиз ва ўзимиздан бошқасига тобе ҳам бўлмаймиз!” дейишиди.

Каъб энди иккинчи таклифини билдириди: “Ҳаммамиз болаларимизни ва хотин-қизларимизни ўлдирамиш. Орқамизда ўйладиган ҳеч кимимиз қолмагач, мусулмонлар устига юриш қилиб, ўлгунимизча улар билан жанг қиласмиш!..” Яхудийларга буниси ҳам маъқул бўлмай, рад қилишиди.

Каъб учинчи таклифини айтди: “Бу кеча шанба кечаси. Мусулмонлар, бизнинг бу кечада жанг қиласмишни билганликлари учун бемалол ўтириб, гофил қолишлари мумкин. Келинг, ҳаммамиз бирдан қиличларимизни ялангочлаб, уларнинг устига ҳужум қиласмиш, балки шу йўл билан ғолиб келармиз!..” Яхудийлар: “Биз шанба кечаси жанг қиласмаслик амрини буза олмаймиз!” дейишиб, Каъбнинг бу таклифини ҳам рад этишиди. Уларнинг ичларидан фақатгина Асид ва Саълаба исмли ака-укалар ва амакиларининг ўғли Асад, Каъбнинг биринчи таклифини қабул қилиб, мусулмон бўлиш билан шарафландилар. Улар қалъадан чиқиб, Асҳоби киромнинг сафига қўшилишиди.²⁵¹

Қолган яхудийлар нима қилишлари хақида узоқ тортишдилар. Охири, батамом таслим бўлишга рози бўлиб, пайғамбаримиздан улар устидан ҳукм чиқарадиган бир киши тайин этишини сўрадилар. Расулуллоҳ: “**Асҳобимдан кимни хоҳласангиз, ўшани танланг**” дея марҳамат қилдилар. Улар эса: “Биз, Саъд бин Муъз берадиган ҳукмга розимиз” дедилар. Чунки унинг яхудийлар орасида обрўэътибори баланд эди. Жаноби пайғамбаримиз, яхудийларнинг бу истагини қабул қилиб, Саъд бин Муъз ҳазратларини олиб келишларини амр қилдилар.

Саъд бин Муъз ҳазратлари, хандақ жангига оғир жароҳат олганди. Расулуллоҳ Масжиди Набийда бир чодирда уни

²⁵¹ Ибн Ҳашшом, “ас-Суіра”, II, 235-б.; Вокюдий, “ал-Магозий”, II, 501-б.; Суҳайлий, “Равзул-унуф”, III, 439-б.; Ибн Касиір, “ас-Суіра”, III, 230-б.

даволатаётгандилар. У Курайзо ўғиллариға қози қилиб тайинланганидан кейин, уни замбилда Курайзо қальасига элтишди. Ҳазрати Саъд йўлда келаётиб, ўз-ўзига: “Валлоҳи, Аллоҳу таоло йўлида ҳеч бир иғвогарнинг иғвосига қулоқ солмайман” дерди. Расулуллоҳ ҳузурлариға келганларида ҳазрати Саъдни замбилдан туширишди. Пайғамбаримиз, унга: “**Эй Саъд! Булар айнан сенинг ҳакамлигингга бўйин эгишларини айтиб, шу шарт билан таслим бўлди. Қани, уларга берадиган ҳукминг ҳақида менга сўзлачи?**” дея марҳамат қилдилар. Саъд бин Муъз эса: “Жоним сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Шубҳасиз, ҳукм чиқаришга Аллоҳу таоло ва Унинг Расули муносиброкдир” дея жавоб берди. Расулуллоҳ: “**Аллоҳу таоло булар ҳақда ҳукм беришни сенга амр қилди**” дебмарҳамат қилдилар. Ҳазрати Саъд аввало яхудийлардан ҳар қандай ҳукм чиқишидан қатъий назар, бунга рози бўлишлари ҳақида ваъдаларини олди. Ҳар иккала томон ҳам ҳазрати Саъд чиқарадиган ҳукмни ҳаяжон билан кута бошладилар. Ҳазрати Саъд эса, улуғлигига ярашадиган, шарафига муносиб бўлган қўйидаги ҳукмни эълон қилди:

“Менинг ҳукмим шулки, оқил ва болиғ бўлган бутун эркакларнинг боши танасидан жудо қилинсин! Хотин-қизлари, болалари асир олиниб, моллари эса мусулмонлар орасида мусодара қилинсин!..”

Бундай кескин ҳукмни эшитган яхудийлар чинакамига тошдек қотиб қолишли. Чунки уларнинг китобларида, хоинларга бериладиган жазо айнан шундай эди. Уларнинг китобларида: “Бирор шаҳарга уруш килиш ниятида борсангиз, аввал уларни сулҳга даъват этинг. Бу таклифни қабул қилиб, дарвозаларини очсалар, шаҳар ичидагиларнинг барчаси сизга ҳараж (мағлублик солиги) берсинлар ва хизмат қилининлар. Борди-ю, сулҳни қабул қилмай жанг қилишга қарор қиласалар, уларни қамал қилинг. Аллоҳу таолонинг эҳсони билан улар устидан ғолиб келсангиз, эркакларининг ҳаммасини қиличдан ўтказинг. Хотинларини, болаларини ва молларини ганимат қилиб олинг!..” деб ёзиб қўйилганди.

Саъд бин Муъзининг ҳукми, илоҳий ҳукмга уйғун бўлганлигидан, пайғамбаримиз уни табриклаб: “**Сен, улар ҳақида, етти қават осмонлар устида, Лавҳ-и маҳфузга ёзилган Аллоҳу таолонинг ҳукмига мос ҳукм чиқардинг!**” дея марҳамат қилдилар.

Яхудийлар эса, ўз китобларида билдирилган бундай ҳукмга

этиroz қила олмадилар. Оқил ва болиг бўлган бутун эркаклар боғланди ва ҳукм амалга оширилди. Хотин ва ёш болалар ҳамда молу-мулк ғанимат сифатида Асҳоби киром орасида тақсимланди.²⁵²

Шундай қилиб, энг қийин, энг ташвишли вақтларда мусулмонларнинг орқасидан зарба берган, мусулмонлар билан ораларида тузилган ҳамма аҳдларни хоинларча бузиб келаётган, пайғамбаримизга, туғилгандаридан бошлаб адоват қилиб, шу кунгача қаерда кўрмасин, Унинг муборак вужудини йўқ қилишга уриниб келаётган бу қавмдан Мадина шаҳри тозаланди.

Асҳоби киром, саодат ва ҳузур қилиб, хушвақт-хушчакчалик билан нурли Мадина томон йўл олдилар...

Асиrlар орасидан бир аёл мусулмон бўлиш шарафига муюссар бўлди. Унинг бу ҳаракатидан жуда севинган пайғамбаримиз, унинг ҳам хурсанд бўлишини, жаннатда даражаси янада юксак бўлишини истаб, ўз никоҳларига олдилар. Бу ҳазрати Райхона волидамиз эди.²⁵³

Саъд бин Муъазнинг шаҳодати

Саъд бин Муъаз ҳазратлари Бани Қурайзо яхудийларига ҳукм ўқиганидан кейин қайта чодирига келтирилган эди. Унинг жароҳати оғирлашиб, аҳволи ёмонлашди. Жаноби пайғамбаримиз(саллаллоҳу алайҳи васаллам) ёнига бориб, уни бағрига босиб: “**Аллоҳим! Саъд сенинг розилигингга сазовор бўлиш учун сенинг йўлингда жиҳод қилди. Расулингни ҳам тасдиқлади. Унга қулайлик эҳсон айла...**” дея дуо қилдилар. Саъд бин Муъаз ҳазратлари, оғир ҳолда ётишига қарамасдан, жаноби пайғамбаримизнинг бу сўзларини эшитиб, кўзларини очиб: “Ё Расулаллоҳ! Сизга салом ва эҳтиромда бўламан. Аллоҳу таоло пайғамбари эканлигингизга шаҳодат келтираман” дея шаҳодат калималарини пичирлади. Шундан сўнг, Саъд бин Муъазни яқинлари чодирдан олиб, Абдулашҳал ўғилларининг уйига элтдилар. Ўша кечада ҳазрати Саъдинг аҳволи янада оғирлашди. Жаброил алайҳиссалом эса, пайғамбаримиз ҳузурига келиб: “Ё Расулаллоҳ! Бу кечада умматингиз орасида куни битиб, вафоти ҳақида малоика орасида хушхабар тарқалган зот

252 Ибн Саъд, “*ам-Табакат*”, II, 75-б.

253 Ибн Ҳишиом, “*ас-Сийра*”, II, 245-б.; Вокидий, “*ал-Магозий*”, II, 519-б.; Ибн Саъд, “*ам-Табакат*”, II, 75-б.; Суҳайлий, “*Равзул-унуф*”, III, 449-б.; Ибн Касиир, “*ас-Сийра*”, III, 242-б.

кимдир?” деб сўради. Буни эшитган коинотнинг султони, дарҳол Саъд бин Муъазнинг аҳволини суриштирилар. Уни уйига олиб кетишганини айтдилар. Пайғамбармиз бир неча Асҳоби киром билан Саъд бин Муъазни кўргани кетдилар. Йўлда Расулуллоҳ жуда илдам юриб борардилар. Унга етиша олмаётган Асҳоби киром: “Ё Расулаллоҳ! Биз чарчаб қолдик. Нега шошиляпмиз?” дейишиди. Жаноби пайғамбаримиз эса: **“Фаришталар Ҳанзаланинг жанозасида биздан олдин боришганидек, Саъднинг жаносида ҳам биздан олдин ҳозир бўлишади. Шошилмасак, улгурा олмаймиз”** дея марҳамат қилиб, нима учун тез юраётганларининг сабабини изоҳладилар. Расулуллоҳ етиб келганларида Саъд бин Муъаз вафот этган эди. Пайғамбаримиз бош томонида туриб, Саъд бин Муъазнинг кунясини айтиб: **“Эй Абу Амр! Сен раисларнинг энг яхшиси здинг. Аллоҳу таоло сенга саодат, баракат ва энг хайрли мукофотни берсин! Аллоҳу таолога берган ваъдангни устидан чиқдинг. Аллоҳу таоло ҳам сенга ваъда қилганларини бергай!”** дея марҳамат қилдилар. Шунда Саъд бин Муъазнинг онаси, кўзларида ёш билан қуидаги шеърни ўқиди:²⁵⁴

“Қандай мушкул, қандай зўр, фарзанд догои онага!
Раббимдан сабот сўраб, ийглайман паймонага!..”

Аслам бин Хорис эса, ўша воқеани бундай ҳикоя қилганди: “Расулуллоҳ, Саъд бин Муъазнинг уйига келдилар. Биз эшикда кутиб тургандик. Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) йўлда қандай илдам юриб келган бўлсалар, шундай илдамлик билан тўғри ичкарига кирдилар. Қадамларини кенг-кенг ташлаб юрдилар. Биз ҳам Уларнинг орқаларидан юра бошлагандик, Расулуллоҳ бизга кутиб туришимизни ишорат қилдилар. Биз жойимизга қайтдик. Ичкарида Саъднинг майитидан бошқа ҳеч ким йўқ эди. Расулуллоҳ ичкарида бироз турдилар-да, ундан кейин ташкарига чиқдилар. Мен У зотнинг кенг қадам ташлашларидан ташвишда эдим, шу сабаб Улардан: “Ё Расулаллоҳ! Катта-катта қадам ташлаб юришингизда қандай ҳикмат бор?” деб сўрадим. Расулуллоҳ эса: **“Бунчалар тиқилинч мажлисда бўлмагандим. (Ҳамма тарафда малаклар тўла эди.) Малакларнинг бири мени қанотига олди, у ерда фақат ўшандай шаклда ўтиришим мумкин бўлди”** дея менга жавоб қилдилар. Шундан сўнг Саъд бин Муъаз ҳақида сўзлаб:

254 Ибн Ҳишиом, “ас-Сийра”, II, 250-б.

“Сенга яхшиликлар бўлсин, ё Або Амр! Сенга яхшиликлар бўлсин, ё Або Амр! Сенга яхшиликлар бўлсин, ё Або Амр!” дея марҳамат қилдилар.

Ҳазрати Саъд бин Муъазнинг вафоти Расулуллоҳ ва Асҳоби киромни қайғуга ботирди, барчаси кўп кўзёши тўқдилар. Жанозага барча Асҳоби киром тўпланди. Пайғамбаримиз ўзлари унинг жаноза намозини ўқитдилар ва тобутини олиб юришда қатнашдилар. Асҳоби киром Саъд бин Муъазнинг тобутини кўтариб кетаётганларида: “Ё Расулаллоҳ! Биз бугунгача бундай енгил тобут кўтармагандик!” дейиши. Бунга жавобан муҳтарам пайғамбаримиз: **“Кўқдан малоика тушган, тобутни улар кўтариб юрибди”** деб марҳамат қилдилар.

Унинг тобутини олиб кетишаётганда мунофиқлар киноя килиб: “Намунча енгил” деганларида, муҳтарам пайғамбаримиз: **“Саъднинг жанозасига кўқдан етмиш минг фаришта тушди. Ҳозиргача малоика бундай кўпчилик бўлиб ерга тушмаганди”** дея марҳамат қилдилар.

Абу Саъд-ил Ҳудрий, Саъд бин Муъазнинг дағн маросими ҳақида бобоси шундай нақл қилганини айтиб берган: “Саъд бин Муъазнинг қабрини қазиганлардан бири мен эдим. Қабр қазий бошлаганимизда атрофга қабрдан мушк ҳиди таралди.” Шуроҳ бил бин Ҳасана эса, “Саъд бин Муъаз дағн қилинаётганида шу ердагилардан бири қабрдан бир ҳовуч тупроқ олганди. Уйига келганидан кейин ўша тупроқдан мушк ҳиди чиқа бошлади” дегандилар. Ҳазрати Саъднинг жасади қабрга қўйилаётганида пайғамбаримиз муборак кўзларида тўла ёш билан қабрнинг бошида ўтириб қаттиқ қайгуриб: **“Саъд бин Муъазнинг ўлими сабабли Арш ларзага келди”** деб марҳамат қилдилар.

Бир сафар жаноби пайғамбаримизга жуда қимматбаҳо кийим ҳадя қилгандилар. Асҳоби киром бу кийимингиз жуда чиройли экан, деганларида, **“Саъд бин Муъазнинг жаннатдаги дастрўмоллари, бундан ҳам чиройлироқ”** деб марҳамат қилдилар.

Ҳижратнинг бешинчи йилида содир бўлган муҳим воқеалар асосан қуйидагилар эди: Думат-ул-Жандалда яшовчи бир неча қабилалар Шомга бориб-келаётган йўловчиларга тинчлик бермай, Мадинага ҳам таҳдид қилиб туришарди. Шу сабабли ўша йили Расулуллоҳ, минг кишилик лашкар тўпладилар-да, ўша қабиланинг устига юриш қилдилар. Ислом лашкарининг яқинлашганидан хабар

топган йўлтўсар қабилалар қочиб кетиши. Ислом лашкарлари у ерда бир неча кун қолиб, сўнгра Мадинага қайтиши. ²⁵⁵

Расууллоҳ зулқаъда ойида Зайнаб бинти Жаҳшга уйландилар. ²⁵⁶ Шу йил ҳижоб ҳақида ояти карималар нозил бўлди ва мусулмон аёлларга ўраниб юриш - ҳижоб амри жорий қилинди. ²⁵⁷ Бундан ташқари шу йили мунофиқлар, ҳазрати Оиша волидамизга тухмат қилиши. Мусулмонлар орасида баъзилар уларнинг бу тухматларига ишониб, алданганди. Ояти карималар нозил бўлиб, мунофиқларнинг тухматлари фош бўлди ва ҳазрати Оиша мадҳ этилди. ²⁵⁸ Мадинаи мунаввара атрофидаги яшайдиган Музайна қабиласи Расууллоҳ ҳузурига вакиллар юбориб, мусулмонликни қабул қилди ва муҳожирлардан бўлди. ²⁵⁹ Ўша йили зилзила бўлиб, ой тутилиши содир бўлди. Ҳаж ҳам ўша йили фарз қилинди.

Худайбия сулҳномаси

Хандак урушидан кейин атрофдаги қабилаларнинг бир қисми Ислом давлатининг кучини қабул қилишга мажбур бўлди. Энди улар мусулмонлар билан дўст бўлиш, ҳатто мусулмон бўлиш энг тўғри йўл эканлигини ўйлай бошлади. Баъзилари ҳақиқатан ҳам пайғамбаримизнинг ҳузурларига келиб, мусулмон бўлиш шарафига эриши.

Оламларнинг жаноби (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) Ислом динини ёйиш мақсадида Асҳобидан бир неча гурухлар тузиб, яқин атрофдаги қабилаларни Исломга даъват қилишга юбордилар. Баъзи қабилаларга шахсан ўзлари бориб, уларни Исломга даъват қилдилар. Думат-ул-Жандал сингари қабилалар, ушбу насиҳатларга қулоқ солиб, мусулмон бўлди. Гатафонниклар, Лихён ўғиллари каби қабилалар эса, Ислом лашкаридан қўркиб, қочиб кетиши. Шундай қилиб, атрофдаги қабилалар кўнглига ғулгула солиб қўйилди.

Ҳижратнинг олтинчи йилига келиб эса, қаттиқ қаҳатчилик

²⁵⁵ Вокидий, “ал-Магозий”, I, 403-б.; Ибн Саъд, “ат-Табакот”, II, 62-б.; Сұхайлий, “Равзулунуф”, III, 414-б.; Ибн Касирий, “ас-Сүйра”, III, 177-б.

²⁵⁶ Ибн Саъд, “ат-Табакот”, III, 42-б.; Табарий, “Торих”, II, 231-б.

²⁵⁷ Бухорий, “Таҳқиқ”, 22-б.; Ибн Саъд, “ат-Табакот”, VIII, 106-б.

²⁵⁸ Бухорий, “Мағозий”, 34-б.; Муслим, “Тавба”, 68-б.; Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснад”, VI, 194-б.; Вокидий, “ал-Магозий”, II, 431-б.

²⁵⁹ Ибн Саъд, “ат-Табакот”, I, 291-б.

бўлиб, бир томчи ҳам ёмғир ёғмади. Шу сабабли ердан гиёҳ унмай, одамлар ва ҳайвонлар мудҳиш очарчиликка дучор бўлди. Рамазони шариф ойининг бир жума куни жамоат, муҳтарам пайғамбаримизга: “Ё Расулаллоҳ! Бир дуо қилсангиз, Аллоҳу таоло бизга ёмғир эҳсон айласа!..” дея мурожаатда бўлди. Пайғамбаримиз, Асҳоби билан саҳрога чиқиб, аzon ва иқомат айтмасдан икки ракат намоз ўқидилар. Жаноби пайғамбаримиз, муборак ридосини тескари кийиб такбир келтирдилар. Сўнгра муборак қўлларини енгларининг орасидан муборак қўлтиқлари кўринадиган даражада юқорига кўтариб: **“Эй Аллоҳим! Бизга ёмғир эҳсон айла!..”** дея дуо қила бошладилар. У зотнинг дуоларига, Асҳоби киром “Омин! Омин!” дейишиб жўр бўлиб турдилар.

Ўша онда кўк юзи гоят мовий бўлиб, булуғдан асар ҳам йўқ эди. Расули акрам дуо қилишни бошлашлари билан бир шамол турди. Кўп ўтмай кўк юзини булуғлар қоплади. Кўп ҳам куттирмай булуғлардан ёмғир томчилай бошлади. Буни кўрган Оламларнинг жаноби: **“Аллоҳим! Ёмғирни қуйиб ёғдир ва уни бизга хайрли қилгин!”** деб дуо қилдилар. Шу ондаёт Аллоҳу таолонинг қудрати билан ёмғир шаррос қуйиб ёғиши бошлади.

Пайғамбаримиз Асҳоби билан бошдан-оёқ ҳўл бўлишиди. Уйларига етиб келгунларича ҳамма жойни сув босиб, чукурчаларда кўлмаклар пайдо бўлди. Ҳамма сувга чўмилгандай юрап, ёмғир эса, ёғища давом этарди. Ёғин бир неча кун сурункасига ёғди. Ҳатто келгуси жумагача ёмғир давом этиб, ҳали тўхтамаганди. Жума вақтида Асҳоби киром: “Ё Расулаллоҳ! Уйларимиз ёмғир сувидан кулаб, молларимиз ўла бошлади. Аллоҳу таолога бир дуо қилсангиз, бу ёмғир тинса!..” дейишиди. Севимли пайғамбаримиз табассум қилдилар-да, қўлларини очиб: **“Ё Рабби! Бу ёмғирингни ўрмон, дараҳтзорларга, водийларга юбор!”** дея дуо қилдилар. Расулининг дуосини ижобат қилган Аллоҳу таоло ўша заҳоти ёғинни тўхтатди ва дуо қилинган жойларга ёмғир ёға бошлади.

Ҳижратнинг олтинчи йили Зулқаъда ойи эди. Бир кечада Набийи муҳтарам (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) жанобимиз туш кўрадилар. Тушида Асҳоби киром билан бирга Маккан мукаррамага бориб, Каъба-и муаззамани тавоғ қиласидилар. Асҳобининг бир қисми соchlарини қисқартириб, бир қисми эса

бутунлай қирдириб ташлаганларини күрадилар. Расулуллоҳ бу тушини, Асҳобига сўзлаб берганларида, улар қаттиқ ҳаяжонга тушади. Чунки бу тушда, туғилиб ўсган, аччиқ ва ширин хотираларга бой, ўзларининг чиройли, ажойиб она шаҳарлари Маккага кетишларига ишора бор эди. Яна беш вақт намозларида юзларини қаратиб, ҳасрати кўнгилларда тугун бўлиб турган муқаддас Каъбани зиёрат қилиб, тавоф қилиш вақти яқинлигидан хабар бор эди. Бундан ҳам севинчли хушхабар бўлиши мумкинми!.. Асҳоби киром, севимли пайғамбаримиздан: “**Сиз, муҳаққақ Масжиди Ҳарамга кирасиз!**” хушхабарини эшитар-эшитмас, дарҳол Маккага жўнаш ҳозирликларини бошлаб юбордилар.

Ҳабиби акрам жанобимиз ҳам ҳозирликларини битиргандаридан кейин, яна Абдуллоҳ бин Умм-и Мактумни Мадинада вакил қилиб қолдирдилар. Зулқаъда ойининг биринчи душанба куни Қусво номли туясиға миндилар. Сафарга тайёрланган бир минг тўрт юз Асҳоби билан бирга Мадинада қолаётганлар ила видолашдилар. Умрага ният қилиб, муқаддас макон Маккага равона бўлишди. Ёнларига йўл қуроли бўлган қиличларини ва сўйиладиган етмишта тuya олгандилар. Карвонга икки юз суворий ва тўртта аёл саҳобий ҳам қўшилганди. Аёлларнинг бири, севимли пайғамбаримизнинг муборак хонимлари ҳазрати Умму Салама эди.

Мусулмонлар Зул-Хулайфа деган мийқот жойига келгандарida ихромга кириб, пешин намозини ўқидилар. Сўнгра сўйилиши лозим бўлган туяларнинг қулоқларига тамға босиб, бўйинларига ип боғлаб қўшишди. Нажия-т-убну Жундуб Асламийга бир неча ёрдамчилар берилиб, уларга туяларга қараб юриш вазифаси топширилди. Аббод бин Бишр йигирма кишилик суворий гуруҳига қўмондон этиб, олдинга жўнатилди. Бушр бин Суфён эса, мусулмонларнинг вакили сифатида Маккага хабар олиб кетди.²⁶⁰

Ихромга ўралган севимли пайғамбаримиз ва Унинг қаҳрамон Асҳоби, оппоқ либосларда Аллоҳу таолога ҳамд айтиб ва олийлигини тасдиқ этиб, Унга ёлворишни бошладилар: **“Лаббайк! Аллоҳумма Лаббайк! Лаббайк! Ла шарика лака Лаббайк! И nnal ҳамда ван-неъматга лака вал-мулк ла**

260 Вокидий, “ал-Мағозий”, II, 574-б.; Ибн Саъд, “ам-Табақот”, II, 95-б.

шарика лак!" Бу муборак талбия овозлари еру-кўкни титратиб юбораётганди. Зул-Хулайфа шу дамларда нуроний бир муҳитга чўмганди. Ҳамма ширин бир ҳаяжон билан Зул-Хулайфани ортда қолдириб, Макка томон илгарилаб борарди.

Йўлда кетаётганларида ҳазрати Умар ва Саъд бин Убода ҳазратлари, Ҳабиби акрам жанобимизга яқинлашиб: “Ё Расулаллоҳ! Сиз билан уруш ҳолатида бўлган кишиларнинг устига қуролсиз кириб борамизми? Қурайшлик мушриклар сизга ҳужум қилишиб, муборак вужудингизга бирор зарар берадиларми деган андишадамиз...” деб хавотирларини билдирилар. Икки жаҳон сарвари уларга: “**Мен умрага ният килдим. Бундай вактда қурол олиб юришни хоҳламайман**” дея жавоб бердилар.

Сафар сокин давом этарди. Йўл устида турли қабилаларга дуч келишди. Муҳтарам пайғамбаримиз уларни исломга даъват қилиб борадилар. Уларнинг баъзилари исломни қабул қилишдан чекинсалар, бошқалари ҳадялар юборишарди. Шу тариқа йўлнинг деярли ярмидан ўтиб, Усфоннинг орқасидаги Ғадийр-ул-Ашtot дейилган жойга етиб келишди. Аввалроқ маккаликларга вакил қилиб жўнатилган Бушр бин Суфён ҳазратлари ҳам, қурайшликлар билан учрашиб, шу ерга қайтиб келганди. Бушр ҳазратлари кўрганларини жаноби пайғамбаримизга қуидагича баён қилди: “Ё Расулаллоҳ! Қурайшликлар сизнинг келаётганингиздан хабар топибди. Қўрқанларидан атрофдаги қабилаларни зиёфатга чақириб, улардан ёрдам сўрашибди. Улар билан биргаликда икки юз кишилик суворий гурухи тузиб, сизга қарши йўлга чиқарибди. Бошқа қабилалар ҳам қўшилиб, Балдоҳ деган жойда бирлашдилар. Жуда кўп аскар тўплаб, сизни Маккага киритмаслик учун қасам ичганлар.”

Бу хабарни эшитган Оламларнинг сарвари ғоят мутаассир бўлиб: “**Қурайш ҳалок бўлди. Зотан уруш уларни еб битирганди... Қурайш мушриклари, ўзларида бирор куч-кувват бор деб ўйлашадиларми?** Валлоҳи, Аллоҳу таоло таблиғ қилишим учун юборган бу динни, ҳоким ва устун килмагунимча, бошим танамда экан улар билан курашишдан асло чекинмайман” деб марҳамат қилдилар.

Сўнгра қаҳрамон Асҳобига юзланиб, уларнинг бу ҳақдаги раъй ва фикрларини сўрадилар. Бутун борликлари билан

ўзларини Расууллоҳга атаган шонли Асҳоб: “Аллоҳу таоло ва Унинг Расули янада яхшироқ билади. Жонимиз сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Биз Байтуллоҳни тавоғ қилиш нияти билан йўлга чиққанмиз. Бирон кишини ўлдириш ёки бирон киши билан тўқнашиш учун келаётганимиз йўқ. Лекин Каъбани зиёрат қилишимизга тўсиқ бўлишса, шубҳасиз улар билан жанг қиласиз ва мақсадимизга эришамиз!..” дея жавоб қилдилар.

Асҳоби киромнинг бундай қатъий қарори пайғамбаримизга хуш ёқди. У зот марҳамат қилдиларки: “Қани, ундаи бўлса, Аллоҳу таолонинг исми-шарифи билан олға юрамиз!..” Саҳобийлар жаноби пайғамбаримизнинг атрофида “Лаббайк! Аллоҳумма лаббайк!..” деб талбия ва “Аллоҳу акбар! Аллоҳу акбар!..” деб такбир келтириб, Маккага қараб юра бошладилар.

Пешин намози вақтида Билол Ҳабаший ўзининг чиройли, ширин овози билан азони шариф айтиб, намоз вақтининг кирганини хабар берди. Шу вақтда у ерга икки юз кишилик Қурайш мушрик суворийлари ҳам етиб келиб, хужумга тайёр вазиятда эди. Бунга қарамасдан Оламларнинг жаноби олий Асҳоби билан намозга саф тортилар. Севимли пайғамбаримизнинг орқасида бир минг беш юз кишига яқин Асҳобнинг саф тортиб қимирламай қиёмда туришлари, барчасининг баробар рукуга эгилишлари, ғайри динлар ҳаётда кўрмаган бутунлай бошқа бир манзара эди. Айниқса, уларнинг саждага боришлари, баҳайбат бир тогнинг эгилиб, қаддини ростлашига ўхшаб кетарди.

Мусулмонларнинг Аллоҳу таоло хузурида шарафли пешоналарини тупроққа суриб, Яратганга сажда қилиши Қурайш суворийларидан баъзиларининг кўнглига ислом муҳаббатини солди. Асҳоби киром, салом бериб намоздан чиққанларидан кейин, Қурайш суворийлари кўмондони: “Мусулмонларга намозда хужум қилганимизда кўпчилигини ўлдирган бўлардик... Нега хужум қилмадик-а?” дея ўзининг афсус қилаётганини билдириди. Кейин яна аскарларига тасалли бериб: “Зарари йўқ, ташвиш қилманглар. Улар қандай бўлмасин, жонлари ва болаларидан ҳам яхши кўрадиган шу намозга такрор туради...” дея, келаси сафар фурсатни бой бермаслигини қўл остидагиларга таъкидлаб қўйди.

Аллоҳу таоло, уларнинг бу сўзларини Жаброил алайхиссалом орқали ваҳий юбориб, пайғамбаримизга етказди.

Нозил бўлган ояти карималарда маолан бундай буюрилганди: “(Эй Ҳабибим!) Сен ҳам ораларида бўлган ҳолда (душман қаршисида), уларга (Асҳобга) намоз ўқитганда (уларни икки гурухга ажрат), бир қисми сен билан бирга (намозда, қолганлари эса душманга қарши) турсин. Қуроллари ёnlарида бўлсин. Сен билан намозда бир ракат ўқиганлар (намозни бузадиган амаллардан тийилган ҳолда) душман қаршисига чиқсинлар. Уларнинг ўрнига ҳали намоз ўқимаган, душман қаршисида турган нариги гурух келиб, иккинчи ракатни сен билан ўқисинлар ва уларнинг ҳам совутлари, ўзларини ҳимоялайдиган қуроллари ёnlарида бўлсин. (Ташаҳҳудни сен билан ўқисинлар, сен салом берганингдан кейин улар салом бермасларидан туриб, душман қаршисига чиқсин. Буларнинг ўрнига биринчи ракатни ўқиб, туриб кетгандар келсинларда, имомсиз ўзлари якка-якка иккинчи ракат намозларини ўқиб, салом берсинлар. Бундан кейин иккинчи ракатни имом билан ўқиганлар қайтиб келиб, биринчи ракатни ўқисинлар ва салом бериб намозларини тутатсин.) Кофирлар истарларки, сиз қурол ва бошқа асбобларингизни олмасдан намозга турганингизда тўсатдан хужум қилишса... Агар сизга ёмғир каби нарсалардан азият етадиган бўлса ёки касалланиб қолсангиз, қуролларингизни ташласангиз ҳам, сизнинг зиммангизга бирор масъулият тушмайди. Бироқ бундай ҳолларда ҳам эҳтиёт тадбирларини кўзда тутиш шарт. Шубҳа йўқки, Аллоҳу таоло, кофирларга уларни хору-зор этгувчи бир азоб ҳозирлагандир.”²⁶¹

Ҳазрати Билол аср намози учун аzon айтганида Қурайш мушриклари яна Макка билан Асҳоби киромнинг орасида мусулмонларга хужумга шайланган ҳолда сафга тизилдилар. Пайғамбаримиз эса, Асҳобига ояти каримада буйрилганидек намоз ўқитдилар.

Мусулмонларнинг бу сафар бутунлай бошқа шаклда ва тадбирли намоз ўқишларидан мушриклар ҳайратдан донг қотишли. Аллоҳу таоло уларнинг юракларига қўрқув солди. Натижада, бирон бир ҳаракат қилишга ўзларида жасорат топа олмай, Маккага хабар бериш учун жўнаб қолишли. Жаноби пайғамбаримиз ҳам ўз Асҳоби билан бу ердан Худайбия деган жойга қараб йўл олдилар.

---

261 *Niso сураси, 4/102.*

Мұқаддас Макка худудига етиб келгандарыда, Расулуллохнинг (саллаллоху алайҳи васаллам) түяси Қусво ҳеч қандай сабабсиз, ўз-ўзидан ерга ётиб олди. Уни турғазишга қанча уринмасинлар, сира турмади. Шунда коинотнинг сultonи Жанобимиз марҳамат қылдиларки: “**“Унинг бундай одати йўқ эди. Лекин бир замонлар (Абраҳанинг) фили (ни) Маккага киритмай тўхтатиб қўйган Аллоҳу таоло, мана Қусвони ҳам юргизмай қўиди. Вужудим қудратида бўлган Аллоҳу таолога қасам ичаманки, Қурайш, Раббимнинг Ҳарам ҳусусида ҳаром этган (жангни, қон тўкишни тарқ этиш каби) нарсалардан қайси бирини мендан истасалар ҳам, истакларини бажараман!”**

Шундан сўнг түяни турғазгандилар, дарров ўрнидан турди. Бироз юргач яна ҳудуд чегараси бўлган Худайбия мавқесида тўхтаб қолди. Ҳарам ҳудуди ичига кирмади. Оқибатда, пайғамбаримиз Асҳоби кироми билан сув кам бўлган ўша жойга қўндилар.

Расули акрам (саллаллоху алайҳи васаллам) ўз чодирини Макка худудидан ташқарига қурдирдилар ва ўша жойда Асҳоби билан кута бошладилар. Вақти кирганида намозларни Маккан мукаррама худуди ичида ўқишарди. Ниҳоят қудуқларда ичиладиган ва ишлатиладиган сув тугаб, факат пайғамбаримизнинг обдастасида озгина сув қолди. Жуда қийин вазиятда қолган саҳобийлар: “Жонимиз сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Сизнинг обдастангиздан бошқа идишларда сув қолмади. Сувсизликдан маҳв бўладиганга ўхшаймиз” дедилар.

Оламларнинг сарвари: “**Токи мен сизнинг орангизда эканман, асло маҳв бўлмайсиз**” деб марҳамат қылдилар. Сўнгра “**Бисмиллоҳ**” дедилар-да, муборак қўлларини обдастанинг устига қўйдилар. Кейин қўлларини узатиб, “**Мана олинглар!..**” дея марҳамат қилгандилар, муборак бармоқлари орасидан чашмадек сув оқа бошлади. Асҳоби киром қониб сув ичдилар, таҳорат олдилар ва сув идишларини тўлдириб олиб, жониворларини ҳам суғоришиди. Асҳобига қараб табассум қилиб турган марҳамат дарёси севимли пайғамбаримиз, Аллоҳу таолога ҳамд этдилар.

Ўша кунги ҳодисани гувоҳи бўлган ҳазрати Жобир бин Абдуллоҳ: “Биз бир минг беш юз киши эдик. Лекин яна юз минг киши бўлса ҳам, у сув ҳаммамизга етган бўларди” дея ҳикоя қилгандар.

Байъат-и Ридвон

Хузоа қабиласининг раиси Будайлнинг илгаридан мусулмонларга дўстлиги бор эди. Расули акрам Ҳудайбияда эканликларида ҳузури шарифларига келган Будайл, Қурайш мушрикларининг якин атрофдаги қабилаларни ҳам қўшиб олиб, Ҳудайбияга қўшин тортиб келганларини ва аскарлари батамом тугагунча жанг қилишга қасам ичганларини хабар берди. Шунда жаноби пайғамбаримиз: “**Биз бу ерга жанг қилгани келмадик. Ниятимиз, фақатгина умра қилиб, Каъбаи муаззамани тавоф қилиш, холос. Лекин шунга қарамай, Байтуллоҳни зиёрат қилишимизга тўсқинлик қилишса, ким бўлишидан қатъий назар улар билан жанг қиласиз.** Шубҳасизки, урушлар Қурайш мушрикларини керагидан ортиқча чарчатиб, тинка мадорини қуритди ва жуда катта заарларга дучор қилди. Агар ҳоҳласа, улар билан сулҳ муддати тайин қилайлик. Бу муддат ичида улар мен тарафдан асло ҳужумга учрамайди. Улар мен билан бошқа қабилалар орасига тушмасин. Қабилаларни мен билан ёлғиз қолдирсинглар. Агар мен у қабилалар устидан ғолиб келиб, Аллоҳу таоло ҳам бу қабилаларга ҳидоят қилиб, улар мусулмон бўлсалар, Қурайш мушриклари ҳам истаса улардек мусулмон бўлишлари мумкин. Бордюо, мен улар ўйлаганидек, бошқа қабилалардан мағлуб бўлсанам, у ҳолда улар куч-қувват сарфламасдан ютуққа эришган бўладилар. Агар Қурайш мушриклари, менинг бу айтганларимни қабул қилмай, мен билан жанг қилишни танласалар, борлигим қурдатида бўлган Аллоҳу таолога қасам ичаманки, ёйишга ҳаракат қилаётган ушбу дин учун бошим танамдан жудо бўлгунича улар билан жанг қиласман. Унда, Аллоҳу таоло ҳам менга ёрдам бериш ҳақидаги ваъдасини шубҳасиз бажаради!” дея марҳамат қилдилар.

Хузоа қабиласининг раиси Будайл жаноби пайғамбаримизнинг марҳамат этганларини Қурайш мушриклари қароргохига етказиши мақсадида йўлга чиқди. Мушриклар, Будайлдан Расулуллоҳнинг мақсадини эшитганларидан кейин, ўзлари ичида бообру ҳисобланганлардан бири Урва бин Масъудни вакил қилиб, жаноби пайғамбаримиз олдига юбордилар. Урва келиб, Қурайш мушриклари хеч кимни Маккага киргизмасликка қарор қилғанлигини билдириди. Унга жавобан Ҳабиби акрам жанобимиз: “**Эй Урва! Аллоҳ ҳаққи**

айт! Мана бу қурбонликка аталган түяларнинг қурбонлик қилинишига ва шу Къба-и муazzамани зиёрат қилиб, тавоф этилишига тўсқинлик қилиш тўғрими?” дея марҳамат қилдиларда, Ҳузоа қабиласи раисига айтганларини унга ҳам такрорладилар.

Урва, пайғамбаримизнинг сўзларига диққат билан қулоқ солар экан, бир томондан Асҳоби киромнинг ҳол-ҳаракатларини, уларнинг бир-бирларига ва оламларнинг жанобига бўлган муносабатларини, хурмат-эътиборини диққат билан кузатарди. Севимли пайғамбаримизнинг таклифларини тинглаб бўлганидан кейин ўрнидан туриб, ўз қароргоҳлари томон кетди. У Курайш мушриклари ёнига бориб: “Эй Курайш жамоати! Сизлар яхши биласизларки, мен Қайсар, Нажоший, Кисро каби кўпгина ҳукмдорлар хузурига элчи бўлиб борганман. Бироқ қасам ичидан айтаманки, мусулмонларнинг Мұҳаммадга кўрсатаётган иззат-хурматини, мен бугунгача ҳеч қайси ҳукмдорга кўрсатилганига гувоҳ бўлмадим. Саҳобийларлардан ҳеч бири, ундан ижозат олмасдан сўз қотмасди, Унинг бошидан бир тола соч тушиб кетса, уни дарров олиб баракатланиш учун кўйниларига солиб сақлашарди. Унинг ёнида сўз олсалар, овозларини эшитиб бўлмас даражада пастлатиб гапиришарди. Унга бўлган бекиёс ҳурматлари сабабли ҳаттоқи юзига тик қарашибасди, кўзларини ердан узмай ўтирадилар. У Асҳобига бирон ишорат қилса ёки бирор бир буйруқ бергудек бўлса, жонларини фидо қилиб бўлса ҳам уни бажаришга ҳаракат қилардилар.

Эй Курайш! Сизлар қанчалик қилич силтаманг, қайси чора-ю тадбирга мурожаат қилманг, улар пайғамбарларининг бир тола сочини ҳам сизга таслим қилмайдилар. Ҳатто Унга заррача зарар этишига ва Унга бирон кишининг қўл текказишига ҳам йўл кўймайдилар. Вазият мана шундай. Буёгини ўзларинг яхшилаб ўйланглар. Ахвол шундай экан, Мұҳаммад бизга жуда яхши сулҳ таклиф қилмоқда. Бу таклифдан фойдаланинглар”- деди.

Курайш мушриклари, Урванинг айтганларини қабул қилмай, ёмон муносабатда бўлиб, уни ранжитишиди.

Курайш қароргоҳидан хабар келавермаганидан кейин, Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи вассаллам), Ҳирош бин Умайяни таклифларини тақрорлаш учун мушрикларга вакил қилиб юбордилар. Мушриклар, ислом элчисига жуда қўпол муомалада бўлдилар. Миниб борган түясини тортиб олиб, сўйиб ейишиди. Ўзини ҳам ўлдириш учун ўргатга олиб, туртқилаша бошладилар.

Мушрикларнинг қўлидан зўрга қутулган Ҳирош бин Умайя, пайғамбаримизнинг хузурларига келиб, вазиятдан хабар берганида, элчисига раво кўрилган ёмон муносабатдан қаттиқ хафа бўлдилар.

Шу пайтда мушрик қароргоҳидан тўғри жаноби пайғамбаримизга қараб келаётган Ахобиши қабиласининг раиси Ҳулайс кўринди. Мушриклар уни элчи қилиб жўнатган эди. Мұхтарам пайғамбаримиз Ҳулайсни кўриб, саҳобийларга: “**Бу келаёган киши, қурбонликка ҳурмати бор, Аллоҳу таолонинг амрларини бажаришга ва ибодат қилишга аҳамият берадиган қавмандир.** (Эй Асхобим!) **Курбонлик туяларни унинг олдига қараб ҳайданглар, кўрсин!**” дея марҳамат қилдилар. Асхоби киром, қурбонликка аталган туяларни унинг олдидан ҳайдаб ўтишди ва “Лаббайк! Аллоҳумма лаббайк!” дея талбия келтирдилар.

Ҳулайс, бўйинларига ип боғланган, қулоқларига тамға босилган қурбонликка аталган бу туяларни кўриб, уларга узоқ вақт тикилиб қолди. Қарай-қарай кўзлари толиқди ва “Мусулмонларнинг Каъбани тавоғ ва зиёрат қилишдан бошқа ёмон ниятлари йўқ. Уларни бундан маҳрум қилишга уриниш қандай жирканч! Каъбанинг Раббига қасам ичаманки, қурайшликлар бундай ноҳақ қиликлари сабабли ҳалок бўлгайлар!” дейишдан ўзини тия олмади. Бу сўзларни эшитган Оламларнинг сарвари: “**Ха, худди шундай, эй Кинона ўғилларидан бўлган биродарим**” деб марҳамат қилдилар. Ҳулайс уялганидан Расулulloҳнинг хузурларига кира олмаганидек, муборак юзларига ҳам бошини кўтариб карай олмай Қурайш қароргоҳига қайтиб кетди. Кўрганларини мушрикларга айтиб: “Уларни Каъбани зиёрат қилишдан ман қилишларингни ноҳақлик”- деб ўз фикрини очиқча айтди. Қурайш мушриклари эса, бундан беҳад аччиқланиб, Ҳулайсни нодонлиқда айбладилар.

Ҳулайснинг элчилигидан кўнгиллари тўлмаган мушриклар, бу гал золимлиги билан ном чиқарган Миқраз бин Ҳафсни мусулмонларга элчи қилиб юбордилар. Бу элчи ҳам муносиб жавобини олиб, қайтиб келди. Миқразнинг элчилигидан кейин мушриклар, мусулмонлар тўсатдан хужум қилиб қолишидан қўрқа бошладилар.

Жаноби пайғамбаримиз ишни чала қолдиришни истамай Асхоби орасидан Қурайш мушриклари олдида обрўли бўлган бирини танлаб, уларга элчи юбормоқчи бўлдилар. Натижада, ҳазрати Усмонни элчи қилиб юборишга қарор қилинди. Пайғамбаримиз Усмон бин Аффонга: “**Биз бу ерга ҳеч ким билан жанг қилиш**

учун келмадик. Фақат Каъба-и муazzамани тавоғ ва зиёрат қилишга келганимиз. Ёнимизда қурбонлик учун олиб келган түяларимизни сўйиб бўлганимиздан кейин қайтиб кетамиз. Ана шулар хақида уларга айтгин ва уларни исломга даъват қилгин!” дея марҳамат қилдилар. Ундан ташқари, Маккадаги мусулмонларга Макканинг яқин кунларда фатҳ этилиши хушхабарини ҳам етказишини унга тайнинладилар.²⁶²

Ҳазрати Усмон мушриклар олдига келиб, жаноби пайғамбаримизнинг сўзларини уларга айнан етказди. Лекин улар ҳазрати Усмоннинг таклифига ҳам манфий жавоб беришди. Фақат ҳазрати Усмоннинг ўзига хоҳлаган вақтида келиб, тавоғ ва зиёрат қилиши мумкинлигини айтишди. Ҳазрати Усмон эса: “Расул алайҳиссалом Байтуллоҳи тавоғ қилмагунларича, мен ҳам уни тавоғ қилмайман” дея жавоб берди.

Ҳазрати Усмоннинг бу сўзидан қаттиқ fazablangan мушриклар, уни ушлаб қамаб қўйишиди. Бу хабар, Асҳобга “Усмон шаҳид қилинди” тарзида етиб келди. Пайғамбаримизни вазиятдан хабардор қилганларида, қайгуриб: “Агар хабар тўғри бўлса, бу қавм билан жанг қилмагунча бу ердан кетмаймиз” дедилар. Кейин шу аторофдаги Самура номли дараҳтнинг тагига ўтириб: “Аллоҳу таоло менга байъат қилишларингизни буюрди” деб, Асхобини байъатга чақирди.

Қаҳрамон Асҳоб, қўлларини жаноби пайғамбаримизнинг кўллари устига қўйиб “Аллоҳу таоло, сизга зафар эҳсон қилгунча, сизнинг олдингизда жанг қилиб, фатҳни ҳақиқатга айлантириш ёки шу йўлда шаҳид бўлиш учун байъат қилдик” деб ваъда бердилар. Байъатга қатнаша олмаган ҳазрати Усмоннинг ўрнига пайғамбаримиз ўз қўлларини бир-бири устига қўйиб, унинг номидан байъат қилдилар. Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Асхобининг бу байъатидан бкҳад мамнун бўлиб: “Дараҳт остида чинакамига байъат қилганлардан хеч бири жаҳаннамга кирмайди” дея марҳамат қилдилар. Шу ваъдалашув воқеаси **Байъат-и Ридвон** деб аталди.²⁶³

Асҳоби киром (родиаллоҳу анхум) қиличларини ялангочлаб, сабрсизлик билан мушриклар томон ҳужум буйругини кутишарди.

Шу дақиқаларда Ислом қароргохини зимдан кузатаётган

262 Ибн Саъд, “ат-Табақот”, II, 97-б.

263 Бухорий, “Магозий”, 19-б.; Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснад”, I, 59-б.; Вокидий, “ал-Магозий”, I, 279-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақот”, II, 97-б.

мушрик жосуслари, мужоҳидларнинг шаҳидлик шарбатини ичгунча жанг қилишлари ҳакида севгили пайғамбаримизга байъат қилганликларини ва хужумга ҳозирликларини кўрганди. Дарҳол Курайш қароргоҳига чопишиб, кўрганларини оққизмай-томфизмай етказишиди.

Пайғамбаримиз ҳар эҳтимолга қарши, Асҳобнинг хавфсизлиги учун кечалари соқчилик ташкил этгандилар. Ҳазрати Усмон ҳибсда тутиб турилган кунлар эди. Бир кеча, Микраз бошчилигидаги эллик одамлик мушрик гурӯҳи, ислом аскарига уйқуда босқин ўюштириди. Ўша кеча Мухаммад бин Маслама билан дўстлари соқчиликда эди. Кечаси келган коғирларни қисқа вақтда қўлга туширидилар. Фақат бошчилари Микраз қочиб қутулди. Асиirlарни Расулуллоҳнинг ҳузурларига келтиришиди. Бир қисми қамаб қўйилди, бир қисми эса, авф этилди. Мушриклар келаси кеча ҳам босқинга келишиди, бироқ яна мусулмон соқчилар томонидан қўлга тушиб қолишиди. Мұхтарам пайғамбаримиз, уларни ҳам авф этиб, қўйиб юбордилар.

Ислом лашкарининг кечаю-кундуз жангга тайёр вазиятда бўлиб, хоҳлаган пайтда хужум қилиб қолишини тушунган қуффор қўшини қўнглига фулғула тушди. Келишимга келишдан бошқа чора йўқлигига ишонч ҳосил қилиб, шошилинч элчи ҳайъати ташкил қилишиди. Суҳайл бин Амр бошчи этиб тайинланган ҳайъатга “Бу йил Маккага кирмаслик шарти билан шартнома тузинглар” деб топшириқ беришиди.

Мұхтарам пайғамбаримиз, Курайш элчиларини қабул қилдилар. Элчиларнинг биринчи истаклари, мусулмонлар қўлидаги асиirlарнинг озод қилиниши бўлди. Оламлар сарвари бунга жавобан: “**Маккада ҳибса тутилган Асҳобимни қўйиб юбормагунингизча биздаги одамларингизни ололмайсиз**” дедилар. Ҳайъат бошчиси Суҳайл: “Тўғрисини айтсан, бизга бағоят адолатли ва инсоғли муомала қилдингиз” деб, Маккада қамоққа олинган ҳазрати Усмонга ва илгарироқ ҳибс қилинган яна ўн нафар Асҳобга эркинлик берилишини таъминлади. Шундан кейин босқин вақтида қўлга тушган мушриклар қўйиб юборилди.

Узоқ музокаралардан кейин келишимга келинди. Навбат уни ёзишга келди. Ҳазрати Али котиб сифатида танланди. Сулҳнома ёзиладиган қофоз, дават-қалам ҳозирланди. Оламларга раҳмат қилиб юборилган Ҳабибуллоҳ жанобимиз ҳазрати Алига “Ёз” дея марҳамат қилиб “**Бисмиллоҳирраҳмонирраҳим!**” дедилар. Суҳайл бунга дарҳол “Қасам ичаманки, мен “раҳмон” сўзининг

маъносини билмайман ва тушунмайман. Бундай ёзма, "Бисмика Аллоҳумма" деб ёз! Акс ҳолда сулҳга рози бўлмайман"- деб, эътиroz билдирилар. Мухтарам пайғамбаримиз, ушбу сулҳ тузилишида улуф хикматлар кўраётгандилар. Шу боис "**Ҳа майли, Бисмика Аллоҳумма ҳам гўзал сўз**" дедилар ва ҳазрати Алига шундай ёзишини буюрдилар. Барча шартлар ёзилгач имзо қўйиладиган жойига жаноби пайғамбаримиз: "**Мазкур сулҳнома, Муҳаммад Расулуллоҳ билан Суҳайл бин Амр ўртасида келишилиб, сулҳга боғланган шартларни ҳар иккала тараф ҳам бажаришни қабул қилиб имзоланган моддалардир**" деб ёз буюрдилар. Бироқ Суҳайл, ҳазрати Алининг қўлидан тутиб, жаноби пайғамбаримизга қараб, "Қасам ичамизки, биз сизнинг Расулуллоҳ эканлигингири қабул қилганимизда, сизга қарши чиқиб, Каъбани зиёрат қилишингирига тўсик бўлмасдик. Шунинг учун "Расулуллоҳ" ўрнига "Абдуллохнинг ўғли Муҳаммад" деб ёзсин" деди. Жаноби пайғамбаримиз, бунга ҳам рози бўлиб, "**Валлоҳи сизлар мени қанчалик ёлғончига чиқарманг, мен ҳеч шубҳасиз Аллоҳу таолонинг Расулиман. Исмим ва отамнинг исмини ёздириш, менинг пайғамбар эканлигимни рад этмайди. Ё Али! Ўчириб, Муҳаммад бин Абдуллоҳ ёз**" дейа буюрдилар.

Шартномадан "Расулуллоҳ" сўзининг ўчирилишига Асҳоби киромдан ҳеч кимнинг кўнгли рози бўлмади. Барчаси ҳаддини билмас мушрикнинг қилиғидан ғазабга тўлиб: "Ё Али! "Муҳаммад Расулуллоҳ" деб ёз, акс ҳолда бу мушриклар билан орамизни фақат қиличлар ҳал қиласди!.." дейишди. Мухтарам пайғамбаримиз, асҳобининг бу ғайратларидан мамнун бўлсалар-да, уларга қўллари билан ишора қилиб, тинчланишларини буюрдилар. Ҳазрат Алига тақрор ёзувни ўчиришни буюрганларида, у: "Жоним сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Сизнинг бундай муборак сифатингизни ўчиришга қўлим бормайди!.." деб, узр тилади. Пайғамбаримиз ўша сўзининг ўрнини қўрсатишни сўрадилар. Қўрсатишгач, Расулуллоҳ сўзини ўз муборак бармоқлари билан ўчирдилар ва "Абдуллоҳ ўғли.." шаклида ёздиридилар.

Кейин моддалари ёзила бошланди:

1. Шартноманинг муддати ўн йилдир. Қўрсатилган вақт ичидаги иккала тараф бир-бирлари билан жанг қилмайдилар.
2. Мусулмонлар бу йил Каъбани зиёрат қилмайдилар. Бироқ бир йилдан кейин зиёрат қилишлари мумкин.
3. Каъбага зиёратга келадиган мусулмонлар бу ерда фақат уч кун

қоладилар ва ўзлари билан йўловчи қуролидан бошқа қурол олиб келмайдилар.

4. Мусулмонлар Каъбани тавоф қилаётганларида, уларнинг тавоф қилишлари bemalol бўлиши учун маккалик мушриклар шаҳардан ташқарига чиқиб туришади.

5. Қурайшликлардан мусулмон бўлган бирор киши, валийисидан ижозатсиз Мадинага борадиган бўлса, у қайтариб берилади. Мусулмонлардан бирор киши Қурайш тарафига ўтиб, Маккага келса, у қайтариб берилмайди. Ҳазрати Умар бу моддага эътиroz билдириб: “Ё Расулаллоҳ! Бу шартни ҳам қабул қиласизми?” дея сўраганди, севимли пайғамбаримиз табассум билан: “Ха, шундай. Агар биздан уларга кетадиганлар бўлса, ундайларни хақиқатан Аллоҳу таоло биздан узоқ қилган бўлсин!” дея марҳамат қилдилар.

6. Аксобдан бирортаси хаж ёки умра қилиш ниятида Маккага келса, унинг моли ва жони ҳимояда бўлади.

7. Мушриклардан бирортаси Шомга ва Мисрга ёки яна бошқа жойларга бораётганларида Мадинага тушса, унинг ҳам жони ва моли ҳимояда бўлади.

8. Бошқа барча араб қабилалари, ўзлари хоҳлаган тарафнинг ҳимоясига киришлари мумкин. Улар мусулмонлар ёки мушриклар билан бирлашишда эркиндиirlар.²⁶⁴

Мени қутқаринг, ё Расулаллоҳ!..

Нихоят навбат аҳдномани имзолашга келди. Ўша вақт оёқларидағи занжирларини судраган бир кишининг ислом лашкарларига қараб келаётгани кўринди. У яқинлашиб келганидан кейин, “Мени қутқаринг!..” дея бақирди. Бу товушни эшигтан Қурайш гурухининг раиси дархол ўрнидан сакраб туриб, қўлига бир тиканли шохни олдида боши, юзи демай, уни савалай бошлади. У бечора бор кучини тўплаб, ўзини Расулуллоҳ жанобимизнинг муборак оёқлари тагига ташлаб: “Қутқаринг мени, ё Расулаллоҳ!” деб ёлворди. Бу киши Маккада мусулмон бўлганлиги учун ўз отаси тарафидан оёқларига кишан солинган бир мусулмон эди. У ҳар куни кўп қийноқларга дучор қилинарди, бутларга сифинишга мажбур қилинарди. Мушрикларнинг

²⁶⁴ Бухорий, “Магозий”, 35-б.; Абу Дувод, “Жиҳод”, 168-б.; Аҳмад бин Ханбаб, “ал-Муснад”, IV, 323-б.; Ибн Ҳишиом, “ас-Сийра”, II, 307-б.; Вокидий, “ал-Магозий”, II, 608-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақат”, II, 97-98-б.

Худайбияга кетганларидан фойдаланиб, кишанларини узуб, яширинча Маккадан чиқиб мусулмонлар орасига етиб келганди. Ҳидоятга эришган бу муборак киши, шартнома тузишга келган мушрик гурухининг раиси Сұхайлнинг ўғли, Абу Жандал ҳазратлари эди. Сұхайл, Жаноби пайғамбаримизга, ўз ўғли Абу Жандални күрсатиб: “Хозиргина ёзиб тутатган аҳдномамизга кўра, менга қайтариб берадиган биринчи одам мана шу” дег сўз котди.

Пайғамбаримиз ва саҳобийлар бу ҳолдан жуда мутаассир бўлдилар. Ҳамма Расулуллоҳнинг қандай жавоб қилишларини кутарди. Бир томонда ҳозиргина қоғозга битилган аҳднома, иккинчи томонда азобу-исканжага дучор қилинган бир саҳоба турарди... Оламларнинг сарвари, Сұхайлга: “**Биз бу аҳдномани ҳали имзоламадик!**” дег марҳамат қилдилар. Сұхайл: “Ё Мұхаммад! Аҳдноманинг моддаларини ўғлим бу ерга келмасидан ёзиб битиргандик. Агар ўғлимни қайтариб бермасанг, мен ҳам аҳдномани асло имзоламайман” деб қайсаарлик қилди.

Мұхтарам пайғамбаримиз: “**Менинг хотирим учун уни аҳднома шартларига дохиил қилмагил**” дег марҳамат қылсалар-да, мушриклар бу таклифни қабул қилмадилар. Сұхайл бин Амр, ўғлини туртаттурта олиб кета бошлади, Абу Жандал: “Ё Расулаштох! Эй мусулмон қардошларим!.. Мусулмон бўлиш билан шарафланиб, сизга мурожаат қилиб турганим ҳолда, сиз мени мушрикларга таслим қиляпсиз. Бу билан менга ҳар куни чида бўлмас азоблар берилишинираво кўрасизларми? Ё Расулаштох! Динимдан қайтарсинглар деб мени уларга қайтариб бераяпсизларми!..” дег фарёд чекарди. Бундай ични ёндириб юборувчи фарёду ёлворишларга чида туриш мумкин эмас эди. Кўнгиллари эзилиб кетган саҳобийлар, кўз ёшларини тута олмай йиғлай бошладилар. Марҳаматлар дарёси севимли пайғамбаримизнинг ҳам кўзлари ёшга тўлган эди. Шунинг учун Сұхайлнинг ёнига бориб: “**Қўй, бундай қилма! Уни менга бер!**” дег илтимос қилдилар. Бироқ Сұхайл: “Йўқ, бунинг иложи йўқ. Мен уни сенга бера олмайман” дега кескин жавоб берди.

Ана шундан кейин севимли пайғамбаримиз: “Эй Абу Жандал! Яна бироз сабр қил! Сенга кўрсатиладиган жабларга чида! Бу азобларнинг мукофотини Аллоҳу таолодан тила. Аллоҳу таоло сенга ва сен сингари заиф, ҳеч кими бўлмаган мусулмонларга шубҳасиз бир кенглик, қийинчиликлардан чиқадиган бирор йўл эҳсон этади” деб тасалли қилдилар-да, “Сўзимиздан қайтиш бизга ярашмайди” дедилар.

Абу Жандалнинг аянчли илтижо ва фарёдларига Сұхайлдан бошқа

мушриклар ҳам тоқат қила олмай: “Эй Мұхаммад! Абу Жандални сенинг хотириңг учун биз ҳимоямизга оламиз. Үнга Сұхайлнинг азоб беришига йўл қўймаймиз” дедилар. Шундан кейин Расулулоҳ ва Асҳоби киромнинг кўнгиллари бироз таскин топди. (Макка фатҳ этилганидан кейин Сұхайл бин Амр ҳам мусулмон бўлиб, Асҳоби киром сафдошларидан бўлган эди.)

Шартнома икки нусхада ёзилиб, тарафлар томонидан имзо чекилиб, нусхалари томонларга топширилди. Мушриклар қароргоҳларига қайтиб кетишидди.²⁶⁵

Шартнома матни ташқаридан мусулмонларнинг заарига бўлиб кўринганидан Қурайш мушрик элчилари жуда хурсанд эди. Аслида эса, бу шартнома мусулмонлар учун улкан ютуқ эди. Ундаги моддалар, охир оқибатда, мусулмонлар фойдасига эди. Ҳаммасидан ҳам муҳими, бу шартнома билан Макка мушриклари билиб ёки билмай, мусулмонларнинг бир давлат эканлигини тан олишганди. Шартномада яна шу ҳам бор эдикى, яъни Маккадан чиққан бирор мушрик тижорат ёки бошқа бир иш билан Шомга, Мисрга ўтиб кетишида Мадинага кўниб ўтса, уларнинг моли ва жони химояда бўлаётганди. Бу эса, мушрикларнинг мусулмонлар ҳаётини яқиндан кузатишга имкон бериб, исломнинг адолати, Асҳобнинг бир-бирларига бўлган муносабатлари олдида ҳайрон қолиб, Исломиятни севишлари учун энг қулай фурсатни юзага келтираётганди. Натижада улар алоҳида даъват қилишни талаб қилмай ҳам ўз-ўзларидан мусулмон бўлиб, саҳобийларнинг сафини кенгайтиради.

Шартнома ўн йиллик муддатга имзолангани сабабли бу давр мобайнида мусулмонларнинг сони янада кўпайиб, анчагина қувватланар, Исломият ҳам ҳар тарафга тарқаларди. Шартноманинг фақатгина бир моддаси, яъни “Қурайшликлардан бирор киши мусулмон бўлиб, Мадинага борса, у қайтариб берилиши керак” деган моддаси жаноби пайғамбаримизни бир мунча ўйлантирарди. Шунинг учун Расулулоҳ: “**Аллоҳу таоло, уларга бир кенглик, эркинлик, қийинчиликлардан чиқадиган бирор йўл эҳсон этади**” дея марҳамат қилгандилар...

Энди мушриклар билан қилинадиган иш қолмаган эди. Расулулоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам), Асҳоби киромга: **“Қани туриңлар! Қурбонларингни сўйинглар. Сочларингизни олдириңглар-да ихромдан чиқинглар”** дея марҳамат буюрдилар. Пайғамбаримизнинг ўзлариҳаммаданаввалқурбонини сўйидирдилар. Кейиншахсий сартароши

¹⁶⁵ Ибн Ҳишиом, “ас-Сийра”, II, 321-б.; Вокидий, “ал-Магозий”, II, 608-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақот”, VII, 405-б.; Сұхайлӣ, “Рағзул-унуғ”, IV, 56-б.

Хирош бин Умайя Унинг сочларини олди. Асҳоби киром бу сочларнинг бир толасини ҳам ерга туширмасдан, йигиб оли, баракатланиш ниятида сақлаб қўйдилар. Саҳобийлар ҳам ўз қурбонларини сўйиб, бир қисми сочларини қирдирса, баъзилари қисқартдилар.²⁶⁶

Худайбияда ҳаммаси бўлиб йигирма кунга яқин қолишган эди. Жаноби пайғамбаримиз, дўстлари билан Мадинага қайтиш учун йўлга чиқдилар. Йўлда Аллоҳу таоло, жаноби пайғамбаримизга Фатҳ сурасини ваҳий этиб, неъматини ва ёрдамларини тамомлаши ҳақида хушхабар берди.

Коинотнинг султони (саллаллоҳу алайҳи васаллам) музaffer бўлиб, нурли Мадинага етиб келган кунларда, Курайшнинг Сақийф қабиласидан Абу Босир мусулмон бўлиш билан шарафланганди. Мушриклар ичида тинч, бемалол яшай олмаслигини тушуниб етган Абу Босир, пиёда Мадинага етиб келди (Макка ва Мадина ораси таҳминан 400 кмдан кўпроқ). Худайбия шартномасига кўра, унинг Мадинада қолиши имконсиз бўлиб, Кизил денгиз соҳилидаги Ийс деган жойга бориб жойлашди.²⁶⁷

У ер, Курайш мушрикларининг Шомга борадиган тижорат йўли бўйида эди. Ана шундан кейин Қурайшдан мусулмон бўлганлар Мадинага эмас, Ийсга Абу Босирнинг олдига келиб жойлашадиган бўлди. Буларнинг энг биринчиси Абу Жандал ҳазратлари эди. Ундан кейин мусулмонларнинг кети узилмади. Улар аввал эллик киши, кейин юз, охири уч юз кишига етди. Қурайш карвони Шомга бораётганда шу ердан ўтишга мажбур эди. Абу Босийр ҳазратлари, ёнидаги мусулмонлар билан биргалашиб, мушрик карвонлари олдига чиқиб, уларни мусулмон бўлишга чақиради. Мусулмонликни рад этганлари билан жанг қилиб, тинка-мадорларини куритарди.

Маккалик мушриклар Шом тижорат йўлининг деярли ёпилганини кўриб, Мадинага бир ҳайъат юборишиди. Бу ҳайъат Худайбия шартномасидаги “Қурайшликлардан мусулмон бўлган бирор киши, валийсидан ижозатсиз Мадинага борадиган бўлса, у қайтариб берилади” деган моддани олиб ташлашни ялиниб-ёлвориб сўрадилар. Жаноби пайғамбаримиз ҳам марҳамат буюриб, шартномадаги ўша модданинг олиб ташланишига рози бўлдилар. Шундай қилиб, қурайшликларнинг Шомга ўтадиган тижорат йўли очилди. Мусулмонлар қилган сабрларининг мукофоти сифатида Мадинага, жаноби пайғамбаримизнинг ёнларига келиб жойлашдилар.

266 Ҳуҳорий, “Шўрут”, 15-б.; Аҳмад бин Ҳанбал, “ал-Мұснаә”, IV, 323-б.; Табарий, “Торих”, II, 283-б.

267 Ибн Ҳашим, “ас-Сүйра”, II, 324-б.; Вокидий, “ал-Магозий”, II, 625-б.; Сұхайлий, “Рағзул-унуғ”, IV, 57-б.

ДАЪВАТ МАКТУБЛАРИ

Хукмдорларга юборилган мактублар

Набийй-и муҳтарам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Худайбиядан қайтиб келгандаридан кейин, Исломнинг бутун оламга ёйилишини, одамзотнинг жаҳаннам азобидан кутилиб, ҳақиқий саодатга эришишларини орзу қиласардилар. Зеро У зот, бутун оламга раҳмат этиб юборилганди. Шу сабабдан атрофдаги ҳукмдорларга элчилар юбориб, уларни исломга даяват қилишга киришдилар. Дихя-и Қалбийни Румга, Амр бин Умайяни Ҳабашистонга, Хотиб бин Абий Балтаани Миср ҳукмдорларига элчи этиб тайинладилар. Яна айни вазифа билан Салийт бин Амрни Ямомага, Шужо бин Вахбни Фассонга, Абдуллоҳ бин Ҳузофани Эрон ҳукмдорларига жўнатдилар.²⁶⁸

Бу элчилар, Асҳоби киром орасида юзлари чиройли, қоматлари келишган, нутқлари равон энг сара зотлардан эди. Ҳукмдорларнинг ҳар бирига алоҳида-алоҳида мактублар битилди. Севимли пайғамбаримиз, кумуш узуклари кўзига уч сатр ҳолида нақш қилинган “**Аллоҳу таолонинг Расули Мұҳаммад алайхиссалом**” муҳрлари билан хатларнинг тагига муҳр босдилар. Ҳукмдорларга юбориладиган элчилар эрталаб, пайғамбаримизнинг мўъжизаси сифатида борадиган элларнинг тилини билган ҳолда тўшакларидан уйғонгандилар.²⁶⁹

Ҳабашистонга элчи бўлиб бораётган Амр бин Умайя ҳазратлари, Расулуллоҳнинг мактубини Нажоший Асҳомага топшириш билан бирга, ундан ўша ерга хижрат қилган саҳобаларни Мадинага жўнатишини ҳам сўраши керак эди.

Амр бин Умайя, қисқа вақтда Ҳабашистонга етиб бориб, малик Нажоший Асҳоманинг ҳузурига чиқди. Нажоший тахтидан тушиб, жаноби пайғамбаримизнинг мактубларини теран ҳурмат ва муҳаббат билан олди. Уни ўпди, юзига ва кўзига суртганидан кейин очиб ўқиттириди:

“Бисмиллоҳирраҳмонирраҳим!

Аллоҳу таолонинг расули Мұҳаммад алайхиссаломдан, Ҳабаш малики Нажоший Асҳомага! ...

168 Ҷӯхорий, “Тафсир”, 4-б, “Магозий”, 77, 82, 84-б, “Илм”, 7-б.; Муслим, “Жиҳод”, 109-б.; Аҳмад бин Ҳанбал, “ал-Муснаф”, I, 262-б, III, 441-б.; Ибн Ҳашом, “ас-Сиға”, II, 607-б.; Бағіҳаний, “ас-Сунан”, II, 43, 353-б.; Ибн Саъд, “ат-Табакат”, I, 259-б.; Табароний, “ал-Муъжамул-қабир”, IV, 301-б, VII, 4-б.; Ҳузоий, “ат-Тахрийж”, 183-184-б.; Каттоний, “ат-Таротийб-ул-идорийя”, I, 345-346-б.

169 Ибн Саъд, “ат-Табакат”, II, 15-б.

Хидоятга эргашганга салом бўлсин!... Эй хукмдор! Саломатда бўлишингни тилаб, сенга эҳсон қилган неъматлари туфайли Аллоҳу таолога ҳамд қиласман. Ундан ўзга илоҳ йўқ. У ягона Маликдир (Бутун коинотга эгалик фақат Унга хосдир, подишаҳдир.) Қуддуздир (хар турли айб ва қусурлардан холидир). Саломдир (бандаларини барча хавф-хатардан саломатда сақловчидир). Мўъминдир (омонлик берувчидир). Муҳайминдир (ҳамма нарсани кўриб, муҳофаза қилувчидир).

Мен шаҳодат қиласманки, Исо (алайҳиссалом), соғ иффат соҳибаси, покиза, ҳар қандай дунё ҳаётидан тамоман ўзини чеклаган Марямга Аллоҳу таолонинг илқо қилган руҳи ва қалимасидир. Шу тариқа у Исога ҳомиладор бўлди. Аллоҳу таоло Одамни қудрати билан қандай яратган бўлса, Исони ҳам шундай яратгандир.

Эй хукмдор! Мен сени, ўхшиши ва шериги бўлмаган Аллоҳу таолога иймонга, Унга ибодатга ва менга тобе бўлишга, Аллоҳу таолонинг менга юборганинг ишонишга даъват қиласман. Чунки мен, Аллоҳу таолонинг буларни таблиғ этишга маъмур қилган расулиман.

Шу билан мен, сенга лозим бўлган таблиғотни қилган, дунё ва охират баҳту саодатини таъминловчи насиҳатни айтган бўлдим. Насиҳатимни қабул қилинглар! Хидоятга эриб, тўғри йўлни топгандарга салом бўлсин.”

Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимизнинг мактубларини бекиёс адаб ва тавозу билан тинглаган хукмдор Асҳома, дарҳол: “Ашҳаду ан ла илоҳа иллаллоҳ ва ашҳаду анна Муҳаммадан абдуҳу ва расулуҳ” деб қалимаи шаҳодат келтириб, мусулмон бўлди. Сўнгра: “Қасам ичаманки, У, китоб аҳли бўлмиш яхудий ва христианларнинг интизорлик билан кутаётган, аввалги пайғамбарлар келишини башорат қилган ҳақ пайғамбардир. Агар У зотнинг ёнларига бориш имконим бўлганда, албатта бориб, хизматида туриб шарафланган бўлардим” деди. Мактубни эса, хурмат билан бир чиройли кутига солиб: “Мактублар бу ерда турган муддатча Ҳабаш диёридан хайр ва барокат кетмагай” деди.²⁷⁰

Расуллоро жанобимиз, Нажоийга икки дона мактуб юборган эдилар. Нажоий Асҳома, иккинчи мактубдаги амрларни муносиб

²⁷⁰ Аҳмад бин Ҳанбал, “ал-Муснад”, IV, 198-б.; Ибн Ҳашим, “ас-Сиўра”, I, 223-б.; Байҳакий, “ас-Сунан”, II, 79-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақат”, I, 207-208-б.; Табароний, “ал-Муъжамул-қабир”, XX, 80-б.

даражада бажариб, севимли пайғамбаримизнинг муборак хонимлари Умму Ҳабиба волидамизни ва у ерда бўлган бошқа Асҳоби киромни кемаларга миндириб, мўл ҳадялар билан Мадинага кузатиб қўйди. Пайғамбаримизга жавоб хатида иймон келтирганини ёзиб юборди.

Ҳазрати Дихя-и Калбийга Рум императорини исломга даъват қилиш вазифаси берилганди. Мактубни Бусрадаги Фассон хукмдори Ҳорисга етказиб бериши лозим бўлиб, Ҳорис эса, мактубни Рум императори Гераклиусга жўнатиши керак эди.

Жаноби пайғамбаримизнинг (саллаллоҳу алайҳи васаллам) даъват мактубларини муносиб хурмат билан қўлига олган ҳазрати Дихя, тезда Бусрага етиб келди. Бу ерда Ҳорис билан учрашиб, масалани унга тушунтириди. Ҳорис эса, Дихянинг ёнига, ҳали мусулмон бўлмаган Адий бин Ҳотамни қўшиб, уларни ўша вақтда Кудусда бўлган Гераклиусга юборди. Улар иккаласи бирга Кудусга келиб, император билан учрашиш борасида имконларни излаб кўрдилар. Императорга яқин кишилар, император билан учрашганда қандай муомалада бўлишни буларга ўргатиб: “Қайсарнинг ҳузурига борганда, бошингни қуий солиб борасанда, унга яқинлашганингда ерга ётиб сажда қиласан. Рухсат бермагунича ердан бошингни кўтармайсан” дейишиди.

Бу гаплар ҳазрати Дихяга жуда оғир ботди ва уларга: “Биз мусулмонлар Аллоҳу таолодан бошқа ҳеч кимга сажда қилмаймиз. Айниқса, инсоннинг инсонга сажда қилиши, унинг яратилишига зиддир” деди. Шунда хукмдорнинг одамлари “Ундан бўлса, Қайсар сен келтирган мактубни ҳеч қачон олмайди ва сени ҳузуридан ҳайдаб чиқаради” дедилар. Ҳазрати Дихя эса: “Бизнинг пайғамбаримиз Мұхаммад алайҳиссалом, бирон кишининг ўзига сажда қилишини уёқда турсин, унинг олдида озгини бўлса-да эгилишига йўл қўймайдилар. У зот билан учрашишни истаган киши, ҳатто бир кул бўлса ҳам, унга муносиб хурмат кўрсатадилар. Уни муносиб қабул қиласидилар, дардини тинглаб, ташвишларига ёрдамчи бўладилар, унинг кўнглини оладилар. Шунинг учун У зотга эргашганларнинг ҳаммаси хур ва шарафлидир” деба жавоб қилди.

Ҳазрати Дихянинг бу сўзларини тинглаганлардан бири: “Модомики, Қайсарга сажда қилмайсан, у ҳолда сен зиммангга олган вазифангни бажаришинг учун биз сенга бошқа бир йўл кўрсатайлик. Қайсар саройининг олдида бир дам оладиган жой бор. У ҳар куни пешиндан кейин ўша ҳовлига чиқиб, сайр қилиб айланади. У жойда битта минбар ҳам бор. У минбарнинг устида ҳар қандай қофоз бўлса, уни олиб ўқийди

ва ундан сўнгра дам олади. Сен ҳам ҳозир у жойга бор, мактубни ўша минбарга қўйгин-да, ташқарига чиқиб кутиб тур. Қайсар мактубни ўқиганидан кейин сени ичқарига чақиради. Ана шунда сен вазифангни бажаришинг мумкин бўлади” дейишиди.

Ҳазрати Дихя айтилган жойга бориб, мактубни минбар устида қолдирди. Сайр қилгали ховлига чиқсан Гераклиус минбардан мактубни олди. Унинг арабча ёзилганини қўриб, таржимон чакиритирди. Таржимон Расууллоҳнинг мактубини ўқишига киришиди. Мактуб “**Бисмиллоҳирраҳмонирраҳим! Аллоҳу таолонинг расули Мухаммаддан** (алайхиссалом), **Румларнинг бошчиси Гераклиусга**” дейилган сўзлар билан бошланарди. Гераклиуснинг укасининг ўғли Яннақ, мактубнинг бундай бошланишидан ғазабга минди ва таржимоннинг қўқрагига бир мушт туширди. Мушт зарбидан таржимон бечора йиқилди, муборак мактуб кўлидан учеб тушди. Гераклиус “Нима қиляпсан?!” деди норози оҳангда. У “Кўрмаяпизми? Хатга сизнинг исмингиздан аввал ўзиники ёзиб бошлаган. У ҳам етмагандек ҳукмдорлигинизни тан олмагандай “Румларнинг бошчиси Гераклиусга” дейилибди. Нима учун “Румларнинг ҳукмдори” деб ёзмаган ва нега мактубга зоти олийларингизни исми билан бошламаган? Бундай хат бугун ўқиласлиги керак” деди.

Гераклиус бўлса, “Худо ҳаки, сен ё ёақлингни йўқотгансан ёхуд ақл сенда умуман бўлмаган. Тўғриси, бунчалик нодонлигингни билмас эканман. Мен ҳали хатда нималар ёзилганини билмасдан, уни йиртиб ташламоқчимисан? Ҳаётим билан қасам ичаманки, агар У зот, ростдан ҳам ўзи айтганидек пайғамбар бўлса, мактубига менинг исмимдан олдин ўзининг исмини ёзишга ва мени Румларнинг бошчиси деб аташга тўла ҳақлидир. Мен уларнинг раҳбариман холос, ҳукмдори эмас” деди ва Яннакни ҳузуридан чиқариб юборди.

Кейин, христианларнинг энг катта олими ва Гераклиуснинг маслаҳатчиси ҳисобланган Ускуф исмли кишини чакиритиб, мактубни ўқитди. Хатнинг давоми куйидагича ёзилганди: “**Аллоҳу таолонинг хидоятига эриб, тўғри йўлга қовушганларга салом бўлсин!** (Эй Румларнинг бошчиси!) Сени Исломга даъват қиласан. Исломни қабул қилгинки, саломатлик топгайсан. Мусулмон бўлгинки, Аллоҳу таоло сенга икки марта кўп ажр берсин. Агар юз ўгирадиган бўлсанг, барча христианларнинг уволи сенинг зиммангда қолади! “Айтгил: “Эй аҳли китоб (бўлган яхудий ва христианлар) орамизда муштарак бўлган калимага келинглар.

У ҳам бўлса, Аллоҳу таолодан бошқа ҳеч бир нарсага ибодат қилмаймиз ва Унга ҳеч бир нарсани шерик қўшмаймиз. Аллоҳу таолони қўйиб, ўз ичимииздан ҳеч кимни яратувчи Раб дея қабул қилмаймиз. Агар бу сўздан юз ўтиргсалар, уларга, “Гувоҳ бўлинглар, биз Мусулмонмиз” денглар.”²⁷¹

Расули акрамнинг (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) мактуби ўқилаёттандан ҳаяжондан Гераклиуснинг пешонасидан тер томчиларди. Мактуб ўқиб бўлингандан кейин: “Сулаймон алайхиссалом давридан бери, мен бундай **“Бисмиллоҳир раҳманирраҳим”** дея бошланган биронта хат кўрмагандим” деди. Гераклиус, Ускуфдан бу масала хусусида фикрини сўраганида, “Худо ҳаки, У, бизга Мусо ва Исолар (алайхимуссалом) башорат қилган ҳақ пайғамбардир. Зотан биз, Унинг дунёга келишини кутаётган эдик” дея жавоб берди.

Гераклиус: “Бу ҳақда нима қилишимни тавсия қиласиз?” дея сўради. Ускуф эса: “Унга тобе бўлишингизни тавсия қилардим” деб жавоб берди. Гераклиус: “Маслаҳатингизни тушуниб турибман. Лекин Унга тобе бўлиб, мусулмонликни қабул қилишга юрагим дов бермайди. Чунки шундай қилсам, ҳукмдорлигим ҳам қўлдан кетади, ҳамда мени тирик қўйишмайди” деди. Кейин ҳазрати Дихъя ва Адий бин Ҳотамни чақирирди. Ҳукмдорнинг олдига кирган Адий: “Эй ҳукмдор! Чорвадор ва туюбоқар араблардан бўлган мана бу ёнимдаги киши, ўз мамлакатида содир бўлган ҳайратли ҳодиса ҳақида гапирмоқда” деди. Гераклиус: “Мамлакатингизда содир бўлган ҳодиса нимадан иборат?” деб сўраганида, ҳазрати Дихъя: “Орамиздан бир зот чиқиб, ўзининг пайғамбар эканлигини эълон қилди. Ҳозирча ҳалқнинг бир қисми Унга тобе бўлди, қолганлар Унга қарши бўлиб турибди. Унга ишонгандар билан ишонмаганлар орасида тўқнашувлар бўлиб ўтаяпти” деди.

Шундан сўнг Гераклиус, жаноби пайғамбаримиз ҳақида суриштиришни бошлади. Шом волийига чопар юбориб, Расули акрам жанобимиз билан бир қабиладан бўлган бирон кишини топишини буюрди. Бу орада иброний тилини пухта биладиган Римдаги бир олим дўстига хат йўллаб, бу масала ҳақида унинг фикрини сўратди. Римдан, ушбу зотнинг охирзамон пайғамбари эканлигини билдирган жавоб келди. Шом волийи тижорат учун келган Қурайш карвони билан учрашди. Уларнинг орасида ҳали мусулмон бўлмаган Қурайш раиси Абу Суфён ҳам бор эди.

Абу Суфён айтади: “Биз Ғаззада эдик. Ўшанда Гераклиуснинг

²⁷¹ Ол-и Имрон сураси, 3/64.

Шомдаги волийи, биз томонга хужум қилгандек бостириб келиб: “Сизлар, ўша Хижоздаги зотнинг қавмиданмисизлар?” деб сўради. Биз: “Ха, шундай” дедик. У бизга: “Ундай бўлса, қани туринглар, биз билан императорнинг олдига борасизлар” деди.

Абу Суфён билан ёнидагилар Шомга келтирилди. Шом волийи, Абу Суфённи шериклари билан Гераклиуснинг хузурига чиқарди. У пайтда Гераклиус Қудусдаги бир черковда тож кийиб ўтирганди, ёнида вазири ҳам бор эди. Абу Суфён билан ёнидаги ўттизга яқин маккаликларни, Гераклиус ўша черковда қабул қилди.

Таржимон ёрдамида уларга: “Ўзини пайғамбар деб эълон қилган зотга наслаб жиҳатидан энг яқин бўлганингиз қайси бирингиз?” деб сўради. Абу Суфён: “Унга қариндошлик жиҳатидан энг яқин бўлган киши менман” дея жавоб қилди. Гераклиус: “Ораларингдаги қариндошлик қанчалик яқин?” деганида, “У, амакимнинг ўғли бўлади” деб жавоб берди. Гераклиус Абу Суфёнга яқинроқ келишини айтитб, қолганларга Суфённинг орқасида туришларини буюрди. Абу Суфён бошида бироз ёлғон аралаштирган бўлса-да, хукмдорнинг таҳдидидан кўркиб, ёлғон гапира олмади.

Оқибатда, Гераклиус ва Абу Суфён орасида қуидаги савол-жавоб бўлиб ўтди:

- Пайғамбарлигини даъво қилаётган одамнинг келиб чиқиш таги, хонадони, уруғи ҳақида нималар дейсан?
- У давримизнинг энг тагдор оиласидандир. Уруг-аймоғи жиҳатидан энг сарамиздир.
- Орангиздан ундан илгари пайғамбарлик даъво қилган биронта киши чиқканми?
- Йўқ, чиқмаган.
- Унинг ота-боболари орасидан биронта хукмдор келганми?
- Йўқ, келмаган.
- Унга халқнинг қайси табакасидан кўпроқ одам тобе бўлмоқда, бойларми ёки факир ва заифларми?
- Унга эргашаётганлар кўпроқ факирлар, заифлар, ёшлар ва аёллардан иборат. Қавмининг қарияларидан ва бойларидан Унга тобе бўлганлар деярли йўқ.
- Унга эргашаётганларнинг сони ортятими ёки камаяпти?
- Афсуски, ортятти.
- Унинг динига киргандан кейин ёқтирмай ёки аччиқланиб тарк этганлар бўлдими?

- Йўқ.

- Пайғамбар эканлигини эълон қилмасидан аввал, ҳеч қачон ёлғон гапирганми?

- Йўқ, У ҳеч қачон ёлғон гапирмаган.

- Ўша пайғамбарнинг аҳдини бузган, ваъдасида турмаган пайтлари бўлганми?

- Йўқ, ваъдасида турмаган ҳолини кўрмаганмиз. Лекин биз шу кунларда у билан маълум муддатга жангу жадални тўхтатиш ҳақида шартнома тузганмиз. Бу муддат ичида Унинг шартномага содик қолиш ё қолмаслигини айта олмайман.

- У сизларга нималарни буюрмоқда?

- Фақат ягона Аллоҳга ибодат қилишни, Унга ҳеч бир нарсани шерик қўшмасликни амр этмоқда. Ота-боболаримиз сигиниб келган бут-санамларга сигинишдан бизга маън этмоқда. Намоз ўкишни, доимо тўғриликни, факирларга ёрдам беришни, ҳаромлардан сақланишни, аҳдга вафо қилишни, омонатга хиёнат қилмасликни ва қариндошуругни зиёрат қилиб туришни амр қилмоқда.

Черковда шундай машварат қилиниб, Расулуллоҳнинг муборак мактублари ўқиб эшиттирилганди. Гераклиус мактубни ўпиб, кўзларига суртиб, бошига қўйганида румлар орасида ғала-ғовур бошланди. Қайсар (Рум хукмдори) Абу Суфён билан ёнидагиларнинг ташқарига чиқиб туришларини буюрди. Ҳали мусулмон бўлмаган Абу Суфён, ўшанда қасам ичиб, муҳтарам пайғамбаримизнинг ушбу даъвосида муваффақ бўлишларига ишончи комил эканлигини яширганди.

Ҳазрати Дихя, Гераклиуснинг олдига чиқиб, муборак чиройли кўриниши ва ширин овози билан бундай деди: “Эй Қайсар! Мени, хузурингизга Бусрадан сиздан ҳам хайрли бир киши (Хорис) юборди. Аллоҳу таолога қасам ичиб айтаманки, мени Бусрадаги кишига юборган зот (Расулуллоҳ) эса, ундан ҳам, сиздан ҳам хайрлироқдир. Сиз, айтгандаримни тавозе билан тинглаб, берилган насиҳатларни қабул қилишингиз керак! Чунки тавозе қилсангиз, насиҳатларни тушунасиз. Насиҳатларни қабул қилмасангиз, инсоғли бўла олмайсиз!”

Гераклиус, бош иргаб “Давом эт!!” деди. Ҳазрати Дихя, “Ундей бўлса, мен сизни, Исо алайҳиссалом ибодат қилган ягона Аллоҳу таолога иймон келтиришга даъват қиласман. Мен сизни, дастлаб Мусо алайҳиссалом, кейин Исо алайҳиссалом башорат қилган уммий пайғамбарга иймон келтиришга даъват қиласман. Агар ўша башоратлар ҳақида эшитган бўлсангиз ва икки жаҳон саодатига эришишни

хохласангиз, уларни кўз олдингизга келтиринг. Акс ҳолда, охират саодатини бой бериб, куфр ва ширк ботқоғида қоласиз. Шуни ҳам билиб олингки, сизнинг Раббингиз бўлган Аллоҳу таоло, золимларни ҳалок қилгучи ва неъматларни ҳам ўзгартиргучидир” деб гапини тамомлади.

Гераклиус: “Мен қўлимга тушган бир битикни ўқимасдан ёхуд ёнимга келган бир олимдан билмаганларимни сўраб олмасдан қўймайман. Бу ишдан мен фақат хайр ва яхшилик топаман. Шунинг учун сен булар устида теран ўйлаб, ҳақиқатига етгунимча менга муҳлат бер” деди. Кейинроқ Гераклиус, ҳазрати Дихянинг чақиртириб, яккана якка ҳам кўришиди. Ниҳоят қалбидан кечаетгандарни қўйидагича тушунтириди: “Мен, сизни бу ерга юборган зотнинг, муқаддас китобларимизда дунёга келиши башорат қилинган ва орзиқиб кутилаётган охирзамон пайгамбари эканлигидан аминман. Лекин, агар У зотга тобе бўлсан, румларнинг (византиялар) мени ўлдиришларидан андишадаман. Шу боис, сизни ҳозир, рум ҳалқи наздида мендан ҳам зиёда хурмат-эҳтиромга эга ва машхур бир олим бўлмиш Даготирнинг олдига юбораман. Христианларнинг ҳаммаси унга сўзсиз итоат қиласди. Агар ўша киши иймонга келса, рум ҳалқи ҳам иймонга келади деб ўйлайман. Ана ўшанда мен ҳам қалбимдаги иймонимни ва чин эътиқодимни эълон қиласман.”

Ана шундан кейин Гераклиус, бир мактуб ёздириб ҳазрати Дихяга берди-да, Даготирнинг олдига юборди.

Расууллоҳ, Даготирга ҳам мактуб юборгандилар. Даготир мактубларни ўқиб, пайғамбаримизнинг васфларини эшишиб, дунёга ташрифлари ҳакида ҳазрати Мусо ва ҳазрати Исолар хабар қилган охирзамон пайғамбари эканликларига шубҳа йўқлигини айтиб, дарров иймон келтириди. Шундан кейин уйидан чиқмай якшанба ваъзларига уч ҳафта кетма-кет бормади. Христианлар: “Даготирга нима бўляпти ўзи? Ҳалиги араб билан учрашганидан бўён уйидан чиқмайди? Уни кўришин истаймиз!” деб бақир-чакир килишди.

Даготир христианлар олдига чиқишдан олдин устидаги роҳибларга маҳсус кора кийимини ечиб, оқ либос кийди ва қўлида асо ушлаган ҳолда черковга келди. Аҳолини тўплади-да уларга қараб: “Эй христианлар! Хабарингиз бўлсинки, бизга Аҳмаддан (алайхиссалом) мактуб келди. У бизни ҳақ динга даъват қиласяпти. Мен биламан ва инонаманки, У Аллоҳу таолонинг ҳақ расулидир“ деди. Даготирнинг бу сўзларини эшитган христианлар, ғалаёнга келиб, уни куршаб

дўйпослаб шаҳид қилишди. Ҳазрати Диҳя бўлиб ўтган воқеани бориб, Гераклиусга сўзлаб берди.

Гераклиус: “Мен сизга айтмаганимидим? Даготир, христианлар олдида мендан-да эътиборли ва азиз киши эди. Агар улар, билиб қолишса, мени ҳам унга ўхшаб қатл қилишади” деди.

Зухрий ривоят қилган ва Бухорийнинг “Саҳих”ида зикр этилган хабардаэса: “Гераклиус Ҳумусдаги кўшкигарумликларнинг улуғларини чақириб, кўшкнинг дарвозалари ёпиб қўйилишини амр қилди. Ундан сўнгра ўзи баланд бир жойга чиқди-да, “Эй Рум жамоати! Сизлар саодатга ва хузур-ҳаловатга эришишни ҳамда хокимиятингизнинг мустаҳкам бўлиб қолишини, ҳазрати Исо айтганларига эргашишни хоҳлайсизларми?” деба сўради. Йиғилганлар: “Эй хукмдор! Сен айтганларни қўлга киритиш учун нималар қилишимиз лозим бўлади?” дейишди. Гераклиус: “Эй Рум жамоати! Мен сизларни хайрли бир иш учун тўпладим. Менга ҳазрати Муҳаммаднинг мактуби етиб келди. У мени Ислом динига даъват қилмоқда. Валлоҳи, У, биз келишини кутаётган, китобларимизда У ҳақида ўқиган ва Унинг аломатлари ҳақида билган пайғамбардир. Келинглар, Унга эргашиб, дунёда ва охиратда саломат бўлайлик” деди. Унинг бу сўзларини эшитган оломон, ҳар хил ёмон сўзлар билан шовқин солиб, ташқарига чиқиб кетиши учун эшикка югурдилар. Бироқ дарвозалар ёпиқ бўлганлигидан ташқарига чиқа олмадилар. Румликларнинг бу ҳаркатини кузатиб турган Гераклиус, уларнинг исломиятдан қочаётганларини англаб, ўзининг жонидан кўрқа бошлади. Шу сабабдан у: “Эй Рум жамоати! Менга қулоқ солинг. Мен сизнинг динингизга қанчалик содиқлингизни синаш учун буларни сўзлагандим. Мана динингизга содиқлигингизни ва мени хурсанд қиласидиган ҳаракатингизни ўз қўзим билан кўрдим” деди. Гераклиуснинг бу сўзларини эшитган румликлар, унга сажда қилдилар ва дарвозалар очилганидан кейин тарқаб кетдилар.”²⁷²

Бу воқеадан кейин Гераклиус, ҳазрати Диҳяни олдига чакириди ва вазиятни унга тушунтириди. Бири-биридан қимматбаҳо ҳадялар ҳозирлади. Жаноби пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи вассалам)га алоҳида бир мактуб ҳам ёздириди. Мактубни ва ҳозирланган ҳадяларни ҳазрати Диҳя орқали севимли пайғамбаримизга бериб юборди. Хуллас, Гераклиус мусулмон бўлишни хоҳлаганди, бироқ мансаб ва жонидан кўрқиб, иймон келтирмаган эди. Пайғамбаримизга ёзилган мактубида: “Ҳазрати Исо хабар қилган Аллоҳнинг Расули Муҳаммадга, Рум

272 Ибн Саъд, “ат-Табакат”, I, 259-б.

хукмдори Қайсардан мактуб! Элчингиз мактубингизни келтириди. Мен шаҳодат қиласманки, сиз Аллоҳнинг ҳақ расулисиз. Зотан биз, сизнинг келишингизни Инжилдан билгандик. Ҳазрати Исо сиз ҳақингизда хушхабар қолдирганди. Румликларни сизга иймон келтиришга даъват қиласам-да, бунга муваффақ бўла олмадим. Менга қулоқ солғанларида эди, бу улар учун хайрли бўларди, албатта. Мен сизнинг ёнингда бўлиб, сизга хизмат қилишни ва оёқларингизни ювиб қўйишини жуда орзу қиласман” дейилганди.

Ҳазрати Дихя, Гераклиуснинг олдидан чиқиб, Ҳисмога келди. Йўлда Жузом водийларидан Шанор водийси деб аталадиган жойда Ҳунайд бин Ус, ўғли ва одамлари ҳазрати Дихянинг йўлини тўсиб, эгнидаги эски кийимларидан бошқа ҳамма нарсасини тортиб олишиди. Ўша атрофда Дубайб бин Рифоа бин Зайд ва қавми Исломиятни қабул қилгандилар. Дихя уларга бориб бошига келганларни айтгач, улар Ҳунайд бин Ус ва қабиласи устига юриш қилиб, ҳазрати Дихянинг барча ашёларини қайтариб олдилар. Кейинчалик Расулуллоҳ, Зайд бин Хорисни Ҳунайд бин Ус ва одамларининг устига юбордилар. Натижада, у атрофдагиларнинг барчаси иймон келтириб, мусулмон бўлдилар. Ҳазрати Дихя Мадинага етиб келиб, уйига бормасдан, тўғри Ҳабиби акрам жанобимизнинг эшигига борди. Эшикни қоқди. Пайғамбаримиз “**У ким?**” деб сўрадилар. Ҳазрати Дихя, “**Дихят-ул Қалбийман**” дея жавоб қилди. Оламларнинг жаноби “**Ичкарига кир**” дея марҳамат қилдилар. Ҳазрати Дихя ичкарига кириб, бўлиб ўтган воқеаларни бутун тафсилотлари билан Расулуллоҳга гапириб берди. Пайғамбаримизга Гераклиуснинг мактубини ўқиб берганида, сарваримиз: “**У ҳали бир мунча муддат яна (салтанатида) қолади. Мактубим унинг ёнида қанча вақт сақланса, ўшанча вақт унинг салтанати давом этади**” дедилар.²⁷³

Гераклиус, ўз мактубида пайғамбаримизга иймон келтиргани ҳақида ёзган бўлса-да, Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайхи васаллам) жанобимиз: “**Ёлғон айтаяпти, динидан қайтмаган**” деб марҳамат қилдилар. Гераклиус, пайғамбаримизнинг мактубларини атлас матога ўраб, бир олтин кути ичига солиб сақлади. Гераклиус оиласи, бу мактубни доимо кўз қорачиғидай сақлаб, бегона кўздан яширганлар. Ушбу мактуб токи кўлларида экан, салтанатлари давом этишини айтар ва шунга ишонардилар. Ҳақиқатан ҳам шундай бўлди.

273 Бухорий, “Тағсир”, 4-б.; Аҳмад бин Ҳанбал, “ал-Мұснад”, III, 441-б.; Баїҳақиӣ, “ас-Сұнан”, II, 353-б.; Ибн Саъд, “ам-Табақат”, I, 259-б.

Расули ақрам (саллаллоху алайхι васаллам), Хотиб бин Абий Балтаани Миср ҳукмдорига юборищдан олдин: “**Эй Асҳобим! Мукофотини Аллоху таолодан кутиб, мана шу мактубни Миср ҳукмдорига қайси бирингиз олиб борасиз?**” дәе сўраганларида, ҳазрати Хотиб ўрнидан иргиб турди-да: “**Ё Расулаллоҳ! Мен олиб бораман**” деди. Пайғамбаримиз: “**Эй Хотиб! Бу вазифани Аллоху таоло сен учун муборак айласин**” дәе марҳамат қилдилар.

Хотиб бин Абий Балтаа ҳазратлари мактубни севимли пайғамбаримиз қўлларидан олиб, видолашди ва уйига қараб кетди. Уйига келиб, йўлга уловини ҳозирлади. Оиласи билан видолашиб, йўлга чиқди. Йўлда Миср ҳукмдори Муқовқиснинг Искандарияда эканлигини эшитиб, ўша томонга юзланиб, ҳукмдорнинг саройига етиб борди. Сарой ичига киришдан олдин, максадини сўраган сарой дарвазабони, ҳазрати Хотибга муносиб ҳурмат-иззат қўрсатди. Уни куттириб қўймади. Ўша онда Муқовқис денгизда кемада ўз одамлари билан маслаҳатда эди. Ҳазрати Хотиб, бир қайиққа миниб, кеманинг олдига сузид келди ва мактубни топширди. Хотибдан мактубни олган Муқовқис ўқий бошлади:

“Бисмиллоҳирраҳмонирраҳим!

Аллоҳу таолонинг қули ва расули Мұхаммаддан, Қибтнинг (қадимги Миср халқи) улуғи Муқовқисга! Ҳидоятга эришганларга салом бўлсин. Сени, саломатда бўлишинг учун Исломга даъват қиласман. Мусулмон бўлгин, шунда саломатга эришиб, Аллоҳу таолонинг икки дараҷа ажрига ноил бўласан. Агар юз ўғирсанг, бутун қибтнинг гуноҳи сенинг зиммангда бўлади. “Эй Аҳл-и китоб бўлган (яхудий ва христиан)-лар! Орамизда муштарак бўлган калимага келинглар. У эса, Аллоҳу таолодан бошқа ҳеч қандай бир нарсага сиғинмаймиз ва Үнга ҳеч бир нарсани шерик қилмаймиз. Аллоҳу таолони қўйиб, ўз ичимиздан ҳеч кимни яратувчи Раб килиб олмаймиз. Агар бу сўздан юз ўғирсалар, уларга, “Гувоҳ бўлинглар, биз Мусулмонмиз” денглар.”²⁷⁴

Коинотнинг султони юборган мактубни ўқиб бўлганидан кейин Муқовқис, ҳазрати Хотибга қараб: “Хайрлиси бўлсин!” деди. Кейин ўз кўмондонлари ва давлат арбобларини тўплаб, уларнинг хузурида Хотиб билан сұхбатлаша бошлади. “Билгим келган баъзи нарсаларни сендан сўрамоқчиман, бу хусусда сен билан гаплашмоқчиман” деди. Ҳазрати Хотиб “Марҳамат,” деганида, Муқовқис:

274 Ол-и Имрон сураси, 3/64.

- Сени бу ерга юборган зот ҳақида менга бироз хабар бер. У пайғамбарми? Қани сени эшитамиз.

- Ҳа, У пайғамбар.

- Агар У ҳақиқатан пайғамбар бўлса, Уни ўз юртидан бошқа жойларга кетишга мажбурлаган қавмини нега баддуо қилмади (қарғамади)?

- Сиз, Исо бин Марям алайҳиссаломнинг пайғамбар эканлигига ишонасиз, шундайми? Унинг қавми, уни ушлаб, ўлдиримоқчи бўлди. Бироқ шунга қарамай, Исо (алайҳиссалом) қавмини қарғамади ва Аллоҳу таоло уни ўлимдан қутқариб, дунё осмонига олиб чиқиб кетди, мукофотлади. Ваҳоланки Аллоҳу таолодан қавмининг ҳалок этилишини сўраб баддуо қилиши керак эмасмиди? Аммо у зот бундай қилмади.

- Жуда яхши жавоб бердинг. Ҳақиқатан сен, хикматлар соҳиби бўлган зотнинг ёнидан келибсан. Бу кеча юртимизда меҳмон бўл, эртага сенга жавобимни айтаман.

Ҳазрати Хотиб, ҳазрати Мусо замонидаги Фиръавнга шаъма қилиб, Муқовқисга бундай деди:

- Сиздан анча замонлар илгари бу ерларда бир ҳукмдор ўтган эди. У ҳалқига “Энг катта Худо менман!” деб илоҳлик даъво қилганди. Аллоҳу таоло, уни дунё ва охират азоблари билан жазолаб, ундан интиқом олди. Сиз, шундан ибрат олинг ва унга ўхшаб ҳалқингизга ибрат бўлиб қолманг!

- У ҳукмдордан фарқли ўлароқ, бизнинг ўз динимиз бор. Биз шу динимиздан хайрлироғи топилмагунча ундан воз кечмаймиз.

- Сиз маҳкам ушлаган ва яхшироғи чиқмагунича ундан ажралмаймиз, деган динингиздан ҳам хайрлироқ бўлган дин,

шубҳасиз Исломиятдир. Биз сизни Аллоҳу таолонинг шу охирги дини - Исломиятга даъват қиляпмиз. Аллоҳу таоло ўз динини Мұхаммад алайҳиссалом билан тамомлаб, У зотни инсониятга етарли қилган.

Ва бу қатыйдир! Бу пайғамбар факат сизни эмас, бутун инсониятни Ислом динига даъват қилди. Ўшанда у зотга Қурайш, ҳаммадан кўп қаршилик қўрсатиб, қўполлик қилувчилардан; яхудийлар ҳаммадан кўп душманлик қилувчилардан; христианлар эса Унга ҳаммадан яқин турувчилар бўлди. Аллоҳу таолога онт бўлсинки, ҳазрати Мусонинг Исо алайҳиссаломни келишини башорат қилиши, ҳазрати Исонинг Мұхаммад алайҳиссаломни ташрифларини башорат қилиши билан бирдай эди. Шунга биноан, бизнинг сизни Қуръони каримга даъват

қилишимиз, сизнинг яхудийларни Инжилга даъват қилишингиз билан бирдай. Ўзингиз ҳам биласизки, ҳар бир пайғамбар, уни тушуниб, идрок қила оладиган қавмга юборилган. Ва шу пайғамбарга итоат қилиш ўша қавм зиммасига вожиб бўлган. Мана Сиз ҳам шундай бир пайғамбар даврида яшаш неъматига эришганлардансиз. Биз эса, сизни мана шу янги динга чақирипмиз.

Ҳазрати Хотибни тинглаган Муқовқис: “Мен бу пайғамбарнинг холини кузатдим. Унинг амрлари ва тақиқларида ақлга тўғри келмайдиган ҳеч нарса топа олмадим. Чамамда, У зот асло сеҳрбоз, қоҳин ёхуд ёлғончилардан эмас. Тўғриси, мен У зотда баъзи пайғамбарлик аломатларини ҳам кўрдим. Масалан, яширин нарсаларни юзага чиқариш ана ўша аломатлардан ҳисобланади. Баъзи сирлардан хабар бериш ҳам яна ўша зотда кузатилди. Барибир бироз ўйланиб кўришим керак” деб, муҳлат сўради.

Муқовқис кечаси ҳазрати Хотибни уйғотиб, пайғамбаримиз ҳақларида яна бир неча саволлари борлигини айтди. Кейин ораларида қўйидагидек савол-жавоб бўлиб ўтди:

- Мен сендан уч нарса сўрамоқчиман. Саволларимга тўғри жавоб берининг лозим.

- Сиз мендан истаганингизни сўрашингиз мумкин. Мен сизга фақат тўғрисини айтаман.

- Муҳаммад одамларни нималарга чақирайпти?

- Фақат ягона Аллоҳу таолога ибодат қилишга чақирайптилар. Ҳар куни беш вақт намоз ўқишини, Рамазонда бир ой рўза тутишини, ваъдада туришни амр қўлмоқдалар. Ўлаксаларни ейишни маън қиласаптилар.

Шунда Муқовқис:

- Унинг шакл-шамойилини, жамолини (жисмоний кўринишларини) менга бир таърифлаб бер, деб қолди. Ҳазрати Хотиб қисқача таърифлади. Кўп белгиларни айтмай ўтганди, Муқовқиснинг ўзи:

- Сен менга айтмаган баъзи нарсалар қолди. Масалан, кўзларида озроқ қизиллик бўлиб, елкасида пайғамбарлик муҳри ҳам бор, У зот эшакка минади, тоза кийинади, хурмо ва гўшти кам овқатлар ейиш билан кифояланади. Амакилари ва амакиларининг ўғиллари тарафидан ҳимояланади, деб қўшимчалар қилди. Бунга жавобан ҳазрати Хотиб,

- Сиз санаганлар ҳам Унинг сифатларидандир, деди.

Муқовқис, ҳазрати Хотибдан муҳтарам пайғамбаримиз ҳақида яна қўйидагиларни сўради:

- У, сурма ишлатадими?

- Ха! Ойнага қараб соchlарини тарайдилар, сафарда ва урушда доимо ёnlарида ойна, сурмадон, тароқ, мисвок бўлади.

- Мен ер юзига юбориладиган яна бир пайғамбар қолганини билардим, бироқ уни Шомдан чиқади деб ўйлардим. Чунки бугунгача дунёга келган пайғамбарларнинг барчаси шу атрофдан чиққан. Гарчи китобларда охирги пайғамбар Арабистонда, иқлими дағал, қахат-йўқсиллик ҳукм сурадиган ўлкада дунёга келади деган даракларни ҳам кўргандим. Китобларимизда сифатлари билдирилган пайғамбарнинг дунёга келадиган вақти ҳам ҳозирги даврга тўғри келиб турибди. Биз Унинг васфлари ҳақида, У опа-сингилни битта никоҳда бирлаштиrmайди; садақа олмайди, лекин совға қабул қиласди; фақирлар, йўқсиллар билан ўтириб-туради, деб ўқиганмиз. Лекин У зотга итоат қилиш борасида қибтийлар менга қулоқ солишмаса керак. Устига-устак, салтанатимдан ажраб қолишни ҳам истамайман. Бу масалада мен ҳеч нарсадан тап тормайдиган даражада ҳукмдорликка берилган кишиман. Биламан, У пайғамбар бир кун келиб ўлкаларга ҳоким бўлади. Ундан кейин саҳобийлари бизнинг юртимизгача келиб, жойлашишади. Охир оқибат бу ердагилар устидан ғолиб келишади. Мен қибтийларга билганларим ҳақида ва сен билан бўлиб ўтган ушбу учрашув ҳақида ҳаттоқи оғиз очишни ҳам хоҳламайман!

Шундай савол-жавоблардан кейин Муқовқис арабча ёзадиган котибини чақириб, пайғамбаримизга жавоб хати ёздириди:

“Абдуллоҳнинг ўғли Мұхаммадга, қибтийларнинг улуғи Муқовқисдан!

Сизга салом бўлсин. Юборган мактубингизни ўқидим. Унда зикр қилганларингизни ва даъватингизни тушундим. Мен ҳам бир пайғамбар келишини билардим. Лекин уни Шомдан чиқади деб тахмин қилардим. Элчинингизга керакли ҳурмат-иззатни кўрсатдим. Сизга қибтийлар наздида катта қийматга эга иккита жория билан қийим-кечаклар юборяпман. Бундан ташқари минишингиз учун урғочи хачир ҳам тухфа қилдим.”

Муқовқисдан бундан бошқа нарса чиқмади ва мусулмон ҳам бўлмади. Ҳазрати Хотибни Мисрда беш кун меҳмон қилди. Унга муносиб ҳурмат-иззат кўрсатди. Кейин ҳазрати Хотиба: “Дарҳол ўз юртингга, хожангни олдига қайт! Мен Унга иккита жория (чўри), минадиган иккита улов, минг мисқол (бир мисқол 4,8 гр.) олтин, йигирма дона Мисрда тикилган нафис қийим ва яна бошқа ҳадялар юборилишини амр қилдим. Сен ўзингга эса, юз динор ва бешта бош-

оёқ сарпо берилишини ҳам буюрдим. Энди тезроқ бу ердан кетгин. Лекин тилингга маҳкам бўл! Қибтийлар сендан биронта ҳам сўз эшишувчи бўлмасин!” дея тайинлади.

Муқовқис, пайғамбаримизга яна қўшимча битта билур қадаҳ, хушбўй асал, салла, Мисрга хос пахта матолар, уд, мушк каби хушбўй ифорлар, ҳасса, бир қути сурма, гул ёғи, тароқ, қайчи, мисвок, ойна, игна ва иплар ҳам ҳадя қилди.

Муқовқис, ислом элчиси Хотиб бин Абий Балтаа ҳазратларининг ёнига ҳимоя қилиши учун соқчилар қўшиб, йўлга кузатиб қўйди. Арабистон ҳудудларига етганда Мадина сари кетаётган бир карвонга дуч келишиди. Ҳазрати Хотиб Муқовқиснинг соқчиларини қайтариб юборди-да шу карвонга қўшилди.

Хотиб бин Абий Балтаа ҳазратлари Мадинага етиб келиб, Расулуллоҳнинг хузурларига чиқди. Севимли пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайхи васаллам) Муқовқиснинг ҳадяларини қабул қилдилар. Хотиб, Муқовқиснинг мактубини топшириб, айтганларини нақл қилганида, жаноби пайғамбаримиз: “**Қандай ёмон одам! Салтанатини қўзи қиймади. Ҳолбуки, унинг иймон келтириши учун тўсиқ бўлаётган салтанати унинг қўлида қолмайди-ку!**” дедилар.²⁷⁵

Муқовқис ҳадя қилган жориялар, Мория ва синглиси Сийрин эди. Хотиб бин Абий Балтаа йўлда уларни мусулмон бўлишларини таклиф қилганида, улар қабул қилиб, мусулмон бўлганди. Кейинчалик ҳазрати Мория волидамиз деб аталиб кетувчи бу баҳтиёр аёлнинг мусулмон бўлишидан фоят мамнун бўлган пайғамбаримиз уни ўз никоҳларига олиш билан шарафёб қилдилар. Ундан Иброҳим исмли бир ўғил дунёга келди. Сийринни эса Асхобидан "шоир-и Набий" бўлган Ҳасан бин Собитга никоҳлаб бердилар. Зотдор ва оққа яқин бўз рангли икки уловнинг хачирига Дулдул, эшакка Уфайр ёки Ёфур номлари берилди. Ўша кунгача Арабистонда оқ жунли хачир бўлмаган эди. Мусулмонлар биринчи марта кўрган оқ жунли хачир, Дулдул бўлди. Пайғамбаримиз ҳадя қилинган билур қадаҳда сув ичардилар.

Муқовқис пайғамбаримизнинг мактубларига катта хурмат кўрсатди. Уни фил тишидан ясалган бир қути ичига солиб, қутини муҳрлади ва уни муҳофаза қилиши учун чўриларидан бирига берди. (Ушбу мактуб, №.1267 (м.1850) йили Мисрнинг Аҳмин районидаги қадимий бир монастирдаги қибт китоблари орасидан топилган ва Усмоний

²⁷⁵ Ибн Ҳашом, “ас-Сиўра”, II, 607-б; Ибн Саъд, “ат-Табакот”, I, 260-б.

халифаларидан 96-халифа Султон Абдулмажид хон тарафидан сотиб олиниб, Истанбул Тўпқопи Саройининг Муқаддас омонатлар бўлимига кўргазмага қўйилган.)

Эрон ҳукмдорига элчи сифатида Абдуллоҳ бин Ҳузофа юборилганди. Ҳазрати Абдуллоҳ кибрли Эрон Кисроси (шохи)га Расулуллоҳнинг қийматли мактубларини тақдим қилганида уни ўқиши учун котибиға берди.

“Бисмиллоҳирраҳмонирраҳим!

Аллоҳу таолонинг расули Мұхаммаддан (алайҳиссалом), форслар улуғи Қисрога...” сўзларни энди ўқиганди, кибрли шоҳнинг миясига қон сапчиб, газабга миниб, мактубни йиртиб ташлади. Такаббур кисро, мактуб жаноби пайғамбаримизнинг исми-шарифлари билан бошлангани учун қаттиқ ғазабланганди. Ислом элчиси Абдуллоҳ бин Ҳузофа ҳазратларини ҳам ҳузуридан ҳайдаб чиқараётганида, ҳазрати Абдуллоҳ, Кисро ва атрофидаги оташпастларга қараб: “Эй Ажам ҳалқи! Сиз пайғамбарларга ишонмайсиз, китобларни ҳам қабул қиласиз. Шу босиб юрган ер устида ўтказадиган саноқли кунларингизни бекорчи тушдай ўтказмоқдасиз!..

Эй Кисро! Сендан олдин ҳам қанча ҳукмдорлар, шу таҳтда ўтириб, ўз ҳукмини ўтказди. Аллоҳу таолонинг амрини бажарғанлар, охиратини қозонган ҳолда, бажармаганлар эса, илоҳий азобга дучор бўлган ҳолда бу дунёни тарк этишди!..

Эй Кисро! Сенга тақдим қилинган ушбу мактуб, аслида сен учун бебаҳо давлат эди. Сен эса менсинмадинг. Аллоҳу таолога қасамки, ўша менсинмаган дин, бу диёрга етиб келганида, сенга сичқоннинг ини минг танга бўлиб қолади!..” деди.

Сўнгра Кисронинг саройидан чиқиб, тезда у ердан узоқлашди. Мадинаға етиб келиб, воқеани Коинотнинг султонига сўзлаб берганида, У зоти муҳтарам: “**Аллоҳим! У, менинг мактубимни қандай поралаган бўлса, сен ҳам уни ва мулки** (давлати) **ни шундай парчалаб ташлагин!..**” деб, дуо килдилар.

Аллоҳу таоло, Расулиниң дусини қабул қилганди. Ҳақиқатан Кисро, ўз ўғли тарафидан ханжар билан тилка-пора қилиб ўлдирилди. Ҳазрати Умар замонига келиб, бутун Эрон замини мусулмонлар қўл остига ўтди.²⁷⁶

Шужъо бин Вахб ҳазратлари эса, Фассон ҳукмдори Ҳорис бин Абий

²⁷⁶ Бухорий, “Тафсир”, 4-б, “Магозий”, 77, 82, 84-б, “Илм”, 7-б; Ибн Ҳишиом, “ас-Сийра”, II, 607-б; Ибн Саъд, “ам-Табакот”, I, 189, 259-б; Ҳузоий, “ам-Таҳрийж”, 184-б.

Шимрға юборилганди. Шужоъ аввал хукмдорнинг дарвозабонига учради. Уни исломга даъват қилганида қабул қилиб, жаноби пайғамбаримизга ўз ҳурмат ва саломини йўллади. Ҳазрати Шужоъни куттирмасдан, хукмдор билан кўриштирди. Ҳорис бин Абий Шимр, мактубни ўқиб, аччиқланиб, ерга ташлади. Ҳазрати Шужоъ дарҳол Мадина-и мунавварага қайтиб, вазиятдан Аллоҳу таолонинг Ҳабибини хабардор килди. Пайғамбаримиз, мактубларининг ерга ташланишига хафа бўлиб: “**Салтанати йўқ бўлсин!**” дедилар. Кўп ўтмай Ҳорис бин Абий Шимр ўлди ва давлати ҳам парчаланиб кетди.²⁷⁷

Салийт бин Амр, Ямома хукмдори Ҳавза бин Алига юборилган эди. Ҳавза христиан динига мансуб эди. Жаноби пайғамбаримизнинг мактубида қуйидагилар ёзилганди:

“Бисмиллоҳирраҳмонарихам!”

Аллоҳу таолонинг расули Мұхаммаддан (алайхиссалом), Ҳавза бин Алига!

Ҳидоятга эришиб, тўғри йўлни топғанларга салом бўлсин! (Эй Ҳавза!) Билгинки, исломият, туялар ва отлар етиб бора оладиган энг узоқ жойларгача ёйилиб, барча динлар устидан голиб бўлади. Сен ҳам Исломни қабул қилгилки, саломат топгайсан. Мусулмон бўлсанг, ҳокимиятинг остидаги жойларнинг идорасини яна ўзингга топшираман...”

Ямома хукмдори, бу муборак даъватни қабул қилишдан чекинди. Чунки салтанат савдоси, мансаб ҳирси кўзини буркаб олган эди. Шунинг учун Коинот сultonининг дуосига муюссар бўлишдек улуғ давлатдан маҳрум қолди. Ислом элчиси Салийт бин Амр ҳазратлари, Унга ачиниб: “Эй Ямома хукмдори Ҳавза! Сиз бу қавмнинг улуғисиз! Сиз курдатли деб билган қанчадан-қанча қайсарлар (хукмдорлар) ўлиб, тупроққа айланди.

Ҳақиқий улуғлар эса, Аллоҳу таолонинг амрларини бажариб, Унинг тақиқларидан тийилиб, жаннатга киришга ҳақ қозонган кимсалардир. Бирор гуруҳ инсон иймон келтириш шарафига етган бўлса, сиз ўз бузук ақидангиз билан уларни йўлдан уришдан сақланинг!... Тўғриси, мен сизга Аллоҳу таолонинг амрларини бажаришни, унинг тақиқлаганларидан узоқ туришингизни тавсия қиласман. Аллоҳу таолога иймон келтириб, амрларини бажарсангиз, жаннатий бўласиз. Шайтонга эргашсангиз жаҳаннамда қоласиз.

Агар насиҳатларимни қабул қилсангиз, хавфсираган нарсалана-

²⁷⁷ Ибн Ҳашим, “ас-Сиіра”, II, 607-б; Ибн Саъд, “ам-Табақот”, I, 261-б.

рингиздан омонда бўлиб, умид қилганларингизга эришасиз. Бордию, насиҳатларимни рад этсангиз, энди сизда ишим қолмаган бўлади. Қолгани сизга ҳавола!..” деди.

Ҳавза эса, ислом элчисининг бундай фойдали насиҳатларига ҳам қулоқ солмади. Салийт бин Амр энди Ямомада қолишига ҳожат йўқлигини сезиб, тезда Мадинага отланди. Келиб, мухтарам пайғамбаримизга натижани маълум қилди. Расули акрам жанобимиз, унинг исломга киришдек улкан саодатдан маҳрум қолганига афсус қилдилар. Шу воқедан бир муддат ўтиб, Ҳавзанинг ўлим хабар келди. Шу билан унинг салтанат ва мансабпастлиги жаҳннам чукурларидан бўлмиш қабрида якун топди.²⁷⁸

Шу тариқа олти нафар ислом элчиси ўз вазифаларини бажариб, замонасининг йирик давлатларини исломнинг келганидан хабардор қилди. Уларга ҳакиқий саодат ҳақида хушхабар етказиб, киёмат куни “Биз эшитмадик” дейишларига ўрин қолдирмади.

Ҳабаш ҳукмдори Асҳома мусулмон бўлиб, жаноби пайғамбаримизнинг дуоларига мусассар бўлиш ва У зотнинг Асҳоби кироми билан кўришишдек тенгсиз баҳтга эришди. Рум императори Гераклиус билан Миср сultonни Муқовқис мусулмон бўлмасалар-да, юборилган мактубларга катта хурмат, элчиларга муносиб иззат-икром кўрсатиб, мулойим жавоблар ёзиб, Расулулоҳга совға-саломлар жўнатишганди. Фассон ва Эрон ҳукмдорлари эса, элчиларга кўпол муносабатда бўлиб, исломга душманликларини очиқласига намойиш қилишди. Ямома ҳукмдори ҳам ислом элчисига мулойим муносабатда бўлди.

Сехр-жоду қилишди!..

Мадинаи мунавварада ташқаридан мусулмон кўриниб, аслида муноғиқ бўлган бир гуруҳ яхудийлар ҳали ҳам яшарди. Улар орасида сехргарликда номи чиққан Лабид бин Аъсам исмли бири бор эди. Яхудийлар унга олтин ваъда қилишиб: “Мухаммад, бизнинг қавмимизни қандай қилиб Мадинадан ҳайдаб чиқарганини ва эркакларимизни қандай ўлдириб юборганини сен ҳам яхши биласан. Унга жоду қилиб, жазоласанг!” дедилар. У ҳам бу таклифни қабул қилди ва севимли пайғамбаримизнинг муборак соchlаридан, тарогининг тишидан бир нечасини кўлга киритиш пайига тушди.

²⁷⁸ Ибн Ҳишом, “ас-Сийра”, II, 607-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақат”, IV, 203-б.; Сұҳайлий, “Равзул-унуф”, IV, 390-б.

Шу қабих истагини амалга ошириш учун Расулуллохнинг хизматида юрган бир яхудий болакайдан фойдаланди.

Лабид жаноби пайғамбаримизнинг муборак соч ва тароқтишларига ип билан ўн битта тутун боғлаб, уфлади-да, бир қудуқнинг тубида тошга бостириб қўйди. Ўшандан кейин жаноби пайғамбаримизнинг сиҳҳатлари ёмонлашиб, тўшакка ётиб қолдилар. Бир неча кун тура олмадилар. Асҳоби киром ахволларидан хабар олгани тез-тез пайғамбаримизни келиб кўришарди. Кун сайин аҳволи ёмонлашаётганини кўриб, юраклари эзилиб, кўз ёш тўкишарди. Муноғиқлар эса, бу ҳолдан беҳад хурсанд бўлиб, байрам қилишарди.

Ниҳоят бир кун жаноби пайғамбаримиз, ҳазрати Ойша во-лидамизга марҳамат қилдиларки: “**Эй Ойша! Биласанми?** Аллоҳу таоло менинг дардимга шифони билдириди. У менга икки кишини (Жаброил ва Микоил) юборди. Улар келиб, бири бошимда, иккинчиси оёқ учимда ўтиришди. Уларнинг бири иккинчисидан, “Бу зотнинг касаллиги нима?” деб сўради. **Наригиси эса** “Бу кишига жоду қилинган” деб жавоб қилди. “Ким жоду қилган?” деб сўраганди, ҳалиги фариштак “Лабид бин Аъсам” дея жавоб берди. Ундан кейин, “**Жоду нима билан қилинган?**” дея сўради. У эса, “тароқтишлари билан соч толаси туғилиб, эркак хурмо куртаги ичига солинган” деб жавоб қилди. “У қаерда?” дейилган саволга эса “Зарвон қудуғида” деб жавоб берди.”²⁷⁹

Зарвон қудуғи Мадинадаги Бани Зурайк қабиласининг боғчасида эди. Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) жанобимиз, ҳазрати Али, Зубайр, Талҳо ва Амморларни ўша қудуқка юбордилар. Қудуқнинг сувини чиқариб олиб, унинг тагидаги тошни кўтаришганда, тош остидан ўн бир тутунли бир ипни топишди. Уни севимли пайғамбаримиз хузурига келтирдилар. Қанча уринсалар ҳам, тутунларни еча олмадилар. Шунда Жаброил алайҳиссалом Фалақ ва Нос сураларини олиб келди. Расулуллоҳ жанобимиз у сураларни, яъни жами ўн бир ояти каримадан хар бирини ўқиганларида бир тутун ечила бошлади. Тутунлар ечишлгач, коинотнинг сарвари хасталикдан қутулиб, сиҳҳат топдилар.

Яхудий Лабид қўлга олиниб, Расулуллоҳнинг хузурига кел-

²⁷⁹ Бухорий, “Бадъ-үл-халқ”, II-б, “Тиб”, 47-б.; Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснад”, IV, 63-б.; Байъақий, “ас-Сұнан”, II, 341-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақат”, II, 196-б.

тирилди. Жаноби пайғамбаримиз унга: “**Сен қилған сөхр-жоду ҳақида Аллоху таоло менга хабар беріб, жойини күрсатди. Сен бу ишни нима учун қилдинг?**” деде савол қотдилар. Лабид: “Олтинга бўлган мұхаббатим учун!..” деде жавоб берди. Шунда Асхоби киромдан баъзилари: “Ё Расулаллоҳ! Ижозат беринг! Бу яхудийнинг ҳозироқ калласини танасидан жудо қиласылар!” дедилар. Ўз шахсига берилган зарар туфайли ҳеч кимга жазо беришини раво кўрмайдиган мұхтарам пайғамбаримиз: “**У охир-оқибат тортадиган илоҳий жазоси, азоби янада шиддатлироқдир**” деде марҳамат қилиб, уни ўлдиришга ижозат бермадилар.²⁸⁰

Хайбарнинг фатҳи

Яхудийлар Мадинадан хайдалгач, асосан Арабистоннинг шимол тарафларига кетишганди. Улардан бир қисми Хайбарга бориб жойлашди. Бошқа бир қисми эса, ундан ҳам шимолроқда бўлган Шомга кетди. Расулуллоҳга сүйқасд уюштирганлари учун юртларидан бадарға сургун қилинганди. Лекин, шунга қарамай, мусулмонларга қарши қалбларини чулғаб олган нафрят, душманлик ва ўч олиш туйғуси уларни асло тарк этмади. Аксинча, кундан кунга шиддатланиб борди. Бутун ўй-хаёллари Аллоҳу таолонинг маҳбуби бўлмиш пайғамбаримизни қатл этиб, Ислом динини таг-томири билан йўқотиши эди. Обрўлиларидан баъзилари: “Фатафонликларга бориб, улардан ёрдам сўрайлик, улар билан бирлашиб мусулмонларга қарши уруш очайлик” дейишарди. Баъзилари эса: “Фадак, Таймо ва Водил-Қуро яхудийларини ҳам ёрдамга чорлаб, мусулмонлар бизга хужум қиласидан олдин, уларнинг шаҳарларига бостириб бориб, хуморидан чиққунча ҳар қандай ўчимизни олайлик!..” дейишли.

Хайбар яхудийларига бу фикр маъқул келиб, теваракдаги яхудий қабилаларини ва фатафонликларни ёрдамга чақиришди. Биргина фатафонликларни ўзидан жуда кўп сара жангчи келиб, Хайбарда уруш тайёргарликларига киришиб кетди.

Уларнинг шум ниятларидан оламларнинг сарвари (саллаллоҳу алайхи васаллам) хабардор бўлдилар. Абдуллоҳ бин Равоҳа ҳазратларининг ёнига яна учта саҳобийни қўшиб, уларни дарҳол

²⁸⁰ Бухорий, “Тиб”, 47-б.; Аҳмад бин Ҳанбал, “ал-Муснад”, IV, 63-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақат”, II, 198-б.

Хайбарда бўлаётган воқеаларни билиб келишлари учун жўнатиб юбордилар. Абдуллоҳ бин Равоҳа ва учта йўлдоши тезда Хайбарга етиб борди. Бу жой, саккизта мустаҳкам қалъаси, ҳосилдор экинзорлари, жуда кўп боғу бўстонлари бўлган бой шаҳар эди. Ҳазрати Абдуллоҳ, йўлдошларидан бирини Шикқ, иккинчисини Катиба, учинчисини Натот қалъаларига жўнатди. Ўзи эса, бошқа бир қалъага бориб, уч кун давомида яхудийларнинг урушга қандай тайёрланаётганларини яқиндан кузатиши. Уч кундан кейин келишилган жойда учрашиб, зудлик билан Мадинага бориб, яхудийларнинг ҳозирликларини жаноби пайгамбаримизга бирмабир гапириб бердилар.

Жаноби пайгамбаримиз Асҳобига шошилинч тайёргарлик қилишларини амр қилдилар. Яхудийларнинг Мадинаи мунавварага хужумларининг олдини олиш мақсадида Хайбар сари йўлга чиқишга қарор қилдилар. Мусулмонларнинг бу қарорини эшитган Мадинадаги яхудийлар талвасага тушиб қолди. Мусулмонларнинг рухиятини сусайтиш мақсадида: “Қасам ичамизки, сиз Хайбардаги қалъаларни, у ерга йифилган жанговар мардларни кўрганингизда, асло у ёққа бир қадам ҳам ташламаган бўлардингиз!... Тоғларнинг тепасидаги баланд деворли қалъалар, совутли йигитлар томонидан кўриқланади. Атрофдан минглаб аскар ҳам уларга ёрдамга келган!.. Шу ҳолда сизларнинг Хайбарни фатҳ эта олишингиз мумкинми?..” деб ваҳимали мишишлар тарқатишга ҳаракат қилдилар. Уларга жавобан қаҳрамон саҳобийлар: “Аллоҳу таоло Ҳабибиға Хайбарни фатҳ этишларини ваъда қилди” деб, яхудийлардан ҳеч қачон кўркмасликларини айтишарди. Асҳобнинг бундай қарорли бўлиши, яхудийларни бадтар хавотирга тушириб кўйди.

Мунофиқларнинг боши Абдуллоҳ бин Убай: “Муҳаммад жуда оз куч билан сизлар томон бораяпти. Улардан кўркишнинг кераги йўқ. Бироқ тадбирли бўлиб, қалъаларингизни зарур моллар билан тўлдириб олинглар. Уларни қалъадан ташқарига чиқиб қаршиланглар” деган мазмунда Хайбарга шошилинч хабар юборди.

Асҳоби киром йўл тадоригини кўриб, оиласлари билан хайрлашиб, жаноби пайгамбаримизнинг атрофида йигилдилар. Лашкар икки юз суворий ва минг тўрт юз пиёда аскардан иборат бўлганди. Уларнинг барчаси Аллоҳу таолонинг динини оламга ёйиш ва шу улуғ мақсад учун жиҳод қилиб, шахидлик мартабасига эришиш ниятида севимли пайгамбаримизнинг амрларига шай

бўлиб турдилар. Шу аснода бир неча аёл келиб, урушда Асҳоби киромга овқат тайёрлаш, ярадорларнинг яраларини боғлаш ва яна бошқа ишларни бажаришга жаноби пайғамбаримиздан вазифа сўраётгандарни кузатилди. Расулуллоҳ жанобимиз, уларга марҳамат қилиб, бундай савобли ишдан маҳрум қолдирмадилар. Шундай қилиб, муҳоҳидлар қаторига муҳтарам пайғамбаримизнинг муборак хонимлари Умму Салама ҳазратлари бошчилигига йигирма нафар аёл ҳам қўшилди.

Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) Мадинада ўз ўринларига вакил қилиб, Фифор қабиласидан Сибөй ҳазратларини қолдирдилар ва қўшинга Хайбар сари ҳаракат қилишни буюрдилар. (вакил сифатида Нумайла бин Абдуллоҳ қолдирилгани ҳақида ҳам ривоятлар учрайди.) Асҳоби киром йўлга такбир айтиб чиқдилар. Турли хил узрлари билан урушга қатнаша олмайтгандар, ҳали жуда ёш бўлганларидан урушга қатнашишга ижозат берилмаган саҳобийларнинг барчаси кўчаларга чиқиб, жаноби пайғамбаримизга ва қаҳрамон оталарига, боболарига, амаки-ю тоғаларига, акаларига ҳавас билан қарадилар, уларни такбир ва дуолар билан кузатиб қўйишаётганди.

Тақвим бўйича ҳижратнинг еттинчи йили эди. Пайғамбаримизнинг муборак байроғини ҳазрати Али олиб юрардио. Қўшиннинг ўнг қўл қўмондонлиги эса, ҳазрати Умарга топширилганди.²⁸¹ Сафар ўзига хос мароқли ўтаётган эди. Лашкар орасида бўлган баъзи шоирлар, шеърлари билан Аллоҳу таолога, Унинг насиб этган неъматлари учун ҳамд этар, севимли пайғамбаримизга саловат айтишар ва У зотнинг шонли Асҳобини мадҳ қилишарди.

Саҳобийлар худди байрамга бораётгандай ҳаммалари биргаликда “Аллоҳу акбар! Аллоҳу акбар! Ла илоҳа иллаллоҳу валлоҳу акбар!” деб ҳар тарафни ларзага солаётган эди. Ҳар бир дам олиш учун тўхталган жойда коинот султони: “**Аллоҳим!** Истиқболдан андиша, ўтмишга афсус қилмоқдан, кучсизлик ва сусткашликдан, хасислик, кўрқоқлик ва бел букадиган қарздорликдан, золим ва ноҳақ кимсаларнинг тажовузидан сенга сифинаман!” дей дуо қиласидилар. Хайбарга яқин қолганда муҳтарам пайғамбаримиз, Асҳобини тўхтатдилар ва қўлларини очиб: “**Эй қўкларнинг ва сояда тутилганларнинг Рабби бўлган**

²⁸¹ Бўхорий, “Мағозий”, 40-б.; Вокидий, “ал-Мағозий”, II, 653-б.; ал-Килоий, “ал-Иктиро”, II, 258-б.

Аллоҳим! Эй ерларнинг ва устидагиларнинг Рабби бўлган Аллоҳим! Эй шайтонларнинг ва улар йўлдан урганларнинг Рабби бўлган Аллоҳим! Эй шамолларнинг ва улар тўзғитиб ташлаганларнинг Рабби бўлган Аллоҳим! Биз Сендан ушбу диёрнинг хайрини ва яхшилигини, бу ўлкада бўлган ҳар бир нарсанинг хайрини ва яхшилигини тилаймиз. Ушбу диёрнинг шарридан (ёмонлигидан), одамларининг шарридан ва бу ердаги ҳар нарсанинг шарридан **Сенга сигинамиз!**” дея муножот кила бошладилар. Саҳобаларнинг лабларидан эса тинмай “Омин, омин” деган сўзлар чиқарди. Дуодан кейин Расулуллоҳ Асҳобларига: “**Бисмиллоҳирраҳмонирраҳим деб олға юринглар**” дея марҳамат қилдилар.

Асҳоби киром, Расули акрам жанобимизнинг атрофида илгари ҳаракат қилдилар. Хайбарнинг энг мустаҳкам қалъаларидан бири Натот қалъаси яқинига бориб, у ерда қароргоҳ қурдилар. Шом вақти бўлиб қолганди. Расулуллоҳ одати шарифалари бўйича, тонг отмагунча қош қорайганда ёхуд кечаси ҳужум амрини бермасдилар, айниқса жангдан аввал ёвни албатта Исломга даъват қилардилар. Таклифлари қабул қилинмагандагина ҳарб қилишга ўтардилар. Шу сабабли у кеча саҳобалар, тонг отишини кутишди. Яхудийлардан ҳеч ким ислом лашкарининг бу ерларга келиб қўнганини сезмаган эди.

Сарвари коинот жанобимиз бомдод намозидан кейин ҳозирликларни тутатиб, мужоҳидларни олға ҳаракат қилишга буюрдилар. Икки юз суворий ва минг тўрт юз пиёдадан иборат қўшин саф тортган ҳолда Натот қалъасининг олдига яқинлашиб борди. Бу вақтга келиб, кун ёришиб, аҳоли тириқчилик ишлари билан қимирлаб қолганди. Боги, дехқончилиги учун қалъадан ташқари чиқкан яхудийлар тўсатдан Ислом лашкарини олдларида кўргач, капалаклари учиб: “Худо урсин! Бу Мұхаммад ва унинг интизомли қўшини!...” деб, додлаганча, қалъага қочиб қолишиди. Уларнинг бу аҳволини кузатиб турган севимли пайғамбаримиз, “**Аллоҳу акбар! Аллоҳу акбар! Хайбар ҳароб бўлди, адой тамом бўлди**” дея марҳамат қилдилар ва бу сўзларини уч марта такрорладилар.

Ниҳоят, Жаноби пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) яхудийлардан, мусулмонликни қабул қилишларини ёки таслим бўлиб, хараж ва жизя тўлашга рози бўлишларини талаб қилдилар.

Акс ҳолда уруш бўлиб кон тўкилишини билдирилар. Яхудийлар, ўз ораларида обрўли кишилардан бўлган Саллом бин Мишканга вазиятни тушунтириб, ундан маслаҳат сўрадилар. Саллом эса: “Мен, сизларга илгарироқ Мұхаммаднинг юргига бостириб боринглар дегандим, қулоқ солмадинглар. Ҳеч бўлмаса бу гал улар билан жанг қилишда сустлик қилманглар. Мусулмонлар билан жангда ўлиб кетишингиз, ҳеч кимсиз тирик қолганингиздан яхшироқдир...” деб, уларни жанг қилишга ундади.

Бу маслаҳатдан кейин яхудийлар зудлик билан хотин, болачақаларини Катиба қалъасига, озиқ-овқатларини Ноимга, аскарларини эса Натот қалъасига йиғди.

Ислом қўшинининг мусулмон бўлинглар деган даъватига яхудийлар, ўқ узиб жавоб берди. Мужоҳидлар дарров қалқонларини тўсиб ҳимояланишди. Ана шундан кейин мухтарам пайғамбаримизнинг амрлари билан камонлар тортилиб, қалъа буржларида турган яхудийларга “Аллоҳу акбар!..” садолари остида Ислом лашкари барчаси бирданига ўқ ёғдириди. Шу тариқа жанг бошланиб кетди. Бир томонда коинотнинг султони қаҳрамон асҳоби билан, Исломиятни ёйиш, қаршидагиларнинг мусулмон бўлиб, жаҳаннам азобидан кутулишларига восита бўлиш учун жанг қиласарди. Қарши томонда эса, насиҳатга қулоқ солмаган, пайт пойлаб, ҳамиша мусулмонларга орқадан зарба беришни пойлаган, ҳақиқатни тан олмай ўжарлик қилаётган яхудийлар турарди. Яхудийлар, Ҳотам-ул анбиёнинг (охирги пайғамбарнинг), ўз қавмларидан чиқмаганини кўриб, ҳасадларидан Уни тан олмадилар. Пайғамбаримизни то туғилган пайтларидан бошлаб ўлдириш ниятида хаёлларига келган барча ҳийла-найрангларни ишга солишганди. Лекин Аллоҳу таолонинг муҳофазаси сабабли У зотга асло шикаст етказа олишмади.

Суворийлар билан қўшиб ҳисоблаганда минг олти юз одамнини ташкил қиласиган мужоҳидларга қарши ўн мингдан кўпроқ яхудий аскари камонлардан ўқ ёғдиради. Асҳоби киром кетма-кет учиб келаётган ўқлардан қалқонлари ёрдамида ҳимояланиб, имкон туғилиши билан ёнларига тушган ўқларни уларнинг ўзларига қарши отарди. Бироқ баъзи саҳобалар ярадор бўлганди.

Жанг орасида Ҳабибуллоҳ жанобимизнинг ҳузурларига Ҳаббоб бин Мунзир ҳазратлари адаб билан кириб келиб: “Жоним сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Қароргоҳингизни бошқа жойга кўчирсан

қандай бўларкан?” деб сўраганида, пайғамбаримиз, “**Иншаллоҳу таоло, оқшом бўлсин шундай қиласиз**” деб марҳамат қилдилар. Мужоҳидлар ўқ етиб борадиган масофа дирасида қолганди. Яхудийларнинг қальъадан туриб отаётган ўқлари, ислом лашкари қароргоҳининг орқасигача етиб бориб тушарди.²⁸²

Ўша куни кечгача жанг ўқ отишлар билан давом этди. Эллик нафар саҳобий душман ўқларидан яраланди. Кеч кирганидан кейин Мұхаммад бин Маслама ҳазратларига янги қароргоҳга жой излаш вазифаси берилди. У Ражий деб аталадиган жойнинг муносиб эканлигидан хабар бергач, ислом қароргоҳи ўша жойга кўчирилди. Ярадорлар ҳам ўша жойга келтирилиб, даволана бошланди.²⁸³

Эртаси куни Натот қальъаси олдигача келган қаҳрамон Асҳоб кечгача жанг қилди. Қамал учинчи, тўртинчи ва бешинчи кунлари ҳам давом этди. Яхудийлар эса, фақат мудофаада туришарди. Ўша кунлари севимли пайғамбаримизнинг муборак бошларида қаттиқ оғриқ пайдо бўлиб, икки кун сурункасига мужоҳидлар орасида кўринмадилар. Биринчи куни байроқни ҳазрати Абу Бакрға, иккинчи куни ҳазрати Умарга бердилар. Уларнинг ҳар иккаласи ҳам Асҳоби киромнинг бошида туриб, яхудийлар билан шиддатли жанг қилди. Бироқ қальъани фатҳ қилиш мумкин бўлмади.

Бу орада жасорат олган яхудийлар, қальъадан чиқиб мусулмонларга ҳужум қила бошлади. Шундай қилиб юзма-юз жанг бошланди. Жанг роса авжига чиқди. Шунда жаноби пайғамбаримиз Асҳобига қараб: “**Аллоҳу акбар! Аллоҳу акбар!.. деб такбир келтиринглар**” деб марҳамат буюргач, ҳаммалари такбир садолари остида душманга шиддат билан қилич сола бошладилар. Шу орада Мұхаммад бин Масламанинг укаси Маҳмуд шаҳид бўлди. Жанг эса, кечгача шиддатли равишда давом этди.

Эртаси куни Хайбарнинг энг машхур кўмондонларидан Марҳаб, совутларга ўралган ҳолда қальъадан ташқарига чиқди. У ҳакиқатан кучли, кўринишдан девдек одам эди. Шу кунгача унга қарши биронта паҳлавон чиқолмаган эди. У мужоҳидларга юзланиб: “Мен, жасоратли қаҳрамонлигим билан танилган Марҳаб бўламан!” деб мақтана бошлади. У мақтаниб турганида саҳобийларнинг орасидан бир мужоҳид олдинга отилиб чиқди ва Марҳабга қараб “Мен эса, даҳшатли ва шиддатли жангларнинг ўртасига ўзимни отишдан

282 Вокидий, “ал-Магозий”, II, 641-б.

283 Вокидий, “ал-Магозий”, II, 641-б.; Сұхайлий, “Равзул-унуф”, IV, 68-б.

кўрқмайдиган Амирман” дея наъра тортди-да, Марҳабни жангга чорлади. Девдек бўлган Марҳаб, “Кимга тегса ҳалок қиласи!..” деб ёзилган қиличини бор кучи билан ҳазрати Амирга қараб силтади. Қахрамон Амир чакқонлик қилиб қалқони билан ҳимояланди. Қилич қалқонга келиб текканида шундай қаттиқ овоз чиқардики, кулоқлар шанғиллаб кетди. Зарбанинг шиддатидан қилич қалқонга ботиб чиқмай қолганди.

Фурсатдан бой бермаслика шошилган ҳазрати Амир, Яратганга сифиниб, “Ё Аллоҳ!” деб бор кучи билан қиличини Марҳабнинг совутли оёкларига урган эди, қилич пўлат совутга тегиб ортга сапчиди-да ҳазрати Амирнинг ўзининг сонини кесиб юборди. Қилич жуда чукур кириб кетганлиги учун артерия томирларини кесиб кетганди. Асҳоби киром дарҳол югуриб бориб, Амирни қучоқлаб олдилар ва қароргоҳга олиб келиб даволашга уринишиди. Бироқ Амир қароргоҳда шаҳодатга эришди.²⁸⁴

Жанг жуда шиддатли равишда давом этди. Кечга яқин муҳтрам пайгамбаримиз, яхудийларга тўрт минг аскари билан ёрдамга келган ва жангда қатнашаётган мушрик ғатафонликларга юртларига қайтиб кетишлирини таклиф қилдилар. Агар улар шундай қилса, эвазига Хайбарнинг бир йиллик хурмо ҳосилини уларга беришни ваъда қилдилар. Бироқ ғатафонликлар бу таклифни рад этишди. Шунда Оламларнинг сарвари (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) Асҳобига бу кеча ғатафонликлар жойлашган қалья атрофида тунашни буюрдилар. Шу боис ғатафонликлар, кечаси мужоҳидларнинг хужум қилишидан ҳадиссираб, кечаси билан ухлай олишмади. Ўша кечаси қаердан келаётганлиги номаълум бир овоз “Ғатафон ўлкасига босқинчилар келгани, бола-чақалари ва моллари ғанимат қилиб олинганини” жар солди. Бу овоз уч марта тақрорланиб, уни барча ғатафонликлар ваҳима билан эшитишиди. Қўмондонлари Уйайна ҳам бу овозни уч марта эшитганди. Шу сабабли лашкарини олиб, тонг отар-отмас шоша-пиша Хайбардан чиқиб, ўз юртига жўнаб қолди. Эртасига яхудийлар ғатафонликларнинг лом-мим демай ҳеч қандай сабабсиз Хайбарни ташлаб кетаётганларини кўриб, умидсизликка туша бошлади. Уларни ёрдамга чақиргандарига ҳам пушаймон бўлишиди.

²⁸⁴ Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснад”, IV, 51-б.; Вокидий, “ал-Магозий”, II, 639-б.; Байҳақий, “ас-Сунан”, II, 174-б.; Ибн Саъд, “ам-Табақат”, II, 211-б.

Ҳазрати Алиниң қаҳрамонлиги

Үша куни ҳам Хайбар олдида шиддатли жанглар бўлди. Бироқ қалъа фатҳ этилмаганди. Кечқурун Коинотнинг сultonни: “**Эртага байроқни шундай бир йигитга бераманки, у Аллоҳу таолони ва Расулини яхши қўради. Аллоҳу таоло ва Расули ҳам уни яхши қўрадилар. Аллоҳу таоло унинг қўли билан фатҳни амалга оширади!**” дea хушхабар бердилар. Үша кеча Асҳоби киром интизорлик ва ҳаяжон билан тонг оттиришди. Уларнинг ҳар бири байроқнинг ўзига берилишини умид қилиб, буни дуо қилиб, Аллоҳу таолодан тилашарди. Билол Ҳабаший ўзининг чиройли ва ширин овози билан эрталаб бомдод намозига аzon ўқиди. Ҳар сафар азони Муҳаммадия ўқилаётганида ҳамма мусулмонларда ўзгача ҳаяжон, ўзгача завқ ҳосил бўларди, бу илоҳий завқнинг totигa ҳеч тўйиб бўлмасди. Севимли пайғамбаримиз Асҳобига бомдод намозини ўқитганларидан кейин ўринларидан туриб, муборак Ислом байроғини келтиришларини сўрадилар. Муқаддас байроқ келтирилаётганида Асҳоби киром тик туриб кутишарди. Расули акрам жанобимизнинг муборак дудоқларидан чиқадиган сўзни кутишарди. Ниҳоят, Оламларнинг жаноби: “**Муҳаммаднинг зотини пайғамбарлик билан шарафлантирган Аллоҳу таолога қасам ичаманки, мен бу байроқни қочиш нима эканлигини билмайдиган бир йигитга тутқазаман**” дea марҳамат қилдиларда, муборак кўзларини Асҳоби орасида юргуртиб: “**Али қаерда?**” дea сўрадилар. Саҳобийлар: “**Ё Расулаллоҳ!** Унинг кўзи оғриб ётибди” дейишганди, Расулуллоҳ: “**Уни ёнимга чақиринг**” деб буюрдилар. Үша кунларда ҳазрати Али кўз оғриғига дучор бўлиб, ҳеч кўзини оча олмаётганди. Ҳазрати Алиниң олдиға бориб, масалани унга айтишди, уни етаклаб ва суяб, Расулуллоҳнинг хузурларига келтирдилар. Коинотнинг сultonни, ҳазрати Алиниң шифо топиши учун Аллоҳу таолога дуо қилдилар ва муборак бармоқларини тупуклари билан хўллаб, ҳазрати Алиниң кўзларига суртдилар. Үша заҳотиёқ ҳазрати Алиниң кўзларида оғриқдан асар қолмади. Яна: “**Ё Рабби! Бу бандангни иссиқ ва совуқнинг ташвишидан фориғ қилгил**” деб ҳазрати Алига дуо қилдилар. Шундан кейин, ҳазрати Алиниң энгига муборак кўллари билан бир совут кийгизиб, белига ўз қиличларини тақиб қўйдилар, қўлига оқ Ислом байроғини бериб: “**Аллоҳу таоло, сенга зафар насиб этгунича жанг қилгил. Асло орқангга қайтмагил!**” деб тайинладилар.

Хазрати Али эса: “Жоним сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Улар ислом динига киргунига қадар жанг қиласман” деди. Мухтарам пайғамбаримиз: “**Валлоҳи, сен сабабли Аллоҳу таоло, улардан биргина кишини хидоятга эриштиrsa, сен учун жуда кўп қизил туяларни Аллоҳу таоло йўлида садақа қилишингдан ҳам хайрлидир**” дея марҳамат қилдилар.²⁸⁵

Шундай килиб, ҳазрати Али қўлида Ислом байроғи билан яхудийлар қалъасига қараб олға юрди, унинг орқасидан шонли саҳобийлар ҳам юра бошладилар. Ҳазрати Али қалъага жуда яқинлашиб, байроқни тикиб, уни тош билан маҳкамлаётганида, Натот қалъасининг дарвозаси очила бошлади. Қалъадан яхудийларнинг ҳужумчи аскарлари чиқиб келдилар. Улар Ҳайбарнинг энг сара қаҳрамонлари ҳисобланарди. Уларнинг ҳар бири икки қават совутларга ўраниб олишганди. Ичларидан бири тўғри ҳазрати Алининг қаршисига жанг қилиш учун рўпара бўлди. Бу киши Марҳабнинг иниси бўлиб, жасоратда тенги йўқ Хорис исмли бири эди. У ҳаялламай ҳужумга ўтди... Пўлатларнинг зарбасидан ҳосил бўлган товуш чор атрофни ларзага келтириб турган бир пайтда яшиндек ялт этган Зулфиқор Хориснинг бошини сапчадай узиб туширди. Шунда бирданига “Аллоҳу акбар! Аллоҳу акбар!” наъралари янгради.

Укаси ўлдирилганини эшитган Марҳаб, ўз амридаги аскарлар билан майдонга отилди. Бориб ҳазрати Алининг қаршисида тўхтади. Унинг ҳам устида жуфт совути бор эди. Иккита қилич билан қуролланган ёвнинг йирик гавдаси баҳайбат девни эслатарди. У бор овози билан: “Мен, жанг-жадалнинг энг даҳшатли вақтида ўртага отилиб, қаҳрамонларча олишувчи Марҳаб бўламан! Мен, наъра тортган шерларни ҳам найзам ё қиличим билан илма-тешик қилиб ташлайман!..” дея бўкириб, ўзини мақтай бошлади.

Ҳазрати Али эса: “Билсанг, менга онам Ҳайдар (арслон) исмини берган. Мен, айнан ўша хайбатли шерман. Сени бир ҳамлада ерга тўшаб қўядиган мард мен бўламан!” деб унга жавоб қилди. Марҳаб, ҳазрати Алидан “ҳайдар” сўзини эшитганидаёқ кўнглига ғулгула тушиб улгурди. Чунки ўша туни тушида уни бир шер пора-пора қилиб ташлаганди. “Ажаб, тушимга кирган арслон шу бўлса-я?” деган ўйлар билан қиличини кўтариб ҳазрати Алига ҳамла қилди. Ҳазрати Али унинг зарбасини қалқони билан тутиб қолди. Сўнgra ҳазрати Али ҳам Аллоҳу таолога сифиниб, Зулфиқорни кофирнинг

285 Вокидий, “ал-Магозий”, II, 653-б.

бошига шундай урдики, у баҳайбат Марҳабнинг тўсиб улгурган пўлат қалқони ва пўлат дубулгасини иккига ажратиб, бошини то бўйнигача икки паллага тарс ёриб ташлади. Зулфиқорнинг зарбидан чиққан қўрқинчли товуш Ҳайбарнинг ҳамма томонига жаранглаб эшитилди.

Жаноби пайғамбаримиз: “Хурсанд бўлинглар! Ҳайбарнинг фатҳи енгиллашди” деб марҳамат қилдилар. Асҳоби киром, ҳазрати Алиниңг бу баҳодирлигига ҳайрон қолиб, “Аллоҳу акбар” дея кўкни ларзага келтиришарди. Жанг роса авжига чиққанди. Асҳоби киром, олиша-олиша қалъя дарвозаси олдига келганида, бир яхудий қиличи билан ҳазрати Алиниңг қалқонига зарба берди. Қалқон ерга тушиб кетди. Бироқ эгилиб уни олишга вакт йўқ эди. Фурсатни бой беришни истамаган яхудий қалқонни олиб кочди. Бундан кайфияти бузилган Аллоҳу таолонинг арслони, зулфиқори билан атрофидаги душманларни қувиб, қалқон қилишга арзигулик нарса ахтариб, кўзлари қалъя дарвозасига тушди. Каттакон темир дарвозанинг ҳалқаларига қўлини киритиб олдида “Бисмиллоҳирраҳмонарираҳим” деб бор кучи билан силтади. Дарвоза ошиқ-мошиғи билан девордан сугурилиб чиқди... Ҳазрати Али дарвозани юлиб олаётганида қалъя ларзага келганди. Саккиз-ўн паҳлавон жойидан қимиirlата олмайдиган дарвоза қопқасини ҳазрати Али бир қўлида қалқон ўрнида фойдаланди.

Унинг қаршиисига кетма-кет яхудийларнинг энг паҳлавонларидан яна олтига мард чиқди. Уларни ҳам Аллоҳу таолонинг қудрати билан ер тишилатган ҳазрати Али, қаҳрамон дўстлари билан қалъя ичига кирдилар. Энди олишув бевосита қалъанинг ичидаги кетарди. Кўп ўтмай муҳоҳид қаҳрамонларнинг олдига чиқадиган ҳеч ким қолмади. Ислом байроғи қалъя устида ҳилпирай бошлади. Шундай қилиб, яхудийларнинг энг мустаҳкам ҳисобланган Натот қалъаси фатҳ этилди.

Муҳтарам пайғамбаримиз, ҳазрати Алиниңг кўзларидан ўпид: “Кўрсатган қаҳрамонликларинг учун Аллоҳу таоло ва Расули сендан рози бўлди” деб марҳамат қилдилар. Бундай муборак суюнчини эшитган Алиниңг кўзларидан севинч ёшлари оқа бошлади. Жаноби пайғамбаримиз: “Нега йиғлаляпсан?” дея сўраганди, “Жоним сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Севинчимдан йиғлаляпман. Чунки Аллоҳу таоло ва Расули мендан рози бўлдилар” деб жавоб қайтарди. Шунда севимли пайғамбаримиз: “Фақат мен

эмас, Жаброил, Микоил ва барча малонка ҳам сендан рози бўлдилар” дея қўшимча қилдилар.

Шу орада Давс қабиласидан тўрт юз мусулмон, пайғамбаримизга ёрдамга етиб келди. Шундан кейин қолган қалъаларни ҳам фатҳ этиш учун шиддатли жангларга киришилди. Хайбарнинг қолган еттита қалъаси ҳам фатҳ этилгандан кейин чорасиз қолган яхудийлар, ҳайъат юбориб сулҳ тузиш истагини билдирилар. Пайғамбар (саллаллоҳи алайхи васаллам) уларнинг таклифини қабул қилиб, қуидаги моддалар устида битимга келишдилар:

1 – Мазкур газода мусулмонларга қарши жанг қилган яхудийларнинг қони тўкилмайди.

2 – Хайбарни тарк этадиган яхудийлар, ёнларига болаларини ва зарурат учун лозим бўлган бир түя юки уй ашёларини олишлари мумкин.

3 – Бир түя юқдан ортиб қолган барча моллари ва кўчмас мулк; совут, қилич, қалқон, ёй, ўқ каби бутун қуроллар, эгниларига кийган кийимларидан бошқа либосларнинг ҳаммаси, матолар, олтиналар ва бошқа хил хазиналар, от, түя, кўй-эчки каби барча чорва моллари... яна нималар бўлса, уларнинг барчаси мусулмонларга қолади.

4 – Мусулмонларга қолдирилиши керак бўлган мол-мулқдан хеч бири, асло яшириб қўйилмайди. Кимки яширса, Аллоҳу таоло ва Расули берган омондан ва химоядан ташқарида қолади...

Ушбу шартларга риоя қилмай, хазиналарини ерга кўумиб қўйган Кинона бин Рабий жазога тортилди. Мўминларга ғанимат бўлиб қолган мол-мулқнинг ҳадди-ҳисоби йўқ эди. Хайбарнинг ҳосилдор далалари, хурмозорлари барчаси Ислом лашкарига қолди.

Шу соатларда юртларига қайтиб кетган ғатафонликлар, яхудийларга ёрдам бериш учун яна Хайбарга қайtdi. Етиб келгандарида, пайғамбаримизнинг Хайбарни фатҳ қилиб, яхудийларни асири олганини кўриб, “Эй Мухаммад! Сен, бизга агар жангдан аввал Хайбарни тарк этсан, Хайбарнинг бир йиллик хурмо ҳосилини беришни ваъда қилган эдинг. Мана биз ваъдамиизда турдик. Қани, энди бизга уларни бер” дейишди. Сарваримиз эса, уларга: “**Яхши, фалонча тоғ сизларники бўлсин**” дея марҳамат қилдилар. Ғатафонликлар бунга жавобан “Ундай бўлса, биз сизлар билан жанг қиласиз” деб таҳдид қилишди. Расули акрам жанобимиз: “**Яхши, жанг майдони Жанафода бўлади**” деб марҳамат қилдилар. Жанафо деган жой, ғатафонликларнинг бир ноҳияси эди. Улар буни эшишиб, кўрқянларидан жуфтакни ростлаб қолишли.

Захарланган гўшт...

Муҳтарам пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайхи васаллам) ва қаҳрамон асҳоби, Хайбарни фатҳ этиш пайтида ҳаддан зиёд чарчагандилар. Бир томондан ярадорлар даволанар, бир томондан хордиқ чиқаришга ҳаракат қилишарди. Мағлуб бўлган яхудийларнинг обрўлиларидан Саллом бин Мишканнинг хотини Зайнаб, пайғамбаримизни заҳарлаб ўлдиришни кўнглига тугиб қўйди. Шу мақсадда битта эчки сўйиб, гўштини пиширди ва унга кўп миқдорда заҳар солди. Кейин пишган гўштни Расулуллоҳнинг хузурларига келтириб, ҳадя олиб келганини айтди. Расули акрам жанобимиз одатлари бўйича ҳадяни қабул қилиб, Асҳобини чақирдилар. Улар ҳаммаси овқатланиш учун ўтирилар.

Оlamларнинг сарвари эчкининг болдири кисмидан бир парча бўлиб олиб, “**Бисмиллоҳирраҳмонирраҳим**” дея муборак оғизларига солдилар. Бир неча бор чайнадилар-да, дарҳол муборак оғизларидан чиқариб ташлаб: “**Эй Асҳобим! Бу овқатдан қўлингизни тортинг! Зеро, мана бу қурак гўшти заҳарлангани ҳақида менга хабар берди**” деб огоҳлантирилар. Саҳобийлар дарҳол овқатдан қўлларини тортилар. Бироқ шу вақт ичида гўштдан бир луқма еб улгурган Бишр бин Баро ҳазратларининг ранги қорайиб кетди ва шаҳид бўлди. Пайғамбаримизга Жаброил алайҳиссалом келиб, муборак оғиз сўлакларига аралашган заҳар таъсиридан қутулиш учун муборак елкалари орасидан ҳажомат йўли билан қон олдиришини айтди. Айтганидек қилдилар. Заҳарланган овқат кўмиб ташланди. Бунга таназзул этган Зайнаб ушланиб, Расулуллоҳнинг хузурларига олиб келинди. Сарваримиз ундан: “**Бу улоқ гўштини сен заҳарладингми?**” деб сўраганларида, Зайнаб қилган ишини тан олиб: “Ҳа! Уни мен заҳарладим” деди. Жанобимиз “**Нима учун?**” дея сўраганларида, “Сен менинг эримни, отамни, амакимни ўлдиридинг. Мен эса, ўз-ўзимга “Агар У ҳақиқатан пайғамбар бўлса, Аллоҳ уни бундан хабардор қиласди. Агар, ундан бўлмаса, бу заҳарли кабоб Унга таъсири қилиб, ўлдиради. Шу тариқа ундан қутуламиз“ дедим” деб жавоб берди. Асҳоби киром бу ҳодисадан қаттиқ хафа бўлишди. Шунинг учун улар “Жонимиз сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Уни ўлдирайликми?” деб сўрадилар. Ўз шахсларига нисбатан қилинган ҳар қандай ҳақоратни авф этадиган Оламларнинг сарвари, бу аёлни

хам марҳаматлари юзасидан авф қилдилар. Бундай бекиёс кечирим ва раҳмдилликка гувоҳ бўлган Зайнаб, калима шаҳодат келтириб, мусулмон бўлди.²⁸⁶

Хайбарда кўлга киритилган ғаниматлар билан асиirlар орасида Ҳуяй бин Ахтобнинг қизи Сафийя хам бор эди. Бу аёл мусулмонларнинг бош қўмондони ҳиссасига, яъни муҳтарам пайғамбаримизнинг улушкига тушганди. Оламларнинг сардори асирани озод қилдилар. У эса, бу ҳолатдан шунчалик хурсанд бўлдики, жону-дили билан калима-и шаҳодат келтириб мусулмон бўлди. Бундан бекиёс мамнун бўлган севимли пайғамбаримиз, ҳазрати Сафийя волидамизни никоҳларига олиш орқали шарафлантириб этиб, яна-да хурсанд қилдилар. Шундай қилиб, ҳазрати Сафийя, мўминларнинг онаси бўлди. Саҳбо мавзесида зиёфат қилиниб, ковун ва хурмодан валийма, яъни никоҳ оши берилди.²⁸⁷

Сафийя волидамизнинг қўзларида сал кўкарган из бор эди. Севимли пайғамбаримиз: “**Бу из нимадан?**” деб сўраганларида, у: “Бир кеча тушимда, ой осмондан тушиб, қўйнимга кирганини кўрдим. Эрим Канонага тушимни айтиб бергандим. У бўлса, “сен, шу ҳозир биз томон лашкар тортиб келаётган араб маликининг хотини бўлишга кўз тикибсан!” деб, қўзимга бир шапалоқ урди ва кўзим шундай қўкариб қолди” деди.

Хайбар фатҳ этилганидан кейин, яхудийлар пайғамбаримизга: “Эй Мұхаммад! Биз Хайбардан чиқиб кетамиз. Лекин биз зироатни, яъни дехқончиликни яхши биламиз. Боғ-роғ ва экинзорларни парвариш қилишда биздан ўтадигани йўқ. Агар хоҳласанг, шу ҳосилдор далаларни бизга ижарага бер. Биз далаларни экиб, сугорайлик. Олинган ҳосилнинг ярмини сенга берайлик” деб таклиф қилишди. Ҳақиқатан муҳтарам пайғамбаримиз ва Саҳобаларининг зироат ишлари билан шуғулланадиган вақтлари йўқ эди. Улар, дини Исломни ёйиш учун ғайрат қилишарди, жиҳоди фий сабилиллоҳ учун кечани кундузга улаб, тинмасдан меҳнат қилишарди. Шунинг

286 Ибн Ҳишиом, “ас-Сүйра”, II, 337-б.; .; Вокидий, “ал-Мағозий”, II, 678-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақот”, II, 202-б.; Табарий, “Торих”, II, 303-б.; Суҳайлий, “Равзул-унуф”, IV, 81-б.; Ибн Касиир, “ас-Сүйра”, III, 398-б.; Фазолий, “Ихъё”, I, 891-б.; Заҳабий, “Сүйар”, II, 86-б.

287 Бухорий, “Салом”, 12-б., “Жиҳоҳ”, 74-б.; Абу Довуёд, “Хараж”, 21-б.; Аҳмад бин Ҳанబал, “ал-Муснад”, III, 101-б.; Ибн Ҳишиом, “ас-Сүйра”, II, 330-б.; Вокидий, “ал-Мағозий”, II, 669-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақот”, VII, 121-б.; Ибн Касиир, “ас-Сүйра”, IV, 645-б.

учун яхудийларнинг ушбу таклифини Расулуллоҳ жанобимиз маъқул кўриб: “**Майли, бироқ сизни истаган пайтимиизда далалардан чиқариб юбориш шарти билан таклифингизни қабул қиласиз**” деб марҳамат қилдилар. Яхудийлар қабул қилиб, Хайбар экинзорларидан фойдалана бошлади.²⁸⁸

Ниҳоят муҳтарам пайғамбаримиз, Асҳоблари билан бирга зафар қушиб, Мадинага қайтдилар. Бу орада аввалроқ Ҳабашистонга ҳижрат қилиб кетган саҳобаларининг Жаъфар бин Абий Толиб бошчилигига қайтиб келганини кўриб беҳад хурсанд бўлдилар. Ҳазрати Жаъфарнинг пешонасидан ўпиб, бағрига босдилар ва: “**Шу онда, Хайбарнинг фатҳига қувонайнми ёки Жаъфарнинг келишигами, билолмай турибман. Сизларнинг ҳижратларингиз икки марта бўлди. Сиз, аввал Ҳабаш ўлкасига, энди эса, менинг юртимга ҳижрат қиласингиз**” дей марҳамат қилдилар.

Хайбар жангиди қўлга киритилган ғаниматлар, Худайбия шартномасида қатнашган барча Асҳоби киромга, Хайбар юришига иштирок этганларга, Ҳабашистондан ҳижрат қилиб келган Асҳоб ва фатхга қатнашган Давс қабиласига тақсим қилинди.²⁸⁹

Хайбарнинг фатҳи орқали Арабистонда яшовчи барча яхудийлар, пайғамбаримизнинг амрлари остига киритилган бўлди. Уларнинг энди мушрикларга ёрдам бериш имконлари қолмаганди. Атрофдаги қабила ва давлатлар ҳам, ҳарбий жихатдан фатҳ қилиниши имконсиз бўлган Хайбар қалъаларини бирин кетин забт этган мусулмонларни энди жиддий бир кучга эга давлат сифатида тан ола бошлаган эди. Шу боис Ислом давлатининг қувватидан ҳайиқиб, энди мусулмонлар ҳақида одоб доирасидан чикмаган ҳолда гапиришни бошлаган эди. Маккалик мушриклар Хайбарнинг фатҳини эшитиб, чукур ғамга ва умидсизликка ботди. Мусулмонларнинг ушбу ғалабасидан кейин катта-кичик жуда кўп қабилалар, мусулмон бўлиш ниятида Мадинаи мунавварага келиб Асҳоби киромнинг сафидан ўрин олишдек улкан шарафга эришишди. Ҳатто ғатафонликлар ҳам бундай саодатни бой бериб қўймади... Саркашлиқ қилиб, мағрурланган қабилалар эса, ҳарбий бирликлар юбориш орқали итоат остига олинди.

288 Аҳмад бин Ҳанбал, “ал-Муснаф”, II, 157-б.; Ибн Ҳишом, “ас-Сийра”, II, 641-б.; Ибн Абий Шайба, “ал-Мусаннаф”, IV, 377-б.; Ҳайсалий, “Мажмоуз-Завоид”, I, 205-б.

289 Ибн Саъд, “ат-Табақат”, I, 353-б.; Заҳабий, “Сийар”, II, 82-б.

Умрат-ул-қазо сафари

Худайбия сұлхномаси тузилганига бир йил бўлганди. Қурбон байрамига бир ой қолганда, Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи вассаллам), Асҳоби киромига умра учун ҳозирлик қўришларини амр этдилар. Умрага бориш учун ўтган йили Худайбияга бориб Байъат-ур-Ридвонда қатнашганлар, бу орада вафот қилганлар мустасно, шай бўлишлари лозим эди. Бу амрга биноан, икки минг саҳобий тайёргарликларини тугатиши. Қурбонликка етмишта түя олинди. Туяларни Маккагача йўлларда ўтлатиб, ҳайдаб бориш учун Ножия бин Жундуб ва яна тўрт шеригига вазифа берилди. Бундан ташқари Мухаммад бин Маслама ҳазратларининг қўл остига юз нафар суворий берилиб, буларга совут, килич, найза каби уруш аслаҳаларини олиб боришлари учун олдиндан йўлга туширилди. Чунки мушрикларга ишониб бўлмасди. Бу қуроллар биронта хавф ва хужумга учраганларида аскотарди. Шунга қарамасдан, Асҳоби киромдан баъзилари: “Ё Расулаллоҳ! Худайбия сұлҳи бўйича, умрага қинидаги киличлардан бошқа қурол билан бормаслигимиз керак эмасми?” дедилар. Оламларнинг жаноби: “Биз бу қуролларни Ҳарамга, яъни қурайшликларнинг ёнигача олиб кирмаймиз. Лекин Қурайш мушрикларидан бизга нисбатан содир этилиши мумкин бўлган хужумларга қарши қўлланишимиз учун яқинимизда, қўл остимизда бўлгани маъқул.” дей марҳамат қилдилар.

Мадина мунавварада вакил сифатида, Абу Зарр-ил-Ғифорий қолдирилди.²⁹⁰ Баъзи ривоятларда Абу Рухм-ул-Ғифорий қолдирилган деб ҳам айтилади. Хуллас, икки минг саҳобий севимли пайғамбаримизга йўлдош бўлиб Макка сари йўлга чиқдилар. Асҳоби киромни ҳаяжон қоплаб олган эди. Чунки йиллар бўйи Аллоҳу таоло йўлида, мухтарам пайғамбаримиз учун, фирокда қолган уй-жойларига, она юртларига боришмоқда эди... Беш вақт намозда юзланган қиблалари Каъбаи муаззамани зиёрат қилгани боришарди... Мусулмон бўлиб, лекин ҳануз Мадинага ета олмаган қариндошлари билан дийдор кўришгани кетишарди. Ўтган йиллар давомида қанчалар зулм қилиб, эмган сутларини оғизларидан

²⁹⁰ Ибн Ҳишиом, “ас-Сиәра”, I, 434-б.; Вокиоий, “ал-Мағозий”, I, 8-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақат”, II, 59-б.; Макризий, “Имтоул-асмо”, I, 74, 128, 193, 197-б.; Каттоний, “ат-Таропий-ул-идорий”, I, 484-486-б.

келтирған, ўз бутларига сажда қилдириш учун қанчалаб қариндошларини шаҳид қилған Қурайш мушрикларга Исломнинг шон ва шарафини кўрсатиш имкониятига эга бўлаётгандилар. Зора буни кўрган мушрикларнинг қалбига Ислом севгиси тушиб, улар ҳам мусулмонликдан баҳраманд бўлишса...

Мадинада қоладиганлар, Вадо тепалигигача Оламларнинг жанобини тақбирлар билан йўлга кузатиб қўйиб, орқага қайтдилар...

Севимли пайғамбаримиз, Мадинадан ўн километрларча ма-софада бўлган Зул-хулайфага келгач, эхромга кирдилар. Шонли саҳобийлар ҳам Унга эргашиб, ихромга киришди. Шундай қилиб, ҳаммалари оппоқ рангга бурканиб, умра қилиш учун Маккан мукаррамага караб йўл олдилар. Энди “**Лаббайк! Аллоҳумма Лаббайк! Лаббайк! Ла шарика лака лаббайк!** **Иннал ҳамда ван-неъматла лака вал-мулк, ла шарика лак**” садоларидан еру-қўк титрарди. Сафар, Аллоҳу таолога ҳамд ва ёлвориш билан, Унинг муборак исмини зикр этиш ила жуда завқли ўтаётганди.

Олдиндан йўлга чиққан Муҳаммад бин Маслама бошчилиги-даги курол-аслаҳа юклangan гурух Маккага яқинлашиб қолганида, бир гурух қурайшилик мушрик уларни кўриб қолди. Кўрқа-писа олдиларига яқинлашиб, “бир йил аввал сизлар билан мана шу учун келишганмидик” дегандай “Бу нимаси?” деб сўради. Муҳаммад бин Маслама эса, уларнинг суюкларигача зириллатиб юборадиган қуидаги жавобни берди: “Булар, Аллоҳу таоло Расулининг суворийларидир... Аллоҳу таоло насиб этса, эртага улар ҳам бу ерга ташриф буюрадилар...”. Мушриклар юраклари така-пука бўлган ҳолда ортларига қайтиб, хабарни Маккага етказдилар. Маккалик мушриклар: “Қасам ичиб айтамизки, биз шартномани бузмадик. Шундай экан, Муҳаммад биз билан нега урушади?..” дедилар-да, дарҳол бир хайъат тузиб, уларни элчи сифатида жаноби пайғамбаримиз билан учрашгани жўнатиб юбордилар.

Бу пайтда Оламларнинг жаноби (саллаллоҳу алайҳи васаллам) саҳобалари билан Маккани бемалол кўриш мумкин бўлган Батн-и Яъжак деган жойга етиб келгандилар. У ерда қиличларидан бўлак, барча куролларини қолдиришди, Куролларни кўриқлаш учун икки юз саҳобий навбатчиликка қўйилди.

Тайёргарликлар битгандан кейин Қурайш вакиллари пайғамбари-миз билан учрашишга ижозат сўрадилар. Қабул қилинганида, улар: “**Ё Муҳаммад! Худайбия шартномаси имзоланганидан бўён,**

сиз томонга қарши биз биронта хиёнатга кўл урмадик. Шунга қарамасдан Маккага, ўз қавмларингиз юртига қуролланиб билан кирмоқчимисизлар? Ваҳоланки, шартнома бўйича, қинларидағи қиличлардан бошқаси бўлмаслиги керак эди!..” дедилар. Бунга Оламларнинг жаноби: “Мен, то болалигимдан буён сўзимда туришим ва вафодорлигим билан танилганман. Ҳарамга қинларидағи қиличлардан бошқа бирон қурол олиб кирмоқчи эмасмиз. Лекин қурол-аслаҳаларнинг менга яқинроқ жойда бўлишини хоҳлайман” дея жавоб қилдилар. Мушрик ҳайъати, уларга етган хабарнинг нотўғрилигини тушуниб, бундан бир мунча таскин топиши: “Ё Мұхаммад! Тўғриси, биз сендан фақат вафодорлик ва яхшилик кўриб келганимиз. Сенга ярашадигани ҳам шу” деб, қайтиб кетдилар. Маккага келиб, вазиятдан хабардор қилишганда, бутун шаҳарнинг кўнгли жойига тушди.

Қурайшнинг обрўли кишилари, адоват ва ҳасадлари туфайли пайғамбаримиз билан Асҳобининг шаҳарда ўтказадиган шодхуррам кунларини кўрмаслик мақсадида Маккани ташлаб, тоғларга чиқиб кетди.

Мұхтарам пайғамбаримиз, ишоратланган қурбонлик түяларни Зийтуво деган жойга жўнатиб юбордилар. Ундан кейин Асҳоби билан бирга ҳозирликларни тамомлаб, муқаддас Макка шаҳрига кириш учун йўлга тушдилар. Асҳоби киром Оламларнинг сарварини ўрталарига олиб юради. Коинот султони Кусво номли түялари устида, минглаб юлдузларни хира қилган кўёшдек атрофига нур сочиб келардилар. Бу қандай гўзаллик! Бу қандай мұхташам манзара эди!.. Тилларда “Лаббайк! Аллоҳумма Лаббайк! Лаббайк! Ло шарика лака Лаббайк!..” садолари, дилларда Аллоҳу таоло ва Расулига бўлган мұҳаббат жўш урарди. Улар муazzзам Каъба сари қадам-қадам яқинлашиб келарди. Яқинлашган сайин, ҳаяжонлари ортиб, овозлари титраб-титраб кетарди. Бир оғиздан айтилаётган талбия нидолари Маккани чулғаб олиб, гўёки алладек тебратарди. Мушриклар бундай мұхташам манзара олдида қалблари эриб, кўнгилларига илиққина мұҳаббат шарбати оқаётганини ҳис этишарди. Аксариятининг қалбига ислом севгиси тушиб ултурган эди. Бу шаҳар устида ниҳоят Мұхаммад алайҳиссаломнинг голибияти эълон қилинган эди...

Мана шу тариқа, севимли пайғамбаримиз ва шонли Асҳоби, белларида қиличлари билан Каъбаи муazzама ҳудудига кира бошлади. Пайғамбаримизнинг туялари Кусвони жиловидан ушлаб олган Абдуллоҳ бин Равоҳа етаклаб борарди. Маккалик мушрикларнинг баъзилари бола-чака ва хотин-халажлари билан Дор-ун-Надвада тизилиб, муҳтарам пайғамбаримизни ва Унинг қаҳрамон Асҳобини томоша қилишарди. Абдуллоҳ бин Равоҳанинг ҳар қадамига монанд қилиб ўқиб келаёган куйидаги байтлари мушрикларнинг бошига ҳудди бир оғир болғадек урилиб, тош қотган қалбларини чил-парчин қиласди:

Эй кофирлар чекилинг пайғамбарнинг йўлидан,
Ки Аллоҳу таоло Унга юборди Қуръон.

Ҳар бир хайру яхшилик бордир, Унинг динида,
Бу дин учун ўлмокдур, энг хайрли ўлим-да.

Худо бир! Расул барҳақ! Қабул қилдим юракдан,
Ҳар сўзига инондим, ҳар ҳолин севиб қалдан.

Эй кофирлар! Эсланглар! Аллоҳнинг расулини,
Инкор қилиб, сиз қўлга қурол олганларингни.

Қандай зарбалар берган, бўлсак сизга ўшандা
Ва қандай жудо қилган бўлсак бошларни танда.

Энди Китобуллоҳни инкор қилсанглар агар,
Тушар ҳудди шундайин энсангизга зарбалар.

Бошлайман мен, Аллоҳнинг муборак исми билан,
Йўқдир бошқа ҳакиқий дин Унинг ҳақ динидан.

Гувоҳлик бераман мен, хузурида гувоҳнинг,
Муҳаммад ҳам бандаси, ҳам расули Аллоҳнинг!

Ҳазрати Умар унинг шеър ўқишига чидай олмай: “Эй Ибн-и

Равоҳа! Сен, Расулуллоҳнинг олдларида ва Ҳарам-и шарифда уялмасдан қандай қилиб шеър ўқияпсан?” деб уни тиймоқчи бўлганида, пайғамбаримиз: “Ё Умар! Унга моне бўлма. Аллоҳу таолога қасам ичаманки, унинг сўзлари шу Қурайш мушрикларига ўқ ёғдиргандан ҳам тезроқ ва кўпроқ таъсир қилмоқда. Эй Ибн-и Равоҳа давом эт” деб марҳамат қилдилар. Кейинроқ муҳтарам пайғамбаримиз Абдуллоҳ бин Равоҳа ҳазратларига: “Аллоҳу таолодан бошқа илоҳ йўқ! У бирдир. У ваъдасида турувчиидир! Бу қулига ёрдам берәётган Удир! Аскарларига қувват баҳш этган У! Тўпланган қабилаларни парчалаб, тору мор қилиб юборган ҳам фақатгина Унинг ўзидир! дегин” дея марҳамат қилдилар. Абдуллоҳ бин Равоҳа дарров буларни шеър қилиб айта бошлади:

“Аллоҳу таолодан йўқдир ўзга бир илоҳ!
Йўқдир Унинг шериги, Ла илоҳа иллаллоҳ!

Удир мусулмонларнинг қўшинига куч берган!
Ва Удир кофирларни парчалаб, мағлуб этган!”

Мусулмонлар ҳам бу мисраларни тақрорлардилар.

Севимли пайғамбаримиз Байтуллоҳга кирганидан муборак ўнг елкаларини очдилар. Муборак танларининг гўзаллиги кўзларни қамаштириб, кўнгилларни жазб этарди. Ундан кейин: “Бугун, шу ширк аҳлига, ўзларини кучли ва қувватли қилиб кўрсата олган мард йигитларни Аллоҳу таоло раҳмати билан ёрлақасин!” деб марҳамат қилдилар. Шунда Асҳоби киром ҳам ўнг елкаларини очиб, ҳайбатларини кўрсатиб, илдам қадамлар билан Каъба атрофидан уч марта тавоғ қилдилар. Лекин Руқн-и Ямоний ва Ҳажар-ул-асвад бурчаклари орасида салмоқ билан секинроқ юрдилар. Муҳтарам пайғамбаримиз ва асхоби, Ҳажар-ул асвадга яқинлашиб, уни ўпишар ёки орқадан қўлларини очиб Ҳажар-ул асвадга қаратиб тутардилар.

Мушриклар, уйлар-деворлар ортидан кўз узмай саҳобаларни кузатишиб, уларнинг бундай ҳайбат ва ҳашмат билан намойишкорона юришларига ҳайратланарди. Чунки улар орасида,

мусулмонлар Мадинаға кетгандан кейин баттар ҳолдан тойиб, қашшоқлашиб, күпчилиги қасалланған деган миш-мишлар тар-қалған эди. Ҳозир эса, шунча әшитғанларининг тамоман аксига гувоҳ бўлиб, ҳайратдан донг қотишган эди.

Қолғантўрттавоғэса, аста-аста оғир қадамлар билан тамомланди. Тавоғдан кейин Мақоми Иброҳимда икки ракат намоз ўқидилар. Ундан кейин Сафо ва Марва тепалари орасида етти марта саъй ҳам қилдилар. Қурбонлар сўйилганидан кейин Жаноби пайғамбаримиз муборак соchlарини олдиридилар. Муборак соchlаридан бир толаси ерга туширилмай бўлиб олинди. Асҳоби киром ҳам соchlарини қирқтириди. Шу тариқа Расули акрам (саллаллоҳу алайхи вассаллам) жанобимизнинг бундан роппа-роса бир йил аввал кўрган тушлари ҳақиқатга айланди.

Умра зиёрати тамомланиб, вақт ҳам пешин бўлганди. Оламларнинг сарвари ҳазрати Билолга Каъбада азон ўқишини буюрганларида Билол-и Ҳабаший дарҳол бажо келтирди. У Каъбада азони шариф ўқиётганида гўёки бутун Макка ҳам азон сасига монанд чайқаларди. Асҳоби киром хушуъ билан аzonни тинглаб, паст овозда такрорлаб ўтиришарди. Азон битгач Ҳабибуллоҳ жанобимиз намозга имомликка турдилар. Шундай катта жамоат билан ўқилган ушбу пешин намозининг мушриклар қалбида қолдирган таъсири ўзгача бўлган эди.

Мухтарам пайғамбаримизга Абтаҳ деган қумлок дарада теридан бир чодир тикилганди. Саҳобийлар ҳам унинг атрофидаги чодирларда уч кун яшадилар. Намоз вақтларида Байтуллоҳда жам бўлиб, жамоат билан намоз ўқирдилар. Бошқа вақтларда қариндошларини излаб топиб, кўриб, зиёрат қилиб, Ислом орқали насиб бўлган чиройли ахлоқлари билан уларга ўрнак бўлишарди. Мушрик қариндошлар ҳам Саҳобаларнинг бундай гўзал ҳолларини кўриб эриб кетишар ва ҳайронликларини яшира олишмасди. Шу уч кун ичida Макка гўёки ичкаридан фатҳ этилганди (эгалланди).

Ниҳоят уч кун ўтиб, сафар қариди... Энди Маккадан айрилиш, қариндошлар билан ҳайрлашиш вақти ҳам етиб келди. Кечга яқин пайғамбаримиз: “(Умра қилишга келган) мусулмонлардан хеч ким бу кечани Маккада ўтказмайди, ҳамма йўлга чиқади” деб марҳамат қилдилар. Шу заҳоти ҳамма тўпланиб, Мадинаға қараб йўлга отландилар...

Холид бин Валиднинг мусулмон бўлиши

Оламларга раҳмат қилиб юборилган Ҳабиби акрам (саллаллоҳу алайхи васаллам) жанобимиз, Макқага умра қилиш учун кетаётгандарида Асҳобидан Валид бин Валид ҳазратларига: “**Холид қаерда? Ундан одамнинг Исломиятни танимаслиги, билмаслиги мумкин эмас. Кошки, у бутун ғайрат ва қаҳрамонликларини мусулмонларнинг ёнида мушрикларга қарши кўрсатса, қанчалар хайрли бўларди. Уни биз яхши кўриб, унга муносиб, устун ўрин берардик**” дея марҳамат қилгандилар. Валид бин Валид бундан авваллари ҳам акасига баъзизда мактуб йўллаб, уни мусулмон бўлишга даъват қиласди. Муҳтарам пайғамбаримизнинг ушбу муборак сўзларини ҳам унга етказганди. Булардан хабар топгач Холиднинг исломиятга бўлган майли яна-да ортди. Умра зиёратини тутатган саҳобийлар, энди Мадинага қайтиб келишганди. Орадан кунлар ўтиб, хижратнинг еттинчи йилига ҳам кирилди. Холид бин Валид эса, бу вақтларга келиб, жойида ўтиролмай қолди. Нима бўлса ҳам Мадинага келиб, Оламларнинг сарвари хузурида тиз чўкиб, мусулмон бўлиш билан шарафланиш иштиёқида қуийб-ёнарди. Холид бин Валиднинг ўзи ўша вақтдаги ҳолатини қуидагича ҳикоя қиласди:

“Аллоҳу таоло менга жаноби пайғамбаримизнинг муҳаббатини эҳсон қилди. Қалбимга ислом севгисини жойлади. Хайрни ва шаррни ажратадиган ҳолга келтирди. Ўз-ўзимга, “Мен, Муҳаммад алайҳиссаломга қарши урушларнинг барчасида қатнашдим. Аммо ҳар сафар жанг майдонидан чиқиб кетаётганимда, ўзимни нотўғри ва адашганлар сафида турганимни ҳамда У зот бир кун мутлақо бизнинг устимиздан голиб келишини билардим. Доим шундай ҳислар чулғаб оларди. Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайхи ва васаллам) Худайбияга келган вақтларида ҳам мен душман суворийларининг қўмондони эдим. Усфонда уларга жуда яқинлашиб бордим. Расулуллоҳ, биздан бехабар ҳолда Асҳобига пешин намозини ўқитаётганди. Уларнинг устига тўсатдан хужум қилмоқчи бўлдик. Лекин иложи бўлмади. Шундай бўлгани ҳам хайрли бўлган экан. Расулуллоҳ бизнинг кўнгилимиздан ўтганларни тушунган шекилли, аср намозини эҳтиёт чораларини кўрган ҳолда ўқидилар.

Ўша ҳаракатлари менга бошқача таъсири қиласди. Ўз-ўзимга, бу зот ҳар қандай ҳолатда ҳам Аллоҳ томонидан муҳофаза қилинаётгандга ўхшайди деб қўйгандим. Шу билан бир-биримиздан

узоқлашдик. Мен ҳар хил хаёлларда юрган кунларда, Мұхаммад алайхиссалом умра қилиш учун Маккага келдилар. Мен эса, Үнга күрінmasликка ҳаракат қылдым. Үкам Валид билан мени излаб келиб, мени уйимдан топа олмабдилар. Аммо үкам, менга бир хат қолдирибди, у хатда, “Бисмиллохиррахмониррахим! Аллоху таолога ҳамду-сано ва Расууллоҳға салот-у саломдан сұнгра, шуни айтайинки, ҳақиқатан ҳам мен, сенинг Исломиятдан юз үгириб кетишингдан ҳам ҳайратланарлы бошқа воқеани билмайман. Ваҳоланки сен, юрган йүлингни хатолигини билмайдиган даражада бефаҳм ва ожиз одам әмассан. Нега ақлингни ишлатмаяпсан? Исломиятдек бир динни танимай, уни тушунмаётганинг қанчалик күлгили эканлигини биласанми?! Жаноби пайғамбаримиз мендан сени сүрадилар. У зот, сенинг Исломиятни таниб, ғайрат ва қаҳрамонликларингни мусулмонлар орасыда, мушрикларга қарши қўлланишингни орзу қиласидар. Эй менинг қардошим! Кўп қулай вақтларни қўлдан бой бердинг, етар, бошқа кеч қолма!” деган сўзлар ёзилганди.

Қардошимнинг ушбу мактубини ўқиганимдан кейин менда мусулмон бўлиш орзуси янада кучайди. Мадинага тезроқ борсам деб сабрсизлана бошладим. Расууллоҳнинг мен ҳақимда айтганлари мени бенихоя хурсанд қилган эди. Ўша кеча кўрган тушимда тор, чўлга ўхшаш қақраган жойдан ям-яшил, кенг ва роҳат бир жойга чиқиб олгандим. Мадинага борганимда, тушимни ҳазрати Абу Бакрға айтиб, таъбир қиласидарни кўнглимга туғиб қўйдим.

Мен Расууллоҳнинг диёрига отланиш учун тайёргарлик қилаётib: “Ажабо у ерга боришимда менга ким йўлдош бўларкин?” деган фикр хаёлимдан кечди. Шу пайтда Савфон бин Умайяни учратиб қолдим. Үнга вазиятдан хабар бериб, менга йўлдош бўлишини сўрадим. У менинг таклифимни қабул қиласиди. Кейин Икрима бин Абу Жаҳлни кўриб қолиб, үнга ҳам сафарга бирга чиқишни таклиф қиласидим. У ҳам таклифимни рад этгач уйимга қайтиб келдим. Уловимга миндим-да, Усмон бин Талҳанинг олдига бордим. Үнга ҳам мусулмон бўлиш мақсадида Расууллоҳнинг олдига кетаётганимни ва менга йўлда шерик бўлишини илтимос қиласидим. У таклифимни иккимиз дарров қабул қиласиди ва эртаси куни сахар вақти иккимиз бирга йўлга отландик. Хадда деган жойга борганимизда Амр бин Осга дуч келдик. У ҳам мусулмон бўлиш учун Мадинага кетаётган экан.

Нихоят Мадинага ҳам етиб келдик. Либосларимнинг энг

чиройлисини кийиб, Расулуллоҳ жанобимизнинг ҳузурларига чиқишига тайёрландим. Шу пайт олдимишга укам Валид кириб келиб: “Тезроқ бўлинг. Чунки муҳтарам пайғамбаримизга сизнинг келганингиз ҳақида хабар берилган. У зот жуда хурсанд бўлдилар. Ҳозир эса, сизни кутиб ўтирибдилар” деди. Мен шоша-пиша У улуғ пайғамбарнинг ҳузурларига бордим. Менга қараб табассум қилиб турарди. Мен дарров салом бериб: “Аллоҳу таолодан бошқа илоҳ йўқлигига ва сизнинг Аллоҳу таолонинг пайғамбари эканлигингишга шаҳодат (гувоҳлик) қиласман” дедим. **“Сени ҳидоятга эриштириб, тўғри йўлни кўрсатган Аллоҳу таолога ҳамд бўлсин”** дея марҳамат қилдилар. Кейин У зотдан, гуноҳларимнинг авф этилиши учун дуо қилишларини илтимос қилдим. Марҳаматли пайғамбар мен учун дуо қилиб: **“Исломият, ўзидан аввал қилинган гуноҳларни кесиб ташлайди”** дея марҳамат қилдилар. Ёнимдаги икки шеригим ҳам мусулмон бўлишиди.²⁹¹

Шундай қилиб, Макканинг энг баҳодирлари ҳисобланмиш, гоялари йўлида жонларини беришдан заррача чекинмайдиган бу учта паҳлавон, кўнгилларида жўшган самимият билан Расули акрам жанобимизнинг ҳузурларида Асҳоби киром сафига кириш баҳтига мусассар бўлишиди. Энди бор кучлари билан куфрни йўқотиш учун гайрат қилишади. Уларнинг мусулмон бўлишлари, саҳобийларни беҳад хурсанд қилган, шодникларини “Аллоҳу акбар!” нидолари билан маълум қилишганди.

Мута ғазоси

Ҳижратнинг саккизинчи йилида оламларга раҳмат бўлган Сарвари коинот (алайҳи афдолус-салавот) жанобимиз, Исломиятнинг кенгроқ ёйилиши учун ҳар хил қабилалар ва давлатларга элчилар юбордилар. Уларнинг баъзиларидан ижобий натижалар олинди. Бироқ Бусро ҳукмдорига юборилган Хорис бин Умайр ҳазратлари, Шомнинг Балқо ноҳиясидаги Мута қишлоғида христиан аскарлари томондан ҳибсга олинди. Шом волийи Шураҳбил бин Амрнинг олдига олиб чиқилган Хорис бин Умайр, элчи бўлишига қарамай, пасткашларча ўлимга ҳукм этилиб, шаҳид қилинди.²⁹²

291 Баїқақий, “Далоит-ун-нубувва”, IV, 455-б.; Ибн Асокир, “Торих-и Димашқ”, XVI, 228-б.; Заҳабий, “Сийар”, II, 118-б.

292 Вокидий, “ал-Магозий”, II, 756-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақот”, II, 128-б.; Ибн Асокир, “Торих-и Димашқ”, XI, 464-б.;

Бу машъум хабардан пайғамбаримиз қаттиқ ғамга ботдилар ва дарҳол қаҳрамон Асҳобига тўпланишларини буюрдилар. Бу амри олган Саҳобийлар болалари ва уй ичи билан хайрлашиб, тезда Журф қароргоҳига йиғилдилар. Ҳабиби акрам жанобимиз пешин намозини ўқитиб бўлганларидан кейин: “Жиҳодга отланган бу бирликка Зайд бин Хорисани қўмондон килиб тайинладим! Зайд бин Хориса шаҳид бўлса, ўрнига Жаъфар бин Аби Толиб ўтсин. Жаъфар бин Абий Толиб ҳам шаҳид бўлса, унинг ўрнини Абдуллоҳ бин Равоҳа эгалласин. Борди-ю Абдуллоҳ бин Равоҳа ҳам шаҳид бўлса, мусулмонлар ўз ораларидан бир муносибини танлаб, уни ўзларига қўмондон қиласинлар!” деб марҳамат қилдилар. Буни эшитган Асҳоби киром, исмлари тилга олинган қаҳрамонларнинг шаҳид бўлишларини тушуниб йиғлай бошладилар. “Ё Расулаллоҳ! Кошки, улар соғ қолсалар ва биз улардан истифода қиласак!..” дедилар. Жаноби пайғамбаримиз уларга жавоб бермай сукут сақладилар.²⁹³

Бу гапларни ўша ерда қатнашаётган ҳазрати Зайд, Жаъфар ва Абдуллоҳлар ҳам эшитганди. Бу хабардан уларнинг севинчлари ичига сифмаётганди. Чунки энг катта мақсадлари Аллоҳу таолонинг динини ёйиш йўлида шаҳид бўлиш эди. Мана ҳозир хушхабар келганди ва бу хабарни шахсан қулоқлари билан эшитишганди. Мужоҳидлар ҳозирликларини битириб, фақат қўмондонларини кутарди. Севимли пайғамбаримиз, Исломнинг оқ байроғини Зайд бин Хориса ҳазратларига топширдилар. Унга, Хорис бин Умайр шаҳид этилган жойгача боришни ва у ерда Исломни таблиғ қилишни амр қилдилар. Исломни қабул қилмаган тақдирдагина душман билан жангта киришишни буюрдилар.

Абдуллоҳ бин Равоҳа ҳазратлари, ёнидаги қўмондон оғайнилари билан видолашаётганида йиғлади. Ундан “Эй Равоҳанинг ўғли! Нимага йиғлайсан?” деб сўрадилар. Шоир бўлган Абдуллоҳ бин Равоҳа саволга ушбу шеър билан жавоб қайтарди:

“Йиғлашимнинг сабаби,
Дунё севгиси эмас.
Ва валлоҳи, сизни ҳам,
Согинии ҳисси эмас.

293 Бухорий, “Магозий”, 46-б.; Воқидий, “ал-Магозий”, II, 756-758-б.; Ибн Саъд, “ат-Табакот”, II, 128-130-б.

*Асл сабаб улдирки,
Куръони каримда Ҳақ,
деган бизга қаратат:
"Билиб қўйинг муҳаққак!"*

*Ҳар одам зоти борки
Яшаб келган дунёдан,
Биронтаси йўқдирки,
Ўтмасин жаҳаннамдан..."*

*Эшиодим шу оятни,
Расулulloҳ тилидан,
Жаҳаннамга дуч келсам,
Қандай сабр қиласман!"*

Дўстлари унга “Аллоҳу таоло сени севимли қуллари қаторига қўшсин, солиҳлардан бўлгин!” дея дуо қилдилар. Сўнгра Абдуллоҳ бин Равоҳа ҳазратлари: ”Лекин мен, Аллоҳу таолодан мағфират этилишимни сўрайман. Яна ҳар кесганида қон отиладиган қилич зарбаси ёки жигар-бағримни поралаб ўтадиган найза қадалиши орқали шахид бўлишни хоҳлайман!..” деди. Қўшин олга юра бошлаганида Абдуллоҳ бин Равоҳа ҳазратлари жаноби пайғамбаримизнинг ёнларига бориб, видолашиб: “Ё Расулаллоҳ! Менга ёдлаб оладиган ва хотирамдан ҳеч чиқмайдиган бирон нарса марҳамат қиласизми?” деб сўради. Муҳтарам пайғамбаримиз унга: “Сен эртага Аллоҳу таолога жуда оз сажда қилинадиган бир диёрга етиб борасан. Шу сабабли, у ерда сен кўпроқ сажда қил ва намоз ўқигил” дея марҳамат қилдилар. Абдуллоҳ бин Равоҳа эса: ”Ё Расулаллоҳ! Илтимос, менга яна насиҳат қилинг.” деганида севимли пайғамбаримиз: “Аллоҳу таолони доимо зикр қил. Чунки Аллоҳу таолони зикр қилмоқ, умидингга эришишингда сенга ёрдам беради” дедилар.

Учмингкишилик Исломлашкари: ”Аллоҳу акбар! Аллоҳу акбар!” садолари остида қадам ҳаракат қилди. Севимли пайғамбаримиз ва Мадинада қолаётган саҳобийлар, мужоҳид ғозийлар билан Вадо тепалигигача бирга боришли. У ерда Оламларнинг сарвари,

муборак Ислом қўшинига бундай хитоб айладилар: “Мен сизларга, Аллоҳу таолонинг амрларини бажариб, тақиқларидан тийилишни, ёнингиздаги мусулмонларга нисбатан хайрли ва хушмуомала бўлишни тавсия қиласман. Аллоҳу таоло йўлида, Унинг исмини зикр этган ҳолда жанг қилинглар. Ғанимат олинган молларга хиёнат; аҳдга вафосизлик қиласманглар. Болаларни ўлдирманглар. У ерларда христиан черковларида, ҳалойиқдан узлат қилиб, ўзларини ибодатга бағишлаганларни учратасизлар. Уларга тегманглар! Ундан ташқари, боши узра шайтон ғужғон қилган одамларга ҳам дуч келасизлар. Уларни бошларини таналаридан жцдо қилинглар. Лекин, хотинларни, пир-и фоний қарияларни ўлдирманглар. Дараҳтларни қирқманглар ва ўт қўйманглар. Уй, иморатларни бузиб, ҳароб қиласманглар!”

Бош қўмондон Зайд бин Хорисага эса алоҳида: “Мушрик душманларга дуч келганингда, уларни уч нарсадан биттасига даъват қилилгил!...(Агар мусулмон бўлсалар), уларни муҳожирлар юрти Мадинаға ҳижрат қилишга чақиргил! Рози бўлсалар, улар ҳам муҳожирлар билан бирдек ҳақ-хуқуқларга эга бўлишларини ва муҳожирлар мукаллаф бўлган вазифалардан жавобгар бўлишларини айтгил. Бордию мусулмон бўлиб, бироқ ўз юртларида яшашни танласалар, мусулмонлардан кўчманчи араблар ҳукмида бўлиб, бадавийларга татбиқ этилган илоҳий ҳукмларга тобе этилишларини, ғаниматлардан улуш ажратилмаслигини ва фақат мусулмонлар билан бирга жанг қиласланаргина ғаниматдан фойдалана олишини билдири!

Агар Исломни қабул қиласалар, уларни жизя беришга чақиргил! Бу шартга қўнгандарига тегинма! Жизя беришга ҳам рози бўлишмаса, Аллоҳу таолонинг ёрдамига суюниб, улар билан жанг қил!..” деб марҳамат қилдилар.

Ана шундай кўрсатма ва насиҳатлардан кейин мужоҳидлар билан видолашдилар. Ислом қўшини такбир садоси остида йўлга тушди. Кузатишга чиқсанлар, лашкар ортидан қўл силкиб: “Аллоҳу таоло сизни барча балолардан муҳофаза қиласин. Яна согу-саломат қайтиб келишларингизни насиб этсин...” дея дуо қилишарди. Лашкар уфқда кўринмай қолгунча кўзларида ёш билан кузатиб қолдилар...

Зайд бин Хориса кўтарган муқаддас байроқни ҳилпиратиб,

саҳобалар узок манзилга Аллоху таолонинг динига хизмат қилиш мақсадида отланишди. Ислом қўшини чакқонлик билан Суря сари илгарилаб борарди. Сафар сокин, қийинчиликсиз кечарди. Мужоҳид саҳобалар, тезроқ душман билан юзма-юз келиш учун сабрсизланарди. Шаҳид бўлиш иштиёқида ёниб қуяётгандардан бири Абдуллоҳ бин Равоҳа ҳазратлари эди. Бу ҳолни Зайд бин Арқом шундай ҳикоя қилган:

“Мен, **Абдуллоҳ бин Равоҳанинг** тарбиясида ўсган етим бола эдим. У Мута сафарига чиққанида, мени ҳам тусининг орқасига мингаштириб олди. Кечаси бир муддат юргач, қуидаги байтларни тараннум қила бошлади:

“Эй туям! Қумлоқдаги
Қудуққа элтсанг мени,
У ердан ҳам тўрт манзил,
Олиб борсанг илгари.

Минмасман ортиқ сени,
Бундан ўзга урушига,
Бил, эгасиз қолгайсан,
Шайлан менсиз юришига.

Мен ҳойнаҳой ватанга,
Асло қайтмасам керак,
Ўйлайманки бу жсангда,
Шаҳидлик топсам керак.

Сўнг манзилда мўминлар,
Ўзди мендан шаҳд билан,
Эй Равоҳа ўғли, боқ,
Ҳатто яқинларинг ҳам,

Қардошлик ришишларин
Узиб-узиб ўтдилар.
Сени Ҳақ таолога,
ташилади-ю кетдилар.

Энди сира гамим йўқ,
Ортимда не молим бор?

*Менга асло қизиқмас,
Боғлардаги ҳұрмолар!"*

Буларни әшитиб, мен йиғлаб юбордим. Абдуллох бин Равоха мени қамчиси билан туртиб: “Эй ярамас! Сенга нима бўлди? Менинг бундай гапларимнинг сенга нима зарари бор? Аллоҳу таоло менга шаҳидлик насиб етса, сен туюни миниб орқага қайтиб, ватанга борасан. Мен эса, дунёнинг барча дарду-ҳасратларидан, ғаму-ташвишларидан ва шовқин-суронларидан қутулиб, роҳатга эришаман” деди. Туядан тушиб, икки ракат намоз ўқиди. Намоздан кейин узун бир дуо ўқиб, менга “Эй бола!” дея сўз қотди. Мен “Лаббай” дегандим, “Бу гал иншаллоҳ шаҳидлик насиб бўлади!” деди.

Қаҳрамон сахобийлар, Сурияга яқинлашиб қолганида, Шом волиий Шуроҳ бил Бин Амр, бундан аллақачон хабар топиб, тадбир олишга киришганди. Византия қайсари Гераклга вазиятни маълум қилиб, ундан катта қўшинлик ёрдам олиб улгурганди. Чунки унга етган малумотлар бўйича, мусулмонлар сони уч-беш минг орасида эди. Шуроҳ билнинг лашкари эса, юз мингдан кўпроқ эди. Курол-аслаҳасининг ҳадди-ҳисоби йўқ эди.

Асхоби киром (алайхимурридвон) Шомга қарашли Муон деган жойга етиб борганларида румликлар юз минг одамлик қўшин билан улар томон келаётганидан хабар топишиди. Шу ерда икки кечак кўниб қолдилар. Кўмондон Зайд бин Хориса дўстларини тўплаб, вазият билан таништириди. Рум қўшинига қарши қандай ҳаракат қилиш ҳақида маслаҳат сўради. Сахобийларнинг баъзилари: “Рум қўшини билан тўқнашмасдан, ўлкаларига тўсатдан хужумлар уюштириб, одамларини Мадинага асир қилиб олиб кетайлик” десалар, баъзилари: “Расул алайҳиссаломга мактуб орқали душманнинг сони ҳақида хабар қиласайлик. Бизга тезда қўшимча аскар юборсин ёки нима қилиш хусусида маслаҳат беришини сўрайлик” дедилар. Иккинчи таклиф кўпроқ мақсадга мувофиқ деб туришганида, Абдуллоҳ бин Равоҳа ҳазратлари сўзга аралаши:

*“Эй қавмим, не сабабдан,
Тараффудга тушяпсиз?
Шаҳидликни қасод қилиб,
Жангга келмадикми биз?*

*Биз асло устун бўлгач,
От-аслаҳа томондан,
Жанғ қилиб, урушмадик,
Куффор билан ҳеч қачон.*

*Аллоҳу таолонинг,
Бизга инъом-эҳсони -
Шу дин қуввати бирлан,
Жанғ қилдик шер сингари.*

*Иккиланманг, жанғ қилинг,
Албат қучгай ҳар нафар,
Шу ҳарбнинг охрида,
Ё шаҳодат, ё зафар.*

*Эсланг, икки от эди
Бадрда қуролимиз.
Уҳудда эса, битта,
Отга қолди кунимиз.*

*Бу жангда голиб бўлмоқ,
Тақдирда бор бўлса гар,
Ваъдасику Аллоҳнинг!
Шундай деган пайғамбар!*

*Ҳақ таоло ваъдасин
Қайтиб олмас орқага,
Эй мўминлар, у ҳолда,
Юринглар фақат олга!*

*Бордию бир шаҳидлик,
Бор бўлса, пешонада,
Шаҳид биродарларга,
Қовушгаймиз жаннатда.”-*

деди. Ҳазрати Абдуллоҳ бин Равоҳанинг бу сўзлари, мужоҳид саҳобаларга жасорат берганди. Улар: “Валлоҳий, Равоҳа ўғли тўғри гапирди” дедилар.

Хуллас, қаҳрамон саҳобалар шахид бўлгунча жанг қилишга қарор қилишди. Мута номли қишлоққа етганларида, юз минг одамлик Рум қўшинига дуч келишиди. Қир-адирлар батамом душман аскарлари билан тўлиб, тошган эди. Бир томонда Аллоҳу таолонинг динини ёйиш мақсадида, Мадинадан то Шомгача келган уч минг одамлик ислом қўшини, қарши томонда Исломни йўқ қилишни қўзлаган юз минглик коғир суруви турарди. Бир қараща, асло қиёс килиб бўлмайдиган кучлар қарама-қарши томонларда ва ҳар бир мусулмонга ўттиздан ортиқ мушрик аскари тўғри келарди.

Ниҳоят тарафлар, жанг учун сафга тизилди. Шу вақтда, муҳтарам пайғамбаримизнинг амрлари бўйича, Ислом қўшинидан бир ҳайъат чикиб, рум қўшини томон илгарилаб кетди. Улар, румликларга исломни қабул қилишни ёки жизя тўлаб, ислом ҳокимиятига итоат этишни таклиф қилди. Бироқ румликлар бу таклифни рад қилди. Шу билан вақт талаб қиласидан бошқа иш ҳам қолмади. Қўмондон Зайд бин Хориса ҳазратлари қўлида Ислом байроғини тутган ҳолда лашкарларига "хужум" амрини берди. Кўпдан бери шу амрни сабрсизлик билан кутаётган мужоҳидлар "Аллоҳу акбар!" деган нидолар остида ўқдек илгари отилди. Қиличларини яланғочлаб, бўрондек душман устига ташланди... От кишинаши, қилич жаранглари, такбир садолари ва жароҳат олганларнинг фарёдлари қулоқни кар қиласидек атрофни тутиб кетганди. Жанг эндинина бошланган бўлилиша қарамай, майдон аллақачон қип-қизил қонга бўялганди. Шонли саҳобийлар ҳар бир қилич сермагандан ё бир бошни ёки бир қўлни узиб туширади.

Қўлида Расулуллоҳнинг оқбайроғини кўтариб олган ҳазрати Зайд, душман қўшинининг қоқ ўртасида "**Аллоҳ, Аллоҳ**" деган наъралар билан жанг қиласиди. Силтаган қиличлари орқали атрофини бир зумда очиб, рўпарасига чиққан душманни түғилганига пушаймон қиласидарди. Қўмондонларининг қаҳрамонларча олишишидан рухланган саҳобийлар ундан ортда қолмасликка ҳаракат қилиб, ҳар бири ўттиз душманнинг қиличига чап бериб, ер тишлатишга ғайрат қиласиди. Бир маҳал, бир неча найзанинг бирданига қўмондон ҳазрати Зайднинг муборак кўкрагига келиб қадалгани кузатилди. Ортидан яна бир неча найза учеби келиб қадалди. Шонли саҳобанинг вужуди найзалар зарбидан илма-тешик бўлиб кетганди. Ниҳоят,

Зайд бин Хориса ҳолдан тойиб, иссиқ тупроққа йиқилди ва орзиқиб кутган шаҳодат шарбатини ичди.

Жанг асносида доимо күз кири билан Зайд бин Хорисани кузатиб юрган ҳазрати Жаъфар дархол байроқни олиб күттарди. Ислом байроғи хилпираб турганини күрган мужоҳидлар янги шавқ билан жангга киришиб кетди. Ҳазрати Жаъфар ҳам ҳазрати Зайд бин Хорисадек қаҳрамонларча олишар, бир ёндан душманга узлуксиз ҳужум қилиб, иккинчи ёндан шерикларига жасарот ва ҳаяжон берарди. Мардларча жанг қилаётган янги қўмондон, аввалгисидан ҳам эпчилоқ ва абжир қилич силтаб, душманни күз очишга қўймаётганди. Ҳазрати Жаъфар ҳамма нарсани унутиб, олишишга шунчалик берилиб кетганидан шерикларидан анча йироқлаб қолганди. Битта ўзи румлар ўртасига тушиб қолганига қарамай, душманларининг ҳар бирига аёвсиз қилич уради. Лекин ортга йўл қолмаганини ҳам тушуниб турарди. Қаҳрамон қўмондон: “Менинг вазифам куффорнинг ҳар бирига қилич урмоқдир” деб, Аллоҳу таолонинг муборак исмини тилидан туширмай, ақл бовар қилмайдиган ғайрат билан шердек олишарди. Бир пайт кутилмагандан ҳазрати Жаъфарнинг ўнг қўлига қилич зарбаси келиб тегди. Ўнг қўли кесилган ҳазрати Жафар, Ислом байроғини ерга туширмасдан чап қўли билан тутиб қолди ва уни баланд кўтариб, хилпиратди. Яна бир қилич ҳазрати Жаъфарнинг чап қўлига келиб тегди ва кесиб туширди. Энди қаҳрамон саҳоба бор кучини тўплаб байроқни кесилган қўллари ёрдамида кўкрагига босганча тик ушлаб қолишга ҳаракат қилди. Лекин орқама-орқа келиб тегаётган аёвсиз қилич зарбалари оқибатида ўзи кўпдан соғиниб юрган шаҳидлик мартабасига эришди. Муборак руҳи жаннатнинг энг баланд даражаларига учиб кетганди... Ҳазрати Жаъфарнинг баданида кейинроқ тўқсондан зиёд қилич ва найза изи борлигига гувоҳ бўлишиди.²⁹⁴

Қўмондонларининг қаҳрамонларча шаҳид бўлганини күрган саҳобалар, дарров байроқни ердан кўтариб, Абдулуллоҳ бин Равоҳа ҳазратларига таслим этдилар. У байроқни от устида ҳилпиратиб, душманга шиддатли ҳужумлар килди. Бу қўмондон атрофидағи душманларни тору мор қилаётib тинмай шеър ўқирди:

294 Вокидий, “al-Магозий”, II, 756-б.

*“Эй нафсим, эшиң! Менга
Албат қылгунг итоат!
Бугун шаҳид бўламан,
Қасам ичдим бу газот.*

*Ё ўз ихтиёринг-ла,
Рози бўлурсан бунга,
Ёки уни мажбуран,
Қабул қилдиргум сенга.*

*Жангда ажал құчмасдан,
Шояд, қолсанг ҳаётда,
Үлмайсанми эй нафсим?
Ахир марра - мамотда!*

*Жаъфар бин Абий Толиб
Ва Зайд бин Хорисанинг
Изларидан борсанг, бил,
Тожсу тахт эрур сенинг.*

*Ичгин шаҳидлик майин,
Сен ҳам шулар сингари,
Йўқса, бадбаҳт бўлурсан,
Нафсим! Отил илгари!”*

Ислом қўшинининг келаси байракдор ва қўмондони ҳазрати Абдуллоҳ ҳам ”Аллоҳу акбар” такбирлари остида душман билан омонсиз олишувга тушиб кетганди. Бир пайт, бир қилич зарбаси унинг қўлларига келиб тегди-ю бир бармоғи узилмай осилиб қолиб, халақит бера бошлади. Аллоҳу таоло ва Расулининг ишқи билан ёниб турган бу муборак қўмондон отидан иргиб тушдида, бармоғини оёғи билан босиб: ”Сен шунчаки ярадор бир бармоқсан. Аслида бу ҳол Аллоҳу таолонинг йўлида бўлганинг учун бошингга келди” дедида узиб ташлади. Яна яшиндек отига иргиб миниб, бор кучи билан жангга киришиб кетди. Шунчалар тинмай жанг қилишига қарамай, ҳамон шаҳид бўла олмагани учун ўз-ўзини койи бошлади... Бутун важоҳати билан душман устига қайта-қайта ҳамла қилиб, сафларини тўзғитарди. Охири бир найза келиб гавдасига

қадалди-да уни ерга йикитди. Аллоху таоло ва Расули йўлидаги газовотда шаҳид бўлиб, муборак руҳи жаннат томон учди...

Шу пайтда ҳазрати Абдуллоҳнинг ёнида жанг қилаётган Абул-Юср Каъб бин Умайр байроқни баланд кўтаришга уринди. Бир томондан Асхоб орасига кўз югуртириб, ёши улуғроқ биронтасини изларди. Собит бин Акрамни кўргач, дарров байроқни элтиб, унга берди. Ҳазрати Собит эса, байроқни мужоҳидларнинг олдига қадаб кўйди-да: “Эй қардошларим! Орангиздан бирини тезда қўмондон этиб сайланглар ва ҳаммаларинг унга тобе бўлинглар” деди. Улар “Сени сайдадик” десалар ҳам ҳазрати Собит таклифларини қабул қилмади. Охири, одамлар ичидан Холид бин Валид ҳазратларига қараб: “Эй Абу Сулаймон! Байроқни сен ол!” деди. Мусулмонлар сафига янги кўшилган ҳазрати Холид, адаб сақлаб, байроқни олишни истамади ва унинг муборак дудоқларидан: “Мен бу байроқни сиздан ололмайман! Сиз унга мендан кўра лойикроқсиз. Зеро ёшингиз ҳаммадан улуғ. Бунинг устига сиз Бадр жангиди Расулуллоҳнинг ёнларида жанг қилиш билан шарафланганлардансиз...” деган сўзлар чиқди.

Бироқ масалани узоқ муҳокама қилишга вақт зик эди. Атрофда Асхоби киром қирғинбарот жангни давом эттиради. Юз минглик душманни орқага чекинтириш учун жон бериб жон оларди. Ҳазрати Собит эса: “Эй Холид! Расулуллоҳнинг байроғини тезда қўлингга ол! Худо ҳаққи, мен байроқни сенга бериш учун олдим. Сен уруш усулини мендан анча яхши биласан” деб сўзларини тақрорлади ва яқин атрофдаги мужоҳидларга қараб: “Эй қардошларим! Холиднинг қўмондон бўлишига қандай қарайсилар?” деб сўради. Улар барчаси бир оғиздан: “Унинг кўмондон бўлишига розимиз” дедилар.

Шунда ҳазрати Холид, Оламларнинг жаноби ўз муборак кўллари билан топширган байроқни, теран хурмат ва одоб билан олди-да ўпди. Отига иргиб миниб, бутун важоҳати билан душман устига ташланди.²⁹⁵

Қолган саҳобийлар ҳам янги қўмондоннинг орқасидан ғайрат билан хужумга киришдилар. Ҳазрати Холид тарихда бўлмаган жасорат ва маҳорат билан жанг қиларди. Олдига чиққан ҳар душманни бирин-кетин ер тишлатарди. Бир маҳал Кутба бин Қатоба

²⁹⁵ Вокидий, “ал-Магозий”, II, 431-б.; Ибн Саъд, “ат-Табакот”, II, 129-б.; Абдурраззок, “ал-Мусаннаф”, III, 390-б.; Табароний, “ал-Муъжамул-кабир”, II, 105-б.; Суҳайлий, “Равзул-унуф”, IV, 130-б.

ҳазратлари, душман қўмондонларидан Молик бин Зофиланинг калласини танасидан жудо қилди. Бу ҳодиса румликларнинг руҳини тушириб юборди. Лекин қош қорайиб, атроф қоронғилаша бошлаганди. Қоронғуда жанг қилиш ўта хавфли эди. Чунки адашиб бир-бирларини ҳам ўлдириб қўйишлари мумкин эди...

Шу сабабли ҳар икки томон ўз қароргоҳларига чекинди. Ярадорларга тиббий ёрдам кўрсата бошладилар. Ҳазрати Холид уруш санъатининг дохийси ҳисобланарди. Шунинг учун эртага эрталаб душманга қарши янги усул (тактика) қўллаб, уларни шошириб қўйишга қарор қилди. Бунинг учун кечаси аскарларининг жанг қиласидиган ўринларини ўзгартирди. Ўнг қанотда жанг қилганлар эртага чап қанотга, чапдагилар эса, ўнгга ўтадиган бўлиб, олдинда урушганлар орқага олиниб, орқадагилар олдинга ўтказиладиган бўлди.

Тонг отиши билан тақрор ҳужумга шайланган мужоҳидлар, “Аллоҳу акбар” садолари остида жанг қилишни бошлаб юбордилар. Душманлар, устларига ёпирилиб келаётган аскарларни биринчи марта кўриб турарди. Булар кеча улар билан жанг қилган одамлар эмасди. Шу боис кўнгилларида, кечаси мусулмонларга янги бир қўшин ёрдамга келганга ўхшайди деган ваҳима пайдо бўлиб, саросимага тушиб қолиши. Бундай пайтни бой бермасликка ҳаракат қилган ҳазрати Холид ва қаҳрамон саҳобийлар, ўша куни янада уюшган шаклда жанг қилиб, душман бошида қилич ўйнатдилар ва минглаб ёвнинг жонини жаҳаннамга йўлладилар. Ўша куни Холид бин Валид ҳазратларининг қўлида тўққизта қилич синганди.²⁹⁶ Аллоҳу таолонинг эҳсони ва Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимиз дуолари шарафоти билан уч минг гозий саҳоба, юз минг душман аскарини тору мор қилди. Ўша улкан жанг майдонида ўн бешта шаҳид берилди. Шундай қилиб, Византия императорлигига ҳадди билдирилиб, янада жанубга кўз тикишининг олди олинди.

Расули акрам ва Набийи муҳтарам жанобимиз, ҳали уруш майдонидан бирор хабар келмасидан бир мунча олдин, Мутада бўлаётган воқеалардан хабардор қилиш мақсадида Асҳобини масжидга тўплаганди. Муҳтарам пайғамбаримиз юзларидан жуда ғамгин кўринардилар. Шунинг учун муборак қалбларини яна

²⁹⁶ Бухорий, “Магозий”, 42-б.; Ибн Саъд, “ам-Табақот”, IV, 253-б.; Ибн Абий Шайба, “ал-Мусаннаф”, IV, 582-б.; Ҳаким, “ал-Мустадрак”, III, 44-б.

бадтар сиқмайлик дея, саҳобалар ҳеч нарса сўрамай ўтиришиди. Охири Асҳоби киромдан бири: ”Жоним сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Сизнинг юзингиздаги хафаликни кўриб, дилимиз қон бўлди, хузнимизнинг оғирлиги фақат Яратганинг ўзига маълум” деди. Севимли пайғамбаримизнинг муборак кўзларидан ёш сизган ҳолда марҳамат қилдиларки: “Жанг майдонида Асҳобимнинг шаҳид бўлишлари туфайли мана шундай ғамга ботдим. Бу ғамгинлик, уларни жаннатда таҳтлар устида ўтирган ҳолда кўргунимгача давом этди. Зайд бин Хориса байроқни қўлига олди. Олишди ва шаҳид бўлди. У ҳозир жаннатга кирди. У ерда чопиб юрибди. Ундан кейин байроқни Жаъфар бин Абий Толиб кўтарди. Душман лашкари устига хужум қилди. Тинмай жанг қилди ва охирида шаҳид бўлди. У шаҳид сифатида жаннатга кирди ва унга ёқутдан икки қанот берилиди. Ўша қанотлари ёрдамида ҳозир истаганича учиб юрибди. Жаъфардан кейин байроқни Абдуллоҳ бин Равоҳа олди. Бир қўлида байроқни ҳилпиратганча душманга хужум қилди ва шаҳид бўлди, у ҳам жаннатга кирди. Уларнинг жаннатда олтин таҳтлар устида ўтирган ҳоли менга кўрсатилди. Эй Аллоҳим! Зайдни мағфират айлагин!.. Эй Аллоҳим! Жаъфарни мағфират айлагин! Эй Аллоҳим Абдуллоҳ бин Равоҳани мағфират айлагин!”

Оламлар сарварининг муборак кўзларидан ёш оқища давом этди. Кўз ёшлари билан яна айтдиларки: “Абдуллоҳ бин Равоҳадан кейин байроқ Холид бин Валидга берилиди. Ҳозир жанг шиддатли кечмоқда. Эй Аллоҳим, у (Холид бин Валид) сенинг ер юзидағи қиличларингдан биридир. Унга ёрдам бергин!..”²⁹⁷

Мухтарам пайғамбаримиз, Аллоҳу таолонинг кудрати билан минг чақирим олисда кечётган жанг майдонидаги аҳволни, бир мўъжиза сифатида кўрдилар ва Асҳобига сўзлаб бердилар. Пайғамбаримиз, бу ҳодисаларни Жаъфар бин Абий Толиб ҳазратлари шаҳид этилган куни гапириб бергандилар. Ўша ердан чиқиб, тўғри ҳазрати Жаъфарнинг уйига бордилар. Унинг хоними Асмо уй ишларини битириб, болаларини ювиб-тараб қўйганди. Мухтарам пайғамбаримиз: “Эй Асмо! Жаъфарнинг ўғиллари қаерда? Уларни менинг ёнимга чақир!” дея марҳамат қилдилар. Асмо хоним болаларини чақириб келганида, Расулуллоҳ уларни бағрларига босиб, тўйиб-тўйиб ўпиб, эркаладилар. Муборак

²⁹⁷ Аҳмад бин Ҳанбал, “ал-Муснад”, VI, 299-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақот”, VII, 395-б.; Ибн Абий Шайба, “ал-Мусаннаф”, VIII, 546-б.; Табарий, “Тарих”, II, 322-б.; Ҳайсамий, “Мажмуюз-Завоид”, VI, 150-б

қалблари чидай олмай, кўзларидан сим-сим ёш оқа бошлади. Расулуллоҳнинг бу ҳолларини кўриб турган ҳазрати Жаъфарнинг хоними: “Ота-онам, жоним сизга фидо бўлсин, ё Расуллалоҳ! Нега болаларимга етимлардай мөхрибонлик қиласяпсиз? Ёки Жаъфар ва унинг йўлдошларидан бирор нохуш хабар келдими?” дея ёлвориб сўради. Оламларнинг жаноби қаттиқ ғамга ботиб: “**Ҳа шундай!.. Улар бугун шахид бўлдилар!..**” деб марҳамат қилдилар. Ҳазрати Асмо волидамиз ҳам етим болаларини бағрига босиб йифлай бошлади. Бу манзарага пайғамбаримиз бошқа чидай олмай, у ердан кетдилар.²⁹⁸

Саодатхоналарига қайтиб келган Ҳабиби акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам), хонимларига: **“Жаъфарнинг оиласига овқат чиқариш ёдларингдан чиқмасин! Уларга қарашиб туринглар!”** дея марҳамат қилдилар. Уч кун давомида шаҳид оиласига овқат юбориб турилди.

Орадан бир қанча кун ўтганидан кейин Мадинага хушхабарни Яъло бин Умайя ҳазратлари олиб келди. Умайя у ерда бўлиб ўтганларни айтиб беришидан олдин Расули акрам жанобимизнинг ўзлари унга: **“У ерда содир бўлғанларни хоҳлассанг сен гапир ёки менга ижозат бер, мен сенга сўзлаб берайин”** дея марҳамат қилдилар ва уруш майдонида бўлған ҳодисаларни тафсилотлари билан бир-бир айтиб бердилар. Буларни тинглаб ўтирган Яъло бин Умайя: “Сизни ҳақ дин ва Китоб билан пайғамбар қилиб юборган Аллоҳу таолога қасам ичаманки, мужоҳидларнинг бошидан кечган барча воқеа-ҳодисаларни биронта қолдирмай сўзладингиз” деди. Пайғамбаримиз: **“Аллоҳу таоло, мен учун орадаги масофани олиб ташлади ва мен жанг майдонини ўз кўзим билан қўрдим”** дея марҳамат қилдилар.

Шундан яна бир қанча кун ўтгач хабарчилар, Ислом лашкарининг Мадинага яқинлашиб қолганини билдиришди. Жаноби пайғамбаримиз ҳам Асҳоби билан қаҳрамонларни Мадинадан ташқарида кутиб олмоқчи бўлиб, йўлга чиқдилар. **Узокдан чанг булути кўтарилиб, муборак Ислом байробининг хилпирагани кўрина бошлади.** Қилич-қалқонларнинг қўёшда ялтирашлари ойнадек шульба берарди... Ҳамманинг кўнглида ҳаяжон жўшмоқда эди. Бир мунча вақт сўнгра, **Холид бин Валид** ҳазратлари кўмондонлигидаги мужоҳидлар Мадинага кириб келдилар...

298 Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснад”, VI, 370-б.; Ибн Ҳашим, “ас-Сиўра”, II, 380-б.; Ибн Саъд, “ам-Табақат”, VIII, 282-б.; Ибн Касиیر, “ал-Бидоя”, III, 474-б; IV, 251-б.; Сұҳайлий, “Развул-унуф”, IV, 126-б.; Ҳайсамий, “Мажмоуз-Завоид”, VI, 156-б.

Макканинг фатхи

Хижратнинг саккизинчى йили эди. Худайбия шарт-номасининг бир моддасида: “Хар икки тарафга қўшилмай ташқарида қолган араб қабилалари, ўзлари танлаган тарафнинг ҳимоясига киришлари, яъни мусулмонлар ёки мушриклар билан бирлашишда эркиндирлар” деб белгиланганди. Шунга кўра, жаноби пайғамбаримизнинг итти-фоқдоши бўлган Ҳузоа қабиласи мусулмонлар тарафда, Баний Бакр қабиласи эса, мушриклар тарафда эди. Ҳузоа ва Баний Бакр қабилалари қадимдан бир-бирига душман бўлиб, имкон топганда доимо бир-бирига ҳужум қилиб туришарди. Худайбия сулҳига биноан улар ҳам бир муддат тўқнашувларни тўхтатишганди. Бироқ Баний Бакр қабиласи шартнома шартларига фақатгина икки йил амал қилди. Бакр ўғиллари қабиласидан бири, муҳтарам пайғамбаримизни ҳақоратлаб бир шеър ўқийди, уни эшитган Ҳузоа қабиласидан бир йигит, чидай олмай, уни уриб бошини ёради. Бакр ўғиллари, шу ҳолатни баҳона қилиб, сулҳонмага ишониб хотиржам яшаётган Ҳузоа қабиласи устига бостириб келади. Бу босқинчиликка Қурайш мушриклари яширинча курол ва одамлар юбориб, ёрдам берганди. Ҳарам-и шарифда Ҳузоа қабиласидан йигирмадан ортиқ киши ўлдирилади. Босқинчилик пайтида Ҳузоа қабиласидаги баъзи мусулмонлар, жаноби пайғамбаримиздан ёрдам сўрайдилар. Кечалари уюштирилган босқинларда Бакр ўғилларининг орасида қурайшлик мушриклар ҳам иштирок этганлигини кўрган гувоҳлар топилади.

Ўша кеча, севимли пайғамбаримиз, Мадинада, ҳазрати Маймуна волидамизнинг уйида эдилар. Намоз учун таҳорат олишга турган вақтларида Аллоҳу таолонинг қудрати билан мўъжиза рўй бериб, Маккадаги мусулмонларнинг ёрдам сўраганларидан хабардор бўлдилар. Уларга “Лаббайк!”, яъни “Даъватингизни эшитдим, бораман!” деб марҳамат қилдилар. Маймуна волидамиз, жаноби пайғамбаримизнинг гапирганини кўриб: “Ё Расулаллоҳ! Ёнингизда ким бор? Кимга гапирайпсиз?” деб сўрадилар. Севимли пайғамбаримиз эса, хонимига Маккада юз берган ҳодисани ва Қурайш мушрикларининг бу ишга аралашганларини хабар бердилар.

Қурайш мушриклари Баний Бакр қабиласига ёрдам бериб,

Хузоа қабиласига ҳужум қилишда қатнашиб, уларни ўлдириш орқали Худайбия сулҳи шартларига хилоф иш қилишганди. Бу эса, сулҳноманинг улар томонидан бузилғанлигини кўрсатарди. Лекин ўша кунларда тижорат билан Шомга кетган Курайш мушриклари раҳбари Абу Суфён бундан бехабар эди. У Шомдан қайтиб келганидан кейин қилғиликни қилиб қўйган қабиладошлари бўлиб ўтган воқеани унга сўзлаб бериб: “Буни зудлик билан тузатишингиз керак. Буни яшириб бўлмайди. Агар тузатилмаса, Мухаммад бизни Маккадан ҳайдаб чиқаради!” дейиши. Ҳаммасини диққат билан эшигтан Абу Суфён эса: “Бу қон тўкишлардан бехабар бўлсанда, совуқ хабардан аввал мен Мадинага етиб боришим керак. Сулҳни янгилашиб, муддатини чўздиришим керак,”- деди.

Ваҳоланки, севимли пайғамбаримизга хабар ўша захотиёқ маълум бўлганди. Бундан ташқари, ҳодисадан уч кун ўтиб Ҳузоа қабиласидан Амр бин Солим, кирқ нафар суворий билан келиб, вазиятни Расул-и акрамга (саллаллоҳу алайҳи васаллам) сўзлаб берганди. Ҳабибуллоҳ жанобимиз эса: **“Ҳузоа ўғилларига ёрдам бермасам, менга ҳам ёрдам берилмасин!”** деб марҳамат қилдилар ва бир мактуб ёзишни буордилар. Бу мактубда муҳтарам пайғамбаримиз: **“..Сизлар ё Бакр ўғиллари билан тузган иттифоқингиздан воз кечиб, четга чиқасизлар ёки Ҳузоа ўғилларидан ўлдирилғанларнинг товонини тўлайсизлар! Бордюю, бу айтилғанлардан бироргасини бажармасангиз, сизга уруш очишими билдираман!..”** деб айтилганди.

Мактубни ўқиган қурайшликлар ундаги раҳм-шафқатни ҳам фаҳмлай олмади ва: “Иттифоқимизни ҳам бузмаймиз, товон ҳам тўламаймиз! Фақат уруш қиласиз” деб жавоб қайтарди. Бироқ бу жавобларига минг пушаймон бўлиб, қўрқанларидан сулҳномани янгилашиб учун зудлик билан Абу Суфённи Мадинага отлантиридилар.

Абу Суфён келмасдан аввал унинг келаётганини муҳтарам пайғамбаримиз Асхоби киромига хабар бериб, **”Менимча, Абу Суфён, сулҳни янгилашиб, унинг муддатини узайтириш мақсадида Мадинага келаянти. Аммо унинг муроди ҳосил бўлмай, қандай келган бўлса, ўшандай қайтиб кетади!..”** деб марҳамат қилдилар.

Ҳали мусулмон бўлмаган Абу Суфён Мадинаи мунавварага етиб келди. Севимли пайғамбаримизнинг завжаси Умму Ҳабиба

волидамиз, Абу Суфённинг қизи эди. Шунинг учун у қизининг уйига келди ва ичкари кириб, жаноби пайғамбаримизнинг тўшагига ўтироқчи бўлди. Умму Ҳабиба волидамиз, отаси ўтирасидан у ердаги тўшакни олиб қўйишга улгурди. Абу Суфён қизининг бу ишидан хафа бўлиб: “Қизим! Бир кўрпачани мендан аядингми?” дея ҳайратини билдири. Расууллоҳнинг муҳаббатини ҳамма нарсадан устун билган мўминларнинг онаси ҳазрати Умму Ҳабиба, отасига: “Бу, Аллоҳу таолонинг Расули ўтирадиган кўрпачадир. Бунга мушриклар ўтира олмайди. Сиз эса, мушрик ва нажсиз! Бу тўшакка ўтиришга ҳеч лойиқ эмассиз!” деб жавоб бердилар.

Отаси: “Эй қизим! Уйимдан чиққанингдан кейин сенга бир нарсалар бўлиби” деди. Волидамиз: “Алҳамдуллоҳ, Аллоҳу таоло менга Исломиятни насиб қилди. Сиз эса, ҳалигача ҳеч нарсани эшитмайдиган, кўрмайдигаган тошдан ясалган бутларга сифиняпсиз! Отажон! Сиздек Қурайшнинг улуғи ва кексаси бўлган одам, қандай қилиб Исломдан узокда қолиши мумкин?..” деди. Отаси газабланиб: “Менга шунча хурматсизлик кўрсатиб, жоҳилликда айблаяпсан! Нима энди мен қанча йиллардан бери отабоболарим сигиниб келган бутлардан воз кечиб, Мухаммаднинг динига киришим керакми?!?” деб, қизиникидан чиқиб кетди²⁹⁹

Муҳтарам пайғамбаримиз ҳузури шарифларига кирган Қурайш раҳбари: “Мен, Худайбия сулҳномасини янгилаб, унинг муддатини ҳам узайтириш ниятида бу ерга келдим. Келинглар, орамиздаги аҳдномани баъзи бир қўшимчалар билан янгилайлик” деди. Ҳабиби акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимиз: “**Биз Худайбия сулҳномасига зид ҳеч нарса қилмаймиз ва уни ўзгартирмаймиз!**” деб марҳамат қилдилар. Қурайш раҳбари: “Сулҳномани ўзгартириб янгилайлик!..” деб бир неча марта тақрорлашига қарамай, севимли пайғамбаримиз, унга ҳеч қандай жавоб беришни лозим топмадилар. Қурайш раҳбари айтган бутун важ-корсонлари фойда бермаганини кўриб, ковуни қўлтиғидан тушганча Маккага қайтди ва вазиятни мушрикларга айтиб берди. Мушриклар эса: “Демак, ҳеч нарсани уddyалай олмай қайтиб келдинг, шундайми?..” деб унга таъна қилишди. Энди улар учун оқибатларини кутишдан бошқа чора қолмаганди.

299 Байҳакий, “Далоил-ун-нубувва”, V, 43-б.; Ибн Касиир, “ас-Сиўра”, III, 530-б.

Абу Сүфённинг мусулмон бўлиши

Абу Сүфён Мадинадан чиқиб кетганидан кейин, муҳтарам пайғамбаримиз Маккани фатҳ этишга қарор қилдилар. Чунки қурайшликлар аҳдларида турмай, аҳдномани бузган эди. Лекин Расулуллоҳ бу қарорларини жуда қаттиқ сир тутдилар. Мушрикларга тайёрланиш имконини бермай, Ҳарами шарифда қон тўқмай Маккани таслим олмоқчи эдилар. Бу ҳам ўзига яраша бир ҳарбий тадбир эди. Чунки Макка фатҳ этилса, ким билсин яна қанчалаб кишилар мусулмон бўлиш шарафиға эга бўларди.

Жаноби пайғамбаримиз, ушбу қарорини ҳазрати Абу Бақр ва асҳобининг обрўилилардан бир нечтасигагина айтдилар. Шусабабдан Асхобига сафар ҳозирликларини кўришларини буюрдилар, аммо қаерга боришлигини айтмадилар. Муҳтарам пайғамбаримиз чоратрофдаги Аслам, Ашжаъ, Жуҳайна, Ҳусайн, Гифор, Музайна, Сулейм, Дамра ва Ҳузоа ўғиллари қабилаларига ҳам хабар юбориб: “**Аллоҳу таоло ва охират кунига иймон келтирганлар Рамазони шарифнинг бошида Мадинада бўлсинлар**” дея марҳамат қилиб, урушда қатнашишга чорладилар.

Ҳабиуллоҳ жанобимиз (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) яна бир тадбир олиб, Маккага бориладиган йўлларда алоқани кесиши учун ҳазрати Умарга вазифа бердилар. Ҳазрати Умар дарҳол тоғ йўлларига, ўтиш жойларига ва бошқа йўлларга навбатчилар қўйиб, уларга “Ким Маккага кетаётган бўлса, уларни орқага қайтарасизлар” деб амр берди.

Пайғамбаримиз, бу ишлар яширин қолиши учун: “**Ё Рабби! Юртларига тўсатдан, ҳеч ким сезмай кириб боргунимизча Қурайш мушрикларининг жосус ва айғоқчиларини тутиб қол, уларни бу ишларни кўрмайдиган ва эшиitmайдиган қилиб қўйгин. Улар бизни тўсатдан кириб борганимиздагина кўрсин**” дея Аллоҳу таолога дуо қиласидилар.

Расули акрам жанобимиз шимолдаги мушриклар ёхуд византияликлар устига юришга тайёрланётгандай тасаввур уйғотиш учун Абу Қатода ҳазратларини бир гуруҳ навкар билан шимолга, Изом водийсига жўнатдилар.

Шу кунларда Мадинада кетаётган ҳарбий тайёргарликлар хақида Макка мушрикларини огоҳлантириш учун битилган мактуб ҳақида севимли пайғамбаримиз мўъжиза сифатида хабар бердилар.

Ҳазрати Алини юбориб, хабарчи йўлда хати билан бирга тутқунга олинди.

Рамазоннинг иккинчи кунигача атрофдаги қабилалардан ёрдамчилар келиб, Абу Инаба қудуғи бошида йиғилишди. Улар билан бирга, Асҳоби киромнинг сони ўн икки мингга етди. Улардан тўрт минг нафари Ансор, етти юз нафари муҳожирлар ва қолганлари атрофдаги мусулмон қабилаларидан эди.³⁰⁰

Пайғамбаримиз Мадинада Абдуллоҳ бин Умми Мактум ҳазратларини вакил қилиб қолдирдилар.³⁰¹ Зубайр бин Аввом ҳазратларини эса, икки юз кишилик разведка гурухи сифатида илгарироқ йўлга чиқариб юбордилар.

Оламларнинг сарвари, кўнгиллари Аллоҳу таоло ва Расулининг муҳаббати билан тўлиб-тошган ўн икки минг кишилик катта кўшиннинг бошида, Аллоҳу таолонинг исми билан йўлга чиқдилар. Улар, бундан саккиз йил аввал қанчалаб исканжаю зулмлар оқибатида хижрат қилишга мажбур бўлиб, ташлаб кетган юртларига, Маккага кетишаётганди. Бутхонага айлантирилган муazzзам Каъбани бутлардан тозалашга кетишаётганди... Ўжарликларидан ҳеч воз кеча олмаётган ёки воз кечиши истамаётган мушрикларга ҳақ, адолат ва марҳаматни кўрсатиб қўйиш учун кетишаётганди... Аллоҳу таолонинг динини ёйишга, у ердаги ғофил кишиларнинг абадий жаҳнам азобидан кутилишларига васила бўлиш учун кетишаётганди. Ё Рабби! Бу кандай улкан раҳм-шафқат!

Ислом кўшини Зул-Хулайфага етиб келганида Маккадан оиласи билан Мадинага хижрат қилиб келаётган жаноби пайғамбаримизнинг амакиси ҳазрати Аббосга дуч келдилар. Муҳтарам пайғамбаримиз амакисининг келаётганидан жуда хурсанд бўлиб: “**Эй Аббос! Мен пайғамбарларнинг охиргиси бўлганимдек, сиз ҳам муҳожирларнинг охиргисисиз**” дея илтифот қилдилар. Ҳазрати Аббоснинг юк ва бола-чакаси Мадинага жўнатиб юборилди-да, ўзи жаноби пайғамбаримизнинг ёнларида қолиб, Макканинг фатҳига қатнашди.³⁰²

Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) жанобимиз, Макканинг яқинидаги Құдайдга етганларида, шонли Асҳобига уруш тартибига киришни буюрдилар. Ҳар бир қабилага алохида-

300 Ибн Саъд, “ат-Табакат”, II, 135-б.

301 Ибн Саъд, “ат-Табакат”, II, 135-б.

302 Ибн Асокир, “Торих-и Димашқ”, XXVI, 297-б.

алоҳида байроқлар таъсис қилдириб, ҳар бирини қабилаларнинг байроқдорларига бердилар. Муҳожирларнинг байробини ҳазрати Али, Зубайр бин Аввом ва Саъд бин Абий Ваққос олиб юрадиган бўлди. Ансорнинг ўн иккита байроқдори, Ашжо ва Сулаймларнинг биттадан байроқдори, Музайналар ва Ҳузоа ўғилларида учтадан, Асламларда иккита, Жуҳайналарнинг тўртта байроқдори бор эди.³⁰³

Мадинадан чиққанларига ўн кун тўлганди. Кечга яқин Маккага анча яқинлашдилар. Хуфтон вақтида Марруз-захронга етиб келишди. Пайғамбаримиз, Асҳобига шу ерда тўхташларини амр қилдилар. Ҳазрати Умарга алоҳида вазифа бериб, ҳар бир муҳоҳиднинг гулхан ёқишини амр қилдилар.³⁰⁴ Кўп ўтмай ўн мингдан зиёд гулхан ёна бошлаганида Макка шаҳри ёришиб кетди. Ҳеч нарсадан бехабар маккалик мушриклар бу ҳолатдан ўзларини йўқотиб кўйишиди. Нима бўлаётганини аниқлаш учун Абу Суфёнга вазифа юклидилар. У ёнига бир-иккитасини эргаштириб, Ислом лашкари олдига яширинча яқинлашиб келди. Шу орада муҳтарам пайғамбаримиз Асҳобидан баъзиларига: “**Абу Суфёнга кўз-кулоқ бўлинглар, уни албаттa топасизлар!**” дея марҳамат қилдилар.

Қурайш мушриклари мусулмонларга яқинлашган сайн ҳайратлари ошиб, даҳшатга тушарди. Макканинг атрофида бунча кўп аскар йигилибди, шунча кўп гулхан ёқилган,- дея гапирагапира, Ароқ деган ерга етиб келдилар.

Ўша пайтда пайғамбаримиз: “**Абу Суфён, ҳозир Ароқда**” дея марҳамат қилдилар. Йўллда, ҳазрати Аббос уларни таниб қолиб, жаноби пайғамбаримизнинг олдларига олиб келди. Келаётниб, Абу Суфён ҳазрати Аббосга: “Вазият қандай?” дея савол берди. У эса: “Эй Абу Суфён! Сенга ҳайф бўлсин! Расул алайҳиссалом, сенлар бас кела олмайдиган улкан қўшин билан устингизга юриш қилиб келмоқда. Онд этаманки, Курайшнинг ахволи чатоқ. Карши чиқмоқчи бўлганларнинг ҳолига вой демасдан бошқа илож йўқ!” деди. Абу Суфён билан ёнидагилар, кўркувдан қутлари ўчган ҳолда муҳоҳид саҳобалар орасидан ўтиб, муҳтарам пайғамбаримизнинг ҳузури шарифларига келди. Коинотнинг сultonи, уларни жуда яхши кутиб олдилар. Маккаликлар ҳақида улардан баъзи маълумотларни сўраб билдилар. Алламаҳалгача гаплашиб ўтирганларидан кейин уларни Исломга даъват қилдилар. Ҳоким бин Ҳизом билан Будайл

303 Воқидий, “ал-Мағозий”, II, 800-б.

304 Ибн Саъд, “ат-Табақат”, II, 135-б.

дархол калимаи шаҳодат келтириб мусулмон бўлди. Бироқ Абу Суфёнда бироз тараддуд сезиларди.

Тонг отганида марҳамат дарёси севимли пайғамбаримиз: “**Эй Абу Суфён! Сенга хайф бўлсин! Аллоҳу таолодан бошқа илоҳ йўқлигини ўрганадиган вақтинг ҳали келмадими?**” деб марҳамат қилдилар. У эса: “Ота-онам сизга фидо бўлсин! Юмшоқ муомала, чиройли хулқ-автор, шараф ва қариндошлиқ ҳақига риоя қилишда сиздан ўтадигани йўқ. Сизга раво кўрган шунча жафоларимизга қарамай ҳали бизни ҳидоятга даъват қиляпсиз. Накадар чексиз карам соҳибисиз. Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқлигига инондим... Агар Ундан бошқаси бўлғандан эди, менга шу қунгача бир фойдаси тегарди. Сиз эса, Аллоҳнинг Расулисиз” деб, Асҳоби киром сафига кириш шарафига мұяссар бўлди.³⁰⁵

Ҳазрати Аббос: “Ё Расулаллоҳ! Абу Суфёнга маккаликларнинг эътиборини қозонадиган бирор нарса эҳсон этмайсизми?” деди. Жаноби пайғамбаримиз: “**Кимки Абу Суфённинг уйини паноҳ тутса, омон қолади. Ҳаёти сақлаб қолинади**” дея марҳамат қилдилар. Абу Суфён “Ё Расулаллоҳ! Марҳаматингизни яна бироз кенгайтирмайсизми?” деб илтимос қилганди, муҳтарам пайғамбаримиз, “**Кимки Масжиди Ҳарамга кириб уни паноҳ тутса, унга омонлик берилади! Уйига кириб эшигини бекитиб ўтирганларга ҳам омонлик берилади**” дея марҳамат қилдилар.

Расули акрам (саллаллоҳу алайхи васаллам), Абу Суфёнга Ислом қўшинлариниг ҳайбати-ю кўплигини кўрсатиш ва у орқали маккалик мушрикларга етказишини кўзда тутиб, ҳазрати Аббосга: “**Уни, водий торайиб, отлар базўр ўтадиган тоғ бўғозига олиб бор. У, мусулмонларнинг, Аллоҳу таоло қўшинининг ҳашамат ва ҳайбатини қўрсин**” деб буюрдилар.

Бундан мақсад шу эдики, Абу Суфён, мусулмонларнинг куч-қувватини кўриб, буни мушрикларга билдирисин ва қарши чиқувчилар бўлмасин... Ҳарами шарифда қон тўкилмаслиги таъминлаши керак эди...

Ҳазрати Аббос, Абу Суфённи тоғ орасидаги тор ўтиш йўлагига олиб бораётганда, мужоҳидлар жанг тартибида тизилди. Ҳар қабила ўз байробини кўтариб, йўлақдан ўта бошлади. Уларнинг барчаси совутда бўлиб, яхши қуролланганди. Ҳар бир гурух ўтаётганда

305 Ибн Ҳишиом, “ас-Сийра”, II, 400-б.; Вокидий, “ал-Магозий”, II, 811-б.; Байҳақий, “Далоил-ун-нубувва”, V, 62-б.; Сұҳайш, “Раевзул-унуф”, IV, 155-б.

баданд овозда такбир айтарди. Абу Сүфён ҳазратлари хар гурух ўтганида: “Булар кимлар?” деб сўрар, ҳазрати Аббос эса: “Булар Сурайм ўғиллари! Кўмондонлари Холид бин Валиддир! Мана булар Фифор ўғиллари! Булар эса, Каъб ўғиллари!..” дея жавоб берарди. “Аллоҳу акбар! Аллоҳу акбар!” деган садолар еру-кўкни ларзага солиб, муҳоҳидларнинг кўплиги ва қурол-аслаҳаларининг ярақлаши кўз қамаштиради.

Ҳазрати Абу Сүфён, кўпроқ Фахри олам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимизнинг қандай ўтишларини кўргиси келарди. У зотнинг атрофидаги аскарларнинг ҳарбий юриш билан ўтишини иштиёқ билан кутар, бошқалардан фарқли бўлишини таҳмин қиласди. Шу сабабли хар гал: “Булар Расулуллоҳнинг сарбозларими?” деб сўрашдан ўзини тия олмасди... Нихоят пайғамбарлар султони, Оламлар сарвари қўёшдек атрофга нур сочган ҳолда Кусво номли туялари устида кўриндилар. Атрофини муҳожир ва ансор саҳобалар ўраб олганди. Улар барчаси Довудий совутлар кийиб, белларига хиндий қиличлар тақиб, зотдор оту тяларга миниб келишарди.

Абу Сүфён ҳазратлари уларни кўриб, ҳайрат билан: “Улар кимлар, ё Аббос?” деб сўради. Ҳазрати Аббос эса: “Ўртадаги Расул алайҳиссалом. Атрофидагилар эса, шаҳид бўлиш иштиёқи билан ёниб турган Ансор ва Муҳожирлардир!...” деди.

Севимли пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳазрати Аббос билан Абу Сүфённинг олдиларидан ўтаётганларида, Абу Сүфён ҳазратларига: “**Бугун, Аллоҳу таоло Каъбанинг шони шарафини баланд қиласдиган кун. Бугун, Байтуллоҳга ёпинчиқ ёпиладиган кун!** Бугун раҳм-шафқат ва марҳамат куни... **Бугун, Аллоҳу таолонинг қурайшликларни** (Ислом) билан азиз қиласдиган куни.” дея марҳамат қиласдилар.

Ҳазрати Абу Сүфён кўрадиганини кўриб, эшитадиганини эшитганди. У: “Мен, Қайсарнинг ҳам, Қисронинг ҳам салтанатини кўрдим. Бироқ бундай ихтишомлигини кўрмаганман. Мен умримда, бундай олийжаноб кўшин ва жамоатга дуч келмаганман. Бундай лашкарга ҳеч ким бас кела олмайди. Уларга ҳеч кимнинг қуввати дош бера олмайди” дея, Маккага қараб жўнаб кетди.

Абу Сүфён Маккага келиб, уни ташвишланиб кутиб турган мушрикларга, ўзининг мусулмон бўлганлигини айтганидан сўнг: “Эй Қурайш жамоати! Муҳаммад алайҳиссалом, сиз бас кела

олмайдиган улкан қўшин билан шундоқ шаҳримиз остонасида тўхтабдилар. Бекорга ўз ўзингизни алдамант. Мусулмон бўлингларки шаксиз қутулгайсизлар. Мен сизлар кўрмаган нарсаларга гувоҳ бўлдим. Сон-саноқсиз баҳодирлар, отлик сарбозлар ва қуроласлаҳалар кўрдим. Уларга ҳеч кимнинг кучи етмайди. Қўшин шаҳарга кирганда ким Абу Суфённинг уйида жон сақласа, унга омонлик берилди, у қатлдан кутулган бўлади. Ким Байтуллоҳдан паноҳ топса, унга ҳам омонлик берилди. Ким уйига кириб, эшигини ёпиб олса, унга ҳам омонлик берилди,”- деди.³⁰⁶

Ҳазрати Абу Суфённинг айтганларини эшитган мушрикларнинг ашаддийлари, унга қарши чиқиб, ҳақорат қилишди. Ҳатто ислом лашкарига қарши жанг учун тайёргарлик бошлаб юборгандарни ҳам бўлди. Лекин ундайлар озвилик эди. Бошқалар уларга эътибор бермай, уйларига чопди. Бир қисми эса, **Масжиди Ҳарамга бекинди.**

Сарвари олам (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) ва шонли саҳобийлар, Зитуво водийсига келиб, ўша ерда тўпландилар. Оламларнинг жаноби, саҳобаларига бир разм солғанларидан кейин бундан саккиз йил муқаддам, Маккадан ажралиб, ҳижрат қилгандарини хотирладилар. Ўша маҳзун куни, саодатхоналари атрофини мушриклар ўраб олганлиги, Ёсини шарифдан ояти карималар ўқиб, уйдан чиққани, ҳаммадан яшириниб, ҳазрати Абу Бакр билан бирга Савр горига чиқиб боргандарини, Макка худудидан ажралаётганида сўнгги бор унга қараб: “(Эй Макка) Валлоҳи, биламан, сен Аллоҳу таоло яратган ерларнинг энг хайрлисисан. Раббим наздида ва мен учун ҳам энг севимли бўлгани сенсан. Сендан мажбуран чиқарилмаганимда, мен сендан ҳеч қачон чиқмасдим, сендан айрилмасдим” деб марҳамат қилгандарини эсладилар. Ана шундай фамгин вазиятда Жаброил алайхиссаломнинг Қасос сураси 85-ояти каримасини ўқиб, муборак дилларига тасалли бергани ва Макка-и мукаррамага албатта қайтишини суюнчилагани, бир ҳовучгина Асҳоби билан Бадрда, Уҳудда, Хандакда, Ҳайбарда, Мутада душманлар устидан қандай ғолиб келгандарини бир-бир хотирладилар. Мана энди эса, Аллоҳу таолонинг қудрати билан ўн икки минг асҳоби, у зот атрофида парвона бўлиб, Маккага кириш учун Унинг битта имо-

³⁰⁶ Абу Довуд, “Ҳараж”, 25-б.; Аҳмад бин Ҳанбал, “ал-Муснад”, II, 292-б.; Ибн Ҳашом, “ас-Сиіра”, II, 401-б.; Воқидий, “ал-Мағозий”, II, 817-б.; Сұҳайлий, “Равзул-унуф”, IV, 155-б.

ишоратларини кутиб турарди. Сарвари олам жанобимиз, буларнинг барчасини эҳсон қилган Аллоҳу таолога, қалбан миннатдорлик ва шукур туйғуларига гарқ бўлган ҳолатда ҳамд этдилар. Тавозу билан муборак бошларини эгдилар.

Фахри коинот жанобимиз Асҳобини тўртта катта-катта гурухга ажратдилар. Ўнг қанот қўмондонлигига Холид бин Валид ҳазратларини, чап қанот қўмондонлигига Зубайр бин Аввом ҳазратларини, пиёдаларнинг бошига Абу Убайда бин Жарроҳ ҳазратларини, тўртинчи гурухга эса, Саъд бин Убода ҳазратларини тайинладилар. Ҳазрати Холид, Макканинг жанубидан кириб, мушриклардан ким қарши чиқса, уларга муносиб жазоларини бериб, Сафо тепалигида Фахри коинот жанобимизга қўшиладиган бўлди. Ҳазрати Зубайр, Макканинг шимолидан кириб, Ҳажунда байробини тикиб, Сарвари олам жанобимизни кутадиган бўлди. Саъд бин Убода ҳазратлари эса, гарб томондан ҳаракат қиладиган бўлди.³⁰⁷

Расули акрам қўмондонларига: “**Сизга ҳужум қилмагунларича, асло ҳеч ким билан жанг қилмайсиз. Ҳеч кимни ўлдирмайсиз**” деб буюрдилар. Фақат исмлари айтилган ўн беш кишидан қайси бири тутиб олинса, Каъбанинг ёпингичи тагига яширинган бўлсада, каллалари танасидан жудо қилиниши тайинланди.³⁰⁸

Ҳақ келди, ботил зоил бўлди...

Рамазони шарифнинг ўн учинчи, Жума куни эди. Мужоҳидлардан энг аввал ҳаракатга тушган Холид бин Валид ҳазратлари бўлди. Улар Макканинг жануб тарафидан Ҳандама тоғи этагига келгандилар, ашаддий Қурайш мушриклари тарафидан бирданига ўқ ёғдирилди. Иккита мужоҳид шахид бўлди. Ҳазрати Холид, жанг тартибида турган лашкарига: “Душманнинг сафини ташлаб қочганлар ўлдирилмасин” дея амр қилганидан сўнг, барчаси олға отилди. Бир зумда мушрикларни орқага қувиб юборишиди. Тўқнашувда етмишта мушрик ўлдирилди. Бошқалари тоққа ва уйларига қочиб жон сақлади.

Муқаддас Маккага бошқа йўналишлардан кириб келаётган

³⁰⁷ Абу Доевӯ, “Ҳараж”, 25-б.; Абдураzzоқ, “ал-Мусаннаф”, V, 377-б.; Байҳақий, “Далошли-ун-нубувва”, II, 431-б.

³⁰⁸ Ибн Ҳашом, “ас-Сиіра”, II, 859-б

саҳобийлар ҳеч қандай қаршиликка учрамадилар. Ўлдирилиши керак бўлганлардан бештаси тутиб, жазолари берилди. Қолганлари Маккадан қочиб кетишиди. Мужоҳидларнинг қалблари ҳисуҳаяжонга тўла, тўлқинланиб: “Аллоҳу акбар! Аллоҳу акбар!” такбирлари остида Маккага кириб келарди. Сарвар-и олам (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) жанобимиз, Қусво туси устида, Усома бин Зайдни мингаштириб олган ҳолда ғоят тавозе билан туғилиб ўсан тупроқ, мұқаддас Маккага кириб келардилар. Шундай күнларни насиб этган Аллоҳу таолога ҳамд этиб, Макканинг фатҳи ҳақида хушхабар берилган Фатҳ сурасини тиловат қилиб келарди.

Фахри коинот жанобимиз, чексиз қувончга тўлиб музaffer Асҳоби билан бирга Каъбаи муazzамага қараб юра бошладилар. Ўнг томонларида ҳазрати Абу Бақр, чап томонларида Усайд бин Ҳубайр ҳазратлари келарди. Улар Ҳажар-ул асвадни зиёрат қилиб, талбия ва такбир келтиришиди. Буни кузатаётган саҳобийлар Маккайи мукаррамани “Аллоҳу акбар! Аллоҳу акбар!” садолари билан титратишиди. Бу улуғ манзара олдида барча мусулмонлар кўзларидан севинч ёшларини тўқаётган бўлса, Ҳарами шариф ичиди ва уйларида яшириниб ўтирган мушриклар кўркувдан дагдаг калтираб бошларига келадиганларни кутишарди.

Шундан кейин Оламларнинг жаноби ва Асҳоби тавофни бошладилар. Каъба-и муazzамани етти марта айланиб тавоғ қилганларидан кейин тудан тушган мухтарам пайғамбаримиз, мақом-и Иброҳимда икки ракат намоз ўқидилар. Сўнгра ҳазрати Аббос қудукдан келтирган замзамдан ичдилар. Ўша замзам билан таҳорат олгилар келиб, бир чеккада таҳорат олаётганларида, муборак баданларига тегиб тўқилаётган сув томчиларини Асҳоби киром ерга туширмай илиб ола бошладилар. Буни кузатиб турган мушриклар: “Биз ҳаётда бундай ҳукмдорни кўрмаган ва эшитмаганмиз” деб ҳайратга тушди.

Сарвари олам (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) жанобимиз, Каъбанинг атрофида тош ва таҳталардан ясалган барча бутларни олиб ташлашни буюрдилар. **“Ҳақ қелганида ботил зоил бўлади, ботил доим кетгувчиидир”**³⁰⁹ маолидаги ояти каримани ўқиб, муборак қўлларидаги асони бутларга қаратиб никтадилар. Асо теккан ҳар бир бут, юзтубан бўлиб йиқила бошлади. Ўшанда уч юз олтмишта бут ер билан яксон қилинди.³¹⁰

³⁰⁹ Исро сураси, 17/81.

³¹⁰ Ибн Ҳишиом, “ас-Сиўра”, II, 416-б.

Пешин вақти кирганди, Расули акрам жанобимиз, ҳазрати Билолга Кабъада азони шариф ўқишини амр этдилар. У дархол ўрнидан туриб, муқаддас топширикни адо этди. Аzon ўқилаётганида мусулмонларнинг қалбида чексиз қувонч пайдо бўлиб, мушриклар эса янада алам ва қайғуга ғарқ бўлишди.³¹¹

Севимли пайғамбаримиз, Каъбанинг калитини келтиришни сўрадилар. Келтирдилар. Каъба ичи расмлар ва бутлардан яхшилаб тозаланганидан кейин ёnlарига ҳазрати Усома бин Зайд, ҳазрати Билол, ҳазрати Усмон бин Талҳаларни олиб, ичига кирдилар. Жаноби пайғамбаримиз ичкарида эшикни орқа тарафида қолдириб, икки ракат намоз ўқидилар. Ҳар бир бурчагида такбир келтириб, дуо қилдилар. Холид бин Валид эса, эшикда туриб, у ерда одамларнинг тўпланмаслигини назорат киларди.

Коинотнинг сultonи, Каъба эшигининг икки табакасидан икки қўли билан ушлаб турардилар. Курайшликлар Масжиди Ҳарамни тўлдириб юборишганди ва қўркув билан умид аралаш, паришон ҳолатда, севимли пайғамбаримизга қараб туришарди. Зеро, ана ушалар пайғамбаримизга ва Асҳобига нималар қилишмади, қандай исканжалар беришмади. Уларнинг бўйинларига ип боғлаб судраган, оловга ташлаб, ёқмоқчи бўлгандилар. Ёзинг жазирамасида қизиб турган тошларни кўкракларига хушдан кетгунларича босиб туриш билан азоб бергандилар. Оловда қип-қизил чўққа айланган нишларни баданларига босгандилар. Уч йил давомида бир маҳаллани оч ва сувсиз қамалда қолдириб, ташқаридан келадиган ҳамма нарсалардан маҳрум этгандилар. Икки оёғини иккита туяга боғлаб, туяларни қарама-қарши томонларга ҳайдаш йўли билан парчалаб ташлагандилар. Энг аянчлиси, уларни она юртларидан ҳайдагандилар. Шунча исканжা ва азоблар кифоя қilmай, уларни бутунлай йўқотиш ниятида неча марталаб урушлар ташкил қилгандилар.

Лекин буларга қарамай умидвор эдилар. Чунки уларнинг қаршисида оламларга раҳмат қилиб юборилган марҳамат дарёси турарди. Севимли пайғамбаримиз, эшик табақаларини ушлаб турган ҳолда мушрикларга бироз тикилиб турдилар-да: “**Эй Курайш жамоати! Ҳозир сиз, менинг қандай иш тутишимни тахмин килиб турибсиз?**” деб марҳамат қилдилар. Улар эса: “Биз сендан хайр кутаяпмиз, хайр умид қиляпмиз. Чунки сен, карим қардошимизсан.

³¹¹ Сұхайлий, “Равзул-унуф”, IV, 172-б.

Карам ва яхшилик эгаси бўлган бир қардошимизнинг ўглисан. Бизнинг устимиздан голиб чиқдинг. Сендан фақат яхшилик умидидамиз” дедилар.

Расули ақрам (саллаллоҳу алайҳи вассаллаҳ) уларга табассум қилиб: “Менинг сизга айтадиганларим, Юсуф(алайҳиссағолом) нинг қардошларига сўзлаганидек бўлади. У каби мен ҳам бугун (-дан бошлиб гуноҳларингизни эслатиб, юзингизга солишдек) сизга ҳеч қандай айблов ва ташвиш юкламайман. Аллоҳу таоло сизларни мағфират қиласин³¹² дейман. Боринглар, хурсизлар, эркинсизлар” деб марҳамат қилдилар.

Бундай оламшумул раҳмдиллик, тош қалбларни юмшатиб, улардаги нафрат туйғуларини муҳаббатга айлантирганди. Оламларнинг сарвари исломга даъват қилганларида, улар мусулмон бўлиш учун йигилдилар. Мухтарам пайғамбаримиз, ўз рисолатларини қурайшликларга илк бор эълон қилган Сафо тепасига чиқдилар. Ана шу ерда туриб, катта-кичик, аёл-эркак, барча маккаликларнинг байъатини қабул қилдилар. Шу тариқа қурайшликлар мусулмон бўлиб, Асҳоби киром сафига кириш шарафига эришди.

Эркаклар билан аҳдлашувлар тугаганидан кейин аёллардан ҳам баъзи масалаларда ваъда олинди.³¹³

Янги мусулмон бўлганлар билан келишиб олинган масалалар асосан, Аллоҳу таолога ширк қўшмаслик, жаноби пайғамбаримизга исён кўтармаслик, ўғрилик қилмаслик, иффат ва номусни муҳофаза қилиш, киз фарзандларини ўлдирмаслик шулар жумласидан эди. Мусулмон бўлганлар орасида қатл қилиниши лозим бўлган ўн беш кишилик рўйхатда ҳазрати Абу Суфённинг хотини Ҳинд ҳам бор эди. Лекин Оламларга раҳмат бўлган мухтарам пайғамбаримиз уни ҳам авф этгандилар. Мусулмон бўлган маккаликлар уйларидаги барча бутларни синдириб ташлади. Теварак-атрофдаги қабилаларга аскарлар юборилиб, у жойлардаги бутлар ҳам ер билан яксон қилинди. Шундай қилиб, ҳақ келиши билан ботилнинг илдизи қўпорилди.**Рахм-шафқатга қовушганлар орасида Абу Жаҳлнинг ўғли Икрима, ҳазрати Ҳамзани шаҳид этган Вахший каби янги мусулмонлар ҳам бор эди.** Кейинчалик улардан ҳазрати Икрима Ярмуқ жангига шаҳид бўлди. Ҳазрати Вахший эса, Ямома урушида Мусайламат-ул-Қаззобни ўлдирди.³¹⁴

³¹² Юсуф сураси, 12/92.

³¹³ Ибн Саъд, “ат-Табақот”, VIII, 9-б.; Сафадий, “ал-Воғий”, VIII, 433-б.

³¹⁴ Вокидий, “ал-Мағозий”, II, 863-б.; Табароний, “ал-Мұжкамул-қабир”, XXII, 36-б.; Сафадий, “ал-Воғий”, V, 392-б.; Ибн Асокир, “Тарих-и Димашқ”, LXII, 404-б.

Хунайн ғазоси

Сарвари олам (саллаллоху алайҳи васаллам) жанобимиз Маккага юриш бошлаган вақтларида Макка атрофида истиқомат қиласиган Ҳавозин ва Сақийф номли иккита йирик қабила, мусулмонларнинг улар томон бостириб келаётганидан хавфсираб, жанг ҳозирлигига киришди. Кейинроқ мусулмонларнинг асл мақсади Маккани фатҳ этиш эканлигини кўриб, енгил тин олишган бўлса-да: “Қурайшдан сўнгра навбат барибир бизга келади” деб, жон-жаҳдлари билан урушга тайёрлана бошлашди. Ўзларича: “Аслида мусулмонлар ҳалигача тузукроқ жанг қиласиган қавм билан тўқнашиб кўрмади. Ҳаммани енгамиз деб ғуурланишса керак. Улар биз томон юриш қилмай туриб, биз бостириб борайликда, жанг қилиш қандай бўлишини бир кўрсатиб қўяйлик” дейишли. Ҳавозин қабиласининг раиси Молик бин Авф бошчилигига йигирма минг кишилик катта қўшин Макка сари юришни бошлади. Мушриклар қўшиннинг жасоратини орттириб, зўр келганида қочиб қолмасликлари учун барча қимматбаҳо мол-мулклари билан хотин, бола-чақаларини ҳам бирга олиб келишарди.

Бу хабар тезда Маккага ҳам етиб келди. Фахри коинот сарваримиз, хабарнинг тўғрилигини билиб келиши учун Абдуллоҳ бин Абий Ҳадрадни Ҳавозин қабиласига юбордилар. Ҳазрати Абдуллоҳ юз-қиёфасини ўзгартириб, душман орасига киришга муваффақ бўлди. Уларнинг мақсад ва ҳаракат режаларини билиб, зудлик билан муҳтарам Пайғабаримизни хабардор қилди.

Расули акрам дарҳол Асҳобини тўпладилар. Йигирма ёшли йигит Аттоб бин Асид ҳазратларини Маккага волий тайнинлаб, ўн икки минглик қўшин билан йўлга чиқдилар. Пайғамбаримиз лашкар билан, мушрик Ҳавозин ва Сақийф қабилаларини қароргоҳларидан чиқармай босиб олишни ният қилгандилар. Мужоҳидлар байробини олиб юриш ҳазрати Алига топширилган³¹⁵ бўлиб, энг олдинда кетаётган кучларнинг қўмондонилиги эса, Холид бин Валид ҳазратларига берилган эди.³¹⁶ Оламлар сарвари,

³¹⁵ Ибн Саъд, “ат-Табақат”, IV, 9-б.; Сұхайий, “Равзул-унуф”, IV, 204-б.

³¹⁶ Аҳмад бин Ҳанбал, “ал-Муснаф”, IV, 350-б.; Ибн Ҳашом, “ас-Сийра”, II, 428-б.; Воқидий, “ал-Мағозий”, II, 912-б.; Сұхайий, “Равзул-унуф”, IV, 195-б.

эгниларига устма-уст совут ва бошларига дубулға кийиб, Дулдул исмли хачирга миниб олгандилар. Шундай қилиб, Шаввол ойининг 11-куни Хунайн водийсига етиб бордилар. Ўша кеча, Сарвари олам ислом кўшинини назоратдан ўтказиб, уларни ҳарбга шай ҳолатда тизиб чиқдилар. Бомдод намози ўқилгач ҳаракат амри берилди.

Мушрикларнинг қўмондони ҳам ўша кечадан фойдаланиб, Хунайн водийсининг икки ёнига кўшинини жойлаштириб, мудофаа чораларини кўзлаб, пистирмалар қурганди. Анча илгарилаб кетган Холид бин Валидинг олдинги гурухлари пистирмалар борлигидан бехабар, кечаси от суриб кетишаётганди. Тонг отиб қолган бўлсада, эрталабки нимқоронғилик олдинда душманнинг борлигини кўришга ҳалақит берарди. Шу пайтда бирданига душман ўқлари ёғила бошлади. Бундай кутилмаганда бошланган ўқ ёмғиридан кутулиш учун тезда ортга чекинишга мажбур бўлдилар. Уларнинг тезлик билан чекинишлари, жанг сафларини бузиб юборди. Улар ҳам орқага чекинишни бошлаганларида йигирма минглик душман кўшини селдек водийга ёпирилиб оқа бошлади.

Севимли пайгамбаримиз якка ўzlари, ҳужумга кирган мушриклар томон илгари отилдилар. Бироз сўнгра, ҳазрати Аббос, ҳазрати Абу Бақр ва яна юзга яқин қаҳрамон саҳобийлар, У зотга етиб олдилар ва вужудларини қалқон қилдилар. Ҳазрати Аббос дарҳол хачирнинг жиловини ушладилар, ҳазрати Суфён бин Хорис ҳам узангисини ушлаб, хачирнинг чопишини секинлаштиришга ҳаракат қилишиб, Расулуллоҳнинг душман кўшини орасига киришига тўсиқ бўлишга уриндилар. Аллоҳу таоло динининг йўқ бўлишидан қайғуга тушган Оламларнинг жаноби: “**Ё Аббос! Сен уларга** (Эй Мадиналиклар! Эй Самура дарахти остида байъат этган саҳобийлар) **дея овоз бер**” дея марҳамат қилдилар. Ҳазрати Аббос жисмоний кўриниши жуда йирик ва ҳайбатли киши эди. У наъра тортса, овози жуда узоқлардан ҳам эшитиларди. Шунинг учун бор овози билан: “Эй мадиналиклар! Эй Самура дарахти остида пайгамбаримизга сўз берган Асҳоб тарқалиб кетманг, мана бу ерда тўпланинглар!” деган сўзлар билан ҳайқирди. Унинг товушини эшитган Асҳоби киром орқага қайтмоқчи бўлдилар, бироқ уловлари жуда қаттиқ хуркиб кетганларидан тезда орқага қайтишга муваффақ бўла олишмади. Охири уловларидан тушиб, қиличу-найзаларини олиб пиёда

Расулллоҳнинг ҳузурига етишдилар ва душманга қарши шиддатли жангга киришдилар. “Аллоҳу акбар! Аллоҳу акбар!” садолари еруқўкни ингратиб, душманни даҳшатга туширади. Бадрда, Уҳудда, Хандақда ва Ҳайбарда жуда катта қаҳрамонлеклар кўрсатган Асҳоб, хусусан ҳазрати Али, Абу Дужона, Зубайр бин Аввом қайта-қайта илгари отилиб, душманни сафдан чиқариб, тум-тарақай қиласарди.

Оламлар сарвари, Асҳобининг жонларини аямай жанг қилаётганини назорат қилиб турар ва дудокларидан: “**Аллоҳим бизга ёрдамингни нозил қилгин. Шубҳасиз, Сен уларнинг ғолиб келишларини истамайсан**” дея дуо қилаётгандарни эшитиларди. Мұхтарам пайғамбаримиз Аллоҳу таолога ёлвораётиб ердан бир сиқим күм олдилар-да: “**Уларнинг юзлари кора бўлсин**” деб, мушриклар томон сепиб юбордилар. Ўшанда пайғамбаримизнинг яна бир мўъжизаси рўй бериб, душман аскарларидан кўзига тупроқ тўлмаган бирон киши қолмади. Шу аснода малаклар ҳам ёрдамга етиб келдилар. Севгили пайғамбаримиз: “**Аллоҳу таолога аҳд бўлсинки, уларнинг сафлари бузила бошлади**” дея марҳамат қилдилар. Ҳақиқатан, мушрикларнинг сафлари бузилиб, қочишни бошлаганди. Мушриклар ортга чекинишни бошлаганида ортларидан қувиб келаётган саҳобийларни кўриб, жанг майдонига олиб келган хотин-халаж, бола-чақа ва молларини ҳам ташлаб, факат ўз жонлари илинжида орқага қарамай тум-турақай қочишарди.

Жанг майдонидан қочиб жонини аранг кутқарган душман, ортда етмиш ўлик, олти минг асир ва беҳисоб мол-мулк қолдиришганди. Қочганларнинг бир қисми Тоиф қалъасига яширинди. Бир қисми эса, Нахла ва Автасга кетди. Кўмондонлари Молик бин Авф Тоифга бекинганлар орасида эди. Асҳоби киром уларни бир мунча вақт таъқиб этди. Автасда яна қаттиқ тўқнашув юз берди. Душманнинг қаршилиги яна бузилиб, тору мор қилинди.

Ниҳоят, Аллоҳу таолонинг марҳамати, Расулллоҳ (саллаллоҳу алайхи васаллам) жанобимизнинг ҳиммат ва баракатлари туфайли бу газода ҳам зафар мусулмонларники бўлган эди. Мусулмонлар тўрт шаҳид берган, бир неча саҳобий яраланганди. Холид бин Валид ҳам яраланганини эшиитган мұхтарам пайғамбаримиз, унинг олдига бориб, ярасини муборак қўллари билан силаганларида яра ўша ондаёқ тузалиб кетди.

Тоиф сафари

Коинот султони (соллаллоху алайҳи васаллам) Тоифга қочган душман устига ҳам юриш қилиб, узил-кесил ғалабага эришишни истарди. Тоиф - Маккага энг яқин қалъалардан бўлиб, энг мустаҳкамларидан эди. Мухтараам пайғамбаримиз ҳижратдан илгари Тоифга келиб, бир ой давомида уларни ҳидоятга даъват қилгандилар. Аммо тоифликлар оламлар сардорига кўз кўриб, қулоқ эшитмаган исканжә-ю зулмларнираво кўришган эди. Ҳатто тошбўрон қилиб, оёқларини қонга белаган эди. Пайғамбаримиз бу қалъада Зайд бин Хориса ҳазратлари билан ҳаётларининг энг аччик, энг изтиробли кунларини бошдан кечиргандилар. Энди эса, Тоифга Холид бин Валид ҳазратларини маҳсус ҳарбий бирлик билан олдинроқ жўнатмоқда эдилар. Ўзлари эса, шонли Асхоби билан уларнинг изидан Тоифга етиб бордилар. Сакийф қабиласи мустаҳкам қалъаларига олдиндан анчагина озиқ-овқат ғамлаб олишганди. Шу сабабдан Асхоби киромнинг келганини кўриб, дарров дарвозаларини бекитиб, химояга кўчишди. Қалъага яқинлашиб борган мужоҳирларга ўқ узиб қаршилик кўрсатишарди. Уруш шу тарзда давом этарди. Тоифликларнинг ҳеч бири қалъадан чиқиб юзма-юз жанг қилишга журъат қилолмасди.

Асхоби киромдан баъзилари палаҳмонлар ёрдамида қалъа ичкарисига тош ёғдириш керак деган фикрни таклиф қилишди. Бу таклиф пайғамбаримизга маъқул бўлиб, палаҳмонлар ясашни буюрдилар. Кейин палаҳмонлардан мушрик қалъаси устига тош отишга амр берилди. Асхоби киром жон-жаҳдлари билан ҳаракат қилиб, қалъани фатҳ этишга гайрат қилишарди. Бу орада ўн тўртта саҳоба шаҳидлик мартабасига эришди. Лекин қалъанинг мустаҳкамлиги, уни фатҳ этишни қийинлаштиради.

Қамалнинг йигирманчи куни кечаси, Расули акрам (соллаллоху алайҳи васаллам) жанобимиз, бир туш кўрдилар. Тушларида У зотга бир идиш тўла сариёғ ҳадя қилинади, лекин у бир хўroz томонидан чўқиланиб, тўкилади. Мухтарам пайғамбаримиз ушбу тушни Тоифнинг бу йил фатҳ этилмаслигига йўйиб, қамалдан воз кечдилар.

Мухтарам пайғамбаримиз 8 йил олдин тоифликлар исканжасига дуч келгандарида бир фаришта келиб, “Ижозат берсангиз уларнинг бошларига шу тоғларни қулатайин” деганди. Марҳамат дарёси

бўлмиш Сарвари олам жанобимиз: “**Йўқ. Мен оламларга раҳм(ат) тариқасида юборилганман. Ягона истагим, бу мушриклардан Ҳаққа шерик қўшмасдан ибодат қилувчи бир насл чиқаришини Аллоҳу таолодан сўрашдир**”- дея марҳамат қилгандилар. Ҳозир ҳам раҳм-шавқат қилиб: “**Ё Рабби! Сақийфликларга тўғри йўлни кўрсатгин! Уларни бизга олиб келгин**”- деб дуо қилдилар.

Ҳабиби акрам жанобимиз Асҳоби билан Тоифдан чиқиб, Хунайнда тутқун қилинган асиirlар ва ғаниматлар йигилган жой - Жиронага қилдилар. Олти минг асир билан йигирма мингдан зиёд қорамол ва қирқ мингга яқин майда мол ҳам-да бехисоб зийнат ашёлари ғанимат олинган эди. Ҳаммасини уларда ҳақи бўлган муҳоҳидларга тақсим қилдилар. Шу пайтда Ҳавозин қабиласидан бир ҳайъат, хузурга қабул учун изн сўраб келди. Пайғамбаримиз уларни қабул қилдилар. Келган ҳайъат Ҳавозин қабиласининг батамом мусулмон бўлганини хабар берганида Оламлар сарвари бениҳоя мамнун бўлдилар. Хурсанд бўлгандаридан ўз улушларига тушган асиirlарни дарҳол озод қилиб, ҳайъатга топширдилар. Асҳоби киром ҳам муҳтарам пайғамбаримизга эргашиб, қўлларидаги асиirlарни озод қилишди. Расууллоҳнинг бир марҳаматлари туфайли олти минг асир бирданига хурриятга қовушди. Бу хабар, жонини сақлаш учун Тоиф қальасига бекинган Ҳавозин қабиласи раиси Молик бин Авфга етиб борганида, у ҳам келиб мусулмон бўлди. Муҳтарам пайғамбаримиз, уни ҳадя-эҳсонларга кўмиб ташладилар.³¹⁷

Энди бу ерда қилинадиган иш қолмади. Коинот султони ҳар доимгидек зафар қучиб, Асҳоби билан Маккага қайтдилар. Аттоб бин Асийдни Макка волийси этиб тайинладилар.³¹⁸ Муоз бин Жабал ҳазратларини эса, дин ишларини ўргатиш вазифаси билан шаҳарда қолдирдилар.³¹⁹ Каъба-и муazzамани тақрор тавоф қилиб, умра амалини адо этгач шонли Асҳобини олиб, тақрор Мадина сари йўлга тушдилар...

Шу ҳодисадан бир йил ўтиб, тоифликлар мусулмон бўлиш ниятларини етказиш мақсадида Мадинага севгили пайғамбаримиз

³¹⁷ Ибн Ҳишом, “ас-Сиўра”, II, 452-б.; Вокидий, “ал-Магозий”, III, 925-б.; Ибн Саъд, “ат-Табакот”, I, 312-б.; Заҳабий, “Сийар”, II, 207-б.

³¹⁸ Ибни Можса, “Тижкорат”, 20-б.; Ибн Ҳишом, “ас-Сиўра”, II, 440-б.; Ҳаким, “ал-Мустадрак”, III, 687-б.; Байҳакий, “ас-Сунан”, I, 498-б., II, 264-б.; Вокидий, “ал-Магозий”, I, 890, 960-б.; Ибн Саъд, “ат-Табакот”, II, 137-б.; Фокиуий, “Ахбору Макка”, V, 144-б.; Азрокий, “Ахбору Макка”, I, 232-б.

³¹⁹ Вокидий, “ал-Магозий”, III, 959-б.; Ибн Саъд, “ат-Табакот”, II, 137-б.;

хузури шарифларига олти кишилик ҳайъат юбориши. Оламлар сарвари бир йил аввал Тоиф қамалига барҳам берганларида: “**Ё Рабби! Сақийфликларга тўғри йўлни кўрсатгин!** Уларни бизга олиб келгин”- деб дуо қилгандилар. Мана ҳозир эса, сақийфликлар ўзлари мусулмон бўлиш учун келиб туришарди. Расули акрам жанобимиз, уларнинг мусулмон бўлганларидан жуда хурсанд бўлиб, баъзи имтиёзлар бериб, ҳайъатни Тоифга кузатиб қўйдилар. Бошларига Усмон Абил-Ос ҳазратларини волий тайинладилар.³²⁰

Табук сафари

Сарвари олам (саллаллоҳу алайхи васаллам) Мадина-и му-навварага ташриф буюрганларидан кейин, бир неча давлатларга элчилар юбориб, уларни Исломга даъват қилдилар. Уммон, Баҳрайн каби мамлакат ҳукмдорлари ҳалқи билан бирга мусулмон бўлиб шарафландилар. Улардан бошқа яна бир неча қабилалардан вакиллар келиб, Оламлар сарварига тобе эканликларини билдириб, саодатга эришдилар.

Исломият энди суръат билан ёйилаётганди. Атрофдаги қабилаларга, давлатларга дин асосларини ўргатишга муаллимлар ва уларни маъмурий бошқарадиган волийлар юборилаётганди. Ҳижратнинг тўққизинчи йилида Мадина мусулмон бўлишга келган вакилларнинг маконига айланди.

Ҳижратнинг тўққизинчи йили, Ражаб ойи эди. Бир куни Расулуллоҳ жанобимиз, Асҳобига: “**Бугун солиҳ бир қардошингиз вафот этди. Туринглар унинг жаноза намозини ўқиймиз**” дея марҳамат қилдилар. Пайгамбаримиз имомлигида гайбан жаноза намози ўқилди. Намоздан кейин марҳамат қилдиларки: “**Қардошларинг Нажоий Асҳама учун Аллоҳу таолодан мағфират сўрадик.**”

Ўша воқеадан бироз вақт ўтиб Ҳабашистондан Нажоий Асҳаманинг вафот хабари етди. Вафот этган куни билан муҳтарам пайғамбаримизнинг жаноза ўқитган кунлари бир вақтга тўғри келган эди.³²¹

320 Абу Довуд, “Салом”, 12-б.; Ибни Можа, “Масожид”, 3-б.; Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснаф”, IV, 21-б.; Ибн Ҳишом, “ас-Сийра”, II, 541-б.; Ибн Саъд, “ат-Табакат”, V, 509-б.

321 Бухорий, “Жаноиз”, 52-б.; Насорий, “Жаноиз”, 37-б.; Ибн Абий Шайба, “ал-Мусаннаф”, III, 183-б.;

Шамсиоддин Шомий, “Субулу-л-Худо”, III, 92-б.

Византия императори Хирақл (Геракл), Араб ярим оролида мусулмонликнинг ёйилиб янги **Ислом давлатининг тобора кучайиб** бораётганига ҳасад қиласарди. Шу боис имкони борича унинг ривожига тўғаноқ бўлишга интиларди. Шу кунларда христиан араблар, Хирақлга бир мактуб йўллади. Мактубда “Пайгамбарлик даъвоси билан ўртага чиқсан киши вафот қилди. Мусулмонлар очарчилик ва қахатчиликдан аҳволлари танг. Агар уларни эски динларига қайтаришни хоҳласанг, ҳозир айни пайтидир” деган сўзлар ёзилганди. Шу хат туртки бўлиб, Хирақл қирқ минг кишилик қўшин ташкил қилиб, унга Кубод исмли бирини қўмондон тайинлади ва уларни мусулмонлар билан жанг қилишга йўлга чиқарди.

Вазиятдан хабар топган Фахри коинот жанобимиз, саҳобаларини йиғиб, жангга ҳозирлик кўришларини буюрдилар. Ўша йили қурғоқчилик дастидан саҳобийлар моддий томондан фоят қийин аҳволда эди.Faқатгина тижорат билан шуғуланаётгандарнинг аҳволи бир мунча дурустроқ эди. Муҳтарам пайгамбаримиз, газога (уруш) катнашадиган аскарларнинг қурол-аслаҳа билан таъминланиши учун Асҳобнинг моддий ёрдам кўрсатишларини ҳам хоҳлаган эдилар. Сарваримизнинг (саллаллоҳу алайхи вассаллам) бу истаклари саҳобийларни ҳаракатга солди. Ҳамма қўлидаги бору йўгини олиб келиб, моли ва жони билан жиҳодга тайёргарлик қилишга ғайрат қиласарди.

Пайгамбаримизнинг фордаги заҳматкаш дўсти ҳазрати Абу Бакр, молу мулкининг ҳаммасини келтириб қўшин эҳтиёжига совға қиласарди. Расули акрам: “**Оилангга бирон нарса қолдирдингми, ё Абу Бакр?**” деб марҳамат қилганларида, у “Аллоҳу таоло ва Расулини қолдирдим” деб жавоб берди. Ҳазрати Умар ўз молдунёсининг яримини ҳадя қиласарди. Муҳтарам пайгамбаримиз, ундан ҳам: “Оилангга нималар қолдирдинг ё Умар?” дб сўраганларида, “Бу ерга қанча олиб қелган бўлсан, оиласамга ҳам шунча қолдирдим” деб жавоб берди. Ўшанда пайгамбаримиз ҳазрати Умарга қараб: “**Иккалангиз орасидаги фарқ ҳам, шу жавобларингиздаги фарқ кабидир**” дегандилар. Ҳазрати Умар эса: ”Ота-онам сизга фидо бўлсин, ё Абу Бакр! Ҳайр йўлидаги барча ишларда мендан олдиндасиз. Бундан буён ҳеч бир нарсада сиздан олдинга ўта олмаслигимга ишончим комил бўлди” деб ҳазрати Абу Бакрни тақдирлаганди.³²²

322 Вокидий, “ал-Мағозий”, II, 990-б.; Ибн Асокир, “Торих-и Димашқ”, II, 34-б.

Хуллас, Асҳоби киромнинг ҳар бири қути етганича, имкони доирасида жиҳодга ёрдам беришга ҳаракат қиласарди. Бироқ мунофиқлар: “Ўзларингни кўз-кўз қилиш учун шундай қиляпсизлар” деб, уларни камситишга уринарди. Ўшанда мухтарам пайғамбаримиз: “**Бугун ким бирор садақа берган бўлса, бу садақа, қиёмат куни Аллоҳу таоло хузурида унинг дунёлик ҳолига гувоҳлик беради**” деб хушхабар бердилар. Пайғамбаримизнинг шу сўзларидан кейин мўминлар янада кўпроқ ёрдам беришга киришди. Ҳазрати Усмон бин Аффон қўшиннинг учдан бирини тия ва аслаҳа билан таъминлади. Шу тариқа ҳазрати Усмон, аскар ва жиҳод харажатларига ёрдам берган мусулмонлар ичидаги кўп улуш кўшган киши бўлди. Ҳазрати Усмон қўшин эҳтиёжларини таъминлашда ҳар аскарга сув мешларидан тортиб жуволдизгача тайёрлатиб берганди. Унинг Ислом қўшинига қилган бундай бебаҳо ёрдамини Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) жанобимиз: “**Бугундан бошлаб Усмонга гуноҳ ёзилмайди**” деган суюнчи орқали тақдирладилар.³²³ Моддий жиҳатдан анча ночор яшайдиган саҳобийлардан бири жиҳод савобига эришиш мақсадида ўша кечаконгача бироннинг хурмо богини суғориб, боғ эгасидан олган иш ҳақи - хурмоларини пайғамбаримизга келтириб: “Ё Расулаллоҳ! Раббимнинг ризосига эришиш учун боримни олиб келлдим. Илтимос, қабул қилинг” деди.

Эр кишилар, кўлидан нима келса, ўша билан ёрдам беришга интилар, муслиматар ҳам ўз зиммаларига тушган ишларни жони-дили билан бажариб, жиҳод ҳозирлигига ўз ҳиссаларини кўшардилар.

Табук сафарига тайёргарлик кетаётган пайтда мусулмонлар жуда танг ҳолатда эди. Қурғочилик оқибатида очарчилик шундай бир тус олгандики, кўлларида ҳеч нарсаси қолмаган саҳобалардан кўплари Расулаллоҳ хузурларига келиб: “Ё Расулаллоҳ! Пиёда қолдик. Ейдиган нарсамиз ҳам қолмади! Бу газода сиздан ажралмай биз ҳам жиҳод савобига эришгимиз келади” дейишарди. Севимли пайғамбаримиз эса, уларнинг ахволларидан қайғуга тушиб, узок сафарда миниш учун улов қолмаганини айтардилар. Бир гал, Солим бин Умайр, Абдуллоҳ бин Муғаффал, Абу Лайла Мозиний, Улба бин Зайд, Амр бин Ҳумом, Ҳарамий бин Абдуллоҳ, Ирбод бин Сория мухтарам пайғамбаримиз хузурларига келиб, шу ниятда

³²³ Вокидий, “ал-Магозий”, II, 990-б.

эканликларини арз қилдилар. Расууллоҳ уларга маҳзуунлик билан: “**Сизларга минадиган улов топа олмаяпман**” деб мараҳамат қилдилар. Улар пайғамбаримиздан ажралиб ортда қолиш ва жиҳодга қатнаша олмаслик аламидан йиглай бошлади. Аллоҳу таоло, ўша ҳодиса устига, маолан: “**Биринчидан сенга келиб, жиҳодга бориши истагида эканлигини айтғанларда гуноҳ йўқ. Сен эса, уларга, “сизни миндирадиган улов топа олмайман” дединг.** Бу йўлда сарф этишга ҳеч вақо топа олмаганлари туфайли қўзларидан ёш тўка-тўка қайтдилар.”³²⁴ деган ояти каримани нозил қилди. Оқибатда, уларни ҳам урушга керакли от-улов билан ҳазрати Аббос ва ҳазрати Усмон таъминлади.

Жанг учун барча тайёргарлик ишлари тамомлагандан кейин ислом қўшини Саният-ул-Вадода тўўпланди. Жиҳодда иштирок этмайдиганлар деярли йўқ эди. Расули акрам жанобимиз, қўшинни бир жойга тўплаб, йўлга тушишга қарор берганларидан кейин, Мұхаммад бин Масламани Мадинада ўз ўринларига колдирдилар.³²⁵ Сафар олдидан муҳтарам пайғамбаримиз, Асҳобига: “**Ёнингизда имкон қадар оёқ кийим кўпроқ бўлсин. Токи пойабзалингиз етарли экан асло қийинчилик кўрмагайсиз**” дея марҳамат қилдилар.

Қўшин ҳаракатга тушганда, мунофиқлар боши Абдуллоҳ бин Убайй, мусулмонларни қўрқитиш учун миши-миши тарқатди. Ҳатто, “Қасам ичаманки, Уни ва Асҳобини жуфт-жуфт қилиб арқонга боғлаб қўйилган ҳолда кўряпман...” деди. Бироқ унинг бу вахималарига Асҳоби киром аҳамият бермай жиҳод ишқи билан ёнишда давом этарди. Мунофиқлар эса, уларнинг шу иштиёқини кўриб, ичлари ўрганарди.

Расууллоҳ Саният-ул-Вадодан Табукка қараб ҳаракат бошлаганларида, қўшинга байроқ ва туғларини кўтаришни амр қилдилар. Туғларнинг энг каттаси ҳазрати Абу Бақрға, байроқларнинг каттаси эса, Зубайр бин Аввом ҳазратларига берилганди. Авс қабиласининг байроби Усайд бин Ҳудайрға, Ҳазраж қабиласи туғи Абу Дужонага берилди.³²⁶ Муҳтарам пайғамбаримиз

324 Тавба сураси, 9/92.

325 Ибн Ҳашом, “ас-Сиіра”, II, 519-б.; Воқидий, “ал-Мағозий”, I, 8-б.; Байҳақий, “Далоул-ун-нуబувва”, V, 294-б.; Ибн Касийр, “ас-Сиіра”, IV, 12-б.; Сұҳайлий, “Равзул-унуф”, IV, 297-б.; Ҳузоий, “ам-Таҳрийә”, 327-б.; Каттмоний, “ам-Таротийә-ул-идорийя”, I, 485-б.

326 Воқидий, “ал-Мағозий”, I, 996-б.; Ибн Асокир, “Торих-и Ҳимашқ”, II, 36-б.; Шамсиоддин Шомий,

қўмондонлигидаги Асҳоби киромдан ташкил топган бу сафарги қўшин, ўн минг суворийси билан ўттиз минг кишидан иборат эди. Ўнг қанот қўмондонлигига ҳазрати Талҳа бин Убайдуллоҳ, чап қанот қўмондонлигига эса, Абдурраҳмон бин Авғ ҳазратлари тайинланди.³²⁷

Шундай қилиб, шонли саҳобийлар жуда иссиқ ҳавода пайғамбарларининг қўмондонлиги остида юришга чиқдилар. Бошларида Аллоҳу таолонинг Ҳабиби бўлганлигидан, егуликнинг озлиги ёйўклиги уларни йўлларидан ортга қайтара олмасди; йўлнинг узоқлиги, душман аскарларининг миқдори ҳам уларнинг юрагига кўркув сола олмасди. У шонли саҳобийлар, ҳар сафар мана шундай шашт ва рух билан йўлга чиқардилар.

Севимли пайғамбаримиз ва қаҳрамон саҳобийлар ҳар бир дам олишга тўхтаган жойларида кўп ўтирумай, юришда давом этдилар. Уларнинг саккизинчи марта дам олишга тўхтаган жойлари, Солиҳ алайҳиссалом қавми ҳалок қилинган жой Ҳижр эди. У қавмни, пайғамбарларининг амирини бажармаганлари учун Аллоҳу таоло шиддатли бир сайҳа, яъни жуда қаттиқ товуш (овоз) юбориб, ҳалок қилганди. Ўша ерда Коинотнинг сultonни, Асҳобига: “**Бу кечка орқа тарафдан жуда қаттиқ бўрон (шамол) эсади. Ҳеч ким якка ўзи ўрнидан турмасин. Барчаларинг туяларингни боғлаб олинглар. Бу ер азоб юборилган жойдир. Ҳеч ким бу сувдан ичмасин ва таҳорат ҳам олмасинлар!..**” дея буюрдилар. Ҳамма бу амрга итоат қилди. Ҳақиқатан кечаси кучли шамол эсиб, ҳамма ёқни ағдар-тўнтар кила бошлади. Шундай тўполонда айтилган вактида туясини боғлаб кўймаган бири, бир ўзи туриб туясини топиб боғламоқчи бўлганди, шамол уни учириб кетди ва Тайй тогининг этагига элтиб ташлади. Бошқа бири, хожат қистаб, таҳорат синдиришга бир ўзи турди ва ёзилаётган жойида Хунак деган бир касалликка чалинди. У зўр-базўр муҳтарам пайғамбаримизнинг дуо-и шарифлари билан шифо топди.

Ўша куни тонгга яқин қўшиннинг ичимлик сув заҳираси тугаб қолди. Ташналиқ ташвиши бошланди. Мунофиқлар бу ҳолни ўzlари учун қулай пайт ҳисоблаб: “Мана қаранг, нималар бўллаяпти? Муҳаммад ҳақиқатан пайғамбар бўлса, дуо қилиб ёмғир ёғдиради” деган гап-сўз тарқатиб, фитна чиқаришга киришдилар. Ахвол оламлар сарварига арз қилинганда, У зот муборак қўлларини

327 Вокидий, “al-Магозий”, II, 1001-б.; Ибн Асокир, “Торих-и Димашқ”, II, 36-б.

күттардилар ва ёмғир тиляб, Аллоху таолога ёлвордилар. Муборак дуо-и шарифдан сүнг, осмон гумбазида бир парча ҳам булут бўлмаганига қарамай тўсатдан булутлар пайдо бўлиб, қаттиқ ёмғир ёға бошлади. Ҳамма идишларини ёмғир сувига тўлдириб, уловларини суғориб, таҳорат олдилар. Булут тарқаб кетганидан кейин қарасалар, ёмғир фақат Ислом қўшини устигагина ёғиб ўтган экан. Бундай мўъжизадан кейин муҳтарам пайғамбаримиз ва саҳобийлар такбир келтириб, Аллоху таолога ҳамд айтдилар. Мунофиқларга қарата: ”Яна нима кутасиз? Аллоху таолога ва Расулига ҳақиқатан иймон келтириб, солиҳ бир мусулмон бўлинглар, энди!..” дедилар. Бироқ ҳаёсиз мунофиқлар яна: ”Хўш, нима бўлибди?.. Булут келди бироз ёғди-да, кетди!..” деб қаршилик кўрсатдилар.

Етишмовчилик, очлик ҳам жуда тинкани қуритганди. Аҳвол шунга бориб қолгандики, бир хурмони икки киши бўлиб ейишга мажбур бўлаётгандилар. Жазирама иссиққа очлик ва сув танқислиги кўшилишига қарамай кўшинлар Табукка яқинлашгандилар. Ҳабиби акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимиз: **“Эртага иншаллоҳ тушга яқин Табук булоғига етиб борасизлар. Бироқ мен боргунча у сувга қўл урмайсилар”** дея марҳамат қилдилар. Эртаси куни ҳақиқатан у жойга етиб бордилар. Булоқнинг суви жуда оз эди. Муҳтарам пайғамбаримиз, у сувдан бир идишга қўйдирдилар ва унинг ичига қўлини солиб дуо қилдилар. Кейин дуо ўқилган сувни булоққа қайтариб тўкиб юбордилар. Булоқнинг суви бирданига кўтарилиб кўпайди. Ўша булоқчадан ўттиз минг ислом аскари ва уловлари сув ичишларига қарамай булоқда сув зигирча камаймади. Кейинроқ Фахри коинот жанобимизнинг ушбу мўъжизаси туфайли шу булоқ сувидан атрофдаги кўп жойлар суғорилди. Натижада ўша жой ям-яшил воҳага айланиб, баракатга тўлиб-тошди.

Расули акрам жанобимиз, ўзларининг шонли Асҳоби билан Табукка етиб келгандарида, Омила, Лахм ва Жузом деган христианлаштирилган араб қабилаларидан иборат Рум қўшини негадир майдонда йўқ эди. Мута газосида уларнинг юз минг кишилик қўшини, устидан уч минг мужоҳид голиб келганди. Ҳозир эса, уларнинг қаршисида ўттиз минг мужоҳид бўлиб, қўмондонлари Коинот сарварининг ўзлари эди. Румликлар, севимли пайғамбаримиз

қаҳрамон Асҳобини йиғиб келганиккларини эшитиб, ҳар бири ўз жонини сақлаш учун тумтарақай қочиб қолганди.

Расулллоҳ Асҳоблари билан маслаҳатлашиб, Табуқдан нарига ўтишни лозим кўрмадилар. Бу орада шу атрофдаги қабилалар ва давлатлар, Ислом қўшинининг келганидан хабар топишганди. Кўрқканларидан жаноби пайғамбаримиз ҳузурларига ҳайъатлар юбориб, жизя тўлаш шарти билан омонлик тиладилар. Жаноби пайғамбаримиз ҳам ўз навбатида уларнинг таклифларини қабул буюриб, ҳар ҳайъат билан алоҳида-алоҳида аҳдномалар тузиб, уларни ҳимояга олганликларини билдирилар.

Тузок

Сарвари коинот (алайҳи афдоллуссалавот) жанобимиз, Табуқда йигирма кунга яқин душманни кутдилар. Бу орада Ул зоти муборак, Асҳоби кироми билан кўплаб сухбатлар ўтказиб, уларнинг қалбларини нур дарёси билан ювдилар. Муборак қалбларидан отилиб чиққан файзу баракат нурларини Саҳобаи киромнинг қалбларига жо қилдилар. Ул зоти муборак ўша бебаҳо сухбатларидан бирида марҳамат қилдиларки: “**Одамларнинг энг яхиси ва энг шарафлиси ким эканлигини сизга хабар берайми?**” Асҳоби киром: “Хабар беринг, ё Расуллаллоҳ!” дейишиди. Бунга жавобан “**Одамларнинг энг хайрлиси, от-тую минганида ёхуд пиёда юрганида охириги нафасигача Аллоҳу таоло йўлида тинмай меҳнат қилган кишидир. Одамларнинг ёмони эса, Аллоҳу таолонинг китобини ўқиб, ундан ҳеч фойдалана олмаган ярамас кишидир**” дея марҳамат қилдилар.

Шаҳидлик ҳақида савол берган бир кишига, “**Борлигим ўз қудратида бўлган Аллоҳу таолога қасамки, шаҳидлар, қиёмат куни, қиличлари бўйинларида осигулик келадилар. Нурдан ясалган минбарлар устида ўтирадилар**” дея марҳамат қилдилар.³²⁸

Табуқдан Мадинага қайтиш тайёргарликлари кўрилаётганда, очикдан тинка-мадорлари қуриган саҳобийлар, аҳволларини жаноби пайғамбаримизга арз қилдилар. Расуллаллоҳ эса, ортиб қолган егуликларни бир тери дастурхонга тўплашларини буюрдилар. Тўпланган егуликлар кичкина товокни аранг тўлдиради. Сарвари олам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) таҳорат янгилаб, икки ракъат

³²⁸ Вокидий, “ал-Магозий”, II, 1018-б.

намоз ўқидилар. Сўнгра муборак қўлларини очиб, егуликларнинг баракали бўлишини тилаб дуо қилдилар. Дуодан кейин, асҳобига идишларини келтиришларини буюрдилар. Шундай катта қўшинда егулик солинмаган бирорта бўш идиш қолмади. Устига-устак ҳамма мужоҳидлар тўйғунларича еб-ичишса ҳам, дастурхондаги егулик заррача камаймагани кузатилди.

Ниҳоят, мужоҳидлар Табуқдан чиқиб, Мадинага равона бўлишди. Кўшин ичидаги мунофиқлар бир кечада сафар йўлида жойлашган тоғдаги тор йўлакчада муҳтарам пайғамбаримизга тузоқ қуриб, У зотни ўлдириш ҳакида ўзаро келишиб, пайт пойлашга тушди. Расулulloҳ мингандан жиловини Аммор бин Ёсар ҳазратлари ушлаб келарди, уларнинг орқасида эса, ҳазрати Хузайфа бин Ямон келарди. Шунда мунофиқлар тартиблаган суиқасд ҳакида Жаброил алайҳиссалом келиб, пайғамбаримизга хабар берди. Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) жанобимиз, тор йўлакка етганларида, пойлаб юрган мунофиқлар гурухи юзларини ниқоблаб, муҳтарам пайғамбаримизга хужум қилиб қолдилар. Ҳазрати Хузайфа: “Эй Аллоҳу таолонинг душманлари!” деб, қўлидаги таёқ билан мунофиқларни ва улар мингандан уловларни аямай калтаклай бошлади. Шовқин-сурондан юракларига ғулғула тушган мунофиқлар, ниқобларини ечиб ташлаб, аскар орасига аралашиб кетди. Расулulloҳ бу ўн иики мунофиқнинг исмларини ҳазрати Хузайфага бирма-бир санаб бериб, сир тутишини буюрдилар.

Ходисадан хабар топиб хузури шарифга келган Усайд бин Худайр ҳазратлари, муҳтарам пайғамбаримизга: “Жоним сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Уларни менга айтинг, каллаларини узиб олдингизга олиб келай” деб, роса ялинди. Бироқ Расулulloҳ унамадилар.³²⁹

Масжид-и Диор

Ниҳоят муҳтарам пайғамбаримиз ва қаҳрамон Асҳоби, византияликларнинг юракларига кўркув солиб, нурли Мадинага яқинлашдилар. Коинот султони, Мадинага жуда яқин бўлган Зий-Авон деган жойда Асҳобининг тўхтаб, дам олишларини буюрдилар. Саҳобийлар дам олаётганда бир неча мунофиқ, пайғамбаримиз хузурларига келиб, Масжид-и Диорга ташриф буюришларини илтимос қилди.

³²⁹ Вокидий, “ал-Магозий”, II, 1040-б.

Масжид-и дирор Қубада жойлашган бўлиб, Расулуллоҳнинг Мадинага хижратлари пайтида Қубада курдирган илк масжидлари қаршисида мунофиқлар томонидан қурилган эди. Пайғамбаримиз ва Асҳоби Табук сафарига чиққанларида мунофиқлар ҳузури шарифга келиб: “Ё Расулаллоҳ! Янги бир масжид қурган эдик, бир ташриф қилию, бизга намоз ўқитсангиз” деб, чақиришган эди. Лекин ҳарбий юриш ҳолида бўлган Оламлар сарвари, насиб бўлса, Табукдан қайтишда кириб ўтишлари мумкинлигини айтгандилар.

Мунофиқларнинг мақсади: мусулмонлар орасига раҳна солиб бўлиш, масжиддан ўз машъум амалларида фойдаланиш, фитна чиқариб, мусулмонларни бир-бирларига қайрашдан иборат эди. Ҳатто византия аскарларини Мадинага чақириб, ўша масжидда тўплаб қўйган қуроллар билан уларга ёрдам беришни ҳам режалаштиришганди. Агар пайғамбаримиз у масжидда намоз ўқисалар, Масжид-и Дирор мусулмонлар назарида муқаддас жойга айланарди. Шу тарика мусулмонлар ўша масжидда намоз ўқишга интилиб, гўё мунофиқлар тузогига тушган бўларди...

Сарвари олам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимиз, мунофиқларнинг тақлифини қабулқилиб, Масжид-и Дирор габоришига қарор бергандилар. Ўша заҳоти Аллоҳу таоло Тавба сурасининг 107-108-ояти карималарини нозил қилиб, мунофиқларнинг асл ниятини билдириди. Шу боис Оламлар сарвари Молик бин Духшум билан Осим бин Адийга: “Шу ҳалқи золим бўлган масжидга бориб, уни ёкиб-йиқиб, ер билан яксон килинглар!” деб буюрдилар. Улар шом ва хуфтон орасида ўша жойга бориб, бинога ўт қўйдилар. Бино ўртаниб бўлгач деворларини қулатиб, ер билан бир қилдилар. Мунофиқларнинг биронтасидан ғинг деган овоз чиқмади.³³⁰

Жаноби пайғамбаримиз ва шонли Асҳобининг келаётганларидан хабар топган мадиналиклар, дарҳол тўпланиб, ҳаяжон билан кутиб олгани чиқдилар.

Севимли пайғамбаримиз Табук сафаридан қайтиб келганларидан икки ой ўтиб, мунофиқлар бошчиси Абдуллоҳ бин Убайй ўлди. Шундан кейин мунофиқларнинг иттифоқи бузилиб, тарқаб кетишиди.³³¹

Шу тарика, нафақат мунофиқларнинг, балки бутун Арабистон бўйлаб мушрик ва яхудийларнинг бошлари ҳам янчилиб, Исломга қарши чиқиши, унга ғов бўлиш ҳаракатлари сўндирилди.

330 Ибн Ҳишиом, “ас-Сиіра”, II, 529-б.; Вокидий, “ал-Махозий”, II, 1040-б.; Ибн Саъд, “ат-Табакат”, III, 466, 549-б.; Сұҳайлий, “Равзул-унуғ”, IV, 306-б.

331 Байҳакий, “Далоил-ун-нубувва”, II, 332-б.; Ибн Касиір, “ас-Сиіра”, IV, 74-б.

Видо ҳажи

Исломнинг беш шартидан бири ҳаж ибодати ҳижратнинг тўққизинчи йили фарз бўлди. Нозил бўлган ояти каримада маолан буюрилдики: “**Уерда(Каъбада)очик-ойдинбўлганаломатлардан, Иброҳимнинг мақоми бор. Ким у ерга борса, хавф-хатарлардан ҳимояланганига ишончи комил бўлади. Унга боришга бир йўл топа олганларнинг** (боришга кучи етганларнинг) у Байтни ҳаж (ва зиёрат) қилиши, Аллоҳу таолонинг инсонлар зиммасидаги ҳакидир, фарздир. Ким бу фарзни инкор қилса, шубҳасиз, Аллоҳу таоло бутун оламларга муҳтожлиги йўқдир.”³³²

Фахри олам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимиз, Аллоҳу таолонинг бу амрини Асхобига айтдилар. Ўшайили ҳаж учун ҳазрати Абу Бакрни уч юз кишилик жамоатга бошчи қилиб тайинладилар. Ҳажга ниятланган саҳобалар ҳазрати Абу Бақр бошчилигига Маккага отландилар. Шу кунларда Бароа (Тавба) сурасининг ilk ояти карималари нозил бўлди. Унда муҳадда (аҳдлашиш) ҳакида баъзи ҳукмлар билдирилди. Муҳтарам пайғамбаримиз янги ҳукмларни ҳажга кетганларга етказиш мақсадида ҳазрати Алини ҳам Маккага жўнатиб юбордилар.³³³

Ўша замонларда араблар орасида кенг тарқалган бир одат бўйича, бирон аҳдлашув тузилса ёки бекор қилинадиган бўлса, уни аҳднома тузган киши шахсан ўзи ёки у тайинлаган яқин бир қариндоши эълон қилиши лозим эди. Жаноби пайғамбаримиз ана шундай вазифа учун ҳам ҳазрати Алини ҳажга кетаётганлар оркасидан Маккага жўнатган эдилар. Ҳазрати Али ҳажга кетаётганларга йўлда етиб олди ва улар билан бирга Маккага кирди.³³⁴

Маккада ҳазрати Абу Бақр бир хутба ўқиди ва ҳаж ибодатини тушунтириди. Асхоби киром (алайҳимурридовон) ўргатилган қоидалар бўйича ҳаж ибодатини адо этди. Ҳаж ибодати пайтида ҳазрати Али ҳам Минода “Жамра-и Ақоба” деган жойда бир хутба ўқиди. Ўша хутбада:

“Эй одамлар! Мени сизларга Расулуллоҳ юбордилар” деб

332 Ол-и Имрон сураси, 3/97.

333 Камтоний, “ам-Таротийб-ул-идорийя”, I, 256-б.

334 Бухорий, “Мағозий”, 68-б, “Жизъ”, 16-б.; Ибн Ҳишом, “ас-Сиўра”, IV, 545-546-б.; Ибн Саъд, “ам-Табакот”, II, 169-б.; ал-Килоий, “ал-Иктифо”, II, 409-б.; Камтоний, “ам-Таротийб-ул-идорийя”, I, 256-б.

сўз бошлади ва Тавба сурасининг илк ояти карималарини ўқиб эшилтириди. Кейин “Мен сизга тўрт нарсани етказишга маъмур қилингандан. Улар қуидагилар:

- 1 – Мўминлардан бошқа ҳеч ким жаннатга кира олмайди.
- 2 – Бу йилдан кейин ҳеч қайси мушрик Каъбага яқинлашмайди.
- 3 – Ҳеч ким Каъбани ялангоч ҳолда тавоф қилмайди (у даврларда мушриклар Каъбани ялангоч тавоф қилишарди.)
- 4 – Кимнинг Расулуллоҳ билан аҳдлашмаси бўлса, ҳаммаси кўрсатилган муддати битгунча ўз кучидабўлади. Ундан бошқаларига тўрт ой муҳлат белгиланди. Тўрт ойдан кейин ҳеч қайси мушрик билан келишув ва уларнинг ҳимояси ҳақида гап бўлиши мумкин эмас.

Ўша муборак кундан кейин биронта Каъбага яқинлашмади ва ҳеч ким ялангоч тавоф қилмади. Шу шартлар эълон қилингач кўп мушриклар мусулмон бўлди. Ҳаж ибодати шартлари билан тугал бажарилиб бўлгандан кейин ҳазрати Абу Бакр ва ҳазрати Али Асҳоби киром билан бирга Мадинага қайтдилар.

Хижратнинг ўнинчи йилига келиб, Исломият бутун Араб ярим оролига ёйилган эди. Арабистоннинг хар томонидан одамлар Мадинага оқиб келар, мусулмонлик билан шарафланиб, абадий саодат йўлида гўёки мусобақалашар эди. Энди Арабистонда мусулмонларга қарши чиқадиган куч қолмаганди, Исломият ҳамма ёққа ҳоким бўлганди. Фақат баъзи христиан ва яхудий қабилаларигина мусулмон бўлмаганди.

Севимли пайғамбаримиз хижратнинг ўнинчи йилида Холид бин Валидни тўрт юз мужоҳид билан Яман томонлардаги Хорис бин Каъб ўғилларини Исломга даъват қилгани юбордилар. Холид бин Валид у ерга бориб, Расулуллоҳнинг амрларига биноан у қабилани уч кун кетма-кет Исломга даъват қилди. Ниҳоят улар даъватни қабул қилиб, мусулмон бўлишиди. Яна шу йили Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимиз, Нажронли христианлар билан сулҳ шартномаси туздилар. Улардан баъзилари кейинчалик ўз хоҳишлари билан мусулмон бўлдилар. Ўша йили ҳазрати Али ҳам Асҳоби киромдан уч юз кишилик гуруҳ билан Яманнинг Мадлаж қабиласини Исломга даъват қилиш учун юборилди. Мадлаж қабиласи аввалига Исломга кириш даъватига қарши чиқсалар-да, бироз кейин мусулмон бўлдилар. Мухтарам пайғамбаримиз, Ислом

ёйилган вилоятларга ўша йили волийлар ва закот йифиш вазифасига тайинланган кишиларни ҳам жўнатдилар.³³⁵

Ҳижратнинг ўнинчи йилида пайғамбаримиз ҳажга боришга тайёргарлик кўрдилар ва мадиналиқ мусулмонларга ҳам ҳозирлик кўришни буюрдилар. Мадина атрофига ҳам хабарлар юборилди. Оқибатда минглаб мусулмонлар ҳажга бориш ниятида Мадинага йифилдилар. Барча ҳозирликлар тамомланганда мухтарам пайғамбаримиз Зул-қаъда ойининг 25-куни қирқ минг кишилик жамоат билан пешин намозини ўқиб, Макка сари йўла чиқдилар. Сарвар-и коинот жанобимиз: “**Эй Аллоҳим! Бу ҳажни мен учун риё, хўжакўрсин ва шуҳратдан йироқ мабур (хайрли) ва мақбул ибодат (ҳаж) бўлишини насиб қилгин**” дея дуо қилдилар. Сарвари коинот жаноблари ихромга кириб, Жаброил алайхиссаломнинг кўрсатмаси бўйича баланд овозда талбия келтира бошладилар. У зотга Асҳоби киром ҳам жўр бўлгач еру кўк талбия садоларига тўлди. “Лаббайк! Аллоҳумма лаббайк! Лаббайк! Но шарика лака лаббайк! Иннал ҳамда ван-неъматла лака вал мулк ло шарика лак!..” Севимли пайғамбаримиз, курсон учун 100та тута олган эдилар. Ўн кун йўл юриб, Зул-ҳижжа ойининг 4-куни Маккага етдилар. У ерда Яман ва бошқа ўлкалардан ҳаж учун келганлар ҳам қўшилиб, мусулмонлар сони 124 мингдан ошди. Мухтарам пайғамбаримиз, Зул-ҳижжанинг 8-куни Минога, 9-куни (Арафага) Арофатга ташриф буюрдилар. Арофат водийси ўртасида пешиндан кейин Қусво туялари устида видо хутбасини ирод қилиб, саҳобалар билан видолашдилар.³³⁶

Видо хутбаси

Эй инсонлар!

Гапларимни яхшилаб эшитинг! Ким билади, балки бу йилдан кейин сизлар билан бу ерда абадиян такрор кўришиш насиб бўлармикин.

Инсонлар! Шу кунларингиз қандай муқаддас бўлса, шу ойларингиз қандай муқаддас ойлар бўлса, шу шаҳрингиз (Макка) қандай муборак бир шаҳар бўлса, жонларингиз,

³³⁵ Вокидий, “ал-Магозий”, II, 974-б.; Ибн Саъд, “ам-Табақот”, II, 160-б.; Ибн Асокир, “Торих-и Димашқ”, XVIII, 23-б.

³³⁶ Бухорий, “Ҳаж”, 95-б.; Ибн Саъд, “ам-Табақот”, II, 173-б.; Ибн Касиир, “ас-Сийра”, IV, 617-б.

молларингиз, номусларингиз ҳам худди шундай мұқаддас бўлиб, ҳар қандай тажовуздан муҳофаза қилинган.

Асҳобим! Эртага Раббингиз ҳузурига чиқасиз ва ҳәётдаги ҳар бир ҳатти-харакатларингиз ҳақида муҳаққақ сўрекка тутиласиз. Мендан кейин, зинхор эски бузукликларга ружу қилиб, бир-бирингизни қатл қилманг! Васиятимни эшитган шу жамоат, бу ерда бўлмаганларга етказсан! Бу ерда бўлмаган одамлар васиятимни эшитганларга нисбатан яхшироқ тушуниб, мустаҳкамроқ тутиши мумкин.

Асҳобим! Қайси бирингизнинг ёнида бирон омонат бор бўлса, уни эгасига қайтаринглар! Фоиз ва рибонинг барча тури тақиқланди. Уни оёқларим тагига олдим. Лекин қарзнинг асл микдорини тўламоқ шарт. Ҳеч кимга зулм ҳам қилманг, ҳеч кимнинг зулмига ҳам учраманг. Аллоҳу таолонинг буйруғи билан судхўрлик бундан бўён тақиқланди. Жоҳилият давридан қолган бундай чиркин одатларнинг барчаси оёқларим тагидадир. Энг биринчи бекор қилганим, Абдулмутталиб ўғли (амаким) Аббоснинг фоизидир.

Асҳобим! Жоҳилият даврида одат бўлган қон даъволари тамоман бекор қилинди. Мен бекор қилган биринчи қон даъвоси Абдулмутталиб невараси (амакимнинг ўғли) Рабийанинг қон даъвосидир.

Эй инсонлар! Ҳарб кила олиш учун ҳаром ойларнинг ўринларини ўзгартириш, шубҳасиз куфра ҳаддидан ошишдир. Бу кофирларни залолатга туширган одатлардандир. Улар бир йил ҳалол деб қабул қилган ойни, келаси йил ҳаром деб эълон қилдилар. Жаноби Ҳақнинг ҳалол ва ҳаром қилганларини сонига мослаш учун шундай қилдилар. Улар Аллоҳу таолонинг ҳаром қилганини ҳалол, ҳалол қилганини ҳаром қилдилар.

Ҳеч шубҳасиз, вақт ва замон Аллоҳу таоло яратган кундаги ҳолати ва низомига қайтарилди.

Эй инсонлар! Ушбу кун шайтон, сизнинг шу тупроқларингизда янгидан таъсир ва ҳокимият ўрнатиш кучини абадиян йўқотди. Лекин сиз, мен бекор қилган нарсалардан тагқари аҳамиятсиз деб хисоблаган ишларингизда шайтонга эргашсангиз, уни мамнун қилган бўласиз. Диннингизни муҳофаза қилиш учун улардан ҳам тийилинг!

Эй инсонлар! Хотинлар ҳақ-хукуқига риоя қилишингизни ва бу борада Аллоҳу таолодан қўрқишингизни тавсия қиласман. Сиз хотинларни Аллоҳу таолонинг омонати сифатида никоҳингизга олдингиз; уларнинг номус ва ифратларини Аллоҳу таоло номига сўз бериб, ҳалоллаб олдингиз. Сизнинг хотинлар зиммасида, уларнинг эса, сизнинг зимманингизда ҳақлари бор. Сизнинг хотинлар зиммасидаги ҳаққингиз, уларнинг оила маҳрамиятингизни, сиз хуш кўрмайдиган ҳеч кимга поймол қилмасликларидир. Агар сиз рози бўлмаган, ҳар қандай одамни уйингизга киритса, уларни енгил уриб-туртиб тартибга чақиришингиз мумкин. Хотинларнинг зимманингиздаги ҳақлари эса, уларни машру (қонуний) ўлароқ ҳар хил озиқовиқат ва кийим-кечак билан таъминлаб туришингиздир.

Эй мўминлар! Мен сизга шундай бир омонат қолдирипманки, унга тўла амал қилсангиз, йўлингиздан ҳеч адашмайсиз. У омонат, Аллоҳу таолонинг китоби Қуръони каримдир. (Бошқа ривоятларда “Суннатим” ва “Аҳл-и байтим” деганлари ҳам вориддир.)

Эй мўминлар! Сўзларимни яхшилаб эшишиб, яхшилаб муҳофаза қилинглар! Мусулмон, мусулмоннинг қардошидир ва шу тариқа барча мусулмонлар қардошдирлар. Дин қардошингизга тегишли ҳар қандай ҳаққа тажовуз қилиш, ҳеч кимга ҳалол эмас. Магар ўзи хоҳлаб берган нарсалари истисно.

Асхобим! Нафсингизга (ўзингизга) зулм қилманг! Ўзингизнинг ҳам ўз зимманингизда ҳаққингиз бордир.

Эй инсонлар! Аллоҳу таоло ҳар бир ҳақ эгасига ўз ҳақини (Қуръон-и каримда) берган. Ворисга, васиятга ҳожат йўқ. Бола кимнинг тўшагида туғилса, ўшанга оид. Зино қилган одамга маҳрумият (болага эга бўлмаслик) бор. Отасидан бошқасининг наслидан эканлигини даво қилувчи наласбиз ёхуд хўжайинидан ўзгага бўйсунишга уринувчи нонкўр, Аллоҳу таолонинг ғазабига, малоиканинг ва барча мусулмонларнинг лаънатига учрасин! Жаноб-и ҳақ, ундей кимсаларнинг тавбаларини ҳам, адолат билан келтирган шаҳодатларини ҳам қабул қилмайди.

Эй инсонлар! Раббингиз бирдир. Отангиз ҳам бир. Ҳамманинг Одамнинг болаларисиз. Одам эса, тупроқдандир. Аллоҳнинг

олдида энг қийматлингиз, тақвоси кўп бўлганингиздир. Арабнинг араб бўлмаганлардан ҳеч қандай устунлиги йўқ. Устунлик фақат тақвода.

Эй инсонлар! Эртага сиздан мен ҳакимда сўрайдилар. Нима деб жавоб қиласиз?!.. Ўшанда Асҳоби киром: “Аллоҳу таолонинг динини бизга таблиғ қилдингиз. Вазифангизни адо этдингизз. Бизга насиҳат ва васиятлар қилдингиз деб гувоҳлик берамиз” дедилар.

Асҳоби киромнинг ушбу тасдиқларидан кейин Расул-и акрам (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) муборак шаҳодат бармоқларини кўтариб, жамоатга ишора қилдилар ва: “**Гувоҳ бўл, ё Раб!** Гувоҳ бўл, ё Раб! Гувоҳ бўл, ё Раб!” дедилар.

Севимли пайғамбаримиз, Видо хутбасини ўқиганлари кун, Моида сурасининг: “**Бугун динингизни сизлар учун комил айладим. Устингизда бўлган неъматимни бенуқсон, тўқис қилиб бердим ва сизга дин сифатида (фақат) Исломни бериш билан рози бўлдим...**” маолидаги 3-ояти каримаси нозил бўлди. Муҳтарам пайғамбаримиз бу ояти каримани Асҳоби киромга ўқиганларида, ҳазрати Абу Бақр йиглай бошлади. Саҳобалар ундан йигисининг сабабини сўраганида, “Бу ояти карима, Расулуллоҳнинг вафоти яқинлигидан далолат бераётир. Шунинг учун йигляяпман” деб жавоб берди.³³⁷

Расулуллоҳ Маккада ўн кун туриб, **Видо ҳажжини** адо этдилар ва Видо тавофини ҳам қилиб, Мадинага қайтдилар. Видо ҳажидан кейин Асҳоби киром лозим бўлган жойларга тарқалиб, Расулуллоҳ берган амрларни ўша миңтақаларга етказдилар.

Ўша йили, яъни хижратнинг ўнинчи йилида содир бўлган яна бир воқеа, пайғамбарлик даво қилган баъзи кимсаларнинг чиқиши бўлди. Улардан бири Ямандан чиққан Асвад Ансий эди. Пайғамбаримизнинг буйруқларига биноан Асвад Ансий, Яман мусулмонлари томонидан уйида ўлдирилди... (Яна бири, Мусайламат-ул Каззоб эди. Пайғамбар жанобимизнинг вафотларидан кейин ҳазрати Абу Бақр, Мусайлама томон Холид бин Валид қўмондонлигига бир лашкар юборди. Мусайлама ҳазрати Вахший (родиаллоҳу анҳ) томонидан ўлдирилди.)³³⁸

337 Ибн Ҳишиом, “ас-Сиўра”, II, 603-б.; Сұхайлий, “Равзут-үнүф”, IV, 383-б.

338 Воқидий, “ал-Мағозий”, II, 863-б.; Таబароний, “ал-Мұжкамул-қабир”, XXII, 36-б.; Сафаадий, “ал-Воғий”, VI, 392-б.; Ибн Асокир, “Торих-и Димашқ”, LXII, 404-б.

Вафотлари

Хижратнинг ўн биринчи йили эди. Жаброил алайҳиссалом, бу йил келганида муҳтарам пайғамбаримизга Қуръони каримни икки марта бошдан охиригача ўқиб кўрсатди. Олдинги йилларда фақат бир марта тўлиқ ўқиб бериб кетарди. Сарвари олам (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) Жаброил алайҳиссалом олиб келган энг охирги ваҳий “Аллоҳу таолонинг ёрдами ва зафар куни келиб, одамларнинг Аллоҳ динига (Исломиятга) узлуксиз оқиб кирганини кўрганингда Раббингни ҳамд ва тасбих қил! Ундан авф тила! Чунки У, тавбаларни доимо қабул этгучидир” маолидаги Наср сурасини эшитганларида: “Ё Жаброил! Кўнглимда ўлимим яқинлашганини хис қўлмокдаман” деб марҳамат қилдилар. Жаброил алайҳиссалом, жавобан: “Охират сен учун дунёдан хайрлироқдир. Раббинг сенга (шундай неъматлар) сен рози бўлдим дегунча ҳар хоҳишингни ато этади.”³³⁹ маолидаги ояти каримани ўқиди.

Муҳтарам пайғамбаримиз, ўша куни Мадинадаги барча Асҳоби киромни пешин намозига масжидга йиғилишларини буюрдилар. Сарвари олам жанобимиз намоздан кейин бир хутба ирод қилдилар. Бу хутба шунчалик ўзгача бўлгандики, тинглаган барча қалблар хузнга гарқ бўлиб, кўзлар жиққа ёшга тўлганди. Хутбанинг охирида: “Эй одамлар! Пайғамбарингиз сифатида мени қандай топдингиз” дея марҳамат қилдилар. Асҳоби киром: “Ё Расулаллоҳ! Аллоҳу таоло, сизга биз томонимиздан мўл-кўл хайрлар эҳсон қилсин. Сиз, бизга жуда шафқатли бир ота ва доим насиҳат қилган меҳрибон қардошдек муносабатда бўлдингиз. Аллоҳу таоло сизга лутф этган пайғамбарлик вазифасини аъло даражада адо этдингиз. Ваҳий қилинганларни бизга етказдингиз. Раббингиз йўлига, Исломга ҳикматлар, чиройли ширин насиҳатлар билан даъват қилдингиз, чакирдингиз. Аллоҳу таоло сизга энг юксак ва энг гўзал ажрлар берсин” дедилар.

Пайғамбаримиз: “Эй мўминлар! Аллоҳ учун, кимнинг менда ҳаққи қолган бўлса, келиб, қиёматдан олдин уни мендан мана шу ерда олсин” дея марҳамат қилдилар. Бироқ “ҳақимни олайин” деб ўрнидан турган бирон киши бўлмади. Расулуллоҳ икки-уч бор Аллоҳу таолонинг исми билан “Ҳаки борлар келсин,

³³⁹Духо сураси, 93/4-5.

олсин” дедилар. Ана шундан кейин Асҳоби киромнинг хурматли кексаларидан бири ҳазрати Укоша ўрнидан турди. Расулуллоҳнинг ёнларига бориб: “Ота-онам сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Табук газосида сиз билан бирга эдим. Табуқдан чиққанимизда менинг туям ва сизнинг туюнгиз ёнма-ён келганди. Мен туюдан тушиб, сизга яқинлашдим. Сизнинг муборак вужудингизни ўпиш ниятида эдим. Ўшанда сиз менинг орқамга қамчи билан урдингиз. Нимага урганингизни ҳалигача тушуна олмадим” деди.

Мұхтарам пайғамбаримиз: “**Ё Укоша! Аллоҳу таоло сени Расулининг қасдан уришидан сақласин. Ё Билол, қизим Фотиманинг уйига бор. Ўша қамчини олиб кел**” дәя амр этдилар. Ҳазрати Билол масжиддан чикиб, ҳайратдан бошини ушлаганча “Расулуллоҳ ўзларидан қасос олдирмоқчиларми?!?” деб йўлга тушди. Уйга келиб, эшик қоқди-да: “Эй Расулуллоҳнинг каримаси! Менга у зотнинг қамчиларини беринг!” деганида, ҳазрати Фотима волидамиз: “**Ё Билол! Ҳозир ҳаж вақти ҳам эмас, уруш пайти ҳам. Отам қамчини нима қилмокчилар?**” деб сўради. Ҳазрати Билол: “**Эй Фотима! Хабарингиз йўқми? Ўша қамчи билан Расулуллоҳдан қасос олинмоқчи!**” деди.

Фотима волидамиз: “**Ё Билол! Расулуллоҳдан қасос йўли билан ҳақини олишга кимнинг кўнгли рози бўлади? Модомики, сўрабдилар бераман.** Лекин Ҳасан билан Ҳусайнга айтинг, ҳақ эгасига қасос учун ўз елкаларини тўсишсин. Қасоскор падари бузрукворимнинг қасосларини болаларимдан олсин. Асло Расулуллоҳдан олгучи бўлмасин” деб ҳазрати Билолга яхшилаб тайинлади. Ҳазрати Билол қамчини масжидга олиб келиб Расулуллоҳга узатди, У зот эса, ҳазрати Укошага бердилар.

Исломнинг икки улуғи - Абу Бақр ва Умар тинмай: “**Эй Укоша! Нима қиляпсан, мана биз бормиз, ҳақингни биздан ол.** Зинҳор, Расулуллоҳга қўл учингни текказа кўрма!” деб ёлворишарди. Мұхтарам пайғамбаримиз ҳазрати Абу Бақрга қараб: “**Эй Абу Бақр! Сиз нари туринг, аралашманг. Эй Умар! Сен ҳам четга чиққин. Аллоҳу таоло сизларнинг даражаларингизни кўриб турибди**” дәя марҳамат қилдилар. Шунда ҳазрати Али ўрнидан туриб: “**Эй Укоша! Расулуллоҳни урманг, кўнглим бунга асло рози эмас. Мана ҳоҳласангиз орқам ёки кўқрагим.** Келинг ўша қасосингизни мендан олинг. Ҳоҳласангиз юз марта уринг, мен розиман. Лекин Расулуллоҳга теккудай бўлманг!” деди. Пайғамбаримиз унга: “**Эй Али! Сен ҳам**

жойингга ўтири. Аллоху таоло, сенинг юксак мартабангга ҳам гувох” дея марҳамат қилдилар. Оталаридан кейин ҳазрати Ҳасан билан Ҳусайн ўринларидан турдилар: “Эй Укоша! Биласизки, биз Расуллороңнинг невараларимиз. Шунинг учун биздан қасос олиш, айни Расуллороңдан қасос олиш кабидир. Ҳақингизни биздан олинг, илтимос Расуллороға тегманг!” дейишди. Пайғамбаримиз уларга ҳам: “**Сенлар ҳам сабр сақлангарлар, эй икки кўзимнинг нурлари**” дея марҳамат қилдилар. Ана шундан кейин: “**Эй Укоша, кел ур!**” деб буюрдилар.

Укоша: “Ё Расуллоро! Сиз мени урганингизда эгнимда ҳеч нимам йўқ эди” дегач пайғамбаримиз елка кураклари кўринадигандай қилиб муборак баданларини очдилар. Шунда саҳобалар орасидан оху фифонлар эшитила бошлади: “Эй Укоша! Расуллороңнинг муборак баданларига қайси қўлингиз билан урасиз?” деб, норозиликларини билдиришарди. Ҳамма қайгуга ботган ҳолда Укошанинг нима қилишини кутарди. Ҳазрати Укоша, Расуллороңнинг муборак вужудларида пайғамбарлик муҳрини кўриши билан: “Ота-онам сизга фидо бўлсин, ё Расуллоро! Ҳақини олиш учун сизнинг муборак баданингизга уришга, сиздан қасос олишга ким ҳам журъат қиласди?” деди-да, Коинот сultonининг вужудларида муборак муҳр-и нубувватни ўпа бошлади. Буни кўрган Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам): “**Йўқ, бундай бўлмайди, ё ҳақингни оласан ё авф этасан!**”-дедилар. Укоша ҳазратлари: “Жоним сизга фидо бўлсин, ё Расуллоро! Авф этдим. Ажабо, Аллоху таоло ҳам қиёмат куни мени авф этадими?”- деди.

Мухтарам пайғамбаримиз: “**Ким, менинг жаннатдаги дўстими ни кўргиси келса, мана бу пири фонийга (чолга) яхшилиб қарасин**” дея марҳамат қилдилар. Бу суюнчини эшиштан Асҳоби киром, Укошанинг пешонасидан ўпдилар. Ҳаммалари, “Қандай баҳтили одамсиз, эй Укоша! Расуллоро билан бирга бўлиш обрўйига, жаннатда баланд даражаларга эришдингиз” дейишарди.³⁴⁰

Сафар ойининг охирги кунлари эди. Оламлар жаноби (саллаллоҳу алайҳи васаллам) шимолдаги Византия империясини мусулмонларга катта хавф-хатар туғдирмасдан аввал, яна бир бор Исломга даъват қилишни, шояд бу чакириқни қабул қилишмаса, ҳарб қилиб, уларни Ислом давлати амрига бўйсунтиришни кўнгилларига туғиб қўйгандилар. Шу боис Асҳобига румликлар

³⁴⁰ Табароний, “ал-Муъжамул-қабир”, III, 58-б.; Сұхайлий, “Равзул-унуғ”, VII, 318-б.

билан жанг қилишга ҳозирланишларини буюрдилар. Асҳоби киром дарров уруш тадориги учун уй-уйларига тарқалишди. Расули акрам эса, Усома бин Зайд ҳазратларини ҳузурларига чақириб, унга: “**Эй Усома! Мен сени тайёргарлик қилаётган қўшинга бош қўмондон тайин этдим. Аллоҳу таолонинг исмини зикр қилиб, Унинг баракасига суюнган ҳолда, Шомга, Балқо ҳудудига, Фаластиндаги Дорумга, танг шахид бўлган жойларгача бор.** У ерларни отларингга пайхонлат. Убнолилар устига тўсатдан ёпирилиб бориб, яшиндек ҳужум қил. Борадиган жойингга хабар етиб бормасдан аввал зудлик билан ет. Ёнингга қаловузларни (йўл бошловчи) олиб, жосус ва айғоқчиларни қўшиндан олдин жўнатиб юбор. Аллоҳу таоло зафар насиб қилса, улар орасида кўп турма” дей маслаҳат ва насиҳат қилдилар. Журфда қароргоҳ қуришларини ҳам тавсия қилиб, ўз кўллари билан туғ, байроқ боғлаб, унга топширдилар.⁴⁴¹

Масжидда минбарга чиқиб: “**Эй Асҳобим! Усоманинг отаси Зайд, қўмондонликка қандай лойиқ ва наздимда қандай севимли инсон бўлса, ундан кейин ўғли Усома ҳам қўмондонликка худди шундай лойиқдир. Усома, наздимда инсонларнинг энг севимлиларидандир**” деб марҳамат қилдилар.

Ҳазрати Усоманинг қўмондонлигига ҳарбга борадиганлар орасида, ҳазрати Абу Бакр, ҳазрати Умар, ҳазрати Абу Убайда бин Жарроҳ, ҳазрати Саъд бин Абий Ваққос каби Асҳобнинг улуғлари ҳам бор эди.

Бироқ эртаси куни, Коинот султони тўсатдан хасталаниб, қўшиннинг йўлга чиқиши кечикди ва юриш муҳтарам пайғамбаримизнинг охиратга ташрифларидан кейинга қолди. Пайғамбаримиз, қаттиқ иситмаладилар. Ҳарорати ошгандан ошиб борарди, хасталик вақт ўтган сайин оғирлашарди. Оғриқлари бир мунча енгиллашган куни ярим кечада ўринларидан турдилар, кийиниб ташқарига чиқишга шайландилар. Буни кўрган ҳазрати Оиша волидамиз: “Ота-онам сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Қаерга бормоқчисиз?” деб сўради. Сарвари олам жанобимиз: “**Боқий қабристонида дағн этилганлар учун истиғфор қилишим буюрилди. Ўша ерга бораяпман**” дей марҳамат қилдилар. Ёнларига Абу Мувайҳиб ва Абу Рафийни олиб кетдилар. Қабристонда узундан узоқ дуо

341 Воқидий, “ал-Магозий”, III, 1117-б.; Ибн Асокир, “Торих-и Димашқ”, II, 46-б.; Сұхайлий, “Равзул-унуф”, IV, 384-б.

қилиб, марҳумларнинг авфу мағфирати хусусида Аллоҳу таолога ёлвордилар. Пайғамбаримизнинг Аллоҳу таолодан бундай авф ва мағфиратлар тилаб дуоларини эшитиб турган саҳобийлар, “Қошқи, биз ҳам ҳозир дағн этилганлар орасида бўлсайдик” дейишидди. Севимли пайғамбаримиз, Абу Мувайҳибга қараб: “**Эй Абу Мувайҳиб! Дунё хазиналари билан охират неъматлари орасида менга Аллоҳу таоло эрк берди. Менга, хоҳласанг дунёда боқий бўл, кейин жаннатга бор, хоҳласанг Лиқоуллоҳ (Аллоҳу таолога қовушиш) ҳосил бўлиб, жаннатга дохил бўл дейилди. Мен Лиқоуллоҳни ва кейин жаннатни танладим**” деб марҳамат қилдилар.

Яна бир кун Уҳудда шаҳид бўлганлар учун мағфират сўраш учун йўлга чиқдилар. Уларга атаб ҳам узун дуолар қилиб, Аллоҳу таолога ёлвордилар. Ундан кейин масжидга келиб, Асҳоби киромга: “**Мен, сизларнинг Кавсар ҳовузига энг аввал борадиганингиз, сизларни у жойда кутиб оладиганингиз бўламан. Сиз билан учрашадиган жойимиз ўша ер...** Мендан кейин яна мушрикликка қайтиб кетишингиздан қўрқмайман. Лекин дунёга берилиб, дунё неъматларини бир-бирингиздан қизғана бошлайсиз ва бир-бирингизни ўлдиришга ўтасизлар, оқибатда сиздан илгари яшаган қавмлар йўқ бўлиб кетганидек йўқ бўлиб кетасиз деб қўрқаман...” дедилар.

Муҳтарам пайғамбаримизнинг хасталиклари кучайиб бораради. Муборак хонимлари, пайғамбаримизнинг ҳазрати Оиша волидамиз уйида қолишларига рози бўлишиб, ўз ҳақларини унга бағишлиашни афзал кўрдилар. Расули акрам жанобимиз, Завжа-и мутахҳаралари (хонимлари)нинг бундай фидокорликларига мамнун бўлиб, уларнинг ҳаммасига дуо қилдилар ва ундан кейинги кунларини ҳазрати Оиша волидамизнинг уйларида кечира бошладилар.

Расули акрамнинг ҳарорати тинмай ошарди. Бутун вужудлари ўтдай ёниб, тўشاқда бир томондан иккинчи томонларига тез-тез ўгирилиб турдилар. Шундай бемор вактларида ҳам Асҳоби киром зиёрат қилгани кириб, Расууллоҳ чекаётган шиддатли хасталиқдан ғамга ботишарди. Абу Сайд Худрий хикоя қиласи: “Расууллоҳнинг муборак ҳузурларига киргандим. Ичига пахта солинмаган баҳмал кўрпа ёпиб ётгандилар. Баданлари ўтдай қизганидан тафти кўрпа ташқарисидан билиниб турарди. Ҳароратдан кўрпага кўл

текказа олмадик. Юзларимиздаги ҳайрат ва ғамгинликни күрган мұхтарам пайғамбаримиз: “Эң шиддатли бало, пайғамбарларга келади. Шунға қарамай пайғамбарларнинг дарду балоларга севинишилари, сизнинг эхсонларга севинишиларнингиздан күпроқдир” деге марҳамат қилдилар.”

Умму Бишр бин Баро ҳикоя қиласы: “Расулуллоҳни зиёрат қилишга (күришга) боргандым. Муборак вужудлари худди оловдек ёнарди. “Жоним сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Мен умримда бундай оғир касаллик кўрмадим!..” дедим. Шунда марҳамат қилиб айтдиларки: “Эй Умму Бишр! Ислитмамнинг бундай оғир кечиши, савобимнинг кўпайишига аломат. Бу ҳасталик, Хайбарда еган заҳарли гўштнинг асорати. Гўштнинг захрини доим туйиб юрадим. Ўша куни еган заҳар мана ҳозир абхаримни, яъни аорта (шоҳ) томиримни қўпормоқда.”⁴⁴²

Пайғамбаримиз, Абдуллоҳ бин Масъуд ҳазратларига: “Ҳасталикка учраган ҳеч бир мусулмон йўқдирки, Аллоҳу таоло унинг хато ва гуноҳларини кузда дараҳт япроқларини тўккандек тўкиб юбормаган бўлсин” деге марҳамат қилдилар.⁴⁴³

Ҳасталик кундан кунга оғирлашарди. Асҳоби киром бу вазиятдан ғоят изтироб чекиб, уйларида бемалол ўтиrolмай қолди. Масжидга йиғилиб, пайғамбаримизнинг вазиятларини билиб чиқиши учун ҳазрати Алини ҳузури шарифга юбордилар. Оламлар сарвари имо-ишора билан: “Асҳобим нима деяпти?” қабилида савол назари билан қарадилар. Ҳазрати Али: “Расуллоҳ орамиздан кетгудек бўлса, нима қиласиз... деб ғам-гуссага ботган”- деб жавоб қилди. Саҳобаларига нисбатан марҳаматлари бисёрлиги боис, ҳасталикнинг шиддатига қарамай ўринларидан турдилар ва ҳазрати Али билан ҳазрати Фадл бин Аббосга суюниб масжидга келдилар. Минбарга чиқиб, Аллоҳу таолога ҳамду-санолар айтгач, қарамли саҳобаларига: “Эй Асҳобим! Менинг ўлимимни ўйлаб, безовта бўлаётган экансизлар. Бирон пайғамбар уммати орасида мангу яшаб қолдимики, мен ҳам орангизда доим ҳаёт бўлайин? Билингизки, мен Раббим ҳузурига кетаман. Сизга насиҳатим, мухожириларнинг улуғларига хурмат кўрсатинг!

342 Ибн Ҳишиш, “ас-Сийра”, II, 337-б.; Вокидий, “ал-Магозий”, II, 678-б.; Табароний, “ал-Муъжамул-қабир”, II, 303-б.; Ибн Касиyr, “ас-Сийра”, III, 399-б.

343 Ибни Ҳиббон, “ас-Саҳиҳ”, VII, 189-б.; Баззор, “ал-Муснад”, II, 460-б.; Сюютий, “Жами-үл-Аҳодис”, XIX, 336-б.

Эй муҳожирлар! Сизга ҳам васиятим шуки, Аисорга яхшилик қилинг! Улар сизга яхшилик қилдилар. Уйларидан бошпана бердилар. Кун қўришлари қийин бўлишига қарамай, сизни ўзларидан устун тутдилар. Молларига сизни шерик қилдилар. Кимки Аисорга ҳоким бўлса, уларнинг ҳақларига риоя қилсин, қусурга йўл қўйганларини авф этсин” деб, марҳамат қилдилар. Кейин яна бир неча оғиз таъсири насиҳатлар қилиб, “**Аллоҳу таоло, бир бандасини дунёда қолиш ва Раббига қовушиш орасида ўз ихтиёрига қўйди. Банда эса, Раббига қовушишни ихтиёр қилди**” дедилар. Ҳазрати Абу Бакр, Расулulloҳнинг ушбу сўзлар орқали вафотларига шама килганликларини англаб, “Жонимиз сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ!” деб йиглай бошлади. Мехр дарёси севгили пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи вассаллам): “**Йиғлама, эй Абу Бакр!**” деб, унга сабр ва матонат қилиш кераклигини буюрдилар. Ўзларининг муборак кўзларидан ҳам ёш оқарди. “**Эй Асҳобим! Дини Ислом йўлида сидқ ва ихлос ила молини фидо қилган Абу Бакрдан ғоят розиман. Шояд, охират йўлида дўст танлаш қўлимда бўлганида, уни танлардим**” дедилар ва “**Масжидга очиладиган эшиклар орасида Абу Бакрнидан бошқаларини ёпинглар**” деб амр бердилар.

Кейин минбардан тушиб, ҳазрати Оиша волидамизнинг хонасига кириб кетдилар. Асҳоби киром масжидда йиглай бошлади. Шу боис муҳтарам пайғамбаримиз, ҳазрати Али ва Фадл бин Аббосга суяниб, яна масжидга ташриф буюрдилар. Минбарнинг биринчи зинасида туриб, Асҳоби киромга бундай марҳамат қилдилар:

“Эй муҳожирлар ва эй Аисор! Вақти белгиланган нарсага этиш учун шошилишнинг фойдаси йўқ. Аллоҳу таоло ҳеч бир қули учун шошмайди. Кимда ким Аллоҳу таолонинг қазо ва қадарини ўзгартиришга, унинг иродасидан устун бўлишга уринса, Аллоҳу таоло, уни қаҳру паришон қиласди. Аллоҳу таолога ҳийла қилиш, Уни алдашни кўзлаган кимсанинг ишлари бузилиб, ўзи алданади. Билингизки, мен сизларга нисбатан рауф ва раҳимман. Сиз ҳам бир куни менга қовушгайсиз. Учрашадиган жойимиз Кавсар ҳовузининг бошидир. Жаннатга кирмоқ ва менинг олдимга келмоқни орзу қилган одам бекорчи гаплардан пархез қилсин. Эй мусулмонлар! Кофир бўлмоқ, гуноҳ қилмоқ, неъматларнинг

ўзгариб, ризқининг камайишига олиб келади. Инсонлар Аллоҳу таолонинг амрларига итоат қилсалар, хукумат раҳбарлари, амирлари, волийлари уларга меҳр-шафқат қиласидилар. Шояд, фисқу фасод қилиб, ҳадларидан ошиб, гуноҳга мүккасидан кетсалар, меҳр-оқибатли, инсофли давлат раҳбарларига асло ёлчимайдилар. Менинг ҳаётим сизга хайрли бўлганидек, ўлимимда ҳам сизларга хайр ва раҳмат бордир. Агар биронтангизни ноҳақ урган ёки ёмон сўз айтган бўлсан, менга ҳам худди шундай муомала қилиб, ҳақларингизни олинг, ноҳақ бирон нарсангизни олган бўлсан, уни талаб қилинг, сизлар билан розилашиб ҳалоллашишга тайёрман. Чунки дунё жазоси охират жазоси олдида жуда енгил. Дунёдаги жазога дош бериш қулайроқ.” Аввалги хутбаларида ҳазрати Абу Бакрдан мамнун эканликларини айтганларидек бу хутбаларида ҳазрати Умардан ҳам мамнуниятларини айтиб: “Умар мен билан, мен ҳам у биланман. Мендан кейин ҳақ Умар билан бирга бўлади” деб марҳамат қилдилар.

Расууллоҳ ушбу хутбадан кейин минбардан тушдилар. Жамоат билан намоз ўқилиб бўлгач яна минбарга чиқиб, васият ва насиҳатлардан кейин: **“Сизларни Аллоҳу таолога топширидим”** дедиларда, саҳобалар орасидан чиқиб, хоналари томон кетдилар. Оламлар сарвари (саллаллоҳу алайҳи васаллам) оғриқлари кучайган кунлардан бирида, Асҳоби киром билан хайрлашиб, ҳалоллашиб, охиратга қул ҳақлари билан кетмаслик учун Билоли Ҳабаший ҳазратларини чақиртириб: **“Халққа овоза қилинг! Масjidга йиғисинлар. Уларга охирги васиятимни айтмоқчиман!..”** деб буюрдилар.

Ҳазрати Билол, саҳобаларни масжидга йиғди. Мұхтарам пайғамбаримиз яна ҳазрати Али ва Фадлга суюниб, масжидга ташриф буюрдилар. Минбарга ўтириб, Аллоҳу таолога ҳамду сано айтгач: **“Эй Асҳобим! Ҳабарингиз бўлсин, жудолик вақти яқинлашди. Кимнинг менда ҳақи бўлса, уни мендан олсин. Менинг наздимда севгили бўлганлар, мендан ҳақларини сўрасинлар ёки ҳалол қилиб, рози бўлсинлар. Токи, Раббимнинг ҳузурига ва раҳматига қарзларимни тўлаган ҳолда борайин”-** деб марҳамат қилдилар. Сўнгра жамоатга пешин намозини ўқитдилар. Намоздан кейин минбарга чиқиб, намоздан олдин айтганларини тақрорладилар.

Абу Бакр имом бўлсин!..

Вафотларига уч кун қолганда пайғамбаримизнинг хасталиклари яна-да оғирлашди. Масжидга чиқиб жамоатга намоз ўқита олмадилар. Жамоатга имомлик қила олмаган биринчи намозлари хуфтон намози эди. Ҳазрати Билол ҳар галгидай ўшанда эшикларига бориб, “Ас-салот, ё Расулаллоҳ” деди. Севимли пайғамбаримизнинг масжидга чиқишга мажоллари йўқ эди. Шу боис: “**Абу Бакрга айтинглар! Асҳобимга намоз ўқитсан**” деб буюрдилар. Ҳазрати Оиша волидамиз: “Жоним сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Отам жуда кўнгли бўш одам ва жуда хафалар. Зот-и олийингиз мақомларида туриб, у ерда сизни кўрмаса, йиғлаб намоз ўқита олмайди. Имомликка Умарнинг ўтишини амр буюрсангиз”- деб, илтимос қилди. Пайғамбаримиз тақрор: “**Абу Бакрга айтинглар! Асҳобимга имом бўлиб, намозларини ўқитсан**” деб буюрдилар. Ҳазрати Билол, Абу Бакр Сиддиққа буйруқни етказди. Ҳазрати Абу Бакр, меҳробда жонидан азиз дўсти - Расулуллоҳни кўрмаганидан худди қалбидан ўқ егандек эс-хушини йўқота ёзди. Йиғлади!.. Йиғлади!.. Саҳобаи киром улуғларимиз ҳам унга қўшилиб йиғлай бошладилар. Мухтарам пайғамбаримиз масжиддан келаётган йиғи овозини эшитиб, нима бўлаётганини сўраганларида, ҳазрати Фотима волидамиз: “Жоним сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Асҳобингиз, сиздан айри қолишга чидай олмай йиғлашмоқда!..” дея вазиятдан хабардор қилди.³⁴⁴

Меҳр дарёси севгили пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) вазиятдан жуда мутаассир бўлдилар. Саҳобаларига бир мунча тасалли бериш ниятида хасталиклари шунчалар оғир бўлишига қарамай, зўрга ўринларидан турдилар. Ҳазрати Али билан ҳазрати Аббосга суянган ҳолда масжидга келдилар. Намоздан кейин: “**Эй Асҳобим! Сиз, Аллоҳу таолонинг ҳимоясидасиз ва мен сизни Аллоҳу таолога омонат қилдим!** Тақвода бўлинглар. **Аллоҳу таолодан қўрқинглар.** Аллоҳу таолонинг амрини **бажаринглар ва итоат қилинглар.** Мен энди бу дунёдан **кетяпман**” дедилар.

Ҳазрати Абу Бакр, саҳобаларга ўн етти вақт намоз ўқитдилар. Бир пешин намозини ўқитаётганида коинот султони ўзларини енгил сезиб, ҳазрати Али билан ҳазрати Аббосга суяниб, масжидга

³⁴⁴ Сұхайлий, “Равзул-үнүф”, III, 198-б.; Термизий, “Шамоили-и шариф”, 386-387-б.

намозга чиқдилар. Имомлик қилаётган Абу Бақр Сиддик, мұхтарам пайғамбаримизнинг ташриф қилғанларини англаб, ўрин бўшатмоқчи бўлди. Расууллоҳ эса, “Жойингиздан жилманг!” қабилида ишорат қилдилар. Ўзлари ҳазрати Абу Бақрнинг чап томонида туриб, Асҳобига охирги марта намоз ўқитдилар.³⁴⁵

Вафотларига уч кун қолган эди. Жаброил алайҳиссалом, Расууллоҳни зиёрат қилгани келиб: “Ё Расууллоҳ! Аллоҳу таоло сизга салом йўллади. Аҳволингизни билгани ҳолда, ўзингизни қандай ҳис қилаётганингизни сўрайпти” деди. Пайғамбаримиз эса: “Маҳзунман - ғамгинман” деб жавоб бердилар.

Жаброил алайҳиссалом якшанба куни ҳам келди ва яна шу савонни берди. Мұхтарам пайғамбаримиз ҳам олдинги жавобларини тақрорладилар. Жаброил алайҳиссалом, Яманда пайғамбарлик даъво қилган Асад-и Ансийнинг ўлдирилганини хабар берди. Расул-и акрам Асҳобига айтдилар. Хасталанишларидан олдин ўзларига совға қилинган бир неча олтинни фақирларга, бир қисмини ҳазрати Оишага бергандилар. Якшанба куни Расууллоҳнинг хасталиги янада оғирлашди. Ҳузурларига келган қўшин қўмондони ҳазрати Усомага бирон сўз айтмадилар. Бироқ муборак қўлларини кўтариб, уни силагандай бўлдилар. Бундан унга дуо қилғанлари тушунилди.

Севимли пайғамбаримизнинг дунёга ташриф қилган кунлари ҳам, охиратга риҳлат қилган кунлари ҳам душанба эди. Хасталикларининг ўн учинчи ва охирги куни эди... Асҳоби киром масжиди шарифда Абу Бақр Сиддик ҳазратларининг орқасида бомдод намозини ўқиётгандаридан, Оламлар сараври масжиди шарифга кирдилар. Умматининг саф-саф бўлиб намозда турганини кўриб, севинчдан табассум қилдилар. Ўзлари ҳам ҳазрати Абу Бақрга иқтидо килиб, намоз ўқидилар. Асҳоби киром Расууллоҳни масжидда кўриб, согайиб қолибдилар деб беҳад хурсанд бўлдилар. Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) намоздан кейин ҳазрати Оишанинг хонасига кириб ётдилар. “Аллоҳу таолонинг ҳузурига, ўзимдан дунё моли қолдирмай боришини хоҳлайман, ёнингда қолган олтинларни ҳам фақирларга тарқатиб юбор” деб, Оиша волидамизга буюрдилар. Сўнгра, иситмалари ошди. Бироздан кейин кўзларини очиб, ҳазрати Оишадан олтинларни нима қилганини сўрадилар. Тарқатаман деган жавоб бўлди. Дарҳол тарқатилишини

³⁴⁵ Байқаший, “ас-Сунан”, II, 4-б.; Абу Яъла, “ал-Муснаф”, XIII, 428-б.

такрор-такрор тайинладилар. Шундан сўнгра олтинлар дархол гадоларга тарқатилиб, Расули акрамга айтганларида, “Ана энди роҳатландим” деб, марҳамат қилдилар.

Тўшакларида бироз дам олганларидан кейин ҳузури шарифларига ҳазрати Алини чакирдилар. Муборак бошларини унинг кучогига қўйдилар. Пешоналаридан тер чиқиб, муборак ранглари ўзгарганди. Ҳазрати Фотима волидамиз отасининг бундай ахволига қараб туришга чидай олмади ва нарироқда ўтирган ўғиллари ҳазрати Ҳасан ва ҳазрати Ҳусайннинг олдиларига бориб ўтирди. Болаларининг қўлларидан ушлаб йиғлай бошлади. “Эй менинг отажоним! Қизингизга ким қарайди! Ҳасан ва Ҳусайнни кимга омонат колдирасиз? Вой отам! Жоним сизга фидо бўлсин! Сиз бўлмасангиз менинг ҳолим нима кечади?! Кўзларим, сизнинг муборак юзингиздан кейин кимга қарайди!” дея фарёд чекарди. Расулulloҳ жанобимиз, қизининг дилни ўртовчи бундай йиги аралаш сўзларини эшишиб, қўзларини очдилар ва уни ёнига чорладилар. **“Ё Рабби бунга сабр эҳсон айла”** деб дуо қилганларидан кейин: **“Эй Фотима! Эй кўзимнинг нури! Отанг ҳозир жон дардида!”** деганларида, Фотима волидамиз овоз чиқариб йиғлай бошлади. Ҳазрати Али унга: “Эй Фотима! Илтимос, жим бўл! Расулulloҳни янада хафа қўлма!” деганида, севимли пайғамбаримиз: **“Кўй уни ранжитма, ё Али! Майли отаси учун хоҳлаганча қўз ёш тўксин!..”** дедиларда муборак кўзларини юмиб ўзларидан кетгандек бўлдилар.

Шунда ҳазрати Ҳасан, муборак бобосининг ёнларига келиб: “Эй менинг муборак бобом! Сиздан ажralишга ким ҳам чидай олади?! Кўнгил паришонлигимизни кимга арз қиласлик! Сиздан кейин онамга, отамга ва укамга ким шафқат қўрсатади? Азвожингиз (пайғамбар хонимлари ва жориялари) билан Асҳобингиз, сизнинг гўзал ахлоқингизни қаердан топадилар!..” деб йиғлай бошлаганида пайғамбаримизнинг муборак хонимлари чидай олмадилар. Ҳаммалари йиғлай бошладилар.

Ташқарида ғаму-ғуссага ботган холда кутиб ўтирган Асҳоби киром, пайғамбаримизнинг ахволлари оғирлашганини билиб, кўнгиллари доф бўлди. Улар ҳам йиғлай бошлади. Сўнгги бор севимли пайғамбаримизнинг муборак жамолларини кўриш учун: “Илтимос, эшикни очинглар! Расул алайҳиссаломнинг муборак юзларини бир бор кўрайлик!..” деб эшик олдида ёлворардилар.

Оламларга раҳмат қилиб юборилган Аллоху таолонинг ҳабиби, саҳобаларининг шундай ялиниб-ёлворишларини эшитгандаридан раҳмлари келиб: “**Эшикни очинглар!**” деб буюрдилар. Асҳобнинг обрўлилари ва қексалари ичкарига киришди.

Севгили пайғамбаримиз, уларга сабр қилишни тавсия қилгандаридан кейин: “**Эй Асҳобим! Сиз, инсонларнинг энг устуни ва энг шарафлиларисиз. Сиздан кейин кимлар келса келаверсин, барибир сиз ҳаммасидан олдин жаннатга кирасиз.** Динни тутиб туришда маҳкам бўлинг ва Қуръон-и азимни имом (раҳбар-қўлланма) қилинг. Диннинг ҳукмларидан ғоғил бўлманг” деб марҳамат қилдилар. Кейин: “**Ё Раббий! Таблиғ (етказдимми) қилдимми?**” дедиларда муборак кўзларини юмдилар. Муборак юзлари терлади. Ҳазрати Али саҳобаларга ташқарига чиқишлиарини имо қилди.

Асҳоби киром чиққанидан кейин Оиша волидамиз Расули акрамга яқин бориб, насиҳат қилишиларини сўради. Мұхтарам пайғамбаримиз: “**Эй Оиша! Уйингда ўтириб, ўзингни муҳофаза қил!**” дегач кўзёшларига моне бўлолмадилар. Коинот султони йиғларди... Ул ҳазратни кўриб, хонадагиларнинг кўнгиллари вайрон бўлди, жигар-бағрлари эзилди. Умму Салама волидамиз: “Жоним сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Нега йиғлаяпсиз?” деб сўради. “**Умматимга Аллоҳдан меҳр-шафқат қилиниши учун йиғлаяпман**” деб марҳамат қилдилар.

Қуёш тиккага келиб қолганди. Вақт яқинлашарди... Севгили пайғамбаримизнинг муборак бошлари ҳазрати Оиша волидамизнинг қучоқларида эди. Оламлар сарвари дунёдаги сўнгти онларини яшаётганди, муборак дудоқларидан эса, “**Омон! Омон! Қўл остингиздаги қулларингизга яхши муносабатда бўлинглар!** Уларнинг эгниларига либос кийдиринг ва қоринларини тўқ тутинг. Улар билан юмшоқ сўзлашинг. Намозда, намозда бардавом бўлинглар. Хотинларингиз ва қулларингиз хусусида Аллоҳу таолодан қўрқинглар!.. Эй Аллоҳим! Мени ёрлаقا! Менга раҳматингни эҳсон айла!.. Мени Рафиқ-и аъло зумрасига (синфига) доҳил айла!..” деган сўзлар пичирлаб чиқарди. Ҳазрати Фотима волидамизнинг кўз ёшлари селдек оқарди, ноласи ёнидагиларнинг жигар-бағрини доғларди. Севимли пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) қизларини ёнларига ўтқазиб: “**Қизим, бироз сабр қил, йиғламай тур.** Зеро

Хамалай Арш (малаклари) сен **йиғлаганинг** учун **қўшилиб йиғлашмоқда**” деб, ҳазрати Фотиманинг кўз ёшларини артиб қўйдилар. Унга тасалли бериб, Аллоҳу таолодан сабр тилаб: “**Эй қизим, менинг рухим қабз қилинади (олинади).** Ўшанда “Инна лиллаҳи ва инна илайҳи рожиъун” дегайсан. **Эй Фотима!** **Ҳар бир мусибат эвазига бир нарса албатта берилади**” деб марҳамат қилдилар. Кейин бир пас кўзларини юмиб тургач: “**Бундан бўён отангга ғам-ғусса йўқ. Чунки фоний оламдан, меҳнату заҳмат ўлкасидан қутулади**” дедилар. Шундан ейин ҳазрати Алига қараб: “**Ё Али! Зиммамда фалон яхудийнинг фалон микдорда моли бор.** Аскар ҳозирлиги учун олгандим. Зинхор, уни тўлашни унутма. Албатта, қарзимни узасан ва Кавсар ҳовузи бошида мен билан қўришадиганларнинг биринчиси сен бўласан. Мендан кейин сенга кўп зарап-захматлар етгай, сабр этгайсан, одамлар дунёга ружу қилганларида сен охиратни танла” деб буюрдилар.

Усома тақрор ҳузурга келди. Расулуллоҳ: “**Аллоҳу таоло ёрдамчинг бўлсин! Қани жангга отлан!**”- буюрдилар. Усома қўшин ёнига бориб, дарҳол лашкарга юриш амрини берди.³⁴⁶

Оlamлар сарвари охирги нафасларини олиб-берарди... Аллоҳу таоло Азоил алайҳиссаломга: “**Ҳабибимга энг чиройли қўринишда боргин!** Агар рухсат берса, рухини юмшоқ ва енгилгина ол. Рухсат бермаса, қайтиб кел!” деб буюрди. Азоил алайҳиссалом, ҳакиқатан энг чиройли, кўркли одам қиёфасида муҳтарам пайғамбаримизнинг саодатхоналари эшиги олдига келиб: “Ассалому алайкум, эй нубувват уйи эгаси! Ичкарига киришга изн берасизми? Аллоҳу таоло сизга раҳмат қилсин!” деди. Ҳазрати Оиша волидамиз, пайғамбаримизнинг (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ёнбошларида ўтирган ҳазрати Фотимага: “**Эшикка қаранг**” деди. У эшикка бориб, ғамгин овозда, “**Эй Аллоҳу таолонинг бандаси!** Расулуллоҳ ҳозир ўз ҳоллари билан бандлар” деб жавоб қилди. Азоил, яна рухсат сўради. Жавоб яна шундай бўлди. Учинчи марта, саломини тақрорлаб, албатта кириши лозимлигини овоз кўтариб айтганида пайғамбаримиз хабардор бўлдилар ва: “**Ё Фотима! Эшикка ким келди?!**” деб сўрадилар. Ҳазрати Фотима, “**Ё Расулуллоҳ!** Эшикда бири ичкари киришга рухсат сўраб турибди. Бир неча марта бандмиз дедим. Бироқ учинчисида товушидан

³⁴⁶ Ибн Ҳишиом, “ас-Сиیر”, II, 650-б; Табарий, “Торих”, II, 474-б.; Суҳайлий, “Равзул-унуф”, IV, 434-б.

этим жимиirlаб кетди” деди. Шунда Расулуллоҳ: “Эй Фотима! Биласанми, эшикда ким турибди? У, лаззатларни бузувчи, жамиятларни тору мор қилувчи, хотинларни тул, болаларни етим қолдирувчи, уйларни ҳароб, қабрларни обод қилгучи, ўлим малаги Азроилдир. Эй Азроил киринг” дедилар. Ўшанда Фотима волидамиз таърифи мумкин бўлмаган изтиробга тушиб, беихтиёр: “Воҳ Мадина, ҳароб бўлдинг!” деб юборди.

Пайғамбаримиз, ҳазрати Фотиманинг қўлларини ўз қўксига қўйиб, муборак қўзларини юмдилар. Атрофдагилар муборак жонлари узилди деб ўйлади. Ҳазрати Фотима волидамиз чидай олмай, отасининг муборак қулогига эгилиб, юракни эзиб юборадиган овоз билан: “Отажоним!..” деди. Жавоб бўлмагач, “Жоним сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Илтимос, муборак қўзларингизни очинг, менга бирон нима денг...” деб ялинди. Оламлар сарвари муборак қўзларини очиб, қизининг қўз ёшларини артдилар ва унинг қулогига вафот этажакларини айтдилар. Буни эшитган ҳазрати Фотима йиғлай бошлади. Яна бир марта унинг қулогига, “Ахли байтимдан биринчи бўлиб менинг ёнимга сен келасан” дея марҳамат қилдилар. У бу хушхабарга севиниб, бироз тасалли топди.

Ҳазрати Фотима волидамиз: “Отажон! Бугун айрилиқ куни! Энди сиз билан қачон топишамиз?” деб сўради. Расулуллоҳ: “Эй қизим! Мени қиёмат куни ҳовуз ёнида топасан. Умматимдан ҳовузга етиб келганларга сув тутаман” деб марҳамат қилдилар. Ҳазрати Фотима: “Агар сизни у ерда топа олмасам нима қиласман?” деб сўраганида, муҳтарам пайғамбаримиз: “Мезон (тарози) ёнидан топасан. Мен у ерда умматимга шафоат қиласман” деб марҳамат қилдилар.

Ҳазрати Фотима волидамиз: “У ерда ҳам топа олмасамчи, ё Расулаллоҳ!” деганида, пайғамбаримиз, “Сирот қўприги ёнидан топасан. Мен у ерда Раббимга, “Ё Раббий! Умматимни оташдан муҳофаза қил” деб ёлвораман” дедилар.

Кейин, ҳазрати Али ғамгин овозда: “Ё Расулаллоҳ! Сиз руҳингизни таслим этганингиздан кейин ғаслингизни ким қиласди, кафанингиз нимадан бўлсин? Жаноза намозини ким ўқитсин, қабрга ким қўйисин?” деб сўради. Пайғамбаримиз: “Эй Али, мени сен юв, Фадл бин Аббос сув қўйиб турсин. Жаброил сизга қўшилиб, учинчи бўлади. Ғасл (ювиш)ни битирганингиздан кейин,

кафандайсизлар. Жаброил жаннатдан хүшбүй мушклардан келтиради. Үндан кейин мени масжидга олиб чиқиб, ўзларингиз ташқарига чиқиб турасизлар. Чунки биринчи бўлиб Жаброил, кейин бирин-кетин Микоил, Исрофил, улардан сўнгра малаклар гуруҳ-гуруҳ бўлиб жанозамни ўқийдилар. Ана шундан кейин сизлар кириб, саф-саф бўлинг. Ҳеч ким мендан олдинда турмасин”³⁴⁷ дея марҳамат қилдилар.

Сўнгра, кутиб турган Азоил алайҳиссаломга: “Эй Азоил! Зиёрат учун келдингми ёки руҳимни олишгами?” деб сўрадилар. Азоил алайҳиссалом: “Меҳмон бўлиб келиш билан бирга зиммамда вазифам ҳам бор. Аллоҳу таоло, хузурингизга рухсат олиб киршимни буюрди. Муборак руҳингизни фақат рухсатингиз билан оламан. Ё Расулаллоҳ! Агар изн берсангиз, амрингизга итоат килган ҳолда руҳингизни қабз этаман. Йўқ десангиз, Раббимга қайтиб кетаман” деди.

Мұхтарам пайғамбаримиз: “Эй Азоил! Жаброилни қаерда қолдирдинг?” дедилар. “Жаброил дунё осмонида қолди. Фаришталар унга сизнинг вафотингиз муносабати билан таъзия изҳор қилмоқда” дея жавоб қилди. Шпайтда Жаброил алайҳиссалом ҳам келди. Расулаллоҳ сарваримиз: “Эй қардошим Жаброил! Дунёдан кўчадиган вақт ҳам етиб келди. Аллоҳу таолонинг хузурида мен учун нималар бор? Менга хушхабарлар бергин, кўнглим тўлган ҳолда омонатимни топширайин” дедилар. Жаброил алайҳиссалом: “Эй Аллоҳу таолонинг севгилиси! Мен осмон дарвозасини очик қолдирдим. Малаклар саф тортиб, Сизнинг руҳингизга муҳаббат ила мунтазирлар” деди. Мұхтарам пайғамбаримиз: “Хамд Аллоҳу таолога маҳсус. Сен менга муждалар бер! Раббимнинг наздида менга аталган нималар бор?” дея марҳамат қилдилар. Жаброил алайҳиссалом: “Ё Расулаллоҳ! Сизнинг ташрифингиз учун жаннат дарвозалари очилиб, жаннат дарёлари жўш урган, жаннат дараҳтлари қулоч ёзиб, хурийлар безанмишлар” деди. Жаноби пайғамбаримиз яна: “Хамд, Аллоҳу таолога хосдир. Сен менга бошқа хушхабарлар бергин, ё Жаброил!” дедилар. Жаброил алайҳиссалом: “Ё Расулаллоҳ! Сиз киёмат куни биринчи шафоат қилувчи ва шафоати илк қабул этилганлардан бўласиз” деди. Севимли райғамбаримиз

³⁴⁷ Ибн Саъд, “ат-Табақат”, II, 258-б.; Сұхайлий, “Равзул-унуф”, VIII, 329-б.; Шамсиддин Шомий, “Сүбулут-л-Худо”, XII, 264-б.

такрор: “Ҳамду сано Аллоҳу таолога хос. Ё Жаброил! Менга бошқа суюнчилар бер” деде марҳамат қилғандилар, Жаброил алайҳиссалом: “Ё Расулаллоҳ! Сиз нимани сўрайапсиз?” деди. Ана шунда муҳтарам пайғамбаримиз: “Менинг бутун адиша-ю хавотирим ва дарду ғамим, ортимда қолдираётган умматимдир” деде марҳамат қилдилар. Ҳазрати Жаброил: “Эй Аллоҳу таолонинг Ҳабиби! Аллоҳу таоло қиёмат куни сиз рози бўлгунингизча умматингизни мағфират қиласи. Барча пайғамбарлардан олдин сизни ва барча умматлардан олдин сизнинг умматингизни жаннатга киргизади” деди. Ана ўшанда севгили пайғамбаримиз, Жаброил алайҳиссаломга қараб: “Аллоҳу таолодан учта муродим бор: Бири, умматимнинг гуноҳкорларига мен шафоатчи қилиши; Иккинчиси, умматимнинг дунёдаги гуноҳлари туфайли уларга азоб берилмаслиги; Учинчиси, пайшанба ва душанба кунлари умматимнинг амаллари менга билдирилиб турилишидир. (Агар амаллари яхши бўлса, дуо қиласан, Аллоҳу таоло қабул қиласи. Ёмон бўлса, шафоат қилиб, амал дафтарларидан ўчирилишини сўрайман)” деб марҳамат қилдилар. Жаброил алайҳиссалом, Аллоҳу таолодан учта тилаги ҳам қабул қилинганини хабар берди. Шундан кейин муҳтарам пайғамбаримиз енгил тин олдилар.

Ўша пайт Аллоҳу таоло ваҳий қилиб: “Эй Ҳабибим! Умматингга бунчалар муҳаббат ва шафқат кўрсатишни, муборак қалбинингга ким солиб қўйди?” деди. Пайғамбаримиз: “Мени яратиб, тарбия қилган Раббим таоло” деб жавоб бердилар. Жаноби Ҳак: “Сенинг умматингга, менинг меҳр ва марҳамат сеникидан минг марта зиёдадир. Уларни менга қўйиб бер” деб буюрди. Ўша муждадан кейин севгили пайғамбаримиз: “Мен энди таскин топдим. Эй Азроил биродарим! Сенга буйрилган вазифангни бажо келтир!” деб марҳамат қилдилар.

Азроил алайҳиссалом вазифасини адо этиш учун ҳурматига яратилган Коинот султонининг ҳузурларига яқинлашди. Муҳтарам пайғамбаримиз, ёнларида турган идишдаги сувга иккала кўлларини ҳам ботириб ҳўллагач муборак юзларига суртдилар ва: “Ла илоҳа иллаллоҳ! Эй Аллоҳим! Рафиқ-и аъло!..” деб марҳамат қилдилар. Азроил алайҳиссалом, Оламлар жанобининг руҳини ола бошлади. Расулуллоҳ жанобимизнинг ранглари баъзан қизариб, баъзан сарғайиб турди. Азроил алайҳиссаломга: “Умматимнинг

жонини ҳам шундай шиддат ва жабр қилиб оласанми!” деб сўраганларида, у: “Ё Расулаллоҳ! Ҳеч кимнинг жонини бунчалик енгил қилиб олмадим” деб жавоб берди. Энг сўнгги сонияларда ҳам умматини унутмаган севимли пайғамбаримиз: “Эй Азроил! Умматимга кўрсатадиган шиддатингни менга кўрсат! Зоро улар заиф бўлиб, чидай олмайдилар...” деб марҳамат қилдилар. Кейин яна, “La илоҳа иллаalloҳ! Рафиқ-и аъло!” дедилар ва муборак руҳлари олиниб, оъло-ийи илиййинга элтилди...

Ассалому вассалому алайка ё Расулаллоҳ!

Ассалому вассалому алайка ё Ҳабибаллоҳ!

Ассалому вассалому алайка ё Сайидал аввалина вал-охирийн!

Шафоат ё Расулаллоҳ! Даҳийлак ё Расулаллоҳ!

Жаброил алайҳиссалом, пайғамбаримизга: “Ассалому алайкум, эй Аллоҳу таолонинг Расули! Менинг дунёдаги мақсад ва матлубим сиз эдингиз. Бундан кейин бошқа ер юзига келмайман!” деб, видолашди.

Расули акрам жанобимизнинг муборак руҳлари, юксак оламга кетгач ҳазрати Фотима волидамиз ва азвожи тоҳирот³⁴⁸ (муборак хонимлари) (родиаллоҳу анхунна) овоз чиқариб йиғлай бошладилар.³⁴⁹

Шу орада фойибдан бир овоз: “Ассалому алайкум, ё Аҳли байт! Ва раҳматуллоҳи ва баракатуху” деб салом бериб “Билингизки, ҳар бир жонли ўлимни тотади. Қиёмат қуни эса, сизга ажрларингиз тўла-тўқис берилади” маолидаги Ол-и Имрон сурасининг 185-ояти каримасини ўқиди. Кейин йиғлаётганларга тасалли бериб: “Аллоҳу таолонинг эҳсон ва икромларига инонинглар. Унга маҳкам боғланиб, Ундангина умид килинглар. Фарёд-фифон этманглар! Асл мусибатга учраганлар, савобдан маҳрум қолганлардир” дея таъзия билдириди.

Фойибдан келган оврзни хонада ва яқинидаги барча эшишиб, саломига алик олдилар. Уларни айтган Ҳизр алайҳиссалом эди.

Расули акрамнинг юзларида мавт (ўлим) аломатлари кўрингач Умм-и Айман, қўшин билан йўлга чиқкан ўғли Усомага хабар

³⁴⁸ Мұхаммад алайҳиссаломнинг аёллари.

³⁴⁹ Ибн Саъд, “ат-Табақат”, II, 262-б.

юборди. Бу нохуш хабарни олган Усома, ҳазрати Умар ва Абу Убайдалар қўшиндан чиқиб масжиди Набавийга келдилар. Оишаи Сиддиқа ва бошқа аёлларнинг йифисидан Масжиди шарифдаги Асҳоби киром шошиб қолган, барчаси худди ақлини йўқотгандек эди. Шу боис ҳеч ким нима қилаётганини билмасди. Ҳазрати Али ҳаракатсиз тошдай қотган. Ҳазрати Усмон тилдан қолган. Ҳазрати Умар эса, "Ким пайғамбар ўлди деса, бошини танасидан жудо қиласман!" деб ҳайқирган. Хуллас Мадина аҳли ақлини йўқотаётган эди. Ҳазрати Абу Бакр, у пайтда ўз уйида эди. У ҳам югуриб келиб, хужра-и саодатга кирди. Фахри оламнинг юзларини очиб қаради. Вафот этганликларини кўрди. Муборак юзлари ва барча аъзойи баданлари латиф, назиф бўлиб, нурдек порларди. "Мамотингиз ҳам, ҳаётингиздек қандай чиройли, ё Расуллаллоҳ!" деб, ўпди ва узоқ йиглади. Кейин муборак юзларини ёпиб қўйиб, уй халқига тасалли берди.

Масжиди шарифга кирди. Минбарга чиқиб, саҳобаларга бир хутба ўқиди. Аллоҳу таолога ҳамду сано айтди ва Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимизга салот ўқигач, "**Ҳар ким Мұхаммад алайҳиссаломга иймон келтирган бўлса, билсинки, Мұхаммад алайҳиссалом вафот этди. Ҳар ким Аллоҳу таолога сиғинаётган бўлса, У ҳай (тирик) ва бокийдир** (абадийдир)."- деди. Ортидан давом этиб: "**Мұхаммад (алайҳиссалом) расуллир. Үндан аввал ҳам расуллар келган. Бу ҳам ўлади. Вафот этса ёки ўлдирилса, динингиздан қайтасизларми?** Агар диндан чиқувчилар бўлса, үндан Аллоҳу таолога зарар етмайди. Аксинча ўзига зарар етказган бўлади. Динидан қайтмаганларга **Аллоҳу таоло савоблар беради**" маолидаги Ол-и Имрон сурасининг 144-ояти каримасини ўқиди. Асҳоби киромга насиҳатлар қилиб, Мадинада ҳукм сураётган паришонхотирлик ва саросимага чек қўйди.³⁵⁰ Шундан кейин ҳамма Расуллаллоҳнинг вафот этганига ишонди. Ҳузн ва ғам Асҳоби киромнинг юракларига худди заҳарли ҳанжардек санчилди. Кўзлар йифида, кўзёшлар дарёдек оқар, ҳасрат оташи ҳамманинг юрагини доғларди.

Асҳоби киром (алайҳимурридон) пайғамбаримиздан кейин ҳазрати Абу Бакрни халифа қилиб сайладилар. Унга байъат

³⁵⁰ Бўхорий, "Фазоит-ус-Саҳоба", 5-б.; Ибн Ҳи惆, "ас-Сиўра", II, 655-б.; Ибн Саъд, "ат-Табақат", II, 271-б.; Ҳаким, "ал-Мустафрак", II, 323-б.; Суҳайлий, "Равзул-унуғ", IV, 443-б.; Ибн Касиyr, "ас-Сиўра", IV, 480-б.

қилиб, тобе бўлдилар ва у зотнинг амри остида ҳаракат қилишга киришдилар.³⁵¹

Расули акрам, ҳижратнинг ўн биринчи йили (милодий 632 йил) Рабиул-аввал ойининг ўн иккиси, душанба куни чошгоҳ вақтида охиратга иртиҳол айладилар (охиратга кўчдилар). Ўша куни қамарий тақвим бўйича 63, шамсий тақвим бўйича 61 ёшда эдилар.³⁵²

Мухтарам пайғамбаримизнинг муборак баданларини ҳазрати Али, ҳазрати Аббос, ҳазрати Фадл бин Аббос, ҳазрати Қусам бин Аббос, ҳазрати Усома бин Зайд, ҳазрати Солиҳлар фасл қилдилар.³⁵³ Фасл пайтида муборак вужудларидан шундай хушбўй хидтаркалдики, шу кунгача ҳеч ким ундей мушкни туймаганди. Кейин кафандаб, бир тобут билан масжидга олиб келдилар. Пайғамбаримизнинг ўзлари васият қилганлариdek ҳамма масжиидни холи қолдириди. Малоика гуруҳ-гуруҳ бўлиб келиб, жаноза намозини ўқидилар. Малаклар намоз ўқиб бўлгач гойибдан бир овоз: “Ичкари киринглар! Пайғамбарингизнинг жанозасини ўқинглар!” деди. Саҳобаи киром ичкарига кириб, имомсиз ҳолда мухтарам пайғамбаримизнинг намозини ўқидилар. Одам кўплигидан жаноза маросими чоршанба кун шомгача давом этди.

Асхоби киром, севимли пайғамбаримизга қабрни қаерда қазиш борасида ҳазрати Абу Бакр хотирлатган ушбу ҳадиси шарифга амал қилдилар: **“Пайғамбарлар, руҳларини таслим этган жойда дағн қилинадилар.”** Абу Талҳа Ансорий ҳазратлари қазган лаҳд (лаҳад) кўринишидаги қабри шарифга чоршанба куни ярим кечаси дағн қилинди. Ҳазрати Аббоснинг ўғли Қусам қабр ичидаги хизматни охиригача адо этиб, ундан энг охирида чиққан киши эди. Чиққанида: “Расулуллоҳнинг муборак юзларини охирги марта кўрган одам менман. Муборак дудоқлари қимираётгандек туюлди. Эгилиб кулоқ солдим, У: “**Ё Раббий! Умматим!.. Ё Раббий! Умматим!..**” дея ёлворардилар.”³⁵⁴

Севгили пайғамбаримиз вафот этган кун Абдуллоҳ бин Зайд ҳазратлари: “**Ё Раббий! Менга бу кўз, Ҳабибингни муборак юзларини кўриш учун лозим эди. У зот энди кўринмайдиган бўлгач, кўзлар менга керак эмас! Ё Раббий кўзларимни мендан ол!**” деб дуо қилди ва кўр бўлиб қолди...

351 Ибн Ҳашим, “*ac-Sittira*”, II, 655-б.; Сұҳайлий, “*Равзул-унуф*”, IV, 444-б.; Табарий, “*Торих*”, II, 442-б.

352 Ибн Саъд, “*ам-Табақот*”, II, 272-б.; Сұҳайлий, “*Равзул-унуф*”, II, 341-б.; Табарий, “*Торих*”, II, 441-б.

353 Термизий, “*Шамошли-и шариф*”, 396-б.

354 Ибн Саъд, “*ам-Табақот*”, II, 298-б.

Қабрда ҳаётликлари

Пайғамбарлар қабрларида биз билмайдиган ҳолатда ҳаётдирлар. Авлиё ва шаҳидлар ҳам тириқдирлар. Уларнинг ҳаётликлари шунчаки сўзда эмас, том маънода тириклар. Ол-и Имрон сурасининг 169-ояти каримасида маолан: “**Аллоҳу таоло йўлида ўлдирилганларни ўлик деб ўйламанглар!** Улар, Рабларининг хузурида тирик бўлиб, ризқланмоқдалар” дейилган.

Ушбу ояти каримада шаҳидларнинг қабрда тирик эканликларини билдирумокда. Пайғамбарлар шаҳидлардан албатта устунроқ ва фазилатлироқдир. Ислом олимлари наздида, барча пайғамбарлар шаҳид бўлиб вафот этганлар.

Расууллоҳ охирги хаста ётган кунларида “**Хайбарда еган овқатнинг заҳрини ҳамма вакт ҳис қиласардим.**” деб марҳамат қиласардилар.³⁵⁵ Ўша ҳадиси шариф, Расууллоҳ жанобимизнинг шаҳид бўлиб вафот этганликларига далолат қилимокда.

Сарваримизнинг барча шаҳидлар сингари қабрларида ҳаёт эканликлари бу ердан ҳам англашилмоқда. “**Бухорий**” ва “**Муслим**”да мазкур бир ҳадиси шарифда: “**Меъроҳ кечасида, Мусонинг (алайҳиссалом) қабри ёнидан ўтдим. Мозорида тик туриб намоз ўқитётганди**” деб марҳамат қилинди.³⁵⁶

Бошқа бир ҳадиси шарифда эса: “**Аллоҳу таоло, тупроққа пайғамбарларни чиритишни ҳаром қиласан**” деб марҳамат қилинади.³⁵⁷ Бу хабарларнинг саҳихлигини олимлар яқдиллик билан тасдиқлаганлар. Яна “**Бухорий**” ва “**Муслим**” да: “**Аллоҳу таоло, Меъроҳ кечасида барча пайғамбарларни бизнинг пайғамбарамизга кўрсатди. Уларга имом бўлиб икки ракъат намоз ўқитдилар**” деб қайд қилинган.

Намоз - рукуъ ва сажда қилиш орқали адо этилади. Бу хабар, уларнинг тирик ҳолда жасад, яъни баданлари билан намоз ўқиганларини кўрсатади. “**Мишкат**” китобининг охирги жилдида, Меъроҳ бобининг биринчи фасли охирида, “**Муслим**”дан олиб, Абу Хурайра ривоят қилинган ҳадиси шарифда: “**Аллоҳу таоло менга кўрсатди. Мусо (алайҳиссалом) тик турган ҳолатда намоз ўқириди, хипча эди. Сочлари тўзиб, тараалмаган кўринишида**

³⁵⁵ Ибн Ҳашом, “*ас-Сийра*”, II, 337-б.; Воқидий, “*ал-Магозий*”, II, 678-б.; Табарий, “*Тарих*”, II, 303-б.; Ибн Касийр, “*ас-Сийра*”, III, 399-б.

³⁵⁶ Шамсиодин Шомий, “*Субулу-л-Худо*”, XII, 355-б.

³⁵⁷ Насоий, “*Жўма*”, 5-б.; Ибни Можа, “*Иқомат-ус-Салом*”, 79-б.; Доримиий, “*Салом*”, 206-б.

эмасди. Худди Шанъя қабиласидан бўлган йигитга ўхшарди. Исо (алайхиссалом) эса, Урва бин Масъуд Сақофийга ўхшарди” деб марҳамат қилинади.³⁵⁸

Шанъя Ямандаги икки қабиланинг номи. Мана шу ҳадиси шарифлар, пайғамбарларнинг, Раблари ҳузурида тирик эканликларини кўрсатади. Уларнинг жасадлари (баданлари) ҳам, руҳларидек латиф кўринишида бўлиб, қаттиқ эмас. Модда оламида ҳам, руҳ оламида ҳам кўрина оладилар.

Шунинг учун пайғамбарлар руҳ ва баданлари билан бирга кўрина олади. Ҳадиси шарифда, Мусо ва Исо алайхимуссаломнинг намоз ўқиганлари айтилган. Маълумки, намоз ўқиш баъзи ҳатти-харакатлардан иборат. Ҳаракатлар эса, бадан орқали бажарилади, руҳ орқали эмас. Мусо алайхиссалом ҳакида Расулуллоҳнинг “Уни ўрта бўйли, ориқроқ, сочлари таралиб йигилган ҳолатда кўрдим” дея марҳамат қилишлари, руҳини эмас, баданини кўрганликларига далолат қилмоқда.

Имоми Байҳақий айтади: “Пайғамбарлар дағн қилингач, руҳлари баданларига қайтарилади. Биз уларни кўрмаймиз. Малакларни кўра олмаганимиздек, улар ҳам кўринмас бўлиб қоладилар. Фақат Аллоҳу таолонинг каромат сифатида эҳсон қилган баъзи танланган кишилар уларни кўришлари мумкин.” Имоми Суютий ҳам шундай деганлар.

Жуда кўп улуг шахслар, саломларга қабри саодатдан жавоб берилганига кўп марта гувоҳ бўлганлар. Бошқа қабрлардан ҳам саломга алик олингани кўп эшитилган.

Ҳадиси шарифда: “Менга салом берилганда, Аллоҳу таоло руҳимни қайтариб беради ва мен унга жавоб бераман” дея марҳамат қилинган.³⁵⁹

Имоми Суютий ҳазратлари айтадики: “Расулуллоҳ, жамол-и илоҳийни кўриб, ром бўлиб, баданларидағи туйғу ва сезгиларни унутдилар. Бир мусулмон салом бергандан муборак руҳлари ушбу холдан фориғ бўлиб, бадан туйгуларини туж бошлайди. Ҳаётда ҳам шундай ҳолатдагилар оз эмас. Масалан, бирон дунё ёки охират масаласида теран ўйга чўмган киши, ёнидагиларнинг гапларини

³⁵⁸ Мұслим, “Иймон”, 346-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақот”, I, 215-б.; Байҳақий, “Далоғтун-нубуғға”, II, 243-б.; Суютий, “Жоми-үл Аҳодис”, XVII, 428-б.

³⁵⁹ Абу Довууд, “Маносик”, 100-б.; Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснаф”, II, 527-б.; Байҳақий, “ас-Сунан”, II, 245-б., “Шуъаб-үл-Иймон”, IV, 101-б.

эшитмайди-ю, жамол-и илохияга ром бўлган зот бегона овозни эшита оладими?”

Қози Иёз ҳазратлари “Шифо” китобида Сулаймон бин Суҳаймдан қилган ривоятида “Бир кеча тушимда Фахри Коинот жанобимизни кўрдим. “Ё Расулаллоҳ! Қабрингизга келиб салом берганларни биласизми?” дедим. “**Ҳа, биламан ва уларнинг саломини олиб, алик қайтараман**” дея марҳамат қилдилар” деб ёзган.

Пайғамбарларнинг мозорларида тирик эканликлари ҳақида ҳадиси шарифлар шунчалик кўпки, ҳаммаси бир-бирини қўллаб, қувватлаган. Масалан, бир ҳадиси шарифда: “**Қабрим ёнида менга атаб ўқилган салавотни эшитаман. Узоқ жойларда ўқилганлар менга билдирилади**” дея марҳамат қилинган.

Бу ҳадиси шариф, Абу Бақр бин Абий Шайба томонидан хабар берилган. Бу ва бунга ўхшаш ҳадиси шарифлар, олти улуғ ҳадис олимининг китобларида мавжуд.

Абдуллоҳ бин Аббос ҳазратларидан Ибни Абид-дунё ҳабар берган ҳадиси шарифда: “**Бир киши, танишининг қабрига бориб, салом берса, майит уни танийди ва алик олади. Танимаган майиттга салом берса, майит хурсанд бўлиб, алик олади**” деб марҳамат қилинган.

“Расулуллоҳ, ер юзининг барча нуқталарида бир вақтда салоту салом айтиётгандарнинг ҳар бирига алоҳида-алоҳида қандай жавоб берадилар?”- деган савол туғилса, “туш пайти Қуёшнинг бир вақтда минглаб шаҳарларга нур сочишидек”- деб жавоб берилади.

Иброҳим бин Бишар ҳазратлари, “Ҳаж қилгач қабри саодатни зиёрат қилгани Мадинага равона бўлдим. Ҳужраи саодат олдига бориб, салом бердим. “**Ва алайкассалом**” деган жавоб эшитдим” деган.

Мұхтарам пайғамбаримиз: “**Мен вафот этгандан кейин худди ҳаётлигимдагидек идрок қиласман, тушунаман**” деганлар. Яна бир ҳадиси шарифларида: “**Пайғамбарлар қабралрида ҳаёт бўлиб, намоз ўқишилар.**” -деб марҳамат қилганлар.³⁶⁰

Улуғ авлиёлардан саййид Аҳмад Рифоий ҳазратлари билан кўплаб валийларнинг Расулуллоҳга салом берганларида алик олганларини эшитганлари ва Аҳмад Рифоийнинг

³⁶⁰ Ибн Асокир, “Торих-и Димашқ”, XIII, 326-б.; Сұхайлий, “Равзул-унуф”, I, 89-б.; Суютий, “Жами-үл Аҳодис”, XI, 43-б.

пайғамбаримизнинг муборак қўлларидан ўпишга мұяссар бўлганлиги мўтабар китобларда қайд қилинган.

Имоми Суютий ўз китобида “Баланд даражадаги авлиёлар, пайғамбарларни ҳаётдагидек кўрадилар. Мухтарам пайғамбаримизнинг Мусони (алайҳиссалом) мазорида тирик ҳолида кўришлари мўжиза эди. Авлиёларнинг ҳам шундай кўришлари кароматдир. Кароматни инкор килиш қуруқ жаҳолатдандир” деб ёзган.

Ибн Ҳиббон, Ибн Можа ва Абу Довудлар хабар берган ҳадиси шарифда “Жума қунлари менга кўп саловот ўқинглар! Улар менга билдирилади.” -дейилган. “Вафотингиздан кейин ҳамми?” деб сўраганларида, “Тупроқ пайғамбарлар вужудини чиритмайди. Бир мусулмон менга саловот ўқиганида, бир фаришта менга ҳабар бериб, умматингиздан фалон ўғли фалон сизга салом айтиб, дуо қилди дейди.” -деб жавоб берилди.

Расулуллоҳ ҳаёт пайтларида Асҳобларига Аллоҳу таолонинг раҳмати, улуғ неъмати бўлганлари сингари вафотларида кейин ҳам бутун умматлари учун яхшиликлар василаси улуғ неъматдирлар.

Бакр бин Абдуллоҳ Музаний ривоят қилган ҳадиси шарифда Расули акрам: “Ҳаётим сиз учун хайрлидур. Чунки менга (дардингизни) айтасиз. Мен ҳам сизга жавоб бераман. Вафот эганимдан кейин вафотим ҳам сизлар учун хайрли бўлгай. Чунки, амаллингиз менга кўрсатилади. Яхши ишларингизни кўрганимда Аллоҳу таолога ҳамд қиласман. Ёмон ишларингизни кўрганимда сизлар учун афву мағфират сўрайман.”-деб марҳамат қилганлар.³⁶¹

Расулуллоҳни кўриш

Расулуллоҳ жанобимизни уйқуда ёки уйғоқ вақтда кўриш мумкини? Агар мумкин бўлса, кўринган қиёфа асл ўзлари бўладими ёки ўхшашими? Бундай саволларга олимларимиз турлича жавоб берганлар.

Қабрларида ҳаёт эканликларини иттифоқ билан таъкидлаш билан бирга, у зотни кўриш мумкин эканлигини ҳам аксар олимлар баён қилганлар. Шундайлиги ҳадиси шарифлардан ҳам тушунилади. Бир ҳадиси шарифда: “Мени тушида кўрган киши,

³⁶¹ Ҳайсамий, “Мажисмоуз-Завоид”, XIII, 313-б.; Ибн Касиёр, “ас-Сийра”, IV, 547-б.; Ибн Саъд, “ам-Табақат”, II, 194-б.

ўнгига кўргандек бўлади”³⁶² деб марҳамат қилинади.

Шунинг учун имоми Нававий ҳазратлари: “Пайғамбаримизни тушда кўриш, ҳақиқий ўзларини кўришдир” деган. Ҳадиси шарифда: “Мени тушидаги кўрган одам ўзимни кўрибди. Чунки шайтон, менинг қиёфамга кира олмайди”³⁶³ деб марҳамат қилинган.

Иброҳим Лақоний ҳазратлари айтадики: “Ҳадис олимлари, Расулуллоҳни худди тушда кўргандек ўнгимизда ҳам кўриш мумкин эканлигини иттифоқ билан айтганлар. Ҳар икки ҳолат учун ҳам кўплаб мисоллар келтириш мумкин. Улардан бир нечасини қуида нақл қиласиз:

Муиниддин Чаштий ҳазратлари қаерга борса, ўша ердаги қабристонларни зиёрат қиласар ва бир мунча вақт ўша минтақада яшаб қоларди. Борган жойларида танилиб, овоза бўла бошласа, дарров у ердан кетиб қоларди. Шундай саёҳатларидан бири Маккага томонга бўлган эди. У ерда Каъба-и муazzамани зиёрат қилди. Маккада бир мунча вақт тургандан кейин Мадина-и мунавварага борди. Пайғамбаримизнинг қабри шарифларини зиёрат қилаётган кунлардан бирида, мақбарадан “Муиниддинни чақиринглар” деган овоз эшитилди.

Шунда мақбара чироқчиси, “Муиниддин!” деб жар солди. Жамоатнинг бир неча жойидан “лаббай” деган овозлар эшитилди. Кейин “Қайси Муиниддинни сўраяпсиз? Бу ерда Муиниддин исмида кўп одам бор” дейишди.

Шундан сўнгра чироқчи қайтиб бориб, Равзай мутаххара эшиги олдида туриб одоб билан кутди ва икки марта “Муиниддин Чаштийни чақиринг” деган овозни эшитди. Чироқчи ушбу буйруққа биноан жамоатга қараб “Муиниддин Чаштий келсин” деб хитоб қилди.

Муиниддин Чаштий ҳазратлари бу сўзни эшитиб, бутунлай бошқа ахволга тушди. Кўз ёшларини тўхтата олмай салавотлар ўқиб, севимли пайғамбаримизнинг мақбараларига яқин борди ва адаб билан кутди. Шу пайт “Эй Қутби машойих! Ичкари киринг” деган овоз эшитилди.

Пайғамбаримиз марҳамат қилдиларки: “Сен менинг динимга хизмат қилувчисан. Ҳиндистонга боришинг керак. Ҳиндистонга

³⁶² Термизий, “Шамоил-и шариф”, 409-б.

³⁶³ Бўхорий, “Табир”, 10-б.; Муслим, “Рӯй”, 22-б.; Абу Довуд, “Адааб”, 101-б.; Термизий, “Рӯй”, 4-б.; Ибни Можса, “Табир-ул-рӯй”, 4-б.; Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснаф”, I, 400-б.; Ибн Абий Шайба, “ал-Мусаннаф”, VII, 232-б.

боргин. У ерда Ажмир деган шаҳар бор. У ерда менинг авлодимдан Сайид Ҳусайн исмли бири бор. У жиҳод ва ғазо ниятида кетган эди. Мана ҳозир у шахид бўлди. Ажмир шахри, кофирлар қўлостига ўтиш арафасида. Сенинг у ерга боришинг сабаби ва баракати билан Исломият ёйилади ва кофирлар мағлуб бўлиб, кучсиз ва ожиз қолгайлар.” Шу гаплардан кейин унга битта анор бердилар ва: “**Бу анорга дикқат билан қара, қаерга боришингни қўриб, тушуниб ол**” дея марҳамат қилдилар.

Муниниддин Чаштий ҳазратлари, пайғамбаримиз узатган анорни олиб, амр этилгандек қаради, унда бутун шарқ билан ғарб орасини кўрди.

Аҳмад Руфоий ҳазратлари ҳажга борганди. Қайтишда Мадинаи мунавварада Расули акрам жанобимизнинг муборак қабрларини зиёрат қилаётганда қўйидаги маънода шеър ўқиди:

“Узоқ эдик, тупроғингиз ўпмоққа биз, афандим,
Ўзим келолмай, вакил руҳимни юборардим.
Энди сизни зиёрат неъмати бўлди насиб,
Муборак қўлингиз беринг, дудогим ўпсин Ҳабиб!”

Шеър тугаши билан муҳтарам пайғамбаримизнинг қабрларидан муборак қўллари кўринди. Сайид Аҳмад Руфоий таъзим ва ҳурмат билан сарваримиз қўлларидан ўпди. Шу ердагиларнинг барчаси ҳайрат билан ҳодисага гувоҳ бўлишди.

Пайғамбаримизнинг муборак қўлларини ўпгач кўз ёшлари билан Равзаи мутаҳҳаранинг бўсағасига ётиб, жамоатга, “Мени босиб ўтинглар, илтимос” дея ёлворди. Олимлар бошқа эшиқдан чиқишга мажбур бўлишди. Бу каромат жуда машҳур бўлиб, тилдан тилга ўтиб, бизнинг замонимизгача етиб келган.

Ибни Обидин ҳазратларининг динга амал қилишдаги ҳоллари жуда машҳур бўлиб, каромат ва манқибалари жуда кўп. Беш вақт намозда аттахийётни ўқиётганида Расулуллоҳни ўз кўзи билан кўтарди. Кўра олмаган пайтларида намозини бошқатдан ўқирди.

Ислом олимларининг энг улуғларидан иккинчи минг йилликнинг мужаддиidi **имоми Раббоний Аҳмад Форуқий Сарҳандий** ҳазратлари айтадиларки: “Рамазони шарифнинг охирги ўн куни эди. Бир кун ниҳоят даражада гўзал ҳол зухур бўлди. Тўшагимда кўзларимни юмиб ётгандим. Тўшагимга кимдир келиб ўтирганини хис қилдим. Кўзларимни очсан, не кўз билан кўрмай, аввалгилар ва

кейингиларнинг саййиди, мухтарам пайғамбаримиз ўтирибдилар. Марҳамат қилдиларки: “**Сенга ижозат ёзишга келдим. Ҳеч кимга бундай ижозат ёзмагандим.**” Бу ижозатноманинг матнида, бу дунёга оид улуг лутфлар, орқа тарафида эса, нариги дунёга оид кўп иноятлар ёзилган эди.”

Абдулқодир Гейлоний ҳазратлари “**Ғуния**” китобида Иброҳим Тамими ҳазратларидан нақл қиласи:

“Ҳизр алайҳиссалом менга “Агар тушингда Расулуллоҳни кўришни истасанг, шом намозини ўқигач ўрнингдан туриб, хуфтонгача ҳеч ким билан сўзлашмасдан, шом намозидан кейинги аввобин намозини ўқи. Икки ракъатда бир салом бер. Ҳар ракъатда бир марта Ҳамд, яъни Фотиха сурасини ва етти марта Ихлос сурасини ўқи. Хуфтон намозини ҳам жамоат билан ўқиб, уйингга бориб витр намозини ўқи. Ухлашдан аввал икки ракъат намоз ўқиб, ҳар ракъатда Фотихадан кейин Ихлос сурасини етти марта ўқи. Намоздан кейин саждага бориб, етти марта Аллоҳу таолога истиғфор келтириб, етти марта “Субҳоналлоҳи валҳамдулиллоҳи ва ло илоҳа иллаллоҳу валлоҳу ақбар вало ҳавла вало қуввати илла биллоҳил алиййил азим” дегин. Сўнгра бошингни саждадан кўтариб, ўтирган ҳолда кафтларингни очиб, “Ё хайю, ё қайюм, ё залжалоли вал иқром, ё илоҳал аввалийна вал охирин ва ё Раҳмонад-дунё вал охирати ва раҳимаҳума, ё Раббий, ё Раббий, ё Аллоҳ, ё Аллоҳ, ё Аллоҳ” дегин.

Кейин тик туриб, ўша дуонинг ўзини такрорла. Яна саждага бориб ўша дуони ўқи. Ана шундан сўнгра саждадан туриб, киблага қараб хоҳлаган тарзда ётиб ухла. Ухлаб қолгунча пайғамбаримизга салавоти шарифа келтир” деди.

Мен унга, “Бу дуони кимдан ўрганганингизни айтинг” дедим. Ҳазрати Ҳизр: “Ишонмаяпсанми?” деди. Мен: “Мухаммад алайҳиссаломни ҳақ пайғамбар қилиб юборган Аллоҳу таолога қасамки, сизга ишонаман” дедим.

Ҳизр алайҳиссалом, “Мен, Расулуллоҳ бу дуони ўргатган ва васият қилган мажлисда иштирок этган эдим. Бу дуони У зот ўргатган кишидан ўргандим” деди.

Хуллас, мен Ҳизр алайҳиссалом айтгандек қилдим. Тўшагимда мухтарам пайғамбаримизга саловати шарифа ўқий бошладим. Пайғамбаримизни кўраман деган умид ва севинчдан уйқум қочиб тонггача ухлай олмадим.

Бомдод намозини ўқиб, күёш кўтарилиб кетгунча ўтиредим. Духо,

яъни чошгоҳ намозини ҳам ўқидим. Ичимда “Шомгача етсам, кечә қилғанларимни тақрорлайман” деб кўйдим. Ўша пайтда кўзларим илиниб кетиб, ухлаб қолибман. Тушимда фаришталар келиб, мени жаннатга олиб борди. У ерда ёкүт, зумрад ва инжулардан ясалган кўшку саройлар, бол, сут ва жаннат ичимликлари оқаётган иromoқлар кўрдим.

Мени жаннатга элтган малаклардан: “Мана бу кўшк кимники?” деб сўрадим. Малаклар: “Сендеқ амал қилғанларники” дедилар. Жаннат ичимликларидан ичирмагунча, неъматларидан едирмагунча мени жаннатдан чиқармадилар. Кейин ўз жойимга олиб келиб кўйдилар.

Сўнгра муҳтарам пайғамбаримиз ёнларида етмишта пайғамбар ва ҳар бир саф ораси шарқ билан ғарб орасича бўлган етмиш саф малоика билан келиб менга салом бериб, қўлимдан ушладилар. Шунда мен: “Ё Расулаллоҳ! Ҳизр алайҳиссалом мана бу ҳадисни сиздан эшитганини айтди” дедим. Пайғамбаримиз: “Ҳизр тўғри айтган, баён қилғанлари тўғри. Ҳизр ер юзининг энг катта олими. Абдоллар раисидир. Аллоҳнинг ер юзидағи аскарларидандир” дея марҳамат қилдилар. Мен яна: “Ё Расулаллоҳ! Бу амални бажарган одамга бугун кўрганимдан бошқа нарсалар ҳам борми?” дедим. “Сенинг кўрганларингдан, сенга эхсон қилингандардан устунроқ яна нималар бўлиши мумкин? Сен жаннатдаги жой ва мақомингни кўрдинг. Жаннат меваларидан еб, шаробларидан ичдинг. Мени, пайғамбарларни ва малоикани кўрдинг. Ҳурийни кўрдинг” дея марҳамат қилдилар.

“Ё Расулаллоҳ! Мен бажарган амални бажариб, бироқ мен тушда кўрганларни кўролмаган кишига, менга эхсон этилганлар бериладими?” дедим. “Мени ҳақ пайғамбар қилиб юборган Аллоҳу таолога қасамки, ўша киши қилган катта гуноҳлари авф қилинади. Аллоҳу таолонинг у кишига бўлган ғазаби ундан кўтарилиди. Мени ҳақ пайғамбар қилиб юборган Аллоҳу таолога қасам ичаманки, бу амални бажарган киши, тушида сен кўрганларни кўрмаса ҳам, сенга берилганлар, унга ҳам берилади. Самодан бир овоз, Аллоҳу таоло, бу амални бажарганини ва шарқдан ғарбгача бутун уммати Муҳаммадни мағфират қилди деб хитоб қиласи” деб марҳамат қилдилар.

“Ё Расулаллоҳ! Сизнинг жамолингизни ва жаннатни кўрганимдек у кишига ҳам булардан насиб қиласидими?” -дедим. “Ха, ҳаммаси берилади” дедилар. “Ё Расулаллоҳ! Эркагу-хотин барча мўминларга

бу дуони ўргатиш ва савобидан хабардор қилиш дурустми?” деб сўраганимда, “Мени ҳақ пайғамбар қилиб юборган Аллоҳу таолоға қасамки, бу амални Аллоҳу таоло сайд қилиб яратган бандалардан бошқаси бажармайди” деб марҳамат қилдилар.

Тушда пайғамбаримиз Мұхаммад алайҳиссаломни ҳақиқий қиёфаларида кўрган одам, муҳаққақ У зотнинг ўзларини кўрган бўлади. Чунки шайтон У зотнинг қиёфаларига кира олмайди. Лекин шайтон бошқа қиёфага кириб, пайғамбарман деб, кўриниши мумкин. Расулуллоҳни танимаган одамнинг уни ажратиши қийин бўлади.

Олимларнинг баъзилари: “Пайғамбаримизни бошқача қиёфада кўриш ҳам яна У зотни кўриш бўлади. Лекин бу ҳалиги одамнинг диндаги нуқсонидан дарак беради. Пайғамбаримизни тушида ҳақиқий ўз қиёфаларида кўришга муваффақ бўлган ва мўмин ҳолида жон топширган ҳар бир одам жаннатийдир”, - деганлар.

Абу Ҳурайра пайғамбаримизнинг ушбу ҳадиси шарифларини хабар берди: “Бир одам Жума кечаси икки ракъат намоз ўқиса, ҳар ракъатда Фотиха ва Оят-ал-курсийни бир, Ихлос сурасини ўн беш мартадан ўқиса, намоздан кейин минг марта “Аллоҳумма солли ало Мухаммадин набиййил-уммий” деса, келгуси Жумагача мени тушида кўради. У кишининг ўтмиш ва келажак барча гуноҳлари кечирилади. Жаннат мени кўрганлар учун ҳозирланган”.

Қабри шарифларини зиёрат

Фахри коинот марҳамат қилдиларки: “Кимки мени вафотимдан кейин зиёрат қилса, хаётлигимда зиёрат қилгандек бўлур.” “Миръоти Мадина” китобида келтирилган бир ҳадиси шарифда: “Қабримни зиёрат қилган мўминга шафоатим вожиб бўлди” дея марҳамат қилинган. Бу ҳадиси шарифни Ибни Ҳузайма, Баззор, Дора Кутний ва Табаронийлар хабар берган. Баззор ҳазратларидан етган бир ҳадиси шарифда: “Қабримни зиёрат қилганга шафоатим ҳалол бўлди” дея марҳамат қилинган.

“Муслими шариф” да ва Абу Бакр бин Маккорийнинг “Муъжам” китобида келтирилган ҳадиси шарифда: “Бир киши мени зиёрат мақсадида келса ва бошқа нарсага ниятланган бўлмаса, қиёмат куни унга шафоат қилишимни ҳақ этган, қозонган бўлади” деб марҳамат қилинган. Ушбу ҳадиси шариф Расулуллоҳнинг у зотни

зиёрат қилиш учун Мадинаи мунаавварага борганларга шафоат қилажакларини хабар бермоқда.

Дора Қутний етказган бир ҳадиси шарифда: “**Ҳаж қилиб, мени зиёратга келмаган одам, мени ранжитган бўлур**” деб марҳамат қилинган. Расулуллоҳнинг (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) умматларини зиёратга ундашлари, уларнинг ушбу амал орқали ҳам савоб олишларини орзу қилгандикларидандир.

Шунинг учун фикҳ олимларимиз, ҳаж вазифасини тугатгач Мадинаи мунаавварага бориб, Масжиди шарифда намоз ўқирдилар. Кейин “Равзай мутахҳара” билан Минбари мунирни, Арши аълодан афзал бўлган қабри шарифни, сўнгра ул ҳазрат ўтирган, юрган, суянган жойларини, ваҳий келган пайтда суянган устунни, масжид қурилишида, таъмирида бевосита ишлаган, пул ёрдами берган Асхоби киром ва Тобеин юрган жойларни зиёрат қилиб, у ерларни кўриш билан баракатланардилар. Улар давридан кейин яшаган олим ва солиҳлар ҳам ҳаждан кейин Мадинага бориб, фикҳ олимлари зиёрат қилгандай зиёрат қилардилар. Худди шу одатта риоя қилган ҳолда ҳозир ҳам ҳожилар Мадинаи мунаавварада зиёратлар қилишмоқда.

Ислом олимларининг күёши саналмиш Абу Ҳанифа ҳазратлари: “Мустаҳабларнинг энг устунларидан бўлган қабри саодатни зиёрат қилиш, вожиб даражасига яқин бир ибодатdir” деганлар.

Расулуллоҳ жанобимизнинг қабри шарифларини зиёратга борган киши, жуда кўп салавоти шарифа ўқиши лозим. Ўқилган барча салоту саломлар муҳтарам пайғамбаримизга етказилиши ҳадиси шарифларда баён қилинган. Мўтабар китоблар бўйича севимли пайғамбаримизни зиёрат қилиш одоби куйидагича:

Мадинаи мунааввара шаҳрининг қораси узоқдан кўриниши билан салот ва салом келтирилади. Кейин, “Аллоҳумма ҳозо ҳараму набиййика, фажъалху викоятан лий мин-ан-нор ва амонан мин-ал-азоб ва су-ил-хисоб” дейилади. Мумкин бўлса, шаҳарга ёки масжидга кирилмасдан олдин гусл қилинади. Уст-бошга хушбўй ифорлар суртилади. Янги, тоза либослар кийилади. Чунки булар таъзим ва хурматни ифодалайди. Мадинаи мунаавварага мутовозий (камтар), викор ва сукунат ҳоли билан кириб борилади. “Бисмиллоҳи ва ало миллати Расулиллоҳ” дегач Исро сурасининг 80-ояти каримаси ўқилса яхши бўлади. Унинг ортидан, “Аллоҳумма солли аъло Муҳаммадин ва аъло оли Муҳаммад. Вағfir ли зунубий

вафтоҳ ли абвоба раҳматика ва фадлика” деб, масжиди Набавийга кирилади. Сўнгра, Расулуллоҳ жанобимизнинг минбарлари ёнида икки ракъат таҳийятул масжид намози ўқилади. Нмозда минбар устуни ўнг елкага келадигандай вазиятда туриш мувофиқдир.

Севимли пайғамбаримиз, айнан мана шу жойда намоз ўқирдилар. Бу жой, муҳтарам пайғамбаримизнинг қабр ва минбарлари орасидир. Ҳадиси шарифда: “**Қабрим билан минбарим ораси жаннат боғларидан бир боғчадир. Минбарим ҳовузимнинг устидадир**”³⁶⁴ деб марҳамат қилинган. Зиёратчи, Расулуллоҳнинг муборак қабри шарифларини зиёрат қилишни насиб этгани учун Аллоҳу таолога сажда қилиши керак. Дуодан кейин ўрнидан туриб, пайғамбаримизнинг қабри шарифларига, хужраи саодат олдига келиб, қиблани орқасига олиб, Расулуллоҳнинг муборак юзларига қараб икки метрча масоффада одоб сақлаб туриш керак. Ундан ҳам яқинроқ бориш яхши эмас. Аллоҳу таоло Қуръони каримда буюрганидек худди Расулуллоҳ ҳаётлигида олий ҳузурларида тургандек ҳушу-ҳузу ва адаб билан туриш керак. Сакинат ва викорни сақлаб, қўлни қабри шариф деворларига текказмай сал нарирокда адаб билан турмоқ ҳурматга муносиброкдир. Зиёрат пайтида намоздагидек ортиқча ҳатти-ҳаракатдан тийилиш лозим.

Расулуллоҳнинг муборак, латиф сувратларини кўз олдига келтириш, зиёратга келган одамни билиб турганларини, сўзи, саломи ва дуоларини эшитиб, жавоблаб омин деяпганларини хаёлга келтириш лозим. Негаким, Расулуллоҳ жанобимиз: “**Кимки қабрим олдида менга саловат ўқиса, уни эшитаман**” деб марҳамат қилганлар. Бошқа бир ҳадиси шарифда, Расулуллоҳнинг қабри шарифларида вакил қилинган бир малак (фаришта) борлиги, вазифаси умматдан салом айтганларнинг саловотларини пайғамбаримизга етказиб туриш эканлиги хабар берилган.

Кейин, “Ассалому алайка ё саййидий ё Расулаллоҳ! Ассалому алайка ё Набийаллоҳ! Ассалому алайка ё Сафийаллоҳ! Ассалому алайка ё Ҳабибаллоҳ! Ассалому алайка ё Набийярраҳмати! Ассалому алайка ё Шафий-ал уммати! Ассалому алайка ё Сайид-ал-мурсалийн! Ассалому алайка ё Хотам-ан-набиййин!

Аллоҳу таоло зоти олийингизни энг юксак мукофотлар билан сийласин. Мен шаҳодат (гувоҳлик) қиласманки, сиз пайғамбарлик

³⁶⁴ Бұхорий, “Итисом”, 16-б.; Мұслим, “Хаж”, 588-б.; Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснад”, II, 236-б.; Байхакий, “Шуаб-үл-Иймон”, III, 491-б.

вазифангизни бажо келтирдингиз. Омонатни адо этдингиз. Умматингизга насиҳат қилдингиз. Яқийн (ўлим) етгунча Аллоҳу таоло йўлида жиҳод этдингиз. Аллоҳу таоло сизга то қиёмат кунигача салоту салом айласин. Ё Расулаллоҳ! Биз ҳузурингизга узок-узоклардан келдик. Сизнинг қабри шарифингизни зиёрат қилиш, ҳақингизни адо этиш, сиз даъват ва хизмат қилган юртларни ўз кўзимиз билан кўриш, зиёратингиз билан баракатланиш, Аллоҳу таолонинг даргоҳида бизга шафоат қилишингизни сўраш учун келдик. Чунки хатоларимиз белимизни буқчайтди. Гуноҳларимиз елкамизга оғирлик қилди. Ё Расулаллоҳ! Сиз ҳам шафоат қилгучисиз ҳам-да шафоати қабул бўлгучисиз. Мақоми Маҳмуд сизга ваъда қилинган.

Аллоҳу таоло ҳам Қуръони каримда (Нисо сураси, 64- ояти каримасида маолан): “**Биз, ҳар бир пайғамбарни, фақат Аллоҳу таолонинг амри билан** (қайси қавмга юборган бўлсак, ўша қавм) **унга итоат қилиши учун юбордик. Улар, нафсларига зулм қилгач келадилар-да Аллоҳу таолодан авф сўрайдилар.** Расулим ҳам агар улар учун истиғфор этса, Аллоҳу таолони, албатта тавбаларни қабул ва раҳм қилгучи топгайлар” деб марҳамат қилинган. Сизнинг ҳузурингизга келган бўлсак да нафсларимизга зулм қилиб келдик. Гуноҳларимизнинг кечирилишини тилаб келдик.

Ё Расулаллоҳ! Аллоҳу таолонинг ҳузурида бизга шафоат қилинг. Ё Расулаллоҳ! Аллоҳу таолодан руҳимизни суннатингиз (динингиз) ичра олишини, тонгла қиёмат бизни сиз билан бирга маҳшарга келувчилар орасига қўшишини, ҳовузингиз лабига бориб у ердан сув ичишимизни насиб қилишини тиланг. Ё Расулаллоҳ! Сиздан шафоат сўраб келдик” деб дуо қилиниши керак ва “...Эй Раббимиз! Бизни ва биздан илгари иймон билан ўтган қардошларимизни афв этгил! Иймон келтирганларга қарши қалбимизда биронта кек, гина қолдирмагил! Эй Раббимиз! Шубҳасиз, сен шафқат ва раҳм эгасисан!” маолидаги Ҳашр сурасининг 10-ояти каримасини ўқиш лозим.

Ана шундан кейин салом айтиб юборганларнинг саломларини етказиши мақсадида, “Ассалому алайка Ё Расулаллоҳ! Фалон киши, сиздан Аллоҳу таоло ҳузурида ўзига шафоат қилишингизни сўраяпти. Унга ва барча мусулмонларга шафоат қилинг” дейиш ва кўнгли тусаганча салавот ўқиш керак. Кейин ярим метр ўнгга силжиб, Абу Бақр Сиддик ҳазратларининг боши тўғрисига келиб, “Ассалому

алайка ё халифата Расулиллоҳ! Ассалому алайка ё рафиқаҳу фил-ғор! Ассалому алайка ё аминаҳу алал-асрор! Аллоҳу таоло, бу умматнинг имоми сифатида сизга энг баланд мукофотлар лутф этсин. Сиз Расууллоҳга энг муносиб тарзда халифалик қилдингиз. Ул зотнинг улуғ суннати (дини)-ни энг чиройли ва муносиб тарзда давом эттиридингиз. Муртадлар (диндан қайтганларга) ва тўғри йўлдан адашган гумроҳларга қарши муҳораба (уруш) қилдингиз. Доимо ҳақни сўзладингиз. Вафотингизгача ҳақ йўлда бўлганларга ёрдам бердингиз. Аллоҳу таолонинг саломи, раҳмати ва баракати устингиздан ёғилсин! Аллоҳим! Рухимизни Ўз чексиз раҳминг ва шу муборак халифанинг муҳаббатига белаган ҳолда олгил. Ушбу зиёратимизни бесамар қилмагил”- деб қилиш керак.

Кейин яна ярим метрча ўнгга силжиб, ҳазрати Умарнинг қабри тўғрисига келинади ва “Ассалому алайка ё Амир-ал-мўминийн! Ассалому алайка ё Музхир-ил-Ислом! Ассалому алайка ё Муқсир-ул-асном! Аллоҳу таоло сизга энг улуғ ажру савоб ва мукофотлар берсин. Ҳаётингизда ҳам, вафотингизда ҳам Исломга ва мусулмонларга ёрдам бердингиз. Етимларга кафил бўлдингиз. Қариндошга яхшилик қилдингиз. Мусулмонларга, улар рози бўлган, ҳидоят аҳли ва ҳақ йўлга солувчи раҳбар бўлдингиз. Умматнинг ишларини тартибга солдингиз. Гадоларни бойитиб, яраларига малҳам бўлдингиз. Аллоҳу таолонинг саломи, раҳмати ва баракатига беланинг!” дейиш керак.

Кейин ҳазрати Абу Бакр ва ҳазрати Умарга хитобан: “Ассалому алайкумо ё дажийай-расулиллоҳ ва рафийқайҳи ва вазирайҳи ва мушкирайҳи вал мувинайни лаху аълал-қиёми фид-дийни вал-қоимайни баъдаҳу би-масолих-ил-муслимийн! Аллоҳу таоло, сизларга энг яхши ажру савобларни ато этсин. Расууллоҳ бизга шафоат қилишида, Аллоҳу таолодан тоат-ибодат, ҳажимизни қабул қилишини сўрашда, бизни Ислом динида, яъни мусулмон ҳолимизча жонимизни олиб, яна мусулмон ҳолда тирилтишида, қиёмат куни Расууллоҳ яқинлари орасида яратишини тилашда сизларни Расууллоҳ ёnlарида ўзимизга васила қиласиз” дейиш лозим.

Сўнгра ўзига, ота-онаси, бола-чақаси, дуо сўрганлар ва барча мусулмонларга дуо қиласи. Кейин Расууллоҳнинг муборак юзлари рўпарасида туриб: “Эй Аллоҳим! “Биз, ҳар бир пайғамбарни, фақат Аллоҳу таолонинг амри билан (юборилган қавми), унга

итоат этсин деб юбордик. Улар, нафслариға зулм қилгач келадиларда Аллоху таолодан мағфират сўрайдилар. Расулим ҳам агар улар учун истиғфор қилса, Аллоху таолони, албатта тавбаларни қабул қилувчи ва марҳаматли топадилар” деб буюргансан³⁶⁵. Ё Раббий! Сенинг мана шу олий каломингга итоат қилган ҳолда, пайғамбарингдан хузурингда шафоат этишини сўраб келдик” деб дуо қилинади. Кейин бироз аввал ўқиган, “Эй Раббимиз! Бизни ва биздан олдин иймон билан ўтган қардошларимизни мағфират қилгил! Иймон келтирганларга нисбатан қалбимизда биронта кек, гина-қудурат қолдирмагил! Эй Раббимиз! Шубҳасиз, сен жуда шафқатли ва раҳмликсан!” маолидаги Ҳашр сурасининг 10-ояти каримаси билан “Раббанагфир лано ва ли-обо-ино ва ли-уммаҳотино ва ли-иҳвонин-ал-лазийна сабакуна бил-иймони”, “Раббано отина...” ва “Субҳона раббика ...” ояти карималарини ўқиб, Ҳужраи саодат зиёрати тамомланади.

Кейин Расулуллоҳ қабри ва минбари орасида Абу Лубоба ҳазратлари ўзини боғлаб қўйиб тавба қилган устун олдига борилади. Шу ерда икки ракъят намоз ўқилиб, Аллоху таолога тавба-истигфор қилинади. Хоҳлаган дуо-тилаклар сўралади. Кейин Равзаи мутахҳараға кирилади. Бу ер тўрт бурчак майдондан иборатдир. У ерда хоҳлаганча намоз, тасбих, дуо ўқиб, Аллоху таолога ҳамду-санолар айтилади. Сўнгра минбар олдига борилади. Расулуллоҳнинг баракатларидан баҳраманд бўлиш ниятида пайғамбаримизнинг хутбада муборак кўлларини қўйган жойга қўл тегизилади. Бу ерда ҳам икки ракъят намоз ўқилиб, Аллоху таолодан тилакларини сўраб, дуо қилинади. Унинг ғазабидан раҳматига сигинилади. Шундан кейин Ханнона деган устун олдига борилади. У ҳали минбар қурилмаган вақтларда Расулуллоҳга хутба пайтида ушлаб таянадиган ҳасса вазифасини ўтаган эди. Кейинчалик Расулуллоҳ минбарга чиққанларида, уни тарк этгани учун инграй бошлиған ва Расулуллоҳ минбардан тушиб, уни қучоқлаб қўйганларидан кейингина тинчиган устундир. Мадинада ўтказған кунларда кечаларни Куръони карим тиловати, Аллоху таолони зикр қилиш, минбар ва қабр орасида яширин ва очиқча дуолар қилиш ҳамда робита билан машғул бўлиш керак.

Расулуллоҳнинг муборак завжалари яшаган хоналар Масжиди саодат худудига қўшиб юборилишдан аввал Ҳужраи саодатнинг

³⁶⁵ Нисо сураси, 4/64.

қибла томонида торгина бўш жой бўлиб, у ерда Мувожаҳай саодатга юзланиб туриш қийинрок эди. Шу боис зиёратчилар, Ҳужраи саодатнинг Равзаи мутахҳара деворидаги эшиги олдида киблага қараб туриб, салом берардилар. Кейин имоми Зайналобидин, Равзаи мутахҳарани орқада қолдириб салом беришни бошлаб берганидан анча йиллар шундай зиёрат қилинди. Муборак завжалари яшаган хоналар масжидга қўшиб юборилгач Мувожаҳай шарифа деразаси олдида туриб зиёрат қилина бошланди.

Ҳазрати Оиша онамизнинг хоналари уч метр баландликда кесак ва хурмо шохларидан қурилганди. Хонанинг бири гарб, иккинчиси шимол томонида иккита эшиги бор эди. Гарб эшиги, Равзаи мутахҳара томонида бўлиб, Расулуллоҳ хаётлигига ўша эшикдан масжидга кириб-чиқардилар. Шимолий эшиги эса, кўчага қараган оддий эшик эди. Ҳазрати Умар халифалигининг охирги йилларида Масжиди саодат кенгайтирилаётib, Ҳужраи саодат атрофи тошдан унча баланд бўлмаган девор билан куршалди.

Абдуллоҳ бин Зубайр халифалигига ушбу девор йикитилиб, ўрнига қора тошдан мустаҳкамроқ девор кўтарилди. Усти очиқ бўлган деворнинг шимол томонида бир эшиги бўларди. Ҳижрий қирқ тўққизинчи йили ҳазрати Ҳасан вафот этди. Васиятига биноан ҳазрати Ҳусайн, акасининг тобутини Ҳужраи саодат эшигига элтиб, дуо ва истиғоса (ёрдам исташ) қилмоқчи бўлганида шу ерга дафн қилинмоқчи экан деб ўйлаб, тобутни ичкарига қўймаганлар пайдо бўлгач, Боқий қабристонига дафн этилганди. Келажакда яна шунга ўхшаш нохуш ҳодисалар такрорланмаслиги учун девор ва хона эшиклариға гишт қалаб, ёпиб ташланди.

Умавий халифаларининг олтинчиси бўлган Валид, Мадина волийси бўлган пайтларида Масжиди саодат деворини баландроқ кўтарди ва устини кичикроқ кубба билан ёптириди. Шу тариқа учала қабр ҳам ташқаридан кўринмайдиган ва ичкарига кириб бўлмайдиган қилиб қўйилди. Умар бин Абдулазиз Мадина волийси бўлган йилларда, яъни ҳижрий 88 (м.707) йилда халифа Валиднинг буйруғи бўйича завжоти тоҳиротнинг хоналарини буздириб, Масжиди саодатни кенгайтирди. Ундан ташқари ҳалиги девор атрофини беш бурчакли эшик-деразалари бўлмаган иккинчи девор билан куршатди.

Ироқда Зангийлар бошқарган Отабеклар давлати вазири ва Салоҳиддин Айюбийнинг амакиси ўғли Жалолиддин Исфаҳоний,

1189 (хижрий 584) йилда Ҳужраи саодатнинг ташқи девори атрофига оқ сантал дарахти ва қора қайрағочдан масжид шифтигача етадиган панжара ясаттирди. Лекин бу панжара 1289 или чиқсан ёнғинда ёниб кетгач, улар ўрнига темир панжара ясалаб, яшил рангга бўяб қўйилди. Бу панжарага **Шабакаи саодат** дейилади. Шабакаи саодатнинг қибла томонига **Мувожаҳаи саодат**, шарқ томонига **Қадами саодат**, ғарб томонига **Равзай мутаҳҳара**, шимол томонига эса **Ҳужраи Фотима** дейилади. Маккаи мукаррама шаҳри, Мадинаи мунаваранинг жанубида жойлашгани туфайли Масжиди набий ўртасида, яъни Равзай мутаҳҳарада, қиблага қараб турган кишининг чап томонида Ҳужраи саодат, ўнг томонида Минбари шариф бўлади.

Ҳижрий 232 (м.847) или Шабакаи саодат турган жой билан ташқи девор ораси ва унинг ташқариси вакти-вакти билан янгиланиб турган мармар билан қопланди. Бу вазифани энг охирги марта Султон Абдулмажид хон амалга ошириди.

Ҳужраи саодат атрофига беш бурчакли девор билан устига **“Қубба-тун-нур”** номли кичик бир гумбаз қурилган эди. Усмоний подишоҳлари ҳар йил пойтахтдан юбориб турган **Кисваи шариға** ўша гумбаз узарига ёпинчқи сифатида ёпиларди. Қубба-тун-нур устига тўғри келадиган Масжиди саодатнинг катта яшил гумбазига **“Қубба-тул-ҳадра”** дейилади. Шабакаи саодат деган панжаранинг ташқи томонидан ёпиладиган кисва, Қубба-тул-ҳадра тагидаги камарларга осилади. Мана шу ички ва ташқи пардаларга Саттора дейилади.

Шабакаи саодатнинг шарқ, ғарб ва шимол тарафларида биттадан эшиги бор. Шабакаи саодат ичига Ҳарами шариф оғаларидан ўзга ҳечким кира олмасди. Унинг ичидаги деворда умуман эшик-дераза йўқ, фақат гумбаз ўртасида кичгинагина дарча бўлиб, у ҳам симдан панжара билан ёпиб қўйилган. Ўша дарчанинг тўғрисидан ташқи Қубба-тул-ҳадра гумбазидан ҳам бир дарча очилган. Масжиди шариф гумбази ҳижрий 1253 (м.1837) йилгача қўргошин рангига эди. Султон иккинчи Маҳмуд Адлий хоннинг амри билан яшилга бўялди. Ҳижрий 1289 (м.1872) или Абдулазиз хоннинг фармони билан янгидан бўялди.

Масжиди саодатнинг таъмир ва тазийини (зийнатланиши)-га султон Абдулмажид хондек мўл маблағ, кўп ғайрат сарфлаган бошқа одам бўлмаган. Ҳарамайнни таъмиrlашга етти юз минг олтин

сарфланиб, таъмирот ҳижрий 1277 (м.1861) йили тамомланди.

Масжиди набавийнинг таъмири ва хожатига минглаб олтин сарфлаган султон Абдулмажид хон, унинг асл кўринишини кичик нусхада ясад Истанбулдаги бир масжидда кўргазмага қўйишни амр қиласди. Бу вазифа учун милодий 1850 йили муҳандислик мактаби устозларидан мингбоши рассом Ҳожи Иззат Афанди Масжиди набавийга юборилган. Иззат Афанди Мадинада Масжиди набавийнинг барча томонларини ўлчаб, эллик уч марта кичрайтирилган нусхасини бир йилда ясад тутатиб, Истанбулга жўнатади. Султон Абдулмажид хоннинг фармони бўйича у Ҳирқаи шариф жоме-масжидига жойлаштирилади.

Абдулмажид хон томонидан таъмирдан ўтказилгач масжиднинг қибла девори билан Шабакаи саодат панжараси ораси етти ярим метр, шарқий деворидан Қадами саодат панжарасигача олти метр, Шабакаи Шомий кенглиги ўн бир метр, Мувожаҳаи шарифа панжараси билан Шабакаи Шомий панжараси орасидаги масофа ўн тўққиз метрга етди. Масжиди набавийнинг қибла томонидан кенглиги етмиш етти метрга, қибла деворидан девори Шомийгача узунлиги бир юз ўн етти метрга teng. Ҳужраи саодат билан минбари шариф ораси бўлмиш Равзаи мутаҳҳара кенглиги эса, ўн тўққиз метрга teng.

Усмонийлар давридан кейинги йилларда мустамлакачилар етовидаги қўғирчоқ қироллар томонидан муқаддас жойлар катта ўзгаришларга учратилиб, солих аждодлар томонидан курдирилган бебаҳо тарихий асарларнинг аксарияти ҳароб ва талон-тарож қилинди.

Расулуллоҳни зиёрат қилгандан кейин Боқий қабристонига бориб, у ерни ҳам зиёрат қилиш мустаҳабдир. Кейин бошқа қабрларни, айниқса Сайид-уш-шухадо (шахидлар жаноби) ҳазрати Ҳамзанинг қабрини зиёрат қилиш лозим. Боқийда ётган ҳазрати Аббосни, ҳазрати Ҳасан бин Али, Зайналобидинни, унинг ўғли Муҳаммад Боқир, унинг ўғли Жаъфари Содиқни, Амир-ул-мўминийн ҳазрати Усмонни, Расулуллоҳнинг ўғли Иброҳимни, Расулуллоҳнинг муҳтарама ва мутаҳҳара завжаларини, аммаси Сафийяни ва яна бошқа кўпгина саҳоба-ю тобеиндан бўлган улуғларни зиёрат қилиш керак. Иложи бўлса, Боқийдаги Фотима масжидида намоз ўқиши керак. Пайшанба куни Уҳуд шахидларини зиёрат қилиш мустаҳабдир. У ерда, “Саломун алайкум бимо

сабартум. Фанийма уқбаддор. Саломун алайкум ё аҳла дор-ил-қавм-ил-мүминийн ва инно иншоаллоху ан қарийбин бикум лохиқун” дейиш лозим. Кейин Оят-ал-курсий ва Ихлос сурасини ўқиши керак.

Хужраи саодатни зиёрат қилиш чоғида жуда ҳушёр бўлиш талаб қилинади. Хаёлда дунё тушунчалари бўлмаслиги керак. Фақат Мұхаммад алайҳиссаломнинг нурлари ва юксак даражаларини ўйлаш лозим. У пайтда дунёлик нафини ўйлаб, ҳажда казо-казолар билан учрашиб, улардан фойда ундириш ва савдо-садик хаёлида қилинган дуоларни Аллоху таоло қабул қилмайди, улар тилакларига эриша олмайди.

Хужраи саодатни зиёрат қилиш ўта шарафли ибодат хисобланади. Бунга ишонмаганларнинг мусулмонликдан чикиб қолиш хавфи бор. Чунки ундайлар, Аллоху таолога, Унинг Расулига ва барча мусулмонларга қарши чиққан бўлади. Моликий олимларидан баъзилари, Расуллороҳ (саллаллоҳ алайҳи васаллам) жанобимизни зиёрат қилиш вожиб деган бўлсаларда, мустахаб эканлигига иттифоқ қилинган.

Тавассул

Пайғамбаримизга ҳамма даврларда: яратилмасларидан аввал ҳам, кейин ҳам, ҳаётларида ва вафотларидан кейин, барзах (қабр) оламида доимо тавассул қилинган. Яна Қиёмат куни қайта тирилгандан кейин, Аросат майдонида ва Жаннатда ҳам тавассул қилинади. Тавассул, яъни васила - Аллоху таоло наздида банданинг ризои илоҳийга яқинлашувига ва мушкили ҳал бўлишига сабаб қилинган ҳар бир восита деганидир.

Расули акрам билан тавассул қилмоқ, яъни Расуллороҳни Аллоху таоло ҳузурида васила қилиш, Ул зотнинг ёрдам ва шафоатларини сўрамоқ жоиз. Бундай тавассул, барча пайғамбарлар (алайҳиссалом), салафи солиҳин, уламо ва жами мусулмонлар амал қилиб келган ишлардандир. Умматдан биронта одам ушбу амални ёмонлаб, танқид қилмаган. Ҳозирги давргача тавассулни бузук эътиқод эгаларидан ташқари тан олмаган, қабул қилмаган биронта мусулмон учрамаган.

Одамзотнинг отаси Одам алайҳиссалом жаннатдан ер юзига туширилганида, мұхтарам пайғамбаримизни васила қилган эди. Ўша воқеани пайғамбаримиз бир ҳадиси шарифларида қўйидагича

баён қылганлар: “Одам (алайхиссалом) залласи (кичик хатоси) туфайли Жаннатдан чиқарилганида, “Ё Рабби! Мұхаммаднинг (алайхиссалом) ҳаққи хурмати учун мени авф қылгил” деди. Аллоху таоло эса: “Эй Одам! Сен Мұхаммадни қаердан билдинг. Мен Уни ҳали яратмадим-ку?”- деб савол қотди. Одам (алайхиссалом): “Ё Рабби! Сен мени яратиб, менга рух ато этганингда, кўзларимни очиб атрофга қарадим, ўшанда Арш теварагида “Ла илоха иллаллох, Мұхаммадун Расуллорох” деб ёзилганини кўрдим. Ислами Ўз исмининг ёнига қўйиб ардоқлаган ҳабибинг шу зот бўлса керак деб ўйладим” деди. Аллоху таоло: “Тўғри айтдинг, эй Одам! У маҳлуқотим ичра энг кўп яхши кўрганимдир. Унинг хурматига деб авф тилаганинг учун сени авф этдим” деди.”³⁶⁶ Бошқа бир ривоятда, “У сенинг зурриётингдан келадиган пайғамбардир. Уни яратмаганимда, на сени, на авлодингни яратардим. Уни ўзингга шафоатчи қылганинг учун сени авф этдим, кечирдим”- деб марҳамат қилди” дейилган.³⁶⁷

Бунга минглаб мисоллар бор. Улардан бир нечтасини қуйида келтирамиз:

Икки кўзи ожиз бир одам кўзларининг очилиши учун Расуллорох сарваримиздан дуо сўради. Расуллорох (саллаллоҳу алайҳи вассаллаҳ) эса: “Хоҳласанг дуо қиласин. Лекин сабр қилиб, чидасанг сен учун янада яхшироқ бўлади” дея марҳамат қилдилар. ”Сабр-тоқатим қолмади. Дуонгизни сўраб ёлвораман” деди кўзи ожиз киши. “Ундай бўлса, тахорат ол-да мана бу дуони ўқи!” дея марҳамат қилдилар: “Аллоҳумма инни асьалука ва атаважжаху илайка би набийика Мұхаммадин набий-ирраҳмати. Ё Мұхаммад! Инни атаважжаху бика ило Раббий фи-ҳожати литақдия Аллоҳумма шаффиъху фийя.”

Ҳалиги киши, ушбу дуони ўқигач, Аллоху таоло дуосини қабул қилиб, кўзлари очилиб кетгандигини ҳадис олимларидан имоми Насойи хабар берган.

Расуллорохни васила қилиш ҳакидаги қуйидаги ҳодисани Усмон бин Ҳаниф ҳазратлари сўзлаб берган: “Усмон бин Аффон халифа эди. бошига катта ташвиш тушган бир киши, халифанинг ҳузурига чиқишига ботинмай, дардини менга айтганди. Мен эса, унга “Дарҳол

366 Ҳаким, “ал-Мустадрак”, III, 672-б; Ибн Касиир, “ас-Сийра”, I, 320-б.

367 Ҳайсамий, “Мажмоуз-Завоид”, VIII, 198-б.

таҳорат ол! Масжид-и саодатга бор! Юқорида келтирилган дуони ўқиб, истагингни арз қил”, - дедим.

У бориб дуо қилганидан кейин халифа уни ҳузурига чақиртиб, ўз жойнамозига ўтқазиб, дардини тинглабди. Мушкили дарров ҳал бўлганидан ўзида йўқ хурсанд бўлган одам олдимга келиб, “Аллоҳу таоло сендан рози бўлсин! Халифага айтмаганингда ташвишим тугамасди.” деди. У мени халифа билан гаплашган деб ўйлаган эди.”

Ҳазрати Умар халифалиги даврда қаҳатчилик бўлди. Асҳоби киромдан Билол бин Харс, Расулуллоҳнинг мақбарасига бориб: “Ё Расулаллоҳ! Умматингиз очликдан ўлиш арафасида. Ёмғир ёгиши учун васила бўлишингизни сўраб ёлвораман” деди. Расулуллоҳ ўша кеча тушига кириб: **“Халифанинг олдига бор! Мендан салом айт! Ёмғир дуосига чиқсан!”** деб буюрдилар. Ҳазрати Умар, ёмғир дуосига чиқиши билан ёмғир ёга бошлади.

Аллоҳу таоло, ўз севган бандаларининг хотири учун доимо дуотилакларни қабул қилмоқда. Одамзот ичидан энг кўп Муҳаммад алайхиссаломни севишини ҳам эълон қилган. Шунга биноан бирон киши: **“Аллоҳумма инни асьалука би-жаҳи Набийик-ал-Мустафо”** деб дуо қилса, дуоси рад қилинмайди. Лекин шундай осон йўли бор экан деб, бўлар-бўлмас дунё ишлари учун Расулуллоҳни васила қилавериш ҳам одобдан эмас

Бурхониддин Иброҳим Моликий айтади: “Мадинада очликдан тинкаси куриган бир факир Ҳужраи саодат ёнига бориб, “Ё Расулаллоҳ! Қорним оч” деди. Кўп ўтмай бир киши келиб, камбағални уйига олиб кетди. Уни яхшилаб тўйдирди. Камбағал, уй эгасига Расулуллоҳни васила қилиб қилган дуосининг қабул бўлганини айтди. Уй эгаси: “Эй биродар! Бола-чақани ташлаб, йўл азоби тортиб, узоқ юртлардан Расулуллоҳни зиёрат қилгани келибсиз. Бир бурда нон учун Расулуллоҳнинг ҳузурларига чиққанингиз муносибми? Ундей олий ҳузурда жаннатни ва чексиз неъматларни сўрашингиз керак эди! Бу ерда сўралган нарсаларни Аллоҳу таоло рад қилмайди.” - деди. Расулуллоҳни зиёрат қилиш баҳтига эришганлар, қабри саодат ёнида пайғамбаримиздан қиёмат кунида шафоат қилишларини сўраб дуо-илтижо этмоғи лозим.”

Имоми Абу Бакр Мукрий, бир куни имоми Табароний ва Абу Шайх билан бирга Масжиди саодатда ўтиришарди. Бир неча кундан бўён ҳеч вақо емаганларидан анча очиқишганди. Имоми Абу Бакр

чидай олмай: “Очман, ё Расулаллох!” дедида бир бурчакка ўтиб ўтирди. Бир пас ўтгач саййидлардан бир зот, иккита хизматчиси билан келиб, “Биродарларим! Очликдан бобом Расулуллоҳдан ёрдам сўрабсизлар. Сизларни меҳмон қилишимни буюрдилар” деди. Олиб келган таомларни бирга едилар. Ортиб қолганини уларга ташлаб кетишиди.

Ислом олимларидан Абу Абдуллоҳ Муҳаммад Марокаший “Мисбоҳ-уз-зулом” (х.683, м.1284) номли қийматли китобида Расулуллоҳни васила қилиб, мурод-мақсадига эришган юзлаб мусулмонлар ва дуолари хақида маълумот берган. Расулуллоҳни васила қилиб, муродига эришганлардан бири Муҳаммад бин Мунқадир эди. Ўзи қуидагича ҳикоя қиласи: “Бир киши, отамга саксон олтин омонат қолдириб, ўзи жиҳодга кетди. “Буларни сақлаб қўйинг! Ҳаддан зиёд муҳтоҷ бўлганларга ёрдам беришингиз мумкин” деб тайинлаганди. Кейин Мадинада қаҳатчилик рўй берди-ю отам омонат олтинларни қийналганларга тарқатиб юборди. Бир куни эгаси жиҳоддан қайтиб келиб, олтинларини сўради. Отам “Эртага келинг” деб уни қайтариб юборди. Кечаси ҳужра-и саодатга бориб, эрталабгача Расулуллоҳга ёлворди. Яrim кечаси бир одам келиб: “Мана ушланг!” дебди. Отамни қўлларига бир халта олтин тутқазиб, бир зумда кўздан фойиб бўлибди. Отам уйга келиб, олтинларни санаганда роппа-роса саксонта чиқсан эди. Хурсанд бўлиб омонатни эгасига топширди.”

Иломи Муҳаммад Мусо ҳазратлари, ўз китобида бошидан ўтган бир воқеани бундай ҳикоя қиласи:

“Ҳижрий 637 (м.1239) йили, Садер қалъасидан обрўли кишилардан иборат бир жамоат йўлга чиқдик. Ёнимизда қиловузимиз (чўлда йўл раҳбари) ҳам бор эди. Анча йўл юрганимиздан кейин сувимиз тугаб қолди. Сув ахтара бошладик. Мен шу орада ҳожат нарирок кетдим. Ўшанда қаттиқ уйқум келди. Нима бўлса бўлар, шерикларим кетаётганда уйғотишар деган фикрга бориб, мизғиб олишга қарор бердим.

Уйғонганимда чўл ўргасида битта ўзим қолгандим. Шерикларим мени унутиб, кетиб қолибди. Ёлғизликдан даҳшатга тушдим. Чўлда у ён бу ёнга юра бошладим. Қаерда турибман, қайси томонга боришим керак, тушуна олмасдим. Тўрт томоним чексиз саҳро эди. Бироз сўнгра кош қорая бошлади. Шерикларимдан биронта из ҳам қолмагани бадтар тушкунликка туширади. Чўл қоронғусида бир

ўзим қолгандим. Кўркув батамом қоплаб олди. Титроқ босиб, бир томонга шитоб билан юра бошладим.

Анча юргач охири чанқоқ ва ҷарчоқ босиб, ерга йиқилдим. Энди ҳаётдан умид узиб, ажалим яқинлашаётганини ҳис эта бошлагандим. Чанқоқ ва ҳолсизликдан изтиробим ҳаддига етганди. Бирдан миямга яшиндай бир фикр келдим. Кечакоронғусида бошимни аранг кўтариб: “Ё Расулаллоҳ! Имдод (мадад)! Сиздан, Аллоҳу таолонинг изни билан ёрдам беришиңгизни сўрайман” деда инградим. Шуни айтган захотим-оқ кимнингдир овози эшитилгандай бўлди. Аланглаб, товуш келган томонга қарасам, кечаси атрофга ёруғлик тарқатиб турган оппоқ либос кийган ва шу пайтгача мен учратмаган бир зот қараб туради. Менга яқинроқ келиб, қўлимдан ушлади. Ўша пайтда бутун чарчогим ва чанқогим бирданига босилди. Худди янгидан туғилгандек эдим. Жоним хузур қилганидан у зотга меҳрим тушди. Қўлимдан ушлаганча мени бироз олиб юрди. Ҳаётимдаги энг лаззатли онни бошимдан кечираётганимни ҳис этардим. Бир қум тепалигини ошиб ўтганимизда шерикларим минган карвоннинг чироклари милтиллаб кўринди. Уларнинг овозларини эшита бошладим. Астасекин яқинлашиб бордик.

Менинг тумарга эргашиб кетарди. Жонивор худди кимдир ипидан тортиб келгандай келиб, олдимга тўхтади. Тумни олдимда кўриб севинганимдан қийқириб юбордим. Мен бақиргач мени олиб келган зот қўлимни қўйиб юборди. Кейин қўлтиғимдан тутиб, уловимга минишга ёрдам берди ва “**Биздан бирон нарса сўраган ва ёрдам кутган одамни биз қўли бўш қайтармаймиз**” дедида ортга қайтиб кетди. Ана шундагина У зотнинг Расулаллоҳ жанобимиз эканлигини фаҳмладим. У зот қайтиб кетаркан, атроғига ёйилаётган нурлар кечакоронғилигига осмонгача кўтарилаётгани кўриниб туради. У зот кўздан гойиб бўлганидан кейин ўзимга келиб: “Эҳ мен нима қилдим? Нега этакларига ёпишиб, муборак қўл ва оёқларидан ўпмадим” деда хайфландим, лекин энди кеч эди, шундай имконни бой бергандим.”

Абул Хайр Ақтас Мадинада беш кун оч қолганди. Ҳужраи саодат ёнига келиб, Расулаллоҳга салом берди. Беш кундан бўён очлигини арз қилди. Кейин бир чеккага ўтиб, ухлаб қолди. Тушида Расулаллоҳ келаётганини кўрди. Ўнг ёnlарида Абу Бакр Сиддик, чапларида Умар Форуқ ва олдларида Али-ул Муртазо келарди.

Хазрати Али келиб: “Ё Абал Хайр! Тур, нега ётибсан? Расууллоҳ келмоқдалар” деди. У дархол ўрнидан турди. Расууллоҳ келиб, унга катта нон узатдилар. Абул Хайр айтади: “Жуда очиққанимдан нонни шу захотиёқ ея бошладим. Ярмини еб бўлганимда уйғониб кетдим. Не кўз билан кўрайки, ноннинг қолган ярми қўлимда турарди.”

Аҳмад бин Мұхаммад Суфий ҳикоя қиласи: “Хижоз чўлларида сафарда бору йўғимдан ажралиб, ҳеч вақосиз қолдим. Мадинага етиб келдим. Ҳужраи саодат ёнида, Расууллоҳга салом бердим. Нафас ростлаб олиш учун бир чеккага ўтиридим хорғинликдан ухлаб кетибман. Расууллоҳ сарваримиз кўриндилар, “**Аҳмад келдингми? Ҳовучингни оч!**” деб буюрдилар. Ҳовучимни очдим, уни олтинга тўлдирдилар. Уйғонганимда, қўлларим олтинга тўла эди.”

И моми Самҳудий, уй калитини йўқотиб олди. Қанча изласа ҳам топа олмади. Кейин Ҳужраи саодат олдига келиб: “Ё Расууллоҳ! Калитимни йўқотиб қўйдим. Уйимга кира олмаяпман” деди. Бир болакай қўлида битта калит ушлаганча келиб “Бу калит сизники эмасми? Топиб олдим”, - деди.

Мустафо Ишқий афанди “**Маворид-и Мажидийя**” тарих китобида қуйидаги сатрларни ёзиб қолдирган: “Маккада йигирма йил яшадим. 1247 (м. 1831) йили олтмиш олтин фамлаб, бола-чақамиз билан Мадинага равона бўлдик. Лекин пулимиз йўл ҳаражатлари туфайли тугаб, бир тийинсиз Мадинага кириб бордик. У ерда бир танишимницида меҳмон бўлдик. Мен Ҳужраи саодатга келдим. Руслууллоҳдан ёрдам сўрадим. Орадан уч кун ўтгач, биз меҳмон бўлиб турган уйга бир зот келиб, менга атаб ижарага уй олганини айтиб, ашқол-дашқолимиз билан ўша уйга кўчириб ўтказди. Бир йиллик ижара ҳақини олдиндан тўлаб қўйди. Бир неча ойдан сўнг хасталаниб, бир ойча ўрнимдан тура олмайдиган ҳолатда ётиб қолдим. Шу боис уйда на егулик ва сотишга арзигулик ҳеч нарсамиз қолмади. Хотиним кўмагида аранг томга чиқиб, Расууллоҳнинг мақбаралари томон юзланганча ҳолимни арз қилиб, Ул сарвардан ёрдам сўрамоқчи бўлдим. Кафтларимни очишга очдим лекин яна дунёлик сўрашдан хижолат тортиб, ҳеч нарса сўрай олмай, пастга хонамга тушдим.

Эртаси куни, нотаниш бир киши уйимизга келди ва “Фалон афанди мана буни сизга ҳадя тариқасида бериб юборди” деди-ю

бир халта олтин ташлаб кетди. Аллохга беадад шукрлар қилиб, уни олдим. Шу билан күн кўришимиз анча енгиллашган бўлса-да, касалликдан соғайиб кетолмадим. Биродарлар кўмагида Ҳужраи саодат ёнига бориб, Расулуллоҳдан шифо сўрадим. Масжиддан чиққанимда ҳеч кимнинг ёрдамисиз равон юриб, уйга кетдим. Уйга келганимда хасталикдан асар ҳам қолмаганди. Кўз-пўз тегмасин деб, бир неча күн кўчага ҳассага суюниб чиқиб юрдим. Бироқ пулимиз яна тугаганди. Шамчироқка ҳам пул қолмай, болачакани қоронғи уйда қолдириб, яна Масжиди Набавийга келдим. Хуфтон намозидан кейин дардимни Расулуллоҳга арз қилдим. Уйимга келаётганимда ёнимга бир киши келиб, кўлимга бир халта тутқазди-ю кетди. Ичида кирқ тўккизта олтин танга бор эди. Шам ва бошқа зарур бўлган нарсалар харид қилиб, уйга олиб келдим.”

“Шақойик-и Нумонийя” китобининг таржимаси, иккинчи жилдида айтиладики: “Усмоний давлатининг биринчи шайх-ул-исломи ва замонасининг мужаддили бўлган буюк ислом олими Мавлона Шамсиддин Муҳаммад бин Ҳамза Фанорийнинг кўзлари пардаланиб, кўрмай қолди. Бир кеча тушида Расулуллоҳ: “**Toxo сурасини тафсир қил!**” деб буюрганларида, “Олий ҳузурингизда, Қуръони каримни тафсир қилишга ҳаддим етмаганидек кўзларим ҳам кўрмаяпти” деб жавоб беради. Ўшанда пайғамбарлар табиби бўлган Расулуллоҳ сарваримиз, муборак чопонларидан бир парча пахта чиқариб, муборак тупуклари билан хўллаб, кўзларига қўядилар. Мулла Фанорий уйғонганида кўзларида пахта турганини сезиб, уни олганида кўзлари равшан кўра бошлайди. Бу учун Аллоҳу таолога ҳамду-санолар қиласди. Ўша пахтани сақлаб, вафотида кўзлари устига қўйиб дағн қилишларини васият қиласди.

Аббосий халифаларидан Абу Жаъфар Мансур, Масжид-и Набавий ичида имоми Молик билан сўзлашиб турарди. Ўшанда имом халифага қаратса: “Эй Мансур! Бу ер Масжид-и саодатdir! Пастроқ овозда гапиринг! Ҳақ таоло, Ҳужурот сурасида маолан: “**Овозингизни Расулуллоҳнинг овозидан баланд кўтарманг!**” деб буюриб, бир жамоатга танбех берган. “**Расулуллоҳнинг ёнида паст овозда сўзлашганлар...**” ояти каримаси орқали паст овозда сўзлашганлар мадҳ этилган. Расулуллоҳга, вафотларидан кейин ҳурмат кўрсатиш, худди ҳаётларида кўрсатилган ҳурмат билан бирдир” деди. Халифа Мансур бошини эгиб: “Ё Аба Абдуллоҳ! Зиёрат пайтида Қиблага қараб туриш керакми ёки Қабри саодатгами?”

деб сўради. Имоми Молик ҳазратлари: “Расулulloҳдан юзингни ўгирма! Қиёмат кунининг шафоатчиси бўлган у улуғ Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) қиёмат куни, сенинг ва отанг Одам алайҳиссаломнинг қутулиши учун васила бўладилар.

Қабри саодатга юзланиб, Расулulloҳнинг муборак руҳларидан шафоат тилагил. Нисо сурасининг 4-ояти каримасида маолан: **“Нафсларига зулм қилганлар сенга келиб, Аллоҳу таолодан авф тиласалар ва Расулим ҳам улар учун авф сўраса, Аллоҳу таолони албатта тавбаларни қабул қилгучи ва раҳмли ҳолда топгайлар”** дейилган.

Ушбу ояти карима, Расулulloҳни васила қилганларнинг тавбалари қабул бўлишини ваъда бермоқда” деди. Имоми Молик ҳазратларининг бу сўзларидан кейин Мансур ўзи турган жойдан туриб, Ҳужраи саодат рўпарасига бориб: “Ё Рабби! Бу ояти каримада Расулингни васила қилганларнинг тавбасини қабул қилишга сўз берибсан. Мана мен ҳам улуғ пайғамбаринг хузурларига келиб, сендан авф сўрайпман. Ҳаётликларида ёнларига келиб авф тилаганда авф этган кулларингдек мени ҳам авф айла! Ё Рабби! Набийор-раҳма бўлган улуғ пайғамбарингни васила қилиб, сенга ёлворяпман. Эй пайғамбарларнинг энг улуғи бўлмиш Мұхаммад алайҳиссалом! Сизга тавассул қилиб, Раббимга ёлвордим. Ё Рабби! Бу улуғ пайғамбарни менга шафоатчи айла!” деб Аллоҳу таолога ёлвора бошлади. Ўшанда халифа Мансур Мувожаҳ-и саодат деразасига юзи билан, қиблага орти билан тик туриб дуо қилган эди. Минбар-и Набавий эса, унинг чап томонида қолган эди.

Имоми Моликнинг халифа Мансурга қилган ушбу насиҳати Ҳужраи саодат олдида дуо қилмоқчи бўлганларнинг ғоят хушёр бўлишлари кераклигига далолатдир. Ул мақомга муносиб одобу хурматни бажо келтирмайдиган беадаб кимсаларнинг Мадинаи мунаvvара шахрида кўпроқ қолишлари дуруст эмас дейилган.

Битта қишлоқи Мадинага бориб, бир неча йиллар давомида у ерда яшаб, уйланиб, бир куни Ҳужраи саодатда бир хизматга ишга киради. Кунлардан бир кун мазаси қочганда негадир кўнгли айрон тусаб қолди. “Эҳ, хозир она қишлоғимда бўлганимда, қатиқдан айрон қилдириб ичардим” деган ўйни кўнглидан ўтказади. Ўша кеча Расулulloҳ, жаноб Шайх-ул-Ҳарам (масжид мутаваллиси) нинг тушига кириб, ҳалиги киши ишлаётган вазифага бошқасини тайинлашни буюрадилар. Шайх-ул-Ҳарам: “Ё Расулаллоҳ! У

вазифа умматингиздан фалон кишини зиммасида” деганида: “**Унга айт! Қишлоғига бориб, айрон ичсин!**“ дедилар. Эртаси куни, ушбу буйруқ эълон қилингач, қишлоқи вазифадан маҳрум бўлиб, юртига қайтиб кетди.

Биттагина кўнгилдан ўтган ўй, шунчалик заарар келтиргандан кейин, Худо сақласин, ҳазил тариқасида бўлса ҳам, номуносиб сўз ёки одобга ёт бир қилиқ қанчалик заарар етказишини мана шу мисолдан фаҳмлаб олиш даркор”.

Салавот айтишнинг фазилати

Пайғамбаримизнинг муборак исмлари тилга олинганда эшиг-ганларнинг, бирон жойга ёзилаётганида иззат ва ҳурмат ифодаси сифатида салавоти шарифа ўқиши, энг муҳим вазифаларимиздандир. Куръони каримда Аҳзоб сурасининг 56-ояти каримасида маолан: “**Ҳақиқатан Аллоҳу таоло ва малаклари пайғамбарга салавот айтадилар** (шараф ва шонини улуғлайдилар). Эй иймон келтирганлар! Сиз ҳам Унга салот айтининг ва Унга кўнгилдан таслим бўлинглар” деб буюрилади.

Тафсир олимлари бу ояти каримада зикр қилинган “**салот**” калимаси, Аллоҳу таолодан раҳмат, малаклардан истигфор ва мўминлардан дуо маъносини беришини билдирганлар. Барча Ислом олимлари, мухтарам пайғамбаримизнинг муборак исмларидан бири эшитилган, ёзилган ёхуд айтилганда салавоти шарифа айтиш ва ёзиш биринчисида вожиб, такрорида мустаҳаб бўлишини иттифоқ или таъкидлаганлар.

Аллоҳу таолодан бирор нарса сўраган киши, аввал Аллоҳу таолога ҳамду-санолар айтиб, ундан кейин Пайғамбаримизга саловот ўқиши керак. Ана шундай дуо қабул бўлишга кўпроқ лойиқ. Икки саловот (дуонинг бошида ва охирида) билан қилинган дуо рад этилмайди.

Абу Талҳа ҳазратлари ҳикоя қиласи: “Расулуллоҳнинг ҳузурларига киргандим. У зотни аввал ундан хурсанд ҳолда кўрмагандим. Сабабини сўраганимда, “**Нега хурсанд бўлмайин! Салгина олдин Жаброил** (алайхиссалом) **хушхабар келтириди.** Аллоҳу таоло марҳамат қилиби: “**Умматимдан биронтаси менга битта салавот айтганида, Аллоҳу таоло унга ўн салавот айтар экан**”- дедилар.”³⁶⁸

³⁶⁸ Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснаф”, III, 102-б.; Ибн Абий Шайба, “ал-Мусаннаф”, II, 399-б.

Бу ҳақдаги ҳадиси шарифларнинг баъзилари қўйидагича:

“Исмим тилга олингандан менга салоту салом айтмаган кишининг бурни ерга ишқалансин. Рамазон ойи кирганида гуноҳларини авф қилдирмасдан Рамазон ойидан чиққан кишининг ҳам бурни ерга ишқалансин. Ота-онаси қариган чоғларида уларга суюнчиқ бўлиб, розилигини олиб, жаннатга кира олмаган кишининг ҳам бурни ерга ишқалансин.”

“Ёнида исмим зикр этилганида менга салоту салом айтмаган киши, хасисларнинг энг хасисидир.”

Абу Ҳумайд ас-Саидий ҳазратлари айтади: “Асҳоби киромдан баъзилари Расулуллоҳдан сўрадилар: “Ё Расулаллоҳ! Сизга қандай салот ва салом айтайлик?” Расулуллоҳ уларга жавобан марҳамат қилдилар: **“Аллоҳумма солли ало Мұхаммадин ва азвожиҳи ва зурриятиҳи камо соллайта ало Иброҳима ва борик ало Мұхаммадин ва азвожиҳи ва зурриятиҳи камо боракта ало Иброҳима иннака ҳамиду мажид”** денглар.”³⁶⁹

Яна баъзи салавоти шарифалар қўйидагича:

“Алайҳиссалом”, “Саллаллоҳу алайҳи ва саллам”, “Аллоҳумма солли ало сайдиина Мұхаммад”, “Аллоҳумма солли ало Мұхаммадин ва ало оли Мұхаммад, камо соллайта ало Иброҳима ва ало оли Иброҳим. ...”, “Аллоҳумма солли ало Мұхаммадин ва ало олиҳи ва саҳбиҳи ажмоин”, “Алайҳиссалоту вассалому ваттаҳий”, “Алайҳи ва ало жамиъи минассалавоти атаммуҳо ва миннатаҳийёти аймануҳо.”

Бир киши шундай баён қиласи: “Дўстларимдан бири менга юборган мактубда, Расулуллоҳнинг муборак исмлари ўтган жойларда “Соллаллоҳу алайҳи ва саллам таслиман касиран касира” деб ёзибди. Кейинроқ кўришиб сабабини сўраганимда, “Ёшлигимда ҳадис китоблари ёздим. Расулуллоҳнинг муборак исмларини ёзганимда вақт йўқотмаслик учун ёнига салавот ёзмасдим. Шу кунларда бир кечга тушимда Оламлар сарварини кўриб, ёнларига бордим. У зот муборак юзларини мендан бошқа томонга ўгирилар. Ўша томонга ўтсан яна мендан юзларини олиб қочдилар. Шундан кейин тўғри хузурларида туриб: “Ё Расулаллоҳ! Нега мендан юзингизни ўгирасиз?” деб арз қилдим. Шунда марҳамат қилдиларки: **“Чунки сен китобингда исмимни ёзганингда менга салавот келтирмадинг!”** Шу воқеа сабаб бўлиб, шундан бери Ул

³⁶⁹ Шамсиоддин Шомий, “Субулу-л-Худо”, XII, 434-б.

зотнинг исми шарифларини ҳамиша саловот билан бирга ёзаман” деди.

Ҳадиси шарифларда марҳамат қилинади:

“Ким менга бир марта салот айтса, Аллоху таоло унга ўн марта салот (раҳмат) қилади, унинг ўнта гуноҳини кечиради ва даражасини ўн марта кўтаради.”

“Қиёмат куни менга энг яқин ва шафоатимга энг лойик бўладиган киши, менга энг кўп салоту салом айтган кишиидир.”

Ҳақ таоло ҳазрати Мусога: “Эй Мусо! Тилингга сўзингдан, қалбингга фикру-тушунчангдан, баданингга рухингдан, кўзингга нурингдан ҳам янада яқин бўлишимни хоҳлармидинг?” деб сўради. Мусо алайхиссалом “Ҳа, ё Раббий” деди. “Ундай бўлса, Муҳаммадга (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) кўп салавот айт” деб буюрди. Яна “Эй Мусо, қиёмат куни сувсиз қолмасликни хоҳлайсанми?” деб сўради. “Ҳа, ё Раббий” деди. “Ундай бўлса, Муҳаммадга (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) кўп марта салавот келтири” деб буюрди.³⁷⁰

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) марҳамат қиласидарки:

“Қиёматда барча мақомларда менга энг яқин бўлувчилар, дунёда менга кўп салавот ўқиганингиздир. Аллоху таоло жума куни ва кечасида менга юз марта салавот ўқиган кишининг юзта эҳтиёжини ҳал қиласиди. Уларнинг етмиши охират, ўттизи дунё хожатларидан бўлади. Кейин Аллоху таоло, бу саловотларни бир малак (фаришта) орқали қабримга етказади. Улар сизга берилган совғадек бўлади. Ўша малак, менга тухфа юборган кишининг исми, зоти ва қабиласидан хабар беради. Менинг ёнимда оқ сахифаларга ёзиб қўйилади. Мен ҳаётлигимда қандай билсам, вафотимдан кейин ҳам худди шундай билиб турман.”³⁷¹

“Пайшанба кунлари Аллоху таоло, қўлларида кумуш дафтар ва олтин қаламлари ушлаган фаришталарни юборади. Улар, пайшанба ва жума кунлари пайғамбарга кўп салот айтганларни ёзадилар.”

“Иккита мусулмон учрашиб мусофаҳалашиб (мусулмонча қўл олишиб), пайғамбарга салавот ўқисалар, бир-биридан ажралмай туриб аввалги ва кейинги гуноҳлари мағфират бўлади.”

³⁷⁰ Абу Нуайм, “Хилят-ул-Авиё”, VI, 33-б.

³⁷¹ Байҳақий, “Шуъаб-ул-Иймон”, III, 111-б.; Ибн Асокир, “Торих-и Димашқ”, LIV, 301-б.

"Биронтангиз масжидга кирганда, пайғамбарга салом берсин ва "Ё Рабби, мени шайтондан сақла" десин!"³⁷²

Бир ривоятда: **"Масжиддан чиқишида "Аллоҳумма инни асъалука мин фадлика"ни ўқисин"** дейилган.

Дуонинг бошида Аллоҳу таолога ҳамду-сано ва Расулуллоҳга салавот айтилмагунича дуо парда орқасида қолаверади. Бошида ҳамду-сано ва салавот айтилиб килинган дуо қабул бўлади.

Расулуллоҳ ва ойлаларига салавот ўқилмагунича дуо ва осмон орасида парда туради. Салавот ўқилганида ўша парда йиртилиб, дуо самога кўтарилади. Салавот ўқилмаса, дуо орқага қайтарилади.

Бирор мажлиса, йигинда агар Аллоҳу таоло тилга олинмаса ва Расулуллоҳга салавот айтилмаса, у ердагилар устида қамчи пайдо бўлиб, Аллоҳу таоло хоҳласа уларга азоб беради, хоҳласа кечиради.

"Қулоги шанғиллаган одам мени эсга олиб, саловот ўқисин."

"Бирон ишга ният қилган киши, бу борада маслаҳатлашсин. Шунда Аллоҳу таоло ишида унга тўғри йўлни кўрсатади. Бирон киши, бир сўз айтмоқчи бўлиб, унутса, дарров менга саловот ўқисин. Зеро, менга айтган салотидан кейин сўзига ўрин очилади. Умид қилинадики хотирлаши мумкин бўлсин."³⁷³

"Хайрли бир ишга Аллоҳнинг исми ва менга саловот айтилиб бошланмаса, у иш нуқсон ва барча баракатдан маҳрумдир."³⁷⁴

Ислом буюкларидан, Абу Ҳафз Қағидий вафот қилганидан кейин бири уни тушида кўриб, “Аллоҳу таоло сенга қандай муомала қилди” деди. “Менга раҳмат ва мағфират қилиб, мени Жаннатга киритди” деди. “Нима сабаб бўлди бунга?” дея сўради. Абу Ҳафз Қағидий “Мени малаклар орасида тўхтатди. Гуноҳларимни ва Расулуллоҳга салавотимни ҳисоблаб чиқдилар. Салавотим оғир келди. Аллоҳу таоло уларга, “Эй малакларим, сизнинг ишингиз битди, Уни бошқа ҳисобга тутманг, Уни Жаннатимга киритинглар” дея буюрди”, дея жавоб қилди.

Салафдан бири ҳикоя қилади: “Биргалиқда ҳадис ўрганиб юрган бир дўстим вафот қилди. Тушимда уни устига яшил ҳуллалар(жаннат либоси) кийган ҳолда кўрдим. Ундан сабабини сўрагандим, “Хар бир ҳадисда Расулуллоҳнинг исмини кўрганимда унинг ёнига “Саллаллоҳу алайҳи ва саллам” сўзларини ёзардим. Ана шу амалимнинг мукофотига Аллоҳу таоло буларни берди” деди.

³⁷² Ибн Абий Шайба, “ал-Мусаннаф”, I, 374-б, VII, 124-б.; Абу Нуайм, “Ҳилят-ул-Авиё”, VII, 139-б.

³⁷³ Термизий, “Фитан”, 78-б.; Суютий, “Жами-үл-Аҳодис”, III, 457-б.

³⁷⁴ Аҳмад бин Ҳанбал, “ал-Муснад”, II, 359-б.; Абдурраззок, “ал-Мусаннаф”, XI, 163-б.

Салафдан яна бири ҳикоя қиласи: “Бир котиб қўшним бор эди, у вафот этди. Уни тушимда кўрдим ва ундан “Аллоху таоло сен билан қандай муомалада бўлди”, деб сўрадим. “Бағишлиди”, деди у. “Нима сабабдан”, дедим. Расулulloхнинг исмини қаерга ёзган бўлсан, ҳамиша унинг ёнига “Саллаллоху алайҳи ва саллам” сўзини ҳам қўшиб ёзганлигим учун” деди.”

Абу Сулаймон Дороний ҳикоя қиласи: Ҳадис ёзганимда, Пайгамбар ҳазратларининг шарафли исмлари ёнида “саллаллоху алайҳ” дея ёзардимда “ва саллам” сўзларини ёзмасдим. Тушимда Ўзларини кўрдим. У зот менга марҳамат қилдиларки: “Эй Аба Сулаймон, ҳадисда исмимни ёзган вақтингда салот билан бирга “ва саллам” ни ҳам ёз. У тўрт ҳарфдир. Унинг хар бир ҳарфига ўнтадан савоб бор. Ёзмайдиган бўлсанг, қирқта савобни ташлаб кетган бўласан.” Бошқа бирида ҳам шунаقا одат бор эди. Унга ҳам тусида Расулulloх, “Сенга нима бўлган, нега менга салотни тўлиқ ёзмайсан?” дея марҳамат қилдилар.

Абу Бакри Сиддиқ айтдиларки: “Унутишдан қўрқкан киши, Расулulloхга кўп салавот ўқисин.”

Солихларнинг улугларидан Муҳаммад бин Саид бин Мутариф ҳикоя қиласи: Ҳар куни кечаси ётаётганимда муайян микдорда салот ўқирдим. Бир кечаси тушимда Расулulloҳ қелдилар. Ичкарига кирдилар. Хонамнинг ичи нурга тўлди. Ундан сўнгра менга тўгри келиб, “Қани, менга кўп салот ўқиган оғзингни бир ўпайин” дея марҳамат қилдилар. Мен эса, Унга оғзимни тутишдан уялдим-да, ёноғимни тутдим. Муборак оғизлари билан мени ўпдилар. Чўчиб уйғондим. Мен ётган хона ичини мушк ифори қоплаганди. Саккиз кун ёноғимдан бу хушбўй ифор кетмай юрди.

Салафнинг улугларидан Ҳаллад бин Касир вафот этганида, унинг ёстиғи остидан “Бу Ҳаллад бин Касирнинг Жаҳаннамдан қутилганлиги ҳақида хужжатдир” деб ёзилган бир қофоз топиб олдилар. Мархумнинг яқинларидан, “Бу кишининг амали қандай эди” дея сўрадилар. “Ҳар Жума куни салавот келтиради”, дейишди.

Шайх Айнийнинг “Зайнул-Мажолис”ида ёзилишича: Расулulloҳ “Қиёмат куни уч гурух инсон, ундан бошқа биронта ҳам соя бўлмаган Аршининг сояси тагида бўладилар” дея марҳамат қилдилар. “Улар кимлар?” деб сўрадилар. “Умматимни ташвишлардан қутқарганлар, суннатимни тиклаганлар ва менга кўп салавот келтирганлар” дея марҳамат қилдилар.

Шайх Абу Мусо Даририй баён қиласи: Денгизда қаттиқ тўфонга

дуч келдик. Ҳамма ўлим қўрқувиан йиғларди. Шундай таҳликали вақтда мени уйку босди ва ухлаб қолдим. Тушимда Расули акрамни кўрдим. У менга “Кемадагиларга айт, минг марта “Аллоҳумма солли ало саййидино Мұхаммадин ва ало Оли саййидино Мұхаммад, солатан тунжино биҳа мин жамиъил аҳволи валоғат ва тақди лано биҳа жамиъаль ҳажат ва тутаҳҳирено биҳа мин жамиъис-сайийат ва тарфаъуно биҳа индака оълад-даражот ва тубаллиғуно биҳа аксал-ғоёт мин жамиъил ҳайрати фил-ҳаёти ва баъдал мамот” ўқисинлар” деб марҳамат қилдилар. Биз эндиғина уч юз марта ўқигандик, тўфон тинди, балодан кутулдик. Мазкур салот турли мұхим ишларда, оғатларда, зилзилада ўқилиши тавсия қилинади. Мўътабар китобларда, салотнинг қандайлиги хусусида қирқдан ортиқ ҳадислар бор. Улардан баъзилари қўйидагилардир:

“Аллоҳумма солли ало Мұхаммадин ва ало Оли Мұхаммад, кама соллайта ало Иброҳима ва ало Оли Иброҳим, ва борик ало Мұхаммадин ва ало Оли Мұхаммад, камо боракта ало Иброҳима ва ало Оли Иброҳим, иннака ҳамидун мажид.”

“Аллоҳумма солли ва саллим ва борик варҳам ало саййидино Мұхаммадин хува саййид-ул Араби вал Ажам. Вал имоми Маккатил мұкаррамати вал Мадинат-ил мунавварати вал ҳарам. Аллам-ал инсона молам ёълам.”

“Аслуху нурун ва наслуху Одам. Баъсуху мұаҳҳарун ва халқуҳу муқаддам.”

“Исмуҳ-үш шариғу мактубун алал Лавҳ-ил маҳфузи биёқ-ил қолам. Ва жисмуҳ-үш шариғу мадғунун фил Мадинат-ил мунавварати вал ҳарам. Ё лайта актаҳилу туробалгазий таҳт-ал қодам.

Фа тубо сумма тубо лиман дао ва табиоҳу ва лиман аслама соҳиб-аш шафоатилол оламийн.

Қоилан ё Раббий! Саллим умматий, умматий ва уммато ёз ал лутфий вал қарам.

Фа юнод-ил мунодий мин кибал-ир Раҳмон, қабилту шафоатака ё Набийял мұхтарам. Удхул-ул Жанната ло ҳавфун алайкүм вало ҳузунун вало алам.

Сумма Родиаллоҳу таоло ан Абий Бақрин ва Умарса ва Усмона ва Алийин зил Қарам.

Ва саллаллоҳу ало саййидино Мұхаммадин вал ҳамду лака ё Раббал оламийн. Би ҳурмати Сайийд-ил мурсалийн.”

Муборак исм ва кунялари

Мухтарам пайғамбаримизнинг энг кўп ишлатиладиган исмлари “Мұхаммад”дир.

Луғавий маъноси, “жуда кўп мақталиб, мадҳу сано қилинган, энг кўп манзур ва мақбул бўлган” деган маъноларга келади. Ушбу исм, Қуръони каримда “Ол-и Имрон”, “Аҳзоб”, “Фатҳ” ва “Мұхаммад” сураларининг 144-, 40-, 29- ва 22- ояти карималарида тўрт марта учрайди. “Соф” сураси 6-ояти каримасида эса, ҳазрати Исонинг ўз умматига, пайғамбаримизни “Ҳақ таолони кўп мақтаган, мадҳ этган” деган маънени англатувчи “Аҳмад” исми билан хабар бергани зикр қилинган. Қуръони каримда “Мұхаммад” ва “Аҳмад” исмларидан ташқари Маҳмуд, Расул, Набий, Шаҳид, Башир, Назир, Мубашир, Мунзир, Дой-и илаллоҳ, Сирожи Мунир, Рауф, Рахим, Мусаддик, Музаккир, Муддассир, Абдуллоҳ, Карим, Ҳақ, Мунир, Нур, Хотамун-Набийин, Раҳмат, Неъмат, Ҳодий, Тоҳа, Ёсин... деб тилга олинган. Шу билан бирга мұхтарам пайғамбаримизнинг бошқа муборак исмларидан бир қисми Қуръони каримда, бир қисми ҳадиси шарифларда, айримлари эса, аввал келган пайғамбарларга юборилган муқаддас китобларда зикр этилган.

Пайғамбаримизнинг исмлари баъзи ҳадиси шарифларда, Моҳи, Оқиб, Мукаффий, Набиййур-Раҳма, Набиййут-Тавба, Набий-ул-Мулоҳим, Қаттол, Мутаввакил, Фотих, Хотам, Мустафо, Уммий, Кусам (ҳар қандай хайрни ўзида жамлаган) номлари билан учрайди.

Масалан бир ҳадиси шарифда пайғамбаримиз: “Менга маҳсус бешта исм бор. Мен Мұхаммадман, мен Аҳмадман, мен Моҳийдурманки, Аллоҳу таоло мен орқали қуфрни йўқ қиласи. Мен Ҳоширманки, ҳалқ қиёмат куни менинг ортимдан ҳашр килинади (қайта яратилади). Мен, Оқибманки, мендан кейин пайғамбар бўлмайди.”- дея марҳамат қилганлар.³⁷⁵

Севимли Пайғамбаримизни, ҳазрати Ҳадижадан дунёга келиб, кичиклигига вафот этган ўғли Қосим туфайли “Абул-Қосим” деган куня билан ҳам атаганлар. Яна пайғамбарликларидан олдин у зотдаги тўғрилик, эътимод, ишончли, амин бўлишлари сингари сон-саноқсиз фазилатлари туфайли Қурайш қабиласи орасида “Ал-Амин” исми билан чақирилардилар.

³⁷⁵ Байҳақий, “Шуъаб-үл-Иймон”, III, 436-б.; Қози Иёз, “Шифо-и шариф”, 230-б.; Шамсиоддин Шомий, “Субулу-л-Худо”, I, 403-б.

Расулуллоҳнинг Қуръони каримда учраган исмларидан бири эса, Қуръони каримнинг юраги ҳисобланувчи "Ёсин" сурасидаги "Ёсин" сўзидир. Уламои росихийн улуғларидан бўлмиш Сайид Абдулҳаким Арвосий ҳазратлари: "Ёсин сўзининг маъноси: "Эй менинг муҳаббат дарёмнинг ғаввоси бўлган ҳабибим" демакдир" деганлар.

Муҳтарам пайғамбаримизни мадҳ этувчи кўплаб шеъру ва қасидаларни ҳисобга олмаганды, У зот ҳақларида неча-неча йирик асарлар битилган. Муаллифлар орасида шуҳрат ва санъатлари билан бутун дунёга машҳур бўлганлари ҳам, Расулуллоҳни муносиб даражада мадҳу сано этишга ожизлик қилганларини баён этишган. У зотни кўриб, ҳуснларига ошиқ бўлганлар, Расулуллоҳнинг жамолини таърифлашга инсон кучи етмаслигини эътироф қилишган.

Ҳиля-и Саодат

Ҳабиби акрам (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) жанобимизнинг ташқи қиёфаларини тасвирлаш, жамоли, шакли-шамоилларини таърифлашга "Ҳиля-и саодат" дейилади.

Ислом олимлари, Мұхаммад алайҳиссаломнинг ташқи кўринишларини, барча узвлари, шакли, сифатлари, гўзал хулқатвори ва кичик ҳусусиятларигача бутун ҳаётини очиқча ҳужжатдалиллари билан ёзиб қолдирганлар. Ушбу маълумотлар, шахсан пайғамбаримизнинг ўз баёнлари бўлмиш ҳадиси шарифлардан ва Асҳоби хабар берган дараклардан жамланган. Шундай маълумотларни ўзида мужассам қилган асарларга сияр китоблари (ахлоқ ва юқсан вассфлари; ҳазрати пайғамбаримизнинг ҳаётларига бағишлиланган китоблар) дейилади. Минглаб сияр китоблар орасида муҳтарам пайғамбаримизнинг ҳиля-и саодатларини баён қилган энг машҳурлари қаторига, имоми Термизийнинг "**аш-Шамоил-ур-Расул**", Қози Иёзнинг "**Шифо-и шариф**", имоми Байҳақий ва Абу Нуайм Исфаҳонийнинг "**Далоил-ун-Нубувва**"лари билан имоми Қасталоний ҳазратларининг "**Мавоҳиб-и Ладунния**" сингари қимматбаҳо асарлари киради.

Ҳадиси шарифларда ва Асҳоби киром баён қилган хабарларда, севгили пайғамбаримизнинг ҳиля-и саодатлари қуидагича таъриф этилади:

Фахри коинотнинг муборак юзлари, бутун аъзои шарифалари, муборак овозлари барча одамзотнинг юз, аъзо ва овозларидан чиройли, кўркам ва гўзал эди. Муборак юзлари бир мунча юмалоқдан келган бўлиб, хурсанд пайтларида ойдек нурланарди.³⁷⁶ Севинчлари муборак пешоналаридан маълум бўларди. Расулуллоҳ кундуз қандай кўрсалар, кечаси ҳам худди шундай кўра олардилар. Олдларида бўлғанларни кўрганларида, орқа томонларини ҳам ўғирилмай кўра олишдек ноёб хислатга эга эдилар. Ёнларига ёхуд орқаларига қарамоқни ихтиёр қилғанларида бутун баданлари билан бурилиб қаардилар. Ер юзига осмондан кўра кўпроқ қаардилар. Муборак кўзлари йирик бўлиб, киприклари узун эди. Муборак кўзларида бироз кизиллик бўларди ва кўз қорачиги ниҳоятда копқора эди. Муборак қўзларига кечалари сурма сурттардилар. Фахри оламнинг (саллаллоҳу алайҳи васаллам) пешоналари очик эди. Муборак қошлари ингичка бўлиб, ораси очик эди. Иккита қошлари орасидаги томир, хиддатланганларида бўртиб чиқарди. Муборак бурнлари ниҳоятда чиройли кўринишга эга бўлиб, ўрта қисми бироз дўнгроқ кўринарди. Муборак бошлари катта эди. Муборак оғзи кичик эмасди. Муборак тишлари оппоқ бўлиб, олдиндагилари сийрак эди. Гапирғанларида тишлари орасидан худди нур чиқаётдек кўринарди.

Аллоҳу таолонинг бандалари орасида Ул зотдан ҳам аниқроқ, маънолироқ ва ширинироқ сўзловчи киши бўлмаган. Муборак сўзлари жуда осон тушунилар, қалблар ва руҳларни ўзига жазб этарди. У зот сўзлаганларида сўзлари худди инжу-маржондек дона-дона тизилиб чиқарди. Шу боис сўзларини санамоқчи бўлғанлар, bemalol санашга имкон топарди. Баъзан яхширок тушунилиши учун сўзларини уч марта тақрорлардилар. Жаннатда ҳамма худди Мұхаммад (алайҳиссалом) каби гаирадиган бўлади. Муборак овозлари, ҳеч кимнинг овози етмайдиган жойларгача етиб борарди.

Фахри олам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) мутабассим, очик чехрали, истаралари иссиқ инсон эдилар. Кулишлари табассумдан иборат бўлиб, олдинги тишлари кўринарди. Табассум қилғанларида нурлари деворларга акс этарди. Йиғиси ҳам, худди кулишларида енгил эди. Асло қаҳқаҳа билан кулмасдилар, овоз чиқариб йиғламасдилар. Лекин хафа бўлиб, гам чекканларида муборак

³⁷⁶ Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснаф”, III, 459-б.; Ҳаким, “ал-Мустафрак”, II, 605-б.; Багавий, “ал-Анвор”, I, 242-б.

кўзларидан ёш оқарди, муборак кўксининг инграгани эшитиларди. Умматининг гуноҳлари ҳакида ўйлаганларида, Аллоҳу таолодан кўркувидан, Куръони карим тиловатини эшитганларида ва баъзан намозда йиглардилар.

Фахри олам сарваримизнинг муборак бармоқлари йирик бўлиб, кўллари этли эди. Муборак ҳовучлари ичи кенг эди. Бутун вужудининг ҳиди мушки анбардан ёқимлироқ эди. Муборак баданлари, ҳам юмшоқ, ҳамда бақувват эди. Анас бин Молик айтадилар: “Расулуллоҳга ўн йил хизмат қилдим. Муборак кўллари ипакдай юмшоқ эди. Муборак таналаридан мушки анбар ва гулдан ҳам хушбўйроқ ҳид тараларди. Муборак кўл ва оёқлари узун эди. Муборак оёқ бармоқлари йирик бўлиб, оёқ таги унча баланд бўлмай юмшоқ эди. Муборак қоринлари кенг бўлиб, кўкраклари билан бир хил сатҳда эди. Елка суяклари йирик бўлиб, муборак кўкраклари кенг эди. Расулуллоҳнинг қалби шарифлари назаргоҳи илоҳий эди.”

Расули акрам жанобимиз, унча узун бўйли бўлмаганидек, қисқа бўйли ҳам эмасдилар. Ёнларига узунроқ бўйли киши келса, жанобимиз ундан узун кўринардилар. Ўтирганда муборак елкалари, ўтирганларнинг ҳаммасидан баландроқ кўринарди.

Муборак соч ва соқол толалари на жингалак, на тикка ва текис бўлмай, яратилишдан тўлқинсимон эди. Муборак соchlари узун эди. Олдинлари кокил қўярдилар, кейинроқ иккига ажратиб қўядиган бўлдилар. Муборак соchlарини баъзан узунроқ ўстирадилар, баъзан қирқиб, қисқартардилар. Соch ва соқолларини бўямасдилар. Вафот этганларида соч ва соқолларидағи оқ толалар сони йигирматадан кам эди. Муборак мўйлабларини қирқиб юрардилар. Мўйлабларининг узунлиги билан шакли худди муборак қошлари узунлиги билан шаклидек келарди. Амрларига омода шахсий сартарошлари бўларди.

Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайхи васаллам) сарсаримиз, мисвок (тиш чўткасини) ва тарофини доим ёнларида олиб юрарди. Муборак соч ва соқолларини тараганларида ойнага қарадилар. Фахри коинот жанобимиз, олдларига қараб илдам юрардилар ва бирон жойдан ўтиб кетгани хушбўй ҳидларидан маълум бўларди. Расулуллоҳ араб эдилар. Яъни оку-қизғиши ёноқли, оқ танли қавмга мансуб бўлиб, гоятда чиройли, барно, нурли ва ёқимли эдилар. Кимда ким, муҳтарам пайғамбаримизни қоратанли эди деса, коғир бўлади.

"Араб" сўзи лугатда "гўзал", "чиройли" деган маъноларга келади. Масалан, "лисони араб" дейилса, "чиройли тил" деган маъно тушунилади. Истилоҳда (атама маъноси) эса, яъни географияда "араб", "Арабистон" деб аталувчи ярим оролда туғилиб, ўша жойнинг иқлими, ҳавоси, суви ва озиқ-овқати билан вояга етган, маҳаллий халқ қонидан бўлган кишини англатади. Худди шунингдек "Анатолия" (Онадўли) яримороли халқидан бўлганларга "турк", Болгарияда туғилиб ўсгалнларга "болгар", Олмониядагиларга "олмон" ёхуд "немис" деганлариdek, Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳам Арабистон ярим оролида туғилиб ўсгаллари боис арабдирлар.

Араблар оқтанли, буғдой ранг инсонлардир. Айникса пайғамбаримизнинг сулоласи оқтанли бўлиб, чиройли одамлар эди. Зотан боболари Иброҳим алайхиссалом, оқтанли бўлиб, Басра шахри аҳолисидан Торуҳ исмли оқтанли мўминнинг ўғли эди. Бутпараст ва ҳайкалтарош Ozар эса, Иброҳим алайхиссаломнинг ўз отаси эмас, амакиси бўлиб, ўгай отаси эди.

Севимли пайғамбаримизнинг оталари Абдуллоҳнинг барнолиги Мисргача ёйилган ва пешонасидаги нури сабабли теварак-атрофдан икки юзга яқин қиз, унга турмушга чиқиш умидида Маккага келишганди. Бироқ Мұхаммад алайхиссаломнинг нури, Амина онамизга насиб бўлди.

Амакилари Аббос ва унинг ўғли Абдуллоҳ ҳам оқтанли эди. Пайғамбаримизнинг қиёматгача авлодлари ҳам оқтанли, келишган, кўркам кишилар бўладилар.

Расулуллоҳнинг саҳобалари ҳам оқтанли ва чиройли инсонлар эди. Усмон (родиаллоҳу анҳ) оқ-сариқдан келган зот эди. Расулуллоҳнинг Рум императори Ҳирақл ҳукуматига юборган элчиси Диҳя-и Калбий жуда келишган йигит эди. У ҳар гал элчи бўлиб Рум диёрига борганида ҳуснини кўриш илинжида рум қизлари кўчаларга чиқиб туришарди. Жаброил (алайхиссалом) пайғамбаримизга кўпинча Диҳя (родиаллоҳу анҳ) қиёфасида келарди.

Миср, Шом, Африка, Сицилия ва Испания аҳолиси араб эмас. Араблар Исломиятни дунёга ёйиш мақсадида Арабистон яриморолидан чиқиб, ушбу ўлкаларга боргандлари туфайли, у ерларда арабларни учратиш мумкин. Шунингдек Анатолия, Ҳинд яримороллари, Туркистон диёри ва бошқа мамлакатларда ҳам

кўп араб аслли қавмлар мавжуд. Шунга қарамасдан бугун ушбу мамлакатларнинг ҳеч бирининг ахолисини "араб" деб аташ тўғри бўлмайди.

Миср ахолиси қорачадан келган бўлади. Ҳабашистон ахолиси эса, қора танли бўлиб, уларга "ҳабаш" дейилади. Зангибар ахолисига "занжи" ёки "занги" дейилади, улар ҳам қора танли. Пайғамбаримизнинг қариндошларини, невара-чевараларини севмок, уларга ҳурмат-иззатда бўлмоқ ибодатдир. Уларни ҳар бир мусулмон севиб, ҳурмат қиласди. Бир замонлар хилофат маркази бўлган Онадўли ва Истанбулга мусофири бўлиб келган қора танли дехқон, ишчи, чўпонлар, ҳабаш ва занжилар ҳурмат-иззатга беланиш учун ўзларини араб деб таниширганлар. Онадўлидаги оққўнгил мусулмонлар уларнинг сўзларига ишониб, алоҳида ҳурмат кўрсатгандар. Чунки мусулмонлар орасидаги ҳурмат-эҳтиромда бадан ранги зигирча аҳамиятга эга эмас. Қора танли мусулмон оқ танли коғирдан минглаб марта устун, қийматли ва севиклидир. Одамнинг қора танли бўлиши, иймонининг шарафини туширмайди. Билол Ҳабаший ҳазратлари билан Расулуллоҳ жуда яхши кўрадиган Усома (родиаллоҳу анҳум) қора танли эдилар. Ёмонлиги ва тубанлиги ҳаммага маълум Абу Лаҳаб билан Абу Жаҳл каби коғирлар оқ танли эди.

Аллоҳу таоло одамнинг рангига эмас, иймон қуввати билан тақвосига қиймат беради. Лекин охирги асрларда қоратанлиларнинг ўзларини араб деб танитишлари, ислом душманлари билан яхудийларга қўл келди. Улар бир томондан қора танли ҳалқларни кул сифатида ишлатиб, бутун оламга уларни паст ва жирканч қилиб кўрсатишди. Нариги томондан қора ит-мушукларга "араб" деган от қўйишни оммавийлаштиришди. Газет-журналларда қора танлиларни ҳажв қилувчи карикатуralар чоп қилиб, улар устидан "араб" деб таҳқирлашни одатга айлантиришди. Шу тарика мусулмон ёшлар онгиди "араб" билан қоратанлилиликни бир қилиб кўрсатишга, шу орқали мусулмон болаларини пайғамбаримиздан совутишга уринишиди.

Чиройли, гўзал хулқларнинг барчаси муҳтарам пайғамбаримиз шахсларида мужассам эди. Чиройли ахлоқлари ваҳбий, яъни Аллоҳу таоло тарафидан тугма берилган бўлиб, касбий эмас, яъни ўқиб-үрганиб, кейиндан ўзлаштирилган эмасди. Бирор мусулмоннинг исмини тилга олиб, унга ҳеч қачон ва ҳеч қандай ҳолатда лаънат

ўкимаганлар. Асло муборак қўллари билан бирон кишини урмаганлар. Аллоҳ учун ўч-интиқом олганлар. Лекин ўз нафслари учун ҳеч кимдан интиқом олмаганлар. Қариндош-уруг, Асҳоб ва хизматчилирга доимо тавозе билан яхши муносабатда бўлдилар. Уй ичидаги жуда мулойим ва очик чеҳралари эдилар. Касаллардан хабар олар, жанозаларга иштирок этардилар. Сахобаларнинг ишларига ёрдам берар, болаларни қучоқларига олиб, эркалатордилар. Лекин қалблари булар билан банд бўлмасди. Муборак рухлари доимо малоикалар оламида эди.

Расууллоҳ ғоятда салобатли эдилар, шу боис Ул зотга тўсатдан рўпара бўлиб қолган одамни бирданига титроқ босарди. Агар ўзлари жуда мулойимлик кўрсатмасалар, пайғамбарлик салобатларидан ҳеч ким Ул зотнинг қошида ўтиришга ёхуд сўзларини эшитишга тоқат келтиролмасди. Ҳолбуки пайғамбаримиз юксак ҳаёв ва одоблари туфайли ҳамсуҳбатининг юзига тиқ қарамасдилар.

Фахри олам (саллаллоҳу алайхи вассаллам) жанобимиз, одамзотнинг энг сахийи эдилар. Бирор нарса сўраб борганларга "йўқ" деб жавоб берганлари кўрилмаган. Сўралган нарса бор бўлса, берардилар, йўқ бўлса, сукут саклардилар. Атрофига хайр-эҳсон ва яхшиликлари шунчалар кўп эдики, Рум императорлари, Эрон шоҳлари ва ҳеч қайси ҳукмдор Ул зотдек эҳсон қилолмасди. Лекин ўзлари ҳаёт аччик-чучугини татиб яшаши хуш қўрадилар. Шундай оддий ҳаёт кечирганларки, ейиш-ичиш ҳаёлларига ҳам кириб-чиқмасди. Ҳеч қаҷон "овқат келтиринг очқадик" ёки "фalon овқатни пиширинг" демасдилар. Овқат келтирсалар еярдилар, қандай мева икром қилинса, қабул қиласдилар. Баъзан ойлар бўйи жуда кам овқатланар, очликни ёқтирардилар. Баъзан эса, кўп еган пайтлари ҳам бўларди. Овқатдан кейин сув ичмасдилар. Сувни фақат ўтириб ичардилар.³⁷⁷ Одамлар билан бирга овқатланганларида, ўртадаги таомдан ҳаммадан кейин кўл тортардилар.³⁷⁸ Ҳамманинг совға-сало ва ҳадяларини қабул қиласдилар. Ҳадя олиб келганларга икки-уч мисли қилиб қайтарардилар.

Ҳар хил либос кийиш одатлари эди. Бошқа давлат элчилари келганда безаниб, қиммат ва нафис либослар кийиб, ҳусни малоҳатларини кўрсатардилар. Тоши ақиқдан бўлган кумуш узук тақардилар ва ундан муҳр сифатида фойдаланардилар. Узуклари

377 Қасталоний, "Мавоҳиби ладуннӣ", 318-б.

378 Қасталоний, "Мавоҳиби ладуннӣ", 319-б.

кўзига “Муҳаммадун Расулуллоҳ” деб ёзилган эди. Ётқлари теридан бўлиб, ичига хурмо қипиқлари солинган эди. Баъзан ўша тўшакда, баъзан ерга тўшалган терида, баъзан эса, шолча ёки қуруқ тупроқ устида ҳам ётардилар. Муборак ҳовуч ичини ўнг ёноғи тагига қўйиб, ўнг ёnlари билан ётардилар.³⁷⁹ Закот олмасдилар, ҳом пиёз ва саримсоқ каби сабзавотларни емасдилар ва шеър ўқимасдилар.

Мұхтарам пайғамбаримизнинг муборак кўзлари уйқуга кетса ҳам, қалби шарифлари ухламасди. Оч ётиб, тўқ уйғонардилар. Ҳеч эснамасдилар. Муборак вужудлари нуроний бўлиб, сояси ерга тушмасди. Либосларига пашиша (чивин) қўнмасди, чивин сингари ҳашоратлар муборак қонларини сўрмасди. Аллоҳу таоло тарафидан пайғамбарлиги билдирилгандан кейин жиншайтонлар кўкларга чиқиб, келажақдан хабар ололмайдиган ва қоҳину фолбинлар ҳеч нарса башорат қилолмайдиган бўлиб қолди. Сарвари олам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимиз, бизга номаҳлум, таффакуrimизга сигмайдиган ўзгача тарзда ҳозир ҳам ҳаётлар. Ул зотнинг жасади шарифлари асло чиримайди. Қабрларида вазифали бир фаришта, уммати ўқиган салавоти шарифаларни зоти олийларига хабар бериб туради. Минбар ва қабри шарифлари орасига “Равзай мутаххара” дейилади. У ер жаннат боғларидандир. Қабри шарифларини зиёрат қилиш, тоатларнинг энг улуғи ва ибодатларнинг энг муҳимларидандир.

Пайғамбаримизнинг ҳусни жамолларини Асҳоби киром улуғлари қуидагича таърифлаганлар: Абу Хурайра: “Ҳаётимда Расулуллоҳдан ҳам барно ва хушсурат одамни учратмадим. Худди қуёш Ул зотнинг юзида порлаётгандек кўринарди. Кулганларида тишлари деворларга ёруглик сочарди” деган.

Ибни Абий Ҳола: “Пайғамбаримизнинг муборак юзлари, ўн тўрт кунлик ойдек тиниқ ва нурланиб туради” деган.

Ҳазрати Али: “Ул зотни тўсатдан кўрган кишини ҳайбатидан кўркув чулғаб оларди. Зоти олийлари билан сухбатлашиб, таниган одам дарров севиб қоларди” деган.

Жобир бин Самура: “Бир куни Расулуллоҳ муборак қўллари билан юзимни силадилар. Қўлларидан худди аттор сандигидан энди чиққандек хушбўй хид ва майнинлик сездим. Расулуллоҳ биронтаси

³⁷⁹ Багавий, “ал-Анвор”, I, 358-б.

билан күл бериб кўришсалар, кун бўйи ҳалигаи кишининг қўлидан ўша ёқимли хид кетмасди” деган.³⁸⁰

Ҳазрати Ойша волидамиз: “Расулуллоҳ бирон боланинг бошини силасалар, у бола болалар орасида ўша ёқимли хид сабабли ажаралиб турарди” деган.³⁸¹

Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) бир куни уйларида уйқуга кетдилар. Ўшанда Анас бин Моликнинг онаси Умми Сулайм (Бу аёл Пайғамбар жанобимизнинг сут холаси бўларди) келди. Расулуллоҳнинг муборак юзларида маржон маржон тер томчилари пайдо бўлганди. Умми Сулайм муҳтарам пайғамбаримизнинг терларини аста-секин йиғиб ола бошлади. Сарваримиз уйғониб, сабабини сўраганларида “Уни атиrimизга аралаштирамиз, чунки терингиз энг хушбўй атирдир” деди.³⁸²

Абу Ҳурайра: “Юраётганда Расулуллоҳдан ҳам илдамроқ юрадиган одам кўрмадим. Ул зот юра бошлаганларида худди ер оёқлари остидан ўтишга уринаётгандек сезиларди. Улар билан бирга юрганимизда биз бор кучимиз билан етиб олишга уринардик” деган.

Муҳтарам пайғамбаримиз фавқулодда чиройли ва равон гапирадилар. Сўзни қаердан бошлаб, қаерда тугатишни энг мукаммал тарзда билардилар. Муборак каломлари, айтилиш жиҳатидан ниҳоятда тиник, дона-дона, равон, ғоят фасиҳ ва балиғ эди. Гап ва калималарида маънонинг теранлиги, аниқлиги доимо ўзини кўрсатиб турарди. Бирон масалани таърифлаш, ифодалаш қудрати ул зотда фавқулодда юксак бўлганлигидан, гапираётганларида асло тутилмас ва қийналмасдилар.

Хусни жамоллари

Уламои росихийн деб аталувчи, зоҳир ва ботин илмларида устод, пайғамбаримизга ворис бўлган улут ислом олимлари, Ул зотни бутун хусни жамоллари илиа кўриб, ошиқ бўлганлар.

Шундай ошиқларнинг энг биринчиси Абу Бакр Сиддик ҳазратларидир. У, Расулуллоҳнинг (саллаллоҳу алайҳи вассаллам)

380 Мұслим, “Фазоғ”, 120-б.; Табароний, “ал-Мұжамул-қабир”, II, 228-б.; Қози Иёз, “Шифо-и шариф”, 68-б.; Шамсиәддин Шомий, “Субулу-л-Худо”, II, 74-б.

381 Қози Иёз, “Шифо-и шариф”, 68-б.

382 Мұслим, “Фазоғ”, 125-б.; Аҳмао бин Ханбал, “ал-Мұснад”, III, 221-б.; Табароний, “ал-Мұжамул-қабир”, XXV, 119-б.; Байхакий, “ас-Сұнан”, I, 254-б.

нубувват нурларини кўриб, фазилат, малоҳат ва юксакликларини идрок этиб, ошиқ бўлган. Ушбу муҳаббатда шунчалик теранлашганки, бошқа хеч ким унинг даражасига эриша олмаган. Чунки ҳазрати Абу Бакр ҳар он, қаерга қарамасин доимо у ерда Расулulloҳни кўради. Ўша ҳолини пайғамбаримизга арз қилиб: “Ё Расулаллоҳ! Қаерга қарамайин, фақат сизнинг сиймонгизни кўряпман” деганди. Яна бир куни “Бутун яхшиликларимни, сизнинг биргина саҳвингизга (хато) алмашган бўлардим” деганди.

Расулulloҳнинг ҳусни жамолларини энг яқиндан кўриб, идрок қилганлардан бири, мўминларнинг онаси ҳазрати Оиша волидамиз эди. Ҳазрати Оиша, ўта оқила, олим, мужтаҳид, зукко ва адiba инсон эди. Фоят балиғ (адибона) ва фасих (чиройли) гапираварди. Қуръони каримнинг маъноларини, ҳалол-ҳаромларни, араб шеърияти ва ҳисоб илмини пухта биларди. Расулulloҳни мадҳ этувчи шеърлари бор эди. Куйидаги иккита байтни ҳазрати Оиша волидамиз айтган:

*“Ва лав самийъу фий ميسра اوسوفا ҳаддиҳий,
Ламو базалу фий سامیٰ یوسف این ناکدین.*

*Лавиймо Залийҳо лав раайна жабийнаху,
ЛА осарна бил-қатъил қулуби аал алайдий.”*

Таржимаси:

“Агар Мисрдагилар, Ул сарварнинг (Расулulloҳнинг) ҳуснини эшитган бўлсаларди, (барнолиги оламга достон бўлган) Юсуф алайҳиссаломга сариқ чақа ҳам бермасди. Яъни барча мол-мулкларини, Ул зотнинг ҳусни жамолини кўриш учун сақлаган бўларди. Зулайҳони “Юсуфга (алайҳиссалом) ошики бекарор бўлибди” деб ёмонлаган хотинлар, агар Расулulloҳнинг нур юзларини кўрганларида, бармоқлари ўрнига қалбларини кесишарди-ю, лекин оғригини сезмаган бўларди.”

Ҳазрати Оиша волидамиз айтдиларки: “Бир куни Расулulloҳ, муборак пойабзали ипларини ечаётганди. Мен эса, ип йигираётгандим. Муборак юзларига кўзим тушди. Нурли пешонасидан томган тер томчилар чор атрофга нур сочиб, кўзларимни қамаштиради. Ҳайратимдан қотиб қолибман. Ул зот менга қарадилар-да: “Сенга нима бўлди, нега бунчалар

хайронсан?” деб марҳамат қилдилар. “Ё Расулаллоҳ! Муборак юзингиздагинурларнинг порлаши ва муборакпешонангиздан томган тер томчилари сочаётган ёғдуларга қараб, хушимни йўқота ёздим” дедим. Расулуллоҳ қад ростлаб, ёнимга келдилар. Кўзларимнинг орасидан ўпиб: “Ё Оиша! Худо хайрингни берсин! Сен мени хурсанд қилганингдек, мен сени хурсанд қилолмадим” дедилар. Ҳазрати Оиша волидамизнинг икки кўзлари орасини ўпишларига сабаб, Расулуллоҳни севиб, Ул зотнинг жамолини ҳақиқатан идрок қилиб кўра олгани учун эди. Чунки ул сарварнинг малоҳатларини қалб ва бош кўзи билан кўра олиш давлати ҳаммага ҳам насиб қиласвермасди.

Расули акрам (саллаллоҳу алайхи васаллам) жанобимизнинг муборак вужудларида жамланган ботиний (ички) гўзалликларини кўрсатувчи барноликлар бошқа ҳеч бир фарднинг (одамзоднинг) баданида йифилмаган.

Имоми Қуртубий ҳазратлари қуйидагича ривоят қилганлар: “Расули акрам жанобимизнинг гўзалликлари тўла-тўқис кўринмагандир. Агар Ул ҳазратнинг ҳақиқий чиройи очикча кўрсатилганда, зоти олийларига қарашга Асҳоби киромнинг тоқати етмасди. Борди-ю ҳақиқий гўзалликларини ўзлари намойиш қилганларида ҳеч ким боқишига чидай олмаган бўларди.”

Юсуф алайҳиссалом зоҳирий чиройи (сабоҳати - ташқи чиройи) билан, Расулуллоҳ эса, ботиний чиройлари (малоҳати - ички чиройи) билан одамларга кўриндилар. Юсуф алайҳиссаломнинг жамолини кўрганлар беихтиёр қўлларини кесиб олди. Расулуллоҳнинг камоллари орқали зуннорлар (ғайридинлар белига боғлайдиган иплар) кесилди, бутлар синдирилди ва куфр булутлари тарқаб кетди.

Асҳоби киром, Пайғамбаримизга: “Ё Расулаллоҳ! Сиз, чиройлироқмисиз ёхуд Юсуф алайҳиссаломми?” деб сўрадилар. Сарваримиз жавобан: **“Қардошим Юсуф мендан сабийҳроқ** (чиройлироқ), мен эса, ундан **малийҳроқман** (севимлироқман). **Унинг ташқи чиройи, менинг ташқи чиройимдан кўпроқ эди**” деб марҳамат қилганлар.

Пайғамбаримиз ҳадиси шарифларининг бирида: **“Аллоҳу таоло юборган пайғамбарларнинг ҳар бири чиройли юзли, ширин овозли эди. Сизнинг пайғамбарингиз эса, улар ичида энг хушсурат ва энг хушвазлигиdir”** деб марҳамат қилганлар.

Ушбу дарёнинг исмини эшигтан, узоқдан кўрган, яқинроқ келган, ичига насибича теранроқ шўнгиганларнинг барчаси, умрларининг ҳар палласида Расуулulloҳ ишқида ёниб-куйиб, муҳаббат ва ошиқликларини мисраларида ифодалаганлар.

Улар орасида энг улуғ ва машҳурларидан бири ушбу муҳаббат дарёсидан кўпроқ насиб олган Мавлоно Холид Бағдодий ҳазратларидир. Ислом олимларининг китобларида ўша ошиқларнинг юзлаб тараннумлари ёзиб қолдирилган. Ўқиганлар Аллоҳу таолонинг севгили пайғамбарини ақл бовар қилмайдиган мутаносиблигу кўз қамаштирувчи барноликда яратганини дарров идрок этадилар. Кўрмасдан ул ҳазратга кўнгиллари боғланиб, ошиқ бўладилар.

Ҳабибуллоҳга ошиқ бўлганлар ҳар нафасда ичларига тортган ҳавонинг салқинлигига ул ҳазратнинг муҳаббати лаззатини хис қиласидилар. Ойга ҳар боқсанларида ул зоти бобарокатнинг муборак нигоҳларидан қолган нурлар аксини излаб завқланадилар. Ул зотнинг гўзаллик дарёсидан бир томчига эришганларнинг ҳар бир зарраси:

"Гўзал ёноингни кўрган, гул-у гулгунга боқмас,

Ишқингда бетоб бўлган, сира дармон ахтармас!" деб, тараннум қиласи.

Анас бин Молик ривоят қилган бир ҳадиси шарифда марҳамат қилиндики: "Хеч бирингиз, мен унга ўз авлоди, падари ва бутун халқдан севимлироқ бўлмагунимча иймон келтирган бўлмайсиз."³⁸³

Бир куни ҳазрати Умар, пайғамбаримизга "Ё, Расуулalloҳ! Аллоҳга қасамки, Сиз менга жонимдан бошқа ҳамма нарсадан ҳам севимлироқсиз" деди. Мухтарам пайғамбаримиз эса, "Мени ўз жонидан ҳам ортиқ севмагунча киши иймон келтирган бўлмайди." - дедилар. Шунда ҳазрати Умар: "Ё, Расуулalloҳ! Сизга Куръони каримни нозил қилган Аллоҳу таолога онд ичаманки, Сиз менга жонимдан ҳам севиклисиз." деганида, "Ё, Умар! Мана энди дуруст бўлди" дедилар.

Бир киши, сараваримиз ёнларига келиб: "Эй Расуулalloҳ! Қиёмат қачон бўлади?" деди. Пайғамбаримиз: "Қиёмат учун сен нима тайёрладинг?" деб сўрадилар. У киши эса: "Тўғри, кўп

383 Муслим, "Иймон", 76-б.; Насоий, "Иймон", 19-б.; Ибни Можса, "Муқаддима", 9-б.; Аҳмад бин Ханбал, "ал-Муснад", III, 207-б.; Ҳаким, "ал-Мустафрак", II, 528-б.

намоз ўқиб, рўза тутиб, садақа бериб қиёматга тайёрландим. Лекин мен, Аллоҳу таълони ва Унинг Расулини севаман” деди. Ўшанда пайғамбаримиз, “**Киши севгани билан биргадир**” дея марҳамат қилдилар.³⁸⁴

Расулуллоҳни севиш, Уни яхши кўриш, барча мусулмонларга фарзи айндин. Ул сарварнинг муҳаббати бирон қалба жойлашса, ҳаётида мусулмонча яшаш, иймон ва исломнинг тўйиб бўлмас завқига эришиш, жуда осонлашади. Ушбу муҳаббат икки жаҳон сарварига нуқсонсиз эргашишга сабаб бўлади. Бундай севги орқали киши, Аллоҳу таолонинг ҳабибига икром қилган чексиз ва таърифи мумкин бўлмаган неъматлару баракатларга эришиш баҳтига мұяссар бўлади. Кагта-кичик барча мусулмонни, тўғридан Расулуллоҳнинг муҳаббатига элтувчи Аҳли суннат олимлари ва уларнинг китоблари ушбу баракатнинг далилларидир.

Расул (алайҳиссалом)нинг муборак исмларини айтган ёки эшитган мўминнинг Расулуллоҳнинг шарафли мажлисида ўтиргандек сукут, одоб, қалб ва бадан орқали ҳурмату таъзимда бўлиши вожибидир.

Расулуллоҳнинг муборак сўзлари ёки ишлари ҳақида сўз очилганда, уни сарваримизнинг шонини юксалтuvчи бирон нарса билан боғлаб гапириш Ул зотга таъзим ва ҳурматдандир. Одамлар орасида пасткашликни англатувчи номуносиб сўзлар билан Расулуллоҳни васф этмаслик ҳам Ул зотга таъзим ва ҳурматдан хисобланади. Таъзим - улуғлаш деганидир.

Масалан, Расулуллоҳга "гадо ёхуд фақир" дейилмайди. Уни "чўпон" деб тавсифлаш ҳам беадабликдир. "Расулуллоҳ фалон нарсани ёқтиардилар" дегач "Ваҳоланки мен уни ёқтирамайман" демаслик ҳам, Ул зотга ҳурмат-эҳтиромни билдиради. Расули акрамнинг (саллаллоҳу алайҳи васаллам): "**Мен бирон нарсага ястаниб, суюниб овқат емайман**"³⁸⁵ деганларини эшитиб ё айтиб, ортидан "Мен бўлсан, суюниб еганни маъқул кўраман" демаслик ва суюниб, ёнбошлаб ейишга киришмаслик лозим. Мана шу кабиларга риоя қилиш, Расулуллоҳга бўлган таъзиму ҳурмат доирасига киради. Буларга атайлаб аҳамият бермаслик нияти билан итоатсизлик қилиш одамни куфрға элтади.

Куръони карим ва ҳадиси шариф китобларининг устига бошқа

384 Ҷухорий, "Аҳқом", 10-б.; Термизий, "Зуҳд", 50-б.; Аҳмад бин Ханбал, "ат-Муснад", III, 104-б.; Ҳайсамий, "Мажмӯуз-Завоюй", XI, 186-б.; Қози Иёз, "Шифо-и шариф", 77-б.

385 Суютий, "Авсоф-ун Набий", 81-б.; Газолий, "Ихё", II, 877-б.

дуч келган китоб ёки бирон уй ашёси қўймаслик ҳам Аллоҳу таъоло билан Расулига таъзимдандир. Улар устидаги чангни артиш, Аллоҳу таъолонинг исми шарифи ёхуд Расулуллоҳнинг муборак исмлари ёзилган қоғозни ерга ташламаслик ҳам Аллоҳу таъоло билан Расулига кўрсатилган хурмат ва таъзимга киради.

Ундаи қоғозлар йиртилмайди. Ислом ҳарфлари ёзилган қоғозларга нисбатан кўпроқ хурмат кўрсатиш лозим. Агар, Аллоҳу таъолонинг исми шарифи, ояти карималар ёзилган китоб ва қоғозлар эскириб, йиртилиб қолган бўлса, уларни тоза матога ўраб, тупроққа кўмиш ёки сувда ювиг ёзувларни ўчириш ёки ёкиб юбориш керак бўлади. Ёқилса, куллари кўмилади. Ёкиб юбориш, ювиг ҳарфларни ўчиришдан яхшироқ. Чунки муборак матнлар ювилган сув оёқ ости бўлиши мумкин.

Расулуллоҳнинг ҳарами бўлмиш Мадинаи мунаавварани эъзозлаш, у ерда тақиқланган нарсалардан ёки гуноҳ қилишдан тийилиш ва Мадинаи мунааввара аҳолисига иззат-икром қилиш ҳам Расулуллоҳга таъзимдан ҳисобланади.

Юксак ахлоқи

Аллоҳу таоло, севимли пайғамбарига (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) берган яхшиликлари-ю эҳсонларини санаётгандан Ул зотга гўзал ахлоқ берганини ҳам таъкидлаб, маолан: “**Сен, гўзал ҳулқли қилиб яратилдинг**” дейди. Ҳазрати Иқрима айтади: “Абдуллоҳ ибн Аббосдан эшиитдим: ушбу ояти каримада ўтган “Хулук-и азийм”, яъни “чиройли хулқлар” ибораси, Қуръони карим улуғлаган ахлоқдир. Қалам сураси, 4-ояти каримасида маолан: “**Сен хулук-и азийм узрасан**” дейилди. “Хулук-и азийм”: Аллоҳу таоло билан сирдошлиқ, ҳалқ билан чиройли муносабатда бўлиш деганидир. Жуда кўп инсоннинг Ислом динига киришига Расулуллоҳнинг чиройли ахлоқлари сабаб бўлганди.

Расулуллоҳнинг сўзлари гоят ширин бўлиб, дилларни тортар, рухларни жазб этарди. Ақллари шунчалик кўп эдики, Арабистон ярим оролида мезожи қаттиқ, ўжар инсонлар орасидан вужудга келиб, чиройли идоралари, жабру жафоларига сабрлари орқали қавмини юмшоқ табиатга ва итоат келтирдилар. Аксарияти ботил динларини тарқ этиб, мусулмон бўлди ва Ислом йўлида оталари-ю ўғилларига қарши ҳарб қилди. Пайғамбаримиз учун мол-мулк ва

юртларини фидо қилиб, жон беришгача борди. Ваҳоланки бундай ишларга одатланмаган халқ эди. Расууллоҳнинг чиройли хулқ, юмшоқлик, авф, сабру-тоқат, эҳсон ва икромлари шунчалар кўп эдики, ҳаммани ҳайрон қолдиарди. Кўрган ва эшиглар талпиниб, ўз хоҳишлари билан мусулмон бўларди. Пайғамбаримизнинг биронта ҳатти-ҳаракатларида, биронта иш ва сўзларида биронта ўринсизлик ё қингирликни зарраси ҳам учрамаган. Ўз обрў ва шахсиятлари учун ҳеч кимга араз-адоват қилмаганлари ҳолда, дин душманларига, динга тил ва қўл текказганларга нисбатан бешафқат ва қаттиқ қўл эдилар.

Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи вассаллам)нинг минглаб мўъжизаларига дўст-душман бутун олам гувоҳ бўлди. Ўша мўъжизалар ичра энг қадрлиси одоб ва чиройли хулқ манбаи бўлишлари эди.

Абу Сайд Ҳурдий ҳазратлари айтади: “Расууллоҳ (саллаллоҳу алайҳи вассаллам), жониворларга ўт юлиб берар, тuya боғлар, уй супуар, қўй согардилар. Пойабзалининг сўқилган жойини тикар, кийимларини ямардилар.³⁸⁶ Хизматчиси билан бирга овқатланар, хизматчиси қўл тегирмонидан чарчаганида ёрдам берардилар. Бозордан у-бу нарса олиб, уйга элтардилар. Бойгадо, катта-кичик ким дуч келишидан қатъи назар, биринчи бўлиб салом берардилар. Улар билан мусофаҳа (қўл бериб кўришиш) учун қўлларини доимо биринчи узатардилар. Қул, ҳожа, бек, хизматчи, оқу қора барчани teng тутардилар. Ким чакирса ҳам, ҳар чақирилган жойга борардилар. Олдларига қўйилган таому егулик озгина бўлса ҳам, ҳеч қачон енгил ва беправо қарамасдилар. Тонгдан оқшомга ёхуд шомдан тонгта овқат олиб қўймасдилар. Беҳад чиройли ахлоқли эдилар. Яхшилик қилишни севар, ҳаммага яхшилик қиласдилар. Юзлари доимо кулиб турар, сўзлари ширин, лекин гапирганда кулмасдилар. Ҳузнли кўринардилар. Лекин қошларини чимирмасдилар. Гоят камтарин эдилар, лекин паст табиатли эмасдилар. Ҳайбатли бўлиб, сухбатдошида ўзларига нисбатан хурмат ва қўркув ҳосил қиласдилар. Лекин дағал ва қўпол эмасдилар. Нозик ва жўмард эдилар. Лекин исроф қилас, фойдасиз нарсаларга сарфламас, ҳаммага раҳмдил эдилар. Муборак бошларини ҳамиша олдинга эгиб юрадилар. Ҳеч кимдан ҳеч

³⁸⁶ Ғазолий, “Иҳё”, II, 877-6.

нарса кутмасдилар. Саодат ва ҳузур талабида бўлган одам Ул зотга ўхшашга ҳаракат қилиши лозим.”

Анас бин Молик айтади: “Расууллоҳга ўн йил хизмат қилдим. Бирон марта уф деганларини эшитмадим. “Уни нега ундай қилдинг, буни нега бажармадинг”, - демадилар.”³⁸⁷

Абу Хурайра айтади: “Бир жангда кофирларнинг йўқ бўлиши учун дуо қилишларини сўрадик. Ул зот бизга, “Мен лаънат этиш, инсонларнинг азоб чекишлари учун юборилмадим. Мен, ҳаммага яхшилик қилиш ва инсонларнинг ҳузурга эришишларига сабаб бўлиш учун юборилдим” дея марҳамат қилдилар.”³⁸⁸ Аллоҳу таоло “Анбиё” сурасининг 107-ояти каримасида маолан: “(Эй Мухаммад) Сени, оламларга раҳмат, яхшилик қилиб юбордик” деб марҳамат қилган.

Абу Сайд Ҳудрий айтади: “Расууллоҳнинг шарму ҳаёлари, бокира Ислом қизларининг ҳаёсидан ҳам кўп эди.”³⁸⁹

Анас бин Молик айтади: “Расууллоҳ, бирор киши билан мусофаҳа қилиб (кўл бериб) кўришсалар, ҳалиги киши қўлини тортмагунча муборак кўлларини унинг қўлидан олишга ҳаракат қилмасдилар.”³⁹⁰ Ҳалиги киши юзини бурмагунча, муборак юзларини бошқа тарафга қаратмасдилар. Бирон кишининг ёнига ўтирганларида доимо тиззалаб ўтирадилар, унга хурмат юзасидан тиззаларини кўтариб ўтирамасдилар.”

Жобир бин Сумура айтади: “Расууллоҳ кам гапирадилар. Керак бўлганда ёки бир нарса сўралганида жавоб берардилар.” Бундан шундай хуоса қилиш лозимки, ҳар бир мусулмон, молоёний, яъни фойдасиз нарсаларни гапиравермай жим ўтириши лозим. Муборак сўзларида тартил ва тарсил бор эди. Яъни ғоят очик ва тартибли сўзлардилар, гаплари осон тушуниларди.

Анас бин Молик айтади: “Расул алайҳиссалом касаллардан хабар олардилар, жаноза ортида юардилар, чакирилган жойга бораардилар. Эшакка ҳам минардилар. Расул алайҳиссаломни Хайбар жангидаги кўргандим. Жилови ипдан бир эшак устида эдилар. Расул алайҳиссалом, бомдод намозидан чиққанларида, Мадина болалари

387 Аҳмад бин Ҳанбал, “ал-Муснад”, III, 255-б.; Қасталоний, “Мавоҳиби ладуннӣ”, 291-б.
388 Ғазолий, “Иҳё”, II, 878-б.

389 Муслим, “Фазоҳ”, 99-б.; Аҳмад бин Ҳанбал, “ал-Муснад”, III, 71-б.; Ибн Абий Шайба, “ал-Мусаннаф”, V, 213-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақот”, I, 368-б.; Байҳақиӣ, “ас-Сунан”, II, 477-б.; Бағавӣ, “ал-Анвор”, I, 264-б.

390 Ғазолий, “Иҳё”, II, 879-б.

билан ишчилари сув тўла идишларини олдларига олиб келишарди ва муборак бармоқларини сувга солишларини илтимос қилишарди. Пайгамбаримиз, қиши ва сув совуқ бўлса ҳам ҳеч қайсисининг истагини рад қилмай, кўнгилларини хушнуд қиласдилар.”³⁹¹

Пайгамбаримиз ҳаё ва ибо борасида ҳам барча яратилганлардан устун эдилар. Муносиб бўлмаган нарсаларни кўрмаганга олардилар. Ҳеч кимга нисбатан унга хуш келмайдиган сўз билан хитоб қилмасдилар.

Ҳазрати Оиша волидамиз ҳикоя қилган: “Расулуллоҳга, бирор кишининг ёқимсиз бир иш қилгани ҳақида хабар етганида, исмини тилга олмай, умумий шаклда “Нега ундай қиласдилар-а?” деб, таажжубларини билдирадилар. Шу йўсинда халиги одамни қилган ёки айтган ёмон ишидан қайтарардилар, яна исмини ҳам халқа ошкор қиласдилар.”³⁹²

Анас бин Молик ҳикоя қиласди: “Бир куни пайгамбаримиз ҳузурларига, юзига сариқ бир нарса юқсан киши келди. Унга ҳеч нима демадилар. Хафа қиласдиган сўз ҳам айтмадилар. У кетгач “Унга юзингни юв, десангизлар бўларди!” дея марҳамат қиласдилар.”³⁹³

Расулуллоҳ доимо қавмларни бирлаштирувчи эдилар. Уларни бир-бирига нафрат қиласдилар. Ҳар қавмнинг улуғига алоҳида иззат-икром кўрсатиб, тўрга ўтқазардилар.

Ҳеч кимни ўз муборак жамолларини кўришдан маҳрум этмасдилар. Асҳобидан хабар олиб турадилар, кўринмай қолганларини сўраб-суриштирадилар. Ёнларига ўтирганларга насиҳат қилиб, ҳар бирига насибларини берардилар.

Муносабатлари орқали, ҳеч кимда бирор кишини ўзгалардан кўпроқ ёқтирар экан, деган тушунча пайдо қиласдилар. Олдларига шикоят билан келган ҳар бир кишининг аҳволини тушуниб, гапларига сабр қилас, дикқат билан кулоқ солардилар.

Ҳузурларига келган киши туриб кетмагунча, уни шу ҳолича ташлаб кетмасдилар. Истисносиз ҳаммага чиройли муносабат ва одоб-ахлоқларини мукаммал тарзда намоён қиласдилар. Улар наздида ҳақ ва адолат жиҳатидан ҳамма teng бўлиб, ҳеч кимнинг ўзгалардан устунлиги, имтиёзи йўқ эди.

391 Ибни Мөхса, “Зуҳд”, 16-б.; Ҳаким, “ал-Мустадрак”, II, 506-б.; Ибн Саъд, “ат-Табакот”, I, 371-б.; Баийҳақий, “Шуъаб-ул-Иймон”, VI, 289-б.

392 Қози Иёз, “Шифо-и шариф”, 116-б.

393 Қози Иёз, “Шифо-и шариф”, 116-б.

Ҳазрати Оиша волидамиз айтади: “Расулуллоҳдек чиройли ахлоққа эга одамни учратмадим. Қачон Асҳобдан ёки Аҳли байтдан бирон киши Ул зотни чақирсалар, мутлақо “Лаббай” деб жавоб берардилар.”³⁹⁴

Расулуллоҳ, Асҳоби киромни энг чиройли исмлар билан чақирадилар. Сухбатдошлари гапини тугатмасдан асло сўзини бўлмасдилар.

Ул зотнинг ҳусни муомала, шафқат ва марҳаматлари ҳақида Аллоҳу таоло маолан: “Заҳмат чекишингиз Уни ранжитиб, хафа қиласди. Сизларни жуда айди; мўминларга жуда раҳмли, уларга кўп хайрлар тилаиди” деб марҳамат қилган. “Анбиё” сурасининг 107-ояти каримасида: “(Эй Ҳабибим!) Сени фақат оламларга раҳмат сифатида юбордик” дейилган.

Пайғамбаримиз умматига қийинлик түғдиради деган андишада баъзи нарсаларни енгиллаштирадилар. “Умматимга қийин бўлмаганида, ҳар таҳорат олишда мисвок ишлатишларини буюрган бўлардим” дея марҳамат қилганлар.³⁹⁵

Ваъдасида туриш борасида ҳам инсонлар орасида пайғамбари-миздан ўтадигани дунёга келмаган.

Абдуллоҳ бин Абил-Ҳамса ҳикоя қиласди: “Расулуллоҳ билан пайғамбарлиги билдирилмасдан аввал савдо-сотик қилгандим. Ҳисобларида мендан олишлари керак бўлган маълум бир миқдор қолганди. Мен у зот билан “фалон кун, фалон жойда учрашайлик, ҳақингизни бераман”- деб, ваъдалашдим, лекин нимагадир хотирамдан кўтарилибди. Ўша кундан уч кун ўтгач ваъдам эсимга тушиб, дарҳол ўша жойга югуриб бордим. У кишининг, мени ваъдалашган жойда уч кундан бўён кутаётганини кўриб, ҳайратимдан қотиб қолдим. Менга: “Эй йигит, мени ҳолдан тойдирдинг! Сени уч кундан бўён шу ерда кутаяпман”- дедилар.

Мұхтарам пайғамбаримиздаги камтарлик ва тавозу хислатлари, ҳеч бир одам боласида, ҳатто ҳеч бир пайғамбарда (алайхимуссалом) ҳам топиб бўлмайдиган даражада буюк ва бекиёс эди.

Кибр, ўзига бино қўйиш каби ёмон хулқлар Ул зотда асло кўринмаган. Пайғамбаримиз, малик (подшоҳ) пайғамбар билан кул (оддий банда) пайғамбар бўлиш орасида ўз ихтиёрларига қолдирилганда, кул пайғамбар бўлишни танлагандилар.³⁹⁶

394 Шамсиiddин Шамий, “Субуту-л-Худо”, VI, 7-б.

395 Бўхорий, “Таманин”, 9-б.; Абдулларразоқ, “ал-Мусаннаф”, I, 556-б.; Қози Иёз, “Шифо-и шариф”, 123-б.

396 Қасталоний, “Мавоҳиди ладуннӣ”, 309-б.

Шунда Истрофил (алайхиссалом), муҳтарам сарваримизга, “Шубҳасиз, сиз тавозу қилиб қўл тортган ўша (маликлиқ) хислатини ҳам Аллоҳу таоло сизга ато этди. Чунки қиёматда, одамзотнинг энг улуғи сиз бўласиз. Қабридан турадиган биринчи инсонсиз. Даствор шафоат қилувчи ҳам сиз бўласиз”- деди.

Пайғамбаримиз Оиша волидамизга марҳамат қилдиларки: “Менга Макканинг тошу тупроғини олтин қилишларини таклиф этишди. Мен эса, “Йўқ, ё Раббий”,- дедим, “бир кун оч, бир кун тўқ бўлайин. Оч қолган куним Сенга ёлвориб дуо қиласман. Тўқ бўлган куним эса, сенга ҳамду-санолар айтаман.”³⁹⁷

Жаброил алайхиссалом, Пайғамбаримиз ҳузурларига келиб: “Аллоҳу таоло сизга салом йўллади ва “Хоҳласа, мана шу тоғларни У учун олtingа айлантирайин, қаерга борса, тоғ ҳам у билан бирга борадиган бўлади”- деб буюрди”- деди. Муҳтарам пайғамбаримиз марҳамат қилдиларки: “Эй Жаброил! Дунё, уйи йўқнинг уйи, моли йўқнинг молидир. Дунёликни фақат ақлсиз кимсалар йигади.”³⁹⁸ Шунда Жаброил (алайхиссалом): “Ё Расулаллоҳ! Аллоҳу таоло қавл-и собит (қатъий сўз) билан сизнинг қади коматингизни тикка қилибдур”- деди.

Ҳазрати Оиша волидамиз: “Шундай вақтлар бўларди, ойлаб уйимизда овқат пишириш учун ўт ёкилмасди. Фақатгина хурмо ва сув билан кун кечирардик”- деб баён қилган.

Ибн-и Аббос: “Расулуллоҳ сарваримиз ва Аҳл-и байтлари, кўп кечаларда ейишга ҳеч нарса топмай, оч ҳолларича ётиб қолардилар”- деган.

Оиша волидамиз айтган: “Расулуллоҳ ҳаётларида ҳеч қачон тўйиб овқат емаганлар. Бу хусусда ҳеч кимга шикоят ҳам қиласмасдилар. Эҳтиёж, ул киши учун ҳар қандай бойлиқдан яхшиrok эди. Бутун кеча очликдан қўйналиб чиқсалар ҳам, бу ҳол кундуз рўза тутишларига моне бўлолмасди.”³⁹⁹

“Агар хоҳласалар, Раббидан ер юзининг ҳар хил хазиналари, егуликлари ва фаровон ҳаётини сўраб олган бўлардилар. Қасам

397 Ибн Саъд, “ат-Табақат”, I, 381-б.; Шамсиоддин Шомий, “Субулу-л-Худо”, VII, 75-б.; Қасталоний, “Мавоҳиб-лайдуннійя”, 308-309-б.; Ғазолий, “Ихё”, III, 196-б.

398 Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснаф”, VI, 71-б.; Ибн Абий Шаїба, “ал-Мусаннаф”, VII, 243-б.; Байҳақий, “Шуъаб-ул-Иймон”, VII, 375-б.

399 Баҳихаҳий, “Шуъаб-ул-Иймон”, V, 25-б.; Абу Яъла, “ал-Муснаф”, I, 26,50; VIII, 139-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақат”, I, 406-б.

ичаманки, сарваримизнинг ушбу ахволларини кўриб, жоним ачиганидан ўзимни тутолмай йиглаб юборардим. Қўлим билан муборак қоринларини силаб: “Жоним сизга фидо бўлсин! Бу дунёдан муборак баданингизга қувват бўлгудек баъзи нарсалар сўраб олсангиз бўлмайдими?” дердим.

Ул зот эса: “**Эй Оиша! Мен дунёликни нима қиласман? Улулазмдан бўлмиш пайғамбар биродарларим, бундан ҳам бадтар ҳолатларга сабр-тоқат қилганлар. Яна шу муҳтож ахволларида ҳаёт кечиришда давом этдилар. Ниҳоят барчаси умрдан ўтиб, Рабларига қовушдилар. Шу боис Раблари, уларнинг ёлғон дунёдан ҳақиқий ҳаётга қайтишларини чиройли тарзда амалга ошириб, савобларини орттириди. Мен роҳат-фароғатда ҳаёт кечиришга ҳаё қиласман. Чунки ундей ҳаёт, мени қардошларимдан ортда қолдиради. Мен учун энг яхши, энг севимли нарса, биродарларимга, дўстларимга қовушиб, улар сафидан жой олмоқдир**”- деб марҳамат қиласдилар.”

Ҳазрати Оиша волидамиз айтдики: “Расуллурроҳ, ушбу сўзларидан бир ойча ўтгач вафот этдилар.”

Пайғамбаримизнинг сахийликлари ҳам тилларда достон эди. Бу чиройли хулқда ҳам ҳеч ким Ул зотга ета олмаган.

Ибни Аббос: “Расуллурроҳ сарваримиз, яхшилик қилиш борасида одамзотнинг энг сахийси эдилар. Рамазони шарифда ва Жаброил алайҳиссалом билан учрашган пайтларида боди сабодан (тонг шабадасидан) ҳам жўмардроқ бўлардилар” деган.

Анас бин Молик айтади: “Расул (алайҳиссалом) билан бирга кетаётгандим. Эгниларида бурди нажроний деган Яман матосидан тикилган чопонсимон либос бор эди. Ортимиздан битта бадавий келиб, У кишининг ёқаларидан шундай тортдики, чопоннинг ёқаси муборак бўйинларини қийиб юборганидан из қолди. Расуллурроҳ ҳалиги одамнинг қилиғига табассум қиласдилар-да ёнидагиларга қаратса унга бирон нарса беринглар дегандек буйруқ бердилар.”

Расул алайҳиссаломга қўшни бир кампир бўларди. Бир куни қизини пайғамбаримиз хузурларига йўллаб: “Намозда уст-бошимни ёпадиган ҳеч вақом йўқ. Менга намозда ёпинчиқ бўлгудек бирон либос берсангиз” деб илтимос қилди. Ўшанда Расуллурроҳнинг ортиқча қийимлари йўқ эди. Қийиб юрган авторийларини (узун араб кўйлаги) ечиб, қўшни кампирга бериб юбордилар. Намоз вақти кирганида эгниларида қийимлари бўлмай масжидга чиқолмадилар.

Асҳоби киром, бундан хабар топиб, Коинот сарвари шунчалар сахийларки, ҳатто кўйлаксиз қолиб, масжидга жамоатга чиқолмай қолибдилар. Биз ҳам боримизни фақирларга тарқатайлик дедилар. Аллоҳу таоло шу заҳоти "Исро" сурасининг 29-ояти каримасини нозил қилди. Аввало Ҳабибига маолан: **"Бахиллик қилиб, қўлингдаги нарсани қизғонма"** дегач, **"Қийин аҳволга тушиб қолгудек ва намоздан маҳрум бўлиб, ғуссага ботгудек даражада ҳам бутунлай тарқатгучи бўлма! Садакада доимо ўрта ҳоллик бўл!"** деб буюрди.

Ўша куни намоздан кейин ҳазрати Али, хузурларига чиқиб: **"Ё Расулаллоҳ! Бугун бола-чақамга нафақа қилиш мақсадида саккиз дирҳам кумуш ақча карз олгандим. Ярмини сизга берсам, эгнингизга кийим олсангиз"** деди. Пайғамбаримиз бозорга чиқиб, икки дирҳамга бир анторий олдилар. Қолган икки дирҳамга егулик харид қилгани кетаётгандарида йўлда кўзи ожиз одамни кўрдилар. У: **"Аллоҳ ризоси ва жаннат лиbosларига эришиш учун ким менга битта кўйлак тасаддук қиласди?"**- деб ёлворарди. Расули акрам қўлларидаги анторийни унга бердилар. Кўр лиbosни қўлига олиши билан ундан мушки анбар хидини туйиб, пайғамбаримиздан келганини тушунди. Чунки Расули акрам сарваримиз бир марта кийган ёки ушлаган кийимлари, тўзиб, йиртилса ҳам, ҳар бир парчасидан мушки анбар хиди келиб турарди.

Кўр одам дарҳол дуога қўл очиб: **"Ё Раббий! Шу кўйлак хурматига қўзларимни очгил"** деди. Иккала кўзи шу заҳоти кўра бошлади. Пайғамбаримиз у ердан узоқлашиб, бир дирҳамга яна битта анторий сотиб олдилар. Қолган бир дирҳамга егулик олгани шайлангандарида йиглаётган бир хизматчи қизчага дуч келдилар. **"Қизим, нега йиғлаяпсан?"** дедилар. Қизча: **"Мен бир яхудийнинг хизматчисиман. Хўжайним бир дирҳам бериб, яrim дирҳамига шиша, яна яrim дирҳамига ёғ олиб келишимни тайинлаганди. Айтганларини олиб кетаётиб, қўлимдан тушиб кетди. Шиша ҳам, ёғ ҳам зое бўлди. Нима қилишимни билмай йиғлаяпман"-** деди. Мехр-шафқат дарёси пайғамбаримиз қўлларидаги ягона дирҳамни қизга узатиб, **"Ма, шиша билан ёғ олиб, уйингга элтгин."** дедилар. Қизча титраб: **"Кечикканим учун энди хўжайним мени калтаклади,"**- деб, кўзига ёш олганида, **"Қўрқма! Йор, ўзим бирга бориб, сенга тегмаслигини айтаман"-** деб марҳамат қилдилар.

Уйга бориб, эшикни қоқдилар. Яхудий эшикни очиб, рўпарасида

икки жаҳон қүёшини (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) кўриб, шошиб қолди. Яхудийга бўлиб ўтган воқеани айтиб, қизга заар бермаслиги учун шафоат қилдилар. Яхудий Расулуллоҳнинг оёқларига эгилиб: “Мингларча инсоннинг бош тожи бўлган; мингларча арслон амрингизни бажаришга шай турган эй улуг Пайғамбар! Бир хизматчи қизни деб мендек мискиннинг остонасига шараф бердингиз. Ё Расулаллоҳ! Бу қизни сизнинг шарафингизга озод қилдим. Илтимос, менга иймонни, Исломни ўргатинг. Ҳузурингизда мусулмон бўлайин”- деди. Расулуллоҳ унга мусулмонликни ўргатдилар. Яхудий шу ерда мусулмон бўлиб, уйига кирди. Оиласига гапириб бериб, барчаси мусулмон бўлдилар. Буларни ҳаммаси Расулуллоҳнинг чиройли хулқ-атворлари баракати билан амалга ошганди.

Пайғамбаримизнинг устун фазилат ва гўзал хулклари жуда кўп. Ҳар бир мусулмоннинг уларни ўрганиб, шундай чиройли ахлоқ билан ахлоқланиши лозим. Шундагина, дунё-ю охиратда ҳар хил фалокатлардан омон қолиб, икки жаҳон сарварининг шафоатларига эришиш насиб бўлади.

Расулуллоҳнинг чиройли хулқларидан баъзилари:

1 – Расулуллоҳнинг илму ирфон, фаҳм-фаросат, яқийн, ақлу зако, саховат, тавозу, меҳр-шафқат, сабр-тоқат, гайрат, ҳамият, садоқат, амонат, шажоат, маҳобат (улуворлик), балоғат (нотиқлик), фасоҳат (чиройли гапириш), фатонат (бегуноҳлик), малоҳат (яширин гўзалик), вароъ (шубҳалилардан парҳез), иффат, карам (олижжаноблик), инсоф, ҳаё, зухд (дунёликка берилмаслик) ва тақволари жами пайғамбарлардан зиёда эди. Дўсту душмандан етган зиён-заҳмат ва азиятларни доимо авф этардилар. Асло азиятга азият билан жавоб бермаганлар. Уҳуд жангидаги коғирлар муборак юзларини жароҳатлаб, муборак тишларини шаҳид қилганда, “Ё Раббий! Уларни авф этгил! Чунки улар билмайди, жаҳолатларига йўйгил” деб дуо қилгандилар.

2 – Ўзларини ҳеч кимдан баланд тутмасдилар. Бир сафарда шериклари кўй гўштидан кабоб пиширмоқчи бўлди. Бири: “Мен кўй сўйман” деди. Иккинчиси: “Мен, терисини ажратаман” деса, яна биттаси: “Мен пишираман” деганларида, Расулуллоҳ алайҳиссаллом, “Мен ўтин териб келаман” деб марҳамат қилгандилар. Йўлдошлари: “Ё Расулаллоҳ! Илтимос, Сиз дам олинг. Ўтинни ҳам ўзимиз йигиб келамиз”- дедилар. Ўшанда,

“Хаммасини ўзларингиз удалай олишингизни биламан. Лекин мен иш қилаётгандардан ажралиб ўтиришни хоҳламайман. Аллоҳу таоло, шерикларидан ажралиб ўтирган одамни ёқтирмайди” деб марҳамат қилиб, ўтин теришга кетдилар.

3 – Саҳобалари ўтирган даврага келганларида асло давра тўрига чиқиб ўтирмасдилар. Бўш жойга ўтириб олардилар. Бир куни қўлларига ҳасса ушлаб, кўчага чиққанларида, ўтирганлар кўриб урнидан турди. “Одамларнинг бир-бирига ҳурматан ўрнидан туриб қилганлариdek мени деб ўтирган жойларингдан турманглар! Мен ҳам сиздек оддий одамман. Ҳамма қатори ебичаман. Чарчасам ўтираман”- дедилар.

4 – Кўпинчатиз чўкиб ўтирадилар. Гоҳо иккитиззалини тикиб, қўллари билан атрофини кучиб ўтирган пайтлари ҳам кузатилган.⁴⁰⁰ Ейиш-ичиш, кийиниши ва ҳамма ишда хизматчилини ўзлари билан бир тутардилар. Ишларига ёрдамлашиб юборадилар. Биронта одамни урган ё уришган пайтлари бўлмаган. Доимо хизматларида бўлган Анас бин Молик: “Расулуллоҳга ўн йил хизмат қилдим. Шу муддат мобайнида Ул зотнинг менга қилган хизматлари, менинг Ул кишига кўрсатган хизматларимдан ошиб кетди. Менга хафа бўлганларини, койиганларини бирон марта ҳа кўрмаганман” деган эди.⁴⁰¹

5 – Бомдод намозини ўқитиб бўлиб, жамоатга ўгирилиб, “Хасталанган қардошимиз борми? Бориб аҳволидан хабар олайлик!” деб суриштирадилар. Касаллар бўлмаса, “Жанозаси бўлганлар борми? Хизматига борайлик!” деб сўрардилар. Бирон жаноза хабари келгудек бўлса, дарров ювиш, кафанлашда қарашиб, намозини ўқитар ва ортидан қабригача борадилар. Жаноза ҳам бўлмаса, “Туш кўрганлар бўлса, айтсинлар! Эшитиб, таъбир қилайлик!” деб марҳамат қиладилар.

6 – Хоналарига келган меҳмон ва Асҳобларига бевосита ўзлари хизмат қиладилар. “Бир жамиятнинг энг улуғи, уларга хизмат қилувчилардир” дердилар.

7 – Қаҳқаҳа отиб кулганларни воқиъ бўлмаган, яъни ҳеч қаҷон содир бўлмаган. Кулмоқчи бўлганларида овозсиз табассум қиладилар. Баъзан кулганларида муборак олд тишлари кўринарди.

8 – Кераксиз ва фойдасиз гапирмасдилар. Лозим топғанларида

⁴⁰⁰ Абу Довуд, “Адааб”, 25-б.

⁴⁰¹ Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснаф”, III, 255-б.

жуда қисқа, фойдалы ва очиқ маъноли сўзлар билан гапирадилар. Айтгандар яхши тушунилиши учун баъзан уч марта такрорлардилар.

9 – Ҳайбатларидан ҳеч ким юзларига тик қарай олмасди. Бирор киши хузурларига келиб, муборак юзларига қараса, қараган киши терлаб кетарди. “**Сиқилма! Хотиржам бўл! Мен подишоҳ ҳам эмасман, золим ҳам эмасман. Оддий қора шўрва ичадиган аёлнинг ўғлимани**” дердилар. Шундан кейин келган одам енгил тортиб, дардини айта бошларди.

10 – “**Орангизда Аллоҳу таолони энг яхши тушунадиган ва Ундан энг кўп кўрганингиз менман**”, “**Мен кўрганларни сиз ҳам кўрганингизда оз кулиб, кўп йиғлаган бўлардингиз**”⁴⁰² деб айтадилар. Осмонда булут кўрсалар, “**Ё Раббий! Бу булут орқали бизга азоб юборма!**”, шамол эсганда, “**Ё Раббий! Бизга хайрли шамол юборгил.**” момоқалдироқ гумбурлаганда, “**Ё Раббий! Биздан юз ўгириб, ҳалок қилма. Азобингни юборма, оғият** (соғлик, саломатлик) эҳсон айла!” деб, дуо қиласдилар. Намозда турганларида, қўкракларидан худди йиғлаётган одамнинг ўқсишига ўхшаш сас эштиларди. Қуръони карим ўқиганларида ҳам шундай бўларди.

11 – Қалбларининг қувват ва шажоати (довюраклиги) ҳайрат уйғотгудек даражада кучли эди. Ҳунайн жангиде мусулмонлар тарқоқланиб, маълум вакт кофирлар куршовида уч-тўртта киши билан қолиб кетгандилар. Фурсатдан фойдаланган кофирлар бир неча марта бор кучлари билан ёпирилганда, якка ўzlари ҳамлаларини қайтариб ташлаб, бир қадам ҳам ортга чекинмаганлар.

12 – Нихоятда сахий эдилар. Муҳтоjlарга юзлаб тuya ва қўй тортиқ қилиб юборар, ўзларига ҳеч вақо қолдирмасдилар. Не-не тошбағир кофирлар, шундай хайр-эҳсонларини кўриб, иймонга келганди.

13 – Муҳтарам завжаларига ва бир неча хизматчиларига баъзан бир йиллик арпа, хурмо ажратар, бундан камбағалларга ҳам садака қилиб берадилар.

14 – Егуликладан қўй гўшти, гўшт шўрваси, қовоқ, ширинликлар, асал, хурмо, сут, қаймок, тарвуз, қовун, узум ва бодрингни яхши кўрардилар.⁴⁰³

402 Қози Иёз, “Шифо-и шариф”, 145-б.; Мұновий, “Файз-ул-қадиір”, V, 316-б.
403 Ғазолий, “Иҳё”, II, 884-б.

15 – Сувни бисмиллоҳ айтиб, аста-аста, уч ютимда ичардилар ва охирида “алҳамдулиллоҳ” деб, кейин дуо қиласылар.

16 – Кийиш жоиз бўлган кийимлардан нима топсалар, киярдилар. Калин матолардан эҳром каби тикилмаган нарсаларни уст кийим сифатида елкаларига ташлаб ўранардилар. Белдан пастларига ҳам баъзан эҳромсимон мато ўраб олардилар. Узун араб кўйлаги ва тўн, чопон ҳам киярдилар. Улар пахта, жун ёки қилдан тўқилган бўларди. Кўпинча оқ рангли, баъзан яшил рангли либослар киярдилар. Тикилган либос кийган пайтлари ҳам бўларди. Жума, байрам кунларида, четэллик элчилар келганда, жанг майдонларида қиммат кўйлаклар, тўнларда кўринардилар. Яшил, қизил, қора рангли кийим кийган пайтлари ҳам бўларди. Енглари билакларигача, анторий этаги ва почалар болдир ўрталаригача ёпиб турар, ундан кисқа қилиб киймасдилар.

17 – Ўша давр Арабистонидаги одат бўйича соchlарини қулоқ ярмигача ўстириб, ортигини кисқартардилар. Соchlарига маҳсус тайёрланган хушбўй ёғ суртардилар.

18 – Кўл, бош ва юзларига мушк ёхуд бошқа хушбўй атиrlар сепардилар, уд дараҳти, кофури деган хушбўй чивиқ тутатардилар.

19 – Тўшаклари ичи хурмо қипиклари тўлғазилган ишланган теридан эди. Ичига жун солинган тўшак элтишганда, қабул қилмай: “**Ё Оиша! Аллоҳу таолога қасамки, агар хоҳласам, Аллоҳу таоло ҳар доим, ёнимда олтин ва кумуш угумларини мухайё қилади**” дедилар. Баъзан шолча, тахта, бўйра, жундан ясалган кигиз (намат) ёки куруқ тупроқ устида ҳам ётардилар.

20 – Ҳар кечаки кўзларига уч марта сурма тортардилар.

21 – Ўйларида доимо ойна, тароқ, сурма идиши, мисвок, қайчи, игна ва ип бўларди. Йўлга чиққанларида уларни ёнларига олардилар.

22 – Хуфтондан кейин кечаки ярмигача ухлаб, кейин бомдодгача туриб ибодат қиласылар. Ўнг ёнлари билан ётиб, ўнг қўлларини ёноқларига тагига қўяр, баъзи суралар ўқиб ухлардилар.

23 – Тафаъул қиласылар. Яъни илк бор ёки тўсатдан кўриб қолган нарсаларни хайрга, яхшиликка йўярдилар. Ҳеч нарсадан шумланмас ва ёмонликка, хосиятсизликка йўймасдилар.

24 – Фамгин пайтларида соқолини ушлаганча ўйга чўмардилар.

25 – Хафа бўлганларида дарров намозга киришардилар. Намознинг лаззат ва сафоси орқали ғам-ғуссалари тарқарди.

Мұхтарам пайғамбаримизнинг Аллоҳу таолодан қўрқишилари, итоат ва ибодатлари шунчалар кўп эдики, ушбу ҳолларини такрорлашга ҳеч ким тоқат қиломасди. Муборак оёқлари шишиб кетгунга қадар намоз ўқирдилар. “Ё Расулаллоҳ! Сиз ўтмиш-келажак барча гуноҳлардан пок бўлишингизга қарамай нимага ўзингизга шунчалар заҳмат берасиз” дейилганда, “**Мен, Аллоҳу таолонинг энг кўп шукр қилган қули бўлмайинми?**” деб жавоб берардилар.

Фазилатлари

Мұхаммад (алайхиссалом)нинг фазилатлари ҳақида ёзилган юзлаб китоблар мавжуд бўлиб, уларда қайд қилинган баъзилари куйида:

1 – Бутун махлуқот ичида энг аввал Мұхаммад алайхиссаломнинг нури ва рухи яратилган.

2 – Аллоҳу таоло, Ул зотнинг исмини Аршга, жаннатларга ва етти қават осмонларга ёзигб қўйди.

5 – Мұхаммад алайхиссаломнинг исмларини зикр қилишдан бошқа вазифаси бўлмаган малоика бор.

6 – Фаришталарнинг ҳазрати Одамга сажда қилишга буюрилиши, пешонасида Мұхаммад (алайхиссалом)нинг нури бўлгани туфайли эди.

7 – Аллоҳу таоло барча пайғамбарларга Мұхаммад (алайхиссалом)нинг келишини, ўша замонда яшаган умматларига Унга иймон келтиришларини тайинлашини буюрди.

8 – Дунёга келиш вақтларида жуда катта аломатлар кўрилганди. Улар ҳақда тарих ва "**Мавлид**" китобларида кенг ёзилган.

9 – Таваллуд топганларида киндиги кесилган ва суннатланган ҳолда қўриндилар.

10 – Дунёга ташрифларидан кейин жину шайтонлар кўкка чиқолмайдиган ва малоикадан хабар ўғирлай олмайдиган бўлди.

11 – Туғилган пайтларида ер юзидағи барча бут-санамлар, топинадиган ҳайкаллар юзтубан йиқилди.

12 – Бешикларини малоика тебратарди.

13 – Бешикда кўкдаги ой билан сўзлашардилар. Муборак бармоқлари билан ишорат қилган томонга қараб ой ҳаракат киласарди.

14 – Бешикда гапиришни бошладилар.

15 – Болаликларида қир-адирга чиққанларида бошлари устида бир булат доимо бирга юриб, соя солиб турарди. Бундай ҳолат пайғамбарларлари бошлангунча давом этди.

16 – Ҳар бир пайғамбарнинг ўнг қўли устида нубувват муҳри бўларди. Муҳаммад (алайҳиссалом)нинг нубувват муҳри эса, муборак орқаларида икки курак орасида бўлиб, чап куракка яқин юрак устида эди.

17 – Олдини қандай кўрсалар, ўгирилмай орқасидагиларни ҳам шундай аниқ кўрардилар.

18 – Ёруғда қандай кўрсалар, қоронғида ҳам худди шундай аниқ кўра олардилар.

19 – Муборак тупуклари аччиқ сувларни чучукка айлантирди, хасталарга шифо берди, чақалоқларга она сутидек озиқ бўлди.

20 – Кўзлари уйкуга кетса ҳам қалблари уйғоқ бўларди. Ҳамма пайғамбарлар шундай эди.

21 – Ҳаётларида бир марта ҳам эснамадилар. (Барча пайғамбарлар шундай эди).

22 – Муборак терлари атиргул хидидек ёқимли ҳидга эга эди. Бир факир қизини узатишида Расулуллоҳдан ёрдам сўраган эди. Ўшанда ёnlарида берадиган ҳеч нарсалари бўлмагач кичик шишага ўз тер томчиларидан йигиб бергандилар. Ҳалиги қиз уни атири сифатида ишлатганида уйи хушбўй ҳидга тўларди. Шу туфайли ўша хонадон "ифорли уй" деган ном билан овоза бўлди.

23 – Ўрта бўйли бўлишиларига қарамай, узун бўйли одамлар олдида улардан баландроқ кўринардилар.

24 – Қуёш ва ой ёруғида юрганларида соялари ерга тушмасди.

25 – Бадан ва кийимларига бурга, паشا (чивин) ва бошка ҳашаротлар асло қўнмасди.

26 – Либослари узоқ вақт кийсалар ҳам ҳеч кирламасди.

27 – Юрганларида орқаларидан одатда фаришталар эргашиб юрарди. Шу сабабли саҳобаларига олдинга ўтиб юришларини буюриб, “**Орқа томонимни малакларга қолдиринглар**” деб марҳамат қиласдилар.

28 – Тошни боссалар, тошга оёқ излари тушарди. Қумда юрганларида ҳеч қачон из қолдирмасдилар. Хожатга ўтирганларида, тупроқ чиқиндини ютиб, кўздан гойиб қиласдилар. (Барча пайғамларда шундай бўларди).⁴⁰⁴

---

404 Қози Иёз, “Шифо-и шариф”, 69-б.

29 – Одамзот ва малоика орасида энг кўп илм Ул зотга берилди. Уммий бўлсалар ҳам, яъни ҳеч кимдан ҳеч нарса ўрганмаган бўлишларига қарамай, Аллоҳу таоло Ул зотга ҳамма нарсанинг маълум қилган эди. Одам алайҳиссаломга ҳамма нарсанинг исмлари билдирилганидек, пайғамбарамизга ҳамма нарсанинг исми билан илми аён қилинган эди.

30 – Умматининг исм, жисм ва бошларига келадиган ҳодисаларнинг барчаси зотларига маълум қилинган эди.

31 – Ақллари жами инсониятнинг ақл-идроқидан зиёда эди.

32 – Одам боласида бўлиши мумкин жами чиройли хулқнинг ҳаммаси Ул зотга эҳсон қилинганди. Улуғ шоир Умар Ибн-ил-Форидга “Расулуллоҳни нега мадҳ этмайсиз?” деганларида, “Ул зотни мадҳу саносига қодир эмаслигимни англашим. Ул зотнинг мадҳига лойик ёз тополмадим” деган эди.

33 – Калимаи шаҳодат, аzon, иқомат, намоздаги ташаҳхудда, кўпгина дуолар, баъзи ибодатлар ва хутбаларда, насиҳатларда, мушкил пайтларда, қабр, маҳшар, жаннат ва ҳар бир маҳлуқнинг тилида Аллоҳу таоло ўз исми ёнида пайғамбаримизнинг исмини зикр қилдирган.

34 – Фазилатларининг энг устуни, Ҳабибуллоҳ бўлишларири. Аллоҳу таоло, Ул зотни ўзига севгили, дўст айлаган. Ул зотни ҳаммадан ва ҳар қандай малоикадан ҳам кўпроқ севган. **“Иброҳимни ўзимга халил (дўст) қилган бўлсам, сени ҳабиб (севгили) қилдим”** деган.

35 – “Сенга рози бўлгунингча, (бас деганингча) ҳар тилаганингни бераман”⁴⁰⁵ маолидаги ояти карима, Аллоҳу таолонинг пайғамбараига барча илмларни, бутун устунликларни, аҳкоми Исломияни, душманларга қарши ёрдам ва ғалабани, умматига фатҳлар, зафарлар ва қиёматда турли хил шафоат, тажаллийларни эҳсон этишидан хабар бермоқда. Ушбу ояти карима нозил бўлганда Жаброил алайҳиссаломга юzlаниб **“Умматимдан бирортасининг жаҳаннамда қолишига рози бўлолмайман”** деб марҳамат қилгандилар.

36 – Аллоҳу таоло, Қуръони каримда барча пайғамбарларга исмлари билан, Мухаммад алайҳиссаломга эса, **“Эй Расулим! Эй Пайғамбарим!”** деб хитоб қилган.

37 – Фоят очик, осон тушуниладиган тарзда арабчанинг барча

---

⁴⁰⁵ Зуҳа сураси, 93/5.

лахжаларида равон сўзлардилар. Ҳар хил миңтақалардан келиб, савол сўраганларга, уларнинг лаҳжаларида жавоб берардилар. Эшитганлар ҳайрон қолишарди. Ҳар доим, “**Аллоҳу таоло, мени жуда мукаммал қилиб тарбиялаган**” деб марҳамат қиласидилар.⁴⁰⁶

38 – Қисқа ва озгина сўз ёрдамида жуда кўп ва кенг нарсаларни тушунтира олардилар. Юз мингдан зиёд ҳадиси шарифлари пайғамбаримизнинг “Жавоми-ул калийм” эканликларига далолат қилмоқда. Баъзи олимлар дедиларки: “Муҳаммад алайҳиссалом Ислом динининг тўртта асосини тўртта ҳадисда жамлаб билдирганлар: “**Амаллар, ниятга қараб баҳоланади**”⁴⁰⁷, “**Ҳалол ҳам, ҳаром ҳам очик-равшандир**”⁴⁰⁸, “**Давогарнинг гувоҳ кўрсатиши ва айбланувчининг қасам ичиши лозим**” ва “**Бир мусулмон ўзи учун хоҳлаган яхшиликни, дин биродарига ҳам хоҳламагунча, иймони комил бўлмайди.**”⁴⁰⁹ Ушбу ҳадиси шарифлардан биринчиси ибодат; иккинчиси муомалот; учинчиси хусумат, яъни адолат ишлари ва сиёsat; тўртинчиси эса, одоб-ахлоқ илмининг асосидирлар.”

39 – Муҳаммад алайҳиссалом, масун (ҳимояланган) ва маъсум (айбсиз, гуноҳсиз) эдилар. Кирқ ёшгача ва кейин, умрларида билиб ёки билмай, катта-кичик биронта гуноҳ қилмаганлар. Ҳеч бир чиркин ҳатти-ҳаракати кузатилмаган.

40 – Мусулмонларга намоз ташаҳхудида “Ассалому алайка айюҳаннабийю ва раҳматуллохи” деб, Муҳаммад алайҳиссалломга салом беришлари буйрилди. Намозда бошқа бирон пайғамбарга ёки малоикага салом бериш жоиз бўлмади.

41 – “**Сен бўлмаганингда ҳеч нарсани яратмасдим**” деб марҳамат қилинди.⁴¹⁰

42 – Барча пайғамбарлар кофирларнинг тухматларига ўзлари жавоб берганлар. Муҳаммад алайҳиссаломга қилинган тухматларга эса, Аллоҳу таоло жавоб бериб, Ул зотни мудофаа қилган.

43 – Муҳаммад алайҳиссаломнинг уммати, бошқа пайғамбарлар умматларининг йиғиндисидан ҳам кўпроқдир. Улардан устун ва шарафлироқдир. Жаннатга кирувчиларнинг учдан икки қисми бу

406 Суютий, “Жоми-ул-Аҳодис”, XXXI, 237-б.; Муновий, “Файз-ул-қадиір”, I, 224-б.

407 Бўхорий, “Бад’ул-Ваҳид”, 1-б.; АбӯДовуд, “Талақ”, II-б.; Ибни Можа, “Зұҳ”, 26-б.

408 АбӯДовуд, “Бүйү”, 3-б.; Насоуи, “Бүйү”, 2-б.

409 Бўхорий, “Иймон”, 7-б.; Термизий, “Сифат-ул-Қиёмат”, 59-б.; Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснао”, III, 176-б.

410 Суютий, “ал-Лаоли-л-маснуа”, I, 272-б.; Ажслуний, “Каиф-ул-хафо”, II, 164-б.

умматдан бўлиши ҳадиси шарифларда хабар берилган.

44 – Расулуллоҳга бериладиган савоблар, бошқа пайғамбарларга бериладиган савоблардан қат-қат зиёдадир.

45 – Ул зотни исмларини айтиб чақириш; ёnlарида баланд овозда гапириш: узоқдан ҳайқириб, сўз қотиш; йўлда олдларига ўзиб ўтиш ҳаром қилинди. Бошқа пайғамбарларни умматлари исмларини айтиб чақиришарди.

46 – Жаброил алайҳиссаломни икки марта ўз асл (малак) қиёфасида кўрганлар. Бошқа пайғамбарлардан ҳеч қайсиси уни асл қиёфасида кўрмаган.

Пайғамбаримизга Жаброил алайҳиссалом йигирма тўрт минг марта келган. Бошқа пайғамбарлардан энг қўп Мусо алайҳиссаломга келган бўлиб, у ҳам, тўрт юз марта содир бўлган.

47 – Аллоҳга қасамда Мұхаммад алайҳиссаломнинг исмлари билан онт ичиш жоиз бўлиб, бошқа пайғамбар ёхуд фаришталар номи билан қасам ичиш жоиз эмас.

48 – Мұхаммад алайҳиссаломнинг вафотларидан кейин, мухтарам завжаларини никоҳ қилиб олиш ҳаром қилинди ва шу боис улар мусулмонларнинг оналари эканликлари билдирилди.

49 – Насаб ва сабаб жиҳатидан, яъни қон ва никоҳ орқали қариндошликтининг қиёматда ҳеч кимга нафи бўлмайди. Бундан фақат Расулуллоҳнинг қариндошлари мустаснодир.

50 – Фарзандларга Расулуллоҳнинг исмларини кўйиш, бу дунёда ҳам, охиратда ҳам фойдалидир. Ул зотнинг исмларини олган ҳақиқий мўминлар жаҳаннамга кирмайди.

51 – Пайғамбаримизнинг барча сўз ва ишлари шаксиз тўғридир. Ҳар бир ижтиходлари Аллоҳу таоло томонидан тузатилиб кўйилган.

52 – Ул зотни севмоқ ҳар бир мусулмонга фарзdir. “**Аллоҳу тааолони севган банда, мени ҳам севади**” деб марҳамат қилганлар. Ул зотга бўлган муҳаббатнинг белгиси - Расулуллоҳнинг дини, йўли, суннати ва ахлоқига бўйсунишдир. Қуръони каримда сарвари коинотнинг умматига, “**Менга итоат қилиб, эргашсангиз, Аллоҳу тааоло сизни севади**” деб айтишлари бўйрилган.

53 – Унинг Аҳли байтини ҳам яхши кўриш вожибdir. “**Аҳл-и байтимга душманлик қилган мунофиқдир**” дея марҳамат қилдилар. Расулуллоҳ алайҳиссаломнинг закот олиши ҳаром бўлган қариндошлари, Унинг Аҳл-и байтидир. Улар, Унинг хонимлари ва бобоси Ҳошим авлодидан бўлган мусулмонлар, яъни

Алининг, Уқайлнинг, Жаъфар Тайёрнинг ва Аббоснинг авлодидан бўлғанлардир.

54 – Асҳобининг ҳаммасини яхши кўриш вожибидир. “Мендан кейин Асҳобимга душманлик қилманглар! Уларни яхши кўриш, мени яхши кўришдир. Уларга душман бўлиш, менга душман бўлишдир. Уларни ранжитган киши, мени ранжитган бўлади. Мени ранжитган эса, Аллоҳу таолони ранжитади. Аллоҳу таоло, ўзини ранжитганга азоб беради” деб марҳамат қилинди.

55 – Аллоҳу таоло, Муҳаммад алайҳиссаломга кўқда иккита ва ерда ҳам иккита ёрдамчи яратди. Улар, Жаброил, Микоил кўқда, ерда эса, Абу Бакр ва Умардир (родиаллоҳу таоло анҳум ажмоин).⁴¹¹

56 – Ёши каттариб вафот қилган эркак-аёл, қисқаси ҳаммадан қабрда Муҳаммад алайҳиссалом ҳақида сўралади. ”Раббинг кимдир?” дейилгани сингари, ”Пайғамбаринг кимдир” деб ҳам савол берилади.

57 – Муҳаммад алайҳиссаломнинг ҳадиси шарифларини ўқиш ибодатдир. Уларни ўқиганлар савоб оладилар.

58 – Муборак руҳини олиш учун Азоил алайҳиссалом одам шаклида келди. Унинг ҳузурига киришга ижозат сўради.

59 – Унинг қабри ичидаги тупроқ ҳамма жойдан ва Каъбадан, Жаннатлардан ҳам афзалдир.

60 – У, қабрида биз билмайдиган бир шаклдаги ҳаёт билан тириkdir. У, қабрида Куръони карим ва намоз ўқийди. Бошқа пайғамбарлар ҳам худди шундайдирлар.

61 – Ер юзининг исталган жойида, Расулуллоҳга саловат ўқиган мусулмонларнинг саломларини эшитган фаришталар, буни Унинг қабрига хабар етказадилар. Унинг қабрини ҳар куни минглаб малаклар зиёрат қилишади.

62 – Умматининг амаллари ва ибодатлари ҳар куни тонгда Унга кўрсатилади. Уларни қилганларни ҳам У кўради, гуноҳ қилганларнинг авф қилиниши учун дуо қиласди.

63 – Унинг қабрини зиёрат қилиш, аёлларга ҳам мустаҳабдир. Бошқа қабрларни эса, танҳо бир ўзи бўлган вақтида ва мусулмон кишига ярашадиган қиёфада зиёрат қилишлари жоиздир.

⁴¹¹ Термизий, “Маноқиб”, 17-б.; Ҳаким, “ал-Мустадрак”, II, 290-б.; Бухорий, “ам-Тарих-үл-қабир”, II, 158-б.; Ҳузорий, “ам-Таҳрийж”, 39-б.

64 – Тириклигидаги қаби вафотидан кейин ҳам бутун дунё бўйлаб, ҳамиша Унга тавассул этганларнинг, яъни Унинг хотири ва хурматини ўртага қўйиб дуо қилганларнинг дуосини Аллоҳу таоло қабул қиласди.

65 – Қиёмат куни энг аввал устида Жаннат либоси бўлган Расулуллоҳ қабрдан турадилар.⁴¹² Буроқка миниб маҳшарга боради. Унинг қўлида “**Ливо-ул-хамд**” дейилган байроқ бўлади. Пайғамбарлар ва барча инсонлар бу байроқ остида тўпланиб турадилар. Уларнинг барчаси минг йил кутишиб, кўп қийналадилар. Одамлар, навбати билан Одам, Нуҳ, Иброҳим, Мусо ва Исо пайғамбарларга (алайҳимуссалом) бориб, ҳисоб-китоб бошланиши учун шафоат қилишларини сўрашадилар. Уларнинг ҳаммаси узрларини айтишиб, Аллоҳу таолодан қўрқишлигини билдиришиади ва шафоат қилишдан чекинадилар. Ундан сўнгра, Расулуллоҳга келишиб, Унга ёлворгандарида, У, саждага бориб, дуо қиласди ва Унинг дуоси қабул бўлади. Шундан кейин энг аввал Унинг уммати ҳисобга тутилади. Шундай қилиб, энг олдин улар сиротдан ўтадилар ва Жаннатга кирадилар. Улар борган жойларни нурга тўлдирадилар. Ҳазрати Фотима сиротдан ўтаётганида, “Ҳаммаларинг кўзларингни бекитиб туринглар! Мухаммад алайҳиссаломнинг қизи келаяпти” дейилади.

66 – У, олти жойда шафоат қиласди. Биринчиси, “**Мақом-и Маҳмуд**” дейилган шафоати билан барча инсонларни маҳшарда кутиб туриш азобидан қутқаражаклар.⁴¹³ Иккинчи шафоати билан жуда кўп кишиларни жаннатга киритади. Учинчиси, азоб чекиши лозим бўлганларни азобдан қутқаради. Тўртинчиси, гуноҳи кўп бўлган мўминларни Жаҳаннамдан чиқаради. Бешинчиси, савоби ва гуноҳи бир-бирига teng бўлиб, Аъроф дейилган жойда кутаётгандарнинг Жаннатга кетишига шафоат қиласди. Олтинчиси, Жаннатийларнинг даражалари юксалишида шафоат қиласди.

67 – Расулуллоҳнинг Жаннатдаги мақомининг номи “**Васила**”дир. Бу Жаннатнинг энг юксак даражасидир. Жаннатийларнинг ҳар бирига бирорта шохчаси узатилган **Сидрат-ул мунаҳаҳо** дараҳтининг илдизи ҳам ўша ердадир. Жаннатдагиларга неъматлар ана ўша шохчалар орқали келиб туради.

⁴¹² Багавий, “ал-Анвон”, I, 62-б.

⁴¹³ Қози Иёз, “Шифо-и шариф”, 217-б

Истиғфори

Мұхтарам пайғамбаримиз яратылғанлар орасыда энг улуғ, энг фазилатли бўлишлари билан бирга Аллоҳу таолони энг яхши таниб, Ундан энг зиёда қўрқанлари ҳамдир. Жаноби Ҳақ, Ул зотни гуноҳ содир қилишдан муҳофаза қилган бўлишига қарамай тинимсиз ибодат қилиб, Аллоҳу таолога дуо ва истиғфор қилардилар. Кечанинг бошида (хуфтондан кейин) ухлаб, охирида ибодат билан машғул бўлардилар.

Ибн-и Аббос ҳикоя қиласидилар: “Бир кеча мўминлар онаси ҳазрати Маймунанинг уйида меҳмон бўлдим. Расулуллоҳ кеча ярмигача, балки шунга сал етгунча ёхуд шундан сал ўтгунча ухладилар. Кейин уйғониб ўтиридилар, кафтлари билан юзларини силаб уйқу изини кетказдилар. Ўринларидан туриб, илмакка осиб қўйилган қумгонни олиб, таҳоратландилар. Кейин “Ол-и Имрон” сураси охиридан ўнта оят-и карима ўқигач намозга турдилар. Мен ҳам ўрнимдан туриб, Расулуллоҳ сингари таҳорат олиб, сарваримизнинг ёнларига бориб турдим. Расулуллоҳ икки ракъат намоз ўқидилар. Сўнгра яна икки ракъат ўқидилар. Унинг ортидан туриб, яна икки ракъат ўқидилар. Ана шундан кейин витр намозини ўқидилар. Тугатгач бомдод азонигача ухладилар. Аzon билан уйғониб, яна икки ракъат намоз ўқидилар-да масжидга чиқиб, бомдод намози фарзини жамоат билан ўқидилар.”⁴¹⁴

Ҳазрати Оиша волидамиз айтади: “Бир кеча Расулуллоҳ уйқудан уйғондилар. “Эй Оиша, рухсат берсанг, мен бу кеча Раббимга ибодат билан банд бўлайин” деб марҳамат қиласидилар. Ўринларидан туриб, Қуръони карим тиловат қилиб, йиғлай бошладилар. Ҳатто кўз ёшларидан тиззалари хўл бўлиб кетди. Ўқишида давом этдилар ва ўқиганлари сайин кўз ёшлари тинмай оқди. Шу ҳол тонггача давом этди.

Бомдод вақтида Билол Ҳабаший келиб, аҳволларини кўриб: “Ота-онам сизга фидо бўлсин, ё Расулаттлоҳ! Аллоҳу таоло сизнинг ўтган ва келажак хатоларингизни авф этмаганми?” деди. Раусулуллоҳ жанобимиз: “Эй Билол! Мен шукр қиласидилар ва бўлмайинми? Қара, Аллоҳу таоло бу кеча менга, “Кўклар ва ернинг яратилишида ҳамда кеча ва қундузнинг бирин-кетин келиб туришида, ақл эгаларига албатта кўп оявлар, ишоратлар

414 Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснад”, I, 284-б.; Баҳҳакий, “ас-Суннат”, I, 89-б.

бордир”⁴¹⁵ маолидаги ояты каримасини нозил қилди” деб марҳамат қилдилар.⁴¹⁶

“Мұслім”да мазкур ҳадиси шарифда: “Күнглімга шундай нарсалар келадыки, улардан ҳар күн ва ҳар кече етмиш марта Аллоху таолога истиғфор қиласын”, “Күнглімда (анвор-и илохийянинг келишига түсік бўладиган) парда ҳосил бўлади. Шунинг учун ҳар куни 70 марта истиғфор қиласын”⁴¹⁷ дея марҳамат қилинган.

Пайғамбаримизнинг Аллоху таолодан қўрқув ва андишалари шу даражада кучли әдик, қаҳқаҳа билан кулганлари ҳеч қаочон кўрилмаган.

Имоми Термизийнинг Абу Заррдан марфуан⁴¹⁸ келтирган ҳадиси шарифда: “Шубҳасиз сизлар кўра олмаганларингизни мен кўриб турибман. Эшига олмаганларингизни ҳам мен эшиштаман. Самода малаклар сажда қиласыётган тўрт бармоқ кенглигига бўш жой йўқ. Валлохи менинг билганларимни сиз ҳам билганларингда, ҳақиқатан оз кулиб, кўп йиғлардинглар. Йўлларга, кўчаларга чиқиб, бор овозингиз билан бақириб, Аллоху таолога ёлворган бўлардингиз” дея марҳамат қиласын.⁴¹⁹

Абу Хурайра ривоят қиласы шарифда Расулуллоҳ: “Хеч кимни, амали жаннатга олиб боролмайди” деганлар. “Сизни амалингиз ҳам олиб боролмайдими, ё Расулаллоҳ?” дея сўраганларида, “Ҳа, мени ҳам амалим жаннатга элта олмайди. Лекин Аллоху таолонинг фазли ва раҳмати мени ўраб туради” деб марҳамат қилдилар.

Ибн Умар ҳикоя қиласи: “Биз, Расулуллоҳ билан бир мажлисда бўлганимизда, “Ё Раббий! Мени авф эт ва тавбамни қабул айла. Сен тавбаларни қабул этувчисан ва раҳимсан” деб юз маротаба дуо қиласын.⁴²⁰

⁴¹⁵ Ол-и Имрон сураси, 3/190.

⁴¹⁶ Ибни Ҳиббон, “ас-Сахиҳ”, II, 386-б.; Байҳақий, “Шуъаб-ул-Иймон”, II, 185-б.; Ибн Асокир, “Торих-и Димашқ”, IV, 142-б.

⁴¹⁷ Ибни Можа, “Адаб”, 57-б.; Байҳақий, “Шуъаб-ул-Иймон”, I, 438-б.; Қози Иёз, “Шифо-и шариф”, 148-б.

⁴¹⁸ Асхоби киромнинг Расулуллоҳдан бевосиста нақл қиласы шарифлари.

⁴¹⁹ Ибн Абий Шайба, “ал-Мусаннаф”, VI, 123-б.; Ҳаким, “ал-Мустафрак”, II, 554-б.; Байҳақий, “Шуъаб-ул-Иймон”, I, 484-б.

⁴²⁰ Аҳмад бин Ҳанбал, “ал-Муснад”, II, 89-б.; Ибн Абий Шайба, “ал-Мусаннаф”, VI, 57-б.; Суютий, “Жами-ул-Аҳодис”, XXXVI, 323-б.

Анас бин Молик нақл қиласы: “Расууллоҳ (саллаллоҳу алайхи вассаллам) доимо: “**Аллоҳумма ё Мұқаллиб-ал-қулуб, саббит қалбий ало дийник**” дердилар”.⁴²¹

Термизийнинг Абу Саид Худрийдан ривоят қилған ҳадиси шарифда, пайгамбарымиз марҳамат қилғанларки: “**Түшагига ётишда уч марта “Астағғириуллоҳ-ал-азим аллази ло илоҳа илло ҳувал-ҳайюл-қайюм ва атубу илайх”** деган одамнинг гуноҳлари денгиз кўпиклари ёки Тамим диёрининг құмлари ёхуд дараҳт япроқлари сонича, ҳатто дунё қунларича кўп бўлса ҳам, Аллоҳу таоло унинг гуноҳларини кечиради.”

Бухорий ва Муслим ривоят қилганига кўра, Расууллоҳ мана бундай истиғфор қиласылар: “**Аллоҳуммагфири хотийати ва жаҳлий ва исрофий фи амрий ва мо анта аъламу биҳий минний**”. (Таржимаси: Аллоҳим! Менинг Сенга маълум бўлган, билиб-бильмай, ҳаддимдан ошибб йўл қўйган хато ва гуноҳларимни авф айла!”)

“**Аллоҳуммагфири ҳазлий ва жиддий ва хатоий ва амдий ва куллу золика индий. Аллоҳуммагфири мо қаддамту вамо оххарту вамо асрорту вамо аъланту вамо анта аъламу миний ант-ал муқаддаму ва ант-ал муаххару ва анта ало қулли шайн қодирий**”.⁴²² (Таржимаси: Аллоҳим, ҳазил-жиддий, унутиб ва билиб қилишим мумкин бўлган барча қусуротимни магфират қил. Аллоҳим! Ўзингга ойдин бўлган ва мен тақдим ё таҳир қилған, яширин ва ошкора барча айбларимни кечиргин. Муқаддам ва муаххар Ўзингсан. Ҳар бир нарсага қодир ҳам Сенсан.)

Шафоатлари

Расули акрам жанобимиз, қиёмат куни умматига шафоат қилиб, уларни ташвиш ва ғам-ғуссалардан қутқарадилар. Бир ҳадиси шарифларида марҳамат қилдиларки: “**Ё умматимнинг ярми жаннатга киради ёхуд менга шафоат қилиш ҳуқуқи берилади. Мана шу иккаласидан бирини танлашим ихтиёримга берилди. Мен шафоатни танладим. Чунки шафоат кенгрөк одамга шомил (камраган) эди. Шафоатга ноил бўлиш фақат тақвадорларга**

421 Аҳмад бин Ҳанбал, “ал-Муснаф”, III, 257-б.; Ҳаким, “ал-Мустафрак”, I, 706-б.

422 Абу Довуð, “Салом”, 123-б.; Термизий, “Даавот”, 29-б.; Доримий “Салом”, 169-б.; Аҳмад бин Ҳанбал, “ал-Муснаф”, I, 94-б.; Дора Қутниний, “ас-Сунан”, III, 264-б.; Ҳаким, “ал-Мустафрак”, I, 692-б.; Баїханый, “ас-Сунан”, II, 420-б.

махсус деб ўйламанлар. Айни пайтда хато қилиб, гунохга ботгандарга ҳам махсус...”⁴²³

Абу Ҳурайра ҳазратлари ривоят қилган ҳадиси шарифда мұхтарам пайғамбаримиз: “Шафоатим, қалби тишини тасдиқ қилған ҳолда, ихлос билан “Ла илоҳа иллаллоҳ” деб шаҳодат келтирған кишигайдыр” деганлар.⁴²⁴

Баъзи ҳадиси шарифларда эса, “Ахл-и байтимни севған умматимга шафоат қиласынан”; “Катта гунох қилған умматимга шафоат қиласынан”; “Асқобимға тил текқазғанлардан бошқа ҳаммага шафоат килишим мүмкін”; “Умматимдан ўз нағсига зулм қилған, нағсларига алданғандарга шафоат қиласынан”; “Қиёмат куни, энг биринчи мен шафоат қиласынан”;⁴²⁵ “Шафоатимға ишонмаган одам унга эриша олмайды” деб марҳамат қилинганды.

Қиёмат кунидан Сур чалинишидан инсонлар даҳшатта тушиб, күзлар ола-кула бўлади ва мўминлар билан коғирлар маҳшар майдони сари ҳайдалади. Бу қиёмат кунининг шиддатини ортдирувчи азблардан ҳисобланади.

Шунда, саккизта малак Аршни елкаларига олиб, тортиб келадилар. Улардан ҳар бири, бир қадамда йигирма минг йиллик дунё йўлини босиб ўтади.

Малоика билан булуллар, Арш-и аъло қарор топгунча ақл бовар қилмас даражада тасбих айтиб туришади. Мана шундай ҳолатда Арш-и аъло, Аллоҳу таоло у учун яратган оқ арз (ер) устида қарор топади. Ўша пайтда ҳеч бир маҳлукот тоқат қила олмайдиган Аллоҳу таолонинг азобидан бошлар куйи эгилади. Бутун халқ қийин аҳволда қолиб, атрофдан шафқат излай бошлайди.

Пайғамбарлар ва олимларни қўркув чулғаб олади. Авлиё ва шаҳидлар азобнинг оғирлигидан фарёд чекади. Ҳамма шу вазиятда турганда, қуёшдан ҳам порлоқ бир нур уларни қоплаб олади. Зотан қуёш ҳароратига тоқат қила олмаган одамлар, бундай ташвишдан караҳт бўлиб, маҳшар майдони аралаш-қуралаш ҳолга келади. Шу

423 Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснад”, VI, 29-б.; Табароний, “ал-Муъжамул-қабир”, XVIII, 58-б.; Ҳайсамий, “Мажмоуз-Завоид”, XI, 308-б.; Қасталоний, “Мавоҳиб ладуннисия”, 209-б.

424 Абу Яъла, “ал-Муснад”, XI, 39-б.; Ҳайсамий, “Мажмоуз-Завоид”, XI, 321-б.; Қози Иёз, “Шифо-и шариф”, 217-б.

425 Бахавий, “ал-Анвор”, I, 62-б.

426 Табароний, “ал-Муъжамул-қабир”, XII, 421-б.; Ҳайсамий, “Мажмоуз-Завоид”, XI, 324-б.

оғир ва изтиробли ақвол минг йил давом этиб, бу вакт ичида уларга Аллоҳдан бирон садо ҳам келмайди.

Шунда одамлар, биринчи пайғамбар Одам алайхиссалом хузурига бориб: “Ё Одам алайхиссалом! Сиз азиз ва шариф пайғамбарсиз. Аллоҳу таоло илк сизни яратди ва малоикани сизга сажда қилдириди. Сизга ўз руҳидан уфлади. Илтимос, ҳисоб бошланиши учун бизга шафоат қилиб, Аллоҳу таоло ҳаққимизда не мурод қилган бўлса, шунга маҳқум бўлайлик. Қаерга амр қилса, ҳамма ўша жойларга борсин. Ҳар маҳлуқотнинг ҳокими ва молики бўлган Аллоҳу таоло маҳлуқларига хоҳлаганини қилсин” деб ёлворади.

Одам алайхиссалом айтади: “Мен, Аллоҳу таоло тақиқлаган дараҳт мевасидан ёдим. Ҳозир эса, Аллоҳу таолодан уяламан. Сиз Нухга боринг. Ундан ёрдам сўранг.” Бу жавобдан кейин маҳшар ҳалқи минг йил ўзаро маслаҳатлашиб қолиб кетади.

Ана шундан сўнгра, Нуҳ алайхиссалом хузурига борадилар ва “Чидаб бўлмас аҳвoldами. Муҳокамамиз тезроқ бошланиши учун шафоат қилинг ё пайғамбар! Шу маҳшар азобидан кутурайлик” деб, ялинади. Нуҳ алайхиссалом уларга, “Мен ўз вактида Аллоҳу таолога дуо қилгандим. Ер юзида қанча одамзот бор бўлса, ўша дуом оқибатида сувга гарк бўлди. Шу сабабли мен Аллоҳу таолодан уяламан. Сиз, ҳалиуллоҳ бўлган Иброҳим алайхиссаломга боринглар. Аллоҳу таоло “Ҳаж” сурасининг охирги оятида маолан: “**Иброҳим** (алайхиссалом), сиз дунёга келмасингиздан олдин сизга мусулмон деб исем қўйган” деб марҳамат қилинди. Балки сизга у шафоат қилар” деб жавоб беради.

Яна аввалгидек ўзаро минг йил сўзлашадилар. Кейин Иброҳим алайхиссалом хузурига борадилар. “Эй мусулмонлар отаси! Сиз - Аллоҳу таоло ўзига ҳалил қилган зотсиз. Бизга шафоат қилинг! Аллоҳу таоло маҳлуқот орасида хукмини чиқарсин” деб ялинадилар. Иброҳим алайхиссалом уларга: “Мен ҳаётимда уч марта киноя сўзладим. Шу орқали дин йўлида мужодала қилдим. Энди, бу макомда туриб Аллоҳу таолодан шафоатга руҳсат сўрагани уяламан. Мусо алайхиссаломга боринглар. Зоро, Аллоҳу таоло ул пайғамбар билан сўзлашди ва маънавий яқинлик кўрсатди. Сизга шафоат қиласи”- дейди.

Бу маслаҳатдан кейин маҳшар ҳалқи ўзаро нима қилиш кераклиги ҳақида яна минг йил истишора қилиб туриб қолади. Вакт ўтган сайин аҳвollари янада танг бўлади, маҳшар майдони торайиб

боради. Кейин Мусо алайхиссалом олдига бориб мана бундай деб ёлворадилар: “Ё Ибн-и Имрон! Сиз Аллоху таоло билан сўзлашган, Таврот нозил қилинган пайғамбарсиз. Илтимос, ҳисоб бошланиши учун бизга шафоат қилинг! Зеро бу майдонда кутишимиз ҳаддан зиёд чўзилиб кетди. Издиҳомдан оёқлар бир-бири устига чиқиб кетди”.

Мусо алайхиссалом уларга: “Мен, йиллар бўйи Аллоху таоло ёлвориб, Фиравн қавми бошига не-не қийноқлар солишини сўрадим. Кейинги авлодларга ибрат бўлишини тиладим. Бугун энди шафоатга изн сўрашга юзим йўқ. Лекин жаноби Ҳақ чексиз раҳмат ва мағфират эгаси. Сизлар яхшиси, Исо алайхиссаломга боринглар. Чунки Ул зот якийн жиҳатидан расулларнинг энг саҳихи, маърифат ва зуҳд жиҳатидан энг афзали, ҳикмат жиҳатидан энг юксагидир. Сизга у шафоат қиласи.” - дейди.

Маҳшар азобидан безган одамзот Исо алайхиссалом олдига боради ва “Сиз Аллоху таолонинг руҳи ва калимасисиз. Аллоху таоло сизни, “Ол-и Имрон” сураси қирқ бешинчи оятида маолан: “**Дунёда ва охиратда важҳ, яъни ғоят обрўли**” деб, мадҳ этган. Илтимос, бизга Раббингиздан шафоат қилинг!” - дейдилар.

Исо алайхиссалом уларга жавобан: “Менинг қавмим таълимотимга қулоқ солмай мен ва онамни илоҳ қилиб олди. Шу холда мен сизга қандай шафоат қила оламан? Улар менга ибодат қилди. Аллоху таолога ота, менга Худони ўғли деб тухмат қилишибди. Сизлардан ҳеч биirlingиз ичида нафақа пули бўлиб, оғзи муҳрланмаган кисса кўрганмисиз? Ўша муҳрни бузмай, ичидаги нафақани олиб бўладими? Сизлар яхшиси, пайғамбарлар сарвари ва хотами Мұҳаммадга (саллаллоҳу алайҳи васаллам) боринглар. Ул зот, ўз даъвату шафоатларини доим умматига тайёрлаб юрарди. Чунки, қавми унга кўп марта азият чектириди, муборак бошини ёриб, тишини синдириди. Уни жиннiga чиқарди. Ваҳоланки, у улуғ пайғамбар ифтиҳор жиҳатидан уларнинг энг аълоси ва шараф жиҳатидан энг олийси эди. Қавмидан кўрган шунча азо ва жафоларга қарамай уларга Юсуф алайхиссаломнинг ўз акаларига айтганидек, “**Бу кун айбларингиз юзингизга солинмайди. Арҳамурроҳимин бўлган Аллоҳ сизларни мағфират қилгай**”⁴²⁷ маолидаги ояти карима билан жавоб қиласи.” Исо алайхиссалом, муҳтарам пайғамбаримиз (алайхиссалом) фазилатларидан гап

⁴²⁷ Юсуф сураси, 12/92.

очганида маҳшар халқи тезрок ул сарвар хузурлариға боришни құмсағ қолади.

Шоша-пиша Мұхаммад алайхиссаломнинг минбарига бориб: “Сиз Ҳабибуллоҳсиз! Ҳабиб эса, воситаларнинг энг фойдалисидир. Илтимос, бизга шафоат қилинг! Биз пайғамбарларнинг бириңчиси Одам алайхиссаломга бордик. У Нұх алайхиссаломга юборди. Нұх алайхиссаломга бордик. У бизни Иброҳим алайхиссаломга жүнатди. Иброҳим алайхиссаломга бордик. У бизни Мусо алайхиссаломга юборди. Мусо алайхиссаломга бордик. У Исо алайхиссаломга боришимизни тавсия қилди. Исо пайғамбар эса, бизни сизга йүллади. Ё Расулаллоҳ (саллаллоҳу алайхі ва саллам)! Сиздан бошқа борадиган жойимиз қолмади.” - деб ялинишади.

Расулуллоҳ жанобимиз: “**Аллоҳу таоло ижозат берса ва рози бўлса, сизга шафоат қиласман**” деб марҳамат қиласидар.

“Сурадиқат-и жалол”га, яъни жалол пардасига бориб, Аллоҳу таолодан шафоат учун изн сўрайдилар. Ул зотга изн берилади. Пардалар қўтарилади. Арш-и аълого кирадилар. Саждага бориб, минг йил шу ҳолатда қоладилар. Кейин Раббимизни шундай ҳамд билан мадху сано қиласидарки, олам яратилгандан бери ҳеч ким Аллоҳга ундей мадҳ айтмаган. Баъзи орифлар, Аллоҳу таоло оламларни яратганида ўзини шундай тенгсиз ҳамдлар билан мадҳ этганини айтганлар.

Маҳшар майдонида турган халойиқнинг ахволлари янада ёмонлашиб, машаққат ва заҳматлари ортади. Ҳар бирининг бўйнига дунёда ҳасислик билан йигиб, қизғониб сақлаган моллари осиб қўйилган бўлади. Туя закотини бермаганларнинг бўйнига туя осиб қўйилади. Улар шундай фарёд қилиб йиғлайдики, юклари тоғдек оғирлашади. Сигир, қўй закотини бермаганларнинг аҳволи ҳам худди шундай бўлади. Маҳшар халқининг фарёдуғиғони гўёки осмон гумбурлаётгандек эшитилади.⁴²⁸

Хосил закоти, яъни ушр бермаганларнинг бўйнига ўша экин ҳосили оғирлигига юқ осиб қўйилади. Қайси хосилдан ушр бермаган бўлса, ўша хосил навидан юклар осилади. Оғирлигидан тагидагилар во-вайл, во-сабура (**вайл** - азоб сўзи бўлиб, одам азобга тоқат қила олмагандан мана шундай деб фарёд қиласади. **Сабур** эса, ҳалок пайтида ишлатилади.) деб дод-вой қиласади.

Олтин, кумуш, (қофоз) пул ва бошқа тижорат моли закотидан бермаганларга қўрқинчли илон мусаллат қилинади. Улар қўрқиб,

⁴²⁸ Мұслим, “Ийон”, 399-б.; Термизий, “Сифат-үл-Қиёмат”, 10-б.; Ибн Мөжса, “Зұҳд”, 37-б.; Аҳмад бин Ханбал, “ал-Мұснағ”, I, 4-б.

бақиришиб, “Бу нима бало?” деганларида, малоика уларга, “Булар, дунёда закотини бермаган молларингиз”- деб жавоб қотади. Ушбу даҳшатли ахвол “Ол-и Имрон” сурасининг юз саксонинчи оят-и каримасида маолан: **“Дунёда аяғанлари, қиёмат қуни бўйинларига тақилади”** деб билдирилган.

Бир гурух одамнинг аврат жойларидан жароҳату йиринг оқиб туради. Уст-бошларидан анқиган қўланса хиддан атрофдагилар азобланади. Улар зино қилиб, ҳаром иш қилгандардир.

Яна бир фирмка ҳам бордирки, дарахт шоҳларига осилиб азобланади. Улар дунёда ливота (бачабозлик ва лутий алоқа) қилгандардир.

Бир фирманинг эса, тиллари оғизларидан чиқиб, кўксигача тушган жуда жирканч ахволда бўлади. Ҳеч кимнинг уларга ўтирилиб қарагиси келмайди. Улар ёлғончи ва тухматчилар бўлади.

Яна бир гурух қоринлари тоғдек шишиб кетган ҳолда маҳшарда азоб чекади. Улар дунёда заруратсиз ва муомаласиз фоизга мол ва пул олиб берганлардир. Шу тариқа ҳаром ишга кўл урганларнинг гуноҳлари фоят аянчли ахволда оламга ошкор қилинади.

Аллоҳу таоло маолан, **“Эй Ҳабибим, бошингни саждадан кўтар! Арзингни айт, тинглаймиз. Шафоат қил, қабул қиласиз”** деб буюради. Ана шунда пайгамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам): **“Ё Раббий! Бандаларинг орасидан яхшилар билан ёмонларни ажратгин ки, вақтлари жуда чўзилиб кетди. Ҳар бири ўз гуноҳлари туфайли Аросат майдонида разил-расво бўлди”** дейдилар.

“Тўғри, ё Мұҳаммад!” деган нидо келади. Жаноби Ҳақ жаннатга алвон хил зийнати билан зийнатланишини буюради. Аросат майдонига келтирилади. Унинг шундай ёқимли ҳиди борки, беш юз йиллик масофадан сезилади. Бундан маҳшар ҳалқи илк бор енгил тортиб, руҳлар тирилгандай бўлади. Лекин (кофирлар, муртадлар ва мусулмонларни мазаҳ қилгандар, ёшларни алдаб, иймонларини ўғирлагандар ва) амаллари хabis, ёмонлар жаннат ҳидини сеза олмайди.

Жаноби Ҳақ жаннат ва жаҳаннамни маҳшарга олиб келишни амр қиласи. Ўшанда жаҳаннам кулоқларни кар қилгудек бўкириб, оташ сачратиб, кўк юзини қоп-кора тутунга бўяйди. Гумбурлаши ва ҳарорати чидаб бўлмас даражага етади. уни кўрган маҳшар ҳалқи даҳшатдан оёқларида туролмай, турган жойларига чўкиб қолади. Ҳатто пайгамбар ва расуллар ҳам ўзларини ушлай олмайди. Ҳазрати

Иброҳим, ҳазрати Мусо, ҳазрати Исо Арши аълого ёпишадилар. Иброҳим (алайҳиссалом) қурбон қилган ўз ўғли ҳазрати Исмоилни (алайҳиссалом) унугтади. Мусо (алайҳиссалом) акаси Хорунни (алайҳиссалом), Исо (алайҳиссалом) эса, онаси ҳазрати Марямни унугдилар. Ҳар бири: “Ё Раббий! Бугун нафсимдан бошқа нарса сўрамайман” дейди.

Муҳаммад (алайҳиссалом) эса, “**Умматимга омонлик ва нажот бер ё Раббий!**” деб ёлворадилар. У ерда бунга бардош бера оладиган жон топилмайди. Зеро, Аллоҳу таоло шу вазияти “Жосия” сураси йигирма саккизинчи оятида маолан: “**Ҳар умматни, жаноби Ҳақдан кўрқанидан тиз чўккан ҳолда кўрасан. Ҳар бири, дунёда қилган амаллари ёзилган китобига даъват қилинади**” деб хабар берган.

Аллоҳу таоло, “Мулк” сураси саккизинчи оятида маолан: “**Ғайзи (ғазаби) ва шиддатининг қаттиқлигидан Нор (оташ) иккига қарс ёрилиб кетгудек бўлади**” деган. Шу пайтда пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ўртага чиқиб, жаҳаннамни тўхтатиб, “**Ҳақир ва залил ҳолда ортга чекин! То ки сенга халқинг гурух-гурух бўлиб ўzlари кирсин**” деб буюрадилар. Жаҳаннам бўлса, “Ё Муҳаммад! Менга йўл беринг! Чунки сиз менга ҳаромсиз” дейди. Аршдан “Эй Жаҳаннам! Муҳаммад алайҳиссаломнинг каломига итоат қил!” деган нидо келади. Кейин Расулуллоҳ жаҳаннамни занжирларидан ушлаб тортганча Арши аълонинг чап томонига жойлаштирадилар. Маҳшар халқи, пайғамбаримизнинг одамзотга қилган шу раҳмдиллиги ва шафоатларини айтиб, бирбирига суюнчилайди. Даҳшатлари бир мунча камаяди. “Анбиё” сурасининг бир юз еттинчи оятидаги “**Сени оламларга раҳм(ат) қилиб юбордик**” деган маоли шу тариқа рўёбга чиқади.⁴²⁹

Хуллас, Расулуллоҳ жанобимиз олти жойда шафоат қиласидилар. Биринчиси, “Мақом-и Маҳмуд” номли шафоатлари билан бутун одамзотни маҳшарда кутиш азобидан қутқарадилар. Иккинчиси, шафоатлари кўп бандани жаннатга киритади. Учинчиси, азобга лойиқ бўлганларни азобдан қутқарадилар. Тўртинчиси, гуноҳи кўп мўминларни жаҳаннамдан чиқарадилар. Бешинчиси, савоби ва гуноҳи teng бўлиб, Аъроф деган жойда қолиб кетганларни жаннатга киргизадилар. Олтинчиси, жаннат аҳлининг даражаларини кўтариш учун шафоат қиласидилар.

⁴²⁹ Муслим, “Ийон”, 399-б.; Термизий, “Сифат-үл-Қиёмат”, 10-б.; Ибн Можса, “Зуҳд”, 37-б.; Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснад”, I, 4-б.; Қози Йёз, “Шифо-и шариф”, 220-б.

Мўъжизалари

Муҳтарам пайғамбаримиз Муҳаммад (алайҳиссалом)нинг, Аллоҳ пайғамбари эканликларини кўрсатувчи мўъжизалар беҳисоб даражада кўп. Аллоҳу таоло “**Сен бўлмаганингда, оламни яратмаган бўлардим**”⁴³⁰ деб марҳамат қилди. Бутун мавжудот Аллоҳу таолонинг бор ва бирлигини кўрсатиб турганидек, Муҳаммад алайҳиссаломнинг пайғамбарлигини ва ҳаммадан устунлигини ҳам кўрсатиб турибди. Умматининг авлиёсида ҳосил бўлаётган кароматларнинг жумласи Ул зотнинг мўъжизаларирид. Чунки барча кароматлар, Ул зотнга эргашганларда, Ул зотнинг йўлидан юрганларда ҳосил бўлмоқда. Ҳатто барча пайғамбарлар, сарвари оламнинг умматидан бўлишни истганлари, тўғрироғи барчаси Ул зотнинг нуридан яратилганларни боис уларнинг мўъжизалари ҳам Муҳаммад алайҳиссаломнинг мўъжизалари ҳисобланади.

Муҳтарам пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломнинг мўъжизалари замонига биноан уч қисмга бўлинади. **Биринчиси**, муборак руҳи яратилганидан бошлаб, пайғамбарлигигача, яъни биъсат пайтигача бўлганлардир. **Иккинчиси**, биъсатдан вафотларигача кўрилган мўъжизалардир. **Учинчиси**, вафотларидан қиёматгача бўлган ва бўладиган мўъжизалардир. Биринчи қисмдагиларга “**ирхос**” (пайғамбар юборилишидан олдин, унга далолат қилувчи белгилар) дейилади. Улардан ҳар бири кўриб ёки кўрмай ақл орқали тушуниладиган мўъжизалар ўлароқ иккига ажralади. Бу қисмдаги мўъжизалари шунчалик кўпки, уларни бир-бир санаб, ёзib чиқиш мумкин бўлмаган. Иккинчи қисмдаги мўъжизаларнинг сони уч мингга яқин эканлиги айтилади. Энг машҳурларидан бир нечтасини кўйида келтирдик:

1 – Муҳаммад алайҳиссалом мўъжизаларининг энг улуғи Қуръони каримдир. Бугунгача яшаган барча шоиру адиллар, Қуръони каримнинг назми ва маъносига ожиз ва лол қолганлар. Ҳаттоки битта ояти каримага ўхшаш гап-жумла-мисра тузса олмаганлар. Сура-оятларнинг иъжоз ва балогати одамзот сўзига ўхшамайди. Яъни оятлардан хоҳлаган бир калимаси олиб ташланса ёки бир калима қўшилса, лафз ва маъносидаги майнинлик, ёқимлилик, гўзаллик, жозиба бузилади. Калималардан бирортасини бошқа сўз

430 Сулютий, “ал-Лаоли-л-маснуа”, I, 272-б; Ажслуний, “Каиф-ул-хафо”, II, 164-б.

билин алмаштиришга уринганлар уддасидан чиқа олмаган. Назми, араб шоирларининг шеърларига сира ўхшамайди. Бу мукаддас китоб қадимда бўлган ва келажакка оид неча-неча яширин воқеа-ходисалардан дарак бергани. Уни ўқиган ва эшитганлар, лаззатига, тотига тўймайди. Чарчасалар ҳам, сиқилмайди. Тиловат қилиш ва эшитиш ташвишларни кетказиши сонсиз-саноқсиз марта тажриба қилинган. Эшитганда қалбида даҳшат ва кўркув пайдо бўлганлар ва шу сабабдан жон берганлар ҳам учраган. Не-не қудратли Ислом душманларининг Куръони карим тиловатини эшитиб, қалблари юмшаб, иймонга келган.

2 – Бир куни амакиси Аббоснинг уйига бориб, уни ва ўғилларини ёнларига ўтқаздилар. Устларига эхромларини ёпиб, “**Ё Рабби! Мен шу амаким ва ахл-и байтимни ёпганимдек Сен ҳам уларни жаханнам оташидан сақла**” дедилар. Шунда деворлардан уч марта “омин” овози эшитилди.⁴³¹

3 – Бир куни қўлида бут кўтариб юрган одамга дуч келиб қолдилар ва унга, “**Агар қўлингдаги бут, менга қараб сўз қотса, иймон келтирасанми?**” деб сўрадилар. Ҳалиги одам: “Мен бунга эллик йилдан буён ибодат киласман. Шунча йилда менга бирон сўз айтмаган. Сенга қандай қилиб сўзлаши мумкин?” деди. Мухаммад алайхиссалом: “**Эй бут! Мен кимман?**” деганларида бутдан “Сен Аллоҳнинг пайғамбарисан” деган овоз эшитилди. Бут эгаси, дархол иймон келтирди.

4 – Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) яйловда кетаётиб, уч марта “**Ё Расулаллоҳ!**” деган овоз эшитдилар. Овоз чиққан томонга ўгирилганларида у ерда боғланган кийикни кўрдилар. Ёнида бир одам ухлаб ётарди. Кийикдан нима хоҳлашини сўраганларида жонивор: “Бу овчи мени овлади. Қарши тепаликда иккита болам қолди. Илтимос, мени бўшатиб юборинг! Бориб болаларимни тўйдириб келайин” деди. Расул алайхиссалом: “**Ваъданга туриб, қайтиб келасанми?**” деб сўрадилар. Кийик: “Аллоҳ учун ваъда бераман. Қайтиб келмасам Аллоҳнинг азобига дучор бўлайин” деди. Расулуллоҳ кийикни кўйиб юбордилар. Бир мунча вақт ўтгач она кийик қайтиб келди. Шу пайт овчи уйғониб, “**Ё Расулаллоҳ! Менга бирон буйруғингиз борми?**” деди. Пайғамбаримиз: “**Бу кийикни озод қил!**” дедилар. Овчи арқонини ечиб, кийикни бўшатди. Кийик: “Ашҳаду ан ла илоҳа иллаллоҳ ва аннака Расулуллоҳ” деди-ю тоғ томон кетди.

⁴³¹ Ҳайсамий, “Мажмоуз-Завоид”, IX, 226-б.; Ибн Асокир, “Торих-и Димашқ”, XXVI, 311-б.

5 – Термизий ва Насоийнинг “Сунан” китобларида айтиладики: Икки қўзи қўр бир одам келиб, “Ё Расулаллоҳ! Менга бир дуо қилинг, қўзларим очилсин” деб илтимос қилди. Расулуллоҳ раҳм қилиб, яхшилаб таҳорат олишини, кейин “**Ё Рабби! Сенга ёлвораман.** Севимли пайғамбаринг Мұхаммад алайҳиссаломни ўртага қўйиб, Сендан сўрайман. Эй, ҳаммадан ортиқ севган пайғамбарим ҳазрати Мұхаммад! Сизни васила қилиб, Рabbимга ёлвораман. Сизнинг хотирингиз учун дуомнинг қабул бўлишини сўрайман. Ё Раббий! Шу улуғ пайғамбарни менга шафоатчи айлагил! Унинг ҳурматига қўзларим очилиши учун қилган дуомни қабул этгил” деб дуо қилишини тавсия буюрдилар. Кўр таҳорат олиб, дуо қилиши билан қўзлари кўра бошлади. Ушбу дуони мусулмонлар ҳамиша ўқиб, тилакларига эришганлар.

6 – Расулуллоҳга бир аёл ҳадя тариқасида асал юборди. Асални қабул қилиб, идишни қайтардилар. Аллоҳу таолонинг қудрати билан идиш яна болга тўла ҳолича эгасига етди. Аёл келиб, “Ё Расулаллоҳ! Менинг гуноҳим нима? Нега ҳадямни қабул қилмадингиз?”- деди. “**Ҳадянгизни қабул қилдик. Идишдаги бол эса, ҳадянгизга Аллоҳу таоло берган баракатdir**” дэя марҳамат қилдилар. Аёл, хурсанд бўлиб баракали асал билан уйига кетди. Асални болачақаси билан бир неча ойлар давомида есалар ҳам камаймади. Бир куни негадир асални бошқа идишга солиб қўйдилар. Ўша идишдан еб тутатишди. Буни Расулуллоҳга айтдилар. Пайғамбаримиз: “**Агар биринчи идишда қолганда, дунё тургунча есалар ҳам камаймасди**” дедилар.

7 – Умматидан жуда кўп одамнинг денгиздан ғазога боражакларини ва саҳобадан Умму Ҳиром исмли аёлнинг ҳам ғазога иштирок этажагини башорат қилгандилар. Кейин худди шу гаплари рўёбга чиқиб, ҳазрати Усмон халифалиги замонида, мусулмонлар кемаларда Қибрис (Кипр) оролига бориб, ҳарб қилдилар. Умму Ҳиром ҳам улар билан бирга урушга борди ва ўша ерда шаҳид бўлди.

8 – Ҳазрати Муовияга, “Бир куни умматимга ҳоким бўлсанг, яхшилик қилганларга мукофот бер! Ёмонлик қилганларни авф айла!” деб марҳамат қилдилар. Ҳазрати Муовия, ҳазрати Умар ва ҳазрати Усмон замонларида Шомда йигирма йил волийлик, кейин яна йигирма йил халифалик қилди.

9 – Бир куни Абдуллоҳ ибни Аббоснинг онасига қараб, “Сиз бир

ўғил кўрасиз. Туғилиши билан менга олиб келинг!” деб марҳамат қилдилар. Чақалоқ олиб келинганида, қулогига азон ва иқомат ўқиб, оғзига муборак тупукларини суртиб кўйдилар. Чақалоққа Абдуллоҳ деб исм кўйиб, онасиға қайтариб берәётганларида “**Манг, халифалар отасини олиб кетинг!**” дедилар. Отаси ҳазрати Аббос буни эшитгач жанобимиз хузурларига келиб, сўраганида, “**Ха шундай дедим. У бола халифалар отаси бўлгай. Улар орасида Саффоҳ, Маҳдий ва Исо (алайхиссалом) билан намоз ўқидиган одам ҳам чиққай**” деб марҳамат қилдилар. Кейинчалик Аббосий давлати қурилиб, тахтида жуда кўп халифалар ўтириди. Барчаси Абдуллоҳ бин Аббоснинг авлодидан эди.

10 – Амакилари ўғли Абдуллоҳ бин Аббоснинг пешонасига муборак қўлларини кўйиб, “**Ё Раббий! Буни динда теран олим килиб, хикмат соҳиби айлагил! Куръони карим илмларини унга эҳсон айла!**” деб дуо қилдилар. Шундан кейин Абдуллоҳ бин Аббос барча илмларда, айниқса тафсир, ҳадис ва фикҳ илмида замонасаннинг ягонасига айланди. Саҳоба ва Тобеинлар ҳамма нарсани ундан ўргандилар. “**Таржимон-ул-Куръон**”, “**Баҳр-ул-илм**” ва “**Раис-ул-муфассирийн**” номлари билан машхур бўлди. Ислом мамлакатлари унинг шогирдлари билан тўлди.⁴³²

11 – Расулуллоҳнинг хизматчилиридан Анас бин Моликка, “**Ё Раббий! Бу одамнинг моли ва авлодини кўп, умрини узун қил, гуноҳларини авф айла!**” дея дуо қилдилар. Кўп ўтмай молмулки кўпайди. Мевали дараҳтлари, боғ-бўстонлари ҳар йили мева берадиган бўлди. Фарзандлари ҳам жуда кўп бўлди. Ўзи бир юз ўн йил умр кўрди. Умри охирида, “**Ё Раббий! Ҳабибингни мен ҳақимдаги дуосидан учтасини қабул қилиб, менга эҳсон этдинг. Тўртинчиси - гуноҳларимнинг кечирилиши ажабо қандай бўларкин**” деган хаёлга борди. Шу пайт “**Хотиринг жам бўлсин. Тўртинчисини ҳам қабул қилдим**” деган овоз эшитилди.

12 – Ҳижратнинг учинчи йили эди. Расул алайҳиссалом Қаттон газосида бир дараҳт тагида ёлғиз ўзлари ётгандилар. Досур исмли бақувват бир коғир қўлида киличи билан келди-да, “**Энди сени мендан ким қутқара олади?**” деди. Расулуллоҳ: “**Аллоҳу таоло қуткаради**” деб марҳамат қилдилар. Шу заҳоти Жаброил алайҳиссалом одам қиёфасида пайдо бўлиб, коғирнинг кўкрагига

⁴³² Аҳмад бин Ҳанбал, “*ал-Муснаф*”, I, 266-б.; Ибн Саъд, “*ам-Табақат*”, II, 365-б.; Ҳайсамий, “*Мажмоуз-Завоид*”, XI, 234-б.

бир урди. Кофир ўзи томонга, қиличи бир томонга учди. Расул алайхиссалом, қилични кўлига олиб, “**Энди сени мендан ким қутқаради?**” дедилар. Досур: “Мени сендан бошқа қутқарадиган хайрли киши йўқ” деб ёлвора бошлади. Расулуллоҳ уни кўйиб юбордилар. Бундай раҳмдилликни кўрган Досур иймон келтириб мусулмон бўлди ва анча одамнинг мусулмон бўлишига сабабчи бўлди.⁴³³

13 – Расул алайхиссалом, бир куни таҳоратдан кейин маҳсиларидан бирини кийиб, иккинчисига кўл узатаётгандарида тўсатдан бир қуш маҳсини илиб кетди ва маҳси ичидан ерга илон тушди. Шундан кейин қуш маҳсини ерга ташлаб, учиб кетди. Ўша кундан бошлаб, пойабзал оғзини пастга қаратиб силкитиб кейин кийиш суннат бўлди.

14 – Ҳазрати Анас ҳикоя қиласи: Расулуллоҳнинг муборак юзларини артадиган сочиқлари бўларди. Кирлаганда уни оловга ташлардилар. Сочиқ кирлари ёниб кетарди-да, ўзи ёнмай, топ-тоза бўлиб қоларди.

15 – Ухуд жангиди Абу Қатоданинг бир кўзи чиқиб кетиб, ёноғи устида осилиб қолди. Уни Расулуллоҳ ҳузурларига элтдилар. Кўзини муборак кўллари билан жойига жойлаштириб, “**Ё Раббий! Бунинг кўзини аслига келтири!**” деб дуо қилдилар. Абу Қатоданинг шу кўзи соғ кўзидан равшанроқ кўрадиган бўлди. Абу Қатоданинг невараларидан бири халифа Умар бин Абдулазизнинг ёнига келганида, халифа ундан, “Кимсан?” деб сўради. У эса, бир байт шеър ўкиб, Расулуллоҳнинг муборак кўллари билан кўзи жойига қўйилган зотнинг невараси эканлигини маълум қилди. Бундай байтни эшитган халифа унга кўп иқром ва эҳсонларда бўлди.

16 – Расулуллоҳ бир куни қизлари ҳазрати Фотиманинг уйига бориб, аҳвол сўрадилар. Ҳазрати Фотима: “Отажон! Уч кундан бери болаларим билан ҳеч нарса еб-ичмай очликка сабр қилиб ўтирибмиз. Менини муҳим эмас. Лекин Ҳасан билан Ҳусайннинг аҳволига ачиняпман” деди. Шунда сарвари олам жанобимиз: “**Эй Фотима! Жон қизим! Сен уч кундан бўён очман дейсан. Мен тўрт кундан бўён очман**” деб марҳамат қилдилар. Муборак неваралари Ҳасан билан Ҳусайннинг оч ўтирганларидан ғамгин бўлдилар...

Ҳазрати Али ишлаб пул топиб, муборак болаларига бирор нарса

⁴³³ Ибн Саъд, “ам-Табақат”, II, 35-б.; Ибн Касиyr, “ас-Сиyr”, III, 4-б.; Фазолий, “Иҳё”, II, 890-б.

олиб келиш учун йўлга чиқди. Мадина ташқарисига чиққанида бир қудуқ ёнида тұяларини сүғормоқчи бўлиб турган қишлоқини учратди. Яқин бориб, “Эй арабий! Тұяларингни сүғоришига ёрдамлашсам, иш ҳақи берасанми” деб сўради. Ҳалиги одам: “Ҳа. Аслида менга ҳам шундай бири керак эди. Хоҳласанг кел, сен сүгориб бер. Қудуқдан тортган ҳар челак сув эвазига учтадан хурмо бераман”- деди.

Ҳазрати Али рози бўлиб, қудуқдан сув торта бошлади. Энди тўққиз челак сув чиқарганди, бирдан или узилиб, челак қудуққа тушиб кетди. Уни кўрган тұякаш ғазаб билан ўтирган жойидан иргиб туриб, ҳазрати Алининг юзига бир шапалоқ тушириди.

Сўнгра тортилган саккиз челак эвазига йигирма тўрт дона хурмо берди. Вазиятдан жуда хафа бўлган ҳазрати Али қўлини қудуқ ичига узатди-да, тушиб кетган челакни чиқариб, қудуқ устига кўйди ва у ердан кетди. Қишлоқи ҳайратдан қотиб қолганди. Шундай чуқур қудуқ тубига кўли қандай етди? Ёки бу зот келиши башорат қилинган янги диннинг мансубими? Шу хаёлларда шошиб турган қишлоқи “Бу одамнинг пайғамбари ҳақ. Мен ишондим” деди ўз ўзига.

Хозиргина қилган журъатига, йўл кўйган айбига пушаймон бўлди. “Шундай одамга қўтарилиган қўлни кесиш, суюгини синдириш керак” деб, қиличи билан бир қўлини шартта билагидан кесиб ташлади. Жони оғриса ҳам, қалби анча роҳатланди. Кесилган қўлини иккинчи кўлига олиб, тўгри Масжиди Набийга келди. Асҳоби киромдан пайғамбарларининг қаердалигини сўради. Қизлариникига кетганини айтдилар. Ҳазрати Фотиманинг уйини суриштириб, топиб борди.

Шу пайтда мухтарам пайғамбаримиз, неваралари ҳазрати Ҳасан билан ҳазрати Ҳусайнни тиззаларига ўтқазиб, келтирилган хурмоларни егизардилар.

Тұякаш қишлоқи хатосининг катталигини ўйлаб, ўзин койир, кўзларидан шашқатор ёш тўқиларди. Ана шундай ҳолатда ҳазрати Фотиманинг эшигини қоқди. Ичкаридан оламлар сарвари нур сочиб, ташқарига чиқдилар. Қишлоқи, Сарваримизни кўриши билан “Иондим, сиз Аллоҳнинг Расулисиз! Қилмишимга пушаймонман, мени авф этинг, ё Расулаллох!” деб ёлвора бошлади.

Севимли пайғамбаримиз, “Қўлингни нима учун кесдинг?” деб сўраганларида, “Сизга инонган муборак юзга урган қўлни

кўтариб юришга ҳаё қилганим учун!... Жоним сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ!” деди.

Меҳр дарёси муҳтарам пайғамбаримиз, қишлоқидан кесилган қўлини олиб, “**Бисмиллоҳиррахманирраҳим**” деб, қонаб турган билагига бирлаштирилар. Кесилган қўл, Аллоҳу таолонинг қудрати билан пайғамбаримизнинг мўъжизалари сифатида асл ҳолига қайтди. Аллоҳу таоло ҳамма нарсага қодир, ҳамма нарсага кучи етади.

Муборак завжалари

Расулуллоҳ (алайҳиссаллом) сарваримиз, Ҳадижа волидамиз-нинг вафотидан кейин эллик беш ёшларида иккинчи марта ҳазрати Абу Бақрнинг қизи Ойша волидамизни никоҳига олдилар. Никоҳлари Аллоҳу таолонинг амри билан амалга оширилган бўлиб, Расулуллоҳ охиратга иртиҳол этгунларига қадар саккиз давом этди.

Бошқа барча никоҳлари диний, сиёсий сабабларга кўра ёки раҳм ва эҳсон юзасидан қийилган эди. Ушбу завжаларининг барчаси тул бўлиб, кўпи кампир ёшдаги аёллар эди. Масалан, Маккадаги коғирларнинг мусулмонларга азиятлари чидаб бўлмас даражага етганида, Асҳоби киромнинг бир қисми Ҳабашистонга ҳижрат қилган эди. Ҳабаш ҳукмдори Нажоший, насоро динига эътиқод киласди. У мусулмонларга жуда кўп саволлар бериб, олган қониқарли жавобларига ҳайрон қолиб, мусулмон бўлди. Мусулмонларга жуда кўп ёрдам ва фойдаси тегди. Лекин иймони заиф Убайдуллоҳ бин Жаҳш, бойликка қизиқиб, попларнинг алдови билан динини дунёга алмаштириб, муртад бўлди.⁴³⁴

Расулуллохнинг аммаси ўғли бўлган бу малъун, хотини Умм-и Ҳабибани ҳам диндан чиқиб, бой бўлишга мажбуrlади. Бироқ аёл, фақирлик билан ўлимга розилигини, аммо Муҳаммад алайҳиссаломнинг динидан воз кечмаслигини айтгач, уни кўйиб юборди. Йўқисиллик ва очликдан ўлишини кутди. Лекин кўп ўтмай Аллоҳу таоло Убайдуллоҳ бин Жаҳшнинг жонини олди. Умм-и Ҳабиба, ўша даврда маккалик Қурайшнинг бош қўмондони Абу Суфённинг қизи эди. Шу пайтларда Расулуллоҳ, Қурайш мушрик қўшинлари билан жуда қизғин курашда бўлиб, Абу Суфён, Исломиятни йўқотиш учун бор кучи билан уринарди.

⁴³⁴ Ибн Хишиом, “ас-Сийра”, I, 223-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақот”, III, 89-б.; Табарий, “Тарих”, II, 414-б.; Суҳайлий, “Равзул-унуф”, I, 379-б.

Сарвари олам жанобимиз Умм-и Ҳабибанинг динида мустаҳкамлиги ва бошига келган оғир ташвишлар ҳақида эшитдилар. Нажоийига мактуб йўллаб, “**Мамлакатингиздаги Умм-и Ҳабибани никоҳламоқчиман. Сиз никоҳимизни қийинг!** Кейин уни бу ерга юборинг” деб илтимос қилдилар. Нажоий бу воқеаларгача мусулмон бўлганди. У мактубга кўп хурмат билан қараб, ютидаги мусулмонларни саройига чакириб, зиёфат берди. Ҳижратнинг еттинчи йилида Расулуллоҳнинг талаблари бўйича никоҳ ўқилиб, Умм-и Ҳабибага кўп ҳадя ва эҳсонлар берилди. Шу тариқа Умм-и Ҳабиба, иймонининг мукофотига эришиб, бегона юртда бой-бадавлат аёлга айланди. У туфайли ёнидаги мусулмонларнинг ахволи ҳам анча яхшиланди.

Жаннатда хотинлар эрлари ёнида бўладигани учун, жаннатнинг энг баланд даражасига эришадиган бўлди. Ер юзининг бутун завқ ва неъматлари бу суюнчи олдида заррача қийматга эга эмас. Сиёсий жиҳатдан айнан шу никоҳ Абу Суфённинг кейинчалик мусулмон бўлишига замин ясаган асосий сабаблардан бўлди. Ушбу никоҳ, Расулуллоҳнинг қанчалик узоқни кўра олишларини, сиёсий-ижтимоий соҳада на қадар ақл-заковот, даҳо, эҳсону марҳаматга эга эканликларини кўрсатади.⁴³⁵

Иккинчи мисол: Ҳазрати Умарнинг қизи ҳазрати Ҳафса тул қолганди. Ҳижратнинг учинчи йили ҳазрати Умар, ҳазрати Абу Бакрға, кейин ҳазрати Усмонга “Қизимни берсам, оласанми?” деб таклиф қилганида “йўлаб кўрайлик” деган жавоб олиб, юраги гаш бўлганди. Бир куни Расулуллоҳ (алайҳиссалом) жанобимиз, учаласи ҳам иштирок этган бир йиғинда, ҳазрати Умарга қараб, “**Ё Умар! Ғамгин кўринасан. Сабаби нима?**” деб сўрадилар. Шишадаги сиёҳнинг ранги аниқ кўринганидек Расулуллоҳ ҳам ҳамманинг хаёлини бир қарашда ўқиб олардилар. Лозим топсалар, ҳолини сўрардилар. Ул зотга, ҳатто ҳаммага доимо тўғри сўзлашимиз фарз бўлганидан ҳазрати Умар ҳам тўғрисини айтди: “**Ё Расулаллоҳ! Қизимни аввал Абу Бакрға, кейин Усмонга таклиф қилдим, олмадилар**”. Расулуллоҳ энг севадиган шу уч улуғ Асхоби орасида хафагарчилик туғилишига кўнгиллари рози бўлмай, уларни хурсанд қилиш учун, “**Ё Умар! Қизингни Абу Бакр ва Усмондан ҳам яхшироқ одамга берсам, нима дейсан?**” дедилар. Ҳазрати Умар

⁴³⁵ Ибн Ҳишиом, “ас-Сийра”, II, 607-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақот”, I, 258-б.; Байҳақиӣ, “Далоиш-ун-нубувва”, II, 188-б.; Сафаодий, “ал-Воғий”, I, 42-б.; Ҳузой, “ат-Тархийж”, 184-б.

шошиб қолди. Чунки ҳазрати Абу Бақр билан ҳазрати Усмондан яхшироқ одам йўқлигини биларди. Шунга қарамай, “Албатта, ё Расулаллоҳ!” деди. “**Ё Умар, қизингни менга бер!**” деб марҳамат қилдилар. Шу тариқа ҳазрати Ҳафса, ҳазрати Абу Бақр, Усмон ва барча муъминларнинг оналарига айланиб, булар ул волидага хизматчи бўлди. Иккинчи томондан учта буюк саҳоба ўртасида пайдо бўлган ноқулайликка барҳам берилди. Уларнинг дўстлиги, қардошлиги янада мустаҳкамланди.⁴³⁶

Учинчи мисол: Ҳижратнинг беш ёки олтинчи йили эди. Баний Мусталақ қабиласидан олинган асиirlар орасида қабила раиси Хориснинг қизи Жувайрийя исмли жувон ҳам бор эди. уни Расулуллоҳ сотиб олиб, озод қилдилар ва ўзларига никоҳлаганларида саҳобаларнинг (алайхимурридвон) ҳаммаси, “Биз Расулуллоҳ сарваримиз оилалари, яъни волидамиз қариндошларини чўри, хизматчи, қул қилиб ишлатишдан ҳаё қиламиз” деб, барча асиirlарни озод қилдилар. Шу тариқа, ушбу никоҳ юзларча асиirlинг озод қилинишига сабаб бўлди. Бу ўз даврида улкан сиёсий аҳамиятга эга тадбир эди. Ҳазрати Жувайрийя, бу ҳолни эслаб, ҳар доим фахрланарди. Ҳазрати Ойша эса, “Жувайрийдан ҳам хайрли ва баракатли хотин кўрмаганман” дерди.⁴³⁷

Ҳазрати Ҳадижа: Китобимизнинг бош томонида ҳазрати Ҳадижа волидамиз ҳақида кенг маълумот берилди.

Ҳазрати Ойша: Расулуллоҳнинг иккинчи завжай мутаҳ-ҳараларидир (пок рафиқаларидан). Абу Бақр Сиддикнинг қизи бўлиб, жуда оқил, зукко, олим, адифа, афифа ва солиҳа эди. Ҳофизаси (хотираси) жуда қувватли бўлганлигидан Асҳоби киром, кўп нарсаларни ундан сўраб ўрганарди. Ояти карима билан мадҳ этилди. Ижтиҳоди ҳазрати Али билан мос бўлмаганлиги учун Туя воқеасида ҳазрати Алига қарши ҳарб қилган саҳобалар сафида бўлди. Ҳазрати Али шаҳид қилинганида жуда ачинди. Ҳуруфийлар унга кўп туҳматлар қилмоқда. Ҳазрати Алини ёмон кўйарди деб айблайди. Ҳолбуки, “**Алини севиши иймондандир**” ҳадиси шарифни ҳазрати Ойша ривоят қилган. Шу тариқа уни севишини ва ҳамманинг севиши лозимлигини такидалади. Ҳижратдан саккиз йил олдин туғилди ва эллик еттинчи йилда, олтмиш беш ёшида Мадинада вафот этди.

436 Ибн Исҳоқ, “ас-Сийра”, 237-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақат”, VIII, 83-б.; Ибн Касиyr, “ал-Бидоя”, V, 294-б.; Ҳайсамий, “Мажмоуз-Завоид”, IV, 320-б.

437 Аҳмад бин Ҳанбал, “ал-Муснаф”, VI, 277-б.; Ибн Ҳашом, “ас-Сийра”, I, 294-б.; Табарий, “Торих”, II, 264-б.; Ибн Ҳабиб, “ал-Мұхаббр”, 90-б.; Сүҳайлий, “Равзул-унуф”, IV, 18-б.

Савда бинти Замъя: Пайғамбаримизнинг учинчи завжалаидир. Савда эри билан иймон келтириб, Ҳабашистонга ҳижрат қилганди. Маккага қайтиб келгандарида эри вафот қилди. Расулуллоҳ аввал ҳазрати Ойшани, ундан кейин Савдани никоҳладилар. Савдани Маккада, ҳазрати Ойшани Мадинага келгандаридан сўнг уйларига олдилар. Савда хоним жуда меҳрибон ва ифратли аёл эди. Ҳазрати Умар халифалиги даврида вафот этди.⁴³⁸

Зайнаб бинти Ҳузайма: Бу хоним кўп ибодат қилас, кўп садақа берарди. Абдуллоҳ бин Жаҳшнинг хотини эди. Абдуллоҳ, Расулуллоҳ аммалари Умайманинг ўғли эди. Ухуд жангига шахид бўлди. Расулуллоҳнинг никоҳларида бўлиш шарафига мусассар бўлса-да, саккиз ой ўтгач вафот этди.⁴³⁹

Умму Салама: Асл исми Ҳинд эди. Эри Абу Салама билан Ҳабашистонга биринчилардан бўлиб ҳижрат қилганди. Абу Салама, Расулуллоҳ аммалари Барранинг ўғли Убайдуллоҳ бин Жаҳшнинг қардоши бўлиб, ҳижратнинг тўртинчи йили Ухуд (Мадинада) жангига олган жароҳати оқибатида вафот этди. Тул қолгач ҳазрати Абу Бакр ва ҳазрати Умарнинг никоҳ таклифларини қабул қилмади. Расулуллоҳнинг никоҳлари билан шарафланди. Эллик тўққизинчи йили саксон тўрт ёшида Мадинада вафот этди. Расулуллоҳнинг энг охирги вафот этган завжалари шу киши бўлган.⁴⁴⁰

Зайнаб бинти Жаҳш: Расулуллоҳнинг аммалари Умайманинг қизи бўлиб, Абдуллоҳ бин Жаҳшнинг синглиси. Отасининг исми Барра эди. Иймон келтирмагани учун Жаҳш деб аталди. Зайнаб биринчи иймон келтирганлардан ҳисобланади. Пайғамбаримиз уни асрраб олган ўғли бўлмиш Зайд бин Хорисага никоҳлаган эдилар. Зайд, Зайнабнинг ҳакига риоя қила олмагани боис ҳижратнинг учинчи йили ажрашиб кетди. Расулуллоҳ уни ўз никоҳларига олишни таклиф қилдилар. Бу хабарни эшитган Зайнаб, севинганидан икки ракъат намоз ўқиб, “Ё Рабби! Расулинг мени сўрайтилар. Агар менинг Унга завжа бўлишимни тақдир қилган бўлсанг, мени ул зотга Ўзинг бер” деб дуо қилди. Дуоси ижобат бўлиб, “Аҳзоб” сурасининг “**Бас қачонки, Зайд ундан (яъни Зайнабдан) ҳожатини адо этгач** (яъни шариат бўйича ундан ажрашгач) **Биз уни сизга завжа айладик**” маоли шарифидаги ўттиз еттинчи ояти каримаси

⁴³⁸ Ибн Исҳоқ, “ас-Сийра”, 238-б.; Ибн Ҳабиб, “ал-Мұхаббар”, 79-б.; Макризи, “Имтоул-асмо”, VI, 34-б.

⁴³⁹ Ибн Саъд, “ат-Табақат”, VIII, 115-б.

⁴⁴⁰ Ибн Саъд, “ат-Табақат”, VIII, 96-б.; Ибн Ҳабиб, “ал-Мұхаббар”, 85-б.

нозил бўлди. Зайнабнинг никоҳини Аллоҳу таоло кийгани сабабли Расулulloҳ унга алоҳида никоҳ ўқитмадилар. Зайнаб (родиаллоҳу анҳо) бу билан фахрланиб, доимо “Ҳар бир хотин-қизни отаси эрга берса, мени Аллоҳу таолонинг Ўзи никоҳлаган” дерди. Ўшандা ўттиз саккиз ёшда эди. Ҳижратнинг йигирманчи йили эллик уч ёшида вафот этди.⁴⁴¹ Хайр-эҳсони мўл бўлиб, садака беришни яхши кўрарди. Қўли гул, жуда маҳоратли эди. Ўзи тиккан ва қўлига тушган ҳар бир нарсани қариндошларига ва камбағалларга улаштиради. Халифа Умар, азвожи мутаҳҳаротнинг (Расул завжалари) ҳар бирига ўн икки минг дирҳам нафақа берарди. Ҳазрати Зайнаб нафақасини олган заҳоти ҳаммасини бева-бечораларга тарқатиб юборарди. Расулulloҳдан кейин завжоти тоҳирот орасида энг биринчи вафот этган Зайнаб бинти Жаҳш бўлди. Ҳазрати Ойша бу аёлни кўп мадҳу сано қиласиди. “**Завжаларим орасида менга энг аввал қовушадигани, қўли энг очиқ бўлганидир**”⁴⁴² ҳадиси шарифи унинг олдин вафот этишидан дарак берарди. Чунки энг қўли очиғи, яъни энг кўп садақа берувчи волидамиз - Зайнаб эди.

(Адабсиз ва ғийбатчи Волтер номли француз шоири, Расулulloҳнинг ҳазрати Зайнабни никоҳларига олишлари воқеасини тарихий ҳақиқат ва хабарларга зид ўлароқ, уйдирма, тухматлардан иборат шеърий драма ҳолида ёзган. Адибликка ярашмаган шу ифлос “асари” уни черковдан ҳайдаган душмани папага ёкиб қолиб, муаллифга мақтov хати ёзади. Мусулмонлар халифаси, **султон иккинчи Абдулҳамид хон**, ушбу пьесанинг саҳналаштирилаётганини эшишиб, Франция ва Англия ҳукуматларига дарҳол ултиматум юбориб, пасткашликнинг олдини олган эди.)

Ҳазрати Сафийя: Бу хоним, Хайбар яхудийлари бошлиги Ҳуяй ибни Аҳтобнинг қизи эди. Хайбарда бир яхудийга унаштириб қўйилганди. Кейинроқ, жуда бадавлат Канона бин Ҳақиққа турмушга чиққанди. Ҳижратнинг еттинчи йили Хайбар фатҳ этилганида Сафийя ҳам асир олинганди. Ғанимат бўлинаётганда у Расулulloҳнинг хиссаларига тушди. Пайғамбаримиз уни озод қилдилар. У эса, иймон келтирди ва Расулulloҳнинг никоҳи билан шарафланди. Ҳижратнинг эллигинчи йили Мадинада вафот этди.

Ҳазрати Маймуна: Бу хонимнинг асл исми Барра эди.

441 Дора Кутний, “ас-Сұнан”, III, 301-б.; Ҳаким, “ал-Мустағрак”, IV, 24-б.

442 Бухорий, “Закот”, 10-б.; Муслим, “Фазош-ус-Саҳоба”, 101-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақат”, VIII, 108-б.

Расулуллох уни Маймуна деб алмаштирилар. Хайбар фатҳидан кейин Маккага умрага келгандарида Маймунанинг эри вафот этган эди. Расулуллоҳнинг никоҳларига кириш шарафига эришди. Ҳижратнинг эллик учинчи йили Маккада бетоб тушди. Ёнидагиларга, “Мени Маккадан чиқаринглар! Чунки Расулуллоҳ менинг Макка ташқарисида вафот этишимни башорат қилгандар” деди. Илтимосини бажардилар. Расулуллоҳга никоҳ қилинган жойда вафот этди.

Ҳазрати Морийя: Бу хоним муҳтарам пайғамбаримизнинг жорияси (чўриси) эканлигига иймон келтириди ва жанобимизнинг никоҳлари билан шарафланди. Морийя, Мисрдаги Искандария хукмдори **Муқавқис** томонидан хадя тариқасида юборилганлиги учун наасби (таги) ва туғилган йили аниқ эмас. Расулуллоҳ, ҳазрати Морийя волидамиздан Иброҳим исмли бир ўғил кўрганлар. Ҳазрати Морийя жуда сокин, камгап ва ўз ҳолида бир аёл эди. Ҳазрати Умар халифа лигининг охирги йилларида, яъни мелодий 637 (х. 16) да вафот этди. Боқий қабристонига дағн қилинди.

Ҳазрати Райҳона: Бу хоним ҳам пайғамбаримизнинг жорияси пайтида мусулмон бўлган. Мадиналиқ яхудийларнинг Баний Курайзо қабиласидан эди. Насаби (силсиласи): Райҳона бинти Шамъун ибни Язид ёки Райҳона бинти Зайд ибни Амр ибни Ҳанафа бин Шамъун бин Язиддир. Туғилган йили номаълум. Пайғамбаримиздан аввал мелодий 631 (х. 10) йили Мадинада вафот этди. Боқий қабристонига дағн қилинган.

Ҳадиси шарифда марҳамат қилиндики: “**Менинг барча никоҳларим билан қизларимни турмушга беришим Жаброилнинг (алайҳиссалом) Аллоҳу таолодан олиб келган изни орқали амалга ошган.**”

Расулуллоҳнинг кўп марта уйланишларига муҳим сабаблардан бири, Ислом динини аҳолига яхшироқ ва тезроқтаблиғ қила олишдан иборат бўлган эди. Ҳижоб ҳақида ояти карима нозил бўлмасидан аввал, яъни аёлларнинг ёпиниб юришлари амр бўлмасидан олдин, аёллар ҳам Расулуллоҳга келиб, билмаганларини тўғридан сўраб ўрганарди. Расулуллоҳ бирор кишиникига борса, аёллар ҳам ўша ерга бориб бир даврада ўтириб, тинглаб, фойдаланаарди. Ҳижоб ояти нозил бўлиб, хотин-қизларнинг бегона эркаклар билан бирга ўтиришлари, сўзлашишлари тақиқланганидан кейин бегона хотин-қизларни қабул қилмайдиган бўлдилар. Хотин-

қызларга билмаганларини ҳазрати Ойшадан сўраб ўрганишларини буюрдилар. Хотин-қизлар ичида сўровчилар жуда кўпайиб кетиб, ҳазрати Ойша уларнинг барчасига вақтида жавоб берса олмай қолди. Шунда унинг вазифасини бир мунча енгиллаштириш мақсадида Расулуллоҳнинг уйланишларига тўғри келди. Хотин-қизларга оид муҳим ва нозик масалаларни мусулмон аёлларга муборак завжалари орқали ўргатдилар. Бордию, Расулуллоҳнинг завжаси битта бўлганида, барча хотин-қизларнинг ундан сўраб ўрганишлари жуда қийинлашиб кетар, ҳатто мумкин бўлмай қоларди. Аллоҳу таолонинг динини тўлиқ етказиш учун кўп марта уйланиш юкини ҳам ўз зиммаларига олдилар.

Фарзандлари

Пайғамбаримиз уч ўғил, тўрт қиз, жами еттита фарзанд кўрдилар. Ҳазрати Фотимадан бошқа барчаси Расулуллоҳдан олдин вафот этдилар. Севимли пайғамбаримизнинг насли ҳазрати Фотима волидамиз орқали давом этди. Неваралари ҳазрати Ҳусайн наслига "сайийд", ҳазрати Ҳасан наслига "шариф" дейилди. Сайийдлар ва шарифларга ҳурмат, пайғамбаримизга ҳурмат ҳисобланади. Сайийдлар билан шарифларни севиш, охирги нафасда иймон билан кетишига сабаб бўлади. Расули акрам (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) фарзандлари ҳақида куйидаги маълумотлар мавжуд:

Қосим: Расулуллоҳнинг уч ўғлидан тўнғичидир. Шунинг учун Расулуллоҳга Абул-Қосим ҳам дейилган. Нубувватдан олдин Маккада дунёга келди. Онаси Хадижат-ул-кубродир. Ўн етти ойлигига вафот этди.⁴⁴³

Зайнаб: Расулуллоҳнинг тўртта қизидан энг каттаси. Пайғамбаримиз ўтгиз ёшлирида дунёга келди. Нубувватдан илгари онаси Хадижанинг синглиси ўғли Абул-Ос бин Рабийга турмушга чиқди.⁴⁴⁴ Абул-Ос аввал иймонга келмай юрди. Бадр жангига асир олиниб, завжасини Мадинага юбориш шарти билан озод қилинди. Абул-Ос завжаси Зайнабни укаси билан бирга Мадинага юборса-да, коғирлар уларни йўлдан қайтариб олди. Расул (алайҳиссалом) Зайд бин Хорисани маҳсус юбориб, Зайнабни Маккадан яширинча олиб келтириди. Абул-Ос, Ҳудайбия ғазосидан кейин мусулмон бўлди.

443 Ибн Саъд, “ат-Табақат”, VIII, 16-б.

444 Ибн Исхоҳ, “ас-Сүйра”, 229-б.; Абдуллорраззак, “ал-Мусаннаф”, VII, 171-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақат”, VIII, 31-б.

Зайнаб унга тақрор берилди. Ҳижратнинг саккизинчи йили ўттиз бир ёшида вафот этди. Зайнабдан қолган ёлғиз ўғил - Али, Макка фатҳида Расулуллоҳнинг туясиға мингашиб олган эди. Зайнабнинг Уммома исмли ягона қизини ҳазрати Али ўзига никоҳлаган эди.⁴⁴⁵

Руқайя: Расулуллоҳнинг иккинчи қизи бўлиб, пайғамбаримиз ўттиз уч ёшларида дунёга келди. Жуда чиройли эди. Абу Лаҳабнинг ўғли Утбага унаштирилган эди. “Таббат” сураси нозил бўлганида Утба тўйдан олдин никоҳни бузди. Ваҳий келиб, у ҳазрати Усмонга никоҳ қилинди. Ҳазрати Усмон завжаси билан бирга икки марта Ҳабашистонга ҳижрат қилди. Бадр жангни олдида йигирма тўрт ёшида касалланди. Шу сабабли ҳазрати Усмонга Бадр ғазосига иштирок этмай, завжасига қараши буйрилди. Бадр зафари ҳақида Мадинага хушхабар келган куни Руқайя дағн қилинди.⁴⁴⁶

Умм-и Гулсум: Расулуллоҳнинг учинчи қизи. Бу ҳам Абу Лаҳабнинг иккинчи ўғли Утайбага унаштирилган бўлса-да, “Таббат” сураси келганда ҳали тўйлари бўлмай бадбахт Утайба уни талоқ қилиб, кўйиб юборди. Устига устак Расулуллоҳга ҳақорат ёғдирди. Пайғамбаримиз: **“Ё Раббий! Жониворларингдан бирини унга рўпара қил!”** деб баддуо қилдилар. Шом йўлида уни бир арслон парчалаб ўлдириди. Руқайя вафот этгач, Умми Гулсум ҳам ваҳий орқали ҳазрати Усмонга никоҳланди. Ҳижратнинг тўққизинчи йили вафот этди. Жанозасини Расулулоҳ ўзлари ўқитдилар. Дағн пайтида қабри ёнида туриб, муборак кўзларидан ёш тўқдилар.⁴⁴⁷

Фотима: Расулуллоҳнинг тўртинчи қизи, ҳазрати Алининг завжаси ва ҳазрати Умарнинг қайнонасиdir. Никоҳи ўқилгандан ўн беш ёшда эди.⁴⁴⁸ Маҳри тўрт юз мисқол кумуш бўлғанлиги **“Мавоҳиби ладунний”** китобида Савийк ғазоси бобида ёзилган. Бу оғирликдаги кумуш 57,14 мисқол олтинга тенг бўлади. Али (родиаллоҳу анх) уйланганида йигирма бир ёшда эди. Ҳазрати Фотима Аҳли байтдан (пайғамбар оиласидан) эди. Оқтанли ва жуда чиройли эди. Ҳижратдан ўн уч йил олдин Маккада туғилди. Ўн биринчи йили йигирма тўрт ёшида вафот этди. Ҳасан, Ҳусайн ва Муҳсин исмли уч ўғил, Умми Гулсум ва Зайнаб исмли иккита қиз кўрди.⁴⁴⁹ Расулуллоҳнинг насллари Фотимадан давом этди. Зайнаб,

445 Ибн Саъд, “*ам-Табақат*”, VIII, 31-б.

446 Ибн Саъд, “*ам-Табақат*”, VIII, 36-б.

447 Ибн Асокир, “*Торих-и Димашқ*”, XXXIX, 37-б.

448 Ибн Саъд, “*ам-Табақат*”, VIII, 22-б.

449 Ибн Исҳоқ, “*ас-Сийра*”, 231-б.; Ибн Саъд, “*ам-Табақат*”, VII, 26-б.; Ибн Касиир, “*ал-Бидоя*”, V, 293-б.

Абдуллоҳ бин Жаъфар Тайёрға никоҳланиб, Али ва Умми Гулсум исмли фарзандлари бўлди. Уларга **Шарифи Жаъфарий** дейилди.

Абдуллоҳ: Руслуллоҳнинг Хадижа-тул-кубрордан туғилган охирги фарзандидир. Нубуватдан кейин туғилиб, сутдан чиқмай вафот этди. Уни Таййиб ва Тоҳир деб ҳам чақиришарди. Абдуллоҳ вафот этганида, мушриклардан Ос бин Воил: “Мұхаммад абтар бўлди”, яъни насли кесилди деб жар солди. Аллоҳу таоло “Инно айтайно” сураси орқали Ос кофирига жавоб берди.⁴⁵⁰

Иброҳим: Расуллороҳнинг ўғиларидан учинчиси ва барча фарзандларининг энг қеенжасидир. Ҳирақлнинг Миср волийси - Муқавқис ҳадя қылган жория Мориядан дунёга келди. Ҳижратнинг саккизинчи йили туғилиб, бир ярим ёшида вафот этди. Бетоб ётганида Расуллороҳ уни кучоқларига олиб, муборак кўзларидан ёш тўккандилар. Вафот қилганида кўёш тутилди дедилар. Расуллороҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) бундай сўзларини эшитиб, “Ой билан қўёш Аллоҳу таолонинг борлиги ва бирлигига далолат қилувчи икки маҳлуқидир. Улар ҳеч кимнинг ҳаёти ё мамоти туфайли тутилмайди. Уларни кўрганда Аллоҳу таолони хотирланглар” дега марҳамат қилдилар. Иброҳим вафот этганида, “Эй Иброҳим! Ўлимингдан кўп аламлар ютдик. Кўзларимиз ийғлаб, қалбимиз эзиляпти. Лекин Раббимизни қаҳрига тегувчи ҳеч нарса демаймиз” дегандилар.

Аҳл-и байт

Мұхтарам пайғамбаримизнинг бутун оила аъзоларига **Аҳл-и байт** дейилади. Муборак завжалари, қизи ҳазрати Фотима билан күёви ҳазрати Али, уларнинг муборак авлодлари - ҳазрати Ҳасан билан ҳазрати Ҳусайн ва уларнинг барча фарзандлари, яна пайғамбаримизнинг пок наслларига мансуб Ҳошимўғиллари **Аҳли байт**дирлар.

Аллоҳу таоло, Қуръони каримда Аҳли байтга қаратса маолан: “**Аллоҳу таоло сизлардан рижсни, яъни ҳар қандай қусур ва нопокликларни кетказиб, сизларни мукаммал таҳорат билан поклашни истайди**”⁴⁵¹ деб марҳамат қилинган.

450 Ибн Саъд, “ат-Табақат”, VIII, 16-б.; Табарий, “Тарих”, III, 175-б.
451 Аҳзоб сураси, 33/33.

Асхоби киром: “Ё Расулаллоҳ! Аҳли байт кимлар?”- деб савол қотдилар. Шу пайт имоми Али келди. Расулуллоҳ уни муборак чопонлари остига олдилар. Кейин навбат билан Фотима-туз-захро, имоми Ҳасан ва имоми Ҳусайн келди. Ҳар қайсисини бир ёнларига олиб, “**Мана шулар, менинг Аҳли байтимдир**” дедилар. Бу улуг инсонларга “**Ол-и Аба ёки Ол-и Расул**” ҳам дейилади.⁴⁵²

Аҳли байти набавийни (пайғамбар наслини) севиш, охиратга иймон билан кетишига, охирги нағасда саломатга эришишига сабаб бўлади. Аҳли байтни яхши кўриш ҳар бир мусулмонга фарздир. Сарвари олам (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) бир ҳадиси шарифларида марҳамат қилдиларки: “**Аҳли байтим, Нух алайҳиссаломнинг кемасига ўхшайди. Уларга тобе бўлганлар омонлик топади. Йироқ турғанлар ҳалок бўлади.**”⁴⁵³

Аҳли байти набавийнинг фазилат ва камолоти жуда кўп бўлиб, санаб ниҳоясига етказиши қийин. Уларни баён қилишига, мадҳ этишига одамзотнинг қудрати етмайди. Уларнинг нақадар улуғ ва қийматли эканликлари ояти карималар ёрдамида тушунилмоқда.

Имоми Шофеъий: “Эй Аҳли байти Расул! Сизни севишимз кераклигини Аллоҳу таоло Қуръони каримда буюрди. Намозда сизларга дуо қилмаганларнинг намозлари қабул бўлмаслиги, қадр-қийматингиз ва олий даражангизга далолат қилмоқда. Шарафингиз шунчалар баландки, Аллоҳу таоло Қуръони каримда сизларга салом айтмоқда” деб, уларнинг устунликларини чиройли тарзда ифода қилган.

Ҳазрати Анас айтди: “Аҳли байтингиз орасида кимни кўпроқ яхши кўрасиз” деб сўралганида Расулуллоҳ: “**Ҳасан ва Ҳусайнни**” деб жавоб бердилар”.⁴⁵⁴

Ҳазрати Абу Ҳурайра айтди: “Расулуллоҳнинг ёнларида эдим. Неваралари Ҳасан келди. **“Ё Раббий! Бу болани жуда яхши кўраман. Сен ҳам уни сев ва уни севгандарни ҳам сев”** дедилар. Яна бир гал, “**Ҳасан ва Ҳусайн, дунёда менинг ёқимли ҳидларимдир**” дедилар.”

Муҳтарам пайғамбаримиз марҳамат қиладиларки:
“Мендан кейин сизга икки нарса қолдиряпман. Уларга

452 Табароний, “ал-Муъжамул-қабир”, III, 55-б.; Ҳаким, “ал-Мустафрак”, II, 451-б.

453 Табароний, “ал-Муъжамул-қабир”, III, 45-б.; Ҳаким, “ал-Мустафрак”, II, 373-б.

454 Абу Йъла, “ал-Муснаф”, VII, 274-б.; Ибн Асокир, “Торих-и Димашқ”, XI, 153-б.; Шамсиоддин Шомий, “Субулу-л-Худо”, XI, 58-б.

чамбарчас боғлансангиз, асло йўлдан чиқмайсиз. Биринчиси иккинчисига нисбатан улуғроқ ва муҳимроқ. У, Аллоҳу таолонинг китоби - Қуръони карим бўлиб, худди қўқдан ерга тушиб турган мустаҳкам арқондир. Иккинчиси, Аҳли байтимдир. Улар бир-биридан сира ажралмайди. Уларга эргашмаганлар, менинг йўлимдан айрилади.”⁴⁵⁵

Ҳазрати Ҳасан ва Ҳусайнлар бетоб бўлдилар. Пайғамбаримиз, ҳазрати Али билан ҳазрати Фотимага, “**Бу жигарпораларингиз соғайиши учун бирон нарса атанглар (назр қилинглар)!**” деб буюрдилар. Ҳазрати Али, Фотима волидамиз ва Фидда исмли жориялари (чўри) уч кун рўза тутишни назр қилдилар. Шундан сўнг ўша иккита жаннат ройиҳолари (жаннат ҳиддилар) шифо топди. Лекин уйларида егулик ҳеч нималари йўқ эди. Ҳазрати Али бир яхудийдан уч саъ⁴⁵⁶ (1саъ=4.2л) арпа қарз олди. Учаласи ҳам рўзага ният қилдилар. Арпанинг учдан бир қисмини ҳазрати Фотима ун қилиб, беш дона нон пиширди. Уй аҳли беш киши эди. Ифтор вақти бўлди. Ҳазрати Фотима нонларни биттадан Ҳазрати Али, ҳазрати Ҳасан, ҳазрати Ҳусайн ва Фиддалар олдига қўйиб чиқди ва қолган бирини ўз олдига қўйди. Энди ифтор қилмоқчи бўлгандаридан эшикка бир факир келиб, “Эй Аҳли байти Расулаллоҳ! Мен бир мискин мусулмонман. Илтимос, менга егулик бир нима беринглар, Аллоҳу таоло сизни жаннат неъматлари билан мукофотласин” деди. Уй аҳли қўлларидаги нонларини садақа қилиб, сув билан ифтор қилдилар. Эртаси кун яна рўза тутдилар. Хизматчи қолган арпанинг ярмини угдириб, бешта нон пиширди. Қўёш ботгач энди ифтор қилгани ўтиргандаридан эшикка бир етим келди. Бешови ҳам нонларини бериб, етимни хурсанд қилиб, сув билан ифтор қилиб ухладилар. Эртасига яна рўза тутдилар. Қолган арпадан бешта нон пиширдилар. Энди ифтorga шайлангандаридан, эшикка бир асир келиб, “Уч кундан бўён очман. Мени боғлаб қўйишиди, егулик беришмади. Аллоҳу таоло учун менга раҳимингиз келсин”, деди. Бешовлон яна нонларини унга бериб, ўzlари сув билан ифтор қилдилар.

Ушбу ҳодиса устига ояти карима нозил бўлиб, Аллоҳу таоло

⁴⁵⁵ Термизий, “Маноқиб”, 32-б.; Ибн Абий Шайба, “ал-Мусаннаф”, VI, 309-б.; Табароний, “ал-Муъжамул-қабир”, III, 66-б.

⁴⁵⁶ саъ: 4,2 л ҳажмга тенг ўлчов бирлиги. (3500 гр.га тўёри келади) – Қаранг: “Диний терминлар лугати” II, 149-б, *Türkçe Gazetesi Yayınları*.

маолан: “Улар атаган назрларини бажо келтирдилар. Үзөк ва узлиksиз Қиёмат кунидан қўрққанларидан жонлари хоҳлаб, жуда егилари келиб турган озиқларини мискин, етим ва асиrlарга бердилар. Улар, биз бу муҳтожларни Аллоҳу таолонинг ризоси учун едиrдик. Улардан бирон ташаккур ё бирон наф кутмадик, дедилар. Шу боис у (рўзадор)-ларга жаноби Ҳақ шароби тохур (жаннат шарбати) ичказди...”⁴⁵⁷ деб марҳамат қилди.

Ҳазрати Абу Хурайра айтди: "Расулуллоҳ: "Сизнинг яхшиларингиз, мендан кейин Аҳли байтимга яхшилик қилувчилардир" деб марҳамат қилдилар."

Ҳазрати Али айтди: "Пайғамбаримиз: "Аҳли байтимга яхшилик қилғанларга қиёмат куни шафоат қиласман", "Аҳли байтимни ва Асҳобимни севғанлар Сирот кўпригидан оёқлари тоймасдан ўтадилар" деб марҳамат қилдилар."

Имоми Раббоний ҳазратлари келтирган бир ҳадиси шарифда: "Алини севған одам, муҳаққақ мени севибди. Үнга душманлик қилган одам, шубҳасиз менга душманлик қилибди. Уни ранжитган одам, муҳаққақ мени ранжитибди. Мени ранжитган, шубҳасиз Аллоҳу таолони ранжитган бўлади" дейилган.

Расулуллоҳ марҳамат қилдиларки: "Аллоҳу таоло, менга тўрт одамни сев деб амр қилди. Уларни Ўзи севишини ҳам айтди." "Улар кимлар, исмларини айтасизми?" деб сўраганларида, "Али улардан, Али улардан, Али улардан, Абу Зарр, Микдод ва Салмон" деб марҳамат қилдилар.

"Оилам ҳақида мени хафа қилғанларга шиддатли азоб бордир" дедилар.

Бир ҳадиси шарифда: "Фотима менинг бир парчамдир. уни хафа қилғанлар мени хафа қилган бўлади" дейилган. Ҳазрати Абу Хурайра дейдики: "Пайғамбаримиз ҳазрати Алига, "Фотима, мен учун сенга нисбатан севимлироқдир. Сен эса, үнга нисбатан азизроқсан (яъни қийматлисан)" деб марҳамат қилдилар"⁴⁵⁸

Яна бир ҳадиси шарифларида сарваримиз шундай буюрдилар: "Сизларга Ислом динини олиб келганим эвазига ҳеч нарса

⁴⁵⁷ Иңсон сураси, 76/7-21.

⁴⁵⁸ Ҳайсамий, "Мажмоуз-Завоид", IX, 100-б.; Ибн Асокир, "Торих-и Димашқ", XXXXII, 125-б.; Шамсиоддин Шомий, "Субулу-л-Худо", XI, 44-б.

талаң қилмайман. Фақат менга яқин бўлган Аҳли байтимни севишингизни истайман.”

Ислом олимлари, Аҳли байтга бўлган муҳаббатни охирги нафасда иймон билан кетишнинг шарти деб билганлар. Уларда Расууллоҳнинг зарралари бор. Аҳли байтни эъзозлаш, хурматларига риоя қилиш ҳар бир мусулмоннинг вазифасидир.

Улугъ ислом олими имоми Раббоний (раҳматуллоҳи алайҳ), айтдиларки: “Отам, зоҳир ва ботин илмларида, яъни қалб илмларида теран олим эди. Умр бўйи атрофдагиларга Аҳли байтни севиши тавсия ва ташвиқ қиласиди. Бу муҳаббат кишининг охирги нафасида иймон билан кетишига кўп ёрдам беради дерди. Вафоти пайтида ёнида эдим. Умрининг сўнгги сонияларида аҳволи анча оғирлашгач отамга ўша насиҳатларини эслатиб, шу муҳаббатнинг қандай таъсири бўлгани ҳақида сўрадим. Ўлим ҳолида бўлишига қарамай, “Аҳли байтга бўлган муҳаббат дарёсида сузмоқдаман” деди. Мен дарров Аллоҳу таолога ҳамду-санолар айтдим. Аҳли Байтни севиши Аҳли суннатнинг сармоясидир. Охират ютуқлари ва фойдаларига фақат мана шу сармоя сабабдир.”

Расууллоҳнинг Аҳли байти уч қисмдан иборат: Биринчиси - насл-насаб томонидан хеш-акрабо бўлганлардир. Масалан, аммалари шу қисмга киради. Иккинчиси - муборак, покиза завжаларидир. Учинчиси - завжаларига тегишли уйларда уларнинг сочини тараш, овқат пишириш, уй супуриш, кир ювиш ва бошқа уй ишларига ёрдамлашувчи хизматчи аёллардир. Уй ташқарисидаги ишларга қарайдиган ва масжидда азон ўқийдиган Билол, Салмон, Суҳайблар ҳам "Хонаи саодат"дан еб-ичардилар.

Ҳазрати Фотима билан Қиёматгача келадиган авлодлари Аҳли байтдирлар. Уларни, осий бўлсалар ҳам севиб, эъзозлаш лозим. Уларни севиши, уларга қалб, бадан ва мол-мулк орқали ёрдам бериш, хурмат-иззат кўрсатиш, ҳақларига риоя қилиш иймон билан жон таслим қилишга сабаб бўлади. (Усмонийлар даврида Суриянинг Ҳама шаҳрида саййидларга маҳсус маҳкамама бўларди. Ушбу муборак сулоладан туғилган ҳар бир чақалоқ иккита гувоҳ олдида ҳоким хузурида дафтарга қайд қилинарди. Инглизларнинг содик дўсти, сотқин Мустафо Рашид пошо ушбу маҳкамани бекор қилди.)

Асҳоби киром

Пайғамбаримизнинг дўстларидир. Эркак, аёл, бола ёки катта одамлардан бирон мусулмон, Расулуллоҳни қисқа вақтга, бир марта кўрса, кўр одам бир марта сўзлашса ва иймон билан вафот этса, унга “Соҳиб” ёхуд “Саҳобий” дейилади. Бир нечасига “Асҳоб”, “Саҳоба” ёхуд “Саҳб” дейилади.

Пайғамбаримизни, коғир пайтида кўриб, Расулуллоҳнинг вафотларидан кейин иймонга келган ёки мусулмон пайтида кўриб, кейинчалик муртад бўлган (яъни диндан чиққан) кимса саҳобий бўлмайди. Саҳобий бўлгач муртад бўлиб, Расулуллоҳнинг вафотларидан кейин қайта иймонга келган одам саҳобий бўлади. Пайғамбаримиз жинлар тоифасига ҳам пайғамбар бўлганлари учун жинлардан ҳам саҳобийлар бўлади.

Асҳоби киром (ридовуллоҳи таоло алайҳим ажмоин) диний ҳукмлар хусусида энг мўътабар манба инсонлар ҳисобланади. Чунки улар Қуръони каримни пайғамбаримиздан ўрганиб, кейинги наслга ўргатган ва изоҳлаганлар. Пайғамбаримизнинг сўз ва ишлари ҳақида маълумотлар, уларнинг бевосита кўриб, эшитиб нақл қилган хабарларига сунянади.

Шу боис улар нақл қилган барча ҳукмлар, ҳадиси шарифларнинг асосини ташкил қиласди. Исломиятда **Ижмо-и уммат**, яъни **олимларнинг иттифоқи**, фақат Асҳоб замонида тўла ва мукаммал тарзда амалга ошган. Ундан ташқари Асҳобнинг ҳар бири, сўзлари динда хужжат, далил ва васиқа саналувчи мужтаҳид олимлар жумласидандир. Кейин келган мужтаҳид олимлардан анча устун турадилар.

Ахли суннат олимлари, Асҳоби киромнинг устунлик даражаларини учга ажратган:

1. Муҳожирлар: Макка шаҳри фатҳ этилишидан олдин Маккадан ёки бошқа жойлардан ватанларини, яқинларини ташлаб, Мадина шаҳрига хижрат қилганлардир. Улар Расулуллоҳнинг ёнларига иймон билан келганлар ёки келгандан кейин иймон келтирганлардир. Амр бин Ос ҳазратлари шулардандир.

2. Ансор: Мадина шаҳрида ёки бу шаҳарга яқин жойларда ва Авс, Ҳазраж номли икки араб қабиласига мансуб мусулмонларга

Ансор дейилади. Чунки булар, мухтарам пайғамбаримизга ва маккаликларга ҳар хил ёрдам ва фидокорлик қилишга ваъда бериб, ваъдаларида турганлар.

3. Бошқа Саҳобалар: Макка шаҳри фатҳ этилганда ва кейинроқ Маккада ёки бошқа жойларда иймонга келганлардир. Уларга "муҳожир" ёки "ансор" эмас, фақат саҳобий дейилади.

Асҳоби киромнинг энг устунлари - Расулуллоҳнинг тўртта халифаси бўлиб, хилофат кезаги бўйича: ҳазрати Абу Бакр, ҳазрати **Умар**, ҳазрати **Усмон** ва ҳазрати **Алидир**. Улардан кейин Ашараи мубашшарадан, яъни жаннат билан суюнчиланган ўн кишидан қолган олтиласи (**Талҳа**, **Зубайр бин Аввом**, **Абдураҳмон бин Авф**, **Саъд бин Аби Вакъос**, **Саид бин Зайд**, **Абу Убайдадин бин Жарроҳ**) ва ҳазрати **Ҳасан** билан ҳазрати **Хусайндир**.

Асҳоби киромнинг энг устунлари - тўрт буюк халифа ва ҳаётларида жаннат билан муждалангандардан кейин энг устунлари - илк мусулмон бўлган **қирқ** кишидир. Улардан кейинги ўринда Бадр ғазосига қатнашган уч юз ўн уч саҳоба туради. Улардан кейинги устун кишилар эса, Уҳуд ғазосига иштирок этган етти юз қаҳрамондир. Улардан кейин устун бўлганлар - хижратнинг олтинчи йили дарахт тагида Расулуллоҳга ваъда берган **бир минг тўрт юз** киши бўлиб, ушбу аҳдлашувга **"Байъат-и Ридвон"** дейилади.⁴⁵⁹

Асҳоби киром сони: Маккани фатҳида ўн минг, Табук ғазосида етмиш минг, Видо ҳажида тўқсон минг ва Расулуллоҳ вафот этгандаридан ер юзида юз йигирма тўрт мингдан зиёд саҳобий бор эди. Бу ҳақда бошқа ривоятлар ҳам бор.

Асҳоби киромдан ҳаммадан кейин вафот қиласанлар: Абдуллоҳ бин Аби Авфа 705 йили (х.86) Куфада; Абдуллоҳ бин Яср 706 йили (х.88) Шомда; Саҳл бин Саъд юз ёшида 709 йили (х.91) Мадинада; Анас бин Молик 711 йили (х.93) Басрада; Абут-Туфайл Омир бин Васила 718 йили (х.100) Маккада оламдан ўтдилар.

Расулуллоҳнинг вафотларидан кейин, тўрт халифа даврида ҳам Асҳоби киром, Ислом динини тарғиб қилиш мақсадида жиҳод хусусида ваъдаларига содик қолдилар. Ҳеч қайсиси сўзларидан қайтмади. Барчаси иттифоқ-ла ўз юртларини тарқ

⁴⁵⁹ Аҳмад бин Ханбал, "ал-Муснад", I, 59-б, II, 101, 120-б.; Ибн Ҳишиом, "ас-Сийра", II, 315-б.; Воқидий, "ал-Магозий", I, 279-б.

этиб, Арабистондан узок әлларга динни ёйиш мақсадида тарқалиб кетдилар. Кетгандарнинг аксарияти ватанга қайтмай, борган жойларида бир умр жиҳод қилиб, Ислом динининг кенг ёйилишига турткى бўлдилар. Шу тариқа қисқа вақтда жуда кўп мамлакатлар мусулмонларга бўйсунди. Фатҳ этилган жойларда Исломият зудлик билан ёйилди.

Асҳоби киромнинг истисносиз ҳаммаси одил бўлиб, Исломиятни келаси авлодларга ривоят қилиш, етказишида муштаракдирлар. Қуръони каримни битта китобга нуқсонсиз жамлашда ҳар бирининг ҳиссалари бор. Бутун ҳадиси шарифларни пайғамбаримиздан келаси наслга улар нақл қилгандар.

(Асҳоби киромнинг Ислом динига қилган хизматлари, ўrnak ҳаётлари, фазилатлари, исм ва таржимаи ҳоллари ҳақида кўплаб қийматли асарлар ёзилиб, нашр қилинган. “Ҳақиқат Китоб Уий” томонидан чоп этилган “**Асҳоб-и Киром**” номли китоб ҳам жуда қийматли асардир.)

Пайғамбарлардан ва фаришталарнинг энг улуғларидан кейин, барча маҳлукотнинг энг устуни Асҳоби киромдир. Шу боис ҳар бирининг исемини хурмат билан тилга олиш керак. Барча саҳобалар бу умматнинг жумласидан улуғдир. Мухаммад алайҳиссаломнинг пайғамбар эканликларига инонган ҳар бир одамга, яъни ҳар бир мусулмонга, ирқи ва юртидан қатъий назар, Мухаммад алайҳиссаломнинг уммати дейилади.

Саҳобаларнинг фазилат ва устунликлари ҳақида нозил бўлган ояти карималарда маолан шундай дейилган:

“Сиз - умматларнинг энг хайрлисисиз”.⁴⁶⁰

“Аввал мусулмон бўлганлардан, муҳожир ва ансорларнинг илк пешқадамларидан ва уларга чииройли амаллари билан эргашганлардан Аллоҳу таоло рози бўлди ва улар ҳам Ундан рози бўлдилар. Аллоҳу таоло улар учун остидан дарёлар оқиб турадиган, улар абадий қоладиган жаннатларни тайёрлаб кўйди”.⁴⁶¹

“Мухаммад (алайҳиссалом) Аллоҳу таолонинг пайғамбари-дир. У билан бирга бўлганлар (Асҳоби киром) ҳаммаси кофирларга нисбатан қаҳрли, лекин бир-бирларига нисбатан раҳм-шафқатлидирлар. Уларни мудом руку ва сажда

⁴⁶⁰ Ибн Саъд, “ат-Табақат”, II, 97-б.; Ибн Касиyr, “ac-Сийра”, III, 324-б.

⁴⁶¹ Тавба сураси, 9/100.

қилаётган ҳолда кўурурсиз. Улар, ҳаммага (дунёда ва охиратда) барча яхшиликларни Аллоҳдан сўрайдилар. Юзларида кўп сажда қилганларидан белги-аломатлар бор. Уларнинг ҳол ва шарафлари шу тарзда Тавротда (ва Инжилда) билдирилган. Инжилда ҳам билдирилганидек улар экинга ўхшайди. Ингичка ниҳол ҳолида униб чиқиб, йўғонлашиб ўсганидек ўзлари оз, заиф бўлишларига қарамай, қисқа вақтда кўпайиб кучга тўлдилар. Ҳамма томонни иймон нурига гарк қилдилар. Ҳамма, ниҳолнинг қисқа вақтда ўсиб, йўғонлашганидан ҳайрон қолганидек уларнинг ҳол ва шонлари ҳам қисқа вақтда дунёга ёйилганини кўрганлар ҳайратда қолди, кофирлар бўлса, ғамга ботди".⁴⁶²

Асҳоби киром ҳақида ворид бўлган баъзи ҳадиси шарифларда куйидагича марҳамат қилинган:

“Асҳобимни сўқманлар! Асҳобимдан кейин келганлардан бирон кимса тоғдай олтин садақа қилса, Асҳобимдан бирининг бир ҳовуч арпа бериб, эришган савобига ёхуд ярмига ҳам эриша олмайди”.⁴⁶³

“Асҳобим кўқдаги юлдузларга ўхшайди. Қайси бирига эргашманг, албатта ҳидоятга эришасиз”.⁴⁶⁴

“Асҳобимга душманлик қилишдан сакланинглар. Аллоҳдан кўрқинглар! Уларни севганлар мени севгани учун севади. Уларга душманлик қилганлар менга душманлик қилган бўлади. Уларни хафа қилганлар, мени хафа қиласи. Мени хафа қилганлар эса, Аллоҳу таолони ранжитган бўлади”.

“Умматимнинг энг яхшилари - менинг замондошларимdir. Улардан кейин энг яхшилар - Асҳобимдан кейин келувчилардир. Улардан кейин эса, келаси авлод мусулмонлари келади. Мени кўрган ва мени кўрганларни кўрган мусулмонни жаҳаннам оташи ёқмайди”.⁴⁶⁵

Ушбу ояти карима ва ҳадиси шарифлар, Асҳоби киромнинг улуғлиқ ва фазилатларини очиқ-ойдин кўрсатиб турибди.

462 Фатҳ сураси, 48/29.

463 Бухорий, “Фазошли-ус-Саҳоба”, 5-б.; Абу Довуд, “Суннат”, II-б.; Термизий, “Маноқиб”, 70-б.; Ибн Можса, “Муқаддима”, 31-б.; Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснад”, III, II-б.; Байҳақий, “ас-Сунан”, II, 116-б.

464 Шамсиёдин Шомий, “Суббулут-л-Худо”, X, 329-б.; Сафаий, “ал-Вофий”, II, 362-б.

465 Бухорий, “Рикок”, 7-б.; Муслим, “Фазошли-ус-Саҳоба”, 319-б.; Насоий, “Иймон”, 29-б.; Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснад”, I, 438-б.

БАЪЗИ ЗАВОИД⁴⁶⁶ СУННАТЛАР

Муборак соч ва соқоллари

Расулуллоҳнинг муборак соchlари васфи ҳақида ҳазрати Анас бин Моликдан сўралганида қуйидагича жавоб берди:

Муборак соч ва соқоллари жингалик ҳам, силлиқ ҳам эмас, шу иккиси орасида тўлқинсимон эди. Муборак соchlари қулоқ юмшогидан ошиқ, лекин елкаларига етмасди.

Авваллари кокил қўярдилар, кейинчалик соchlарини иккига ажратиб юрадиган бўлдилар. Муборак соchlарини баъзан узун қилиб, баъзан қисқартиб юрадилар.

Эркакларнинг соchlарини киртишлаб юришлари ёки соchlарини узун қилиб, иккига ажратиб тараб юришлари суннатdir. Соch кўйишда вазиятга, одатга, замонга қараб ҳаракат қилиш керак. Сочни турмаклаш ва ўриб юриш макруҳdir.

Расулуллоҳ жанобимизнинг муборак соқоллари васфи ҳақида ҳазрати Анас қуйидагиларни хабар берган: Муҳтарам пайғамбаримизнинг соқолларида озгина оқ туклар бор эди. Муборак соч ва соқолларида оқ туклар сони ўн еттита ёки ўн саккизтадан кўп эмасди.

Ҳазрати Абу Бақри Сиддик бир куни:

- Сочу соқолингизга оқ тушибди, ё Расулаллоҳ,- деди.

Расулуллоҳ эса:

- **Худ, Воқеа, Мурсалот, Наба ва Таквир суралари сочу соқолимни оқартирди**,- деб марҳамат қилганлар.⁴⁶⁷ Яъни бу сураларда жаннат ва жаҳаннамдаги ҳоллар зикр қилинган эди. Шу сабабли умматимнинг холи нима кечади деган хавотир соч-соқолимни оқартирди, демоқчи бўлдилар.

Амр бин Шуайб айтдики: “Расулуллоҳ жанобимиз муборак соқолларини эн ва бўйидан олдиради. Термизий ҳазратлари билдирган бир ҳадиси шарифда, пайғамбаримиз, “Мўйлабини қисқартмаган киши биздан эмас”⁴⁶⁸ деганлар. Бошқа бир ҳадиси шарифда эса, “Соқолларингизни кўпроқ ўстиринг,

466 Суннати завоид: *Rasulullohning ibodat siyafatiда эмас, одат siyafatiда давомли қилиган иши-ҳаракатларига айтилаби*. Завоид суннатларни тарж этиши макруҳ эмас. Пайғамбаримизнинг кийиншилари, яхши шашларни ўнгдан бошлишлари каби одатлари “завоид суннат”га мисолдир.

467 Термизий, “Taғсир-ул-Қуръон”, 56-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақот”, I, 435-б.; Термизий, “Шамоғчи шариф”, 74-б.; Суютий, “Ассоф-ун Набий”, 60-б.

468 Қасталоний, “Мавоҳиби ладуннайи”, 280-б.

мўйловларингизни эса қисқароқ қолдиринг”⁴⁶⁹ дея буюрган.”

Ибн Абдул-Ҳоким “Мўйловни яхшилаб кесиб, соқолни кес-маслик лозим. Мўйловни яхшилаб олдириш, уни тўла қиртишлаб ташлаш дегани эмас” деди.

Ибн Умар қўйидагидек баён қилади:

Расулуллоҳга мажусийлар ҳакида сўзлаб бердилар. Шунда Расулуллоҳ, “**Улар мўйлов учларини узайтириб, соқолларини қирдирадилар. Шундай экан, сиз уларга мухолифат қилинг (ўхшаманг!)**” деб буюрдилар.⁴⁷⁰

Абу Умома, “**Ё Расулаллоҳ!** Китоб аҳли соқолларини қиртишлаб, мўйловларни узайтирадилар” деганида, Расулуллоҳ жанобимиз, “**Сиз эса, мўйловларингизни қисқартиб, соқолларингизни ўстиринг**” деб марҳамат қилдилар.

Соқолни бир тутамдан калта қўйиш ҳам суннатга мос эмас. Суннатга амал қилиш ниятидабир тутамдан калта соқол қўйиш бидъат ва ҳаром бўлади. Чунки суннат бўлган соқол шакли ундей эмас. Соқол қўйиш, суннати завоид ҳисобланади. Камситилмай амри маъруф қила олиш, оиласи нафақасини таъминлай олиш, фитнага сабаб бўлмаслик каби мақсадларда умуман соқол қўймаслик жоиз ва лозим бўлади. Ана шундай ҳолатлар суннатни тарк этишда узр бўлади, бироқ бидъат ишлашга баҳона-узр бўлолмайди.

Ётиш ва ухлашлари

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) ўнг ёнлари билан ётиб, ўнг кафтларини ўнг ёноқлари тагига тўшаб,

“Аллоҳим! Ўзимни сенга таслим қилдим. Юзимни сенга қаратдим. Ишимни сенга топширдим. Сенга суюндим. Сенинг азобингдан қўрқаман, раҳматингдан умидворман. Сенинг раҳматингдан бошқа сиғинадиганим йўқ, сенинг азобингдан бошқа қўрқиладиган ҳам йўқдир. Фақат сенинг раҳматингга сиғинилиб, фақат сенинг раҳматинг билан нажот топилади. Нозил қилган китобингга ва юборган пайғамбарингга ишондим.

Эй Рabbим! Сенинг исминг билан ёнбошладим. Агар руҳимни олгудек бўлсанг, ундан раҳматингни аяма! Агар уни яна қўйиб юборгудек бўлсанг, солиҳ бандаларингни ҳимоялаганингдек уни ҳам ҳимояла!

⁴⁶⁹ Ибн Саъд, “*ат-Табақот*”, I, 449-б.; Қасталоний, “Мавоҳиби ладуннӣ”, 280-б.

⁴⁷⁰ Ибн Саъд, “*ат-Табақот*”, I, 439-б.; Қасталоний, “Мавоҳиби ладуннӣ”, 281-б.

Аллоҳим! Сенинг исминг билан ўлиб, сенинг исминг билан тириламан. Бизни едириб-ичирган, барча эҳтиёжларимизни таъминлаган, бизга паноҳ берган Аллоҳу таолога ҳамд бўлсин! Қанча инсонлар борки, на паноҳлари, на ҳожатларини чиқарувчи бор. Аллоҳим! Бандаларингни ҳузурингда тўпладиган кунда азобингдан мени ҳимоя қилгил!” деб дуо килардилар.

Уйқудан туроётгандарида, “**Аллоҳга ҳамд бўлсин! У бизни ўлганимиздан сўнгра қайта тирилтди. Қиёмат куни яна Унга қайтамиз**” дердилар.

Муҳтарам пайғамбаримиз тўшакларига ётгандарида “**Кўклар ва ернинг Рабби, ҳамма нарсанинг Рабби бўлган, уруғ ва данакдан ям-яшил чаманзорлар яратган, Таврот, Инжил ва Куръонни нозил қилган Аллоҳим! Мен ҳар қандай ёмонлик эгаларининг ёмонликларидан сенга сиғинаман!** Чунки сен, уни кокилидан тутгучисан!

Аллоҳим! Аввал сенсан! Сендан аввал ҳеч нарса йўқ! Охир ҳам сенсан! Сендан сўнгра яна ҳеч нарса бўлмайди! Зоҳир сенсан! Сендан ўзга ҳеч нарса йўқ!” деб дуо қилардилар.

Ўйғонгандарида, “**Бошқа илоҳ йўқ, фақат сен борсан! Сени тасбих ва танзих этаман. Аллоҳим! Гуноҳларимни ёрлиқашингни ва раҳматингни тилайман.**

Аллоҳим! Илмимни ортдир! Менга тўғри йўлни кўрсатгандан кейин, қалбимни тойдирма! Олий даргоҳингдан менга бир раҳмат эҳсон қилгил! Чунки кечирими кенг, мағфирати кўп бўлган фақат сенсан!” деб дуо қилган пайтлари ҳам бўларди.

Баро бин Азиб баён қиласи: Коинот сарвари менга, “**Ётоғингга бораётганингда намозга таҳорат олгандек таҳорат ол! Кейин ўнг томонинг билан ётиб, “Ё Раббим! Ўзимни сенга таслим қилдим. Юзимни сенга қаратдим. Сенга суяндим. Сенинг азобингдан қўрқаман, раҳматингдан умидворман. Сендан, сенинг раҳматингдан ўзга сиғинадиганим йўқ, сенинг азобингдан бошқа қўрқиладиган ҳам йўқдир!”**- деб буюрдилар.

Расулуллоҳ сарваримиз, “**Сизлардан бирингиз, кечаси ўрнидан турса, қайтиб ётишдан олдин, уни уч марта яхшилақ коқсин. Чунки тўشاқдан туриб кетганингиздан кейин нималар бўлганини, тўшакка нималар келиб жойлашганини билмайсиз**” деб марҳамат қилдилар.

Шарид бин Сувайднинг хабар беришича, пайғамбаримиз

юзтубан ётиб ухлаётган бир кишини кўриб, уни оёқ учлари билан туртдилар ва “**Мана шу, Аллоҳ ҳеч ёқтирмайдиган ётишдир**” дедилар.

Ўтиришлари

Саҳобалардан Ҳанзала бин Хизям: “Пайғамбаримизнинг ҳузурларига боргандим, чордона қуриб ўтирганларини кўрдим”, - деган.

Жобир бин Самура ҳам, муҳтарам пайғамбаримизнинг бомдод намозидан кейин то қуёш чиққунча намозгоҳда чордона қуриб ўтиришларини айтган.

Расулуллоҳнинг ҳеч қачон ёнидагиларга қаратиб оёқларини чўзиб ўтирганлари кузатилмаган. Шарид бин Сувайд айтади: “Расулуллоҳ бир куни бизга ташриф буюргандилар. Ўшанда, мен чап қўлимни орқага қўйиб, кафтимининг ярми билан ерга таяниб ўтиргандим. Сарваримиз: “**Сен, газабга учраганларнинг ўтиришидек ўтирибсанми?!**” дедилар. (Ғазабга учраганлар - яхудийлар эди.)

Пайғамбаримизнинг овқат пайтида ўтиришлари ҳам жуда оддий бўлиб, доим ерга ўтириб, овқатни ерга қўйиб еярдилар. “**Мен, қулларга хос равиша ўтириб, қулларга ўхшаб ейман. Чунки мен оддий қулман, бандаман! Суннатимдан юз ўгирган одам мендан эмас!**” деб марҳамат қиласидилар.⁴⁷¹

Бир гал Маккада бир нарсага суюнган ҳолда овқатланаётганларида Жаброил алайҳиссалом келиб, “Ё Муҳаммад! Демак сиз ҳам қиролларга ўхшаб овқатланасиз, шундайми?!” деганида, муҳтарам пайғамбаримиз дарров ерга ўтириб олгандилар.⁴⁷²

Бир куни Расулуллоҳ ҳузурларига Жаброил алайҳиссалом билан бир фаришта келди. Бу малак аввал келмаганди. Пайғамбаримизга, “Раббингиз сизга салом йўллади ва пайғамбар-султон ёхуд пайғамбар-қул бўлиш орасида сизни ўз ихтиёргизгизга қўйди. “**Хоҳласанг, сен учун пайғамбар-султон ёки пайғамбар-қул бўлиш имкони бор**”, - деб буюрди”, - деди. Жаброил алайҳиссалом “Тавозе қўрсатинг!” деб ишора қилганида, Расулуллоҳ: “**Пайғамбар-қул бўлайин!**” деб жавоб бердилар. Шундан кейин пайғамбаримиз бирон марта на тик туриб, на бирон нарсага суюниб овқат емадилар.

471 Ибн Саъд, “ат-Табақот”, I, 381-б.

472 Ибн Саъд, “ат-Табақот”, I, 380-б.

Еб-ичишлари

Расулуллоҳ овқатни уч бармоқ билан, яъни шаҳодат (кўрсатгич) бармоғи ва икки ёнидаги бармоқлари билан еярдилар.

Ул зот марҳамат қилдиларки: “**Овқатнинг баракати - уни ейишдан олдин таҳорат олишда, еб бўлгандан кейин ҳам таҳорат олиш, қўл ювишдадир!**”⁴⁷³

“**Кимки, овқатдан кейин қўлида гўшт-ёғ хиди, қолдиқларини ювмасдан ётиб ухласа-ю, бошига бир бало келса, ўзидан бошқасини айбламасин!**”

Муҳтарам пайғамбаримизнинг гарра деб аталган сопол лагансимон идишлари бўларди. Чошгоҳ намозини ўқиганларидан кейин ичиди сарид (тирид) солинган ушбу лаган дастурхон ўртасига олиб келиб қўйиларди. (Майдалаб тўғралган нон билан кўп микдорда гўшт аралаштириб тайёрланган овқатга тирид дейилади.)

Мусулмонлар, тирид лагани атрофига йиғилганларида, пайғамбаримизнинг икки тиззаси билан чўқкаллаб ўтирганларини кўрган бир бадавий (чўл халқи-кўчманчи): “Бу қанақа ўтириш?” деб юборишдан ўзини тутолмади. Ўшанда муҳтарам пайғамбаримиз: “**Шубҳа йўқки, Аллоҳу таоло мени қарам соҳиби бир банда қилиб яратди, зинҳор зўравон ё қайсар қilmади! Қани, овқатни четидан ейишни бошланглар!** Энг устига ва ўртасига қўл чўзманглар. Овқатнинг баракаси унинг тепаси ва ўртасида бўлади. Шунинг учун овқат емоқчи бўлгандা лаганинг ўртасидан олмай, ҳар ким ўз олдидан есин. Чунки барака овқатнинг ўртасига тушади” деб марҳамат қилдилар.

Умар бин Аби Салама айтади: Мен, жаноби пайғамбаримизнинг тарбияларида ўсгандим. Овқат еганимда қўлим лаганинг дуч келган жойида айланиб юрарди. Муҳтарам сарваримиз менга, “**Ўғлим! Бисмиллоҳ дегин. Ўнг қўлинг билан ўз олдингдан егин!**” деб буюрдилар.⁴⁷⁴ Ўшандан кейин мен доим шундай овқат ейдиган бўлдим.

Пайғамбаримиз(саллаллоҳу алайҳи ва саллам): “**Биронтангизга хизматчиси овқат тайёрлаб келтирса, билингки хизматчи ўчоқнинг тафтига, тутунига чидади. Шу боис уни ҳам дастурхонга ўтқазинглар, у ҳам есин. Агар уялиб тортинса ёхуд**

⁴⁷³ Термизий, “Атима”, 39-б.

⁴⁷⁴ Термизий, “Шамоили шариф”, 204-б.

овқат оз бўлса, унга шу овқатдан бир-икки луқма берсин” деб буюрдилар.

Мұхтарам пайғамбаримиз ҳеч қачон ҳеч қандай овқатни хор кўрмаганлар. Бирон овқатни хоҳласалар ердилар, егилари келмаса, қўлларини тортар ва индамасдилар. Энг кичик неъматни ҳам эъзозлар эдилар. Ҳеч қайси неъматни ёқтирганларида мактаб, хушламаганларида ёмонламаганлар. Дастурхонга овқат сузилганда пайғамбаримиз, “**Аллоҳумма борик лано фиймо разоқтано ва қино азобаннор. Бисмиллоҳ!**” деб дуо килгач ейиши бошлардилар.

Ҳазрати Ойша волидамиз айтади: Коинот сарвари: “**Сиздан бириңгиз овқат ейишдан олдин бисмиллоҳ деб, Аллоҳу таолонинг исмини ёд этсин. Овқат олдида буни айтишни унутса, “Овқатнинг аввали ва охири учун бисмиллоҳ!” десин**”.- деб марҳамат қилганлар.⁴⁷⁵

Умайя бин Маҳшининг билдиришича, бир одам бисмиллоҳ демасдан овқат ейишга киришди. Пайғамбаримиз эса, уни қараб турарди. Овқатнинг охирида битта луқмани оғзига солиш олдида ўша одам, “**Овқатнинг аввали ва охири учун бисмиллоҳ!**” деди. Шунда пайғамбаримиз кулдилар. Кейин, “**Шайтон, бу одам билан бирга овқат ейишда давом этаётганди. У Аллоҳу таолонинг исмини хотирлаганида шайтон қорнида ҳеч нарса қолдирмай қусди!**” дедилар.

Абдуллоҳ бин Умарнинг хабар беришича, пайғамбар жанобимиз: “**Сиздан бириңгиз овқат емоқчи бўлганда ўнг қўли билан есин. Бирон нарса ичмоқчи бўлганда ҳам ўнг қўли билан ичсин. Чунки шайтон, чап қўли билан еб, чап қўли билан ичади!**” деб буюрдилар.⁴⁷⁶

Салама бин Акво, отасидан эшитиб айтишича, мұхтарам пайғамбаримиз, ёnlарида Ашжо қабиласидан Буср бин Роиюлир исмли бир кишининг чап қўлда овқатланаётганини кўриб, унга “**Ўнг қўлинг билан егин!**” дедилар. Шунда ҳалиги киши, “**Қўлимдан келмайди, ўнг қўлда ея олмайман**” деб ёлғон гапирди. Пайғамбаримиз эса: “**Кучинг етмай қолсан! Бу одамни ўнг қўлда ейишга, кибри ва ғурури йўл қўймаяпти!**” дедилар. Шундан

475 Абу Яъла, “ал-Мұснаð”, XIII, 62-б.; Шамсиддин Шомий, “Субуту-л-Худо”, VII, 170-б.

476 Мұслим, “Аириба”, 142-б.; Абу Довуд, “Атима”, 20-б.; Аҳмад бин Ҳанбал, “ал-Мұснаð”, II, 8, 33-б.; Байҳақий, “ас-Сұнан”, II, 43-б.

кейин ҳалиги одам ўнг қўлини оғзига олиб боролмайдиган бўлиб қолди.⁴⁷⁷

Жаноби пайғамбаримиз, “**Азиз ва жалил бўлган Аллоҳ, ейиладиган бирон нарсани еб ёки ичиладиган бирон нарсани ичиб, шу еган ёки ичган нарсаси учун Унга ҳамд келтирган бандасидан муҳаққақ рози бўлади!**” деб марҳамат қилдилар.

Абу Сайдул Ҳурдий айтдики: Пайғамбаримиз еб-ичғанларида шундай дуо қиласидилар: “**Алҳамду лиллоҳиллази отъомано ва сақоно ва жаална Муслимиин** – Бизга едириб-ичдирган ва бизни мусулмонлардан қилган Аллоҳга ҳамд бўлсин!”⁴⁷⁸

Абу Умоматулбоҳилийнинг хабар беришига кўра, жаноби пайғамбаримиз овқатини еб бўлганларидан сўнг дастурхонни йиғиштиришдан аввал қуидагича дуо қиласидилар:

“**Алҳамду лиллоҳи касиран тойибан муборакан фиҳи гайра макфийин вало мувадданн вало мустоғнан анҳу Раббано** – Ҳамд Аллоҳга маҳсусдир. Эй Раббимиз! Биз, ҳар қандай қусурдан пок, ичи файзу-баракатга тўла, рад ва тарқ этилмаган кўнглимиз тўқ бир ҳолда сенга жуда кўп ҳамд билан ҳамд келтирамиз!”

“**Аллоҳумма лиллоҳиллази кафоно ва арвоно гайра макфийин вало макфурин** – Бизга етарлисича едириган-ичдирган, бизни рад қилмаган ва нонкўрлардан этмаган Аллоҳга ҳамд келтирамиз.”

Абу Умоматулбоҳилийнинг билдиришига кўра, Пайғамбар жанобимиз, “**Азиз ва Жалил бўлган Раббим, мен учун бутун Макка водийсини олтин этишга таклиф марҳаматида бўлди. “Йўқ, ё Раб! Мен, бир кун тўқ бўлиб, бошқа кун оч бўлиб юрайин. Оч қолганимда сенга ниёзда бўлайин ва сени зикр этайин. Тўқ бўлганимда ҳам сенга ҳамд этиб, шукронада бўлайин! дедим**”

 дея марҳамат қилганлар.⁴⁷⁹

Ҳазрати Ойша волидамиз ҳикоя қиласидилар: Пайғамбар жанобимиз Мадинага келганидан бошлаб, то вафотигача Унинг оиласи уч кун кетма-кет буғдой нони билан қорин тўйдирмаганлар.⁴⁸⁰

Пайғамбаримиз ва Унинг уйдагиларининг озиқ-овқатлари

477 Баіҳақий, “ас-Сұнан”, II, 45-б.

478 Қасталоний, “Мавоҳиби ладунний”, 315-б.

479 Ибн Саъд, “ат-Табақат”, I, 381-б.; Шамсиоддин Шомий, “Субуту-л-Худо”, VII, 75-б.

480 Насоий, “Даҳоё”, 37-б.; Аҳмад бин Ҳанбал, “ал-Муснад”, VI, 42-б.; Баіҳақий, “ас-Сұнан”, II, 487-б.; Баіҳақий, “Шуаб-ул-Иймон”, II, 166-б.; Газолий, “Иҳё”, II, 877-б.

кўпинча арпа нони ва хурмодан иборат бўлиб, булар ҳам кўп бўлмасди.

Расулулоҳ жанобимиз, вафотидан олдин уйдагиларининг нони учун Абу Шаҳмо исмли яхудийдан олган бир Васқ ёки ўттиз соъ арпа ҳисобига зирҳ кўйлагини гаровга қўйғандилар.⁴⁸¹

Ҳазрати Оиша волидамиз ҳикоя қиласди: “Муҳаммад (алайҳиссалом) сарваримизни ҳақ дин ва китоб билан юборган Аллоҳга қасамки, пайғамбарлигидан то вафотларигача на элак кўрдилар, на эланган ундан ёпилган нон едилар”. “У ҳолда, арпа унини қандай истеъмол қиласдингиз?” деб сўралганида, “Кепагини пуфлаб тозалардик. Худо ҳақи, Расулулоҳнинг уйларида кирқ кеча кутсак ҳам на қандил, на ўчоқ ёнарди!⁴⁸² Ойлаб Расулулоҳнинг ҳеч қайси хонимлари уйида ўчоқ ёниб, тутун чиққанини кўрмасдик. Икки ойлаб вақт ўтарди лекин Муҳаммад алайҳиссаломнинг оиласлари учун на нон, на қозонда овқат пишарди⁴⁸³- деб жавоб берди.

Мухтарам пайғамбаримиз меъдаларига бир кунда икки хил егулик бирга кирмаган. Хурмога тўйғанларида нонга тўймадилар, нондан тўйғанларида хурмога тўймадилар. Ҳазрати Оиша: “Мени ийғлатган ҳам мана шу нарса эди⁴⁸⁴”, - деганди.

Анас бин Молик, “Пайғамбаримизнинг охиратга кетгунча бирон марта хивон (устига овқат қўйиладиган хонтахтага ўхшаш нарсага айтилади) устида овқат еганларини, соғ буғдай унидан пиширилган юпқа нон ёхуд оловда қизартилган қўзи кабоби еганларини кўрмабман”, - деган.⁴⁸⁵

Абу Ҳурайра, жаноби пайғамбаримизнинг, “**Аллоҳим! Уй ҳалқимни, Муҳаммаднинг оила аъзоларини ўлмайдигандай ризқлантир! Аллоҳим! Муҳаммаднинг уй ҳалқи насибасини ўлмайдиган даражада қил!**” деб дуода қилганларини хабар берган.

Оиша волидамиз айтади: Мухтарам пайғамбаримиз, уйга келиб **“Уйда бирон егулик борми?”** дея сўрардилар. Елкамни

⁴⁸¹ Бухорий, “Бўй”, 33-б.; Раҳн”, 5-б.; Аҳмад бин Ҳанбал, “ал-Муснаф”, VI, 160-б.; Ибн Абий Шайба, “ал-Мусаннаф”, IV, 271-б.; Термизий, “Шамошли шариф”, 334-б.; Багавий, “ал-Анвор”, I, 299-б.; Қасталоний, “Мавоҳиби ладуннӣ”, 307-б.

⁴⁸² Аҳмад бин Ҳанбал, “ал-Муснаф”, VI, 71-б.; Ҳаким, “ал-Мустадрак”, IV, 119-б.; Байҳақий, “Шуаб-ул-Иймон”, VII, 314-б.

⁴⁸³ Қасталоний, “Мавоҳиби ладуннӣ”, 306-б.

⁴⁸⁴ Қасталоний, “Мавоҳиби ладуннӣ”, 306-б.

⁴⁸⁵ Байҳақий, “Шуаб-ул-Иймон”, II, 169-б.; Ибн Асокир, “Торих-и Димашқ”, IV, 81-б.

қисиб, “Йўқ” дердим. Шунда “Ундаи бўлса, мен рўзадорман” деб марҳамат қиласдилаар.⁴⁸⁶

Коинотнинг сарвари бир гал хонамга келганларида, “Ё Расулаллох! Бизга бир ҳадя келди” дедим. “У нима экан?” деб савол қотдилар. “Хайс деган таом!” деб жавоб бердим. “Лекин мен рўзадор ҳолда тонг оттирдим” дедилар. (Хайс - хурмо, ёғ ва пишлок аралаштириб тайёрланадиган егулик тури).⁴⁸⁷

Пайғамбаримиз, ҳолва, бол (асал), нон тиридини, хурмо тиридини, кўкатли таомларни яхши кўрардилар. Сарваримизга сут келтириб сузилганда, “Сутда икки барака бор” деб марҳамат қиласдилаар.⁴⁸⁸

Абдуллоҳ бин Аббос ҳикоя қиласди: Холид бин Валид иккаламиз Расулуллоҳга қўшилиб, холам Маймuna бинти Хориснинг уйига бордик. Умму Ҳуфайд, коинот сарвари пайғамбаримизга сарёғ билан сут ҳадя қилганди. Холам: “Ҳадя қилинган сутдан сизга берайнинми?” деб сўради. Сарваримиз, “Майли келтиргин” деб марҳамат қиласдилаар. Холам бориб бир идишда сут келтириди. Расулуллоҳ сутни ичдилар. Мен, жанобимизнинг ўнг томонларида, Холид бин Валид чап томонларида ўтирардик. Расулуллоҳ, сутдан ортганини менга бериб, “Ма, ичгин. Хоҳласанг, Холидга иқром қил!” дедилар. “Мен, сиздан ортган нарсани ўзимдан бошқа ҳечкимга беришни хоҳламайман”- дедим. Шунда Расулуллоҳ жанобимиз: “Аллоҳ бирон егулик насиб қилган одам, “Аллоҳумма борик лано фиҳи ва атъамна хайран минху” (Аллоҳим! Биз учун бу овқатда баракат эҳсон айла. Бизга бундан ҳам хайрлиларини ейишни насиб қил.)” десин! Аллоҳ, сут ичишни насиб қилган киши бўлса, “Аллоҳумма борик лано фиҳи ва зидна минху!” (Аллоҳим! Бу сутда бизга баракат эҳсон эт ва ундан бизга эҳсонингни зиёда қилгин.) десин. Чунки сутнинг ўрнини босадиган бошқа егулик ва ичимлик йўқдир” деб марҳамат қиласдилаар”.⁴⁸⁹

Мадиналик мусулмонлар, хурмо боғларининг энг биринчи ҳосилини муҳтарам пайғамбаримизга олиб келардилар. Расулуллоҳ жанобимиз уларни муборак қўлларига олиб, баракат дуосини ўқиганларидан кейин атрофда кўринган болалардан энг кичигини

486 Термизий, “Шамошли шариф”, 196-б.

487 Суютий, “Авсоф-ун Набий”, 97-б.

488 Ибн Саъд, “ат-Табакот”, I, 393-б.

489 Абу Довуд, “Амириба”, 21-б.; Аҳмад бин Ҳанбал, “ал-Муснад”, I, 284-б.; Ибн Саъд, “ат-Табакот”, I, 397-б.; Байҳакий, “Шуаб-ул-Иймон”, V, 104-б.; Термизий, “Шамошли шариф”, 220-б.

чақириб, янги пишган хурмаларни берардилар. “**Бир уйда хурмо бўлмаса, уйнинг ҳалқи очдир**” деб айтардилар.

Анас бин Моликнинг билдиришича, пайғамбаримиз, қовоқдан тайёрланган овқатини яхши кўрардилар. Ичида қовоғи бўлган овқат келтирилганида, қовоқларини пайғамбаримиз олдиларига суриб қўйишарди. Расулуллоҳ қўйнинг энг лаззатли жойи умуртқа гўшти эканлигини айтардилар.⁴⁹⁰

Умму Айюбдан, “Расулуллоҳ алайҳиссалом, уйингизда етти ой яшадилар. Сарваримиз қайси овқатларни яхши кўрардилар?” деб сўралди. Умму Айюб: “Ул зотдан ўzlари учун маҳсус овқат қилишимизни сўраганларини ёки бирон овқатни ёқтиргмаганларини эшитмадим. Ҳазратларига ҳариса, кашкак (майда тўғралган гўшт ва нон шўрvasи) тайёрлаб берардик. Ёққанини кўриб, бу овқатларни беш-олти кунда бир марта тайёрлардик” деди.⁴⁹¹

Абу Мусо-л-Ашъорийдан, “Расулуллоҳнинг товуқ гўшти еганларини кўрдим” дегани ривоят қилинган.

Пайғамбаримиз овқат тагида қолганини тозалаб ейишни яхши кўрардилар. “**Кимки, бирон товоқда овқат егач, уни сидириб тозалаб қўйса, овқат шу одам учун истиғфор қиласди!**” дея марҳамат қиласдилар.

Жаноби пайғамбаримиз, яшил хурмо билан қовун ёки бодринг ейишни ёқтирадилар. “**Бунинг иссиқлигини унинг совуқлиги билан, наригининг совуқлигини бунинг иссиқлиги билан бартараф қиласмиз**”- дер эдилар.⁴⁹²

Пайғамбаримизнинг мана бундай деганлари ҳам ривоят қилинган:

“**Эй Абу Зар! Гўшт пиширганингда шўрвасини қўпроқ қилиб, қўшниларни кўзда тут, улар билан ҳам бўлиш.**”⁴⁹³

“**Қўшниси оч бўла туриб, қорни тўқ юрган киши, комил мўмин бўлолмайди!**”

“**Аллоҳу таолога ибодат қилинглар! Фақирларни тўйга-зинглар! Саломни ёйингларки, жаннатларга киргайсиз!**”⁴⁹⁴

“**Бир кишилик овқат икки кишига етади. Уч кишилик**

⁴⁹⁰ Ибн Саъд, “*ат-Табакот*”, I, 391-393-б.; Термизий, “Шамошли шариф”, 188-б.; Қасталоний, “Мавоҳиби ладунний”, 310-б.

⁴⁹¹ Ибн Саъд, “*ат-Табакот*”, I, 393-б.

⁴⁹² Термизий, “Шамошли шариф”, 213-б.; Сујотий, “Авсоф-үн Набий”, 99-б.

⁴⁹³ Термизий, “Атима”, 30-б.; Аҳмад бин Ханбал, “*ал-Мустаф*”, V, 149-б.; Баїҳақий, “*ас-Сұнан*”, II, 232-б.

⁴⁹⁴ Ҳаким, “*ал-Мустадрак*”, III, 14-б.; Баїҳақий, “*ас-Сұнан*”, II, 259-б.; .; Баїҳақий, “*Шуаб-ул-Иймон*”, III, 424-б.; Ҳайсамий, “*Мажмуюз-Завоид*”, V, 29-б.

овқат түрт кишига етади. Түрт кишилик овқат, саккиз кишига ҳам етади!”⁴⁹⁵

Асмо бинти Аби Бақр, овқат пишираётганды унинг қайнашини ва буғи тарқаб кетгунча оғзи ёпиқ бўлишини тавсия қиласарди. Чунки сарваримиздан, “**У, энг катта баракатдир**” деганларини эшитдим, дерди.

Мухтарам пайғамбаримиз, Макканинг фатхидаги амакиси Абу Толибнинг қизи ҳазрати Уммихонийнинг уйига боргандилар. Ундан, “**Уйингизда бирон егулик борми?**” деб сўрадилар. Ҳазрати Уммихоний, “Ҳеч нарсам йўқ. Фақат қотган нон увоқлари билан сирка бор. Лекин уларни олдингизга қўйишга уялман” деб жавоб қилди. Пайғамбаримиз эса, “**Уялманг. Сувга солиб олиб келинг. Озгина туз ҳам келтиринг!**” дедилар. Устига жичча сирка қўйиб еганларидан кейин Аллоҳу таолога шукр қилдилар. “**Эй Уммихоний! Сирка нонга қўшиб ейдиган қандай яхши егулик! Сиркаси бор уй, егуликдан маҳрум ҳисобланмайди!**” деб марҳамат қилдилар.⁴⁹⁶

“Ичимликларнинг қайси бири лаззатлироқ?” деб сўралганида, Расууллоҳ, “Чучук, салқин сув!” деганлар.⁴⁹⁷

Пайғамбаримиз, Буют-ус-сукё деган жойдан келтирилган сувни хуш кўриб ичардилар. У кудук, Мадинага икки кунлик масофада жойлашган эди.⁴⁹⁸

Пайғамбаримиз, “**Сиздан бирингиз бир нарса ичаётгандада, идиш ичиға нафас чиқармасин!**” деб буюрганлар. Еб-ичиладиган идишлар ичиға нафас беришни тақиқлаганлари сингари, олтин ва кумуш идишларда еб-ичишни ҳам қаътиян тақиқлаганлар.

Жанобимиз, сув ичганларида, бир коса сувни икки-уч нафасда ичиб, “**Шундай қилиб ичиш, фойдалироқ ва тез қондирувчиидир,**” “**Сувни бир нафасда ичманлар**”, “**Туяларга ўхшаб сувни бир нафасда эмас, икки-уч нафасда ичинглар!** Бундан ташқари, ичиш олдида “**Бисмиллоҳ**” ва оғзингизни сув идишидан олганингизда “**Алҳамдуиллоҳ!**” денглар” деб буюрадилар.⁴⁹⁹

495 Ибн Можа, “Атима”, 2-б.; Табароний, “ал-Муъжамул-қабир”, XII, 320-б.

496 Термизий, “Атима”, 35-б.; Ҳаким, “ал-Мустадрак”, IV, 59-б.; Табароний, “ал-Муъжамул-қабир”, XXIV, 437-б.; Ибн Асокир, “Торих-и Димашқ”, IV, 243-б.; Термизий, “Шамоили шариф”, 181-б.; Қастаённий, “Мавоҳид ладуннай”, 307-б.; Суютий, “Авсоф-үн Набий”, 91-б.

497 Ибн Саъд, “ат-Табакат”, I, 391-б.

498 Аҳмад бин Ҳанбал, “ал-Муснаф”, VI, 100-б.; Ҳаким, “ал-Мустадрак”, IV, 154-б.

499 Термизий, “Ашириба”, 13-б.; Табароний, “ал-Муъжамул-қабир”, XII, 166-б.; Байҳақий, “Шуаб-ул-Иймон”, V, 116-б.

Навфал бин Муовия, “Расулуллоҳ бирон нарса ичишда, орасини узиб, уч марта нафас олардилар. Бошида Аллоху таолонинг исмини тилга олиб, Бисмиллоҳ дердилар, охирида эса, алҳамдулиллоҳ деб ҳамд этардилар”, - деган.⁵⁰⁰

Ҳазрати Ойша волидамизнинг айтишича, пайғамбаримиз, ўзлари учун тери идишда эрталаб тайёрганган узум ширасини кечқурун ичар, кечқурун тайёрганганини эрталаб ичардилар.

Товоқнинг четидан ейиш, ўз олдидан ейиш, ўнг тизани тик тутиб, чап оёқ устида ўтириш Расулуллоҳнинг суннатларидир. Овқатни қайноқ ҳолида емаслик ва овқатни ҳиджамаслик лозим. Овқат пайтида умуман гапирмасдан ейишни Расулуллоҳ хушламасдилар. Чунки, индамай овқатланиш оташпастлар урфи. Овқат пайтида яхши, кайфият кўтарувчи, ёқимли сўзлар айтилиши керак. Овқатга туз билан бошлаб, яна туз билан тугатиш Расулуллоҳнинг суннатлари бўлиб, шифодир.

Имоми Жаъфар Содик: “Моли ва фарзанди кўп бўлишини хоҳлаган одам, кўкатли овқатлардан кўпроқ есин!” деган. Аввал дастурхон атрофига ўтирилгач овқат олиб келиш тўғрироқ бўлади.

Очиқмасдан олдин емаслик, кўп емаслик, дастурхондан тўлиқ тўймай туриш, иложи борича кулмаслик керак. Пайғамбар жанобимиз: “**Яхшиликларнинг боши очлик. Ёмонликларнинг боши тўқлиkdir**” деб марҳамат қилганлар. Таомнинг лаззати очикиш даражасига тенгdir. Доимо тўқ юриш хотирани заифлатиб, қалбни кўрлаштиради, яна маст қилувчи ичимликлар сингари қоннинг бузилишига сабаб бўлади. Очлик эса, ақлни тозалаб, қалбни порлатади. Расулуллоҳ кам ердилар, кўп емасликка қаттиқ эътибор берардилар.

Инсон қалби экинга, овқат эса, ёмғирга ўхшайди. Меъёридан ортиқ сув экинни чиритганидек меъёридан ортиқ озиқ ҳам қалбни ўлдиради. “**Кўп еб-ичувчи одамни Аллоху таоло ёқтирамайди**” деб марҳамат қилардилар.

Ёзда салқин ичимликлар ичиш лозим. Расулуллоҳ салқин шарбат ичишни ёқтирадилар. Замзам сувини тик туриб ичиш мумкин. Йўловчига (сафарийга) ҳар қандай сувни тик туриб ичиш мумкин, дейилди. Сувни шошилмасдан, аста-секин ичиш, оч қоринга ичмаган маъқул.

Расулуллоҳ жанобимиз хариса деган таомни яхши кўрардилар.

⁵⁰⁰ Термизий, “Шамоили шариф”, 228-б.; Сюютий, “Авсоф-үн Набий”, 100-б.

Ҳариса пиширишни Расууллоҳга Жаброил алайхиссалом ўргатган. Ҳариса, инсонга қувват беради. Барча пайғамбарлар арпа нони ейишган. Расууллоҳ, қовоқдан тайёрланадиган шириналкни, маржумак шўрвасини, ов гўшти ва қўй гўштини яхши кўрадилар. Қўйнинг қўл, тўш ва курак гўштларини хуш кўрадилар. Улоқнинг курак гўштини ҳам жуда яхши кўрадилар. Улоқ гўшти тез ҳазм бўлиб, фарқли табиатдаги инсонларга тўғри келаверади.⁵⁰¹

Расууллоҳ ловия ва нўхатни қобиги билан ейишни мақтадилар. "Ҳаббатуссавдо, яъни седана дардларга даво" деб айтганлар.

Бодрингни туз билан ейиш, ёнғоқни хурмо ёки асал билан бирга ейиш Расууллоҳнинг суннатидир.⁵⁰² Пайғамбаримиз, бақлажонни мақтаб, зайдун ёғида тайёрланглар дедилар. Полиз семизўтини ҳам мадҳ этганлар.

Расууллоҳнинг охирги еган таомлари таркибида пиёз бор эди. "**Пиёз ва саримсоқни пишган ҳолда енглар**" дея марҳамат қилганлар. Пиширилмаган ҳолдаги хидидан фаришталар бухузур бўлади.

Мухтарам пайғамбаримиз: "**Агар умматимга машаққат тутдирмагандা, ҳар намоз олдидан албатта мисвок ишлатишни буюрган бўлардим!**"⁵⁰³, "**Сизларга мисвокдан фойдаланишини кўп тавсия қиласман**", "**Мисвок - оғиз поклиги ва Раббимнинг хушнудлигидир**", - деб марҳамат қилганлар.

Уйда ва ташқаридаги ҳоллари

Ҳазрати Ҳусайн: мухтарам пайғамбаримизнинг уйда вақтларини қандай ўтказганлари хақида отамдан сўрадим. Отам шундай хикоя қилдилар:

Пайғамбаримиз, уйларига киргандаридан бошлаб вақтларини учга бўлар, бир қисмини ибодатга; иккинчи қисмини оила аъзоларининг ишларига; учинчи қисмини эса, ўз шахсларига ажратар эдилар. Ўзларига ажратган вақтларини ҳам ўзлари билан инсонлар орасида бўлиштиргандилар. У пайтда ҳузурларига саҳобалардан ёши ёки мартабаси улуғроқлари киради. Улар оркали ҳалққа диний масалаларни таблиғ қилардилар. Муҳим масала ва зарур таълимотларнинг ҳалққа етказилишини таъминлардилар.

501 Термизий, "Шамошли шариф", 188-б.

502 Ғазолий, "Ихё", II, 884-б.

503 Термизий, "Таҳорат", 18-б.

Сарваримиз, умматига ажратган вактларини, фазилат сохиблариға диндаги устунлик даражаларига қараб бўлган ҳолда, уларни шу тартибда ҳузурларига чақиришни одат қилгандилар. Улардан баъзилари бир, баъзилари икки ёки кўпроқ ҳожат (савол) билан келарди.

Муҳтарам пайғамбаримиз, кўпроқ уларнинг диний ҳожатлари билан машғул бўлар, саволларига муносиб жавоблар бериб, “Шу айтилганларни мажлисимида бўлганлар, бўлмаганларга таблиғ қилиб, етказин! Менга келиб ҳожатини (хоҳишини) арз қиломаган одамларнинг ҳожатини сизлар менга етказинг. Муҳаққақки, ҳожатини айтломаган одамнинг ҳожатини арз қилиб етказган одамнинг оёқларини Қиёматда Аллоҳ, Сирот кўпригида сабит қилгай!” деб марҳамат қиласидилар.

Пайғамбаримизнинг ҳузурларида мана шундай масалалардан бўлак ишлар тилга олинмасди. Зотан ўzlари ҳам, хеч кимдан бундан бошқа нарсалар ҳақида гапиришларини талаб ҳам, қабул ҳам қабул қиласидилар. Расулуллоҳнинг ҳузурларига келганлар толиб сифатида кирап, у ерда бекиёс илм завқини тотиб, далолат қилувчилар сифатида уйдан чиқарди.

Ҳазрати Ҳусайн отасидан, пайғамбаримиз ташқарида бўлганларида нималар қиласидилар деб сўради. Бу саволга отаси қуйидагича жавоб берди:

Коинотнинг сарвари, ташқарида гапирмасдилар. Фақат сўзлари, мусулмонларга фойдали бўлса, уларни бир-бирига яқинлаштирувчи, муносабатлардаги таранглик ва совуқликни кетказувчи бўлса, гапирадилар.

Ҳар бир қавмнинг обрўли, энг чиройли хислат эгаси бўлган одамига алоҳида иззат-икром кўрсатардилар ва уни ўз қавми устига волий тайинлардилар.⁵⁰⁴ Хеч кимдан мутабассум чехра ва чиройли муомалаларини аямасдилар.

Асхобидан ким кўринмай қолса, йўқлатардилар, халқдан тез-тез ҳол-аҳвол ва вазиятларини сўраб туардилар. Яхши иш ва воқеаларни эшитганларида мақтаб қўллардилар, ёмонликни танқид қиласидилар. Гафлатга тушиб қолмасинлар деган андишада мусулмонларни тез-тез огоҳлантириб туардилар.

Йиғилишда ўzlари учун доимий бир жой белгилаб қўймас ва

⁵⁰⁴ Ибн Ҳишом, “ас-Сийра”, II, 254-б.; Воқидий, “ал-Магозий”, III, 925-б.; Ибн Саъд, “ат-Табакот”, I, 262-б.; Табароний, “ал-Муъжамул-қабир”, II, 289-б.; Суҳайлий, “Равзул-унуф”, IV, 364-б.

бошқаларни ҳам ундаи қилишдан қайтаардилар. Қаерда бўлмасин, ўтирган жамоат ёнига боргандарида, тўрга ўтмасдилар, доимо пастроққа, бўш жойга ўтирадилар, мусулмонларга ҳам шундай қилишни амр этардилар.

Бирга ўтирган ҳар бир кишига насибасини берардилар. Уларга шундай иззат-икром қиласдиларки, ҳар қайсиси, Расулуллоҳ ҳаммадан зиёда мени ҳурмат қилас экан деб ўйларди. Ул зот билан ўтирган ёки ҳузурларига келиб ҳожатини арз қилган кишининг ҳамма нарсасига тоқат қиласдилар.⁵⁰⁵

Биронтаси зоти муборакларидан бирон ҳожатини сўраб келса, рад қилмай, ҳожатини берардилар ёки мулойим, ширин сўз билан қайтариб юборардилар. Чиройли хулқлари бутун одамзотни қамраб олгудек кенг эди. Уларга худди шафқатли отадек муносабат қиласдилар. Ҳақ-хукуқ масаласида ҳамма Ул зот назарларida тенг эди. Пайғамбаримиз қурган мажлис давраси, илм, ҳаё, сабр ва омонат мажлиси бўларди. У мажлисларда умуман бақир-чақир овози эшитилмас, ҳеч ким айбланмас, йўл қўйилган хатолар юзга солинмасди. Коинот сарварининг ўтиришларига иштирок этувчилар бир-бирига тенг бўлиб, бир-биридан устунликлари факат такво жиҳатидан эди. Барчалари тавозу эгаси, камтар инсонлар бўлиб, каттага ҳурмат, кичикка иззату шафқат кўрсатар, муҳтожларга ёрдам беришни бошқа ишлардан аввалги ўринга қўяр, ғариб ва мусофириларни химоя қилиб, қўллаб-қувватлардилар.

Пайғамбаримиз юзларидан табассум аrimайдиган, жуда юмшоқ табиат инсон эдилар. Кечиримли ва ғамхўр эдилар. Тошбағир эмасдилар. Ҳеч ким билан мунозара қиласдилар. Асло бақириб-чақирмас, ёмон сўз айтмас ва ҳеч кимни айбламасдилар. Ҳасис эмас, сахий эдилар. Хуши келмаган иш-ҳаракатни кўрмасликка олардилар. Умидли одамни умидсизликка туширмасдилар. Бирор нарса ёқмагандан, изҳор қиласдилар.

Расулуллоҳ (алайҳиссалом) уч нарсадан узоқ турардилар: Одамлар билан мунозара қилиб, тортишиш; кўп гапириш; кераксиз, бекорчи нарсалар билан шугулланиш.

Ҳеч кимни юзига ҳам, орқасидан ҳам танқид қилиб, айбламасдилар. Ҳеч кимнинг айбини ахтармасдилар. Ҳеч кимга, у ҳақда хайрли бўлмаган сўзни сўзламасдилар.

Мухтарам пайғамбаримиз ҳузурларида бўлганлар (саҳобалар),

⁵⁰⁵ Ғазолий, “Иҳё”, II, 880-б.

худди бошларига қүш қўнгандай жим, қимирламай ўтирадилар. Расууллоҳ сўзларини тугатмагунча биронтаси гапирмас, ёнларида асло тортишиб, мунозара қилмасдилар. Йифинда бирон киши гапираётганда мажлисда иккинчи одамнинг овози чикмас, гапни бўлиш ё аралашиш умуман қузатилмасди. Пайғамбаримиз ҳузурларида энг биринчи гапирганинг сўзи билан энг охирида гапирган одамнинг сўзига бирдай эътибор бериларди.

Мажлисларида бўлганлар бирон нарсага кулса, Ул зот ҳам қўшилиб кулардилар, бирон нарсага ҳайратланишса, Ул зот ҳам ҳайратланардилар.

Ҳузурларига қабул қилинган ғариблар, бадавийларнинг сўз ва қиликларидағи қўполликларга саҳобалари ҳам Ул зотдек яхши муносабат қилсинлар деб чидардилар. **“Муҳтоҷ одамнинг ташвишини кўрганда, ҳожатини ҳал қилишда унга ёрдам беринглар!”** деб марҳамат қиласдилар.

Ҳақиқатдан йироқ мақтовни қабул қилмасдилар. Ҳак-хуқуқ чегараларини ошмагунча ҳеч кимнинг сўзини бўлмай охиригача эшитардилар. Лекин гап орасида кимнингдур ҳак-хуқуки поймол қилинса, дарров гапиравчуни огоҳлантириб, сўзини тўхтатардилар ёхуд у йиғилишдан туриб чиқиб кетардилар.

Расууллоҳнинг бирон нарсага **“йўқ”** деганлари деярли қузатилмаган. Ўзларии ҳам хоҳлаган бир нарса сўралганда, **“майли”** дерларди, хоҳламаган нарса сўралганда сукут сақлардилар. У ишни қилмаслик кераклиги сукутларидан англашиларди. Ҳамманинг дунё ва охират саодатига эришишига ҳаракат қиласдилар. Бир жангда кофирларнинг йўқ қилиниши учун дуо қилишлари сўралганда, **“Мен лаънат қилиш, инсонларнинг азоб чекиши учун юборилмадим. Мен, ҳаммага яхшилик қилиш, инсонларни ҳузурга эриштириш учун юборилганман”**, -дея марҳамат қилганлар.

“Анбиё” сураси бир юз еттинчи ояти маоли шарифида: **“Сени оламларга раҳмат, яхшилик қилиб юбордик”** дейилган. Шу сабабли ким бўлмасин, ҳамманинг яхшилиги учун файрат қиласдилар.

Ҳинд бин Абу Ҳола, пайғамбаримизнинг юришларини қуйидагича баён қиласди:

Расууллоҳ кўчага чиққанларида, оёқларини ёрдан шаҳдам кўтариб, икки ёнларига чайқалмай, одимларини кенг ташлаб,

тепаликдан пастга тушиб келётгандек олдларига бир мунча эгилганча, сукунат ва виқор билан бемалол юрардилар. Қарамоқчи бўлган тарафга баданлари билан тўлиқ ўгирилиб қарадилар. Ён-атрофларига қарайвермасдилар. Ерга қарапшлари, юқорига, осмонга қарапшларига нисбатан кўпроқ эди. Ерга ҳам кўз учи билан қарадилар. Юрганда саҳобаларининг орқасида юрардилар. Бирон киши билан учрашиб қолсалар биринчи салом берардилар.

Абу Хурайра ҳазратлари ҳам айтади:

Яёв юришда Расулуллоҳдан ҳам тезроқ юрадиган одам учратмадим. Ул ҳазрат юрганларида, ер юзи худди оёқлари тагидан ўтаётгандек туюларди. Биз орқаларидан етиб олишга анча зўриқиб қолардик. Пайғамбаримиз эса, юрганларида асло қўйналмасдилар.⁵⁰⁶

Анас бин Моликнинг ҳикоя қилишича, пайғамбар жанобимиз бирор билан учрашганларида у билан мусофаҳа қилиб (кўл бериб) кўришардила. У киши қўлини тортмагунича, пайғамбаримиз ҳам қўлларини тортмасдилар; у киши юзини бошқа томонга бурмагунча, пайғамбаримиз ҳам юзларини ундан бурмасдилар. (**Мусофаҳа** - икки одам бир-бирининг бош бармоғини кўрсатгич ва бош бармоқлар билан халқа қилиб, қолган тўрт бармоқни билак устига қўйиш орқали юз кўришишларига айтилади.)

Анас бин Молик айтади: Сарваримиздан “Ё Расулаллоҳ! Кўришганимизда баъзиларимиз баъзиларимизга эгилсинми?” деб сўрадик. “Йўқ!” дедилар. “Бир-биримиз билан қулоқлашиб кўришайликми?” деб сўрадик. “Йўқ! **Фақат мусофаҳа қилингиз!**” деб буюрдилар.⁵⁰⁷

Баро бин Озаб, пайғамбаримиздан **“Икки мусулмон учрашиб саломлашганда мусофаҳа қилсалар, ҳануз бир-биридан ажралмай туриб мағфират бўладилар!”** деб марҳамат қилинганини хабар берган.

--*-*_-

Оlamлар сарвари (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) доимо ўйчан кўринардилар. Сукутлари сўзлаб ўтказган вақтларидан узоқроқ давом этарди. Ҳеч қачон кераксиз жой ва пайтда гапирмас, сўзга

506 Термизий, “Маноқиб”, 12-б.; Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснаф”, II, 350-б.; Ибн Саъд, “ат-Табакот”, I, 380-б.; Ибн Асокир, “Торих-и Димашқ”, III, 267-б.; Бағавий, “ал-Анвор”, I, 352-б.; Қасталоний, “Мавоҳиб ладуннӣ”, 282-б.

507 Ибн Можса, “Адаб”, 15-б.; Абу Яъла, “ал-Муснаф”, IV, 197-б.

бошлашдан олдин ҳам, тугатгандан кейин ҳам Аллоҳ исмини тилга олардилар. Сүзлаганда күпинча қисқа ва лўнда калималарни ишлатардилар. Сўзлари доим ҳақ ва ўринли бўларди.

Шахсларига тегишли масалаларда умуман ғазабланмас ва ўч олмасдилар. Бирор нарсага ишорат қилмоқчи бўлсалар, битта бармоқ билан эмас, кўллари билан ишорат қиласдилар. Ҳайрат ва таажжуб қилганларида, кўллари қай ҳолатда турса, тескари қиласдилар, яъни кафтлари юқорига қараб турган бўлса, ерга қаратардилар; пастга қараб турган бўлса, осмонга қаратардилар. Гапирганда кўлларини қимирлатиб, ўнг кафтини чап қўл бош бармоғи ич томонига уриб турадилар. Ғазабланганларида аччини узоқ давом эттирамай, дарҳол ундан воз кечиб, ғазабларини билдирамасдилар. Бирон нарсага хурсанд ва хушнуд бўлганларида кўзларини юмардилар. Энг қаттиқ кулишлари кулимсирашдан, яни табассумдан иборат эди. Табассум қилганларида тишлари инжу доналаридек кўринарди.⁵⁰⁸

Абу Сайд Ҳудрий ҳазратлари баён қиласди:

Расууллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимиз уй ҳайвонларига, минадиган уловларига ўзлари ўт берардилар. Туяни боғлардилар. Уйини супиардилар. Кўйларни соғардилар. Пойабзалининг сўкилган жойини ўзлари тикардилар. Либосларини ўзлари ямардилар.⁵⁰⁹ Хизматчилари билан бирга ўтириб овқатланардилар. Хизматчиси қўл тегирмони айлантираётганда чарчаса, унга ёрдам берардилар. Бозордан у-бу нарсалар олиб, тўрвада уйга олиб келардилар. Бой-гадо, катта-кичик ким билан учрашиб қолсалар, аввал ўзлари салом берардилар. Улар билан кўл бериб мусофаҳалашиш учун аввал ўзлари муборак кўлларини чўзардилар. Қул ё хўжайн, оқ ва қоратанлини бир хил кўтардилар.

Ким бўлишидан қатъий назар меҳмонга чақирилган жойга албатта борардилар. Олдларига қўйилган егулик қанчалик оз бўлса ҳам, уни кам ё паст кўрмасдилар. Яхшилик қилишни яхши кўтардилар. Ҳамма билан яхши муносабатда бўлардилар. Очиқ чеҳрали, ширин сўзли эдилар. Гапираётганида кулмасдилар. Қайгули кўринслар ҳам асло, қош-қовоғи солинган бўлмасди. Камтар инсон эдилар. Ҳайбатли бўлиб, бир қараашда хурмат-иззат ва кўркув уйғотарди. Лекин қўпол эмас, нозик ва мулойим эдилар.

508 Қози Иёз, “Шифо-и шариф”, 132-б.; Сулотий, “Авсоф-ун Набий”, 85-б.
509 Термизий, “Шамоили шариф”, 343-б.; Ғазолий, “Иҳеъ”, II, 877-б.

Жуда сахий бўлиб, лекин асло исрофни ёқтирмас, фойдасиз жойга ҳеч нарса сарфапмасдилар. Ҳаммага бирдай меҳр-шафқатли эдилар. Ҳеч кимдан ҳеч нарса кутмасдилар. Саодат ва ҳузурга эришишни хоҳлаган одам, ул затга ўхшаши лозим.

Ҳар бир мусулмонга, Расулулоҳнинг шундай хулқларидан ўрнак олиб, Аллоҳу таолонинг ахлоқи билан ахлоқланиш вазифадир. Чунки Расулуллоҳ жанобимиз: “**Аллоҳу таолонинг ахлоқи билан ахлоқланинг!**” деб марҳамат қилганлар.

Масалан, Аллоҳу таолонинг сифатларидан бири “Саттор” бўлиб, гуноҳларни ёпувчи, яширувчи деган маънога келади. Демак мусулмон ҳам диндош биродарининг айб ва қусурларини ёпиши лозим. Аллоҳу таоло бандаларининг гуноҳларини авф этувчиdir. Мусулмонлар ҳам бир-бирларининг айб, хато, камчиликларини кечириши лозим. Аллоҳу таоло карим ва раҳимdir. Яъни лутфи, эҳсони мўл ва марҳамати кўпdir. Демак, мусулмонлар ҳам жўмард ва марҳаматли бўлишлари лозим.

Расулулоҳнинг (алайҳиссалом) чиройли, гўзал, ёқимли хулку-одатлари жуда кўп. Ҳар бир мусулмоннинг уларни ўрганиши ва ўша ахлоқлар билан хулқланиши лозим. Шу тариқа, дунё ва охирада фалокатлар, ташвишлару-қийинчиликлардан қутулиб, Ўша икки жаҳон жанобининг шафоатига эришиш насиб бўлади.

Либослари

Пайғамбаримизнинг бир дона хибара кийимлари бор эди. Хибара - пахта ва зигир толасидан тўқилган йўл-йўл Яман матосидир. Пайғамбаримиз мана шу хибара деган либосни кийишни жуда ёқтирадилар.

Жанобимизнинг яна Уммонда тикилган иккита Изорлари ҳам бор эди. Белдан пастга ўраладиган этакка изор дейилади. Эр ва аёл изорлари бўлади. Пайғамбаримизнинг қилдан тўқилган, устида тuya ўрқачисимон қатор чизиклари бор изорга ўхшаш кийимлари ҳам бўлиб, шу билан ташқарига чиқсан пайтлари ҳам бўларди.

Абу Бурда дейдики: “Биз зиёрат қилишга борганимизда, ҳазрати Ойша бизга кигиздан (намат) тикилган либос ва Яман матосидан қалин бир изор кўрсатиб, “Расулулоҳнинг (алайҳиссалом) рухлари мана шу кийимларда олинди” деб қасам ичди”.⁵¹⁰

⁵¹⁰ Муслим, “Либас”, 57-б.; Абу Довуо, “Либас”, 7-б.; Ибн Можса, “Либас”, 1-б.; Ибн Абий Шайба, “ал-Мусаннаф”, V, 174-б.; Ибн Сабъ, “ам-Табакат”, I, 453-б.; Қасталоний, “Мавоҳиби ладунния”, 326-б.; Сүютий, “Авсоф-үн Набий”, 78-б.

Пайғамбаримиз, совуқ қиши кечаларида әгниларига түқилиши на қаттық, на юмшоқ бўлган жун мато илиб олган ҳолда намоз ўқирдилар.

Расулulloҳ (саллаллоҳу алайхи вассаллам) мусулмон эркишилар изор этагини болдири ярмигача, ундан ҳам пастроққача туширишлари мумкинлигини, лекин тўпиққача туширмасликларини такидлаганлар. Кибр ва ғурурланиш, бойлигини кўз-кўз қилиш мақсадида изор этакларини ерда судраб юрадиган эркакларга қиёматда Аллоҳу таоло раҳмат назари билан қарамаслигини хабар берганлар. Шу масалада Жобир бин Сулаймга, “Изорингни болдири ярмигача кўтариб қўй! Агар бу қўлингдан келмаса, тўпиқларгача тушир! Ерда судраб юришдан тийил! Чунки у кибр аломатидир. Аллоҳу таоло эса, ғурурланганни ёқтирмайди!” деб буюрганлар.⁵¹¹

Шунинг учун Абдуллоҳ бин Умар, изорини болдири ярмигача тушириб, куйлагини унинг устидан тушиб турадигандай қилиб, ридосини⁵¹² эса, куйлак устидан киярдилар.

Мұхтарам пайғамбаримиз, келган хайъатлар олдига кийиб чиқадиган Ҳадрами ридоларининг узунлиги тўрт аршин; эни икки аршину бир қарич бўлиб, ранги яшил, баҳоси бир динор эди. Пайғамбаримизнинг ушбу ридолари, халифалар даврида, улар ихтиёридаги бир тутун ичида сақланарди. Рамазон ва Қурбон байрамларида халифалар ўша ридони киярди.

Пайғамбаримизнинг (саллаллоҳу алайхи вассаллам) Сұхар моли, иккита лиbosлари бўларди. Сұхар – Уммондаги бир қасабадир. Пайғамбаримизнинг Сұхар маҳсулоти бўлган кўйлаклари ҳам бўларди. Сұхар деган қасабада тикилган кўйлаклар Сұхарий дейиларди. Пайғамбаримиз энг хуш кўрган кийим қамис (кўйлак) эди. Тоза пахта ипидан тўқилган матодан тикилган кўйлакка қамис дейилади. Пайғамбаримиз кийган қамиснинг енг узунлиги қўл билагигача бўларди. Расуллонинг бир қат пахта ипидан тўқилган матодан суҳул деб номланувчи кўйлаклари бор эди. Суҳул - Яман қасабаларидан бўлиб, у ерларда бир қат пахта ипидан ясалган матодан тикилган лиbosларга Суҳулия дейилади. Жанобимизнинг

⁵¹¹ Абу Довуд, “Либас”, 27-б.; Байҳақий, “ас-Сунан”, II, 325-б.; Қасталоний, “Мавоҳиби ладуннийя”, 321-б.; Суютий, “Авсоф-ун Набий”, 78-б.

⁵¹² Бир кийим тури.

битта оқ либослари ҳам бўларди. Сарваримиз: “**Кийимларингиздан оқини кийинглар! Тириклар оқ либос кийсин, майитларингиз ҳам оқ кафанга ўралсин! Чунки оқ кийим, либосларингизнинг хайрлиси ва яхшисиидир!**” деб марҳамат қилгандилар.⁵¹³

Пайғамбаримизнинг яшил кийим кийганларини ҳам кузатилган. Абу Римса, пайғамбаримизни эгнларида икки бўлак уст ва паст яшил либос кийганларини кўрдим деб хабар қилган.⁵¹⁴

Тарам-тарам ёки чипор ҳулла деб номланувчи кийим ҳам киярдилар. Бароъ бин Азиб: “Эгнига чипор ҳулла кийиб, соchlари қулоқ юмшоғигача тушиб турувчилик орасида Расууллоҳдан чиройлироғини кўрмаганман”,⁵¹⁵ - деган. Жума ва байрамларда киядиган бир қизил чопонлари бўлган. Бир дона Яман моли чопонга ҳам эга эдилар. Енглари торроқ Шомда тикилган чопонларини сафарга чиққанларида киярдилар.

Пайғамбаримиз, Эрон шоҳлари киядиган тайласон матосидан тикилган, ёқасида атласдан бир парча, этаги олди билан орқасидаги иккита очик жойида ва енгларида ҳам атласдан хошия тикилган чопонларини урушда, душманларга рўпара бўлганларида киярдилар. Ҳазрати Ойшанинг вафотигача ёнида сақланган шу чопонни, унинг вафотидан кейин Асмо бинти Абу Бакр олган эди. Муҳтарам пайғамбаримиз кийган ушбу чопон ювилган сув билан касаллар ювиниб, шифо топарди.

Думатулжандал ҳокими Укайдирнинг ўлдирилган укаси Ҳассаннинг атласдан жим-жимадор қилиб тикилган, олтин ип билан хурмо япроқлари акс эттирилган чопони пайғамбаримизга юборилганди.

Пайғамбаримиз, ўша чопонни кийиб минбарга чиқиб бир пас ўтиргач, ҳеч нима демай минбардан тушдилар. Мусулмонлар эса, чопонни силап кўриб, чиройига ҳайрон қолишарди. Пайғамбаримиз: “**Сизлар, бунинг чиройига ҳайрон қоляпсиларми? Сизларга ёқиб қолдими?**” деб сўрадилар. “Биз ҳеч қачон бундан чиройли либос кўрмаганмиз!” дедилар.

Пайғамбар жанобимиз эса: “**Вужудим құдратида бўлган**

⁵¹³ Ибн Саъд, “*ам-Табакот*”, I, 449-б.

⁵¹⁴ Термизий, “Адааб”, 48-б.; Ибн Саъд, “*ам-Табакот*”, I, 450-б.; Термизий, “Шамошли шариф”, 97-б., Абу Нуайм, “Хильят-ул-Аслиё”, IX, 40-б.

⁵¹⁵ Ибн Саъд, “*ам-Табакот*”, I, 450-б.

Аллоҳга қасамки, Саъд бин Муазнинг жаннатдаги рўмолчалари шу кийимдан анча чиройлироқдир” деб марҳамат қилдилар.

Расулллоҳ бир куни ўзларига ҳадя қилинган атлас қафтанни (чопон) кийиб намоз ўқидилар. Намоз тугаши билан шошилиб норози ҳолда ечиб ташладилар. **“Бу кийим, муттакийларга** (Аллоҳдан кўрққанларга) **ярашмайди!”** дедилар. Буни ҳазрати Умарга юбордилар. “Ё Расулллоҳ, уни ечишга нега шунча шошилдингиз?” деб сўрашди. **“Жаброил буни кийишдан мени ман этди!”** дедилар. Ҳазрати Умар йиглаган ҳолда келиб, “Ё Расулллоҳ! Сиз кийишни хоҳламаган кийимни менга берисиз. Мен нима қилайн?” деди. Пайғамбаримиз: **“Мен, уни сенга кийисин деб бермадим. Сотгин деб бердим”** дедилар. Ҳазрати Умар ўша қафтанни икки минг дирҳамга сотди.

Рум қироли пайғамбаримизга атласдан, зар ипли, узун енгли пўстин совға қилган эди. Пайғамбаримиз уни кийганларида, чиройидан ҳалқ: ”Ё Расулллоҳ! Бу сизга самодан туширилдими?” дедилар. Пайғамбаримиз: **“Сизга шунчалик ёқдими? Мени бор қилган қудрат эгаси Аллоҳга қасамки, Саъд бин Муазнинг жаннатдаги рўмолчаларидан биттаси бундан яхшироқ ва чиройлироқ!”** дедилар. Сўнгра у пўстинни ҳазрати Жаъфар бин Аби Толибга бериб юбордилар. Жаъфар уни кийиб олди, пайғамбаримиз: **“Мен, уни сенга кийишга юбормадим-ку!”** дедилар. Ҳазрати Жаъфар, “Киймасам, нима қилайн?” деб сўради. Пайғамбаримиз: **“Нажоийга юборгин!”** деб буюрдилар.

Пайғамбаримизга, "сияро" деб номланувчи ипак матодан йўл-йўл сариқ тасмали уст-ост (кўйлак-иштон) бир либос ҳадя қилинганди. Пайғамбаримиз уни ҳазрати Алига юбордилар. Ҳазрати Али кийиб олганинни кўрган пайғамбаримиз юзларида ғазаб аломати сезилди. **“Мен, уни сенга кийисин деб юбормадим. Йиртиб аёллар рўмол қиласин деб юбормадим”** дедилар.

Ҳазрати Али дарров уни кирқиб, Аҳли Байт хотин-қизларига тақсимлаб берди. Ҳабашистон хукмдори юборган совға-саломлар орасида Мисрда тикилган қалин чопон (палъто) ҳам бор эди. Пайғамбаримиз, мўйнали қора либос кийган пайтлари ҳам бўлган.

Ҳазрати Ойша, “Расулллоҳга алайҳиссалом атаб қора жун ипдан бир кийим тикилганди. Уни бироз кийиб терлаганларида

жун хидини сездилар. Дарров ечиб ташладилар. Чунки Ул зот факат хушбўй хидларни ёқтиардилар” деган.

Пайғамбаримиз марҳамат қиласидиларки: “Шон-шухрат ва кўз-кўз қилиш учун кийинган одам, уни ечиб ташламагунча, Аллоҳ ундан юз ўгиради! Қиёмат қунида унга зиллат кийими кийдирилади!”

Бурда - аслида Яманда тайёрланадиган, чизиқли, яъни йўл-йўл ихром сингари тикилмаган енгиз, тутмасиз мато бўлиб, баданга ўралади. Чопон ва хирқага (нимча) ҳам “бурда” дейилади. Саҳл бин Саъд айтади: “Бир аёл, ўзи тўқиган жияклик бир бурдани Расулуллоҳ алайҳиссаломгэ элтди. “Ё Расулуллоҳ! Буни ўз қўлим билан тўқидим. Сизга кийсин деб олиб келдим”- деди. Расулуллоҳга ҳам шундай кийим керак бўлганлиги учун аёлнинг ҳадясини қабул қиласидилар. Шу бурдани эгниларига ўраб олдимизга чиқдилар. Жамоатдан бири бурдани қўли билан силаб “Ё Расулуллоҳ! Бу бурдадан ҳам чиройлиси бўлмаса керак. Буни менга берсангиз?” деди. Расулуллоҳ жанобимиз, “Майли шундай бўлсин” дедилар. Бир пас ўтиргач уйларига бориб, бурдани ҳалиги кишига бериб юбордилар. Жамоат эса, у одамга, “Яхши иш қилмадинг, биродар! Расулуллоҳдан эгниларида турган балки яккаю ягона кийимларини сўраб олдинг. Биласанки, Расулуллоҳ бирон нарса сўралганда рад қилмай берадилар. Ҳеч кимни қўли бўш қайтармайдилар” деб, уни койиди.

У киши эса: “Валлоҳи, мен буни кийишга сўрамадим. Ўлганимда кафаним бўлсин деб сўрагандим” деди. Ҳақиқатан ўша бурда у одам ўлганида кафани бўлди.⁵¹⁶

Пайғамбаримиз таҳорат, ғуслда, кийим ва пояфзалларини кийишда, таранишда мумкин мартаба ўнг томондан бошлашни яхши кўрадилар. Бир нарса олмоқчи бўлсалар, ўнг қўллари билан олардилар. Бир нарса бермоқчи бўлсалар ҳам ўнг қўллари билан берар, ҳар ишни ўнгдан бошлардилар.⁵¹⁷

“Биронтангиз оёғига киймоқчи бўлса, ўнгдан бошласин. Ечадиган пайтда чап оёқдан бошласин! Пояфзал кийишда ўнг оёқ биринчи, ечишда охирги бўлсин!” деб буюардилар.

⁵¹⁶ Ибн Можса, “Либос”, I-б.; Аҳмад бин Ҳанбал, “ал-Муснаф”, V, 333-б.; Ибн Саъд, “ат-Табақат”, I, 454-б.; Табароний, “ал-Муъжамул-қабир”, VI, 169-б.; Баїхакий, “ас-Сунан”, II, 346-б. 517 Бўхорий, “Вуду”, 41-б.

Каъб бин Зуҳайрға берилған ҳирқа

Мұхтарам пайғамбаримиз Табуқда, Айла халқига омонлик берилгани ҳақда фармон ёздирганларида, омонлик белгиси сиғатида уларға бир хирқа (бұрда) ҳам берғандилар.

Абул-Аббос Абдуллоҳ бин Мұхаммад ўша бурдан учиюз динорга сотиб олди. Аббос ўғиллари ушбу ҳирқані авлоддан-авлодга мерос килиб қолдирдилар.

Халифалар, байрам кунлари ўша ҳирқаны эгниларига кийиб, күлларига пайғамбаримизнинг ҳассаларини олиб халқ олдига чикканларида қалблар жўш уриб, кўзлар порларди.

Машхур араб шоирларидан Каъб бин Зухайр, авф тилаш ва мусулмон бўлиш максадида Расулуллоҳ хузурларига келиб, “Банат Суад” қасидасини ўқиб беради. Бу қасида байтлари орасида “Шубҳа йўқки, Расулуллоҳ, тўғри йўлни кўрсатувчи бир нур; ёмонликларни йўқотиш учун Аллоҳнинг ўткир, кескир, ялангоч қиличларидан биридир” деган байтлар ҳам бор эди. Пайғамбаримиз шунда эгниларидаги ҳирқаларини ечиб, Зухайрга кийидиргандилар.⁵¹⁸

Ҳазрати Муовия халифалиги замонида, Каъб бин Зухайрга “Расулуллоҳнинг ҳирқасини бизга сотинг” деб ўн минг дирҳам пул юборди.

Каъб бин Зухайр: “Мен Расуллурроҳнинг хирқаларини кийиш борасида ҳеч кимни ўзимдан ортиқ кўрмайман, узр” деб ҳазрати Муовиянинг хоҳишини рад қилди. Каъб бин Зухайр вафот этгача ўғилларидан ҳазрати Муовия ҳирқани йигирма минг дирҳамга сотиб олди. Шундай қилиб, пайғамбаримиз Каъб бин Зухайрга совға қилган бу муборак ҳирқа, халифадан халифага мерос бўлиб, ўтиб келди.

Умавий салтанати инқизорзга учрагандан кейин ilk Аббосий халифаси Абул-Аббос Саффоҳ бин Мұхаммад тарағидан уч юздиноргага сотиб олинди.

Байрамларда халифалар томонидан баракатланиш мақсадида кийилди. Халифа Мұқтадир ўлдирилганида хирқага қон тегиб, кирлади. Аббосийлар Мисрға кетаётганда ҳирқаны ҳам ўзлари билан олиб борди. Усмоний султони султон Салим хон, Мисрни

⁵¹⁸ Ибн Хишом, “ас-Сийра”, II, 514-б.; Хаким, “ал-Мустадрак”, III, 673-б.; Байхакий, “ас-Суннат”, I, 381-б.; Сухайлий, “Равзул-үннүф”, IV, 33-б.; Ибн Касийр, “ас-Сийра”, III, 708-б.

эгаллаб, халифа бўлганида Мисрдаги “Муборак омонатлар” билан бирга ўша ҳирқа ҳам Истанбулга келтирилди.

Истанбулда Тўпқопи музейи, Ҳирқаи саодат хонасида зиёрат қилинаётган бу муборак ҳирқанинг бўйи: 124 сантиметр, кенг енгли қора жун матодан тикилган. Ҳирқа ичига дагал тўқилган оч рангли жун мато қопланган. Олд ўнг томонида 0,23x0,30 катталиқда бир парча қирқиб олинган. Ўнг енгида ҳам қирқилган жойлари бор. Баъзи жойлари тўзиб қолган. Ҳозир 0,57x0,45x0,21 катталиқда устдан очиладиган қопқоқли олтин қутида муҳофаза қилинмоқда. Муборак ҳирқанинг султон Мурод III-чи томонидан ясатилган худди шу катталиқда олтин сандиги ҳам мавжуд. Сандиқ, санъат жиҳатидан фавқулода кўринишга эга бўлиб, алоҳида зумрадлар билан безатилган.

Пайғамбаримизнинг заъфаронга бўялган бир ёпинчиқлари ҳам бўларди. Бу ёпинчиққа завжаларининг уйларида бўлган пайтларда ўраниб юардилар.

Ҳамиса деб, тўрт бурчак, икки томони гул босилган қора рўмолга айтилади. Пайғамбаримиз касалланишларидан олдин ҳамисани жойнамоздек тўшаб, устида намоз ўқирдилар.

Ҳазрати Оишанинг хабар беришича, пайғамбаримиз бир куни ҳамиса устида намоз ўқиётгандарида гули диққатларини тортади. Салом бергач, “Шу ҳамисамни Абу Жаҳмга элтинглар. Чунки гуллари ҳозир намозимда эътиборимни тортди. Менга Одий бин Каъб уругидан Абу Жаҳм бин Ҳузайфа бин Ғанимнинг андижонийсидан олиб келинглар!” деб буюрдилар. Абу Жаҳм келиб, “Ё Расулаллоҳ! Нимага совғамни қайтариб юбордингиз?” деб сўради. Чунки ўша ҳамисани пайғамбаримизга Абу Жаҳм совға қилганди. Сарваримиз: “Намозда гули диққатимни чалғитди” деб жавоб бердилар. Андижон деган шаҳарда жундан гулсиз, нақшсиз қилиб тўқиладиган ёпинчиққа андижоний дейилган.

Пайғамбаримиз улушларига Ҳайбар ғаниматлари орасидан битта ҳамиса ҳам тушган. Эскириб қолган шу ҳамиса устида ҳам сарваримиз намоз ўқирдилар. Пайғамбаримиз охирги бетобликларида сиқилгандарида шу эски ҳамиса билан тез-тез юзларини ёпиб олардилар. Ҳамиса ҳалақит берса, олиб ташлаб, юзларини очардилар.⁵¹⁹ Мадина тупроғи нам ва шўрроқ бўлгани

⁵¹⁹ Бўхорий, “Салот”, 19-б.; Абу Довуд, “Салот”, 93-б.; Доримиий, “Салот”, 101-б.; Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснад”, I, 269-б.; Ибн Абий Шайба, “ал-Мусаннаф”, I, 256-б.; Ибн Саъд, “ат-Табакат”, I, 468-б.

учун ушбу ҳамиса, пайғамбаримиз вафот этганларида қабри ичига түшалганди.

Бани Дар ҳайъати таркибида ҳижратнинг тўққизинчи йили Мадина га келган Ханий бин Ҳабиб, жанобимизга зарбоф бир либос совға қилди. Пайғамбаримиз бу либосни амакилари ҳазрати Аббоснинг уйига чиқардилар. Ҳазрати Аббос “Буни нима қиласин?” деб сўради. Пайғамбаримиз, “**Зар-олтинларини сўкиб завжангизга зийнат қилинг ёхуд хожатига ишлатинг. Атласини сотиб, пулинин олинг**” деб жавоб бердилар. Ҳазрати Аббос ўша либосни битта яхудийга саккиз минг дирхамга сотди.

Анас бин Молик: “Қирол Зиязан, ўттиз уч дона кекса ургочи тия эвазига сотиб олган ҳулла номли кийимни Расул алайҳиссаломга тортиқ қилиб жўнатган, сарваримиз қабул қилгандилар.”- деган. Исҳоқ бин Абдуллоҳ бин Хорис эса, “Расулуллоҳ жанобимиз, йигирма тўққизта ўш тия бериб, сотиб олган бир ҳуллани ҳукмдор Зиязанга ҳадя қилгандилар.”- деган.

Хулла деб, Яман газламаси ёки бошқа матодан устки ридо ва пастки изордан, яъни қўйлак-иштондан иборат икки бўлак кийимга айтилади. Яхлит бир кийимга ҳулла дейилмайди.

Нажоший юборган олтин узук

Ҳабаш нажошийси (ҳукмдори) Асҳаманинг пайғамбаримизга юборган ҳадялари орасида кўзи Ҳабаш тошидан ясалган бир олтин узук ҳам бор эди. Пайғамбаримиз, Абул Оснинг қиз невараси (қизининг қизи) У момани чақириб, “**Эй қизим! Ма, мана бу узукни сен тақиб олгин!**” деб марҳамат қилдилар.⁵²⁰

Эркакларга фақат кумуш узук тақиши ҳалол бўлиб, олтин, темир ва жез (мис ва қалай аралашмасидан бўлган қотишиш) узуклар тақиши ҳаром эканлигини пайғамбаримиз билдиргандилар. Ўзлари ҳам вафотларигача фақат кумуш узук тақдилар. Расулуллоҳ узукни ўнг қўлларига тақардилар. Чап қўлларига тақсан пайтлари ҳам бўлган. Узукни ўнг қўлга ҳам, чап қўлга ҳам тақиши жоиз. Кўпроқ синчалоққа (кичик бармоққа) ёки ёнидаги бармоққа тақилади. Байрамларда ҳамманинг узук тақиши мустаҳабдир. Кўз-кўз қилиш, мақтаниш учун тақиши ҳаромдир.

⁵²⁰ Абу Довуд, “Хотим”, 8-б.; Ибни Можса, “Либас”, 40-б.; Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснад”, VI, 119-б.; Байҳақий, “ас-Сунан”, II, 407-б.; Термизий, “Шамошли шариф”, 121-б.

Бир куни Нумон бин Башир Расулуллоҳнинг хузурларига келди. Бармоғида олтин узуги бор эди. Расулуллоҳ: “**Жаннатга кирмасингдан олдин нега жаннат зийнатини ишлатяпсан?**” деб сўрадилар. Башир темир узук тақа бошлади. Буни кўрган Расулуллоҳ жанобимиз: “**Нега жаҳаннам ашёсини кўтариб юрибсан?**” дедилар. Нумон бин Башир темир узугини ечиб, бронза узук тақиши бошлади. Буни кўрган Расули акрам: “**Нимагадир сендан бутнинг ҳиди келаяпти?**” дедилар. Шунда Башир, “Қанақа узук тақайин, ё Расулаллоҳ!” деди. “**Кумуш узук тақишинг мумкин. Оғирлиги бир мисқолдан (4,8 гр.) ошмасин ва ўнг қўлинингга таққин**” деб марҳамат қилдилар. Амр ибни Шуайб айтди: Расулуллоҳ мусулмонлардан олтин ва темир узук таққанларни ечтириб ташлар, кумуш узук таққанларга ҳеч нима демасдилар.

Пайғамбаримиз Ажам (Эрон) шоҳи, Рум қайсарага ва Ҳабаш нажошийсига мактуб ёздирмокчи бўлганларида “Ё Расулаллоҳ! Улар муҳрланмаган хатларни ўқимайдилар”, - дейилди.

Шунда пайғамбаримиз кумушдан бир узук олиб, кўзига “Муҳаммадун Расулуллоҳ” деган ёзув уч қатор қилиб нақш этилди. Муҳр узуги кўзида пастдан юкорига қараб учинчи сатри “Муҳаммад”, иккинчи сатри “Расул”, биринчи сатри “Аллоҳ” деб ўқиларди. Кўзига қўйилган тош, Ҳабаш тоши эди.⁵²¹ Шу кумуш узук кўзининг кумушдан бўлганлиги ҳам ривоят қилинган.

Бир куни Амр бин Саид пайғамбаримиз хузурларига келганида, бармоғидаги узугини кўриб, “**Қўлингдаги қанақа узук ўзи?**” деб сўрадилар. Амр бин Саид: “Ё Расулаллоҳ! Бу шунчаки бир ҳалқа, ўзим ясадим” деди. Пайғамбаримиз, “Нақши нимадан?” деб сўрадилар. Амр бин Саид: “Муҳаммад-ур-Расулуллоҳ” ёзилган деди. Пайғамбаримиз: “**Қани бир кўрайин**” деб марҳамат қилдилар. Ўша узукни Расулуллоҳ олиб, шахсий муҳрлари сифатида ишлата бошладилар. Бошқаларга ўз узукларига “Муҳаммад-ур-Расулуллоҳ” деб нақш қилишни ман қилдилар.⁵²²

Пайғамбаримиз узугининг кўз тарафини ховуч ичига қаратиб тақардилар. Хожатхонага кирганларида одатда узугини ечиб кўярдилар. Сарваримизнинг ўша муҳр узукларини вафотларидан

⁵²¹ Ибн Саъд, “*ам-Табакот*”, I, 471, 473-б.; Термизий, “*Шамоили шариф*”, 123-б.; Суютий, “*Авоғоф-ун Набий*”, 74-б.

⁵²² Ибн Саъд, “*ам-Табакот*”, I, 474-б.

кейин ҳазрати Абу Бакр, ундан сўнгра ҳазрати Умар, кейин Усмон ҳам тақдилар.

Ҳазрати Усмон халифалигида бир қуни Арис қудуғи бошида узукни ечиб, айлантириб ўтирганида қудуққа тушиб кетади. Оқибатда қудуқнинг суви тамоман тортиб чиқарилади. Уч қунлик уринишларга қарамай топилмайди. Қудуқ ичидаги йўқолиб кетади.⁵²³

Тўшаклари

Пайғамбаримиз ухлайдиган тўшакларининг усти теридан бўлиб, ичи хурмо толалари (қириқлари) билан тўлғазилган эди. Ёстиқлари ҳам худди шундай эди.

Ҳазрати Ойша волидамиз ҳикоя қилганлар: “Ёнимга Ансор қабилсидан бир аёл келди. Расулulloхнинг тўшакларини кўрди. Уйига бориб, бизга ичига жун солинган тўшак юборди. Янги тўшакни кўрган Расул алайҳиссалом, “**Бу нима?**” деда сўрадилар. “Ё Расулаллоҳ! Уни Ансордан фалончи хоним сизга юборибди” дедим. “**Уни тез ўзига қайтариб юбор!**” деб буюрдилар. Лекин мен юборгим келмади. Тўшак жуда ёққанди. Расул алайҳиссалом, ўша гапларини уч марта такрорладилар. Энг охирида, “**Валлоҳи, эй Ойша! Хоҳласам, Аллоҳ олтин ва қумуш тоғларни олдимда юргизиб қўйган бўларди!**” дедилар.⁵²⁴

Пайғамбар алайҳиссаломнинг кўрпачалари ҳам иккита абодан (енгиз босма чакмон) иборат эди. Бир қун шуabolарни қатлаб, бироз кичрайтирдим. Расул алайҳиссалом келиб, ўша кўрпачага ётиб ухладилар. Кейин, “**Эй Ойша! Бу кеча ётган кўрпача нега ҳар доимгидек эмас?**” деда сўрадилар. “Ё Расулаллоҳ! Уни сиз учун қатлаб кичрайтиргандим” дедим. “Сен уни ўзининг эски ҳолига келтир!” деб буюрдилар”.⁵²⁵

Ҳазрати Ойша айтадилар: “Маккадаги қурайшийлар чорпоя устида (каравотда) ухлашни ёқтирарди. Расул алайҳиссалом Мадинага келиб, Абу Айюбнинг уйига кўнганларида ундан “**Эй Або Айюб! Сизда чорпоя йўқми?**” деб сўрадилар. Абу Айюб “**Йўқ**” деди.

Ансордан Саъд бин Зурора бундан хабар топиб, Расулulloхга

523 Бухорий, “Либас”, 50-б.; Насорий, “Зийнат”, 82-б.; Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснад”, II, 22-б.; Ибн Саъд, “ат-Табакот”, I, 476-477-б.; Баїхазий, “ас-Сунан”, II, 239-б.; Ҳайсамий, “Мажмӯуз-Завою”, V, 184-б.; Сулатий, “Авсоф-үн Набий”, 75-б.

524 Ибн Саъд, “ат-Табакот”, I, 465-б.

ёгочдан ясалган, усти зифир толасидан тўқилган ёпингич билан қопланган бир каравот юборди. Расулуллоҳ, ўз уйларига кўчгунча шунинг устида ухлагандилар. Кейин ҳам то вафотларигача шундан фойдаландилар. Расулуллоҳ алайҳиссалом ювилиб кафанланганларида яна ўша каравот устига қўйилиб, жаноза намози ўқилганди. Халқ майитларини қабристонга олиб борища уни биздан сўраб олиб, баракатланарди. Абу Бакр, Умар ҳам ўша чорпояда қабристонга олиб борилди.”

Ҳазрати Ойша волидамиз айтганларки: “Расул алайҳиссаломнинг бир шолчалари бўлиб, унда кечалари намоз ўқирдилар, кундузлари ерга тўшаб, устида одамлар билан ўтирадилар”.⁵²⁶

Абдуллоҳ бин Масъуд айтади: “Расулуллоҳ бир шолча устида ётиб ухлаганларида муборак ёнбошларига шолчанинг изи тушиб қолганди. Уйғонгач, ёнбошларини уқаладим. “Ота-онам сизга фидо бўлсин, ё Расулаллоҳ! Кошки бизга айтсангиз эди, шолча устига бирон нарса тўшаб берардик” дедим. Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) “Дунёлик нарсалар менинг нимамга керак? Менинг дунё билан алоқам бир дараҳт соясида бироз дамолгач йўлига равона бўлган суворийга ўхшайди” деб марҳамат қилдилар.”

Ҳассалари

Пайғамбаримиз жума кунлари хутба ўқиётганларида ҳассага ёки бир ёйга (камон-камалак) таянардилар. Сафарда ёйга суюниб юрардилар.

Асога суюниш пайғамбарларнинг одат-ахлоқидан эканлигини айтар, ўзлари ҳассага суюнардилар ва ҳасса ишлатишни тавсия қиласардилар.

Муовия бин Абу Суфён халифалиги пайтида пайғамбаримизнинг ҳассалари Саъдул Қаразда эди.

Муовия бин Аби Суфён, хижратнинг эллигинчи йили ҳажга борган эди. Масжиди Набавийдаги минбарни Шомга қўчирмоқчи бўлди. Саъдул Қаразда бўлган муборак асони ҳам сўрраттирди. Ўшанда Жобир бин Абдуллоҳ билан Абу Ҳурайра халифанинг олдига бориб, “Эй, мўминлар амири! Расул алайҳиссалом минбарини турган жойидан кўчириш ҳам, асоларини Шомга олиб кетиш ҳам тўғри бўлмайди!” дедилар.

525 Ибн Саъд, “ам-Табақот”, I, 465-б.

526 Ибн Саъд, “ам-Табақот”, I, 468-б.

Шу насиҳатдан кейин ҳазрати Муовия райидан қайтиб, улардан узр сўради.

Бир куни пайғамбаримиз, Абдуллоҳ бин Унайсни масжиддан уйларига бошлаб бордилар. Унга бир ҳасса бериб, “Бу асони ёнингда сақла, эй Абдуллоҳ бин Унайс!” деб тайинладилар.

Абдуллоҳ бин Унайс, ўша ҳассани олиб омма олдига чиққанида, “Қўлингдаги қандай асо?” деб сўрашдилар. У, “Буни менга Расул алайҳиссалом бердилар ва ёнимда сақлашимни буюрдилар” деди. Одамлар эса, Абдуллоҳ бин Унайсга, “Расул алайҳиссаломнинг ёнига борганингда, буни сенга нима учун берганларини сўраб билсанг!” дейишиди. Шунинг учун Абдуллоҳ бин Унайс, пайғамбаримизнинг ёнларига қайтиб борди ва Ул зотдан, “Ё Расулаллоҳ! Бу асони менга нима учун бердингиз?” деб сўради. Пайғамбаримиз: **“Бу қиёмат куни орамизда бир белги бўлади. У пайтда ҳассага суянган кишилар жуда оз бўлади! Сен жаннатда бунга суянасан!”**- дея марҳамат қилдилар.

Шундан кейин Абдуллоҳ бин Унайс, ўша ҳассани қиличи билан бирга олиб юрадиган бўлиб, асло қўлидан ташламади. Ажали яқинлашиб, тўшак тортиб ётиб қолганида, оиласига уни кафани ичига қўйиб бирга қўмишларини васият қилди. Вафот этганида жасади билан кафани орасига ҳасса қўйилиб, васияти амалга оширилди.

Ёнларида олиб юрадиган нарсалари

Жаноби пайғамбаримизнинг бир аршин узунлигига, ёхуд сал узунроқ меҳжонлари (учи эгри таёклари) бўларди.

Пайғамбаримиз, у билан Ҳожаруласвадга ужоқдан ишорат қилиб, салом берардилар. Туяга мингандарида уни олдига осиб олардилар. Сарваримизнинг Уржун деб аталувчи миҳсарралари (ҳассасимон таёқ) ҳам бор эди. Боқи-ул-гарқадга бораётганларида уни бирга олиб олар ва унга суянарнадилар, ўтирганларида уни қўлларида айлантириб ўтирадилар. Шу миҳсаррани ушлаган ҳолда хутба ўқиган пайлари ҳам бўлган.

Пагамбаримизнинг тог дараҳтларидан кесиб ясалган мамшук деб аталувчи кадиблари (халаҷӯп сингари таёқчаси) ҳам бўларди.

Ҳазрати Усмон, бир куни пайғамбаримизнинг ўша кадибларини қўлига олиб, минбарда хутба ўқиётганида Жаҳжах бин Саид (ёки

Жаҳжах бин Қайс деган) одам ҳазрати Усмоннинг қўлидан кадибни тортиб олиб, ўртасидан тиззасига бир уриб синдиради. Жамоат Жаҳжакхга норози оҳангда бақиради. Ҳазрати Усмон минбардан тушиб индамай уйига кетади. Шу нохуш воқеадан кейин Аллоху таоло Жаҳжакхнинг қўли ва тиззасига қичима касаллиги берди. Ҳазрати Усмон шаҳид қилингач бир йил ҳам ўтмай бетавфик Жаҳжакх қичимадан қашиниб ўлди.

Ҳазрати Ойша айтадилар: “Фазавотга кетишларидан олдин ҳар доим Расулуллоҳнинг хуржинларига гулёғи, тароқ, ойна, иккита қайчи, сурмадон ва мисвок солиб, шайлаб қўярдим”. Яна Оиша волидамиз: “Сафарда ва ҳазарда Расулуллоҳ (алайҳиссалом) еттита нарсани (1- Гулёғи шишиаси. 2- Тароқ. 3-Ойна. 4- Сурмадон. 5- Мисвок. 6- Икки қайчи. 7- Соч ойини очувчи суюк) ёнларидан айирмасди”.- деганлар.⁵²⁷

Қилич ва найзалари

Пайғамбаримизнинг тўққизта қиличи бор эди. Улардан баъзилари:

Маъсур: оталаридан қолган қилич эди. Бу қилич, Мадинага хижрат қилганларида ёнларида эди.⁵²⁸

Абд: Ушбу қиличини пайғамбаримизга Саъд бин Убода ҳадя қилган бўлиб, Бадр фазосига отланганларида ёнларида эди.

Зулфиқор: Бу қилич Курайш мушрикларидан Мунаббиҳ бин Ҳажжож ёки Ос бин Мунаббиҳники бўлиб, Бадр жангига ғанимат олинганди. Орқа юзида бир нечта кемтиклари бўлганлиги боис унга зулфиқор дейилган эди. Пайғамбаримиз зулфиқорни ҳазрати Алига ҳадя қилгандилар. Сопининг бош қисми, боғич ҳалқалари ва занжири кумушдан эди.⁵²⁹

Расулуллоҳнинг вафотларидан кейин ҳазрати Аббос, Абу Бакрга мурожаат қилиб, зулфиқорни ҳазрати Алидан олиб беришини илтимос қилди. Ҳазрати Абу Бакр эса, “Мен у қиличини ҳамиша Алиниң қўлида кўрдим. Ундан у қиличини олиб қўйишни хуш кўрмайман!” деб жавоб бердилар. Ҳазрати Аббос истагидан воз кечиб, қиличини ҳазрати Алида қолдириди.

527 Ибн Саъд, “*ам-Табақат*”, I, 484-б.

528 Ибн Саъд, “*ам-Табақат*”, I, 484-б.; Термизий, “Шамоили шариф”, 135-б.; Қасталоний, “Мавоҳиби ладуннӣ”, 245-б.

529 Ибн Саъд, “*ам-Табақат*”, I, 484-б.; Қасталоний, “Мавоҳиби ладуннӣ”, 245-б.; Сулатий, “Авоғоф-ун Набий”, 76-б.

Расулуллоҳ жанобимизнинг бир неча найзалари ҳам бор эди. Улардан учтаси пайғамбаримизга Баний Қайнуқа яхудийларидан ганимат тушганди. Бирининг исми **мусвий**, иккинчиси **мусно** эди.

Пайғамбаримизнинг **байзо** деган катта бир ҳарбалари (найзадан каттароқ ва узунроқ қурол-санчқи) ва **аназа** деган найзадан қисқароқ ҳарбалари ҳам бўларди. **Набъа** деб ҳам юритиладиган ушбу ҳарбани Ҳабаш нажошийси (хукмдори), Зубайр бин Аввомга берганди. Пайғамбаримиз уни Ҳайбар ғазосидан қайтаётгандарида Зубайр бин Аввомдан олгандилар.

Ҳабаш нажошийси Асҳама Расулуллоҳга учта аназа (найза) юборганди. Пайғамбаримиз биттасини ўзларига олиб, қолганларини ҳазрати Али билан ҳазрати Умарга бергандилар.

Билол Ҳабаший, ўша найзани Рамазон ва Курбон байрамларида пайғамбаримизнинг олдларида юриб, намозгоҳча кўтариб борар, у ерга етгач пайғамбаримизнинг олдларида ерга қадаб кўярди. Расулуллоҳ ўша найза томонга ўғирилиб, намоз ўқитардилар.

Вафотларидан кейин Билол Ҳабаший, шу найзани ҳайитларда Абу Бакрнинг олдидаги кўтариб бориб, намозгоҳда рўпарасига қадаб кўядиган бўлди. Ҳазрати Абу Бакрдан кейин ҳазрати Умар ва ҳазрати Усмон хилофатлари даврида ушбу вазифа, муazzин Саъд-ул-Қараз томонидан юритилди. Мадина волийлари (ҳокимлари) замонларида ҳам ўша анъана шу ҳолича давом эттирилди.

Ёй-қалқон ва совутлари

Пайғамбаримизнинг олтига ёйи бор эди. Улардан **равҳо**, **байзо**, **شاфро** деган учтаси Баний Қайнуқа яхудийларидан ганимат олинганди. Шафро номли камон наб деган дараҳт шоҳидан йўниб ясалган эди.⁵³⁰ **Қатум** деган ёйлари ҳам наб дараҳтидан йўнилган бўлиб, Уҳуд жангига синганди. Уни синиқ ҳолида Қатода бин Нуъмон хотира сифатида олиб сақлади. Ундан ташқари **садад**, **завро** деб аталувчи ёйлари ҳам бўлган.⁵³¹

Пайғамбаримизнинг учта қалкони бор эди.

Залук - устида қўчкор калласи нақш қилинган ушбу қалқон пайғамбаримизга совға тариқасида келди. Лекин Расулуллоҳ, расмли бўлишидан уни ёқтиргмаган эдилар. Эртасига тонгда Аллоҳу

530 Ибн Саъд, “ат-Табақот”, I, 489-б; Қасталоний, “Мавоҳиби ладуннӣ”, 246-б.

531 Қасталоний, “Мавоҳиби ладуннӣ”, 246-б.

таоло қудрати билан қалқондан ўша нақшни йўқотганди.⁵³²

Пайғамбаримизнинг етти дона совутлари бўлган. Улардан зотулфудул деганини Бадр уруши олдида пайғамбаримизга Саъд бин Убода тортиқ қилганди.⁵³³

Сағдийя ва **фидда** номли иккита совут эса, Баний Қайнуқа яхудийларидан ғанимат қилиб олган қуроллари орасида эди. Уҳуд жангига пайғамбаримиз фудул ва **фидда** совутларини устма-уст кийгандилар.⁵³⁴

Совутларини кўкраги ва орқасида биттадан кумуш ҳалқа бўларди. **Сағдия** дегани, ҳазрати Довуднинг (алайҳиссалом) Жалут билан тўқнашгандга кийган тарихий совути эди.

Расулуллоҳнинг дубулғаларидан бири **мувашшоҳ** бўлиб, у ҳам Баний Қайнуқа яхудийларидан ғанимат олинган эди.

Зус-субүғ номли дубулгани Сарваримиз Уҳуд газовотида бошларига кийган бўлиб, жангда ҳалқаларидан иккитаси синиб, Расулуллоҳнинг муборак ёноқларига қадалиб кириб қолганди. Пайғамбаримиз Маккани фатҳ этгани кириб бораётгандарига ҳам бошларига дубулға бор эди.

Байроқлари

Пайғамбар жанобимизнинг давлат раҳбари сифати қора рангли бир давлат байроғи, ҳарбий қўмондон сифатида оқ рангли бир санжоқлари бўлиб, аксарият шу икки байроқдан фойдаланганлар. Байроқлари асосан ҳазрати Алиниң ҳимоясида бўларди. Хайбар урушида пайғамбаримиз “**Байроқни шундай бир йигитга бераманки, У Аллоҳ ва Расулини севади, Аллоҳ ва Расули ҳам уни севадилар!**”- деб марҳамат қилиб, ҳазрати Алини чақириб, байроқни унга берган эдилар.⁵³⁵

Аллоҳу таоло, ушбу байроқ остида Хайбар фатҳини ҳазрати Алига насиб қилди. Байроқ олиб юрувчиларга “аламдор” ёки “байрақдор” дейиларди.

Пайғамбаримизнинг ҳарбий байроқлари (санжоқ) устида “**Ло илоҳа иллаллоҳ Мұхаммадур Расулуллоҳ**” деб ёзиб кўйилганди.

532 Ибн Саъд, “*ам-Табакот*”, I, 489-б.

533 Ибн Саъд, “*ам-Табакот*”, I, 487-б.

534 Ибн Саъд, “*ам-Табакот*”, I, 487-б.; Термизий, “Шамошли шариф”, 138-б.; Суютий, “Ассоғ-ун Набий”,

535 Ибн Саъд, “*ам-Табакот*”, II, 80-б.; Ибн Касиир, “*ас-Сийра*”, III, 354-б.

Харрар юришида Саъд бин Аби Ваққосга оқ байроқ боғлаб бергандилар.

Ҳазрати Алини Яманга юбораётганларида найзаси учига бир салланы ечиб, боғлаб, “**Санжоқ (ҳарбий байроқ) мана шундай бўлади!**” деб марҳамат қилган эдилар. Ҳарбий байроқни факат кўшин қўмондони қўлига олар ва шахсан ўзи кўтариб юради.

Абво, Ваддон жангларида пайғамбаримизнинг оқ рангли ҳарбий санжоқларини ҳазрати Ҳамза; Буват жангига Саъд бин Аби Ваққос, Курз бин Жобиурол-Фихрий ва ҳазрати Али; Зул-усайра жангига ҳазрати Ҳамза олиб юришганди.

Пайғамбаримиз Бадр ғазосига чиқаётганларида оқ байроқни Мусъаб бин Умайрга бергандилар, ҳазрати Али эса, ўшанда пайғамбаримиз олдларида қора байроқлари - **Уқобни** кўтариб юрганди.⁵³⁶

Пайғамбаримизнинг оқ байроқларига байракдорлик қилганлар: Баний Қайнуқа жангига ҳазрати Ҳамза; Қарқаратул-кудр, Ухуд ва Бадрул-мавъид ғазоларида ҳазрати Али; Ҳандак жангига Зайд бин Хориса эди.

Пайғамбаримиз Маккани ҳам оқ байроқлари билан кириб бориб фатҳ қилганлар.

Табук юришида энг катта ҳарбий байроқни ҳазрати Абу Бақрга ва энг катта давлат байроғини Зубайр бин Аввомга бериб, байроқдор қилгандилар.

Тулпорлари

Сақб: Пайғамбаримиз Мадинага келганларида Баний Фазора уруғи мансуби бир бадавийдан ўн уқия кумушга сотиб олган, чўл халқи “Дорис”, пайғамбаримиз эса, “**Сақб**” деб номлаган илк отларидир. Расулуллоҳ Ухуд жангига ўша отга мингандилар.⁵³⁷ Сақбнинг лунжида оқ нишони бор эди. Учта оёғида олалари бор бўлиб, ўнг оёғида оласи йўқ эди. Сақб, жуда югурик бўлиб, йўргалаб кетаётганда мисли сувдек оқарди.

Муртажиз номли тулпорни пайғамбаримиз Баний Мурралардан бўлган бир бадавийдан сотиб олгандилар. Муртажизнинг

536 Табароний, “ал-Мұъжамул-қабир”, I, 105, 120-б.; Ибн Қасиир, “ас-Сийра”, II, 388-б.

537 Ибн Саъд, “ат-Табакот”, I, 489-б.

кишнаши жуда чиройли бўлиб, оҳангли ва гўё шеър ўқиётгандек эшитиларди.⁵³⁸

Лизаз номли отни пайғамбаримизга Искандария қироли Муқавқис тортиқ қилган эди. Лизаз жуда тез чопарди.⁵³⁹

Зариф исмли отни пайғамбаримизга Фарва бин Умайр-ул-Жузамий ҳадя қилганди. Зариф жуда бақувват ва чидамли от эди.

Лоҳиф (ёки Луҳайф): ушбу от пайғамбаримизга Рабиа бин Аби Баро-ул-Калбий томонидан совға қилинган эди. Лоҳифнинг думи жуда узун бўлиб, ер супириб юарди.

Яъсуб деган тулпорлари, барча отлари орасида энг яхшиси эди.

Муроших, мусобақаларда қатнашадиган от бўлиб, уни пайғамбаримизга Убайд бин Ясир, Табукда ҳадя тортиқ қилган эди. Муроших шамолдай тез чопарди.

Мирвоҳ: Ҳижратнинг ўнинчи йили Мадинага келган Баний Раҳо уруғи вакиллари пайғамбаримизга мирвоҳни ҳадя тариқасида олиб келганди. Мирвоҳни пайғамбаримиз олдиларда миниб юргизиб кўрсатгандаридан учтасини мусобақага солардилар. Зариба Саҳл бин Саъд, Лизазга Абу Усайд-ус-Саидий минарди. Маррага энг олдин Лизаз, ортидан Зариф, ундан кейин Сакб етиб келарди.

Вард: бу отни пайғамбаримизга, Тамим Дорий совға қилган эди. Вард қўнғир рангли бўлиб, муҳтарам пайғамбаримиз, уни ҳазрати Умарга тортиқ қилиб, бериб юборгандилар. Ҳазрати Умар Вардни миниб Аллоҳ йўлида кўп жангларга қатнашди. Пайғамбаримиз, тулпорларидан учтасини мусобақага солардилар. Зариба Саҳл бин Саъд, Лизазга Абу Усайд-ус-Саидий минарди. Маррага энг олдин Лизаз, ортидан Зариф, ундан кейин Сакб етиб келарди.

Расулуллоҳнинг эшак ва хачирлари ҳам бўларди. Искандария қироли Муқавқис, пайғамбаримизга юборган совға-саломлари орасида оқиши кулранг эшак билан оқ хачир ҳам жўнатганди. Хачирни “Дул-дул”, эшакни эса, “Ёфур” ёки “Уфайр” деб аташарди. Ислом тарихида биринчи марта кузатилган оқ рангли хачир, шу Дулдул бўлган. Пайғамбаримиз Хайбар жангига шу оқ хачирга, Хунайн жангига минганди. Дулдул, ҳазрати Муовия давригача яшади.

Пайғамбаримиз, Видо ҳажидан қайтган пайтларида Ёфур ўлди, Дулдул эса, пайғамбаримизнинг вафотларидан кейин ҳазрати Алига қолади. Шахид бўлган кунигача аввал ҳазрати Али, кейин ўғиллари ҳазрати Ҳасан ва ҳазрати Ҳусайнлар минишиди. Кейинроқ ҳазрати Муҳаммад бин Ҳанафийя ҳам унга минди. Дулдул, ҳазрати Муовия давригача яшади.

538 Ибн Саъд, “ам-Табақот”, I, 490-б; Қасталоний, “Мавоҳиби ладуннийя”, 247-б.

539 Ибн Саъд, “ам-Табақот”, I, 490-б; Қасталоний, “Мавоҳиби ладуннийя”, 247-б.

Тұялари

Қусва: Пайғамбаримизнинг Жадъа ва Адба деган номлар билан ҳам аталған машхур тұяларидир. У Баний Құшайр бин Каъб бин Амир ёки Ҳурайш бин Каъб қабиласиники бўлиб, ҳазрати Абу Бакр уни тўрт юз дирҳамга сотиб олиб, ўша нархда пайғамбаримизга сотганди. Совға қилинганды ҳам ривоят қилинган.

Пайғамбаримиз, Мадинаға Қусвага миниб ҳижрат қилдилар. Ҳудайбия умрасига ҳам ўша тұяларida бордилар. Маккани ҳам уни мимнган ҳолда фатҳ этдилар. Пайғамбаримиз, Қусвани мусобақага солардилар. Бироқ биронта тұя ундан ўза олмасди.

Пайғамбаримиз, Видо ҳажида Арафат хутбасини Қусва устида ўтириб ирод қилгандилар. Қусва, ҳазрати Абу Бакр халифалиги даврида Боқий қабристонига қўйиб юборилди. Ўша ерда ўзи ўтлаб юриб ўз ҳолида ўлди.⁵⁴⁰

Абу Жаҳлдан ғанимат олинган тұя: Бадр жангида бош қўмондон ҳақи ҳисобида пайғамбаримиз ҳиссаларига тушган Абу Жаҳлнинг машхур тұяси эди.

Пайғамбаримиз, Ҳудайбия умрасигача ушбу тұяга миниб газавотларга чиқдилар. Умра пайтида бу тұяга курбонлик белгиси қўйилди. Бу тұяни мушриклар юзта тұяга алмаштироқчи бўлишганди, лекин пайғамбаримиз: “Агар қурбон қилишга аtab қўйилмаганды, хоҳишиңгизни бажо келтирган бўлардим” деб жавоб бердилар.

Софим тұялар: Пайғамбаримизнинг зулжадр ва жамма деган ўтлоқларida ёйилиб юрадиган **Ханна, Самра, Урайс, Саъдийя, Бегум, Ясира, Дабба** номли еттита соғим тұялари бор эди. Пайғамбаримизнинг оилалари, ўша тұялардан ҳар куни соғилган икки меш сут билан кун кечиришарди.⁵⁴¹ Расулуллоҳнинг вафотларига яқин улардан ҳеч бири қолмаган эди.

Хона-и саодатлари (Уйлари)

Пайғамбаримиз Мадинада масжид қурилишини бошлаган пайтларida масжидга девордош қилиб ўзларига кесакдан икки

540 Ибн Саъд, “ат-Табақот”, I, 492-493-б.

541 Ибн Саъд, “ат-Табақот”, I, 494-б.

хоналик уй ҳам қурдириб, устини хурмо ходаси ва шохлари билан ёптиргандилар.

Ҳазрати Ойша онамизга атаб қурилган хона эшиги, масжидга бориладиган йўлга қараган эди. Ҳазрати Савда онамиз учун қурилган хона эшиги эса, масжиднинг учинчи эшиги бўлмиш Ол-и Усмон дарвозасига қараган эди.

Пайгамбаримиз, кейинроқ яна завжалар олгач, хона сони ортди ва улар ҳазрати Ойша хонасининг қибла томонига, яъни масжиднинг шарқ томонига қурилди. Хоналарнинг баъзилари кесақдан, баъзилари тошдан эди. Айримларининг томи хурмо шохларидан (Бағдод тарзида) ўрилиб, усти лой билан сувалганди. Ичидан шифтлари хурмо япроқлари билан қопланган эди.

Имоми Бухорийнинг дарак беришича, “Расулуллоҳ уйлари эшиги ҳалқасиз бўлиб, уни ёй учи билан тақиллатишарди.”

Мұхаммад бин Ҳилол ва Ота-ул Хурносонийлар ҳам, пайғамбаримиз завжалари уйларини кўрганлардандир. Уларнинг айтишича уй эшиклари хурмо чивиқларидан ясалиб, усти қора қилдан тўқилган қалин мато билан қопланган эди.

Ҳазрати Савда онамиз, ўз хонасини ҳазрати Ойша онамизга васият қилганди. Ҳазрати Софийя онамизнинг хоналарини эса, вафот қилгунча яшаб туриш шарти билан яқинлари, бир юз саксон ёки икки юз минг дирҳамга Муовия бин Аби Суфёнга сотганди.

Халифа Абдулмаликнинг, пайғамбаримиз завжаларига тегишли хоналарни истимлок (сотиб олиниб) қилиб, масжидга қўшиб олиниши ҳақидаги фармони Мадинада ўқиб эшиттирилган куни, ҳалқ кўз ёшларини тўхтата олмади. Мадиналиклар худди пайғамбаримиз вафот этган кунидагидек йиғлашганди.⁵⁴²

Сайд бин Мусайяб, “Худо ҳақи, у уйларни шу ҳолича қолдиришларини қанчалик орзу қилгандим. Шунда Мадинанинг кейинги авлодлари ва четдан келганлар, Расулуллоҳнинг (алайҳиссалом) қандай шароитда ҳаёт кечирганларини, нималар билан қаноат қилганларини кўриб, мол-мулк йиғишига ва у билан фаҳрланишга берилмаган бўлардилар” деб, бу борада ҳузнини изҳор қилган.

---

542 Ибн Саъд, “ат-Табақат”, I, 499-б.

Вақф қилган мулклари

Ислом тарихида дастлабки вақф, Ухудда шаҳид бўлган яхудий олими ва бойларидан Мухайрикнинг пайғамбаримизга васият қилган ва пайғамбаримиз уни қабул олиб, вақф қилган: Мисаб, Сафия, Далол, Хусна, Бурқа, Аъвоф, Машраба деб номланувчи етти дона боғ ва экинзор эди.⁵⁴³ Пайғамбаримизнинг (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) Мадинадаги вақфлари асосан Мухайриқ моллари эди.

Ибни Ҳумаид айтади: “Халифа Умар бин Абдулазиз, Мухайрикнинг вақф хурмозоридан хурмо келтиришларини буюрди. Бир товоқ хурмо келтиридилар. Умар бин Абдулазиз, “Абу Бакр бин Ҳазм менга “бу хурмо Расул алайҳиссаломнинг давридан қолган хурмо дараҳтидан ва Расул алайҳиссалом, бундан еганлар” деб хабар берганди” деди. Шунда “Эй мўминларнинг амири! Уни ҳаммамизга бўлишишинг“- дедим. У, ҳар биримизга тўққизтадан хурмо тегадигандай қилиб бўлишириди.

Умар бин Абдулазиз, “Мен Мадина волийи эканлигимда ўша хурмозорга бориб, мевасидан егандим ва умримда ундей ширин хурмо емагандим” деди.”

Амр бин Муҳожир айтади: “Расул алайҳиссаломдан қолган нарсалар, Умар бин Абдулазизнинг қўлида бир хонада муҳофаза қилинарди, ўзи ҳар куни шу хонага кириб уларга қарапди. Қурайшийлардан халифа ҳузурига келганларни ҳам хонага киргизарди ва ҳалиги нарсаларга қараб, “Мана, Аллоҳ сизни шарафёб қилган Зотнинг мероси шулар!” дерди. Улар қўйидагилардан иборат эди:

Бир дона хурмо япроқларидан ўрилган Сарир (каравот); битта тери қопланган, ичи хурмо толасига тўлдирилган ёстиқ; бир дона йирик сопол коса; бир дона сув қадаҳи, бир дона либос; биртта қўл тегирмони; бир ўқдон; битта баҳмал кўрпа.

Шу кўрпага Расулуллоҳнинг бош ва бўйин терлари синган бўлиб, кўрпадан мушк хидидан ҳам ёқимлироқ хид тарқаб турарди.

Умар бин Абдулазиз, бетоб бўлганида шу кўрпани сувга ботириб, сувига чўмилиб ё ювиниб, шифо топарди.

⁵⁴³ Ибн Саъд, “ат-Табақот”, I, 503-б.

ИСЛОМ ДИНИ

Аллоҳу таоло Жаброил номли фаришта орқали севгили пайғамбари Мұхаммад алайхиссаломга юборган, инсонларнинг дунё ва охиратда роҳат-фароғатда, масъуд-баҳтиёр бўлишларини таъминловчи қоидалардир. Барча фазилат, фойдалар нарсалар Исломият ичидадир. Исломгача бўлган эски динларнинг зоҳирий-ботиний барча ижобий томонларини Исломият ўзида жамлаган. Бутун саодатлару муваффакиятлар унданадир. Ислом дини адашмайдиган, соғлом ва салим ақллар қабул қиласидиган асос ва ахлоқлардан иборатдир.

Яратилишдан пок, насл-насаби яхши инсонлар ушбу динни рад қилмайди ва ундан нафратланмайди. Чунки Исломнинг таркибида заррача заарли нарсайўқ, ташқарисида заррача манфаатйўқ, бўлиши ҳам мумкин эмас. Исломдан ташқарида бирон манфаат умид қилиш, худди саробдан сув кутишга ўхшайди. Ислом, мамлакатларни обод қилишни, ҳалқ турмушини фаровонлаштиришни буюриб, Аллоҳу таолонинг амрларига ҳурмат, махлуқотга раҳм-шафқат кўрсатишни талаб қиласи.

Ислом зироат (дехқончилик), тижорат (савдо) ва санъат (хунар-касб) билан шугулланишни қатъян амр қиласи. Илм-фан, техника, ишлаб чиқаришга катта аҳамият беради. Одамларни ўзаро ёрдамлашишга, бир-бирига хизмат қилишга, меҳр-оқибатли бўлишга чакиради. Кўл остидаги инсонлар, оила, фарзанд ва миллатнинг ҳақ-хуқуқлари билан идорасини ўргатади. Тириклар, ўтиб кетганлар, келажакда туғиладиганларга тегишли ҳақлар берив, барчаси олдида инсонга масъулият юклайди.

Исломият, жамиятнинг маънавий ва моддий камолотини энг мукаммал кўринишда таъминловчи қоидалар таъсис қиласи. Инсон ҳақ ва вазифаларини кенг равишда тақсимлаган. Ислом дини, иймон, ибодат, мунокаҳот (оила ришталари, ниқоҳ), муомалот ва уқубот (жазо қонуни) сингари асосларга суюнади. Исломият саодати дорайнни, яъни дунё ва охират баҳту саодатини ўзида мужассам қиласи.

Иймон

Расули акрам (саллаллоху алайхи васаллам) жанобимиз, Аллоху таолонинг пайғамбари эканликлари ва Аллоху таоло томонидан танланганликлари, хабар берувчи набий эканликларини ҳақ деб билиб, ишониб айтиш; Ул зотнинг Аллоху таолодан олиб келиб қисқача айтганларига қисқача, кенгроқ айтганларига атрофлича ишониш; қўлидан келгунча калима-и шаҳодатни тили билан айтишдир. Кувватли иймон шундай бўлмоғи керакки, оловнинг куидириши, илоннинг заҳарлашига қалбида яқийн ҳосил қилиб, қанчалик ишониб, ўзини эҳтиёт қиласидиган бўлса, Аллоху таоло ва сифатларини улуғ билиб, Унинг ризоси ва жамолига интилиш; газаби-ю, жалолатидан қочиш ва иймонни худди мармарга ўйиб ёзгандек дилга жо қилиш керак.

Мутлақо ишонишимиз зарур бўлган **иймонинг олти шарти бор**. Биринчиси: Аллоху таолонинг вожиб-ул-вужуд ва хақиқий маъбуд, бутун мавжудотнинг яратувчиси эканлигига ишониш. Дунё ва охират оламидаги ҳар бир нарсани моддасиз, замонсиз ва ўхшашсиз тарзда йўқдан бор қилган, ягона Аллоху таолодир деб қатъий ишониш. Ҳар бир мавжудотнинг яратувчиси, эгаси, ҳокими ёлғиз Ўзидир. Унинг ҳокими, амири, устуни йўқ деб ишониш. Ҳар бир устунлик, камол сифат Уницидир. Унда биронта қусурли, нуқсон сифат йўқ. Хоҳлаганини яратади ёки йўқ қиласи. Яратганлари Ўзига ёки бошқа бировнинг манфаати учун эмас. Яъни уларни бирон ҳақ эвазига яратмайди. Шу билан бирга ҳар ишида ҳикматлар, фойдалар, лутфлар, эҳсонлар бор.

Бандаларига яхши, фойдали нарсаларни ато этишга, кимга савоб, кимгадир азоб беришга мажбур эмас. Осийлар ва гуноҳкорларнинг ҳаммасини жаннатига киритса, фазли карамига, эҳсонига ярашади. Итоатгўйлар ва ибодат қилувчиларнинг ҳаммасини жаҳаннамига ташласа, янаadolatига хилоф бўлмайди. Лекин мусулмонларни, ибодат қилувчиларни жаннатга киритишни, уларга чексиз неъматлар беришни, кофирларни эса, жаҳаннамда чексиз азоблашни азалда хоҳлади ва буни хабар берди. У сўзидан қайтмайди. Бутун инсу жин иймон келтирса, итоат қиласа, Унга заррача фойдаси тегмайди. Бутун олам кофир бўлиб, исён қиласа, бош кўтарса, Унга зиғирча зарар етмайди. Ширк ва куфрдан бошқа ҳар қандай катта гуноҳ қилиб, тавбасиз ўлганларни хоҳласа кечиб юборади, хоҳламаса

кичик гуноҳ учун ҳам азоб бериши мумкин. Кофир ва муртад бўлиб ўлганларни асло авф этмаслигини билдирган.

Ўзи мусулмон, ахли қибла бўлса-ю лекин эътиқоди Ахли суннат эътиқодига мос бўлмай, бундан тавба қилмай ўлган кишини жаҳаннамда азобласа ҳам, ундан бидъат ахли мусулмонлар жаҳаннамда абадий қолмаяжак.

Аллоҳу таолони дунёда кўз билан кўриш жоиз, лекин ҳеч ким кўрмаган. Қиёмат куни, маҳшарда кофирлар ва гуноҳкор мўминларга **қаҳру жалоли** билан, солиҳ мўминларга эса, **лутфу жамоли** билан кўринади. Мўминлар Уни жаннатда **жамол** сифати билан кўрадилар. Малоика ва хотинлар ҳам кўради. Кофирлар бундан маҳрум қолади. Жинларнинг ҳам бундан маҳрум эканлиги ҳақидаги хабарлар кувватлироқ.

Аллоҳу таолога нисбатан кеча-кундуз ва вақт-замон ўтиши мумкин эмас. Аллоҳу таолода бирон бир жиҳатдан ҳеч қандай ўзгариш бўлмаяжаги учун, У ҳақда “аввал ундан эди, келажакда бундай бўлади” дейилмайди, Аллоҳу таоло, жонли-жонсиз ҳеч нарса ичига хулул (кириб-чикиш) қилмайди, ҳеч бир нарса билан бирлашмайди. Аллоҳу таолонинг зидди, терскариси, ўхшashi, шериги, тенги, ёрдамчиси, ҳомийси бўлмайди. Унинг отонаси, ўғил-қизи, оиласи, жуфти бўлмайди. У ҳамма вақт ҳамма билан ҳозир ва ҳамма нарсани мухит ва нозирдир. Ҳар кимга жон томиридан ҳам яқиндир. Лекин Унинг ҳозир бўлиши, назар солиши, ихота қилиши (куршаб туриши) бирга ва яқин бўлиши биз тушунган маъно ва сифатда эмас. Унинг яқинлиги, олимларнинг илми, фан арбобининг закоси ва авлиёнинг кашфу шуҳуди орқали тушунилмайди. Уларнинг асл моҳиятига инсон ақли етмайди. Аллоҳу таоло зотида ва сифатларида бир бўлиб, ҳеч қайсида ўзгариш, ўзгачалашиб бўлмайди.

Аллоҳу таолонинг исмлари чексиз бўлиб, бир минг бир исми борлиги айтилган. Яъни исмларидан бир минг бир донасини одамзотга билдирган. Муҳаммад алайҳиссаломнинг динида шулардан тўқсон тўққизтаси билдирилган. Уларга **Асмо-и ҳусно (чирийли исмлар)** дейилади.

Иймоннинг иккинчи шарти: Малоикага (фаришталарга) ишонишдир. Малаклар жисмоний мавжудотлар бўлиб, латифдирлар. Газлардан ҳам латифроқ бўлиб, аксарият кўзга кўринмайди. Улар тирик, ақлли ва нуронийдирлар. Фаришталарда инсонлардагидек

ёмон хусусиятлар бўлмайди. Турли кўринишларга киришлари мумкин. Газлар суюқ ва қаттиқ ҳолатларга ўтганидек, малаклар ҳам чиройли ҳолатларга кира олади. Фаришталар христианлар гумон қилгандек улуғ инсонларнинг баданини тарқ этган рухлар эмас. Улар энергия, қувват сингари моддасиз ҳам эмаслар. Қадимги файласуфлардан бир қисми шундай деб тасаввур қилганди.

Малак - элчи, хабар берувчи ёки қувват деган маъноларни англатади. Кўплиқда “малоика” дейилади. Малаклар барча жонзотлардан аввал яратилган. Шунинг учун китобларга иймондан олдин, малакларга иймон келтириш билдирилган. Китоблар ҳам ўз навбатида пайғамбарлардан олдин туради. Қуръони каримда иймоннинг шартлари шу тартибда берилган.

Малакларга иймон қуидагидек бўлиши керак: Малаклар Аллоҳу таолонинг бандалари бўлиб, шериклари ёхуд қизлари эмас. Кофир ва мушриклар шундай деб гумон қилди. Аллоҳу таоло, малакларнинг барчасидан розидир. Улар, Аллоҳу таолонинг амрига итоат қиласидар, гуноҳ қилмайдилар, амрларга исён этмайдилар. Эркак ё ургочи эмаслар, уйланмайдилар, болалари бўлмайди. Ҳаёт бўлиб, тириқдирлар. Аллоҳу таоло, одамзотни яратмоқчи эканлигини айтганида малоиканинг Унга, “**Ё Раббий! Ер юзида фасод чиқарувчи, қон тўкувчи маҳлуқларни яратасанми?**” деб, залла (кичик хато) тариқасида савол беришлари, уларнинг бегуноҳ, айбиз эканликларига зарар бермайди.

Сон жиҳатидан оламда энг кўп мавжудот фаришталардир. Аниқ сонларини Аллоҳу таолодан бошқа ҳеч ким билмайди. Самоларда малаклар ибодат қилмаётган бўш жой мавжуд эмас. Кўкларнинг ҳар бир қаричи руку ёки саждада турган малоикага тўла. Етти қават осмон ва ерда, кўкатлар, юлдузлар, жонли-жонсиз маҳлуқлар, ёмғир томчилари, дараҳт япроқлари-ю ҳар зарра, ҳар молекула, ҳар бир атомда, ҳар бир реакция ва ҳар бир ҳаракатда, хуллас ҳамма нарсаларда фаришталарнинг ўзига хос вазифалари бор. Улар қаерда бўлсалар ҳам, ҳамиша Аллоҳу таолонинг амрларини бажарадилар. Аллоҳу таоло билан маҳлуқлари орасида воситадирлар. Баъзилари баъзиларига раҳбар, баъзилари баъзиларига итоатдалар. Айримлари одамзотнинг пайғамбарларига хабар келтиради. Яна айримлари инсонлар қалбига яхши ўй-фикр, ғоялар олиб келади. Бунга “илҳом” дейилади. Баъзи бир фаришталарнинг, одамзот ва бошқа барча мавжудотдан умуман хабари бўлмайди. Улар Аллоҳу

таолонинг жамоли олдида ўзини йўқотишган. Ҳар бирининг аниқ ўрни-жойи бўлиб, у ерни тарк этолмайдилар. Масалан, жаннат фаришталари ҳамма вақт жаннатда бўлади. Уларнинг энг каттаси **Ридвон** деб аталади. Жаҳаннам фаришталарига Забоний дейилиб, дўзахда ўзларига тегишли вазифаларини бажаради. Денгиз суви балиқка зарап етказмаганидек уларга ҳам жаҳаннам оташи таъсир қилмайди. Жаҳаннам **забонийларининг** иириклари ўн тўккиз дона бўлиб, энг каттасининг оти **Молик**дир.

Ҳар бир одамнинг елкасида хайр (яхши) ва шар (ёмон), ишларини ёзib юрувчи, иккитаси кундуз, иккитаси кечаси келадиган тўртта малоикага **Кироман** котибин ёки **Хафаза** малаклари дейилади. Ўнг томондагиси чап томондагининг амири бўлиб, яхши амалларни ёзib туради. Чапдагиси ёмонликларни ёзади. Ҳафаза малаклари бошқа эканлиги ҳам ривоят қилинганди.

Қабрларда кофирлар билан осий мусулмонларга азоб берувчи малаклар ва қабрда сўроқ сўровчи малаклар ҳам мавжуд. Савол малакларига **Мункар** ва **Накир** дейилади. Мўминларни саволга тутадиганлари “**Мубашишир** ва **Башишир**” деб ҳам аталади.

Ўзаро бир-бирларидан устунлик, улуғлик жиҳатидан фарқланишади. Энг улуғлари тўрт донадир. Улардан биринчиси **Жаброил** алайҳиссалом бўлиб, вазифаси, пайғамбарларга ваҳий келтириш, амр ва тақиқларни билдиришдир. Иккинчиси, ”**сур**” деб номланувчи сурнайни уфлайдиган **Исрофил** алайҳиссаломдир. У сурнайни икки марта уфлайди. Биринчи уфлаганда Аллоҳу таолодан бошқа барча жонзот ўлади. Иккинчи марта уфлаганда, ҳамма ўлганлар қайта тирилади. Учинчи улуғ фаришта **Микоил** алайҳиссаломдир. Арzonчилик, қимматчилик, очарчилик, мўл-кўллик келтириб чиқариш ва барча моддаларни ҳаракатга келтириш унинг зиммасида. Тўртинчиси **Азроил** алайҳиссалом бўлиб, одамларнинг рухини ўша олади. Шу тўртта улуғ малоикадан кейин яна тўрт синф устун фаришталар мавжуд. Улардан **Ҳамала-и Арш** деганлари тўрт дона бўлиб, Қиёматда сонлари саккизта бўлади. Аллоҳнинг ҳузурида турадиган фаришталарга **Муқаррабийн** дейилади. Азоб малаклартнинг катталарига **Карубиён** дейилади. Раҳмат малакларига эса, **Рухониён** дейилади. Буларнинг барчаси, фаришталарнинг ҳавосси, яъни энг устунлари дидир. Булар пайғамбарлардан бошқа барча одамзотдан баланд хисобланади. Мусулмонларнинг солиҳлари ва валийлари малоиканинг авомидан

афзалроқдир. Малакларнинг авоми эса, мусулмонларнинг авомидан, яъни осий ва фосиқларидан афзалдирлар.

Иймон асосларининг учинчиси: Аллоҳу таоло нозил қилган китобларга ишонишdir. Аллоҳу таоло, бу китобларни баъзи пайғамбарларга фариштага ўқитиш орқали, баъзиларига лавҳага ёзилган ҳолда, баъзиларига фариштасиз, воситасиз эшигтириш орқали туширган. Ҳаммаси Аллоҳу таолонинг каломи бўлиб, абадий ва азалийдирлар. Ҳеч қайсиси маҳлук, яъни кейиндан яратилган эмас, малоика ёки пайғамбарларнинг сўзлари ҳам эмас. Аллоҳу таоло нозил қилган китобларнинг барчаси хақ ва тўғридир.

Куръони карим, ўзидан олдин туширилган барча илоҳий китобларни насх этган, яъни ҳукмларни бекор қилган. Куръони каримда қиёматтacha ҳеч қачон янгилишлик, унтиш, зиёда ёки нуқсонлик бўлмайди. Ўтмиш ва келажакдаги барча илмлар Куръони каримда мавжуддир. Шунинг учун бутун китоблардан баланд ва қийматлидир. Расули ақрам (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жанобимизнинг энг улуғ мўъжизалари Куръони каримдир. Жами инсон ва жинлар куч биритирса, биргалиқда Куръони каримнинг энг қисқа сурасидек бир сўз айтишга уринсалар, кучлари етмайди.

Самовий китоблардан ушбу умматга билдирилганлари бир юз тўрттадир. Улардан ўн сухуф (китобча) Одам алайҳиссаломга, эллик сухуф Шис (Шит) алайҳиссаломга, ўттиз сухуф Идрис алайҳиссаломга, ўн сухуф Иброҳим алайҳиссаломга нозил қилингандиги машҳур ва маълум. Таврот - Мусо алайҳиссаломга, Забур - Довуд алайҳиссаломга, Инжил - Исо алайҳиссаломга, Қуръони карим - Мухаммад алайҳиссалоту вассаломга нозил қилинган.

Иймоннинг олти асосидан тўртингчиси: Аллоҳу таолонинг пайғамбарларига ишонишdir. Пайғамбарлар одамзотни Аллоҳу таоло рози бўлган ҳақ йўлга чорлаш ва қовуштириш учун юборилганлар. Улар, яратилиш, хулқ-атвор, илм ва ақл жиҳатидан замондош барча халқлардан устувор, баланд, муҳтарам инсонлардир. Уларда заррача ёмон хулқ ва ёқимсиз ҳол учрамайди. Пайғамбарларда исмат сифати бўлиб, пайғамбарлик вазифасидан олдин ҳам, кейин ҳам катта-кичик биронта гуноҳ қилимайдилар. Пайғамбар эканлиги ўзига маълум қилингандан бошлаб то пайғамбарлиги атрофга ёйилгунча, кўрлик, карлик сингари жисмоний айб ва камчиликлардан йироқ бўлишади.

Хар бир пайғамбарда қуидаги етти сифат борлигига ишониш лозим: **Амонат, сидқ, таблиғ, адолат, исмат, фатонат** (бекиёс ақл ва фаҳм-фарорсат) **ва амин-ул-азл** (пайғамбарлик вазифасидан бўшатилмайди).

Янги дин олиб келган пайғамбарларга **Расул** дейилади. Янги дин келтирмай, умматни аввалги мавжуд динга даъват қилувчи пайғамбарларга **Набий** дейилади. Аллоҳнинг буйруқларини халққа етказишида ва одамзотни ҳақ динга чақиришда расул ва набийлар орасида фарқ бўлмайди. Пайғамбарларга иймон келтириш, уларни ажратмай, барчасининг содик, тўғрисўз эканликларига ишониш демакдир. Биронтасига ишонмаган одам, ҳеч қайсисига ишонмаган бўлади.

Пайғамбарлик - тинимсиз меҳнат, очлик, заҳмат тортиш ёки кўп ибодат қилиш орқали эришиладиган вазифа эмас. Пайғамбар бўлиш, фақатгина Аллоҳу таолонинг эҳсони ва тайнинлаши билан амалга ошади. Одамларнинг дунё ва охиратда ҳаёти, ахволи тартибли, фойдали бўлиши; уларни заарарли нарсалардан ҳимоялаб, саломатга, ҳидоятга, ҳузур-ҳаловатга эриштириш учун пайғамбарлар воситасида ер юзига динлар юборилган. Пайғамбарлар, душманнинг кўплигига, инкор этувчиларнинг масхара қилиб, хафа қилишларига қарамай, Аллоҳу таолонинг буйруқларини халққа таблиғ қилиб, етказиш борасида душманлардан кўркмаган, ҳадиксирамаганлар. Аллоҳу таоло, пайғамбарларнинг сидқ эгаси, тўғрисўз эканликларини тасдиқлаш учун уларни мўъжизалар билан қўллаб-куватлади. Ҳеч ким пайғамбарларнинг ушбу мўъжизаларига қарши чиқа олмади. Бир пайғамбарни қабул қилиб, ишонган одамга шу пайғамбарнинг уммати дейилади. Қиёмат куни пайғамбарларга ўз умматларидан гуноҳи кўпларга шафоат қилишга изн берилади ва шафоатлари қабул қилинади. Умматлардан олим, солих, валий бўлганларга ҳам яқинларига шафоат қилишлари учун Аллоҳу таоло рухсат бериб, шафоатларини қабул қиласди. Пайғамбарлар (алайҳимуссалавоту ват-таслимот) мозорларида бизга номаълум холатда ҳаётдалар. Уларнинг муборак вужудларини тупрок чиритмайди. Шу боисдирки ҳадиси шарифда, **“Пайғамбарлар, мозорларида намоз ўқийдилар”** деб марҳамат қилинган.

Пайғамбарларнинг (алайҳимуссалом) муборак кўзлари ухланганда қалб кўзлари ухламайди. Пайғамбарлик вазифаларини бажаришда, пайғамбарлик фазилатларида ҳамма пайғамбарлар

тeng бўлиб, юкорида тилга олинган еттига сифат барчасида мавжуддир. Пайғамбарлар, пайғамбарлик вазифасидан азл қилинмайди, бўшатилмайди. Авлиёлар эса, ушбу мақомларидан ажралиб қолишлари мумкин. Пайғамбарлар (алайҳимуссалавоту ваттаслимот) фақат одам зотидан танланади. Жинлар, фаришталар ва хотин зотидан инсонларга пайғамбар келмайди. Жинлар ва фаришталар пайғамбар даражасигача чиқа олмайди. Пайғамбарлардан шараф, фазилат жиҳатидан бир-бирларидан устунроқ турувчилари бор. Масалан, умматининг кўплиги, юборилган мамлакатларнинг катталиги, илм ва маърифатларининг улуғлиги, илму маърифатлари тарқалган ўлкаларнинг кенглиги, мўжизаларининг кўплиги, давомийлиги, зотларига ато этилган алоҳида эҳсону эътиборлар каби фазилатлар жиҳатидан охир замон пайғамбари Мухаммад алайҳиссалом, барча пайғамбарлардан баланд турадилар. Улул-азм пайғамбарлар ҳаммасидан, расуллар набийлардан баландроқ ҳисобланади.

Пайғамбарларнинг аниқ бир сони маълум эмас. Бир юз йигирма тўрт мингдан кўпроқ эканликлари ҳақидаги дарак машҳурроқ. Улардан уч юз ўн учтаси ёки уч юз ўн бештаси расуллар. Улар орасидан олтитаси янаям юксакроқ бўлиб, уларга “Улул-азм” пайғамбарлар дейилади. Одам, Нуҳ, Иброҳим, Мусо, Исо ва Мухаммад Мустафо “алайҳимуссалоту вассалом” ҳазратлари улул-азм пайғамбарлардир.

Иброҳим алайҳиссалом, халилуллоҳдир. Чунки қалбида Аллоҳ севгисидан бошқа бирон махлукнинг севгиси йўқ эди. Мусо алайҳиссалом калимуллоҳдир. Чунки Аллоҳу таоло билан сўзлашди. Исо алайҳиссалом, руҳуллоҳ ва калиматуллоҳдир. Чунки отасиз, биргина “Бўл” деган калимаи илохийя орқали онасидан дунёга келди. Яна Аллоҳу таолонинг пурҳикмат калималарини ваъз орқали халқнинг қулогига етказарди.

Махлукот ва мавжудотнинг яратилишига сабаб бўлган одамзотнинг энг устуни, энг шарафлиси, энг қийматлиси Мухаммад алайҳиссалом, хабибуллоҳдир. Ул зотнинг хабибуллоҳ эканлиулари, буюклиулари, устунликларини кўрсатуқчи белгилар жуда кўп. Шу боис ул зотга нисбатан “мағлубиятга учрамоқ”, “енгилмоқ” каби ибораларни ишлатишга бўлмайди. Қиёмат куни ҳаммадан олдин Мухаммад алайҳиссалом қабрларидан турадилар. Махшар жойига биринчи бўлиб борадилар. Жаннатга ҳаммадан олдин кирадилар.

Чиройли ахлоқларини санаш ва таърифлашга одамзотнинг кучи етмайди.

Қиёмат куни барча пайғамбарлар, Ул зотнинг байроқлари тагида сояланажаклар. Аллоҳу таоло, ҳар бир пайғамбарга, “Мавжудот орасидан танлаб севганим, ҳабибим Мұхаммад алайхиссалом даврига етиб борсангиз, Үнга иймон келтириңг ва хизматида бўлинг!” деб амр қилган. Барча пайғамбарлар ҳам ўз умматларига шундай васият ва буйруқ бердилар. Мұхаммад алайхиссалом, “Хотам-ул-анбиё”дир, яъни ундан кейин асло пайғамбар келмайди.

Иймоннинг бешинчи асоси: охирагатга ишонишидир. Охираг кишининг ўлган кунидан бошланиб, қиёматнинг охиригача давом этади. Қиёмат қачон қоим бўлиши билдирилмади, вақтини ҳеч ким била олмади. Лекин муҳтарам пайғамбаримиз, кўпгина аломатлари, белгилари ва бошлангичи ҳақида қуидагиларни хабар бердилар: Ҳазрати Маҳди келади; Исо алайхиссалом кўқдан Шомга тушади; Дажжол чиқади; Яъжуҷ Маъжуҷ деган қавмлар ер юзини вайрон қиласди; Қуёш ғарбдан чиқади; Катта зилзилалар рўй беради; Дин илмлари унутилади; Фиску-фасод, ёмонликлар кўпаяди; Динсиз, ахлоқсиз, номуссиз одамлар раҳбар бўлади; Аллоҳу таолонинг буйруқларини бажаришга тўғаноқ бўлинади; Ҳамма жойда ёппасига ҳаром ишлар қилина бошлайди; Ямандан ўт (оташ) чиқади. Осмонлар, тоғлар парчаланади; Қуёш ва ой корайяди; Денгизлар бир-бирига қуилиб, аралашади ва қайнаб, қуриб қолади.⁵⁴⁴

Гуноҳ қилувчи мусулмонларга фосик дейилади. Фосикларга ва барча коғирларга қабрда азоб берилажак. Мана шуларнинг ҳаммасига ишониш лозим. Мавто (майит) қабрга дағн қилингач бизга номаълум ҳаёт билан тирилади, ёроҳат ёки азоб кўради. **Мункар** ва **Накир** исмли иккита фаришта номаълум даҳшатли одам киёфасида мозорга келиб, майитни сўрок қилишлари ҳадиси шарифларда очиқча билдирилган.⁵⁴⁵ Қабр саволлари, баъзи олимларга кўра, баъзи ақоиддан (эътиқод) сўралади, бошқа олимларга кўра, бутун ақоиддан сўралади. Шунинг учун фарзандаримизга, “Раббинг ким? Дининг қайси дин? Кимнинг умматисан? Китобинг нима? Қибланг қаер? Эътиқодда ва амалда мазҳабинг нима?” деган саволларнинг жавобини ўргатишимиз керак! Қабрда ушбу саволларга аҳли суннат бўлмаган одамларнинг

⁵⁴⁴ Бўхорий, “Илм”, 21-б.; Ибни Можса, “Фитан”, 25-б.; Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснад”, III, 108-б.

⁵⁴⁵ Ибни Можса, “Фитан”, 25-б.

тўғри жавоб бера олмаслиги “Тазкира-и Қуртубий” китобида ёзилган. Тўғри жавоб берганларнинг қабри кенгайтирилиб, жаннатдан бир дарча очилади. Эрта-ю кеч жаннатдаги жойларини томоша қилиб, малаклар томонидан яхшиликлар кўриб, хушхабарлар берилади. Тўғри жавоб беролмаса, темир тўқмоқлар билан шундай калтакланадики, дод-войларини инсон ва жиндан бошқа ҳар маҳлук эшитади. Қабри торайиб, суюклари бир-бирига кириб кетгудек сиқади. Яна қабрига дўзахдан бир тешик очилади. Эрта-ю кеч жаҳаннамдаги жойини кўриб, мозорда маҳшаргача аччиқ азоблар чекади.

Ўлганидан кейин қайта тирилишга ишониш лозим. Эт-суюклар чириб тупроқ ва газга айланиб кетгач, ҳаммаси яна бир жойга жамланиб, руҳлар баданларга кириб, ҳамма мозоридан туриб чиқади. Шунинг учун ўша ҳолатга **Қиёмат куни** (ўрнидан туриш куни) дейилади.

Барча жонли мавжудот маҳшар майдонига йигилади. Ҳар бир одамнинг амал дафтарлари учиб эгаларига келади. Бутун шу ишларни еру қўкларни, зарралару юлдузларни яратган, чексиз қудрат соҳиби Аллоҳу таоло амалга оширади. Уларнинг айнан шундай рўй беришини Аллоҳу таолонинг Расули (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) жанобимиз хабар берганлар. Ул зотнинг айтганлари албатта ҳақ бўлиб, барчаси албатта рўй беради.

Солих ва яхши одамларнинг амал дафтари ўнг томонларидан, фосиқлару ёмонларнинг дафтари орқадан ёки чап тоионларидан берилади. Яхши-ёмон, катта-кичик, яширин-ошкора қилинган ҳар бир амал дафтарда бўлади. Кироман котибин малаклари билмаган ишлар ҳам аъзои баданимизнинг эътирофи ва Аллоҳу таолонинг билиши оқибатида аниқланиб, ҳар бир ишдан сўроқ ва ҳисобга тортилади. Маҳшарда Аллоҳу таоло истаган ҳар қандай яширин нарса ошкор қилинади. Малоикага, ”Ерда ва қўкларда нималар қилдингиз?”, Пайгамбарларга, ”Аллоҳу таолонинг хукмларини қулларига қандай етказдингиз?” ва барча одамзотга, ”Пайгамбарларга қандай эргашдинглар, сизларга етказган вазифаларни қандай бажардинглар? Ўзаро ҳақ-хукуқларга қандай риоя қилдинглар?” деган саволлар берилади. Маҳшарда, иймонли ва ахлоқи чиройли инсонларга мукофотлар, эҳсонлар ёғдирилади; бадхулқ, ночор амал эгалари оғир жазоларга дучор қилинади.

Аллоҳу таоло, адолати туфайли баъзи кичик гуноҳлар учун ҳам азоблайди, хоҳлаган мўминлардан катта-кичик бутун гуноҳларини фазли карами, эҳсони туфайли авф этади. Ширк ва куфранд бошқа ҳар қандай гуноҳни Аллоҳу таоло хоҳласа кечиради, хоҳламаса кичик гуноҳ учун ҳам азоблайди. Мушрик ва кофир ҳолда ўлганларни асло кечирмаслигини эълон қилган. Китобликитобсиз кофирлар, яъни Муҳаммад алайхиссаломнинг бутун одамотга пайғамбар қилиб юборилганликларига ишонмаган, Ул зот олиб келган амр ва тақиқлардан ҳаттоқи биттасини бўлсаям ёқтирганлар, агар шу ҳолларида ўлса, албатта жаҳаннамга ташланиб, абадий азоб чекишади.

Қиёмат куни, дунёда қилинган амаллару ишларни ўлчаш учун биз билмайдиган **Мезон** деган ўлчов асбоби, тарози курилади. Еру кўк, у тарозининг бир палласига сидади. Савоб палласи ёруғ бўлиб, Аршнинг ўнг томонида, яъни жаннат тарафда бўлади. Гуноҳ палласи эса, Аршнинг чап томонида, яъни жаҳаннам тарафда, қоронғу бўлади. Дунёда қилинган ишлар, гап-сўзлар, ўй-хаёл, бокишилар у ерда жисмоний кўринишда яхшиликлар порлоқ, ёмонликлар қоронғи, жирканч ҳолатда шу тарозида тортилади. Мезон - дунёда биз билган тарозиларга сира ўхшамайди. Оғир босган палласи юқорига кўтарилади, енгил палласи пастга тушади. Олимларнинг бир қисми, қиёмат куни ҳар хил тарозилар бўлишини айтган.

Сирот кўприги ҳақ. У, Аллоҳу таолонинг амри билан жаҳаннамнинг устига қурилади. Ҳаммага шу кўприкдан ўтиши буйрилади. Ўша куни барча пайғамбарлар “Ё Рабби! Саломатлик бер” деб ёлворадилар. Жаннатийлар кўприкдан осонгина ўтиб, жаннатга киради. Улардан баъзиси яшиндек, бир қисми шамолдек, баъзилари чопкир отдек ўтади. Сирот кўприги килдан ингичка, қиличдан ўткирдир. Дунёда Ислом аҳкомига риоя қилиш ҳам шундай бўлиб, шариатга тўлиқ риоя қилишга уриниш худди сирот кўпригидан ўтишга ўхшайди. Бу дунёда нафсига қарши курашиш ташвишига чидаганлар, у ёқда сиротдан енгил ва қўрқмай ўтади. Шу боис Аллоҳу таоло, Исломият чорлаган ҳақ йўлни “**Сирот-и мустақим**” деб атади. Мана шу исмдаги ўхшашлик ҳам, Ислом йўлида бўлишнинг сирот кўпригидан ўтишдек эканлигини кўрсатмоқда. Дўзахийлар сиротдан ўтаётуб, жаҳаннамга йиқилиб тушади.

Яна у ёқда пайғамбиримизга (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) маҳсус **Кавсар ҳовузи** мавжуд бўлиб, узунлиги бир ойлик йўлдай

узоқ, суви сутдан ҳам оқ, хиди мушқдан ҳам ёқимлироқдир. Атрофида юлдузлардан ҳам кўп қадаҳлар бўлади. Ундан бир марта ичган одам жаҳаннамда бўлса ҳам, асло чанқамайди.

Шафоат ҳақ. Тавбасиз ўлган мўминларнинг катта-кичик гуноҳларининг кечирилиши учун пайғамбарлар, валийлар, солиҳлар, фаришталар, Аллоҳу таоло рухсат берган одамлар шафоат қиласи ва шафоатлари қабул қилинади.

Жаннат ва Жаҳаннам ҳозир мавжуд. Жаннат етти қат осмонларнинг устида, жаҳаннам эса, ҳамма нарсанинг тагидадир. Саккиз жаннат, етти жаҳаннам бўлиб, жаннат ер, қуёш ва кўклардан катта, жаҳаннам қуёшдан каттарок.

Иймоннинг олтинчи асоси: тақдирга, хайр ва шарнинг (яхши ва ёмонликнинг) Аллоҳу таолодан эканлигига ишонишдир. Одамлар бошига келадиган яхши-ёмон, фойда-зарар, қозонч-зиёнларнинг ҳаммаси Аллоҳу таолонинг тақдири билан бўлади. Аллоҳу таолонинг бир нарсани яратишни хоҳлашига қадар дейилган. Қадарнинг, яъни яратилиши хоҳланган нарсанинг бор қилинишига Қазо дейилади. “Қазо” ва “қадар” сўзлари кўпинча бир-бири ўрнида ҳам ишлатилаверади.

Бутун ҳайвонлар, наботот (ўсимликлар), жонсизлар, қаттиксуюқ жисмлар, газлар, юлдузлар, молекулалар, атомлар, электронлар, электро-магнит тўлқинлари, ҳар бир мавжудотнинг ҳаракати, физикавий ҳодисалар, кимёвий-ядро реакциялари, энергия алмашинишлари, жонлилардаги физиологик фаолиятлар, ҳар бир нарсанинг бўлиш-бўлмаслиги, бандаларнинг яхши-ёмон ишлари, дунёда ва охирадта уларга хос жазо ё мукофотлари, хуллас ҳамма-ҳамма нарса азалда Аллоҳу таолонинг илмида бор бўлиб, барчасини азалда биларди. Азалдан абадгача яратиладиган ашё, хоссалар, ҳаракатлар, ҳодисаларни азалдаги илмига мос равишда вақти соати келганида яратмоқда. Инсонларнинг яхши-ёмон барча амалларини, мусулмон бўлишлари, куфрлари, ихтиёрий-беихтиёр қиласиган барча ишларини Аллоҳу таоло яратмоқда. Яратувчи ҳам, қилдирувчи ҳам ягона Ўзидир. Омиллар, сабаблар таъсирини яратадиган ҳам, ҳар нарсани маълум бир сабабга боғлаб яратадиган ҳам ёлғиз Аллоҳдир.

Масалан, ўт (оташ) ёндирувчиидир. Ваҳоланки, асл ёндирадиган оташ эмас, Аллоҳу таолодир. Оташнинг ёндириш билан ҳеч қандай алоқаси йўқ. Лекин Аллаҳу таолонинг одати шуки, бирон нарса ўт тегмагунча ёниш-ёндириш ҳодисасини яратмайди. Ўт-оташ, жисмни

ёниш иссиқлигигача иситищдан бошқа бир нарса қила олмайды. Органик моддалар таркибидаги углерод ва водородга кислород билан бирлашиш хоссасини берувчи, электрон алмашинишини таъминловчи ўт-оташ эмас. Ҳақиқатни қўра олмаганлар, буларни ўт бажарайти деб ўйлайди. Ёндирувчи, ёниш жараёнини юритувчи сабаб ўтнинг ўзи эмас. Ҳаттоқи сабаб кислород ё иссиқлик ҳам, электрон алмашишлари ҳам эмас. Ёндирувчи фақат Аллоҳу таолодир. У ушбу моддалар ва мавхумларни ёнишга сабаб қилиб яратган. Билими йўқ одам олов ёндиради деб ўйлайди. Бошланғич синфларни тугатган бола “Олов ёндиради” деган сўзни ёқтирамай, “Ҳаво ёндиради” дейди. Ўрта синфларни тугатган бола, буни унамай, “Ҳаводаги кислород ёндиради” дейиши мумкин. Лицейни битирган бола эса, “Ёндириш кислородга хос эмас. Ҳар бир электрон тортувчи элемент ёндирувчидир” дейди. Университетни тугатган толиб эса, бу жараёнда модда ва энергияни ҳам ҳисобга олади.

Ушбу мисолдан кўриняптики, илм ортган сайин, ёндириш жараёнининг ичига кириб борилган сайин, ёнишга сабаб деб ўйлаган факторлар ортида яна қанчалаб сабаблар қаторлашиб турганлиги тушинилмоқда. Илму фаннинг энг юқори даражасида бўлган, ҳақиқатларни тўла кўриб турган пайғамбарлар ва шу улуғлар изидан бориб, илм дарёларидан томчилар олишга эришган Ислом олимлари, бугун биз ёкувчи, ясовчи деб ўйлаган нарсаларнинг ожиз, чорасиз восита ва маҳлук (яратик) эканлигини, ҳақиқий ясовчи ва яратувчининг орага қўйган сабаблари эканлигини айтганлар. Ёкувчи-ёндирувчи Аллоҳу таолодир! У хоҳласа ўт-оловсиз ҳам ёндиради. Масалан, Иброҳим алайхиссалом оловда ёнмади. Уни жуда яхши кўргани учун Аллоҳу таоло бу ерда одатини ўзгартирди.

Аллоҳу таоло хоҳласа ҳамма нарсани сабабсиз яратган бўларди. Оловсиз ёқарди. Емасдан тўйдирарди. Лекин ўз лутфу карамидан бандаларига яхшилик қилиб, ҳар бир нарсани яратишни маълум бир сабабга боғлаб қўйди. Муайян нарсаларни муайян сабабларга боғлаб яратишни хоҳлади. Яратишни, ишларини, яъни қудратини сабаблар ортига яширди. Ундан бирон нарса яратишни хоҳлаган одам, ўша нарсанинг сабабигамурожат қилса, хоҳишига эришади. Шам ёққиси келган одам гуттурт чақади. Зайтун ёғи олгиси келган одам эзадиган асбоб ишлатади. Боши оғриган одам аспирин ичади. Жаннатга кириб, чексиз неъматларга эришгиси келган одам ҳам исломиятга бўйсунади. Ўзига ўқ узган, заҳар ичган одам ўлади.

Терлаб туриб совук сув ичган одам касал бўлади. Гуноҳ қилиб, куфрга ботган киши жаҳаннамга кетади. Хуллас, ким қайси сабабга қўл урса, ўша сабаб восита қилинган натижага эришади. Мусулмон китобларини ўқиган одам мусулмонликни ўрганиб уни ёқтиради ва мусулмон бўлади. Динсизларнинг орасида яшаган одам, уларнинг сўзларига қулоқ солган одам эса, диндан бесавод бўлиб қолади. Диндан бехабар саводсизларнинг аксари иймонсиз бўлади. Одам қайси жойнинг воситасига минса, ўша томонга кетади.

Аллоҳу таоло, агар ишларини сабабларга боғлаб яратмаганда ҳеч ким ҳеч кимга муҳтож бўлмасди. Ҳамма ҳар кўнгли тусаганини бевосита Аллоҳдан сўраб, ҳеч кимга ё нарсага мурожаат қилмасди, изланмасди, тадқиқ ва харакат қилмасди. Шундай бўлгач, одамлар орасида бошчи-ишчи, уста-шогирд, устоз-талаба сингари анча инсоний муносабатлар бўлмай, дунё ва охират низоми бузиларди. Шу тариқа чирой билан хунуқлиқ, яхши билан ёмон, итоаткор билан осий орасида фарқ қолмас эди.

Исломият, мусулмонлардан пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ишонгани ва таблиғ қилганларидек иймон келтиришларини талаб қиласди. Пайғамбаримиз фақат битта ягона иймонни таблиғ қилганлар. Саҳобаи киромнинг ҳаммаси Ул зот айтганларидек ишонди, эътиқодларида заррача фарқ бўлмади. Пайғамбаримизнинг вафотларидан кейин одамлар Исломни Асҳоби киромдан эшитиб, сўраб ўрганди ва барчаси яна бир хил иймонни тарғиб қилди. Улар пайғамбаримиздан нақл қилиб, етказган ўша иймонга **Аҳли суннат эътиқоди** дейилди. Асҳоби киром бу иймон масалаларига, ўз тушунчаларини, файласуфларнинг гапини, нафсоний орзу-истакларини, сиёсий қарашлари ва шунга ўхшаш бошка нарсаларни асло аралаштирумади.

Саҳобалар, барчасида камол даражада мавжуд бўлган Аллоҳу таолони танзих (поклаш) ва тақдис (муқаддаслаштириш) қилиш, пайғамбаримиз айтганларини тараддуғусиз қабул қилиб ишониш, муташобиҳ (маъноси очик бўлмаган) ояtlар таъвилига берилмаслик... сингари хусуссиятлари билан иймонларини пайғамбаримиздан эшитганларидек муҳофаза қилдилар. Исломдаги иймон асосларини сўраганларга, халойикқа соғ, тиниқ ва асли бўйича таблиғ қилиб, етказдилар.

Асҳоби киромнинг Расулуллоҳдан нақл қилиб тушунтирган ушбу маълумотларига ҳеч нарса кўшмай-олмай шундайлигича қабул қилиб, инониб, улар йўлида бўлганларга **Аҳли суннат**

ва жамоат фирмаси дейилди. Шу ҳақ ва соф Ислом йўлидан айрилганларга **Бидъат** фирмалари (залолат фирмалари, адашган оқимлар) дейилди.

Асҳоби киромнинг ҳар бири мужтаҳид эди. Улар дин илмларини бевосита Расулуллоҳдан олдилар. Мұхтарам пайғамбаримизни бевосита қўриш, сұхбатларида иштирок этиш орқали бекиёс баланд маънавий камолотга, етуклик ва фазилатларга эришдилар. Нафслари мутманина бўлиб (тарбияланиб, покланиб), ҳар бири ихлос, адаб, илм ва ирфонда Асҳобдан бўлмаганлардан ҳеч бир олим ё авлиё ета олмаган даражаларга кўтарилилар. Ҳар бирининг ҳидоят юлдузлари эканликлари ҳадиси шариф орқали таъкидланди.⁵⁴⁶ Барчасининг иймон-эътиқоди бир хил эди. Улар, насс (оят ва ҳадис) орқали билдирилмаган масалаларда ижтиход қилилар. Ҳар бири амалда мазҳаб эгаси эдилар. Аксариятининг ижтиход килиб, чиқарган ҳукмлари бир-бирига ўхшарди. Ўша ижтиходлари ўз вақтида жамланиб, китоб ҳолига келтирилмагани боис, мазҳаблари унутилди. Шунинг учун ҳозирги даврда саҳобаи киромдан хоҳлаган бирининг мазҳабига эргашиш мумкин эмас.

Исломиятни Асҳоби киромдан ўрганган **Тобеин** ва улардан ўрганган **Таба-и Тобеин** орасидан дин илмларида юксалиб, мутлақ мужтаҳидлик даражасига эришган улуғ имомлар етилди. Улар ҳам амалда мазҳаб эгалари эди ва ҳар бирининг ижтиходларидан вужудга келган ҳукмларга ўша олимнинг мазҳаби дейилди. Бундай олимлардан ҳам кўпчилигининг мазҳаби китобларга ёзib улгурilmagani туфайли унутилди. Факат тўрт буюк олимнинг (имомнинг) ижтиходлари шогирдлари томонидан ёзib олинниб, муҳофаза қилинди ва мусулмонлар орасида кенг тарқалди. Ер юзидағи барча мусулмонларга тўғри йўлни кўрсатган ва Ислом динини ўзгаришлардан, бузилишлардан сақлаб қолган ушбу тўрт имомнинг биринчиси, Имоми аъзам Абу Ҳанийфа; иккинчиси, Имоми Молик бин Анас; учинчиси, Имоми Мухаммад бин Идрис Шофей; тўртингчиси, Аҳмад бин Ҳанбалдир.

Аҳли суннат эътиқодида бўлган бу тўрт имомдан Имоми Аъзам йўлига **Ҳанафий мазҳаби**, Имоми Молик йўлига **Моликий мазҳаби**, Имоми Шофей йўлига **Шофей мазҳаби**, Имоми Аҳмад бин Ҳанбал йўлига **Ҳанбалий мазҳаби** дейилган. Бу даврда бир мусулмоннинг Аллоҳ ризосига мос ибодат ва иш (амал) қила олиши, факат шу тўрт мазҳабдан бирига тобе бўлиши орқали мумкиндир.

⁵⁴⁶ Шамсиоддин Шомий, “Субулу-л-Худо”, X, 329-б.

Ибодатлар

Биринчиси, шартлари ва фарзларига риоя қилган ҳолда ҳар куни беш марта, вақти кирганды намоз ўқишидир. Намозларни, фарзлари, вожиблари ва суннатларига дикқат қилиб ва күнгилни тұла Ҳаққа топшириб, намоз вақтларини ўтказиб қўймай, ўз вақтида ўқиш лозим. Куръони каримда намоз **Салот** калимаси билан аталади. “Салот” лугатда, одамнинг duo қилиши, фаришталарнинг истиғфор айтишлари, Аллоҳу таолонинг раҳм қилиши деган маъноларни англатади. Исломиятда “салот” дегани, илми-хол, фикр китобларидаги кўрсатилгандек муайян ҳаракатларни бажариш ва муайян нарсаларни ўқишидир. Намоз ифтитоҳ тақбирини айтиш билан бошланади. Яъни эркаклар қўлларини қулоқларигача кўтариб, киндиги остига тушириб, қовуштириш вақтида “Аллоҳу ақбар!” (ифтитоҳ тақбири) дейишлари билан намозга кирилган бўлади. Охирги ўтиришда бошни ўнг ва чап елкаларга қаратиб салом бериш билан намоз тутатилади.

Иккинчиси, мол-мулкининг закотини беришидир. Закотнинг маъноси, тозалиқ, поклик, мақтовга сазовор, яхши, чиройли ҳолга келиш деганидир. Ўз эҳтиёжидан ортиқ бўлиб, нисоб деган маълум бир миқдорда мол-мулки бор одамнинг, ўша молидан маълум қисмини ажратиб, Куръони каримда кўрсатилган мусулмонларга миннат қилмай беришига закот дейилади. Закот саккиз синф одамга берилади. Тўрт мазҳабда ҳам тўрт хил закот моли бор: Олтинкумуш закоти; тижорат моли закоти, йилнинг яримидан кўп яйловда ўтлаган тўрт оёқли қассоб моли закоти ва ҳар хил дехқончилик маҳсулотлари закоти. Дехқон ҳосилидан бериладиган закотга **Ушр** дейилади. **Экинзордан ҳосил олинган заҳоти ушр берилади.** Қолган уч хил закот, бойлиги нисоб миқдорига етганидан бир йил ўтгач берилади.

Учинчиси, Рамазони шариф ойида ҳар куни рўза тутишидир. Рўзага арабчада **Савм** дейилади. “Савм” сўзининг лугавий маъноси, бир нарсанни бир нарсадан сақлаш деганидир. Исломиятда эса, савм, шартларига риоя қилган ҳолда Рамазон ойида ҳар куни уч нарсадан ўзини сақлаш, яъни ейиш, ичиш ва жимодан (жинсий алоқа) ўзини тийиш деганидир. **Рамазон ойи, осмонда янги ой - хилол қўрилиши билан бошланади.** Тақвим бўйича ёки аввалдан хисоблаш билан бошланмайди.

Тўртинчиси, қурби етган одамнинг умрида бир марта **ҳаж**

қилишидир. Йўл хавфсиз, ўзи соғлом бўлса, Маккаи мукаррама шаҳрига бориб-келгунча уйида қолган оиласи эҳтиёжини таъминлайдиган молидан ортиқ ҳажга етадиган пули бор одамнинг умрида бир марта ихром кийиб, **Каъбаи муаззамани** тавоғ қилиши ва Арафот майдонида туриши фарзdir.

Бешинчиси, Аллоҳу таолонинг динини ёйишга, тарғиб қилишга жаҳд ва ғайрат қилиш, яъни **жиход қилишидир.** Жиҳодга тайёргарлик кўриш ибодат бўлиб, унга давлатлар иқтисодий, сиёсий ва ҳарбий жиҳатдан; олиму зиёлилар илму ирфон билан; халқ эса, тоат-ибодат ва дуо билан тайёрланади.

Мунокахот - (Ижтимоий ишларга жавоб беради) Уйланиш, ажрашиш, нафақа... каби қисмлари бор.

Муомалот - (Молиявий муносабатларга жавоб беради) Савдосотик, кира, ширкатлар, фоиз, мерос... каби қисмлари бор.

Уқубот - Жазолардан иборат бўлиб, асосан беш қисмга ажralади. Улар: қасос, сирқат (ўғирлик), зино, қазф (номусли аёлларга зино тухмати), риддат, яъни муртад бўлишга бериладиган жазолардир.

Ахлоқ

Исломият, инсонлардан чиройли хулқ-атвор билан безанишни, нафсни ёмон хулқлардан тарбиялашни, яхши ахлоқقا эга бўлишни, ҳар томонлама иффат-ҳаёли бўлишни талаб қиласди. Мана шуларни ўргатадиган илмга **Тасаввуф** дейилади.

Бадан соғлигига тегишли билимларни тибиёт илми ўргатганидек қалб, рух ва мизожнинг ёмон хулқлардан қутулиш йўлларини тасаввуф илми ўргатади. Бу илм, инсонни қалб касалликларининг белгиси бўлмиш ёмон қилиқлардан совутиб, Аллоҳ ризоси учун чиройли амал ва ибодатлар қилишини таъминлади.

Исломият, аввал илм ўрганишни, кейин ўргангандари бўйича иш ва ибодат қилишни ҳамда буларни Аллоҳу таолонинг розилиги учун адо этишни, қисқача **илм, амал** ва **ихлюсни** буйиради. Одамнинг маънавий юксалиши, дунё ва охират саодатига эришишини агар бир тайёранинг парвозига ўхшатсак, иймон-ибодат унинг гавда ва моторига ўхшайди. Тасаввуф йўлида юриш эса, унинг кувват манбаи - ёқилғига ўхшайди. Максадга этиш учун аввал иймон-ибодат, яъни тайёрага эга бўлинади. Кейин уни ҳаракатга келтириш учун, кувват-ёқилғи, яъни тасаввуф йўлида юриш лозим бўлади.

Тасаввуфнинг икки ғояси бор. Биринчиси: иймоннинг

виждонийлашиши, яъни қалбга нақш қилиниб, шубҳалар таъсирида чайқалмаслигини таъминлашдир. Ақл билан, далил ва исбот билан кучайтирилган иймон ундей мустаҳкам бўла олмайди. Аллоҳу таоло, Қуръони каримнинг “Раъд” сураси, 28-ояти каримасида маолан бундай деган: “**Огоҳ бўлингизким, қалбларга иймоннинг сингиб жойлашиши фақатгина Аллоҳни зикр қилиш билан амалга ошади.**” Зикр - ҳар бир иш, ҳар бир харакатда Аллоҳу таолони эсга олиш, Унинг розилигига сабаб бўлувчи амаллар қилишдир.

Тасаввуфнинг иккинчи ғояси: фикҳ илми орқали билдирилган ибодатларнинг орзиқиб, хоҳлаб бажо келтирилиши ва нафси амморадан вужудга келувчи ялқовлик, ёқтираслик, саркашликларни йўқотишдан иборатдир. Кишининг тоат-ибодатларни ўз ҳоҳиши билан, севиб адo этиши ва гуноҳлардан нафратланиб, узоқлашиши фақат тасаввуф илмини ўрганиб, шу йўлда юриш билан амалга ошади. Тасаввуфдан мақсад, ҳеч ким билмаганини билиб қўйиш, гойибдан хабар бериш, нурлар, рухлар ва чиройли тушлар кўриш эмас. Тасаввуф орқали кўлга киритиладиган маърифатлар, билимлар ва ҳолларга эришиш учун аввало иймонни тузатиш, Исломнинг амр ва тақиқларини ўрганиб, уларга риоя қилган ҳолда иш, ибодат қилиш керак. Агар ушбу уч нарса қилинмаса, тасаввуфнинг умуман фойдаси тегмайди. Яъни қалбнинг тасфияси (софланиши), ёмон хулқлардан тозаланиши, нафснинг тазкияси (покланиши), тарбияси мумкин бўлмайди.

Муҳаммад алайҳиссаломга тобе бўлиш

Муҳаммад алайҳиссаломга тобе бўлиш, Ул зотга эргашиш, йўлларидан, изларидан юриш демакдир. Ул ҳазратнинг йўли Қуръони карим кўрсатган йўлдир. Бу йўлга **Дини Ислом** дейилади. Пайғамбаримизга тобе бўлиш учун олдин иймон келтириш, мусулмонликни пухта ўрганиш, кейин фарзларни бажариб, ҳаромлардан тийилиш, суннатларни адo этиб, макрухлардан қочиш лозим. Шулардан кейин мубоҳ ишларда ҳам Ул зотга эргашишга ҳаракат қилиш керак.

Иймон келтириш, Ул зотга тобе бўлишни бошлиш ва саодат эшигидан ичкарига қадам ташлаш демакдир. Аллоҳу таоло Ул ҳазратни бутун инсониятни саодатга даъват қилишлари учун дунёга юборган. “Сабаъ” сурасининг 28-ояти каримасида

маолан: “Эй севимли Пайғамбарим! Биз сизни шак-шубҳасиз дунёдаги бутун одамзотга абадий жаннат хушхабарини элтувчи ва шу саодат йўлини кўрсатишингиз учун юбор-япман” деб марҳамат қилинган.

Масалан, Ул зотга тобе бўлган одамнинг кун ўртасида бирпас ухлаши, Ул зотга тобе бўлмай бир неча кечани уйқусиз ибодат билан ўтказишидан афзалдир. Чунки “Қайлула” қилиш, яъни пешиндан олдин бирпас ётиб дам олиш, Ул ҳазратнинг одати шарифаларидан эди. Шунингдек, Ул зотнинг дини буюргани учун ҳайит куни рўза тутмай, еб-ичиш, ушбу динга кирмай, йиллаб рўза тутишдан афзалдир. Ул зот келтирган диннинг буйруғи бўйича камбағалга берилган закот, ўз хоҳиши билан тоғдек олтин садақа қилишдан минг марта ортиқ ва фазилатлидир.

Ҳазрати Умар, бир куни бомдод намозини ўқитгач жамоатга ўғирилиб, улар орасидан бир кишини учратолмагач, қаердалигини сўради. Саҳобалар унга, “У одам кечалари бомдодгача ибодат қиласи. Балки ухлаб қолиб келолмагандир” дейишиди. Шунда амир-ул-мўминин, “Кошки, бутун кеча ухлаб, бомдод намозини жамоат билан ўқиганда эди, яхшироқ бўларди” деб марҳамат қилди.

Исломга риоя қилмаган ҳолда кўп заҳматлар чекиб, мужоҳада қилган кишилар нафсларини тизгинлаб олсалар ҳам, уни Исломга мос қилмаганлари туфайли барча меҳнат ва уринишлари бекор кетади. Агар шу заҳматлари эвазига қандайдир ҳақ, фойда ҳосил бўлса, дунёдаги бир неча манфаатдан ўзга ҳеч нима кўлларига кирмайди. Ҳолбуки, бутун бошли дунё қанча аҳамиятга эгаки, унинг бирнечча манфаатининг аҳамияти бўлсин? Бундай одамлар, энг паст ишларда ишловчилар каби ҳаммадан кўп ишлаб, кўп чарчайди, лекин ҳаммадан кам ҳақ олади. Исломиятга тобе бўлганлар эса, латиф жавоҳир ва қимматбаҳо олмослар билан ишловчи заргарлар каби кам ишлаб, кўп фойда топади. Баъзан буларнинг бир соатлик ишлари, юзминглаб йилнинг даромадини ҳосил қиласи. Чунки Исломиятга мос бўлган амал, Ҳақ таоло даргоҳида мақбул бўлган, У рози бўладиган амалдир, бундай амални Ҳақ таоло жуда ёқтиради.

Айнан шундай эканлигини Ҳақ таоло ўз китобининг жуда кўп жойларида таъкидлаган. Масалан, “Ол-и Имрон” сурасининг 31-ояти каримасида маолан: “Эй ҳабибим! Уларга айтинг: Агар Аллоҳу таолони севсангиз ва Унинг сизларни севишини ҳам

хоҳласангиз менга тобе бўлинглар! Аллоҳу таоло менга тобе бўлганларни севади.” деб марҳамат килинган.

Мұхаммад алайхиссаломга тобе бўлиш - **Аҳқоми исломияни ёқтириб**, ўз ихтиёри билан севиб бажо келтириш; Ул зотнинг буйирғанларини, Исломият ҳурмат қилиб, баланд тутган нарсаларни, олимларни, солиҳларни улуғ деб билиб, ҳурмат қилиш; Ул ҳазратнинг динини ёйишга ғайрат қилишдир. Ва Ул зот олиб келган динга бўйсунгиси келмайдиган, ёқтирмайдиган ва писанд қилмайдиган кимсаларни паст деб санаш ҳам лозим.

Исломиятга тўғри келмайдиган иш, сўз ё амалларнинг ҳеч қайсисини Ҳақ таоло ёқтирмайди ва севмайди. Хуш кўрилмаган, севилмаган нарсага ҳечам савоб бериладими? Аксинча бундай қилиқлар жазога сабаб бўлади.

Икки жаҳон саодатига эришиш, фақат дунё ва охират сарвари бўлмиш Мұхаммад алайхиссаломга тобе бўлишга боғликдир. Ул зотга тобе бўла олиш учун иймон келтириш ва Аҳқоми Исломияни ўрганиб, тўла-тўқис бажо келтириш лозим.

Охиратда дўзахдан омон қолиш, фақат Мұхаммад алайхиссаломга тобе бўлганларга хос. Дунёда қилинган барча яхшиликлар, барча кашфлар, бутун ҳоллар ва илмлар, фақат Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи вассаллам) жанобимизнинг йўлларида бўлиш шарти билан охиратда фойда бера олади. Йўқса, Аллоҳу таолонинг севикили пайғамбарига бўйсунмаганлар қилган ҳар қандай яхшилик дунёда қолади ва охиратларининг ҳароб бўлишига олиб келади. Яъни буларнинг яхшиликлари, дунёда яхшилик бўлиб кўринувчи, аслида истидрождан ўзга нарса эмас.

Мұхаммад алайхиссаломга тўлик ва камчиликсиз тобе бўла олиш учун Ул зотни тўлик ва камчиликсиз севиш лозим. Мукаммал севгининг аломати, Ул ҳазратнинг душманларидан узоқ туриш, Ул зотни ёқтирмаганларни севмаслиқдир. Чунки мұҳаббатга бевафолик ярашмайди. Одатда ошиклар, машуқаларининг девонаси бўлиб, айтганларидан бир зум чиқмайди. Қарши чиқувчилар билан асло бир сафда турмайди. Бир-бирига қарама-қарши икки нарсанинг мұҳаббати бир қалбда жам бўла олмайди, яъни жами зиддайн маҳолдир.

Бу дунё неъматлари ўткинчи ва алдовчиидир. Бугун бизники бўлган нарсалар, шубҳасиз эртага бегонаникига айланади. Охиратда бизники бўладиган нарсалар эса, абадий ва чексиз

бўлиб, барчаси дунёда кўлга киритилади. Шу бир неча кунлик ҳаёт, агар икки жаҳоннинг энг улуг инсони Муҳаммад алайҳиссаломга тобе бўлган ҳолда ўтказилса, саодати абадия, чексиз нажот ва қутилиш умид қилинади. Акс ҳолда, Ул зотга тобе бўлмагунча бутун жаҳон ҳеч вақодир. Ул ҳазратга эргашилмагунча ҳар қандай хайр-ҳасанот, эзгу-яхши ишлар дунёда қолиб, охиратга заррача нафи тегмайди.

Пайғамбарга эргашишнинг, бўйсунишнинг атиги бир зарраси, бутун дунё неъматлари-ю охират саодатларидан ҳам қатмакат устундир. Одамийлик мазияти ва шарафи Ул зотга тобе бўлишдадир.

Расулulloҳга тобе бўлиш учун мусулмонларнинг аҳли суннатнинг тўрт ҳақ мазҳабидан бирида бўлишлари асосий шартдир. Пайғамбаримизга иймон келтириб, олиб келган таълимотларини сидқи дилдан ҳақ деб билиш, Ул ҳазратни севиб, итоат қилиш, насиҳатларини бажонидил қабул қилиш, зотларини ҳурмат ва улуғлаш фарздир. Бу борада Аллоҳу таоло Куръони каримда маолан:

“Бас, у ҳолда Аллоҳу таолога ва Унинг уммий набийси бўлмиш Расулига иймон келтиринглар. Унга тобе бўлинглар – шояд хидоят топгайсиз”⁵⁴⁷

“Кимки, Аллоҳга ва Унинг пайғамбарига иймон келтирмаса, муҳаққақ (бilsin)ки, биз у кофирларга даҳшатли дўзахни тайёрлаб қўйганмиз”⁵⁴⁸ деб буюрган.

Расулulloҳ жанобимиз ҳам марҳамат қилганларки: **“Аллоҳу таолодан бошқа илоҳ йўқлигига шаҳодат қилиб, менга ва олиб келганларимга иймон келтирмагунча одамлар (кофирлар) билан ҳарб қилишим буйрилди. Улар буларни қиссалар, мусулмонлик ҳақининг жазолари мустасно, моллари ва жонларини мендан химоялаган бўладилар. (Ичларида яшириб қолган хусусларнинг) ҳисобини эса, Яратганинг ўзи сўрайди.”**

“Ким менга итоат қисса, Аллоҳу таолога итоат қилган бўлади. Ким менга исён қисса, Аллоҳу таолога исён қилган бўлади. Буйруғимга итоат қилган, менга итоат қилган бўлади, буйруғимга қарши чиқан одам менга исён қилган бўлади.”

⁵⁴⁷ Аъроф сураси, 7/158.

⁵⁴⁸ Фатҳ сураси, 13/48.

“Тасаввур қилингки, бир киши (одамларга бир мукаммал зиёфат бериш ниятида) бир уй қурдириб, дастурхонга тортиш учун мазали, хилма-хил таомлар тайёрлаган, одамларни зиёфатга чақиришни биттасига тайинлаган. Шу вазифадор одамларни зиёфатга чақириб. Таклифни қабул қилган киши уйга кириб, таомлардан хоҳлаганча ейди. Лекин таклифни қабул қилмаган одам эса, уйга кира олмайди ва таомлардан ея олмайди. Менга итоат қилиб, олиб келган динимга бўйсунган киши билан менга исён қилиб, келтирган динимни ёлғонга чиқарган кишининг аҳволи ҳам шу уйга даъватни қабул қилган ва қилмаган одамнинг аҳволига ўхшайди. Уй, (Расулуллоҳнинг даъватларига ижобат қилган муттақийларга атаб тайёрланган) жаннатдир. (Аллоҳу таолога ва Унинг неъматлари билан тўлиб-тошган жаннатга) даъват қилувчи Муҳаммaddir (алайхиссалом). Кимки, Муҳаммадга (алайхиссалом) исён қилса, у Аллоҳу таолога исён қилган бўлади. Муҳаммад (алайхиссалом), одамлар орасини, ул зотни ҳақ деб тасдиқлаган мўминлар ва ул зотни ёлғончига чиқарган кофирлар тариқасида ажрим қилувчиидир.”

“Менинг суннатимга ва мендан кейин Хулафои рошидиннинг (тўрт халифа) суннатларига чамбарчас боғланинглар. Унга бор кучларинг-ла изчилик билан амал қилинглар. (Динда) кейинчалик пайдо қилинган (Қуръони каримда, суннатда, ижмои умматда ва қиёси фукаҳода бўлмаган) нарсалардан қочинглар. Чунки (динда) кейинчалик пайдо қилинган ҳар бир иш бидъатдир. Ҳар бидъат йўлдан оғиш, адашишдир”.⁵⁴⁹

Анас бин Моликнинг Расулуллоҳга тобе бўлиш ҳақида ривоят қилган ҳадиси шарифда, пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайхи васаллам) марҳамат қилдиларки: “Ким, менинг суннатимни ихё қилса (амал қилиш орқали ҳаётга татбиқ қилса), мени ихё қилган (шонимни баланд кўтарган, амримни овоза қилган) бўлади. Мени ихё қилган одам, жаннатда мен билан бирга бўлади.”

Пайғамбаримиз, Билол бин Хорисга марҳамат қилдиларки: “Бир одам Исломда суннати ҳасана (яхши одат) чиқарса, шунинг савобига ва шуни қилганларнинг савобларига эришади. Бир кимса, Исломда бирон суннати сайиияга

549 Ибни Можса, “Муқаддима”, 6-б.; Доримиш, “Муқаддима”, 16-б.; Аҳмад бин Ханбал, “ал-Муснаф”, IV, 126-б.; Ҳаким, “ал-Мустадрак”, I, 174-б.; Баийҳаий, “ас-Сунан”, II, 422-б.

(ёмон одатга) йўл очса, шунинг гуноҳи ва шуни давом эттирганларнинг гуноҳлари зиммасига ёзилади.”⁵⁵⁰

Умар бин Абдулазиз ҳазратлари айтдилар: ”Расулulloҳ жанобимиз жуда чиройли бир йўл очдилар. Ул зотдан кейин халифалари ҳам йўллар очишиди. Расулulloҳнинг суннати ва У зотдан кейин халифаларининг суннатлари билан амал қилиш, Аллоҳу таолонинг китобига мос ҳаракат қилиш бўлади. Аллоҳу таолога ва муҳтарам пайғамбаримизга итоат қилиш, Аллоҳнинг динини қувватлаш демакдир. Исломиятни ҳеч кимнинг бузишга ва ўзгартиришга ҳаки йўқ. Суннатга муҳолифат қилган кимсаларнинг сўзларига амал қилиш жоиз эмас.

Пайғамбаримиз ва Асҳоби киромнинг суннатларига амал қилгандар, ҳидоятга эришибди. Улардан ким ёрдам сўраса, ёрдам олибди. Кимда ким, суннати шарифларга муҳолифат қилиб, уларга амал қилмаса, мусулмонлар юрган йўлдан бошқа йўлга тушибди. Аллоҳу таоло ундай одамни ёмон аммалар қилдириб, жаҳаннамга ташлайди. Жаҳаннам энг ёмон жойдир.”

Аҳмад бин Ҳанбал ҳазратлари айтдиларки: “Бир куни бир жамоат орасида эдим. Улар уст-бошларини ечиб, ярим яланғоч сувга тушди. Мен эса, “**Ким Аллоҳу таолога ва охират қунига иймон келтирган бўлса, ҳамомга** (аврат, уят жойларини ёпмасдан) **кирмасин**” деган ҳадиси шарифга амал қилиб ечинмадим. Ўша туни тушимда бир киши, “Эй Аҳмад! Сенга муждалар бўлсин! Зеро Аллоҳу таоло, Расулulloҳнинг суннатига амал қилганинг учун сени мағфират қилди. Сени имом қилди. Инсонлар сенга тобе бўладилар” деди. “Сиз кимсиз?” деб сўрагандим, “Жаброилман” деди.”

Одам ҳар бир ишида Расулulloҳ (саллаллоҳу алайхи васаллам)га тобе бўлмаса, мўмин бўлолмайди. Ул ҳазратни ўз жонидан ҳам ортиқ севмаса, иймони комил бўлмайди. Ул зот жами инсонлар ва жинларнинг пайғамбариidlар.

Ҳар бир асрда яшайдиган ҳар бир миллатнинг Ул зотга тобе бўлиши вожибdir. Ҳар бир мўминнинг, Ул ҳазратнинг динига ёрдам бериши, Ул зотнинг ахлоқлари билан ахлоқланиши, муборак исмларини кўп тилга олиши, исмларини тилга олганда ва эшигтанда ҳурмат ва муҳаббат билан салоту салом (сплавот) айтиши, муборак жамолларини кўришга ошиқ бўлиши, олиб келган Қуръони каримни, динини севиб, ҳурмат қилиши лозим.

⁵⁵⁰ Ибни Мажса, “Муқаддима”, 36-б.; Доримиий, “Муқаддима”, 44-б.; Аҳмад бин Ҳанбал, “ал-Муснад”, IV, 361-б.; Табароний, “ал-Муъжамул-кабир”, II, 315-б.; Байҳакий, “ас-Сунан”, II, 136-б.

